

MINISTERUL
EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII

HR EXCELLENCE IN RESEARCH

Academia de Studii Economice a Moldovei

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ *”COMPETITIVITATE ȘI INOVARE ÎN ECONOMIA CUNOAȘTERII”*

EDIȚIA A XXI-a

27 – 28 septembrie 2019

CHIȘINĂU
2019

CZU082:378.633(478-25)=00
C 63

Culegere de lucrări științifice

**Conferință Științifică Internațională
"Competitivitate și Inovare în Economia Cunoașterii" (27-28 septembrie 2019)**

Copyright 2019

Editori:

Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova. Adresa: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005, Telefon: + 37322224128, Fax: +37322221968, www.ase.md

Editura ASEM, Centrul Editorial-Poligrafic al ASEM. Adresa: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 59, ASEM, bloc B, b. 502, MD-2005, Telefon: + 37322402936, www.ase.md

Toate drepturile sunt rezervate

Editorii nu sunt responsabili pentru conținutul lucrărilor științifice publicate și nici de opiniile autorilor prezentate în acest Volum.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: Prof. univ., dr. hab., academician Grigore BELOSTECINIC

Membri:

Corneliu GUȚU, dr., Prorector Pentru cercetare și parteneriate, ASEM

Liliana CONDRATȘCHI, cercet. șt., Șef Serviciu Știință, ASEM

Diana BRAGOI, Secretar științific al Senatului ASEM, ASEM

Eugenia FEURĂȘ, dr. hab., Directorul Școlii Doctotale ASEM

Veaceslav ZAPOROJAN, dr., Școala Doctorală în drept, științe Politice și Administrative ASEM-USPEE

Angela CASIAN, dr., Director al Școlii Masterale de Excelență în economie și business ASEM

Zinovia TOACĂ, dr., Decan al Facultății „Tehnologii Informaționale și Statistică Economică”, ASEM

Ludmila COBZARI, dr., hab., Decan al Facultății „Finanțe”, ASEM

Angela SOLCAN, dr., Decan al Facultății „Business și Administrarea Afacerilor”, ASEM

Alic BÎRCĂ, dr. hab., Decan al Facultății „Economie Generală și Drept”, ASEM

Lilia GRIGOROI, dr., Decan al Facultății „Contabilitate”, ASEM

Rodica CRUDU, dr., Decan al Facultății „Relații Economice Internaționale”, ASEM

Nina ROȘCOVAN, dr. Institutul de Cercetări Economice și Studii Europene, ASEM

Descrierea Camerei Naționale a Cărții

"Competitivitate și inovare în economia cunoașterii", conferință științifică internațional (21 ; 2019 ; Chișinău). Conferința științifică internațională "Competitivitate și inovare în economia cunoașterii", Ediția a 21-a : Lucrări științifice, 27-28 septembrie, 2019 / col. red.: Belostecinic Grigore (red.-șef) [et al.]. – Chișinău : ASEM, 2019. – 828 p.

1 disc optic electronic (CD-ROM ; 700 Mb ; 52x speed) : sd., col.; în container, 15 x 15 cm. – Titlu preluat de pe eticheta discului. – Cerințe de sistem: Windows OS, HDD 64 Mb, PDF Reader.

Antetit.: Acad. de Studii Econ. a Moldovei, Acad. Română, Inst. Naț. de Cercet. Econ. "Costin C. Kirițescu". – Texte : lb. rom., engl., fr., alte lb. străine. – Bibliogr. la sfârșitul art.

ISBN 978-9975-75-968-7.

082:378.633(478-25)=00

C 63

Acest Volum include materialele științifice prezentate la Conferința Științifică Internațională "Competitivitate și Inovare în Economia Cunoașterii", Ediția a XXI-a, 27-28 septembrie 2019, care s-a desfășurat în cadrul Academiei de Studii Economice a Moldovei (ASEM), Chișinău, Republica Moldova.

CUPRINS

PLENARA

RISCURI GLOBALE – RISCURI LOCALE	13
<i>Gr. Belostecinic, dr. hab., prof. univ., academician, ASEM, Republica Moldova</i>	
LE PROTECTION DES INTÉRÊTS DU CONSOMMATEUR PAR LE DROIT DE LA CONCURRENCE ET LE DROIT DE DISTRIBUTION	29
<i>Anne-Sophie Choné-Grimaldi, Franța</i>	
HEURISTIC TOURISM TREND AND GASTRONOMY TOURISM IN ISTANBUL	33
<i>Asoc. Prof.Dr. Nur UNDEY</i>	
<i>Halic University, Faculty of Business Administration, Istanbul, Turkey</i>	

SECȚIUNEA 1

Abordări inovative și noi tendințe în domeniul business și administrare

FOSTERING THE PERSONAL POTENTIAL OF EMPLOYEES IN THE ORGANIZATION: THE IMPORTANCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE WORKPLACE	38
РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СОТРУДНИКОВ В ОРГАНИЗАЦИИ: ЗНАЧЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ АСПЕКТОВ	
<i>Liudmila BILAS, conf. univ. dr., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Elena ANDROSOV, drd., ASEM, R. Moldova</i>	
OCCUPATIONAL WELFARE: A RESPONSIBILITY FOR EMPLOYER AND EMPLOYEE	45
<i>Iulia CONEA-SIMIUC, Universitatea de Vest TIMIȘOARA, România</i>	
<i>Denisa ABRUDAN, Universitatea de Vest TIMIȘOARA, România</i>	
PROCESUL DE RECRUTARE ÎN ERA DIGITALĂ - O ABORDARE MANAGERIALĂ	51
THE RECRUITMENT PROCESS IN THE DIGITAL AGE - A MANAGERIAL APPROACH	
<i>Cosmin TATARU, Universitatea de Vest TIMIȘOARA, România</i>	
<i>Denisa ABRUDAN, Universitatea de Vest TIMIȘOARA, România</i>	
SLEEP QUALITY: TEMPORAL EFFECTS ON STUDENT'S ALERTNESS, ACADEMIC PERFORMANCE, BURNOUT, AND SATISFICTION WITH INSTITUTION AND LIFE	57
<i>Atila Yüksel (PhD) and Ekrem Tufan (PhD)</i>	
<i>Aydin Adnan Menderes University, Turkey</i>	
<i>Kepez Mevkii, Çanakkale Onsekiz Mart University, Terzioğlu Kampusu, 17100, Merkez, Çanakkale,</i>	
UPGRADING THE SKILLS OF ADULTS	66
ACTUALIZAREA COMPETENȚELOR ADULȚILOR	
<i>Sorin Petrică ANGHELUȚĂ, Dr., ASE, București, România</i>	
<i>Corneliu GUȚU, ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Liliana Paula MOGOS, Dr., ASE, București, România</i>	
<i>Victor TROACĂ, drd., Dr., ASE, București, România</i>	
IMPORTANȚA TRANSPORTULUI AERIAN ÎN TURISMUL INTERNAȚIONAL	73
<i>Roman LIVANDOVSKI, conf. univ., dr. ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Igor MELNIC, conf. univ., dr. ASEM, R. Moldova</i>	
POLITICA DE STAT PRIVIND DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII DE SUPT PENTRU ÎNTREPRINDERILE MICI ȘI MIJLOCII DIN REPUBLICA MOLDOVA	80
STATE POLICY CONCERNING THE DEVELOPMENT OF SUPPORT INFRASTRUCTURE FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	
<i>Ana CÎRLAN, Drd, ASEM, R. Moldova</i>	
PROMOTING EXPORTS AND MARKETING THEM AT THE LEVEL OF ROMANIA	89
PROMOVAREA EXPORTURILOR ȘI COMERCIALIZAREA ACESTORA LA NIVELUL ROMÂNIEI	
<i>Maria Loredana POPESCU, Lecturer dr, Bucharest University of Economic Studies, România</i>	
<i>Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, Dr., National College I.L. Caragiale, Bucharest, România</i>	
<i>Amelia DIACONU, Lecturer dr., Artifex University, Bucharest, România</i>	
<i>Elena RUSALCA VELICU, Drd., Bucharest University of Economic Studies, România</i>	
IMPORTANȚA TERENULUI ȘI A AMPLASAMENTULUI ÎN EVALUAREA PROPRIETĂȚILOR IMOBILIARE	93
THE IMPORTANCE OF LAND AND SITE IN EVALUATION OF REAL ESTATE	
<i>CREȚU Raluca Florentina, România</i>	

INFLUENȚA EMOȚIILOR ASUPRA COMPORTAMENTULUI CONSUMATORULUI	102
<i>Igor MELNIC, conf. univ., dr. ASEM, R. Moldova</i> <i>Roman LIVANDOVSKI, conf. univ., dr. ASEM, R. Moldova</i>	
FACTORI CONSIDERAȚI ÎN PROCESUL DE ALEGERE A INSTITUȚIEI DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR CU PROFIL ECONOMIC	109
<i>Ecaterina ȘIȘCAN, ASEM, R. Moldova</i> <i>Georgetta ZGHEREA, ASEM, R. Moldova</i>	
PARTICULARITĂȚILE MARKETINGULUI RELAȚIONAL PE PIAȚA ORGANIZAȚIONALĂ	115
<i>Ala SOLOMATIN, ASEM, R. Moldova</i> <i>Elena VACULOVSKI, ASEM, R. Moldova</i> <i>Tatiana CARTAVIH, ASEM, R. Moldova</i>	
РОЛЬ ИМИДЖА В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ И ТУРИСТИЧЕСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ГОРОДА	122
THE ROLE OF IMAGE IN INCREASING THE INVESTMENT AND TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE CITY	
<i>Lidia MITNIȚAIA, ASEM, R. Moldova</i> <i>Stanislav ARMANOV, ASEM, R. Moldova</i>	
ИЗУЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧАСТИЯ КОМПАНИИ В ВЫСТАВКАХ	132
<i>Tatiana CARTAVIH, ASEM, R. Moldova</i> <i>Ala SOLOMATIN, ASEM, R. Moldova</i> <i>Natalia ȚURCAN, ASEM, R. Moldova</i>	
CALITATEA ȘI COMPETITIVITATEA – PILONII COMERȚULUI	137
<i>Șpac Gh. conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
IMPLICAREA ONG-URILOR ÎN CONSERVAREA NATURII	145
INVOLVING NGOS IN NATURE CONSERVATION	
<i>Elvira NICA, prof.univ.dr., ASE Bucuresti, România</i> <i>Oana SABIE, lect.univ.dr., ASE Bucuresti, România</i> <i>Valentin LAZĂR, drd., ASE Bucuresti, România</i> <i>Elena Ecaterina NICOLAE, lect.univ.dr, ASE Bucuresti</i>	
THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA NETWORKS REGARDING SALES	149
INFLUENȚA REȚELELOR DE SOCIALIZARE ASUPRA VÂNZĂRILOR	
<i>Daniel MOISE, conf.univ.dr., ASE Bucuresti, România</i> <i>Maria Loredana POPESCU, lect.univ.dr., ASE Bucuresti, România</i> <i>Mihaela Diana OANCEA NEGESCU, conf.univ.dr., ASE Bucuresti, România</i>	
DECIZIA ECONOMICO-FINANCIARĂ ȘI GESTIUNEA RESURSELOR ÎN CONTEXTUL LEGII VALORII	154
ECONOMIC-FINANCIAL DECISION AND RESOURCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE LAW OF VALUE	
<i>Sorin BURLACU, lect. univ. dr., ASE București, România</i> <i>Petronela Evelina BĂLU, Drd., ASE București, România</i> <i>Florentina Olivia BĂLU, conf. univ. dr. Universitatea din Geneva, Elveția</i> <i>Oana SABIE, Lect. univ. dr., ASE București, România</i>	
NEW AUTOMOBILE MARKET IN THE RM AND THE EVOLUTION OF THIS FOR 2014-2018	160
<i>CERNAVCA Mihai, ASEM, R. Moldova</i> <i>CERNAVCA Olesia, ASEM, R. Moldova</i>	
EFECTELE TAXELOR ASUPRA TURISMULUI. EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ	173
<i>Elena TURCOV, ASEM, R. Moldova</i> <i>Ana TURCOV, ASEM, R. Moldova</i>	
IDENTIFICATION OF PROBLEMS IN THE SECTOR OF PUBLIC FOOD SERVICES IN CHIȘINĂU MUNICIPALITY	177
<i>Olga TABUNȘCIC, ASEM, R. Moldova</i>	
PRACTICI DE UTILIZARE A METODELOR INOVATIVE DE PREDARE-ÎNVĂȚARE ÎN CADRUL UNIVERSITĂȚILOR CU PROFIL ECONOMIC	190
PRACTICES OF INNOVATIVE TEACHING-LEARNING METHODS USED IN ECONOMIC UNIVERSITIES	
<i>Tatiana GAUGAȘ, ASEM, R. Moldova</i>	
BENCHMARKING-UL COMPETITIVITĂȚII PRODUSELOR.	197
Studiu de caz.	
<i>Profira CRISTAFOVICI, ASEM, R. Moldova</i> <i>Ion PANFIL, ASEM, R. Moldova</i>	

PRIORITY DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC ПРИОРИТЕТНОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	202
<i>Баширова Сабина Агамехди кызы, Академия Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики</i>	
INNOVATIVE CONTEXT OF FORMATION OF THE PROGRAM OF INFORMATION TRANSFORMATIONS IN THE MANAGEMENT SYSTEM	208
<i>Bochulia Tetiana, Doctor of Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Science of Ukraine</i> <i>Head of Accounting, Audit and Taxation Department</i> <i>Kharkiv State University of Food Technology and Trade (Kharkiv, Ukraine)</i>	
WAYS OF FURTHER DEVELOPMENT OF THE NON-OIL SECTOR OF AZERBAIJAN ПУТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА АЗЕРБАЙДЖАНА	215
<i>Годжаева Эльмира Магомед к., Доцент кафедры: «Маркетинг»</i> <i>Азербайджанского Университета Туризма и Менеджмента</i>	
SECȚIUNEA 2	
<i>Economie fundamentală și aplicată</i>	
ANALIZA POTENȚIALULUI DE EXPORT A PRODUCȚIEI DE LAPTE, PRODUSE LACTATE ȘI OUĂ ANALYSIS OF THE EXPORT POTENTIAL OF MILK, DAIRY PRODUCTS AND EGGS PRODUCTION	221
<i>Elena ȘCERBACOV, Doctor, conf. univ. inter., Universitatea Agrară de Stat din Moldova, R. Moldova</i>	
DEZVOLTAREA SOCIO-ECONOMICĂ A SPAȚIULUI URBAN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF URBAN SPACE	225
<i>Roxana SARBU, prof.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Florina BRAN, prof.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Elvira NICA, prof.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Corneliu GUȚU, conf.cercet.dr., ASEM, R. Moldova</i>	
INCREASING THE COMPETITIVENESS OF COOPERATIVE COMPANIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY INTEGRATING IN THE CLUSTERS SPORIREA COMPETITIVITĂȚII ÎNȚREPRINDERILOR COOPERATISTE DIN REPUBLICA MOLDOVA PRIN INTEGRAREA ÎN CLUSTERE	230
<i>Oxana LIVIȚCHI, dr., conf. univ., Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, R. Moldova</i>	
CLIMATE CHANGE AND DESERTIFICATION IN ROMANIA SCHIMBĂRILE CLIMATICE ȘI DEȘERTIFICAREA ÎN ROMÂNIA	237
<i>POSTOLACHE ALEXANDRU GABRIEL, Drd., ASE București, România</i> <i>ROTARU CIPRIAN, Drd., ASE București, România</i> <i>GOLE IULIAN, Drd., ASE București, România</i> <i>DUMITRACHE VICTOR, Drd., ASE București, România</i>	
POTENȚIALUL SECTORULUI AGRICOL AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII SPAȚIILOR RURALE	243
<i>Liliana CIMPOIEȘ, ASEM, R. Moldova</i>	
THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON NATURAL CAPITAL INFLUENȚA GLOBALIZĂRII ASUPRA CAPITALULUI NATURAL	249
<i>Dumitru Alexandru BODISLAV, PhD Associate Professor, Bucharest University of Economic Studies, Romania</i> <i>Raluca Georgescu, PhD Candidate, Bucharest University of Economic Studies, Romania</i> <i>Marcela Mitriță, PhD Candidate, Bucharest University of Economic Studies, Romania</i>	
STIMULAREA MIGRAȚIEI DE REVENIRE ÎN CONDIȚIILE CONTEMPORANE	256
<i>Nolea FILIP, conf. univ. dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Natalia COȘELEVA, conf. univ. dr., USM, R. Moldova</i>	

POPULAȚIA ȘI RESURSELE DE HRANĂ ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII POPULATION AND FOOD RESOURCES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	263
<i>Carmen Valentina Rădulescu, conf. univ. dr., ASE București, România</i> <i>Dumitru Alexandru Bodislav, conf. univ. dr., ASE București, România</i> <i>Sorin Burlacu, lect. univ. dr., ASE București, România</i> <i>Amelia DIACONU, lect.univ.dr. Universitatea Artifex Romania,</i>	
THE ANALYSIS ON THE EVOLUTION OF URBAN AREAS ON ROMANIAN TERRITORY ANALIZA PRIVIND EVOLUȚIA ZONELOR URBANE PE TERITORIUL ROMÂNIEI	269
<i>Cristina ALPOPI, prof. univ. dr., AS E București, România</i>	
THE IMPORTANCE OF GLOBAL WATER RESOURCES IN THE SURVIVAL OF MANKIND IMPORTANȚA RESURSELOR GLOBALE DE APĂ ÎN SUPRAVIEȚUIREA OMENIRII	277
<i>Corneliu GUȚU, conf.univ.dr. ASEM, R. Moldova</i> <i>Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, Dr., National College I.L.Caragiale, Bucharest, România</i> <i>Svetlana PLATAGEA GOMBOS, Phd. Student, The Bucharest University of Academic Studies,România</i> <i>Cristina DIMA, Phd. Studen, The Bucharest University of Academic Studies, România</i>	
THE ROLE OF QUALITY CRITERIA IN DETERMINATION OF THE ECONOMIC EFFICIENCY IN THE SERVICES SECTOR	282
<i>Elena VACULOVSKI, ASEM, R. Moldova</i> <i>Ala SOLOMATIN, ASEM, R. Moldova</i>	
THE SUSTAINABLE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF NATURAL CAPITAL STRATEGIA SUSTENABILĂ A DEZVOLTĂRII CAPITALULUI NATURAL	289
<i>Florina BRAN, prof.univ.dr. ASE București, România</i> <i>Mihaela Diana NEGESCU-OANCEA, conf.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Raluca Iuliana GEORGESCU, drd. ASE București, România</i> <i>Marcela Antoneta MITRIȚĂ, drd. ASE București, România</i>	
INFLUENȚA UNOR POLIFENOLI DE ORIGINE VEGETALĂ ASUPRA MICROFLOREI ALIMENTELOR ȘI SIGURANȚEI LOR THE INFLUENCE OF SOME VEGETAL POLYPHENOLS ON THE FOOD MICROFLORA AND SAFETY	295
<i>Laurenția ARTIOMOV, Institutul de Fiziologie și Sanocreatologie, R. Moldova</i>	
PRESIUNEA UMANĂ ASUPRA COMPONENTELOR DE MEDIU - EFECTE DISTRUCTIVE HUMAN PRESSURE ON ENVIRONMENTAL COMPONENTS - DESTRUCTIVE EFFECTS	299
<i>Florina BRAN, prof.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Roxana SARBUR, prof.univ.dr., ASE București, România</i> <i>Valentin LAZĂR, drd., ASE București, România</i> <i>Elena Ecaterina NICOLAE, lect.univ., dr., ASE București, România</i>	
HOW OPTIMAL IS BANK CREDIT RISK REPORTING?	308
<i>Özgür MANAP, Çanakkale Onsekiz Mart University Ezine Vocational School Camikebir Mh. Küme Evleri Mevki Izmir Yolu 6. Km. Pk. 17600 Çanakkale, TURKEY</i> <i>Hasan GÜL, Çanakkale Onsekiz Mart University Ezine Vocational School Camikebir Mh. Küme Evleri Mevki Izmir Yolu 6. Km. Pk. 17600 Çanakkale, TURKEY</i>	
GREENHOUSE GAS EMISSIONS AND THE QUALITY OF LIFE EMISIILE DE GAZE CU EFECT DE SERĂ ȘI CALITATEA VIEȚII	313
<i>Svetlana PLATAGEA GOMBOȘ, Drd., ASE, București, România</i> <i>Sorin Petrică ANGHELUȚĂ, Dr., Autoritatea Națională pentru Calificări, România</i> <i>Victor DUMITRACHE, Drd., ASE, București, România</i> <i>Silviu DIACONU, Drd., ASE, București, România</i>	
TENDINȚE ÎN DEZVOLTAREA COMERȚULUI EXTERIOR AL REPUBLICII MOLDOVA	321
<i>Aliona BALAN, ASEM, R. Moldova</i> <i>Marina COBAN, ASEM, R. Moldova</i>	
ROLUL POLITICILOR LOCALE ÎN DEZVOLTAREA DURABILĂ A SPAȚIULUI RURAL	327
<i>Marius Profiroiu, prof.univ.dr., ASE, București, România</i> <i>Carmen Valentina Rădulescu, conf.univ.dr., ASE, București, România</i>	

SECȚIUNEA 3

Integrarea europeană, relații economice internaționale și multiculturalitate

EVOLUTION OF THE STRUCTURE OF THE LABOR MARKET IN THE MEMBER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION	331
EVOLUTIA STRUCTURII PIETEI MUNCII ÎN ȚĂRILE MEMBRE AL UNIUNII EUROPENE	
<i>Catalin Ghinararu, dr., INCSMPS, București, România</i>	
<i>Ghenadie Ciobanu, dr., INCSMPS, București, România</i>	
<i>Alexandru Negrea, prof.univ.dr., Universitatea Ovidius, Constanța, România</i>	
INFLUENȚA PROCESELOR DE IMIGRAȚIE ȘI DE INTEGRAȚIE SOCIALĂ PRIVIND EDUCAȚIA ÎN LUME	338
(Cazul american și danez)	
THE INFLUENCE OF IMMIGRATION AND SOCIAL INTEGRATION PROCESSES ON THE EDUCATION IN THE WORLD	
(The American & Danish case)	
<i>Ben Hamoo Miriam, Ph. D student in Institute of International Relations of Moldova (IRIM)</i>	345
IMPLEMENTAREA MODELULUI EFQM© ÎN SISTEMUL DE EDUCAȚIE ISRAELI	345
IMPLEMENTATION OF EFQM© MODEL IN THE ISRAELI EDUCATION SYSTEM	
<i>Levkovich Lavan Limor, Ph. D student in Institute of International Relations of Moldova (IRIM)</i>	
INFLUENȚA SOCIETĂȚII CARACTERISTICE ÎN SCHIMBĂRI PRIVIND ECONOMIA ȘI INDUSTRIA	352
(Cazul israelian)	
THE INFLUENCE OF THE CHANGING CHARACTERISTICS SOCIETY ON THE ECONOMY AND INDUSTRY	
(The Israeli case)	
<i>Dinner Dan Pinchas, Ph. D student in Institute of International Relations of Moldova (IRIM)</i>	
<i>Ministry of education - Israel</i>	
FORMING RELATIONSHIPS IN A MULTICULTURALISM ISRAELI SYSTEM IN ORDER TO RESOLVE CONFLICTS	358
<i>JULIA SIROTA, PhD, Kinneret Academic College, Israel</i>	
<i>HAJAJRA Mohamed, Manager, PhD student of Free International University of Moldova, Chisinau, R. Moldova</i>	
<i>DASMAN Elfahel, Education system inspector, PhD student Institute of International Relations of Moldova, Chisinau, R. Moldova</i>	
MULTILINGUAL APPROACH AND THE PROBLEM OF CULTURAL MISUNDERSTANDING IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	362
<i>Luminita DIACONU, ASEM, R. Moldova</i>	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОЛИТИК РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В МОЛДОВЕ	368
Юрий КРОТЕНКО, др. хаб., проф., IRIM, R. Moldova	
Елена ЖИГАРЕВА, докторант, ULIM, R. Moldova	
IMPACTUL DIASPOREI ASUPRA EVOLUȚIEI INDICATORILOR ACTIVITĂȚII CU CARDURI DE PLATĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA	374
<i>Cristina CHIRVAS, drd., ASEM, R. Moldova</i>	
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ МОЛДОВЫ	381
<i>Ирина КРОТЕНКО, др., IRIM, R. Moldova</i>	
<i>Екатерина МИРОНЕНКО, докторант, ULIM, R. Moldova</i>	
<i>Елена ЧЕРНОВА, Технологический колледж, R. Moldova</i>	
COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN PRODUCȚIE: PARTICULARITĂȚI ȘI FORME	389
<i>Natalia LOBANOV, ASEM, R. Moldova</i>	
FORMATION OF HUMAN RESOURCES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION	396
ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	
<i>Guseinov Igor, Doctorand, ASEM, R. Moldova</i>	
ROLUL POLITICII STATALE ȘI A INIȚIATIVELOR SECTORULUI PRIVAT ÎN FORMAREA CLUSTERELOR ECONOMICE: EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ ȘI CAZUL REPUBLICII MOLDOVA	405
<i>Ecaterina RUSU, ASEM, R. Moldova</i>	

SECȚIUNEA 4

Carpe Scientiam: evoluțiile științelor sociale și umanitare în economia cunoașterii

ASPECTE ETICE ALE ECONOMIEI CIRCULARE	414
<i>Galina ȚURCAN, ASEM, R. Moldova</i>	
DRAMA DEMOGRAFICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA	418
<i>GROZAV Adrian, dr. conf. univ., Colegiul Național al ASEM, R. Moldova</i>	
A NEW APPROACH OF ENVIRONMENT COMMUNICATION	424
COMUNICAREA DE MEDIU – O NOUĂ PROVOCARE ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII	
<i>GOLE IULIAN, drd., ASE, București, România</i>	
<i>POSTOLACHE ALEXANDRU GABRIEL, drd., ASE, București, România</i>	
<i>DUMITRACHE VICTOR, drd., ASE, București, România</i>	
<i>ROTARU CIPRIAN, drd., ASE, București, România</i>	
EFICIENTIZAREA SISTEMULUI DE ACHIZIȚII PUBLICE PRIN CONSOLIDAREA ROLULUI DE PAZĂ AL SOCIETĂȚII CIVILE	432
EFFICIENCY OF THE PUBLIC ACQUISITION SYSTEM BY CONSOLIDATING THE ROLE OF THE SECURITY OF THE CIVIL SOCIETY	
<i>Angela BOGUȘ, ASEM, R. Moldova</i>	
THE AWARENESS ON MUSEUMS AS THE MAIN SYMBOL OF CULTURE ON CITY TOURISM: THE CASE OF ÇANAKKALE	439
<i>Erol DURAN, Assoc. Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, TURKEY</i>	
<i>Berna KOÇHAN, Master Student in Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, TURKEY</i>	
<i>Bahattin HAMARAT, Lecturer, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, TURKEY</i>	
OMUL- PRINCIPIU ȘI PARADIGMĂ ÎN ECONOMIE ȘI ȘTIINȚE ECONOMICE	447
<i>Ion SÎRBU, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, R. Moldova</i>	
PROBLEMS OF CYBERSECURITY IN THE CONTEXT OF BECOMING AND DEVELOPMENT OF THE NEW ECONOMY	454
<i>Hanna BEI, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine</i>	
COMPETENȚELE PROFESIONALE ALE JURNALISTULUI ECONOMIC	465
PROFESSIONAL SKILLS OF THE ECONOMIC JOURNALIST	
<i>Maria MANCAȘ, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
PROBLEME ACTUALE ÎN COMUNICAREA UNIVERSITARĂ	472
<i>Raisa BORCOMAN, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
INCREASING INDIVIDUAL PERFORMANCE WITHIN THE ORGANIZATION	477
<i>Marina BAIEȘU, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	

SECȚIUNEA 6

Inovații contabile în economia cunoașterii

THE IMPORTANCE OF CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS IN FINANCIAL COMMUNICATION	483
IMPORTANȚA SITUAȚIILOR FINANCIARE CONSOLIDATE ÎN COMUNICAREA FINANCIARĂ	
<i>Natalia CURAGĂU, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Rodica CUȘMĂUNSA, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
CONCEPTUAL ASPECTS REGARDING GOOD PRACTICES INTERNATIONAL FOR MONITORING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS	489
ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND BUNELE PRACTICI INTERNAȚIONALE DE MONITORIZARE A AUDITULUI SITUAȚIILOR FINANCIARE	
<i>Iachimovschi Anatolie, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Grumeza Dumitru, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
MATERIALITATEA ÎN AUDITUL SITUAȚIILOR FINANCIARE SUB DIFERITE ASPECTE	495
MATERIALITY IN AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS UNDER DIFFERENT ASPECTS	
<i>Grumeza Dumitru, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Iachimovschi Anatolie, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	

CONTABILITATEA MANAGERIALĂ MODERNĂ ȘI TEHNOLOGIILE INOVAȚIONALE ALE ACESTEIA	500
MODERN MANAGERIAL ACCOUNTING AND ITS INNOVATIVE TECHNOLOGIES <i>Stela CARAMAN, ASEM, R. Moldova</i>	
CURRENT REGULATORY FRAMEWORK ON PUBLIC SUPERVISION OF AUDIT ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	507
CADRUL NORMATIV ACTUAL PRIVIND SUPRAVEGHEREA PUBLICĂ A CALITĂȚII ACTIVITĂȚII DE AUDIT ÎN REPUBLICA MOLDOVA <i>Iachimovschi Anatolie, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Grumeza Dumitru, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
ACCEPȚIUNI ALE CONCEPTULUI DE STABILITATE FINANCIARĂ ÎN SECTORUL CORPORATIV	515
CONCEPTS OF THE TERM FINANCIAL STABILITY IN THE CORPORATE SECTOR <i>Neli MUNTEAN, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
ASPECTELE CONTABILITĂȚII IMOBILIZĂRILOR NECORPORALE LA ORGANIZAȚIILE NECOMERCIALE	523
ACCOUNTING ASPECTS OF INTANGIBLE ASSETS TO NON-COMMERCIAL ORGANIZATIONS <i>Lidia CAUȘ, dr., conf.univ., ASEM, R. Moldova</i>	
NEW ASPECTS RELATED TO THE ACCOUNTING TREATMENT OF TANGIBLE AND INTANGIBLE ASSETS	531
ASPECTE NOI PRIVIND CONTABILITATEA IMOBILIZĂRILOR NECORPORALE ȘI CORPORALE <i>Alexandru NEDERIȚA, ASEM, R. Moldova</i> <i>Angela POPOVICI, ASEM, R. Moldova</i>	
PARTICULARITĂȚI PRIVIND PERFEȚIONAREA ANALIZEI REZULTATULUI PE ACȚIUNE	540
<i>Nelea CHIRILOV, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Natalia ȚIRIULNICOVA, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
ACCOUNTING INNOVATIONS REGARDING TANGIBLE FIXED ASSETS IN THE CONTEXT OF NAS CHANGES: REALITIES AND EXPECTATIONS	547
<i>Lilia GRIGOROI, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
EFFECTELE DIRECTE ȘI INDIRECTE ALE MODIFICĂRII VITEZEI DE ROTAȚIE A ACTIVELOR CIRCULANTE	555
THE DIRECT AND INDIRECT EFFECTS OF CHANGING THE ROTATION SPEED OF CIRCULATING ASSETS <i>CREȚU Raluca Florentina, România</i>	
DISCLOSURE REQUIREMENTS FOR VIRTUAL ASSETS AND VIRTUAL ASSET SERVICE PROVIDERS	564
<i>Liudmila Lapițkaia, ASEM, R. Moldova</i> <i>Alexandru Leahovcenco, ASEM, R. Moldova</i>	
ANALYSIS OF PROPOSED CHANGES AND AMENDMENTS TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS	569
<i>Liudmila Lapițkaia, ASEM, R. Moldova</i>	
EXIGENȚE PRIVIND AUDITUL SITUAȚIILOR FINANCIARE ȘI CREDIBILITATEA INFORMAȚIILOR ÎN ACTUALUL CONTEXT GLOBAL	574
REQUIREMENTS REGARDING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS AND THE CREDIBILITY OF INFORMATION IN THE CURRENT GLOBAL CONTEXT <i>Galina BĂDICU, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Sergiu ȘOIMU, ÎM FIRST AUDIT INTERNATIONAL SA, R. Moldova</i>	
CONTABILITATEA ÎN ERA DIGITALĂ	583
ACCOUNTING IN THE DIGITAL <i>Maia BAJAN, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Liliana LAZARI, conf.univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
СЧЕТНЫЙ ПЛАН И ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	
ACCOUNT PLAN AND ITS IMPROVEMENT	589
IN MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT <i>ЦЕРБАТЮК Василь, R. Moldova</i>	

CONCEPTUL COSTULUI AMORTIZAT – REPER ÎN SISTEMUL STANDARDELOR FINANCIARE DE RAPORTARE	605
THE CONCEPT OF THE AMORTIZED COST AS THE BASIS FOR THE MODERN SYSTEM OF REPORTING STANDARDS	
<i>Georgeta Covaliov Rusu, drd., ASEM, R. Moldova</i>	
SECȚIUNEA 7	
<i>Tehnologii informaționale și cibernetică economică</i>	
METODOLOGIE DE OPTIMIZARE A COSTURILOR DE DEZVOLTARE A REȚELOR DE COMUNICAȚII ELECTRONICE	614
<i>Grigore VARANIȚA, drd., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Ilie COSTAȘ, prof. univ., dr. hab., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Anatol GODONOAGĂ, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
MOBILE APPLICATION MONETIZATION	619
<i>Vasile NASTAS, ASEM, R. Moldova</i>	
EVALUAREA ACCESIBILITĂȚII WEB ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ CENTRALĂ: STUDIU DE CAZ PE CINCI SITE-URI	625
<i>Alexandru PETROV, ASEM, R. Moldova</i>	
SECURITATEA OPERAȚIUNILOR ÎN PROTECȚIA INFORMAȚIILOR DIN CADRUL UNEI ÎNȚREPRINDERI	634
<i>Aureliu ZGUREANU, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
THE SPECIFICS AND THE IMPACT OF DEFINING THE INITIAL SET OF CENTROIDS ON INFORMATION ANALYSIS	638
<i>Ilie COANDĂ, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MARKET FOR INTERNET ACCESS SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	642
<i>Serghei OPREA, ASEM, R. Moldova</i>	
ANALIZA INDICILOR DE APRECIERE A EFICIENȚEI PROIECTELOR DE INVESTIȚII ÎN INFORMATIZARE	649
<i>Svetlana GHETMANCENCO, ASEM, R. Moldova</i>	
ANALIZA METODELOR DE CODIFICARE A SEMNALELOR ÎN REȚELE INFORMATICE	656
<i>Victor ANDRONATIEV, ASEM, R. Moldova</i>	
MODEL ȘI ALGORITM STOCASTIC DE PROIECTARE A OFERTEI ÎN SISTEMELE DE PRODUCȚIE ÎN CAZUL CERERII ALEATOARE	660
<i>Ștefan BLANUȚA, ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Anatol GODONOAGĂ, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
STRATEGIILE DIDACTICE UTILIZATE ÎN DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR DE LABORATOR, LA DISCIPLINA INFORMATICA ECONOMICĂ	664
TEACHING STRATEGIES USED FOR DELIVERING LABORATORY WORK, AT THE ECONOMIC INFORMATION DISCIPLINE	
<i>Valentina CAPAȚINA, ASEM, R. MOLDOVA</i>	
PARTICULARITĂȚI DE SOLUȚIONARE A MODELULUI MONOPOLIST ÎN CONDIȚII DE INCERTITUDINE	675
PARTICULARITIES OF SOLVING THE MONOPOLY MODEL UNDER UNCERTAINTY	
<i>Lilian GOLBAN, ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Anatol GODONOAGĂ, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
BEHAVIOR OF IDEAL GEODESICS ON HYPERBOLIC 2- MANIFOLDS	681
<i>Vladimir BALCAN, ASEM, R. Moldova</i>	
ESTIMĂRI DE MODEL AL INDICATORILOR MACROECONOMICI AI REPUBLICII MOLDOVA PENTRU PERIOADA 2019-2022	686
MODEL ESTIMATES OF THE MACROECONOMIC INDICATORS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA FOR THE PERIOD 2019-2022	
<i>Zinovia TOACĂ, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Zaharia OLĂRESCU, Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM, R. Moldova</i>	
INTERNET DEVICES FOR SMART HOUSES DEVELOPMENT CONDITION AND PERSPECTIVES	693
<i>Adriana Catruc, ASEM, R. Moldova</i>	

SECȚIUNEA 8

Dimensiuni financiare ale economiei cunoașterii

SERVICIILE FINTEH PRIN PRISMA AVANTAJELOR ȘI INCONVENIENȚELOR PENTRU INDUSTRIA BANCARĂ	698
<i>Ilinca GOROBET, ASEM, R. Moldova</i>	
THE IMPACT OF TAX POLICY ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE COUNTRY	703
ВОЗДЕЙСТВИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ФИНАНСОВУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ	
<i>Надежда КИКУ, др., конф. унив., ASEM, R. Moldova</i>	
SPECIFICUL PROMOVĂRII PROCESULUI INOVAȚIONAL BANCAR ÎN CONDIȚIILE SOCIO-ECONOMICE ACTUALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA	710
<i>Cristina PANFIL, Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM, R. Moldova</i>	
CERCETAREA METODELOR ȘI TEHNICILOR DE ESTIMARE A RISCURILOR BUGETAR-FISCALE AFERENTE ACTIVITĂȚII ENTITĂȚILOR ECONOMICE CU PROPRIETATE PUBLICĂ	719
<i>Ana VÎRCOLICI, ASEM, R. Moldova</i>	
REGULATORY POLICIES AND INSTRUMENTS FOR ENSURING SYSTEMIC FINANCIAL STABILITY WITH AN IMPACT ON ECONOMIC PERFORMANCE IN EUROPEAN COUNTRIES AND IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	726
<i>Ana Ionaș, ASEM, R. Moldova</i>	
THE ESSENCE OF CREDIT POLICIES AND METHODS FOR PERFECTING THIS FROM THE PRUDENTIAL PERSPECTIVE	732
<i>Victoria COCIUG, ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Victoria POSTOLACHE, Universitatea "Alecru Russo" din Bălți, R. Moldova</i>	
PUBLIC PROCUREMENTS IN HEALTH CARE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PROBLEMS AND SOLUTIONS	741
ACHIZIȚIILE PUBLICE ÎN DOMENIUL OCROTIRII SĂNĂTĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROBLEME ȘI SOLUȚII	
<i>Zubcova Elena, ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Petroia Andrei, ASEM, R. Moldova</i>	
MODERNIZAREA METODELOR DE ANALIZĂ A PERFORMANȚEI BANCARE FOLOSIND SISTEMUL DE ANALIZĂ FINANCIARĂ DUPONT PENTRU BĂNCILE COMERCIALE AUTOHTONE	748
<i>Irina FRUNZĂ, ASEM, R. Moldova</i>	
DEZVOLTAREA METODELOR MANAGEMENTULUI FINANCIAR-BANCAR DE MĂSURARE ȘI ANALIZĂ A PERFORMANȚEI BĂNCILOR COMERCIALE DIN PERSPECTIVA MINIMIZĂRII RISCULUI BANCAR	756
<i>Maria CIUBOTARU, ASEM, R. Moldova</i>	
STATUL CA AUTORITATE PUBLICĂ RESPONSABIL DE GESTIONAREA FINANȚELE PUBLICE	762
THE STATE AS A PUBLIC AUTHORITY RESPONSIBLE FOR PUBLIC FINANCE MANAGEMENT	
<i>Nicolae PLATON, dr. hab., conf. univ., ASEM, R. Moldova</i>	
<i>Igor Țurcanu, drd., ASEM, R. Moldova</i>	
POSSIBLE EFFECTS OF REFUSAL OF FOREIGN AID FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA	767
EFECTELE POSIBILE ALE REFUZULUI DE LA AJUTOR STAIN PENTRU REPUBLICA MOLDOVA	
<i>Petroia Andrei, ASEM</i>	
PROTECȚIA JURIDICĂ A DREPTURILOR ȘI INTERESELEOR	784
ANTREPRENORILOR SUPUȘI CONTROLULUI FISCAL	
<i>NEVMERJIȚCHI ILIE, drd., Școala doctorală USPEE «C. Stere» în parteneriat cu ASEM, R. Moldova</i>	

SECTIUNEA 9

Jean Monnet chair "Consumatorii în uniunea europeană și protecția intereselor economice

LA PROTECTION DES DROITS DES CONSOMMATEURS EN VERTU DE LA LÉGISLATION DE L'UNION EUROPÉENNE	791
<i>Ilie DEMERJI, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i> <i>Maria DEMERJI, conf. univ., dr., ASEM, R. Moldova</i>	
DOCTRINAL APPROCHES IN THE MATTER OF THE RIGHTS OF THE BENEFICIARIES OF MEDICAL SERVICES	798
<i>Elena CIOCHINA, ASEM, R. Moldova</i> <i>Olesea PLOTNIC, ASEM, R. Moldova</i>	
UNDER- FUNDING OF THE HEALTH SECTOR AND ITS EFFECTS. ROMANIA IN EUROPEAN CONTEXT	804
<i>Iuliana- Claudia MIHALACHE, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România</i>	
THE INFLUENCE OF HEALTH POLICIES ON HUMAN RESOURCES IN THE FIELD OF CARDIOVASCULAR MEDICINE	812
<i>Mihaela TOMAZIU- TODOSIA, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România</i>	
THE NEED TO PROMOTE GREEN PROCUREMENT IN THE CONTEXT OF DEVELOPING SUSTAINABLE PARTNERSHIPS	819
<i>Alina CODREANU, ASEM, R. Moldova</i>	
THE ECONOMIC EFFECTS OF WORK-RELATED INJURIES AND OCCUPATIONAL DISEASES	823
<i>Apetroi Felicia-Cătălina, University of Seville, Spain</i>	
THE IMPACT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES ON CONSUMERS	832
<i>Mihaela IARMENCO, ASEM, R. Moldova</i>	
THE INTERNATIONAL CODE OF ETHICS FOR PROFESSIONAL ACCOUNTANTS IS THE BASIS FOR THE QUALITY OF AUDIT SERVICES	838
<i>Liudmila LAPIŢKALIA, ASEM, R. Moldova</i>	

PLENARA

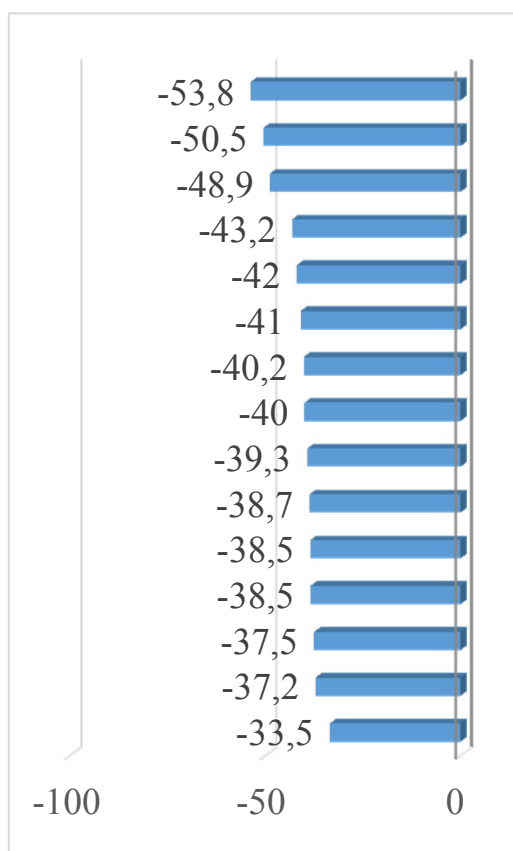
RISCURI GLOBALE – RISCURI LOCALE

Gr. Belostecinic,
dr. hab., prof. univ.,academician,
Rector ASEM

Lumea în care trăim este una foarte dinamică. Suntem martorii unor evenimente fără precedent în Europa, în întreaga lume, și acestea se dezvoltă cu ritmuri rapide, situația fiind cu totul alta decât cu 10 sau chiar 2 ani în urmă, generând noi oportunități, dar și noi incertitudini. De fapt, întreaga perioadă de existență a omenirii este marcată de coexistența și confruntarea unor procese și tendințe pozitive, și altora, care generează riscuri și amenințări.

Astfel, probabil că focul, pe care omul a început să-l utilizeze acum 700 -800 de mii de ani, a însemnat foarte mult pentru separarea acestuia de alte vietăți, dar este considerat a fi, în același timp, un prim pas spre inventarea bombei atomice (1, p. 21), capabile să pună sfârșit întregii omeniri.

Pentru economistul englez Thomas Malthus (1766-1834), considerat unul dintre cei mai influenți reprezentanți ai școlii economice "clasice", alături de Adam Smith (1723-1790) și de David Ricardo (1772-1823), "suprapopularea este considerată a fi principala amenințare" a omenirii (2,p.17).

Moldova
Bulgaria
Bosnia și Herțegovina
România
Polonia
Armenia
Albania
Jamaica
Tailanda
Georgia
Ucraina
Serbia
Cuba
Croația
Japonia

Desenul 1. Top 15 țări potrivit descreșterii numărului populației, către anul 2100 (%)

Și dacă pe timpul lui Thomas Malthus în toată lumea erau aproximativ 950 mln. de oameni(anul 1800), atunci peste 100 de ani, aproximativ 1,6 miliarde, pentru a ajunge peste 7 miliarde în anul 2000 (1, p.302).

Luând în considerare faptul că creșterea populației mondiale este în prezent de aproape 1% pe an (2,p.130), și chiar dacă pare a fi destul de slabă, se consideră că dacă acest ritm s-ar menține și în următoarele trei secole, atunci populația mondială ar depăși 70 de miliarde până în anul 2300. (2,p.133)

Desigur că evoluțiile demografice sunt diferite pentru diferite state ale lumii. Și dacă pentru unele suprapopularea a devenit deja o realitate, altele se confruntă cu o reducere drastică a numărului populației, iar printre acestea se numără atât Republica Moldova, cât și România (des. 1). Există mai multe clasamente la acest capitol, iar conform unora, R. Moldova se plasează pe primul loc în lista țărilor, a căror populație s-ar reduce drastic, cu 53,8%, către anul 2100 (3).

David Ricardo publică în 1817 lucrarea *Principiile de economie poliică și de impunere*, în care consideră deja drept problemă principală evoluția pe termen lung a prețului pământului și a nivelului rentei funciare, pe când Marx consideră drept cel mai marcant fenomen al epocii sale sărăcia proletariatului industrial, sau noua sărăcie urbană, care va deveni groparul burgheziei, considerând inevitabilă și victoria proletariatului (2,p. 20-26).

Contemporanul nostru Tomas Piketty, în lucrarea sa *Capitalul secolului XXI* repune în centrul analizei economice problema inegalităților în repartizarea veniturilor, iar aceasta provoacă creșterea inegalităților sociale și o reducere drastică a clasei medii.Trebuie să recunoaștem că da, numărul celor bogați este în creștere, dar, în același timp, ponderea celor săraci crește cu ritmuri mult mai mari.

Iar această situație face posibilă apariția unor grupări antisistem, care provoacă dezordine profundă și de durată, capabilă să distrugă echilibrul social, drept exemplu servind mișcarea Vestelor Galbene în Franța. Desigur că avem nevoie de o mai bună distribuire, dar și redistribuire a veniturilor și o mai mare uniformitate posibilă a cetățenilor unui sistem economic sau a unei națiuni.

La fel, referendumul organizat în Marea Britanie, "Brexit", ar putea provoca incertitudini pentru viitorul Uniunii Europene în întregime. Ne confruntăm cu provocarea cea mai mare pentru unitatea europeană din istoria Uniunii, datorată emoțiilor electoratului britanic.

Iar Teoria haosului, dezvoltată de Henri Poincare (1854-1912), a devenit populară cu așa numitul efect de fluture: „simpla bătaie de aripă a unui fluture la Beijing poate provoca un uragan în Arizona” (4).

Să ne amintim, în acest context, că Frontul Național al lui Le Pan încă nu a renunțat la un referendum pentru „Frexit”, ceea ce ar însemna începutul sfârșitului pentru proiectul european.

Este firesc, că Europa, Uniunea Europeană, trebuie să privească înainte, stabilind modul în care își va contura o viziune asupra viitorului său, domeniile în care sunt necesare îmbunătățiri pentru a asigura o dezvoltare economică sustenabilă. Chiar dacă este destul de greu să facem previziuni despre ceea ce se va întâmpla pe viitor. În acest context, semnarea noului Tratat franco-german, prin care Germania și Franța reconfirmă modelul de succes al unificării europene și dorința de a continua parcursul european comun, de rând cu recenta reuniune de la Sibiu a liderilor statelor europene, inspiră mai multă încredere în ziua de mâine a Europei unificate.

Lumea actuală guvernată de știință și tehnologie. Suntem martorii unei dezvoltări vertiginoase a domeniului tehnologiilor informaționale, iar informația a devenit, de fapt, o resursă strategică și fundamentală, asemănător capitalului în societatea industrială, și cu un impact hotărâtor asupra dezvoltării și prosperității oricărei națiuni. Revoluția digitală a schimbat și schimbă fundamental fiecare activitate umană, indiferent că vorbim de economie, inovație, educație,

sănătate, administrație etc. Pe de altă parte, ritmul acestei revoluții digitale este în continua creștere. Tehnologiile digitale - internetul, telefoanele mobile și orice alte instrumente care colectează, stochează și distribuie informația digitală - se răspândesc rapid în întreaga lume, atât în țările dezvoltate economic, cât și în cele în curs de dezvoltare. Iar mediul online, mediul mobil, canalele multiple, comunicațiile independente, crearea de baze de date, extragerea datelor, automatizarea și comunicațiile de la distanță sunt cuvinte cheie pentru noile tehnologii și resurse. Conform unor date, o zi obișnuită în viața Internetului înseamnă astăzi 207 miliarde de e-mailuri trimise; 8,8 miliarde de vizionări video pe Youtube; 4,2 miliarde de căutări pe Google (5)

Totodată, întrebarea pe care ne-o putem adresa este: dar până unde putem ajunge?!

Să ne amintim, că deși nimeni nu poate pretinde că a inventat computerul (apropo, prin cuvântul "computer" în cel de-al Doilea Război Mondial era denumită la americani persoana care realiza calcule numerice, ca parte a fișei postului) (6,p.40), se consideră că primul computer electronic digital multifuncțional complet automatizat din lume a fost construit în timpul războiului de americanul Jonh von Neumann, numit Electronic Numerical Integrator and Computer, sau ENIAC.

ENIAC avea peste 30 de metri lungime, 3,5 metri înălțime și un metru grosime. Conținea 17468 de tuburi electronice cu vid și cântărea aproape 30 de tone. (6,p.41) Calculatorul efectua doar 5000 de operațiuni pe secundă (6p.429).

În anul 2008, cel mai rapid computer din lume, numit IBM Roadrunner, era capabil deja să realizeze un milion de miliarde de operațiuni pe secundă. (6p.429).

În 2014, cel mai rapid supercomputer din lume, aflat la Universitatea Națională de Tehnologie pentru Apărare din China, și numit Tianhe-2, a putut efectua circa 30 de cvadrilioane de calcule pe secundă, sau 33,86 petafropi (un petafrop este egal cu un milion de miliarde) (6,p.429).

Este firesc că tehnologia face mult bine, dar poate genera și mult rău, precum furtul de informații și de bani, dezinformarea, folosirea în scopuri dubioase a datelor cu caracter personal etc.

Deja se vorbește activ despre inteligența artificială. Roboticienii definesc creierile artificiale ca fiind mașinării create de om și destinate a fi la fel de inteligente, conștiente de sine și creative ca și oamenii. Există două tehnologii care joacă rolul-cheie în progresul inteligenței artificiale – cibernetica, legată de mașini, și neuroștiințele, legate de creierul uman. Adică ar reprezenta o integrare a creierului uman cu tehnologia(6, p.420)

Și chiar dacă savanții au încercat pe parcursul a zeci de ani să creeze mașini dotate cu inteligență artificială, nu există încă o asemenea mașină. Până în ziua de azi, computerele se pot doar supune comenzilor, urmând regulile impuse de algoritmi software. Dar ce va urma?

Cunoscutul Stephen Hawking, cosmolog și teoretician în fizică, considerat la timpul lui unul dintre cei mai inteligenți oameni de pe planetă, considera căutarea inteligenței artificiale ca fiind o idee periculoasă, care ar putea fi "cea mai mare greșală săvârșită de om în istorie", și poate și ultima. (6p.436-437).

Ca de obicei, la început de an, se desfășoară Forumul Economic Mondial în Davos, Elveția, având prezente în agende problemele stringente ale lumii. Iar tema principală a Forumului din 2019 a fost globalizarea: conceperea unei noi arhitecturi mondiale în epoca celei de a patra revoluții industriale. Forumul a lansat raportul "Riscuri globale", elaborat în baza unor cercetări sociologice (sondaje de opinii sub formă de anchetă) în rândul managerilor celor mai mari companii din lume, lideri politici etc, menționând că "riscurile globale se intensifică, însă dorința colectivă de a le aborda pare să lipsească", și că "reacția politică față de globalizare amenință nu doar economia

mondială, ci și ordinea liberală care a constituit piatra de temelie a nivelurilor fără precedent ale prosperității, creșterii și securității postbelice". (7)

Este firesc, că **economia nu funcționează independent de politică**, indiferent că vorbim

Nr d/o	La nivel global	Nr d/o	Pentru Europa
1.	Șomajul sau lipsa forței de muncă	1.	Atacurile cibernetice
2.	Eșecul guvernărilor naționale	2.	Bula speculativă (supraevaluarea activelor)
3.	Prețul energiei	3.	Eșecul guvernărilor naționale
4.	Criza financiară	4.	Eșecul mecanismelor fiscale sau al instituțiilor
5.	Atacurile cibernetice	5.	Șomajul sau lipsa forței de muncă
6.	Instabilitatea socială	6.	Criza financiară
7.	Eșecul mecanismelor fiscale sau instituționale	7.	Eșecul planificărilor urbanistice
8.	Infrastructura critică	8.	Conflicte interstatale
9.	Eșecul guvernărilor pe plan internațional	9.	Migrația economică
10.	Atacurile teroriste	10.	Fraudele electronice

despre un nivel național sau global. Intrăm într-o nouă ordine geoeconomică mondială, caracterizată prin confruntări economice majore dintre principalele puteri ale lumii, în primul rând, printr-o rivalitate puternică între SUA, China și Rusia, cu una profund economică între SUA și China, unde se folosesc instrumente economice pentru atingerea obiectivelor strategice. Drept consecință sunt și estimările privind reducerea ritmurilor de creștere economică la nivel mondial, dar și pentru economiile mai mari (Europa, China) în comparație cu perioadele precedente.

Respectiv, și **noile riscuri globale** din acest an, la nivel mondial, țin de eventuale conflicte comerciale, șomaj sau lipsa de forță de muncă eșecuri în guvernare, prețuri înalte la resurse energetice, o eventuală nouă criză financiară etc.

Și Europa trece printr-o perioadă foarte grea, iar drept termeni principali care o caracterizează mai mult pentru ultimii ani pot fi considerați: populismul naționalist, recesiune geopolitică, inegalități și disparități în materie de bogăție, conflicte înghețate, război hybrid, campanii sofisticate de dezinformare (din partea Rusiei), dezvoltarea și testarea unor noi tipuri de arme, criza și războiul din Ucraina, cele mai mari proteste din ultimele decenii din Franța, migrația și trendurile demografice, etc.

Respectiv, din cele 30 de riscuri globale posibile, **în Europa** cele mai mari se consideră a fi atacurile cibernetice, perspectiva unei noi crize economice, eșecurile guvernelor naționale, eventuale conflicte între țările continentului.

Este firesc, că riscurile globale pot avea consecințe și impact diferit, dar și o probabilitate diferită de a interveni. În opinia experților – participanți la elaborarea acestui raport, un impact

negativ major la nivel global în anul 2019 ar putea avea armele de nimicire în masă, schimbările climatice și calamitățile naturale, iar o probabilitate mai mare de a interveni o au la fel condițiile climatice, dar și eventuale escrocherii și atacuri cibernetice.

Tabelul 2

TOP 5 riscuri globale în 2019

Nr d/o	Ca mărime a impactului acestora	Nr d/o	Ca probabilitate de a interveni
1.	Armele de nimicire în masă	1.	Condiții climaterice extremale
2.	Imposibilitatea atenuării schimbărilor climatice și adaptării la aceste schimbări	2.	Imposibilitatea atenuării schimbărilor climatice și adaptării la aceste schimbări
3.	Condiții climaterice extremale	3.	Calamități naturale
4.	Criză de resurse acvatice	4.	Escrocherii și furturi de date
5.	Calamități naturale	5.	Atacuri cibernetice

Drept riscuri majore comune pentru **România și Republica Moldova** pentru anul în curs se consideră a fi migrația economică cu toate consecințele acesteia, un eventual conflict interstatal în regiune, eșecuri ale guvernării (8,9). Pentru **România** apare un risc ce ține, posibil, de scutul antirachetă amplasat și pe teritoriul țării, iar pentru **Republica Moldova** tot mai acută devine lipsa forței de muncă și o eventuală instabilitate socială profundă.

Tabelul 3

Riscuri majore în anul 2019, pentru România și Republica Moldova

Nr d/o	Pentru România	Nr d/o	Pentru Republica Moldova
1.	Eșecul guvernărilor pe plan regional și internațional (care pot afecta țara prin ricoșeu);	1.	Migrația economică pe scară mare;
2.	Migrația economică;	2.	Instabilitatea socială profundă;
3.	Catastrofele naturale;	3.	Eșecul guvernării naționale;
4.	Armele de distrugere în masă;	4.	Prețul mare a energiei;
5.	Un eventual conflict interstatal.	5.	Șomajul sau lipsa forței de muncă, dar și un posibil conflict interstatal.

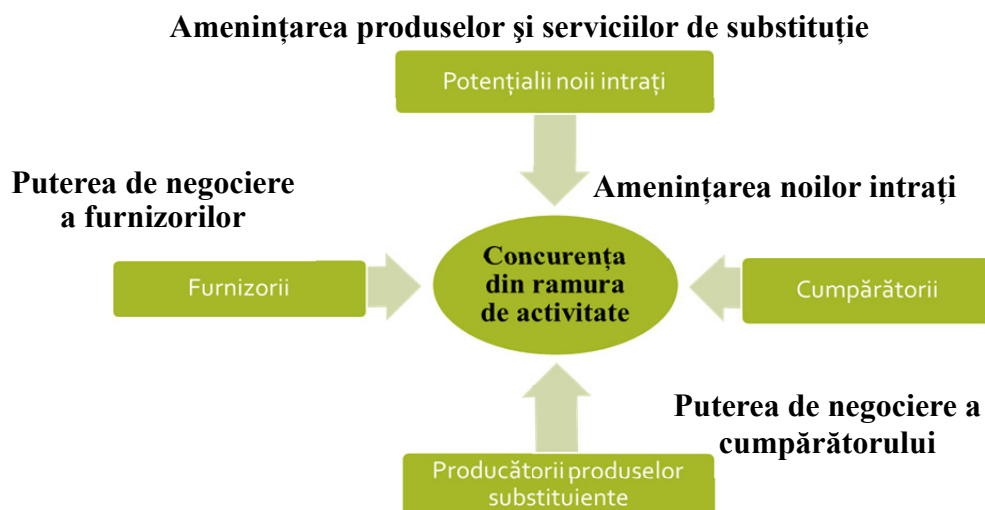
Globalizarea este fenomenul principal al lumii moderne care generează atât **oportunități**, cât și noi **riscuri și amenințări**. Și, în primul rând, economia mondială devine tot mai mult una globală. Și trebuie să recunoaștem, că globalizarea nu are alternative. Ea a devenit o realitate obiectivă a integrării economice a statelor lumii, proces început de multe decenii în urmă (sau poate

chiar cu sute de ani în urmă, dacă să considerăm începutul globalizării descoperirea Americii de către Cristofor Columb), având astăzi ritmuri de creștere mult mai rapide.

Globalizarea vieții economice are, bineînțeles, un șir de **consecințe pozitive**, fiind considerată chiar o forță motrice a creșterii economice. Totodată, prin termenul de globalizare se definesc și un șir de **probleme globale** ale lumii contemporane, cum ar fi rămânerea în urmă a creșterii economice a multor state ale lumii, prevenirea poluării mediului ambiant, asigurarea echilibrului ecologic, asigurarea cu resurse energetice și materii prime etc. Globalizarea a permis, de asemenea, celor bogați să-și mărească veniturile, lumea în care trăim devenind din ce în ce mai polarizată economic. La fel, creșterea rolului pe care îl au organizațiile financiare internaționale – Fondul Moneta Internațional, Banca Mondială, precum și apariția diverselor agregate economice și politice la nivel regional, au provocat frica de apariția unor structuri supranaționale, frica de a pierde unele elemente de suveranitate națională, de dispariție a culturilor, identităților naționale.

Indiferent dacă sunt mari sau mici, puternice sau slabe, țările sunt egale în fața noilor reguli ale jocului schimburilor economice internaționale. Statele lumii concurează între ele deoarece doresc să-și extindă prezența pe piețele mondiale. Competiția dintre state înseamnă competiția dintre legislațiile acestora, procedurile administrative, sistemele fiscale, monetare, financiare, comerciale, educaționale, sociale, ecologice, judecătorești și altele. Trebuie să recunoaștem, în acest context, că **teoria concurențială** și cea a **avantajelor competitive** au fost elaborate în baza experienței economiilor (statelor) mari și în cu totul alte situații economice decât cele actuale. Dacă acceptăm că modelul lui Porter, (10,11) nu se referă la întreprinderi concrete, dar analizează mediul de afaceri în întregime, atunci putem considera că datorită globalizării, dar și noilor tehnologii informaționale și de comunicare, cel puțin patru din cele cinci forțe concurențiale manifestă tendință de creștere:

- Puterea cumpărătorilor, datorită creșterii semnificative a ofertelor, accesului la informații datorită internetului și comerțului on-line, posibilităților mai mare de negociere a ofertelor;
- Puterea produselor de substituție, din aceleași considerente, dar și accelerării progresului tehnico-științific, apariției de noi materiale, tehnologii;
- Puterea noilor intrări pe piață, datorită mișcării libere a bunurilor, capitalului, forței de muncă, liberalizării economice la general, scăderii costurilor intrării pe piață;
- Forța concurenților, datorită dezvoltării companiilor transnaționale, care pun pe prim plan eficiența economică și extinderea prezenței acestora pe alte piețe decât cea de reședință, inclusiv în statele cu economii emergente;
- Forța furnizorilor la prima vedere scade în intensitate, datorită oportunităților oferite de rețeaua Internet prin oferirea unui volum mare de informații despre produse, prețuri, locul unde pot fi achiziționate, respectiv, puterea de negociere a acestora este în descreștere, dar și aceasta nu trebuie ignorată.

Desen 2. Modelul forțelor concurențiale (după Porter)

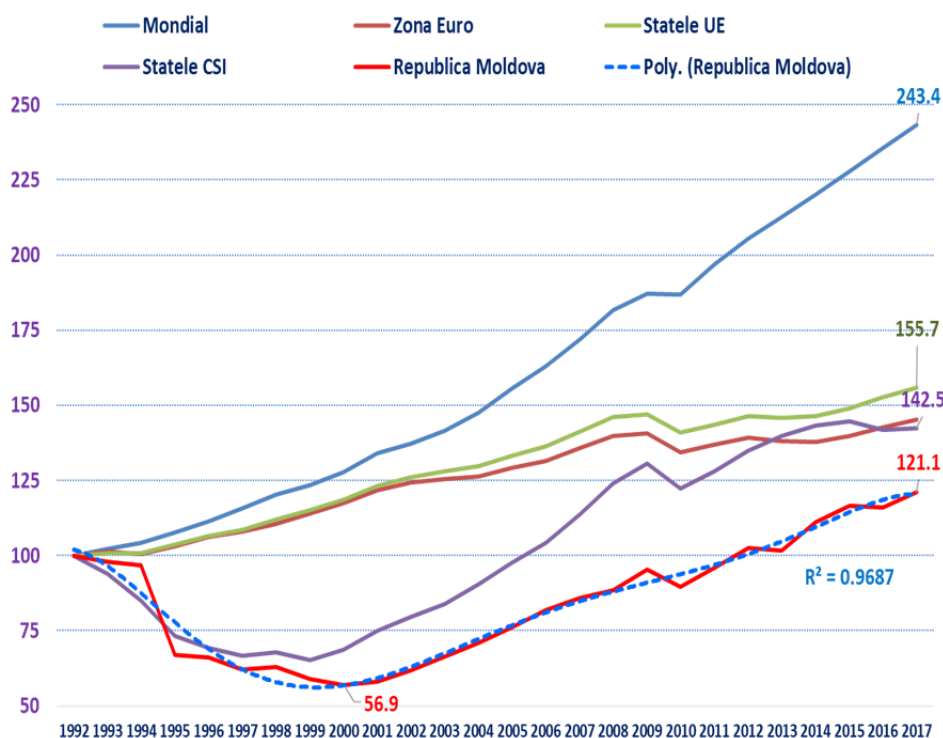
Este și firesc, că **nu toate economiile au fost pregătite pentru a face față unei concurențe declanșate de globalizare**, iar cea a Republicii Moldova nu este o excepție, confruntându-se cu riscul rămânerii în urmă din punct de vedere al dezvoltării și competitivității economice în comparație cu alte state din regiune. În cazul nostru, se mai adaugă lipsa totală a experienței în edificarea statală, tranziția de la o economie centralizat-planificată la una de piață, constituirea noii statalități simultan cu destrămarea vechiului sistem, lipsa unui plan unic de înlăptuire a reformelor, provocările cu care s-a ciocnit, încercările de a rezolva problemele doar intuind cu aproximație rezultatele etc. Drept consecință, pentru **primul deceniu de reformare economică (1991-2001)** Republica Moldova s-a plasat pe primul loc în lume după scăderea medie anuală a PIB-lui în perioada respectivă – 8,5 %, fiind urmată de Georgia – 8,2 %, Tadjikistan – 7,6 %, Ucraina – 6,6 %, Congo – 5,4 %, Sierra Leone – 3,7 %, Letonia – 3,6 %, Rusia – 3,3 %, Kirghizstan – 3,2 %, Lituania – 2,9 % (12) (tabelul 4).

Tabelul 4

Scăderea medie anuală a PIB-lui în perioada 1991-2001

Republica Moldova	8,5%
Georgia	8,2%
Tadjikistan	7,6%
Ucraina	6,6%
Congo	5,4%
Sierra Leone	3,7%
Letonia	3,6%
Rusia	3,3%
Kirghizstan	3,2%
Lituania	2,9%

De menționat și faptul, că, începând cu anul 1998, după o scădere cu aproape 60% față de anul 1990, **declinul economic a fost stopat și au apărut premisele unei recuperări și creșteri economice**. Cu toate acestea, ritmul de creștere a PIB-ului este inferior celui atins la nivel mondial, în statele din Europa Centrală și de Est și chiar în statele CSI, și doar în ultimii ani Republica Moldova s-a apropiat, după mărimea acestui indicator, de nivelul atins în anul 1992 .

Desenul 3. Dinamica PIB-ului la nivel mondial, pe grupe de țări și Republica Moldova în raport cu anul 1992 (prețuri curente, dolari SUA)

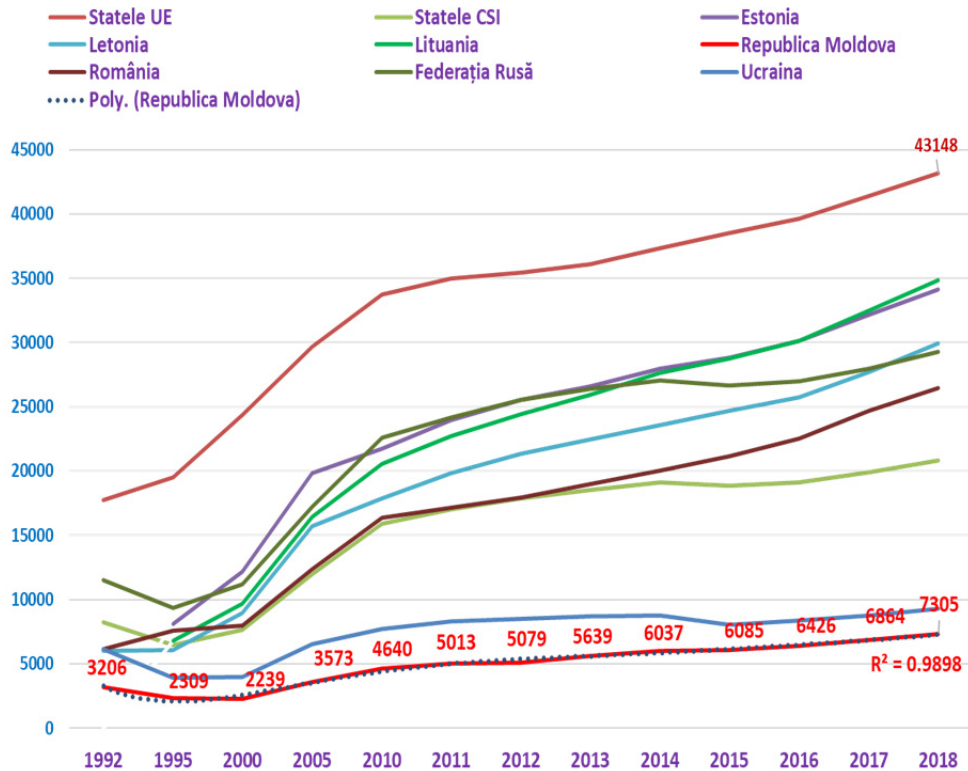
Situația este similară și după mărimea PIB-ului pe cap de locuitor după paritatea de cumpărare a valutei naționale, acesta fiind, în anul 2018, de 5,9 ori mai mic decât media în statele Uniunii Europene și de 2,9 ori mai mic decât în mediu pe statele CSI (tabelul 5).

Tabelul 5

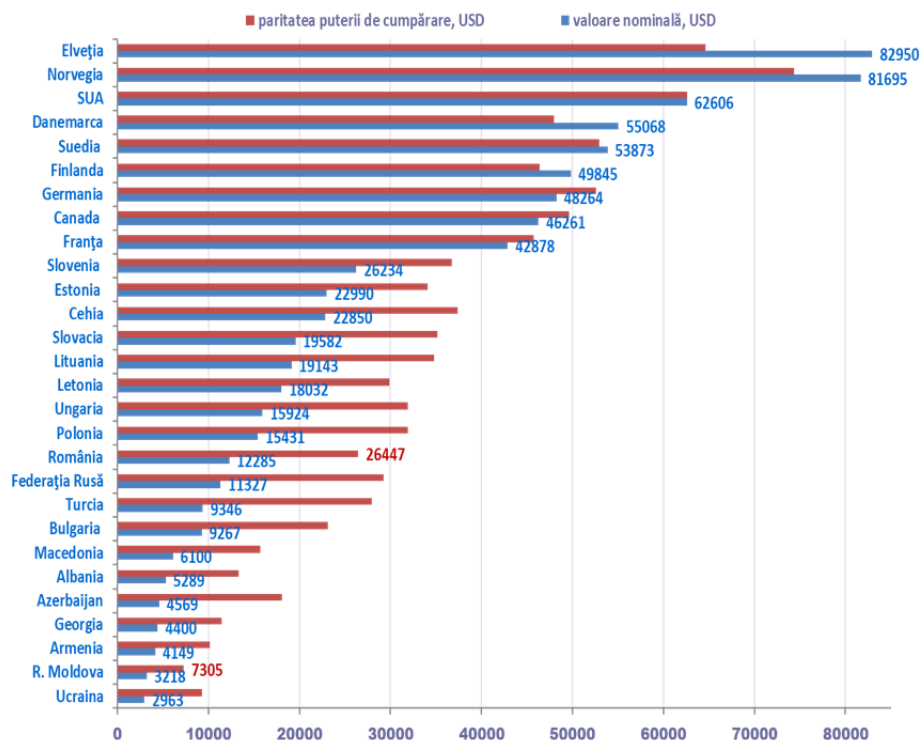
Valoarea PIB-ului pe cap de locuitor după paritatea de cumpărare a valutei naționale în anii 1992-2018 (prețuri curente, dolari SUA)

	1992	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Statele UE	17757	19504	24327	29650	33723	37344	38514	39643	41394	43148
Statele CSI	8236	6479	7673	11952	15904	19147	18871	19144	19888	20827
Estonia	n/a	8124	12198	19837	21746	27951	28786	30107	32130	34096
Letonia	6008	6087	8923	15683	17852	23560	24709	25717	27685	29901
Lituania	n/a	6817	9657	16433	20547	27622	28751	30129	32463	34826
Republica Moldova	3206	2309	2239	3573	4640	6037	6085	6426	6864	7305
România	6160	7566	7943	12345	16388	20042	21123	22509	24686	26447
Federația Rusă	11494	9381	11175	17184	22556	27063	26645	27002	27964	29267
Ucraina	6164	3879	3991	6505	7710	8760	8020	8340	8754	9283

Sursa: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2019

Desenul 4. Valoarea PIB-ului per capita după paritatea de cumpărare a valutei naționale în anii 1992-2018 (prețuri curente, dolari SUA)

Desenul 5. Repartizarea statelor după mărimea PIB-ului per locuitor la valoarea nominală și la paritatea puterii de cumpărare în 2018 (prețuri curente, dolari SUA)

Pe parcursul ultimilor 26 de ani PIB pe cap de locuitor, după paritatea de cumpărare a valutei naționale, a crescut în România de 4,3 ori, Letonia – de 5,0 ori, în medie pe statele UE – de 2,4 ori, acest indicator s-a dublat și pentru R. Moldova, dar având o valoare inițială foarte mică, această creștere nu poate fi considerată a fi una esențială.

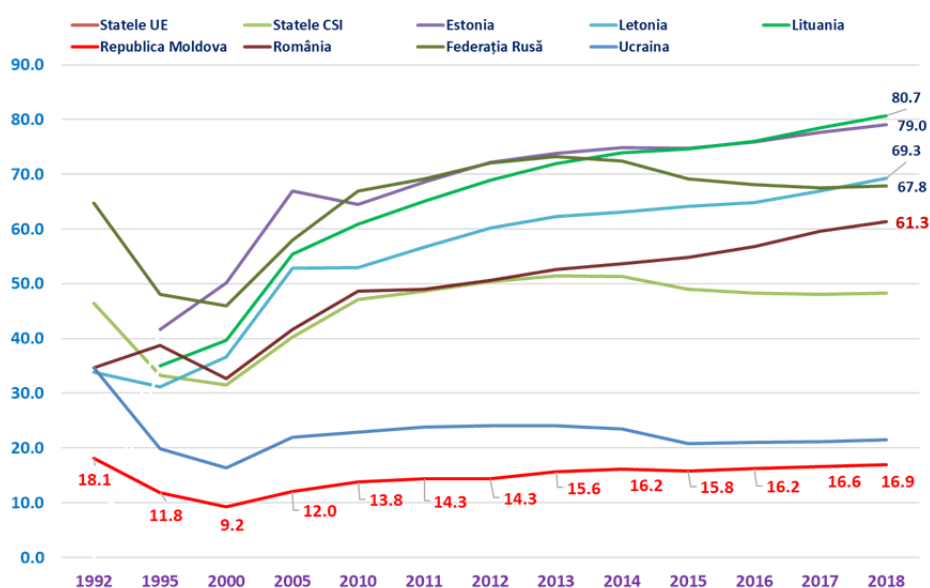
După acest indicator rezultatele Republicii Moldova sunt mult mai inferioare în comparație cu multe din statele post-sovietice sau din regiune. Astfel, PIB-ul pe cap de locuitor constituie în prezent în Lituania 80,7% din media înregistrată în statele UE, în Estonia – 79,0%, Federația Rusă – 67,8%, România – 61,3%, Ucraina -21,5%, pe când în Republica Moldova – doar 16,9% (tabelul 6).

Tabelul 6

Raportul dintre PIB-ul pe cap de locuitor după paritatea de cumpărare a valutei naționale în diverse state față de media UE în anii 1992-2018 (prețuri curente, dolari SUA)

	1992	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Statele UE	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Statele CSI	46.4	33.2	31.5	40.3	47.2	51.3	49.0	48.3	48.0	48.3
Estonia	n.d.	41.7	50.1	66.9	64.5	74.8	74.7	75.9	77.6	79.0
Letonia	33.8	31.2	36.7	52.9	52.9	63.1	64.2	64.9	66.9	69.3
Lituania	n.d.	35.0	39.7	55.4	60.9	74.0	74.6	76.0	78.4	80.7
Republica Moldova	18.1	11.8	9.2	12.0	13.8	16.2	15.8	16.2	16.6	16.9
România	34.7	38.8	32.7	41.6	48.6	53.7	54.8	56.8	59.6	61.3
Federația Rusă	64.7	48.1	45.9	58.0	66.9	72.5	69.2	68.1	67.6	67.8
Ucraina	34.7	19.9	16.4	21.9	22.9	23.5	20.8	21.0	21.1	21.5

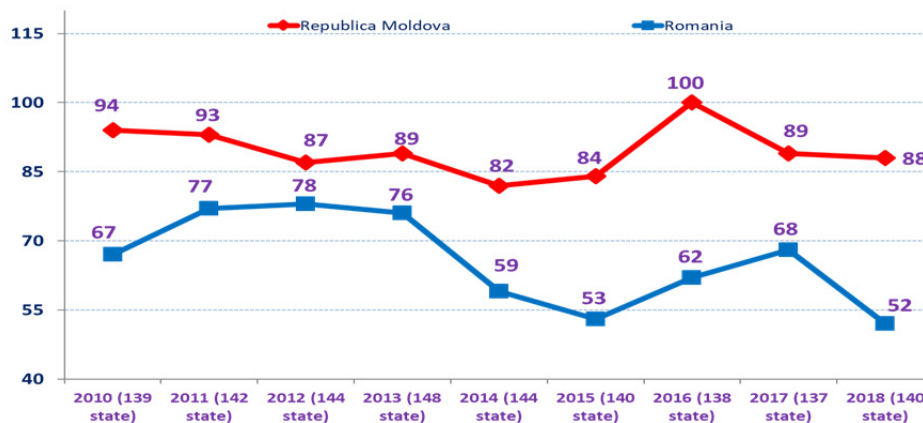
Sursa: calculat de autor după International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2019

Desenul 6. Dinamica raportului dintre PIB-ul per capita după paritatea de cumpărare a valutei naționale în diverse state față de media UE în anii 1992-2018 (prețuri curente dolari SUA)

De menționat că, criza economică și financiară, care a afectat recent majoritatea statelor lumii, a generat procese în stare să schimbe sistemul economic și social la nivel global. În situația creată, o importanță deosebită capătă găsirea unor noi modele de dezvoltare, recunoscându-se că **competitivitatea și eficiența vor reprezenta factorii determinanți ai sustenabilității creșterii economice**. În acest context, problematica competitivității economice, a dobândirii și menținerii avantajelor competitive, folosirii eficiente a factorilor care le determină, precum și dezvoltarea durabilă la general a economiilor naționale, devine una prioritară și foarte actuală.

Este cunoscut, că **Forumul Economic Mondial** publică anual, începând cu anul 1979, **Raportul Competitivității Globale (15)**, considerat ca cea mai importantă și credibilă sursă de date comparabile privind creșterea competitivității economice, monitorizând politicile aplicate de guverne, sugerând măsurile necesare a fi luate de către acesta. De menționat, că începând cu anul 2010, poziția Republicii Moldova în acest clasament nu s-a îmbunătățit considerabil, cea mai bună fiind în anul 2014 – poziția 82 din 144 state, și o scădere bruscă de 16 poziții, în anul 2016, poziția 100 din cele 138 state participante (datorită crizei din sistemul bancar al Republicii Moldova și efectele generate de aceasta), și o revenire pe poziția 88 în anul 2018 din cele 140 de state incluse în clasament.

Desenul 7. Evoluția poziției Republicii Moldova în raportul competitivității globale în perioada 2011 – 2018

Republica Moldova este considerată astăzi în lume ca având o **conomie bazată pe folosirea intensivă a factorilor primari**, de rând cu state, precum Bangladesh, Burkina Faso, Etiopia, Kîrgîzstanul sau Tadjikistanul, state aflate, preponderent, la începutul procesului de dezvoltare. Pentru acestea este specifică **concentrarea exporturilor în industriile care exploatează avantajul prețului scăzut al factorilor primari (resurse naturale, condiții climaterice, forță de muncă)**. În astfel de economii, **concurența este, de regulă, scăzută, industriile subfurnizoare sunt insuficiente sau inexistente, puterea de cumpărare scăzută face piața puțin atractivă, tehnica și tehnologiile sunt în mare măsură importate**. Economia, la acest stadiu, este foarte sensibilă la crizele economice mondiale și la schimbarea cursurilor valutare, care duc la instabilitatea cererii și a prețurilor. Pe lângă aceasta, avantajele competitive bazate pe dotarea cu factorii de producție sunt puțin protejate. (Pentru comparație, România este inclusă în categoria de state cu o economie bazată pe investiții și eficiență, adică nivelul doi, alături de China, Georgia, Serbia, Bulgaria, Macedonia, Rusia și alte state).

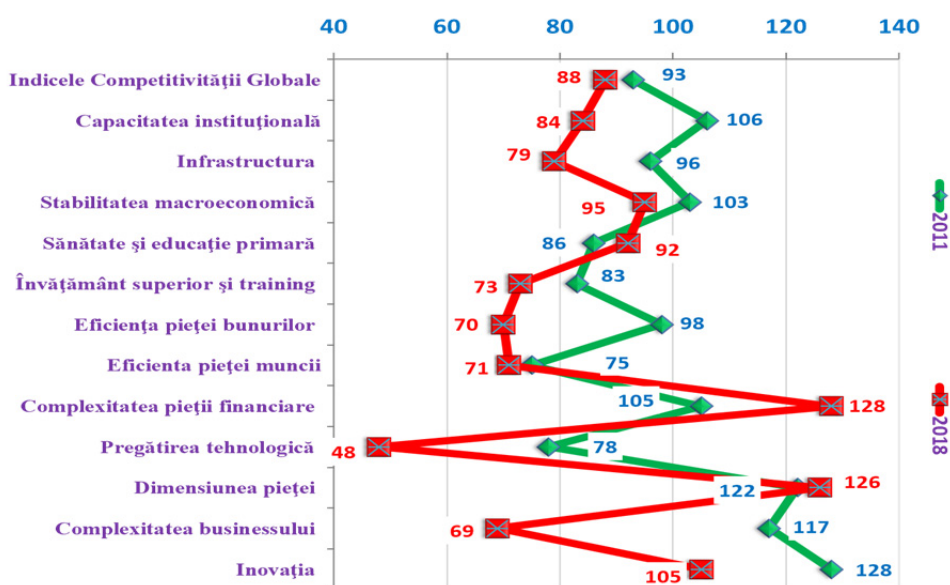
Tabelul 7

Repartizarea statelor lumii pe nivele de dezvoltare în 2017 (137 state)

Stadiul I	Tranziția de la Stadiul I la Stadiul II	Stadiul II	Tranziția de la Stadiul II la Stadiul III	Stadiul III
Bangladesh	Algeria	Albania	Arabia Saudită	Australia
Benin	Azerbaidjan	Armenia	Argentina	Canada
Burkina Faso	Honduras	Bulgaria	Chile	Cipru
Campucia	Kazahstan	China	Croația	Cehia
Etiopia	Kuweit	Ecuador	Letonia	Hong Kong
India	Mongolia	Georgia	Liban	Israel
R.Moldova	Nigeria	Macedonia	Lituania	Japonia
Kirghizstan	Philipine	Muntenegru	Polonia	Norvegia
Pakistan	Ucraina	România	Slovacia	Slovenia
Tadgikistan	Venesuela	Rusia	Turcia	Statele UE15
Yemen	Vietnam	Serbia	Ungaria	SUA
...
35state	15 state	31 state	20 state	36 state

Trebuie să recunoaștem aici și faptul, că chiar dacă cea mai marea parte a economiei R. Moldova continuă să se bazeze pe utilizarea extensivă a factorilor de producție, există și o parte a economiei care poate fi considerată ca aparținând unei economii bazate pe investiții și eficiență, apar și embrionii unei economii bazate pe inovare, în special în sectorul Tehnologiilor Informaționale și Comunicaționale, domeniu cu un potențial competitiv ridicat.

În acest context, Republica Moldova continuă să prezinte serioase decalaje de competitivitate în raport cu majoritatea absolută a statelor europene, la nivelul tuturor elementelor care determină capacitatea competitivă, iar decalajul cel mai mare se manifestă, în primul rând, în ceea ce privește inovarea și dezvoltarea pieței financiare – poziția 128.

Desenul 8. Indicele Competitivității Globale al Republicii Moldova în anii 2011-2018

Republica Moldova are nevoie de o politică în domeniul competitivității, care însă nu trebuie privită ca o parte a politicii economice la general, dar însăși politica economică în ansamblu trebuie să fie orientată spre creșterea competitivității. Și, în primul rând, poate fi vorba despre lichidarea discrepanțelor critice în competitivitate, după care Republica Moldova rămâne cu mult în urma altor state ale lumii, care, vorbind despre cele identificate în Raportul Competitivității Globale pentru anul 2018-2019, se referă la:

- Nivelul foarte slab de dezvoltare a clusterilor (poziția 136 din 140 de state incluse în clasament);
- Ușurința de a găsi angajați calificați (poziția 135);
- Siguranța sistemului bancar (poziția 134);
- Calitatea drumurilor (poziția 130);
- Independența sistemului judiciar (poziția 130);
- Dezvoltarea companiilor inovatoare (poziția 129);
- Eficiența sistemului financiar (poziția 128);
- Dimensiunea pieței (poziția 125);
- Credite neperformante în valoarea portofoliului de credite (poziția 122);
- Disponibilitatea capitalului de risc (poziția 121);

Lista poate fi continuată în dependență de obiectivele propuse.

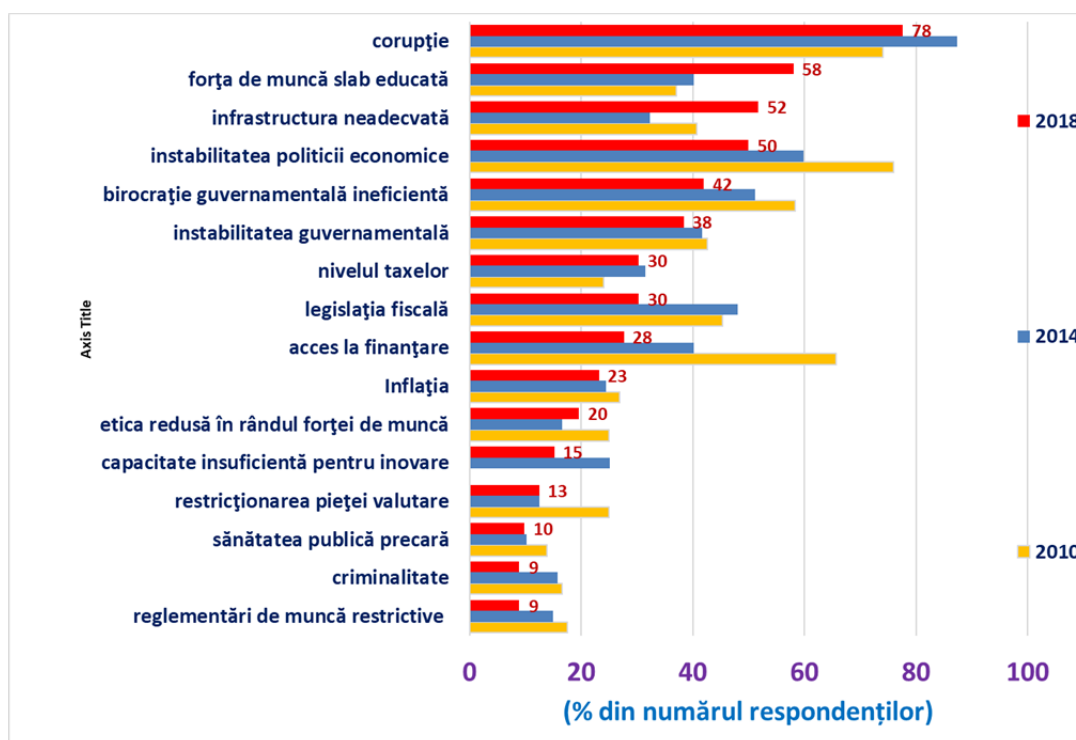
1. *Stadiul dezvoltării clusterelor – 136 în rating mondial;*
2. *Ușurința de a găsi angajați calificați - 135 în rating mondial;*
3. *Siguranța băncilor – 134 în rating mondial;*
4. *Calitatea drumurilor – 130 în rating mondial;*
5. *Independența judiciară - 130 în rating mondial ;*
6. *Dezvoltarea companiilor inovatoare - 129 în rating mondial;*
7. *Eficiența sistemului financiar – 128 în rating mondial;*
8. *Produsul intern brut (PPP, \$) pe cap de locuitor – 127 în rating mondial;*
9. *Dimensiunea pieței - 126 în rating mondial;*
10. *Rata impozitului pe muncă % - 125 în rating mondial;*
11. *Eficiența serviciilor de transport aerian – 125 în rating mondial;*
12. *Credite neperformante în valoarea portofoliului de credite (%) – 122 în rating;*
13. *Disponibilitatea capitalului de risc – 121 în rating mondial;*
14. *Eficiența cadrului juridic în soluționarea litigiilor – 120 în rating mondial;*
15. *Eficiența cadrului juridic în reglementări – 120 în rating mondial;*
16. *Gradul de dominare pe piață - 119 în rating mondial ;*
17. *Nivelul formării personalului - 117 în rating mondial;*
18. *Calitatea formării profesionale – 117 în rating mondial;*
19. *Eficiența procesului de lichidare a întreprinderilor – 117 în rating mondial ;*
20. *Cooperarea multilaterală cu părțile interesate - 117 în rating mondial.*

Factori cu impact negativ asupra competitivității Republicii Moldova în anul 2018

Succesul sau eșecul în afaceri, în cadrul unei economii, se poate datora unei mari diversități de factori cu impact negativ sau pozitiv în derularea afacerilor reale. Experiența statelor economic dezvoltate ne demonstrează, că creșterea competitivității acestor țări a început la nivelul unor întreprinderi concrete. Și dacă pentru a supraviețui, o întreprindere nu trebuie decât să se adapteze continuu la mediul în care activează, atunci pentru a fi competitivă, ea are nevoie ca mediul însuși să respecte anumite reguli favorizante. Sensul de mediu, în acest caz, poate fi înțeles ca o totalitate de performanțe ce sunt prezentate atât de mediul legislativ, politic, cultural și economic, cât și de schimbările esențiale ale sistemului de valori, și ale comportamentului social, în general.

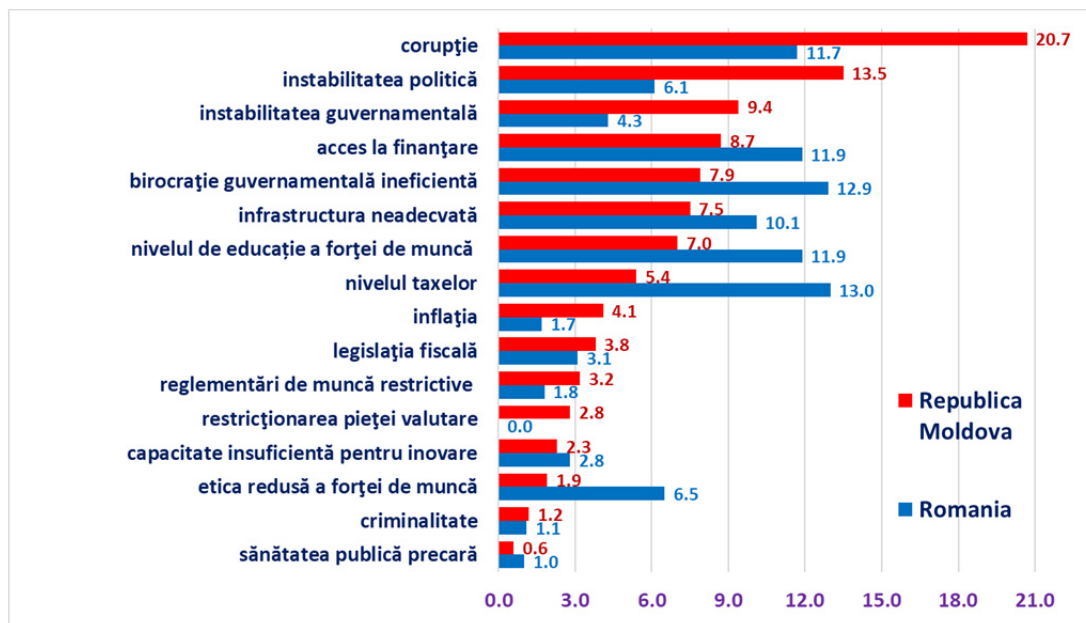
În acest context, vorbind despre ultima cercetare pe care am efectuat-o în anul 2018, în baza opiniilor managerilor de companii din Republica Moldova, reprezentanți a celor mai importante sectoare ale economiei naționale, în calitate de factori cu un impact negativ mai mare asupra derulării afacerilor sunt considerați (des.) :

1. Corupția – factor menționat de 78 % din totalul întreprinderilor chestionate;
2. Forța de muncă slab educată – 58 %;
3. Infrastructura neadecvată – 52 %;
4. Instabilitatea politicii economice – 50 %;
5. Birocrația guvernamentală ineficientă – 42 %;

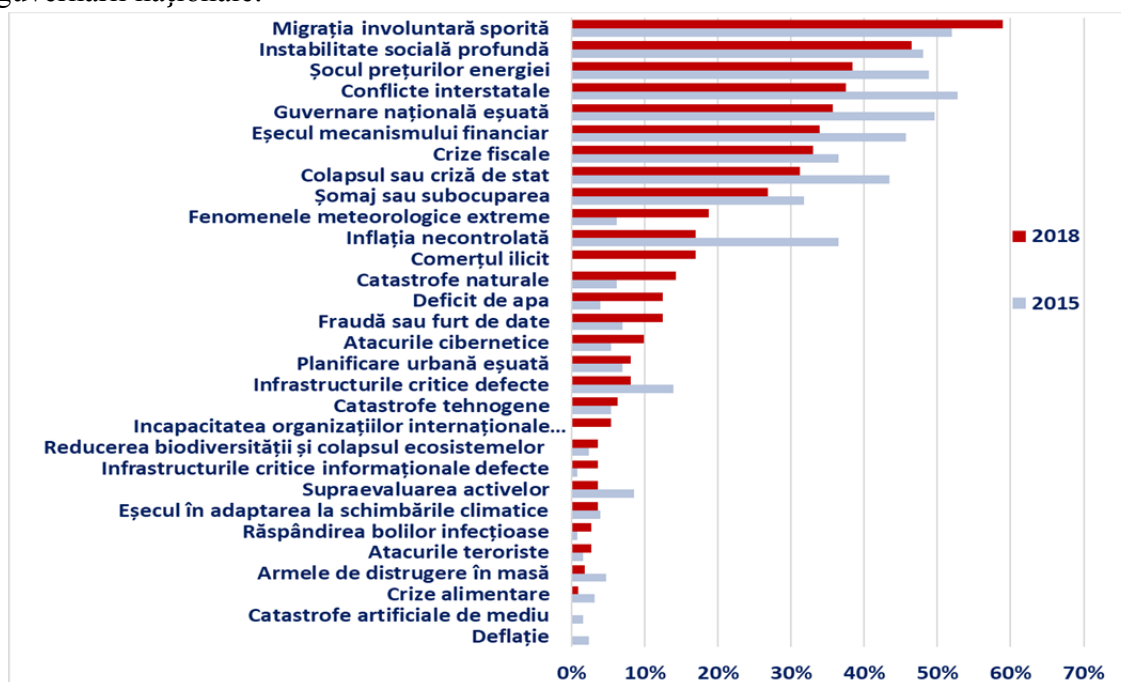
Desenul 9. Incidența factorilor cu impact negativ în derularea afacerilor în anii 2010-2018

Și dacă pentru Republica Moldova acești factori sunt preponderent de ordin politic, atunci pentru România – de ordin economic (des.10).

Desenul 10. Ierarhizarea factorilor cu impact negativ în derularea afacerilor în Republica Moldova și România în anul 2018 (% din numărul respondenților)

Totodată, vorbind despre riscurile care ar putea afecta afacerile în următorii 10 ani, aceasta confirmă încă o dată constatarea anterioară, considerându-se a fi: migrația involuntară sporită, instabilitatea socială profundă, șocul prețurilor la resurse energetice, eventuale conflicte interstatale, eșuarea guvernării naționale.

Desenul 11. Riscurile globale care vor afecta derularea afacerilor în Republica Moldova în următorii 10 ani

Cu toate cele indicate mai sus, nu putem să nu recunoaștem și faptul că, în situația în care omenirea nu s-a confruntat anterior cu cazuri similare celor prin care a trecut Republica Moldova, de rând cu alte state ex-sovietice, din 1991 încoace, și **știința economică** s-a dovedit a fi nepregătită

pentru a oferi soluții. În același timp, nu putem să nu observăm și faptul, că în prezent cu toate criticile care i se aduc, întregul mecanism al economiei este deja altul, altele sunt structurile de bază ale economiei, s-a impus o altă gândire economică, avem o altă gândire managerială și un alt comportament al întreprinderilor, ceea ce ne demonstrează, că și economia Republicii Moldova, încet, dar sigur, se adaptează la condițiile de piață.

Iar problemele principale, cu care se confruntă în prezent economia Republicii Moldova, în linii generale nu sunt de ordin economic și țin preponderent de:

- nesoluționarea conflictului transnistrean și lipsa unei perspective clare a viitorului statului Republica Moldova, motiv din care persistă o pronunțată instabilitate politică și o atractivitate investițională scăzută;

- nereformarea sistemului judiciar, respectiv, lipsa încrederii în protejarea proprietății, cu aceleași consecințe.

În rest, după cum menționa Adam Smith în 1776, (14), "Pentru a ridica un stat de la cea mai joasă treaptă a barbarismului la cea mai înaltă treaptă a bunăstării, este nevoie de pace, impozite ușoare și îngăduință în dirijare – toate celelalte le va face mersul natural al evenimentelor".

Bibliografie:

1. Юваль Ной Харари. Sapiens: Краткая история человечества.- Москва, Синдбад, 2018.-520 с.
2. Tomas Piketty. Capitalul secolului XXI. – Editura Litera, București, 2015, 1008p.
3. <https://sputnik.md/infographics/20190415/25517852/Alarmant-Moldova-lider-top-reducerea-numrului-populatiei.html>
4. Peter Dizikes. The meaning of the butterfly// Globe Newspaper Company, June, 2008.
5. <https://www.bursa.ro/era-digitala-si-viitorul-profesiei-contabile-46788032>
6. Annie Jacobsen. Creierul Pentagonului.- București, Litera, 2018, 570 p.
7. www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf
8. <https://romania.europalibera.org/a/forumul-economic-mondial-un-conflict-interstatal-printre-primele-cinci-riscuri-la-adresa-romaniei/29766>
9. <https://cursdeguvernare.ro/davos-raport-2019-topul-riscurilor-globale-confruntarea-nationalism-globalizare-6-din-cele-mai-mari-10-riscuri-globale-au-de-face-cu-mediul-urmatorii-10-ani.html>
10. <https://www.storyboardthat.com/ro/articles/b/portari-cinci-forțe>
11. <https://ro.scribd.com/doc/46910790/Modelul-Lui-Porter>
12. <https://books.google.md/books?id=HP7eBMn6aGUC&pg=PA32&lpg=PA32&dq=The+economist,+2003+economic+decrease+1991-2001,+by+countries&source=bl&ots=9hq1hcnJnp&sig=ACfU3U3htLk5F0x9Foe8UE2aSHEE8PT5JQ&hl=ro-MD&sa=X&ved=2ahUKEwiQ3Kma4cHmAhUCsaQKHYYuUD78Q6AEwEHoECAgQAQ#v=onepage&q=The%20economist%2C%202003%20economic%20decrease%201991-2001%2C%20by%20countries&f=false>
13. Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2019
14. Adam Smith. Avuția Națiunilor. Chișinău, Universitas, 1992, 356p.
15. www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

LE PROTECTION DES INTÉRÊTS DU CONSOMMATEUR PAR LE DROIT DE LA CONCURRENCE ET LE DROIT DE DISTRIBUTION

*Anne-Sophie Choné-Grimaldi
Chisinau, le 27 sept. 2019*

On enseigne, de manière classique, que la protection des intérêts du consommateur est assurée par le droit de la consommation. En effet, cette branche du droit lutte contre la stipulation des clauses abusives et, par de multiples techniques, permet d'éviter que le consommateur donne son consentement sans avoir conscience de la portée de son engagement.

Pourtant, son besoin de protection dépasse le strict champ contractuel. En effet, protéger le consommateur, c'est aussi faire en sorte qu'il se voit proposé une offre variée, à un prix abordable, de produits diversifiés et de bonne qualité. C'est aussi lui garantir une distribution de qualité, assurée par des distributeurs efficaces, recourant à des canaux de distribution divers. Ces objectifs sont ceux poursuivis par le droit de la concurrence et par le droit de la distribution, deux branches du droit qui contribuent également à la protection des intérêts économiques des consommateurs.

§1. La protection du consommateur par le droit de la concurrence

-> Il s'agit d'une des principales finalités du droit de la concurrence.

La protection du marché assurée par le droit de la concurrence a pour objectif final d'accroître le bien-être du consommateur.

A) La protection du consommateur par le droit substantiel

1) L'intérêt du consommateur, placé au cœur du droit des pratiques anticoncurrentielles et du droit des concentrations

- L'objectif de préservation d'une concurrence libre et non faussée : son but est que soient proposés au consommateur les meilleurs produits, au meilleur prix.

Plus le nombre de concurrents est importants sur un marché, et plus on espère que soit menée une guerre des prix et de la qualité entre concurrents, au bénéfice du consommateur.

- C'est ainsi que sont interdits:

-> Les ententes.

Accords entre concurrents qui restreignent la concurrence sur le marché. Ex: cartel sur les prix qui permettrait le maintien de prix supérieurs à celui qui résulterait d'une situation concurrentielle normale.

-> Les abus de position dominante. Pour l'essentiel, il s'agit de sanctionner les abus d'éviction. Pour que l'abus de position dominante soit sanctionné, encore faut-il, en principe, pouvoir démontrer que l'éviction concerne un concurrent au moins aussi efficace que l'opérateur dominant. L'idée sous-jacente, c'est celle selon laquelle le consommateur ne souffre que des évictions de concurrents efficaces. L'éviction de concurrents inefficaces ne porte pas atteinte aux intérêts du consommateur.

-> Les concentrations. Elles sont examinées en fonction du risque d'entrave substantielle à la concurrence. Souvent, le critère déterminant est celui de savoir si, du fait de la position que le nouvel opérateur va occuper, un risque de hausse des prix existe ou non.

- L'intérêt du consommateur, placé à la fois:

-> au cœur de la caractérisation des pratiques anticoncurrentielles

-> en critère des exemptions des ententes

-> au cœur du contrôle de la compatibilité des concentrations

2) L'intérêt du consommateur, une finalité pourtant controversée du droit de la concurrence

- Les difficultés à mesurer l'intérêt du consommateur : à court terme ou à long terme ? en termes de prix ou choix des produits ?

Ex 1 : les pratiques de prédation.

C'est un des exemples typiques d'abus de position dominante. Pourtant, il n'est pas certain que la prédation porte préjudice aux consommateurs. Tout dépend de la temporalité dans laquelle s'inscrit le raisonnement.

Ex 2 : les pratiques des GAFAM sur le secteur digital. Monde du gratuit = difficile d'affirmer que les pratiques de Google portent atteinte à l'intérêt du consommateur. En effet, celui-ci ne paie pas l'utilisation du moteur de recherche et les résultats affichés sont d'une pertinence supérieure à ceux affichés par les autres moteurs de recherche, du fait d'un volume d'informations détenues plus importants. Mais les pratiques des GAFAM empêchent de nombreux concurrents potentiels de se développer sur le marché. Il y a des pratiques d'exclusivité, de fidélisation, il y a aussi le rachat de pépites...

Du fait de l'absence de préjudice apparent subi par les consommateurs, les autorités de concurrence du monde entier ont eu du mal à sanctionner ces pratiques. Mais la réflexion évolue. Il apparaît qu'à terme, les consommateurs vont avoir intérêt à l'émergence d'une offre concurrente. De plus, la protection des «petits» acteurs économiques semble également constituer un impératif important.

Les choses changent en ce moment, sous l'impulsion de la Commission européenne.

- Et l'intérêt des acteurs économiques? Ne méritent-ils pas aussi d'être pris en considération?

Ex 1: nouvel art. 152.1 du règlement OCM (Organisation commune des marchés) qui permet aux organisations de producteurs de décider des prix en commun, pour contrebalancer le pouvoir d'achat des acteurs situés en aval (industries agro-alimentaires, grande distribution)

Ex 2: concentration Alstom-Siemens. Elle a été interdite il y a quelques mois car risque d'exploitation d'une position dominante sur le marché de la construction des trains à grande vitesse. La Commission a expliqué que le consommateur risquait de payer la note au final, car les trains seraient vendus plus cher aux opérateurs ferroviaires.

Pourtant, les ministres de l'économie français et allemand soutenaient l'opération ! Ils mettaient surtout en avant le risque de concurrence, dans l'avenir, de géants chinois contre l'expansion desquels il fallait lutter au niveau européen, en créant des champions européens. Protéger les acteurs économiques, c'est aussi protéger l'emploi. Et on n'oublie pas que le consommateur du dimanche est aussi un employé durant la semaine...

B) La protection du consommateur par les droits procéduraux

1) Les actions intentées par le consommateur à titre individuel

En droit des pratiques anticoncurrentielles, deux voies de droit sont ouvertes : l'action publique devant les autorités de concurrence, l'action civile devant les juridictions judiciaires.

- Action publique : les consommateurs ne sont pas à l'origine de la saisine d'une autorité de concurrence. Tout au plus peuvent-ils être à l'origine d'enquêtes menées, via des dénonciations aux autorités de contrôle (enquêteurs du ministère par exemple).

- Action civile en réparation: les consommateurs peuvent être victimes de pratiques anticoncurrentielles et peuvent souhaiter en obtenir réparation. Ainsi, par exemple, ils peuvent avoir subi des répercussions de prix du fait d'une entente conclue par leur vendeur direct ou indirect.

Directive dommages adoptée en 2014 pour faciliter leur action. Transposée dans tous les Etats membre. But : faciliter le travail probatoire; obtenir une meilleure réparation du dommage.

2) Les actions de groupe

- Instaurée par la loi Hamon de 2014 en France.

- Description du mécanisme en deux temps.

- Pour l'instant : pas encore eu d'utilisation en droit de la concurrence. Différents obstacles : le fait que l'initiative de l'action soit réservée aux associations de consommateurs ; la difficulté probatoire sur l'existence du dommage.

§2. La protection du consommateur par le droit de la distribution

-> Le droit de la distribution vise à organiser la distribution de sorte à ce que soit préservée la concurrence intra-marque et inter-marques sur le marché et à protéger les distributeurs qui peuvent être confrontés à des situations de forte asymétrie contractuelle.

-> L'intérêt du consommateur ne figure jamais parmi les finalités poursuivies

A) Les règles qui ont une incidence directe sur la situation du consommateur

1) L'interdiction de la revente à perte

- Description du mécanisme

- Définition du seuil de revente à perte

- D'apparence contraire aux intérêts du consommateur, l'objectif d'origine était d'éviter la pratique des prix d'appel, qui se révèle préjudiciable pour les consommateurs.

- Deux éléments de discussion actuellement:

- La compatibilité de la disposition nationale avec le droit de l'Union européenne (Dir sur les pratiques commerciales déloyales) ? Tout dépend de la finalité du dispositif.

- Le relèvement du seuil de revente à perte de 10% sur les produits alimentaires. Un risque de hausse des prix, au préjudice du consommateur. Mais un espoir pour les agriculteurs.

2) L'encadrement des promotions sur les produits alimentaires

- Le message publicitaire : on fait bien ressortir le fait qu'il s'agit uniquement d'une promotion de courte durée. But : Ne pas dégrader l'image des produits, dans l'esprit du consommateur.

Dans le même sens, interdiction du mot «gratuit» sur les emballages des produits alimentaires.

- L'encadrement en volume et en valeurs, pour limiter les promotions sur ces produits.

Max: 25% en volume et 34% en valeur.

-> Incidence directe sur le consommateur français qui ne profite plus des mêmes promotions qu'avant.

cela étant, il devrait y avoir une meilleure péréquation entre les produits qui s'installe.

B) Les règles qui n'ont qu'une incidence indirecte sur la situation du consommateur

Le droit de la distribution lutte contre les déséquilibres contractuels qui peuvent venir affecter les relations de distribution.

Plusieurs exemples: la relation franchiseur/franchisé; la relation distributeur/fournisseur.

Différents encadrements:

- L'information précontractuelle au profit du distributeur
- La lutte contre les clauses abusives: soumission à un déséquilibre significatif dans les droits et obligations; stipulation d'un avantage sans contrepartie.
- La limitation de la durée des contrats. + disposition sur l'alignement des durées
- La révision obligatoire en cas d'imprévision.

Ces mécanismes n'ont pas été instaurés pour protéger le consommateur. Le droit de la distribution est, a priori, étranger à ce type de considérations. Cependant, si le législateur a souhaité protéger les «petits» distributeurs, c'est pour permettre la conservation d'une offre diversifiée sur le marché. Celle-ci va directement dans le sens de l'intérêt du consommateur.

HEURISTIC TOURISM TREND AND GASTRONOMY TOURISM IN ISTANBUL

Assc. Prof.Dr. Nur UNDEY

Halic University, Faculty of Business Administration, Istanbul

nurkalpak@gmail.com

Abstract.

Gastronomical products are among the most important cultural values of a destination. Local gastronomic culture differentiate one destination from the other. Gastronomical values of a destination reflects the identity of its local culture. The visitors consume the products of a destination. Local gastronomic products are the reflections of local cultural identity and add value to a destination These tangible and intangible products must fullfill the wants and needs of the visitor. The uniqueness of its local intangible cultural values like gastronomic culture supports the sustainable competitiveness of a destination and makes it easier for marketers to promote.As the new tourist is after exeperience, gastronomy offers it very well.

Istanbul is a multicultural destination and has a diverse cuisine. As a multi cultural destinaion, culinary culture represent a core element of the destinations' invisible cultural heritage. The city has sufficient attraction factors for gastronomy tourism. Different cultures of the country living in the city, has different culinary characteristics like Ottoman, Anatolian, Byzantine, Sephardic, Eastern Anatolian, Black Sea, Aegean etc. In destination marketing, destination has to be differentiated from the competitors and the destination culture has to be blended with the gastronomical identity/culture. New generation tourist is after new and unique experiences. People are not satisfied with ordinary tours and travelling with big groups. Through gastronomy tourism heuristic tourism demand can be fulfilled.

In this study, heuristic tourism and gastronomy tourism has been studied in the light of TURSAB gastronomy tourism report and Trip Advisor guest comments. New suggestions has been developed to increase gastronomy tourism as a part of heuristic tourism. The methodology primarily involved in-depth interviews and document analyses.

Key words: heuristic tourism, gastronomy tourism, destination marketing, gastronomy

Jel Classification: Y8

Introduction

As global tourism is on the rise the competition between destinations increases. The unique and intangibile cultural heritage of destinations become more important factor for attraction of tourists. Nowadays people have fast going lives between office an home. Especially people living in big cities spend alot of time in the traffic and in their offices. People take short breaks in betwen their rush and routin. They want to do different things in these small breaks. They want to get through the crowds, and have special and extraordinary memories in the tours they take, in the hotels they stay, in the destinations they visit. People are not content with regular tours planned for everyone else. They want something special, they want to feel special. In this context, travel agencies organize tailor made tours for special interest groups. In these tours people can experience their interests. As the competition increases, the experiences agencies present to differenciate their services becomes ordinary. People look for unique things, new things because new tourist is after innovation, diversity, authenticity and experience. For a destination or a hospitality establishment to be preferable they have to fullfill the needs and wants of their customers. In new generation tourism they have to offer them unique and new experiences.

Traditional culture tourism is based on seeing, watching and observing activities. On the other hand heuristic tourism is based on experience, active participation and learning. In these kind of practices the important part is having the pleasure of experiencing the creation/ production of the product or service in person, by learning through experience.

In this regard a destination or a nation's culinary culture reflects the authenticity of its folk culture and cultural heritage. Culture is directly linked to motivations, physical, rural and regional development, heritage, identity and cultural tourism which then links into concepts such as authenticity and culinary tourism. Food is a "cultural reference point", which, within it, contains entirely unique information about the production and culture and geography of the destination from which it originates [1] Tourists consumption of food and gastronomy has increasingly been turned into an "attractionized" experience that provides high contrast and symbolic values [2] the trend is furtherly fueled by the growth of the "experience economy" [3] where by tourists actively search for a broad range of cultural experiences that are original and authentic to enrich their cultural capital [4] [5].

In new generation tourism concept individualism, experiential practices are encouraged. The changing production-consumption pattern and practices in tourism industry carry the contemporary tourists from "sight collector" position to "experience hunter" position. As a result of this transformation; tangible cultural content like the natural and historical sites, museums, ancient ruins, immovable cultural heritage etc. which are the sources of culture tourism leave their place to a structure based on creativity and experience. This interactive structure is based on places, practices, representations, informations, skills and experiencing the equipment related to these. This new approach or trend converts tourism to a personal activity. At the same time enables tourists to try out the curiosity, knowledge, skills and creativity other than just seeing the cultural heritage. Heuristic tourism is culture focused new generation tourism, based on experience.

Gastronomy embodies the traditional values of a culture. Includes culture, tradition, authenticity and sustainability. It enables revitalizing and diversity of tourism. Authentic and interesting food can attract visitors to a destination [6]. Helps the local development of local economy with involving different sectors. Gastronomy tourism enables, cultural environment, natural habitat, various traditional practices, and cultural memory to be consumed simultaneously, agriculture provides the product, namely, food; culture provides the history and authenticity; and tourism provides the infrastructure and services and combines the three components into the food tourism experience.[7].

Food tourism has recently drawn much attention as a tourism product [8][9] [10] It is seen as one of the most essential of the tourist experience [9] and therefore as an important factor in determining visitor satisfaction. Destinations are increasingly using food as a means to differentiate themselves and broaden their market base[11].

Gastronomy can play an important role in tourist destination choice and also in visitor satisfaction. The desire to try different food and beverages maybe a primary motivator for some people or secondary motivator for others. Some people may travel to try different cuisines this elevates food from more than from an enjoyable activity to a major attraction. (Kercher, Okumus & Okumus, 2008)

According to Jenkins (1999), gastronomy is believed to rank along side climate, accommodation and scenery in importance to tourists as destination attributes. (Jenkins, 1999) Remington and Yuksel 1998 found that food was the fourth most important contributor to the satisfaction of visitors and the most important factor why tourists return to Turkey. [11]

MATERIAL AND METHOD

The methodology primarily involved in-depth interviews and document analyses. Turkish Travel Agencies Association (TURSAB) Gastronomy Tourism Report, UNWTO Second Global Report on Gastronomy Tourism, Trip Advisor guest comments for Istanbul has been analyzed, interview with the Gastronomy Tourism Department of TURSAB has been done. Data has been analyzed.

RESULTS AND DISCUSSIONS

According to the TURSAB (Turkish Travel Agencies Association) Gastronomy Tourism Report 2015, 88.2% of tourists declare that "food is very important in destination preference" Visitors coming to Turkey spend 828 dollars per person and spend 157.5 dollars for food. This means they spend 1/5 of their expenses on food. Which is much, but it has to be mentioned that many of the hotels on the Mediterranean coast are all inclusive. There are only 94 groups and establishments including hotels, travel agencies, cook schools, restaurants which deal with gastronomy tourism in Turkey. Turkey is on the 23rd place in the world with these groups.

The population of Istanbul is just over 15 milyon. It was the capital of three big Empires . Roman Empire 325 AD- 395 AD, Byzantine Empire 395 - 1453, Ottoman Empire 1453- 1923, since 1923 economy capital of modern Turkey. The population of the city originates from all over the country. All these people brought their own local culture and cuisine. So as a multi cultural city it has a diverse cuisine for different tastes and allows different experiences for heuristic tourism. It is one of the biggest cities in the world and a big tourist attraction. In 2018 Istanbul welcomed 12 million 355 thousand 122 tourists.

1. 991,017 Germany
2. 872,560 Iran
3. 586,814 Saudi Arabia
4. 571,000 Russia
5. 564,000 Iraq
6. 424,000 England

First 5 months of 2019 the number of tourists visiting Istanbul was 5 million 415 thousand 916.

There are 28.650 restaurants in Istanbul. These restaurants are in various classes. Unfortunately there is no exact percentage of the types of these restaurants. The theme of the restaurants change suddenly and continuously. You can visit a restaurant as an international cuisine restaurant a month later it can be a pizza restaurant. But some of these restaurants are classy restaurants with world famous chefs.

In recent years gastronomy tourism is promoted by Turkish Ministry of Tourism. There are 63 travel agencies organize gastronomy tours . 80% of these agencies are in Istanbul, a few in Antep, Adana and Konya. As the importance of gastronomy tourism is seen by the tourism sector more agencies are interested about it. According to TURSAB, in 2019, 100 travel agencies participated in gastronomy tourism trainings. These agencies will start promoting gastronomy tours for 2020. Through gastronomy tourism past can be preserved and also authenticity can be maintained for the future. The economy of gastronomy tours are high, too. A regular culture tour for a week costs approximately \$1000 but a gastronomy tour for same period is \$2000. Gastronomy tourism on one hand helps to increase the demand as an heuristic tourism type also, on the other hand important economical income.

These gastronomy tours include cooking classes which is a part of the gastronomic experience. Cooking local food with local ingredients and then eating the cooked food gives the pleasure of authentic experience. Fauna flora is a part of local gastronomy, the tours to vineyards and orchards, tasting the herbs, fruits etc. and getting information about them. Degustation of different local dishes and wines, market tours are all gastronomic experiences presented by the local agencies.

To give the tourists a unique gastronomic experience and to develop gastronomy tourism the experience should not only be enjoyable but also match the marketing promise. Authenticity is a must in gastronomy tourism. The agency should take or help the tourists to find an amazing local restaurant, food market, winery, a production facility or people involved in food business. The tourist should be satisfied. He experience has to be fulfilling. The TripAdvisor comments of guests

were also analyzed on gastronomy bases. The negative comments on gastronomy were mainly on disappointment of the quality of food in touristic parts of Istanbul- Sultanahmet and Beyoglu districts. Negative comments are; high prices, low quality food, lack of hygiene, bad service, no matching description, photo and food served.

CONCLUSION

Gastronomy tourism is important in promoting and branding of destinations. Through gastronomy tourism local traditions and diversities can be maintained and preserved. Since the authenticity and harnesses of gastronomy attracts people who are looking for heuristic tourism. The unique cuisine and dishes of a destination can be used for giving the experience that the tourists are looking for.

The development of regional and local cuisines became tourist attractions in recent years. Gastronomy or culinary tourism emerged to be a major travel activity. Travelling for food has become a trend in the world. In many places around the world destinations local food and cuisine became an important market niche. It helps the sustainable competitiveness of a tourist destination.

In recent years alternative tourism activities has attracted the attention of marketers as new tourism products. Sports, health, cultural, religion and gastronomy tourisms are the new emerging tourism products. Plenty of tourism literature and promotional material of various destinations show that especially the role of gastronomy in destination marketing has been recently taking the attention of marketers both locally and internationally. Gastronomy is not only an art of eating and drinking, it's also an interaction of food and beverage with art, culture, science.

In modern globalized world international food chains are all around the world, people eat standardized food. People who are tired of their standardized lives travel with the dream of experiencing intangible local cultural assets like; local cultures, life styles, food etc. Local also has the potential to enhance sustainability in tourism. Many tourists travel for finding different culinary for experiences. Food is an important motivator for travellers. There are many people travelling to special destinations for the reason of seeking food.

As it strengthens the local economy also contributes to the authenticity of the destination.

Gastronomical products are among the most important cultural values of a destination. Local gastronomic culture differentiate one destination from the other. Gastronomic values of a destination reflects the identity of its local culture. The visitors consume the products of a destination. Local gastronomic products are the reflections of local cultural identity and add value to a destination These tangible and intangible products must fulfill the wants and needs of the visitor. The uniqueness of its local intangible cultural values like gastronomic culture supports the sustainable competitiveness of a destination and serves the heuristic tourism.

To give fulfilling experience to visitors and customer satisfaction the negative behavior of the employees has to be changed. Customer satisfaction and fulfilling experience should be adopted by all the people in the gastronomy sector primary objective. The quality of the food in touristic districts like Beyoglu and SultanAhmet has to be upgraded, price-quality balance has to be done, service employees has to be trained to give service, better communications, must speak at least one foreign language, hygiene is very important factor. The hygiene of the restaurant must be controlled frequently, the pictures and the descriptions of the food on the menu has to match. Other than solving these problems and upgrading the quality of service of gastronomy tourism to promote it agencies and tour operators should;

- Be aware of the changing trends in gastronomy not in local also worldwide,
- Organize specialised workshops,

- Use digital marketing and help food and beverage industry to use the digital platforms, put their information on digital media,
- Gastronomic experiences which suit different budgets like street food, food markets to high-end restaurants should be easy to find and go with public transportation,
- Use WOM, viral marketing, since no prebuying experience in gastronomy tourism, the experiences of the people who consumed the service/product are important during the buying behavior process. The advice and comments of people who had experience with the product has an guiding effect.
- Events are also important attraction for heuristic tourists. Events like Byzantine food week, Roman food week etc. catch the attention of people who are looking for new experiences and try new things.

REFERENCES

- [1] Mak, A. H. N. Lumbers, M. Eves, A. & Chang, R.C. (2013). An Application of the Repertory Grid Method and Generalized Procrustes Analysis to Investigate the Motivational Factors of Tourist Food Consumption. *International Journal of Hospitality Management*, 32, 327-338.
- [2] Pine, B.J. Gilmore, H.J. (2011). *The Experience Economy*, Harvard Business Press.
- [3] Chang, R.C. Kivela, J. & Mak, A. H. N. (2010). Food Preferences of Chinese Tourists, *Annals of Tourism Research*, 37(4), 989-1011.
- [4] Chang, R.C. & Mak, A. H. N. (2018). Understanding Gastronomic Image From Tourist Perspective: A Repertory Grid Approach. *Tourism Management*, Elsevier, 68, 89-100.
- [5] Ellis, A., Park, E. Kim, S. & Yeoman, I. (2018). What is Food Tourism, *Tourism Management*, Elsevier, 68, 250-263
- [6] Karim, S. A. & Chi, C. G. Q. (2010). Culinary Tourism As Destination Attraction : An Empirical Examination of Destinations Food Image. *Journal of Hospitality and Marketing Management*, 19:6, 531-555.
- [7] Rand, G. & Heath, E. (2006). Towards a Framework for Food Tourism as an Element of Destination Marketing, *Current Issues In Tourism*, Routledge, 9:3, 206-234.
- [8] Boniface (2003). *Tasting Tourism: Travelling for Food and Drink*, Burlington, VT. Asgate Publishing.
- [9] Cohen, E & Avieli, N.(2004). Food in Tourism: Attraction and Impediment, *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755-778.
- [10] Hall, C. & Mitchell R. (2001). The Consumption of Experiences or The Experience of Consumption. An Introduction to Tourism of Taste. In C.M. Hall, L. Sharpes, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne(Eds) *Food Tourism Around the World: Development, Management and Markets*, 1-24, Oxford, Butterfield, Heinemann.
- [11] McKercher, B. Okumus, F. & Okumus, B. (2008). Food Tourism as A Viable Market Segment: It's All How You Cook the Numbers, *Journal of Travel And Tourism Marketing*, 25:2, 137-148.
- [12] Sidali, K.L., Kastenholz, E. & Bianchi, R. (2015). Food Tourism, Niche Markets and Products in Rural Tourism: Combining the Intimacy Model and the Experience Economy as a Rural Development Strategy, *Journal of Sustainable Tourism*, Routledge, 23:8-9, 1179-1197.

SECȚIUNEA 1

Abordări inovative și noi tendințe în domeniul business și administrare

FOSTERING THE PERSONAL POTENTIAL OF EMPLOYEES IN THE ORGANIZATION: THE IMPORTANCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE WORKPLACE

РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СОТРУДНИКОВ В ОРГАНИЗАЦИИ: ЗНАЧЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ АСПЕКТОВ

¹Conf. univ. dr. **Liudmila BILAS**

²Drd. **Elena ANDROSOV**

¹Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,

Tel.: +069 736 822, web site: liudmila.bilas@mail.ru

²Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,

Tel.: +402 736, web site: nicoara@mail.ru

Abstract

The article discusses the current issues of fostering the personal potential of employees in the organization in the conditions of rapid changes in business and society. The paper defines the meaning and importance of emotional intelligence and analyses its components. The article draws conclusions on the ways for developing the emotional intelligence of employees. Among its key factors, the article mentions the leadership's strength, a combination of the leadership various styles, organizational development, and staff training.

Keywords: business organization, leadership, innovations, emotional potential, emotional leadership, team, leadership styles, management, high performance, changes, management of changes, innovative leadership, innovative management.

JEL CLASSIFICATION: M12.

INTRODUCTION

Актуальность темы, цель и задачи исследования.

Актуальность темы настоящей публикации обуславливается тем, что совершенствование и реализация личностного потенциала сотрудников в организации выступает одной из ключевых стратегий формирования и развития человеческих ресурсов. Люди – основа бизнеса. По этой причине трудно переоценить востребованность и важность анализируемых вопросов. Недостаточное внимание к развитию личностного потенциала на предприятиях со стороны менеджмента может привести к тому, что выполнение даже самых эффективных инновационных стратегий может оказаться проблематичным и неуспешным.

В условиях постоянно происходящих изменений в бизнес-организациях приходится своевременно и адекватно реагировать на них, осуществляя различного рода инновации: технологические, производственные, продуктовые, сбытовые, маркетинговые. Среди них выделим организационные, проявляющиеся в изменении структуры, систем и процессов управления в компании. Все названные выше виды организационных преобразований в силу

своей неопределенности, риска и непредсказуемости вызывают у сотрудников страх, неуверенность, тревогу перед всем новым. В этой связи в качестве защиты работники могут проявлять сопротивление инициативам руководством переменам. В этом, на наш взгляд, заключается проблема, решение которой связано с реализацией личностного потенциала менеджеров и сотрудников на эмоциональной основе (эмоционального интеллекта). В контексте сформулированной выше проблемы целью настоящей публикации мы видим в определении направлений развития личностного потенциала и его эмоциональной составляющей в условиях проведения организационных преобразований в бизнес-организациях. Выделенные в связи с этим задачи следующие: проанализировать современные концепции эмоционального интеллекта сотрудников; определить факторы актуализации и их эмоциональных качеств сотрудников как предмета настоящего исследования; выявить роль лидерства и проанализировать различные стили руководства в этом процессе.

Анализ публикаций, в которых рассматривается исследуемая в настоящей статье проблема.

В объяснении значения эмоциональных аспектов лидерства в условиях стремительно происходящих изменений в бизнес-среде в контексте настоящей статьи мы опирались на концепцию эмоционального интеллекта как способности человека эффективно управлять собой и отношениями с другими людьми [1, стр.53-54]. Концепция, сформулированная признанным в мире ученым Д. Гоулман. В этой связи при формулировании лидерских качеств и при анализе стилей лидерства на отечественных предприятиях мы исходили из важности эмоциональных способностей, вытекающих из данной концепции: самосознание; самоконтроль; социальная чуткость; социальные навыки [1].

Исследование сформулированной в настоящей статье проблемы опирается на ряд публикаций и исследования ученого Дж. Коттера [2]. Им доказывается, что лидерство в условиях перемен – инновационное лидерство должно быть эмоциональным. Мы разделяем эту позицию, состоящую в том, что ключевое значение при проведении реформ в бизнес-организациях приобретают не только стратегии, системы и процессы управления, но и изменения поведения людей в компании. Кроме того, анализируя эмоциональное лидерство, мы исходили из того, что, как считает этот автор, оно должно проявляться на всех этапах осуществления инновационной деятельности. Концепция человеческого потенциала в контексте формирования человеческих ресурсов объясняется учеными Травиным и И. Максимцевым [3; 4].

В процессе обоснования проблемы и определения возможных направлений ее разрешения в рамках данной статьи мы исходили из ключевой идеи, содержащейся в методологии признанного в мире ученого И. Адизеса. Она заключается в том, что нет идеального руководителя, а есть сочетание людей, реализующих разные стили руководства на различных этапах развития компании [5]. Исследуя данную проблему, подчеркнем важность данной методологии, в части обоснования выводов относительно наиболее приемлемых сочетаний стилей для ряда исследованных в Республике Молдова предприятий.

Исследования, на которые мы опирались, составили научную методологическую базу настоящей публикации, что позволило выделить дискуссионные вопросы и нерешенные составляющие исследуемой проблемы. Последние касаются формирования и реализации эмоционального потенциала в контексте организационных преобразований бизнес-организаций. Это сложная и многогранная проблема, исследование которой мы видим в перспективе.

Изложение основного материала, дискуссия и обоснование результатов исследования.

В условиях стремительно меняющейся реальности возрастает значение личных качеств, личностного потенциала менеджеров и сотрудников, связанных с необходимостью адаптивности к происходящим изменениям в бизнесе и обществе в процессе организационных преобразований. Существует обширная литература и проводятся многочисленные

исследования, в которых анализируется потенциал работников и обосновываются направления его успешной реализации. Во многих источниках по менеджменту человеческий потенциал рассматривается как степень развития физических и духовных способностей человека [3, стр.10; 4].

В этом контексте отметим, что концепция потенциала объясняет стратегическую направленность потенциала, так как он связан с перспективной способностью и перспективными личными качествами человека, с будущим его возможностей в меняющемся мире.

Далее, человеческий потенциал – это сложное системное и структурное явление. В его структуре выделяются квалификационный потенциал (профессиональные знания и навыки); образовательный (интеллектуальные и познавательные способности); психологический (способности восприятия); коммуникативный (способность к сотрудничеству и взаимодействию); творческий (креативные способности и чувство нового) [3, стр.10-11].

В условиях современных тенденций развития экономики и общества, ориентированных на инновации, основанных на знаниях и научных достижениях, возрастает роль нематериальных факторов создания стоимости. В этой связи стержнем успешной реализации человеческого потенциала выступают личностные качества человека, связанные с проявлением эмоций (тревога, гнев, радость, печаль, боль, стыд). Подчеркнем важность понимания эмоций как эмоциональный интеллект, то есть способность человека эффективно управлять собой и отношениями с другими людьми.

Востребованность эмоционального интеллекта возрастает особенно в изменяющихся условиях. Последние вызывают страх у человека перед неопределенным будущим и могут спровоцировать его сопротивление даже самым эффективным нововведениям. Такое поведение характеризуется промедлением с началом осуществления перемен, необходимыми излишними согласованиями, пораженческими настроениями, закреплением позиции статус-кво и др.

Подчеркнем, для того чтобы предотвратить и справиться с сопротивляющимся типом действий сотрудников, необходимо управление собой и отношениями с другими людьми. Это обуславливает значение эмоционального потенциала и возможности его реализации посредством управления или лидерства во взаимоотношениях со своими эмоциями. Поэтому, наряду с названными выше составляющими личностного потенциала подчеркнем значение эмоционального и лидерского потенциала.

Им соответствуют следующие способности. В концепции признанного в мире ученого Д. Гоулман и других ученых [1, стр.53] к личностным навыкам или способностям, определяющим, как мы управляем собой, они относят самосознание (эмоциональное самосознание, точная самооценка, уверенность в себе) и самоконтроль (обуздание эмоций, открытость, адаптивность, воля к победе, инициативность, оптимизм). К социальным навыкам как к способностям, определяющим, как мы управляем нашими отношениями с людьми, эти ученые относят социальную чуткость (сопереживание, деловую осведомленность, предупредительность) [1, стр.54]. К ключевым качествам эмоционального лидера в управлении отношениями выступают: воодушевление, влияние, помощь в самосовершенствовании, содействие изменениям, урегулирование конфликтов, укрепление личных взаимоотношений, командная работа и сотрудничество. В эпоху современных перемен известный ученый Ст. Кови предлагает в процессе реализации эмоционального потенциала людей основываться на взаимосвязи следующих типов интеллекта: духовного, физического, ментального. Их дополняет эмоциональный интеллект. Признание таких способностей у каждого человека в организации позволяет реализовывать «восьмой навык». В концепции этого ученого он означает обретение лидерства (своего голоса) и воспитание других лидеров. Ключевая идея концепции – от эффективности к величию [6].

Эмоциональные аспекты в деятельности сотрудников в условиях непрерывных перемен. Далее проанализируем на основе подхода известного в мире автора Д. Коттера. Он заключается в восьмиэтапной модели проведения организационных преобразований.

Основная идея модели в том, что предпринимаемые менеджментом на каждом этапе решения и действия, связанные с нововведениями в компании, будут успешными, если задействовать эмоциональный фактор в соответствии с триадой «увидеть-прочувствовать-изменить». На наш взгляд, эта концепция не исключает и традиционное, рациональное, логическое начало в организационных преобразованиях, проявляющиеся в последовательности «проанализировать-продумать-действовать» (см. рисунок 1) [2, стр.31].

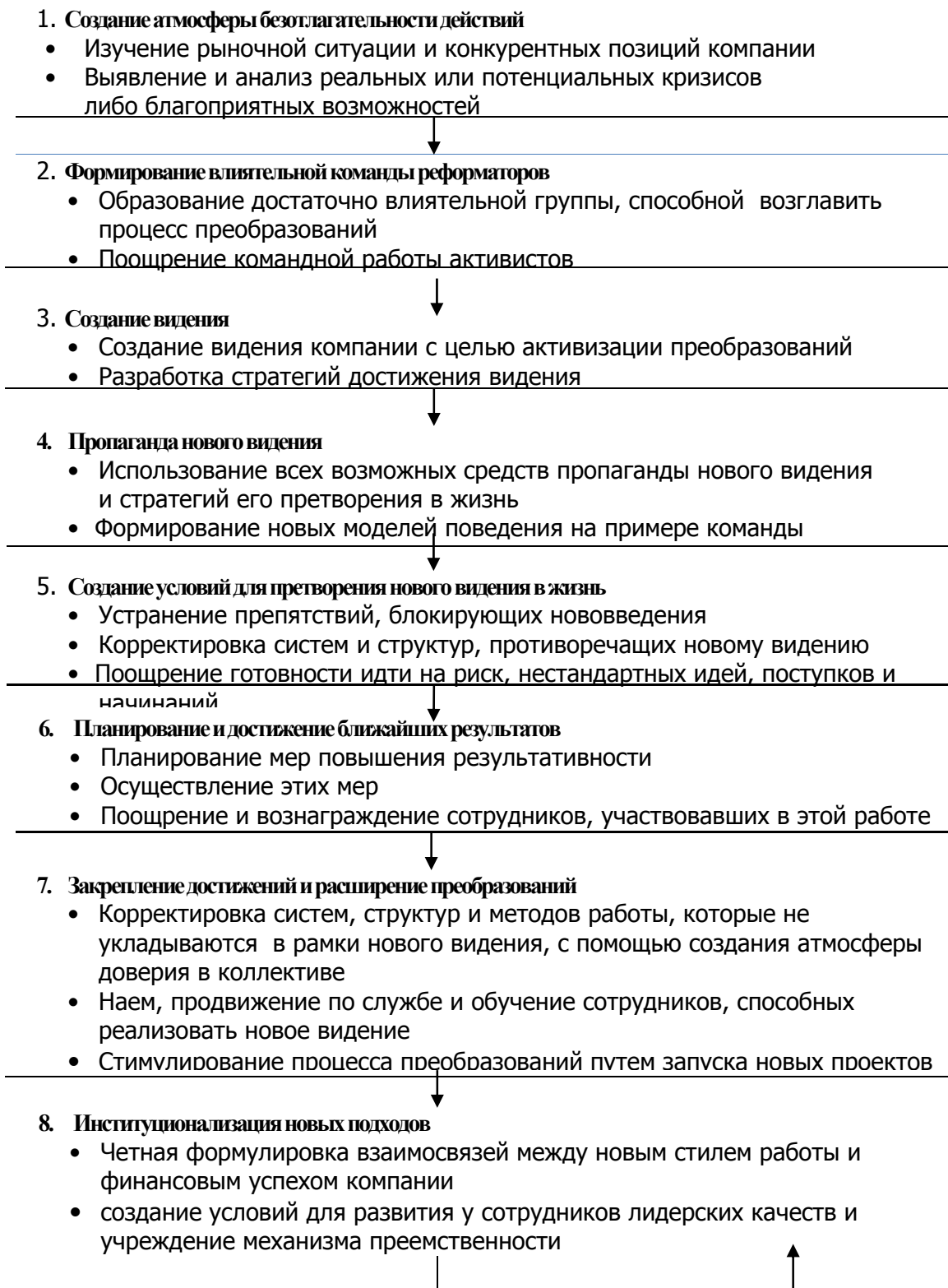

Рис. 1. Восемь этапов организационных преобразований [2, стр.31]

Подчеркнем, что реализация личностного потенциала менеджеров и сотрудников становится возможной благодаря эмоциональной составляющей, которая должна проявляться на всех этапах осуществления нововведений. Для того чтобы это осуществить, менеджерам необходимо проявлять лидерские качества, оказывать непринудительное влияние на сотрудников, используя сочетание различных стилей лидерства. В этом плане, например, методология И. Адизеса предусматривает применение различных стилей поведения лидера. К ним относятся: производитель результатов, администратор, предприниматель, интегратор. Применяя их различные сочетания, соответствующие тому или иному этапу организационных преобразований, возможно добиться результативности и эффективности компании как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе. Д. Гоулман обогащает теорию и практику менеджмента, обосновывая стили лидерства, позволяющие максимально полно реализовать личностный, эмоциональный потенциал и на этой основе обеспечить результативность предприятия. Такими стилями лидерства, по его мнению, являются: авторитетный, образцовый, товарищеский, обучающий. Подчеркнем, что обучающий стиль, как один из конструктивных и перспективных стилей лидерства, как способ реализации личностного и эмоционального потенциала человека (команды) обосновывается ученым П. Сенге [7]. Наряду с представленными выше стилями лидерства, на наш взгляд, актуальными для развития личностного потенциала, с учетом эмоционального интеллекта сотрудников компании является коучинг. Он предполагает недирективную форму построения взаимоотношений между руководителем и сотрудниками в диалоговом режиме при решении деловых задач. Коучем может выступать и консультант. Этот метод (стиль) направлен на повышение результативности сотрудников посредством развития их навыков работать в команде, проявлять себя лидерами.

Основываясь на изучении теории и успешного опыта в области лидерства, команд и коучинга, в целях реализации личностного и эмоционального потенциала авторами настоящей статьи (в соавторстве [8; 9]) было проведено исследование некоторых аспектов изучаемых вопросов на ряде предприятий, функционирующих в Республике Молдова. Ими явились общества с ограниченной ответственностью (SRL) – Interior Pro, Aptolent Plus, Cartnord, Autocurat, Lingotex, Ditex, Sigmatur-Com. Для проведения исследования в виде анкетирования была разработана анкета. Выборка по вопросам коучинга составила 87 человек. Среди них – менеджеры и сотрудники, составившие 10-12% из общего числа занятых на каждом из анализируемых уровней и звеньев системы менеджмента. Результаты опроса показали, что наибольшее число респондентов (86,2-88,0%) заняты в функциональных командах, являющихся иерархическими. Среди них по численности доминируют команды из 3-4 человек (59,8-61,0%). Значительно меньшее число опрошенных (5,9-8,3%) имеют опыт работы в межфункциональных командах.

По ответам сотрудников исследуемых предприятий, коучинг как составляющая лидерства и менеджмента и предпосылка создания эффективных команд носит эпизодический несистемный характер. К этому мнению склоняются более половины респондентов (57,6-60,0%). В то же время значительная их часть (до 77,9-80,0%) считают, что коучинг – это способ наладить эффективные деловые взаимодействия сотрудников и менеджеров, что может способствовать более результативной совместной деятельности.

Ответы респондентов, которые позитивно оценили перспективы и возможности применения на предприятиях коучинга, относительно его направлений и задач, распределились следующим образом (рис. 2).

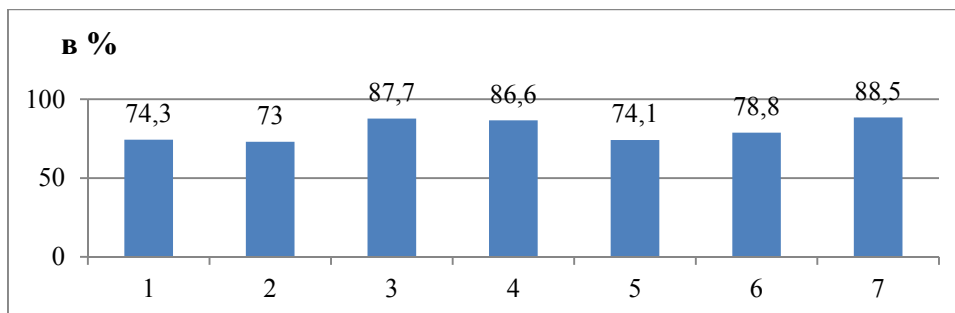

Рис. 2. Линейные распределения ответов респондентов относительно актуальных задач коучинга с целью реализации личностного потенциала сотрудников на основе эмоционального интеллекта (в % к числу респондентов) [8; 9]

Пояснения задач коучинга, представленных на рисунке 2: Развитие лидерских качеств и навыков сотрудничества (организационная результативность); Прояснение личных ценностей и их согласование с миссией и стратегией (организационная результативность); Решение конкретных проблем на рабочем месте (индивидуальная результативность); Решение проблем в своей профессиональной области в режиме сотрудничества (командная результативность); Создание резерва лидеров/преемников (индивидуальная и организационная результативность); Прямая и обратная связь относительно уточнения стратегических и тактических перспектив предприятия (организационная результативность); Прямая и обратная связь в процессе коучинга для уточнения личной стратегии (индивидуальная результативность).

В процессе исследования были получены результаты, убеждающие в востребованности и возрастающей значимости научного подхода к решаемой проблеме посредством сравнительного анализа различных современных теорий известных в мире авторов. Такой подход позволил более глубоко на системной основе раскрыть концепцию личностного потенциала с учетом его эмоциональной составляющей в условиях перемен. Наряду с этим, важными и конструктивными считаем и результаты, полученные с позиций искусства лидерства и менеджмента. Это позволило, во-первых, уточнить складывающиеся на ряде анализируемых отечественных предприятий стили лидерства. Во-вторых, сформулировать выводы и рекомендации менеджерам проанализированных организаций по развитию эмоционального потенциала лидерства в контексте организационных преобразований.

Одним из важных выводов проведенного исследования, на наш взгляд, является то, что в процессе осуществления практических мер по развитию эмоционального интеллекта менеджерам и сотрудникам исследуемых предприятий следует исходить из глубокого понимания смысла феномена эмоционального потенциала, не руководствоваться только поверхностными составляющими данного явления.

На основе проведенных теоретических и практических исследований можно также сделать вывод, что новая реальность, характеризующаяся быстроменяющимися условиями и кризисами, обуславливает необходимость развития личностного потенциала на основе эмоционального интеллекта менеджеров и сотрудников в бизнес-организациях. Для этого в них следует совершенствовать лидерство, использовать сочетание различных стилей поведения лидерского типа. В этой связи возможно будет создавать эффективные команды и использовать в них коучинговый подход.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. КОТТЕР, Джон. Впереди перемен. – М.: Издательство «Олимп – Бизнес», 2017. – 256 с. ISBN 978-5-9693-0325-6.
2. ТРАВИН, В.В.; ДЯТЛОВ, В.А. менеджмент персонала предприятия: учебно-практическое пособие. М.: Дело, 2003.
3. Управление человеческими ресурсами./ Под редакцией профессора И.А. Максимцева. М.: Юрайт, 2012.
4. КОВИ Стивен. Восьмой навык: От эффективности к величию. М.: Альпина Паблишер, 2011. -408 с. ISBN 978-5-9614-1624-4.
5. СЕНГЕ, П. и др. Танец перемен: Новые проблемы самообучающихся организаций./ Пер. с англ. Москва: изд-во «Олимп-Бизнес», 2017. -624 с. ISBN 978-5-9695-0572-9.
6. ГОУЛМАН, Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального и интеллекта/ Дэниел Гоулман, Ричард Бояцис, Энни Макки./ Пер. с англ. 8-е изд. М.: Альпина Паблишер, 2015. -301 с. ISBN 978-5-9614-5077-4.
7. АДIZEC, Ицхак. Развитие лидеров. Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей. М.: Альпина Бизнес Букс, 2016. – 299 с. ISBN 978-5-9614-4718-7.
8. МАСАДЕХ Адиб. Лидерство и командообразование как факторы результативной деятельности сотрудников организации. Дис. на соискание ученой степени доктора экономики по специальности 521.03 – Экономика и менеджмент в отраслях. Кишинев, 2019. – 257 с.
9. VILAȘ, L.; MASADEN, A. Dezvoltarea leadership-ului și activitatea de echipă a colaboratorilor în baza coachingului rezultativ. În: Revista „Economica” nr.101, Chișinău: Editura ASEM, 2017.

OCCUPATIONAL WELFARE: A RESPONSIBILITY FOR EMPLOYER AND EMPLOYEE

Iulia CONEA-SIMIUC

Denisa ABRUDAN

*Faculty of Economics and Business Administration, no.16, Str.J.H.Pestalozzi, ZIP code 300115,
Timișoara, Timiș, Romania, iulia.simiuc@gmail.com*

*Faculty of Economics and Business Administration, no.16, Str.J.H.Pestalozzi, ZIP code 300115,
Timișoara, Timiș, Romania, denisa.abrudan@e-uvt.ro*

Corresponding author: iulia.simiuc@gmail.com

Abstract

Are the benefit packages outlined by today's companies sufficient in order to attract and retain the talented workforce that shows commitment to work? How the employees will be engaged to achieve the performance at work?

A possible solution is to offer to the employees a good C&B program which include the well-being concept.

The present paper work presents the theoretical elements of this concept and a practical case regarding the role of occupational welfare in having happy employees and successful organizations.

Key words: *employee welfare; human experience; engagement techniques; quality of life; HERO*

JEL: M10, M12, M16

INTRODUCTION

The understanding, measurement, and improvement of human experience have been major goals of individuals, researchers, communities and governments. The overall assessment of human experience has been commonly expressed by the term quality of life (QOL) across multiple disciplines including psychology, medicine, economics, environmental science, and sociology. A search of the Institute for Scientific Information (ISI) database from 1982 to 2005 reveals over 55,000 citations utilizing the term "quality of life." QOL as a general term is meant to represent either how well human needs are met or the extent to which individuals or groups perceive satisfaction or dissatisfaction in various life domains.

When we evaluate the state of human affairs or propose policies to improve them, we typically proceed from assumptions about the characteristics of a good life and strategies for achieving them. We might suppose, for example, that access to particular resources is a part of a good life and, therefore, that increasing economic production per-capita is an appropriate goal.

MATERIAL AND METHOD

We studied new concepts and choose to present the following:

- Positivity, positive organizational behavior
- Engaged and performed employees- source of competitive advantage
- Compensation and benefits- HR Strategies for Retaining Top Talent(Occupational Welfare)

RESULTS AND DISCUSSIONS

Positivity, positive organizational behavior

Drawing from a wide range of definitions, we can say that positivity is in general known as ‘an integrated system of antecedents, processes, practices and outcomes that can be readily identified and agreed upon by diverse observers and stakeholders as uniquely surpassing standards of adequate functioning and adding sustainable value to both the individual and the context’[7]. Within this ‘umbrella concept’ of positivity, which spans a variety of positive approaches, including positive traits, states, processes, dynamics, perspectives and outcomes at various levels of analysis [6] we define POB (positive organizational behavior) as, ‘the study and application of positively oriented human resource strengths and psychological capacities that can be measured, developed and effectively managed for performance improvement in today’s workplace’ [3]. The focus of POB is on individual-level psychological resources that are positive, theory-based and research-based, measurable, state-like or open to development, and related to desired attitudinal, behavioral and especially performance outcomes in the workplace. This set of criteria was selected to ensure that POB can meet the scientific rigor of academic research, as well as the practical relevance and utility of evidence-based effective practice [5].

Initially, four psychological resources met this set of criteria, namely *hope*, *efficacy*, *resilience* and *optimism*. The acronym HERO it is used to represent these four resources and their importance and relevance in producing exceptional capabilities and outcomes in individuals. Other relevant psychological resources such as creativity, flow, courage, gratitude, forgiveness, mindfulness, emotional intelligence, authenticity and spirituality have also been investigated and found to vary in their degree of fit with these criteria [2]. Thus, while the list of psychological resources may not be exhaustive, the inclusion criteria that were set early on in the emergence of POB provide an ongoing high standard for the rigor and relevance of its constituent resources. Integrating the ‘HERO within’ resources, a higherorder construct was empirically supported, whereas the whole was a better predictor of job satisfaction and performance than each of the components that make it up.

We refer to this higher-order construct as PsyCap, which we define as ‘an individual’s positive psychological state of development that is characterized by:

(1) having confidence (efficacy) to take on and put in the necessary effort to succeed at challenging tasks; (2) making a positive attribution (optimism) about succeeding now and in the future; (3) persevering toward goals and, when necessary, redirecting paths to goals (hope) in order to succeed; and (4) when beset by problems and adversity, sustaining and bouncing back and even beyond (resilience) to attain success’ [3].

The basic underlying theoretical thread connecting hope, efficacy, resilience and optimism is a ‘positive appraisal of circumstances and probability for success based on motivated effort and perseverance’ and an internalized sense of agency, control and intentionality. In other words, as chances of success are consistently appraised in a positive light and perceived to be within reach and control, this promotes a positive outlook, choice to pursue challenging goals, and investment of energy and resources in pursuit of those goals despite obstacles and setbacks.

Engaged and performed employees- source of competitive advantage

The human capital focuses two main components which is individuals and organizations. This concept have further been that human capitals have four key attributes as follows: (1) flexibility and adaptability (2) enhancement of individual competencies (3) the development of organizational competencies and (4) individual employability. It shows that these attributes in turn generate add values to individual and organizational outcomes. There are various findings that incorporate human

capital with higher performance and sustainable competitive advantage; higher organizational commitment and enhanced organizational retention.

Hence, all this debates fundamentally focuses on individual and organizational performance. From the individual level, the importance of human capital depends on the degree to which it contributes to the creation of a competitive advantage. From an economic point of view, transaction-costs indicate that firm gains a competitive advantage when they own firm-specific resources that can not be copied by rivals. Thus, as the uniqueness of human capital increases, firm have incentives to invest resources into its management and the aim to reduce risks and capitalize on productive potentials. Hence, individuals need to enhance their competency skills in order to be competitive in their organizations.

The human capital theory has undergone a rapid development. Within its development, greater attention has been paid to training related aspects. This is much related to the individual perspective. Human capital investment is any activity which improves the quality (productivity) of the worker. Therefore, training is an important component of human capital investment. This refers to the knowledge and training required and undergone by a person that increases his or her capabilities in performing activities of economic values. Some recent literature shows the importance of training. In any case, it is fitting to point out that the workforce's lack of training is related to low competitiveness. In turn, a greater human capital stock is associated with greater productivity and higher salaries. Likewise, training is linked to the longevity of companies and greater tendency to business and economic growth.

In addition, human capital as a way not only to motivate workers and boost up their commitment but also to create expenditure in R&D and eventually pave a way for the generation of new knowledge for the economy and society in general. Also, for small businesses it is a valuable asset, which is positively associated with business performance. Finally, investment in training is desirable form both a personal and social perspective. From the organizational level, human capital plays an important role in the strategic planning on how to create competitive advantages. Also it stated that a company's human capital has two dimensions which are *value* and *uniqueness*. Firm indicates that resources are valuable when they allow improving effectiveness, capitalizing on opportunities and neutralizing threats. In the context of effective management, value focuses on increasing profits in comparison with the associated costs. In this sense, firm's human capital can add value if it contributes to lower costs, provide increased performances. Another study analysed the relationship between human capital and organizational performance of software companies. They found that the human capital indicators had a positive association on organizational performances.

These indicators such as training attended and team-work practices, tended to result in superstar performers where more productivity could be translated to organizational performances. This was also supported by the thing that a significant positive correlation between the quality of developers and volume of market shares it was noticed during the time. Based on the above arguments we can conclude that human capital indicators enhanced the firm performance directly or indirectly.

A causal model using a set of cross-sectional indicates that human capital enhancement paves a way for greater innovativeness and this in turn offers positive implications on firm performance. In the meantime, firm performance and human capital could also be viewed in the context of high performance work systems. It is argued that the formation and emphasis on the human capital enhancement will result in high performance or rather high performance work systems. Admittedly, human capital development and enhancement in organizations tend to create a significant contribution on organizational competencies and this in turn becomes a great boost for further

enhancing innovativeness and the current literature to a large extent supports the fact that firm performance is positively impacted by the presence of human capital practices.

Some even endorsed that human capital development is a prerequisite to good financial performance and in addition, the importance of organizational human capital with regard to firm performance. In addition, evidence shows that the relevance of human capital to firm performance has also become prevalent among the technology-based new ventures, and it seems that the use of human capital tool (emphasizing quality of employees) per say in small technology based new ventures tends to have a great impact on the firms' success. In the meantime, human capital enhancement can also be viewed in the context of top management team (TMT). Heterogeneity or sometimes is called diversity in TMT will tend to lead to greater performance because the argument is heterogeneity promotes various characteristics to be absorbed into the workforce team; this includes people of different age groups, functional backgrounds, education backgrounds, tenure and gender.

These characteristics have a positive impact on firm performance as argued under the upper echelon theory. Studies reveal that heterogeneity cultivates greater knowledge, creativity and innovation among the team members. Heterogeneity is positively linked to better problem solving and offering creative solutions. Hence, diversity is positively related to performance. Even in the context of an organization, the implementation of certain management approaches or philosophies also deals with the infusion of human capital (e.g quality circles, team of employee's experts) especially when faced with problems. Again, in a very broad discussion, especially in the context of total quality management (TQM), firms can be assessed using financial and non-financial performance.

The financial performance includes employee productivity, defect rates and market share and non-financial performance that include workflow improvement, innovation, customer satisfaction and skills development. Besides this, diversity is able to attract and retain the best talent available; reduced costs due to lower turnover and fewer lawsuits, enhanced market understanding and marketing ability, better problem solving, greater organizational flexibility and better overall performance and improvement in decision making at strategic level.

Heterogeneity is positively linked to better problem solving and offering creating solutions. A recent study in the related area also provides some insightful information about the heterogeneity effect on firm performance. Undoubtedly, heterogeneity (in the form of human capital) can be a significantly important input to human capital development and enhancement as it makes organizations to be more creative and innovative for long term survival in their international and global markets. In light of this, the competency of TMT is supported by the input-based international human capital, transformational human capital and output-based international human capital. However, some even argue that the relationship between innovative human resource practices (though human capital practices are not directly involved) and organizational performance could be described as 'non-linear'.

Compensation and benefits- HR Strategies for Retaining Top Talent(Occupational Welfare)

Job satisfaction is a sensation that employees have about their work environment and their expectations towards work. Thus, job satisfaction can be recognized as what one wants or values from a job. Different kinds of satisfaction lead to diverse objectives and behaviours that ascend from different types of motivation in getting different types of rewards. Rewards with their aftermath relationship were expected to establish on satisfaction of the employee with their organization [6]. Employee who reveals high job satisfaction is motivated by rewards, and rewards supported work engagement. Satisfaction of rewards in public and private sector employee has been established certainly associated with job satisfaction. Furthermore, preceding research found that

job satisfaction is associated with the monetary compensation (pay, promotion, and bonus) and non-monetary compensation is one of the most important explanatory variables in both sectors.

For a very long time, the rewarding of employees involved the fulfillment of legal obligations towards the employee (salary payment, granting of leave and other types of holidays, payment of social and health insurance, etc.).[7]

Compensation structure, the amount of pay dispersion across organizational levels, matters in employee turnover. Studies have shown that wide gaps between an organization's lowest paid and highest paid employees increase the likelihood that managers and other employees will voluntarily leave the organization.

It is well known that procedures such as determination and administration of pay raises can affect employee turnover through their perceptions of organizational support. Employees' higher levels of satisfaction with pay procedures are associated with higher perceptions of organizational support, which in turn reduces their likelihood to voluntarily leave.

Type of compensation also has an effect on employee turnover. Beyond pay raises and cash bonuses, stock options do have an effect on executive turnover, and it is shown that companies with higher levels of insurance and retirement benefits generally experience lower levels of employee turnover. Perceptions of pay fairness and equity are significant in managing employee commitment and turnover. Later research supported his findings in that reductions in turnover were shown to be a result of compensation and benefits systems that employees perceived as fair in terms of equity theory.

Finally, studies have shown that many different vesting schedules for compensation and benefits can be linked to tenure requirements to have a positive effect on employee retention. Benefits with relatively long-term vesting schedules such as stock options, employee stock ownership plans and retirement plans have been shown to effectively manage employee turnover.

The key is to keep vesting schedules long enough to retain employees for a reasonable period of time and short enough to retain their motivational power.

What advantages can the Romanian employee have in the benefits package?

Table vouchers, gift vouchers, life insurance, health insurance, private pensions or care courses are the opposite pole with the position at work when you can get care in terms of providing more companies. The benefits of large employers can be estimated, about 12% of the total amount of care or pleasure an employer for employees.

About 85% of companies can benefit from accident and sickness insurance. These are considered mandatory, they are benefits to care for, you have to take care of them and remain primary.

Private pensions experienced a boom in 2008, when multinationals wanted to offer beneficial rights products. Of course, they are more interesting for a strong or middle-aged resistance and an employee of 35-40 years. Relevant studies for a multinational company from five private pension plans for employees.

If care is provided for the parties regarding the salaries, they will be able to exchange tangible benefits when they can take place at work.

The most recent famous research has turned around 85% of the multinationals that can be provided salaries, especially in private clinics. At the same time, medical insurance is also offered, except that they are not yet present on the benefit packages. Employers motivated to think of the prince's need to decrease in order to be able to cover the expenses.[4]

If there is a meal ticket, the situation is completely different, he returns to Romania, which is estimated to pay salaries and more than 90% of the big companies.

Another facilitation of the care is the clarity of the way in the last years to reach the actions, for the employers, a subscription to the gymnasium. The analysis was done by the experience and the extract, but it reveals a surprising result. It was a boom at the beginning, but the companies drew

a line and found that, although they had requested them, the employees did not use them abusively. About 30-40% to be able to present such benefits.[1]

The newest we have tendencies in the tactic of motivating our salary, but, necessarily, financial advantages. It emphasizes the benefits systems designed to maintain the balance between personal and professional life. Here comes a flexible schedule, you can do homework, reduce for the restaurant table, preferential rates in the accommodation space, in terms of rooms, but also special for vehicles. In some respects, discounts may be granted to accompany their companions, these may be established in the field of activity, the famous care product or cosmetics, up to the care institutions, which cannot be salary that can have credits with preferential interest. In many parts, during classes, workshops or on weekends with colleagues, they are successful in taking care of the benefits in terms of the care needed to keep people. Developed especially in Bucharest, it designs like Bookster, the corporate library, and manages to sow. There is constant care to pay for the courses that have no connection with the job, in areas such as design, child-rearing and childcare.

CONCLUSIONS

This perspective implies that firms should very carefully evaluate their decisions to outsource HR responsibilities. We have argued that some aspects of the HR function are appropriately judged as cost centers (e.g., benefits administration) but that other elements of an HR system create value as part of a firm's strategic infrastructure.

Although a decision with respect to outsourcing might be straightforward at the two ends of the cost-value creation continuum, for many elements of an HR system the decision is not so clear. In some respects, as a firm moves toward a strategic perspective on the HR system, HR activities like recruiting and hiring, which might be considered best outsourced when measured against a cost standard, might well be retained if their alignment with the remainder of the HR system is a critical source of value for the entire system.

This situation would be more likely when it is the entire HR system that is the source of value, and the core competencies required to create this value are largely firm-specific and not easily replicated through outsourcing. With the emergence of a strategic role for human resources, the HR function and indeed the traditional discipline of human resources are at a crossroads. If HR functional managers ignore this opportunity, the HR function will be left with traditional transaction and compliance activities, forced to justify itself on a cost basis, and in many cases will be outsourced. The research that is the focus of this special issue points to the importance of the HR system, not necessarily to the importance of the HR function.

REFERENCES

- [1] Garavan Thomas, Morley Michael, Gunnigle Patrick, Collins Eammon 2001, „*Human capital accumulation: the role of human resource development*”, Journal of European Industrial Training, Vol. 25 No. 2/3/4, pp. 48-68, eISBN: 0309-0590;
- [2] Luthans Fred, Doh Jonathan, 2012, „*International Management: Culture, Strategy, and Behavior. McGraw-Hill*”, 10th Edition, ISBN-13: 978-1259705076;
- [3] Luthans Fred, Youssef Carolyn, Avolio Bruce, 2015 „*Psychological capital and Beyond*”, Oxford University, ISBN: 9780199316472.
- [4] Marimuthu.M., Arokiasamy, L., Ismail.M., „*Human capital development and its impact on firm performance: evidence from developmental economics*”, The Journal of International Social Research, eISBN: 0309-0590;
- [5] Pfeffer Jeffrey, Sutton Robert, 2006, „*Hard facts, dangerous half-truths, and total nonsense: Profiting from evidence-based management*”, ISBN-13: 978-1591398622.
- [6] Spreitzer Gretchen, Cameron Kim, 2014, „*A Path Forward: Assessing Progress and Exploring Core Questions for the Future of Positive Organizational Scholarship*”, The Oxford Handbook, pg 1-18, ISBN: 9780199734610.
- [7] Youssef-Morgan Carolyn & Luthans Fred, 2015, „*Psychological Capital and Well-being*”, Stress and Health no.31: pg 180–188, eISBN:1532-2998.

PROCESUL DE RECRUTARE IN ERA DIGITALA- O ABORDARE MANAGERIALA THE RECRUITMENT PROCESS IN THE DIGITAL AGE - A MANAGERIAL APPROACH

Cosmin TATARU¹
Denisa ABRUDAN²

*Universitatea de Vest TIMISOARA, Facultatea de Economie si Administrarea Afacerilor,
Strada Johann Heinrich Pestalozzi nr.16, Timisoara, 300115, Timis, Romania
Corresponding author: tataru_cosmin@yahoo.com*

Abstract

Recrutarea și selecția resurselor umane prin intermediul social media reprezintă un trend natural și necesar.

Prezenta lucrare își propune să evidențieze aspecte ale impactului „erei digitale” asupra procesului de recrutare, arătând eficiența recrutării prin intermediul canalelor online.

Având la baza o analiză a percepției actuale a candidaților asupra susținerii interviurilor de recrutare în forma tradițională/clasică (fata în fata) sau digitală (interviu telefonic, video interviu etc.) studiul realizat permite identificarea celor mai frecvent utilizate platforme online dedicate recrutării.

Această cercetare ce are ca fundament câteva experiențe trăite de candidați –ce au mai participat la interviuri „digitale” aplicând prin intermediul platformelor online, vine să demonstreze o dată în plus că orice lucru nou- în cazul nostru digitalizarea proceselor de HR, necesită o perioadă de adaptare din partea tuturor celor implicați, respectiv: organizație, manageri sau aplicații.

Cuvinte cheie: *recrutare online, resurse umane, digitalizare*

JEL: M10, M12, M16

1. Introducere

De când au prins contur platformele online, mesajele angajatorilor au ajuns mai ușor, cu o viteză mai mare și mult sub costurile anterioare, la tot mai multe persoane interesate. În urma analizei celor mai recente informații colectate din mediul online, se discută despre situațiile ce le întâlnesc companiile în recrutarea, selecția, cooptarea și retenția celor mai potriviți candidați care să performeze și să aducă plus valoare la nivel de individ și organizație.

Angajatorul anului 2019 trebuie să dețină competente și abilități ce țin de un nou comportament social, metodologii de aplicare a noilor tehnologii în zona de resurse umane (ce nu erau neapărat necesare până acum). În acest moment recrutorii au nevoie să înoveze practici de recrutare și selecție care să-i poată atrage pe cei mai potriviți dintre candidați.

Studiile făcute și promovate în ultimii ani ne arată că recrutarea s-a mutat de mult în zona online (pe internet) și tot mai mult se discută de verificarea candidaților în mediul online de către companii chiar înainte de recrutarea efectivă - pe diferite site-uri (LinkedIn, Facebook, Instagram sau alte site-uri de specialitate). Procesele de HR evoluează rapid: tot mai multe companii specializate oferă soft-uri tip “roboti” (RPA - Robotic Process Automation) ce pot analiza diferite date despre candidatul online sau analizează comportamentul candidatului din timpul interviului etc.

¹Economist, BRD Groupe Societe Generale

²Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, Universitatea de Vest Timișoara

AI-ul, cunoscut în sens larg ca „inteligenta artificială” se dovedește a fi eficientă în utilizarea la nivelul procesului de recrutare și selecție, însă trebuie să fie de la sine înțeles că niciodată nu este anulată componenta umană, importanta rolului „uman” nu se diminuează, ci se re poziționează și se adaptează la noile trenduri din piață.

Dacă recrutarea în stil tradițional era considerată până ieri soluția optimă, acum nu mai putem susține această afirmație având în vedere impactul adus de noile tehnologii care simplifică atât identificarea posturilor vacante din perspectiva candidatului – folosind un simplu dispozitiv tip laptop, tableta și chiar telefon, o conexiune la internet și utilizând în orice moment platformele de recrutare online, cât și găsirea de către angajator a potențialului candidat prin simpla postare a unui simplu anunț -salvând timp și cu impact redus asupra bugetului companiei.

2. Era digitală” și impactul digitalizării în procesul de recrutare

Având în vedere că suntem prezenți în era digitală, cele mai folosite canale de recrutare se află în zona online – zona de social media, însă și cele utilizate în procesul clasic de recrutare nu au fost abandonate. Procesele de HR unde intervenția digitalului aduce plus valoare imediată sunt legate de aplicații web sau chiar mobile, care pot prelua o multitudine de informații, oferind posibilitatea recrutaților să se ocupe de procese cu un grad de complexitate mult mai mare. Aplicațiile de acest tip pot trata programarea candidaților pentru interviuri sau pot gestiona interviurile telefonice, pot genera adrese online pentru confirmarea participării la interviu sau chiar remite automat o ofertă sau scrisoare de acceptare. Probabil multe procese de tip administrativ vor fi gestionate de roboți, recrutații putând astfel utiliza mult mai bine timpul petrecut efectiv cu candidații lor sau încercând să se specializeze pe zona comportamentală sau psihologică. Recrutarea digitală se va dezvolta constant în viitor și cu siguranță implicarea inteligenței artificiale în acest proces va atrage de la sine aspecte mai complexe: fluxuri de date mult mai bine analizate astfel încât compania să faciliteze angajarea salariatului optim în mult mai multe cazuri decât până acum.

Pentru companie, prezența inteligenței artificiale se prezintă ca o mare realizare, lucru ce nu este asumat în același mod de către candidați sau salariați, care își imaginează scenarii pesimiste potrivit cărora posturile lor vor fi desființate. Trebuie ca toți să înțelegem că „totul se transformă” – dacă astăzi dispăre o activitate în forma cunoscută de noi acum, în același timp se creează o altă nouă, ce definește viitorul. Bineînțeles că există și aspecte negative ale digitalizării, unul dintre ele este dat de faptul că cele mai multe companii nu au, la nivel de top management „expertiza în a dezvolta un model digital de afacere”[5] și din păcate se preiau tot felul de soluții implementate de alții fără a se analiza dacă o astfel de soluție digitală se potrivește culturii companiei respective.

• *Recrutarea prin Social Media (RSM)*

Potrivit lui Safko și Brake [6], **social media** reprezintă utilizarea de medii de conversații bazate pe web (aplicații care fac posibilă crearea și transmiterea de conținut în format de cuvinte, imagini, videoclipuri și audio) între comunitățile de persoane care se întâlnesc în mediul online pentru a împărtăși informații.

Kaplan și Haenlein [3] definesc social media drept „un grup de aplicații bazate pe Internet care se bazează pe bazele ideologice și tehnologice ale Web 2.0 și care permit crearea și schimbul de conținut generat de utilizatori”; un astfel de set de aplicații sunt site-urile de socializare sau rețelele sociale (din engleză social networking sites).

Rețelele sociale sunt definite de Boyd și Ellison[1] ca „servicii bazate pe web care permit indivizilor să își construiască un profil public sau semi-public într-un sistem limitat, să articuleze o listă a altor utilizatori cu care împărtășesc o conexiune, și să vizualizeze și traverseze lista lor de conexiuni și a altora în interiorul sistemului”.

Inițial rețelele sociale au fost concepute pentru a socializa cu prietenii și familia, însă cu timpul aceste rețele au devenit un instrument profesional important, în special în domeniul recrutării.

Odată cu creșterea numărului de utilizatori pe rețelele sociale, folosirea canalelor social media în recrutare a fost luată în calcul și de către organizații care au văzut potențialul acestor canale prin a atrage nu numai candidați potențiali de lucru, ci și candidații pasivi și semi-pasivi.

Există dovezi că recrutorii și organizațiile își dau seama că mai mulți și mai buni candidați ar putea fi descoperiți și abordați mai rapid și cu costuri mai mici prin utilizarea rețelelor sociale, comparativ cu metodele tradiționale de recrutare. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că recrutorii și organizațiile consideră rețelele sociale ca instrumente atractive de recrutare, care le oferă un avantaj competitiv în atingerea obiectivelor de recrutare propuse.

- *Platforme de recrutare on line, liant între angajator și candidat. Cele mai cunoscute rețele sociale*

LinkedIn- un site de socializare în domeniul afacerilor utilizat pentru crearea de rețele profesionale.

Cea mai mare rețea profesională din lume, cu miliarde de membrii ce împărtășesc realizări profesionale și povești focusate pe cariera, LinkedIn este un instrument fantastic dedicat recrutării online. Fiind un real sprijin pentru recrutor dar și pentru candidat, LinkedIn are avantajul de a construi o rețea de cunoștințe profesionale de dimensiuni mari și extrem de variată pentru a urmări diferite companii și a găsi locuri de muncă, persoane și oportunități de afaceri.

Blog - site de discuții sau de informare publicat pe internet care constă din intrări („mesaje”) afișate în ordine inversă cronologică, adică cea mai recentă postare apare pe primul loc. Până în 2009, blogurile reprezentau, de obicei, lucrările unei singure persoane, ocazional a unui grup mic, care de multe ori acoperă un singur subiect. Mai recent s-au dezvoltat „bloguri cu mai mulți autori”, cu posturi scrise de un număr mare de autori și editate profesional. Blogurile constau din intrări regulate de comentarii și descrieri de evenimente (*blogging*).

Facebook - serviciu de rețea socială în care utilizatorii creează profiluri personale, adaugă alți utilizatori ca prieteni și socializează între ei, inclusiv primesc notificări automate atunci când aceștia își actualizează propriul profil. Facebook este un instrument valoros pentru construirea de relații profesionale și în special pentru recrutarea de personal, ca urmare a potențialului mare de tinere talente și multitudinii de aplicații de recrutare dezvoltate.

Instagram - serviciu online de photo-sharing, video-sharing și rețea socială care oferă utilizatorilor posibilitatea să încarce poze și video-uri, să le aplice filtre digitale, și să le distribuie pe o varietate de rețele sociale. Instagram este una dintre cele mai utilizate rețele sociale în comunicarea companiilor cu consumatorii.

Google+ este o rețea de socializare dezvoltată de compania americană Google. Google+ poate reprezenta o opțiune eficientă în recrutarea de personal, deoarece combină funcțiile de bază caracteristice rețelelor Facebook și Twitter. Google+ a fost între timp închisă de Google nefiind considerată a atinge obiectivele propuse inițial.

YouTube - un site web (deținut de Google) de partajare a videoclipurilor, pe care utilizatorii pot încărca, distribui și vizualiza videoclipuri. Organizațiile folosesc din ce în ce mai mult YouTube ca modalitate de a face schimb de informații cu privire la compania lor și la posturile vacante ale acestora cu potențialii solicitanți. Potențialii clienți sunt atrași de această formă de media, deoarece mesajul este unul dinamic și captivant.

Utilizarea noilor tehnologii în favoarea recrutorilor – mai ales în procesul de interviu online (fie el audio, video etc.) astfel încât să maximizeze succesul în găsirea celor mai potriviți

candidați, devine astfel o normalitate pentru acele companii care înțeleg importanța prezentei lor pe rețelele sociale.

În România, principalele site-uri dedicate recrutării (ex.BestJobs, Ejobs, Hipo etc) sunt platforme dedicate 100% acestui tip de activități și au ca scop crearea unei baze de date cât mai complete pentru tot ce înseamnă zona de recrutare: atât din perspectiva angajatorului cât și a candidatului. Sunt utilizate tocmai pentru ca procesează date din zona mai multor recrutori devenind o platforma completa pentru ofertele existente în acel moment la nivelul tarii/ regiunii respective etc. În țara noastră sunt extrem de des utilizate aceste site-uri și de fiecare dată angajatorii postează anunțurile și pe aceste platforme astfel încât să fie cât mai facil accesul candidaților.

3. Studiu de caz: În mediul financiar-bancar și asigurări din România, candidatul este pregătit să se adapteze transformărilor digitale din HR?

Cercetarea de față se dorește a oferi o imagine clară asupra gradului de pregătire a candidatului în ceea ce privește transformările proceselor de recrutare datorate digitalizării.

Studiul prezent a fost efectuat în luna mai a anului 2019 pe un eșantion de 202 persoane, angajate în mediul financiar-bancar și asigurări din România.

Metoda de cercetare a fost ancheta pe baza de chestionar, instrumentul de cercetare folosit fiind chestionarul- utilizând aplicația Google Forms, aplicație extrem de utilă și ușor de utilizat.

Obiectivele principale urmărite:

- Identificarea preferințelor candidaților față de metodele de recrutare, de susținere a unui interviu;

- Analiza nivelului de pregătirea candidaților pentru schimbările generate de către „era digitală” în HR.

Foarte important este să înțelegem că studiul s-a adresat în mod special “candidatului” cu experiență care a participat la diferite tipuri de interviu și care poate face clar diferența între abordarea tradițională și cea modernă. În cel de-al doilea rând, publicul ținta al cercetării a fost reprezentat de angajații din generația Y care știm că este deschisă noii abordări digitale și care s-au adaptat cu ușurință “erei digitale” și transformărilor care au apărut în procesele de HR. Întrebarea care apare în acest context este: Ce alți candidați s-au adaptat acestor transformări, s-au adaptat acestui trend?

• Metode de căutare posturi vacante – perspectiva candidatului

Surprinzător, cu toate că unii respondenți au menționat că sunt deschiși pentru recrutarea Online (social-media) în urma cercetării, răspunsul cel mai frecvent oferit a fost: “Mi-am depus CV-ul direct la angajator (fizic)” 35.6%.

52 persoane au confirmat că “au discutat direct cu personalul HR (întâlnire directă, târg de job-uri)” în timp ce pe segmentul online avem 54 răspunsuri care ne confirmă că “au aplicat online în extern (alte medii online: BestJobs, Facebook, LinkedIn etc.)” și 45 persoane care au aplicat direct pe site-ul companiei. Folosirea unei alte metode (fie ea de tip recomandare sau identificarea posturilor vacante din alte medii – anunțuri ziare, anunțuri pregătite de diferite instituții ale statului etc.) deține un procent de 20% din persoanele chestionate. În concluzie, nu este îmbrățișat integral mediul online și mulți candidați încă preferă interacțiunea cu angajatorul – fizic – în mod special cu zona de Resurse Umane.

• Platforma online aleasă de candidat

Din cele 202 persoane chestionate, 62.9% au menționat că utilizează “direct site-ul companiei” pentru depunerea CV-ului. Putem considera că este tot o zonă Online și este un câștig per total că lumea apelează la servicii online pentru a putea să se promoveze și să își arate interesul

pentru respectiva companie, însă este destul de atipic pentru Romania sa ne limitam la a depune doar un CV pentru o singura companie când putem utiliza platforme ce integrează zeci, chiar sute de oferte concomitent și efectiv nici nu știi de unde ar putea să apară o oportunitate la care noi poate nici măcar nu ne-am gândit.

Imediat după site-ul companiei, avem eJOBS cu 51%, secondat în apropiere de platforma BestJobs cu 49.5% și abia pe a patra poziție se situează LinkedIn cu doar 33.2%. Restul platformelor au obținut rezultate situație sub 15%.

Când ne adresăm aceluiași persoane cu întrebarea privind "deschiderea de a fi recrutați prin social media" mai concret deschiderea de a fi invitați la un interviu pentru un nou post de o companie ce îi abordează pe canale online, avem o proporție mult mai mare de persoane ce sunt deschise către o astfel de abordare – 71.3%. Totuși avem și destul de multe persoane ce nu sunt interesate de utilizarea acestor canale online sau care ar fi deschise spre o astfel de abordare însă nu înțeleg cu funcționează aceasta metoda sau le lipsesc unele cunoștințe IT pentru a accesa zona social media. Așa cum aminteam în zona teoretică a lucrării, există încă persoane ce nu sunt prezente în mediul online și din acest motiv nu putem exclude metodologia tradițională din procesul de recrutare.

• Participarea la un interviu în mediu online

Cu toate că de multe ori din cauza unei permanente preocupări privind "era digitală", omitem ca exista și un segment semnificativ de persoane ce încă nu au accesat această formă de depunere a candidaturii. Avem din cele 202 persoane chestionate doar 37.2% persoane care efectiv au și participat la un astfel de interviu, 45% dintre respondenți sunt interesați și cunosc această variantă de recrutare dar rămân în continuare 17.8% persoane ce nu știu nimic despre această modalitate de recrutare.

• Deschiderea candidatului de a fi asistat în timpul interviului de un software tip RPA (Robotic Process Automation)/AI (inteligenta artificială) ce va interpreta rezultatele în urma interviului online

În ceea ce privește influența inteligenței artificiale în procesul de recrutare, cu accent pe zona de interviu avem o situație incertă pentru un procent de 43.6% din persoanele chestionate care încă nu au o opinie formată și probabil acest fapt deriva din lipsa unei informări pe această temă. 43.6% totuși confirmă acordul lor privind o astfel de abordare și sub 10% dintre respondenți se opun utilizării AI în procesul de recrutare, acesta fiind în viziunea lor considerat un stres suplimentar.

• Deschiderea candidatului spre a fi interviuat direct de un software tip robot pregătit special pentru astfel de întâlniri și dedicat procesului de recrutare

În situația în care ne-am dori să aflăm dacă acești candidați ar susține un interviu direct cu un soft inteligent (robot) răspunsul obținut arată ca 40.1% dintre cei chestionați nu au încă informațiile necesare pentru a înțelege cum poate fi funcțional un astfel de interviu în timp ce 32.7% dintre respondenți au o atitudine deschisă și de acceptare a schimbării impuse de dezvoltarea tehnologică.

4. CONCLUZII

Întrebările de la care a plecat cercetarea de față au vizat să surprindă cât de mult s-au dezvoltat unele procese din zona de HR în ultimii ani și cât de mult a influențat digitalizarea unele procese clasice. Poate însă cel mai important aspect al cercetării este dat de *ce anume simte candidatul în acest moment și cât de deschis este el acum spre această schimbare impusă de dezvoltarea tehnologică?*

Bineînțeles că anticipăm că respondenții din generațiile de tineri vor fi extrem de deschiși spre digital și putem vedea asta zilnic în procesul de recrutare, însă ei sunt doar o parte din candidații ce se prezintă acum la interviuri și "viitorul" trebuie să fie îmbrățișat de toți sau măcar înțeles. Pentru a

putea surprinde cât mai bine ce anume se întâmplă în mediul financiar-bancar, cercetarea surprinde candidații ce astăzi au și calitatea de salariat și urmărește să existe cât de cât o distribuție echilibrată pe axa vârstea celor ce au răspuns acestei cercetări.

Există generații ce au deschidere spre nou și ar dori să susțină un interviu online însă nu au expertiza în zona IT necesară susținerii unui interviu de acest tip – concret nu utilizează aplicații de voce sau video, nu știu cum să facă conexiunile necesare pregătirii acestor întâlniri sau nu au echipamente adaptate pentru astfel de soluții tehnice.

Predominant avem acum un număr de candidați (ne referim la cei chestionați) care preferă modul de interviu clasic față de cel online însă, la fel de bine, avem un număr mare de candidați ce consideră că îmbinarea dintre online și tradițional este cheia succesului în acest moment: zona digitală te ajută cu reducerea timpului dedicat recrutării și cu eliminarea obstacolelor date de distanță și zona geografică, prin interviu față în față identifici latura umană, perspectiva psihologică și comportamentală a candidatului.

Concluziile cercetării surprind de fapt un candidat în continuă adaptare în "era digitală".

Ținând cont și de limitele lucrării date de gradul de subiectivitate al respondenților și de faptul că rezultatele obținute prin cercetare prezintă o situație de facto asupra percepției candidaților din sectorul financiar-bancar asupra metodelor de interviu utilizate acum în procesul de recrutare putem afirma că respondenții – candidați înțeleg foarte bine ce se întâmplă acum în HR și percep transformările zonei de HR (Human Resources) din ultimii ani. Există intenția de a fi mai flexibili și de a asimila mai rapid și ușor aceste transformări din HR însă în numeroase cazuri lipsesc unele abilități necesare accesării soluțiilor online – aspect ce intervine și încetinește pentru unii candidați procesul de adaptare la soluții moderne de interviu.

Procesul de integrare a digitalului în zona de recrutare/interviu nu este nici pe departe finalizat și cu siguranță va mai dura până putem să considerăm că recrutarea în România se desfășoară în online.

Însă trebuie să fim la fel de conștienți că "era digitală este aici" și că tot ce va urma va fi legat cumva de digital – noi, din poziția de candidat, trebuie doar să ne adaptăm. Atât companiile cât și candidații avem obligația morală de a pregăti viitorul și de a susține prezenta online a oricărui candidat. Candidatul trebuie să se adapteze noilor tehnologii din HR pentru a rămâne pe piață – în caz contrar fiind în imposibilitatea de a identifica oportunități pe piața muncii. La fel, companiile vor trebui să construiască și să investească în dezvoltarea abilităților tehnologice ale propriilor salariați astfel încât aceștia să poată beneficia de avantajele certe ale serviciilor online și să tina pasul cu noile tendințe din HR.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Boyd D. M., Ellison, N. B., 2007, Social network sites: Definition, history, and scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), article 11
- [2] Deutsch M., 2016, Placement process, <https://www.topechelon.com/blog/placement-process/10-critical-recruitment-process-steps/>
- [3] Kaplan, A. M., Haenlein, M., 2010, Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, *Business Horizons*, Vol. 53, Issue 1, pag. 59-68
- [4] LinkedIn 2017, Preturi pentru publicarea unui anunț de job, <https://www.LinkedIn.com/help/LinkedIn/answer/6751/preturi-pentru-publicarea-unui-anuntd-job?lang=ro>
- [5] Magdalina C. 2017, Impactul digitalizării în business și în viitorul angajaților, <https://www.businesscover.ro/impactul-digitalizarii-in-business-si-in-viitorul-angajatilor/>
- [6] Safko, L., Brake, D. K., 2009, *The social media bible: Tactics, tools, and strategies for business success*, Skin & Allergy News (Vol. 43), Hoboken, NJ: John Wiley & Sons
- [7] Tataru C. 2018, *Recrutarea în era digitală*, Lucrare de disertație, UVT/FEEA Master Resurse Umane

SLEEP QUALITY: TEMPORAL EFFECTS ON STUDENT'S ALERTNESS, ACADEMIC PERFORMANCE, BURNOUT, AND SATISFICTION WITH INSTITUTION AND LIFE

Atila Yüksel¹ (PhD) and Ekrem Tufan² (PhD)

Aydin Adnan Menderes University¹, Kepez Mevkii, 09100 Efeler, Aydin, Turkey, +90 256 218 20 00, +90 256 214 66 87, atilayuksel@gmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart University², Terzioğlu Kampusu, 17100, Merkez, Çanakkale, Turkey, +90 286 218 0018, +90 286 218 25 05, etufan@yahoo.com

Atila Yüksel (PhD): atilayuksel@gmail.com

Abstract

Sleep deprivation and efficiency may have negative such as cardio-vascular problems and diabetes, along with concentration problems, burnout syndrome, and decline in life satisfaction. This paper examines students' sleeping quality and their sleeping habits and addresses to the question of whether "sleeping quality has any effect on students' daily alertness, perceived academic performance, burnout, and satisfaction with life and institutional services". A survey instrument based on previously developed and tested scales was constructed and applied with conveniently selected university students. It was found that subjective academic performance appears to be independent from sleep quality. However, oneway anova tests revealed significant relationships among sleep quality and students' feeling of alertness, their level of burnout and satisfaction with life. Overall, the findings of the study indicate that evaluations about institutional services may differ as a result of sleep quality and this has may have major implications on research taking respondents opinions as the basic input for statistical analysis to develop managerial suggestions.

Key Words: *Sleep deprivation, sleep quality, academic performance, life satisfaction, burnout*

JEL CODE: *A220*

INTRODUCTION

"To be satisfied with life" and "to have suitable opportunities for spiritual, intellectual and cultural development" are important goals in life (Güler and Emeç, 2006). The concept of "satisfaction with life", which is defined as "how much the individual enjoys his/her present life", has vital consequences. Happy people are less suicidal, and the rates of divorce, separation from work, displacement, and using drugs are relatively low (Luhmann et al., 2012; Zou et al., 2013). Happy people are healthier, more productive and more social (Sirgy, 2012). Individuals who are satisfied with their life are also reported to earn more income than those who are not (Neve and Oswald, 2012). Moreover, studies show that governments should concern with life satisfaction of their citizens since happy people are less likely to commit crimes or to participate in illegal actions (Goudie et al., 2012).

An increase in life satisfaction will improve a person's physiological, social and psychological well-being (Luhmann et al., 2012). Attempt to understand what affects life satisfaction is thus critical. Among other things, sleep has been reported as an important instrument for life satisfaction. That is, maximal life satisfaction is associated with about seven to eight hour of sleep on a typical day (Piper, 2015; Piper 2014, a-b), while both shorter and longer sleep predict morbidity and mortality (Ferrie et al., 2007; Hublin et al., 2007). Sleep is not only vital for major components of life satisfaction (e.g., health and well-being) (Pilcher & Ott, 1998), but also critical for motor performance, memory consolidation, learning, decision making, and critical thinking (Cohrane, 2001).

Sleep is necessary for the optimal operation of key cognitive functions related to academic and perhaps social success in higher education (Aytaç et al. 2007; Biss & Hasker, 2012; Gilbert & Weaver, 2010). Authorities should therefore bother with sleep efficiency and quality of students. Young adults, with all the basic characteristics of late adolescence begin a different life cycle when they first experience higher education away from their usual home environment (Pilcher et al., 1997; Pilcher, & Walters, 1997). Changes in educational approaches, spatial differences, lifestyle etc., are likely to influence biological cycles, as well as, the physiological and psychological well-being of young adults. Due to increased educational liabilities, changes in social life, etc., a serious level of sleeping problems is likely to be experienced by university students. They suffer at least twice as many sleep difficulties as the general population (Brown et al., 2001). Despite its importance, students' sleep efficiency has been rarely studied (Chiang, 2013) and interestingly the focus of these rare studies was mainly on the relationship between sleep and academic performance only (see Curcio, Ferrara, & Gennaro's 2006). Students whose sleep is more quality and longer tend to have a higher grade point average and higher overall functioning. While the effects of sleep quality on academic success in young adults have been examined in previous studies (Chiang, 2013; Kelly, Kelly, and Clanton, 2001), these studies have not adequately addressed the likely relationships between sleep quality and satisfaction of students with their college services in particular and their life in general.

Training individuals not only for vocational skills and for undertaking research independently but also for being happy should be among the main missions of university authorities. University administrations' interest in learning students' sleeping efficiency and accordingly teaching preventive techniques to improve their sleep efficiency may have a significant impact on students' well-being and quality of life, especially during stressful times like mid-term and/or final exams. This study therefore explores temporal relationships between sleep quality and daytime sleepiness, academic performance, burnout, college and life satisfaction of young adults. In the first section of the three-part article, studies on sleep quality effects, burnout and life satisfaction concepts were screened first. The second part explains the research methodology (the development of the questionnaire, the survey administration and the data analysis). In the last section, findings about sleep quality were discussed in the light of previous studies and suggestions for university administrations were provided.

Literature Review

The effects of sleep duration and quality on human chemistry and health, especially the daily life, body, mental and spiritual health (Alzheimer etc.), have long been studied in different disciplines for a long time (medicine, psychology, tourism etc.) (See Birben & Karadeniz, 2010; Boz, 2015; Brown et al., 2001; Engin, 1999; Günayd?n, 2014; Güler & Emeç, 2006; Dinges et al., 1994; Ferrie et al., 2007; Karagozo?lu & Bingöl, 2008; Koç & Boz, 2014; Lowry et al., 2010; Luhmann et al., 2012; Polat, 2008; Martelluci & Fagiolini, 2014; Rasekhi et al., 2016; Shaver et al., 2012; Üstün & Yücel, 2011; Şenol et al., 2012; Yumusak & Boz, 2013). Sleep is the "temporary, partial, periodic disappearance of the communication of the organism's environment in a reversible manner with different vigorous stimuli" (Engin, 1999). A regular night's sleep, one of the basic needs of a person, is considered as one of the most important factors of health and quality of life and satisfaction at all ages (Günayd?n, 2014). Attention/memory disorders, emotional variability, even hallucinations and delusions can be seen when the sleep quality, defined as "feeling self-fit, form and ready for a new day after the individual wakes up," is qualitatively and quantitatively poor (Hublin et al., 2007). As a result of sleep problems, working efficiency decreases (Üstün and Yücel, 2001, Birben and Karadeniz, 2010, Karagozo?lu and

Bingöl, 2008). Wakefulness and sleep rhythm are associated with the "oxidant-antioxidant system". It is claimed that there is an increase in free radicals in wakefulness, and that they are cleared during sleep. Sleep deprivation has a significant relationship with behavioral problems and personality disorders (Semiz, Algül, Başıoğlu, Ateş, Ebrinç, Güneş, and Günay, 2008). Some sleep disorders, such as insomnia were more common in people with antisocial personality characteristics, and were associated with increased aggression behavior.

The attention, memory and problem-solving skills, job performance and academic performance of a person are influenced by sleep quality (Curcio, Ferrara, & Gennaro, 2006; Lowry et al., 2010). The decline of the sleeping time, which has decreased by an average of 2 hours since the 19th century, to 7 hours (Ferrie et al., 2007; National Sleep Foundation, 2005), may be a cause of the increasingly depressive judicial cases, interpersonal problems, and social explosions. The average American sleeps less than 7 hours. 37% of adults state that they are so tired during the day, it interferes with daily activities. 75% of adults experience at least one symptom of a sleep disorder a few nights a week or more and 55% of adults nap at least once during the week. Highly fatigued workers are 70% more likely to be involved in accidents. And workers with chronic insomnia have higher rates of accidents.

In some studies, it was reported that anxiety, depression, somatic complaints, and paranoia, which are temporarily occurring in healthy individuals after sleep deprivation, are due to a decrease in cerebral flow in the prefrontal cortex (Kahn-Greene et al., 2007; Kahn-Greene et al., 2006). The importance of chronic sleep deprivation has been pointed out in the emergence of psychopathology. Anxiety and somatization were found to be more frequent in sleep deprived individuals than other psychiatric disorders, including depression. It was also found that the level of anxiety was higher in the less sleeping individuals (Selvi et al., 2010). Sleep deprivation imbalances chemicals associated with the immune system and this imbalance affects behavioral (fatigue, drowsiness, focus) and physiological reactions (Daujan & Moehlehoff, 2011; Dinges et al., 1994; Dinges et al. 1995). It is known that a poorly balanced chemistry at the end of sleep deprivation causes obesity, anemia, high blood pressure, heart diseases and deaths (Simpson and Dinges, 2007). Low work performance and occupational accidents are more common in employees who suffer from sleep deprivation (Rosekind et al., 1995).

Student's Burnout

Research revealed that students' with sleep loss performed low on attention, memory, and problem-solving tasks and academic performance. Burnout has been increasingly noted as a common problem among students (Schaufeli, Salanova, Gonzales-Roma and Bakker, 2002, Schaufeli and Salanova, 2007, Yang, 2004). Burnout affects the academic performance of the student and it leads to absenteeism, low motivation to complete schoolwork and school dropout (Yang, 2004 Schaufeli, Martínez, Marqués-Pinto, Salanova and Bakker, 2002;). The burnout experienced by students can be seen as emotional discomfort, a lack of interest in schoolwork, and inadequate self-perception (Schaufeli, Martínez, Marqués-Pinto, Salanova and Bakker, 2002).

Life satisfaction

The cumulative effects of sleep loss and sleep disorders, associated with a wide range of health consequences including an increased risk of hypertension, diabetes, obesity, depression, represent an under-recognized predictor of life satisfaction. It is surprising that the relationship between sleep quality and life satisfaction has not been adequately investigated, since approximately 37% of the life span of adults, about 32 years, is spent on sleep (Tufnell, 2014). Another interesting point (Piper, 2015) is that although sleep produces economic (sleep-assisted drug sector has reached billions of dollars) and social effects, only health effects have been

frequently examined. In rare studies on young adults, it is reported that sleep quality, impairment or duration has effects on life satisfaction and that higher quality sleep leads to a higher life satisfaction (Kelly, 2004; Kelly, 2000). It has been argued that the younger adults who are less sleeping perform low on academic performance, their psychological health is adversely affected and this has a negative impact on life satisfaction (Kelly et al., 2001).

MATERIAL AND METHOD

This study examined the relationships among students' sleeping quality and sleeping habits, sleepiness, student burnout, and satisfaction with life and institutional services. The questionnaire included previously developed and tested scales. The Pittsburg Sleep Quality scale was used to measure participants' sleeping habits; the Stanford Sleepiness Scale was included to measure how active, energetic, or sleepy the student feels; a six-item Student Satisfaction Scale was used to gauge participants' level of satisfaction in college; the Maslach's Student Burnout Scale was used to measure their burnout level, and the short version of the Life Satisfaction Scale was used to measure the extent to which they enjoy their life.

The Pittsburg Sleeping Scale probed participants' sleeping habits, sleep quality, duration, depth, adequacy, etc. during the week and the end of sleeping problems (sleep shift, nighttime awakening, time needed for a good sleep, average sleeping period). Sleep-length estimates were self-reported as a continuous variable by using the method of Kumar & Vaidya (1984), whereby participants were asked to write the amount of time, hours and minutes, they habitually sleep, on average, in a day. A week-long administration of the study was carried out in November 2016 with the participation of students from a university located in Istanbul. The central cafeteria was chosen for the administration. A daily quota of 50 was determined and randomly selected participants entering the cafeteria at different times of the day were given questionnaires to fill-in.

Self-judgments on academic performance, burnout levels and subjective well-being were questioned through already developed and tested scales. The scales were then subjected to a reliability analysis. Then, scores of three groups with good, poor or very poor sleep on burnout, sleep habits, university satisfaction and life satisfaction were compared. One-way ANOVA was used to assess the differences among three groups of sleep quality (good, poor, very poor) measured in the study

RESULTS AND DISCUSSIONS

A total of 250 questionnaires were distributed, those with missing information were eliminated and the remaining fully filled-in 203 questionnaires were used for the analysis. 40% of the participants were male. 21, 22 and 23 years of age constituted the most intensive age group (58.4%). Most of the participants were young adults, enrolled in the 4th grade (34.4%), followed by the 3rd and the 2nd year students respectively (26% and 20%). A fairly low proportion of participants reported that their academic achievement was below the average (0.08), with a large majority reporting an average performance (0.66), and 25% perceived their performance above the average. Participants' morning wake-up times on weekdays varied, with 7.00 am in the morning being the most preferred time (28%). 1.00 am after midnight was the most preferred sleeping time on the weekdays (30.6%). 25% of the participants reported that the most preferred time to get-up during weekends was 10.00 am in the morning. According to the findings, one out of every three young adults appeared to have a sleeping problem. Among the sleeping problem sufferers (29%), various reasons were reported, including stress, noise, physical fatigue, worries, loads of lessons and so on. A large majority (65%) of the participants

stated that their weekend and weekday sleeping habits were different. The percentage of participants who experienced problems of remaining awake during day time was 0.36. 18% of the participants who reported they had a sleeping problem in the last week said that they were taking sleeping pills, and 26% of the sleep deprivation sufferers felt that they had no energy to finish work during the last week.

Sleeping habits

Differences and indifferences were found in the sleep habits of participants who subjectively reported their sleep quality as "very poor", "poor" or "good". No significant differences were found among the sleeping quality groups and "the extent to which the participants had any problem staying awake while engaging in social activity" ($F = .595$ sig: .071) and their frequency in taking medicine to help their sleep ($F = 1.058$ sig: .349). However there was a significant difference between sleep quality groups and their scores on keeping up enough enthusiasm to get things done. According to the findings those who reported to have poor sleep quality tend to report significantly lower scores on keeping up enough enthusiasm for getting things done ($F: 5.965$ sig: .003, Mean for very poor, poor and good sleep quality groups: 2.65, 3.21, and 3.54 respectively). However, there were statistically significant differences in three items: these were "feeling drowsiness in the first half hour after getting up" ($F = 3.24$, 0.41, ; "waking in the middle of the night" and "getting up at night for a toilet need". Further analysis revealed that respondents with different sleep quality patterns tend to have some different sleeping habits. For example three sleeping quality groups differed significantly on items including "cannot get to sleep within 30 minutes ($F: 7.51$, sig: .001)", "wake up in the middle of the night ($F: 11.951$, sig: .000)" and have to get up to use the bathroom ($F: 3.071$, sig: .04)". The group, which reported to have a very poor sleep quality over the last week appeared to experience problems in going into sleep, they frequently woke up in middle of the night, and they visited toilet more frequently. It is clear that individuals with poor sleep quality tend to have trouble in sleeping comfortably and sleeping uninterruptedly. As a result of these problems, the stress hormone is likely to be released and this keeps them wakeful. The negative correlation between the release of stress hormone and sleep quality, has been often emphasized by previous studies. Shaver, Johnston, Lentz, and Landis (2002) and Akerstedt, Fredlund, Gillberg, and Jansson (2002) found a significant negative correlation between level of stress and sleep efficiency. As this finding suggests, stress increases when sleep efficiency goes down (Raab & Moehlehof, 2011).

Satisfaction with the Institution

There are statistically significant differences in the students' judgments about satisfaction with their university. The differences among the three groups were significant at the level of 0.05. In line with the previously published studies, this research shows that sleep quality would influence service evaluations (Hornik et al., 2010). The group with poor sleep quality were less agree with the item stating that "I am satisfied with my decision to read this university ($F: 5.49$ sig: .005)". Those who perceive their sleep quality as good stated to have a high level of satisfaction with the university. Their mean score for the item was 1.96 whereas respondents with a very poor sleep quality rated their score on satisfaction with the university was 2.69 on a 5-point scale where 1 means strongly agree and 5 means strongly disagree. Similarly, statistical significances were found in the values given to the item stating "if I had to re-select, I would read at this university again ($F: 3.84$ sig: .023)". As the figure shows, those with poor sleep quality reported less satisfaction with the university services than those who perceived their sleep quality good.

Alertness

The Stanford Sleepiness Scale was used to measure how alert participants felt themselves (e.g., mentally and physically active, energetic, or feeling drowsy or depressed). When the scores were compared, the group with "very poor" sleep quality gave lower scores on feeling active, as expected. We examined their alertness at present and it appeared that three groups with different sleeping quality scores tended to differ on "whether they feel somewhat foggy and let down at the moment (F: 3.24 sig.: .041)" and "whether they felt sleepy, woozy, prefer to lie down at the moment (F: 6.89 sig: .001)" with respondents reported to have very poor sleep quality scored the lowest on these two items. They were less likely to agree with the item expressing "feeling active and energetic", but they were strongly agreeing with the expression of "I feel sleepy, prefer to lie down and rest". Those with good sleep quality reported to feel "more active and energetic", did not feel "sleepy", and did not need "day time nap to rest".

Academic Performance

As noted earlier a fairly low proportion of participants reported that their academic achievement was below the average (0.08), with a large majority reporting an average performance (0.66), and 25% perceived their performance above the average. Oneway Anova test among sleeping quality groups and their academic achievement perceptions revealed no significant differences amongst these groups. From this finding which is inconsistent with other studies reporting negative relationship between the two (Gilbert and Weaver, 2010), one may claim that sleep quality has no effect on academic achievement. We have to note that we have adopted a different approach from that of Gilbert and Weaver who used grade-point averages. We used self-judgments of the students and academic achievement was measured with a single item. We need to note that academic achievement can be perceived to be affected by many other factors that were excluded in this present study.

Burnout

The sample's scores for the items on the burnout scale provided similar findings. Groups' differences were statistically significant in four of the items measuring burnout. More specifically significant differences were found on items "I feel burned out from my studies", "studying and attending class is really a strain for me", "I feel used up at the end of a say at university" and "I feel tired when I get up in the morning and I have to face another day at the university" (F: 6.46; 4.88; 3.62; 5.94, sig: .002; .015; .029 and .003 respectively). The group with poor sleep quality felt more exhausted. This group believed that as a result of poor sleep quality they were "consumed" because of their studies, felt emotionally drained, burned and they were not looking forward to for another day in the college.

Life satisfaction

Finally, the participants' subjective assessments of life satisfaction were measured. With three items: "I am really happy with my life; Although I have my ups and downs, in general I feel good about my life; I lead a meaningful and fulfilling life". The differences among the sleep quality groups were significant. In line with previous studies, those who report their sleeping quality as good were "happier" with their life, and they felt good despite the ups and downs and they led a meaningful life worth of living (F: 6.684; 3.272, and 4.72 and sig: .002; .040 and .010 respectively).

CONCLUSION

Higher education is an important period of time in one's life, in which the individual is equipped not only with knowledge but also seeds of happiness. Sleep efficiency during the years of university may have direct and indirect temporal impacts on the students' emotional capital and cognitive skills, and it may also shape their future. Although sleep quality problems may have temporal effects on students physiological and psychological states, the cumulative temporal effects may have unforeseen and long-lasting consequences later in life. Mood changes initiated by sleep deprivation may involve corrosive effects in social life, including breakdowns in relationships.

This study examined temporal relations between sleep quality and students' alertness, burnout levels, perceived academic performance and satisfaction with university services and life. Subjective academic performance appears to be unrelated with sleep quality. This is a surprising finding as previous studies reported a significant association between sleep deprivation and academic performance. Dissimilarity may be attributed to the measurement approach adopted in the study. Instead of grades, the subjects were asked to indicate how they find their academic performance. However, significant relationships among sleep quality and students' evaluations, their level of burnout and satisfaction with life were identified. This study indicates that evaluations about university services may differ as a result of sleep quality. This may have a bearing on University management. For example, better sleeping policies may provide higher satisfaction with services.

REFERENCES

- Akerstedt, T., Fredlund, P., Gilberg, M., & Jansson, B. (2002). Relationship to sleeping difficulties and occupational factors. *J Sleep Res. Prospective study of fatal occupational accidents*, Mar;11(1):69-71.
- Aytaç, B., Kayhan, A., Devrim, E., Durak, İ., & Ergüder, İ. (2007). Uyku Deprivasyonunun Antioksidan Sistem Etkisi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, Cilt: 17, Sayı: 3.
- Birben, G., & Karadeniz, D. (3:27-40). Uyku ile ilişkili solunum bozuklukları: Obstrüktif uyku apne sendromu. *Türkiye Klinikleri Journal of Neurol-Special Topics*, 2010.
- Biss, R., & Hasher, L. (2012). Happy as a Lark: Morning-Type Younger and Older Adults Are Higher in Positive Affect. *American Psychological Association*, 12 (3), 437-441.
- Boz, H. (2015). Turistik ürün satın alma karar sürecinde İktisellik'in rolü: psikonörobijokimyasal analiz. *Usak Üniversitesi*.
- Brown, T., Di Nardo, P., Lehman, C., & Campbell, L. (2001). Reliability of DSM-IV anxiety and mood disorders: Implications for the classification of emotional disorders. *Journal of Abnormal Psychology*, 110:49-58. doi:10.1037/0021-843x.110.1.49
- Cavallera, G., & Giudici, S. (2008). Morningness and Eveningness personality: A survey in literature from 1995 up till 2006. *Journal of the International Society for the Study of Individual Differences*, 44, 3-21.
- Chiang, Y.-C. (2013). The effects of sleep on performance of undergraduate students working in the hospitality industry as compared to those who are not working in the industry. *Graduate Theses and Dissertations*, 13060. <http://lib.dr.iastate.edu/etd>
- Cohrane, G. (2001). Cohrane, G The Effects of Sleep Deprivation. 70 FBI L.Enforcement Bull. 22. *College Student Journal*, v38,p3,n428. <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fbible70&div=52&id=&page=>
- Curcio, G., Ferrara, M., & Dennaro, L. (2006). Sleep loss, learning capacity and academic performance. *Sleep Medicine*, 10, 323-337.
- Dajuan, R., & Moehlehoff, G. (2011). Sleep's relationship to stress in the scholastic world versus the working world. *Webster University*.
- De Neve, J.-E., & Oswald, A. (December 4,2012). Estimating the influence of life satisfaction and positive affect on later income using sibling fixed effects. (s. 109 (49) 19953-19958). PNAS.
- Di Volo, S., Costoloni, G., Goracci, A., Bolognesi, S., Forgione, R., Santomauro, T., Fagiolini, A. (2014). Sleep quality, school grades and quality of life in Italian adolescents. *Eur Neuropsychopharmacol*, 24 (Suppl 2):S732 .

- Dinges , D., Gillen Powell , J., Pack, F., Williams , K., Kribbs , N., Orne, E, Pack , A. (1995). Mood reports during total and partial sleep deprivation: Is anger inevitable? *Sleep Res.* (s. 24:441).
- Dinges, D., Douglas, S., Zaugg, L., Campbell, D., McMann, J., Whitehouse, W., Orne, M. (1994). Leukocytosis and natural killer cell function parallel neurobehavioral fatigue induced by 64 hours of sleep deprivation. *The Journal of Clinical Investigation*, 93, 1930-1939.
- Engin , E. (1999). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Yoğun Bakım hemşirelerinin uyku düzen özellikleri ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*
- Ferrie , J., Shipley , M., & Cappuccio , F. (2007). A prospective study of change in sleep duration: associations with mortality in the Whitehall II cohort, *Sleep*.
- Gilbert, S., & Cameron, C. (2010). Sleep Quality and Academic Performance in University Students: A Wake-Up Call for College Psychologists. *Journal of College Student Psychotherapy*, 24:295–306.
- Goudie, R., Mukherjee, S., De Neve, J., Oswald, A., & Wu, S. (2012). Happiness as a driver of risk-avoiding behavior: A conceptual framework with an application to seatbelt wearing and automobile accidents. http://conference.iza.org/conference_files/riskonomics2013/oswald_a262.pdf
- Günaydın, N. (2014). Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Uyku Kalitesi ve Genel Ruhsal Durumlarına Etkisi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* , 5(1):33-40 .
- Hornik, J., Ofir, C., & Shaanan-satchi, R. (2010). The effect of consumers' diurnal preferences on temporal behaviour. *Journal of Consumer Psychology*, 20, 53-65.
- Hublin , C., Partinen , M., & Koskenvuo , M. (2007). Sleep and mortality: A population based 22 year follow up study *Sleep*.
- Kahn-Greene , E., Killgore , D., Kamimori , G., & Balkin , T. (2007). The effects of sleep deprivation on symptoms of psychopathology in healthy adults. *Sleep Med* , 8:215-21.
- Kahn-Greene, E., Lipizzi, E., Conrad , A., Kamimori, G., & Killgore, W. (2006). Sleep deprivation adversely affects interpersonal responses to frustration. *Personality and Individual Differences*, 41: 1433–1443.
- Karagozoglu , S., & Bingöl, N. (2008). Sleep quality and job satisfaction of Turkish nurses. *Nurs Outlook* , 56:298-307 .
- Kelly, W. (2000). the relationship between sleep length and grade-point average among college students . *College Student Journal*, 35 (1): 84-86 .
- Kelly, W. (2004). Sleep-Length and Life Satisfaction in a College Student Sample.
- Kelly, W., Kelly, K., & Clanton, R. (2001). The relationship between sleep length and grade-point average among college students. *College student journal.*, 35(1): 84-86.
- Koç, E., & Boz, H. (2014). Psychoneurobiochemistry of tourism marketing. *Tourism Management* , 44: 140- 148 .
- Kumar , A., & Vaidya , A. (1984). Anxiety as a personality dimension of short and long sleepers. *J Clin Psychol*, 40(1):197-8.
- Kümbül Güler, B., & Emeç, H. (2006). Yaşam Memnuniyeti ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi. *D.E.U.I.I.B.F. Dergisi*, Cilt:21 Sayı:2, ss:129-149.
- Lowry, M., Dean, K., & Manders, K. (2010). The Link Between Sleep Quantity and Academic Performance for the College Student. *Sentience. Department of Psychology, University of Minnesota, Minneapolis, Minnesota.*
- Luhmann, M., Hofmann, W., Michael , E., & Lucas, R. (2012). Subjective Well-Being and Adaptation to Life Events: A Meta-Analysis on Differences Between Cognitive and Affective Well. *BeingJ Pers Soc Psychol.* , 102(3): 592–615.
- Morales, D., & Francisco, J. (2007). Morning and evening-types: Exploring their personality styles. *Personality and Individual Differences*, 43 (4), 769-778.
- National Sleep foundation. (2005). www.sleepfoundation.org: <https://www.sleepfoundation.org/press-release/national-sleep-foundation-recommends-new-sleep-times/page/0/1>
- Paunio, T., Korhonen, T., Hublin, C., Partinen, M., Kivimäki, M., Koskenvuo, M., & Kaprio, J. (2009). Longitudinal Study on Poor Sleep and Life Dissatisfaction in a Nationwide Cohort of Twins. *Am J. Epidemiol*, 169 (2): 206-213.
- Pilcher , J., & Ott, E. (1998). The relationships between sleep and measures of health and well-being in college students: a repeated measures approach. *Behav Med.*, Winter;23(4):170-8.
- Pilcher , J., Ginter, D., & Sadowsky, B. (1997). Sleep quality versus sleep quantity: Relationships between sleep and measures of health, well-being and sleepiness in college students. *Journal of Psychosomatic Research*, 42, 583–596.

- Pilcher, J., & Walters, A. (1997).). How sleep deprivation affects psychological variables related to college students' cognitive performance. *Journal of American College Health*, 46 (3), 121–126.
- Piper, A. (2014). Sliding down the U-shape? An investigation of the age-well-being relationship with a focus on young adults. (s. MPRA Paper 55819). Germany: University Library of Munich.
- Piper, A. (2014). The Benefits, Challenges and Insights of a Dynamic Panel Assessment of Life Satisfaction. (s. MPRA Paper 59556). Germany: University Library of Munich.
- Piper, A. (2015). *Sleep Duration and Life Satisfaction. SOEP paper No. 745.* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2599565
- Polat, N. (2008). Hemşirelerde işe bağlı stres ve iş doyumunu: bir eğitim hastanesinde saha çalışması. *Başkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Ankara: Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği.*
- Randler, C. (2008). Morningness–Eveningness, sleep–wake variables and big five personality factors”. *Personality and Individual Differences*, 45, 191-196.
- Rasekhi, S., Ashouri, F., & Pirouzan, A. (2016). Effects of Sleep Quality on the Academic Performance of Undergraduate Medical Students. *Health Scope*, August; 5(3):e31641.
- Schaufeli, W., Salanova, M., Gonzalez, V., & Bakker, A. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3: 71–92.
- Selvi, Y., Özdemir, P., Özdemir, O., & Aydın, A. (2010). Sağlık çalışanlarında vardiyalı çalışma sisteminin sebep olduğu genel ruhsal belirtiler ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23:238-43.
- Shaver, J., Johnston, S., Lentz, M., & Landis CA, C. (2002). Stress exposure, psychological distress, and physiological stress activation in midlife women with insomnia. *Sychosom*, Sep-Oct;64(5):793-802.
- Simpson, N., & Dinges, D. (2007). Sleep and inflammation., *Nutrition Reviews*, 65,S:224-252.
- Sönmez, S. (2006). Vardiyalı çalışan hemşirelerde horlama, uyku bozuklukları ve iş kazaları. *Uzmanlık tezi:Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları*.
- Steven, P., & Cameron, C. (2010). sleep quality and academic performance in university students: a wake-up call for college psychologists. *journal of college student psychotherapy*, 24:295–306.
- Şenol, V., Soyuer, F., Pekşen Akça, R., & Argün, M. (2012). Adolesanlarda Uyku Kalitesi ve Etkileyen Faktörler. *Kocatepe Tıp Dergisi Kocatepe Medical Journal*, 14: 93-102.
- Tufnell, N. (2014, 2015 Mart). *Changing your thoughts on sleep | Russell Foster.* <http://www.wired.co.uk: http://www.wired.co.uk/news/archive/2014-02/12/wired-health-russell-foster>
- Üstün, Y., & Yücel, Ş. (2011). Hemşirelerin uyku kalitesinin incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 4:29-38.
- Volmer, C., & Randler, C. (2012). Circadian preferences and personality values:Morning types prefer social values, evening types prefer individual values., *Personality and Individual Differences*, 52, 738-743.
- Yang, H. (2004). Factors affecting student burnout and academic achievement in multiple enrollment programs in Taiwan's technical-vocational colleges. *International Journal of Educational Development*, 24, 283-301.
- Yumuşak, S., & Boz, H. (2013). Konaklama işletmelerinde çalışanların mevsimsel duygu durum düzeylerinin etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Güz Cilt:9, Yıl:9, Sayı:2, 9:371-394.
- Yüksel, A. (2016). Uyku, Biyolojik Ritim ve Kimya: Tüketicilerin Bilişsel ve Duygusal. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel and Hospitality Management*, 121-127.
- Zou, X., & Ingram, P. (2013). Bonds and boundaries: Network structure, organizational boundaries, and job performance. *Organizational Behavior and Human Decision*, 120(1):98–109. doi:10.1016/j.obhdp.2012.09.002

UPGRADING THE SKILLS OF ADULTS ACTUALIZAREA COMPETENȚELOR ADULȚILOR

Sorin Petrică ANGHELUȚĂ³
Corneliu GUȚU⁴
Liliana Paula MOGOS⁵
Victor TROACĂ⁶

Abstract. *The flexibility of the learning process is a prerequisite for increasing the employment rate. Employers have increasingly high expectations from recent graduates. Technological changes lead to the need to update competences, skills and knowledge. Population distribution is important for all sectors of the economy, as well as for education and training systems. Thus, the article presents an analysis of the population structure of the member states of the European Union. A low level of education and skills adversely affects access to safer and better paid jobs. The future of a society is built for and by its members. Their level of education is important in this endeavor. From this point of view, the level of education of the population is analyzed.*

Key words: *adults, competences, European Union, level of education, skills*

JEL CLASIFICATION: I21, I25

1. INTRODUCERE

Extinderea furnizării programelor de formare profesională în întreprinderi se pare că este îngreunată de timp și de costurile cu formarea. De aceea, este nevoie ca angajații să fie încurajați pentru a participa la programele de formare profesională în întreprinderi. În același timp, furnizorii de formare pot veni în sprijinul angajatorilor, pentru a facilita desfășurarea programelor de formare profesională. Promovarea formării profesionale se poate face cu scopul unei alegeri proactive de dezvoltare a competențelor, ca o investiție pe termen lung venită în sprijinul angajaților, dar și al creșterii competitivității companiilor [Cedefop, 2019].

În anul 2007, 35,2% din persoanele din grupa vârstă 25-64 de ani au participat la educație sau formare profesională de tip formal sau non-formal. În anul 2011, ponderea a urcat la 40,3%, iar în anul 2016, 45,2% din persoanele din grupa vârstă 25-64 de ani au participat la educație sau formare profesională de tip formal sau non-formal [EC, 2019a]. Participarea la programe de educație și formare profesională face ca șansele de ocupare a unui loc de muncă să crească. Absolvenții educației terțiare (nivelurile 5-8) au ratele cele mai ridicate de angajare [EC, 2019b].

Creșterile economice și crearea de noi locuri de muncă pot fi realizate cu ajutorul economiei digitale, prin identificarea și dezvoltarea de noi competențe [EC, 2019c]. Putem spune că persoanele care dobândesc noi competențe pot duce la îndeplinire noi sarcini la locul de muncă [Osborne, 2017].

Un alt set de competențe, a căror importanță este în creștere, îl reprezintă competențele antreprenoriale, competențele sociale și civice. Aceste competențe pot fi dobândite și dezvoltate de către adulți pe parcursul întregii vieți [ETF, 2018].

³ Dr., Autoritatea Națională pentru Calificări, România, București, Piața Valter Mărăcineanu, 1-3, Tel.: +40213130050; www.anc.edu.ro, sorin.angheluta@gmail.com

⁴ Dr., conf. cercet., Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61, Tel.: +37322224128; www.ase.md

⁵ Dr., ASE, București

⁶ Drd., Academia de Studii Economice din București, România, București, Piața Romană, 6, Tel.: +40213191900; www.ase.ro

Datorită nevoilor diferite, educația și formarea profesională a adulților este necesar a se realiza prin îmbinarea pregătirii teoretice cu pregătirea practică efectuată la locul de muncă [OECD, 2017].

Pe piața forței de muncă există o neconcordanță de competențe. Persoanele care investesc în dobândirea de noi cunoștințe, abilități și competențe își pot menține mai ușor capacitatea de inserție profesională [EC, 2018a].

2. STRUCTURA POPULAȚIEI

Creșterea gradului de ocupare și a incluziunii sociale pot fi realizate prin accesarea acelor oportunități de învățare inovatoare, care oferă flexibilitate. Din diferite motive, persoanele adulte sunt reticente la ideea întoarcerii în sistemul de educație. De aceea, sunt necesare diferite abordări care să ofere căi flexibile. Pe de altă parte, absolvenții pot beneficia mai ușor de oportunitățile oferite de piața muncii și pot răspunde cerințelor în creștere ale angajatorilor [EC, 2019a].

Tabelul următor prezintă situația comparativă a populației pentru anul 2010, respectiv anul 2019. De asemenea, sunt prezentate ponderile populației pentru țările membre ale Uniunii Europene.

Tabelul 1. Situație comparativă a populației, 2010-2019, (milioane de persoane)

Țara	Populația la 1 ianuarie		Populația ca procentaj din întreaga populație a Uniunii Europene
	2010	2019	2019
Uniunea Europeană	503,17	513,48	100,0
Austria	8,35	8,86	1,7
Belgia	10,84	11,47	2,2
Bulgaria	7,42	7,00	1,4
Cehia	10,46	10,65	2,1
Cipru	0,82	0,88	0,2
Croația	4,30	4,08	0,8
Danemarca	5,53	5,81	1,1
Estonia	1,33	1,32	0,3
Finlanda	5,35	5,52	1,1
Franța	64,66	67,03	13,1
Germania	81,80	83,02	16,2
Grecia	11,12	10,72	2,1
Irlanda	4,55	4,90	1,0
Italia	59,19	60,36	11,8
Letonia	2,12	1,92	0,4
Lituania	3,14	2,79	0,5
Luxembourg	0,50	0,61	0,1
Malta	0,41	0,49	0,1
Marea Britanie	62,51	66,65	13,0
Olanda	16,57	17,28	3,4
Polonia	38,02	37,97	7,4
Portugalia	10,57	10,28	2,0
România	20,29	19,40	3,8
Slovacia	5,39	5,45	1,1
Slovenia	2,05	2,08	0,4
Spania	46,49	46,93	9,1
Suedia	9,34	10,23	2,0
Ungaria	10,01	9,77	1,9

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Din punct de vedere al ponderii populației în cadrul țărilor membre ale Uniunii Europene, constatăm că țările cu ponderile cele mai ridicate sunt: Germania (16,2%), Franța (13,1%), Marea Britanie (13,0%), Italia (11,8%), Spania (9,1%), Polonia (7,4%), România (3,8%), Olanda (3,4%).

Față de anul 2010, în anul 2019, din situația comparativă prezentată se observă că populația înregistrată la 1 ianuarie a crescut în: Marea Britanie (+4,14 milioane de persoane), Franța (+2,37 milioane de persoane), Germania (+1,22 milioane de persoane), Italia (+1,17 milioane de persoane), Suedia (+0,89 milioane de persoane), Olanda (+0,71 milioane de persoane), Belgia (+0,63 milioane de persoane), Austria (+0,51 milioane de persoane). De asemenea, în următoarele țări, populația înregistrată la 1 ianuarie 2019, față de 1 ianuarie 2010, a scăzut în: România (-0,89 milioane de persoane), Bulgaria (-0,42 milioane de persoane), Grecia (-0,40 milioane de persoane), Lituania (-0,35 milioane de persoane), Portugalia (-0,29 milioane de persoane).

Având în vedere că, față de anul 2010, în anul 2019, în Marea Britanie populația a crescut cel mai mult din toată Uniunea Europeană, iar în România se înregistrează cea mai însemnată scădere, figura următoare prezintă evoluția populației din cele două țări pentru perioada 2010-2019 (milioane de persoane).

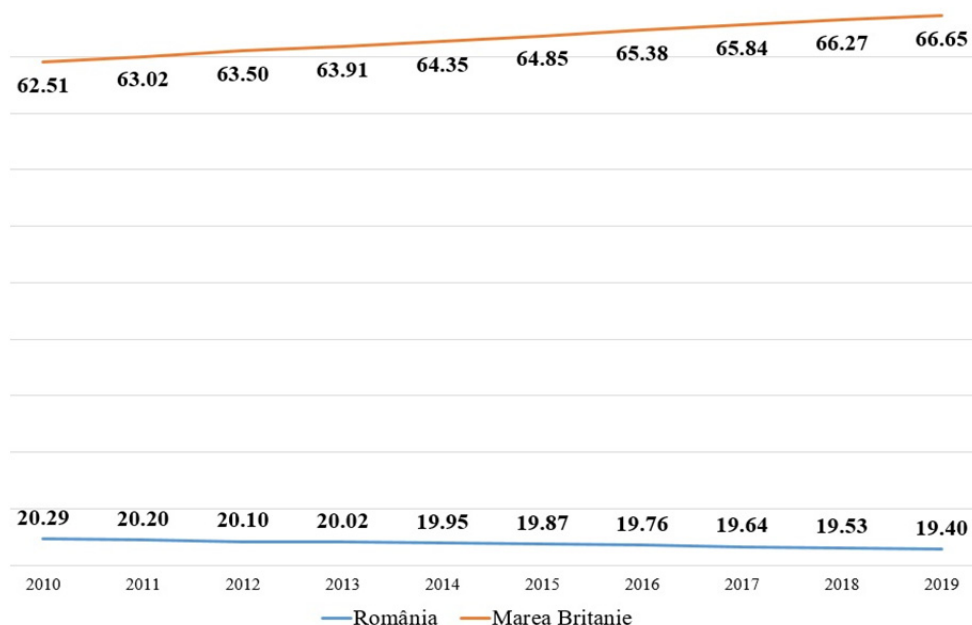

Figura 1. Evoluția populației din Marea Britanie și România, 2010-2019, (milioane de persoane)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Pentru Marea Britanie se observă o creștere de la 62,51 milioane de persoane, în anul 2010, la 66,65 milioane de persoane, în anul 2019. De asemenea, pentru România, se observă o scădere a populației de la 20,29 milioane de persoane, în anul 2010, la 19,40 milioane de persoane, în anul 2019.

Distribuția populației este importantă atât pentru toate sectoarele economiei, dar și pentru sistemele de educație și formare profesională. Din acest motiv, sunt necesare analize ale acestei distribuții [UNESCO, 2016].

Tabelul următor prezintă situația comparativă a structurii populației pentru grupele de vârstă 0-14 ani, respectiv 50-64 ani, pentru anul 2009 și anul 2018 (milioane de persoane).

Se observă că în anul 2009 populația din grupa de vârstă 50-64 ani era mai numeroasă decât populația din grupa de vârstă 0-14 ani în următoarele țări: Bulgaria (+8,2%), Cehia (+7%), Malta (+6,2%), Slovenia (+6%). În anul 2018, țările în care această pondere era cea mai ridicată sunt: Germania (+9,1%), Italia (+8,1%), Croația (+7,2%), Austria (+7%). De asemenea, în anul 2009, țările în care populația din grupa de vârstă 50-64 ani era mai puțin numeroasă decât populația din grupa de vârstă 0-14 ani erau: Irlanda (-5,1%), Cipru și Luxembourg (-0,5%). Dintre acestea trei, doar Irlanda și-a păstrat tendința și în anul 2018 cu o pondere de -3,7%. Totodată, față de anul 2009, în anul 2018, țările în care a scăzut ponderea grupei de vârstă 50-64 ani, iar ponderea grupei de vârstă 0-14 ani a crescut, sunt: Cehia (-2,2% și +1,5%), Suedia (-1,3% și +1,0%) și Bulgaria (-1,0% și +1,1%).

De asemenea, față de anul 2009, în anul 2018, singurele țări în care a crescut ponderea grupei de vârstă 50-64 ani, iar ponderea grupei de vârstă 0-14 ani a scăzut, sunt: Lituania (-0,1% și +4,2%), Germania (-0,1% și +3,7%), Austria (-0,7% și +3,4%), Italia (-0,7% și +2,6%), Portugalia (-1,6% și +2,1%), Grecia (-0,2% și +2,0%), Luxembourg (-1,9% și +2,1%), Croația (-0,9% și +1,7%), Olanda (-1,6% și +0,9%), Cipru (-1,5% și +0,8%), Franța (-0,4% și +0,3%).

În anul 2018, comparativ cu anul 2009, chiar dacă ponderile celor două grupe de vârstă au crescut, ponderea grupei de vârstă 0-14 ani a crescut mai mult decât ponderea grupei de vârstă 50-64 ani numai în Estonia (+0,8%).

Tabelul 2. Situație comparativă a structurii populației, 2009-2018, (milioane de persoane)

Țara	2009		2018	
	Grupa de vârstă 0-14	Grupa de vârstă 50-64	Grupa de vârstă 0-14	Grupa de vârstă 50-64
Uniunea Europeană	15,7	18,9	15,6	20,4
Austria	15,1	18,0	14,4	21,4
Belgia	16,9	19,0	17,0	20,1
Bulgaria	13,1	21,3	14,2	20,3
Cehia	14,2	21,2	15,7	19,0
Cipru	17,7	17,2	16,2	18,0
Croația	15,4	20,0	14,5	21,7
Danemarca	18,3	19,8	16,6	19,6
Estonia	14,9	18,8	16,3	19,4
Finlanda	16,7	21,6	16,2	20,0
Franța	18,5	18,9	18,1	19,2
Germania	13,6	18,9	13,5	22,6
Grecia	14,6	18,0	14,4	20,0
Irlanda	20,6	15,5	20,8	17,1
Italia	14,1	18,9	13,4	21,5
Letonia	14,1	18,3	15,8	20,8
Lituania	15,1	17,5	15,0	21,7
Luxembourg	18,0	17,5	16,1	19,6
Malta	15,6	21,8	13,9	18,7
Marea Britanie	17,7	18,0	17,9	18,9
Olanda	17,7	19,9	16,1	20,8
Polonia	15,3	20,2	15,2	20,1
Portugalia	15,4	18,6	13,8	20,7
România	15,8	20,0	15,6	19,1
Slovacia	15,6	19,3	15,6	19,9
Slovenia	14,0	20,0	15,0	21,8
Spania	14,8	17,1	15,0	20,4
Suedia	16,7	19,4	17,7	18,1
Ungaria	14,9	20,5	14,5	19,7

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Influențarea gradului de competitivitate se poate face prin intervenții în diferite activități de marketing și vânzări, de îmbunătățire a calității și de diversificare a bunurilor și serviciilor oferite. Pentru modernizarea și actualizarea competențelor profesionale, este esențială implicarea în acțiunile acelei componente a învățării adulților oferită de formarea profesională continuă. Aceasta completează și depășește dezvoltarea competențelor dobândite prin educația și formarea profesională inițială [Cedefop, 2019].

3. NIVELURI DE EDUCAȚIE

Putem considera că persoanele care dețin competențe și aptitudini adecvate modificărilor actuale ale pieței muncii își pot menține un nivel de trai ridicat [EC, 2018b].

Piața muncii influențează în mod negativ persoanele adulte care un nivel scăzut de educație. Lipsa de competențe conduce la imposibilitatea de a accesa locuri de muncă sigure și bine plătite. Schimbările tehnologice solicită dobândirea de noi competențe și abilități față de cele dobândite pe băncile școlii sau ale universității [EC, 2019a].

Din acest motiv, Tabelul 3 prezintă situația comparativă a ponderii populației în funcție de nivelul de educație, pentru perioada 2009-2018 (%).

Din situația comparativă a ponderilor populației de nivel 0-2 se constată că, în toate țările, valorile înregistrate în anul 2018 sunt mai reduse decât cele din anul 2009. Diferențele cele mai însemnate sunt în: Malta (-22,5%), Portugalia (-20,1%), Grecia (-12,1%), Irlanda (-11,7%), Cipru (-9,9%), Franța (-9,3%), Spania (-8,5%).

Tabelul 3. Situație comparativă a ponderii populației în funcție de nivelul de educație, 2009-2018, (%)

Țara	Nivelul 0-2		Nivelul 3-4		Nivelul 5-8	
	2009	2018	2009	2018	2009	2018
Uniunea Europeană	28,0	21,9	46,9	45,8	25,1	32,3
Austria	18,4	14,7	62,7	52,6	18,9	32,7
Belgia	29,4	21,8	37,2	37,6	33,4	40,6
Bulgaria	22,1	17,4	54,9	54,4	23,0	28,2
Cehia	8,6	6,1	75,9	69,6	15,5	24,3
Cipru	27,7	17,8	38,2	38,1	34,1	44,1
Croația	22,5	14,9	60,3	59,7	17,2	25,4
Danemarca	25,2	18,4	42,3	41,9	32,4	39,7
Estonia	11,2	10,8	52,7	48,1	36,1	41,2
Finlanda	18,0	10,8	44,7	44,7	37,3	44,5
Franța	29,9	20,6	41,7	42,5	28,4	36,9
Germania	14,5	13,4	59,1	57,5	26,4	29,1
Grecia	38,5	26,4	38,6	41,8	22,9	31,7
Irlanda	28,5	16,8	34,4	36,2	37,1	46,9
Italia	45,8	38,3	39,7	42,4	14,5	19,3
Letonia	13,2	9,3	60,9	56,7	25,8	33,9
Lituania	8,8	5,2	60,4	53,1	30,8	41,7
Luxembourg	22,7	21,4	42,5	34,5	34,8	44,1
Malta	69,2	46,7	16,9	27,0	13,9	26,3
Marea Britanie	25,5	19,6	41,2	37,1	33,4	43,2
Olanda	28,4	21,0	40,8	40,7	30,8	38,3
Polonia	12,0	7,6	66,8	61,5	21,2	30,9
Portugalia	70,3	50,2	15,1	24,8	14,6	25,0
România	25,3	21,5	61,4	60,7	13,2	17,8
Slovacia	9,1	8,3	75,2	67,1	15,8	24,6
Slovenia	16,7	11,9	60,0	55,7	23,3	32,5
Spania	48,4	39,9	21,6	22,9	30,0	37,3
Suedia	19,3	14,4	47,6	42,4	33,1	43,3
Ungaria	19,5	15,1	60,7	59,8	19,8	25,1

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

În ceea ce privește ponderea populației de nivel 3-4, în anul 2018, față de anul 2009, valorile au fost mai ridicate în: Malta (+10,1%), Portugalia (+9,7%), Grecia (+3,2%), Italia (+2,7%).

Cele mai ridicate creșteri ale ponderii populației de nivel 5-8 s-au consemnat în: Austria (+13,8%), Malta (+12,4%), Lituania (+10,9%), Portugalia (+10,4%), Suedia (+10,2%), Cipru (+10,0%).

Pentru piața muncii este importantă studierea nivelului de educație al populației din grupa de vârstă 25-64 de ani. Astfel, Tabelul 4 prezintă structura populației din această grupă de vârstă în funcție nivelul de educație, pentru anul 2018 (milioane de persoane).

Pe baza datelor prezentate, pentru grupa de vârstă 25-64 de ani, se constată situații diferite în țările membre ale Uniunii Europene. Astfel, calculând ponderile, se observă că în majoritatea țărilor ponderea populației de nivel 3-4 din totalul populației din grupa de vârstă 25-64 de ani este mai numeroasă decât ponderea populației care deține celelalte niveluri de educație. De asemenea, Ponderea populației de nivel 5-8 este mai ridicată decât populația din celelalte niveluri în: Irlanda (45,58%), Cipru (44,14%), Marea Britanie (43,14%), Suedia (43,10%), Belgia (40,64%).

Țările în care ponderea populației de nivel 0-2 este sub 10% se bazează pe o populație majoritar de nivel 3-4 (Cehia, Letonia, Lituania, Slovacia, Polonia). Pentru o serie de țări ponderea majoritară este dată de populația de nivel 0-2 în detrimentul populației de nivel 3-4 sau 5-8. Din această categorie se pot enumera: Portugalia (50,19%), Malta (46,70%), Spania (39,88%).

Participarea persoanelor adulte la educație sau formare profesională de tip formal sau non-formal a diferit de la o țară la alta. În anul 2016, cele mai ridicate ponderi de participare s-au înregistrat în Olanda (64,1%) și Suedia (63,8%). Procente situate între 50% și 60% au obținut și Austria, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Irlanda, Marea Britanie, Ungaria. Cele mai scăzute valori au fost consemnate în: România (7,0%) și Grecia (16,7%). Se consideră că majoritatea persoanelor aflate în grupa de vârstă 25-64 de ani au încheiat studiile de tip formal. Astfel, în anul 2016, la educația și formarea de tip formal au participat 5,8% din persoanele din această grupă de vârstă. În același an, la educația și formarea de tip non-formal au participat 42,7%. Pentru persoanele aflate în grupa de vârstă 25-64 de ani, ponderi ridicate de participare la educația și formarea de tip formal s-au înregistrat în Finlanda (14,2%), Suedia (13,8%), Danemarca (13,5%) și Marea Britanie (11,9%). Cele mai scăzute valori sunt în: Slovacia (1,5%), România (1,7%), Lituania (2,4%), Cehia (2,5%), Bulgaria (2,9%) [EC, 2019a].

Tabelul 4. Situația populației din grupa de vârstă 25-64 de ani în funcție de nivelul de educație, 2018, (milioane de persoane)

Țara	Toate nivelurile ISCED 2011	Nivelul 0-2	Nivelul 3-4	Nivelul 5-8
Uniunea Europeană	273,35	59,68	124,96	88,08
Austria	4,87	0,72	2,56	1,59
Belgia	6,00	1,31	2,25	2,44
Bulgaria	3,90	0,68	2,12	1,10
Cehia	5,90	0,36	4,11	1,43
Cipru	0,47	0,08	0,18	0,21
Croația	2,23	0,33	1,33	0,57
Danemarca	2,97	0,53	1,20	1,14
Estonia	0,72	0,08	0,34	0,30
Finlanda	2,82	0,30	1,26	1,25
Franța	33,31	6,85	14,10	12,25
Germania	45,09	6,03	25,89	13,08
Grecia	5,79	1,53	2,42	1,84
Irlanda	2,57	0,42	0,90	1,17
Italia	32,73	12,52	13,88	6,32
Letonia	1,04	0,10	0,59	0,35
Lituania	1,52	0,08	0,81	0,64
Luxembourg	0,35	0,07	0,11	0,14

Țara	Toate nivelurile ISCED 2011	Nivelul 0-2	Nivelul 3-4	Nivelul 5-8
Malta	0,27	0,13	0,07	0,07
Marea Britanie	34,25	6,70	12,69	14,77
Olanda	8,97	1,85	3,59	3,38
Polonia	20,27	1,54	12,47	6,27
Portugalia	5,53	2,78	1,37	1,38
România	10,83	2,33	6,57	1,93
Slovacia	3,16	0,26	2,12	0,78
Slovenia	1,16	0,14	0,64	0,38
Spania	26,10	10,41	5,97	9,72
Suedia	5,19	0,74	2,19	2,24
Ungaria	5,34	0,81	3,19	1,34

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Se consideră că politicile publice sunt cele care pot susține aplicarea unor măsuri în domeniul dezvoltării competențelor adulților [Cedefop, 2019].

4. CONCLUZII

Pe întreaga durată a vieții active, oamenii au nevoie să își mențină un echilibru între competențele și aptitudinile deținute și competențele și aptitudinile cerute de piața muncii [Cedefop, 2018].

Din datele prezentate se observă că populația din opt state membre ale Uniunii Europene reprezintă aproximativ 78% din populația întregii Uniuni Europene, restul de 20 de state reprezentând aproximativ 22%. De asemenea, în anul 2019, față de anul 2010, în unele state populația a crescut semnificativ, iar în altele a scăzut considerabil. Totodată, se constată scăderea în toate țările a ponderilor populației de nivel 0-2, dar și situații diferite ale ponderilor pentru celelalte niveluri de educație.

Existența unei legislații care încurajează oferirea unor stimulente poate conduce la creșterea interesului angajaților pentru aceste programe de formare. De asemenea, având în vedere programul de lucru, pot fi implementate programe de formare flexibile. Formarea în diferite situații reale de muncă și adaptarea la diferite cerințe pot promova accesul la formare [Cedefop, 2019].

Gradul de inserție profesională și incluziune socială pot fi influențate în mod negativ de lipsa competențelor de bază în citire, matematică și științe. Digitalizarea poate contribui la eliminarea acestor limitări [EC, 2017].

BIBLIOGRAFIE:

1. - Cedefop, *From long-term unemployment to a matching job: the role of vocational training in sustainable return to work*. Luxembourg: Publications Office, 2018
2. - Cedefop, *Continuing vocational training in EU enterprises - Developments and challenges ahead*, Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; No 73, 2019
3. - European Commission, *School development and excellent teaching for a great start in life*, 2017
4. - European Commission, *Building a stronger Europe: the role of youth, education and culture policies*, 2018a
5. - European Commission, *Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*, 2018b
6. - European Commission, *Adult learning statistics - characteristics of education and training*, 2019a
7. - European Commission, *Employment rates of recent graduates*, 2019b
8. - European Commission, *Reflection Paper – Towards a Sustainable Europe by 2030*, 2019c
9. - European Training Foundation, *Getting ready for the future*, 2018
10. - EUROSTAT, <http://ec.europa.eu/eurostat>
11. - Organization for Economic Cooperation and Development, *Educational Opportunity for All: Overcoming Inequality throughout the Life Course*, OECD Publishing, 2017
12. - Osborne, S., *3 strategies for success in a skills gap era*, 2017
13. - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Global Education Monitoring Report – 2016*, 2016

IMPORTANȚA TRANSPORTULUI AERIAN ÎN TURISMUL INTERNAȚIONAL

Roman LIVANDOVSKI

Igor MELNIC

1,2, Academia de Studii Economice din Moldova
mun. Chișinău, str. Mitropolit Bănulescu – Bodonii, 61.

tel.: 060002300, 069094512

e-mail: melnicigor74@gmail.com, roman_turism@yahoo.com

Abstract:

Purpose of the work. *The purpose of this paper is to present the importance of studying and knowing the air transportation in tourism*

There are close links between air transport and international tourism. The latter, in a significant way has an impact on the development and stimulation of changes in aviation and, in particular, this applies to establishing new routes or increasing competition by the emergence of new air carriers.

Working methods. *As a research method, scientific knowledge was used, which allowed the perception and sensing of the essence of the air transportation in tourism.*

Thanks to competitive prices and continually increasing offer of air connections to various places in the world, demand for tourism is growing trend. Among the factors hampering the development of aviation tourism, the following should be included: maintaining the visa requirement for many countries, the threat of terrorist attacks, and a set of factors in the structure of tourism and safety issue.

The results of the paper. *As a result of the study carried out, a clear and multilateral definition of the concept was given - the air transportation, the influence factors of this, the importance of air transportation in tourism.*

This paper focuses on the air transport and its impacts on the economy and environment, and its benefits for the development of tourism. The main aim of this research is to highlight the importance of air transport in international tourism.

Keywords: *Aviation, Tourism, Air Transport, International Tourism, Air Travel.*

JEL: *Q52, Q57*

Introducere

Există legături strânse între transportul aerian și turismul internațional. Acesta din urmă, în mod semnificativ, are impact asupra dezvoltării și stimulării schimbărilor în aviație și, în special, se aplică pentru a crea noi rute sau a crește competiția prin apariția de noi transportatori. Pe de altă parte, transportul aerian este un element important al proceselor de globalizare actuale și, datorită creșterii dependențelor de internaționalizare din cadrul economiei globale, este deschis la noi provocări și se adaptează nevoilor utilizatorilor săi. Un rol important în efectele asupra potențialului de creștere al turismului internațional îl joacă statele lumii, a căror sarcină este de a promova dezvoltarea transportului aerian și, prin urmare, de a stimula economia națională și multe dintre zonele sale. Statele trebuie să aibă date macroeconomice adecvate privind cererea cetățenilor săi, pentru a determina gradul de activitate în domeniul transporturilor aeriene în relațiile bilaterale și multilaterale cu alte state sau să țină seama de ceilalți factori pentru a contribui eficient la dezvoltarea turismului internațional.

Prin urmare, este necesar să se indice evoluția tendințelor globale în transportul aerian și impactul acestuia asupra dezvoltării turismului internațional.

Legăturile transportului aerian cu turismul internațional

Avem de a face cu turismul internațional, atunci când o persoană intenționează să călătorească într-o altă țară decât reședința obișnuită. Există o mulțime de definiții ale turismului în literatura de specialitate. În general, este vorba despre fenomenul mișcărilor voluntare ale populației pentru a

afla un nou mediu, un alt stil de viață și cultură. Turismul este în strânsă legătură cu operațiunile de transport și, astfel, se dezvoltă datorită diverselor mijloace de transport. În cazul călătoriilor în afara granițelor unui stat, avem de a face cu turismul internațional.

Datorită naturii operațiunilor, transportul poate fi național sau internațional. Cea mai mare parte a zborurilor efectuate de transportul aerian are loc între state, iar serviciile naționale sunt de obicei doar o completare pentru transportatorii naționali. Deși unii transportatori sunt specializați doar în zboruri interne, acest lucru este profitabil doar atunci când avem în vedere o piață internă mare, cum ar fi China sau SUA. O schimbare care a fost făcută în aviație în a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost crucială. Este vorba despre liberalizarea acestui sector, care a permis dezvoltarea turismului internațional.

Procesele de liberalizare din sectorul aviației din anumite regiuni ale lumii au avansat mult. Liberalizarea presupune eliminarea barierelor în dezvoltarea aviației civile între state prin reducerea rolului statului în activitățile diverșilor actori. Timp de mai multe decenii, transportul aerian a fost domeniul guvernelor individuale ale statelor, care au decis asupra tuturor aspectelor sale: numărul de conexiuni, rute, tarife. În multe state a existat o practică comună, aceea că rutele neprofitabile au fost deseori menținute, în timp ce zborurile cu cerere mare nu au fost dezvoltate sau chiar eliminate. Prin urmare, turismul internațional a fost o ramură cu potențial de creștere redus. Biletele costisitoare și operațiunile rare au însemnat că avionul era mijlocul de transport de elită, un lux pe care puțini își puteau permite pentru a călători într-un alt stat.

În timp ce procesele de liberalizare au început în SUA în 1978 și apoi în Uniunea Europeană de la mijlocul anilor 1980 ai secolului trecut au evidențiat marea cerere de servicii aeriene și, prin urmare, apariția multor transportatori noi, care au început extinderea pieței pe sistem low-cost. Au contribuit la o creștere a călătoriilor internaționale, care păstrează aceste tendințe de la începutul anilor 1990 până în prezent.

Factorii care împiedică dezvoltarea turismului aerian

Dezvoltarea turismului în unele state (în special în zone insulare și îndepărtate) depinde exclusiv de posibilitățile și disponibilitatea serviciilor aeriene. Astfel, restricționarea sau închiderea conexiunilor aeriene cu țara respectivă ar duce la aceeași dependență în raport cu turismul.

Cu toate acestea, există factori care determină dezvoltarea turismului și, prin urmare, transportul aerian și invers. În primul rând, menținerea cerinței de viză de către mai multe state. Eliminarea acestei bariere va contribui cu siguranță la creșterea cererii de turism. Dacă luăm în considerare două state care sunt departe unul de celălalt, deci singura posibilitate ar fi practic o călătorie aeriană. Menținerea cerinței de viză pare a fi în lumea modernă o barieră economică. Apare de obicei într-o relație: stat bogat - stat sărac. Statele mai dezvoltate își protejează piața și locurile de muncă pentru resortisanții lor împotriva afluxului de resortisanți din alte state. Lipsa acestei cerințe ar putea perturba funcționarea normală a economiei și poate contribui la reducerea nivelului de trai în țară.

În al doilea rând, amenințarea atacurilor teroriste. Acest element constituie încă o sursă de îngrijorare în majoritatea statelor în ceea ce privește dezvoltarea impetuoasă a turismului și aviației. Nici o țară din lume nu este în măsură să elimine complet această amenințare. Autoritățile responsabile pentru protecția aviației trebuie să fie în continuă vigilență și să răspundă la orice raportări despre o posibilă tentativă teroristă. Principiul de bază este, de fapt, vigilența. După atacul terorist asupra World Trade Center (Centrul Comerțului Mondial) din New York și a Pentagonului din Statele Unite ale Americii, în septembrie 2001, au crescut controalele personale și s-au înăspriț verificările pentru bagaje și securitate, precum și procedurile de siguranță modernizate și implementate pe aeroporturile din

întreaga lume. Aviația și aeroporturile, în special, vor fi întotdeauna în centrul atenției teroriștilor ca un loc potrivit pentru atacuri. Este rezonabil și necesar să se mențină standarde ridicate de siguranță pe întregul sector al aviației. Cu toate acestea, trebuie luat în considerare dezvoltarea turismului internațional atunci când călătorești cu avionul. Odată cu amenințarea teroristă, colectarea de către autoritățile a unui stat a informațiilor despre acei turiști care călătoresc cu avionul devine necesară. Aceasta este o zonă deosebit de sensibilă, deoarece se referă la informațiile de bază despre călător, și anume, despre călătoriile sale anterioare, obiectivele respectivelor vizite, datele. În acest caz, acordul dintre UE și SUA din 2004 privind prelucrarea și transferul datelor cu caracter personal a fost anulat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene în mai 2006. Negocierile ulterioare între cele două părți interesate au dus la un nou acord adoptat în iulie 2007.

În al treilea rând, un set de factori de organizare a turismului trebuie implementat. Situația periferică a unui stat sau a unei locații specifice nu este o problemă, în măsura în care turistul are posibilitatea de a ajunge acolo pe calea aerului. Aeroportul de conectare cu regiunea vizitată este benefic atât pentru turiști, cât și pentru dezvoltarea economiei locale. Crearea de standarde ridicate în domeniul serviciilor aeriene stimulează, de asemenea, turismul. Din păcate, există încă o restricție rezultată dintr-un număr mic de aeroporturi relativ deschise și accesibile, ceea ce face ca potențialul dezvoltării turismului internațional să nu fie utilizat pe deplin.

Factorii care stimulează dezvoltarea turismului aviației

Beneficiile pentru industria companiilor aeriene rezultate în urma eliminării acestor bariere vor fi semnificative. Aceasta va extinde întregul sector al aviației și, ca urmare a acestor activități, efectele vor fi următoarele:

- a) dezvoltarea întregului sector și, ca urmare a acestor activități, vor exista tot mai mulți transportatori aerieni care oferă servicii între statele în cauză,
- b) îmbunătățirea calității serviciilor;
- c) creșterea nivelului general de securitate;
- d) modernizarea și extinderea aeroporturilor pentru a se adapta și face față cererii crescute, datorită creșterii cererii de călătorie aeriană;
- e) în același timp, va exista o scădere a ratei șomajului cauzată de creșterea ocupării forței de muncă în diverse companii din sectorul aviației.

Pot fi găsite o mulțime de beneficii pentru dezvoltarea turismului care vine din liberalizare. Datorită prețurilor competitive și ofertei în continuă creștere a conexiunilor aeriene în diverse regiuni ale lumii, cererea pentru turism este în tendință de creștere. În același timp, trebuie subliniat faptul că eliminarea barierelor menționate mai sus poate avea un efect pozitiv asupra dezvoltării turismului. Trebuie menționat exemplul statelor membre ale Uniunii Europene, care au anulat cerința de viză între ele, iar instituția controalelor la frontierele interne a fost anulată. Datorită acestei facilitări, turismul este dezvoltat între statele membre în cadrul zonei Schengen. Tot mai mulți turiști călătoresc cu avionul, deoarece a devenit mai ușor și aceasta nu implică o procedură greoaie de control.

Activitățile turistice includ beneficii pentru multe companii hoteliere, catering, transport etc. Multe țări din lume își propun dezvoltarea turismului, deoarece este un factor important de progres și dezvoltare și constituie o pondere semnificativă în produsul intern brut (PIB) al fiecărui stat. Turismul în multe țări poate crește aproape exclusiv pe baza sectorului transportului aerian, deoarece este aproape singurul mijloc de transport pentru turiștii care vizitează țara.

Un alt factor care stimulează dezvoltarea turismului aviației este siguranța acestui mod de transport.

Transportul aerian este unul dintre cele mai sigure mijloace de comunicare. Accidentele, deși uneori foarte spectaculoase și care provoacă moartea tuturor sau a multora dintre pasageri, sunt extrem de rare, ținând cont de gradul de intensitate a numărului de călătorii. Acest lucru se datorează din cauza a cel puțin două motive principale.

În primul rând, calitatea tehnologică a aeronavelor fabricate devine din ce în ce mai perfectă. Industria aerospațială folosește toate cele mai noi soluții tehnice pentru a spori siguranța pasagerilor și a echipajului.

În al doilea rând, un mare grad de siguranță a aviației se datorează existenței unor forme moderne de navigație prin satelit. Cu această tehnologie este posibil să se asigure un control și o gestionare mai sigură a traficului aerian. Cele mai importante sisteme de navigație prin satelit includ: sistemul american GPS (Sistem de poziționare globală), Russian Glonass și European Galileo, care este în prezent implementat. Galileo ar trebui să fie disponibil pentru toți utilizatorii civili până în 2020, după ce toți cei 30 de sateliți de navigație sunt puși pe orbită geostaționară. Aceasta va fi descoperirea sistemului de navigație pentru întreaga lume, deoarece va reduce monopolul actualului sistem GPS american. Europa va avea propriul sistem de navigație independent, cu mai multe beneficii pentru utilizatori, inclusiv turismul.

Dezvoltarea transportului aerian în Uniunea Europeană și impactul asupra turismului

În ciuda multor caracteristici și interacțiuni comune, diferența de abordare a turismului și a transportului aerian în legislația Uniunii Europene este semnificativă. Politica aeriană este sfera competenței exclusive a Uniunii Europene, având în vedere faptul că aceasta se află în cadrul politicii comune de transport. În acest context, statele membre trebuie să utilizeze în primul rând legislația Uniunii Europene în acest domeniu. Deși articolul 4 din Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene (TFUE) prevede că politica de transport nu intră în competența comună a statelor membre, însă în secțiunea privind transportul (titlul VI din tratat), este specificat clar că această sferă este pusă în aplicare în cadrul politicii comune de transport. Statele membre pot pune în aplicare numai astfel de dispoziții, care nu sunt rezervate organismelor Uniunii și nu sunt supuse jurisdicției lor sau trebuie să pună în aplicare recomandările Uniunii Europene emise sub formă de directive.

În timp ce turismul a fost în legislația actuală separat în mod clar de acțiunile de natură europeană. În conformitate cu dispozițiile articolului 6 din TFUE, Uniunea Europeană are doar puterea de a promova, coordona și completa politica turistică realizată de fiecare stat membru. În conformitate cu articolul 195 din TFUE, Uniunea Europeană poate completa acțiunile statelor membre în sectorul turismului prin:

- a) încurajarea creării unui mediu favorabil dezvoltării de întreprinderi în acest sector;
- b) promovarea cooperării între statele membre, în special prin schimbul de bune practici,
- c) dezvoltarea unei abordări integrate a turismului și asigurarea includerii acestui sector în alte domenii ale politicii UE.

Pe de altă parte, politica aviației a Uniunii Europene, chiar dacă aceasta a fost consacrată în Tratatul din 1957, nu a fost pusă în aplicare de aproape 30 de ani. Motivul principal a fost lipsa de interes a organismelor comunitare și a statelor membre de a reglementa acest sector la nivel comunitar (în prezent: Uniunea Europeană). De asemenea, politica de liberalizare a transportului aerian în Statele Unite ale Americii a devenit un impuls major pentru demararea punerii în aplicare a politicii aviației comune în Uniunea Europeană.

Primul pas a fost hotărârea Curții Europene a Uniunii Europene din 1974 privind aplicarea normelor generale de concurență cuprinse în Tratatul Comunității Europene și transportului aerian, care a fost confirmată ulterior în următoarea hotărâre a Curții Europene a Uniunii Europene,

publicată în 1986 sub numele Nouvelles Frontieres. De asemenea, Curtea a considerat că se aplică în continuare normele tratatului privind protecția concurenței în sectorul aviației.

Odată cu punerea în aplicare a unei politici comune a UE, sectorul industriei turismului a început să se dezvolte. Eliminarea barierelor interne și punerea în aplicare treptată a libertății de circulație a persoanelor, serviciilor și capitalurilor au dus la creșterea cererii de turism în Uniunea Europeană. Europa este o destinație turistică atractivă în lume. Există o mulțime de locuri din Europa care atrag turiști din întreaga lume. Ca mijloc de transport, aceștia din urmă aleg de obicei transportul aerian.

Norme pentru organizarea turismului aerian

Astăzi, piața mondială a organizatorilor turismului aerian este o rețea de numeroase întreprinderi, instituții și organizații care sunt interrelaționate. Organizatorii de călătorii aeriene trebuie să ofere servicii atractive la un nivel de calitate adecvat. Atât organizarea națională cât și internațională a călătoriilor aeriene, necesită calificări formale ale personalului și expertiză (specializare) în acest domeniu. Datorită acestei conexiuni reciproce a industriei turismului, transportul aerian sporește și forța de muncă în aceste sectoare. Funcționarea corespunzătoare a sistemului de organizare a turismului aerian este indispensabilă pentru a minimiza sau exclude pericolul factorului uman în pregătirea călătoriei turistului.

Principalele sarcini ale furnizorilor de turism aerian includ:

- a) să ofere turiștilor o ofertă cuprinzătoare de evenimente (crearea, promovarea și vânzarea);
- b) atenție asupra relației cu consumatorul atunci când încheie contracte pentru furnizarea de servicii turistice bazate pe transportul aerian la un nivel corespunzător;
- c) protecția drepturilor consumatorilor care rezultă din contractele de furnizare a serviciilor turistice;
- d) responsabilitatea pentru implementarea și organizarea serviciilor (pachete aeriene);
- e) luarea în considerare a oricăror servicii și beneficii suplimentare care alcătuiesc evenimentul turistic complet aferent transportului aerian.

Se știe că traficul aerian crește în principal în perioada vacanțelor. Tot mai mulți turiști vor să viziteze diferite state. Aceasta implică necesitatea de a furniza aeronave suplimentare pentru gestionarea pasagerilor. Cererea uriașă de servicii aeriene de către turiști generează potențiali factori negativi, cum ar fi congestionarea pe aeroporturi, ceea ce duce la întârzieri ale zborurilor sau la revocarea acestora. Aceste elemente provoacă frustrare și supărare pentru turiștii călători, mai ales dacă aceste fenomene anulează planurile de vacanță și anularea sau amânarea întregului tur turistic. Adesea continuarea călătoriei care necesită schimbare nu are rost din cauza întârzierii îndelungate.

În prezent, pentru fiecare persoană care călătorește în Europa, indiferent dacă este cetățean al Uniunii Europene sau cetățean al unei țări terțe, se aplică standarde uniforme care să asigure o protecție eficientă a drepturilor sale ca pasager aerian. Practica arată că operatorii de turism prestatori de transport aerian trebuie să se ocupe de oferirea calitativă a acestor servicii și să informeze prompt și corect clienții lor despre drepturile lor în calitate de pasager aerian. Înainte ca turistul să decidă să călătorească cu avionul, el trebuie să citească cu atenție și să se familiarizeze cu dispozițiile care îl protejează ca pasager în timpul călătoriilor aeriene.

Viitorul turismului în legătură cu dezvoltarea transportului aerian

Transportatorii aerieni efectuează periodic o analiză a traficului aerian. După cum se poate observa, această mișcare are o tendință generală ascendentă, ceea ce înseamnă că există o cerere solidă pentru servicii aeriene. Datorită cererii în continuă creștere pentru călătorii aeriene, producătorii de aeronave au început să producă avioane din ce în ce mai mari, cu o capacitate mai

mare de scaune disponibile, iar transportatorii sunt mai susceptibili să le pună în funcțiune. Datorită unor astfel de soluții, numărul de operații este redus, deoarece un avion poate găzdui de două ori sau chiar de trei ori mai mulți pasageri decât aeronavele existente. Cu toate acestea, acest lucru se poate întâmpla doar pe rutele de distanțe lungi, deoarece numai astfel de aeronave mari pot fi utilizate eficient pe rutele cu cursă lungă.

Turiștii pot alege diferite oferte de la diferite oficii de turism și pot călători într-o clasă și standard pe care o aleg în mod liber. Mulți transportatori aerieni, care au cumpărat astfel de aeronave mari, și-au pregătit deja oferta turistică pentru modelele de aeronave mari.

Apariția transportatorilor aerieni low cost (așa-numitele companii aeriene ieftine) determină ca prețurile билетelor să fie mai ieftine și în afară de asta crește și numărul aeroporturilor (unele dintre ele sunt modernizate și extinse) care servesc turiștii. Mai mult, sunt stabilite noi rute, iar gama lor este extinsă către noi destinații din întreaga lume.

Turiștii pot vizita locuri care sunt departe de casa lor și se pot muta acolo în doar câteva ore sau o zi când iau în considerare destinații situate la câteva mii de kilometri distanță. Un factor important în stimularea unei ponderi din ce în ce mai mari a transportatorilor low-cost pe piața aviației este creșterea numărului de turiști mai puțin bogați, pentru care transportatorii aerieni au introdus pachete speciale de călătorie cu prețuri atractive.

Astăzi este greu să găsești un transportator aerian care să nu țină seama de importanța transportului aerian pentru turism. Cu cât mai mulți transportatori vor crește calitatea aeronavelor lor, oferind în același timp prețuri nu foarte umflate, cu atât cererea de turism va crește mai repede. Standardul adecvat de călătorie aeriană determină atractivitatea excursiilor turistice pregătite. Este vorba despre ceea ce compania aeriană poate oferi unui pasager la bordul aeronavei, ca parte a „serviciilor standard”. Operatorul turistic are capacitatea de a oferi diferite clase de confort turiștilor în dependență de cerințele turiștilor I (economic - cel mai popular și mai ieftin, de afaceri - mai scump, prima clasă - este cea mai scumpă). O astfel de diviziune pe categorii de clase este ofertă de diferite aeronave aparținând diferiților transportatori aerieni. Numai transportatorii low-cost, datorită structurii prețurilor lor, oferă doar o clasă standard pentru pasagerii lor.

Ofertele turistice atractive care să includă un nivel de calitate corespunzător în timpul zborurilor va oferi un stimulent pentru dezvoltarea și viitorul turismului aerian.

Concluzii

Legătura de transport aerian cu turismul a fost întotdeauna vizibilă. Nu există nici o îndoială că dezvoltarea viitoare a industriei turismului depinde de o creștere treptată a serviciilor aeriene. Criza mondială din ultimii ani, atât economică cât și politică, a afectat negativ turismul și aviația, deși acest fenomen nu a fost destul de sever. În curând, însă, a existat o revenire în aceste sectoare din 2011 și de atunci se poate observa o creștere treptată. Piața mondială a aviației crește dinamic în Asia și Orientul Mijlociu. Cu siguranță are un impact asupra atractivității turistice a acestor regiuni, iar harta rutelor este din ce în ce mai mare. Un turist trebuie să ia în considerare siguranța atunci când caută noi destinații și locuri - atât călătorii cu aeronave, cât și o regiune, care este un punct de destinație. Garantarea unui nivel ridicat al calității serviciilor de ambele părți va contribui la dezvoltarea în continuare a industriei turismului și a operatorilor de servicii aeriene.

BIBLIOGRAFIE

1. Mathieson, A., Wall, G., *Tourism: economic, physical and social impacts*, Longman: Harlow, UK, 1982.
2. Cooper, C., Fletcher, J., Gilbert, D., Wanhill, S., *Tourism: principles & practice*, Longman: Harlow, UK, 1993.
3. Holloway, J. C., Robinson, C., *Marketing for tourism*, Longman: Harlow, UK, 1995.

4. Inskip, E., *Tourism planning: an integrated and sustainable development approach*, Van Nostrand Reinhold: New York, 1991.
5. Mill, R. C., *Tourism: the international business*, Prentice Hall International: Englewood Cliffs, New Jersey, USA, 1990.
6. Mathieson, A., Wall, G., *Tourism: economic, physical and social impacts*, Longman: Harlow, UK, 1982.
7. UNWTO, *Tourism Highlights*, 2018,
8. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419876>
9. Mill, R. C., Morrison, A. M., *The tourism system: an introductory text*, Prentice Hall International: Englewood Cliffs, New Jersey, USA, 1992.
10. Gee, C. Y., Makens, J. C., Choy, D. J. L., *The travel industry*, Van Nostrand Reinhold: New York, 1989.
11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>

POLITICA DE STAT PRIVIND DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII DE SUPPORT PENTRU ÎNTREPRINDERILE MICI ȘI MIJLOCII DIN REPUBLICA MOLDOVA

STATE POLICY CONCERNING THE DEVELOPMENT OF SUPPORT INFRASTRUCTURE FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ana CÎRLAN

*Doctorand, Academia de Studii Economice a Moldovei (ASEM), str. Bănulescu-Bodoni 61,
MD-2005, tel. +373 22 22 41 28, fax +373 22 22 19 68, www.ase.md, e-mail:
anapavalachi@yahoo.com*

Abstract. *Infrastructura de suport pentru întreprinderile mici și mijlocii (IMM) implică programe și proiecte, instituții și organizații a căror activitate vizează asigurarea funcționalității, consolidării și dezvoltării sectorului IMM. Având în vedere faptul că dezvoltarea IMM-urilor constituie una dintre prioritățile Guvernului Republicii Moldova, fiind alocate anual resurse financiare din bugetul de stat inclusiv pentru crearea infrastructurii de suport, considerăm tema abordată fiind actuală și importantă.*

Prezentul articol are drept scop de a analiza cadrul politicilor publice privind dezvoltarea infrastructurii de suport, elucidarea principalelor documente strategice ce includ prevederea respectivă și impactul acestora asupra creării mediului antreprenorial. Metodologia cercetării se bazează pe analiza politicilor de stat privind dezvoltarea infrastructurii de suport pentru IMM-uri.

Abstract. *Business support infrastructure for small and medium enterprises (SMEs) involves programs and projects, institutions and organizations whose activity aims to ensure the functionality, consolidation and development of the SME sector. Considering the fact that SMEs development represents the Republic of Moldova Government priority, being allocated financial resources from the state budget annually, including for the creation of the business support infrastructure, we consider the addressed topic to be actual and important.*

The purpose of this article is to analyze the framework of public policies regarding the development of the business support infrastructure, presentation of main strategic documents that include the respective provision and their impact on the creation of the entrepreneurial environment. The research methodology is based on the analysis of the state policies regarding the development of business support infrastructure for SMEs.

Keywords: politici publice, întreprinderi mici și mijlocii, infrastructură de suport.

JEL CLASSIFICATION: L530

INTRODUCERE

Obiectivul dezvoltării infrastructurii de suport în afaceri se regăsește printre prioritățile Guvernului Republicii Moldova, fiind una dintre premisele ce asigură funcționalitatea ecosistemului antreprenorial. Conform legii nr. 179 din 21.07.2016 cu privire la întreprinderile mici și mijlocii, infrastructura de suport reprezintă ansamblul de organizații și de instituții specializate în difuzarea, transferul și valorificarea în economie a rezultatelor de cercetare-dezvoltare, ansamblu de servicii și de proiecte oferite de acestea, precum și totalitatea parcurilor științifico-tehnologice și/sau industriale, centrelor de transfer tehnologic, incubatoarelor de afaceri, grupurilor/clusterelor, școlilor de business, centrelor de informare și consultanță, laboratoarelor de cercetare, zonelor economice libere. [10] Conceptul de *infrastructură de suport* include toate aspectele fizice și non-fizice, cum ar fi programe de instruire, accesul la finanțare, informații privind serviciile și asistența pentru soluționarea sarcinilor. [1] În general, antreprenorii se confruntă constant cu provocări și

probleme care necesită soluții prompte și inovative. În acest sens infrastructura de suport se impune drept un instrument ce vine să soluționeze multe dintre problemele cu care se confruntă oamenii de afaceri, dar și să creeze un mediu stimulativ pentru crearea noilor companii. Condițiile de suport antreprenorial pot fi grupate în cinci categorii: politicile și procedurile de stat; condițiile socio-economice; abilitățile antreprenoriale și de afaceri; suport financiar; suport non-financiar. [3] Astfel, prima condiție ce influențează în mod direct mediul de afaceri sunt politicile de stat. Autoritățile conștientizează rolul și necesitatea infrastructurii de suport, promovând dezvoltarea acesteia prin elaborarea de politici și programe de dezvoltare și alocând anual resurse financiare bugetare. În același timp, cadrul de reglementare guvernează activitatea întreprinderile mici și mijlocii (IMM), asigurând un mediu favorabil pentru crearea și activitatea întreprinderilor.

MATERIALE ȘI METODE

Prezentul articol are drept scop de a analiza cadrul politicilor publice privind dezvoltarea infrastructurii de suport, elucidarea principalelor documente strategice ce includ prevederea respectivă și impactul acestora asupra creării mediului antreprenorial. Metodologia cercetării se bazează pe analiza politicilor de stat privind dezvoltarea infrastructurii de suport pentru întreprinderile mici și mijlocii.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Întreprinderile mici și mijlocii (IMM) au o pondere semnificativă în dezvoltarea economică, crearea locurilor de muncă și asigurarea dezvoltării la nivel regional. Conform datelor Biroului Național de Statistică (BNS), în anul 2018 numărul IMM-urilor a constituit 55,7 mii întreprinderi, reprezentând circa 98,7% din numărul total de întreprinderi. Numărul salariaților care au activat în întreprinderile mici și mijlocii în perioada de referință a constituit 328 mii persoane, deținând 60,7% din numărul total de salariați ai întreprinderilor. Veniturile din vânzări ale întreprinderilor mici și mijlocii în această perioadă au însumat 144159,9 mil. lei sau 40,4% din venituri din vânzări în total pe economie. Analizând ponderea acestor trei indicatori: numărul întreprinderilor, a salariaților și nivelul veniturilor din vânzări, constatăm că sectorul IMM are o importanță semnificativă pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova. Reieșind din relevanța sectorului, Guvernul Republicii Moldova consideră prioritar dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii. Anual, sunt alocate resurse financiare din bugetul de stat, direcționate către: facilitarea accesului la resurse financiare, sporirea culturii antreprenoriale, dezvoltarea infrastructurii de suport în afaceri, stimularea implicării tinerilor și femeilor în activitatea de antreprenariat, etc. Din anul 2015 până în prezent, cota medie din total cheltuieli bugetare destinată dezvoltării IMM-urilor constituie 0,26% sau 103 mil. lei anul. Alocațiile financiare bugetare privind suportul IMM-urilor au înregistrat o majorare constantă, astfel dacă în anul 2015 acestea constituiau 72 mil. lei, atunci în anul 2019 au fost alocate 140 mil. lei (Tabel 1).

Tabel 1. Resursele bugetare destinate susținerii întreprinderilor mici și mijlocii

<i>Anul</i>	<i>Resurse financiare alocate (mii lei)</i>	<i>Cota în total cheltuieli bugetare (%)</i>
2019	140626,6	0,29
2018	131207,2	0,31
2017	77164,3	0,21
2016	94 691,8	0,27
2015	72668,7	0,22
Media	103271,7	0,26

Sursa: Elaborat de autor în baza Legii bugetului de stat pentru anii 2015 – 2019 [4, 5, 6, 7, 8]

Resursele bugetare destinate susținerii IMM-urilor sunt alocate către Ministerul Economiei și Infrastructurii, în sarcina căruia sunt următoarele activități:

- a) elaborează și asigură implementarea strategiilor și programelor de stat în domeniul dezvoltării IMM-urilor;
- b) conlucrează cu autoritățile publice locale în vederea realizării programelor similare în teritoriu;
- c) analizează evoluția sectorului și înaintează propuneri privind eliminarea barierelor administrative în relațiile IMM-urilor cu organele de stat;
- d) coordonează implementarea programelor naționale de asistență financiară și tehnică destinate dezvoltării sectorului IMM-urilor.

În coordonarea Ministerului Economiei și Infrastructurii este Organizația pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Mici și Mijlocii (ODIMM), instituție publică, necomercială, creată prin Hotărârea Guvernului nr. 538 din 17 mai 2007. ODIMM are drept scop susținerea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii din Republica Moldova, în conformitate cu prioritățile Guvernului, stabilite în strategiile și programele sale. Sarcinile principale ale organizației sunt:

- acordarea sprijinului în implementarea politicii de stat privind susținerea dezvoltării sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, conform strategiilor și programelor aprobate de Guvern;
- analiza sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, determinarea necesităților, problemelor și riscurilor ce afectează dezvoltarea întreprinderilor micro-, mici și mijlocii și formularea recomandărilor pentru soluționarea acestora;
- monitorizarea și evaluarea implementării strategiilor și programelor de stat în domeniul dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii;
- înaintarea la Guvern, prin intermediul Ministerului Economiei și Comerțului, a propunerilor privind ajustarea politicii sale la situația și necesitățile sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, precum și întocmirea unor recomandări pentru instituțiile și organizațiile interesate referitoare la acțiunile recomandabile în legătură cu cerințele și preferințele acestui sector;
- facilitarea și promovarea dialogului public-privat în procesul implementării politicii de stat de susținere a dezvoltării sectorului întreprinderilor mici și mijlocii;
- înlesnirea accesului întreprinderilor micro-, mici și mijlocii la finanțare;
- facilitarea sporirii competitivității sectorului întreprinderilor mici și mijlocii;
- **dezvoltarea infrastructurii de suport a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii;**
- facilitarea dezvoltării rețelei de prestatori ai serviciilor de suport în afaceri pentru întreprinderile micro-, mici și mijlocii;
- dezvoltarea culturii și spiritului antreprenorial, în special la tinerii profesioniști și la femei;
- gestionarea eficientă a resurselor financiare bugetare alocate pentru implementarea programelor și proiectelor în cadrul politicii de stat privind susținerea dezvoltării sectorului întreprinderilor mici și mijlocii;
- interacțiunea cu instituțiile similare din alte state, organizațiile comerciale și necomerciale internaționale în domeniul susținerii și dezvoltării sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, inclusiv în scopul obținerii asistenței tehnice și atragerii resurselor financiare pentru dezvoltarea sectorului dat.

Reieșind din sarcinile sale, ODIMM implementează programe și proiecte cu finanțare bugetară, dar și externă în domeniul antreprenorial. Astfel, de la înființarea sa, în anul 2007, ODIMM gestionează diverse programe, printre care:

1. Fondul de Garantare a Creditelor (FGC) – oferirea garanțiilor financiare pentru asigurarea creditelor comerciale întreprinderilor care nu dispun de suficient gaj. Garanțiile pot acoperi maxim 70% din valoarea gajului.

2. Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor (PNAET) – instruirea și finanțarea antreprenorilor cu vârsta de până la 35 ani, care intenționează să creeze o afacere.

3. Programul Național de Atragere a Remitențelor în Economie "PARE 1+1" – oferirea granturilor financiare, în valoare de 250 mii lei pentru întreprinderile create de lucrători migranți sau rudele de gradul I ale acestora, pentru înființarea sau dezvoltarea afacerii.

4. Programul de instruire continuă "Gestiunea Eficientă a Afacerilor" (GEA) – oferirea cursurilor de instruire gratuite pentru antreprenori în domenii precum: contabilitate, resurse umane, accesarea noilor piețe de desfacere, etc.

5. Start pentru tineri – program destinat tinerilor cu vârsta între 18 și 35 ani, care oferă consultanță, instruire, mentorat și suport financiar în valoare de până la 180 mii lei.

6. Programul "Femei în afaceri" – oferă femeilor servicii de dezvoltare a afacerilor și suport financiar. Programul are două componente, la prima componentă: "Suport pentru afacerile nou create" sunt eligibile afacerile activitatea cărora nu depășește 2 ani. Ajutorul nerambursabil oferit din bugetul de stat poate fi utilizat pentru echipamente și utilaje, softuri și lucrări de renovare și alte soluții inovative necesare dezvoltării afacerii. A doua componentă: „Suport pentru companiile în creștere” sunt eligibile companiile active pe piață mai mult de 2 ani care planifică creșterea cifrei de afaceri și/sau a numărului angajaților în următoarele 18 luni, prin extinderea pieței de desfacere, export și inovare.

7. Crearea incubatoarelor de afaceri vizează direct dezvoltarea infrastructurii de suport. Pe parcursul anilor 2011-2017, ODIMM în parteneriat cu Ministerul Economiei, administrația publică locală și cu suportul financiar al Uniunii Europene, în baza Matricii de Politici stabilite prin Adendumul la Programul de Suport bugetar „Stimularea Economică în zonele Rurale”, a creat o rețea de incubatoare de afaceri în raioanele: Ștefan-Vodă, Leova, Rezina, Sîngerei, Dubăsari (s. Coșnița), Ceadăr-Lunga, Nisporeni, Cimișlia, Călărași, Cahul. Analiza indicatorilor de performanță specifici activității incubatoarelor de afaceri create de ODIMM, prezintă o tendință pozitivă de dezvoltare. Astfel, numărul incubatoarelor de afaceri s-a majorat cu 10,6 puncte procentuale (p.p.) în anul 2017, comparativ cu anul 2014. Totodată, numărul rezidenților și numărul locurilor de muncă nou-create a înregistrat o creștere cu 22 p.p. și, respectiv, 32 p.p., în anul 2017, în raport cu anul 2014. Gradul de utilizare total a spațiilor disponibile este de 83% din spațiul total oferit spre închiriere de incubatoare. Venitul din vânzări a întreprinderilor rezidente în cadrul rețelei incubatoarelor de afaceri a fost în continuă creștere în perioada anilor 2014 – 2017. În anul 2014, întreprinderile incubate au generat o cifră de afaceri totală de 37 mil. lei, în anul 2015 – 67 mil. lei, trendul pozitiv a continuat și în anul 2016, când membrii incubăți au cumulat o cifră de afaceri totală de peste 94 mil. lei. În anul 2017, cei 180 de rezidenți ai incubatoarelor au înregistrat o cifră de afaceri de 99 mil. lei. [2]

În cadrul Planului de acțiuni privind implementarea strategiei de dezvoltare a sectorului IMM pentru anii 2015-2017 au fost planificată alocarea a 0,8 mil. euro pentru integrarea IMM-urilor în activitatea antreprenorială prin constituirea incubatoarelor de afaceri noi și 0,9 mil. euro pentru dezvoltarea rețelei incubatoarelor de afaceri la nivel național. Resursele financiare au fost oferite de către partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova. [12] Obiectivul dezvoltării infrastructurii de

suport se regăsește și în Planul de acțiuni privind implementarea strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2018-2020. Astfel, pentru asigurarea inclusiv a dezvoltării regionale și atingerea obiectivului sus-menționat, au fost planificate următoarele acțiuni: (a) dezvoltarea și extinderea serviciilor centrului de consultanță și asistență în afaceri în regiuni; (b) dezvoltarea rețelei incubatoarelor de afaceri din Moldova; (c) crearea grupurilor de producători agricoli în regiunile rurale; (d) susținerea tinerilor producători agricoli prin finanțarea proiectelor start-up. În cadrul planului nu au fost specificate volumul resurselor financiare alocate pentru implementarea acțiunilor. [13]

Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 și Planul de acțiuni privind implementarea strategiei, oferă cadrul de politici pe termen lung și mediu privind dezvoltarea întreprinderilor micro, mici și mijlocii din Republica Moldova în contextul trecerii de la modelul de dezvoltare economică bazat pe consum la o nouă paradigmă orientată spre exporturi, investiții și inovații, a dezideratului politic de integrare europeană și a tendințelor economice mondiale.

Table 2. Analiza actelor legislative și normative care reglementează activitatea privind dezvoltarea infrastructurii de suport pentru întreprinderile mici și mijlocii în Republica Moldova

Nr.	Acte legislative și normative	
1.	Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii 179 din 21.07.2016	<ul style="list-style-type: none"> • Definește noțiunea: infrastructură de suport.
2.	Hotărâre Guvernului cu privire la crearea Organizației pentru dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, nr. 538 din 17.05.2007.	<ul style="list-style-type: none"> • Atribuie sarcina dezvoltării infrastructurii de suport pentru IMM către ODIMM.
3.	Hotărârea Guvernului cu privire la Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020, nr. 685 din 13.09.2012	<ul style="list-style-type: none"> • Analizează mediului de afaceri, aplicând metoda SWOT și constată faptul că infrastructura de suport este subdezvoltată; • Prevede prioritatea privind dezvoltarea infrastructurii de suport regionale.
4.	Legea pentru aprobarea strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016–2020, 239 din 13.10.2016	<ul style="list-style-type: none"> • Prevede asigurarea creșterii economice sustenabile în regiuni, prin valorificarea infrastructurii de suport al afacerii. • Prezintă analiza SWOT a politicii de dezvoltare regională și constată că, infrastructura de suport al afacerilor este dezvoltată, în Republica Moldova activând: parcuri industriale, incubatoare de afaceri, zone economice libere, etc.

Sursa: Elaborat de autor în baza referințelor [9, 10, 11, 12]

Analiza SWOT a sectorului IMM realizată în cadrul elaborării strategiei elucidează că unul dintre punctele slabe ce stagnează dezvoltarea IMM-urilor este infrastructura de suport subdezvoltată. Pe de altă parte, Legea pentru aprobarea strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016–2020, prezintă analiza SWOT a politicii de dezvoltare regională și constată că, infrastructura de suport al afacerilor este dezvoltată, în Republica Moldova activând: parcuri industriale, incubatoare de afaceri, zone economice libere, etc. (Tabel 2) Prin urmare constatăm o neconcordanță între documentele strategice elaborate de autorități, în prima indicându-se asupra faptului că infrastructura este insuficient dezvoltată, în ultima analiza indică asupra faptului că în Republica Moldova există o infrastructură de suport bine pusă la punct.

Implementarea proiectelor ce vizează dezvoltarea infrastructurii de suport în afaceri se regăsește și printre obiectivele politicilor realizate de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului (MADRM). Strategia de dezvoltare regională prevede că politica regională trebuie axată pe dezvoltarea sectorului IMM-urilor prin intermediul dezvoltării industriilor producătoare de produse cu valoare adăugată înaltă, atragerea investițiilor, transferul de tehnologii, îmbunătățirea infrastructurii și calității mediului.

Dezvoltarea infrastructurii instituționale și a serviciilor regionale de consultanță în afaceri are drept scop de a reduce riscul în afaceri, de a facilita accesul pe piață și de a accelera creșterea și dezvoltarea IMM-urilor. În acest sens, strategia prevede crearea noilor centre de consultanță la nivel local și regional, care vor oferi diverse servicii pentru IMM-uri pentru întreg ciclul de afaceri, în scopul de a evita falimentarea acestora și de a le ajuta să se integreze mai bine pe piață. [9]

Anual din bugetul de stat, către MADRM, sunt alocate resurse financiare pentru dezvoltarea IMM-urilor. Toate proiectele și programele de dezvoltare regională sunt finanțate și implementate de către Fondul Național de Dezvoltare Regională (FNDR). Fondul se formează din alocațiile anuale de la bugetul de stat, precum și din alte surse. El constituie o prioritate a politicii de dezvoltare regională. Cuantumul Fondului reprezintă 1% din veniturile la bugetul de stat și este aprobat prin Legea bugetului de stat anual. Din păcate resursele alocate din buget pentru dezvoltarea regională sunt insuficiente pentru a soluționa problemele existente, fiind necesar ca acestea să crească până la 2-3% din buget.

Tabel 3. Resurse financiare alocate către MADRM, destinate dezvoltării IMM-urilor

<i>Anul</i>	<i>Resurse financiare alocate (mii lei)</i>	<i>Cota în total cheltuieli bugetare (%)</i>
2019	32500,0	0,06
2018	34597,3	0,08
2017	11659,6	0,03
2016	39 484,0	0,11
2015	43675,4	0,13
Media	32377,2	0,08

Sursa: Elaborat de autor în baza Legii bugetului de stat pentru anii 2015 – 2019 [4, 5, 6, 7, 8]

Analiza retrospectivă a bugetului alocat pentru dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii în perioada 2015 – 2019, denotă o diminuare a mărimii resurselor de la 43 mil. lei în anul 2015 la 32 mil. lei în anul 2019. Totodată, cota cheltuielilor destinate dezvoltării infrastructurii de suport pentru IMM-uri a fost în continuă descreștere, de la 0,13% în anul 2015 la 0,06% în anul 2019. (Tabel 3)

Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016–2020 este principalul document de planificare a dezvoltării regionale în Republica Moldova, care reflectă cadrul strategic național în domeniu și introduce mecanismele naționale ale acestei dezvoltări. Scopul general urmărit de politicile de dezvoltare regională este asigurarea dezvoltării echilibrate a teritoriului național din punct de vedere economic, social, cultural, de mediu și evitarea manifestării disparităților și dezechilibrelor de dezvoltare. Astfel, politicile de dezvoltare regională constituie ansamblul de măsuri planificate și promovate de autoritățile administrației publice centrale, regionale și locale în parteneriat cu diverși actori publici sau privați pentru a asigura o creștere economică și socială dinamică și durabilă prin valorificarea eficientă a potențialului local și regional, dar și a resurselor atrase în acest sens. Unul dintre obiectivele primordiale ale politicilor de dezvoltare regională este de a spori competitivitatea economică a regiunilor și, prin urmare, de a stimula dezvoltarea economică și socială în regiuni. Legat de aspectele economice este și un alt obiectiv principal – asigurarea coeziunii sociale a populației și instituțiilor. Al treilea obiectiv

indispensabil este asigurarea coeziunii teritoriale. Toate aceste trei elemente primordiale contribuie la reducerea diferențelor de dezvoltare în cadrul regiunilor și între regiuni.

Unul dintre obiectivele specifice ale strategiei este asigurarea creșterii economice sustenabile în regiuni. Obiectivul conține un set de măsuri cu un caracter complex, menite să asigure premisele de ordin economic pentru o dezvoltare durabilă în regiuni, care nu pot fi atinse decât prin cooptarea în acest proces a ministerelor partenere, în a căror competențe intră dezvoltarea economică. Rezultate scontate urmare implementării acțiunii sunt:

- potențial economic al regiunilor valorificat;
- atractivitate investițională a regiunilor sporită;
- **infrastructură de afaceri valorificată;**
- potențial turistic al regiunilor majorat.

Progresul realizat în urma implementării strategiilor naționale de dezvoltare regională pentru anii 2010–2012 și 2013–2015, pentru susținerea mediului de afaceri a fost asigurată:

- conectarea la utilitățile publice a subzonelor nr. 1–3 din Zona Economică Liberă „Bălți” (drum de acces, alimentarea cu apă și canalizare, rețele electrice);
- inaugurarea Incubatorului de afaceri din comuna Larga, raionul Briceni;
- amenajarea spațiilor pentru 22 de antreprenori din 8 localități partenere în cadrul proiectului;
- construirea unui nou sistem de alimentare cu apă și de canalizare, intern și extern, pentru Parcul Industrial „Răut” din municipiul Bălți;
- construirea infrastructurii edilitare pentru Parcul industrial din orașul Edineț;
- construirea unei case de ambalare pentru păstrarea și procesarea fructelor și strugurilor în satul Costești, raionul Ialoveni.

Pentru implementarea acestor proiecte au fost alocate 85,21 milioane de lei. [9]

CONCLUZII

Politica de stat pentru dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii reprezintă o pârgie importantă în crearea unui ecosistem antreprenorial de succes. Reieșind din actualitatea și importanța rolului pe care îl au IMM-urile pentru dezvoltarea economică, autoritățile caută modalități prin care să contribuie la buna funcționare a întreprinderilor active, dar și să promoveze cultura antreprenorială pentru a face acest sector atractiv și pentru potențialii antreprenori. În acest sens, infrastructura de suport în afaceri s-a impus drept un mecanism eficient, care ajută la dezvoltarea IMM-urilor. Infrastructura de suport este o noțiune complexă, care implică programe și proiecte, instituții și organizații, scopul cărora este de a impulsiona activitatea antreprenorială.

Actualmente, există un cadru de politici publice, care vizează activitatea de dezvoltare a infrastructurii de suport, cum ar fi: Legea privind dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, Strategia privind dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, Strategia privind dezvoltarea regională, etc. Toate aceste documente au fost analizate și elucidate sintagmele ce prevăd prioritatea privind dezvoltarea infrastructurii de suport. Una dintre lacunele identificate urmare efectuării analizei documentelor de politici publice vizează neconcordanța privind dezvoltarea/subdezvoltarea infrastructurii de suport. În Hotărârea Guvernului cu privire la Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 se vorbește despre infrastructură de suport subdezvoltată, iar în Legea pentru aprobarea strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016–2020, infrastructura de suport al afacerilor este dezvoltată, în Republica Moldova activând: parcuri industriale, incubatoare de afaceri, zone economice libere, etc. În pofida faptului că autoritățile alocă anual resurse bugetare pentru dezvoltarea infrastructurii de

suport la nivel regional, încă rămâne actuală problema disparității regionale. Astfel, zona de centru, mun. Chișinău concentrează cea mai mare parte dintre afaceri peste 65% din totalul întreprinderilor din Republica Moldova. Prin urmare, concluzionăm că infrastructura de suport existentă la moment nu este valorificată corespunzător sau există o infrastructura insuficient dezvoltată.

REFERINȚE

1. Brenes E., Haar J., *The Future of Entrepreneurship in Latin America*. 1st ed. ISBN 978-1-137-00332-4, Chippenham, Palgrave Macmillan., Great Britain. 2012, 306 p.
2. Cîrlan Ana. Incubatoarele de afaceri din Republica Moldova: evoluție și performanțe. *Revista științifico-didactică Economică nr.1 (107) 2019*. Chisinau: ASEM. Pp.41-57, p. 55. ISSN 1810-9136
3. Gnyawali D. R., Fogel, D. S., *Environments for entrepreneurship development: Key dimensions and research implications*. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18(4). 1994, pp. 43–63
4. Legea bugetului de stat pentru anul 2015 nr. 72 din 12.04.2015. În *Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 102-104 (172) din 28.04.2015*
5. Legea bugetului de stat pentru anul 2016 nr. 154 din 01.07.2016. În *Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 230-231 (486) din 26.07.2016*
6. Legea bugetului de stat pentru anul 2017 nr. 279 din 16.12.2016. În *Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 472-477 (943) din 27.12.2016*
7. Legea bugetului de stat pentru anul 2018 nr. 289 din 15.12.2017. În *Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 464-470 art. 810 din 29.12.2017*
8. Legea bugetului de stat pentru anul 2019 nr. 303 din 30.11.2018. În *Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 504-511 (842) din 22.12.2018*
9. Legea pentru aprobarea strategiei naționale de dezvoltare regională pentru anii 2016–2020, Nr. 239 din 13.10.2016. În *Monitorul Oficial Nr. 30-39 (65) din 03.02.2017*
10. Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii nr. 179 din 21.07.2016. În *Monitorul Oficial Nr. 306-313 (651) din 16.09.2016*
11. Hotărâre guvernului cu privire la crearea Organizației pentru dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, nr. 538 din 17.05.2007. în *Monitorul Oficial Nr. 70-73 (571) din 25.05.2007*
12. Hotărârea guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012–2020. În *monitorul oficial Nr. 198-204 (740) din 21.09.2012. Anexa nr. 2*
13. Hotărârea guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012–2020. În *monitorul oficial Nr. 198-204 (740) din 21.09.2012. Anexa nr. 4*

PROMOTING EXPORTS AND MARKETING THEM AT THE LEVEL OF ROMANIA

PROMOVAREA EXPORTURILOR ȘI COMERCIALIZAREA ACESTORA LA NIVELUL ROMÂNIEI

Lecturer dr. Maria Loredana POPESCU, Bucharest University of Economic Studies

Dr. Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, National College I.L. Caragiale, Bucharest

Lecturer dr. Amelia DIACONU, Artifex University, Bucharest

Drd Elena RUSALCA VELICU, Bucharest University of Economic Studies

Abstract: *The competition between countries, regions, groups of companies and individual companies is becoming increasingly complex, coming to globalization and trade liberalization. Constraints at the competitive level for companies, especially for SMEs, are very difficult to identify and overcome. International trade and the financing of trade must be in the wake of financial crises, but which has an impact on exporters worldwide and implicitly at present there is no full value. New rules and regulations for more prudent behavior with regard to banks and institutions can ensure an impact on exports as well as a precautionary relationship of the bank especially with SMEs. The current context of radical changes in the way of getting involved in international trade and in export, can then grant to companies, groups of companies, as well as manners in the care institutions in order to support a company for a famous application for better creation solutions for men, it also has some lasting competitive advantages*

Key words: *exports, marketing, promotion, SME's*

1. Introduction

Today, it is increasingly difficult for an economic organization to evade the influences that the liberalization and globalization of markets exert both at the level of the world economy and at the level of national economies. Since international competitiveness is a function of many interdependent factors, a holistic approach is essential. The macro, mezzo and micro economic strategic approaches cannot be separated, just as the different institutional, public or private entities, which, through their activity, generate an impact on foreign trade, cannot be separated. However, competitiveness is fundamental to sustainable development and successful economies continually create and recreate competitive advantages. Romania is a market-oriented open economy which, in order to converge towards a sustainable economic development model, must focus on competitiveness.

Export is the only viable way to ensure sustained economic growth, important not only for its quantitative and value increase, but also for increasing the competitiveness of the products and services offered on the international market.

Romania can no longer be defensive or protectionist and focus on problems of access or regularization of the supply of products and services to the internal market. The competitive advantages do not come from protectionism, quotas or preferential access to the market. On the contrary, they lead to stagnation, low levels of entrepreneurial skills and low motivation of the private sector towards efficiency, quality, innovation and development of new products.

In order to reach this objective, the changes made, in the last years, at the level of the real sector in Romania, have led to the relaxation of the ceiling limiting the export capacity of the economy, to the increase of the productivity gains and to the increase of the efficiency in the exporting sectors as well as to the resizing of the demand. of import, with the reduction of the inelastic regression expressed by the weakly developed industries, accompanied by an increase in the demand for imported intermediate consumption correlated with the actual output dynamics.

2. Measures to promote the export of Romania at the microeconomic level

The increase of the volume and the efficiency of the Romanian exports, in the following years, a priority objective of the Romanian Governance Program and of the National Export Strategy, requires, in addition to ensuring the competitiveness of the Romanian products at international level, a stronger and more consistent support of the Romanian entrepreneurs, from the part of the authorized governmental and non-governmental factors, in the complex approach represented by the export activity, firstly in the foundation, elaboration and implementation of international marketing strategies, plans and programs, an area in which they do not yet have the necessary knowledge and competences effective actions.

The process of developing this activity refers to a content whose coordinates have become arborescent and have evolved towards imperative targets: from information to the conviction of the external consumers, from the stimulation of their interest in a product or service to the purchase and the actual consumption, from creating, maintaining and increasing fidelity in the process of purchase and consumption. Through promotion, the company aims to publicize its potential for export and cooperation on the international market in order to increase and diversify exports.

The contemporary international economic situation determines the companies with export activity to carry out promotional activities on the external market, at a high quality level, by which to ensure the propulsion of the exports on the market under conditions of maximum efficiency.

Organizations that are aware of the importance of promotional communication with the international market and successfully use the methods, techniques and tools to promote the products and services intended for export, become more and more substantial segments of the international market.

These include, first and foremost, transnational corporations, which undoubtedly dominate the world economy, large, production-oriented enterprises, but which also have export activity and large trading houses.

At the level of small and medium-sized enterprises, even those in developed countries, the use of promotional tools on the external market can be prohibitive due to the extremely high costs. In these countries, however, they operate, both at governmental level and in the private business environment, specialized organizations in promoting exports and institutions with attributions in the field, which support, first and foremost, SMEs, in promoting their export products and services.

For a variety of reasons, in countries with less experience in supporting the export promotion activity, where these institutions and organizations have been established relatively recently, companies with export activity rarely use the support of specialized institutions in the field, as well as the use of promotion tools and techniques.

3. The activity of promoting Romania's export on international and global markets

At a time when the deregulation and liberalization of trade, the elimination of trade barriers are occurring worldwide, new working methods are emerging in international affairs that raise competition to unimaginable odds until recently, making successful exports to foreign markets, more and more difficult to achieve. Obviously, Romania is also facing acute problems, from the point of view of the export activity.

The comparative analysis of the evolution of exports and imports shows that imports have experienced more rapid growth rates, partly and due to the evolution of world prices of oil, natural gas, coal and the increase of imports of raw materials and materials needed for export sectors.

The more pronounced evolution of imports compared to that of exports has led to a substantial and constant increase in the trade balance deficit, which is expected to reach, at the end of 2017, a record figure of about EUR 22 billion.

At the same time, the level of coverage of imports through exports decreased sharply, reaching in 2016, only 79.1%.

From a macroeconomic perspective, the activity of foreign trade must lead to the acceleration of the economic development and to the performance, deliberately obstructed, in the plane of the Romanian economy, precisely due to the constantly ascending evolution of the trade deficit generated by the much more sustained rates of import growth. The economy of a country is efficient as long as it imports within the limits of what it can cover by export, which does not happen in Romania, in which case for approx. 30% of imports were used different financing sources, probably to the detriment of other activities.

In this regard, the strategic interest of Romania should be focused on the competitive advantages and on the development of the capacities and competences of the export sector, with emphasis on the efficient use of the methods, techniques and instruments for promoting the Romanian products and services for export on foreign markets, in conditions of free trade, in a global economy with strong globalization tendencies.

Today, compared to the reality of the late 1990s, we are witnessing the improvement of the interest given by the governmental factors to the activity of promoting exports, due to the fact that it is understood, to a certain extent, the fact that without a permanent, coherent and sustained activity, in first of all, to promote exports, the strategic objective of transforming this sector of activity into the "engine" of the national economy will remain only a wish.

The system of supporting and promoting export financed from the state budget has a high degree of formalism and a profoundly bureaucratic character. The steps that an exporting company must take in order to benefit from the funds allocated through the Export Promotion Program, an integral part of the Export Support and Promotion System financed from the state budget, in order to carry out specific actions to promote the export. its products and services on the international market are multiple, lasting and particularly difficult.

Also, from a justifying point of view, the form is quite impressive. Moreover, for bureaucratic reasons, the effort / effect ratio shows a low degree of efficiency, the efforts made by the applicants being oversized in relation to the funds possible to be obtained by them (only 50-55% of the total costs involved in organizing a promotional action are financed from the state budget).

For this reason, many of the interested companies either give up their efforts and, if possible, finance their own export promotion activity or give up their promotional actions.

The eligibility process of the exporting companies that will benefit from the facilities granted through the Export Promotion Program, considered to be objective, induces, in its turn, dissatisfaction with the Romanian exporting community, both in terms of criteria and procedures. eligibility, which leads to a decrease in the number of companies participating in the selection process. The implementation of the Export Promotion Program is concentrated around the activity of supporting the participation of the Romanian companies in profile at international fairs and exhibitions, an activity that was carried out in the same manner and until the new system was adopted, largely neglecting the other methods, techniques and tools for export promotion.

Table 1. The degree of use of the funds allocated through the Export Promotion Program, in 2017

- Thousand RON-

No	Name of the instrument	Fund allocated	Fund engaged	Used fond	The degree of use funds allocated (%)
1.	International fairs and exhibitions	118,0	114,0	93,0	85,6
2.	Economic missions	25,0	6,7	5,6	21,0
3.	External representations	28,0	4,4	0,9	0,7
4.	Market studies	15,0	0,85	0,08	0,8
5.	Export offers bulletins	22,0	15,3	7,2	84,0
6.	Advertising and advertising	21,0	8,7	7,6	27,0
	TOTAL	229,0	149,9	114,4	56,3

Source: INNSE

As can be seen from the data presented in the table, in 2017, only slightly more than half of the funds allocated from the state budget were used to finance the actions to promote exports, respectively, 56.3%. The situation is totally unsatisfactory, given the acute need for funds to finance the promotional activity that is manifested in the Romanian companies of profile, especially SMEs. The causes of this state of affairs are manifold and are found, in particular, in the way of designing and implementing the Export Promotion Program.

Where there is experience, due to the fact that the promotional tool in question has been used for a long time by government factors, under similar conditions, the use of funds has been made in more than 80% (participation in international fairs and exhibitions, editing and disseminating newsletters on the export offer of the Romanian companies).

On the contrary, the use of funds for the use of promotional marketing tools that are only now beginning to benefit from funding from the state budget, has been made in derisive proportions, which denotes from the involved governmental factors, a reduced capacity of adaptation and organization for successfully cope with the new conditions created by adopting the Export Promotion Program and the lack of the necessary skills to support and promote, on this basis, the activity of promoting the exporting companies in Romania.

CONCLUSION

In the new conditions existing internationally and of the implications they have at national level, the elaboration and implementation of a strategy to promote the export only by the governmental factors, without close collaboration with the exporting companies, with the business circles, including with the associations professional producers and exporters, is appreciated as an initiative with low chances of success. At present, given that the development of a country's export is considered to be a fundamental element for the advance of the national economy, it seems imperative that the development of the export promotion strategy be considered as a national priority.

In this activity that involves an interdisciplinary approach, all the factors that have a say in this direction must be involved: the ministries of economy, trade, finance, industry, the representatives of the industrial branches with a significant share of the export in production, the

representatives of the trading houses, of the exporters' associations, as well as the specialists of the governmental and nongovernmental organizations for export promotion. In order for an export promotion strategy to be truly effective, it must be closely linked to the other national economic development initiatives.

As a conclusion to the above, it must be emphasized with all firmness that, in any market economy, the main factor that translates into practice the guidelines of the national export promotion strategy is the private sector, which must also participate in the its elaboration, assuming, together with the governmental factors, the responsibility of the success or failure of the respective strategy.

Only by ensuring a viable managerial partnership between the governmental and non-governmental factors involved in the elaboration, implementation and monitoring of the national export promotion strategy is it possible to ensure the success of the promotional activity on the international market.

For the purpose of comparative approach of the situation existing in Romania, in the field of export promotion, compared to the practices existing worldwide, we studied and analyzed the structure and activity of the organizations involved in promoting the existing exports in our country and the results that their promotional effort at had in the plane of the development of the Romanian exports.

From the studies carried out, it was found that the institutions and organizations that carry out specific activities to promote Romania's exports on the international market are grouped, in accordance with the international practice in the field, into two major categories, respectively, specialized organizations in the activity of promoting Romania's export on the international market and institutions and organizations with attributions and in promoting the Romanian export.

Most of these institutions and organizations enjoy professional and administrative autonomy. The efficiency of the activity of these structures is affected and diminished by the limits of the allocated funds, the non-correlation of the activities and their failure to approach a systemic conception and, above all, as mentioned above, the lack of a marketing approach to the activity of promoting Romania's exports.

REFERENCES:

- Adăscăliței V., 2004, *Euromarketing - fundamente*, Editura Uranus, Bucureșt.
- Adăscăliței V., 2002, *Marketingul strategic- Marketingul tactic*, Revista de Marketing- Management, studii, cercetări, consulting
- Ariton D., 2007, *Strategii financiare ale firmei, (Financial Strategies of Companies)*, Publishing House Europlus, Galați
- Balaure V. (coord.), 2000, *Marketing*, Ed. Uranus, București
- Bari I., 2001, *Globalizare și probleme globale*, Editura Economică, București
- Constantinescu D. (coord.), 2000, *Managementul întreprinderii*, Ed. Universitaria, Craiova
- Danciu V., 2004, *Marketing internațional - De la tradițional la global*, Ediția a II-a Editura Economică, București
- Dijmărescu E., 2004, *Competitivitatea singura soluție sigură pentru creșterea exporturilor*, în Jurnalul Afacerilor, București.
- Grigore A., 2007, *Rolul relațiilor publice în promovarea vânzărilor*. Lucrări Științifice, Academia Navală Mircea cel Bătrân, Constanța
- Grigore A., 2007, *Marketing* Editura TERRA NOSTRA, Iași
- Grigore A., 2008, *Marketingul Serviciilor* Editura Fundației Academice Danubius, Galați
- Kotler, Ph. 2005, *Marketing de la A la Z - 80 de concepte pe care trebuie să le cunoască orice manager*, People Solutions Conferences, (traducere), Editura CODECS, București
- Pop, N., 2000, *Marketing Strategic*, Editura Economică, București,
- Popa, I., Filip, R., 2000, *Management internațional*, Editura Economică, București

IMPORTANȚA TERENULUI ȘI A AMPLASAMENTULUI ÎN EVALUAREA PROPRIETĂȚILOR IMOBILIARE

THE IMPORTANCE OF LAND AND SITE IN EVALUATION OF REALE ESTATE

CREȚU Raluca Florentina

ABSTRACT

Preocupările specialiștilor pentru evaluarea terenurilor au devenit o problemă tot mai importantă atât pe plan mondial, cât și în țara noastră. Evaluarea terenurilor presupune efectuarea unor acțiuni care conduc la aprecierea amplasamentului. Scopul evaluării terenurilor este acela de a determina valoare de piață în vederea vânzării, impozitării, etc..

Evaluarea proprietăților imobiliare este o activitate din domeniul serviciilor profesionale caracterizată prin faptul că practicile utilizate, experiența și învățăturile sunt transmise generațiilor viitoare, este o confirmare a faptului că standardele profesionale de evaluare sunt respectate, precum și codul de etică profesională.

Scopul acestei lucrări este acela de a identifica și prezenta metode moderne de evaluare a terenurilor în vederea stabilirii valorii de piață.

CUVINTE CHEIE: teren, amplasament, metode de evaluare, valoare de piață

INTRODUCERE

Terenul este suportul esențial pentru viața și existența noastră. Acesta se plasează în centrul atenției economiștilor, juriștilor, geografilor pentru că aceștia studiază utilizările terenului, influențând națiunile și societățile. Într-o activitate economică, proprietățile imobiliare contribuie la crearea valorii pentru că sunt incluse în circuitul economic. Evaluarea acestor amplasamente de tip teren este foarte importantă deoarece sunt printre cele mai mari investiții pe care le fac oamenii.

Într-un secol controlat și influențat de informații, cea mai importantă resursă de dezvoltare, știința evaluării are rolul de a oferi informații exponențiale activității economice. Acestea sunt reprezentate de opinii realiste și precise. Concluzia finală a evaluatorului este rezultatul unei analize cu privire la utilitatea, natura și calitatea unor anumite aspecte sau interese, ale unei anumite proprietăți imobiliare. Valoarea rezultată după evaluarea proprietății imobiliare este influențată de locație, unicitatea și durabilitatea amplasamentului.

Cercetarea care are ca scop înțelegerea și aprofundarea noțiunilor specifice evaluării, precum și a conceptelor recunoscute în evaluarea proprietăților imobiliare. Vor fi identificate principalele elemente luate în considerare atunci când se efectuează analiza tehnică a unui teren sau amplasament (Stan, 2014), precum și abordările utilizate în evaluarea proprietăților imobiliare. Studiul de caz va detalia metodele folosite în estimarea valorii de piață a unui teren/amplasament și implicit cea mai bună utilizare a acestei proprietăți.

Prin evaluare, înțelegem procesul de estimare la o anumită dată, a unui anumit tip de valoare, pentru un tip de proprietate și se concretizează într-un raport de evaluare. Acesta este elaborat în urma unor acțiuni și procese complexe și reprezintă viziunea profesionalismului evaluatorului.

ANALIZA TERENULUI ȘI A AMPLASAMENTULUI

Pământul este factor natural, respectiv, factor de producție, alături de capitalul, muncă și antreprenoriat și cuprinde toate componentele veritabile ale bogăției unei națiuni. Constituie totodată și un izvor de prosperitate, care, în sensul economic, se cuantifică în valoare de schimb, respectiv bogăție.

În misiunea de evaluare se estimează valoarea terenului și a anexelor, construcțiilor aferente acestuia, cum ar fi clădiri, amenajări ale terenului și alte construcții speciale. Terenul poate avea construcții aferente, iar în caz contrar, el va rămâne neexploatat sau întrebuintat în agricultură. În funcție de zona în care este localizat, respectiv zona rurală, suburbană sau urbană, terenul poate avea capacitatea de a fi dezvoltat pentru utilizări industriale, comerciale, rezidențiale, sau în agricultură, destinații specializate.

Termenul de teren este utilizat atunci când se face referire la o parcelă de pământ care este păstrată în starea sa naturală, fără ca omul să fi acționat asupra ei, aducând îmbunătățiri și modificări fizice. Pentru a descrie o suprafață de teren liber, amenajată și delimitată în spațiu fizic și pregătită pentru o anumită utilizare, se utilizează termenul de amplasament.

Îmbunătățirile unui teren pot include amenajări exterioare sau interioare și au scopul de a-l pregăti pentru o anumită dezvoltare. Acestea constau în conectarea la rețele de alimentare cu apă, canale colectoare pentru apă pluvială, acces la șosele, sisteme de canalizare.

Prima etapă parcursă de către evaluator în procesul de evaluare este să descrie și să analizeze terenul, amplasamentul dacă este cazul. Această descriere are la bază o listă de informații concrete despre caracteristicile juridice, fizice, restricții de utilizare și orice alte date oficiale înregistrate despre subiectul evaluat. Este necesar acest studiu amănunțit al datelor efective în relație cu caracteristicile factorilor de influență, deoarece aceștia au impact asupra utilității și prezenței terenului, ori amplasamentului pe piață.

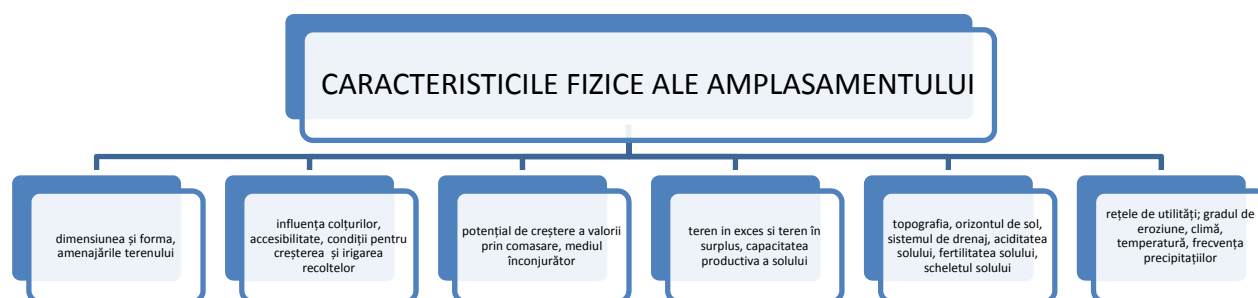

Figura 1. Caracteristicile fizice ale terenului și a amplasamentului

Sursa: ANEVAR - Evaluarea proprietăților imobiliare, Ediția a doua, București, 2018, pp. 210

Dimensiunile terenului/amplasamentului sunt exprimate de regulă prin lungime și lățime și ajută evaluatorul să determine avantajele și dezavantajele determinate de aceste caracteristici fizice și modul în care acestea influențează valoarea proprietății imobiliare (Crețu, 2013). Piața locală ia în considerare localizarea pe colț a unei proprietăți ca fiind favorabilă sau nefavorabilă, deoarece amplasamentele de acest fel pot avea o utilitate mai mare decât celelalte, și permit mai multă flexibilitate pentru amplasarea construcțiilor, astfel că, poate avea un garaj sau alte construcții anexe în spatele clădirii cu acces printr-o intrare de serviciu. Evaluatorul trebuie să acorde o atenție sporită acestui aspect în misiunea de a estima valoarea proprietății subiect, analizând atât avantajele cât și dezavantajele. Unul dintre aspectele nefavorabile a amplasamentelor localizate pe colț, este costul de construire a amenajărilor suplimentare, cum ar fi fațada clădirii și împrejmuirea celor două laturi expuse spre colț. Valoarea terenurilor care au destinația unui amplasament pentru construcții, este influențată destul de mult de accesul la utilități cum ar fi: canalizarea, electricitate, alimentarea cu apă, gaze naturale, servicii de telecomunicații. Caracteristicile solului și subsolului se obțin prin prelevarea de probe și analizarea în laboratoare specializate, sunt importante în procesul de evaluare

a amplasamentelor pentru construcții pentru că, tipul de fundație se determină având în vedere felul solului și caracteristicile specifice subsolului.

În misiunea de evaluare asumată de evaluator, el poate alege să estimeze doar valoarea unui teren ori a amenajărilor și construcțiilor sau îmbunătățirilor aduse acestuia. Pentru ambele cazuri, se efectuează o descriere și o analiză complexă a terenului. Apoi, acesta va analiza măsura în care amenajările amplasamentului îi afectează valoarea. În sensul că, valoarea îmbunătățirilor aduse terenului fac parte din valoarea amplasamentului și ele constau în rețele de canalizare, trotuare, garduri, nivelări, șanțuri (Șchiopul, 2003).

Evaluatorul trebuie să noteze orice amenajare a amplasamentului care îi reduce sau îi maximizează utilizarea optimă probabilă a proprietății. Raportul spațiu de parcare și spațiu ocupat are influență asupra valorii amplasamentului pentru utilizări de tipul comerțului cu mărfuri. În general, formele de acces către și de la o proprietate din vecinătatea terenului subiect, se concentrează pe relația timp-distanță. Parcățile, localizarea și starea străzilor, șoselelor și drumurilor naționale sunt importante în utilizarea terenului. Zonele rezidențiale pot fi afectate de amplasarea autostrăzilor, aeroporturilor, serviciilor de transport public, școli, parcuri și spitale, iar cele de tip industrial sunt influențate de accesul la căile ferate și de apropierea de porturi.

Din perspectiva mediului înconjurător, evaluatorul analizează utilizarea terenului prin intermediul unor factori precum zonarea seismică, apropierea de apă, râuri, lacuri, climatul local. Valoarea unui amplasament este influențată și de peisajul înconjurător și de facilitățile de recreere cum sunt parcurile, spațiile comerciale compatibile cu zona.

Un aspect cât se poate de important și ajutător pentru misiunea evaluatorului este certificatul de urbanism, care precizează termenii generali cum ar fi regimul juridic, economic și tehnic al zonei în care se află subiectul supus evaluării.

CEA MAI BUNĂ UTILIZARE (CMBU)

Conceptul se referă la alternativele de utilizare a subiectului evaluat din diverse variante posibile și constituie baza de pornire în generarea ipotezelor de lucru necesare în desfășurarea procesului de evaluare.

„Utilizarea cea mai probabilă, rezonabilă și legală a unui teren liber sau a unei proprietăți construite, care este fizic posibilă, fundamentată adecvat, fezabilă financiar și care determină cea mai mare valoare”, definește cea mai bună utilizare. În urma eliminării diferitelor utilizări alternative și după ce sunt aplicate cele patru criterii, utilizarea rămasă care le îndeplinește întocmai, este cea mai bună utilizare.

Există situații în care o parte din teren să nu fie necesar utilizării proprietății, se consideră că acest teren este în exces. Acesta poate avea CMBU a sa, sau poate prilejui o extindere pe viitor a construcțiilor anticipate sau existente, de aceea se estimează valoarea lui separată și se adaugă la valoarea proprietății imobiliare (Bănac, 2005). Pe de altă parte, dacă se constată că o parte din teren este în surplus, acesta nu contribuie la valoarea proprietății, nu are drept folosință susținerea utilității construcțiilor existente și nu poate fi vândut sau separat de proprietate ca un activ individual.

APLICABILITATEA METODELOR DE EVALUARE MODERNE

Ghidul pentru Evaluarea Proprietăților Imobiliare redactat pentru a oferi ajutor evaluatorilor și părților interesate de rapoarte de evaluare și în înțelegerea standardelor de evaluare, prezintă metodele practicate pentru evaluarea terenurilor libere, tehnici utilizate în practica profesională. Acestea derivă din cele trei abordări consacrate, tradiționale ale valorii (abordarea prin piață-comparația directă, prin venit și prin cost).

Fig.nr.2 Metode de evaluare modern pentru terenuri
Sursa: Prelucrare proprie, adaptare ANEVAR 2018

Cea mai folosită metodă dintre cele enumerate anterior pentru evaluarea terenului liber sau considerat ca fiind liber este comparația directă, recomandată atunci când sunt disponibile date despre vânzări de terenuri similar (după caracteristici). Evaluatorul adună date despre închirieri finalizate, oferte active, vânzări de loturi și identifică eventualele asemănări și deosebiri între variantele alese și terenul subiect. Variabilele luate cel mai des în considerare ca elemente de comparație sunt caracteristicile fizice ale terenului care fac referire la forma și mărimea acestuia, topografia, localizarea, priveliștea și deschiderea la drumul de acces. Dintre criteriile de comparație utilizate în analiză se pot enumera: prețul pe metru pătrat, pe metru liniar de deschidere la drum, prețul pe hectar. Criteriul fundamental în selectarea comparabilelor este zonarea, astfel că, amplasamentele cu aceeași zonare cu proprietatea evaluată sunt cele mai adecvate comparabile.

Metoda extracției este o tehnică relativ ușor de aplicat, astfel că, prețul terenului este extras din prețul proprietății, prin scăderea valorii contribuției clădirilor, la care s-a luat în considerare uzura din valoarea proprietății. Metoda alocării, denumită și cea a proporției, are la bază principiul contribuției și echilibrului care afirmă faptul că există o legătură tipică sau normală între valoarea terenului și cea a proprietății imobiliare. Concluzia asupra valorii este redată de comparabila cea mai asemănătoare din punct de vedere economic, juridic și fizic cu subiectul evaluat. Trebuie analizat care este comparabila cu cele mai mici ajustări în funcție de datele din piață.

Fig.nr.3 Tehnici recunoscute în cadrul comparației directe
Sursa: Prelucrare date utilizând informații disponibile pe: <http://site2.anevar.ro/>

Ajustările se aplică într-o anumită ordine, mai întâi pentru dreptul de proprietate, condiții de finanțare, condiții de piață și de vânzare, apoi pentru localizare și caracteristici fizice. În cadrul tehnicilor cantitative, ajustările sunt aplicate la prețul de vânzare al comparabilelor pentru fiecare element de comparație, în funcție de datele indicate de piață.

Metoda reziduală utilizată pentru estimarea valorii terenului este aplicată atunci când nu sunt suficiente date referitoare la parcele similare de teren liber. Capitalizarea rentei funciare este utilă în cazul în care analiza terenurilor comparabile vândute sau închiriate indică intervalul de variație a rentelor și ratelor de capitalizare de pe piață. Pentru evaluarea terenurilor libere este utilizată și metoda parcelării, ea presupune analiza comparativă a valorilor parcelelor. Terenul supus evaluării trebuie să susțină CMBU pentru o evoluție și o dezvoltare imediată la data evaluării ori să existe o cerere pe piață într-o perioadă de timp scurtă după ce oferta este lansată.

STUDIUL DE CAZ - EVALUAREA TERENULUI

Pentru evaluarea terenului amplasat în Orașul Măgurele, cu suprafața de 225 mp, s-au aplicat următoarele metode: comparația de piață, metoda parcelării, a extracției de piață capitalizarea rentei funciare.

Metoda recomandată pentru evaluarea terenurilor libere sau considerate libere atunci când există date comparabile suficiente, este cea a comparației directe, astfel că, prin această metodă sunt analizate prețurile și informațiile referitoare la loturi similare, ulterior fiind corectate în funcție de asemănări sau diferențe.

ABORDAREA PRIN COMPARAȚIE

Pentru a estima valoarea terenului, s-au folosit trei comparabile din zone similare cu subiectul evaluat.

TEREN 1 – Data vizionării: XX martie 2019; Teren de vânzare de 300 mp, situat pe strada X, în Măgurele, jud.Ifov. Zona este liniștită, de case, cu străzi asfaltate și utilități. Deschidere cca. 12 m, iar prețul este de 30 euro/mp. Proprietar: XXX, telefon: 076415XXXX.

TEREN 2 – Data vizionării: YY aprilie 2019; Teren de vânzare în Măgurele, un teren situat intravilan, în suprafață de 235 mp, deschidere la strada asfaltată, dispune de toate utilitățile. Zona este liniștită, predominant case-vile, nepoluată, departe de zgomotul orașului. Proprietarul este YYY, iar numărul de telefon este 0733 40YYYY.

TEREN 3 – Data vizionării: ZZ martie 2019; Spre vânzare 363 mp teren, deschidere la drum pietruit de 11 m, posibilitate curent electric, gaze, cadastru și intabulare. Prețul este de 18 euro/mp. Proprietar: ZZZ, telefon: 0755 74ZZZZ.

Aceste trei comparabile au fost alese ținând cont de caracteristicile fizice, amplasare, utilități, cu scopul de a identifica proprietăți cât mai similare cu subiectul evaluat.

Prețurile de ofertă sunt cuprinse între 18 euro/mp și 85 euro/mp, cu suprafețe de 230 mp – 400 mp. Pentru aflarea valorii unui metru pătrat de teren a fost necesar efectuarea de corecții, acestea sunt sintetizate în grila comparațiilor de piață din tabelele următoare:

Grila de ajustări

Tabelul nr.1

SPECIFICATIE	COMPARABILA 1	COMPARABILA 2	COMPARABILA 3
Suprafata (mp)	300	235	363
Pret oferit (euro/mp)	30	85	18
Marja de negociere (euro/mp) 2-4	-2	-2	-2
PRET DE VANZARE (euro/mp)	28	83	16

Sursa: Prelucrare proprie

Grila de comparație

Tabelul nr.2

NR. CRT.	ELEMENTE DE COMPARATIE	TEREN SUBIECT	COMPARABILA 1	COMPARABILA 2	COMPARABILA 3
	PRET DE VANZARE (euro/mp)		28.00	83.00	16.00
<i>Corectii ale tranzactiei</i>					
1	Drept de proprietate transmis	deplin	deplin	deplin	deplin
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		28.00	83.00	16.00
2	Conditii de finantare	proprii	proprii	proprii	proprii
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		28.00	83.00	16.00
3	Conditii de vanzare	liber	liber	liber	liber
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		28.00	83.00	16.00
4	Conditii de piata (data vanzarii)	curenta	curenta	curenta	curenta
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		28.00	83.00	16.00
<i>Corectii ale proprietatii</i>					
5	Localizare	str secundara	str secundara	str principala	str secundara
	Corectie (%)		0%	-10%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	-8	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		28.00	74.70	16.00
6	Suprafata	225	300	235	363
	Corectie (%)		-4%	-2%	-8%
	Corectie (euro/mp)		-1.12	-1.49	-1.28
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.88	73.21	14.72
7	Utilitati	apa, en. el, gaze	da	da	da
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.88	73.21	14.72
8	Acces la proprietate	drum pietruit	drum asfaltat	drum asfaltat	drum pietruit
	Corectie (%)		-2%	-2%	0%
	Corectie (euro/mp)		-0.54	-1.46	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.34	71.74	14.72
9	Deschiderea la drumul principal	15	12	17	12
	Corectie (%)		2%	-4%	2%
	Corectie (euro/mp)		1	-3	0.29
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.87	68.87	15.01
10	Destinatia(utilizarea terenului)	intravilan	intravilan	intravilan	intravilan
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.87	68.87	15.01
11	Topografie	drept	drept	drept	drept
	Corectie (%)		0%	0%	0%
	Corectie (euro/mp)		0	0	0
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.87	68.87	15.01
12	Cheltuieli pentru aducerea la stadiu de teren constructibil	nu	nu	nu	da
	Corectie (%)		0%	0%	10%
	Corectie (euro/mp)		0	0	1.50
	PRET CORECTAT (euro/mp)		26.87	68.87	16.52
	Corectie totala neta (euro/mp)		-1.13	-14.13	0.52
	Corectie neta ca % din pretul de vanzare		-4%	-17%	3%
	Corectie totala bruta (euro/mp)		2.18	14.13	3.08
	Corectie bruta ca % din pretul de vanzare		8%	17%	19%
	Numar corectii		3	4	3
	Valoare unitara teren (euro/mp)	26.87			
	(lei/mp)	128			
	Valoare de piata teren rotunjit (euro)	6,046			
	(lei)	28,709			
	curs euro		4.7		

Sursa: Prelucrare proprie

Având în vedere rezultatele obținute după aplicarea corecțiilor, comparabila cu numărul 1 necesită cea mai mică corecție brută asupra prețului de vânzare. Așadar, aceasta este cea mai apropiată de terenul subiect supus evaluării.

Valoarea terenului obținută prin metoda comparației de piață este de 6.046 euro, echivalent a aproximativ 28.709 lei (rotunjit 28.700 lei).

EVALUAREA TERENULUI PRIN METODELE ALTERNATIVE

Metoda parcelării - Se presupune că proprietarul de teren împarte aria terenului în două parcele mai mici cu scopul de a le vinde. Din suprafața totală de 225 mp, se obțin două loturi a câte 112,5 mp, prețul estimat al unei parcele fiind de 9.000 euro. Rata de actualizare este de 10%, iar cursul euro este de 4.7 lei/euro. Investiția este prevăzută pentru o perioadă de doi ani și implică următoarele costuri:

- Costuri de dezvoltare și proiectare (nivelare, rețele de apă, curățare) 2.800 euro
- Supravegherea lucrărilor și management 1.100 euro
- Profitul antreprenorului 5.000 euro
- Impozite 250 euro
- Profitul dezvoltatorului 1.900 euro

Modul de calcul al valorii terenului

Tabel nr.3

Indicatori	u.m	Valoare
Preț de vânzare	euro	18000
Costuri pentru proiectare + dezvoltare	euro	2800
Supraveghere și management	euro	1100
Profitul antreprenorului	euro	5000
Impozite	euro	250
Profitul dezvoltatorului	euro	1900
Total cheltuieli	euro	11050
Venit net estimat	euro	6950
Venit mediu net anual	euro	3475
Factor de actualizare		1.7355
Valoare teren(Venit mediu net anual*Fa)	euro	6031
Valoare teren	lei	28345

Sursa: Prelucrare proprie

Factorul de actualizare = $\frac{1}{1 + 0.10} + \frac{1}{(1 + 0.10)^2} = 1.7355$

Valoarea terenului obținută prin aplicarea metodei parcelării este de 6.031 euro, echivalent a 28.346 lei.

Având în vedere rezultatele obținute, investitorul trebuie să plătească 6.031 euro pentru teren și să suporte costurile pentru investiție.

Metoda extracției de piață - Ipotezele pentru evaluarea terenului sunt: se presupune că pe teren va fi amplasată o clădire cu destinație de închiriere pentru activități de birou. Pentru aceasta, costurile estimate sunt:

Costuri ale construcției

Tabel nr.4

Elemente	Valori	u.m
Cost/mp	250	euro
Suprafață construită	110	mp
Cost de construcție	27500	euro
Cheltuieli diverse	4615	euro
Amenajari exterioare	16945	euro
Cheltuieli totale	49060	euro
Profit antreprenor 20%	12000	euro
Total cost construcție	61060	euro

Sursa: Prelucrare proprie

Estimarea chiriei nete este prezentată în tabelul următor:

Calculul chiriei nete efective

Tabel nr.5

Specificație	Valori	u.m
Chiria de piață/lună	6	euro/mp
Suprafață închiriată	110	mp
Chiria brută potențială anuală	7920	euro
Pierdere din neocupare 10%	792	euro
Cheltuieli de management 2%	158	euro
Impozit și asigurări 3%	238	euro
Fond de reparații 0.2%/mp	22	euro
Chirie netă efectivă	6710	euro

Sursa: Prelucrare proprie

Rata de capitalizare este de 10%, valoarea proprietății este: $6.710 \text{ euro}/0.10 = 67.100 \text{ euro}$

Valoarea terenului(amplasamentului) : $67.100-61.060= 6.040 \text{ euro}$, echivalent a 28.388 lei

Metoda capitalizării rentei funciare - Pentru a aplica această metodă, în estimarea valorii terenului subiect sunt luate în considerare următoarele date: terenul are suprafața de 225 mp, valoarea estimată a chiriilor din zona Măgurele variază între 2-4 euro/mp, iar rata de capitalizare este de 8%.

Dacă terenul va fi închiriat cu 2 euro/mp, venitul din exploatare aferent proprietății va fi de 2 euro/mp*225 mp = 450 euro. Considerând că rata de capitalizare este de 8%, atunci valoarea terenului va fi de $450 \text{ euro}/0,08 = 5.625 \text{ euro}$, echivalent a 26.438 lei

Reconcilierea rezultatelor

Etapa de reconciliere a rezultatelor presupune o revizuire a întregii lucrări, în scopul dobândirii certitudinii că raționamentul, logica și tehnicile aplicate au conturat judecăți corecte. Deasemenea, datele utilizate sunt obținute din surse de încredere.

Abordarea prin comparația de piață este considerată ca fiind cea mai precisă, relevantă în cazul de față și are cel mai mare grad de încredere în valoarea estimată. Aplicând metodele de evaluare, au rezultat următoarele valori:

Calculul chiriei nete efective

Tabel nr.6

Nr.crt	Metode de evaluare	Valoare(euro)
1	Comparația de piață	6046
2	Metoda parcelării	6031
3	Metoda extracției	6040
4	Metoda capitalizării rentei funciare	5625

Sursa: Prelucrare proprie

În urma reanalizării datelor, a tehnicilor și a raționamentului profesional și având în vedere scopul evaluării, valoarea estimată și recomandată pentru proprietatea imobiliară analizată, este cea obținută prin metoda comparației de piață, respectiv 6.046 euro.

CONCLUZII

Pentru estimarea valorii de piață a proprietății imobiliare, respectiv, a terenului intravilan situat în Orașul Măgurele, s-au folosit următoarele metode specifice: metoda comparației de piață, metoda parcelării, a extracției de piață și metoda capitalizării rentei funciare, așa cum sunt definite în standardele ANEVAR (Asociația Națională a Evaluatorilor din România).

Pentru a ajunge la concluzia finală, în prima etapă am efectuat o inspecție a terenului, ce a avut drept scop cunoașterea acestuia, am efectuat o analiză privind cea mai bună utilizare, ulterior am aplicat tehnicile de evaluare pe care le-am considerat oportune pentru determinarea valorii terenului.

Valoarea de piață a terenului este cea estimată prin metoda comparației de piață, respectiv, 6.046 euro, echivalent a aproximativ 28.709 lei (rotunjit 28.700 lei). Consider că aceasta reflectă cel mai bine valoarea terenului. În efectuarea analizei s-au avut în vedere următoarele aspecte, principii de bază: valoarea este o predicție, este subiectivă și reprezintă opinia evaluatorului.

Având în vedere faptul că, terenul este localizat într-o zonă rezidențială a orașului Măgurele, cea mai bună utilizare a terenului este cea de teren construit.

Argumentele și criteriile care stau la baza acestor opinii sunt: adecvarea, precizia și cantitatea datelor și informațiilor utilizate.

BIBLIOGRAFIE

1. ANEVAR - *Evaluarea proprietăților imobiliare*, (2018), Editia a doua, București;
2. Bănaciu C.S., (2005), *Ghid practic de evaluare imobiliară*, Editura Tribuna Economică, București;
3. Crețu R.F., (2013), *Bazele evaluării proprietății imobiliare*, Editura Universitară, București;
4. Șchiopu.C., (2003) *Inspeția proprietăților în scopul evaluării*, Editura IROVAL;
5. Stan, V., Bene I., - coordonatori, (2014), *Evaluarea proprietății imobiliare-aplicații*, Iroval București,
6. Standardele de evaluare a bunurilor, ediția 2018, ANEVAR
7. Revista Valoarea – oriunde este ea – 2019, 2018, 2017;
8. www.anevar.ro;
9. www.bnr.ro.

INFLUENȚA EMOȚIILOR ASUPRA COMPORTAMENTULUI CONSUMATORULUI

Igor MELNIC

Roman LIVANDOVSKI

Academia de Studii Economice din Moldova

mun. Chișinău, str. Mitropolit Bănulescu – Bodoni, 61.

tel.: 060002300, 069094512

e-mail: melnicigor74@gmail.com, roman_turism@yahoo.com

Abstract:

Purpose of the work. The purpose of this paper is to present the importance of studying and knowing consumer behavior in decision making, and in particular, the role of emotions on consumer behavior.

Working methods. As a research method, scientific knowledge was used, which allowed the perception and sensing of the essence of the phenomena, the in-depth knowledge of the functional links of the consumer behavior. The synthesis facilitated the approach of the theoretical information and the research results by which we obtained the generalization of the results presented in the paper.

The results of the paper. As a result of the study carried out, a clear and multilateral definition of the concept was given - the consumer's behavior, the influence factors of this behavior, the importance of emotions on the consumer's behavior, the presentation of the facial code method as a tool for studying the influence of emotions on the consumer's behavior.

Conclusions. In order to be successful, companies need to know and understand human nature very well. Due to the emotional sensory process that affects 1/5 of the cognitive part of the brain, emotion will always be crucial in determining what is vital to us.

Keywords: Consumer behavior, factors influencing consumer behavior, black box, consumer needs, face code method.

JEL: M31

Conceptul modern de marketing pornește de la premisa că orice activitate economică trebuie îndreptată în direcția satisfacerii cerințelor, efective și potențiale, ale consumatorilor, cu maximum de eficiență. Orice unitate economică, trebuie să pună în centrul preocupărilor sale cunoașterea și anticiparea cerințelor pieței, pentru adaptarea activităților sale în scopul satisfacerii nevoilor actuale și de perspectivă ale consumatorilor, prin producerea, promovarea și distribuirea către aceștia a bunurilor și serviciilor solicitate.

Orientarea către nevoile de consum, către cerințele pieței, necesită, în primul rând, cunoașterea temeinică a acestor cerințe, urmărirea sistematică și chiar anticiparea lor pe baze științifice, prin proiectarea și aplicarea unui instrumentar de investigare adecvat. În acest context, pentru înțelegerea mecanismelor complexe de transformare a nevoilor în cerere de mărfuri și servicii, un loc aparte în teoria marketingului revine studierii și modelării comportamentului consumatorului și a factorilor care îl influențează.

Comportamentul consumatorului este o componentă a comportamentului economic al oamenilor, care, la rândul său, reprezintă o formă de manifestare a comportamentului uman, în general. Ca urmare a acestor interferențe și determinări, comportamentul consumatorului a fost definit de specialiști în mai multe moduri, fiecare autor încercând să definească în modul său comportamentul consumatorului.

În sens restrâns, comportamentul consumatorului reflectă conduita oamenilor în cazul cumpărării și / sau consumului de bunuri materiale și servicii.

În sens larg, el cuprinde întreaga conduită a utilizatorului final de bunuri materiale și nemateriale, incluzând, spre exemplu, și comportamentul alegătorilor, al pacienților unui medic sau

al enoriașilor față de biserică⁷. O astfel de abordare, atât de cuprinzătoare, se află în consonanță cu semnificația conceptului de marketing.

Componentă esențială a comportamentului uman, comportamentul consumatorului solicită pentru investigarea sa o abordare interdisciplinară⁸, datorită naturii fundamental diferite a actelor și proceselor de decizie ce-l compun. Felul în care oamenii se comportă pe plan economic nu reprezintă o însumare de acte repetate mecanic, ci este rezultatul acumulării unei experiențe de viață, aflată sub influența mobilității și plasticității nevoilor acestora.

Dacă actele consumatorului sunt relativ ușor de observat și cuantificat, procesele psiho-fiziologice care au determinat aceste acte sunt incomparabil mai greu de luat în calcul. Și mai dificilă este explicarea interdependenței dintre aceste procese. Astfel se motivează de ce cunoașterea comportamentului economic este încă fragmentară și relativ nestructurată. Deși caracterul interdisciplinar al investigațiilor comportamentului consumatorului este recunoscut, există, totuși, numeroase puncte de vedere în literatura de specialitate ce pledează pentru autonomizarea acestui domeniu.

Ca domeniu distinct al cunoașterii, primele studii privitoare la comportamentul consumatorului apar la mijlocul anilor '60⁹. Până atunci investigarea comportamentului consumatorului a fost considerată un domeniu aplicativ al psihologiei. Un semnificativ impuls internațional a dobândit cercetarea comportamentului consumatorului prin activitatea depusă de *Association for Consumer Research*, ce cuprindea, în anul 1989, peste 1.100 de membrii și care organizează anual un congres de rezonanță mondială.

Luând în considerare ansamblul definițiilor propuse de specialiști consacrați și recunoscuți pentru contribuția lor în acest domeniu, *comportamentul consumatorului poate fi definit, ca abordare de ansamblu, ca reprezentând totalitatea actelor decizionale realizate la nivel individual sau de grup, legate direct de obținerea și utilizarea de bunuri și servicii, în vederea satisfacerii nevoilor actuale și viitoare, incluzând procesele decizionale care preced și determină aceste acte.*

Descifrarea dimensiunilor comportamentului consumatorului, prin prisma acestei definiții globale, reprezintă un proces deosebit de complex și anevoios. Multă vreme, atenția specialiștilor a fost concentrată spre ceea ce se vinde și se cumpără, deci spre studierea modului de manifestare a cererii pentru un anumit produs sau serviciu, în funcție, mai ales, de caracteristicile pe care le posedă acesta și de unii factori economici și demografici care au stat la baza deciziei de cumpărare. Cu alte cuvinte, acest mod de abordare avea în vedere mai mult efectele numeroaselor interacțiuni existente în procesul de satisfacere a nevoilor cu bunuri și servicii, iar nivelul de agregare era relativ ridicat.

În viziunea marketingului investigațiile nu se pot limita însă doar la aceste elemente. Este necesar să se aibă în vedere și cercetarea altor aspecte, mai detaliate, privitoare la comportamentul consumatorului, încercându-se găsirea unor răspunsuri la mai multe întrebări: de ce consumatorul alege un anumit produs sau serviciu și nu altul? care sunt obiectivele acestuia în procesul alegerii? care sunt mobilurile sale? cine este consumatorul? cum este organizat actul de vânzare-cumpărare? cum, când, unde, cât de frecvent și cât de mult cumpără? care este anatomia procesului decizional de cumpărare a produselor și serviciilor? cum se realizează interacțiunea dintre vânzători și cumpărători? ce rol joacă procesul consumului și care sunt reacțiile individuale sau de grup după ce s-a realizat cumpărarea?

⁷ Kroeber-Riel, W., *Konsumentenverhalten*, 4, Auflage, Verlag Franz Vahlen, München, 1990.

⁸ Festinger, L., Katz, D., *Les methodes de recherche dans les sciences sociales*, Paris, 1963.

⁹ Myers, J.H., Reynolds, W.H., *Consumer Behavior and Marketing Management*, Ed. Houghton Mifflin, Boston, 1967.

Evident că nu este deloc ușor să se răspundă la aceste întrebări, deoarece mobilurile consumatorilor sunt extrem de variate, ele reprezentând rezultatul acțiunii unui număr mare de factori, de o structură foarte eterogenă. Mai mult, consumatorul nu este întotdeauna dispus să-și dezvăluie mobilurile reale ale comportamentului său de cumpărare sau de consum, iar uneori nu poate explicita comportamentul său de cumpărător.

Teoria comportamentului consumatorului a devenit, în ultimul sfert de veac, în special după apariția conceptului modern de marketing, un domeniu distinct și important al marketingului, capabil să dea multe răspunsuri competente la întrebările de mai sus. Progresele fără precedent realizate în dezvoltarea teoriei comportamentului consumatorului s-au datorat și influențelor exercitate de teoria micro și macroeconomică, de psihologie, de psihologia socială, de sociologie și antropologie, de teoria sistemelor, de cercetările operaționale etc., care au conferit acestui domeniu un puternic caracter interdisciplinar.

Studierea comportamentului consumatorului a polarizat într-o măsură ridicată interesul specialiștilor, ca urmare a eforturilor depuse înregistrându-se realizări notabile, pe plan teoretic și practic. Dificultățile legate de abordarea comportamentului consumatorului au orientat cercetările în direcția tratării multidisciplinare, ceea ce explică, într-o oarecare măsură, consemnarea unor rezultate mai mult secvențiale, fragmentate, decât reunite într-o viziune integratoare și coerentă.

Evoluția modalităților de abordare a comportamentului consumatorului este marcată de realizările obținute în timp pe planul cunoașterii umane în general, comportamentul consumatorului fiind tratat din punct de vedere antropologic, sociologic, psihologic sau economic, ceea ce se reflectă într-o abundență de concepte și interpretări¹⁰.

Fiind un concept multidimensional, este dificil de găsit un numitor comun pentru o mare varietate de abordări ale comportamentului consumatorului, mai ales în condițiile în care multe dintre aspectele teoretice nu și-au găsit, încă, verificarea experimentală sau o validare efectivă, precum și o accepțiune generală din partea specialiștilor.

Cu toate acestea, într-o încercare de generalizare, se poate afirma că eforturile și căutările diferiților specialiști converg spre tratarea, cel mai adesea secvențială, a comportamentului consumatorului ca un sistem, în centrul căruia se află ființa umană.

O sinteză edificatoare a acestui mod de tratare este oferită de Philip Kotler, care a transpus problematica legată de comportamentul consumatorului în limbaj cibernetic¹¹. Potrivit acestei abordări, comportamentul consumatorului apare ca o „ieșire”, respectiv ca un rezultat al unor „intrări”, recepționate, evaluate și „prelucrate” de ființa umană.

Complicatele procese psihologice, situate între „intrări” și „ieșiri”, nu pot fi observate, cel puțin la nivelul actual al cunoașterii umane, acestea desfășurându-se în așa-zisa „cutie neagră” (*black box*). „Intrările” (situația economică, prețul, calitatea, utilitatea, posibilitatea de alegere, prezentarea, cultura, biografia social-profesională etc.) ajung în „calculator” (psihicul uman) prin intermediul unor „canale” (reclamă, cunoștințe; observație personală etc.) și determină anumite „ieșiri” (alegerea produsului, a unității comerciale, frecvența cumpărării, necumpărare, amânarea cumpărării etc.).

Dintre aceste elemente, intrările, canalele și ieșirile pot fi controlate, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin informații care se pot obține dintr-o multitudine de surse. Se înțelege că problema fundamentală care se cere rezolvată este aceea a determinării apriorice cât mai precise a ieșirilor. Pentru aceasta ar fi necesar să se știe cât mai exact ce se întâmplă în „cutia neagră”.

¹⁰ Britt, S.H., (ed.), *Consumer Behavior in Theory and in Action*, J.W. and sons inc., New York, 1970.

¹¹ Kotler, Ph., *Behavioral Models for Analyzing Buyers*, în „Dimensions of consumer behavior”, James U.McNeal (ed.), Meredith Corporation, New York, 1969

Toate aceste elemente au fost abordate de către diferiți autori, teoretic sau experimental, astfel încât, în prezent, există suficiente temeieri pentru formularea unor judecăți de valoare. În această direcție se menționează contribuțiile valoroase datorate unui număr mare de specialiști, cadre didactice universitare și cercetători din mai multe țări ale lumii. Bogata literatură de specialitate din acest domeniu este realmente vastă, practic zi de zi cumulându-se noi și noi contribuții și realizări practice, studierea comportamentului consumatorului cunoscând în ultimii ani dezvoltări care pot fi apreciate, fără teama de a exagera, ca fiind spectaculoase.

Din prezentarea proceselor elementare ce caracterizează / definesc comportamentul consumatorului se pot desprinde câteva **concluzii** relevante:

1. procesele elementare ale comportamentului consumatorului pot fi studiate și abordate relativ autonom;
2. este necesară, concomitent, și o abordare unitară, atunci când se cercetează aspecte mai complexe ale comportamentului consumatorului;
3. comportamentul consumatorului este efectul sinergetic al unui sistem de procese și nicidecum „suma” rezultată ca urmare a considerării izolate a proceselor;
4. cu alte cuvinte, comportamentul consumatorului este de natură sistemică, neputând fi redus la nici una dintre componentele sale.

Comportamentul consumatorului, într-o abordare specifică, poate fi definit ca un concept multidimensional, ca rezultată specifică a unui sistem de relații dinamice dintre procesele de percepție, informație, atitudine, motivație și manifestare efectivă, ce caracterizează integrarea individului sau a grupului în spațiul descris de ansamblul bunurilor de consum și serviciilor existente în societate la un moment dat, prin acte decizionale individuale sau de grup privitoare la acestea.

În această accepțiune, comportamentul consumatorului include:

- a) comportament de cumpărare, sau comportamentul cumpărătorului și
- b) comportament de consum.

Comportamentul consumatorului se concretizează, efectiv pe piață, în trei ipostaze distincte:

- 1) programarea detaliată a achiziționării de mărfuri (sau apelarea la servicii), până la nivel de sortiment. Ca urmare, decizia de cumpărare este luată înainte de manifestarea comportamentului efectiv;
- 2) programarea generală a cumpărării (ca decizie globală), alegerea propriu-zisă a sortimentului urmând a fi luată în magazin. În această ipostază se pune de o manieră diferită problematica referitoare la alegerea consumatorului;
- 3) și cumpărarea propriu-zisă și alegerea sortimentului se realizează în magazin.

Toți specialiștii recunosc că comportamentul consumatorului nu se poate explica, decât prin cunoașterea sistemului de factori ce acționează în strânsă legătură și intercondiționare reciprocă, dar modul în care acționează și mai ales locul și rolul pe care aceștia le au în sistem sunt privite în mod diferit și de aceea întâlnim în literatura de specialitate diferite clasificări ale acestor factori.

În ampla analiză pe care o face comportamentului consumatorului, Ph. Kotler pornește de la analiza factorilor care îl influențează¹², grupați în:

1. *factori culturali* – reprezentați de: cultura, subcultura și clasa socială;
2. *factori sociali* – care includ: grupuri de referință, familie, roluri și statusuri;
3. *factori personali* – care se referă la: vârsta și stadiul din ciclul de viață, ocupația, stilul de viață, circumstanțele economice, personalitatea și părerea despre sine;
4. *factori psihologici* – desemnați prin: motivație, percepție, învățare, convingeri și atitudini.

¹² Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V. Principiile marketingului. București: Editura Teora, 1999.

De asemenea, evidențiem clasificarea pe care o prezintă R. Boier prin cele trei grupe¹³:

1. *factori individuali* ai comportamentului consumatorului, care includ: nevoile și motivațiile, personalitatea și imaginea despre sine, stilul de viață, atitudinile și preferințele;
2. *factori sociali*, reprezentați de: familie, grupuri de referință și lideri de opinie, rol și statut social, clase sociale;
3. *factori culturali*.

Deosebit de interesantă prin modalitatea de abordare este clasificarea lui I. Cătoi, care consideră că este influențat comportamentul de cumpărare de două tipuri de variabile¹⁴: direct observabile și deduse prin cercetările de tip interferențial. Ca urmare, clasifică factorii de influență a comportamentului consumatorului astfel:

1. *influențe directe* exercită:
 - a) factorii demoeconomici;
 - b) factorii specifici mixului de marketing;
 - c) factorii situaționali, cum sunt: presiunea timpului; importanța cumpărăturii; ocazia cu care se realizează cumpărarea.
2. *influențe deduse* exercită:
 - a) factori de natură psihologică (endogenă) reprezentați de: percepție; motivație; învățare; personalitate; atitudine.
 - b) factori de natură sociologică (exogenă) definiți prin: familie; grupuri de apartenență; grupuri de referință; clasa socială; subcultură; cultură.

Se observă că, deși fiecare autor încearcă o grupare proprie în funcție de opinia sa cu privire la conceptul de comportament al consumatorului sau de proces de decizie de cumpărare și de criteriile pe care le stabilește, factorii esențiali de influență îi întâlnim în toate clasificările.

Un loc aparte în ceea ce privește influența comportamentului consumatorului revin **emoțiilor**. Prea mult timp emoțiile au fost ținute ascunse în spatele „ușilor închise” și ignorate în favoarea rațiunii și eficienței. Dar, pe măsură ce afacerile sunt silit să realizeze legături emoționale în această eră a comodității, emoțiile vin în centrul atenției.

Descoperirile recente din domeniul studiului activității cerebrale au demonstrat că oamenii iau decizii bazându-se în special pe emoții. Emoțiile sunt centrale, nu periferice, atât în ceea ce privește piața, cât și în privința comportamentului. Ca urmare, companiile care sunt capabile să identifice, cuantifice și, astfel, să acționeze asupra emoțiilor legate de dorința de cumpărare sau de acceptare din partea consumatorilor și a angajaților deopotrivă se vor bucura de un avantaj competitiv enorm.

Din punct de vedere al afacerilor, părerea generală este că motivul pentru care emoțiile au fost ignorate constă în imposibilitatea de a le cuantifica, segmenta și așeza într-un tabel. Dacă emoțiile nu pot fi măsurate, ele nu pot fi gestionate or, dacă nu pot fi gestionate, nu pot fi planificate și, astfel, nu pot juca un rol important în business.

De obicei, evităm emoțiile pentru că nu ne simțim bine când lucrăm cu ele. Pentru a evita conflictele personale, oamenii se feresc să vorbească despre tristețe, furie sau frustrare. Este mai ușor să vorbești despre termeni financiari, ca profit sau investiții, iar în ceea ce privește tristețea, furia și frustrarea, doar să le simți. Încă și mai simplu este să înveți să treci cu vederea existența sentimentelor.

Se poate presupune că lumea afacerilor a avut totdeauna un motiv just, valabil, pentru a ignora emoțiile, și asta în lipsa unei metode care să arate cum se poate afla ce simt de fapt clienții și

¹³ Boier, R. Comportamentul consumatorului. Iași: Editura Graphix, 1994.

¹⁴ Cătoi, I., Teodorescu, N. Comportamentul consumatorului. Teorie și practică. București: Editura Economică, 1997.

angajații. Acest lucru este lesne de înțeles dacă ne gândim că liderii din lumea afacerilor sunt reticenți față de tot ceea ce nu poate fi măsurat. Fără o unitate de măsură precisă, emoțiile nu pot fi anticipate strategic și nici nu pot fi manevrate cu tact. Dar, cu toate acestea, companiile trebuie să știe să ignore rolul emoțiilor în defavoarea lor. În fond, emoțiile afectează o serie de elemente legate de piață, cum ar fi conștientizarea, deliberarea, memoria și loialitatea. De asemenea, sunt aplicabile și în situații manageriale, cum ar fi performanța sau reținerea. Deci, nu putem trece cu vederea rolul pe care emoțiile îl au în obținerea succesului.

La nivel tactic, pentru studierea influenței emoțiilor asupra comportamentului consumatorului, de către Malcolm Gladwell, în cartea *Blink*, prezintă **metoda codului facial**¹⁵.

Pentru a înțelege în ce constă și cum funcționează codul facial ca metodă de determinare a reacțiilor emoționale ale consumatorilor și ale angajaților, trebuie să cunoaștem elementele sale de bază. Indiferent de rasă, etnie, vârstă și sex, chipurile oamenilor dezvăluie șapte tipuri de emoții. Una este absolut neutră: *uimirea*. Cinci dintre ele sunt negative: *teama*, *furia*, *tristețea*, *dezgustul* și *disprețul*. Una este pozitivă: *fericirea*. Aceasta poate fi împărțită pe baza a două zâmbete diferite: zâmbet autentic și zâmbet social.

Emoțiile nu apar în lipsa unui anumit context. Emoțiile sunt întotdeauna provocate de un anume tip de stimuli, atunci când aceștia sunt suficienți de puternici. Dar, cu toate că stimulii sunt variabili, motivațiile principale care stau la baza felului în care acționează acești stimuli nu sunt variabile și nu au fost niciodată.

Pentru a înțelege cum ne pot influența emoțiile fundamentale comportamentul, trebuie să cunoaștem și felul în care motivațiile principale duc la apariția emoțiilor. În rezultatul unor cercetări îndelungate, s-a ajuns la concluzi că există patru motivații umane fundamentale:

- a) *apărarea* – cea mai veche și mai primitivă necesitate este pur și simplu un instinct: cel de supraviețuire;
- b) *acumularea* – deși nu reprezintă o problemă de supraviețuire, o viață mai îndestulată sporește confortul;
- c) *relaționarea* – știind că ai aliați, trăiești un sentiment de plăcere și siguranță;
- d) *învățarea* – înrudită cu dezvoltarea personală / spirituală din vârful piramidei lui Maslow.

Spre deosebire de gândirile raționale, emoțiile sunt orientate către acțiune. Unele emoții sunt provocate chiar de noi, în timp ce altele reflectă forțe externe care ne domină. Astfel, componentele universale caracteristice emoțiilor sunt:

- o componentă afectivă – senzații fizice, inclusiv transformări chimice la nivelul creierului;
- o componentă legată de gândire – evaluări conștiente sau intuitive "gândite";
- o componentă activă – acțiuni expresive (cum ar fi zâmbetele sau încruntările) sau comportamentul care trebuie să facă față unor situații speciale (gândește, luptă sau fugi).

Uneori este identificată o componentă senzorială opțională.

- componenta senzorială – imagini, sunete etc. care interferează și servesc drept declanșator al răspunsului emoțional.

Atunci când factorii decizionali înțeleg emoțiile și contextul în care ele sunt trăite, se poate de prevăzut și gestionat mai bine comportamentul consumatorului.

REFERINȚE

[1] Boier, R. Comportamentul consumatorului. Iași: Editura Graphix, 1994.

[2] Britt, S.H., (ed.), Consumer Behavior in Theory and in Action, J.W. and sons inc., New York, 1970.

¹⁵ Dan Hill. Emotionomics, Editura Publica, 2010.

- [3] Cătoi, I., Teodorescu, N. Comportamentul consumatorului. Teorie și practică. București: Editura Economică, 1997.
- [4] Dan Hill. Emotionomics, Editura Publica, 2010.
- [5] Festinger, L., Katz, D., Les methodes de recherche dans les sciences sociales, Paris, 1963.
- [6] Kotler, Ph., Behavioral Models for Analyzing Buyers, în „Dimensions of consumer behavior”, James U.McNeal (ed.), Meredith Corporation, New York, 1969
- [7] Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V. Principiile marketingului. București: Editura Teora, 1999.
- [8] Kroeber-Riel, W., Konsumentenverhalten, 4, Auflage, Verlag Franz Vahlen, München, 1990.
- [9] Myers, J.H., Reynolds, W.H., Consumer Behavior and Marketing Management, Ed. Houghton Mifflin, Boston, 1967.

FACTORI CONSIDERAȚI ÎN PROCESUL DE ALEGERE A INSTITUȚIEI DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR CU PROFIL ECONOMIC

**Ecaterina ȘIȘCAN,
Georgetta ZGHEREA**

*Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova, or. Chișinău, str. Bănulescu
Bodoni, 61, Tel.: +373 22 402 816; email: ecaterinasiscan@yahoo.com; jorjet7@mail.ru*

Abstract

Given the growing competition in the higher education market in the Republic of Moldova, universities are forced to develop competitive marketing strategies for attracting and retaining students. To be successful in this endeavor, the university management must know the reasons and factors which impact potential students' choice. This research is to examine key-factors that influencing student's behavior in decision making of choosing economic higher education institution.

Keywords: higher education institution, educational marketing, student's behavior, factors that influence university choice

JEL Classification: M31, M37, I23

INTRODUCERE

Fiind expuse unei competiții atât la nivel național cât și la nivel global instituțiile de învățământ superior ce oferă programe de instruire în domeniul economic din țară se confruntă cu dificultăți tot mai mari în atragerea și menținerea studenților. Piața învățământului universitar, în general, și a învățământului economic, în particular, înregistrează o tendință stabilă de descreștere în ultimi zece ani. Dacă în anul de studii 2008-2009 în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova își făceau studiile 114865 studenți, în anul 2018-2019 numărul acestora s-a redus aproape în jumătate (60608 studenți) [1]. Aceeași tendință se constată și pe piața învățământului superior economic, deși în ritmuri puțin mai lente. Astfel, numărul solicitanților de programe de instruire în domeniul economic s-a redus în perioada analizată cu 45% (15964 persoane) [1]. Această stare a lucrurilor este determinată, în cea mai mare parte, de factori de ordin obiectiv, cum ar fi: declinul demografic, migrația masivă a populație tinere, etc.

E de menționat că această reducere a cererii pentru serviciile de învățământ superior s-a produs în condițiile în care numărul ofertanților pe piața națională a rămas practic neschimbat, iar accesul la serviciile universităților pe piața internațională devine tot mai facil.

Pe fundalul acestor schimbări, instituțiile de învățământ superior din țară sunt forțate să adopte strategii de marketing pentru atragerea și menținerea studenților. Succesul acestui demers depinde, în mare măsură, de înțelegerea factorilor care influențează alegerea viitorilor studenți. Cunoașterea criteriilor de alegere și a motivațiilor studenților potențiali, permite managementului universitar să adapteze strategiile de recrutare și alte activități de marketing pentru a spori șansele instituției de învățământ de a fi selectată.

Procesului decizional de alegere a instituției de învățământ este un proces complex, care implică decizii semnificative care pun bazele succesului în viață și carieră a studentului. De aceea înțelegerea acestui proces este o sarcină importantă, dar deloc ușoară. În acest context, obiectivele de bază a acestei lucrări se referă la prezentarea cadrului conceptual pentru explorarea factorilor care influențează decizia de alegere a universității, precum și identificarea factorilor cheie considerați de către studenții moldoveni în alegerea instituției de învățământ cu profil economic.

CADRUL CONCEPTUAL

Intensificarea concurenței pe piața națională și internațională a serviciilor de învățământ superior scoate în evidență importanța aplicării strategiilor de marketing educațional pentru atragerea și retenția studenților. Elaborarea strategiilor adecvate impune necesitatea studierii comportamentului consumatorului de servicii educaționale și, în special, a modului cum viitorul student ia decizia de cumpărare și care sunt determinanții alegerii universității.

Studierea factorilor care influențează decizia de alegere a instituției de învățământ este importantă din mai multe motive. Astfel, M.Shah (2010) susține că cunoașterea determinanților comportamentali oferă instituției de învățământ, în primul rând, o înțelegere a motivelor pentru care viitorii studenți preferă o universitate celorlalte; în al doilea rând, informațiile ar putea și trebuie să fie folosite de universități în elaborarea planurilor de marketing; în al treilea rând, permite cunoașterea așteptărilor studenților și adoptarea strategiilor care ar putea fi implementate pentru îmbunătățirea experienței acestuia în procesul de creare și consum a serviciilor educaționale. [cit. de 4, p. 256].

O trecere în revistă a publicațiilor dedicate investigării comportamentului consumatorului de servicii educaționale denotă că există o serie de modele care analizează procesul de alegere a unei universități. Principalele diferențe între aceste modele sunt determinate de descrierea variabilelor și modului în care acestea afectează deciziile de marketing orientate spre încurajarea studenților potențiali de a da curs ofertei instituției. Însă toate aceste modele permit înțelegerea mai profundă și sistematizarea factorilor ce influențează alegerea. Acești factori sunt corelați cu criteriile utilizate de studenți atunci când sortează și evaluează alternativele posibile. Pentru a lua decizia în cunoaștere de cauză consumatorii potențiali de servicii educaționale vor solicita informații concrete, iar universitatea trebuie să fie pregătită să ofere întregul set de informații pentru a-și spori șansele de a fi selectată.

Astfel, potrivit unor autori principalii factori care influențează decizia de alegere a studentului sunt: costul programului, locația, facilitățile, calitatea personalului didactic, reputația ș.a. caracteristici ale instituției de învățământ. [2; 3; 6; 8]

Alte studii se concentrează asupra factorilor personali și de mediu, cum ar fi: influența părinților, recomandările prietenilor, nivelul de instruire al părinților și mediul social [3; 8].

Rezultatele unor cercetări recente au scos în evidență o serie de elemente asociate marketingului, precum publicitatea, mijloacele de comunicare cu impact asupra comportamentului de cumpărare a studenților potențiali [6, p. 55]. Alți autori extind instrumentarul de marketing utilizat pentru a influența deciziile studenților potențiali până la cei 8P ale mixului de marketing educațional: elementele produsului educațional, prețul și alte cheltuieli ale consumatorului, plasamentul, promovare, personal, proces, ambianța fizică, productivitate și calitate [7, p. 278].

Generalizând, totalitatea factorilor pot fi grupați în două categorii mari: (1) caracteristicile instituționale și (2) strategiile de marketing/comunicare. Relația dintre factorii menționați și decizia de alegere a instituției de învățământ superior este prezentată în fig.1.

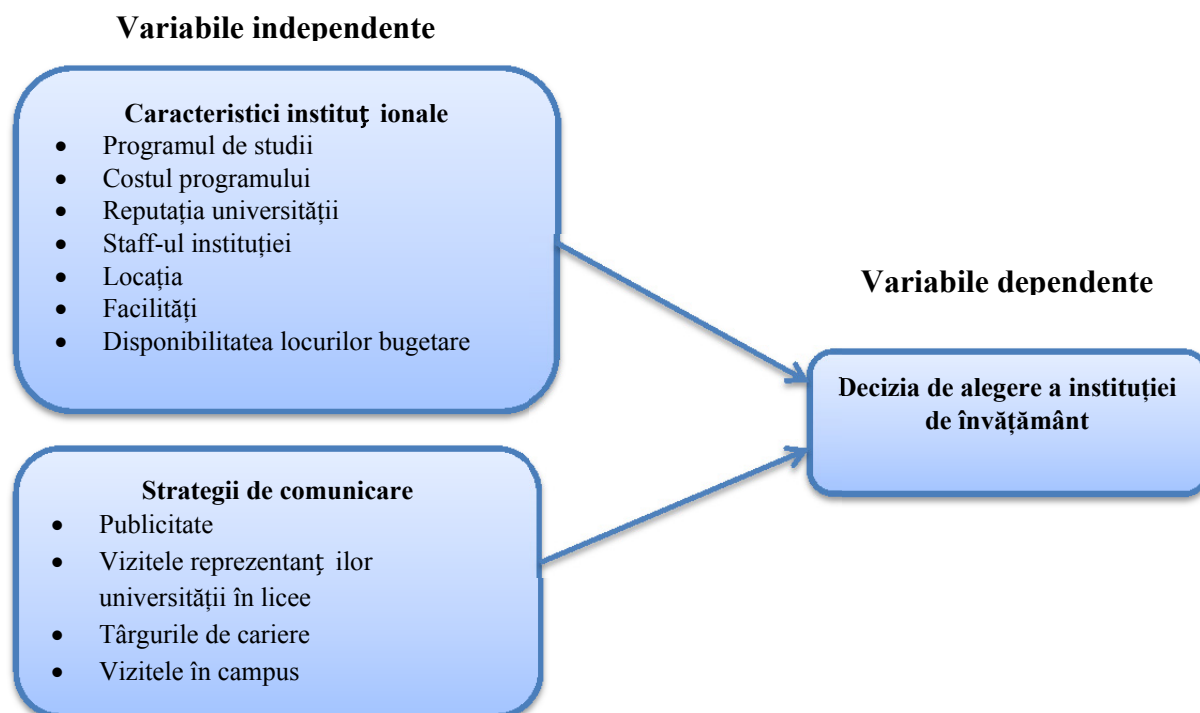

Fig. 1. Factorii care influențează decizia de alegere a instituției de învățământ

Sursa: adaptat după [6, p. 55]

Din categoria factorilor instituționali asupra cărora universitățile ar putea interveni pentru a influența comportamentul consumatorilor potențiali fac parte: reputația universității, locația, programele de studiu, facilitățile, taxele de școlarizare, oportunitățile de angajare, disponibilitatea burselor, personalul. În ceea ce privește strategiile de marketing/comunicare, publicitatea, vizitele în campus, reprezentanții instituționali care vizitează liceele, târgurile de carieră, sunt doar câțiva dintre factorii care influențează deciziile viitorilor studenți [6, p. 55]. Potrivit modelului prezentat mai sus, sarcina marketingului universitar constă în stabilirea relațiilor de cauzalitate dintre variabilele independente și cele dependente, precum și a intensității acestora.

Așa cum se poate observa, studii realizate de cercetătorii din diferite țări evidențiază o diversitate de factori atât de natură obiectivă, cât și de natură subiectivă, care influențează decizia viitorului student. Deși, sinteza rezultatelor acestor cercetări indică asupra existenței unor elemente comune, importanța acordată acestor factori în procesul de evaluare a alternativelor variază de la caz la caz.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Prezenta cercetare poartă un caracter descriptiv, având drept obiectiv examinarea procesului decizional și identificarea principalilor factori considerați de către studenții moldoveni în alegerea instituției de învățământ superior cu profil economic. Totodată, studiul vizează ierarhizarea acestor factori în funcție de importanța lor în luarea deciziei. Analiza rezultatelor studiilor publicate în literatura de specialitate, au permis identificarea și sistematizarea factorilor supuși cercetării. Metoda de colectare a datelor a fost sondajul, iar instrumentul de colectare a datelor - chestionarul structurat. Pentru a evita distorsionarea rezultatelor, populația supusă investigării au fost studenții anului I, care își fac studiile la una din specialitățile cu profil economic. Pentru selectarea participanților la sondaj a fost utilizată metoda de eșantionare stratificată.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În limitele prezentei cercetări ne-am propus să examinăm câteva aspecte: (1) motivele pentru care studenții au decis să-și facă studiile la o specialitate cu profil economic; (2) factorii care i-au determinat să aleagă instituția de învățământ în care își fac studiile și (3) importanța acestor factori în procesul decizional de alegere.

Cunoașterea motivelor pentru care prospecții ar opta pentru un anumit program de instruire, permite instituției de învățământ să-și definească politicile și strategiile de marketing în corespundere cu așteptările grupurilor țintă.

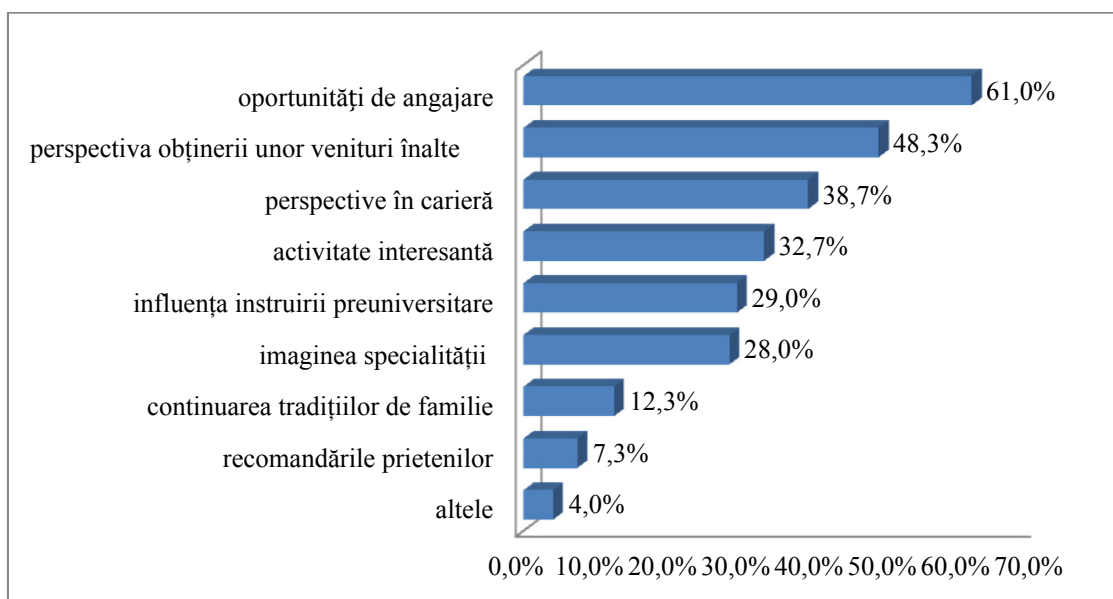

Fig. 2. Factorii care au influențat alegerea programului de instruire

Sursa: elaborat de autor

Așa cum se poate observa din datele reflectate în fig. 2 principalul motiv pentru care studenții au optat pentru un program de studiu în domeniul economic este „oportunitățile de angajare” (61%), urmat de „perspectiva obținerii unor venituri înalte” (48,3%) și „perspective în carieră” (38,7%). Aceste rezultate indică asupra faptului că, în majoritatea cazurilor, alegerea viitorului student este conștientă, rațională și orientată spre viitor.

Pe următoarele poziții sunt plasați așa factori precum: „activitate interesantă” (32,7%), „influența instruirii preuniversitare” (29,0%), „imaginea specialității” (28,0%). Cu o frecvență mai redusă au fost menționați de către studenți factorii personali, precum „continuarea tradițiilor de familie” (12,3%) și „recomandările prietenilor” (7,3%).

Studiul a arătat că există o serie de factori instituționali care influențează deciziile potențialilor studenți în alegerea instituției de învățământ superior. Printre acești factori se numără programele de studii oferite, costul programului, imaginea și reputația instituției, calitatea personalului, locația instituției, facilitățile oferite, disponibilitatea locurilor bugetare. În afară de factorii instituționali, decizia de alegere a universității poate fi influențată și de o serie de factori personali, precum: influența părinților, recomandările prietenilor, recomandările ș.a. Pentru a identifica gradul de influență a acestor factori asupra deciziei de alegere a instituției de învățământ ce oferă programe de instruire în domeniul economic, respondenții au fost rugați să evalueze acești factori pe o scală cu cinci trepte în funcție de importanța lor. Pe baza răspunsurilor obținute, a fost calculat nivelul mediu de importanță a factorilor.

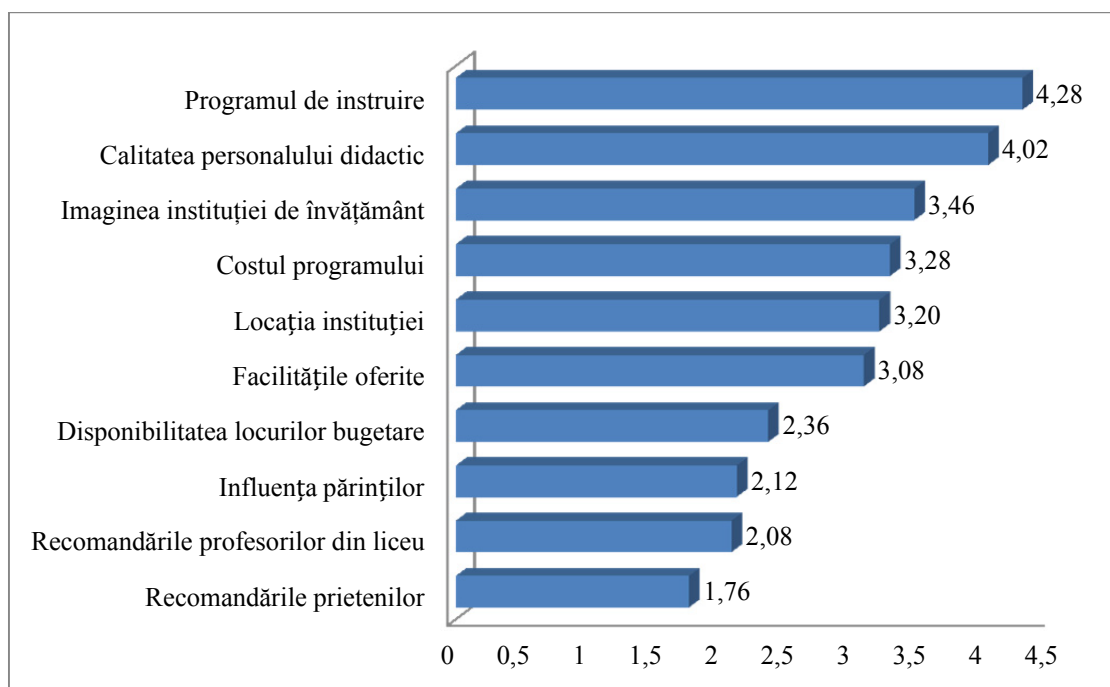

Fig. 3. Importanța factorilor considerați în alegerea instituției de învățământ superior
Sursa: elaborat de autor

Potrivit rezultatelor prezentate în fig.3, cel mai important factor considerat de către studenți este „programul de instruire” care a atins cel mai înalt scor (4,28 p.), urmat de calitatea „personalului didactic” (4,02 p.). Pe următoarele patru poziții cu un scor peste mediu se plasează: „ imaginea instituției de învățământ” (3,46 p.), „costul programului de instruire” (3,28 p.), „locația instituției” (3,20 p.) și „facilitățile oferite” (3,08 p.). Factorii mai puțin considerați în alegerea instituției de învățământ s-au dovedit a fi: „disponibilitatea locurilor bugetare” (2,36 p.), „influența părinților” (2,12 p.), „recomandările profesorilor din liceu” (2,08 p.) și „recomandările prietenilor” (1,76 p.).

Conform rezultatelor obținute studenții moldoveni sunt influențați în deplină măsură de factorii reflectați în modelele comportamentale analizate anterior. Totodată, aceste rezultate vin să confirme ideea, potrivit căreia determinanții comportamentali manifestă un grad de similitudine sporit de la o țară la alta, importanța acordată acestora în procesul de alegere a instituției de învățământ poate varia de la caz la caz. Așa spre exemplu, în urma studiului realizat cercetătorii E.Manoku (2015), M.M.Shamnot (2011) identifică drept cel mai important factor care afectează decizia de alegere a universității este „costul programului de studiu” [4; 8]. M.J.MacEachern și D.Yun (2017), la rândul său, studiind factorii ce influențează alegerea studenților chinezi, ajung la concluzia că „facilitățile educaționale” este cel mai important factor de motivație a studenților [2]. Rezultatele obținute de cercetătorul rus Хлабыстова H.B. (2014) au arătat că printre primii trei factori de influență se regăsesc: „calitatea instruirii”, „ imaginea instituției” și „influența părinților”[9].

Revenind la rezultatele obținute în urma sondajului realizat în limitele prezentei cercetări, putem costata că în cazul studenților moldoveni grupul de factori instituționali are un impact considerabil mai mare asupra deciziei de alegere a instituției de învățământ în comparație cei personali, care s-au plasat pe ultimele trei poziții în clasament. Această stare a lucrurilor, oferă universităților posibilități variate pentru elaborarea unor strategii viabile pentru atragerea și retenția studenților.

CONCLUZII

Analiza comparativă a cercetărilor realizate în scopul identificării factorilor care afectează alegerea de către solicitanți a instituției de învățământ superior a arătat că nu sunt diferențe semnificative în ceea ce privește factorii de influență, în timp ce importanța acordată acestora poate varia. Astfel, potrivit rezultatelor studiului realizat în rândul studenților moldoveni, cei mai importanți factori ce le-au determinat alegerea universității sunt: „programul de instruire”, urmat de „calitatea personalului didactic”, „imaginea instituției de învățământ”, „costul programului de instruire”, „locația instituției” și „facilitățile oferite”.

În ceea ce privește factorii care au influențat alegerea în favoarea programului de instruire în domeniul economic se constată că decizia studentului potențial este, de cele mai dese ori, conștientă, rațională și orientată spre viitor. Printre principalii factori respondenții au indicat: „oportunitățile de angajare”, „perspectiva obținerii unor venituri înalte” și „perspective în carieră”. Aceste rezultate vin să confirme teoriile existente în literatura de specialitate potrivit cărora individul este predispus să investească în educație dacă crede că va obține câștiguri mai înalte în viitor.

Cunoașterea factorilor-cheie care influențează procesul de alegere a instituției de învățământ superior și al programului de studii oferă managementului universitar informațiile necesare pentru identificarea surselor de avantaj competitiv și dezvoltarea unor strategii de marketing orientate spre atragerea și menținerea studenților.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [online]. Disponibil: <http://www.statistica.md>.
- [2] MACEACHERN, M.J., YUN, D. (2017) Exploring factors influencing international students' decision to choose a higher education institution: a comparison between Chinese and other students [online]. In: *International Journal of Educational Management*. Vol. 31, nr. 3, pp. 1-21. Disponibil: <https://www.researchgate.net/publication/315845993> (accesat 10.09.19).
- [3] MANIU, I, MANIU, G.C. (2014) Educational Marketing: Factors Influencing the Selection of a University [online]. In: *SEA - Practical Application of Science*. Vol. II, nr. 3 (5), pp. 37-41. Disponibil: http://seaopenresearch.eu/Journals/articles/SPAS_5_5.pdf (accesat 10.09.19).
- [4] MANOKU, E. (2015) Factors that influence university choice of Albanian students [online]. In: *European Scientific Journal*. Vol. 11, nr. 16, pp. 253-270. ISSN: 1857 – 7881. Disponibil: <https://pdfs.semanticscholar.org/9c18/ab9d06be6b31c5cacfac92869016c1df9328.pdf> (accesat 07.09.19).
- [5] MBAWUNI, J., NIMAKO, S.G. (2015) Critical Factors Underlying Students' Choice of Institution for Graduate Programmes: Empirical Evidence from Ghana [online]. In: *International Journal of Higher Education*. Vol. 4, nr. 1, pp. 120-135. ISSN 1927-6052. Disponibil: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1060550.pdf> (accesat 10.09.19).
- [6] MING, J.S.K. (2010) Institutional Factors Influencing Students' College Choice Decision in Malaysia: A Conceptual Framework [online]. In: *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 1, nr. 3, pp. 53-58. Disponibil: <http://www.ijbssnet.com/journals/Vol.1.No.3.December.2010/6.pdf> (accesat 10.09.19).
- [7] SEEHANATE, K. (2017) The Marketing Factors Affecting Student's Decision of Choosing Higher Education Institution in South-Northeastern Region [online]. In: *Review of Integrative Business and Economics Research*. Vol. 6, pp. 275-283. ISSN: 2304-1013. Disponibil: http://buscompress.com/uploads/3/4/9/8/34980536/riber_6-nrru_al7-344_275-283.pdf (accesat 07.09.19).
- [8] SHAMMOT, M.M. (2011) Factors Affecting the Jordanian Students' Selection Decision Among Private Universities [online]. In: *Journal of Business Studies Quarterly*. Vol. 2, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 2152-1034. Disponibil: <https://pdfs.semanticscholar.org/9db5/1fa80804e096a17557b90796d770f41e3243.pdf> (accesat 10.09.19).
- [9] ХЛАБЫСТОВА, Н.В. (2014) Факторы, определяющие выбор вуза и профессиональное самоопределение абитуриентов (на примере ФГБОУ ВПО «КубГУ») [online]. În: *Научные труды КубГУ*, №2, с. 1-8. Disponibil: <http://ntk.kubstu.ru/file/47> (accesat 10.09.19).

PARTICULARITĂȚILE MARKETINGULUI RELAȚIONAL PE PIAȚA ORGANIZAȚIONALĂ

*Ala SOLOMATIN,
Elena VACULOVSKI,
Tatiana CARTAVIH*

*Academia de Studii Economice din Moldova. Strada Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61,
Chișinău 2005*

Autor corespondent Ala Solomatin: alaselomatin@yahoo.com

Abstract

This article is about marketing relationships in the industrial market. The definition of relationship marketing is considered, a classification of North American relationship marketing is proposed, North European and British scientific schools. The key features of marketing relationships in the industrial market are presented in national practice.

Key words: marketing, relationship marketing, suppliers, intercompany relationship, relationship marketing development.

JEL classification: M31

INTRODUCERE

În condițiile actuale ale pieței, când globalizarea se răspândește rapid, se dezvoltă tehnologia informațională, se perfecționează procesele de producție, concurența pe piețele organizaționale se manifestă tot mai dur. În aceste condiții, succesul unei companii industriale și rezultatul activităților sale depind în mare măsură de eficacitatea cooperării companiei cu partenerii. Prin urmare, revizuirea majoră a conceptelor de marketing și dezvoltarea de noi abordări axate pe construirea și menținerea relațiilor reciproce benefice pe termen lung cu partenerii sunt solicitate și binevenite. Având în vedere acest fapt, conceptul de marketing relațional, născut în anii 1980 și bazat pe recunoașterea importanței deosebite a relațiilor cu partenerii, este în prezent unul dintre cele mai discutate domenii de dezvoltare a marketingului.

MATERIALE ȘI METODE

Obiectul de studiu: utilizarea conceptelor de marketing relațional în cadrul pieței organizaționale. Autorul a folosit o abordare calitativă, care poate contribui la o evaluare obiectivă a conceptelor de marketing relațional în cadrul pieței organizaționale, folosind metode de cercetare precum documentarea, analiza comparativă, deducția.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Orientarea către marketingul relațional s-a afirmat cu putere după 1990, marcând, practic, o nouă etapă în orientarea întreprinzătorilor, în relațiile lor de piață. O contribuție importantă și-au adus-o specialiștii scandinavi Christian Grönroos, Evert Gummesson, Leif Edvinsson, Anna Kahn și cei englezi, cum ar fi Michael Baker. Marketingul relațional prezintă următoarele avantaje: asigură fidelitatea cumpărătorilor pe un timp mai îndelungat, reducând costurile de marketing; consolidează securitatea și stabilitatea întreprinderii; contribuie la eficientizarea economiei de piață, fapt benefic atât firmelor, cât și cetățenilor. Concentrarea dublă a eforturilor întreprinderii, pe produse și pe servicii superioare, deci pe calitate și servicii totale - semnifică esența demersului specific marketingului relațional. Acțiunea de creare a unei clientele fidele poartă numele de marketing de relație. Relațiile cu clienții se structurează pe cinci niveluri diferite [1]:

1. elementar: comerciantul vinde produsul fără a mai lua apoi legătura cu clientul;
2. de reacție: comerciantul vinde produsul și îl încurajează pe client să ia legătura cu el dacă are neclarități sau nemulțumiri;
3. de răspunsuri: comerciantul telefonează clientului la scurt timp după vânzare pentru a verifica dacă produsul corespunde așteptărilor. În plus, el solicită clientului să-și exprime sugestiile pentru îmbunătățirea produsului și orice nemulțumire legată de acesta. Informațiile vor ajuta firma să-și îmbunătățească oferta.
4. ofensiv: comerciantul telefonează periodic clientului, oferindu-i sugestii în legătură cu noi modalități de utilizare a produsului sau informații despre produsele noi apărute;
5. de cooperare: firma colaborează permanent cu clientul pentru a găsi căi de economisire sau de servire mai eficientă a acestuia.

O firmă care dorește să creeze o legătură mai strânsă cu clienții săi poate apela la trei instrumente de marketing [2]:

a) Introducerea unor avantaje de ordin financiar în relația cu clienții. De exemplu, companiile aeriene aplică programe de recompensare a pasagerilor frecvenți, hotelurile oferă clienților fideli camere mai bune, magazinele rambursează o parte din preț etc. Deși asemenea programe satisfac preferințele clienților, ele sunt ușor de imitat de către concurență și nu mai au aceeași eficiență în diferențierea unei anumite oferte.

b) Oferirea unor avantaje de ordin social alături de cele financiare. Personalul firmei este chemat să consolideze legăturile sociale cu clienții, pentru a afla care sunt nevoile și dorințele acestora, dând astfel o notă individuală și personală activității pe care o desfășoară.

c) Realizarea unor legături structurale, pe lângă avantajele financiare și sociale oferite. De exemplu, firma poate pune la dispoziția clienților echipamente sau rețele electronice pentru simplificarea circuitului comenzilor, plăților, evidenței stocurilor etc.

Până de curând, în Republica Moldova, majoritatea companiilor industriale nu au acordat o mare importanță relațiilor cu partenerii, perfecționării și managementului acestora. Cu toate acestea pe măsură ce concurența se intensifică pe piețele interne și globale, prioritățile strategiilor de marketing se schimbă și pentru companiile naționale: în schimbul strategiilor de supraviețuire sunt introduse din ce în ce mai mult strategiile de dezvoltare. La baza acestor schimbări este experiența de succes venită din străinătate, dar este necesară adaptarea corectă, deoarece ținând cont de specificul național, procesul de construire și gestionare a relațiilor în companiile industriale de pe piața națională are multe particularități, care ar trebui studiate în detaliu.

Un factor cheie în succesul unei companii pe piața industrială este fiabilitatea și eficacitatea relațiilor cu furnizorii, pentru că anume din aceasta rezultă ce produse va prezenta compania pe piață, la ce preț și în ce cantități. În acest sens, o analiză complexă a relațiilor cu furnizorii și căutarea modalităților de îmbunătățire a acestora este importantă și relevantă.

Spre sfârșitul secolului XX, a devenit evident că marketingul tradițional, bazat pe elementele mixului de marketing și pe relațiile pe termen scurt, nu permite dezvoltarea eficientă a cooperării. În acest sens, marketingul își extinde funcțiile și pe lângă funcțiile de cercetare, planificare, vânzare și distribuție, se introduce o nouă funcție – cea de cooperare între partenerii de afaceri [3]. O influență majoră asupra formării noii funcții de marketing a fost globalizarea activă a piețelor, care, pe de o parte, a dus la apariția de noi forme de cooperare, iar pe de altă parte - la concurență acerbă. Aceasta din urmă a forțat întreprinderile să treacă de la relații concurențiale a vânzătorului cu cumpărătorul și alte grupe de contact la relații de cooperare activă, pașnică și de compromis.

Standardizarea producției și dezvoltarea activă a sectorului de servicii de asemenea au devenit motive importante pentru dezvoltarea marketingului relațional. În a doua jumătate a secolului trecut,

produsele devin mai standardizate, iar serviciile - mai uniformizate, ceea ce duce la utilizarea de soluții similare de marketing [4]. Într-o astfel de situație, principala posibilitate de a deveni mai competitiv, este formarea de relații personale pe termen lung cu clienții și partenerii.

În literatura științifică există multe publicații referitor la marketingul relațional, dar esența noii abordări nu rămâne studiată până la sfârșit și necesită în continuare reflecție și sistematizare. Așa, de exemplu, în lucrările științifice nu putem întâlni o definiție a marketingului relațional, care ar permite să se înțeleagă în detaliu diferențele dintre abordarea marketingului relațional și cel tradițional.

Toate definițiile date marketingului relațional pot fi împărțite în două mari grupuri: definiții în sens larg, ceea ce implică întreaga gamă de relații a companiei cu partenerii (clienți, furnizori, distribuitori, organisme guvernamentale, concurenți etc.) și definiții în sens restrâns care caracterizează relațiile duale dintre compania furnizor cu consumatorii. Definițiile cheie într-un sens larg și îngust ale specialiștilor din domeniu sunt prezentate în tabelul 1.

După cum se poate observa din tabelul 1, definițiile variază mult și marketingul relațional este apreciat din diverse aspecte, pornind de la o poziție de acțiuni de colaborare și crearea unei valori comune și până la formarea bazelor de date comune și consolidarea mărcii.

Necătând la marea varietate de definiții ale marketingului relațional, una dintre cele mai citate în literatura științifică este definiția, propusă de R. Morgan și S. Hunt [5], și deci putem spune că majoritatea cercetătorilor din domeniul Marketingului relațional susține punctul de vedere al acestor autori, care iau în considerare întreaga gamă de relații ale companiei cu partenerii în cadrul unei rețele comune.

Tabelul 1. Definițiile marketingului relațional în sens larg și restrâns

Autorul, anul	Definiție
În sens larg	
Gronroos, 1990	Obiectivul marketingului este de a stabili, menține și dezvolta relații cu consumatorii și alți parteneri în scopul de a atinge obiective comune și profit
Kotler F., Akrol R., 2000	Practica cooperării pe termen lung cu beneficii reciproce cu partenerii cheie ai companiei (consumatori, furnizori, distribuitori), menită să stabilească relații privilegiate pe termen lung
Parvatiyar A., Sinha M., 2000	Activități și programe de colaborare în comun cu intermediari și utilizatorii finali vizând crearea și dezvoltarea de beneficii economice și micșorarea costurilor
Morgan R.M., Khant Sh.D., 2004	Toate activitățile de marketing vizând construirea, dezvoltarea și menținerea unor relații de succes
Третьяк О.А., 2006	Crearea și întreținerea pe termen lung în scopuri rentabile pentru toate grupurile interesate (consumatori, furnizori etc.) de relații pentru business durabil și crearea de beneficii competitive
În sens îngust	
McKenna R., 1991	Consolidarea importanței consumatorului și trecerea de la manipularea acestuia la interesarea consumatorului (comunicare, schimb cunoștințe, experiență etc.)
E. Biekert., 1992	Marketingul cu accent pe aspectele de promovare bazate numai pe suport de baze de date
Doyle S.X., Roth G.T. 1992.	„Cucerirea” consumatorului de afaceri prin dezvoltarea încrederii pe termen lung
Peppers D., Rogers M. 1993.	focusarea pe marketingul individual, implicând crearea bazelor de date pentru construirea relațiilor cu clienții pe termen lung
Michael E. Porter., 1993	Procesul în care cumpărătorul și vânzătorul organizează relații eficiente, confortabile, de inspirație și etice; relații personale, profesionale și profitabile pentru ambele părți
Gummesson E. 1994	Marketing bazat pe relații, rețele și interacțiuni orientat pe relații pe termen lung benefice reciproc cu consumatori individuali; valoarea este creată de participanții la relații împreună
Ian Gordon., 1998	Un proces continuu de identificare și creare a valorii cu clienții, precum și obținerea în comun a beneficiilor și partajarea acestora între participanții la interacțiune

Brun et al., 2014	Toate acțiunile care vizează analiza, planificarea, implementarea și controlul măsurilor care declanșează, stabilizează, consolidează și reînnoiesc relațiile de afaceri cu părțile interesate ale companiei, în special cu consumatorii, precum și crearea valorii în procesul acestei relații
Keller, 1990	Marketingul relațional - strategie de afaceri durabilă, bazată pe orientarea către client

Elaborat după: [2-6]

La mijlocul anilor 1990 A. Palmer propune să clasifice cercetarea în domeniul marketingului relațional în trei domenii [6]:

1. direcția tactic - implică utilizarea marketingului relațional ca instrument de promovare;
2. direcția strategic - menținerea și dezvoltarea relațiilor depinde de eficacitatea utilizării factorilor instituționali, legali, geografici și alți;
3. direcția filozofică - orientarea generală a strategiei de marketing a companiei.

Pentru a înțelege esența marketingului relațional ne vom referi la lucrările școlilor științifice de renume, ai căror reprezentanți au adus o contribuție deosebită în dezvoltarea conceptului și continuarea cercetării în acest domeniu.

În figura 1 este reflectată o prezentare sistemică a clasificării tipurilor de relații inter-companii ale celor mai mari școli științifice (nord-americane, nord europene și britanice). Astfel, putem concluziona că în literatura științifică modernă studiului conceptului de „marketing relațional” îi este acordată o mare atenție. Dar, în același timp, nu există unanimitate în abordările acestui concept: conceptul este considerat fie în sens larg - ca un ansamblu de relații cu întregul spectru parteneri, fie în sens îngust, ca implicând doar relațiile duale. Esența conceptului „marketing relațional” integral poate fi dezvăluit prin structura sa, în care cultura și valorile companiei, strategia, oamenii, cunoștințele și tehnologia prezintă rolurile cheie. Activitatea complexă a acestor componente permite cel mai bine inițierea și dezvoltarea relațiilor cu partenerii.

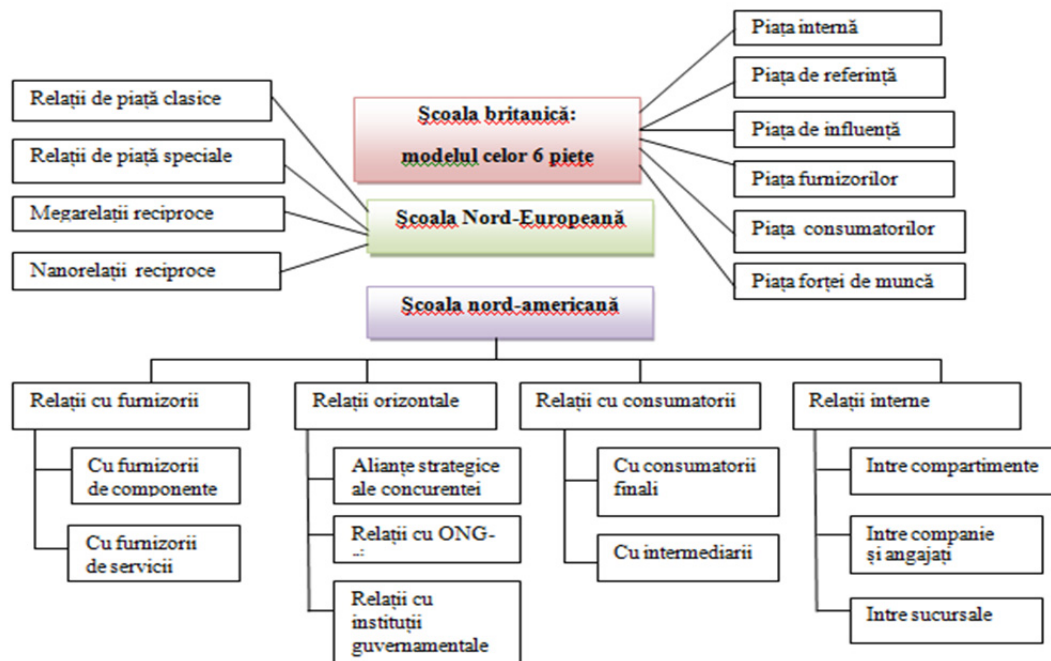

Figura 1. Clasificări științifice ale tipurilor de relații inter-companii

Elaborat după: [5].

Creșterea cerințelor clienților pentru calitatea și varietatea produselor, concurența acerbă pe piețele industriale determină creșterea interesului companii pentru noi oportunități de creștere a competitivității lor pe piețele interne și externe. Însă, conceptul clasic de marketing care se bazează pe principiile funcționării piețelor de consum, nu poate fi întocmai proiectat pe piețele organizaționale.

Prin marketing organizațional F. Webster înțelege „vânzarea de bunuri sau servicii destinate clienților industriali, care includ companii producătoare, instituții guvernamentale, utilități de servicii medicale și instituții de învățământ, comercianții en-gros și cu amănuntul etc.” [7]. Scopul achiziționării de bunuri pe piața organizațională - utilizarea în producție sau revânzarea ulterioară. Piața bunurilor de consum se bazează pe vânzarea de bunuri și servicii consumatorilor finali pentru consum propriu. Având în vedere această diferență importantă între aceste piețe este necesară revizuirea conceptelor de marketing tradițional și dezvoltarea unui sistem de marketing în cadrul căruia este posibil să se ia în considerare interacțiunile dintre subiecții unei piețe organizaționale sau BtoB. Pentru elaborarea unui sistem de relații pe piața organizațională este necesară cunoașterea particularităților acestei piețe și specificul interacțiunilor dintre participanții pe această piață.

Caracteristicile cheie ale pieței industriale care determină specificul relațiilor dintre companii sunt [1]:

- număr limitat de furnizori -(companiile de pe piața organizațională colaborează cu un număr limitat de parteneri;
- Dependență puternică față de parteneri - limitele cantitative de furnizori necesită un studiu detaliat al partenerilor și un grad ridicat de individualizare a relațiilor cu aceștia;
- Orientare strategică - majoritatea participanților pe piața organizațională au ca obiectiv nu obținerea unui beneficiu unic, ci asigurarea unor surse stabile de livrare a mărfurilor;
- Concentrație geografică - întreprinderile industriale, de regulă, sunt localizate destul de concentrat, de exemplu, în apropierea locurilor de extracție de materii prime, concentrarea forței de muncă etc.;
- scara tranzacțiilor - de regulă, pe piața organizațională tranzacții sunt mai puține, dar sunt mult mai mari valoric și cantitativ decât pe piața BtoC;
- complexitatea procesului de achiziție - pe piața organizațională, achizițiile sunt un proces complex, de lungă durată și în mai multe etape, la care participă mulți oameni din diverse departamente, începând cu cel de marketing și sfârșind cu cele de finanțe și logistică;
- Nivel ridicat de competență al consumatorilor - consumatorii sunt bine cunoscuți cu conjunctura pieței, cu caracteristicile de calitate și cu produsele în sine.

Pentru o mai bună înțelegere a specificului marketingului relațional pe piața organizațională particularitățile acestora sunt prezentate în tabelul 2.

Tabelul 2 - Caracteristicile relațiilor între companii pe piața industrială

Particularitate	Descriere
Definirea produsului	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Este prezentat în sens larg și include servicii conexe. ✓ Față de produs sunt înaintate cerințe clare, uneori special și chiar unice. ✓ O mare importanță este acordată calității, caracteristicilor tehnice ale produsului, opțiunilor de servicii, garanție etc
Caracteristica cumpărătorului	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Persoane juridice: - companii care achiziționează produse sau materiale pentru procesul de producție; - companii care achiziționează produse pentru revânzare. ✓ Cumpărătorii cheie sunt importanți pentru furnizor, deoarece volumul achizițiilor determină vânzările furnizorilor. ✓

Caracteristica vânzătorului	✓ Persoane juridice: - - companie care este producător direct al unui produs / serviciu; - - companie care revinde produse/servicii ale unei companii producătoare. ✓ concentrare mare de furnizori în apropierea surselor de materii prime sau a forței de muncă. ✓ Furnizorii majori sunt importanți pentru cumpărător, deoarece stabilitatea producției sau a vânzărilor depinde în mare măsură de calitatea produselor și de fiabilitatea livrărilor
Luarea deciziei de cumpărare	Luarea deciziilor este rațională, de regulă, mai multe persoane participă la proces. Cumpărătorii se bazează adesea pe cerințe tehnice clare, caracteristicile și nevoile producției, competența profesională a specialiștilor.
Stabilitatea pieței	Piață instabilă datorată schimbărilor permanente a tehnologiilor
Oferta	Cererea determină oferta în cursul comunicării directe cu cumpărătorul. Cererea este deseori puțin elastică față de preț Cererea este sensibilă la schimbările de mediu.
Natura relațiilor	Focusare pe cooperare pe termen lung. Primirea periodică a informațiilor despre activitățile partenerilor, succesul acestora pe piață. Interacțiune dintre furnizor și cumpărător la diferite niveluri: de la cercetarea de piață realizată de furnizor și producția de produse, până la distribuția fizică și cercetare-dezvoltare, care permite acumularea de resurse, combinarea acțiunilor partenerilor într-un tot întreg. Formarea de relații de tip rețea.
Particularitățile marketingului	Marketing personalizat. Accent pe interacțiunile dintre verigile creatoare de valoare și în interiorul lanțurilor

Elaborat după: [1]

În era tranzacțională, relațiile cu furnizorii erau unele de rutină și erau gestionate numai la nivel operațional. La sfârșitul anilor 1980 relațiile au început să fie transformate într-un sistem unic care acoperă întreaga gamă de relații între companie și furnizor: înființarea, întreținerea și dezvoltarea relațiilor (SRM – Supplier Relationship Management). Astfel, managementul relațiilor s-a transformat într-o funcție strategică a companiei, iar acum, în multe companii, deciziile cu privire la alegerea furnizorilor, dezvoltarea relațiilor cu aceștia sunt în responsabilitatea conducerii superioare. Dezvoltarea în continuarea a relațiilor cu furnizorii poate fi prevăzută prin crearea de noi modele de gestiune a relațiilor în lanțul de livrare a produselor de la producător la consumatorul final (SCM – Supply Chain Management). Acest sistem acoperă deja întregul lanț de valori, inclusiv utilizatorul final.

Deci la primul nivel, răspunzând numai semnalelor de piață, compania folosește abordări tranzacționale. La al doilea nivel, compania stabilește relații strânse pe termen lung cu consumatorul și trece la marketing relațional. La al treilea nivel compania formează pe termen lung relații nu numai cu consumatorii săi, cu consumatorii consumatorilor săi, intermediarii și alții, ci și cu furnizorii săi, furnizorii furnizorilor săi și așa mai departe în lanț. Relațiile de la cel de-al treilea nivel, sugerează că este posibil să se satisfacă consumatorii finali cât mai pe deplin numai în cazul, când activitatea de marketing a companiei reprezintă un lanț de relații strânse cu toate verigile așa-numitei companii centrale, cu toți furnizorii, toți consumatorii.

În Republica Moldova, procesul de dezvoltare a relațiilor dintre companiile industriale și furnizorii prezintă o serie de particularități:

- 1) puterea de piață a furnizorilor depășește semnificativ puterea de piață a cumpărătorilor;
- 2) furnizorii naționali nu sunt întotdeauna gata să se adapteze nevoilor companiei cumpărător;
- 3) există diferențe în abordarea managementului relațiilor în companiile ce prestează servicii industriale și companiile producătoare. Acestea din urmă pun accent pe așa factori precum tehnologia, capacitatea de producție, inovația, calitatea și costurile, care determină poziția companiei în ochii consumatorilor și a concurenților, dar pun preț mic pe strategiile de gestionare a relațiilor cu partenerii.

CONCLUZII

Astfel, conform rezultatelor analizei caracteristicilor marketingului relațional cu furnizorii pe piața organizațională, se poate remarca faptul că, în procesul de construire a relațiilor, merită luate în considerare concentrația geografică puternică a furnizorilor, puterea lor mare pe piață datorită numărului lor limitat, precum și nivelul înalt de competență a clienților. Anume aceste caracteristici creează condiții specifice de interacțiune între parteneri și necesită un studiu complet.

REFERINȚE

1. [1] Anghel Laurențiu-Dan 2004. Business to business marketing Editura ASE, București. ISBN 973-594-550-9
2. [7] Deshpande Rohit and Webster Frederick E., Jr. Organizational Culture and Marketing: Defining the Research Agenda. *Journal of Marketing* Vol. 53, No. 1 (Jan., 1989), pp. 3-15
3. [2] Ivens, B., Mairhofer; U. 2003 ILs factorurs de reussite du marketing relational, *Decision Marketing*, nr.31 ISBN-13: 978-3843390798
4. [6] Palmer Adrian 1997 Defining relationship marketing: an international perspective *Management Decision* ISSN: 0025-1747
5. [4] Куш С.П. 2008. Маркетинг взаимоотношений на промышленных рынках. 2-е изд. СПб.: ВШМ СПбГУ, ISBN 978-5-9924-0025-0
6. [5] Морган Р.М., Хант Ш.Д. 2004. Теория приверженности и доверия в маркетинге взаимоотношений // *Российский журнал менеджмента*. № 2(2). С. 73–110.
7. [3] Сони́на Т.Е. Маркетинг взаимоотношений: эволюция концепций // *Маркетинг*. 2011. № 3. С. 111–123. ISSN 0869-3722

РОЛЬ ИМИДЖА В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ И ТУРИСТИЧЕСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ГОРОДА

THE ROLE OF IMAGE IN INCREASING THE INVESTMENT AND TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE CITY

Lidia MITNIȚAIA
Stanislav ARMANOV

Academy of Economic Sciences of Moldova
61 Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni Street, Chisinau, Republic of Moldova

Corresponding author: lidianata@mail.ru

Abstract

The relevance of this research is caused by features and ways of impact on perception of people of such phenomenon as image. Modern operating conditions of the cities cause the necessity of use of image approach in their management. The competition of the cities for the human capital, for private and state investments into their economy, for participation in state programs and obtaining state orders for the enterprises, for tourist flows and consumers of goods and services grows. The image is one of means of competition. The image of the city formed in consciousness of investors, inhabitants and tourists exerts considerable impact on his economic indicators. In the conditions of growth of influence of mass media the question of image becomes a factor of change of reality. This problem is of interest both from a scientific and a practical point of view. Now still insufficiently general-theoretical and methodological developments in the field of studying of process of formation of image of the cities in a social and administrative context.

The purpose of our research is studying of the formed image of the city of Chisinau, identification of its key aspects of development and the offer of recommendations for increasing investment and tourism attractiveness.

Research methods. In the course of the research authors analyzed data of the state statistics, periodical press materials, the Internet resources, social and investment attractiveness ratings of the world's cities, and also used methods of obtaining primary information, such as interviews and observations.

Results. The recommendations proposed by the authors based on the results of the research are aimed at increasing the investment and tourist attractiveness of the city and increasing its competitiveness.

Key words: *image, city, investment, tourism, attractiveness.*

Jel Clasification: *M31*

ВВЕДЕНИЕ

В теории и практике современного маркетинга большое внимание уделяется вопросам построения и продвижения благоприятного имиджа территорий. Маркетинг территорий представляет собой специализированную деятельность, предпринимаемую на территории с целью создания, поддержания или изменения о ней мнений, намерений и/или поведения субъектов, как уже существующих и действующих на данной территории, так и ее потенциальных потребителей [1]. Актуальность темы исследования обусловлена повышением экономического значения различных территорий, возрастанием конкуренции между городами и регионами за ресурсы существования (инвестиции, человеческий капитал, туристические потоки, потребителей товаров и услуг и др.). Современные условия существования города ориентируют теоретиков и практиков городского маркетинга на создание инновационных форм управления городом, на поиск новых ресурсов его развития. Одним из факторов

инвестиционной привлекательности города является его имидж. В связи с этим возрастает необходимость целенаправленного управления имиджем города как стратегическим фактором его конкурентоспособности на внутреннем и международном рынке. Авторами, оказавшими значительное влияние на изучение данной проблемы, являются Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д., Дмитриевская Н.Ф., Панкрухин А.П., Гапоненко А.А., Алисов А.Н., Демченко О.В., В.Н.Казарин В.Н., Кисмерешкин В. Ю., Рожков И. Г. и другие.

Имидж города влияет на различные стороны городского развития, и, прежде всего, на экономику, культуру, миграционные процессы, а также на поведение жителей в городе. Дмитриевская Н.Ф. определяет его как относительно устойчивую и воспроизводящуюся в массовом и индивидуальном сознании совокупность эмоциональных и рациональных представлений о городе, складывающуюся на основе всей информации, полученной о нем из различных источников, а также собственного опыта и впечатлений [2]. В перспективные программы развития городов всё чаще включаются проекты по разработке и продвижению имиджа. В связи с этим обращение к исследованию данной темы является своевременным.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Несмотря на признание необходимости комплексного подхода к изучению процесса формирования имиджа городов в социально-управленческом контексте, пока ещё недостаточно общетеоретических и методологических разработок в данной области. Теоретико-методологической основой данного исследования послужили теоретические положения, представленные в трудах учёных в области экономики города, маркетинга территорий, маркетинговых коммуникаций и имиджологии. Методологическую основу исследования составляет совокупность общелогических методов (анализ, систематизация, обобщение, дедукция, индукция, аналогия и др.) и частнонаучных (методы маркетинговых исследований, SWOT-анализ). Информационной основой исследования послужили данные государственной статистики, рейтинги социальной и инвестиционной привлекательности городов, результаты исследований внутреннего и внешнего имиджа Кишинёва, проведенных автором в 2018-2019 годах.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Положительный имидж выступает необходимым инструментом для формирования устойчивой конкурентоспособности города в долгосрочной перспективе, а также привлечения финансовых инвестиций для динамичного развития города, улучшения социального благополучия его жителей. Панкрухин А.П. [3] выделяет такие особенности городского образа жизни, как высокая плотность населения, сосредоточение в городах транспортной и деловой инфраструктуры, размещение в городах как местных, так и вышестоящих органов власти, множественность средств массовой информации и насыщенность информационной и образовательной среды города, концентрированная обеспеченность современными городскими удобствами и коммунальными благами, высокая (относительно сельских районов) стоимость жизни и земли, плохое состояние экологии большинства городов.

Город Кишинёв является столицей Республики Молдова, он интегрирует человеческие ресурсы, транспортные, финансовые и материальные потоки территории, оказывая существенное влияние на развитие всей страны через систему обширных социально-экономических связей. Столичный статус предполагает выполнение им ряда функций, имеющих национальное значение: политических, экономических, административных, культурных,

научных, образовательных. Кишиневу принадлежит ключевая роль в процессе развития Республики Молдова. Это административный, экономический и культурный центр страны, чей опыт и возможности инноваций и социально-экономических преобразований имеет общегосударственное значение. Это крупнейший город Молдовы, экономический и культурный центр, расположенный в центре страны на реке Бык. Кишинёв обладает особым статусом в административном делении страны — он является муниципалитетом. Кроме самого города Кишинёва, в состав одноимённого муниципалитета входят шесть окрестных городов (Сынжера, Дурлешты, Ватра, Кодру, Вадул-луй-Водэ, Криково) и двадцать пять населённых пунктов, объединённых в тринадцать коммун (сёл). Город стоит на семи холмах и вытянут вдоль реки Бык - правого притока Днестра. Он разделён на 5 секторов (районов): Центр, Ботаника, Рышкановка, Чеканы, Боюканы. Кишинёв является крупным транспортным узлом, он связан железнодорожным, автобусным и воздушным сообщением со многими городами мира.

Имидж города - один из наиболее значимых объектов управления. Формирование необходимого или нового имиджа города всегда исходит из того, что город - это не новый товар и у него существует определённый имидж. Объектами формирования любого имиджа города могут быть такие базисные социально-психологические понятия, как интересы жителей города, их потребности, материальные и духовные ценности; и дополнительные: разного уровня отношения между субъектами города, степень их действенности. Имидж города формируется на базе распространяемой о нем информации, соответствующих индексов и рейтингов, реально существующих аргументов функционирования и развития городов. В рейтинге инновационных городов мира, составленном экспертами австралийской компании «2thinknow», молдавская столица расположилась на 376-м месте. Кишинёв включен в этот список впервые. Всего при составлении рейтинга эксперты проанализировали 1540 городов мира по 162-м параметрам [4]. Кишинев набрал всего 36 баллов и не вошел в первую сотню даже среди европейских стран. В этой классификации столица Молдовы стала 129-й. Среди городов Европы в рейтинге первенствует Лондон, за ним следует Париж, Вена, Мюнхен и Амстердам. Первое место среди всех городов мира занял Сан-Франциско.

Кишинев оказался на 161 месте в рейтинге из 300 самых криминальных городов в мире в 2018 году. Рейтинг составил сервис Numbeo, собирающий статистику о качестве жизни в разных регионах мира. Сервис провел ранжирование городов по соотношению индекса преступности и индекса безопасности. Индексы высчитываются на основе статистики совершенных преступлений. Лидером рейтинга стал гондурасский Сан-Педро-Сула. Среди европейских городов самым опасным оказался французский Марсель. А самый безопасный город в мире - Абу-Даби. Среди городов постсоветского пространства самым опасным считаются Алма-Ата в Казахстане (112 место в рейтинге). Молдавская столица оказалась в рейтинге между индийским Мумбаи и американским Портлендом. Бухарест занял 275 место из 327 [5].

ООН-Хабитат опубликовал исследование о процветающих городах мирах, включив в него 69 крупных населенных пунктов. Кишинев оказался одним из них и вошел в группу городов «с умеренными факторами процветания», заняв 45 место. При этом молдавская столица сильно отстает от столиц соседних стран – Бухареста, Киева, Москвы.

Кишинев набрал 0,693 балла из 1,00 возможного. Самую лучшую оценку наша столица получила по степени развитости инфраструктуры (0,895), чистоте окружающей среды (0,894), и уровню жизни (0,85). Самые низкие баллы Кишинев получил за слишком скромную экономическую базу и за низкую производительность (всего 0,34 балла). В рейтинге процветающих городов Кишинев находится между Тегусигальпа (столица Гондураса) и индийским Мумбаем. Из стран СНГ наиболее близок к столице Молдовы

Ереван – 36-е место. Более высокие места занимают Киев (34-е) и Москва (25-е). Столицы Турции и Румынии также опережают Кишинев более чем на 10 позиций [6].

В рейтинге лидируют Вена, Нью-Йорк, Торонто и Лондон.

В системе городского управления продвижение имиджа города является составной частью стратегического плана развития. Для этого необходима объективная оценка существующего внутреннего и внешнего имиджа и определение ключевых аспектов его развития и улучшения.

Исследование имиджа Кишинёва у его жителей проводилось автором в декабре 2018 - феврале 2019 года. Опрос 60 горожан проводился по специально разработанной анкете. По мнению кишинёвцев, больше всего на формирование имиджа города влияет его население, внешняя среда и средства массовой информации (Рис.1). В числе других факторов респонденты отметили красоту и общую безопасность.

Опрос показал, что при оценке внешних характеристик города наиболее важными факторами являются красивая архитектура, памятники, фонтаны, чистота, озеленение, а также безопасность, грамотное оборудование города, продуманная инфраструктура.

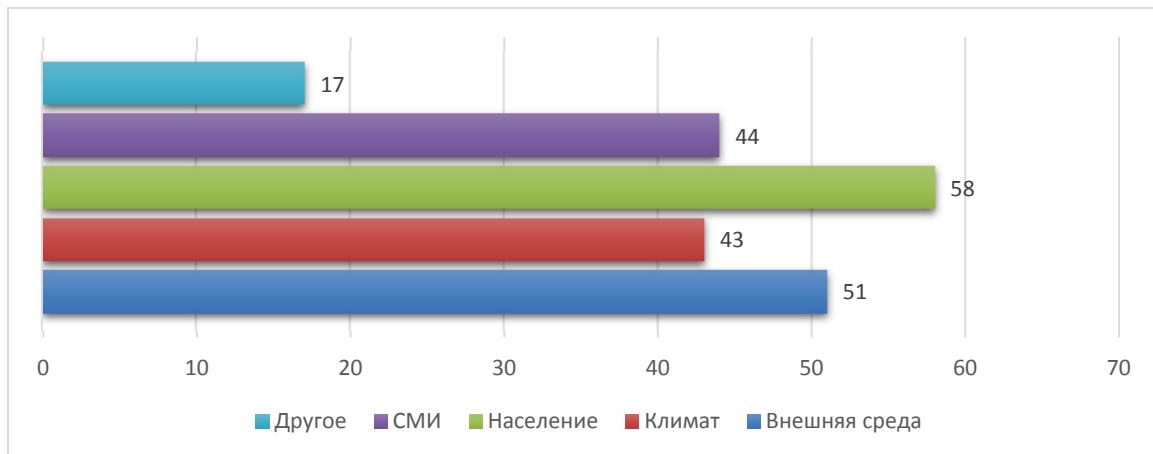

Рис. 1. Факторы, влияющие на формирование имиджа города

На рисунке 2 представлены главные, по мнению респондентов, достопримечательности Кишинёва. Чаще всего называли арку Победы, памятник Штефану чел Маре, кафедральный собор Рождества Христова, памятник А.С.Пушкину. Никто не назвал пешеходную улицу и памятник 1 бану.

Рис. 2. Главные достопримечательности Кишинёва

В числе слов-ассоциаций, связанных с городом, жители назвали пробки на дорогах, парки, зелень, Ворота города, вино, маршрутки, Арку Победы, национальную кухню, овощи и фрукты.

К особенностям города, которые могли бы стать основой для имиджа Кишинёва, респонденты отнесли зелёные зоны и парки, памятники архитектуры и старины, музеи, горожан и атмосферу города, природно-климатические условия.

Жители больше всего недовольны качеством дорог в городе, пробками, общественным транспортом, недостаточной уборкой улиц и неблагоустроенностью некоторых районов Кишинёва. Они считают, что эти факторы в совокупности портят впечатление о городе.

Национальное бюро статистики сообщает, что в январе-июне 2019 года туристические агентства и туроператоры оказали туристические услуги 151,6 тыс. туристам и экскурсантам, что на 12,2% больше, чем в соответствующем периоде 2018 года.

Увеличение количества туристов и экскурсантов было обусловлено ростом во внутреннем туризме (+23,0%) выездном (+11,3%) и въездном туризме (+1,1%). [7]

Анкетирование гостей города проводилось в период с октября 2018 по январь 2019 года. На Национальном празднике День вина, в торговых центрах, отелях и на улицах Кишинёва было опрошено 30 гостей, прибывших в Кишинёв из Румынии (6), Украины (5), Италии (4), России (4), Испании (5), Белоруссии (3), Германии (3). Респонденты должны были оценить по 5-балльной шкале такие характеристики города, как гостиничные услуги, сервис питания, привлекательность внешнего облика города, экологические условия, горожане и гостеприимство, городские услуги.

Из рисунка 3 видно, что гости Кишинёва оценили гостиничные услуги города достаточно высоко, однако они считают, что стоит несколько улучшить качество предоставляемых услуг и расширить возможности выбора. Самые высокие оценки получило гостеприимство персонала.

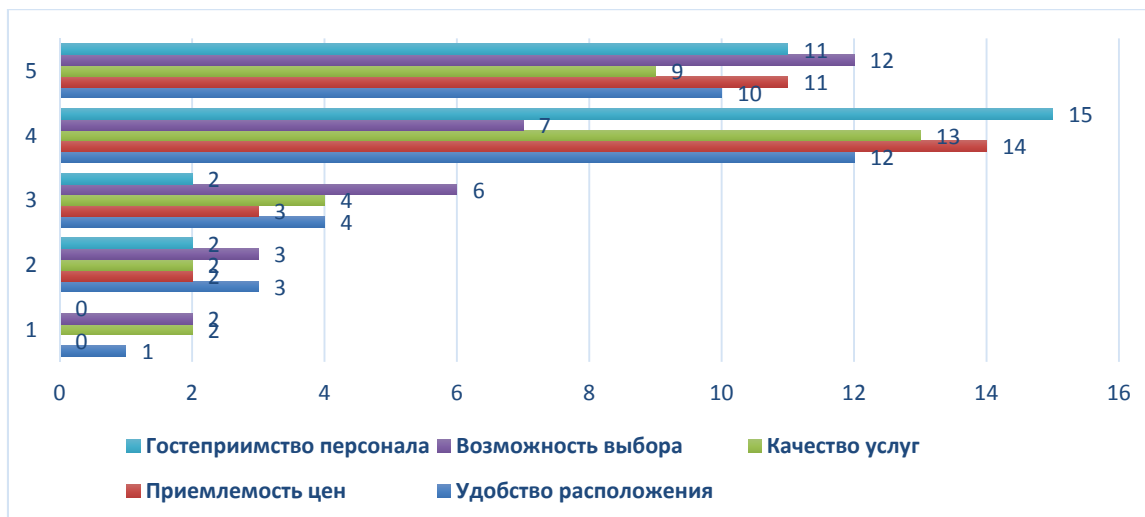

Рис. 3. Оценка респондентами гостиничных услуг

Гости города, оценивая привлекательность его внешнего облика, отметили уют городской среды и озеленение. При этом архитектурный облик Кишинёва получил весьма среднюю оценку. По мнению респондентов, требуют улучшения освещенность и световое оформление улиц. Оставляют желать лучшего состояние дорог, тротуаров и чистота улиц. Респонденты в целом достаточно высоко оценили качество городских услуг, особенно коммуникации и связь. Но, к сожалению, они остались недовольны работой общественного транспорта.

Большинство опрошенных гостей столицы высоко оценили отзывчивость, внимательность, поведение и внешнюю привлекательность кишинёвцев, а также благожелательность и уважение к приезжим и коммуникабельность горожан (Рис.4).

Рис. 4. Оценка иностранными туристами горожан и гостеприимства

Достижение желаемого имиджа города на долгосрочную перспективу детерминруется рядом сложившихся факторов и условий. Анализ сильных и слабых сторон, а также возможностей и угроз для города Кишинёв представлен в таблице 1.

Таблица 1. SWOT-анализ имиджа города Кишинёв

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> - Преимущества геополитического (столица государства) и географического положения Кишинёва в Карпатско-Причерноморском регионе. - Крупный транспортный узел, расположенный на пересечении железнодорожных, автомобильных, воздушных путей. - Развивающиеся транспортные (в т.ч. транзитные) коммуникации, средства связи и информационные технологии. - Потенциал науки и научного обслуживания, а также образовательного комплекса города. - Возрождающийся промышленный и строительный потенциал. - Становление сферы «бизнес для бизнеса», включая банки и другие финансовые институты, организации по информационному обслуживанию, обучению персонала, выставочной деятельности и др. - Расширение сфер деятельности малого и среднего бизнеса. - Высокая адаптивность малого и среднего бизнеса к изменению нормативно-правовой и законодательной базы. - Развитость многопрофильной и многоуровневой социальной сферы. - Развитая сеть предприятий розничной торговли, общественного питания, гостиничного бизнеса и пр. - Творческий потенциал в сфере культуры и искусства, особенно театрального и музыкально-исполнительского, народных традиций. - Единение горожан через массовые праздники. - Развитая сеть образовательных учреждений. - Высокий уровень информатизации образовательных учреждений. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостаток информации по поводу стратегических направлений развития города. - Отсутствие имиджевого «якоря» и единого методологического подхода по реализации мероприятий в рамках имиджевого позиционирования и продвижению города. - Значительная дифференциация населения по доходам. - Диспропорции рынка труда и кадровой обеспеченности. - Значительная выпускников находит работу за пределами города и страны. - Дефицит кадров в отраслях, ответственных за формирование человеческого потенциала. - Концентрация субъектов малого и среднего бизнеса в традиционных сферах торговли, услуг, строительных работ, с низкой вовлеченностью в промышленное производство. - Отсутствие достаточного количества рабочих мест. - Снижение покупательной способности населения. - Вытеснение «дружественных» потребителю форматов торговли крупными сетями. - Недостаток культурных заведений и платформ, а также культурных и спортивных событий городского и национального уровня. - Недостаток туристических мест и архитектурных памятников. - Недоступность информации по инвестиционной политике. - Плохое качество автомобильных дорог. - Высокая степень износа инженерных коммуникаций. - Значительная внешняя энергозависимость. - Отсутствие переработки мусора. - Высокая изношенность зданий и сетей общеобразовательных, медицинских, спортивных учреждений, учреждений культуры. - Недостаток объектов спорта. - Увеличение численности граждан, нуждающихся в социальной поддержке. - Отсутствие возможностей равного доступа на культурно-досуговые мероприятия лицам с ограниченными возможностями.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> - Внедрение в работу администрации города принципов стратегического управления. - Вовлечение горожан в реализацию мероприятий по брендингу города. - Использование мероприятий экономической 	<ul style="list-style-type: none"> - Ухудшение экономической ситуации в городе. - Дальнейшее снижение уровня жизни населения. - Вытеснение местных торговых сетей, объектов общественного питания, сферы услуг крупными международными сетями.

<p>сферы для создания имиджа, направленного на потенциальных инвесторов.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Благоприятные возможности для медиа-продвижения, формирование имиджа города как территории, привлекательной для инвестиций. - Оптимизация бюджета города по доходам и расходам. Развитие малого и среднего бизнеса. - Создание культурных платформ, заведений, спортивных сооружений. - Рост спроса на внутренний туризм, а также ослабление курса лея, способствующие притоку зарубежных туристов. - Разгрузка транспортной сети города за счет развития новых транспортных систем. - Разработка и внедрение новых планировочных решений для транспортной системы города с целью снижения транспортной напряженности. - Наличие условий для развития города как транспортно-логистического центра - Повышение роли города в проведении межрегиональных деловых, спортивных, культурных мероприятий. 	<ul style="list-style-type: none"> - Возникновение в медиа негативных тем, которые представляют имиджевую угрозу властям города и их реализуемым инициативам. - Нерешенность проблем социально-экономического характера может вызвать негативную реакцию населения в работе по созданию и продвижению положительного имиджа города. - Несоответствие транспортной системы города современному уровню развития, направлениям движения населения и грузов. - Высокий износ сетей теплоснабжения, канализации, водопровода и отсутствие источников инвестирования их восстановления. - Несбалансированное по районам города размещение объектов жилищной застройки, социальной, деловой и культурной сферы. - Продолжающийся рост экономической нагрузки на трудоспособное население. - Усиление миграционного оттока высокообразованного населения по причине неудовлетворенности условиями труда и качеством жизни. - Старение населения и рост численности пенсионеров. - Нестабильность налоговой системы. - Повышение нагрузки на транспортную систему за счет роста автомобилизации населения. - Снижение общего количества социальных услуг и отток квалифицированных кадров по причине низкого уровня доходов работников ряда отраслей социальной сферы.
--	--

Источник: Составлено авторами на основе анализа вторичной информации.

Как следует из анализа, эффективному развитию Кишинёва препятствует **ряд проблем в области экономики, социальной сферы, экологии**. К числу этих проблем относятся: ослабление позиций в промышленном комплексе и перенос точек роста в сферу услуг; высокая зависимость экономики города от конъюнктуры мировых сырьевых рынков; высокая занятость в сферах с низким уровнем добавленной стоимости; значительный износ оборудования и недостаточность собственных средств предприятий на их обновление и модернизацию; низкая, по сравнению с развитыми странами, производительность труда. Рост инвестиционной привлекательности города ограничивается высоким уровнем инвестиционных рисков и условиями для развития малого предпринимательства.

Имидж города складывается из представления о таких составляющих, как население, экономика, образование, культура, наука, средства массовой информации, архитектура, эстетический облик, здравоохранение, спорт, политика, властные структуры, нормативно-правовая база, быт, коммунальное и транспортное хозяйство, географические особенности, историческое прошлое. Изменение этих характеристик, а также представлений о них происходит как стихийно, так и целенаправленно в процессе имиджевой политики города. В настоящее время **усиление роли инноваций и человеческого капитала** открывает

возможность построения инновационной экономики, но в то же время несет риск нарастания технологического отставания. Основным препятствием к развитию города в данном направлении могут стать недостаточная развитость инфраструктуры, позволяющей коммерциализировать научные разработки, отсутствие спроса на инновации со стороны бизнеса и неблагоприятные условия для профессионального роста и достижения личных экономических целей высококвалифицированных кадров.

Необходимо формирование эффективной системы управления городом, получение жителями и организациями преимуществ от применения информационных и коммуникационных технологий.

Важнейшей задачей является формирование системы эффективной модернизации и комплексного развития транспортной, инженерной, коммунальной инфраструктур города с учетом экологических требований на основе концепции наилучших доступных технологий. В городе предстоит сформировать новую систему организации пассажирского транспорта на основе современных подходов планирования и цифровых технологий управления.

Для создания комфортной городской среды необходимо обеспечить содержание и ремонт объектов благоустройства города.

Имидж, оказывая серьезное влияние на повышение конкурентоспособности города, становится ресурсом стабильного социально-экономического развития. Повышение инвестиционной привлекательности Кишинёва направлено на создание условий для привлечения внешнего капитала, необходимого для поддержания расширенного воспроизводства, финансирования создания новых инновационных продуктов и процессов, формирующих основу перехода к новой экономике, основанной на прогрессивных технологических укладах. Мероприятия по повышению инвестиционной привлекательности предполагают дальнейшее развитие и углубление партнерских отношений с субъектами власти и управления, а также через механизмы муниципально-частного партнерства.

Основной задачей данного направления должно стать достижение сбалансированности между инвестициями в традиционные отрасли, продукты и технологии и инвестициями в инновационные продукты и технологии, на базе которых будут сформированы новые городские бренды. Такой подход позволит формировать новые цепи создания добавленной стоимости, включающие научные разработки, трансфер технологий, производство, сервис, подготовку кадров.

Механизм привлечения инвестиционного капитала должен предусматривать: дальнейшее развитие производственного зонирования города; реализацию проектов комплексного обустройства промышленных зон для размещения новых производств; реорганизацию и более компактное размещение производственных и складских комплексов; восстановление и ремонт дорог, подъездных путей в зонах с большим грузооборотом, реконструкцию инженерных сетей и обеспечение достаточного резерва мощностей для подключения новых предприятий; усиление экологичности существующих промышленных территорий; стимулирование кооперационных связей с предприятиями других территорий, в том числе на основе развития аутсорсинга, франчайзинга и других форм, стимулирующих размещение новых производств и хозяйств; углубление и расширение специализации отдельных территорий города как производственных, так и торговых; расширение и дальнейшее развитие промышленной инфраструктуры – создание промышленных и технологических парков на свободных площадках, а также на базе крупных предприятий.

Желаемый будущий имидж Кишинёва представляется авторам как комфортный для

жизни, безопасный, энергоэффективный, зелёный, эффективно управляемый город, в котором есть все условия для успешной самореализации жителей.

ВЫВОД

Город все больше становится «товаром», требующим создания определённого имиджа для получения тех или иных выгод. От созданного имиджа зависит инвестиционная, социальная, культурная и эстетическая привлекательность города, а также его конкурентоспособность. Но имидж не является чем-то постоянным, и это обстоятельство создает определенные сложности для сохранения необходимых ассоциаций. Вместе с тем это дает шанс для формирования у целевых аудиторий новых ассоциаций и перепозиционирования города. Позиционирование в территориальном маркетинге предпринимается с целью помочь потребителю различать, узнавать и, в конечном счете, предпочитать ту или иную территорию на фоне других. Целевой аудиторией могут быть жители города, туристы, различные фонды, коммерческие организации, отечественные и зарубежные инвесторы, правительство.

БИБЛИОГРАФИЯ

- [1] Маркетинг: большой толковый словарь / под ред. А. П. Панкрухина. 2-е изд. М.: Омега-Л, 2010. - 264с. ISBN: 978-5-370-01618-9
- [2] ДМИТРЕВСКАЯ Н.Ф. Образ города как социальный феномен. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. 192 С.
- [3] ПАНКРУХИН А.П. Маркетинг территорий. 2-е изд., дополн. – СПб.: Питер, 2006. – 416с. С.295-296. ISBN 5-469-00706-5
- [4] City innovation economy classifications and rankings, 2014 for Europe Sub-Region//<https://www.innovation-cities.com/innovation-cities-index-2014-europe/9327/> Просмотрено [11.05.2019]
- [5] Crime Index 2018// <https://www.numbeo.com/crime/rankings.jsp?title=2018> Просмотрено [25.08.2019]
- [6] Кишинев – умеренно процветающий город http://infomarket.md/ru/ratings/kishinev_umerenno_protsvetayuschiy_gorod/ / Просмотрено [15.06.2019]
- [7] Туризм, организованный туристическими агентствами и туроператорами Республики Молдова в январе-июне 2019 года// <http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ru&idc=168&id=6439> Просмотрено [31.08.2019]

ИЗУЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧАСТИЯ КОМПАНИИ В ВЫСТАВКАХ

Tatiana CARTAVIH, Ala SOLOMATIN, Natalia ȚURCAN
Академия экономического образования Молдавии.
Strada Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău 2005
tcartavih@yandex.ru

Abstract

The exhibition is an effective marketing tool. Many companies do not analyze the effectiveness of participation in exhibitions. This leads to the likelihood of repeating errors. The authors proposed a comprehensive approach to assessing the effectiveness of the exhibition activities of the company. This article may be useful to specialists in the field of exhibition business, students and masters.

Key words: *exhibition, financial efficiency, intangible returns, exhibitor.*

JEL CLASIFICATION : 5,21

ВВЕДЕНИЕ

На современном этапе экономических преобразований в Республике Молдова выставки становятся эффективным инструментом маркетинговых коммуникаций. Выставки являются моделью рынка, на котором спрос встречается с предложением, а поставщики и продавцы – с потребителями товаров и услуг. Вопросам исследования эффективности участия компаний в выставках посвящено достаточно много трудов. В процессе исследования были изучены труды известных ученых в области выставочного дела [1],[4],[5],[6] и др. Высокая значимость и недостаточная практическая разработанность данной темы в условиях конкретных предприятий Республики Молдова определяют актуальность данного исследования. Цель исследования изучить процесс организации участия фирмы на выставке определить пути повышения его эффективности. Основными субъектами выставочного бизнеса являются компания-организатор выставочно-ярмарочных мероприятий, организация-экспонент и посетитель выставочно-ярмарочного мероприятия. Выставки служат достижению самых разнообразных предпринимательских целей. Выставки имеют мультифункциональное назначение. Ни какой инструмент маркетинга помимо выставки не обладает способностью представить во всей полноте предприятие и его продукцию, одновременно предоставляя возможность личного контакта с клиентами. Выставочная деятельность связана с рисками, поэтому в последние годы в Молдове наблюдается снижения количества компаний-экспонентов, желающих участвовать в выставках. Компании пытаются аргументировать отказ от участия его неэффективностью. В тоже время большинство компаний определяют, эффективно было их участие или нет на интуитивном уровне. Так как участие в выставке связано с определенным временем и пространством, то и ее эффективность может быть измерена и оценена.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Объект исследования: эффективность участия компаний-экспонентов в выставках. Автором рассмотрен количественно-качественный подход, который может способствовать объективной оценке эффективности участия компании в выставочном мероприятии. В виду того, что получение достоверной информации о результатах участия компаний-экспонентов

в выставках проблематично автором были использованы логико-эвристические методы, интервьюирование участников, а также экономико-статистические методы исследования.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИИ

Наши исследования показывают, что надо проводить комплексную оценку эффективности участия компаний в выставках. Для того чтобы определить эффективность участия в выставках компании должны четко сформулировать цели, которые последовательно выводятся из целей маркетинговой деятельности: коммуникативные, ценообразования, сбыта и товарной политики. Исходя из целей компании следует разработать программу подготовки и участия в выставке. Согласно принципу SMART задачи участия в выставке должны быть: *specific* – конкретными, *measurable* – измеримыми, *achievable* – достижимыми, *relevant* – релевантными, *time-limited* – ограниченными временными рамками.[1] Конечный результат выставки зависит от ряда факторов: взаимосвязи целей участия в выставке и маркетинговых целей компании; правильного выбора выставки для участия; грамотного планирования этапов подготовки к выставке, ее проведения и пост выставочного этапа; обоснованного подбора экспонатов, рекламно-информационных материалов, сувениров; степени подготовки персонала, который будет работать на выставке; объективной оценки прогнозируемых результатов выставки. Задачи должны иметь критерии количественной и качественной оценки. Среди количественных задач можно выделить:

- число встреч с потенциальными клиентами, число встреч с постоянными клиентами и прогноз продаж, на основании встреч которые состоялись на выставке;

- число встреч с представителями профильных печатных изданий и интернет-порталов, необходимое количество публикаций о новом продукте. К качественным показателям можно отнести такие как полученная информация в ходе общения с посетителями, проявленный интерес посетителей к продукту компании, информация о конкурентах и потенциальных деловых партнерах. К последней можно отнести профиль деятельности размеры и статус компании, полномочия посетителей принимать решения, байерский потенциал, степень важности (заинтересованности) клиентов. Участие в выставке достаточно затратное мероприятие. Поэтому надо разработать оптимальный бюджет участия в выставке, исходя из задач компании, и сравнить планируемые статьи расходов с фактическими расходами. Основные статьи расходов выставочного бюджета следующие: аренда выставочной площади, регистрационный сбор, проектирование, строительство, оформление выставочного стенда, пред выставочная рекламная кампания, участие в деловой программе выставки, рекламно-информационные материалы, канцелярские принадлежности, проведение тренингов для персонала, форменная одежда/элементы корпоративного стиля, кейтеринг, проведение маркетинговых исследований, представительские расходы, страхование, непредвиденные расходы. Так как основным элементом затрат является аренда выставочного стенда необходимо на этапе подготовки к выставке определить оптимальный тип и размер стенда. Тип и размер стенда должны зависеть от количества и вида экспонатов, а также вкусов целевой аудитории. Расходы на аренду выставочной площади занимают около 60 % выставочного бюджета, поэтому на этапе подготовки к выставке необходимо определить оптимальный тип и размер стенда. Выставочный стенд — это визитная карточка компании. Основными типами выставочных стендов являются линейные, угловые, визави, остров, полуостров и сквозные. Типы стендов определяются в зависимости от того где они расположены, каким образом они соприкасаются с соседними стендами и как они

расположены по отношению к проходам. Сильными местами расположения стендов являются центр выставочного павильона и стенды, расположенные по периметру павильона с правой стороны по ходу движения потока посетителей. Слабые места – это углы выставочного павильона и стенды, расположенные в конце петли потока посетителей. Линейный стенд открыт для посетителей только с одной стороны. Этот тип стенда является наиболее экономичным. Угловой стенд открыт с двух сторон и находится на пересечении проходов, еще две стороны граничат с соседними стендами. Стенд визави открыт на два параллельных прохода. Стенд полуостров открыт с трех сторон. Сквозной стенд имеет несколько входов и выходов, обеспечивает повышенное внимание посетителей. Стенды остров и сквозной удобны для осуществления деловых контактов. Территориально стенды могут быть расположены в павильоне и на открытой площадке. Аренда открытых площадок обычно дешевле. Правильно выбранный и оформленный стенд это залог успеха представления компании на выставке. В число факторов, влияющих на эффективность выставочной деятельности является участие экспонентов и посетителей в мероприятиях деловой программы. Участие в деловой программе – это возможность получить ценную информацию для развития бизнеса. Для деловой программы надо определить цели – либо это просто коммерческое мероприятие для получения прибыли, либо это образовательная программа. Компания – экспонент может участвовать в деловой программе как приглашенное лицо или как организатор семинара, круглого стола, презентации. В первом случае участники получают ценную информацию о событиях в отрасли, во втором случае компания привлекает внимание общественности к своему продукту/услуге. Семинары и круглые столы предполагают интерактивное общение, в результате чего специалисты отрасли обмениваются идеями. Получение контактов – одна из первоочередных задач компании. Выставки, как и другие средства маркетинговых коммуникаций, должны главным образом способствовать привлечению новых и удержанию имеющихся клиентов. Именно поэтому успех участия в выставке во многом зависит от количества и качества контактов с профильными посетителями. Организатор выставок MOLDEXPO предлагает программа «Профессиональный посетитель» В ее рамках участники и посетители выставки имеют возможность заранее назначить друг другу деловые встречи, которые будут проводиться на протяжении всех дней работы выставки. Программа «Профессиональный посетитель» не является коммерческим проектом. Участие в этой программе не предусматривает материальные затраты со стороны участников, но при этом участники получают ряд преимуществ. Накануне выставки участник получает список компаний-экспонентов, что позволяет ему изучить интересующие его компании для проведения переговоров и при необходимости составить график встреч с заинтересованными лицами.

Организатор выставок MOLDEXPO разработал анкету “Профессиональный посетитель”, в которую включены следующие вопросы: название компании, сайт компании, профиль деятельности, цели и задачи участия в выставке, перечень продукции выставленной на выставке и название компаний с которыми фирма заинтересована провести переговоры на выставке.[2] Заполнение такой анкеты участниками выставки позволяет уже на этапе подготовки определить цели по привлечению новых клиентов, удержанию постоянных клиентов и восстановлению отношений с потерянными клиентами. Система градации посетителей может основываться на двух базовых составляющих – сроки и объёмы закупки, т.е. как скоро и на какую сумму может быть осуществлена продажа:

«А» – большая сумма, короткий временной период;

«В» – небольшая сумма, короткий временной период или большая сумма, длительный временной период;

«С» – небольшая сумма, длительный временной период.[3]

Градация посетителей необходима для определения приоритетов обработки контактов в пост выставочный период. Для оценки финансовой эффективности используют показатель ROI (return on investment) – показатель возврата вложенных средств в выставку. Для того, чтобы определить ROI для расчета эффективности участия компании в выставке надо знать следующие показатели: чистую прибыль по итогам выставки, себестоимость продаж и расходы на участие. Чистую прибыль определяют как разницу между объёмом продаж достигнутых в результате контактов, которые привели к продажам, себестоимостью продаж и расходов на участии в выставке.

Показатель ROI можно рассчитать по следующей формуле:

$ROI = \frac{\Pi}{З} \times 100$ (1), где ROI - показатель экономической эффективности участия фирмы-экспонента в выставке, в %.;

Π – чистая прибыль,

З – затраты, связанные с проведением выставки.

ROO (return on objective) — показатель достижения задач участия в выставке (нематериальная отдача). Критериями оценки ROO могут служить:

- соотношение запланированного и реального количества контактов с целевыми посетителями;
- качество контактов (заинтересованности клиентов);
- соотношение количества контактов с новыми и постоянными клиентами;
- доля контактов установленных на выставке, приведших к продажам.

Оценку нематериальной отдачи можно дополнить анализом поставленных задач в установленные сроки. [4] При оценке эффективности необходимо учитывать факторы «последствия», в том числе отложенный спрос и так называемую «пожизненную ценность клиента», т.е. долгосрочный доход, который будут обеспечивать клиенты, привлеченные благодаря выставке, в течение всего времени сотрудничества с компанией. Окупить участие в выставке с течением времени может всего один успешный контакт с посетителем. Помимо коммерческих итогов нужно оценить организационные итоги выставки. Организационные итоги подводятся при помощи журналов и записей, которые велись персоналом компании в период проведения выставки, а также путем изучения мнения персонала об удачности месторасположения и планировки стенда, его оформления, актуальности экспонатов, достаточности информационных материалов, сувениров, удобстве работы на стенде персоналу и посетителям. Организатор выставок MOLDEXPO предлагает программа «Профессиональный посетитель» В ее рамках участники и посетители выставки имеют возможность заранее назначить друг другу деловые встречи, которые будут проводиться на протяжении всех дней работы выставки. Программа «Профессиональный посетитель» не является коммерческим проектом. Участие в этой программе не предусматривает материальные затраты со стороны участников, но при этом участники получают ряд преимуществ. Накануне выставки участник получает список компаний-экспонентов, что позволяет ему изучить интересующие его компании для проведения переговоров и при необходимости составить график встреч с заинтересованными лицами.

ВЫВОДЫ

Чем яснее определены задачи выставки, тем проще анализировать ход их выполнения и степень достижения. Оценка экономической эффективности позволяет внести коррективы в выставочную политику экспонента. Коммерческие итоги — это объективные показатели работы компании на выставке: число посетителей выставочного стенда; количество новых клиентов, и поддержание прежних контактов с партнерами; объем контрактов, заключенных в результате участия компании в выставке; количество распространенных рекламных и информационных материалов и др.

Первоначально определить степень эффективности выставки целесообразно в течение 1—2 недель после ее окончания. Но, так как выставка «живет» еще достаточно долго и после ее окончания эффект от нее сохраняется весьма длительное время, то окончательные выводы об эффективности следует делать не раньше чем через 3 месяца после завершения выставки.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Как оценить эффективность участия в выставке. Николай Карасев. Электронный ресурс <http://www.expoeffect.ru/eksponentam/>
2. Анкета “Профессиональный посетитель” Электронный ресурс <http://moldexpo.md>.
3. Участие в выставках: краткие рекомендации UFI. Электронный ресурс <http://www.uefexpo.ru>
4. Оценка эффективности участия в выставке. Екатерина Михайлова. Электронный ресурс http://www.mdt-expo.ru/ind_teo_14.html
5. Захаренко Г. Выставка. Техника и технология успеха М.: Вершина, 2006. — 232 с. — ISBN 5-9626-0262-5.3.
6. Бердышев С.Н. Организация выставочной деятельности М.: Дашков и Ко, 2008. — 228 с. — ISBN 978-5-394-00136-9.

CALITATEA ȘI COMPETITIVITATEA – PILONII COMERȚULUI

Șpac Gh. conf. univ., dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei,
61, Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 2005, Chișinău, Republica Moldova E-mail:
spac ghenadie@ mail.ru

Abstract:

This research is dedicated for study of some quality indexes of textile products that can influence goods competitiveness on consumer market. As subject of study was chosen underwear for men because low quality products can cause not only financial losses, but also health problems. Therefore, have been determined organoleptic, dimensional and physicochemical properties.

JEL classification: L 67

Evaluarea și analiza caracteristicilor merceologice a țesăturilor de bumbac

Sortimentul țesături de bumbac și tip bumbac în principiu a rămas tradițional. Țesăturile se obțin din fibre cardate, pieptănate și vigonie. Datorită tehnologiei avansate de obținere a firelor, diverse structuri și torsionări pe unitate de lungime, se obțin țesături cu o diversitate mare în funcție de aspect și proprietăți. Țesăturile de bumbac comercializate pe piața R.M. includ țesături variate în funcție de compoziția fibroasă, metode de finisare și destinații. Ele se caracterizează prin indicatori igienico-sanitari, sunt rezistente la uzură, au o bună stabilitate a dimensiunilor liniare datorită proceselor de stabilizare. Țesăturile de tip bumbac se produc prin combinația fibrelor de bumbac cu viscoza, poliamida, poliesterice unde conținutul de bumbac este mai mare de 50%. Țările din care sunt importate țesăturile de bumbac și tip bumbac sunt: China, India, Sudan, Egipt, Rusia și Grecia.

Analizând caracteristicile merceologice ale sortimentului de țesături din fibre de bumbac și tip bumbac din magazin putem face următoarele concluzii:

Sortimentul țesăturilor din fibre de bumbac și tip bumbac expuse în secțiile comerciale a magazinelor practic nu reflectă tendințele modei pentru sezonul primăvară-vară. Sortimentul prezentat e lipsit de țesături cu structuri noi, game coloristice vii și compoziții fibroase noi.

Sortimentul s-a format ținând cont de cerințele unui contingent redus de consumatori. Dar ar trebui de atras furnizori noi cu o gamă sortimentală mai modernă.

În funcție de lățime aceste țesături pot fi înguste până la 1m și foarte late de peste 2 m (pentru draperii);

La țesăturile de bumbac și tip bumbac predomină legăturile pânză și derivatele ei, precum și legăturile jacard;

Densitatea pe 10 cm este de la 350 până la 400 de fire;

Masa 1 m² se caracterizează de la 250 până la 350 g/m²

Modul de finisare – predomină țesături crude și vopsite cu bucata. Ar trebui de completat sortimentul de țesături cu finisări efectuate prin imprimare și finisări moderne.

Destinația acestor țesături este pentru rochii, cămăși, costume de vară, lenjerie de pat și masă, draperii.

Rezultatele efectuării procedurii de sortare a lotului de țesături de bumbac

Procedura de sortare a fost efectuată asupra unei partide. Selectarea probelor pentru evaluarea indicilor calității a țesăturilor de bumbac și tip bumbac s-a efectuat conform standardului ГОСТ 20566 Ткани и штучные изделия текстильные. Правила приемки и метод отбора проб, în depozitul magazinului „ȚESĂTURI”. Țesăturile de bumbac se recepționează pe partide. În calitate

de partidă se consideră țesături de aceeași denumire, mod de producere, materie primă, tip de legătură, aceeași densitate liniară a firelor și incluse într-un singur document de calitate. Pentru controlul calității țesăturilor de bumbac după indicatorii fizico-mecanici dintr-o partidă se selectează la întâmplare o anumită cantitate de probe conform tabelului 1.

Tabelul 1 Selectarea probelor pentru încercări

Cantitatea de țesături de bumbac în partidă, m	Masa țesăturilor de bumbac în partidă, kg	Numărul de unități ambalate (container)
Până la 5000	Până la 1000	3
Peste 5000	Peste 1000	3 și plus 1 de la fiecare următoarele 5000 m sau 1000 kg.

Pentru determinarea sortului din lot se selectează câte un balot (rulo), iar pentru determinarea indicilor fizică-mecanici din balot se taie câte o probă de laborator mărimea căreia trebuie să fie conform informației din tabelul 2.

Din țesăturile plane de lățimea 120-150 cm proba constituie 65-70 cm; Pentru determinarea indicilor fizico-mecanici din probele de laborator se iau probe elementare numărul și dimensiunile cărora sunt indicate în metodologia de determinare a acestor indici. Probele de laborator trebuie tăiate pe toată lățimea țesăturii și trebuie să fie fără defecte ale aspectului exterior. Ele sunt tăiate la o distanță de 1 m de la capetele rulo

Tabelul 2.Recepția lotului de țesături

Data recepționării	Furnizorul	Tipul de țesături	Mărimea de unități ambalate, baloturi	Numărul de baloturi selectate	Mărimea epruvetelor de laborator, cm
29.03.17	SRL. „Larisa M”	Flanea, C 5573	5	1	70
		Flanea, T 45215	5	1	70
		Flanea, U 3737	5	1	70
		Total	15	3	210

Țesătura flanea C 5573 are o compoziție fibroasă formată din fibre 100% bumbac, face parte din sortimentul îmbrăcăminte pentru copii, tipul de legătură pânză scămoșată pe ambele părți, modul de finisare imprimată, lățimea 150 cm. Țesătura flanea T 45215, are o compoziție fibroasă formată din 100 % fibre bumbac destinată pentru confecții ușoare pentru copii, tipul de legătură pânză, modul de finisare imprimată, lățimea 150 cm.

Țesătură flanea, U3737 are o compoziție fibroasă formată din fibre bumbac 100% destinată pentru confecții copii, tipul de legătură serj, modul de finisare imprimată, lățimea 150 cm. Toate țesăturile sunt de producție Rusia. Procedura de sortare s-a efectuat în depozitul magazinului „ȚESĂTURI”. Rezultatele efectuării procedurii de sortare asupra partidei sunt prezentate în tabelul 3.

Flanea, C 5573

Flanea, T 45215

Flanea, U 3737

Defectele au fost determinate conform ГОСТ 161 Ткани хлопчатобумажные, смешанные и из пряжи химических волокон. Определение сортности.

Tabelul 3. Rezultatele sortării țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Tipul țesăturii	Denumirea defectelor	Mărimea admisibilă după ГОСТ (sortul I)	Defectul depistat	Corespunderea cu DNT
Flanea C 5573	Îngroșări ale firelor	Vizibile în formă de liniuțe, nu mai mari de 0,5 cm	0,3	Corespunde
Flanea T 45215	Ruperea unui fir	Nu se admite	2 cazuri (găuri)	Nu corespunde
Flanea, U 3737	Fir murdar de ulei	Puțin vizibile nu mai mari de 0,5 cm și nu mai mult de 3 cazuri	3 cazuri	Corespunde

La țesăturile analizate s-au depistat defecte de îngroșări ale firelor, fire murdare de ulei, dar prezența și dimensiunile lor se încadrează în normativele defectelor pentru sortul I.

Însă s-a depistat 2 cazuri de rupere a unui fir care face parte din defectele răspândite care nu se admit în țesăturile de bumbac pentru sortul I. De aceea s-a luat decizia de a se tăia din metraj pe toată lungimea defectului și conform regulilor de sortare a țesăturilor de bumbac în aceste cazuri întreaga partidă trebuie declassată în sortul II. Cu privire la procedura de sortare s-a întocmit un proces verbal, exemplarul 2 al căruia a fost transmis furnizorului.

Estimarea indicilor calității țesăturilor de bumbac

Controlul țesăturilor se efectuează la majoritatea baloturilor sau la cel puțin 10 procente din cantitatea lotului cu ocazia recepției, dar la vânzare, lucrătorul respectiv trebuie să verifice atent fiecare bucată oferită cumpărătorului. Controlului calității țesăturilor de bumbac și tip bumbac sa început cu examinarea etichetei. Ea trebuie să fie în măsură de a furniza cumpărătorului informațiile

de care are nevoie (inclusiv calitatea și prețul unui metru liniar). De toate baloturile examinate erau prinse etichete tehnice de carton care au avut următoarea informație despre țesătură: întreprinderea producătoare (adresa juridică), marca producătoare (semnul), articolul țesăturii, desenul, culoarea, lățimea în cm, DNT, conținutul fibros, lungimea totală în balot în metri, lungimea netă în metri, calitatea, data fabricației; semnul de control tehnic; simbolurile de întreținere. Determinarea corespunderii marcării țesăturilor de bumbac și tip bumbac s-a efectuat conform ГОСТ 7000 «Материалы текстильные» Упаковка, маркировка, транспортирование и хранение. Rezultatele determinării sunt prezentate în tabelul 4.

Tabelul 4. Determinarea corespunderii marcării țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Elementele marcării	Articolul țesăturii	52117	52114	552340	72330	V541101	V-55077
Țara de origine		Rusia	Rusia	Rusia	Rusia	China	Grecia
Întreprinderea producătoare (adresa),		+	+	+	+	+	+
Marca producătoare (semnul)		+	+	+	+	+	+
Articolul țesăturii		+	+	+	+	+	+
Desenul, culoarea		+	+	+	+	+	+
Lățimea, cm		+	+	+	+	+	+
DNT		+	+	+	+	-	-
Conținutul fibros		+	+	+	+	+	+
Lungimea totală în balot, m		+	+	+	+	+	+
Lungimea netă, m		+	+	+	+	+	+
Sortul		+	+	+	+	+	+
Data fabricației		+	+	+	+	+	+
Semnul de control tehnic;		+	+	+	+	-	-
Simbolurile de întreținere		+	+	+	+	+	+

În urma controlului marcării baloturilor de țesături sa constatat următoarele: țesăturile produse în China, Sudan, Egipt și Grecia nu aveau informația despre documentele normativ-tehnice și lipsea semnul controlului tehnic de calitate. Pe toate etichetele țesăturilor examinate era indicată calitatea

I. Determinarea compoziției fibroase a țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Din toate metodele posibile sa ales cea mai accesibilă - prin proba de ardere. Rezultatele au fost comparate cu ГОСТ 13784 «Волокна и нити. Методы определения волокнистого состава.

Tabelul 5. Determinarea compoziției fibroase a țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Articolul țesăturilor	Compoziția fibroasă indicată pe etichetă	Compoziția fibroasă determinată	Corespunderea cu informația de pe etichetă
52117	Bumbac 100%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă, Formează cenușă sură	Corespunde
52114	Bumbac 100%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă. Formează cenușă sură	Corespunde
552340	Bumbac 82% PES 18%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă, dar formează la margine puțină topitură	Corespunde
72330	Bumbac 70%, PES 30%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă, dar formează la margine puțină topitură	Corespunde
V-541101	Bumbac 100%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă. Formează cenușă sură	Corespunde
V-55077	Bumbac 100%	Se aprinde repede, arde mocnind, elimină fum alb și miros de hârtie arsă. Formează cenușă sură	Corespunde

În urma analizei compoziției fibroase sa constatat că informația indicată pe etichetele anexate de fiecare balot corespunde cu rezultatele determinărilor noastre.

Determinarea tipului de legătură a țesăturilor. Această determinare este legată de structura țesăturii (tipul de legătură și densitatea liniară a firelor de urzeală și bătătură)

Tabelul 6. Determinarea tipului de legătură și a densității liniare a țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Articolul țesăturilor	Tipul de legătură determinat	Densitatea liniară determinată, Tex (U/B)
52117	Pânză	3,3/3,3,
52114	Pânză	2,2/2,2
552340	Serj	4,8/4,8
72330	Pânză	2,2/2,2
V-541101	Serg	2,0/2,0
V-55077	Pânză	2,2/2,0

Determinarea tipului de legătură s-a efectuat vizual utilizând lupa textilă. Țesăturile examinate confirmă faptul că la țeserea țesăturilor de bumbac se folosesc preponderent legătura pânză.

Determinarea densității de lungime, exprimată în Tex s-a efectuat utilizându-se GOST 3812 „Ткани и штучные изделия текстильные. Методы определения линейной плотности”; și balanța de finețe. Rezultatele confirmă faptul utilizării unor fire de urzeală și bătătură cu densitate de lungime atât identică cât și diferită, astfel obținându-se o factură bogată a țesăturilor de bumbac și tip bumbac.

Determinarea indicilor de structură a țesăturilor de bumbac și tip bumbac:

- Determinarea densității țesăturii pe urzeală și bătătură (pe 10 cm)
- Determinarea dimensiunilor liniare (lungimea, lățimea și grosimea)
- Determinarea masei 1 m²

Rezultatele acestor determinări sunt prezentate în tabelul 7

Tabelul 7. Determinarea densității pe Uși B, a dimensiunilor liniare și masei 1 m² a țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Articolul țesăturilor	Densitatea țesăturii		Dimensiunile liniare				Masa 1 m ² ,g	
	U	B	Lungimea în balot			Lățimea		Grosimea
			După etichetă	Real	Devieri			
52117	210	217	36	36,2	0,2	149	0,105	94,3
52114	350	346	55	55,4	0,4	152	0,128	135,5
552340	305	280	46	46,5	0,5	150	0,183	186,8
72330	280	248	50	50,1	0,1	150	0,261	154,1
V-541101	224	220	38	38,3	0,3	150	0,106	193,7
V-55077	270	268	42	42,4	0,4	220	0,128	122,4

Densitatea de lungime determinată confirmă regula generală că la țesăturile de bumbac numărul de fire pe urzeală și bătătură sunt aproximativ egale pe când la cele de tip bumbac diferența dintre firele de urzeală și bătătură este mai mare. Aceasta se datorează fineței mai mari a fibrelor chimice.

La determinarea lungimii, lățimii și masei 1m² a țesăturilor de bumbac și tip bumbac s-a aplicat GOST 3811 Материалы текстильные Методы определения линейных размеров, линейной и поверхностной плотности. În urma măsurărilor sa constatat faptul, că în toate baloturile lungimea era mai mare decât cea indicată pe etichetă aproximativ cu 0,3 m. Aceasta e justificat deoarece pe lângă eticheta de carton țesătura în balot se mai marchează cu o ștampilă cu vopsea lavabilă. La determinarea lățimii țesăturilor sa constatat faptul, că lățimea țesăturii depinde de destinația țesăturii. De exemplu, țesăturile destinate pentru lenjeria de pat se produce de 220 cm, iar pentru bluze subțiri de vară este de 110cm. Grosimea țesăturilor se determină după GOST 12023 Материалы текстильные Методы определения толщины. În urma determinărilor s-a constatat că toate țesăturile se încadrează în limitele grosimii pentru țesăturile de bumbac și tip bumbac, ceea ce s-a confirmat prin masa 1m² de țesătură.

Determinarea caracterului finisării și al aspectului coloristic a țesăturilor de bumbac. S-a determinat prin metoda organoleptică modul de finisare și aspectul coloristic al țesăturilor de bumbac și tip bumbac. Rezultatele determinărilor sunt prezentate în tabelul

Tabelul 8. Determinarea caracterului finisării și al aspectului coloristic a țesăturilor sintetice

Articolul țesăturii examinate	Determinarea caracterului finisării	Determinarea aspectului coloristic
52117	Albită	Albă
52114	Vopsită în fir	Dungi pe urzeală de diverse lățimi
552340	Imprimată	Verde-pal cu ornament floral
72330	Vopsită în fir	În carouri format din linii galbene și verzi
V-541101	Imprimată	Ornament geometric imprimat
V-55077	Imprimată	Albită, imprimată cu ornament floral, plus brodată

Țesăturile de bumbac în mare parte sunt finisate prin metode clasice de finisare coloristică: vopsire în bucată, imprimarea, albire, mai rar vopsirea cu rezerve, vopsire estompată etc.

Determinarea rezistenței la rupere și alungire. În conformitate cu GOST 3813 «Ткани и штучные изделия текстильные» Методы определения разрывных характеристик при растяжении s-au supus examinării epruvetele extrase din toate țesăturile. Rezultatele au fost determinate în laboratorul acreditat SA „Pielart-AIRIN”. determinărilor rezistenței la rupere, alungire și la uzură sunt prezentate în tabelul 9. și 10. Determinând rezistența la rupere și alungirea țesăturilor de bumbac și tip bumbac am constatat că toate țesăturile și-au confirmat acești indicatori cu normele indicate în GOST 3813 «Ткани и штучные изделия текстильные» Методы определения разрывных характеристик при растяжении.

Tabelul 9. Determinarea rezistenței la rupere și alungire a țesăturilor de bumbac și tip bumbac

Articolul țesăturii examinate	Compoziția fibroasă	Determinarea rezistenței la rupere și alungirea					
		După GOST, cH/tex	Real	Coresponderea cu DNT	După GOST,%	Real	Corespunde reea cu DNT
52117	Co 100%	35-40	43	Corespunde	5-8	18	Corespunde
52114	Co 100%	35-40	41	Corespunde	5-8	7	Corespunde
552340	Co 82% PES 18%	40-50	58	Corespunde	6-10	9	Corespunde
72330	Co 70%, PES 30%	40-50	62	Corespunde	6-10	8	Corespunde
V541101	Co 100%	35-40	45	Corespunde	5-8	8	Corespunde
V-55077	Co 100%	35-40	42	Corespunde	5-8	7	Corespunde

Determinarea rezistenței vopsirii la acțiunea spălării la temperatura de $40^{\circ}\pm 2^{\circ}\text{C}$ și călcării conform prevederilor GOST R ISO 105-A02 Материалы текстильные. Определение устойчивости окраски.

Rezultatele sunt prezentate în tabelul 10.

Tabelul 10. Determinarea rezistenței vopsirii la acțiunea spălării și calității a țesăturilor de bumbac

Articolul țesăturii examinate	Compoziția fibroasă	Indicatorii rezistenței vopsirii					
		La spălat			La călcat		
		GOST	Real	Corespunderea cu normativele	GOST, limita, °C	Real	Corespunderea cu normativele
52117	Co 100%	5	5	Corespunde	200	200	Corespunde
52114	Co 100%	5	4	Corespunde	200	200	Corespunde
552340	Co 82% PES 18%	5	5	Corespunde	175	175	Corespunde
72330	Co 70%, PES 30%	5	5	Corespunde	175	175	Corespunde
V-541101	Co 100%	5	5	Corespunde	200	200	Corespunde
V-55077	Co 100%	5	4	Corespunde	200	200	Corespunde

Conform GOST R ISO 105-A02 Материалы текстильные. Определение устойчивости окраски. sunt prevăzute următoarele gradații a rezistenței vopsirii țesăturilor la spălare: vopsire obișnuită – 3, vopsire rezistentă - 4 și vopsire foarte rezistentă -5. În mare parte țesăturile de bumbac

și tip bumbac aveau fundalul albit sau pal rezistența vopsirii a fost menționată cu calificativul „bună” și „foarte bună”.

Rezistența țesăturilor de bumbac și tip bumbac la călcat în comparație cu țesăturile din fibre sintetice este cu mult mai mare. De aceea în calitate de normative de comparație a rezultatelor s-a folosit GOST R ISO 108-A03 Материалы текстильные Методы испытания устойчивости окраски к глаженью. În funcție de compoziția fibroasă țesăturile de bumbac 100% s-au dovedit a fi mai rezistente fără a prezenta careva modificări structurale sau de aspect, pe când cele de tip bumbac la temperatura maximă de 150°C a prezentat frânări în călcare și o lipire ușoară a țesăturii datorită prezenței fibrelor chimice în compoziția fibroasă.

În concluzii se poate de afirmat, că sortimentul țesăturilor din bumbac este variat, proprietățile consumiste ale acestora corespund cu doleanțele consumatorilor iar calitatea țesăturilor corespunde cu cerințele documentației normativ – tehnice.

BIBLIOGRAFIA

1. ГОСТ 20566 Ткани и штучные изделия текстильные. Правила приемки и метод отбора проб.
2. ГОСТ 161 Ткани хлопчатобумажные, смешанные и из пряжи химических волокон. Определение сортности.
3. ГОСТ 7000 «Материалы текстильные» Упаковка, маркировка, транспортирование и хранение.
4. ГОСТ 13784 «Волокна и нити. Методы определения волокнистого состава.
5. ГОСТ 3812 „Ткани и штучные изделия текстильные. Методы определения линейной плотности”
6. ГОСТ 3811 Материалы текстильные Методы определения линейных размеров, линейной и поверхностной плотности.
7. GOST 12023 Материалы текстильные Методы определения толщины.
8. GOST 3813 «Ткани и штучные изделия текстильные» Методы определения разрывных характеристик при растяжении.
9. GOST R ISO 105-A02 Материалы текстильные. Определение устойчивости окраски.
10. GOST R ISO 108-A03 Материалы текстильные Методы испытания устойчивости окраски к глаженью.

IMPLICAREA ONG-URILOR ÎN CONSERVAREA NATURII

INVOLVING NGOS IN NATURE CONSERVATION

Prof.univ.dr. Elvira NICA

Lect.univ.dr. Oana SABIE

Drd. Valentin LAZĂR

Lect.univ.dr Elena Ecaterina NICOLAE, ASE Bucuresti

INTRODUCERE

Conform autorilor cărții "Organizațiile neguvernamentale și economia socială. Manual de intervenție"¹, termenul de ONG a fost folosit prima dată în articolul 71 din Carta Națiunilor Unite (1945), care vizează recunoașterea „statutului consultativ” pentru organizațiile neguvernamentale naționale și internaționale.

Gerald Clark (1998) definește ONG-ul ca fiind „o organizație nonprofit cu inițiative private care au un caracter legal distinct și care vizează interesul public.”²

Alte definiții sunt cele date de Stromquist și Wahl. După Stromquist (Stromquist, 2002), „ONG-urile nu aparțin structurilor statului, sunt organizații voluntare ale societății civile care operează în domeniul serviciilor pentru grupuri sau indivizi defavorizați din punct de vedere social, pentru implementarea programelor ce au rol de a consolida comunitățile locale și de a mediatiza susținerea dezvoltării sustenabile în colaborare cu statul sau cu alte entități.”³

P. Wahl (Wahl, 1997), definește ONG-urile ca fiind „asociații voluntare, independente de stat și de partidele politice, caritabile și nonprofit, care acceptă membri indiferent de rasă, etnie, religie sau gen.”⁴

Din definițiile date mai sus, pot fi extrase două caracteristici de bază ale organizațiilor neguvernamentale, și anume faptul că, în primul rând, acestea sunt organizații private care au ca scop apărarea unor interese fundamentale ale societății civile sau, cu alte cuvinte, apărarea interesului public cu mijloace specifice organizațiilor private și cu fonduri provenind în principal din surse private.

A doua caracteristică ar fi caracterul caritabil și de independență al acestor organizații.

Fără a porni de pe o poziție de suspiciune sau de partizanat, nu putem să nu remarcăm de la bun început situația ingrată în care se află unele dintre aceste organizații, obligate prin propriul statut la o atitudine de imparțialitate și de independență, indiferent de sursa de finanțare a respectivelor organizații.

Politici și strategii în conservarea naturii

Din schița pentru "Strategia Națională pentru Biodiversitate și Planul de Acțiune" elaborată la București, în martie 2010, cităm: „Așa cum rezidă din politicile stabilite la nivel internațional, conservarea biodiversității nu se face într-un context abstract, ci este strâns legată de procesele de dezvoltare a sistemelor socio-economice umane. Incapacitatea rezolvării problemelor de dezvoltare face imposibilă aplicarea oricăror măsuri strict conservative, făcându-le aproape inutile. De aceea,

¹ Sorin Cace, Victor Nicolăescu, Andreia-Nicoleta Anton, Smaranda Rotaru, *Organizațiile neguvernamentale și economia socială. Manual de intervenție*, Editura Expert, București 2011, pp. 25-26

² Idem 1

³ Idem 1

⁴ Idem 1

orice tip de acțiune ce vizează conservarea biodiversității trebuie integrată într-un context strategic pe termen mediu și lung, care să fundamenteze toate deciziile administrative."⁵

Am adăuga că pentru a putea pune în aplicare deciziile administrative de care se face vorbire mai sus, majoritatea cărora presupun un orizont de timp extrem de lung, uneori de ordinul generațiilor, sunt necesare nu doar inițiative legislative ci și instituții capabile să pună în aplicare respectivele măsuri, precum și metode de educație ecologică pentru schimbarea mentalității din țara noastră cu privire la problemele de mediu. Este destul de greu de crezut că o legislație corectă poate fi aplicată cum trebuie într-o țară cu o populație în majoritate lipsită de mijloace materiale și cu o educație ecologică precară.

Mai departe în "Strategia Națională pentru Biodiversitate și Planul de Acțiune" se spune că: „Deoarece termenul de biodiversitate în sens larg include și diversitatea etno-culturală, omul fiind o specie ce are dreptul și obligația de a se integra în sistemele ecologice pe care le domină sau de care depinde, strategiile și politicile din domeniul conservării biodiversității se construiesc prin participarea tuturor factorilor interesați, dar corect informați și conștientizați.”⁶ Acești factori interesați includ, desigur, ONG-urile de mediu, care au un rol important tocmai în activitatea de informare a publicului și de creare sau creștere a ceea ce am putea numi o conștiință ecologică, adică o mai mare implicare și responsabilizare a cetățeanului mediu în protejarea și conservarea naturii.

Prin SNPACB, România își propune, pe termen mediu 2010-2020, următoarele ținte strategice generale:

1. Stoparea declinului diversității biologice reprezentată de resursele genetice, specii, ecosisteme și peisaj și refacerea sistemelor degradate până în 2020.
2. Integrarea politicilor privind conservarea biodiversității în toate politicile sectoriale până în 2020.
3. Promovarea cunoștințelor, practicilor și metodelor inovatoare tradiționale și a tehnologiilor curate ca măsuri de sprijin pentru conservarea biodiversității ca suport al dezvoltării durabile până în 2020.
4. Îmbunătățirea comunicării și educării în domeniul biodiversității până în **2020**.⁷

În Strategia Națională pentru Biodiversitate și Planul de Acțiune, pentru îndeplinirea dezideratelor privind conservarea biodiversității și utilizarea durabilă a componentelor sale urmare a analizei contextului general de la nivel național și a amenințărilor la adresa biodiversității, pentru asigurarea conservării „*in-situ*” și „*ex-situ*” și pentru împărțirea echitabilă a beneficiilor utilizării resurselor genetice, au fost stabilite următoarele 10 obiective strategice:

- A. Dezvoltarea cadrului legal și instituțional general
- B. Asigurarea coerenței și a managementului eficient al rețelei naționale de arii naturale protejate
- C. Asigurarea unei stări de conservare favorabilă pentru speciile protejate
- D. Utilizarea durabilă a componentelor diversității biologice
- E. Conservarea *ex-situ*
- F. Controlul speciilor invazive
- G. Accesul la resursele genetice și împărțirea echitabilă a beneficiilor ce decurg din utilizarea acestor resurse
- H. Susținerea și promovarea cunoștințelor, practicilor și inovațiilor tradiționale
- I. Dezvoltarea cercetării științifice și promovarea transferului de tehnologie
- J. Comunicarea, educarea și conștientizarea publicului.⁸

⁵ Strategia Națională pentru Biodiversitate și Planul de Acțiune. Draft, București, Martie 2010

<http://www.ddbra.ro/mediatizari/Strategia%20Privind%20Conservarea%20Diversitatii%20Biologice DRAFT.pdf>

⁶ Idem 5

⁷ Idem 5

⁸ Idem 5

Responsabilități ale ONG-urilor în conservarea naturii

Pentru a vedea modul în care ONG-urile își văd propriile responsabilități cu privire la conservarea naturii, credem că ar fi util și relevant să prezentăm și să analizăm răspunsurile date de reprezentanți ai acestor organizații la întrebarea „Ce fac la ora actuală ONG-urile de mediu pentru a determina companiile să aibă un angajament autentic față de mediu?”⁹

Dragoș Bucurenci (blog personal), Director - Asociația MaiMultVerde, spune precum urmează:

„Există, cred eu, două tipuri de ONG-uri de mediu: cele care își asumă rolul de câini de pază ai statului și ai mediului de afaceri (*watchdogs*) și cele care încearcă să suplinească munca statului și a mediului de afaceri acolo unde acestora le lipsesc expertiza sau motivația (*action, not protest*). MaiMultVerde se numără între acestea din urmă.”

Directorul acestei organizații vede deci rolul ONG-urilor ca fiind acela de a compensa pentru lipsa de activitate a unor instituții cu responsabilități în probleme de mediu, precum și a unor instituții private cu probleme de responsabilitate socială.

Dana Caratas, Coordonator Comunicare - WWF Romania, spune că:

„WWF colaborează cu acele companii care se angajează în parteneriate pe termen lung, ale căror obiective finale sunt reducerea impactului asupra mediului și refacerea zonelor naturale afectate de operațiunile specifice companiilor respective. Evaluarea îndeplinirii acestor obiective se face de către specialiști din cadrul WWF, ai companiilor sau de auditori independenți. Proiectele derulate acoperă o gamă largă - de la proiecte tehnice (de reconstrucție ecologică), până la proiecte de educație - adresate propriilor angajați, clienților companiei, proiecte care să aducă beneficii pentru mediu și pentru comunitățile de interes pentru organizație și pentru compania parteneră.”¹⁰

Radu Mititean, Director Executiv - Clubul de Ciclism Napoca, afirmă următoarele:

„Noi considerăm că fiecare trebuie să își vadă de ale sale” respectând rolul social definit prin lege. Astfel, pe de o parte, instituțiile publice, sindicatele, partidele, ONG-urile și cultele trebuie să evite a fi actori în sfera economică, iar pe de altă parte operatorii economici trebuie să se ocupe de activități economice / comerciale, respectând normele legale și morale, fără a urmări alte obiective.”¹¹

Și continuă spunând: „Considerăm inoportun ca firmele să se preocupe (atât declarativ, cât și real) de problemele sociale, culturale, de mediu etc. Scopul unei firme este obținerea de profit, orice activitate care vizează altceva este nu doar necredibilă și inacceptabilă moral, ci în România și ilegală. Prin urmare CSR-ul nu trebuie văzut decât ca o formă mai atenuată și benefică social de publicitate.”¹²

Dacă ar fi să sintetizăm, răspunsurile prezentate acoperă o gamă completă privind responsabilitatea socială, mergând de la maximum de responsabilitate (cel de al doilea răspuns, care vede ca fiind de datoria companiilor să asigure atât derularea de proiecte ecologice cât și creșterea nivelului de educație) până la lipsa responsabilității (ultimul răspuns, care vede responsabilitatea firmelor ca fiind restrânsă la a face profit).

În opinia noastră, responsabilitatea în societate trebuie împărțită între stat, firme private și societatea civilă (în cazul de față, ONG-urile de mediu). Ni se pare absurdă viziunea potrivit căreia firmele nu au nici o responsabilitate față de mediu - cum ar putea face față statele naționale, în cazul României - un stat mic, cu resurse limitate și prost administrate - influenței de cele mai multe ori negative a unor uriașe companii multinaționale, orientate, după cum corect spune ultimul respondent, către profit, în lipsa unor politici de CSR aplicate de aceste companii? Este vizibil

⁹ <http://www.responsabilitatesociala.ro/dialoguri/dialog-cu-ong-uri-ecologiste-responsabilitatea-companiilor-fata-de-mediul.html#continut>

¹⁰ Idem 9

¹¹ Idem 9

¹² Idem 9

oricum faptul că statul român, prin instituțiile sale, întâmpină probleme serioase în aplicarea unor legi existente privitoare la protecția mediului, din motive complexe ce țin nu doar de deficiențe instituționale, ci și, după cum spuneam, de grave curențe de educație în domeniul ecologiei, la nivelul populației largi, precum și de un nivel crescut al corupției (la toate nivelele).

CONCLUZII

Pentru a vedea modul în care ONG-urile își văd propriile responsabilități cu privire la conservarea naturii, am prezentat și analizat răspunsurile date de mai mulți reprezentanți ai acestor organizații la întrebarea „Ce fac la ora actuală ONG-urile de mediu pentru a determina companiile să aibă un angajament autentic față de mediu?”. Răspunsurile prezentate au acoperit o gamă completă privind responsabilitatea socială, mergând de la maximum de responsabilitate până la lipsa responsabilității. Opinia noastră este că responsabilitatea față de mediu aparține tuturor părților implicate în dezvoltarea societății, fără excepții. Prin urmare, responsabilitatea în societate trebuie împărțită între stat, firme private și societatea civilă (în cazul de față, ONG-urile de mediu). Analizând proiectele prezentate am constatat că proiectele se derulează de obicei pe perioade scurte de timp, au o finanțare destul de redusă, provenind atât din surse proprii, cât și din surse externe (internaționale) sau de stat. Aria de desfășurare a proiectelor este diversă, iar obiectivele sunt ambițioase și variate (mergând de la unele obiective extrem de pragmatice, la altele care țin de sfera educației sau de publicitate - la nivel local sau național).

O concluzie generală privitoare la implicarea ONG-urilor în conservarea naturii ar fi că acest fel de implicare este în cele mai multe cazuri binevenită în România, unde instituțiile de stat au nevoie de cât mai mult ajutor pentru a aduce conservarea naturii la un nivel cât mai apropiat de cel european.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

***** - Carta albă a sectorului ONG din România,

Agarwal, A. 2008. *Role of NGOs in the protection of environment*. Journal of Environmental Research and Development, Voi. 2, No. 4, April-June 2008

Cace S., Nicolăescu V., Anton A-N., Rotaru S.. 2011. *Organizațiile neguvernamentale și economia socială. Manual de intervenție*. Editura Expert, București

Gemmill, B. and Abimbola Bamidele-Izu. *The Role of NGOs and Civil Society in Global Environmental Governance*,

THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA NETWORKS REGARDING SALES

INFLUENȚA REȚELELOR DE SOCIALIZARE ASUPRA VÂNZĂRILOR

Conf.univ.dr. Daniel MOISE

Lect.univ.dr. Maria Loredana POPESCU

Conf.univ.dr. Mihaela Diana OANCEA NEGESCU

Abstract: *The need of communication has never been greater in our today lives. In this study we are trying to reveal if potential customers they think is reliable and they take into consideration of purchasing products that are promoted on social media networks. Social media networks have grown in power an influence over the last years as never before, reaching over 3.4 billion unique users worldwide. They can be consider a truly catalyst of communication. The study represents a desk research regarding how social media networks influence the process of purchasing products and services.*

Key words: *social media networks, communication, influence, cognitive dissonance,*

JEL CLASIFICATION : M31, M37

1. O scurtă introducere în lumea Rețelelor Sociale Media

Organizațiile sunt din ce în ce mai conștiente de faptul că publicitatea tradițională și utilizată cu preponderență de marile companii nu mai are același efect scontat și impact asupra clienților potențiali. Chiar mai mult comunicarea în masă prin obișnuitele canale, precum: TV-ul, radio-ul și presa scrisă nu mai reușesc să ajungă la segmentul de piață dorit. Iar în ceea ce privește internetul nu este de ajuns ca o firmă să realizeze un site web pe care să îl lase pur și simplu în eterul digital fără a îl promova. Diferite studii de specialitate au arătat faptul că dacă la o căutare după anumite cuvinte cheie site-ul companiei nu se află nu doar pe primele trei pagini de rezultate ale motoarelor de căutare, dar chiar printre primele 5 rezultate ale căutării, există șanse infime ca respectivul website să fie accesat, iar procesul de achiziție să poată începe. Printre cele mai folosite motoare de căutare din lume, putem menționa: Google, Yahoo, Baidu, Bing și Ask.

2. Piața Rețelelor Sociale Media din România și Republica Moldova

Prezenta lucrare își propune să analizeze impactul Rețelelor Sociale din România și Republica Moldova asupra vânzărilor. Acest lucru este reflectat și prin analiza comparativă, în figura numărul 1, intitulată "*Cele mai utilizate motoare de căutare online România vs Republica Moldova*", a celor mai folosite motoare de căutare, la care apelează atât cetățenii români și cei din Republica Moldova, cel mai utilizat motor de căutare, ce este în topul preferințelor avînd un procent de 98,22% respectiv 93,49%.

Ce este interesant de observat faptul că motoare de căutare gen Yandex și DuckDuckGo, în Republica Moldova dețin o cotă de piață de 2.95% și 1.3%. Pe de altă parte, în România, DuckDuckGo deține doar 0,18%, fiind depășit de Bing cu 0,79% și Yahoo! Cu 0,64%. Un alt aspect ce ar putea face subiectul unor cercetări ulterioare și în aprofundime, este datorat că în Republica Moldova există motoare de căutare ce dețin o cotă de piață mai mare de unu la sută, lucru care nu este întâlnit și în România. În elaborarea datelor au fost luate în calcul căutările nu doar de pe calculatoare PC-uri, Desktopuri, Televizoare Smart dar și a aparatelor mobile precum smartphone-urile, dar și tablete sau console de joc. Dacă acum câțiva ani se afirma, în cazul companiilor, faptul că dacă nu pot fi găsiți sau nu sunt prezente pe internet, nu există; din păcate această afirmație s-a

extins și în ceea ce privesc prezența nu doar a organizațiilor pe rețelele de socializare dar și în cazul indivizilor.

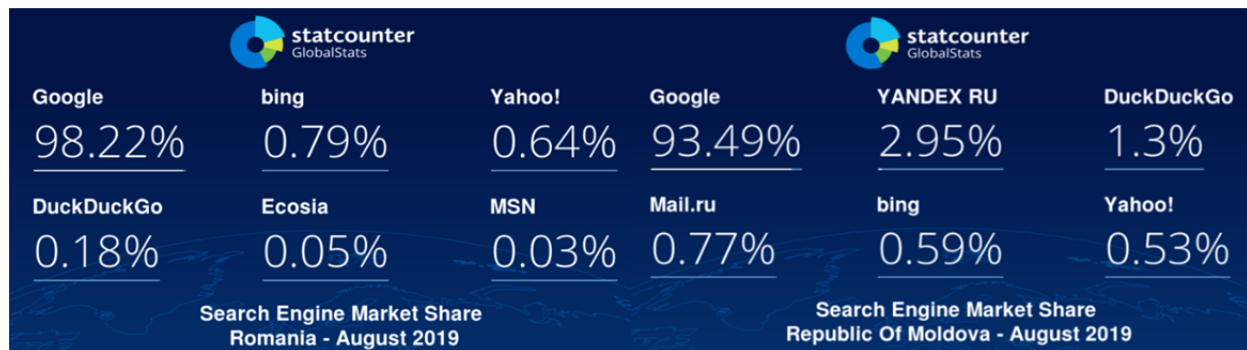

Figura nr 1 Cele mai utilizate motoare de căutare online România vs Republica Moldova

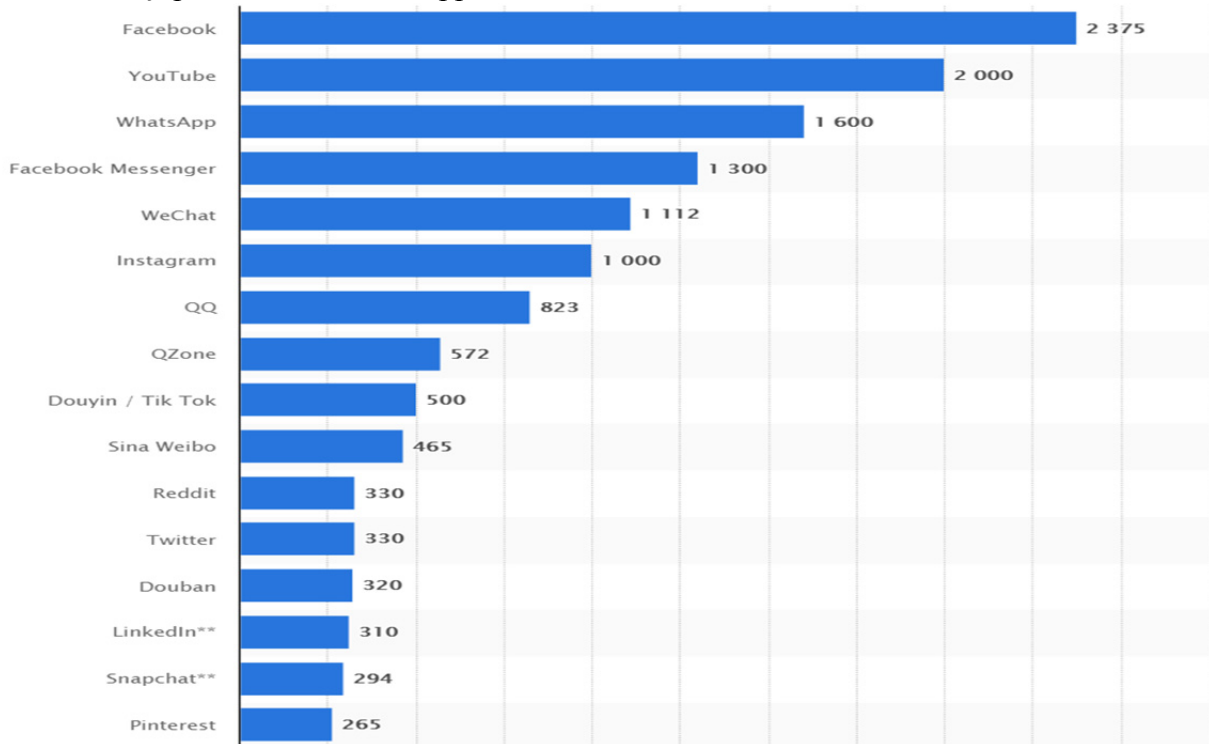
Sursa: <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/romania> <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/moldova>

Istoria rețelelor de socializare media, putem afirma că este destul de recentă spre deosebire crearea internetului (Andrews, 2019), ce a fost dezvoltat în anul 1960 odată cu apariția ARPANET. În ceea ce privesc celelalte modalități de comunicare media în masă, precum presa scrisă care în Europa a apărut în anul 1556 când au fost emise de guvernul Veneției lunar "Notizie scritte". În 1920 organizația condusă de antreprenorul Enrique Telémaco Susini a pus fundamentele pentru transmiterea în mod regulat a programelor pentru divertisment în Argentina prin intermediul radioului. Iar primul program TV a putut fi vizionat la Târgul Internațional de la Paris în 1900.

Rețelele sociale media (McFadden, 2018) au apărut în anul 1988 odată cu lansarea IRC, ce le permitea utilizatorilor să schimbe mesaje între ei în timp real, rezultând astfel chatul. În 1996 a fost lansat website-ul sixdegrees.com considerat a fi primul site de rețele sociale ce permitea crearea de profile, liste de prieteni dar și afiliere la diferite instituții de învățământ. Friendster a apărut în 2002, fiind o platformă construită în Malaiezia și a fost privită ca un pionier în ceea ce privesc rețelele sociale, care între timp a dispărut. La distanță de un an a fost lansat pentru business rețeaua socială LinkedIn. Dar în 2004 a luat ființă regele suprem al rețelelor de socializare media și mai exact Facebook care a cunoscut o creștere fulminantă cu aproape peste 2 miliarde de utilizatori de pe întreg mapamondul. La diferență de un an a fost lansat platforma de streaming online de scurte metraje video Youtube. Twitter a fost lansat în 2006 și are mulți adepți în special în mediul politic și nu numai fiind intens utilizat de cel mai puternic "om din lume", președintele Statelor Unite ale Americii, Donald Trump. În 2009 a fost lansată aplicația Whatsapp care nu doar că este oferită gratuit și interfața cu utilizatorul poate fi considerate prietenoasă cu utilizatorul, dar mai mult nu are nici un fel de reclame. Pot fi menționate și alte rețele sociale, ce au apărut ca o alternativă la cele enumerate mai devreme, ce au un succes în special în rândul tinerilor, ca Instagram, Filters și în Snapchat ce e fundamentat pe disparția mesajelor, poveștirilor și filmulețelor după 24 de ore, spre deosebire de Facebook, care înmagazinează toate aceste informații ale propriilor utilizatori. Limitele rețelelor de socializare poate fi îngrădită doar de imaginația oamenilor, iar un bun exemplu poate fi oferit de platforma TikTok ce a fost lansată în 2017 unde persoanele ce își deschid conturi pot să editeze, creeze dar și să distribuie prietenilor conținut video. Dacă în 2010 erau puțin sub un miliard de utilizatori unici a rețelelor de socializare media, în 2019 sunt (Kemp, 2019) peste 3,48 de miliarde de utilizatori la nivel global.

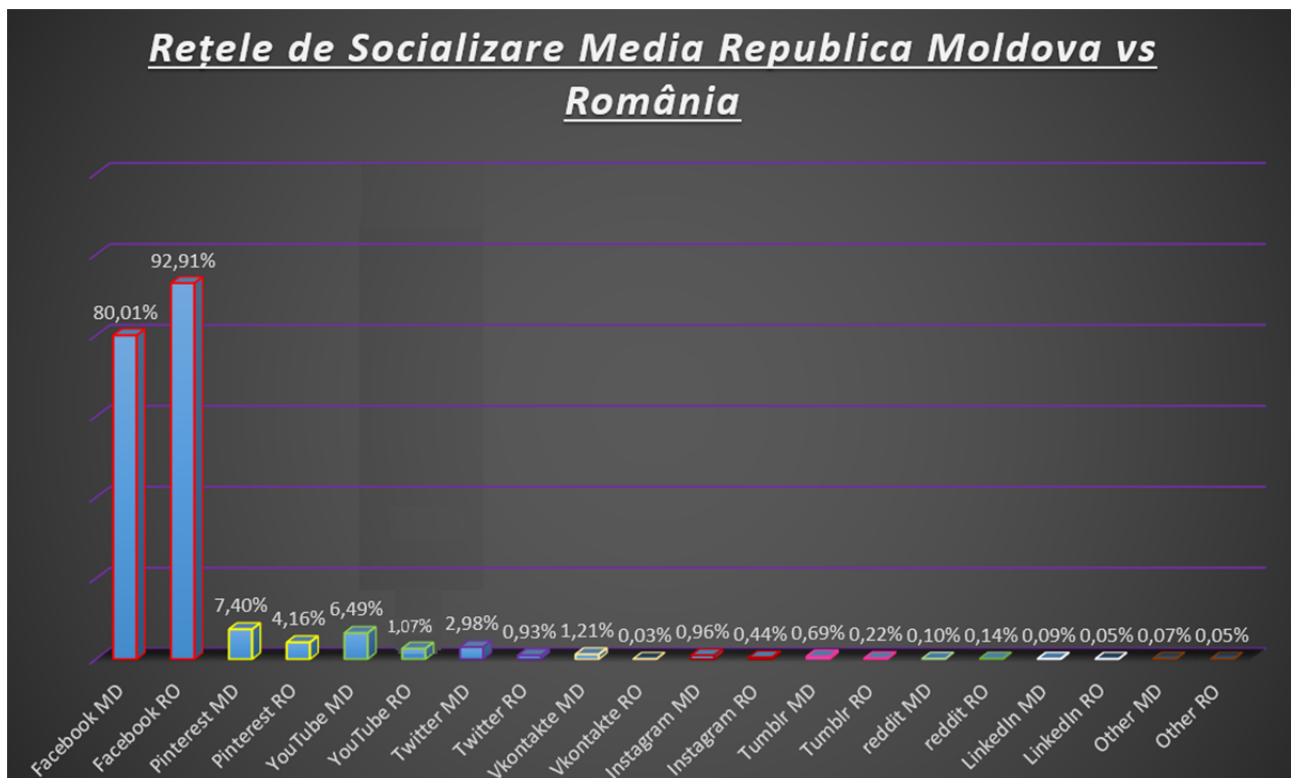
În iulie 2019 cele mai populare rețele de socializare media, ordonate după numărul de useri activi, date exprimate în milioane, se prezintă după cum poate fi observat și din graficul nr 1.

Astfel pe primul loc se situează Facebook, cu 2.375 milioane utilizatori, pe locul doi, YouTube cu 2.000 milioane și pe locul trei WhatsApp cu 1.600 utilizatori.

Graficul nr. 1 Număr de utilizatori activi din Iulie 2019

Source: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

Gaficul nr. 2 Rețelele de socializare Media Republica Moldova vs România

Adaptat si prelucrat dupa date și informații obținute de pe <https://gs.statcounter.com>

Din analiza datelor prezentate în Graficul nr.2, putem trage câteva concluzii, astfel în ambele țări piața rețelelor de socializare este dominată de Facebook, cu o cotă de piață de 92,91% în România și 80,01% în Moldova. Pe locul doi în România cât și în Moldova este Pinterest, cu 4,16%, respectiv 7,40%. Pe locul trei în România cât și în Moldova, este YouTube cu 1,07% și respectiv 6,49% în Moldova cotă de piață. Celelalte rețele de socializare sunt noi pe piața din cele două țări însă succesul acestora este mai mare în rândul segmentului reprezentat de tineri, care sunt mult mai deschiși în a accesa noi rețele de socializare. Telefoanele inteligente au fost cele care au revoluționat vânzările în on-line, astfel consumatorul zilelor noastre nu trebuie să aibă un anumit loc să acceseze social-media, ci telefoanele inteligente îl ajută să aibă un acces mult mai facil din 2007, când a apărut pe piață primul Iphone ce oferea asemenea facilități. Această facilitate oferită de telefoanele inteligente a reprezentat un salt important, ce a permis consumatorului să acceseze de oriunde informații despre produsele și serviciile companiilor.

Studiul își propune să analizeze modul cum o strategie orientată spre on-line, după ultimele schimbări ce se manifestă pe piață în materie de monedă utilizată și confidențialitate, poate influența vânzările. Am analizat ultimele noutăți în materie de răspuns la impactul rețelelor de socializare asupra piețelor, astfel Facebook a inițiat un proiect ce prevede existența unei criptomonede dezvoltată de gigantul dorește să o lanseze pe piață. Reacțiile din partea băncilor centrale dar și a Rezervei Federale a SUA nu au întârziat să apară și să solicite informații suplimentare asupra impactului pe care aceasta îl va avea (www.startupcafe.ro) Țările care au exprimat public puncte de vedere asupra acestui aspect au fost Franța și Germania, care au văzut în această criptomonedă un risc real legat de suveranitatea statelor din Uniunea Europeană. Inițiatorii altor monede digitale au văzut în Libra un competitor real, aceștia oferind infrastructura dar și tehnologie necesară pentru crearea monedelor. Motivul pentru care emitenții se vor lovi însă de opoziția conducerii țărilor din zona Uniunii Europene este legat de faptul că acestea trebuie să controleze câte monezi digitale ar trebui emise dar și ce rezerve ar trebui să dețină pentru susținerea acestora (www.mediafax.ro).

Mark Zuckerberg – CEO Facebook, și-a exprimat public dorința de a orienta misiunea companiei sale spre asigurarea confidențialității utilizatorilor platformei (Sandler, 2019).

Din acest punct de vedere, platforma va dezvolta noi instrumente care să ajute utilizatorul să urmărească activitatea contului său dar și să prevină eventuale utilizări ale datelor personale. Spre exemplu, instrumentul Off-Facebook Activity, prezintă utilizatorilor un rezumat al informațiilor pe care alte aplicații le-au trimis către Facebook și le permite să îl șteargă din contul lor. Alte instrumente vor ajuta utilizatorii ca datele personale să fie folosite în viitor pentru a reprezenta ținte pentru campanii. Toate aceste îmbunătățiri aduse platformei nu pot să oprească în totalitate utilizarea datelor personale, mai ales în etapele de înscriere pe platformă, iar din acest punct de vedere trebuie urmărit impactul pe care aceste restricții îl pot avea asupra vânzărilor.

CONCLUZII

În concluzie, o strategie de succes legată de rețelele de socializare trebuie să reușească să realizeze diferența între miile de mesaje publicitare cu care consumatorii sunt asaltați zilnic și mesajul tău. Din acest punct de vedere trebuie utilizată o strategie de marketing care să vizeze segmentarea pieței și diferențierea strategiei pe segmentul dorit pentru eficientizarea activității în mediul on-line. Prezentul studiu a analizat acest aspect pe piața din România și Republica Moldova și a reliefat faptul că piețele prezintă similitudini referitoare la top trei cele mai utilizate rețele de socializare, respectiv Facebook, Pinterest și YouTube. Eficiența rețelelor de socializare în creșterea vânzărilor este dată de realizarea unor recomandări bune, pe baza cărora consumatorul să ia o decizie avantajoasă; identificarea intențiilor consumatorului prin consultarea istoricului paginilor

acesate, a zonelor sale de interes; expunerea ofertelor care prezintă o atractivitate ridicată din partea consumatorilor; oferirea de informații în timp real, ținând cont de multitudinea de alternative pe care consumatorul le are în acest mediu și care nu presupun deplasarea fizică a caestuia ci doar accesarea de informații de la concurență.

BIBLIOGRAFIE

- Abdulah M., 2017, *The Impact of Social-media on Sales*, <https://www.entrepreneur.com/article/297990>
- Ahmad I., 2018, <https://www.socialmediatoday.com/news/the-history-of-social-media-infographic-1/522285/>,
- Andrews E., 2019, Who invented the internet?, <https://www.history.com/news/who-invented-the-internet>
- Frogameni V., 2012, *Social-media influence on sales*, <https://www.business2community.com/social-media/social-medias-influence-on-sales-0147795>, accesat la data de 15.09 2019
- Kemp S., 2019, *Digital trends 2019: Every single stat you need to know about the internet*, <https://thenextweb.com/contributors/2019/01/30/digital-trends-2019-every-single-stat-you-need-to-know-about-the-internet/>, accesat la data de 17 septembrie 2019
- Lua A., 2019, *21 Top Social Media Sites to consider for your Brands*, <https://buffer.com/library/social-media-sites>, accesat la data de 18 septembrie 2019
- McFadden C., 2018, *A Chronological History of Social Media*, <https://interestingengineering.com/a-chronological-history-of-social-media>
- Sandler.R., 2019, *Facebook Introduces A Tool That May Make It Harder For Websites to Track You*, <https://www.forbes.com/sites/rachelsandler/2019/08/20/facebook-introduces-a-tool-that-may-make-it-harder-for-websites-to-track-you/#16275d507c01>, accesat la data de 16.09 2019
- * <http://www.gemius.ro/all-reader-news/audienta-si-topul-retelelor-de-socializare-din-romania.html>, accesat la data de 20 septembrie 2019
- * <https://www.socialmediatoday.com/news/the-history-of-social-media-infographic-1/522285/> accesat la data de 10 septembrie 2019
- * <https://www.antevenio.com/usa/a-brief-history-of-social-networks/> accesat la data de 12 septembrie 2019
- * <https://makeawebsitehub.com/social-media-sites/> accesat la data de 13 septembrie 2019
- * <https://buffer.com/library/social-media-sites> accesat la data de 13 septembrie 2019
- * <https://www.gemius.com/all-reader-news/romania-top5-social-networks.html> accesat la data de 15 septembrie 2019
- * <https://www.slideshare.net/DataReportal/digital-2018-moldova-january-2018> accesat la data de 17 septembrie 2019
- * <https://www.goodfirms.co/resources/social-media-usage-trends-research> accesat la data de 14 septembrie 2019
- * <https://www.gemius.com/e-commerce-news/reaching-young-adults-a-targeting-mission-impossible-5227.html> accesat la data de 14 septembrie 2019
- * <https://www.gemius.com/e-commerce-news/the-end-of-the-tv-era-is-near-an-interview.html> accesat la data de 12 septembrie 2019
- * <https://www.smarthostingplans.com/analytics/top-social-media-apps-worldwide-for-q2-2019-by-downloads/> accesat la data de 13 septembrie 2019
- * <https://www.startupcafe.ro/marketing/firme-publicitate-tehnologie-public-tinta-deep-learning.htm> accesat la data de 16 septembrie 2019
- * <https://www.startupcafe.ro/marketing/facebook-activity-sterge-date-istoric-aplicatii-afaceri-reclame.htm> accesat la data de 17 septembrie 2019
- * <https://www.mediafax.ro/economic/26-de-banci-internationale-vor-cere-lamuri-din-partea-facebook-in-privinta-criptomonedei-libra-18399399> accesat la data de 19 septembrie 2019
- * <https://www.startupcafe.ro/afaceri/libra-facebook-rival-exchange-criptomonedea.htm> accesat la data de 16 septembrie 2019

DECIZIA ECONOMICO-FINANCIARĂ ȘI GESTIUNEA RESURSELOR ÎN CONTEXTUL LEGII VALORII

ECONOMIC-FINANCIAL DECISION AND RESOURCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE LAW OF VALUE

Lect. univ. dr. Sorin BURLACU, ASE București

Drd. Petronela Evelina BĂLU, ASE București

Conf. univ. dr. Florentina Olivia BĂLU, Universitatea din Geneva

Lect. univ. dr. Oana SABIE, ASE București

Abstract

The way in which people's well-being depends on how resources are used in the medium and long term is a permanent concern for many scientists, regarding many disciplines - from technology to biology, law and economics. This paper is setting out to address the importance of economic-financial decisions in relation with the responsible management of resources in the companies' activity, particularly, and at the level of society, generally, with respect to those interdependencies between the economic activities and the natural ecosystems that place the consumers and producers as key actors in developing and maintaining a sustainable economy.

Rezumat

Modul în care bunăstarea oamenilor depinde de maniera în care sunt utilizate resursele pe termen mediu și lung reprezintă o preocupare permanentă a oamenilor de știință, o preocupare comună mai multor discipline - de la tehnologie până la biologie, drept și economie.

În această lucrare am abordat importanța deciziilor economico-financiare în raport cu gestiunea responsabilă a resurselor în activitatea întreprinderii, în special, și la nivel de societate în general, acele interdependențe dintre activitățile economice și ecosistemele naturale care plasează consumatorii și producătorii ca pionii principali în dezvoltarea și menținerea unei economii sustenabile.

Introducere

Conducerea și desfășurarea activității financiare în unitatea economică se realizează prin intermediul deciziilor cu un conținut financiar. Decizia presupune o trecere „de la potență la act în condiții de eficiență”, în mod conștient, bazat pe o fundamentare și motivare științifică, psihologică și de scop.

Decizia financiară poate fi privită ca fiind rezultatul unui proces decizional complex ce cuprinde etapele de cunoaștere a realității financiare, precum și etapele de însușire a soluției optime. Principalele etape ce trebuie parcurse pentru a reda conținutul deciziei financiare sunt: stabilirea obiectivelor financiare cuprinse în cadrul liniei de dezvoltare a întreprinderii, analiza informațională financiară, adoptarea deciziei financiare, execuția deciziei financiare.

În ceea ce privește linia de dezvoltare, aceasta cuprinde cele mai generale și importante obiective ale conducerii activității economice. Aceste obiective cuprind o sinteză a principalelor genuri de activități care au loc în respectiva unitate: economice, tehnice, tehnologice, organizatorice, financiare etc.

Pe de altă parte, analiza informațională reprezintă o acțiune de cunoaștere a realității economice cu ajutorul unor metode și instrumente de culegere, prelucrare și interpretare a informațiilor. Pornindu-se de la informațiile obținute, pe baza acestei analize se sintetizează soluțiile posibile pentru îndeplinirea obiectivelor liniei de dezvoltare. Adoptarea deciziei financiare

presupune alegerea soluției optime din mulțimea soluțiilor posibile. Execuția deciziei financiare urmărește satisfacerea integrală și operativă cu fonduri financiare a tuturor activităților economice și sociale din unitatea economică, precum și alimentarea fondurilor financiare centralizate din economia națională (Bran, 1980). Potrivit lui Ion-Trifoi și Dinte (2006), decizia este un proces dinamic și rațional, care determină alegerea unei linii de acțiune din mai multe variante posibile, cu scopul de a influența activitatea executanților și de a se obține un anumit rezultat.

Următoarele elemente care definesc decizia trebuie reținute (Ion-Trifoi, Dinte, 2006):

- un proces de alegere rațională;
- act final în stabilirea direcției de acțiune a realizării unui obiectiv;
- acțiunea poartă denumirea de decizie doar dacă va corespunde unei situații de alegere.

În funcție de orizontul de timp la care se face referire, decizia financiară poate fi:

- decizie strategică - vizează un orizont de timp îndepărtat care prefigurează cadrul de desfășurare a activității întreprinderii;
- decizie tactică - urmărește ajustarea influențelor conjuncturale care pot îndepărta întreprinderea de strategia adoptată.

Decizia financiară strategică se referă la o acțiune complexă de finanțare a activităților economice, tehnice, sociale, cerute de procesul de producție și cel de dezvoltare a elementelor structurii economice de producție. Pregătirea soluțiilor de repartitie financiară care participă la stabilirea deciziei financiare strategice se realizează cu ajutorul acțiunilor financiare. Aceste acțiuni au misiunea de a stabili informațiile financiare în jurul cărora se formează soluțiile posibile sub forma variantelor de buget de venituri și cheltuieli al unității economice.

Sinteza și adoptarea soluției optime se realizează prin îndeplinirea de către activitatea financiară a două categorii de atribuții: cunoașterea realității din unitatea economică și din mediul său ambiant și intervenția în mediile de definire a fenomenului financiar reprezentate de procesul de producție și cel de consum. Intervenția activității financiare în activitățile economice depinde de latura calitativă și se realizează prin legăturile de tip conexiune inversă: acțiune financiară – proces de producție și acțiune financiară – proces de consum.

Alegerea și stabilirea soluției optime pentru conținutul deciziei financiare strategice au în vedere motivația nomologică (bazată pe cunoașterea științifică a realității), motivația psihologică (ce vizează interesele celor care vor realiza decizia financiară), motivația axiologică (care ține cont de judecățile de valoare întreprinse în legătură cu activitățile cerute de realizarea deciziei financiare) și motivația teleologică de scop a decidentului. Există mai multe tipuri de decizii financiare strategice (Bran, 1980):

- cele pentru activitățile economice privind mijloacele fixe – care au în vedere adoptarea soluției optime de repartitie financiară pentru decizia financiară strategică privind activitatea de investiții (de înlocuire, formare sau dezvoltare a mijloacelor fixe). În urma corelației care are loc între necesarul de fonduri și sursele financiare se stabilește soluția optimă;

- cele pentru activitățile economice privind mijloacele circulante – activitatea financiară prevede adoptarea unor decizii financiare strategice pentru finanțarea activităților economice de formare și dezvoltare a stocurilor de mijloace circulante și de asigurare de bunuri prin instituțiile de asigurare. În această situație, decizia financiară se va adopta pe baza unei corelații dintre nivelul necesarului de fonduri și volumul fondurilor financiare care vor fi mobilizate din surse interne sau externe;

- cele pentru activitățile economice și sociale privind personalul muncitor al unității economice – în acest caz, decizia financiară se adoptă pe baza corelării resurselor financiare proprii ale întreprinderii și cele din credite bancare pe de o parte, cu necesarul de fonduri financiare pentru

cheltuielile de investiții și pentru rambursarea creditelor utilizate anterior, plus dobânzile aferente, pe de altă parte;

- cele pentru activitățile privind elementul informațional – au în vedere necesarul de fonduri reieșit din devizele pentru lucrările de cercetare-asimilare, precum și necesarul de fonduri pentru achitarea unor obligații financiare. Pe de altă parte, se are în vedere nivelul surselor interne, alocațiile din afara unității și creditul pentru realizarea planului tehnic de asimilare;

- cele pentru achitarea obligațiilor financiare față de bugetul de stat și față de finanțele centralei economice. Acest tip cuprinde toate relațiile financiare ale întreprinderii cu verigile financiare respective.

Realizarea deciziei financiar strategice se face prin executarea unor decizii financiare tactice, prin care are loc repartiția financiară preconizată de decizia strategică. Din aceste decizii fac parte hotărârile operative luate în cadrul serviciului financiar din unitatea economică. Prin aceste hotărâri se mobilizează fondurile provenite din rezultatele producției sau din afara întreprinderii și apoi se împart pentru finanțarea activităților din unitate și pentru achitarea obligațiilor față de economia națională.

Fundamentarea și realizarea deciziilor financiare tactice au implicații atât asupra activităților economice, cât și asupra deciziei financiar strategice. Aceste decizii depind de competențele generale care revin unității economice în cadrul autoconducerii muncitorești prin mecanismul economico-financiar din economia națională, și, în mod expres, de competențele în domeniul adoptării deciziilor de autofinanțare din propriile rezultate.

Fundamentarea deciziei economice

Activitatea financiară este un factor important în conducerea activităților economice organizate în unitatea economică, prin metodele, instrumentele și valoarea informațională ridicată a informațiilor sale.

Adoptarea oricărei decizii economice în întreprindere trebuie să se bazeze pe fondul de informații de natură financiară referitoare la necesarul de fonduri, sursele disponibile, rezultatele financiare viitoare, indicatorii financiari ai eficienței economice (Bran, 1980).

În procesul de fundamentare a deciziei economice, există două etape (Bran, 1980):

- informarea – presupune investigarea surselor de informații din zonele care vor influența sau vor fi afectate de adoptarea deciziei economice strategice. Pentru realizarea acestei etape, activitatea financiară trebuie să contribuie cu fondul de informații financiare privind situația internă a întreprinderii și cerințele mediului extern al unității economice;

- analiza informațională – asigură obținerea de informații referitoare la adoptarea și realizarea obiectului în cauză al liniei de dezvoltare, obiectiv care generează decizia economică strategică ce trebuie fundamentată și adoptată în unitatea economică. Scopul activității financiare în această etapă este acela că, prin analiza informațională financiară, își va aduce contribuția la sursele de finanțare, la rezultatele financiare și economice totale obținute din activitățile care însoțesc adoptarea și realizarea deciziei economice, la obligațiile financiare și la indicatorii financiari ai eficienței economice.

Adoptarea deciziei economice strategice presupune alegerea unei soluții optime din mulțimea soluțiilor posibile. În alegerea acestei soluții, decidentul are la dispoziție consecințele de natură tehnică, economică, financiară, socială, prezente în nucleul fiecărei soluții care participă la etapa de alegere și adoptare a deciziei economice.

Pentru a fi comparabile, consecințele cuprinse în mulțimea soluțiilor posibile trebuie exprimate prin aceeași unitate de măsură. Prin metoda calculului utilității, se folosește ca unitate de măsură comună utilitate.

Această metodă acordă utilitatea 1 celei mai favorabile consecințe și 0 consecinței celei mai nefavorabile pentru decident. Alegerea soluției optime se va face ținând cont de suma utilităților pe fiecare soluție, iar soluția cu cea mai mare suma a utilităților va fi aleasă.

În cazul în care mai multe soluții au aceeași sumă, se folosește a doua metodă de calcul. Utilitățile acordate anterior, se înmulțesc cu coeficienții de importanță care au valori între 0 și 1.

Noile sume ale utilităților pe fiecare soluție, vor permite să se diferențieze soluțiile și să se adopte soluția optimă pentru decident.

Fenomenul valorii. Ce este valoarea?

Conceptul de valoare se referă la suma calităților care dau preț unui obiect, unei ființe, unui fenomen. Valoarea mai poate fi înțeleasă ca importanță, însemnătate, preț, merit.

Conform DEX-ului, valoarea este o „însușire a unor lucruri, fapte, idei, fenomene de a corespunde necesităților sociale și idealurilor generate de acestea; suma calităților care dau preț unui obiect, unei ființe, unui fenomen, ceea ce este important, valoros, vrednic de apreciere, de stimă”.

Aristotel definea valoarea prin trebuințe fizice, psihice, morale ori spirituale, recunoscând în valoarea economică, valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare. „Folosința oricărui lucru este de două feluri și, în ambele cazuri, lucrul servește ca atare, însă nu în același mod: o folosință este cea proprie – ca utilitate, cealaltă...ca mijloc de schimb (politica)” (Bran et al., 2015).

Încă din antichitate, s-au desprins două direcții principale de orientare a modului de definire a valorii: valoarea = utilitate și valoarea = muncă. În primul caz, a predominat procesul de producție și rolul producătorului. În al doilea caz, a avut prioritate procesul de consum și rolul consumatorului. În ambele situații, cercetarea care a dus la aceste axiome s-a axat pe modul în care valoarea ieșea la iveală, sub forma valorii de schimb, pe piață (Bran et al., 2015).

Conform autorilor Bran et al. (2015), valoarea este de patru tipuri:

- valoarea directă – exprimă beneficiul obținut de utilizator;
- valoarea indirectă – exprimă beneficiul unui consumator indirect;
- valoarea opțională – exprimă beneficiul resimțit de un consumator atunci când știe că se va păstra un anumit ecosistem;
- valoarea de existență – exprimă beneficiul resimțit datorită existenței, dar nu și valorificării, unor ecosisteme, resurse, peisaje.

Suma acestor patru valori reprezintă valoarea economică totală.

Valoarea poate fi privită ca un rezultat al transformărilor ce au loc în cadrul unor procese economice precum producția, repartiția, schimbul, consumul, în care este antrenată activitatea umană. Acțiunea umană ce intră în zona economiei este asociată cu activitatea oamenilor încadrată în sisteme ca familia, întreprinderea, economia națională, economia mondială, economia din cosmos.

Toate aceste sisteme includ sistemul viu al omului. Ele se află, sub impulsul unor forțe interne sau externe, în stările dinamice de producție, repartiție-schimb, consum. Sistemele economiei, societății și mediului natural înconjurător sunt responsabile de obținerea și gestionarea valorii. Procesele economice se exteriorizează și pot fi percepute de noi sub formă de evenimente de natură economică, dar și socială, biologică, chimică, fizică. Toate aceste evenimente înglobate în fenomenul economic îi dau acestuia un aspect complex. Aceleași tipuri de evenimente sunt prezente în mecanismul de obținere și gestionare a valorii în economie, sub forma fenomenului economic al valorii (Bran, 2009).

În istoria științei economice s-au evidențiat două direcții în privința definirii valorii: teoria valorii bazate pe muncă (TVM) și teoria valorii bazate pe utilitate (TVU).

Conform teoriei valorii-muncă, valoarea se creează în procesul de producție și suportul ei fizic este durata muncii (timp social necesar). În legătură cu această teorie, au fost formulate o serie de explicații referitoare la modul în care se creează valoarea. Marx și Engels (1966) și era de părere că un lucru are valoare pentru că materializează munca umană.

Adam Smith (1790) considera că munca este singura creatoare de valoare și că activitatea omului creează în fiecare an masa bunurilor pe care o consumă, în timp ce Turgot (1766) vedea munca ca o expresie a gradului de stimă pe care omul o dă diferitelor obiecte ale dorințelor sale.

Teoria a fost formulată în perioada în care tehnica era puțin dezvoltată, iar provocarea era de a satisface nevoile populației în continuă creștere.

Teoria valorii-utilitate a încercat să înlocuiască durata muncii cu un suport fizic mai adecvat. Această teorie nu a reușit să explice diferențele de valoare pentru anumite produse. Cel mai cunoscut paradox este apă-diamant. Pentru a explica această situație s-a apelat la noțiunea de raritate (Bran et al., 2015).

În mecanismul de obținere a valorii, contează atât procesele economice de tip producție și consum, cât și procesele naturale din mediul și procesele specifice vieții sociale. Procesele mecanismului de obținere a valorii sunt de două feluri: procese primare și procese complexe (Bran et al., 2015).

Primul proces primar este transformarea. Făcând referire la scenariul Marii Explozii, explozia inițială a fost un proces de transformare, prin care s-a realizat o organizare a materiei, astfel a apărut entropia joasă.

Al doilea proces primar este conservarea. Particulele și radiațiile produse de primul proces au intrat în procesul de conservare a acestor produse primare sub forma structurilor stabile ale materiei: substanță, energie liberă, informație.

Pe baza observațiilor privind fenomenele din natură, putem emite ipoteza că există și *al treilea proces primar, adică transferul.* Produsele primelor două procese sunt puse în mișcare în spațiu și timp prin intermediul transferului, devenind ieșiri pentru un sistem și intrări pentru alt sistem.

Starea dinamică în care a intrat sistemul la echilibru al Universului reprezintă primul proces complex. Marea explozie a transformat energia pură în particule și radiații care au fost conservate sub formă de substanță, energie liberă și informație. Acestea au fost transferate în spațiu și timp, devenind materie primă pentru sistemele în formare.

La fel ca și primul proces complex, cel de al doilea utilizează cele trei procese primare realizând formarea de structuri complexe. Sistemele formate transferă spre ele substanță, energie liberă și informație și le transformă în entropie joasă corespunzătoare ca organizare cu necesitățile sistemului în cauză, urmând ca această entropie joasă să se conserve în structură materială, în mișcare, în forțe și în entropie înaltă. Aceste rezultate sunt serviciile ce vor fi transferate în spațiu și timp.

Al treilea proces complex încheie ciclul Universului. Sistemele departe de echilibru și cele aproape de echilibru sunt duse spre un sistem la echilibru. Sunt transferate spre procesul complex sistemele structurale ale Naturii pentru a fi supuse unui proces de transformare (Marea Implozie). Rezultatele transformării sunt conservate sub formă de energie pură, energie care este transferată în spațiu și timp.

În concluzie, procesele primare și procesele complexe specifice sistemului general al naturii se produc și în sistemele angajate în mecanismul de obținere și gestionare a valorii sub următoarele forme: procesul de producție, procesul de consum, procesul de lichidare.

Indiferent de tipul de sistem din natură (mediu, societate, economie), stările dinamice în care acestea intră sunt aceleași: consum, producție, lichidare. Aceste procese complexe au la rândul lor în componență, în diferite proporții, procesele primare: transformare, conservare, transfer (Bran, 1997).

Poziția mediului înconjurător în structura economică a întreprinderii

Mediul este prezent în bilanțul întreprinderii reprezentat de terenuri, în contribuția sa esențială prin entropia joasă, reprezentat de potențialul natural din minereuri, materii prime, dar și în bunurile necontabilizate: apă, aer, lumină, căldură solară. Acestea se cuprind în efectele favorabile din procesele de producție și consum. Având în vedere potențialul enorm ce există în natură, contribuția mediului în procesul economic din întreprindere se evidențiază astfel: potențialul natural sub formă de substanță, energie și informație este adus în întreprindere cu ajutorul energiei de extracție, transport, cercetare pentru a fi folosit în conformitate cu informațiile de produs, tehnologice (Bran, 1994).

Starea curentă a solului se referă la calitatea solului, apei și aerului din zonă, și dacă firma are tehnologii ce folosesc aceste componente ale mediului. În acest caz, firma trebuie să se adreseze serviciilor meteorologice și de cercetare a calității apei și a aerului, precum și specialiștilor geologi, de soluri, seismologi.

Restricțiile ecologice impuse în zona de activitate și nu numai reprezintă un alt domeniu de analiză, pentru a evita consecințele juridice și financiare. Aceste informații stabilesc deciziile de înființare – dezvoltare, dar și pe cele de producție. Totodată, ele contribuie la conturarea mărimii și structurii procesului de consum.

Procesul de consum care vizează refacerea mediului este rezolvat doar parțial la nivel de firmă. Cea mai mare parte îi revine societății, cu contribuția financiară a întreprinderilor și populației.

În întreprindere, se organizează următoarele activități privind mediul: activități de reducere a poluării mediului cu ajutorul instalațiilor de filtrare, de epurare a apei, de distrugere, de distrugere controlată a deșeurilor. Aceste activități sunt de tip investiții. Activități de reproiectare a tehnologiilor și produselor pentru reducerea consumurilor de potențial natural și a deșeurilor toxice, activități de tip cercetare științifică.

Activități de refacere a mediului din întreprindere și din imediata apropiere a ei, precum și pentru remedierea unor calamități ecologice produse în zonă din cauza firmei. Aceste activități sunt de tip investiții și plăți financiare. O altă activitate este contribuția normală la acțiunile ecologice centralizate prin plăți de impozite, taxe, penalizări (Bran, 1994).

Concluzii. În condițiile unei economii de piață, competiția la nivel de entități se poate asigura doar prin abordarea unei gestiuni eficiente a resurselor financiare, care să genereze valoare atât la nivel de individ, societate, cât și asupra mediului natural înconjurător. Gestionarea rațională a resurselor, indiferent de natura lor, impune cunoașterea și aplicarea unor principii, metode și instrumente specifice managementului financiar în procesul de luare a deciziilor. Astfel că resursele presupun o utilizare cât mai eficientă de-a lungul întregului ciclu de viață, pornind de la extracție, transport, prelucrare și consum până la eliminarea deșeurilor. A produce mai multă valoare înseamnă a folosi cât mai eficient, pe de o parte, și o schimbare a obiceiurilor de consum pe de altă parte. Conștientizarea importanței identificării și soluționării problemelor de mediu și, implicit, a consumului resurselor într-un ritm alert impune și transformă utilizarea rațională a resurselor într-un deziderat unanim.

Referințe bibliografice

- Antonescu, A.G., Ciobotaru, A.V., Popescu, C., (2014). *Evaluarea economică a resurselor naturale*
Bran, F., Manea, Gh., Ioan, I., Rădulescu, C.V., (2015). *Economia în clepsidra antropică*, Editura Economică, București
Bran, P., (1980). *Decizia financiară în unitatea economică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București
Bran, P., (1994). *Finanțele întreprinderii*, București, Chișinău
Bran, P., (1997). *Finanțele întreprinderii. Gestionarea fenomenului microfinanciar*, Editura Economică, București
Bran, P., (2009). *Managementul prin valoare*, Editura Universitară, București
Ion-Trifoi, G., Dinte, C., (2006). *Decizia și rolul său în managementul financiar al întreprinderii*, Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, Universitatea 1 Decembrie 1918
Marx, K., Engels, F., (1966). *Opere*, vol. 23, 1966, Editura Politică, București
Smith, A., (1790). *The Theory of Moral Sentiments*, Library of Economics and Liberty
<https://www.eea.europa.eu/ro/semnale/semnale-de-mediu-2014/articole/economia-eficienta-din-punctul-de>
Economia: eficientă din punctul de vedere al utilizării resurselor, ecologică și circular.

NEW AUTOMOBILE MARKET IN THE RM AND THE EVOLUTION OF THIS FOR 2014-2018

CERNAVCA Mihai
CERNAVCA Olesia

Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau, street
Banulescu Bodoni 61, MD-2005.

Corresponding author: 2. cernavca_olesia@mail.ru

Abstract: The car market in the Republic of Moldova has become a profitable business niche, both for the official dealers of new cars, as well as for the persons who import cars from other countries to register and resell them profitably on the territory of the country, thus creating more unregistered business. The 2018 year continues the increasing trend from 2015. **The purpose of the research** is to present the evolution of sales and registration of new cars on the territory of the Republic of Moldova. **Working methods:** observation, economic analysis, economic stratification. **The results** are the following: comparison of the annual sales of new cars in dynamics for the years 2016-2018; calculating the market share of the company DAAC-Hermes in the sale of new cars for the years 2016-2018; brand representation of new cars sold for 2016-2018; calculating changes for brand new cars sold for 2014-2018; distribution and evolutionary comparison of new cars sold for the period 2016-2018. **The conclusion** is that the registration and selling of new cars is on the rise in RM.

Keywords: car, evolution, market, sales, brands.

Jel clasification: A14, R41.

INTRODUCERE

Piața auto din Republica Moldova a devenit o nișă profitabilă de afaceri, cât pentru dealerii oficiali ai automobilelor noi, atât și pentru persoanele fizice care importă din alte țări automobilele pentru a le înmatricula și revinde cu profit pe teritoriul țării, astfel creându-se mai multe afaceri neînregistrate. Anul 2018 continuă trendul crescător din anul 2015.

Vânzările lunare ale automobilelor noi pe piața RM pentru anul 2016, se observă a fi în creștere de la 236 unități în luna ianuarie, la 557 unități în luna decembrie. Caracterizând trendul vânzărilor ale companiei DAAC Hermes, menționăm că acesta crește de la 126 unități în luna ianuarie, la 354 unități în luna decembrie. Conform figurii 1 se observă că vânzările maxime sunt înregistrate în luna decembrie, pe când cele minime în luna ianuarie. Se observă că trendul crescător încetinește în primăvară, iulie și noiembrie.

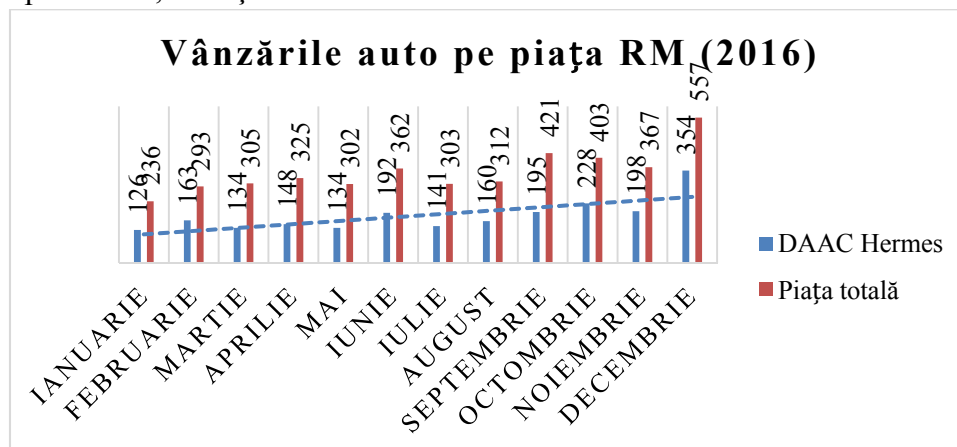

Fig. 1: Vânzările lunare pentru automobile noi și cota DAAC Hermes (2016)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Vânzările automobilelor pe piața RM pentru anul 2017 au crescut cu 185 unități vândute, sau cu 24,9% mai mult față de anul 2016. În luna ianuarie se înregistrează cele mai mici vânzări iar în luna decembrie se înregistrează cele mai mari vânzări. Trendul încetinește pentru aprilie, mai, iunie și luna noiembrie.

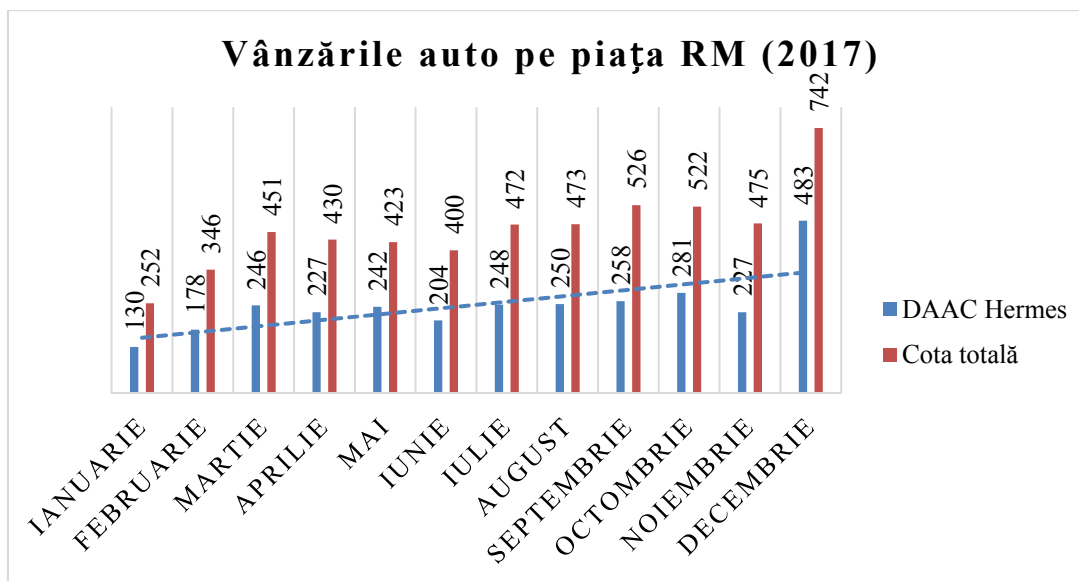

Fig. 2: Vânzările lunare pentru automobilele noi și cota DAAC Hermes (2017)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Vânzările automobilelor noi pe piața republicii pentru anul 2018 au scăzut față de cele din anul 2017 cu 104 unități mai puțin, sau cu 14% mai puțin față de anul 2017. Lunile cu vânzări minime și maxim sunt aceleași ca și în anii precedenți. Trendul crescător încetinește în aprilie, iunie, august, septembrie, noiembrie.

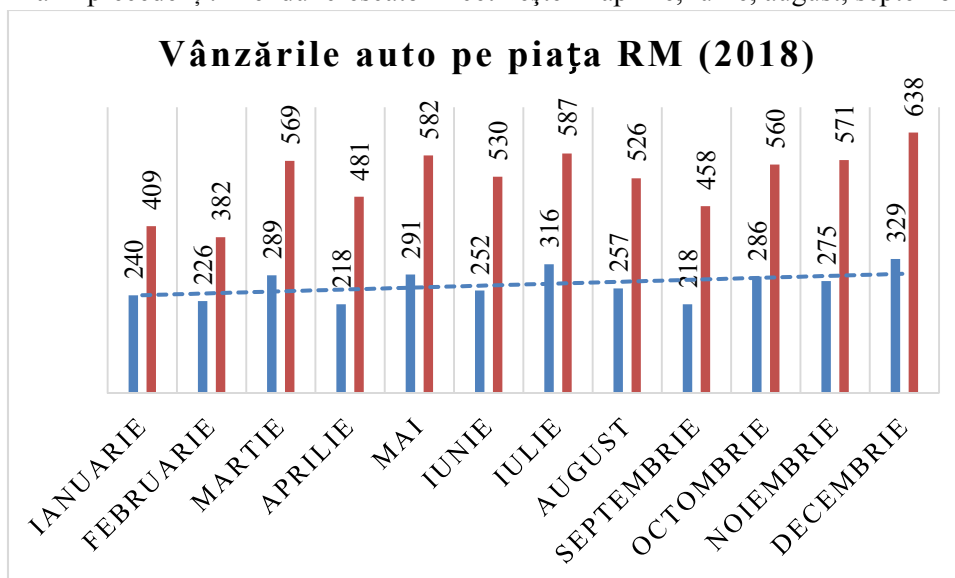

Fig. 3: Vânzările lunare pentru automobilele noi și cota DAAC Hermes (2018)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Cota de piață a companiei DAAC Hermes se urmărește a fi în scădere pentru anul 2018 în comparație cu 2017 și anume cu 3,2% mai puțin. Comparând cota deținută de companie în anul 2018 și cea din anul 2016, menționăm că aceasta a scăzut cu 1,1%.

Cota de piață DAAC Hermes (2016)

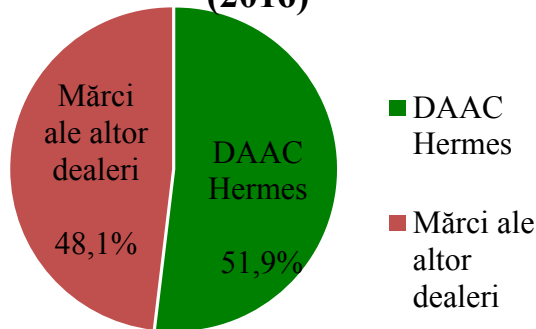

Fig. 4. Cota de piață DAAC Hermes (2016)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Cota de piață DAAC Hermes (%), 2017

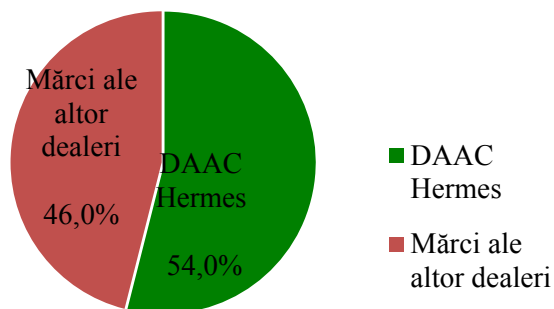

Fig. 5. Cota de piață DAAC Hermes (2017)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Cota de piață DAAC Hermes (%), 2018

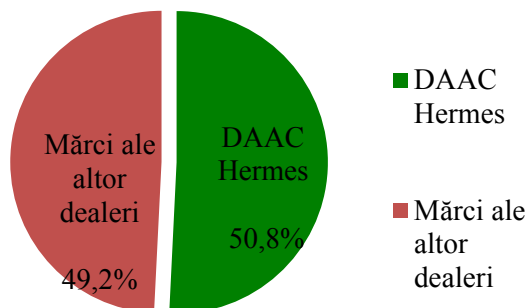

Fig. 6. Cota de piață DAAC Hermes (2018)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Pentru o analiză detaliată a pieței automobilelor noi, sunt prezentate figurile 7, 8 și 9, unde se urmăresc vânzările pe categorii de mărci. Astfel, cele mai mari vânzări de automobile noi pentru anul 2016 (fig. 7) sunt reprezentate de Dacia, Skoda, Hyundai, Toyota, Mercedes, Suzuki, BMW, VW, Ford, Renault, Volvo și alții. Remarcăm faptul că Dacia, Skoda, Suzuki, Ford, Renault și Volvo sunt comercializate de către DAAC Hermes.

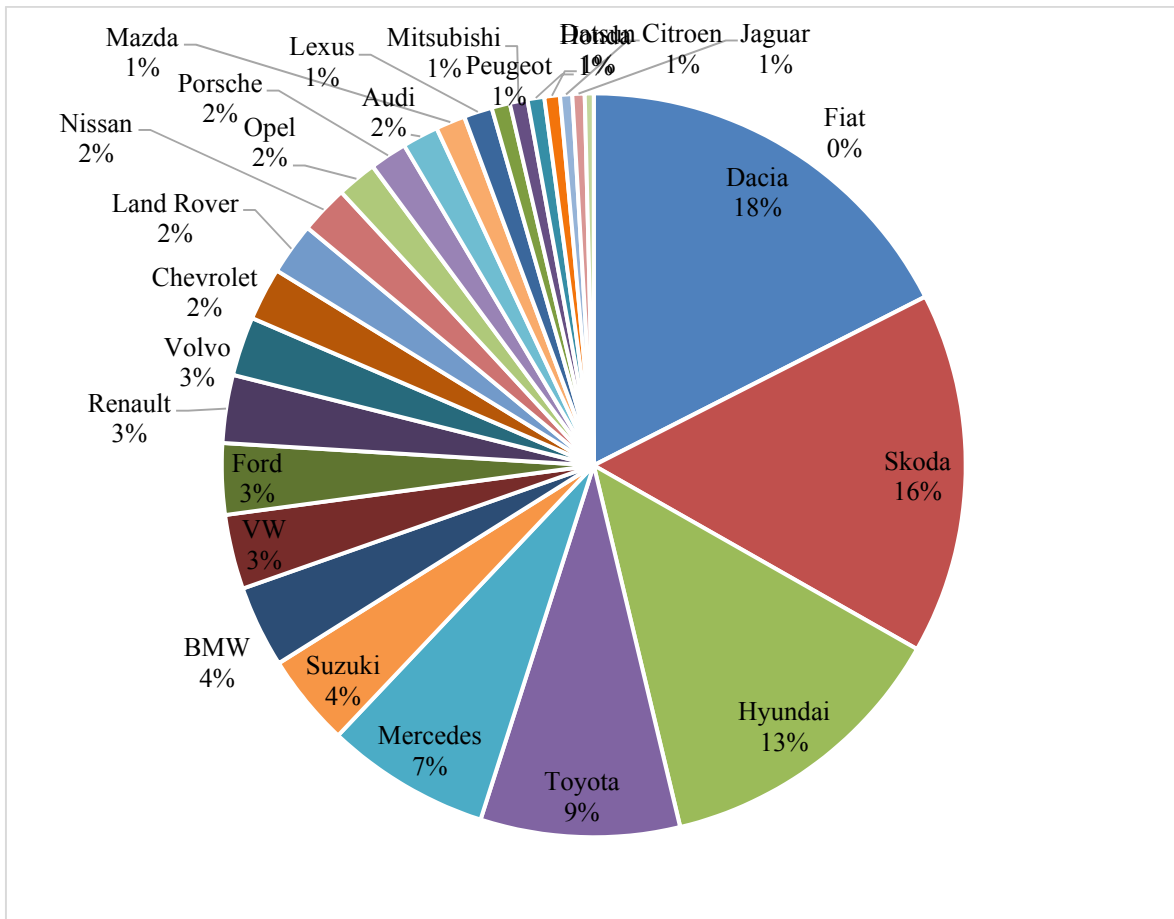

Fig. 7. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2016)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Pentru anul 2017, TOP 10 automobile noi vândute s-a modificat, Ford și-a mărit vânzările și s-a clasat de pe locul 9 pe locul 7. BMW s-a clasat de pe locul 7 pe locul 12 iar poziția 9 s-a clasat KIA, fiind în 2016 pe locul 26

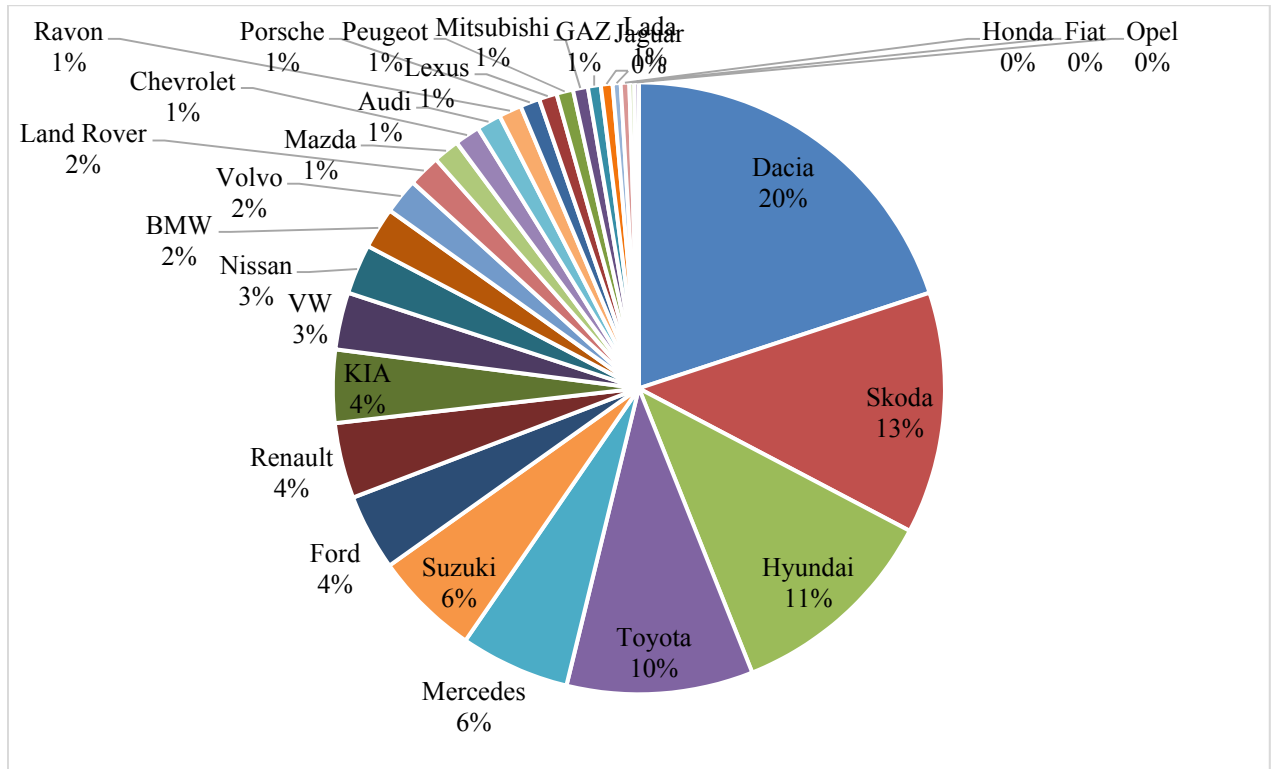

Fig. 8. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2017)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Pentru anul 2018, TOP-10 automobile noi vândute pe piață, iarăși s-a modificat. Toyota a depășit concurentul Hyundai, clasându-se pe locul III, iar Hyundai pe locul IV. Kia s-a poziționat pe locul V, schimbându-și pozițiile cu Mercedes, acesta ocupând locul VII, cedând încă o poziție în favoare lui Suzuki. Ford a pierdut o poziție, iar BMW intrat din nou în TOP-10. Pentru anii 2016-2018, Dacia e liderul pieței, urmat de challenger-ului Skoda. Ambele mărci sunt comercializate de către DAAC Hermes. Menționăm că pentru anul 2016 și 2018 TOPul înregistrează 40 de mărci, iar pentru anul 2017-43 mărci.

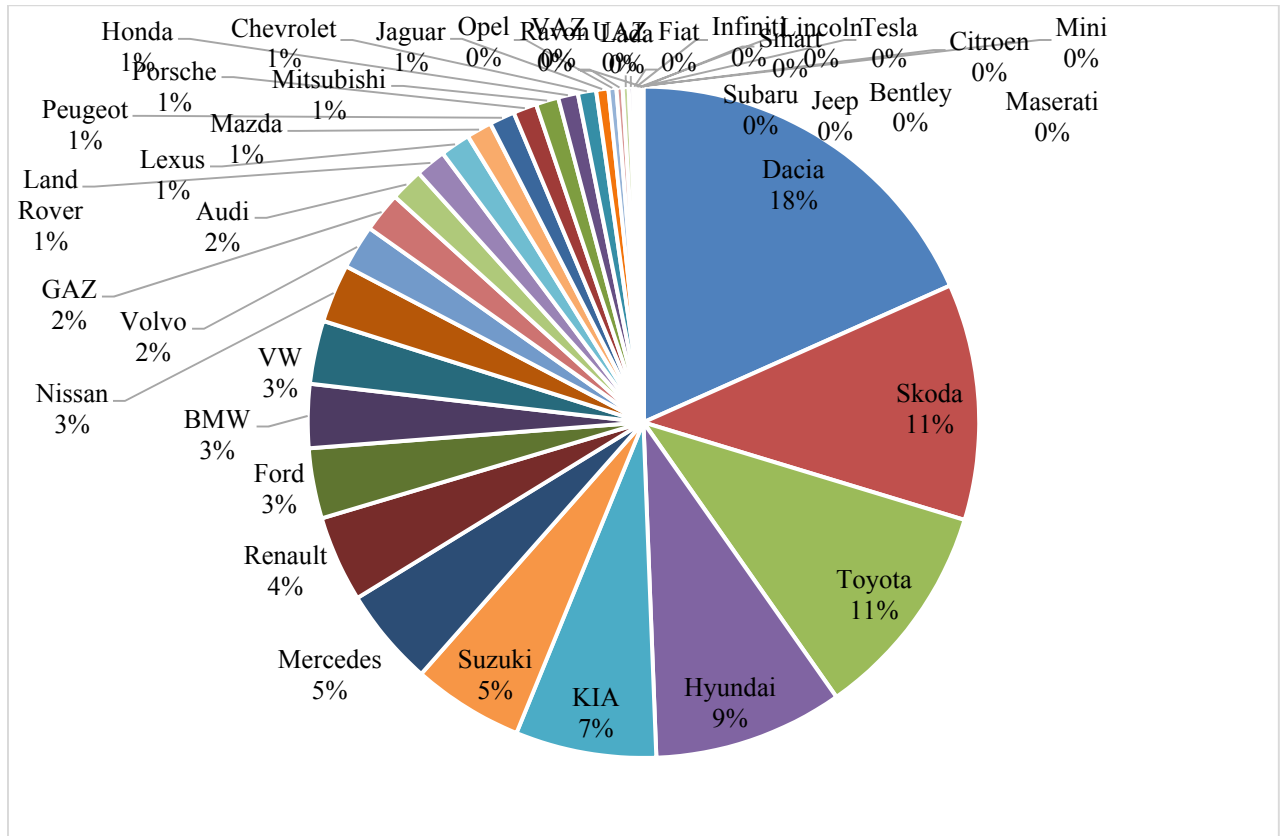

Fig. 9. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2018)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Regstru și DAAC Hermes

TOul mărcilor vândute pentru automobilele noi sunt reprezentate în tabelul 1, pentru anii 2016, 2017 și 2018. Aici puteți urmări modificările pozițiilor în TOP. Cu galben sunt marcate mărcile comercializate de către DAAC Hermes. În 2018, deși se înregistrează vânzări pentru marca Citroen, acesta deja nu mai este comercializat de către DAAC Hermes.

Tabelul 1. TOPul mărcilor înmatriculate 2016-2018

TOP 20				TOP 21-40/43			
	2016	2017	2018		2016	2017	2018
1.	Dacia	Dacia	Dacia	21.	Mitsubishi	Peugeot	Mitsubishi
2.	Skoda	Skoda	Skoda	22.	Honda	Mitsubishi	Honda
3.	Hyundai	Hyundai	Toyota	23.	Datsun	GAZ	Chevrolet
4.	Toyota	Toyota	Hyundai	24.	Citroen	Lada	Jaguar
5.	Mercedes	Mercedes	KIA	25.	Jaguar	Jaguar	Opel
6.	Suzuki	Suzuki	Suzuki	26.	Fiat	Honda	Ravon
7.	BMW	Ford	Mercedes	27.	KIA	Fiat	UAZ
8.	VW	Renault	Renault	28.	Lada	Opel	Lada
9.	Ford	KIA	Ford	29.	Mini	UAZ	Fiat

10.	Renault	VW	BMW	30.	GAZ	Datsun	Infiniti
11.	Volvo	Nissan	VW	31.	SsangYong	Mini	Mini
12.	Chevrolet	BMW	Nissan	32.	UAZ	Jeep	Subaru
13.	Land Rover	Volvo	Volvo	33.	Jeep	Citroen	Jeep
14.	Nissan	Land Rover	GAZ	34.	Tesla	Subaru	Citroen
15.	Opel	Mazda	Audi	35.	Bentley	Smart	Lincoln
16.	Porsche	Chevrolet	Land Rover	36.	Seat	Cadillac	VAZ
17.	Audi	Audi	Lexus	37.	Acura	Lincoln	Bentley
18.	Mazda	Ravon	Mazda	38.	Qute	Maserati	Tesla
19.	Lexus	Porsche	Peugeot	39.	Infiniti	Bentley	Maserati
20.	Peugeot	Lexus	Porsche	40.	GMC	Acura	Smart
	-	-	-	41.	Mitsubishi	GMC	-
	-	-	-	42.	Honda	Alfa Romeo	-
	-	-	-	43.	-	VAZ	-

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

În tabelul 2 am efectuat o evoluție în dinamică a mărcilor înmatriculate ca automobile noi pe piața RM. În acest tabel, am realizat comparația anilor 2016 față de 2015 și 2016 față de 2014. Sunt reprezentate modificările pozitive, cât și cele negative ale acestora. La fel, am reprezentat vânzările companiei DAAC Hermes cu și fără Dacia. Se observă o creștere exclusivă pentru Jaguar, datorită apariției SUV-urilor, o creștere pentru Suzuki, Renault și Lexus. O diminuare masivă pentru acești ani o urmărește Dacia, Nissan, Citroen, Chevrolet, Opel, Mitsubishi, Kia, Lada, UAZ.

Tabelul 2. Vânzările în dinamică a automobilelor noi, grupate pe branduri (2014-2016)

	2014	2015	2016	Cota (%)	2016/2015	2016/2014
Vânzări totale auto noi	4919	3537	4186	100,0%	18,3%	-14,9%
Vânzări auto noi (fără Dacia)	3659	2898	3462	82,7%	19,5%	-5,4%
Vânzări DAAC Hermes	2498	1836	2173	51,9%	18,4%	-13,0%
Vânzări DAAC Hermes (fără Dacia)	1238	1197	1449	34,6%	21,1%	17,0%
Vânzări Dacia	1260	639	724	17,3%	13,3%	-42,5%
Vânzări Skoda	571	463	650	15,5%	40,4%	13,8%
Vânzări Suzuki	59	132	166	4,0%	25,8%	181,4%
Vânzări Ford	101	100	128	3,1%	28,0%	26,7%
Vânzări Renault	47	87	122	2,9%	40,2%	159,6%
Vânzări Volvo	62	76	106	2,5%	39,5%	71,0%

Vânzări Land Rover	101	125	93	2,2%	-25,6%	-7,9%
Vânzări Nissan	133	109	87	2,1%	-20,2%	-34,6%
Vânzări Mazda	83	68	53	1,3%	-22,1%	-36,1%
Vânzări Citroen	74	33	22	0,5%	-33,3%	-70,3%
Vânzări Jaguar	7	4	22	0,6%	450,0%	214,3%
Vânzări Hyundai	385	273	539	12,9%	97,4%	40,0%
Vânzări Toyota	382	257	358	8,6%	39,3%	-6,3%
Vânzări Mercedes	240	203	295	7,0%	45,3%	22,9%
Vânzări BMW	166	154	147	3,5%	-4,5%	-11,4%
Vânzări VW	182	169	134	3,2%	-20,7%	-26,4%
Vânzări Chevrolet	223	183	95	2,3%	-48,1%	-57,4%
Vânzări Opel	164	58	72	1,7%	24,1%	-56,1%
Vânzări Porsche	70	74	67	1,6%	-9,5%	-4,3%
Vânzări Audi	48	64	65	1,6%	1,6%	35,4%
Vânzări Lexus	18	21	51	1,2%	142,9%	183,3%
Vânzări Datsun	0	0	25	0,7%	-	-
Vânzări Honda	52	11	30	0,7%	172,7%	-42,3%
Vânzări Peugeot	58	44	33	0,8%	-25,0%	-43,1%
Vânzări Mitsubishi	72	16	32	0,9%	100,0%	-55,6%
Vânzări Fiat	0	0	14	0,6%	-	-
Vânzări KIA	129	59	9	0,2%	-84,7%	-93,0%
Vânzări Lada	74	12	8	0,2%	-33,3%	-89,2%
Vânzări UAZ	17	1	3	0,1%	200,0%	-82,4%
Остальные	60	87	28	0,7%	-67,8%	-53,3%

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

În tabelul 3, observăm că vânzările automobilelor noi sunt în creștere. O majorare exclusivă a nr. de automobile înmatriculate noi înregistrează mărcile Jaguar, Toyota, Kia, GAZ, UAZ, Mitubishi și altele. O diminuare masivă o urmărește Chevrolet, Fiat, Opel, Citroen și Datsun. Cu verde am marcat dealerii oficiali ai lui DAAC Hermes.

Tabelul 3. Vânzările în dinamică a automobilelor noi, grupate pe branduri (2016-2018)

	2016	2017	2018	Cota (%)	2018/2017	2018/2016
Vânzări totale auto noi	4181	5584	6293	100,0%	12,7%	50,5%
Vânzări auto noi (fără Dacia)	3457	4494	5140	81,7%	14,4%	48,7%
Vânzări DAAC Hermes	2151	3065	3196	50,8%	4,3%	48,6%
Vânzări DAAC Hermes (fără Dacia)	1427	1975	2043	32,5%	3,4%	43,2%
Vânzări Dacia	724	1090	1153	18,3%	5,8%	59,3%
Vânzări Skoda	650	698	716	11,4%	2,6%	10,2%
Vânzări Suzuki	166	305	336	5,3%	10,2%	102,4%
Vânzări Renault	122	313	261	4,1%	-16,6%	113,9%
Vânzări Ford	128	220	213	3,4%	-3,2%	66,4%
Vânzări Nissan	87	144	177	2,8%	22,9%	103,4%
Vânzări Volvo	106	103	133	2,1%	29,1%	25,5%
Vânzări Land Rover	93	93	93	1,5%	0,0%	0,0%
Vânzări Mazda	53	76	77	1,2%	1,3%	45,3%

Vânzări Jaguar	22	23	37	0,6%	60,9%	68,2%
Vânzări Hyundai	539	615	575	9,1%	-6,5%	6,7%
Vânzări Toyota	358	538	664	10,6%	23,4%	85,5%
Vânzări Mercedes	295	316	297	4,7%	-6,0%	0,7%
Vânzări KIA	9	211	427	6,8%	102,4%	4644,4%
Vânzări VW	134	165	192	3,1%	16,4%	43,3%
Vânzări BMW	147	119	193	3,1%	62,2%	31,3%
Vânzări Chevrolet	95	73	55	0,9%	-24,7%	-42,1%
Vânzări Audi	65	71	100	1,6%	40,8%	53,8%
Vânzări Ravon	0	66	19	0,3%	-71,2%	-
Vânzări Porsche	67	56	71	1,1%	26,8%	6,0%
Vânzări GAZ	2	14	121	1,9%	764,3%	5950,0%
Vânzări Lexus	51	52	91	1,4%	75,0%	78,4%
Vânzări Mitsubishi	32	43	69	1,1%	60,5%	115,6%
Vânzări Peugeot	33	48	77	1,2%	60,4%	133,3%
Vânzări Lada	8	34	13	0,2%	-61,8%	62,5%
Vânzări Honda	30	25	60	1,0%	140,0%	100,0%
Vânzări Fiat	16	14	8	0,1%	-42,9%	-50,0%
Vânzări UAZ	3	9	18	0,3%	100,0%	500,0%
Vânzări Opel	72	13	24	0,4%	84,6%	-66,7%
Vânzări Citroen	22	4	2	0,0%	-50,0%	-90,9%
Vânzări Mini	7	7	4	0,1%	-42,9%	-42,9%
Vânzări Datsun	28	9	0	0,0%	-100,0%	-100,0%
Vânzări Subaru	0	2	3	0,0%	50,0%	-
Остальные	17	15	14	0,2%	-6,7%	-17,6%

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Pentru a observa modificarea grafică a trendului înmatriculărilor automobilelor noi în RM, am elaborat figura 10. Observăm că evoluția e în creștere de la an la an, cele mai mici vânzări se înregistrează în ianuarie, cele mai mari vânzări se înregistrează în decembrie.

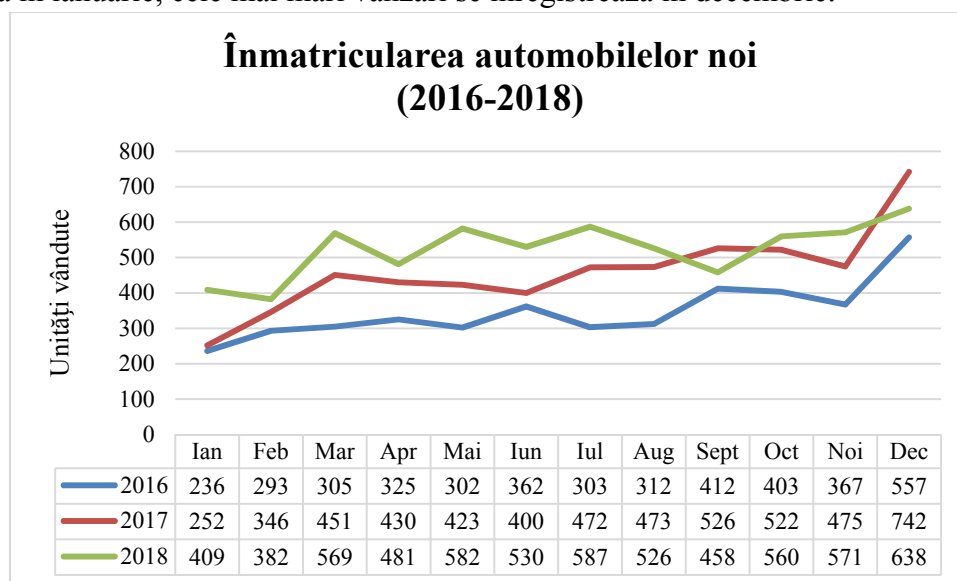

Fig. 10. Înmatriculările lunare în dinamică a automobilelor noi (2016-2018)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

În următoarele diagrame, vor fi prezentate vânzările automobilelor noi pe piața RM în dinamică pentru anii 2016-2018. În perioada sărbătorilor pascale, vânzările automobilelor noi stagnează (2016-1 mai, 2017-16 aprilie, 2018-8 aprilie) observându-se o creștere înaintea acestor sărbători; la fel, se urmărește o diminuare în perioada alegerilor: 20 mai 2018-alegeri locale în Chișinău, 20 oct 2016 alegeri prezidențiale. În perioada caldă a anului, vara, vânzările încetinesc pe motiv că majoritatea clienților potențiali pleacă la odihnă, astfel concentrându-se pe alte cheltuieli. Vânzările sporesc la sfârșit de an după ce persoanele juridice și-au calculat profitul dobândit pe parcursul anului, astfel se decid de a cheltui banii câștigați.

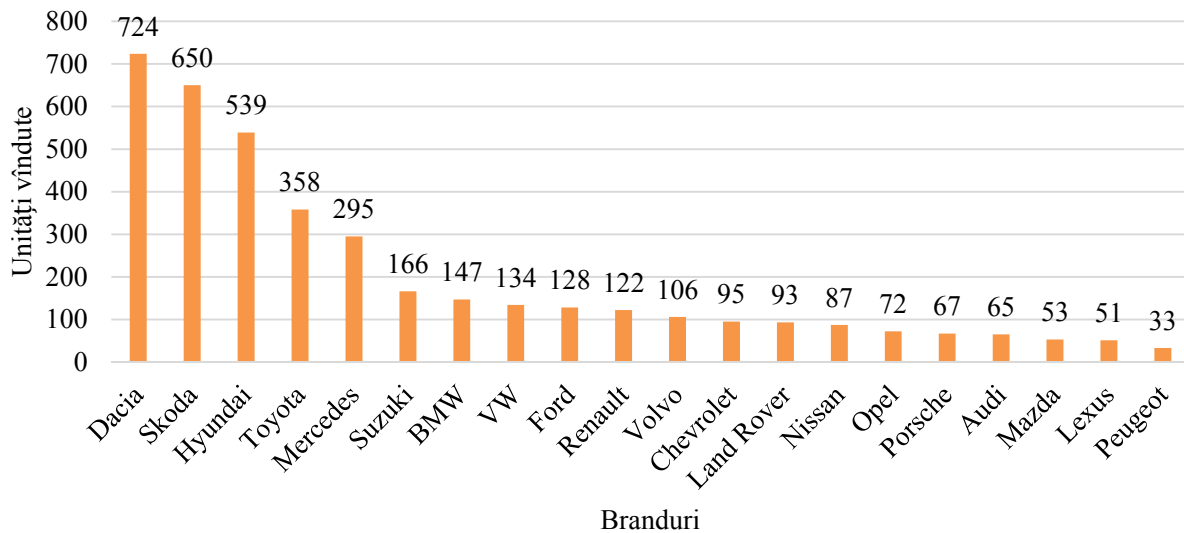

Fig. 11. TOP 20 auto noi înmatriculate, anul 2016 (unități), grupate pe branduri

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

TOPul 20 automobile noi înmatriculate în RM pentru anul 2016, a fost reprezentat pe branduri în figura 11. În figura 12, puteți observa TOPul 21-40 al automobilelor noi înmatriculate pe teritoriul RM, pentru anul 2016.

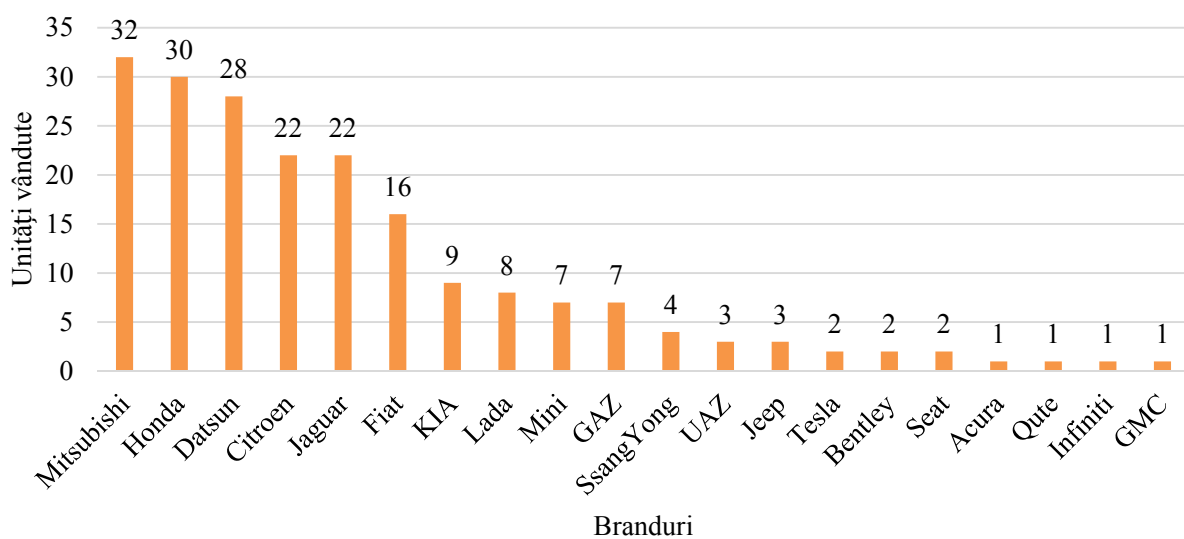

Fig. 12. TOP 21-40 auto noi înmatriculate, anul 2016 (unități), grupate pe branduri

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

În continuare vom observa care este majorarea și diminuarea pe branduri ale automobilelor noi înmatriculate în anul 2017 față de anul 2016.

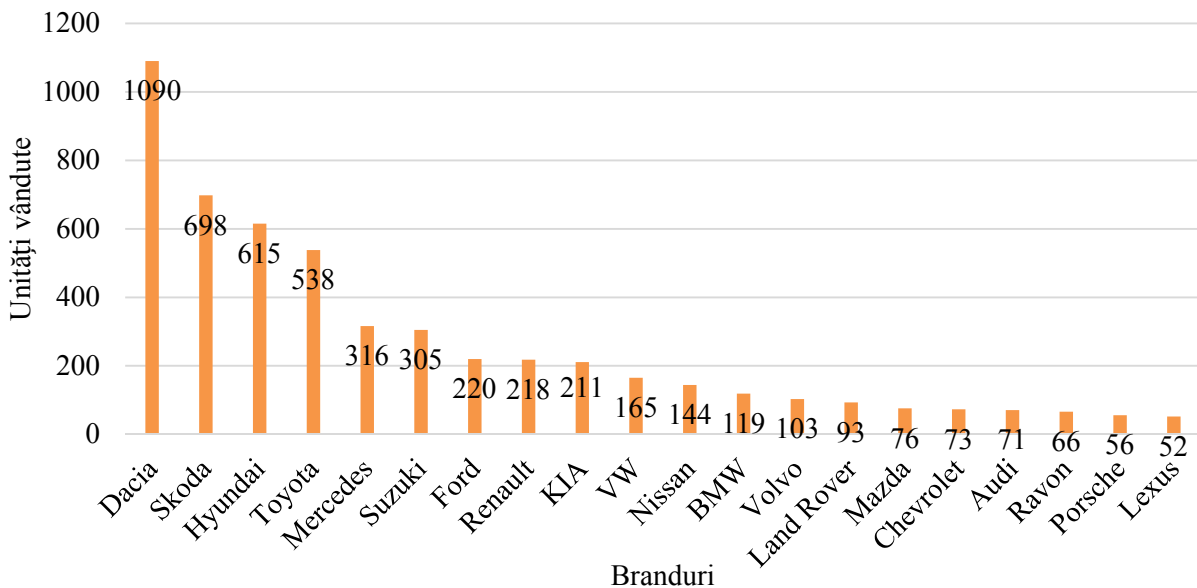

Fig. 13. TOP 20 auto noi înmatriculate, anul 2017 (unități), grupate pe branduri
 Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

TOPul 20 automobile noi înmatriculate în RM pentru anul 2017, a fost reprezentat pe branduri în figura 13. În figura 14, puteți observa TOPul 21-43 al automobilelor noi înmatriculate pe teritoriul RM, pentru anul 2017. Comparând TOP 20 al anului 2016 cu cel din 2017, remarcăm faptul că în 2017 Dacia au vândut cu 366 automobile mai mult, Skoda a vândut cu 48 auto mai mult, Hyundai a vândut cu 76 auto mai mult, Toyota cu 180 mai mult, Mercedes cu 21 mai mult, Suzuki cu 150, Ford cu 92, Renault cu 93 mai mult. Dacia și Suzuki au atins cea mai mare creștere în comparație, pentru acești doi ani analizați în dinamică.

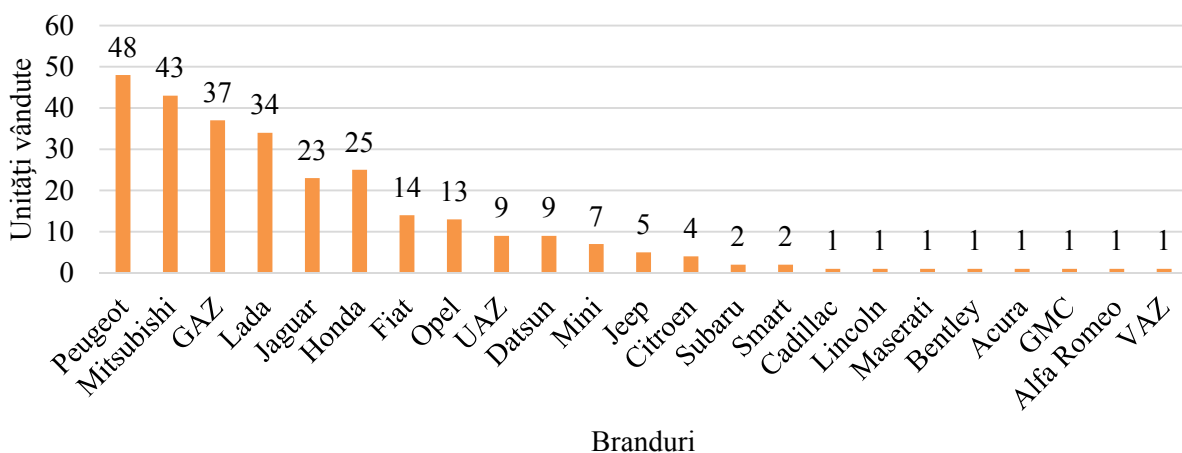

Fig. 14. TOP 21-43 auto noi înmatriculate, anul 2017 (unități), grupate pe branduri
 Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

TOPul 21-40/43 în anul 2017 a fost completat de Peugeot, care a vândut cu 15 mașini mai mult, însă aceasta nu a fost suficient pentru a păstra poziția în TOP 20. Mitsubishi a vândut cu 16 mașini mai mult, GAZ cu 30 mai mult, justificăm cu câștigarea granturilor de stat și înmatricularea

acestor automobile ca și autospeciale. Lada a vândut cu 26 automobile mai mult. Pentru restul brandurilor creșterile nu sunt atât de semnificative.

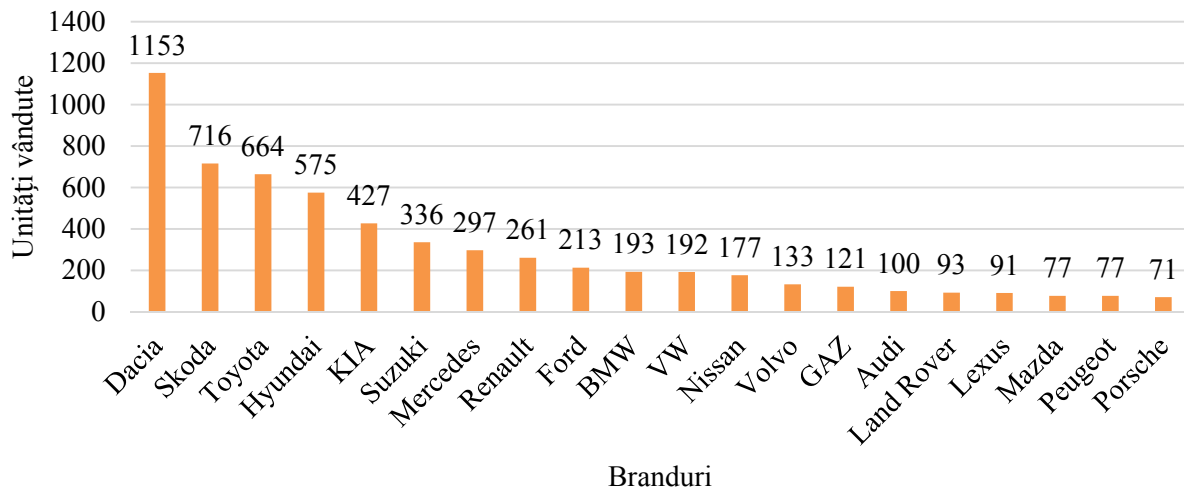

Fig. 15. TOP 20 auto noi înmatriculate, anul 2018 (unități), grupate pe branduri

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

TOPul 20 automobile noi înmatriculate în RM pentru anul 2018, a fost reprezentat pe branduri în figura 15. În figura 16, puteți observa TOPul 21-40 al automobilelor noi înmatriculate pe teritoriul RM, pentru anul 2018. Comparând anul 2017 cu 2018, remarcăm că Dacia a vândut cu 63 de auto mai mult față de anul precedent, Skoda cu 18 mai mult, Toyota cu 126 mai mult și s-a re poziționat pe locul III, Hyundai cu 40 de auto mai puțin, din această cauză a pierdut o poziție în TOP, KIA a vândut cu 216 auto mai mult și s-a ridicat în clasament cu 4 poziții, fiind pe locul V, Suzuki a vândut cu 31 auto mai mult, Mercedes a vândut cu 19 auto mai puțin.

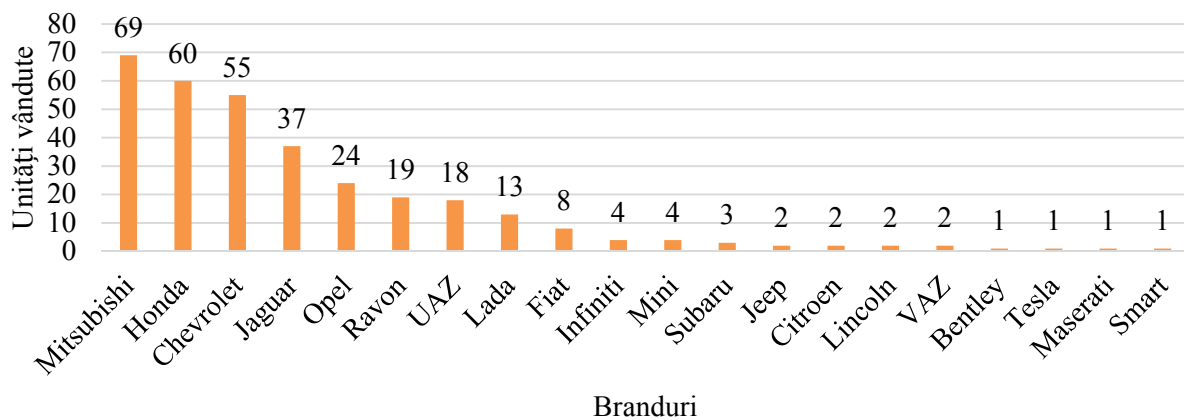

Fig. 16. TOP 21-40 auto noi înmatriculate, anul 2018 (unități), grupate pe branduri

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Mitsubishi a vândut cu 26 auto noi mai mult în anul 2018 față de anul 2017, Honda cu 35 mai mult, Chevrolet a vândut cu 18 auto mai puțin, Jaguar a vândut cu 14 auto mai mult. Majorările sau diminuările vânzărilor de automobile pentru TOP 21-40/43 pentru restul brandurilor nu sunt atât de semnificative.

CONCLUZIE

Menționăm faptul că analiza comparativă nu a fost efectuată pe clase de automobile: Clasa A (automobile foarte mici), Clasa B (automobile mici), Clasa C (prima clasă medie), Clasa D (clasa medie), D (prmeium), E (clasa business), F (clasa superioară), J (SUV, small OFF-road), J (premium), MPV (multi-purpose vehicles), LCV (comercial, de până la 2 t), CV (comercial, de până la 3,5t), Pick up, S (sport, coupe, cabrio). Această cercetare a fost efectuată pe totalul de branduri vândute și înmatriculate pe teritoriul Republicii Moldova. Prin această analiză, pot fi incluse și automobile noi comercializate de peste hotare și înmatriculate pe teritoriul țării.

Vom efectua în cercetările urumătoare o analiză a comercializării automobilelor noi pe categorii de clase, vom compara totalurile acestora pentru perioada anilor 2015-2018. La fel, vom aduce în cercetarea următoare date referitoare la înmatriculările automobilelor de mâna a doua cu vârsta cuprinsă între 8-10 ani, 5-7 ani, 2-4 ani. Vom oferi date ale înmatriculărilor lunare de mașini second-hand pe teritoriul Republicii Moldova și vom aduce o cotă ale automobilelor second-hand importate și revândute pe teritoriul țării.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Date statistice oferite de Biroul Național de Statistică
- [2] Date statistice oferite de către ÎS CRIS Registru
- [3] Date statistice oferite de către S.A. DAAC Hermes
- [4] În Europa au scăzut serios vânzările de mașini cu motoare diesel! Statistica din primele trei luni din 2018. [online]<https://autoblog.md/in-europa-au-scazut-serios-vanzarile-de-masini-cu-motoare-diesel-statistica-din-primele-trei-luni-din-2018/> Accesat la data de [06.08.2019]
- [5] Creștere uimitoare a vânzărilor de mașini noi în anul 2017. Ce aleg moldovenii? [online]<https://autoblog.md/crestere-uimitoare-vanzarilor-de-masini-noi-anul-2017-ce-aleg-moldovenii/> Accesat la data de [06.08.2019]
- [6] Iată ce mașini noi și-au cumpărat moldovenii în prima jumătate a anului 2016. [online]<https://autoblog.md/iata-ce-masini-noi-si-au-cumparat-moldovenii-in-prima-jumatate-a-anului-2016/> Accesat la data de [06.08.2019]

EFECTELE TAXELOR ASUPRA TURISMULUI. EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ

Elena TURCOV

Ana TURCOV

Academia de Studii Economice din Moldova

Mun. Chișinău, str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 61.

tel.: 022 402 952

e-mail: elenaturcov@gmail.com, anaturcovf@gmail.com

Abstract:

The majority of governments use tourism as a source of revenue. However, as tourism is still regarded by a good part of public authorities as a non-essential activity, any form of tourism services taxation is progressive, depending on the consumer's income. Like other indirect taxes, those imposed on tourist products can be "ad valorem" (a certain percentage of the price) or specific (determined as a fixed amount). In general, taxes can be divided into three main groups: Taxes imposed on commercial tourist products; Taxes imposed on consumers as tourists; Taxes paid by the consumer when buying the services.

The article analyzes the international experience regarding the application of different tax systems in the tourism industry.

Keywords: *Tourism, Taxes, International Tourism, Tourist products.*

JEL: *Q57, Q58*

Introducere

Scopul principal al politicii economice în turism este maximizarea contribuției turismului în promovarea bunăstării naționale. Acest scop include:

- optimizarea contribuției veniturilor în balanța de plăți;
- stimularea balanței regionale de plăți;
- crearea locurilor de muncă;
- stimularea și redistribuirea veniturilor;
- promovarea bunăstării sociale;
- stimularea veniturilor provenite din colectarea impozitelor și taxelor.

Majoritatea guvernelor utilizează turismul în calitate de sursă a veniturilor. Însă, așa cum turismul este încă privit de către o bună parte a autorităților publice ca o activitate neesențială, orice taxare individuală a serviciilor turistice este progresivă, în dependență de veniturile consumatorilor. Ca și alte taxe indirecte, cele impuse asupra produselor turistice pot fi „ad valorem” (un procent oarecare din preț) sau specifice (determinate ca o sumă fixă). În general, taxele pot fi divizate în trei grupe principale:

- taxe impuse asupra produselor turistice comerciale;
- taxe impuse consumatorilor în calitate de turiști;
- taxe achitate de către consumator la cumpărarea serviciilor.

Taxele aplicate produselor turistice sunt exemple de taxe de consum. De obicei, ele sunt achitate de către producători, care apoi decid dacă ele pot fi în continuare achitate de către turistul consumator, iar aceasta depinde de elasticitatea cererii pentru acest produs. Într-o economie înalt competitivă este imposibilă ridicarea prețurilor de către un producător și menținerea, în același timp, a cererii pentru produsul său, de aceea producătorii sunt nevoiți să restituie taxele. Situația este inversă într-o economie-monopol, în care inelasticitatea cererii determină achitarea taxelor de acest tip de către consumatori. Ținta acestor taxe, de obicei, sunt serviciile de cazare, alimentație și agrement.

Pentru activitatea turistică este specific faptul că taxele aplicate serviciilor produse în localitatea X, pentru turiștii din localitatea Y, sunt suportate de către acești vizitatori. Uneori, în funcție de elasticitatea cererii, guvernul impozitează turiștii, indiferent de serviciile și produsele procurate. Aceste taxe sunt colectate de către vamă.

Unele state își impozitează rezidenții săi, care vor să călătorească peste hotare, introducând taxe de ieșire sau de călătorie. Aceasta se face pentru a descuraja ieșirea banilor din țară și pentru a stimula consumul intern.

Alte state, au introdus o taxă de sosire în țară, politică ce este similară politicii de fixare a unor prețuri înalte pentru deschiderea vizelor și perfectarea altor documente de intrare în țară, acțiuni ce ridică prețul ofertei turistice.

O altă formă de taxe, cea mai frecvent utilizată este așa numita taxă de plecare, achitată atât de către rezidenții țării, care pleacă în călătorie, cât și de turiștii care părăsesc o destinație.

De remarcat că există o legătură între taxarea activităților turistice și cheltuielile guvernamentale în acest sector. O bună parte a cheltuielilor guvernamentale în turism sunt direcționate spre trei domenii:

- investițiile în infrastructură;
- stimularea dezvoltării turistice;
- susținerea marketingului turistic.

În majoritatea statelor, guvernul este responsabil pentru dezvoltarea infrastructurii economice. Dezvoltarea acestei infrastructuri implică investiții în transportul public, sectorul energetic, serviciile de salubritate, sanitare, medicină, comunicații etc. Într-o economie de piață pură, toate aceste servicii ar fi furnizate de către întreprinderi private, dar, pentru a asigura eficacitatea și evitarea pierderilor, guvernul își asumă o responsabilitate majoră pentru activitatea acestor sectoare.

O parte foarte mică a infrastructurii este destinată, în special, turismului. Drumurile, aeroporturile și terminalele sunt utilizate atât de către vizitatori, cât și de rezidenți. Totuși, turismul este principalul factor care impune dezvoltarea infrastructurii.

Dacă turismul este suficient de identificabil în calitate de utilizator al infrastructurii, este posibilă evitarea impozitării suplimentare a turiștilor. Astfel, dacă sunt efectuate investiții importante în dezvoltarea infrastructurii, aceste investiții și cheltuielile de întreținere pot fi recuperate pe baza impozitării întreprinderilor, a căror dezvoltare devine posibilă în acest caz.

Printre metodele principale, prin care guvernul ar putea facilita dezvoltarea turismului, pot fi menționate:

Efectuarea cheltuielilor directe:

- împrumuturi și subvenții;
- împrumuturi pe termen lung la o rată redusă a dobânzii;
- participarea statului la asigurarea echității sociale;
- finanțarea cursurilor de perfecționare profesională a personalului.

Asigurarea unor facilități comerciale:

- reducerea impozitelor;
- neimpozitarea importului de materiale și echipamente pentru industria turistică;
- condiții preferențiale pentru concesiunea sau vînderea terenurilor.

Acordarea garanțiilor:

- bonuri de garantare a împrumuturilor comerciale pentru investiții în infrastructura turistică;
- permise de lucru pentru lucrătorii străini.

Cheltuielile publice afectează întreprinderile comerciale în două moduri. În primul rând, ele pot reduce cererea de capital sau costul capitalului în așa fel, încât productivitatea marginală a unei investiții să atingă un nivel viabil. În al doilea rând, ele pot reduce cheltuielile operaționale ale furnizorilor de servicii turistice, majorând rentabilitatea și stabilitatea pe termen lung a întreprinderilor. Astfel, guvernele direcționează cheltuielile lor spre acele domenii, în care efectele asupra creării locurilor de muncă sunt maxime. Majoritatea cheltuielilor sunt destinate dezvoltării serviciilor de cazare, amenajării obiectivelor turistice și doar o mică parte sunt investite în agențiile de turism, tur-operatori etc.

Există, însă, și două obiecții importante la utilizarea cheltuielilor publice în dezvoltarea turismului. Prima este că oferirea facilităților poate disproporționa piața. Acordarea subvențiilor întreprinderilor turistice, ce oferă locuri de muncă, poate susține și acele afaceri care nu ar putea supraviețui într-o economie competitivă. Altă opțiune este că, în cazul utilizării incomplete a infrastructurii, o parte a beneficiilor generate vor fi asimilate de către turiști, și nu de către furnizorii serviciilor. Cu alte cuvinte, turiștii vor beneficia de prețuri reduse pentru serviciile turistice. În cadrul turismului național acest fapt este nesemnificativ, doar dacă guvernul nu urmărește dezvoltarea unor destinații mai puțin populare. La nivel internațional, însă, guvernul poate astfel stimula sosirea turiștilor străini.

Al treilea domeniu, care pare a fi preferențial pentru investițiile guvernamentale, îl reprezintă activitățile de marketing ale oficiilor de turism, la nivel național numite organizații naționale de turism.

Puține dintre aceste organizații sunt nonguvernamentale, majoritatea fiind departamente guvernamentale sau organisme semiautonome. Guvernele se implică, în primul rând, pentru că furnizorii individuali de produse turistice nu întotdeauna sunt capabili să subordoneze concurența programelor cooperative de marketing, în plus, ei au și interese diferite. În al doilea rând, guvernele urmăresc un beneficiu economic național din activitatea turistică.

Principalele cheltuieli ale organizațiilor naționale de turism sunt cele de marketing, și anume:

- studiul pieței;
- dezvoltarea relațiilor cu publicul;
- publicitatea și activitatea editorială;
- distribuirea produselor turistice;
- dezvoltarea produselor turistice noi.

Astfel, marketingul centralizat are scopul de a majora cererea internațională pentru o destinație turistică. Orice diferență în efectul prețurilor poate fi mai puțin importantă pentru guvern decât un flux mai mare de turiști spre o destinație și orice cheltuieli turistice majorate. Deci scopurile programelor guvernamentale de marketing sunt maximizarea fluxurilor de turiști și a veniturilor obținute din turism.

Guvernele utilizează o combinație de taxe și cheltuieli pentru a redistribui resursele, veniturile și beneficiile economice. De obicei, această repartizare privește economia în general, dar este deosebit de importantă și pentru turism. Taxele, impozitele și majorările, ce urmăresc un singur scop, pot fi însoțite de controale ale prețurilor, măsuri ale politicii monetare etc. În turism sunt câteva exemple de politici redistributive, care se referă la:

- dezvoltarea regională;
- turismul social;
- controlul prețurilor pe piața factorilor de producție.

CONCLUZII.

Evaluarea experienței internaționale privind direcțiile de dezvoltare a industriei turistice ne permit să constatăm câteva momente-cheie, care ar putea fi utile în promovarea unei politici economice eficiente în domeniul turismului.

În primul rând, sunt importante investițiile guvernamentale în infrastructura turistică, care reprezintă o dovadă că statul consideră turismul un sector economic vital.

De remarcat că așa a început dezvoltarea turismului în Franța, Spania, Turcia, Tunis, Egipt și în alte state.

În alt context implicarea guvernului este necesară în supravegherea și reglementarea calității produsului turistic prin implementarea unui sistem eficient de certificare și clasificare a serviciilor turistice.

De menționat strategia de creștere a calității produsului turistic național al Republicii Italiene.

Dezvoltarea piețelor turistice naționale a fost posibilă dar și realizată prin intermediul marketingului guvernamental al serviciilor turistice, activitate esențială pentru toate statele cu tradiții în turismul internațional.

Toate acestea sînt acțiuni necesare de realizat pentru crearea produsului turistic național.

Taxarea delimitată și diferențiată a turismului internațional emitent ar putea crea venituri suplimentare pentru dezvoltarea turismului internațional receptor în Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE:

1. TURCOV Elena, Coordonarea Turismului, ASEM, 2006, Chisinau.
2. NISTOREANU Puiu, Management în Turism, ASE, 2002, Busurești.
3. BĂLTĂREȚU Andreea Mihaela, Economia Turismului Intern și Internațional, Pro Universitaria, 2008, București.

IDENTIFICATION OF PROBLEMS IN THE SECTOR OF PUBLIC FOOD SERVICES IN CHIȘINĂU MUNICIPALITY

Olga TABUNȘCIC

Academia de Studii Economice a Moldovei

Adresa: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61,

MD-2005, Telefon: + 37322224128, Fax: +37322221968,

olga.tabunscic@gmail.com

Abstract

The following article presents the results of a study that allowed to identify the existing problems in the public food sector. In order to carry out the research, managers and employees, activating in different kinds of public catering facilities, participated in a survey. As a result, were identified the problems which decrease the competitiveness of the economic units in the concerned sector. Thus, at the present, the most important problems which are facing the economic units in the public food service are: lack of qualified human resources, high cost of rent, obsolete machinery and equipment, lack of employment management system, low rate of payment, unsatisfactory working conditions.

Key words: public food, problems, economic units, human resources, competitiveness

Jel Clasification: L83, O39

INTRODUCERE

Alimentația publică este o ramură specifică a economiei naționale, care la nivel de țară are menirea să rezolve un complex de probleme și să asigure creșterea nivelului de trai al populației. Piața alimentației publice se referă la cea prestatoare de servicii, deși activitatea este una mult mai complexă și include, inclusiv fabricarea de produse culinare. Actualmente se observă o tendință de creștere a numărului de unități economice din acest sector. Conform datelor statistice, în perioada anilor 2014-2017 numărul total de întreprinderi a crescut cu 5,1%. Dacă să analizăm grupa „activități de cazare și alimentație publică” ritmul de creștere în această perioadă a fost mai ridicat – 9,6%, ceea ce înseamnă, că o altă componentă a acestei grupe - Hoteluri și alte facilități de cazare a avut o creștere de peste 18% (de la 133 întreprinderi în anul 2014 la 158 în anul 2017). [8]

La etapa actuală unitățile economice din acest sector se confruntă cu un șir de probleme care diminuează competitivitatea acestora.

În acest scop ne-am propus un studiu care are drept obiectiv identificarea problemelor din domeniul vizat și dezvoltarea unei cercetări științifice în scopul identificării modului în care întreprinderile din alimentația publică urmăresc dezvoltarea competitivității precum și importanța pe care aceasta o are la dezvoltarea întreprinderilor.

MATERIALE ȘI METODE

În vederea realizării studiului menționat s-a aplicat sondajul. Pentru a determina eșantionul supus cercetării au fost utilizate metode nealeatorii, bazate pe raționament, pentru ce au fost elaborate două chestionare cu scopul de a fi aplicate managerilor și angajaților care își desfășoară activitatea în întreprinderile de alimentație publică din municipiul Chișinău. Datele acumulate au permis identificarea viziunii conducătorilor asupra nivelului de competitivitate a întreprinderilor pe care le gestionează, evidențierea principalelor probleme cu care acestea se confruntă. Chestionarele au fost elaborate astfel încât să fie suficient de scurte, dar tot odată să cuprindă o serie de întrebări, care ar permite obținerea de rezultate relevante. Toate chestionarele au fost completate on-line, fiind

distribuite în funcție de adresant. Astfel, solicitărilor noastre au răspuns 117 manageri de diverse tipuri de unități de alimentație publică (UAP) și 202 angajați.

REZULTATE

În rezultatul prelucrării anchetelor s-a constatat că dintre cei 117 manageri, care au răspuns solicitărilor noastre 78,6% reprezintă sectorul privat, iar 21,4% - sectorul municipal. După tipul UAP, respondenții s-au repartizat în felul următor (Figura 1.)

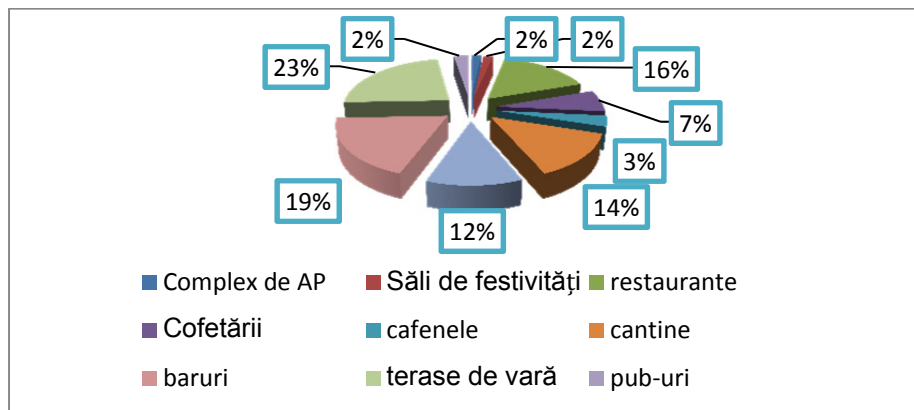

Fig. 1. Repartizarea respondenților-manageri după tipul unității

Din figura de mai sus se vede, că respondenții acoperă practic toate tipurile de UAP. Ponderea cea mai mare - 23% reprezintă terasele de vară, fiind urmate de 19% - baruri și 16% - restaurante.

Numeroase cercetări [5] asociază competitivitatea firmei cu eficiența, eficacitatea acesteia, performanța ei. Evident, că există legătură între conceptele menționate. La următoarea întrebare referitor la evaluarea de către manageri a nivelului de competitivitate al companiei pe care o conduc, în mare parte, respondenții s-au referit atât la situația UAP în comparație cu altele din domeniu, dar și la indicatorii de performanță a întreprinderii. Un nivel foarte înalt de competitivitate al întreprinderii, exprimat prin aprecierea „excelent” îl consideră doar 3,4% din respondenți (Figura. 2). Cea mai mare pondere (34%) aparține respondenților, care consideră, că nivelul competitivității întreprinderii poate fi exprimat prin calificativul satisfăcător, iar 33% -nesatisfăcător. Desigur, aprecierea fiecărui respondent este subiectivă, nu se bazează pe calcule concrete, care ar confirma nivelul respectiv.

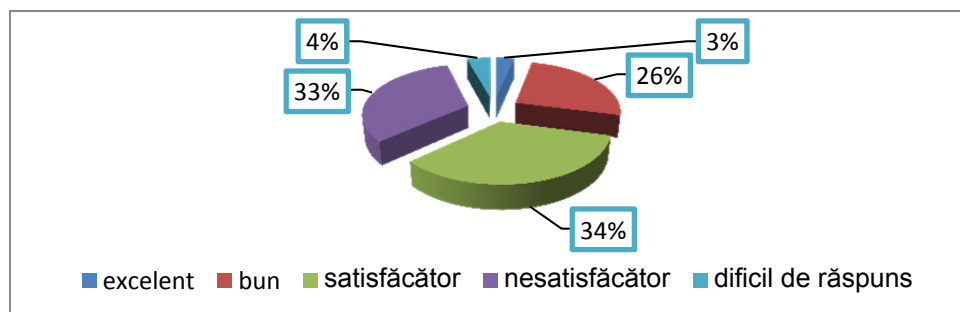

Fig. 2. Aprecierea competitivității întreprinderii de către managerii-respondenți

Tot odată, ne îngrijorează faptul, că fiecare al treilea manager consideră, că situația în întreprinderea pe care o gestionează este una destul de dificilă, fapt care i-a făcut să aprecieze competitivitatea întreprinderii ca nesatisfăcătoare. În acest context, evident, ne-a interesat care sunt acele probleme cu care se confruntă mai des unitățile din acest sector al economiei naționale și care

crează dificultăți pentru o activitate cât mai eficientă. Principalele, menționate de respondenți le-am sistematizat și le-am prezentat în Figura 3.

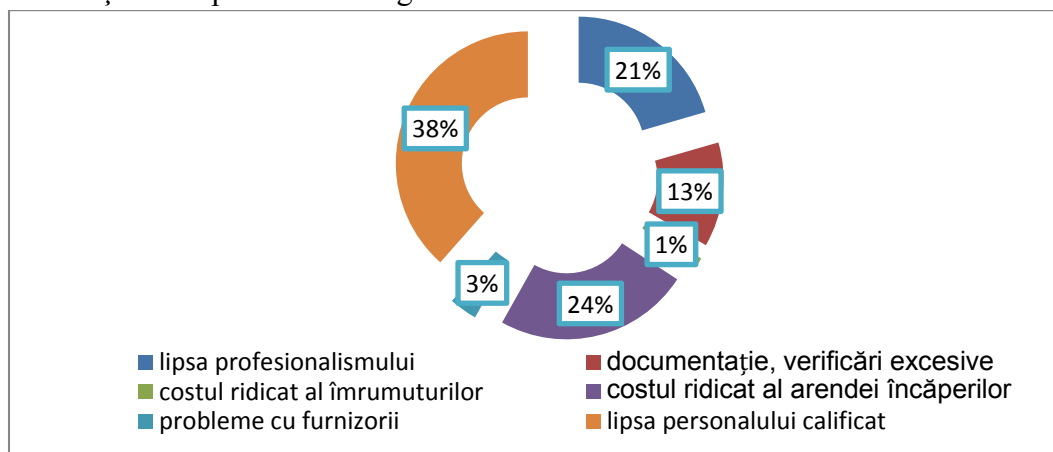

Fig. 3. Răspunsurile respondenților la întrebarea „Care este principala dificultate în funcționarea pe piața alimentației publice a companiei pe care o conduceți?”

Cea mai mare dificultate cu care se confruntă astăzi UAP din municipiul Chișinău ține de lipsa personalului calificat. Anume această problemă, ca fiind cea mai mare dificultate, au menționat-o 38,5% din respondenți. Acest lucru este explicabil și era de așteptat dacă luăm în considerare, că datele statistice demonstrează un nivel foarte scăzut a câștigului salarial brut lunar în sectorul alimentației publice. Este foarte mic atât ca mărime absolută, cât și în comparație cu media pe toate activitățile economice cât și pe grupul „activități de cazare și alimentație publică”. Pentru anul 2017 pentru angajații din sectorul „Restaurante și alte activități de servicii de alimentație” mărimea acestuia era de 3471,3 lei, ceea ce reprezintă 62% din câștigul salarial mediu brut lunar pe toate activitățile economice [7]. Tot odată, această problemă, care a fost menționată de mulți manageri de UAP, explică și nivelul scăzut de competitivitate a multor întreprinderi din sector. Este cunoscut faptul, că nivelul și calitatea vieții angajaților întreprinderii este determinată în mare măsură de nivelul veniturilor acestora, de aceea compania trebuie să se străduiască să ofere angajaților săi un venit suficient, cel puțin pentru a satisface pachetul nominal de nevoi. În cazul în care acest lucru nu se întâmplă, angajații pleacă din această întreprindere, iar uneori și din sector. O caracteristică importantă a UAP o reprezintă importanța dominantă a factorului uman în asigurarea competitivității întreprinderii. Calificarea angajaților, abilitățile pe care le posedă, gradul de creativitate, dezvoltarea competențelor sunt factorii – cheie, care determină succesul unei întreprinderi de alimentație publică. O altă problemă menționată cu o pondere suficient de mare – 21% este lipsa profesionalismului. Fiecare al 5-lea manager-respondent afirmă, că chiar dacă are angajați, care activează, totuși profesionalismul lor este sub nivelul așteptărilor pe care le au managerii. Deci, putem conchide, că problemele ce țin de factorul uman, sunt cele mai importante pentru sectorul alimentației publice la moment. Cumulativ au confirmat acest lucru 59% din respondenți.

În condițiile actuale se constată tendința de scurtare a ciclului de viață al „forței de muncă” ca și produs sau marfă în ceea ce privește rata de învechire a cunoștințelor, abilităților și deprinderilor profesionale ale angajaților. Este considerat, că după absolvirea instituției de învățământ superior, în medie, 20% din cunoștințe sunt pierdute anual, învechirea cunoașterii în diferite ramuri ale științei, fiind diferită.[3]. Influența factorului de mediu asupra activității personalului întreprinderii este atât de mare încât nu poate exista independent mai mult decât sistemul în care funcționează, ceea ce înseamnă că trebuie să se dezvolte împreună cu întreprinderea și domeniul, în care activează, în ansamblu. Practica arată că noile tehnici de dezvoltare a competitivității personalului apar ca urmare a studiului creativ, sistematizării, generalizării și evaluării funcționării diferitelor subiecte ale pieței

muncii. Luând alți actori de piață ca punct de plecare pentru propriile abordări, organizația dezvoltă și implementează noi strategii comportamentale productive pe piața internă a muncii. Atragerea experienței altcuiva permite să se accelereze propriul progres, sporind capacitățile întreprinderii pentru a obține un efect sinergic în procesul de gestionare a competitivității personalului angajat. În acest context, problema de bază este că piața muncii a Republicii Moldova la moment este una deficitară, care nu are forță de muncă calificată disponibilă.

Alte dificultăți pe care le întâmpină UAP țin de costul ridicat al arendei încăperilor. Acest lucru l-au menționat 24% din respondenți. Practic, fiecare al patrulea respondent se confruntă cu această dificultate. Managerii consideră că activitatea acestora este supusă prea multor verificări din partea diferitor organe de control, iar documentele care sunt necesare pentru a activa sunt excesive. Cel puțin, așa văd starea lucrurilor 13% din respondenți.

În afară de problemele enunțate dezvoltarea afacerii implică necesitatea de renovare permanentă a utilajelor, echipamentului, dar și a încăperilor. Acest lucru îl confirmă și respondenții. Gradul de renovare, care se dorește, este diferit, dar cei mai mulți respondenți 32,5% consideră, că de renovare are nevoie, cel puțin, 25% din activele fixe ale întreprinderii, iar 26,5% - 50% din activele fixe. Efectuarea acestor lucrări este importantă și din punct de vedere a creării unor condiții de muncă mai bune pentru angajați, ceea ce i-ar determina, chiar dacă salariul nu este suficient de mare, să rămână să activeze în cadrul întreprinderii. În UAP există diferite posibilități de salarizare a angajaților. Deși în sectorul real este recomandabilă utilizarea sistemului tarifar de salarizare, foarte puține întreprinderi au optat pentru sistemul tarifar de salarizare. Cel mai important element este cuantumul minim garantat al salariului în sectorul real [6], această prevedere, reprezentând principala obligație pentru angajatori.

Identificând problema ce ține de personal, am întrebat managerii cum stabilesc „prețul” angajaților: oferă salarii mai mari pentru acei angajați care au dat dovadă de calitate exclusivă în domeniul pe care îl prestează sau oferă preț echitabil. Doar 27% din respondenți au menționat că calitatea lucrului realizat de angajați este luat în considerare la stabilirea salariului. Ceilalți - 73% - au optat pentru stabilirea unui salariu echitabil. Considerăm, că această modalitate de salarizare, care predomină la majoritatea UAP nu poate motiva personalul, care dispune de competențe și responsabilitate pentru a asigura calitate în munca executată. Mai des, aceștia pleacă de la aceste întreprinderi, ceea ce reduce din competitivitatea UAP. Răspunsul la altă întrebare „În compania Dvs angajații sunt evaluați prin rezultate, indiferent de calitățile personale” doar 40% din respondenți au răspuns afirmativ, 57% - negativ, iar 3% nu au oferit un răspuns. Suntem pe poziția, că angajații trebuie să fie evaluați prin prizma performanței (rezultatelor) acestora. Evaluarea performanței oferă unei organizații posibilitatea de a îmbunătăți în mod constant modul de lucru, dar și de a recompensa angajații care obțin rezultate în cadrul companiei și de a stabili obiective clare care să crească nivelul de implicare a angajaților. Acest lucru nu este înțeles de cei 60% din respondenți, care nu pun în prim plan rezultatele pe care le ating angajații. Stabilirea unui sistem corect de evaluare a performanței trebuie să țină cont de specificul activității fiecărei unități și să aibă în vedere obiective clare. Este recomandabil ca procedura de evaluare a performanței să fie derulată de specialiști în resurse umane, împreună cu managementul companiei. Spre regret, în cadrul UAP, în foarte mare parte, nu există astfel de specialiști. Acest lucru se explică prin faptul, că în alimentația publică predomină întreprinderi micro și mici cu un număr redus de angajați, de aceea economic nu este justificată prezența unui specialist în resurse umane. Totuși, gravitatea problemei este înțeleasă de majoritatea managerilor: 82% din respondenți au menționat, că introducerea unor schimbări în organizația în care lucrează poate fi efectuată doar prin schimbarea sistemului de management al personalului.

După cum am văzut mai sus, problemele ce țin de personal prezintă interes direct pentru managerii organizației, deoarece competitivitatea acestora este o verigă importantă în lanțul

competitivității întreprinderii și afacerii. Atenția suficientă pentru dezvoltarea potențialului angajatului devine cel mai important factor în menținerea competitivității. Pornind de la situația dificilă creată în sectorul alimentației publice privind asigurarea cu personal competent, analizând viziunea managerilor asupra acestei probleme, ne-am pus ca scop să vedem, care este punctul de vedere al însuși angajaților. Cu acest scop am elaborat al doilea chestionar pe care l-am adresat angajaților din diverse UAP. Au completat chestionarul 202 persoane. Cei mai mulți respondenți – 59% - au vârsta cuprinsă între 21 și 45 ani (Figura 4) și sunt de sex masculin (57,4%), iar feminin 43%. (Figura 5.)

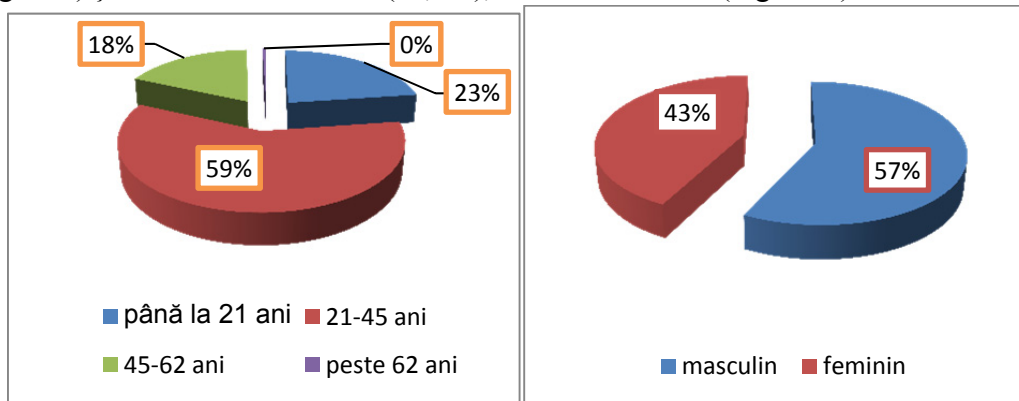

Fig. 4. Structura respondenților după vârstă **Fig. 5.** Structura respondenților după sex

Considerăm structura angajaților-respondenți optimă, deoarece 59% din cei chestionați au vârsta cuprinsă între 21-45 ani, ceea ce presupune, că majoritatea din ei au o experiență de lucru și răspunsurile pe care le-au oferit sunt mai credibile. 18% au vârsta cuprinsă între 45 și 62 ani, experiența fiind și mai mare. Tot odată, 23% din respondenți sunt cei cu o vârstă de până la 21 ani, care, deși au o experiență de lucru mai redusă, ar putea vedea întreprinderea cu „ochi proaspăt”.

Dacă ne referim la experiența de lucru în domeniu, 28,2% din respondenți consideră că cunosc bine domeniu, activând mai mult de 10 ani. O experiență de lucru în domeniul alimentației publice cuprinsă între 5 și 10 ani o au 20,8% din respondenți; între 3 – 5 ani – 19,3%. Cei mai noi în domeniu au o vechime de până la un an și reprezintă 8,4% din respondenți, iar cei cu o vechime de lucru în alimentația publică cuprinsă între 1 și 3 ani reprezintă 23,3% din respondenți.

Respondenții reprezintă practic toate activitățile din domeniu (Figura.6)

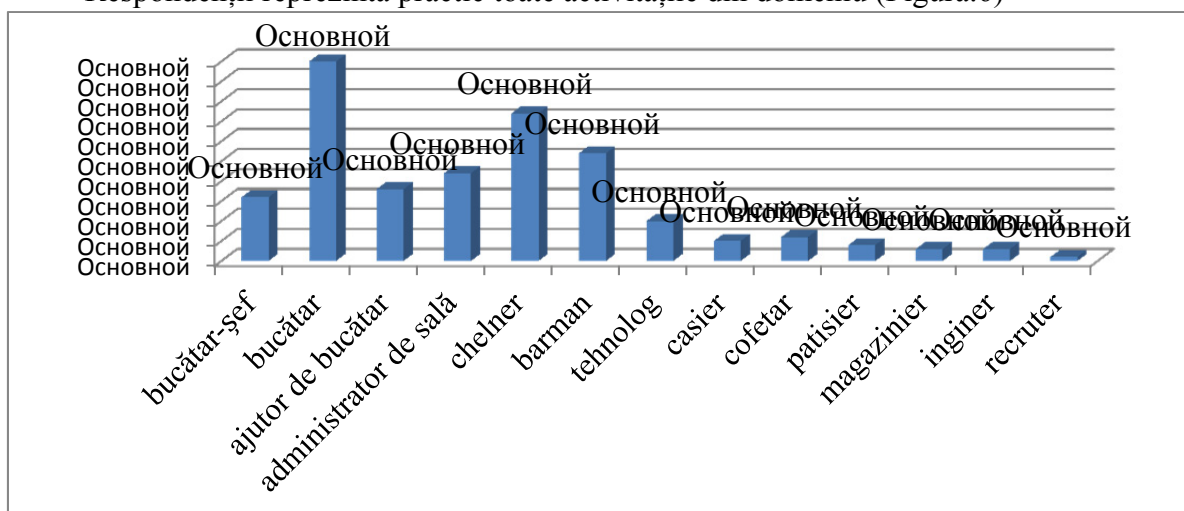

Fig. 6. Repartizarea respondenților după tipul de activitate

Din cele prezentate în figura 6 constatăm, că 41,6% din respondenți sunt bucătari (am inclus și bucătari-șefi și ajutoari de bucătar). Acestea sunt persoanele care asigură componenta de producție a unei

UAP, responsabili de calitatea pregătirii și prezentării preparatelor culinare. Respondenții activează în diferite tipuri de UAP (Figura 7.) Cei mai mulți câte 29% activează în cafenele, restaurante, 18% în baruri, 12% în cantine. Respondenții din alte tipuri de UAP sunt mai puțini: câte 3% activează în PUB-uri și cofetării, câte 2% din săli de festivități și secții culinare, alte tipuri de unități.

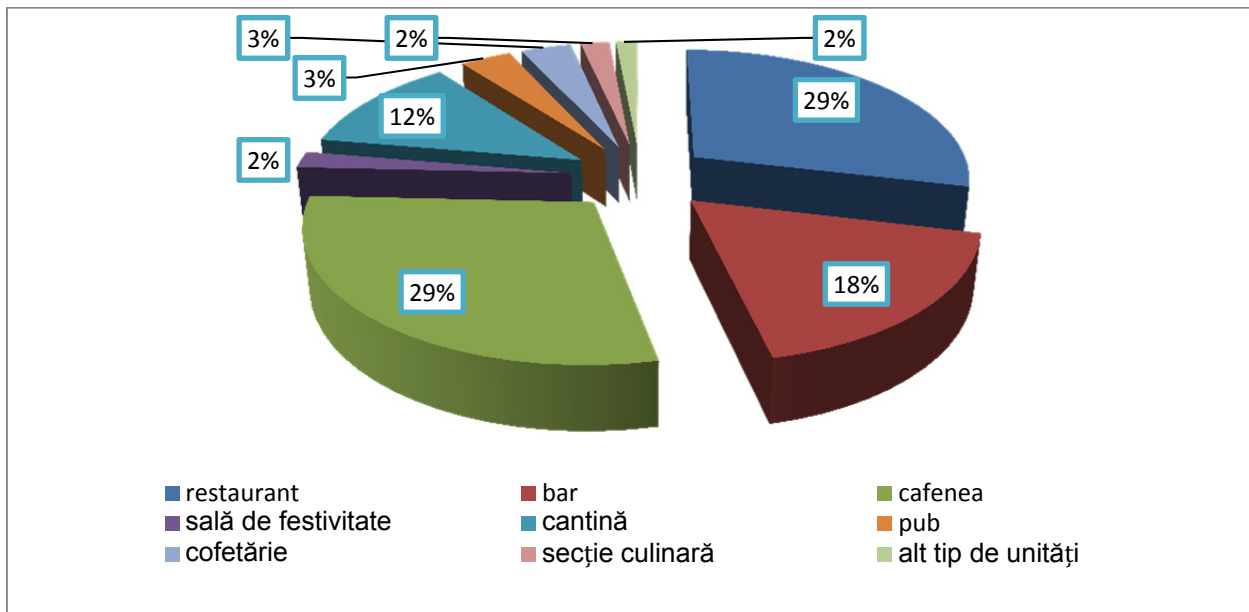

Fig. 7. Structura respondenților după locul de activitate

Caracteristica profilului respondentului l-am continuat cu nivelul studiilor pe care aceștia le posedă. Rezultatele sunt prezentate în figura 8.

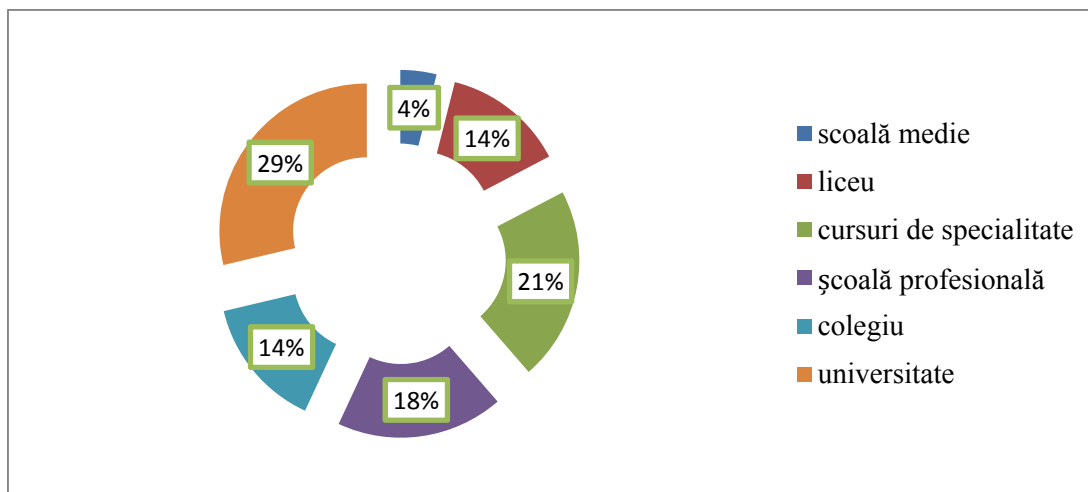

Fig. 8. Structura respondenților după nivelul studiilor

Cei mai mulți respondenți – 29% au studii superioare, absolvind o universitate, studii profesionale obținute după absolvirea colegiului au 14% din respondenți. Au absolvit școala profesională – 18%, iar 21% din respondenți au finalizat cursuri de specialitate. Cu studii liceale sunt 14% din respondenți și 4% au absolvit școala medie.

În ce privește calificarea pe care au obținut-o respondenții în urma studiilor efectuate, acestea sunt foarte diverse. Concluzia de bază care se desprinde este că, în mare parte, calificarea pe care au obținut-o angajații prin formarea sa nu corespunde cu calificarea necesară pentru activitatea pe care

o efectuează. Faptul că 27,6% din angajați nu au răspuns la această întrebare, unica la care s-au înregistrat lipsa de răspunsuri (la celelalte întrebări au răspuns toți), considerăm că indică că și ei nu activează conform calificării obținute.

De exemplu, calificarea de bucătar au obținut-o 11,3% din respondenți, pe când activează în calitate de bucătar (Figura 6.) - 41,6%. Același lucru îl observăm pentru alte posturi: chelner, barman. Marea majoritate din ei învață din experiență, ceea ce ar putea avea efecte negative, în deosebi la început de activitate. Lipsa de competențe, cunoștințe și experiență în domeniu ar putea aduce daune nu doar angajatului însă și întreprinderii în întregime prin pierderea unor clienți sau chiar prin știrbirea imaginii unității în ansamblu. Tot odată, mai mult de jumătate din respondenți (51,5%), după cum menționează ei sunt la etapa de pregătire și formare ca specialist în domeniul pe care îl desfășoară (Figura 9.). Învățarea are loc la locul de muncă. Învățarea, în general, și învățarea la locul de muncă în mod special, este un domeniu de studiu explorat, în mod tradițional, de către științele educației și psihologiei, dar treptat a devenit o preocupare și pentru organizații, deoarece se consideră că înțelegerea modului în care angajații, grupurile de lucru și organizațiile învață, poate constitui o informație utilă în condițiile cerințelor erei informatizării și a globalizării. Deși este suficient de dificil de asigurat învățarea la locul de muncă, în deosebi, în domenii în care interacțiunea cu clientul este permanentă și determină, în mare parte, și nivelul de competitivitate pentru aceste întreprinderi, se consideră, că promovarea învățării la locul de muncă poate ajuta firmele mici să facă față provocărilor și schimbărilor viitoare. [4].

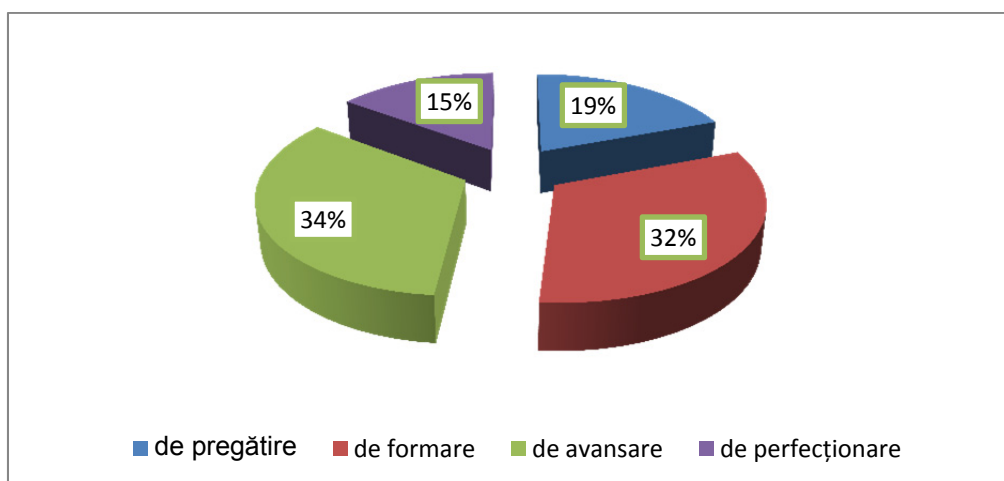

Fig. 9. Structura angajaților în funcție de etapa de dezvoltare profesională la care se află.

Datorită modificărilor permanente din domeniul alimentației publice, dar și al celor conexe, cum ar fi turismul, managerii trebuie să facă față unor noi provocări privind instruirea angajaților. Cea mai mare parte a firmelor oferă instruire noilor angajați pentru ca aceștia să cunoască regulile de siguranță și procedurile pentru îndeplinirea sarcinilor de bază cerute la locul de muncă. Managerul este primul care observă rezultatele muncii prestate și primul care vede modul în care angajații își folosesc abilitățile la locul de muncă. Un program de dezvoltare a angajaților, planificat și desfășurat de manager, îi ajută pe aceștia să atingă un nivel înalt al deprinderilor și să presteze o muncă de calitate. De asemenea instruirea desfășurată de către manager contribuie la creșterea încrederii angajaților deoarece aceștia înțeleg mai bine responsabilitățile locului de muncă. Anume aceasta a permis celor care au experiență în domeniu și au atins anumite rezultate să fie avansați în carieră. Aceștia constituie 33,7% din cei chestionați, iar 14,8% sunt la etapa de perfecționare.

Cercetările efectuate în diverse domenii ale vieții economice au reliefat faptul că în spatele performanțelor întreprinderilor se află oamenii. Competitivitatea unei întreprinderi este determinată de competitivitatea angajaților săi. Astăzi trăim într-o lume în care ideea de competitivitate joacă un rol crucial. Astfel, fie că vorbim despre domeniul sportiv sau despre locul de muncă, peste tot este nevoie să facem față unor cerințe și să depunem efort pentru a rămâne în joc și pentru a ne putea bucura de rezultate. Încurajarea competiției este bună, deoarece îi determină pe indivizi să ofere ceea ce au mai bun și să lupte pentru a câștiga. Totuși, la fel ca în aproape orice situație, excesele nu sunt bune, așa că nici competiția împinsă la extrem nu face excepție de la regulă. Am dorit să aflăm cum se văd angajații la locul de muncă și cât de competitivi se consideră în competiție. Fiecare al cincilea angajat (20,3%) consideră că are un nivel de competitivitate competițională ridicat. O competiție sănătoasă este aceea care reușește să scoată la suprafață abilitățile personalului, care îi inspiră pe angajați și care cultivă în ei dorința de a crește, de a învăța, de a trece la un nivel superior și de a obține lucruri în beneficiul colectiv și individual. Acei angajați care se străduiesc să avanseze și fac pași importanți în cariera lor, creșterea lor fiind în acord cu țintele de performanță ale organizației din care fac parte, sunt cei care vor aduce și valoare companiei în care lucrează. Totuși, nu oricine se simte confortabil într-un astfel de mediu, astfel există și angajați care un se simt suficient de competitivi: 55,9% din respondenți au apreciat nivelul de competitivitate competițională fiind mediu, iar 23,8% - inițial.

Managerul pretinde de la angajați asumarea unui set de responsabilități în schimbul unor recompense. Interesul instituțional este reprezentat de eficacitatea organizațională - capacitatea ei de a-și realiza obiectivele. Angajatul își asumă sarcina îndeplinirii unui set de responsabilități - care adesea nu este același cu cel solicitat de manager - pentru care pretinde anumite recompense. Interesul angajatului este reprezentat de fericirea personală și bunăstarea acestuia. Întrebați managerii dacă în organizația pe care o conduc responsabilitatea angajaților corespunde cu competențele acestora, 69,2% au răspuns afirmativ, iar 28,2% din managerii-respondenți au recunoscut că responsabilitatea angajaților depășește competențele acestora. 2,6% nu au oferit un răspuns. Tot odată, angajații fiind rugați să estimeze nivelul de satisfacție de activitatea pe care o realizează au răspuns diferit. (Figura 10)

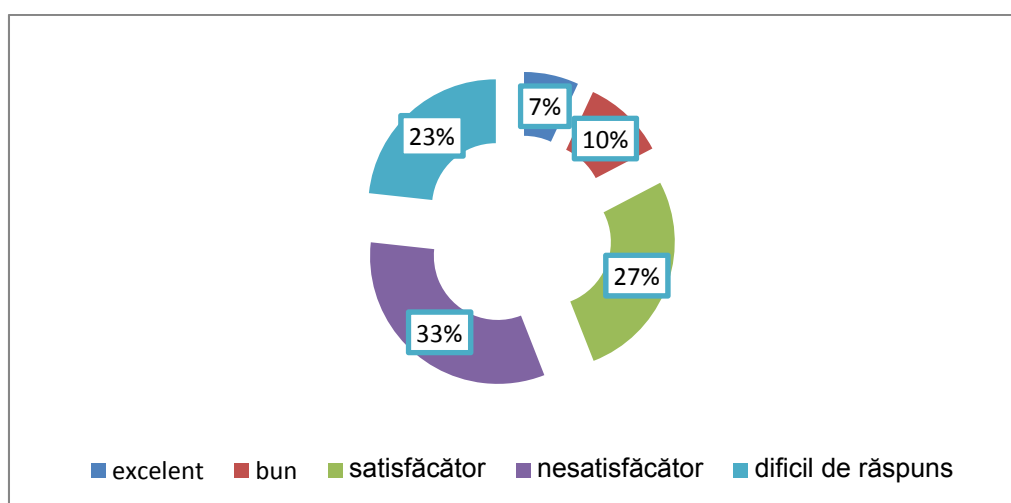

Fig. 10. Structura răspunsurilor respondenților privind nivelul de satisfacție de activitatea profesională.

Deci, doar 44% din respondenți într-un fel sau altul sunt satisfăcuți de activitatea profesională pe care o desfășoară în UAP. Fiecare al treilea angajat chestionat simte disconfort la locul de muncă

și nu simte satisfacție de la ceea ce face zi de zi. Menționăm și numărul mare de persoane cărora le-a fost dificil să estimeze nivelul de satisfacție - 23%. Putem presupune, că majoritatea din ei de asemenea nu au o satisfacție deplină la locul de muncă la care se află. Această concluzie am dedus-o din următoarea întrebare care le-a fost adresată: Dacă nivelul de satisfacție nu este satisfăcător, menționați cauzele. Era logic să așteptăm răspunsul a celor persoane care au indicat această afirmație (33%), însă au indicat cauzele, răspunzând la această întrebare 76,2% din respondenți.

Angajații au putut indica mai multe cauze, care, în opinia lor, nu îi fac fericiți la locul de muncă. Răspunsurile s-au aranjat în felul următor (Figura 11.)

Răspunsurile respondenților și ierarhizarea cauzelor de insatisfacție în muncă au fost de așteptat și nu ne-au surprins. Cea mai frecventă cauză indicată de către angajați este cea legată de remunerare. 107 persoane sau 69,5% din cei ce au răspuns (53% din numărul total) au menționat, că salariul pe care îl primesc ei este unul insuficient pentru a putea avea un nivel decent de viață. Nivelul de salarizare în domeniul alimentației publice este destul de scăzut, iar datele statistice întru totul confirmă acest lucru [9].

Respondenții menționează și nivelul de motivare în întregime ca fiind unul neadecvat, iar această cauză este menționată de 27,3% din cei ce au răspuns la această întrebare.

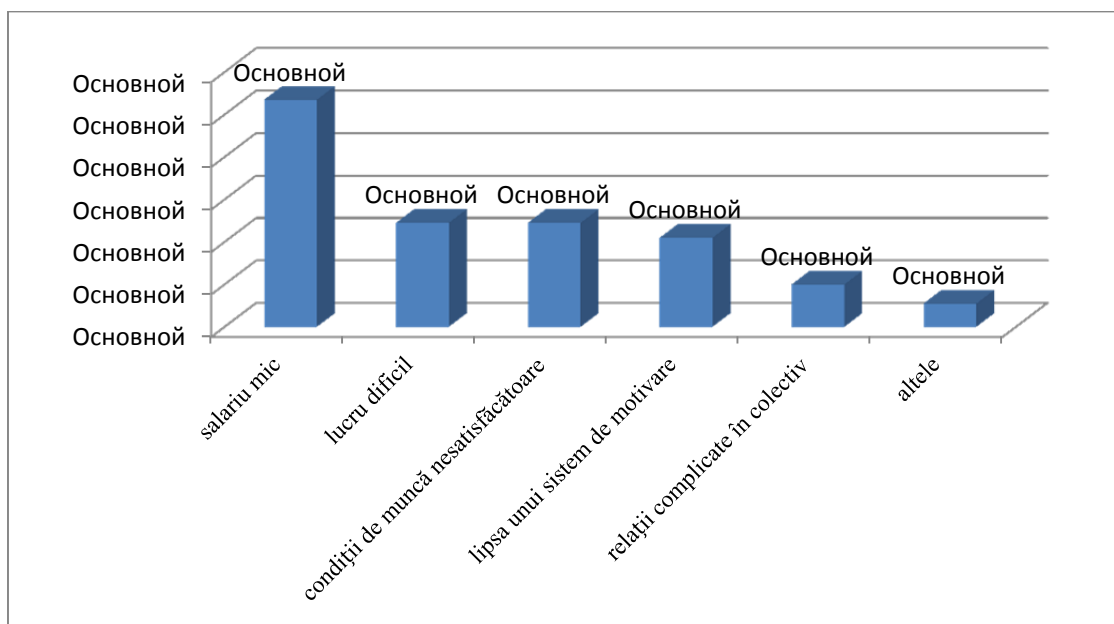

Fig. 11. Cauzele nesatisfacției de activitatea profesională desfășurată de către angajați.

Tot odată, motivarea depinde de mai multe condiții. T. Simons și C. Enz [2] indică faptul că instrumentele de motivare ale angajaților sunt diferite, în funcție de sectorul de activitate. Autorii menționați au efectuat o cercetare prin care au studiat motivația angajaților pe domenii de activitate, în deosebi, evidențiind că pentru creșterea motivației angajaților care lucrează în sectorul ospitalității cele mai importante instrumente sunt reprezentate de un salariu bun, securitatea locului de muncă, oportunitatea de dezvoltare.

Condițiile în care muncesc angajații sunt nesatisfăcătoare. Acest moment este menționat de către 32% din respondenții ce au răspuns la această întrebare. Ei se referă la programul de lucru, condițiile nocive, zgomotul ș.a. Toate acestea determină ca munca pe care o realizează angajații să fie clasificată de ei drept una dificilă.

Deși relațiile complicate în colectiv au fost menționate de dor 13% din respondenți, considerăm această cauză una destul de serioasă pentru ca angajații să se simtă satisfăcuți de munca realizată. În alimentația publică, deși s-ar părea că fiecare angajat lucrează individual, lucrul este în echipă. De aceea, dacă există careva divergențe, dacă persoanele nu se pot înțelege, pot apărea conflicte, iar acestea la rândul său duc la stres. Dacă este imposibil să fii într-un grup, [motivația de a lucra](#), chiar și cu un interes inițial puternic, va scădea constant. În aceste condiții, angajatul, care comunică cu clienții, nu întotdeauna poate gestiona emoțiile sale, ceea ce are rezultate negative atât pentru client, cât și pentru angajat, iar, în ultima instanță, pentru organizație. Climatul psihologic este o componentă importantă a funcționării eficiente a echipei, deoarece afectează productivitatea personală a angajaților, precum și coerența, sinergia echipei. Serviciul din o unitate de alimentație publică presupune mai multe exigențe, cărora trebuie să le facă față cei ce își aleg această meserie. Clientul trebuie să găsească în aceste unități amabilitate, ambianță plăcută, discreție, o atmosferă de destindere și confort.

Pentru a avea un climat de lucru benefic este necesară selectarea persoanelor în grupuri pe baza [compatibilității psihologice](#). Astăzi, însă, majoritatea colectivelor din alimentația publică sunt formate spontan, fără a respecta nici un principiu. Este important de a găsi omul, care are competențele necesare (dar și acestea nu întotdeauna sunt prezente) și acceptă să lucreze în condițiile oferite de angajator. Ocazional, sarcina de a forma o echipă eficientă coerentă este dată întreprinderilor mari private sau agențiilor guvernamentale specializate. În alte cazuri, o atmosferă psihologică favorabilă este o raritate, adesea chiar un accident. Este important ca fiecare angajat să posede acele competențe, calități care sunt necesare pentru postul pe care îl ocupă, tot odată având deprinderea de a lucra în echipă. Organizarea muncii în sectorul ospitalității constituie factorul esențial în prestarea unor servicii de calitate. Pentru a putea îndeplini funcțiile necesare, lucrătorii care își desfășoară activitatea în UAP trebuie să corespundă, ca pregătire, cerințelor postului și să posede o serie de calități necesare bunei desfășurări a activității.

Dorind să aflăm care sunt 3 cele mai importante calități pe care trebuie să le posede un angajat la postul pe care îl deține, am adresat această întrebare respondenților, iar rezultatele le prezentăm în Figura 12.

Cea mai importantă calitate pe care trebuie să o dețină angajații este cea de comunicare. Așa consideră jumătate din respondenți. Obiectivul minimal pe care-l urmăresc angajații din diverse tipuri de unități de alimentație este satisfacerea momentană a consumatorului, iar obiectivul maxim este să-l convingă pe acesta că, de fiecare dată când va reveni, va avea aceleași satisfacții. Comunicarea este importantă la toate nivelurile, începând cu personalul liniar, terminând cu directorul și cu oaspeții unității, care, în puterea anumitor circumstanțe, tind să comunice între ei. Tot odată, problemele de comunicare apar tot mai des. Acest lucru se întâmplă din cauza că se comunică tot mai mult, dar nu se comunică mai bine. Totuși comunicarea în contextul pe care îl abordăm este mult mai largă și complexă. Atunci când angajații interacționează cu clienții în timpul prestării serviciului, în afara comunicării propriu-zise apare și munca emoțională: de ex. chelnerii, barmanii, administratorii de sală afișează o atitudine binevoitoare autentică sau de suprafață atunci când interacționează cu clienții. În alimentația publică, mai mult ca oriunde, importanța asigurării satisfacției clienților demonstrează importanța gestionării emoțiilor în cazul angajaților domeniului menționat.

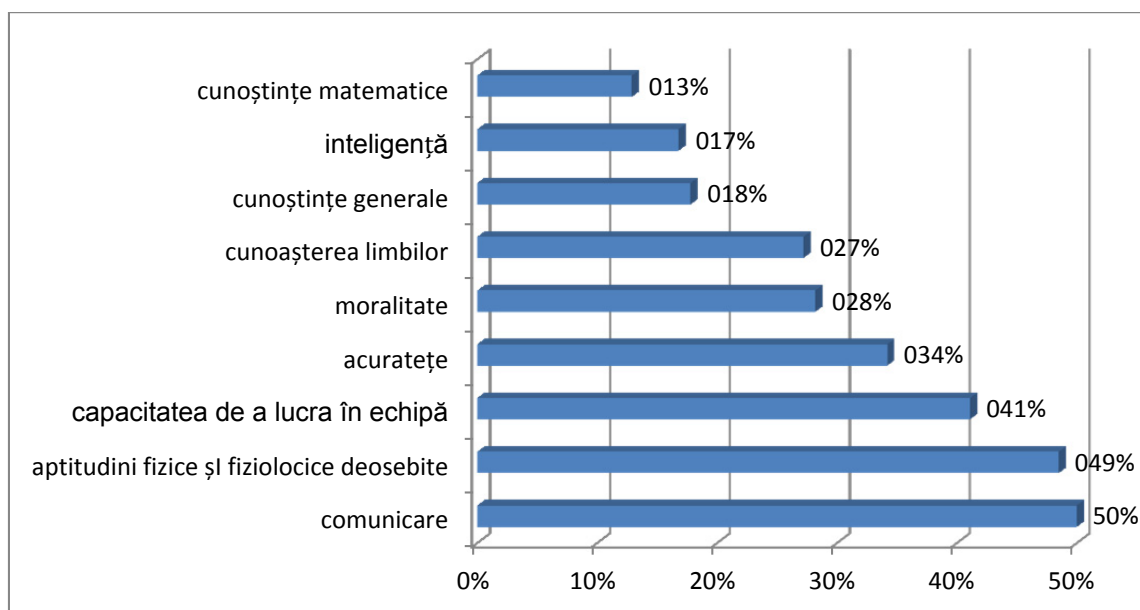

Fig. 12. Calitățile pe care trebuie să le posede angajatul în domeniul alimentației publice

A.R. Hochschild [1] conceptualizează munca emoțională pe baza paradigmei referitoare la modul de acțiune în cazul serviciilor, care ilustrează serviciile ca un „spectacol” în care angajatul este „actor”, clienții sunt „audiența”, iar locația în care sunt prestate serviciile este „scena”. Locul de muncă, precum un restaurant, oferă locația și contextul care permite actorilor (ex. ospătari) să performeze în fața clienților iar caracteristicile interacțiunii dintre aceștia se bazează pe normele ocupaționale, organizaționale sau reguli de comunicare derivate din specificul locației.

Am menționat mai sus că respondenții consideră că lucrul pe care îl realizează ei este unul dificil. Confirmă aceasta prin evidențierea printre primele trei cele mai importante calități pe care trebuie să le posede și aptitudinile fizice și fiziologice deosebite. Aproape jumătate din respondenți (48,5%) consideră, că pentru ca să poți face față provocărilor postului pe care îl ocupi este necesar să fii fizic sănătos și să poți să rezisti la cerințele postului. Acest lucru poate fi confirmat prin faptul, că activitatea desfășurată în unitățile de alimentație este complexă. Procesul tehnologic de servire a meselor se desfășoară în mai multe etape: pregătirea salonului, primirea clienților, informarea acestora asupra meniurilor, efectuarea serviciului propriu-zis, precum și acțiunile de după încheierea serviciului. Prin natura activității, personalul este obligat să efectueze multiple deplasări de la un loc la altul, atât în direcție plană (orizontală), cât și pe verticală (pe scări) și să păstreze o vreme îndelungată poziția ortostatică.

Efortul fizic al angajaților este relativ ridicat, persoanele care practică această activitate fiind supuse la contractarea unor boli ale aparatului circulator.

Capacitatea de a lucra în echipă este foarte importantă pentru domeniul alimentației publice, lucru pe care l-am menționat mai sus și este evidențiat de 41,1% din respondenți.

Printre alte calități importante pe care trebuie să le posede cei ce activează în domeniul alimentației publice se numără acuratețea (34,2%), calitățile morale (28,2%), cunoașterea limbilor de circulație internațională (27,2%).

CONCLUZII

Chestionarele aplicate managerilor și angajaților din întreprinderile de alimentație publică din municipiul Chișinău au permis identificarea viziunii acestora asupra nivelului de competitivitate a întreprinderilor în care activează și au permis identificarea principalelor probleme cu care se confruntă unitățile din sectorul vizat, printre care se enumeră:

- cea mai importantă problemă pentru sectorul alimentației publice la moment este factorul uman. Cumulativ au confirmat acest lucru 59% din respondenți;
- fiecare al treilea manager consideră, că situația în întreprinderea pe care o gestionează este una destul de dificilă, fapt care i-a făcut să aprecieze competitivitatea întreprinderii ca nesatisfăcătoare;
- costul ridicat al arendei încăperilor, acest lucru l-au menționat 24% din respondenți;
- multe verificări din partea diferitor organe de control și excesul de documente necesare pentru a activa - așa văd starea lucrurilor 13% din respondenți;
- necesitatea de renovare permanentă a utilajelor, echipamentului, dar și a încăperilor. Cei mai mulți respondenți (32,5%) consideră, că de renovare are nevoie, cel puțin, 25% din activele fixe ale întreprinderii, iar 26,5% - 50% din activele fixe;
- salariile angajaților nu sunt stabilite în dependență de calitatea lucrului efectuat - doar 27% din respondenți au menționat că calitatea lucrului realizat de angajați este luat în considerare la stabilirea salariului, ceilalți - 73% - au optat pentru stabilirea unui salariu echitabil. Considerăm, că această modalitate de salarizare, care predomină la majoritatea unităților nu poate motiva personalul, care dispune de competențe și responsabilitate pentru a asigura calitate în munca executată. Ca rezultat, deseori aceștia pleacă de la aceste întreprinderi, ceea ce reduce din competitivitatea unităților de alimentație publică;
- introducerea unor schimbări în organizația în care lucrează poate fi efectuată doar prin schimbarea sistemului de management al personalului – aceasta au menționat 82% din respondenți;
- calificarea pe care au obținut-o angajații prin formarea sa nu corespunde cu calificarea necesară pentru activitatea pe care o efectuează. Marea majoritate din angajați învață din experiență, ceea ce ar putea avea efecte negative, în deosebi la început de activitate. Lipsa de competențe, cunoștințe și experiență în domeniu ar putea aduce daune nu doar angajatului însă și întreprinderii în întregime prin pierderea unor clienți sau chiar prin știrbirea imaginii;
- fiecare al treilea angajat chestionat simte disconfort la locul de muncă și nu simte satisfacție de la ceea ce face zi de zi. Cea mai frecventă cauză indicată de către angajați este cea legată de remunerare - 69,5% din cei ce au răspuns au menționat, că salariul este unul insuficient pentru a putea avea un nivel decent de viață;
- lucrul pe care îl realizează angajații din unitățile de alimentație publică este unul dificil. Aproape jumătate din respondenți (48,5%) consideră, că pentru ca să poți face față provocărilor postului pe care îl ocupi este necesar să fii fizic sănătos și să poți să reziziți la cerințele postului.
- cele mai importante calități pe care trebuie să le posedez cei ce activează în domeniul alimentației publice, care au fost menționate de angajați sunt: acuratețea (34,2%), calitățile morale (28,2%), cunoașterea limbilor de circulație internațională (27,2%).

BIBLIOGRAFIE

- [1] Hochschild A.R., 2003, The Managed Heart Commercialization of Human Feeling. Twentieth Anniversary Edition With a New Afterword. University of California Press, Ltd. London, England. ISBN 0-520-23933-4, pag.340.
- [2] Simons, T. &Enz, C. A. (1995) "Motivating hotel employees - Beyond the Carrot and the Stick" Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 36(1): 20-27.
- [3] Старобинский Э.Е., Как управлять персоналом? - М.: АО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1995. С. 134-135.
- [4] Manual pentru manageri, 2016, Antreneaza-ti angajatii – Dezvoltarea competentelor cheie ale angajatilor prin stimularea invatarii autodirijate. Braşov, pag.10, disponibil https://ec.europa.eu/programmes/proxy/alfresco-webscripts/api/node/content/workspace/SpacesStore/36827e32-5bae-4661-a286-1be4f087db95/TouriSME_IO3_Romana.pdf (vizitat 14.08.2019).
- [5] Conferința științifică internațională "Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii" : Culegere de articole selective, 25-26 sept., 2015 ISBN 978-9975-75-714-0, pag.53-61.
- [6] Stabilirea salariului și practicile de remunerare aplicate în Republica Moldova, OIM, 2017, ISSN 978-92-2-830885-3, pag. 10, disponibil https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_615692.pdf (consultat 13 august 2019)
- [7] http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2018/Anuar_statistic_2018.pdf
- [8] <http://statbank.statistica.md>

PRACTICI DE UTILIZARE A METODELOR INOVATIVE DE PREDARE- ÎNVĂȚARE ÎN CADRUL UNIVERSITĂȚILOR CU PROFIL ECONOMIC

PRACTICES OF INNOVATIVE TEACHING-LEARNING METHODS USED IN ECONOMIC UNIVERSITIES

Tatiana GAUGAȘ

ASEM, Chișinău, Bănulescu Bodoni 61,
Departamentul Marketing și Logistică

Abstract:

The overall quality and efficiency of higher education institutions in Moldova was declining. At universities in Moldova teaching is still very teacher-centered and focused on the transmission and recall of knowledge from teacher to individual students. The overall aim is to improve the quality of higher education programs in Moldova, so they become more relevant for the labor market, also internationally. This article focuses on the experience and practices of innovative teaching-learning methods used by the University of Gloucestershire, Great Britain and Aalborg University, Denmark. The introduction of these innovative teaching methods will increase the quality of teaching and will make higher education more relevant for business, economy and society. Methods of research used: literature review, comparative analysis among three universities: Gloucestershire, Aalborg și AESM, study visits and students interviews. In the case of foreign universities, teaching-learning activities are based on innovative student-centered methods, such as PBL, Kahoot or experiential learning, institutional factor offering support and creating a favorable environment. Analyzing the results of implementing innovative methods in AESM, there are several conclusions: teachers and students appreciate it more than traditional teaching, it contributes to higher employability of students, but it also requires a more flexible institutional environment and a change of way of thinking.

Key words: higher education, innovative methods of teaching, PBL, student-centered learning.

Jel Classification: A2, M1

INTRODUCERE

Sistemul de învățământ din Republica Moldova la etapa actuală necesită schimbări radicale și rapide. În țară există 29 de instituții de învățământ superior dintre care 19 sunt de stat, iar competitivitatea acestora este în scădere din cauza metodelor tradiționale de predare axate pe profesor și bazate pe transmiterea cunoștințelor de la profesori la studenți. Odată cu concurența tot mai acerbă atât la nivel național (numărul studenților scade cu 5-9% în fiecare an datorită exodului populației peste hotare), cât și la nivel internațional (posibilitățile tot mai numeroase ale studenților de a învăța în universitățile de peste hotare), pentru a deveni mai competitivi se impune necesitatea implementării metodelor inovative de predare-învățare: metodelor centrate pe studenți, învățarea activă sau/și modelul PBL.

În cadrul învățământului superior se consideră că una din cele mai reușite metode de îmbunătățire a procesului de predare este schimbarea accentului de la profesor spre cel care învață, adică definirea clară a rezultatelor învățării, pe care studenții ar trebui să le atingă la finele disciplinelor predate de profesori. În condițiile actuale, tot mai mult universitatea se axează pe învățarea și predarea centrată pe student, bazată pe elaborarea curriculumului reeșind din finalitățile pe care studenții trebuie să le atingă la diferite nivele.

METODE ȘI MATERIALE

Colectarea și analiza acestor materiale s-a bazat pe analiza surselor documentare din domeniu, pe colectarea informației în timpul vizitelor de lucru la universitățile partenere în cadrul Proiectului ERASMUS + „PBLMD: Introducing Problem Based Learning in Moldova: Toward Enhancing Students' Competitiveness and Employability”. S-au organizat interviuri și întâlniri cu profesorii, managerii și studenții Universității Gloucestershire, Marea Britanie și Universitatea din Aalborg, Danemarca.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Managementul universitar încearcă să introducă o abordare nouă a procesului de predare-învățare, și anume individualizarea învățământului. Se observă un accent mare pe feedback-ul studenților, analiza gradului de satisfacție la nivel de fiecare disciplină separat, cât și a programului în întregime.

Rezultatele învățării trebuie reflectate pe 3 nivele:

- La nivel instituțional, ca afirmație a ceea ce absolvenții universității se presupune că trebuie să poată face;
- La nivel de program, ca afirmație a ceea ce absolvenții a unui program de studii trebuie să fie capabili să facă;
- La nivel de fiecare disciplină, ca afirmație a ceea ce studenții trebuie să fie capabili să cunoască și să utilizeze la finele unui curs.[1,p.113]

Finalitățile procesului de învățare pentru absolvenți sunt concepute în două direcții: ca cunoștințe și abilități generice care trebuie afișate în toate circumstanțele sau ca atribute încorporate în domeniu sau în cadrul unei discipline.

Autorii recomandă următorii pași înainte de elaborarea finalităților de învățare:

1. decizia referitor la ce cunoștințe trebuie implicate;
2. selectarea temelor ce trebuie predate;
3. decizia referitor la obiectivele predării temei și determinarea nivelului de performanță atins de studenți.

După ce sunt stabilite finalitățile cursului, se verifică dacă există o corespundere și coordonare între rezultatele absolvirii programului și a cursului. Se poate de realizat acest lucru prin reprezentarea hărții curriculumului, care este revizuirea sistematică între rezultatele învățării preconizate programului și rezultatele finale la absolvire, și rezultatele vizate ale cursului și ale programului.

Specialiștii susțin că eficiența predării la profesori depinde de modul de gândire și apreciere a ceea ce este procesul de predare. Sunt cunoscute trei nivele ale filosofiilor predării. Primele două sunt modele de învinuire, în primul caz al studentului, în al doilea al profesorului. Al treilea model integrează predarea și învățarea, apreciind predarea eficientă ca încurajarea studenților să folosească activitățile de învățare pentru realizarea finalităților propuse. [2, p.16]

Analizând experiența universităților occidentale cu profil economic, de ex. Universitatea din Gloucestershire, Marea Britanie, sarcina universității “este de a crea o experiență unică și fantastică pentru studenți”, iar aceasta este posibil doar prin trecerea de la lecții cu predare tradițională la cele ce utilizează învățarea activă, metode PBL și orientarea spre angajabilitate a procesului de studii. Elaborarea curriculumului trebuie să țină cont de competențele ce trebuie să le obțină studenții la absolvire, aceste competențe trebuie să le ofere studenților șanse mai mari de angajabilitate în lumea reală.

Se pot identifica câteva direcții care sunt prioritare pentru această universitate:

- *Implimentarea tehnologiilor în procesul de predare-învățare* – utilizarea tehnologiilor și

crearea unei instituții ce promovează învățarea bazată pe tehnologii, de menționat că administrația universității a anticipat tendințele sistemului de învățământ superior: numărul tot mai mic a tinerilor ce aplică la universitate și cererea tot mai mare pentru flexibilitatea procesului de studii, ceea ce a motivat decizia de a aloca spații mult mai mici pentru auditorii, în schimb investiții mai mari în dotarea cu tehnologii moderne. Tehnologiile au un rol important la nivel de predare, de exemplu platforma Moodle este utilizată pentru plasarea tuturor suporturilor de curs, referințelor bibliografice și a sarcinilor, proiectelor elaborate de student. O noutate în procesul predării este predarea electronică: se înregistrează video lecțiile teoretice și se plasează pe Moodle, respectiv studentul se poate uita de cite ori are nevoie și pune pauză atunci când are nevoie, fiind și o abordare mai individuală. La fel, se utilizează pe larg rețelele de socializare și Skype-ul pentru asistența digitală a studenților de către profesor, iar prezentările prealabile a proiectelor studenților tot sunt înregistrate video și plasate on-line, pentru a avea feedback-ul colegilor și a putea îmbunătăți proiectele până la prezentarea finală. În urma analizei nivelului de satisfacție a studenților, s-a observat că 86% de studenți sunt mulțumiți de cursuri, însă nu au același nivel de satisfacție și pentru evaluarea și feedbackul profesorului, studenții nu primesc suficientă atenție pentru evaluarea scrisă și nu primesc suficientă explicație pentru notele în cazul evaluării scrise. Pentru a ameliora situația, profesorii au pus accent pe tehnologii și utilizând camera de la calculator sau telefon mobil, au început să înregistreze video remarcile și obiecțiile față de lucrările scrise ale studenților. Astfel, cheltuind 2 minute per feedback, se obține și o individualizare a procesului, deoarece studentul poate vedea profesorul, iar acesta i se adresează personal. Un alt avantaj este că studentul poate accesa de la telefonul său mobil când dorește și unde dorește, studenții fiind mult mai deschiși să înregistreze video pe skype și să partajeze aceste materiale, drept rezultat aprecierea studenților a evaluării și procesului de feedback a crescut cu 9%. Este comod și pentru examinatorii străini, care pot accesa și mai ușor. Tehnologiile sunt pe larg utilizate pentru colaborarea cu practicienii, Skype, videoblog sau interviuri video facilitează procesul de comunicare. Toate aceste materiale sunt plasate pe Moodle și pot fi accesate ușor. Un mare avantaj al universității este accesul la Internet în sălile de studii și pe teritoriul campusului, ceea ce permite utilizarea așa metode ca Kahoot, dar și predarea într-o manieră interactivă cu participarea concomitentă a studenților din auditoriu. Universitatea din Aalborg alocă toate resursele necesare pentru asigurarea implementării modelului PBL: oferă spații suficiente și de diferite mărimi pentru organizarea și desfășurarea lucrului în grupuri, posibilitatea rezervării în prealabil a acestor auditorii și utilizarea lor până la 10 seara. O altă resursă importantă sunt tehnologiile informaționale, universitatea utilizează Moodle în dezvoltarea PBL și un soft special VBN care susține modelul și este foarte util atât la nivelul comunicării interne (sunt publicate rapoartele proiectelor, verificarea nivelului de plagiere, plasarea suporturilor de curs, informații pentru managementul universității, profilurile profesorilor, etc.), cât și pentru cea externă (informații utile și rapoarte pentru guvern, toate publicațiile etc.)

- Metodele pedagogice inovative

Modelul PBL din Aalborg include proiectul bazat pe probleme reale, autentice, organizarea individuală a lucrului în grup și colaborare. Acest model oferă studenților posibilități pentru acumularea independentă a cunoștințelor, abilităților și competențelor la un nivel academic avansat. Universitatea din Aalborg creează oportunități pentru studenții săi de a coopera cu partenerii externi în soluționarea problemelor științifice, aplicând cunoștințe teoretice și bazate pe cercetare într-un mediu real. Astfel, spre deosebire de universitățile tradiționale, această universitate încurajează dezvoltarea competențelor de comunicare și colaborare. Universitatea susține și promovează implementarea și dezvoltarea modelului PBL , astfel în acțiunile incluse în strategia de dezvoltare 2016-2021 a universității din Aalborg putem evidenția utilizarea PBL pentru dezvoltarea tuturor

programele de studii, integrarea acestuia ca obiectiv de învățare în toate curriculele, principiile PBL fiind parte importantă în asigurarea calității. rolul profesorilor devine mai important deoarece nu doar transferă cunoștințe, ci participă la dezvoltarea intelectuală a tinerilor încurajând creativitatea și colaborarea în grup. Proiectele, fiind interdisciplinare, impun dezvoltarea atât a cunoștințelor teoretice, cât și a aplicării cercetării în cunoașterea mediului real din partea profesorilor.

Studentii au subliniat avantajele modelului din Aalborg: dezvoltarea multilaterală, avînd posibilitatea să identifice și să soluționeze probleme reale din mediul de afaceri, să coopereze cu parteneri externi și să fie mai creativi.

Universitatea din Gloucestershire încearcă să motiveze profesorii să utilizeze metode cât mai noi de predare, în scopul consolidării procesului de predare – învățare centrate pe student. Sunt utilizate metode de învățare activă, simulări, PBL, predare digitală, Kahoot etc. Chiar dacă din punct de vedere a conținutului cursurile academice sunt asemănătoare, metodele de predare sunt diferite și sunt adaptate specificului disciplinei și finalităților ce trebuie atinse. Profesorii se străduie să schimbe accentul de la predare spre evaluare și feedback, în scopul creării unei experiențe unice și utile a studenților în cadrul universității. Din metodele inovative, se utilizează PBL, în special proiectele în grup, care sunt legate de o disciplină și constituie evaluarea finală a acesteia. Avantajele acestei metode sunt că proiectul este bazat pe o companie concretă, care se implică activ prin oferirea de informații detaliate despre activitatea sa, reprezentanții companiei se întîlnesc cu studenții și participă și la evaluarea acestora, deci studenții lucrează asupra unei probleme reale elaborând și soluții reale, deci sunt mai motivați deoarece înțeleg utilitatea proiectului și capătă abilități practice necesare unui specialist bun. Un alt avantaj al acestei metode este că studenții capătă abilități de a lucra în echipă, ceea ce este foarte important pentru angajatori și abilități personale de ex. convingere, comunicare, prezentarea materialului etc. O noutate pentru sistemul de învățămînt din Moldova, ar fi modul de implicare a profesorului în procesul de predare- învățare: el devine mai mult un mentor, care observă și ghidează studentul, dar nu îi dă instrucțiuni exacte ce anume trebuie să facă. La orele teoretice, sarcina profesorului nu este de a transmite materialul, ci de arăta utilitatea lui. De aceea profesorii plasează materialele cursului pe Moodle, iar la lecție dau exemple actuale, discută cu studenții pentru a verifica dacă au înțeles teoria. O altă metodă inovativă de învățare este simularea, ca o componentă a învățării bazate pe experiență (experiential learning), atunci cînd se formează grupuri de studenți care simulează o companie și rezolvă o sarcină. Este o posibilitate bună pentru studenți de a obține abilități practice necesare pentru angajare, de a testa viitoarea activitate, dar și de a utiliza conținutul cursului în condițiile reale și practice. De menționat, că la Universitatea din Aston, ca metodă pedagogică se folosesc jocurile video, jocuri de roluri prin învățarea virtuală. Aceste jocuri oferă posibilitatea de diverse simulări, în funcție de disciplină și finalități, sunt programe soft care permit mai multor grupuri de studenți să lucreze pe baza aceleiași companii. Toate grupurile trebuie să elaboreze planuri de marketing, să ia decizii privind strategiile companiei etc. Toate rapoartele sunt publicate, ceea ce stimulează competitivitatea și interacțiunea între studenți, precum și crește calitatea prezentărilor. Se observă o tendință de a trece de la evaluările scrise cu întrebări cu variante de răspuns, spre evaluări orale sau cele scrise, dar cu întrebări mai mult deschise, ce dezvoltă gândirea analitică. Universitatea oferă libertate profesorilor în alegerea metodelor pedagogice utilizate, reeșind din specificul disciplinei, finalităților urmărite, dar motivează și încurajează să utilizeze metode cât mai inovative, în acest scop s-a creat un departament separat "CLIPP" (Centre for Learning Innovation and Professional Practice), care se ocupă cu ghidarea și trainingul profesorilor în metode noi de predare, dezvoltarea competențelor de predare, cum să elaboreze și să devină un autor de program academic și un inovator în cercetare-predare în învățămîntul superior. De menționat că departamentul lucrează cu fiecare profesor individual pentru a ajuta să aleagă și să utilizeze metodele cele mai potrivite

pentru disciplina sa, la fel ajută specialitățile și facultățile să creeze programe internaționale și să se implice în colaborări internaționale.

S-a confirmat încă o dată necesitatea implementării modelului PBL în sistemul de învățământ din Moldova, precum și beneficiile acestuia. Modelul PBL include proiectul bazat pe probleme reale, autentice, organizarea individuală a lucrului în grup și colaborare. Acest model oferă studenților posibilități pentru acumularea independentă a cunoștințelor, abilităților și competențelor la un nivel academic avansat. Aplicând modelul PBL se creează oportunități pentru studenți de a coopera cu partenerii externi în soluționarea problemelor, utilizând cunoștințe teoretice și bazate pe cercetare într-un mediu real. Astfel, se încurajează dezvoltarea competențelor de comunicare și colaborare a studenților. Una din lecțiile învățate este că metoda PBL necesită o implicare mai activă a studenților prin aplicarea cunoștințelor teoretice în analiza unei probleme reale, elaborând și soluții reale. Analizând părerile studenților ce își fac studiile la programul de studiu pilot - Business și Administrare, bazat pe PBL, se poate de menționat că studenții sunt mai motivați, deoarece înțeleg utilitatea proiectului și capătă abilități practice necesare unui specialist bun. Un alt avantaj al acestei metode este că studenții capătă abilități de a lucra în echipă, ceea ce este foarte important pentru angajatori și abilități personale de ex. convingere, comunicare, prezentarea materialului.

Cu toate că ASEM are o experiență de doar doi ani și jumătate în aplicarea PBL, atât profesorii, cât și studenții consideră destul util și oportun respectivul model de învățare/predare/evaluare. Astfel, părțile implicate în proiectul dat au menționat că PBL contribuie nu numai la dezvoltarea unor competențe specifice cursului, dar și a unor competențe transversale înalt apreciate de angajator și necesare învățării pe parcursul vieții, printre care: lucru în echipă, capacitatea de a comunica și argumenta punctul propriu de vedere, managementul timpului și respectarea termenelor de prezentare a proiectelor, soluționarea problemelor reale.[4]

Ca sugestii de îmbunătățire a calității sistemului de învățământ din țara noastră au subliniat:

- Diminuarea numărului de discipline pe semestru
- Introducerea tematicii de semestru și coordonarea tuturor disciplinelor per semestru
- Interdisciplinaritatea predării
- Includerea proiectului bazat pe probleme reale și realizarea lui în grup
- Acordarea unei atenții mai mari metodologiei și analiza literaturii și a bazelor de date din bibliotecă.

Prin implementarea PBL în cadrul ASEM se asigură stimularea inovării și a creativității, inclusiv a spiritului antreprenorial. Implementarea cu succes a programului de studiu, precum și efectele sale de răspândire în întreaga universitate ar putea contribui la dezvoltarea și consolidarea în continuare a integrării colaborării învățământului, cercetării și mediului de afaceri/elaboratorii de politici. Personalul academic va putea excela în predarea bazată pe cercetare, studenții vor învăța și vor putea să aplice teoria în practică, fie în sectorul privat sau public, iar cercetătorii vor colabora cu organizații private și publice pentru a crea și transfera noi cunoștințe.

Angajabilitatea studenților –prioritatea managementului universitar

În condițiile actuale tot mai multe universități se axează pe învățarea și predarea centrată pe student, bazată pe elaborarea curriculumului reeșind din finalitățile pe care studenții trebuie să le atingă la diferite nivele. Implementarea cu succes a programului de studiu, precum și efectele sale de răspândire în întreaga universitate vor contribui la dezvoltarea și consolidarea în continuare a integrării colaborării învățământului, cercetării și mediului de afaceri/elaboratorii de politici (Figura 1).

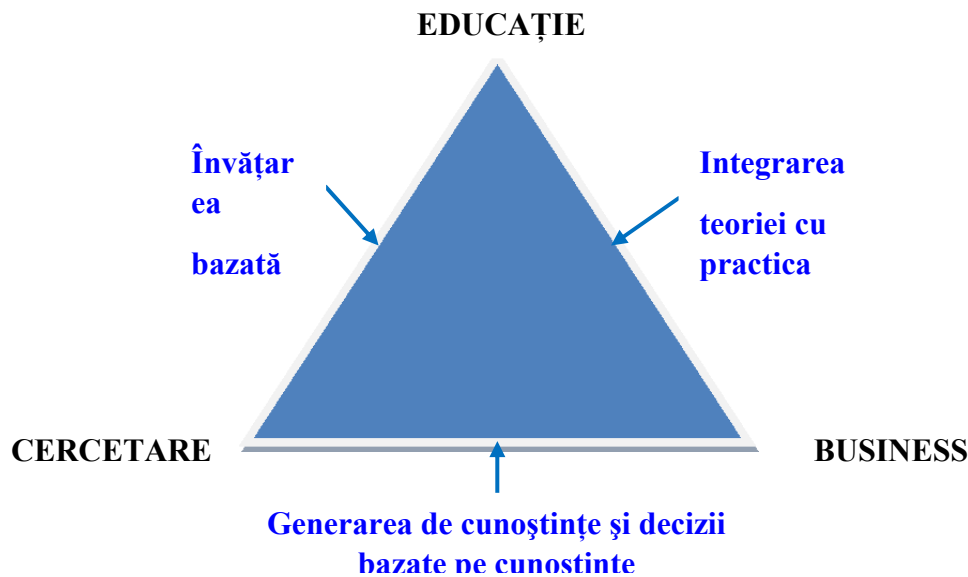

Figura 1. Universitate angajată din punct de vedere social

Sursa: Olav J. Sorensen, 2015,[4]

La nivel instituțional programele de studii se elaborează în funcție de finalitățile și competențele ce trebuie să poseze studenții pentru a se angaja mai ușor și mai rapid în câmpul muncii. Fiecare disciplină la fel trebuie să aibă acel conținut și să fie predată în așa mod, încât studentul să obțină cunoștințele necesare și mai ales abilitățile de a le utiliza în practică pentru a fi pregătiți de a lucra într-o companie reală, de a soluționa probleme reale și astfel de a avea șanse mai mari de angajabilitate în câmpul muncii. Trebuie de menționat conlucrarea activă dintre universitate și mediul de afaceri, atât la nivel de fiecare curs predat (sarcinile sunt actuale și implică probleme reale din economie, iar ulterior proiectele sunt evaluate atât de profesor cât și de examinatorul extern), cât și la nivel instituțional – dezvoltarea unui modul separat “Planul meu pe viitor” (“My Future Plan”) din primul an de studii pentru dezvoltarea abilităților personale și profesionale în scopul angajării mai rapide, cu includerea unui stagiu de cel puțin 30 ore în cadrul unei companii, chiar din primul semestru. Important este că e un modul obligatoriu, care implică și interacțiunea cu un profesor în calitate de tutore. Fiecare profesor are 14-15 studenți, cu care se vede trei ore pe săptămână, în scopul dezvoltării abilităților personale și profesionale precum și orientării în viitoarea carieră. În cadrul modulului se invită și practicieni, care să le vorbească despre diverse domenii și posibilități de angajare, dar și le face un test de angajare, care să îi pregătească pentru procedura de recrutare după absolvire. În luna martie a fiecărui an se organizează săptămâna “Planul meu pe viitor”, pentru a motiva studenții să caute și să se implice în domeniul practic și să acumuleze experiență de lucru. Argumentele managementului universitar în focusarea pe angajabilitate sunt:

- concurența tot mai acerbă în domeniul învățământului superior, deci astfel universitatea poate să se diferențieze printre concurenți și să își promoveze imaginea și notorietea ;
- analiza din partea studenților a raportului taxe de studii/ valoarea adăugată a procesului de învățământ în decizia de alegere a universității;
- guvernul la fel acordă finanțare reeșind din impactul (rezultatele) procesului educațional , tot mai mult acordând atenție statisticilor și ratingurilor, în care indicatorul de bază este rata de angajabilitate a studenților.

Universitatea din Aalborg asigură și dezvoltă relații apropiate cu partenerii externi, în special mediul de afaceri și organismele publice, numai în cadrul studiilor la programul Administrarea

Afacerilor sunt peste 80 de companii care colaborează cu studenții și le dau posibilitatea să cunoască și să soluționeze probleme reale ale societății relevante cursului sau profesiei.

ASEM dorește ca, în parteneriat cu agenții economici să propunem anual un număr considerabil de teme de proiect de licență/master sau teme de cercetare realizate în comun. Este necesar a fi dezvoltată implicarea agenților economici în așa activități, precum: practica studenților, activitățile de cercetare ale studenților, studiile de caz, proiectele și alte activități incluse în programul de studiu.

CONCLUZII

Analizând rezultatele implementării metodelor inovative în cadrul Universității Gloucestershire și Universității din Aalborg, precum și experiența ASEM, se pot evidenția următoarele concluzii:

- Atât profesorii cât și studenții apreciază procesul de predare-învățare centrat pe student la un nivel mai înalt decât predarea tradițională, deoarece este actual și permite crearea cunoștințelor și competențelor ce pot soluționa problemele reale;
- În PBL studenții utilizează strategii mai complexe pentru a înțelege materialul și pentru lucrul individual;
- Studenții ce utilizează metode inovative devin mai aprofunțați în abordările lor de învățare, deoarece folosesc surse mult mai variate, în comparație cu studenții obișnuiți care se bazează de obicei pe note de curs sau manualul de referință.

În procesul de predare utilizând metodele inovative pot apărea următoarele dificultăți:

1. Profesorii trebuie să își schimbe mentalitatea și să fie deschiși spre învățarea continuă, deoarece ei pierd poziția de expert.
2. Aplicarea metodelor inovative impune profesorul să regândească modul de prezentare a materialului didactic și de organizare a lecțiilor.
3. PBL are nevoie de flexibilitate instituțională, deoarece presupune studierea multidisciplinară și o infrastructură corespunzătoare organizării procesului de învățare în grup.
4. Interesul scăzut al mediului de afaceri de a conlucra cu mediul academic, ceea ce necesită timp și efort suplimentar din partea profesorilor de a găsi studii de caz și probleme reale.
5. Necesitatea asigurării tehnice din partea universității și creării unui department care ar oferi diverse module de perfecționare pentru profesori în vederea desiminării informației și motivării profesorilor de a le utiliza.

Odată cu concurența tot mai acerbă atât la nivel național (numărul studenților scade cu 5-9% în fiecare an datorită exodului populației peste hotare), cât și la nivel internațional (posibilitățile tot mai numeroase ale studenților de a învăța în universitățile de peste hotare). Pentru a deveni mai competitivi se impune necesitatea implementării metodelor inovative de predare-învățare: metodelor axate pe studenți, învățarea activă sau modelul PBL. În procesul de predare trebuie să ne axăm nu numai pe ce să predăm, ci pe ceea ce am dori ca studenții noștri să știe și cum putem să-i ajutăm să realizeze aceste finalități.

REFERINȚE:

- [1]. John Biggs and Catherine Tang, *Teaching for Quality Learning at University*, 4th edition, Open University Press, 2011, ISBN 13:978-0-33-524275-7
- [2]. Terry Barrett and Sarah Moore, *New Approaches to Problem-Based Learning: Revitalising Your Practice in Higher Education*, Open University Press, 2013, ISBN 13:978-0-33-524275-7
- [3]. <https://www.glos.ac.uk>
- [4]. <http://www.pblmd.aau.dk>

BENCHMARKING-UL COMPETITIVITĂȚII PRODUSELOR. Studiu de caz.

**Profira CRISTAFOVICI,
Ion PANFIL**

*Academia de Studii Economice, str. Mitropolitul Bănulescu Bodoni, nr. 61, MD-2005,
Chișinău, Republica Moldova, crstofprof@yahoo.com
Corresponding author: crstofprof@yahoo.com*

Abstract

Benchmarking is a current concept and tool with a wide applicability in business marketing management, but which is currently under-implemented in the Republic of Moldova. The purpose of the present paper is to present the methodological approach of benchmarking, in particular of the benchmarking of the product competitiveness. The methods used are: opinion poll, method of comparing product characteristics. The obtained results allow the highlight of the most competitive product, as well as the possibilities of development based on the best experience. In conclusion, we mention the need to promote benchmarking in scientific research and the practical activity of businesses and organizations of all kinds, including public institutions.

Key words: benchmarking, product competitiveness, comparative analysis.

Jel Clasification: M11, M31

INTRODUCERE

Un instrument larg utilizat în managementul performanței întreprinderilor și organizațiilor din Japonia, SUA și recent instituționalizat în Uniunea Europeană este benchmarking-ul. Conform American Productivity and Quality Center, „benchmarking este un proces de măsurare continuă și de comparare a unei organizații cu altele din lume cu cele mai bune rezultate, în scopul obținerii de informații care să ajute organizația să ia măsuri de dezvoltare a performanțelor sale” [citat după 2, p. 16]. Benchmarkingul presupune acceptarea schimbărilor și se bazează pe cercetarea „cele mai bune practici”, folosind indicatori cantitativi și analize calitative în funcție de profilul activității [3, 4,], inclusiv indicatori financiari, indicatorii activității de piață, lichidității, rentabilității, productivității etc. În literatura de specialitate se evidențiază mai multe tipuri de benchmarking: 1) funcție de obiect - benchmarking-ul competitivității produselor, proceselor, functional, general, operational, strategic; 2) după locul benchmark-ului - intern, extern, global; structural (transport, finanțe etc), la nivel de întreprindere, la nivel de industrie; 3) funcție de participanți – competitiv, asociativ, colaborativ, consultativ [2, 6, 8].

MATERIALE ȘI METODE

Gama de aplicații a benchmarking-ului este foarte vastă, multiple fiind și metodele și tehnicile utilizate pe parcursul celor patru faze de derulare a unui proiect de benchmarking [2, p. 25, 33]:

- **faza planificare** – tehnici de stimulare a creativității: brainstorming, Delphi, sinectica etc;
- **faza colectare** – tehnici statistico-matematice: observarea statistică, prelucrarea datelor statistice, analiza indicatorilor statistici; chestionarea ș.a.;
- **faza analiză** – tehnici de optimizare a deciziilor:
 - a) în condiții de certitudine – metoda Electre, simularea decizională; diagramele cauză-efect, Pareto;
 - b) în condiții de incertitudine – tehnicile pesimistă, optimistă, proporționalității, minimizării regretelor;
 - c) în condiții de risc - tehnica arborelui decizional, metoda drumului critic, metoda PERT;

▪ **faza adaptare/inovare** – tehnici de eșantionare, înregistrare și de cercetare statistică.

Totodată benchmarking-ul are și anumite riscuri legate de: lipsa competențelor de aplicare a tehnologiei, metodelor și tehnicilor de benchmarking; nedorința colaborării din partea consumatorilor și partenerilor de benchmarking, insuficiența resurselor financiare, reticența la schimbare, incomparabilitatea cu benchmarkul stabilit, lipsa unor date comparabile, dimensiunile mici ale întreprinderilor etc. [5,7,9].

Benchmarking-ul competitivității produselor este bazat pe compararea caracteristicilor produselor proprii ale unei companii cu produsele similare ale concurenților în scopul perfecționării și inovării acestora, fiind necesar pentru a dezvolta noi avantaje concurențiale și a crește loialitatea consumatorilor, în baza cunoașterii preferințelor și atitudinilor consumatorilor. Obiectivul acestei analize este determinarea parametrilor lipsă a produselor, bunurilor sau serviciilor pentru care cumpărătorul este dispus să plătească. Analiza comparativă se bazează în principal pe calitatea produselor și serviciilor, caracteristicile produsului, prețul, beneficiile, fiabilitatea, designul și satisfacția clienților, dar pot include și indicatori măsurabili a proceselor de servire.

Benchmarkingul competitivității produselor operează cu date care permit o comparație obiectivă a caracteristicilor acestora, scopul fiind determinarea celui mai bun produs capabil să satisfacă nevoile consumatorului la cel mai înalt nivel posibil și care, prin atributele sale, este superior. Prin urmare, procesul luării deciziei devine o misiune dificilă datorită numărului mare de criterii care trebuie evaluate. Pentru a lua decizia corectă se va apela la unelte de calcul și algoritmi care permit înglobarea tuturor parametrilor. Astfel, în procesul benchmarking-ului identificăm criteriile și nivelele de performanță și excelență, stabilim un standard calitativ și funcțional ideal, ulterior stabilim un standard real, obținem "cel mai bun dintre cele care există", privit prin prisma satisfacției nevoilor consumatorilor [1, p. 42]. În funcție de parametrii produselor, procesul benchmarking-ului competitivității produselor presupune:

- 1) împărțirea consumatorilor în grupuri în funcție de priorități și preferințe, determinând cei mai importanți parametri de produs pentru fiecare dintre segmente și interviewarea consumatorilor-respondenți;
- 2) efectuarea analizei comparative a produselor similare concurente în baza informațiilor obținute din sondaj;
- 3) determinarea punctelor forte și slabe ale produselor, în baza preferințelor consumatorilor, și stabilirea „standardului ideal”, apoi real.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Aplicarea demersului metodologic al benchmarking-ului competitivității produselor îl vom prezenta în baza cercetării realizate în cadrul elaborării tezei de master la catedra Marketing și Logistică de către Rusu V., pe exemplu a 7 mărci de terciuri pentru copii, însă, nu se va indica numele mărcilor concurente.

1.Stabilirea nevoilor consumatorilor: s-au identificat o serie de cerințe față de produs de natură compozițională, precum și perceptuală, prin prisma cărora cumpărătorul oferă utilitate acestuia și îl asistă în fundamentarea deciziei de cumpărare. Astfel, au fost identificate în baza chestionării de către masterandă următoarele nevoi pe care terciurile cu lapte instante pentru copii de vârstă fragedă trebuie să le satisfacă pentru a întâlni așteptările exigente ale consumatorilor:

- nevoi de ambalaj (să fie cât mai comod în utilizare);
- nevoi de vitamine și minerale (să fie cât mai multe în componență pentru a asigura doza zilnică recomandată);
- nevoi de îmbogățire cu prebiotice sau probiotice (pentru imunitate și digestie bună);

- nevoi de adăugare a fructelor sau legumelor în ingrediente (pentru dezvoltarea simțului gustativ);

- nevoi de adăugare sau nu a îndulcitorilor: maltodextrină, zahăr etc;
- nevoi de a conține sau nu ulei vegetal și grăsimi animaliere;
- nevoi de îmbogățire cu acizi grași (Omega 3);
- nevoi de înștiințare, consultare, sfat pentru alegerea produsului.

2. Stabilirea categoriilor determinante ale valorii percepute de consumatori

În timp ce terciurile cu lapte instante pentru copii de vârstă fragedă se aliniază unor necesități variate și distincte ale consumatorilor pentru al satisface cât mai bine, în vederea comparării acestora au fost identificate următoarele categorii (caracteristici), menite să ofere o imagine cât mai completă a diverselor aspecte de utilitate, valoare a produsului pentru consumator în procesul decizional de cumpărare: **ambalajul, conținutul de vitamine și minerale, conținutul de prebiotice sau probiotice, conținutul de îndulcitor, conținutul de ulei vegetal și lapte, conținutul de Omega 3.**

Astfel, compararea produselor concurente - terciurile cu lapte instante pentru copii de vârstă fragedă se va face pe cele 6 categorii enumerate mai sus, având ca obiectiv scoaterea în evidență a avantajelor și dezavantajelor acestora. Descoperirea aspectelor principale, prin prisma cărora analizăm și raportăm produsele unele la celelalte, s-a efectuat în urma documentării din comunicațiile de pe ambalajul produsului și sursele internet, precum și pe baza unui feedback din partea consumatorilor participanți la un sondaj realizat pe un eșantion de 133 mame cu copii de vârstă fragedă și opiniilor clienților de pe forumurile online. Putem aprecia că gradul de credibilitate al informației este unul înalt, deoarece informația este expusă de consumatori reali de pe site-uri oficiale, forumuri reprezentative și opinii off-line.

3. Analiza informațiilor și stabilirea benchmark-ului - standardului ideal. S-a efectuat analiza calitativă a categoriilor care definesc valoarea percepută de consumatori, comparându-se mărcile prin prisma posesării categoriilor respective. Astfel, s-au obținut următoarele rezultate exprimate de respondenți:

- 32% optează pentru ambalaj de carton cu folie;
- 30% optează pentru ambalaj cu ziplock;
- 38% sunt indiferenți față de forma ambalajului;
- 98% optează pentru o cantitate cât mai mare de vitamine și minerale;
- 2% ignoră importanța acestor elemente;
- 38% optează pentru prezența probioticelor în terciuri;
- 49% optează pentru prezența prebioticelelor în terciuri;
- 13% sunt indiferenți de prezența acestora în terciuri;
- 30% optează pentru lipsa zahărului; a fost prezent la 4 din 7 mărci analizate;
- 10% optează pentru lipsa maltodextrinei; a fost prezentă la o marcă;
- 57% optează pentru lipsa oricărui îndulcitor;
- 3% sunt indiferenți de prezența îndulcitorilor în componența terciurilor;
- 69% preferă doar laptele în ingrediente;
- 17% preferă atât laptele, cât și grăsimi vegetale în ingrediente;
- 14% nu au preferințe stabilite.
- 90% - prefer prezența Omega 3;
- 10% - indiferenți față de prezența Omega 3.

Probioticele sunt bacterii „vii”, similare celor care locuiesc în tractul digestiv. Probioticele au multe proprietăți benefice pentru organismul uman, cum ar fi întărirea sistemului imunitar,

prevenirea diareii, a constipației. Prebioticele pe de altă parte, nu sunt organisme vii, ci fibre care ajung în intestinal gros, fără a fi afectate de digestie și hrănesc bacteriile bune din intestine. Prebioticele ajută probioticele să se dezvolte și opresc dezvoltarea bacteriilor patogene. Medicii consideră ca un copil nu are nevoie de o doză zilnică de probiotice, deoarece acestea sunt eficiente doar atâta vreme, cât persoana în cauză îl consumă, în special când copilul este bolnav. Prebioticele sunt utile copilului, favorizând digestia.

Omega-3 contribuie la dezvoltarea armonioasă a creierului și vederii copilului, prin stimularea funcției cognitive, îmbunătățirea atenției și chiar ameliorarea deficitului de atenție. Astfel, uleiul pur de pește Omega-3 este o sursă ideală de acizi grași Omega-3. Uleiurile vegetale conțin acidul grasi Omega-3 ALA (acid alfa linoleic), care, în organismul adult, se transformă în DHA. Dar organismul copiilor mici nu poate transforma ALA în DHA. Patru din cele 6 mărci concurente analizate nu conțin Omega 3.

Standardul ideal: terciurile cu lapte instantate pentru copii de vârstă fragedă să fie cât mai bogat în vitamine și minerale, să conțină doar prebiotice și acizi grași – Omega 3, fără îndulcitor și grăsimi vegetală, să conțină doar laptele, ambalajul poate fi atât de carton cu folie, cât și ziplock.

În urma identificării decalajelor între categoriile reale ale mărcilor concurente și categoriile standardului ideal se stabilește cea mai competitivă marcă, precum și direcțiile de dezvoltare a caracteristicilor produselor pentru o mai bună corespundere preferințelor consumatorilor. Pentru aceasta mai poate fi folosită metoda „punctului ideal”, conform căreia se calculează pentru fiecare marcă atitudine consumatorilor după formula $A = \sum W_i * |I_i - X_i|$, unde W_i este importanța caracteristicii produsului apreciată pe o scală de la 0 până la 6; I_i și X_i – respectiv valorile conform standardului ideal și efectiv al mărcii rezultate din sondaj și evaluate pe o scală de la 1 la 7, indicând măsura în care o marcă corespunde standardului ideal al produsului. Cu cât această diferență este mai mică pentru o marcă, cu atât aceasta este mai aproape de produsul ideal. De asemenea se pot elabora și hărți peceptuale ale competitivității mărcilor concrete în baza cărora sunt evidente decalajele față de standardul ideal și în raport cu concurenții, precum și direcțiile de creștere a performanței produsului analizat în baza celor mai bune practici.

CONCLUZII

Benchmarkingul este un concept și un demers metodologic care are o largă aplicabilitate în activitatea țărilor dezvoltate și care trebuie promovat și implementat de către antreprenorii din Republica Moldova. Cunoașterea acestui instrument managerial, tipologiei și arsenalului lui tehnologic și metodic, ajută întreprinderile printr-un mecanism de autoînvățare să identifice avantajele și dezavantajele în raport cu cele mai bune practici din domeniu și lume, să-și crească performanța și să inoveze.

REFERINȚE

1. Benchmarking - analiză și competitivitate. Disponibil: <https://vdocuments.mx/bench-marking-analiza-sicompetitivitate.html>. Pag. 42
2. Scurtu V., Russu C., Popescu I. Benchmarking. Teorie și aplicații. București, Editura Economica, 2006. 219 p. ISBN (10) 973-709-165-5. ISBN (13) 978-973-709-165-9
3. Архипова, К. Какие показатели сравнивать при проведении бенчмаркинга [Электронный ресурс] / К. Архипова. – Журнал Финансовый директор. – 2016. – Режим доступа: <http://www.delprof.ru/press-center/articles/3623/>. Accesat 20.09.2019
4. Борисенко, М.Ю. Бенчмаркинг как современный инструмент управления персоналом [Электронный ресурс] / М.Ю. Борисенко. – Журнал KANT. – 2014. – № 3 (9). – Режим доступа:

- <http://cyberleninka.ru/article/n/benchmarking-kak-sovremennyy-instrument-upravleniya-predpriyatiem>. Accesat 20.09.2019
5. Вепрева, Н.С. Бенчмаркинг как инструмент повышения финансовой эффективности инновационного проекта [Электронный ресурс] / Н.С. Вепрева. – Журнал «Корпоративные финансы». – 2017. - №1 (17). – Режим доступа: <file:///C:/Users/%D0%90%D1%80%D1%82%D1%91%D0%BC/Downloads/benchmarking-kak-instrument-povysheniya-finansovoy-effektivnosti-innovatsionnogo-proekta.pdf>. Accesat 20.09.2019
 6. Воеводина Н. А., Кулагина А. В., Логинова Е. Ю., Толберг В. Б. Бенчмаркинг - инструмент развития конкурентных преимуществ. Disponibil: <https://docplayer.ru/31894523-Voevodina-n-a-kulagina-a-v-loginova-e-yu-tolberg-v-b-benchmarking-instrument-razvitiya-konkurentnyh-preimushchestv.html>. Accesat 20.09.2019
 7. Как провести бенчмаркинг: пошаговая инструкция [Электронный ресурс] // fastsaltimes. – 2015. – Режим доступа: <http://fastsaltimes.com/sections/solution/391.html> Accesat 20.09.2019
 8. Романова Г.М., Мазниченко М.А., Нескоромных Н.И. Ключевые факторы успеха и слабые стороны вузов, реализующих программы высшего образования в сфере сервиса и туризма: результаты бенчмаркинга. Disponibil: <http://oaji.net/articles/2017/1410-1493063350.pdf>. Accesat 20.09.2019
 9. Чуланова О. Л. Риски и возможности применения бенчмаркинга как инструмента реализации бережливого производства . Журнал экономических исследований Том 4 № 3 , 2018. Disponibil: <https://riorpub.com/ru/nauka/article/20408/view>. Accesat 12.09.2019

PRIORITY DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC

ПРИОРИТЕТНОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Баширова Сабина Агамехди кызы
Академия Государственного
Управления при Президенте
Азербайджанской Республики
Старший преподаватель
e- mail: sabinabashirova890@gmail.com

Summary

In the article, the authors point out economic reforms in Azerbaijan in the sphere of entrepreneurial activity, allowed to achieve tangible results, which once again emphasizes entrepreneurial activity as a leading factor in shaping the priority development of the country's economy.

Thus, the analysis shows that the reforms carried out in Azerbaijan have achieved tangible results in the field of entrepreneurship, created the necessary conditions for combining the efforts of the state with business structures for the priority development of our country's economy.

Keywords: *entrepreneurial activity, state and non-state property, economic reforms, priority development, production.*

Постановка проблемы. После приобретения независимости Азербайджанская Республика выбрала путь рыночной экономики и юридически признала частную собственность, что способствовало созданию, прежде всего, необходимости формировать и развивать в стране предпринимательство.

Анализ исследований. Экономические реформы в Азербайджане в сфере предпринимательской деятельности, позволили достигнуть ощутимые результаты, что еще раз подчеркивает предпринимательскую деятельность как ведущий фактор в формировании приоритетного развития экономики страны. Приобретенный опыт в течение короткого времени в Азербайджане еще раз доказал, что, обладающее различными формами предпринимательство, является главным условием экономического и социального прогресса (табл. 1).

**Таблица 1. Распределение по формам собственности малых предприятий за
2017 год**

	Итого	В том числе:	
		Государственная собственность	Негосударственная собственность
По всем отраслям экономики – всего	18 164	1 792	16 372
В том числе:			
Сельское хозяйство	1 915	261	1 654
Промышленность	1 241	136	1 105
Строительство	1 282	37	1 245

Транспортное и складское хозяйство	447	92	355
Информация	538	62	476
Недвижимость	505	35	470
Образование	398	82	316

Как показывает табл.1 видно, что предприятий негосударственной собственности больше государственной собственности в 9,1 раза, соответственно по промышленности в 8,2 раза, по сельскому хозяйству в 6,3 раза, по строительству в 33,6 раза и т.д. [1].

Предпринимательская деятельность наряду с увеличением выпуска товаров в стране способствует также формированию внутреннего потребительского рынка, здоровой, свободной конкуренции, а также решению проблем занятости трудоспособного населения [2]. При этом она играет особую роль в формировании государственного бюджета. Так, стабилизация социально-экономической обстановки поспособствовали развитию предпринимательских структур в Азербайджане. Поэтому приватизация государственной собственности, а также формирование юридических и экономических условий для развития предпринимательской деятельности, позволили дать толчок в производстве продовольственных товаров и услуг (табл.2).

Таблица 2. Деятельность структур рыночной экономики

Показатели	2015	2016
Количество действующих предприятий, единиц		
Малые предприятия	17847	16835
Иностранные и совместные предприятия	1235	1277
Численность работающих на малых предприятиях, человек	87626	100957
Численность работающих на иностранных и совместных предприятиях, человек	93002	89357
Среднемесячная заработная плата на малых предприятиях, манат	302,1	322,2
Среднемесячная заработная плата на иностранных и совместных предприятиях, манат	1569,3	2030,1
Производство продукции (работ, услуг) на малых предприятиях, млн. манат	645,0	403,4
Производство продукции (работ, услуг) на иностранных и совместных предприятиях, млн. манат	23423,1	31676,6

Источник: Государственный Комитет по статистике, 2017 г., с. 126.

Как показывает данные табл. 2, в течение 2015-2016 годов количество действующих в Азербайджане малых, иностранных и совместных предприятий, увеличено на примере объеме произведенных в них продуктов, выполняемых услуг и работ, за исключением нескольких лет, в основном имели тенденцию к увеличению. Но все же, производство продукции (работ, услуг) на иностранных и совместных предприятиях больше, чем на малых предприятиях, что свидетельствует о превалировании частного сектора в экономике страны [1]. Так, если в 2015-2016 годах численность малых предприятий ежегодно имело тенденцию к росту, то это означает положительный аспект развития предпринимательской деятельности (табл.3).

Таблица 3. Количество субъектов малого предпринимательства

Показатели	2015	2016
Количество субъектов малого предпринимательства, единиц	183271	187598

Источник: Государственный Комитет по статистике, 2017 г., с. 127.

В 2010 году численность малых предприятий было на 21,3 % больше по сравнению с 2005, а в 2014 – на 0,9% меньше по сравнению с 2010 г. В 2005-2009 годах количество работников на малых предприятиях ежегодно увеличивалась, в 2010 и 2011 данный показатель имел тенденцию к уменьшению, а начиная с 2012 – к увеличению. Так, если в 2005 году численность работников на малых предприятиях составляла 73447 человек, в 2009 – 100073, то в 2010 г. их количество уменьшилось до 93205 человек, а в 2011 – до 90182 человек. В последующие годы численность работников на малых предприятиях ежегодно увеличивалась и в 2014 составила 115035 человек. В 2005-2008 годах объем производства продукции, выполненных работ и услуг на малых предприятиях имел тенденцию к увеличению. Если в 2005 году на действующих 11982 малых предприятиях объем производства продукции (выполненных работ и услуг) составил 657,5 млн. манат, в 2006 на 12232 малых предприятиях – 719,9 млн. манат, в 2007 на 13577 малых предприятиях – 1108,8 млн. манат, то в 2008 году на 13678 малых предприятиях – 1364,6 млн. манат. А если рассматривать 2015 – 2016 гг. то видим увеличение количество субъектов малого предпринимательства на 4 327 единиц, что является положительной тенденцией для развития предпринимательства в нашей стране [1].

Несмотря на то, что в 2016 году численность малых предприятий по сравнению с 2015 годом уменьшилось на 5,7%, то объем производства продукции (выполненных работ и услуг) тоже уменьшился на 37,5%. С 2016 года объем производства продукции (выполненных работ и услуг) на иностранных и совместных предприятиях стал увеличиваться, этот процесс продолжается.

В данной статье проанализировано современное состояние предпринимательской деятельности в Азербайджане, приведены тенденции его изменения и соответствующие выводы, а также рекомендации, направленные на реализацию имеющегося в республике потенциала с целью приоритетного развития предпринимательства.

Следует отметить, что машиностроительный комплекс Азербайджана состоит из таких взаимосвязанных отраслей, как энергетика, электротехника, радиоэлектроника, приборостроение, станкостроение, производство сельскохозяйственных машин и др.

Среди отраслей обработки и переработки промышленной продукции по объему произведенной продукции отрасль машиностроения занимает первое место (табл.4).

**Таблица 4. Работа малых предприятий в предпринимательской деятельности за
2016 год**

Отрасли	Количество действующих предприятий, единиц	Численность работающих, человек	Среднемесячная заработная плата, манат	Производство продукции (работ, услуг), тысяч манат
Итого:	16835	100957	322,2	403351,7
Промышленность	1352	7429	422,9	44390,6
Строительство	1487	5019	275,5	47639,3
Сельское хозяйство	1872	4615	191,9	27603,0
Торговля	4421	48796	201,9	108689,3
Транспорт	454	2763	231,0	14586,7

Источник: Государственный Комитет по статистике, 2017 г., с. 129.

Как показывают данные табл. 4 видно, что существенное развитие предпринимательской работы наблюдается в сфере торговли, где соответственно и численность занятых больше, что также благоприятно влияет на уровень занятости в стране [1].

В Азербайджане в отраслях производства электрической энергии, производства, распределения и обеспечения газом в валовом выпуске произведенной продукции преобладает доля государственного сектора.

Таким образом, анализ показывает, что проведенные реформы в Азербайджане позволили достигнуть ощутимых результатов в сфере предпринимательства, создали необходимые условия для объединения усилий государства с предпринимательскими структурами для приоритетного развития экономики нашей страны. Но к тому же надо отметить, что потенциал в этих областях используется эффективно, в частности: продолжается государственная финансовая помощь в предпринимательскую деятельность, на основе определенных структур. Современное состояние формирования предпринимательства в большинстве отраслях промышленности, а также в регионах республики будит лучше в последующем, так как должно уделяться должное внимание в разработке и осуществлении совместных программ для объединения усилий государства и предпринимательских структур с целью обеспечения ускоренного развития экономики республики

Охвативший большинство стран мира экономический кризис затронул и экономику Азербайджана, что, в свою очередь, создает определенные проблемы в формировании и осуществлении предпринимательской деятельности; в результате девальвации национальной валюты и по другим причинам банковский сектор республики переживает глубокий кризис, что привело к резкому ухудшению финансового обеспечения предпринимательских структур и т.д.

Вместе с тем, в Азербайджане имеется достаточный потенциал для ускоренного курса развитости предпринимательства. По нашему мнению, осуществление указанных выше мероприятий способствовало бы лучшей реализации этого потенциала. Определение приоритетности, которая направлена на развитие отраслей экономики республики, в том числе приоритетных направлений промышленности и стимулирующих мероприятий

(снижение налогов, долгосрочное кредитование по низким ставкам и т.п.) для привлечения предпринимателей к этим отраслям; совершенствование финансово-кредитной политики государства, в том числе снижение банковских кредитных ставок до оптимального уровня; с целью защиты национальных предпринимательских структур от зарубежных конкурентов осуществить эффективную протекционистскую политику; принятие реальных мер для устранения незаконных вмешательств со стороны государственных органов в деятельность предпринимательства [4].

В последние годы важнейшими факторами, повлиявшими на улучшение условий ведения бизнеса, стали сокращение числа налогов и в значительной степени уменьшение социально-страховых взносов. Начиная с 1998 г. правительство приступило к последовательному снижению налоговых ставок. Переход предприятий и организаций с прогрессивной системы налога на пропорциональную и уменьшение налоговой ставки в этом виде налогов с 35% до 22%, сокращение НДС до 18%, ликвидация ряда видов налогов, уменьшение максимальных ставок налогов с доходов физических лиц с 55% до 35%, сокращение социально-страховых взносов с 40% до 22%, сокращение общего числа налогов с 15 до 9, освобождение предпринимателей, занимающихся производством сельскохозяйственной продукции, от всех налогов, кроме налога на землю, и целый ряд соответствующих мероприятий в этом направлении обусловили создание благоприятной среды для ведения бизнеса.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ. Следовательно, проведение фундаментальных реформ, направленных на развитие предпринимательства, создание благоприятной среды для ведения бизнеса в центре экономической стратегии, определенной общенациональным лидером азербайджанского народа Гейдаром Алиевым, которой с успехом следует Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев. Приоритетной задачей настоящего этапа социально-экономического развития страны является обеспечение продолжительного и сбалансированного экономического развития страны, которое успешно осуществляется в рамках принятых государственных программ. Частный сектор продолжает играть важную роль в достижении успехов, что является следствием создания благоприятной среды для ведения бизнеса в результате проводимой целенаправленной политики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Госкомстат Азербайджанской Республики, 2017 г., с. 814.
2. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность: Учебник / Г. С. Вечканов. – СПб.: Питер, 2010. – 384 с.
3. Буров, В.Ю. Основы предпринимательства: учебное пособие / В.Ю. Буров. – Чита, 2011. – 441 с.
4. Круглова Н. Ю. Основы бизнеса (предпринимательства): учебник / Н.Ю. Круглова. – М.: КНОРУС, 2010. – 544 с.
5. Набатников В.М. Организация предпринимательской деятельности. Учебное пособие/В.М. Набатников. – Ростов-на Д.: Феникс, 2011 – 256 с.
6. Предпринимательство: учеб. / под редакцией В.Я. Горфинкеля, Г.Б. Поляка, В.А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011 – 581 с.
7. Предпринимательство: учеб. / под редакцией М.Г. Лапусты. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 667 с.
8. Самарина В.П. Основы предпринимательства: учеб.пособие / В.П. Самарина. – М.: КНОРУС, 2009. – 224 с.
9. Чепуренко А.Ю. Малый бизнес в рыночной среде /А. Ю. Чепуренко. – М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2009. – 324 с.
10. Гусев, В.В. Возможные сценарии развития продовольственной проблемы в России/ В.В. Гусев, Н.В. Рябова// Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2009. - №2. - С. 28-29
11. Долгушин, Н. Развитие сельского хозяйства России на современном этапе/ Н. Долгушин// Международный сельскохозяйственный журнал. —2008. №5. - С. 3-6

12. Дурнев, Г.И. При выборе технологий учитывайте конкретные условия хозяйствования/ Г.И. Дурнев// Картофель и овощи. 2007. - №2. - С. 78
13. Завгороднева, О.В. Экономический механизм управления размещением отраслей сельского хозяйства / О.В. Завгороднева // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. 2009. - №4. - С. 55-59
14. Иванова, М. Влияние технической оснащенности на эффективность сельскохозяйственного производства / М. Иванова // Экономист.2009. -№1.~ С. 86-91
15. Козина, А.М. Интеграция в сельскохозяйственном производстве — путь к успеху/ А.М. Козина// Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2008. - №5. - С. 59-60
16. Козлов В.В. Инновационное развитие сельского хозяйства: Проблемы и решения /В.В. Козлов // Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2007. - №7. - С. 17-19
17. Кормаков, Л.Ф. Техническая оснащенность аграрного производства: тенденции и перспективы / Л.Ф. Кормаков // Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2008. - №4. - С. 25-28
18. Коробейников, М. Состояние и стратегия развития АПК Рос-сии/М. Коробейников// Международный сельскохозяйственный журнал. -2009. №2. - 2009. - С. 8-11
19. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. 11-е изд. / Ф. Котлер. СПб.: Питер, 2005.-800 с.
20. Краснощеков, Н. Концепция технологической модернизации сельскохозяйственного производства/ Н. Краснощеков, А. Михалев, А. Ежев-ский// АПК: экономика, управление. 2005. - №4. — С. 3-14
21. Кривокора, Ю.Н. Интеграция промышленных производств и сельскохозяйственных организаций: методология и практика/ Ю.Н. Кривокора// Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. — 2008. №8. - С. 49-52
22. Ксенофонтов, М.Ю. Возможные сценарии развития АПК России/ М.Ю. Ксенофонтов // Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2005. - №5. - С. 13-17
23. Крячков, И. О концентрации сельскохозяйственного производства / И. Крячков // Экономист. 2006. - №3. - С. 86-89
24. Кудрявцева, Ю.Ф. Сельскохозяйственные производственные кооперативы: состояние, направления развития/ Ю.Ф. Кудрявцева// Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2008. - №4. — С.57-60
25. Энштейн, Д. Ресурсный потенциал и эффективность сельхозпредприятий / Д. Энштейн, Г. Хокман // АПК. 2008. - №1. - С. 57-61
26. Энштейн, Д. Ресурсный потенциал и эффективность сельскохозяйственных предприятий/ Д. Энштейн, Г. Хокман// АПК: экономика, управление.-2008. №1.-С. 57-61
27. Энштейн, Д.Б. Управление крупными сельскохозяйственными предприятиями и их эффективность / Д.Б. Энштейн // Экономика сельскохозяйственных и перераб. предприятий. 2005. - №3. - С. 17-21.

INNOVATIVE CONTEXT OF FORMATION OF THE PROGRAM OF INFORMATION TRANSFORMATIONS IN THE MANAGEMENT SYSTEM

Bochulia Tetiana

*Doctor of Economics, Professor, Academician of the
Academy of Economic Science of Ukraine*

Head of Accounting, Audit and Taxation Department

Kharkiv State University of Food Technology and Trade (Kharkiv, Ukraine)

(+38067) 189 94 66, bochulya@i.ua

Abstract. *The innovative transformations of information-analytical management systems is investigated in the article, focusing on the software, communication and intelligence components of the processing, transmission and storage of data. The innovative foundation for the transformation of modern business, based on information systems of a new type, is laid. The information transformation in management is formed as a program of actions for modernization of data management in the conditions of innovative changes inherent in the digital business development trend. The configuration of the main measurements of the innovation development of the information management system is described with the definition of the stages that make up the basis or algorithm for the information environment of the enterprise. This allowed the formation of an optimal system of management processes with the definition of an integrated set of interacting elements (as well as their links) for collecting, processing, storing and providing information for achieving the established goals described in the business development strategy.*

Keywords: *innovation, information, management system, change project, digitalization*

JEL Classification: *D80, O32*

Foreword. Successful activity of the enterprise depends on many factors, among which the strategy occupies a special place, because it is a master plan of action that determines the priority tasks for the assessment of resources, risks, opportunities and constraints according to the individual characteristics of the business. The strategy can be called a scenario for achieving an ideal result in accordance with the chosen model of activity and implementation of core competencies of the enterprise. The strategy is a system of installations aimed at long-term strengthening of the competitiveness of the enterprise, in which the reputation of the business entity is realized, which includes the corporate and personal brand.

Strategy is formed as a system of processes of «act», «plan», «do», «learn». The model of effective strategy includes the purpose of the activity, planning, the formation of a team of experts, risk management, discipline of implementation, communication, financing and environmental friendliness. The latter factor is mandatory for modern business development, as it is in line with the concept of corporate social responsibility, which is the basis for sustainable growth of activity and strengthening of competitiveness. Today for a successful management of activities it is necessary to consider business as an ecosystem with complex financial and corporate relations. It is important to provide a single platform of relations based on digital technologies that combine financial and information flows. According to the concept of the ecosystem in the economy, business is a symbiosis, where different companies collaborate to provide sustainable growth. Enterprises create teams that can easily adapt to new markets and forming partnerships with other companies, customers, and even competitors.

Researches analysis and goals setting. The research goal is to reveal the essence of information transformations with a characterization of their priority role in economic processes and the formation of information and analytical provision of management as a parameter of change and promoting the inevitability of innovations in the conditions of digitalization.

The totality of general scientific methods of knowledge processes and phenomena that take place in the modern economy under the influence of digital transformation has become theoretical and methodological basis of scientific research. At scientific research used: gnoseological method for concretization of information transformations; system-structural method for specifying the principles of forming a new type of information; method of analogy for development of project changes; theoretical generalization and comparison methods for determining the prospects and directions of transformation of changes management projects on the basis of a new approach to the interpretation of events and phenomena.

Research results. The business strategy in the modern ecosystem of the economic environment is the result of decisions of managerial staff of the enterprise on landmarks, principles and rules that need to be reconciled to maximize the company's long-term valuable. Effective strategy – weighed, ambitious, well-digitized, inclined to critique and doubt, coordinated.

The strategic task in the enterprise ecosystem is to find new, different sources of growth, other markets for providing competitive dynamics, envisaging or adapting activities to new conditions and factors, or transforming the essence of business and its strategic idea.

In order to measure the progress of innovation growth, it is necessary to form a peculiar action plan – a roadmap of a strategy that describes the main stages of development, which are guidelines for the enterprise to make changes in processes in all subsystems.

1. An outline of an action plan that provides an initial version of the analysis of processes and risk analysis in accordance with the possibilities and limitations of activity. This stage is determined by the most difficult, since it requires a creative approach with the inclusion of elements of novelty, which allow coordinating the competencies of the enterprise.

2. The develop of pilot project of strategy. A key point in determining priority development – from local effort to experiment in order to establish how the management system will function on the scope of changes. The choice of meters is aimed at establishing how the staff is put to the chosen initiative, with adjustments to the original version of the plan.

3. Planning and start initiatives concerning change management in accordance with formed model of development strategy. The beginning of the actual implementation of management changes in the enterprise: the development of hypotheses, forming reaction patterns, experiment, analysis of the results during the project changes, the participation of the subsystems of the enterprise in the dissemination of initiatives to manage change in the activity. At this stage, more specific meters are needed, in particular, reflecting changes in business-related costs (cost reduction), changes in organizational culture (increasing knowledge sharing between project teams, the intensity of using corporate knowledge bases, etc.).

4. Provision of dissemination and support of first results. At this stage, change management receives the status of an official project at the enterprise. A selection of methods for measuring results is being conducted, and for this can also involve outside consultants.

5. Promotion of change management policy at the enterprise. Organizational structure (management of changes embedded in the business model of the enterprise) and organizational culture (the exchange, use and distribution of changes become the company's daily practice) are changing; necessary methods that reflecting benefits of the enterprise (dissemination of best practices, evaluation of efficiency, etc.).

6. Measurement of results by quantitative and qualitative parameters, which allows drawing conclusions about the prospects of the strategy and make adjustments if necessary. Such measurements are primarily aimed at marketing and sales, but may also relate to other types of activities, such as communications (effective knowledge transfer in the chain of «manufacturer–seller–customer»), which also gives as a result the sales growth, or the spread of best practices.

Implementing a strategy is a process by which the enterprise creates valuable for the ecosystem participants, a process by which the company forms its own individual characteristics that distinguish it from competitors and make it more attractive to consumers. The formation of a strategy is a complex process, but at least the issues need to be addressed in its implementation, in particular, it is necessary to ensure the implementation of key management processes (Table 1).

Not only the overall business strategy, and also the strategy for developing an information system for each enterprise is individual and is determined primarily by the objectives of its operation, as well as the existing capabilities and limitations of activity. Thus, business strategy and development strategy of information system are interdependent and complementary instruments of managing an enterprise.

Table 1 – Managerial processes of influence on the implementation of the strategy

Process	Characteristic
Formulation and measurement of strategy	The strategy should be formulated in the final version with its wording, which is understandable for each subject of management. Not only financial benchmarks must be measured, but also corporate, social and environmental development levers
Management of a limited number of strategic initiatives	A significant number of processes can lead to complicated management and slow down in the implementation of the strategy. In determining mandatory processes, it is necessary to consider not only their financial nature, but also to focus on key processes of sustainable development, among which the innovations, customer retention and digital development are dominant concepts
Monitoring and managing the implementation process	The proposal of several hypotheses for consideration in order to evaluate processes in accordance with a defined plan. Establishing interrelationships between strategy elements for organization feedback between control subsystems and the external environment. Use in developing the hypothesis of the principles of operational perfection strategy for adapting of activity to constantly changing external and internal conditions
Implementation of the strategy at all levels of the enterprise	Familiarization of personnel at all levels of the organization with the basic provisions of the formed strategy. This is the transfer of the strategy to operational levels with the definition of the degree of guiding influence and responsibility. Delegation of strategy implementation in the subsystems of the enterprise direct executors according to their professional competence. Establishing effective communication as a program that consistently involves all subsystems of the enterprise to priorities and progress of the strategy. The use of information channels for the co-ordination and coordination of the basic provisions of the strategy
Coordination of implementation of business unit strategy	Implementation of the strategy requires the coordination and integration of all parts in the enterprise system. Educational corporate programs, system of motivation of the organization should be focused on strategic priorities. Information technologies development should be guided by the same perspectives that are prioritized for marketing, financial, engineering services, customer service departments, etc.

	Enterprise departments should be familiar with the strategy priorities and optimize their own activities within the internal borders of change
Link of strategic initiatives and budget of the enterprise activity	Structural compatibility of planning and budgeting should be ensured. The strategy includes long-term goals and programs when the budget is linked to short-term operational activities. The strategy is implemented with cross-management of business initiatives when the budget is structured hierarchically by different departments. Therefore, these processes should be synchronized to establish a link

An enterprise information system can be defined as a system of management processes that uses an integrated set of interacting elements (as well as their relationships) for collecting, processing, storing and providing information for achieving the set goals described in the development strategy. Forming an enterprise information management system should be considered as one of the most important modern business development programs, consisting of a chain of interconnected projects, the results of each of which are necessary for the implementation of the following plans.

The strategy of innovation development of the information system provides an answer to four basic business questions: «Why?», «What are the real needs?», «How?», «What are the expected results?» (Table 2).

Table 2 – Configuration of the main measurements of innovation development of information system managing an enterprise

The basic question	Characteristics of development
Why?	The answer to the question is the business strategy with the mission, goals and objectives of the enterprise. Professionally and comprehensively developed business strategy allows optimizing the information system and formalizes the target indicators of the strategy. The place of the information system in the strategy is how it can affect the success and effectiveness of achieving the goals in the business development, as well as in assessing this impact on the activation of the enterprise
What are the real needs?	The answer to this question allows assessing the state of available resources and to predict the need for additional resources for the development of an information management system. It is imperative to assess the state of tangible and intangible resources with special attention to professional, technological and technical provision
How?	To answer this question, it is necessary to formalize the requirements for the resources that will be used for the development and operation of the information system, as well as to choose the most optimal variant of development. Variant of information system development is possible scenarios of different technological support to support actual and expected level of management
What are the expected results?	This question should be asked in order to identify and clearly formalize the effects of the development of the information system, permissible costs and risks. It is necessary to consider the administrative, social and economic effects in the complex, while developing qualitative and quantitative performance indicators. Such indicators should be interlinked with the indicators developed for the business strategy. In the process of developing a strategy for the development of the information system there should be laid the basis for optimization of all planned costs, as well as formalized possible risks for the further development of preventive measures

The development of a strategy for an information management system involves following the specified stages, which constitute the basis or algorithm for the enterprise information environment.

1. The starting point is an assessment of the initial state of the management system, technological provision and information system of the enterprise.

2. Expected accomplishments – definition of the development strategy with the formation of a detailed pilot project.

3. Accessibility of resources – determining the necessary resources and tools that provide movement from the starting point to the desired results.

4. Digital transformation of information processes – the establishment of digital development priorities and their alignment with the general business strategy.

5. Implementation of hypotheses of innovative development – implementation of the plan to achieve the goals of the information system in accordance with the new rules of doing business, digitizing activities and implementing analytical applications for information development.

6. Formation of digital architecture – the development of a methodology and basic provisions for the organization of a digital platform information system, balanced with the platform of enterprise activities.

In the process of developing a strategy for the development of the information system of the enterprise, it is necessary to achieve the correspondence between the planned and desirable level of business development, which should be reflected in the life cycle of the development of the information system of management.

At the preparatory stage, a strategy for the development of an information management system through the design of a model, including business strategy analysis, formalization of business priorities and the identification of digital potential, is being developed.

Strategy of the development of the information system is formed in the directions, in particular, the organization of the composition of information and business processes, the implementation of digital architecture, ensuring a balance between tangible and intangible resources. At these stages, it is imperative to ensure the proper professional competence, which is the basic factor for the development of information management system. It is important to develop a training program and involve in raising the level of professional competence of leading specialists. The next step is to develop a plan for implementing the strategy, which includes preparatory activities in technological, technical, resource and professional fields.

When formulating alternatives to the implementation of the program for the development of the information system, it is necessary to ensure that they are in line with the actual business requirements, that is, contribute to the development of not only operational level, but also predicted level of implementation of business functions. Achievement of the goals is conditioned by the implementation of certain measures and projects, without which it is impossible to further develop in accordance with the chosen strategy; the projects should be interconnected and mutually supportive. Variant formation of projects is carried out according to the principles of multi-project management (to achieve a balance between the project boundaries and the resources used).

The development of an information management system can be initiated only after the definition and formalization of short-term, intermediate and long-term goals, after which it is necessary to proceed to the implementation of operational measures, the implementation of which will allow provision the readiness of the enterprise to implement the priority projects. Effective implementation of priority projects is a guarantee of the achievement of the set short-term goals, ie the transition to a new quality level of information management system development. After this, the review and adjustment of the following goals, measures and projects, as the process of development of the information system is open and depends on both internal and external factors of the

enterprise. After the correction, the necessary measures are taken again and projects are being launched to achieve intermediate goals.

The use of a pilot project for the development of an information system is carried out from the established and agreed basic provisions that correspond to the individual characteristics of the enterprise. At the stage of project use it is necessary to take into account constant changes in the conditions of activity, that is, the influence of the environment and the corresponding reaction of the internal environment of the enterprise.

For each development option, it is necessary to assess the probability of occurrence of risks, opportunities for their prevention, and also consider measures to reduce the negative effects in case of these risks. The most typical risks include: the right choice of digital solution; risk of incompleteness of the implementation project; risks of product quality of the project; risks of project exclusion, etc.

Analysis of options for development by other groups of criteria (time, budget) allows estimating the terms of development, introduction and operation of technological decisions and to compare financial expenses in possible scenarios.

For an effective transition to a new level of information system development, it is necessary to organize all processes of the enterprise in accordance with the key factors.

1) Availability of a developed business strategy.

2) The factor of professional competencies – the formed team of innovators, the presence of candidates among experts, which could make a team of changes, sufficient level of ownership of modern management principles, the possibility of attracting system specialists and analysts, the positive attitude of employees to change.

3) Developed business processes – readiness for optimization and, if necessary, to change business processes of the enterprise.

4) Documentary provision – the availability and use of documents regulating the activities of departments and employees, instructions on complex and critical processes, production standards and statistics.

5) Infrastructure development level – sufficient level of communication, productivity of workstations and servers, availability of qualified specialists in the development of digital infrastructure.

6) Financial provision – the availability of free cash for investing in the innovative development of the information system, evaluation of possible sources of obtaining an economic effect, development and approval of a reasonable budget for development.

If the enterprise's management, after analyzing these factors, understands that the level of readiness is rather low, then it would be advisable to carry out a project to prepare the enterprise for the development of an information management system. Main actions may be preceded by such a project or implemented in parallel, in accordance with the criticality of terms and availability of resources of the enterprise.

CONCLUSIONS.

The article is devoted to theoretical research and solves the scientific task of innovation transformation of information systems of the enterprise in accordance with the trend of managerial modernization and digitalization of business. For this purpose, proposals were made for the development of information management of a new type of enterprise with an increase in the efficiency of information processes regarding the proposal of optimal data for the system of sustainable business development. The central factor in digital transformation is innovations, which today is an obvious feature of a digital-oriented business, and therefore increases the amount of information processing by expanding the networks of interconnections and promoting new products through the digital platform. The program of information transformation in managing an enterprise is developed, which allowed providing a comprehensive transformation in the information system of the enterprise with the organization of a new level of information relations.

REFERENCES.

1. Bochulia T. Innovative changes in development of enterprise information system: digital transformations, behavioral technologies and new decisions: monograph / T. Bochulia. – Warsaw : Consilium Sp. z o.o., 2019. – 132 p.
2. Gassmann O. The business model navigator: 55 Models that will revolutionise your business / O. Gassmann, K. Frankenberger, M. Csik : FT Press; 1st edition, 2015. – 400 p.
3. O'Reilly Charles A. Winning through innovation: a practical guide to leading organizational change and renewal / Charles A. O'Reilly, Michael L. Tushman : Harvard Business Review Press; Revised edition, 2002. – 272 p.

WAYS OF FURTHER DEVELOPMENT OF THE NON-OIL SECTOR OF AZERBAIJAN

ПУТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА АЗЕРБАЙДЖАНА

*Доцент кафедры: «Маркетинг»
Азербайджанского Университета
Туризма и Менеджмента
Годжаева Эльмира Магомед к.
godajeva-e@rambler.ru*

Abstract. Currently, there is an increase in construction work in the industrial, agricultural and transport sectors as a result of positive economic reforms and targeted programs conducted by the Azerbaijani government to develop the non-oil sector of the Azerbaijani economy. This area has become a competitive industry, it involves large companies that are built according to modern international standards.

Thus, in the non-oil sector recently, the availability of laboratories and testing equipment allows us to determine the safety of food, animal and plant health. It should be emphasized that the existing private laboratories are fairly reliable. Particular attention should be paid to the standards of products of the private sector, which is more interested in entering the foreign market.

Key words: foreign trade policy, protectionism, non-oil sector, economic policy, balance of payments.

Чрезмерная либерализация внешнеторговой политики, открытость внутреннего рынка для импортеров, слабые ограничения по движению валютных потоков внутрь страны и за рубеж, анти протекционистская налоговая политика и так далее, что вкуче приводит к финансовому кризису и краху экономики. Нельзя забывать, что иностранные инвесторы и финансовые партнеры также легко могут уйти из страны, как пришли [1].

Это сопровождается выводом активов и соответственно падением экономики. Во избежание всего негативного, что может быть связано с внедрением страны в глобальную экономику, на наш взгляд, государству необходимо делать все поэтапно, системно, целенаправленно.

Все это указывает на то, что за последнее время сельскохозяйственные производители в Азербайджане освобождены на 5 лет от всех видов налогов, кроме земельного. Таможенные пошлины на импортируемые сельхозпродукты в нашей республике составляют 15% [2].

Таможенные ставки на сельхозпродукты имеют очень большое значение в регулировании сельского хозяйства и экономики страны, учитывая экономическую структуру, уровень урбанизации и географическое положение Азербайджана. Так как юго-западные соседи Азербайджана (Турция и Иран) являются большими сельскохозяйственными производителями уровень таможенных ставок на сельхозпродукты имеет большое значение и для защиты внутренних производителей.

Поэтому необходимо рассчитать совокупный тарифный эквивалент всех тарифных и нетарифных мер импортного регулирования. Следует настаивать на том, что менее интенсивное использование количественных ограничений дает в случае необходимости право на более активное применение тарифной защиты национального рынка, и наоборот.

Исходя из вышеизложенного, структура и направление торговой системы Азербайджана в значительной степени связаны с существующим режимом торговой политики. В этот режим, как известно, входят тарифные барьеры на импорт, соглашения с Европейским Союзом и странами

СНГ о преференциальной торговле, отношения с ВТО, участие в других многосторонних торговых системах и другие. Совершенствование торговой политики, помимо всего прочего, необходимо также с точки зрения развития торговли и освоения новых форм деятельности посредством более ускоренного развития нефтегазового сектора [3].

Следует особо подчеркнуть должное внимание в Азербайджане на развитие научно-технической базы экспортных производств, а также на приспособлении Азербайджанской продукции к современным международным стандартам, в том числе экологическим. Напомним, что правила ВТО разрешают государственное субсидирование НИОКР вплоть до момента выхода созданной с их помощью продукции на рынок. Точно также они допускают субсидирование производства, переживающего перестройку с целью приспособления к современным экологическим требованиям [4].

Таким образом, подобное субсидирование наша страна сможет продолжить даже после вступления в ВТО и, следовательно, соответствующие программы могут иметь долгосрочный характер.

В целях более эффективной интеграции в международное торгово-экономическое сообщество и организации торговли в соответствии с международными нормами Азербайджанская Республика, как сказано выше, намерена стать полноправным членом ВТО.

Азербайджанская Республика начала процедуру вступления в ВТО с 1997 года. В июне того же года Правительство Азербайджана обратилось в ВТО с намерением о вступлении, вследствие чего Азербайджанская Республика была принята в качестве наблюдателя.

В то же время, в электроэнергетике тоже ожидается создание новых рабочих мест, но данная отрасль является фондоемкой. Коэффициенты ввода основных фондов за последнее время имеют тенденцию к увеличению. Черная металлургия, лесная промышленность и электроэнергия в значительной мере ориентированы на экспорт. Черная металлургия отстает по темпам роста инвестиций от цветной металлургии. У этих отраслей есть дефицит собственных средств, необходимых для обеспечения современного уровня инвестиций, хотя имеется потребность в масштабном обновлении оборудования. Это относится и к отраслям, характеризующимся экстенсивным ростом инвестиций - машиностроение и крупными нефтяными терминалами.

Строительная индустрия, располагающая крупными запасами стройматериалов и соответствующими производственными мощностями по производству этих материалов, тоже основополагается на приоритетное развитие. Зарубежные фирмы могут участвовать в этом направлении, так как некоторые предприятия этой отрасли основываются на инвестициях. Имеются ресурсы для производства таких стройматериалов, как краска, линолеум, гипс, кафель, а также сантехническое оборудование и другие, которые в настоящее время импортируются. Также зарубежные инвесторы могут участвовать в сфере восстановления транспортной инфраструктуры, системы водоснабжения, в сфере строительства дорог и мостов в регионах страны.

Последние переговоры свидетельствуют о том, что присоединение Азербайджана к ВТО откладывается на неопределенное время. Тем не менее, членство в ВТО для Азербайджана не должно быть целью, поскольку важной стратегической задачей является укрепление экономической системы страны и эффективное регулирование внешнеэкономической деятельности. С одной стороны, нужно рассматривать вступление в ВТО в качестве одного из приоритетов экономического регулирования, а с другой - нужно продолжать изучать возможности смягчения переговорных процессов.

По всей вероятности, структурные изменения проводятся для того, чтобы содействовать улучшению внешнеэкономического сотрудничества, построению конкурентоспособной диверсифицированной экономики. В настоящее время Азербайджан в формировании структурной политики в существенной степени опирается на опыт стран с развитой экономикой, усваивая их производственные и управленческие навыки. Завоеванные успехи в экономическом развитии страны создают условия для перехода от догоняющего развития к развитию на технологической основе. Необходимо инновационное развитие, адаптированное к местным условиям. Что касается структуры промышленности, то добывающих отраслей и производств «первого» передела (металлургия) продолжает расти.

В настоящее время отмечается рост строительных работ в промышленном, сельскохозяйственном и транспортном секторах как результат позитивных экономических реформ и целенаправленных программ, проводимых правительством Азербайджана по развитию ненефтяного сектора азербайджанской экономики. Эта сфера стала конкурентной отраслью, в ней участвуют крупные компании, строящиеся по современным международным стандартам. Помимо участия в самом процессе строительства, иностранные компании имеют огромные возможности в производстве строительных материалов. Уже существуют совместные предприятия по производству цемента, арматуры и клеящих материалов, используемых в строительстве [6].

Диаграмма 1. Динамика внешнеторгового оборота

Года	В млн. долларах				Относительно, в фактических ценах, %		
	Торговый оборот	Импорт	Экспорт	Сальдо	Торговый оборот	Импорт	Экспорт
2015	21 945,8	9 216,7	12 729,1	3 512,4	104,3	99,5	106,3
2016	21 946,7	8 489,1	13 457,6	4 968,5	112,9	89,6	129,7
2017	22 593,6	8 782,0	13 811,6	5 029,6	80,0	83,9	77,6

Немаловажно отметить тот факт, что сегодня благодаря крупным инвестициям в туристическую индустрию страны увеличивается количество крупных гостиничных комплексов, офисных зданий, торговых центров, парков как в столице, так и за ее пределами, что также позволит увеличить приток туристов к нам в страну [8, Ахмедов М.А., Гусейн А.К.].

С момента распада Советского Союза регионы Каспия, Кавказа и Центральной Азии стали крупными центрами всемирного тяготения на геополитической карте, что связано далеко не в последнюю очередь с наличием здесь огромных запасов углеводородного сырья. Параллельно с развитием дипломатических отношений вновь сформировавшихся государств со странами мира развернулся активный процесс налаживания их экономического сотрудничества и с крупнейшими международными компаниями, включая масштабные инвестиционные соглашения в области добычи нефти и газа и маршрутов их транспортировки, а контроль над нефти - и газопроводами обеспечивает получение доходов и установление экономических связей.

Таблица 1. Количество прибывших и выбывших туристов

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Количество прибывших и выбывших туристов, чел	69923	83620	101431	91 961	92 305	61 965	53 999
В том числе:							
Прибывшие	17641	18840	23440	10 605	10 657	2 009	8 949
Выбывшие	52282	64780	77991	81 356	81 648	59 956	45 050
Численность тур - дней прибывших и выбывших туристов, чел. - дней	458568	544778	674435	670 367	614 009	428 557	349 496
В том числе:							
Прибывшие	111232	126975	135838	58 173	57 931	8 102	33 054
Выбывшие	347336	417803	538597	612 194	556 078	420 455	316 442

Рост инвестиций в основной капитал за 2 месяца 2019 г. составил 1 711,2 млн. манатов. Крупный капитал в Азербайджане, так или иначе, связан с государством, а частный капитал распределен между крупными холдингами. Именно поэтому четких границ между государственным и частным капиталом нет.

Это не случайность, что на современном этапе важной составной частью внутренней и внешней политики Азербайджана является нефтяная стратегия, основу которой заложило подписание 20 сентября 1994 г. контракта между государственной нефтяной компанией Азербайджана (ГНКАР) и консорциумом крупных зарубежных нефтяных компаний по совместной разработке шельфовых месторождений "Азери", "Чыраг» и глубоководной части месторождения "Гюнешли» в азербайджанском секторе Каспийского моря, а также распределению добываемой нефти по долевному участию. В консорциум наряду с ГНКАР (SOCAR) вошли десять крупных компаний из шести стран - "Амоко", "Юнокал", "Пеннзойл", "Макдермот" Статойл "(Норвегия)," ТПАО "(Турция) и« Дельта "(Саудовская Аравия). Вместе с тем попутный газ, добываемый с нефтью, в объеме 55 млрд м3 передается Азербайджану бесплатно. В целом, прибыль Азербайджана в течение 30 лет оценивается в 34 млрд долл. США (без учета инфляции). Разработка и транспортировка на мировой рынок богатых углеводородных ресурсов Каспийского моря впоследствии стали основными элементами энергетической политики и дипломатии, именуемой «энергетической стратегией Азербайджана».

Таким образом, структура и направление торговой системы Азербайджана в значительной степени связаны с существующим режимом торговой политики. В этот режим, как известно, входят тарифные барьеры на импорт, соглашения с Европейским Союзом и странами СНГ о преференциальной торговле, отношения с ВТО, участие в других многосторонних торговых системах и другие. Совершенствование торговой политики [9, Лукин, Е.В.], помимо всего прочего, необходимо также с точки зрения развития торговли и освоения новых форм деятельности посредством более ускоренного развития ненефтяного сектора.

Таблица 2. Платежный баланс

Платежный баланс	2005	2010	2014	2015	2016
Текущие операционные счета	167315	15020703	10430530	222495	363404
Внешнеторговый баланс	3299105	19711538	18927628	5812423	4206335
Баланс услуг	1970024	1732888	6089560	4228865	3154515
Доходы от туризма	77665	620652	2431533	2309485	2713789
Расходы от туризма	163961	744966	3008408	2603062	2494411
Первоначальные доходы	1645637	3467078	2581701	2027798	2472054
Повторные доходы	483871	509131	174163	221745	56830
Счет капитала	-83	0	-6917	-43884	-40131
Финансовый счет	-525076	3603979	3419129	9025251	2761557
Чистые финансовые активы	2158192	5989616	11692223	13720828	724491
Иностраннные Прямые инвестиции	1220769	231977	208831	3259769	2573601
Портфельные и др. инвестиции	937423	5757639	9483392	10461059	4671550
Чистые финансовые оплаты	2683268	2385637	827	4695577	4482934
Прямые инвестиции, направленные в Азербайджан	4475396	3347311	8049206	7483072	7323654
Портфельные и др. инвестиции	1003348	1822505	3842626	647947	-16732
Нефтяной бонус	1000	2005	17012	2000	52

Как показывает таблица 2 доходы от туризма увеличены в 34.9 раза, что свидетельствует о положительном аспекте развития туризма в стране, а прямые инвестиции, направленные в Азербайджан увеличены в 1.6 раза. Нужно подчеркнуть, что сегодня в Азербайджане в целом, продолжают применяться всесоюзные государственные стандарты. Азербайджанские сертификаты соответствия и качества признаются во всем пространстве СНГ (хотя некоторые положения соглашения о взаимном признании стандартов и оценки соответствия в основном не распространяются на продукции сельского хозяйства), а также за пределами СНГ - Турция, Словакия, Эстония, Латвия, Литва и т.д. [10, Мамедов З.Ф.].

Таким образом, в нефтегазовом секторе за последнее время наличие лабораторий и испытательных оборудований позволяет определить безопасность продуктов питания, здоровье животных и растений. Следует подчеркнуть, что имеющиеся частные лаборатории являются достаточно надежными. Особое внимание следует уделять стандартам продукции частного сектора, который в большей степени заинтересован на выходе на зарубежный рынок [12, Эфендиев О.Ф., Алиев Э.А.]. Наряду с этим, необходимо в ближайшем будущем решить ряд вопросов, связанных с облегчением доступа местных производителей на зарубежные рынки. Это в свою очередь требует приведение по основным параметрам местные товары в соответствие с требованиями зарубежных частных и государственных стандартов. Важнейшее из них - завершение перехода от государственных к всемирно признанным международным стандартам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Азербайджанской Республики об утверждении Закона Азербайджанской Республики «О введении иностранных инвестиций».
2. Государственный статистический комитет Азербайджанской Республики, официальная публикация, Статистический бюллетень, Баку-2017.
3. Концепция «Азербайджан 2020: Взгляд в будущее», 2012 год.
4. Стратегическая «дорожная карта» по национальной экономике. Перспектива Азербайджанской Республики, 2016 г.
5. Закон Азербайджанской Республики от 18 февраля 1995 года №976 "Об основах аграрной реформы".
6. Закон Азербайджанской Республики от 4 июня 1999 года №673-1Г "О государственной помощи малому предпринимательству".
7. Ахмедов М.А., Гусейн А.К. Основы государственного регулирования экономики. Методическое пособие. Баку: Экономический университет -2011.-120 с.
8. Ганбаров Ф.А. Внешние экономические связи и проблемы экономического роста. - Баку, 2012. - 167 с.
9. Лукин, Е.В. О роли межотраслевого баланса в государственном регулировании экономики / Е.В. Лукин // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. - 2017. - Т. 10. - № 3. - С. 41-58. DOI: 10.15838 / esc / 2017.3.51.2
10. Мамедов З.Ф., Международные валютно-кредитные отношения и денежно-кредитная система зарубежных стран. (Учебное пособие). Баку, Азнешр, 2012, с. 504.
12. Эфендиев О.Ф., Алиев Э.А. Внешнеэкономическая деятельность современного Азербайджана. Учебное пособие. Баку, Издательско-полиграфическое предприятие «Зардаби LTD» ООО, 2007.

SECȚIUNEA 2

Economie fundamentală și aplicată

ANALIZA POTENȚIALULUI DE EXPORT A PRODUCȚIEI DE LAPTE, PRODUSE LACTATE ȘI OUĂ

ANALYSIS OF THE EXPORT POTENTIAL OF MILK, DAIRY PRODUCTS AND EGGS PRODUCTION

Elena ȘCERBACOV, Doctor, conf. univ. inter.,
Universitatea Agrară de Stat din Moldova,
Republica Moldova, Chișinău, str. Mircești, 44
tel: 31-22-58,
www.uasm.md

Abstract. *As a branch of activity producing material goods, the agriculture performs within the framework of the national economy a series of functions, some of them are common to any other working activity, the other are characteristic of the branch. The paper aims at analyzing the export potential of milk, dairy products and eggs production. The methods of analysis, synthesis and comparison were used in the investigation process, and the recent works in this field, as well as the statistical reports of the NBS formed the informational basis.*

The livestock of cows decreased in 2018 compared to previous years, and that of poultry increased during this period. The quantity of milk obtained in all categories of producers decreased in 2018 compared to previous years, due to the decrease of the cows livestock during this period. In the analyzed period the obtained eggs production increased due to the growth of the poultry livestock in the agricultural enterprises and farms.

The export of milk and dairy products; birds' eggs; natural honey increased in 2018 compared to 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2016.

Keywords: *agriculture, export, milk, eggs, production, surface.*

INTRODUCERE

Managementul exportului pentru firme are deosebiri esențiale față de cel practicat pe piața internă. În primul rând, cunoașterea și posibilitățile unei firme autohtone de a cunoaște o piață externă sunt reduse prin existența unor reglementări speciale pentru aceste piețe (taxe vamale, bariere tehnice, relații neformale specifice etc.). Astfel un exportator de produse agricole are posibilități scăzute de a acționa direct pe o piață externă, iar riscurile acestei activități sunt mari. [1, p. 6]

Agricultura are particularități față de industrie și alte activități economice datorită factorilor naturali și biologici care intervin în procesul de producție, amplasării teritoriale a producției și caracterului muncii agricole, necesității reglementării și echilibrului piețelor. Aceste particularități au un impact semnificativ asupra performanței economice a exploatațiilor agricole și a stabilității zonelor rurale [3, p.12].

Ca ramură de activitate producătoare de bunuri materiale, agricultura îndeplinește în cadrul ansamblului economiei naționale o serie de funcții unele comune oricărei alte activități lucrative, altele caracteristice ramurii.

Literatura de specialitate, cu deosebire cea didactică concepe ca principală funcție a agriculturii, producerea hranei, respectiv a mijloacelor de subzistență fiziologică necesare speciei umane. Datorită importanței alimentelor în viața oamenilor și monopolului agriculturii, ca

producătoare de hrană, această funcție este adesea percepută ca un fel de sarcină, de datorie a producătorului agricol primar care trebuie să asigure cel puțin hrana comunității statale din care fac parte, ba chiar și de aiurea, în numele *securității alimentare* adică a dreptului fiecărui individ de a mânca. [2, p. 85-86].

MATERIAL ȘI METODĂ

Analiza cantitativă se realizează pe datele selectate și prelucrate de autor. În calitate de surse de date și informare au fost utilizate statisticile oficiale. S-a acordat preferință metodei de analiză cu aplicarea elementelor de comparație.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Efectivul de vaci este prezentat în graficul următor.

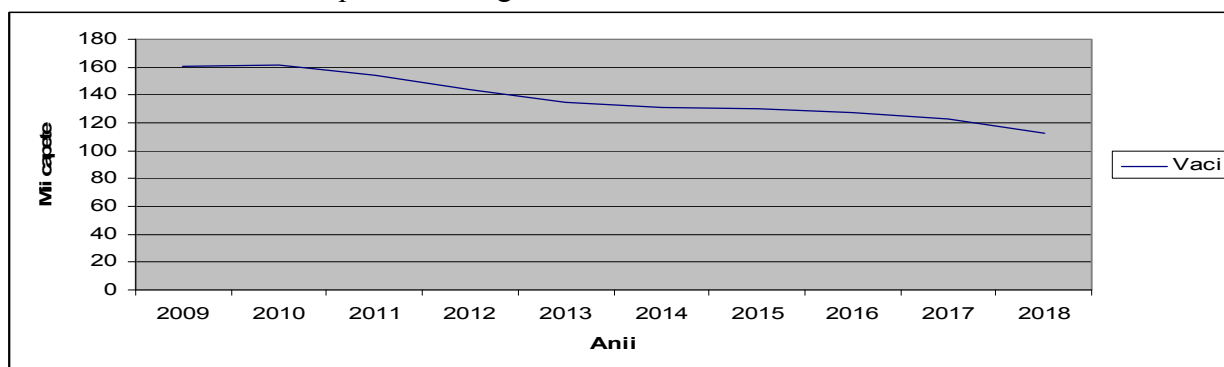

Fig. 1 Efectivul de vaci în gospodăriile de toate categoriile, mii capete

Sursa: [4]

Analizând datele graficului de mai sus putem afirma faptul că efectivul de vaci s-a redus în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 47,5; 48,4; 41,6; 31,5 și 21,6 mii capete în mărime absolută sau cu 29,63; 30,02; 26,94; 21,83 și 16,07 p.p. în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2016 și 2017 acesta s-a diminuat respectiv cu 17,9; 17,5; 14,9 și 10,1 mii capete în mărime absolută sau cu 13,70; 13,43; 11,67 și 8,22 p.p. în mărime relativă.

În graficul următor este prezentat efectivul de păsări în Republica Moldova.

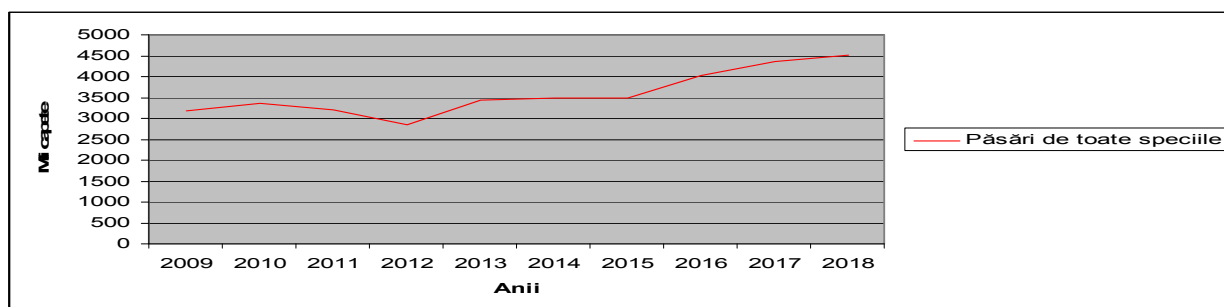

Fig. 2 Efectivul de păsări în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești (de fermier), mii capete

Sursa: [4]

Analizând datele graficului de mai sus putem afirma faptul că efectivul de păsări a crescut în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011 și 2012 respectiv cu 1322,7; 1158,7; 1304,2 și 1667,6 mii capete în mărime absolută sau cu 41,45; 34,54; 40,64 și 58,59 p.p. în mărime relativă, iar comparativ cu anii 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017 acesta a crescut cu 1067,4; 1038,1; 1038,1;

477,4 și 162,7 mii capete în mărime absolută sau cu 30,97; 29,87; 29,87; 11,83 și 3,74 p.p. în mărime relativă.

Producția de lapte obținută în gospodăriile de toate categoriile este prezentată în figura ce urmează.

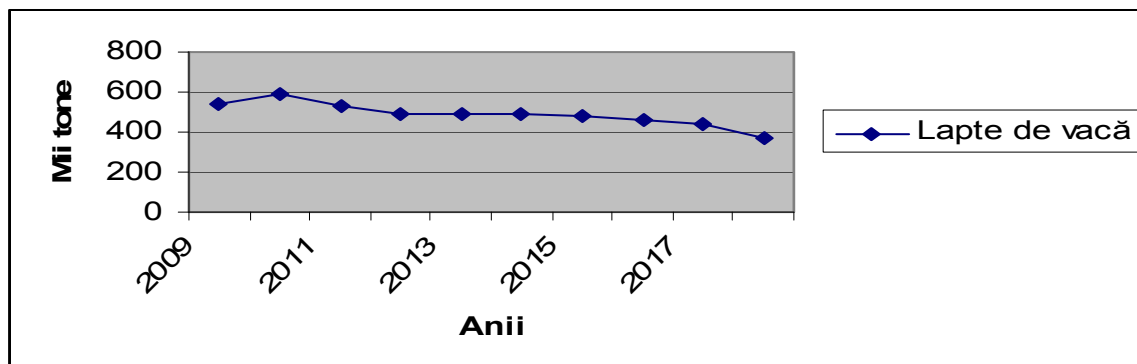

Fig. 3. Producția de lapte obținută în gospodăriile de toate categoriile, mii tone

Sursa: [5]

Cantitatea de lapte obținută în gospodăriile de toate categoriile s-a redus în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 165,8; 218,1; 152,7; 116,5 și 112,8 mii tone în mărime absolută sau cu 30,77; 36,89; 29,04; 23,79 și 23,21 p.p. în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2016 și 2017 aceasta s-a diminuat respectiv cu 112,2; 106,4; 89; 69,5 mii tone în mărime absolută sau cu 23,12; 22,19; 19,26 și 15,70 p.p. în mărime relativă, cauza fiind reducerea efectivului de vaci în această perioadă.

Producția de ouă obținută în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești este inclusă în graficul următor.

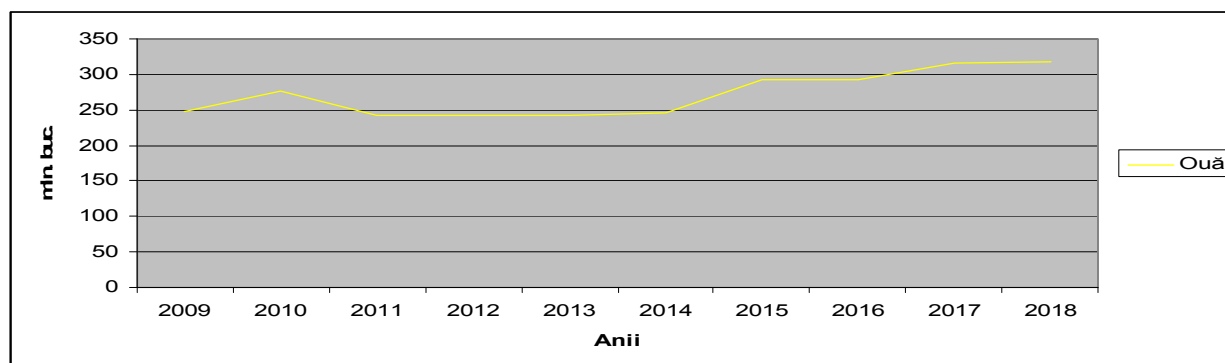

Fig. 4. Producția de ouă obținută în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești, milioane bucăți

Sursa: [5]

Datorită creșterii efectivului de păsări în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești producția de ouă obținută s-a majorat în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011 și 2012 respectiv cu 70,2; 41,8; 76,1 și 75,8 mln. buc. în mărime absolută sau cu 28,33; 15,13; 31,46 și 31,30 p.p. în mărime relativă, iar comparativ cu anii 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017 aceasta a sporit respectiv cu 76; 71,5; 25,4; 25,3; și 1,8 mln. buc. în mărime absolută sau cu 31,40; 29,01; 8,68; 8,64 și 0,57 p.p. în mărime relativă.

În graficul următor este prezentat exportul de produse alimentare de origine animală .

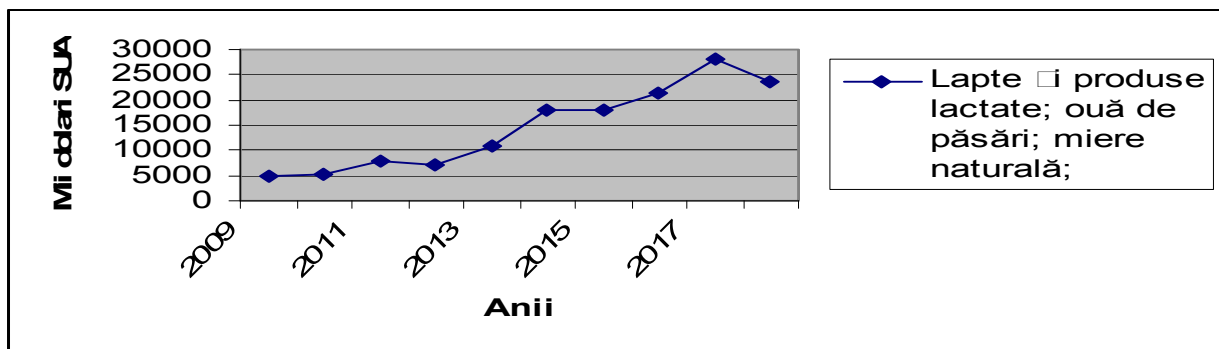

Fig. 5. Exportul unor produse alimentare de origine animală

Sursa: [6]

Exportul de lapte și produse lactate; ouă de păsări; miere naturală; produse comestibile de origine animală; nedenumite și necuprinse în altă parte a crescut în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 4,77; 4,47; 2,94; 3,26 și 2,16 ori în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015 și 2016 acesta a crescut respectiv cu 5721,23; 5507,23 și 2090,75 mii dolari SUA sau cu 31,97; 30,41 și 9,71 p.p. în mărime relativă.

CONCLUZII

În anul 2018 față de anii precedenți efectivul de vaci s-a redus, iar cel de păsări a crescut în această perioadă. Din cauza reducerii efectivului de vaci în perioada analizată, cantitatea de lapte obținută în gospodăriile de toate categoriile s-a redus în anul 2018 față de anii precedenți. Producția de ouă obținută s-a majorat în această perioadă datorită creșterii efectivului de păsări în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești.

În anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2016 exportul de lapte și produse lactate; ouă de păsări; miere naturală a crescut.

BIBLIOGRAFIE

1. Litvin A., Cotici V.V., Cotici V.N., Gangan S. Managementul exporturilor produselor agroalimentare din Republica Moldova, edit. Print-Caro, Chișinău, 2013, 143 pag.
2. Lup A., Chirilă C. Economie și politică rural-agrară, edit. Universitară, București, 2011, 411 pag.
3. Zahiu ș.a., Structurile agrare și viitorul politicilor agricole, edit. Economică, București, 2003, 440 pag
4. Efectivul de vaci și păsări în gospodăriile de toate categoriile.
http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica%2016%20AGR_AGR030/AGR030100.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
5. Producția de lapte și ouă obținută în gospodăriile de toate categoriile
http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica%2016%20AGR_AGR030/AGR030200.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
6. Exportul unor produse alimentare de origine animală.
http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica%2021%20EXT_EXT010_serii%20anuale/EXT010400.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

DEZVOLTAREA SOCIO-ECONOMICĂ A SPAȚIULUI URBAN

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF URBAN SPACE

Prof.univ.dr. Roxana SARBU, ASE București

Prof.univ.dr. Florina BRAN, ASE București

Prof.univ.dr. Elvira NICA, ASE București

Conf.cercet.dr. Corneliu GUȚU, Academia de Studii Economice a Moldovei

ABSTRACT. Orașul este un „organism” care convertește materie primă, energie și informații, reacționează și se schimbă prin autoorganizare și mai ales prin organizare antropică-conștientă. Este un spațiu geografic special, alcătuit din elemente componente de naturi diferite (ecologice, demografice, tehnologice, arhitecturale etc.), între care se stabilesc relații, explicitate în fluxurile care transferă oameni, produse, materiale etc. și care intră în „dialog” cu ambientul său, realizează schimburi cu acesta.

Prin dezvoltarea sa economică, socială și teritorială influențează direct asupra spațiilor vecine; modifică comportamentul spațiului rural, duce la disoluția spațiului tradițional și uniformizează comportamentele; modifică specificul spațiului agricol prin consumul agroalimentar urban; determină tendințe de relocalizare a unor activități urbane în periurban sau rural. Însăși caracteristicile spațiului urban se schimbă: crește densitatea populației și construcțiilor, densitatea investițiilor pe unitate de suprafață crește considerabil, se conturează o adevărată „piață” a muncii în care cererea și oferta determină o anumită mobilitate profesională, dar și socială; se evidențiază, în timp, chiar o anumită segregare a habitatului (după clasa socială sau originea etnică), activităților și locurilor de muncă.

Caracterul „urban” al spațiului presupune deci atribute clare, cu efecte evidente asupra organizării acestuia: densitate mică, echipare tehnică și edilitară adecvată, diferențierea unor zone funcționale corespunzătoare multitudinii de funcții acumulate în timp etc.

INTRODUCERE

Tendința de organizare a spațiului urban a început să se contureze mai pregnant la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, când, prin dezvoltarea puternică a industriei și polarizarea fără precedent a forței de muncă, se diferențiază tot mai evident zonele rezidențiale și cele economice. Organizarea și amenajarea acestor spații pornește de la necesitatea adaptării lor la problemele ridicate de creșterea industrială și economică, în general. Necesitatea organizării spațiului urban derivă din dezechilibrul între spațiul suport și funcțiunile economic-sociale, obiectivul organizării constând în implantarea unei funcții noi într-un spațiu dat, proiectarea în spațiu a acestei funcții.

J. Labasse vorbește de o acțiune dublă a autorităților responsabile în organizarea spațiului urban: organizarea și amenajarea spațiului urban și frânarea extinderii lui la două niveluri: descentralizarea industrială și bonitarea terenurilor agricole.

Primele modele de organizare datează din perioada interbelică și generalizează unele trăsături morfologice ale orașelor. Ele pot fi grupate în mai multe categorii, din care trei prezintă o importanță mai mare:

- *modele descriptive (morfologice)* — care rețin principalele elemente ale structurii interne a orașelor;
- *modele explicative* — care, pentru a explica modul de structurare a spațiului urban, utilizează metode cantitative;
- *modele futuriste* — care încearcă să proiecteze pentru viitor anumite modele de dezvoltare a spațiului urban, modele bazate pe concepții ecologiste.

MODELE, METODEDE ȘI TEORII UTILIZATE ÎN ANALIZA ORAȘELOR

Modelul este definit drept o reprezentare matematică, logică sau mecanică a unei relații, teorii, proces, sistem sau secvențe de evenimente astfel conceput încât, prin utilizarea sa, să se constituie fie ca un mijloc de sintetizare a relațiilor complexe din lumea reală, fie ca un mod de ilustrare a unei teorii (B. Godall, 1997).

Modelul reprezintă o simplificare, o reflectare parțială a originalului, în scopul de a oferi date mai accesibile investigației teoretice au experimentale.

Modelele pot fi de mai multe tipuri: .

A	Ideale (teoretice)	O prezentare sau o construcție logico-matematică
	Materiale	Mochetă
B	Similar	Este de aceeași natură cu sistemele originale
	Analogic	Este de altă natură față de sistemele originale caracterizat prin ecuații matematice, dar în aceeași formă cu sistemul original

Modelele materiale permit în general o vizualizare a realității prin intermediul unor mijloace convenționale universal acceptate. În acest sens harta poate fi apreciată ca unul dintre cele mai utilizate modele în geografie.

Conform definiției lui Haggett, modelul este o reprezentare schematică a realității, elaborată în scopul unei demonstrații. Conform acestei definiții, modelul este o simplificare a realității și o abstractizare a sa, o construcție care permite înțe odata cote elen ul infirmarea unor fenomene, procese etc.

Modelarea reprezintă o metodă de cercetare prin care se mijlocesc numeroase operații, cum ar fi: planificarea, previziunea, managementul științific, fiind un mijloc de perfecționare a modelului inițial.

Principalele momente ale procesului de modelare sunt:

- simularea, care reprezintă procedeul de aplicare a modelului la o situație reală, în scopul validării acestuia;
- calibrarea, care reprezintă o apropiere de realitate prin modificarea valorii parametrilor;
- «reziduurile» care reprezintă anumite ecarturi, distanțări față de realitate, care nu au putut fi explicate prin intermediul modelului.

A. Teorii și modele specifice geografiei

- Teoria Locului Central (TLC) se bazează pe comportamentul consumatorului, respectiv pe faptul că acesta va tinde să frecventeze locul cel mai apropiat de locul său de plecare (de obicei domiciliu sau locul de muncă), fiind dezvoltată inițial de geograful Christaller, în 1933, și perfecționată de economistul Losh, în anul 1940.

Comportamentul consumatorului modern este însă diferit de al celui din Germania interbelică, când s-a fundamentat această teorie. Schimbările sunt legate de selectivitatea mai ridicată, mobilitatea sporită, acordarea unei mai mari ponderi prețului produsului decât transportului acestuia. Modificarea esențială a epocii actuale este gruparea punctelor de vânzare, ca urmare a acestor modificări comportamentale.

Această teorie se poate aplica în forma sa mai veche, cât și cu modificările impuse de societatea modernă, pentru a realiza gradul de dependență a orașelor situate în partea de mijloc a ierarhiei urbane, dar și pentru a vedea ce loc ocupă aceste unități în raport de unitățile rurale din apropiere.

Modelele de localizare (MLA) sunt construcții de dată recentă care fac operațională teoria locului central (Gosh, Ruhton, 1987). MLA sunt fundamentate conceptual de teoria lui Weber, care construiește un model de localizare pornind de la principiul existenței piețelor (m) într-un număr finit de puncte ale teritoriului.

Formula generală propusă de Weber este:

$$\min T = \sum(m) \sum(g/t_g) \times q_{gm} \times d_{ms}$$

unde:

T — costul total al transporturilor input/urilor și output/urilor;

g — input-urile și output-urile;

t — prețul unitar;

q — cantitatea transportată;

d — distanța parcursă;

s — localizare optimă a activității.

MLA determină localizarea optimă a piețelor, respectiv, atât a centrelor de desfacere, cât și a ariilor afectate acestora și se poate aplica pentru a vedea în ce măsură orașele mici au facilitățile optime pentru aria rurală din jur, dacă le privim ca piețe (conform teoriei) și doar ca așezări urbane de o anumită talie.

Modelul gravitațional corelează interacțiunea dintre atractivitatea centrelor și lungimea drumurilor dintre ele. Este un model de tip analogic susținut de observația că între fluxul schimburilor dintre două localități, mărimea acestora și distanța dintre ele există relații cuantificabile, de directă sau de inversă proporționalitate.

Acest model servește la determinarea ariilor de influență și se face cu ajutorul formulei Reily-Converse, care indică relația dintre distanța între două orașe și masa critică a acestora (populația).

Datorită calculelor facile și accesibilității obținerii datelor necesare, precum și a ușurinței reprezentării grafice această formulă este frecvent utilizată pentru determinarea zonelor de influență teoretică a orașelor (I. Ianoș, 1987), indiferent de talia acestora.

Organizarea ierarhică, cunoscută și sub denumirea de „legea rang-talie”, susține că distribuția așezărilor dintr-o regiune poate fi cunoscută cu ajutorul unor reguli și funcții matematice. Cea mai frecventă utilizare este de a ordona ierarhic centrele unei arii, în funcție de populație, și de a vedea locul pe care ele îl ocupă în această ierarhic.

Teorii provenite din alte științe

Teoria bazei economice explică creșterea sau declinul unui oraș din cadrul unei regiuni, prin mărimea și natura activităților de bază. Conform acestor teorii, economiile locale se subdivid în două sectoare:

a) activități de bază sau baza de export, care includ industrii pentru care cererea este exterioară ariei de localizare.

b) activități secundare sau industrii locale, care satisfac cererea populației rezidente în aria de localizare.

Modificările (creșteri/descreșteri) determinate de schimbările consumului extern asupra regiunii sunt evaluate cu ajutorul raportului activității de bază/activități secundare:

ANALIZA SWOT

În cazul dezvoltării viitoare un loc important îl deține realizarea de scenarii, având în vedere multiplele posibilități și punctele de bifurcație care apar în dinamica sistemelor. Dar pe lângă tehnica foarte sofisticată pe care o necesită elaborarea unor scenarii, efortul material și de timp,

trebuie luată în calcul și importanța limitată pe care o pot avea acestea, datorită schimbărilor ce intervin în condițiile inițiale plasate la baza modelelor de simulare.

Analiza SWOT poate fi utilizată unei palete largi de probleme, însă spectrul cel mai larg îl formează elaborarea strategiilor alternative pentru evoluții viitoare ale sistemului teritorial sau ale întreprinderii. Scopul este de a fructifica valențele oferite de elementele favorabile și de a le elimina sau de a atenua influența celor restrictive, considerate ca puncte slabe.

Factorii motori ai dezvoltării, care se consideră a fi esențiali în evoluția orașului, vor fi identificați, ierarhizați în raport de impactul potențial pe care îl au și apoi selectați ca fiind de cea mai mare importanță pentru realizarea unei eficiențe sporite. Alternativele de dezvoltare viitoare țin cont de rolul acestor factori în ansamblul tuturor factorilor-cheie depistați prin analiza SWOT.

Ideal ar fi ca simulările să aibă la bază un număr redus de factori, dar realitatea ne conduce totdeauna la un număr mai ridicat, ceea ce îngreunează inclusiv individualizarea punctelor de bifurcație și a traiectoriilor posibile.

Metodele de analiză ale orașelor

Metoda este un mod de cercetare, sistem de reguli sau principii de cunoaștere și de transformare a realității obiective. Metoda în știință ia naștere prin conversia domeniului teoretic, enunțiativ în indicații asupra modului cum trebuie abordat un obiect pentru a deține despre el cunoștințe autentice.

Există o serie de metode prin care se pot aborda orașele atât individual cât și în ansamblu, grupate în mai multe categorii, analitice sau grafice.

Metode analitice

Metodele de tip analitic pentru analiza orașelor reprezintă un ansamblu de tehnici de cercetare cantitativ/calitativ a unor entități teritoriale, fenomene sau procese, care constau în identificarea și descrierea obiectivă și sistematică a acestora în vederea adoptării unor concluzii științifice privind relațiile funcționale, evoluția și tendințele posibile. În general, aceste metode se bazează pe identificarea și selectarea unui număr de indicatori relevanți pentru fiecare problemă și analizarea acestora în raport cu anumite valori de referință sau compararea valorilor pentru diferitele elemente ale sistemului. Aceste valori de referință pot fi medii la nivel național sau regional (pe regiuni de dezvoltare, județe etc.) sau pot fi valori medii rezultate din analiza întregului (subsistemul orașelor MICI).

Indicatorii utilizați în cadrul cercetărilor analitice provin din mai multe domenii (ale geografiei sau ale altor științe sociale sau economice). Cei mai frecvent utilizați sunt cei referitori la aspectele demografice (ratele de natalitate, mortalitate, fertilitate, bilanțul natural sau migratoriu, indicele de îmbătrânire a populației, rata de activitate, structuri ale populației etc.), dar și legați de geografia urbană (raza medie de influență a unui centru urban, gradul de accesibilitate) sau de alte aspecte (indicele de ruralitate, scorul Hull, indicele de concentrare, analiza factorială, analiza discriminantă). Aceștia au fie valori reale, fie valori standardizate în funcție de modul în care se combină și de cerințele formulelor aplicate.

Metode grafice

Analiza orașelor presupune și o reprezentare grafică adecvată a acestora. Principalele metode de reprezentare pot fi împărțite în două categorii:

a) prima, care urmărește o transpunere mai mult sau mai puțin realistă a așezărilor în contextul caracteristicilor geografice ale unui teritoriu (hărțile);

b) cea de-a doua, care urmărește identificarea anumitor raporturi matematice sau ierarhice între elementele subsistemului (diagrame, cartograme etc.).

În amenajarea spațiului urban, în practica curentă de „modelare” a viitoarelor spații urbane, se face frecvent apel la cartograma de structură — care descrie mai generalizat procese și fenomene urbane. Pentru a reprezenta interdependențele între principalele funcții ale unui centru urban, de exemplu, se recurge la o cartogramă care surprinde relațiile obligate de proximitate spațială (Lăzărescu C., 1977).

De altfel, cartogramele structurale deschid și permit analiza de fond a sistemului urban; semnalează dependențele cauzale și relațiile de diferite tipuri, facilitează modelarea fluxurilor de transport și de circulație; constituie un instrument folositor în vizualizarea unor procese mai abstracte.

Sistemele informatice geografice

SIG reprezintă un ansamblu de date reperate spațial și de origini diferite, stocate pe un suport informatic și structurate în vederea obținerii de sinteze utile în procesul de cunoaștere științifică și de decizie politică. Utilizarea pe scară largă a SIG este de dată recentă, deceniul nouă fiind practic momentul care marchează răspândirea procedurilor de cartografiere asistată de calculator (prin programele specializate, ca, de exemplu, ArcView sau ArcInfo care permit, având în spate baze de date și hărți vectorizate, realizarea cartografiei într-un timp extrem de scurt, precum și cu o precizie mult mai mare decât cartografia clasică).

CONCLUZII

În procesul de analiză a fiecăruia dintre factorii considerați importanți în dezvoltarea viitoare a unui oraș se recurge la stabilirea unei ierarhii în ce privește importanța lor pozitivă și negativă pentru viitoarea evoluție. În același timp analiza acestor factori se face în raport cu obiectivul major ce urmează a fi realizat, dar și cu obiective intermediare situate pe traseul de evoluție. Se vor fixa astfel reperele pe orizonturi de timp, dar și posibilități de stimulare sau blocare a unor factori pentru aceleași perioade.

Evident că în toată analiza SWOT intervin nenumărate elemente calitative și mai puțin cantitative, de aceea factorul subiectiv are mari șanse de perturbare a unei analize realiste. Din acest motiv, grupul de experți care analizează starea și posibilitățile de dezvoltare ale unui sistem teritorial trebuie să fie cât mai obiectiv, să facă abstracție de preferințele individuale și să abordeze integral întreaga problemă, pe baza unei cunoașteri profunde a realității.

Pentru geografi, mai puțin familiarizați cu această metodă de analiză, o astfel de abordare este extrem de utilă, punându-le în valoare informațiile foarte amănunțite pe care le posedă în legătură cu structura și dinamica urbană.

Obiectivele generale rămân valorificarea la maximum a atuurilor, atenuarea sau chiar eliminarea punctelor slabe, depistarea și intuirea chiar a oportunităților oferite de mediu extern, diminuarea riscurilor.

Prudența trebuie să fie caracteristica de bază a analizei, pentru că este posibil ca elemente care par actualmente atuuiri, în timp să devină puncte slabe și invers. În același timp nu orice oportunitate trebuie să însemne schimbarea strategiei, ci doar după o evaluare foarte clară a duratei acesteia și a posibilelor efecte, întrucât unele șanse ar putea să fie false și să inducă ulterior erori catastrofale în dezvoltare.

Paralel, toate riscurile trebuie luate în considerare, dar totodată trebuie asumată și răspunderea unor decizii, în raport cu efectele benefice și cu posibilitatea de a face față apariției unor riscuri de anumite tipuri.

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF COOPERATIVE COMPANIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY INTEGRATING IN THE CLUSTERS

SPORIREA COMPETITIVITATII INTREPRINDERILOR COOPERATISTE DIN REPUBLICA MOLDOVA PRIN INTEGRAREA IN CLUSTERE

Oxana LIVIȚCHI, dr., conf. univ.,
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova
Bd. I. Gagarin, 8, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +37322815641, olivitchi@mail.ru

Abstract:

In the last period, the concern for innovation, the organization in the form of clusters, competitiveness, economic efficiency, etc. Co-operative enterprises of larger or smaller economic-financial dimensions have a role in the economic and social life of the country, being in important positions in the localities in the rural area. However, over the last few years they generate losses. Starting from these premises, the knowledge of the co-operative field, the interpretation of the phenomena underlying the activities in this sector and the distinction of optimum solutions required extensive scientific knowledge and analysis. The paper bases the concept of "clusters", identifies and highlights their contributions to the economic competitiveness of cooperative enterprises.

Key words: cluster, the organizational relationships, partnership, economic efficiency, competitiveness.

Clasificarea JEL: M15, M38, O18, O32.

INTRODUCERE

Există o varietate de teorii cu referire la formarea și dezvoltarea competitivității, dar, după cum demonstrează practica dezvoltării cu succes a firmelor și diferitelor elemente ale sistemelor economice, forma cea mai efectivă a sporirii competitivității este teoria mecanismelor de cluster. Conform abordărilor cercetătorului Michael Porter [5], clusterul semnifică o concentrare, înmănunchere sau aglomerare spațială, teritorială de firme mici și mijlocii, specializate într-un domeniu sau domenii corelate, care pot domina atât piața națională, cât și cea mondială în acest sector de specializare.

METODOLOGIE

Pe parcursul studiului au fost utilizate atât metode tradiționale de cercetare, de analiză complexă și sistemică, metoda comparației, analiză logică și metodologică și alte metode moderne de studiu. Baza informațională au format-o lucrările diferitor autori axate pe problema definirii clusterului și rolului lui în economie.

CONȚINUT

Conceptul de cluster a fost introdus de Michael Porter împreună cu concepția rombului național al avantajelor concurențiale. Cercetătorul arată că „clusterelor sunt concentrări geografice de instituții și companii interconectate, dintr-un anumit domeniu, cuprinzând un grup de industrii înrudite și alte entități importante din punctul de vedere al concurenței. Unele clusterelor includ instituții guvernamentale și de alte tipuri, precum universități, agenții de standardizare, furnizori de instruire profesională și patronate, ce asigură instruire specializată, educație, informație, cercetare și

suport tehnic" [5]. Clusterul se traduce din limba engleză „*asemenea ca un strugure*”, concentrare. Mai jos putem vedea un model de cluster tradițional ce reflectă relația dintre actorii clusterului.

M. Porter scria că: „*Ramurile competitive ale țării nu sunt repartizate uniform în economie, dar sunt interdependente; ceea ce se numește cluster, este alcătuit din ramurile țării având unele relații de colaborare*”. Totodată, el menționează că anume în clusterelor industriale se formează cele mai bune condiții pentru creșterea competitivității, acestea deținând cei mai dezvoltati determinanți ai competitivității. Însă, statul trebuie să întrețină dezvoltarea tuturor clusterelor fără a face excepții, deoarece nu se poate prezice care din cluster și din ce domeniu de specializare poate fi localizat în orice tip de comunități teritoriale, de la cele mici (orașe, localități rurale etc.) până la regiuni în stat, țară sau regiuni aparținând unor zone de frontieră între state.

Clusterul, deși nu poate apărea la comanda autorităților, fiind un răspuns interconectat, liberalizat, globalizat și receptiv piețelor, se află într-o conexiune inseparabilă cu politica pe care o promovează guvernul [8]. Practica a demonstrat că autoritățile nu odată au intervenit cu inițiative în susținerea acestui proces. Și nu atât în crearea nemijlocită a unor astfel de procese, cât în reglementarea funcționării rețelelor acestuia, a relațiilor reciproce stabilite, a altor factori care influențează direct sau indirect activitatea lui.

Clusterul, ca proces, permite rezolvarea problemelor economice stringente, inclusiv domeniile în care statul încearcă să-și formeze stabilitatea, durabilitatea și direcția politicilor sale economice de dezvoltare. Astfel, acesta permite: analiza competitivității statului, regiunii, ramurii economice; crearea bazei politicii statului pentru diverse domenii economice; elaborarea programelor de dezvoltare regională; crearea bazei activităților de stimulare a inovațiilor; formarea bazei reciprocității dintre businessul mic și mare.

Sistemul clusterelor are capacitatea să schimbe radical conținutul politicii statului. În acest caz, efortul guvernului trebuie orientat nu atât spre sprijinirea anumitor întreprinderi și ramuri, dar în dezvoltarea relațiilor reciproce: dintre furnizori și consumatorii finali și producători, între înșiși producătorii și instituțiile guvernamentale. Trebuie dezvoltate toate clusterelor, pentru că ele toate pot atinge perspective în creșterea competitivității. Desigur, nu toate clusterelor vor avea succes, însă aceasta o va determina piața și nu hotărârile guvernului. Sarcina principală a guvernului constă în îmbunătățirea și eliminarea condițiilor nefavorabile, apoi concentrarea asupra eliminării impedimentelor ce stau în calea dezvoltării inovațiilor. Dacă pînă în anii '90 statul ghida, planifica dezvoltarea economică prin politica deciziilor, atunci, actualmente, dezvoltarea economică este rezultatul procesului de colaborare între guvern, reprezentanții mediului de afaceri, companii, și instituții de cercetare, academice și educaționale.

Și anume, grație promovării de către stat a clusterului, în unele țări se înregistrează rezultate semnificative:

- industria finlandeză și scandinavă este integral clusterizată;
- în SUA majoritatea întreprinderilor lucrează după acest model de producere, întreprinderile clusterului se află într-o regiune și utilizează la maximum potențialul ei natural, de cadru și integraționist;
- clusterelor-cheie industriale din Germania (chimice și constructoare de mașini) și din Franța (industriile alimentare și cosmetice) s-au creat încă în anii '50-'60 ai secolului XX, contribuind la crearea locurilor de muncă, a investițiilor și la răspândirea tehnologiilor avansate în economia națională;
- statele Uniunii Europene, în paralel cu Programul „Eurica”, au introdus modelul scoțian al clusterului, în interiorul căruia nucleul producerii în comun îl constituie o întreprindere mare, care unește în jurul său mai multe firme mici și mijlocii;
- modelul italian de cluster, în cadrul căruia predomină principiile cooperării echitabile întreprinderile businessului mic, mijlociu și mare;

- în Federația Rusă -programul comun finiandezo-rus „Strategia de Dezvoltare Economică urabilă a Sankt-Petersburgului”, „Clusterul alimentar Moscova”;

- în Ucraina, începând cu 1998, a început realizarea programului „Podolie 1”, în cadrul căruia a fost creat clusterul regional din Regiunea Hmelnițsk. Volumul producției ucrainesti în ultimii ani, în zona Nord a Republicii Moldova a crescut substanțial și a înlocuit cu peste 80% categoriile de produse de pe piața noastră.

Bazându-se pe exemplele acestor țări și în special a țărilor vecine, Republica Moldova a creat condiții pentru organizarea unui cluster în orașul Otaci, fiind o modalitate de protejare a pieței naționale prin forțe proprii, opunând produselor ucrainesti cele autohtone. În calitate de cluster potențial în Republica Moldova ar servi și alte domenii. De exemplu, domeniul construcții, crearea clusterelor între companiile de construcție și cele producătoare de materiale de construcții, crearea cărora ar duce la schimbări pozitive, și anume la îmbunătățirea climatului investițional și ridicarea competitivității produselor autohtone, ce ar da posibilitate să dețină proporții mari pe piețele externe.

Efectele actuale ale lipsei unui sistem de clustering în Republica Moldova, le constituie:

- densitatea firmelor mici și mijlocii ce sunt slab dezvoltate și incapabile să iasă pe piață externă;
- specializarea pe produse și grupe de produse este redusă și puțin cercetată sau încurajată;
- forța de muncă ieftină, inclusiv cea calificată, este vândută la nesfârșit;
- exodul „materiei cenușii” continuă să fie în creștere spre laboratoarele de inovare și cercetare din companiile înalt performante din străinătate;

- investițiile străine care, în afară de efecte pozitive precum creșterea competitivității și rentabilității, supun Republica Moldova riscului de a fi integrată în regimul de perfecționare activă (lohn). Acest proces este inițiat și în Republica Moldova (de exemplu, industria zahărului, aflată în concentrările germane, industria ușoară de confecții - în cele italiene).

- piața Republicii Moldova rămâne să fie dominată de produsele (inclusiv specifice economiei agricole ale Republicii Moldova ca roșiile, cartofii etc., precum și unele produse industriale) unor state ca Turcia, China, Ucraina, ce ne inundă cu produse necalitative din cauza neprotejării, lipsei unui control din partea statului, dar și a prețurilor mai mici față de cele ale produselor autohtone.

Clusterul reprezintă pentru întreaga economie națională un punct efectiv și real de creștere și reformare a pieței interne. În acest context, politicile economice locale și regionale din Republica Moldova trebuie revizuite, iar cea macroeconomică trebuie să sporească forțele și capacitățile sale pentru promovarea unui cadru competitiv și performant în funcție de cererile piețelor de desfacere a „nișelor” și șanselor acestora, oferite în plan național și internațional de economia Republicii Moldova. Persistă și se intensifică dependența creșterii economice și a întregii situații create în economie de factorii economici externi. Aceasta se caracterizează prin următoarele: fluxul semnificativ de remitențe, majorarea importului, deficitul comercial și al contului curent.

În aceste condiții, în cazul restrukturării insuficiente a economiei și menținerii unui volum redus al investițiilor, riscurile externe la care se expune țara se intensifică și orice șoc extern poate duce la înrăutățirea situației economice și la consecințe negative la nivel macroeconomic. Drept soluție se cere o abordare sistemică nouă și complexă a politicilor de stat privind dezvoltarea sectorului privat, aceasta urmând să influențeze coordonat toate reperele care condiționează dezvoltarea cu succes a mediului de afaceri autohton, la nivel național, dar și regional.

În conformitate cu cele relatate, se impune implementarea unui proiect guvernamental național de dezvoltare a clusterelor în Republica Moldova nu doar a celor industriale și inovaționale, dar și pentru sistemul cooperăției de consum. Abordarea de cluster în contextul celor sus menționate permite o înțelegere mai bună a proceselor care au loc în dezvoltarea sectorului privat și a

fenomenelor și cauzelor care influențează această dezvoltare, pentru o influență ulterioară a acestora, cu scopul de a asigura o creștere economică națională durabilă. Deci, rezultă că este o relație directă dintre cluster și competitivitate la nivelul mediului privat de afaceri, sistemului cooperatist și, în ansamblu, la nivel național.

Pentru ridicarea competitivității Republicii Moldova, vom sistematiza unele propuneri referitoare la politica de cluster. Aceasta are scopul de a ridica competitivitatea națională și regională atât în țările dezvoltate, cât și în țările în curs de dezvoltare. Politica de cluster constă din inițiativele de stat care sunt orientate, în primul rând, spre susținerea întreprinderilor puternice și inovative, precum și formarea mediului favorabil în care întreprinderile mai puțin dezvoltate pot să-și ridice competitivitatea, deoarece obiectivul acestora este axat spre rezolvarea principalelor probleme ale economiei naționale.

- Scopul de bază al politicii de cluster constă în dezvoltarea pieței competitive, consolidarea concurenței drept catalizator al competitivității întreprinderii în cazul în care în economie predomină monopolul piețelor locale și regionale, ceea ce micșorează competitivitatea întregii economii;

- Politica de cluster acordă o atenție deosebită microeconomiei - analizei piețelor locale și companiilor pe baza avuțiilor naționale (resurselor naturale etc.), dar mai întâi de toate, a factorilor industriali (resursele umane calificate, infrastructura dezvoltată).

Actualmente, când economia Republicii Moldova a atins o anumită stare macroeconomică, politica economică a statului trebuie să fie mai diferențiată și să se orienteze spre studierea factorilor ce au contribuit la dezvoltarea altor țări, precum și stimularea ramurilor și companiilor la nivel regional și local, pentru obținerea unei creșteri sigure a economiei în perspectivă. Politica de cluster permite a lua în considerație aspectele locale de dezvoltare și a efectua programe efective, adresate rapidității dezvoltării și ridicării competitivității entităților economice.

Întreprinderile, inclusiv cele din sistemul cooperatist, nu pot să fie competitive și să-și mențină competitivitatea pe piața locală, națională și mondială, fiind necesară o inovație, și anume introducerea clusterului și dezvoltarea rețelelor de cooperare, considerate „motorul” dezvoltării economice și inovării. Relația de colaborare dintre firme, furnizori și mediul înconjurător, din punctul de vedere a teoreticienilor și practicienilor din domeniul competitivității, se concentrează asupra clusterelor în locul poziționării, opunându-se firmelor individuale și sectoarelor mari.

Clusterelor, după cum a demonstrat experiența multor țări, sunt instrumente eficiente de politici de dezvoltare antreprenorială și regională. Exemplele internaționale de cluster de succes demonstrează că acestea reprezintă medii în care întreprinderile își pot dezvolta avantajele competitive, în același timp generând prosperitate și dezvoltare economică locală. Totodată, de importanță este și faptul că clusterelor sunt centre care concentrează viziunile de dezvoltare interramurale în scopuri comune și de valoare înaltă, sunt puternic competitive și reprezintă o șansă pentru dezvoltarea productivă și competitivă a entităților cooperatiste în cadrul economiei Republicii Moldova.

În conformitate cu prevederile stabilite în Concepția dezvoltării clusteriale a sectorului industrial al Republicii Moldova [1] Guvernul și-a propus revitalizarea industriei în baza politicii de susținere a dezvoltării clusteriale a sectorului industrial al economiei țării. Apoi, prin aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”[2], statul și-a propus să susțină dezvoltarea clusterelor, inclusiv a clusterelor inovaționale. Dar acestea nu specifică entitățile economice cooperatiste.

Ținând cont de necesitatea sporirii competitivității sistemului cooperatist, se propun câteva inițiative, ce ar include clusterul ca actor de bază.

- Promovarea și dezvoltarea clusterului în cadrul entităților cooperatiste;

- Implementarea politicilor de reformare strategică, regulamente, programe și planuri;
- Îmbunătățirea dialogului dintre întreprinderile cooperatiste, MOLDCOOP și Guvern;
- Eficientizarea parteneriatului dintre sectorul privat și cel public, incluzând în sine investiții, acorduri etc.
- Îmbunătățirea suportului științifico-metodic în domeniul competitivității prin prisma cercetărilor științifice și implicarea profesorilor și cercetătorilor.

De scopul clusterului va depinde și reușita acestuia, precum rolul lui în sistemul cooperatist, în particular, și în sistemul economic național, în ansamblu. Prin formarea clusterelor în sistemul cooperatist se poate eficientiza cooperarea comercială dintre entitățile cooperatiste. Aceasta, având ca obiective realizarea achizițiilor comune, asistență în afaceri, consultanță pentru marketing și promovarea exporturilor [7] va mobiliza unitățile comerciale în vederea îmbunătățirii activității și rezultatelor economico-financiare a lor. Punerea în comun a resurselor de vânzare împreună cu un suport public, inclusiv un suport financiar, formarea și dezvoltarea structurilor clusteriale în sistemul cooperatist va fi unul benefic la nivel regional și la nivel național. Procesul de formare și dezvoltare a a structurilor clusteriale în sistemul cooperatist din Republica Moldova impune următoarele etape:

1. Determinarea instituției responsabile de identificarea clusterelor și dezvoltarea ulterioară a acestora;
2. Identificarea clusterelor (adoptarea metodologiei pentru identificarea clusterelor);
3. Efectuarea analizei-diagnostic a clusterului (structura, gradul de dezvoltare, perspectivele de dezvoltare, restricțiile de dezvoltare);
4. Elaborarea strategiilor de dezvoltare a clusterelor;
5. Determinarea instrumentelor și mecanismelor de implementare a strategiei;
6. Implementarea strategiei de dezvoltare a clusterelor.

În scopul realizării eficiente a acestora, ar fi benefică o cooperare mai elocventă a întreprinderilor cooperatiste cu reprezentanții mediului educațional, academic, de cercetare, inclusiv din cadrul Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova.

Perspectivile pentru întreprinderile cooperatiste din Republica Moldova de a deveni competitive pe termen mediu reflectă obligativitatea de-a se focusa pe probleme, viziuni și strategii concrete. Concentrarea eforturilor, parteneriatul pronunțat și elaborarea politicilor, strategiilor integrate, de coeziune, bazate pe tehnologii de înaltă performanță, constituie o cale pentru atingerea unor rezultate înalte. Acestea se pot realiza, după cum arată și studiile specialiștilor Centrului pentru Dezvoltarea Strategică a Teritoriului prin aplicarea următoarelor strategii:

1. **Strategia de regionalizare și dezvoltare în baza zonelor specializate** - în țările-membre ale Uniunii Europene, Coreea și Japonia. Republica Moldova, în ansamblu ar trebui să devină un laborator de Tehnologii Informaționale (similar Taiwanului) și să colaboreze intensiv în acest domeniu cu Camerele de Comerț și Industrie;

2. **Strategia de clusterizare** – cooperarea **instituțiilor de stat, comunității de business, a centrelor educaționale și instituțiilor științifice**, aplicând și valorizând conceptele științifice.

Sistemul clusterelor are capacitatea să schimbe radical conținutul politicii de dezvoltare regională, precum și a politicilor economice ramurale ale statului. În acest caz, efortul guvernului trebuie orientat nu atât spre sprijinirea anumitor întreprinderi și ramuri, dar în dezvoltarea relațiilor reciproce dintre furnizori și consumatorii finali și producători, între înșiși producătorii și instituțiile guvernamentale.

Experiența mondială privind dezvoltarea economică a demonstrat că activitatea clusterială aduce beneficii tuturor actorilor implicați în proces: autorităților publice, întreprinderilor, universităților și instituțiilor de cercetare [3]. Deci, în cazul întreprinderilor cooperatiste acestea ar

fi: majorarea competitivității, dezvoltarea managementului, reducerea costurilor pentru realizarea proiectelor comune, îmbunătățirea indicatorilor economico-financiari, reducerea constrângerilor și sporirea șanselor de succes.

Desigur, după cum menționa și Porter M. [6], sursa avantajului competitiv local este „diamantul competitivității”. Partea centrală a diamantului este reprezentată de dinamica contextului local accentuată prin competitivitatea locală. Celelalte forțe ale acestui model sunt considerate a fi rivalitatea dintre întreprinderi, condițiile cererii, industriile suport și factorii primari de producție. Interacțiunile dintre diferitele componente ale diamantului sunt cele care generează avantajul competitiv al clusterului. În acest context, rolul autorităților locale este de a contribui la intensificarea relațiilor dintre factori. Astfel, clusterelor vor oferi o serie de avantaje: accesul pe piață, infrastructura, resursele umane, resursele financiare, inovațiile, reducerea costurilor tranzacționale și îmbunătățirea imaginii. Beneficiile economice pe care le vor genera clusterelor, vor servi atât membrilor clusterului, cât și interesului public.

În urma cercetărilor efectuate de către Centrul de Productivitate și Competitivitate și a unor specialiști americani în domeniu, în Republica Moldova s-a identificat prezența clusterului industrial, și anume: în industria vinicolă, industria textilă, industria Tehnologiei informației și Comunicațiilor. După cum cunoaștem, succesul țărilor dezvoltate se datorează cercetării-dezvoltării-inovației. Un astfel de obiectiv poate fi atins și prin înființarea clusterului educațional științific. Un exemplu, este clusterul educațional-științific UniVER, format în baza Universității Academiei de Științe a Moldovei (UAȘM), Liceului Academiei de Științe a Moldovei (LAȘM) și diferitelor organizații din sfera științei și inovării din cadrul AȘM, având drept scop concentrarea resurselor materiale și intelectuale disponibile pentru desfășurarea activității de pregătire și perfecționare a cadrelor științifice [4]. Prin acest cluster se urmărește consolidarea unei legături între procesul de instruire, mediul academic și cel de afaceri, cu scopul valorificării activităților de educație, cercetare, dezvoltare și inovare cu un impact de creștere a atractivității și competitivității. În Republica Moldova, de asemenea, sectorul tehnologiilor informaționale are șanse de succes pe piața mondială. Tehnologiile informaționale joacă un rol tot mai decizional la nivelul productivității și creșterii competitivității economiilor statelor. Acest moment, reconfirmat în ultimele rapoarte de competitivitate globală, coordonate de către World Economic Forum, este surprinzătoare, identificat în relația chiar și cu cele mai dezvoltate țări din lume. Republica Moldova ar trebui să devină un laborator de tehnologii informaționale. Rapoartele globale de competitivitate înregistrează și situația competitivității Republicii Moldova în acest sens și evoluția ramurii Tehnologia informației, și aceasta fiind atestată pozitiv în perspectivă.

Trebuie dezvoltate toate clusterelor, pentru că ele toate pot atinge perspective în creșterea competitivității economiei naționale. Desigur, nu toate clusterelor vor avea succes, însă aceasta o va determina piața și nu hotărârile guvernamentale. Sarcina principală a guvernului constă în îmbunătățirea și eliminarea condițiilor nefavorabile, apoi concentrarea asupra eliminării impedimentelor ce stau în calea dezvoltării inovațiilor.

CONCLUZII

Clusterelor sunt centre care aglomerează viziunile de dezvoltare inter-ramurale în scopuri comune și de valoare înaltă, sunt puternic competitive și reprezintă o șansă pentru dezvoltarea productivă și competitivă a întreprinderilor cooperatiste din Republica Moldova, a ramurilor economiei naționale.

Majoritatea întreprinderilor din sistemul cooperatist duc o lipsă de resurse, facilități și cunoștințe tehnice. Ca urmare, în actualele condiții ale economiei bazată pe cunoaștere, pentru a

porni o strategie cu șanse reale de succes în obținerea competitivității a devenit tot mai clară necesitatea ca entitățile economice să participe în rețele, alianțe și alte modele de colaborare pentru a reduce costurile din ce în ce mai ridicate ale transferului tehnologic. Fiind un instrument eficient de inovare în teritoriu, clusterul va aduce beneficii și asupra comercializării mărfurilor, realizării achizițiilor și prestării serviciilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- [1] Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.614 din 20.08.2013 cu privire la aprobarea Concepției dezvoltării cluste-riale a sectorului industrial al Republicii Moldova. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 30.08.2013, nr. 187-190.
- [2] Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 952 din 27 noiembrie 2013 privind aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 06.12.2013, nr. 284-289.
- [3] Crearea și organizarea clusterelor în Republica Moldova: Ghid metodic/ Inst. Naț. de Cerc.et. Econ. (INCE); executanți: Iordachi Victoria [et al.]. – Chișinău: INCE, 2018. ISBN 978-9975-3272-0-6
- [4] DUCA Maria Clusterul educațional-științific Univer Science. Aspecte strategice de dezvoltare. In: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”* Numărul 1(12), februarie 2009, pp. 44-47. ISSN 1857-0461
- [5] PORTER Michael E.. ... (1998). „Clusters and the new economics of competition”. In: *Harvard Business Review*, November-December, Vol.76, Nr 6 , pp.77-90. ISSN: 00178012
- [6] PORTER Michael E., CLARK Gordon L., FELDMAN Maryann P., GERTLER Meric S... (2000). Locations, clusters and company strategies. *The Oxford Handbook of Economic Geography*. – Oxford: Oxford University Press, pp. 253-274. ISBN 0585375941
- [7] SELNES Fred, JOHNSON Michael D. (2004). A dynamic customer portfolio management perspective on marketing strategy. In: Håkansson H., Harrison D. and Waluszewski A.(Eds) *Rethinking Marketing. Developing a New Understanding of Markets*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd, 2004, pp 117-135. ISBN: 0-470-02147-0
- [8] SOLVELL Orjan, LINDQVIST Goran, KETELS Christian (2003). *The Cluster Initiative Greenbook*. – Stockholm: Bromma tryck AB, 2003.ISBN 91-974783-1-8

CLIMATE CHANGE AND DESERTIFICATION IN ROMANIA

SCHIMBĂRILE CLIMATICE ȘI DEȘERTIFICAREA ÎN ROMÂNIA

POSTOLACHE ALEXANDRU GABRIEL, *Drd.*

Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6, număr de contact 0213191900, www.ase.ro)
alexandru.postolache04@gmail.com

ROTARU CIPRIAN, *Drd.*

Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6, număr de contact 0213191900, www.ase.ro)

GOLE IULIAN, *Drd.*

Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6, număr de contact 0213191900, www.ase.ro)

DUMITRACHE VICTOR, *Drd.*

Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6, număr de contact 0213191900, www.ase.ro)

Abstract

Climate change at the level of Romania generates one of the biggest challenges that the population is facing at the present time due to the disastrous effects through: increasing temperatures, drought of certain lakes, the risk of flooding on the other hand, which is increasing, modification of existing ecosystems as well as degradation of natural areas, but also the emergence of more and more diseases. In Romania, climate change affects all regions of the country, and the effects are increasingly visible, because if we look at the last few years, we observe the occurrence of unusual or unusual phenomena, all of which put a strong imprint on the quality of social and economic life. Climate change that has been felt more and more strongly in the last period of time, more exactly in the last decades, is a factor that triggers a disastrous series of consequences, affecting more and more the economic-social activity as well as the quality of life. Desertification is both a cause and a consequence of climate change and it often occurs when land management is not sustainable. This amplifies climate change, and agricultural lands lose their capacity to store the volume of greenhouse gases and carbon.

Key words: *climate, arid zone, desertification, globalization, environment.*

JEL Classification: *Q5*

INTRODUCTION

From year to year more and more land in Romania, especially in the South and West of the country, but not only is transformed into a dry area with an almost desert microclimate. Many areas in Dolj County, for example, take the form of a desert that stretches for 30 kilometers. Desertification is a process of land degradation and is greatly amplified in areas where the soil is affected by wind erosion and intensive deforestation, where a very arid climate is encountered. The result is the destruction of the layer that is fertile and the soil's inability to sustain human activities and biodiversity. The main cause of the occurrence of desertification is the destruction of forests which has very serious consequences on the soil, thus speeding up the process, since deforestation represents a source of economic income, being exploited excessively. As mentioned above, the most exposed areas of our country on the process of desertification are: Southern Moldova and the Romanian Plain, as well as Dobrogea. This makes its presence felt by shrinking the surfaces that are covered with vegetation, intensifying the erosion of the wind type, but also the amount of nutrients

that are in the soil. In recent years, these aspects have led to desertification, and one of the causes that led to the disaster is the conscious destruction of arable land, more precisely of the layer that protects the fertile soil, and the anthropic activities together with the desertification lead to the destruction of the entire ecosystem. According to the latest studies conducted in Romania, approximately, 400,000 hectares of agricultural area are transposed to the phenomenon of desertification. It is no secret that more than half of this area can be found in Oltenia, which is now called "desert". The very weak irrigation system as well as the very slow pace of building the protective curtains further accentuate this phenomenon. In the same area the temperatures are frequently high, the land has become very sandy, and the irrigation system and the weak one is almost destroyed. At the moment, it is quite difficult to stop this process, because the Romanian laws do not protect the investments made in this area.

Climate change in the last period refers to very high temperatures, as well as the lack of precipitation, as meteorologists indicate an increase of the average annual temperature in our country by 0.6 degrees Celsius, but with small differences in some regions. The warming accentuated by over 0.7 degrees Celsius is increasingly felt in the southern part of the country, as the average annual temperature reached 12 degrees Celsius, which shows 4 degrees more than the northern part of the country. For 16 years we have been dealing with increasingly hot periods and with very great ecoclimatic events of great magnitude over the last twenty years, namely: periods of drought, storms, tornadoes, catastrophic floods, even the change of seasons. [Bran, F., et all., 1995]

1. The phenomenon of desertification in areas of the country

These phenomena that are becoming more and more common are based on several types of consequences. The capital city of Bucharest is also called the "heat island" followed by the cities of Giurgiu and Timisoara, because here in the summer often the temperatures began to exceed 35 degrees Celsius many days in a row. At the country level it is very clear the tendency of increasing temperatures from South to North, especially of the extension of the phenomenon of desertification with anthropogenic and natural causes. Of the approximately 15 million hectares each year are affected by drought more than half, and the phenomenon of desertification covers about 360 thousand hectares, and the specialists state that if in the following period the necessary measures will not be taken, the population from the south of Romania, you will have to migrate to the Nordic side. Besides the fact that drought affects soils very much, another major aspect that must be considered is the fact that social-economic life tends to suffer. The strong impact is very well felt in the rural area approximately 48% of the population. Because here agriculture is the basis of society, about 30% of the population of the rural area occupies this area, which unfortunately is directly related to the weather conditions. Therefore, in this case, agriculture is at this moment the most vulnerable economic branch, when it comes to extreme weather phenomena. The most affected in these cases is the vegetable production, which is often transmitted to the zootechnical branch. Here the greatest losses are encountered especially in cereal crops, and the specialists some extreme weather phenomena, including drought can reduce the annual production by up to 50%. Here comes the fact that losses are also encountered because of the irrigation system that is not set up, it is not extended, but many times it is also non-functional, and at present the surface of Romania benefiting from irrigation is about 560 000 hectares. [Voda P., 2009].

With the decrease of agricultural production, food security is also affected, which increases the risk of deteriorating the health of the entire population. Our country is prone to frequent floods, and the largest risk areas are located especially in the hydrological basins of the great rivers such as: Somes, Mures, Olt, but also the Danube. The main causes for which floods are frequently

encountered in these areas are closely linked to the weather conditions, which due to the global warming have changed almost all the characteristics, by the fact that a large amount of precipitation is encountered in a very short time, and from from his point of view of performing some protection works we tend to unfortunately down. The main effects that the floods create have an economic and environmental nature. The damages on this side are most often individual, but also the community ones. Also here the phenomenon of explosion of strong epidemics with different diseases due to contamination of food reserves can be encountered. Romania has a history of floods if we remember the year 2005, or the Danube overturning in 2006.

In 2006, the Danube, recorded impressive values during the April-May period, because the largest flood in the last 110 years occurred with catastrophic floods and the destruction of many dams on many sectors of the river. The weather forecasts that are permanently updated by the meteorologists, show that Romania represents an eminence of some radical changes with torrential rains, floods, but also extremely dry summers, bringing numerous economic and social damages. For the period 2030-2050, in Romania it will be warmer with temperatures that will exceed one degree Celsius from another year, but the other extreme will be accentuated, namely the floods that will exceed 155 liters per square meter. Agriculture, water resources, forestry and biodiversity are just a few of the areas that will be seriously affected by desertification and climate change. In urban areas it will be increasingly difficult to live, the infrastructure will be increasingly exposed to various storms, we will have impressive amounts of snowfall, locally for the beginning of the period, but with possible expansion in a few years, which will degrade. very much the land and will bring changes in all forms of relief. [Cazac, V., et al., 2005].

We can realize that all these changes will lead to a decrease in the population, by increasing the incidences of nutrition and cardiovascular diseases. Even at global level, the trends and currently have three main directions such as: diabetes and obesity, finding alternative methods of nutrition, as well as increasing organic plantations. Also, more and more restrictions will be placed on the use of water for the industrial sector, even the domestic or agricultural ones. As the number of pollutants in the soil increases, the quality of the water will be less and less, the number of diseases will be doubled compared to the current period, and in some areas access to drinking water will be restricted. For the economic sectors the biggest changes will occur in agriculture, and in the areas that will be strongly affected by the drought there will be a reinvention of agricultural crops and we will have to increase the number of plants and species planted of exotic type. Another consequence by which desertification will make its presence more and more felt is the decrease of the river flows, which leads to the reduction of electricity production, and by 2035, the demand for energy will increase by approximately 31% because of extremely high temperatures. It is even expected that by the end of this century, the global temperature will increase by 4-4.5 degrees from what is currently happening. Therefore, Romania will be divided into two, namely the northern part which is hit by rain and low temperatures, and the southern part of the country will present extremely high temperatures, which will lead to desertification in many habitable areas at the present time, even it can be three times larger than it is now, if not acted upon accordingly. [Pătru I., et al., 2006]

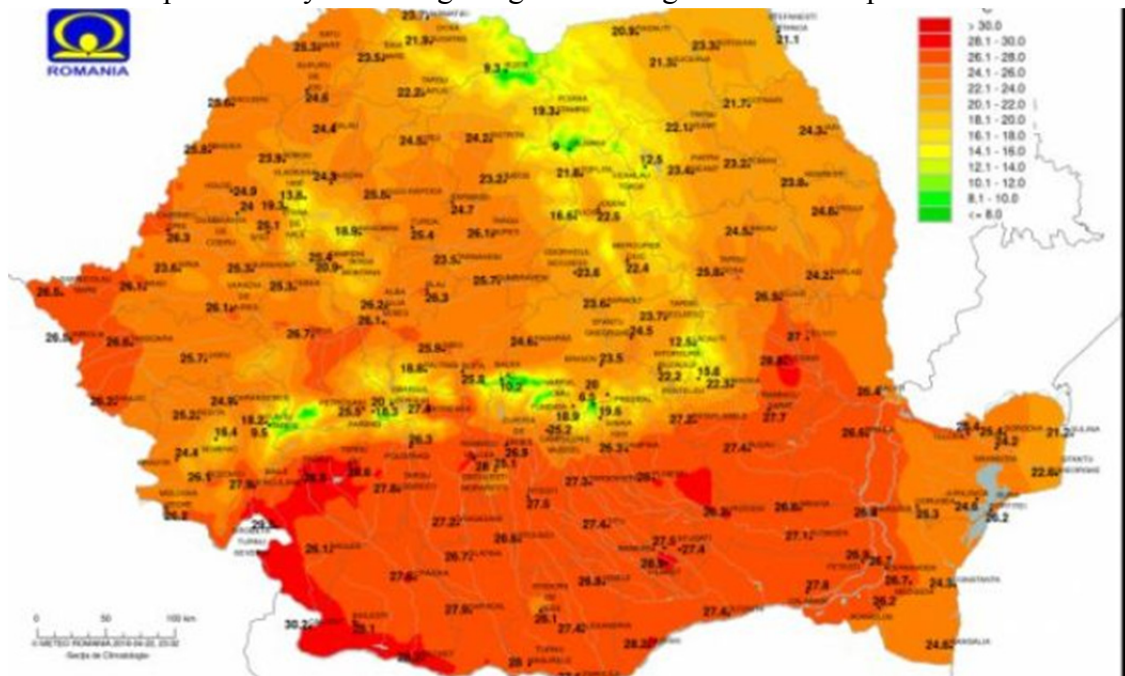
2. Desertification (the causes, effects and combating of desertification)

Adapting to everything that is happening now, is a process by which the population is taught how to react when discussing climate change. In this case we talk about multiple options that include a wide range of actions, from the technical ones to the change of behavior or even the mentality, towards the environment and here we refer to reducing water consumption through a more efficient organization. Other strategies may also refer to the implementation of warning

systems on the extreme weather phenomena that will occur, new strategies for managing and conserving biodiversity, restoring underground shelters, generally referring to sustainable development. Even if Romania has been prevented so far from forest fires that are already affecting many parts of Europe, this will not be the same when it will be installed in new periods of drought, in areas already known as Dobrogea, Muntenia and southern Moldova. At the moment we risk being affected by the worst effects of climate change and yet we contribute extremely little to removing them. [Ciulache S., & Iona N.,2009]

Combating these phenomena can be done by:

- Rethinking certain cities for the benefit of the human being, not of the cars, because it is the only solution that will help the cities to get used to this phenomenon of desertification, by continuously expanding the green spaces;
- As mentioned above, it is necessary to implement warning systems that will announce any catastrophes;
- The introduction and cultivation of live fences, as well as green roofs, in this way leading to a major improvement of the quality of the air as well as of the diminution of the floods or the flood;
- Thermal rehabilitation of all homes in the city in particular;
- Creating intelligent transport networks that will work continuously;
- Planting new forest curtains that are drought resistant, such as those in the Atlas Mountains;
- The correct distribution and dimensioning of the number of animals, and this will be done according to the transport capacity in order to avoid overweight;
- Creating and developing strong irrigation systems as well as stopping groundwater levels;
- Reduce pollution by observing the greenhouse gas elimination protocol.

Sursa: www.capital.ro

Soil degradation is a process with a rather long duration, which occurs with the use of agricultural lands, as well as their extension in the geographical environment, especially the traditional communities. The effects of these degradation processes make their presence felt by

reducing the bioproductive capacity of ecosystems as well as other chemical elements. In order to be able to identify the factors that led to the triggering of the phenomenon of desertification, it is quite important to start from the fact that they appear as a consequence of some direct and indirect factors being influenced by their anthropic origin. The natural factors that lead to the occurrence of this phenomenon in Romania, is constituted by the "abuses" made by the man for the use of the pedological resources and the deterioration of the geographical space in the arid areas. The elements of a natural frame that are made up of the characteristics of the relief and the hydrographic network lead to the erosion process of the lands. [Năstase, A., 2009].

The southern area of Romania is more and more predisposed to this phenomenon of desertification and at the same time represents the surface with at least a small degree of afforestation throughout the country. These lands are characterized by an arid climate that presents a deficiency of water in the soil especially during the summer, and presents quite vitreous conditions of planting, but also of the maintenance of the forest vegetation, which makes to capture a major attention in what it looks at what species should be planted as well as what afforestation technologies should be applied, and what kind of maintenance work should be followed. The opportunity to use the soil that comes from the discovery of active quarries, consists in diminishing the process of degradation of the lands and a continuous improvement of the environmental processes.

Analyzing the whole and the western part of Romania is affected by desertification, especially the area is very prone to this phenomenon. The causes of this effect and in this part of the country emphasize the clearing that is increasingly common, over-harvesting and irrigation, and from this it results that the population leads to acceleration of the process. Over-cultivation depletes the soil, deforestation removes the tree that supports the fertile soil, and over grazing defrosts the grassland all of them leading to the threat of population health, ecological balance and food security. According to studies, it is known that by 2020, more lands in more than 10 counties will go through a process of drying. These phenomena as we have discussed above are increasingly visible in the South of the country, where entire grasslands have been replaced by sandy beaches, where also many dunes are encountered, and according to the latest estimates over one hundred. thousands of acres have already been covered with sand. Most wheat and corn production, or especially cereals, will suffer and will change by 15% by 2020 and by more than 23% by 2050. [Dinu, L., 2009].

It starts from the premise that, given that the greenhouse gases will not have an increasingly reduced concentration, the temperatures will increase by approximately 5 degrees Celsius by the end of this century, therefore a replanting is required massive seedlings on sandy plantations, where nothing can be cultivated by stopping deforestation and restoring the protective curtains. At the same time, in the South area of the country there will be situations related to the economic side as it risks becoming difficult to live and very impracticable. In this case, the whole country must take measures to restore and afforest the habitats or to adopt new technologies in agriculture, so that the lands are irrigated and the plants cultivated in a responsible system. [Grecu F., 2010]

CONCLUSIONS

The present situation shows with certainty a rather serious point in which our country is at the present moment on the process of soil degradation. In this paper I have marked the main features that are defining in the problem of desterification, by trying to bring out the ecological spirit of each one of us and placing a strong emphasis on the destructive effect of our activity on the nature at the same time with the measures that are formed at national level, reducing or even stopping the self-destruction process. More than ever, our country is at a time when each of us must centralize its resources and forces in massive actions to combat desertification, because this is the place we leave

to our descendants. Today, we belong to a generation that is in pursuit of well-being and progress, but which unfortunately underestimates the primordial role of nature and even our future. The fact is that if we postpone this process soon it will be too late not only for our country but for the whole planet. We need to realize that we have huge potential and we can rebuild the world from the ground up if we all join forces. This is the moment when we must act.

REFERENCES

- Bran, F., Dinu, M. & Simion, T. (1995), *Economia turismului și mediul înconjurător*, București: Editura Economică .
- Cazac, V., Boian, I. & Prepeliță, A. (2005), *Principalele tipuri de hazarde naturale și impactul lor asupra mediului și societății*.
- Ciulache S., Iona N., (2009), *Esențial în meteorologie și climatologie*, Edit. Universitară, București.
- Dinu, L. (2009) *Efectele încălzirii globale asupra României*.
- Greco F., (2010), *Geografia Câmpiilor României. Note de curs*, Edit. Universității din București.
- Năstase, A. (2009) *Efectele încălzirii globale*.
- Pătru I., Zaharia L., & Oprea R., (2006), *Geografia fizică a României*, Edit. Universitară, București.
- Voda, P. (2009) *Schimbările climatice amenință fundamentele sănătății umane*.

POTENȚIALUL SECTORULUI AGRICOL AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII SPAȚIILOR RURALE

Liliana CIMPOIEȘ

Academy of Economic Studies of Moldova
61 B. Bodonii street, 2049 Chișinău, Moldova, +37379295721 liliana.cimpoies@gmail.com
Corresponding author: liliana.cimpoies@gmail.com

Abstract

The agricultural sector of the Republic of Moldova is characterized by a deep dual structure determined by the existence of a large individual sector (family farms and households) and corporate farms. The duality and the strong fragmentation of agricultural land, has a negative influence on the competitiveness of the agricultural sector. The purpose of this research is to assess the level of development of the individual sector and its contribution to the development of the rural areas. The research includes the analysis of secondary data from National Bureau of Statistics and survey data collected from 938 farms from nine districts. Increasing the farm performance y improving their efficiency and competitiveness could be regarded as a solution for a better standard of living of rural families and developing rural areas.

Key words: agriculture, farms, rural development, rural areas.

Jel classification: Q12, Q18, O13, J21.

INTRODUCERE

Este cunoscut faptul că agricultura din cadrul economiilor industriei agroalimentare este pilonul de bază a spațiului rural. Niciunul dintre programele de dezvoltare rurală nu ar putea fi dezvoltat fără să se țină cont de agricultură. Deși multe schimbări au avut loc în rolul și obligațiile agriculturii, aceasta din urmă rămâne a fi nucleul programului de dezvoltare rurală. Între timp, a apărut problema unei noi filozofii în dezvoltarea agricolă, ducând la ideea schimbării centrului de gravitație de la aspectul productivității la aspectul său multifuncțional [9].

Ruralul este de obicei înțeles ca un concept spațial, mai simplu definit ca tot ceea ce nu este urban. Ruralul a fost identificat cu mediul rural, agricultura, cultura tradițională și perifericitatea geografică. Totuși, astfel de definiții simple nu iau în considerare complexitatea cuprinsă a mediului rural [1].

O dezvoltare durabilă a zonelor rurale se bazează pe definiția zonelor rurale, dată în Carta europeană a zonelor rurale, conform căreia: „Mediul rural al Europei este un peisaj istoric și prețios cultivat în care oamenii trăiesc și muncesc și a căror întreținere este o problemă socială importantă, dar are și o valoare economică” [10].

Mărimea optimă a exploatațiilor agricole este dificil de definit, deoarece opiniile despre funcția obiectivă a fermierilor diferă și pentru că aceiași factori determinanți pot afecta dimensiunea exploatațiilor agricole în moduri diferite în diferite exploatații agricole sau țări [5]. Optimitatea dimensiunii exploatației agricole pentru o anumită țară este în mare măsură o întrebare empirică [11]. În general, dimensiunea optimă a exploatației agricole este o noțiune relativă care depinde de condițiile locale, cum ar fi ponderea populației rurale și particularitățile terenului agricol.

Odată ce cercetările vor arăta cel mai bun tip de exploatații din perspectiva dezvoltării rurale durabile, este necesar să aflăm cum este posibil de a le transforma în eficiente și competitive.

A fi eficient, potrivit lui Greene [4] este atunci când „producătorii... au produs cât mai mult cu inputurile disponibile pe care le-au folosit efectiv și dacă au produs acea producție la costuri minime”.

Agricultura moldovenească este încă caracterizată de un dualism structural pronunțat, cu un număr foarte mare de exploatații familiale de dimensiuni mici la o extremă și un număr relativ mic de exploatații corporative mari, cum ar fi cooperativele de producție agricolă și societățile cu răspundere limitată, la cealaltă. La mai mult de cincisprezece ani de la lansarea reformei funciare, piețele nu s-au dezvoltat pe deplin și exploatațiile individuale de dimensiuni medii, bazate pe piață, sunt rare: fermele familiale „mijlocii”, coloana vertebrală a oricărei agriculturi de piață, practic nu există în Moldova. Majoritatea fermelor individuale, mici ca mărime, produc numai pentru consumul propriu al familiei și nu pot găsi accesul la piață. Sărăcia accentuată face ca economia rurală să curgă din ce în ce mai mult către o economie naturală de subzistență, izolându-se de economia de piață.

MATERIAL ȘI METODE

Analiza cercetării se bazează pe statistici naționale și date din sondaje. Cercetarea face parte din proiectul Academiei de Științe „Dezvoltarea rurală durabilă în Republica Moldova în contextul aderării la UE”. În cadrul proiectului au fost examinate 938 de ferme individuale din nouă districte din toată țara.

Scopul este de a evalua performanța fermei și contribuția acesteia la nivelul de dezvoltare a zonelor rurale. Obiectivele studiului sunt de a evalua contribuția sectorului agricol la dezvoltarea economică, de a analiza influența asupra eficienței tehnice a fermelor a diferitor factori de influență, inclusiv veniturile, suprafața fermei, costurile de producție și creditele.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Spațiul rural al Republicii Moldova este puternic influențat de sectorul agricol. Această conexiune este marcată atât de contribuția agriculturii la Produsul Intern Brut (PIB) care se menține la un nivel de 12 procente pe parcursul ultimilor ani, iar împreună cu ponderea industriei alimentare a băuturilor și tutunul (24 și 10 procente) aducând o contribuție considerabilă (Figura 1). La fel, contribuția agriculturii la valoarea adăugată brută a continuat să se majoreze treptat, menținându-se la un nivel de 13 procente.

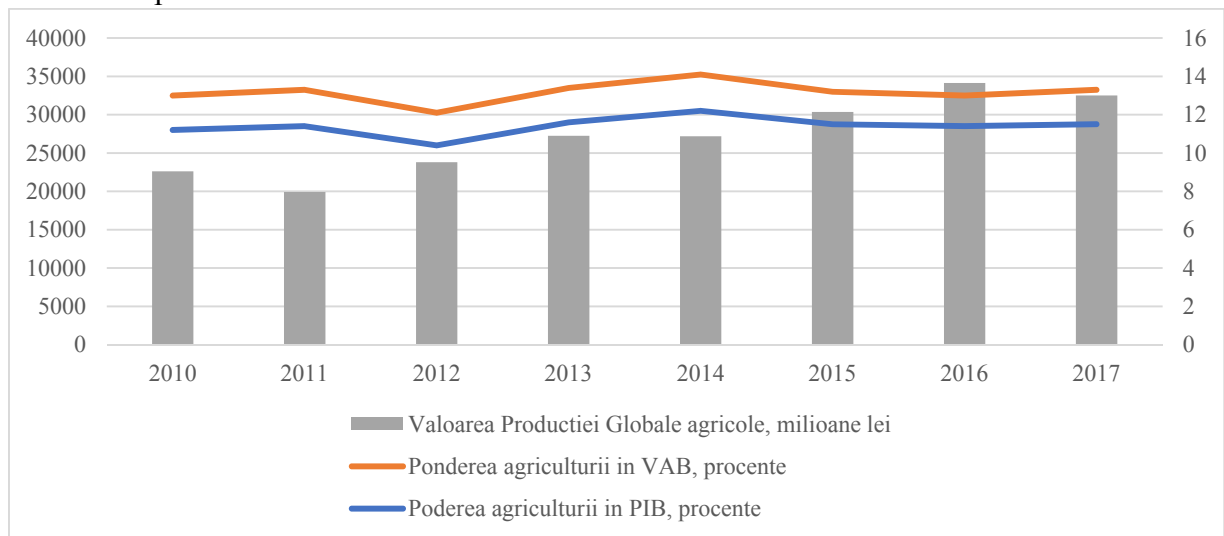

Fig. 1. Rolul agriculturii în economia națională, 2010 – 2017

Sursa: în baza datelor Biroului Național de Statistică [7]

Una din consecințele de bază ale procesului de transformare din anii 90 este legat de utilizarea terenului agricol. Conform datelor Recensământului General Agricol [8] în Republica Moldova există 2498,3 mii hectare de teren agricol, dintre care 1812,7 mii hectare sunt terenuri arabile, iar 298,9 mii hectare sunt ocupate de plantații multianuale. Suprafața medie a terenului agricol utilizat ce revine la o exploatare agricolă este de 2.99 hectare. Totuși distribuția terenului agricol este inechitabilă, astfel exploatarea de tip corporativ care reprezintă 0,4 procente din numărul total al exploatarea beneficiază de 61 procente din terenul agricol utilizat. Exploatarea agricole de tip individual (care reprezintă 99,6 procente din numărul total de exploatarea) le revine doar 39% din totalul terenului agricol utilizat. În ceea ce privește mărimea medie a unui teren agricol ce revine la o exploatarea putem menționa că la fel reprezintă o discrepanță majoră: exploatarea de tip corporativ beneficiază de o suprafață medie de 391 hectare, pe când celor individuale le revine doar 0.9 hectare.

Astfel, sectorul agricol al Republicii Moldova este caracterizat de o profundă dualitate: multe exploatarea individuale și câteva exploatarea de tip corporativ.

În perioada analizată s-a constatat o majorare considerabilă în valoarea producției agricole globale (Figura 2).

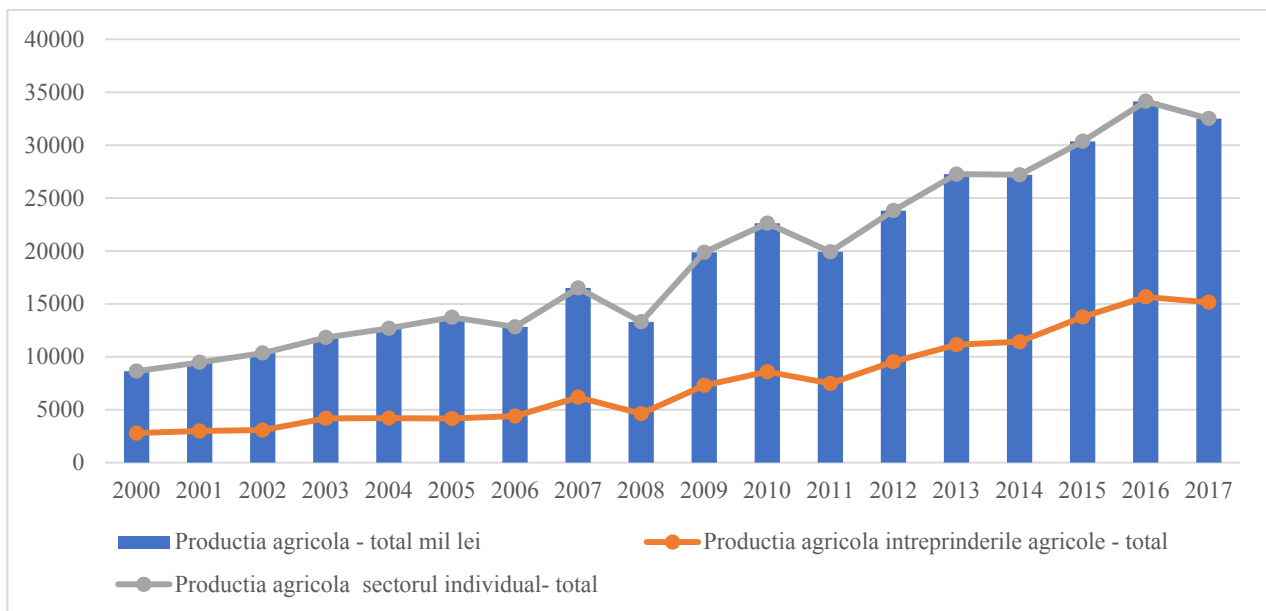

Fig. 2. Dinamica producției agricole globale

Sursa: în baza datelor Biroului Național de Statistică [7]

Volumul producției agricole produs în sectorul individual și întreprinderile agricole s-a majorat în această perioadă, constituind 15418 mii lei și respectiv 17358 mii lei în 2017. Valoarea producției agricole globale produse de către sectorul individual depășește cu 18 procente valoarea produsă cadrul întreprinderilor agricole. Conform studiului efectuat constatăm că suprafețele de teren agricol ale sectorului individual sunt ocupate în preponderență de culturi cerealiere, urmate de plantații multianuale (20%), floarea soarelui (11%).

Un aspect important al dezvoltării este corelat cu spațiul rural. În Republica Moldova spațiul rural este caracterizat prin existența a 1614 sate cu o populație de 2,42 milioane de oameni [9]. În spațiul rural persistă declinul populației, iar criza demografică în care se află Republica Moldova conduce la dispariția satelor și a miilor de locuitori.

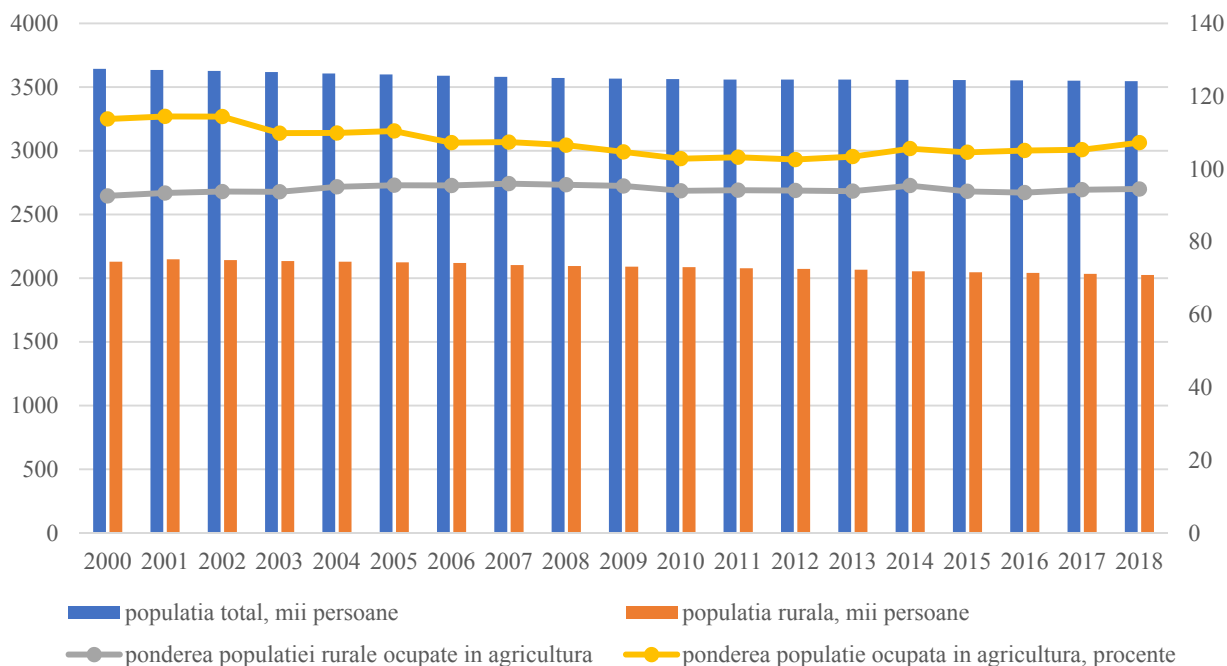

Fig. 3. Dinamica populației rurale, 2000 - 2018

Sursa: în baza datelor Biroului Național de Statistică [7]

Importanța dezvoltării sectorului agricol este condiționată și de faptul că o mare parte a forței de muncă este încadrată în agricultură (Figura 3). Analizând datele referitor la dinamica populației în perioada anilor 2000 – 2018, observăm o tendință de diminuare cu trei procente a numărului populației. Dacă este să ne referim la populația din mediul rural, putem menționa că aceasta s-a diminuat cu cinci procente în perioada analizată sau cu 104 mii persoane. În același timp dacă ponderea forței de muncă încadrată în agricultură s-a diminuat cu aproximativ 10 puncte procentuale (de la 21 la 11 procente), atunci ponderea populației rurale încadrate în agricultură a crescut de la 92 la 94 procente.

Conform datelor anchetării efectuate modificări au apărut și în componența familiilor din spațiul rural. Dacă în trecut familiile cu trei sau patru copii erau răspândite, în prezent acest tip are doar o pondere de 10% în eșantionul studiat. Majoritatea familiilor au doi sau trei membri, mai răspândite fiind cele cu doi membri care conform datelor anchetării au o pondere de 70%. Aceste modificări legate de diminuarea ratei natalității sunt influențate în primul rând de situația financiară a familiilor din mediul rural. O altă problemă pentru spațiul rural o reprezintă îmbătrânirea populației. Dacă analizăm vârsta medie a persoanelor cu funcții manageriale în multe gospodării de fermieri anchetate în acest studiu au o vârstă de la 50 la 70 de ani, pe când tinerii fermieri au o pondere de doar cinci procente. La fel este observată și o discrepanță de gen, femeile care dețin o poziție managerială în cadrul gospodăriilor de fermieri reprezintă doar un sfert, 75% fiind deținute de bărbați [3].

Sectorul agricol rămâne a fi principala sursă de venit a populației rurale (peste 60%). Din principalele categorii de venituri, conform datelor anchetării, salariile se clasează pe primul loc, urmate de veniturile din activitățile agricole (17,5%) și remitențe (23%). În același timp, veniturile din activitățile neagricole sunt foarte mici. Astfel, majorarea surselor de venit din activitățile neagricole ale populației din mediul rural poate constitui un element primordial pentru dezvoltarea rurală.

Un rol important pentru dezvoltarea spațiului rural și majorarea veniturilor populației rurale o are eficiența exploatațiilor agricole, în special a celor de tip familial sau gospodării de fermieri. Avantajul competitiv al exploatațiilor agricole rezultă din utilizarea eficientă a factorilor de producție.

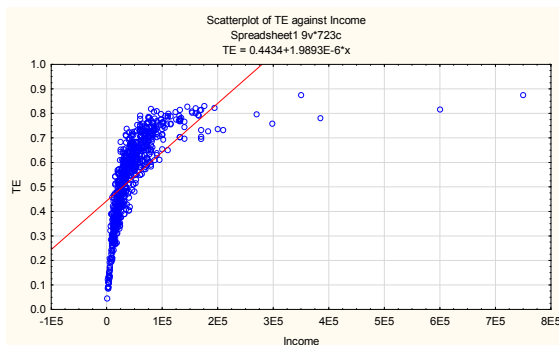

Fig. 4. Interdependența dintre eficiența tehnică a exploatațiilor agricole și mărimea venitului

Conform rezultatelor obținute ale eșantionului de exploatații agricole examinate putem conchide că valoarea medie a eficienței tehnice a fost de 0,53, astfel un nivel mediu de performanță [2]. Scorul include valori de la 0,04 la 0,87, ultima fiind cea mai eficientă exploatație agricolă. Rezultatele regresiei multiple arată o corelație strânsă (0,7) între eficiența tehnică a gospodăriilor de fermier și factorii de influență (suprafața terenului agricol, venitul, costurile de producție). O mai mare influență o are mărimea venitului (0,81) (Figura 4). Totuși, din veniturile gospodăriilor de fermier un impact mai mare asupra eficienței tehnice o au salariile (0,58), transferurile bănești de la familie sau prieteni (0,51) și plățile sociale (0,31).

Astfel, majorarea performanței exploatațiilor agricole prin creșterea eficienței și competitivității poate constitui o soluție pentru problema familiilor rurale cu venituri joase. Pentru atingerea unei eficiențe și o competitivitate mai înaltă a gospodăriilor exploatațiilor agricole sunt necesare unele modificări structurale serioase la nivelul sectorului agricol.

CONCLUZII

Sectorul agricol al Republicii Moldova este conturat de coexistența a mai multor exploatații agricole mici, în preponderență de tip familial, și câteva exploatații agricole de tip corporativ.

Suprafața medie a terenului agricol utilizat ce revine la o exploatație agricolă este de 2.99 hectare. Distribuția terenului agricol este inechitabilă, astfel exploatațiile de tip corporativ care reprezintă 0,4 procente din numărul total al exploatațiilor beneficiază de 61 procente din terenul agricol utilizat, în timp ce exploatațiilor agricole de tip individual (care reprezintă 99,6 procente din numărul total de exploatații) le revine doar 39% din totalul terenului agricol utilizat. La fel diferențe majore există și în ceea ce privește mărimea medie de teren agricol ce revine la o exploatație agricolă.

Componența familiei din spațiul rural conform datelor anchetării constituie doi sau trei membri. Proveniența veniturilor din sectorul agricol are o pondere înaltă printre principalele surse de venit ale populației rurale: Activitățile neagricole sunt puțin dezvoltate în spațiul rural al Republicii Moldova, având o pondere joasă în ponderea principalelor surse de venit.

Conform rezultatelor anchetării a 723 exploatații agricole de tip familial, acestea au înregistrat un scor al eficienței tehnice mediu de 0,53, demonstrând o performanță medie. Rezultatele regresiei arată o corelație moderată cu mărimea venitului și o corelație slabă cu suprafața terenului agricol.

Majorarea eficienței tehnice a exploatațiilor agricole ar influența pozitiv o creștere mai puternică a sectorului agricol, contribuind la majorarea venitului gospodăriilor de fermieri și dezvoltarea durabilă a spațiului rural.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Calannan, S., Cuddy, M., Ni Leime, A. 2006, Rural development: policy and institutions. In: Integrated development of Agriculture and Rural Areas in Central European Countries. Lexington Books, Lanham, MD.
- [2] Cimpoiș, L., Semionova, E. 2017, The individual sector of agriculture in Moldova and its contribution to the development of rural areas, Rural Development 2017: Bioeconomy challenges, 955-959.
- [3] Cimpoiș, L., Semionova, E., 2018, Farms typologies and their impact on the development of rural areas in Moldova, Conference Proceedings „Agriculture for Life, Life for Agriculture” 1(1), 190-195.
- [4] Greene, W. H. 1997, Frontier production functions. In Pesaran, M. H. and Schmidt, P., editors, Handbook of Applied Econometrics, volume II: Microeconometrics. Blackwell Publishers Ltd.
- [5] Koestner, U. 2003, A revival of large farms in Eastern Europe? – How important are institutions?, Plenary paper presented at the Conference of International Association of Agricultural Economists, Durban/South Africa, 16.-22.08.2003.
- [6] National Bureau of Statistics, 2016, Aspects of the population standard of living. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova.
- [7] National Bureau of Statistics, 2016, Statistical Yearbook of the Republic of Moldova.
- [8] National Bureau of Statistics, 2011, General Agricultural Census.
- [9] Oțiman, P.I. 2011, Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă. Editura Academiei Române, București, România.
- [10] Parliamentary Assembly 1996, European Charter for rural areas. Working Document 7507. On-line: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=7441&Language=EN>
- [11] Swinnen, J. 2006, Endogenous agricultural structures: Insights from transition countries. Paper presented at the 96th EAAE Seminar "Causes and Impacts of Agricultural Structures", Taenikon/Switzerland, 10.-11.01.2006.

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON NATURAL CAPITAL

INFLUENȚA GLOBALIZĂRII ASUPRA CAPITALULUI NATURAL

Dumitru Alexandru BODISLAV,

PhD Associate Professor, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Raluca Georgescu,

PhD Candidate, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Marcela Mitriță,

PhD Candidate, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Abstract:

This paper tries to present the whole perspective on globalization, sustainability and natural capital, all the ideas being filtered through the process of chronological evolution of the global economy, the process of Industry 4.0 and technological revolution.

Key words: innovation, globalization, natural capital, sustainability

1. Introducere

Producția industrială și activitatea lanțului de aprovizionare au evoluat de la o preocupare de mediu localizată la una de problemă globală. Problemele de mediu, pornind de la poluarea localizată a apei și gestionarea deșeurilor periculoase la schimbările climatice globale, sunt toate influențate de activitățile din lanțul industrial și din lanțul de aprovizionare.

Evoluția acestei preocupări de la nivel local la cel global poate fi atribuită multor progrese. În primul rând, știința legată de problemele de mediu și durabilitate s-a îmbunătățit considerabil în ultimul sfert de secol. Știm mai multe despre lume și influența omului, influența antropică decât în orice altă perioadă a istoriei noastre, deoarece studiul științific și instrumentația au devenit mai nuanțate, mai complexe și mai avansate.

În al doilea rând, comunicarea societății s-a îmbunătățit foarte mult. Social media și comunicații mobile au făcut accesul la informații și diseminarea instantanee de către persoane și grupuri. Vocile entităților neguvernamentale și ale activiștilor sociali au devenit mai puternice atunci când vine vorba de preocupările legate de mediul natural.

În al treilea rând, daunele cauzate mediului din surse antropice sunt mai mari datorită dezvoltării economice din întreaga lume. Costurile și pagubele cauzate de diferitele crize de mediu globale au crescut datorită unei mai mari urbanizări și dezvoltări de-a lungul regiunilor de coastă, de exemplu. Această dezvoltare economică a cauzat, de asemenea, o precaritate semnificativă ecosistemelor naturale.

În cele din urmă, dar nu exhaustiv, normele și așteptările instituționale s-au schimbat foarte mult, astfel încât dezvoltarea economică, cu orice preț, nu mai este o normă acceptată. Filosofia mai acceptată este că omul și sistemele sale nu sunt separate de natură, ci o parte integrantă a ecosistemului natural. Dacă există un prejudiciu pentru ecosistemul natural, supraviețuirea și viabilitatea omului vor fi în pericol. Gândirea, creșterea verde/ecologică a devenit o mantră pentru un număr de agenți instituționali.

Din perspectiva unei afaceri, globalizarea a determinat ca povara mediului să devină globală. Lanțurile de aprovizionare sunt acum interconectate în regiuni globale sensibile, cu influență profundă și extinsă asupra mediului. Firmele observă că adoptarea practicilor ecologice este

necesară pentru a menține un avantaj competitiv. Reputația și licența de a funcționa în diferite regiuni ale lumii necesită ca organizațiile să fie mai constiente în ceea ce privește mediul și sănătoase în producția lor.

Sustenabilitatea durabilă a mediului în cadrul producției nu este o idee care tocmai a apărut în acest mileniu, deși preponderența cercetării a început să câștige tracțiune numai în ultimii zece ani. Au fost solicitate să se extindă și să se țină cont de preocupările legate de mediu în strategia de fabricație și fabricație în acest mileniu.

2. Evoluția dogmatică a relației globalizare – capital natural

Potrivit lui Hoffman (1997), există patru etape istorice pentru ecologizarea corporativă. Prima etapă a fost ecologizarea industrială, unde costurile de poluare urmau să fie gestionate de managementul operațiunilor interne pentru a reduce costurile. Această perioadă este cel mai bine legată de deceniul anilor '60, și poate mai devreme. Această perspectivă a evoluat pentru a se concentra asupra ecologizării reglementării cu formarea EPA (Agenția pentru Protecția Mediului în SUA) și a acoperit cea mai mare parte a anilor '70. Dereglementarea de-a lungul anilor '80, dar și societatea civilă și organele de supraveghere organizaționale neguvernamentale au determinat organizațiile să adopte practici fundamentale de non- reglementare a responsabilității sociale corporative. La sfârșitul anilor '80, până la începutul acestui mileniu, a apărut ecologia strategică în cadrul organizațiilor. Acestea au fost cele patru etape până la acel moment. În cazul în care, în ultima etapă, organizațiile, în special industria chimică și cea petrolieră, au adoptat o perspectivă strategică.

Termenul mai larg al sustenabilității a preluat apoi un înțeles suplimentar, începând să înlocuiască managementul de mediu în industrie. În ultimele porțiuni ale acestei perioade, până în prezent, perspectiva strategică s-a extins pentru a include nu numai organizațiile și industriile individuale, ci și lanțurile de aprovizionare.

În această perioadă de timp s-a produs o schimbare în normele instituționale. Așa cum a observat Hoffman (1997), pe măsură ce aceste norme s-au schimbat, la fel și nevoia de a schimba structurile de producție industrială s-au modificat.

Pe parcursul evoluției problemelor de mediu și a normelor instituționale, chiar și respectarea de bază a dimensiunilor reglementărilor de mediu a fost rar menționată în literatura începând din anii 1970. A existat o mențiune intermitentă privind gestionarea daunelor aduse mediului industrial atunci când se analizează sistemele (de exemplu, creșterea dependenței reciproce între întreprindere și societate). Un alt exemplu, în analiza designului "sistemelor avansate de fabricație", face un comentariu lateral că respectiv costurile de mediu ale deșeurilor de nichel au devenit destul de extinse.

Accentul discuției atunci când a apărut în literatura eco-economică a fost că problemele de mediu, dintr-o perspectivă de conformare a reglementărilor, au fost reprezentate ca un cost care trebuia să fie gestionat și controlat. Înțelepciunea comună și tradițională a fost că procesele de producție și producția în sine au generat deșeuri dăunătoare mediului care trebuiau eliminate. De fapt, la 11 ani după publicarea atentă a lui Saunders (1971), a existat un articol care stipula că reglementările de mediu mai mari ar restrânge libertatea unei societăți. De fapt, 35 de ani mai târziu în 2017, contextul filosofic politic relativ reacționar încă mai există. Unii dintre politicienii noștri de frunte susțin că politica de reglementare în domeniul mediului limitează creșterea și libertatea nelimitate a organizațiilor noastre de producție.

În aceste perioade anterioare, dimensiunile sociale, o dimensiune mai largă a sustenabilității, sunt menționate în contextul abordării nevoilor umane. Chiar și teoria socio- tehnică a avut un accent foarte antropocentric, cu menționarea mediului natural și a ecologiei practic inexistente.

"Viitorul muncii" (Bullinger, Lentos, 1982) și "fabrica viitorului" (Bullinger et al., 1986) au reprezentat cercetări axate pe progresele tehnologice pentru viitor. Sustenabilitatea durabilă a mediului nu a fost evidentă ca subiect, deși noua lume pentru mediul de lucru uman a fost clar delimitată. Tehnologiile au jucat un rol de lider în acest moment, axându-se pe cercetare tehnologică și de operațiuni, chiar și atunci când au fost luate în considerare aspecte sociale largi.

Una dintre problemele de mediu care au apărut în anii '70 și au fost pătrundă în anii 1980 legate de utilizarea energiei și a producției eficiente a energiei. În anii '70, națiunile dezvoltate s-au confruntat cu un embargo asupra petrolului și o criză energetică. Ca răspuns la această criză au avut loc diverse activități de conservare a energiei și modelare. Industria nu era imună la unele răspunsuri. Scăderea resurselor, în special petrolul, cu preziceri ale "vârfului de petrol", a reprezentat preocuparea pentru mediu. Având în vedere această situație socială, două căi de lucru au fost dezvoltate în acea epocă și s-au axat pe evaluarea sistemelor alternative de energie pentru diverse preocupări operaționale și de distribuție, cu scopul de a conserva energia combustibililor fosili. Acest accent s-a schimbat mai târziu, deoarece preocupările legate de epuizare au dat calea schimbărilor climatice și preocupărilor legate de încălzirea mediului înconjurător.

Aceste nuanțe de cercetare precoce și mențiuni de interes pentru mediul înconjurător erau, de obicei, în contextul evaluării financiare și al evaluării alternativelor. Principiile fundamentale ale economiei de inginerie care se concentrează pe metodele tradiționale de evaluare, cum ar fi valoarea actuală netă și amortizarea, au fost principalele instrumente utilizate. Argumentarea a fost mai fundamentală în ceea ce privește obținerea de victorii simple pentru proiecte specifice. Această perspectivă va evolua de-a lungul anilor la o justificare mai strategică și la o evaluare a sistemelor sustenabile din punct de vedere ecologic, care includ un set mai larg de factori mai puțin tangibili.

Un alt aspect al modelelor decizionale timpurii a fost acela că preocupările legate de mediu nu au fost în centrul atenției în cadrul modelelor financiare. Atunci când au fost luate în considerare problemele de mediu în modelele de decizie și de evaluare, ele au fost de obicei incluse drept criterii secundare. De exemplu, construcția lui Saunders (1971) necesită luarea în considerare a problemelor legate de decizia și localizarea instalației, o lucrare timpurie cu privire la luarea deciziilor cu mai multe criterii a inclus mediul natural și considerațiile de poluare într-un model de decizie. Această publicație a considerat factorul de mediu doar în unul din cele trei studii de caz pe care le-au introdus în sprijinul contribuției lor metodologice. Studiile ulterioare anilor '90 consideră în mod explicit și centralizat factorii de sustenabilitate mai largi și mai ales factorii de durabilitate ecologică în luarea deciziilor privind localizarea.

Pe parcursul restului anilor 1980 nici o mențiune despre mediul natural, fie ca un subiect explicativ de bază într-un cadru de fabricație, fie ca o problemă secundară, nu au apărut în literatura eco-economică. În această perioadă, managementul total al calității (TQM), just-in-time (JIT), tehnologia de grup, producția celulară, producția computerizată și flexibilă reprezintă cea mai mare parte a cercetărilor și patentelor create.

În 1987, Comisia Brundtland a popularizat termenul "dezvoltare durabilă" în cartea "Viitorul nostru comun". Sustenabilitatea a fost definită ca, parafrazând, "*satisfacerea nevoilor de astăzi, fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface și nevoile*". Termenul durabilitate, cu o conotație de mediu sau socială, nu ar putea fi văzut într-o publicație științifică de profil până în 2002 la 15 ani după ce termenul a fost stabilit.

Interesant, în perioada 1980, atât JIT, cât și TQM au avut principii filozofice importante legate de deșeuri zero, reducerea deșeurilor sau adăugarea de valori prin eliminarea deșeurilor. În mod similar, una dintre cele mai vechi mențiuni de reducere a deșeurilor într-o lucrare științifică de

mediu a avut loc în integrarea simulării pentru a determina proiectarea optimă a sistemelor de producție. De multe ori de-a lungul anilor a fost menționată reducerea și minimizarea deșeurilor. În afară de Saunders (1971), menționarea deșeurilor în contextul minimizării sarcinilor ecologice a fost inexistentă în publicațiile inițiale de profil.

Legătura JIT / TQM cu minimizarea deșeurilor va apărea pe măsură ce terminologia a devenit clară ca principii de producție redusă. În ultimul studiu, termenul eufonios "sărac și verde" a devenit în cele din urmă o parte integrantă a echipelor de cercetare privind producția și sustenabilitatea mediului.

În 1995 și 1996 au apărut intenții și interese în ceea ce privește aspectele naturale ale mediului, deoarece așteptările instituționale ale cercetătorilor în materie de producție și operațiuni și societatea au evoluat. Dogma din literatura de management și de organizare s-a mutat la identificarea și valorificarea oportunităților câștigătoare (victorii ecologice și economice / de afaceri) și a face bine făcând bine.

3. Utilizarea resurselor în mod rațional și producția din perspectiva globalizării capitalului natural

Vom folosi anul 1995 ca an de bază pentru a stabili următoarea curbă temporală a drumului către un mediu de producție și lanț de aprovizionare mai durabile din punct de vedere al mediului. În acel an, s-a fost publicată prima lucrare care ar putea fi considerată o ecologizare a lanțului de aprovizionare de către Hoshino et al (1995). Aceștia au introdus conceptul de trecere de la o societate liniară la o societate orientată spre reciclare. Autorii, nu în mod surprinzător, au fost din Japonia. În această perioadă, Japonia se confruntau cu limitări ale resurselor și spațiului și a considerat o economie bazată pe reciclare; o "economie circulară". Chiar și astăzi, economia circulară și conceptele ecologice industriale reprezintă domenii importante de cercetare, în special pentru piețele emergente. În aceeași lucrare s-a făcut aluzie la o producție și un consum responsabil și durabil.

În 1989, Scientific American a introdus conceptul popular de cercetare disponibilă maselor, care a influențat inclusiv propria noastră activitate în buclă închisă, economie circulară și cercetare ecologică industrială. Frosch și Gallopoulos (1989) au introdus multe astfel de concepte și s-au axat pe strategii de fabricație care încorporează deșeurile unei singure organizații ca o contribuție importantă la o altă organizație. În acest caz, deșeurile nu mai erau rele, dar deșeurile deveneau "alimente", așa cum se menționează în paradigma "leagănul de reîncarnare" a designului modern pentru mediu (DFE) și eco-design.

Economia circulară (CE) se bazează pe utilizarea lanțurilor de aprovizionare cu buclă închisă și logistica inversă. Originile sale pot fi urmărite până în secolul al XIX-lea, conceptul de metabolism industrial a fost recunoscut de industrii și au fost introduse conceptele, cum ar fi hrana pentru deșeurile. Conceptul de simbioză industrială, aspect critic al economiilor circulare la nivelul lanțului industrial și al lanțului de aprovizionare, a început să apară în literatură. În cadrul simbiozelor industriale sunt integrate entități, organizații și procese separate și este încurajat un schimb fizic de materiale, energie, apă și subproduse.

În general, CE poate fi definită ca un model economic în care resursele, achizițiile, producția, reprocesarea sunt proiectate create pentru a maximiza performanța de mediu și bunăstarea umană. Aceasta a fost luată într-un mod mai amplu și inventată de economiști menționând evoluția de la un sistem economic tradițional deschis la sistemul economic circular. Într-o revizuire recentă a literaturii, Ghisellini și colab. (2016) au susținut că economia circulară își are fundamentul în conceptul de ecologie industrială, ecosisteme industriale sau simbioză industrială; logistica inversă jucând un rol important.

În anii '90, termenul "economie circulară" a fost inițiat la nivel național ca politică. Legislația circulară din Germania din 1996 (Kreislaufwirtschaft) a fost una dintre primele mențiuni de reglementare a CE și a vizat reducerea utilizării terenurilor pentru eliminarea deșeurilor prin concentrarea asupra evitării deșeurilor solide și a reciclării în circuit închis (necesitând din nou dezvoltarea sistemelor de logistică inversă). Japonia a oferit "Sound Material-Cycle Society", element care a reprezentat versiunea sa a unei politici economice circulare. Politicile CE din Japonia s-au axat pe gestionarea deșeurilor solide, epuizarea resurselor și deficitul de teren. În Statele Unite, eforturile legate de proiectul de prevenire a poluării au implicat dezvoltarea proiectelor guvernamentale care se axează pe utilizarea schimburilor de deșeuri și a parcurilor eco-industriale.

Conceptul de CE în China a căutat să obțină avantaje câștigătoare pentru decuplarea daunelor aduse mediului de creșterii economice. Ca parte a dezvoltării economice a Chinei, au fost subliniate practicile CE cum ar fi instituirea sistemului de colectare a deșeurilor prin logistica inversă, tehnologiile de reciclare a deșeurilor, cum ar fi tehnologia de remanufacturare și dezasamblare și reformarea circulară a parcurilor industriale.

În general, în cadrul paradigmei economice de creștere ecologică, economia circulară încorporează politici și strategii pentru un consum mai eficient de energie, materiale și de apă, limitând deșeurile care sunt eliberate în mediu.

4. Va fi tehnologia răspunsul la un viitor sustenabil?

Teoria modernizării ecologice impune ca povara mediului și creșterea economică să poată fi decuplate prin tehnologie. Ecuația IPAT prevede că impactul asupra mediului (I) este egal cu populația (P) * Afluența (A) divizată de tehnologie (T) (Commoner, 1971). Tehnologia este privită ca un salvator al dezvoltării umane și creșterii economice. Alții au văzut acest accent explicit pe tehnologie ca fiind prea optimist, în special fără a schimba celelalte părți ale ecuației IPAT (Saunders, 1971).

Vom analiza tehnologia la nivel de proces și tehnologia de fabricare și furnizare a lanțului de aprovizionare. O dimensiune comună este că automatizarea și producția integrată de calculator vor fi direcțiile majore pentru tehnologia de fabricație. Tehnologia digitală și industria 4.0 (de exemplu, internetul obiectelor -IoT și sistemele ciber-fizice) reprezintă concepte asemănătoare legate de viitorul producției. Eficiențele resurselor, flexibilitatea și personalizarea sunt toate aspecte ale societății și ale piețelor care determină adoptarea conceptelor Industry 4.0.

Tehnologia de fabricație și industrializarea, fie că este vorba de 1.0 sau 4.0, necesită funcționarea eficientă a energiei. Sursele de energie și modul în care acestea pot fi utilizate cu tehnologia sunt ceva ce inginerii de producție vor studia ani de zile de acum înainte. Această tehnologie se concentrează asupra activităților de procesare.

Evoluția către energia regenerabilă ca majoritate a surselor de energie pare inevitabilă în următoarele decenii. Dacă această evoluție continuă și presupunând că fuziunea nu devine o tehnologie energetică viabilă, în următorii 50 de ani, ce înseamnă aceasta? În prezent, marea majoritate a energiei este generată de combustibilii fosili care dăunează mediului într-o varietate de moduri. Florile și fauna (biodiversitatea provenită din aprovizionarea în zone sensibile din lume), terenurile (foraj în zone sensibile, fracturi hidraulice), apa (scurgerile de petrol, forarea și fracturarea), aerul (emisiile de carbon și particule) care pot apărea din utilizarea combustibililor fosili. Problema care apare și poate afecta producția este fiabilitatea, stocarea și accesibilitatea combustibililor nefosili, surse regenerabile de energie.

Vor reprezenta instalațiile grele de producție normele în acest mediu sau vor fi mai probabile microfabricile și sistemele de procesare asociate cu acestea? Comerțul cu amănuntul din

microfabrică a fost menționat ca un model de sistem alternativ de producție în cadrul unei economii distribuite. Unitățile de producție mici și micro, ar putea fi distribuite astfel încât să fie mai aproape de bazele lor de clienți și să ofere ample oportunități de îmbunătățire a livrării și a producției personalizate în apropierea piețelor de desfacere. De fapt, unele industrii, cum ar fi industria fabricării berii, sunt pline de micro- fabrici de bere. Acest concept pentru bunuri de masă cum ar fi automobile și electronice poate reprezenta direcția pentru economiile viitoare. Energiile regenerabile, distribuite care susțin aceste facilități mai mici par a fi o potrivire naturală. În aceste sisteme de flexibilitate, o situație cu costuri reduse, personalizate, ar fi o cerință maximă.

Materialele au implicații semnificative asupra mediului și reprezintă, de asemenea, un alt aspect important al procesului de fabricație. Cercetarea materialelor va fi un aspect important al gestionării sistemelor de producție. Materialele care necesită mai puțină energie, resurse, sunt durabile și reutilizabile în diverse forme și vor trebui să fie proiectate. Designul materialelor și manufacturabilitatea acestora, chiar și astăzi, sunt evaluate la nivel atomic și molecular. Nanotehnologia și materialele vor avea, probabil, durabilitate ecologică și implicații asupra producției pentru cel puțin câteva decenii. Micro-fabricile care se concentrează asupra producției la nivel de nanomateriale pot fi completate folosind diferite procese de fabricare a aditivilor. Proiectarea sistemelor de micro-fabricare care vor folosi mai puține materiale și vor avea mai puține deșeuri este foarte probabil în acest mediu. De asemenea, materialele de auto-întreținere și inteligente pot prelungi durata de viață a produselor, reducând astfel necesitatea unor emisii suplimentare de fabricație și diminuarea epuizării resurselor. Înlocuirea materialelor periculoase sau rare poate evolua, de asemenea, datorită dezvoltării nanomaterialelor și a procesului de fabricație al acestora. Dezvoltarea tehnologiilor de fabricare a aditivilor, în prezent în fază incipientă, poate juca un rol mai important în aceste fabrici de microfabricare și poate fi localizată chiar și la locul consumatorului. Astfel, mișcarea materialelor și transportul produselor pot avea ca rezultat reducerea consumului de energie și scăderea volumului de deșeuri generate.

5. Bibliografie:

- (1) Ahmed, A. M., & Abdalla, H. S. (2000). Beyond competition: A framework for the 21st century. *International Journal of Production Research*, 38(15), 3677-3709.
- (2) Alcott, B. (2005). Jevons' paradox. *Ecological economics*, 54(1), 9-21.
- (3) Anderies, J.M., Janssen, M.A., & Ostrom, E. (2004). A framework to analyze the robustness of social-ecological systems from an institutional perspective. *Ecology and Society*, 9(1)
- (4) Bellamy, J.A., Walker, D.H., McDonald, G.T., & Syme, G.J. (2001) A systems approach to the evaluation of natural resource management initiatives. *Journal of Environmental Management*, 63, 407-423.
- (5) Berkes F, Colding J, & Folke C. (2003). *Navigating social-ecological systems: building resilience for complexity and change*. Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie.
- (6) Berkes, F., & Seixas, C.S. (2005). Building resilience in lagoon social-ecological systems: a local-level perspective. *Ecosystems*, 8, 967-974.
- (7) Bhattacharya, A., Dey, P. K., & Ho, W. (2015). Green manufacturing supply chain design and operations decision support. *International Journal of Production Research*, 53(21), 6339-6343.
- (8) Bhattacharyya, S. K., & Coates, J. B. (1974). The assessment of manufacturing technology. *International Journal of Production Research*, 12(2), 159-177.
- (9) Bullinger, H. J., & Lentens, H. P. (1982). The future of work. Technological, Economic and Social changes. *International Journal of Production Research*, 20(3), 259-296.
- (10) Bullinger, H. J., Warnecke, H. J., & Lentens, H. P. (1986). Toward the factory of the future. *International Journal of Production Research*, 24(4), 697-741.
- (11) Calvo, R., Domingo, R., & Sebastián, M. A. (2008). Systemic criterion of sustainability in agile manufacturing. *International Journal of Production Research*, 46(12), 3345-3358.
- (12) Campbell, B., Sayer, J.A., Frost, P., Vermeulen, S., Pérez, M.R., & Prabhu, A.C.(2001). Assessing the performance of natural resource systems. *Ecology and Society*, 5(2)
- (13) Carson, R., (1962). *Silent Spring*. Houghton Mifflin Harcourt.

- (14) Chan, F. T., Li, N., Chung, S. H., & Saadat, M. (2017). Management of sustainable manufacturing systems—a review on mathematical problems. *International Journal of Production Research*, 55(4), 1210-1225.
- (15) Chertow, M. R., 2000. Industrial symbiosis: literature and taxonomy. *Annual Review of Energy and the Environment*, 25(1), 313-337.
- (16) Chun, Y., & Bidanda, B. (2013). Sustainable manufacturing and the role of the International Journal of Production Research. *International Journal of Production Research*, 51(23-24), 7448-7455.
- (17) Commoner, B. (1971). *The closing circle: Man, nature and technology*. Alfred A. Knopf, New York.
- (18) Conley, A., & Moote, M.A. (2003). Evaluating collaborative natural resource management. *Society and Natural Resources*, 16, 371-386.
- (19) Corominas, A. (2013). Supply chains: what they are and the new problems they raise. *International Journal of Production Research*, 51(23-24), 6828-6835.
- (20) Cumming, G.S., Barnes, Perz, S., Schmink, M., Sieving, K.E., Southworth, J., Binford, M., Holt, R.D., Stickler, C., & Van Holt, T. (2005). An exploratory framework for the empirical measurement of resilience. *Ecosystems*, 8(8), 975-987.
- (21) Das, S. K., Yedlarajiah, P., & Narendra, R. (2000). An approach for estimating the end-of-life product disassembly effort and cost. *International Journal of Production Research*, 38(3), 657-673.
- (22) Davis, L. E. (1971). The coming crisis for production management: technology and organization. *The International Journal of Production Research*, 9(1), 65-82.
- (23) de Groot, R., Wilson, M., & Boumans, R. (2002). A typology for the description, classification and valuation of ecosystem functions, goods and services. *Ecological Economics*, 41(3), 367-567.
- (24) De Oliveira Matias, J. C., & Coelho, D. A. (2002). The integration of the standards systems of quality management, environmental management and occupational health and safety management. *International Journal of Production Research*, 40(15), 3857- 3866.
- (25) Dou, Y., & Sarkis, J. (2010). A joint location and outsourcing sustainability analysis for a strategic offshoring decision. *International Journal of Production Research*, 48(2), 567-592.
- (26) Durugbo, C. (2013). Competitive product-service systems: lessons from a multicase study. *International Journal of Production Research*, 51(19), 5671-5682.
- (27) Dyckhoff, H. (2000). The natural environment: towards an essential factor of the future. *International Journal of Production Research*, 38(12), 2583-2590.
- (28) Ekins, P., Simon, S., Deutsch, L., Folke, C., & de Groot, R. (2003). A framework for the practical application of the concepts of critical natural capital and strong sustainability. *Ecological Economics*, 44, 165-185.
- (29) Evans, S., Partidário, P. J., & Lambert, J. (2007). Industrialization as a key element of sustainable product-service solutions. *International Journal of Production Research*, 45(18-19), 4225-4246.
- (30) Fazakerley, M. (1974). Social and human factors in industrial systems. *International Journal of Production Research*, 12(1), 139-147.
- (31) Frosch, R. A., & Gallopoulos, N. E. (1989). Strategies for manufacturing. *Scientific American*, 261(3), 144-152.
- (32) Geng, Y., Sarkis, J., Ulgiati, S., & Zhang, P. (2013). Measuring China's circular economy. *Science*, 339(6127), 1526-1527.
- (33) Ghadimi, P., Azadnia, A. H., Heavey, C., Dolgui, A., & Can, B. (2016). A review on the buyer–supplier dyad relationships in sustainable procurement context: past, present and future. *International Journal of Production Research*, 54(5), 1443-1462.
- (34) Ghisellini, P., Cialani, C., & Ulgiati, S., 2016. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, 114, 11-32.
- (35) González-Benito, J., & González-Benito, Ó. (2006). The role of stakeholder pressure and managerial values in the implementation of environmental logistics practices. *International Journal of Production Research*, 44(7), 1353-1373.
- (36) Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Sage Publications, Thousand Oaks, California.
- (37) Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248.
- (38) Hoffman, A., (1997). *From Heresy to Dogma: An Institutional. History of Corporate Environmentalism*. San Francisco: New Lexington Press.
- (39) Saunders, B. W. (1971). Facilities design: a problem of systems analysis. *International Journal of Production Research*, 9(1), 3-10.

STIMULAREA MIGRAȚIEI DE REVENIRE ÎN CONDIȚIILE CONTEMPORANE

¹*Conf. univ. dr. Nolea FILIP*

²*Conf. univ. dr. Natalia COȘELEVA*

¹*Academia de Studii Economice a Moldovei,*

str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,

Tel.: +373 22 22 41 28, web site: www.ase.md

²*Universitatea de Stat din Moldova,*

str. Alexei Mateevici 60, Republica Moldova, Chișinău,

Tel.: +373 22 24 42 48, web site: www.ase.md

Abstract

Since the early 70-ies, governments of many Western countries have taken active measures to encourage the departure of immigrants to their homeland. Material compensation for returned workers, professional retraining of departing immigrants, providing of economic assistance to the countries of emigration are traditional measures of stimulating remigration. At the same time, most incentive return migration programs have not reached their goals. These problems are relevant for Moldova. In modern conditions it is necessary to add new approaches, which are going to be identified looking to an analysis of the factors determining return migration, as well as the adaptive behavior of labor migrants. This will adjust the immigration policy and maintain the quantity and quality of labor potential.

Keywords: *migration, return migration, reintegration, intent on returning, migration policy, Moldova.*

JEL CLASIFICATION: F22.

INTRODUCERE

Lucrarea reprezintă o cercetare, în circumstanțele contemporane, a problemelor ce țin de reîntoarcerea acasă a lucrătorilor migranți, ceea ce prezintă importanță atât pentru țările-gazdă, cât și pentru țările de origine ale migranților, pentru că implică transferul de capital financiar, uman și social acumulat, în contextul crizei refugiaților din statele Occidentului, o prioritate a politicii europene constă în găsirea soluțiilor de revenire a imigranților în țara de origine. Acest fenomen are loc pentru contracararea creșterii cheltuielilor publice ridicate pentru asistență socială, pentru evitarea mișcării sociale, pentru asigurarea securității naționale.

Obiectivele cercetării rezidă în:

- cercetarea problemelor ce vizează revenirea și reintegrarea migranților moldoveni din străinătate în Republica Moldova;
- prezentarea argumentelor ce țin de intenția de reîntoarcere a lucrătorilor migranți din străinătate;
- familiarizarea cu experiența altor țări în stimularea migrației de revenire;
- evidențierea efectelor în procesul reintegrării migranților și determinarea modalităților de valorificare a potențialului acestora pentru dezvoltarea economiei Republicii Moldova.

Cercetarea se bazează pe soluționarea următoarelor probleme: Cauzele revenirii migranților acasă. Care este profilul social al migranților reveniți? Problemele cu care se confruntă migranții în procesul de reintegrare. Care este poziția guvernului în domeniul reintegrării? Eficiența reintegrării și problemele existente.

I. ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE ȘI PRACTICE DE STUDIERE A FENOMENULUI MIGRAȚIEI DE REVENIRE

Migrația de revenire sau reemigrarea (David și van Houte, 2008) este considerată etapa finală a procesului de migrație. Acest proces mai cuprinde și etapele pregătirii sau luării deciziei de revenire și a revenirii propriu-zise – a integrării în țara de origine. Cercetătorul Cassarino remarcă faptul că o atenție deosebită, în studiul migrației de revenire, trebuie acordată procesului luării deciziei (adică, perioada de analiză a informațiilor, a legăturilor sociale locale și transnaționale), precum și resurselor financiare și sociale necesare pentru a se reintegra în țară, care afectează sustenabilitatea acestui proiect de revenire [1].

Intențiile și comportamentul de revenire determină și explică tendințele de economisire, remitere și investire. De o stringentă actualitate e și problema conservării atât cantitative, cât și calitative a potențialului de muncă al republicii prin diminuarea factorilor de respingere și accentuarea factorilor de atragere a forței de muncă. În această conjunctură, reemigrarea poate fi analizată ca instrument suplimentar de compensare a migrației externe de muncă.

Conform cercetărilor [2], migrația de revenire, în condițiile contemporane, reprezintă efectul acțiunii factorilor de „respingere” a migranților din țările primitoare, și nu a factorilor de „atrageră” din țările de origine. Migranții au decis să revină acasă în urma lipsei locurilor atractive de muncă, înrăutățirii condițiilor de trai în străinătate, a creșterii xenofobiei populației locale. Cauzele revenirii (factorii „respingerii”) sunt diferite și includ deportarea, problemele personale (divorț, starea sănătății), clima locală necorespunzătoare.

La factorii de „atrageră”, se raportează dorul de casă, imposibilitatea integrării familiei în străinătate, dorința de a-și educa copiii, prezența proprietății private în Republica Moldova.

O contribuție aparte în studiul problemei de revenire a migranților și-a adus-o monografia „Problemele reintegrării și reîntoarcerii migranților de muncă din UE în statele zonei de frontieră”, elaborată de autorii V. Moșneagă și E. Burdelnîi (Vilnius, 2012). Studiind particularitățile și motivele de revenire și reintegrare a migranților în R. Moldova, autorii au concluzionat că reîntoarcerea migranților este dictată de următoarele motive: potențialul demografic valoros; astfel de persoane sunt capabile să-și asume riscuri, să se manifeste într-un mediu străin, inițial nefavorabil; este un strat sociocultural, democratic, profesional și lingvistic nou; aceștia sunt oameni care au câștigat bani și sunt capabili să investească în dezvoltarea economiei și a sferei sociale [3].

Conform Fundației Europene de Instruire (FEI), migrația de revenire contribuie la dezvoltarea locală chiar mai mult decât remitențele. Remitențele sunt utilizate în mare parte pentru consum, pe când economiile care deseori constituie scopul sau premisa pentru migrația de întoarcere a moldovenilor se folosesc mai degrabă pentru activități productive [4].

În funcție de obiectivele stabilite și de gradul de realizare al lor, datele comparative indică o schimbare nesemnificativă în rândul migranților cu intenție de a reveni [5, p. 59]. Mai mulți migranți au menționat că obiectivele prioritare sunt, de fapt, obținerea unui loc de muncă profitabil și asigurarea cu o pensie la revenirea în Moldova. În general, femeile sunt mult mai interesate în asigurarea unei pensii (11%, comparativ cu 3% pentru bărbați). Aceeași tendință este valabilă și pentru migranții din grupa de vârstă 45-65 (16%, comparativ cu 3% migranți din grupa de vârstă 30-44). O importanță mare în determinarea comportamentului de revenire o au și factorii externi, pe care migrantul nu-i poate controla, și anume: oportunitățile de angajare sau climatul investițional din Moldova.

Tendențele de revenire ale migranților sunt influențate de intenția de a achiziționa bunuri imobiliare. De fapt, acumularea de economii pentru procurarea de imobil în Moldova constituie obiectivul primar al multor migranți autohtoni.

Procurarea de imobil va accentua tendința generală de urbanizare în Moldova [5, p.62]. Profilul migranților care intenționează să revină la Chișinău și nu în localitatea de origine include persoanele în vârstă, cu venituri mari, și cu nivel de intenții de economisire/investire înalt. De asemenea, mai mulți migranți din Italia, spre deosebire de cei din Rusia, optează pentru Chișinău. Preferința pentru Chișinău este condiționată de oportunități de angajare și investiționale mai mari. Această constatare este confirmată de intențiile de revenire și investiționale ale multor migranți.

Rezultatele studiului confirmă că dorința mai mare de a reveni în Moldova o manifestă persoanele căsătorite (cei care au lăsat familia în Moldova) și persoanele care au atins un anumit nivel al economiilor; probabilitatea de revenire este mai mare a persoanelor care activează în agricultură, construcții și îngrijire la domiciliu; migranții cu un nivel de ocupare scăzut sunt predispuși să se întorcă mai frecvent, comparativ cu persoanele care au un statut de angajare mediu sau înalt (manageri, medici, ingineri etc.) [5, p. 73].

Conform datelor Eurostat, 15% din totalul imigranților în UE, sunt migranți de revenire, adică cei ce s-au întors în țările lor de origine, după o anumită perioadă petrecută la muncă sau studii în străinătate. În general, studiile empirice denotă că, în funcție de contextul socio-economic al țării de origine, între 20 și 50% dintre migranți revin cu intenția de a se stabili definitiv. Cei care se reîntorc sunt, în special, migranții cu studii nu doar primare, dar și cu studii universitare. Din punctul de vedere al vârstei active, ratele mai mari de reîntorcere se situează la cele două extremități (până la 30 și peste 50 de ani). Realitatea demonstrează că majoritatea migranților se întorc în țară după 3-5 ani petrecuți în străinătate. După această perioadă, rata întoarcerii e în scădere [6].

Actualmente, în Republica Moldova, nu există o strategie unică de reîntoarcere și de integrare a migranților reveniți. Există proiecte separate în acest domeniu, care sunt finanțate, ca de obicei, de către organizațiile internaționale sau de țările primitoare. De exemplu, în perioada iunie 2015 – octombrie 2016, a fost desfășurat programul de reîntoarcere și reintegrare al migranților și tinerilor absolvenți ai universităților de peste hotare: „Promovarea revenirii de peste hotare și facilitarea reintegrării în țara de origine a migranților originari din R. Moldova”. Beneficiarii programului au fost cetățenii Republicii Moldova cu experiență migrațională de 12 luni, care poate fi valorificată prin revenire temporară sau permanentă în țara de origine [7].

Pentru facilitarea procesului de angajare în câmpul muncii, a fost acordată asistență informațională pornind de la specializarea profesională și aptitudinile dobândite peste hotare.

O mare parte din absolvenții moldoveni a instituțiilor superioare de învățământ au dorit să revină acasă pentru a valorifica oportunitățile de susținere a reintegrării oferite de OIM Moldova în parteneriat cu Guvernul Republicii Moldova. Dar, în perioada de adaptare, ei se confruntă cu un șir de dificultăți. Pentru persoanele integre cu principii, nu este ușor să te reintegrezi într-o societate coruptă, în care avansarea profesională este condiționată de apartenența de partid. Dorința de revenire depinde și de dezvoltarea managerială: servicii de consultanță și de coaching, etica managerială și de comportamentul față de angajați, lucrul în echipă. În prezent, aceste activități nu sunt dezvoltate la nivel înalt în R. Moldova.

Stimularea migrației de revenire poate fi efectuată prin acoperirea compensațiilor materiale migranților ce părăsesc țara, furnizarea de pre-plecare consiliere, procurarea biletelor de avion, prin crearea locurilor de muncă, pregătirea profesională a migranților, prin acordarea ajutorului material țărilor cu procese emigraționiste masive. De exemplu, un suport de reintegrare a fost propus de Guvernul Franței, pentru cetățenii noștri, care au activat în hexagon. El prevede:

- ajutor pentru reintegrarea socială, care include suportul oferit beneficiarilor și familiilor acestora pentru o perioadă de maximum 6 luni și finanțarea primelor cheltuieli în scopul reintegrării familiei;

- suportul personalizat al salariatului realizat de către prestatorul Oficiului Francez pentru Emigrare și Integrare;
- ajutor de reintegrare prin inițierea unei afaceri etc. [8].

Conform studiului [9], 44 000 de migranți internaționali s-au întors în R. Moldova până în prezent – fapt care a implicat 3,2% gospodării din R. Moldova. 54,5% au revenit în perioada 2010-2013, iar 56% din totalul de migranți reveniți s-au întors în ultimii 4 ani. Țările din care revin cei mai mulți migranți sunt Rusia cu 49% dintre toți migranții reveniți (aproximativ 21 500), Italia cu 15% (aproximativ 6 400) și Israel cu 12% (aproximativ 5 200). Din alte țări, revin mai puțin de 3% [9]. În anul 2016, numărul lor a constituit 2.108 persoane, cu o reducere de circa 300 de persoane, în raport cu anul 2015. Printre ei a fost înregistrat și un anumit număr de copii, proporția acestora în numărul total reprezintă 3,6% în anul 2016. Rata medie a migranților, pe termen lung, reveniți în țară este de 11%.

Pornind de la analiza datelor statistice, putem concluziona că, în termen scurt, nicio țară nu poate soluționa integral problema revenirii emigranților în țara de origine.

Politica de revenire este una pe termen lung, din considerentele că migrația are ciclurile sale. De regulă, persoanele sunt dispuse să revină în țară doar atunci când și-au atins scopurile, au ajuns la o anumită vârstă, au acumulat economii și capital. De exemplu, în Coreea de Sud, revenirea masivă a emigranților în țară a început doar după 40 de ani de emigrație, în Turcia, la peste 30 de ani.

II. MĂSURILE DE STIMULARE A MIGRAȚIEI DE REVENIRE

Experiența unor țări demonstrează că, în faza politicii de revenire a emigranților, acționează un complex de mecanisme financiar-economice și organizaționale (programe motivaționale).

Inițierea acestora permite majorarea esențială a fluxului de transferuri bănești și investiriile a migranților plecați din țară, ca, mai târziu, și ei înșiși să revină la baștină.

Mecanismele financiar-economice și programele respective presupun o activitate eficientă a guvernului și a sectorului financiar-bancar [10]. Printre produsele motivaționale importante, pot fi evidențiate următoarele:

- *Repartizarea obligațiunilor în rândul migranților și diasporei.* În decursul a 60 de ani, aproximativ 29 de țări (inclusiv India, Israel) au atras peste 50 mlrd dolari prin plasarea obligațiunilor pentru diaspora națională în țările de reședință. Aceste resurse sunt utilizate pentru dezvoltarea proiectelor de infrastructură în țara de origine, finanțarea datoriei de stat, constituirea unor proiecte sociale importante.
- *Extinderea serviciilor bancare de depozitare și de economii.* În ultimii 50 de ani, multe țări (inclusiv Turcia, India, Maroc) au atras peste 100 mlrd dolari de la migranții lor pe conturi speciale de depozitare și de economii în cadrul băncilor locale. În dependență de țară, banii migranților și diasporei constituie 10-40% din totalul depozitelor populației țărilor respective.
- *Stimularea dezvoltării noilor canale de transferuri bănești.* În țările, care stimulează fluxul mijloacelor bănești de la concetățenii lor, în cadrul pieței, funcționează de la 500 până la 1000 de sisteme de transferuri. Astfel de țări primesc de la 15 până la 30 mlrd dolari.
- *Elaborarea programelor de creditare, asigurare, ipotecare și de pensii.* Țările tind să-și susțină migranții, aflați peste hotarele lor. Doar în Filipine, anual, se realizează peste 5 mln de polițe de asigurare pentru emigranții care acoperă de la 10 până la 20 cazuri tipizate de asigurare.

Ținând cont de faptul că transferurile bănești reprezintă o sursă stabilă de intrare a valutei în țară, țările încep *securizarea viitoarelor intrări de transferuri bănești*. În perioada 1991-2006, șase țări (inclusiv Brazilia, Peru) au beneficiat, în cadrul piețelor de capital cu împrumut, de circa 2 mlrd dolari sub gajul viitoarelor fluxuri de transferuri bănești. Banca Mondială susține acest mecanism, ca unul important de perspectivă, evaluând potențialul acestuia, încă în anul 2006, la 36 mlrd dolari.

- *Contribuirea administrațiilor locale la dezvoltarea programelor de parteneriat privat-public*. Experiența Americii Latine demonstrează că aproximativ 30-40% dintre migranți sunt cointeresați să aloce 1-10% din veniturile personale pentru realizarea proiectelor în țara de origine, dacă, în cofinanțarea lor, iau parte și organele de administrare locale/centrale. Anual, în întreaga lume, se acordă până la 10 mlrd dolari pentru astfel de programe.

- *Acordarea înlesnirilor și stimulentele investiționale și fiscal-vamale*. Țările elaborează programe investiționale și reduc impozitele pentru migranții, ce doresc să investească în țara de origine. Astfel, în Turcia, în anii 1961-2007, au fost realizate 44 de programe speciale de colaborare cu migranții autohtoni și diaspora. În India, pentru migranții-investitori, impozitul pe profit este de două ori mai mic; impozite pe dividende și pe venit de la depozite – lipsesc [10].

Mecanismele organizaționale și programele, de asemenea, au un rol decisiv, deoarece, anume, ele vor stimula realizarea mecanismelor economice enumerate.

Este necesară crearea instituțiilor respective, care vor realiza programele de revenire a migranților în patrie. Actualmente, în 56 de țări, activează peste 400 astfel de subdiviziuni speciale. În afară de acestea, este necesară crearea unei poziții de (atașat) însărcinat cu afaceri pentru colaborarea cu migranții în cadrul ambasadelor. În multe țări din Asia, cu un nivel înalt de transferuri, în cadrul fiecărei ambasade, au fost incluse aceste poziții. Rolul acestor însărcinați cu afaceri constă în menținerea relațiilor cu migranții și informarea acestora despre programele motivaționale pentru investiția acumulărilor proprii și revenirea în patrie.

O direcție aparte o poate constitui crearea *subdiviziunilor de profil* în organizațiile financiar-bancare. Deja, în 30 de țări ale lumii, în cele mai mari bănci, au fost create subdiviziuni pentru elaborarea serviciilor și atragerea resurselor financiare ale migranților și diasporii.

În afară de bănci, și guvernele pot atrage *donatorii externi* și asociațiile *diasporilor*. Toate organizațiile internaționale mari dispun de fonduri speciale pentru dezvoltarea proiectelor din sfera migrației și transferurilor bănești și sunt dispuși să cheltuiască în scopuri productive. De exemplu, în America Latină, în decursul anilor 2001-2011, pentru astfel de programe donatorii au cheltuit peste 45 mln dolari.

Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) a implementat programele de repatriere voluntară și reintegrare asistată (RVRA) din 1979. În medie, între anii 2005-2014, OIM a asistat 34.000 de imigranți pe an prin programele respective. În concordanță cu creșterea volumului de migrare în ultimii ani, a crescut semnificativ numărul de reemigranți. În 2016, RVRA a furnizat un suport pentru 98.403 migranți. Aproximativ 39.000 de persoane au beneficiat de un sprijin financiar în numerar și/sau în natură, înainte de plecare sau la sosirea în țara de origine. Principalele regiuni de origine pentru RVRA a beneficiarilor au fost Europa de Sud-Est, Europa de Est și Asia Centrală (49% din total), Asia și Pacific (16%), și Orientul Mijlociu și Africa de Nord (16 %) [11].

Studiind și utilizând experiența mondială, R. Moldova trebuie să creeze condiții pentru imigrarea legală, sigură și eficientă, ce va permite accelerarea dezvoltării economice a Republicii Moldova.

Pe de o parte, în cadrul dezvoltării politicii imigraționiste, este deosebit de importantă, evidența problemei securității naționale. Din aceste considerente, este necesar de studiat și

implementat cele mai avansate practici de atragere, reglementare și revenire a emigranților. Și anume, experiența SUA, Canadei, Australiei, Noii Zeelande, unde ponderea imigranților variază între 15-35% și a țărilor Golfului Persic (Emiratele Arabe Unite, Qatar, Arabia Saudită), unde ponderea migranților atinge 90%.

Pe de altă parte, R. Moldova poate stimula revenirea migranților prin lansarea programelor motivaționale pentru creșterea transferurilor acestora în patrie. În domeniul respectiv, cea mai bună experiență o au Irlanda, Israel, Filipine, India.

În Republica Moldova migrația de revenire e reglementată prin acte legislative [12, 13, 14]. E cazul să menționăm, că actele legislative sunt adoptate deseori fără a se ține cont de legislația internațională în domeniu, ceea ce impune ulterior modificarea lor, iar cadrul juridic nu conține reguli clare de distribuire a responsabilităților în administrarea proceselor migraționiste. În consecință se resimte tendința de depopulare constantă a țării, exodul de inteligență, abandonării copiilor rămași acasă, etc., sunt doar câteva consecințe a lipsei politicilor consecvente în domeniul migrației și inclusiv migrației de revenire [15].

CONCLUZIE

Realizarea măsurilor economice și organizaționale, enumerate anterior, vor permite, în termen scurt, stabilirea legăturilor cu emigranții din R. Moldova, stimularea acestora și revenirea prin intermediul dezvoltării abilităților antreprenoriale ale acestora în patrie. În afară de aceasta, implementarea programelor motivaționale și a proiectelor va permite reglementarea și controlul exodului de inteligență (brain drain), transformarea acestuia în circulația capitalului uman (brain circulation) și utilizarea eficientă la maximum a cunoștințelor diasporei (brain gain).

BIBLIOGRAFIE

1. DAVIDS, T., van HOUTE, M. Remigration, development and mixed embeddedness: An agenda for qualitative research / *Conditions of modern return migrants*, Cassarino J.P. (ed.), Robert Shuman Centre for advanced studies, Florence, 2008, pp.9-29.
2. SANDU, D. Home Orientation in Transnational Spaces of Romanian Migration. / *Central and Eastern European Migration Review*, 2016, vol. 5, Nr.2, p. 81-98 disponibil online la <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9c654552-c794-45e3-875e-6736da9e8bca>
3. МОШНЯГА В. и др. Проблемы реинтеграции и возвращения трудовых мигрантов из Европейского Союза в страны Пограничья. Вильнюс: ЕГУ, 2012. 344 с.
4. Politica UE în domeniul migrației. O amplă politică europeană în domeniul migrației. First steps to DE, IT, GR. Autonomus learning for immigrants / disponibil online la <http://www.firststepsproject.eu/web/content.asp?lng=ro§ion=SOCRATES>
5. ZWAGER, N., SINTOV, R. *Inovație în migrația circulară / Migrație și dezvoltare în Moldova: Studiu de piață / NEXUS Moldova*, Intern. IASCI, CIVIS). – Chișinău, 2014, 124 p.
6. International migration outlook, SOPEMI (2008) disponibil online la <http://www.oecd.org/dataoecd/2/30/43999382.pdf>.
7. Experiența de reîntoarcere și reintegrare a migranților și tinerilor absolvenți ai universităților de peste hotare, 2016, disponibil online la <https://www.iom.md/sites/default/files/publications/docs/Experiente%20de%20reintoarcere%20si%20reintegarre%20Malul%20drept%20Editia%202017.pdf>
8. Suport de reintegrare pentru cetățenii RM care au activat în Franța. Monitorul fiscal FISC.MD. 04.10.2017 disponibil online la <https://monitorul.fisc.md/editorial/suport-de-reintegrare-pentru-cetatenii-rm-care-au-activat-in-franta.html>
9. Compendiul Statistic al Profilului Migrațional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2014-2016. Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova, biroul Migrație și Azil, 2017, disponibil la http://bma.gov.md/sites/default/files/media/cs_pme_2017.pdf
10. ГАЙДУЦКИЙ А. *Что делать Украине в эпоху высокого спроса на украинцев?* ZN,UA, выпуск 36, 29.09.-5.10. 2018. Эл. Ресурс. Доступен: https://zn.ua/internal/borba-za-migrantov-ukraine-prigotovitsya-295829_.html

11. WORLD MIGRATION REPORT 2018 https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf
12. Hotărârea Guvernului nr. 1133 din 9 octombrie 2008 pentru aprobarea Planului de acțiuni privind stimularea reîntoarcerii lucrătorilor migranți moldoveni de peste hotare Publicat: 17.10.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 187-188.
13. Hotărârea Guvernului nr. 339 din 20 mai 2014 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru anii 2014-2016 privind susținerea reintegrării cetățenilor întorși de peste hotare. Publicat: 30.05.2014 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 134-141.
14. Hotărârea Guvernului nr. 655 din 8 septembrie 2011 cu privire la aprobarea Strategiei Naționale în domeniul migrației și azilului (2011-2020) Publicat: 16.09.2011 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 152-155.
15. RAICU, E. Reglementarea juridică și rolul autorităților publice în domeniul migrației/Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor modern/ *Conferința științifică internațională*, Tiraspol, 27 ianuarie 2017.

POPULAȚIA ȘI RESURSELE DE HRANĂ ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

POPULATION AND FOOD RESOURCES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Carmen Valentina Rădulescu, conf. univ. dr.

Dumitru Alexandru Bodislav, conf. univ. dr.

Sorin Burlacu, lect. univ. dr

Academia de Studii Economice din București, România

Amelia DIACONU, Lect.univ.dr. Universitatea Artifex Romania

Abstract: *This paper represent a work flow chart between the needs developed by the population by having food driven satisfaction, the smartness of the retailers in offering the best distribution solution of food for the population and everything being filtered by geographical independence, accordingly based on globalization.*

Introducere

Schimbările comerciale dintre comercianți, producători agricoli și clienți făcute în timp util ținând cont de perisabilitatea bunurilor necesită o eficiență ridicată în structura de distribuție care poate implica un extra-cost suportat în principal de client. Aceste schimbări sunt limitate și prin amplasarea geografică a terenului agricol utilizat, infrastructura rutieră și distribuția populației, astfel pentru a avea subliniate legăturile dintre comercianți, fermieri și clienți trebuie schițate legăturile și avantajul competitiv creat prin avansul tehnologic. Avans tehnologic creat prin sistemul de transport folosit, sistemele agricole inovative folosite și modul de distribuție către client în timp real, la care putem adăuga și dezvoltarea optimă a fermelor pentru a nu intra în cicluri de producție exogene sau endogene.

Industria agricolă bazată pe distribuție către comerciant și către client de către producătorul agricol în timp util se bazează pe procese economice de scară eficientizate care includ trei factori de evoluție: crearea standardelor de lucru, implementarea pe scară largă și optimizarea timpilor morți. Ca exemplu putem lua evoluția unei roșii, care deși este un proces strict natural poate fi controlat și manipulat antropoc. O fabrică de produse pe bază de tomate (suc de roșii, ketchup, roșii întregi conservate, etc) necesită un flux tehnologic optimizat pentru a nu crea costuri ridicate prin timpi morți. Cadrul de lucru al procesului cultură agricolă – consumator trebuie optimizat și prin sistemul de distribuție la timp. Ca întreaga poză să fie completă trebuie luat în considerare și faptul că există și standardele de mediu și de sănătate asupra culturii obținute (dacă legumele obținute sunt bio, eco sau omg-organisme modificate genetic), acestea fiind acum un factor evaluat și de consumator, nu numai de către agențiile de resort (Vogel, 2011). Dacă sunt luate ca pool de evaluare comerțului mari, primii trei globali fiind în 2011: Walmart, Tesco și Carrefour, se poate observa că aceștia acordă o importanță sporită oferirii de către produse cât mai „verzi” consumatorului, prin spații adresate clientului în funcție de preferințele acestuia și asupra zonei de proveniență. În legătură cu zona de proveniență ne referim la piața americană în special (Kummer, 2010) unde Walmart încearcă să reducă distanța dintre producătorul agricol și clientul final, ajungând chiar să impună conglomeratelor locale să introducă o politică de susținere financiară a agricultorilor subcontractați. Prin aceste noi caracteristici ale produselor rezultă noi necesități de la lanțul de distribuție, scăzând distanța de obținere, dar crescând cadența de lucru. Pentru a crește eficiența distribuției către

comerciant (respectiv client final) strategia de lucru și dezvoltare a fost atribuită transportatorului, deoarece acesta poate optimiza timpii morți prin calculul timpilor de producție, recoltare, procesare și transport către comerciant și căruia să îi ofere și o durată de viață a produsului destul de mare pentru a nu îi crea acestuia pierderi din cauza expirării termenului de valabilitate.

Comerțul – sufletul distribuției hranei către populație și bază a globalizării

Putem introduce aici ideea de comerciant ca simbol al eficienței operaționale prin faptul că marii retaileri provin din țări dezvoltate, care au acces la distribuție și dezvoltare globală, creând astfel un model scalabil pentru producția optimă (în sensul de volum și timp). Pentru a avea acces la perioade de valabilitate ridicate marii retaileri încorporează producători autohtoni, care au independență în decizia de producție, dar nu în perioada de livrare și volum. Pentru a scădea costurile producătorului, de subcontractare ale conglomeratului agricol și de achiziție ale retailerului, producătorul este nișat pe un singur produs agricol sau doar pe o clasă agricolă. Această cale aleasă a fost parțial impusă deoarece studiile de profil sugerează că există pierderi de calitate prin metodele de producție industrială și din punct de vedere al valorii nutriționale, dar și al standardelor minime de atins (USDA). În perioada 1950 – 2000, culturile agricole au avut o pierdere nutrițională de 6% în proteine și de 38% în riboflavină (Whole Foods, 2011, Davis, 2004), dar cu o creștere al nivelului pesticidelor (Ata, et al., 2012) și al îngrășămintelor chimice care prin circuitul natural se regăsesc și în pânza freatică din zona agricolă (Berman, et al., 2005). De ce există asemenea rezultate care influențează calitatea produsului, mediul înconjurător și sănătatea consumatorului? Deoarece acestea au o durată de valabilitate ridicată, productivitatea este peste media normală, iar aceste produse arată foarte „sănătos” și tot timpul proaspete. Acestea sunt caracteristicile producției de masă, slab calitativă nutrițional și care petrece foarte mult timp în fluxul de distribuție.

Putem observa astfel producția ca fiind o componentă de dezvoltare pe orizontală în procesul de agribusiness, care face parte din lanțul vertical de distribuție către consumatorul final, care prin plata produsul susține mai multe industrii complementare. Producția locală devine astfel primul pas spre sănătatea agricolă, dar în detrimentul producției globale, super industrializate sau super-procesate chimic.

Se poate considera ca unul dintre singurele modele de externalizare viabile pe termen lung. În cazul unei companii procesul de externalizare are tendința pe termen lung să distrugă cultura organizațională și să blocheze compania, creând o dependență malignă cu șansele creării unui concurent din compania subcontractată. Echilibrul obținut prin procesul de externalizare a producției de către un conglomerat agricol este unic deoarece reprezintă o situație de tip win – win pe termen lung. Pentru a externaliza local un proces al unui conglomerat global acesta trebuie sincronizat cu sistemul de distribuție al comerciantului, prin translatarea structurii de lucru al rețelei de distribuție, practic ori optimizând relația producător/procesator agricol cu lanțul de magazine ale comerciantului ori creând depozite cu flux continuu, de la care să de aprovizioneze magazinele comerciantului (aici apar costuri de extra depozitare și costuri de distribuție noi pe relația depozit – magazin), iar nivelul de competiție ridicat nu permite folosirea unor decalaje de preț. Cei de la Walmart au dezvoltat Heritage Agriculture Program prin care pun în valoare ambele structuri de distribuție, dar subliniind caracterul local și ținând pasul cu prețurile competiției.

În ciclul de producție și dezvoltare al producătorul subcontractat (externalitatea) există și necesitatea implementării ciclului agricol, care include eficiența culturii prin factori exogeni (vremea și dăunătorii). În modele de producție agricolă există modelul „Trei Surori” care se bazează pe cultivarea alternantă: porumb, fasole și dovleci în același moment pe același teren arabil (porumbul oferă structura de cățărare pentru fasole, fasolea oferă azotul necesar porumbului, iar

dovlecii nu permit accesul dăunătorilor și acoperă solul (Ata, et al., 2012). Acest echilibru practic reprezintă un model de bază al hedgingului agricol.

Pentru procesul de externalizare avem ca implicații majore și dezvoltarea standardelor de produs și de brand conform conglomeratului sau comerciantului pentru care se produce, aici putem include în special produsele procesate, dar în cazul produselor neprocesate (de exemplu: roșiile livrate către comercianți) acestea trebuie să aibă specificații conform USDA sau Comisiei Europene, dar nu de gust sau calitate nutritivă.

Modelul standard al sistemului producție – procesare – distribuție produse perisabile agricole

Orice model care se bazează pe un proces de distribuție de produse perisabile pornește de la producător, care cultivă produsul, acesta fiind subcontractat sau ale cărui produse fiind rezervate contractual de către un comerciant care le oferă spre vânzare clientului. În introducerea articolului am abordat ca produs pentru exemplificare roșiile pe acestea urmând a fi structurată această cercetare. Singurul factor care poate fi calculat în avans cu o rată mare de conformare cu realitatea este reprezentată de cererea agregată așteptată pentru acel produs. Ținând cont de durata de valabilitate redusă a produsului cererea așteptată este ușor de cuantificat deoarece aceasta este pe termen scurt întâlnită și astfel comercianții vor plasa comenzi fixe către producători, cu care dezvoltă relații comerciale pe termen lung și la care, în funcție de comandă, se pot adăuga noi producători, dar de obicei pentru produse neprocesate se poate aborda piața spot. Relațiile de scurtă durată între producătorul agricol și comerciant pot apărea ca urmare a unor excese temporare în consumul clienților și al surplusului unor producători (Troop, et al., 2008).

Revenind la producătorul agricol acesta are două opțiuni:

1. **Hedgingul pe producție agricolă:** să producă cantități limitate din mai multe produse și bazându-se pe relații contractuale cu unul sau mai mulți retaileri;

2. **Specializarea pe un singur produs agricol (tomatele aflate în discuție):** acesta își crește riscul pe atingere producție optimă, dar și pe cererea de către comerciant (acest risc este optimizat prin contractul avut cu comerciantul).

În discuție putem aduce și ideea de avantaj competitiv și avantaj comparativ avut de către producătorul agricol unic, care prin riscul asumat își poate asigura un preț de vânzare fără concurență, la o cantitate cultivată la hectar mai mare decât a concurenței și la o cotă de profit peste medie. Ținând cont că nu avem de a face cu o producție complexă sau cu prea multe variabile în modelul de producție rezultă că implicarea factorilor de producție asupra produsului este aceeași și pentru producătorul uni-produs și pentru cel diversificat.

În acest moment intervine alegerea făcută de retailer pentru a își proteja fluxul de distribuție continuă, dacă acesta va cumpără tomatele de la un singur producător care îi acoperă necesarul (monopol de furnizor) va obține un preț foarte bun care îi va permite un adaos comercial mare, respectiv un profit ridicat. Dacă acesta nu include distribuția, atunci această variabilă este negociată și suportată total sau parțial de una dintre părți. La modelul bazat pe depozitare înainte de distribuție mai avem un cost suplimentar față de cele inițiale și față de modificarea structurii costurilor de transport, respectiv avem costul de manipulare check in & check out la depozitare plus costul de inventariere. Structura costurilor de transport în sistemul de distribuție nu fac subiectul acestei lucrări, de aceea acesta va fi prezentat în linii mari după cum urmează:

1. **Producătorul agricol:** dacă producătorul agricol suportă costul transportului până la depozitul de distribuție sau până la magazinele comerciantului acesta va trebui să îl includă în prețul cerut retailerului. Variabile ca distanță încrucișate cu volum rezultă în tipul camioanelor

folosite, dacă acestea sunt incluse în flota proprie sau este un serviciu externalizat. Cantitățile mici transportate sunt contrare economiilor de scală și astfel aceștia pot pierde avantajul competitiv creat inițial;

2. Comerciantul cu depozit central: agregarea distribuției de produse proaspete din mai multe categorii scade costul transportului pentru retailer, dar numai pe distanțe medii sau lungi se observă câștiguri semnificative și acel lucru în condițiile în care camioanele folosite în distribuție sunt tot timpul pline și sunt luate în calcul și drumurile de întoarcere către depozitul central (acestea fiind goale, dar cu o cursă care nu ar fi plătită în cazul distribuției directe);

3. Comerciantul cu distribuție directă: în acest caz apar costuri conexe de inspecție a mărfii în fiecare magazin (care la distribuția centralizată sunt acoperite la depozitul central) și costul spațiului comercial, fiind mai ieftin construirea unui depozit pentru mai multe magazine într-o zonă cu teren ieftin sau într-o zonă cu foste facilități de producție dezafectate (Greenfield versus Brownfield).

Pentru a arăta adevărata valoare a costului distribuției ca principal factor de selecție între producătorul agricol local față de sistemul bazat pe economia de scară vom aborda dispersia poziționării terenului agricol și a depozitului central sau a magazinelor retailerului, în funcție de modul de depozitare al retailerului. Pe lângă ideea abordată în prima parte a acestui articol de avantajul creat prin specializare pe producția unui singur bun, roșia, în cazul nostru, trebuie justificată și plasarea terenului agricol și modul de distribuție al producției agricole.

Să presupunem că cei trei producători sunt situați la aceeași distanță de depozitul central sau de magazinele retailerului, iar aceștia pot produce aceeași cantitate, utilizând terenul arabil la potențialul maxim, diferențele fiind în alegerea să fie specializați sau să fie diversificați. Să presupunem că unul decide să fie specializat și ceilalți decid să facă hedging pe producție. După recoltă, retailerul contractant alege furnizorul final și își definește strategia, aceasta putând fi cu un singur furnizor de produs sau cu mai mulți furnizori per produs agricol (aici cantitatea fiind aceeași în ambele cazuri rezultă că aceștia vor avea de împărțit cantitatea preluată de retailer). În strategia comerciantului intră și modelul de inventariere/depozitare, fie prin depozitar central, fie prin depozitarea direct în magazin.

Echilibrul de lucru pentru retailer se bazează pe balanța dintre transportul pe distanțe mari de la mai mulți furnizori versus un singur furnizor care oferă încărcătura maximă de transport spre un depozit central. Distanța dintre depozit și magazinele alocate trebuie să fie calculată pentru un flux cu o singură întoarcere (sunt alimentate toate magazinele și are loc un singur drum cu camionul gol). În funcție de distanța dintre depozitul central și magazin (sau ordinea în procesul de livrare) există și anumite diferențe în prețurile practicate în magazine la același produs agricol, din același stoc. Practic costul cu un depozit central este parțial amortizat de dispariția creării unor poziții de control al calității și preluării de inventar în fiecare magazin, acest proces având loc la depozit și inventarul fiind gestionat electronic. Verificarea calității produselor este o procedură care scoate din fluxul de lucru cel puțin un angajat și cei responsabili cu acest lucru sunt de obicei ocupați cu recepția altor mărfuri în magazin.

În același timp, prețul plătit producătorului agricol devine un cost pentru retailer, iar bunul devine un bun intermediar în fluxul către consumator. Acest cost al produsului este înconjurat de manipulare și transport, care în funcție de personal este standard, dar cel de transport poate crea diferențele notabile între cota de profit per produs și competitivitatea acestuia în funcție de ceilalți, iar o influență o pot avea variabilele externe, în principal infrastructura de transport care poate scădea timpul de livrare dacă aceasta este concepută optim și aceasta fiind elementul definitoriu în crearea unei economii de scară per total (incluzând aici producția bunului agricol, distribuția și

prețul competitiv implementat la raft). Revenind la un element evidențiat mai devreme, acela al costului spațiului dintr-un magazin per metru pătrat, aici intră și comparația între chiria plătită per metru pătrat și o politică de distribuție zilnică sau bi-săptămânală de produse, astfel limitându-se suprafața de depozitare a magazinului. Fluxul de la producător nu poate fi zilnic, de aici rezultând necesitatea unui depozit în care să fie menținute produsele agricole înainte de a intra în magazin.

Revenind la alegerea producătorului de a se specializa pe producția unui singur bun agricol (producția de tomate), acesta are calea deschisă spre o economie de scară, dar cu riscul asumat pe un singur bun produs, care devine un avantaj competitiv, care este posibil să fie atenuat în relația cu retailerul, dacă producătorul agricol asigură transportul până la magazin (cel mai des se întâmplă ca transportul să fie asigurat până la un depozit la care sunt arondate mai multe magazine). Dacă producătorul trebuie să livreze către mai multe magazine, aceasta trebuie făcută în același transport (de preferat cu același camion pentru a scădea costurile), iar costul per kilometru este posibil să fie mai mare și ca valoare economică și ca timp consumat, ținând cont de faptul că magazinele sunt situate în zone aglomerate și de aici timpul petrecut în trafic mult mai mare, la care se adaugă timpul de descărcare și preluare în gestiune a produsul livrat.

CONCLUZII

Pentru a putea trasa o concluzie asupra subiectului alegerii dintre alegerea făcută de un comerciant global de a păstra producția dispersată geografic sau de a folosi conglomerate agricole care prin subcontractare să producă exclusiv pentru comerciant, iar din perspectiva producătorului agricol avem problematica de a aborda piața la nivel global, regional sau local și costurile care apar asupra produselor agricole oferite.

La cele două viziuni se adaugă și perisabilitatea produselor, acestea fiind cele care necesită un calcul al timpilor de distribuție (care țin de mediul natural, producător și procesare pentru distribuție și comerciant). Crearea unui optim de lucru între timpii de proces, producția de recoltare și distribuția geografică (fie în distanțe, fie în densitatea populației). Scăderea costurilor cu transportul și diferențierea produselor aduc rate de profitabilitate și producătorilor agricoli și comercianților, dar balanța tinde să încline spre surplusul de profitabilitate pentru comerciant, deoarece acesta poate monetiza marketingul targetat spre client (marjele de profit sunt mai mari în relația business to consumer, decât în relațiile de tip business to business). Dezvoltarea unor strategii de transport pot fi modelul de atragere unui grup de retail mare ca viitor client pentru producătorii agricoli, totul petrecându-se în detrimentul altui furnizor (producător agricol), deoarece costul transportului încorporat de producător duce la obținerea unui contract de furnizare. În privința diversificării pe același bun perisabil (tomate, în cazul acestei lucrări) avem de a face cu construcția unor branduri bazate pe modul de obținere a produsului final, fie bio, fie eco sau mainstream și această diferențiere poate fi profitabilă pentru producător deoarece acesta va percepe un preț mai mare al produselor oferite diferențiat, dar profitabilitatea este de partea comerciantului deoarece acesta poate monetiza respectivul produs prin marketarea caracteristicilor acestuia: proveniența locală (apelează la naționalismul clientului și la sentimentul de apartenență la grup), și modul de obținere a produsului (produsele bio și eco sunt obținute din soluri neimpregnate chimic, tratate cu produse naturale și care nu dăunează pe termen lung mediului înconjurător). Aceste două caracteristici crează valoare adăugată pentru produs și pentru comerciant, care nu sunt obținute prin cuantificare directă a unor produse ci sunt obținute ca un calcul secundar, astfel rata de profitabilitate fiind mai mare.

În încheiere trebuie menționat faptul că anumite procese de producție sunt viabile doar în anumite zone și de aceea trebuie urmărit procesul de implementare și fezabilitate în urma studierii caracteristicilor solului, climei, mediul antropic și a infrastructurii disponibile, ținând cont și de

relația dezvoltată pe parcursul cercetării: distanța dintre un oraș sau centru urban și un producător agricol este direct proporțională cu suprafața arabilă disponibilă pentru cultivarea produselor agricole necesare. Pe termen lung, influența inovației aduse de sectorul IT&C poate fi cea care va crea o ruptură în sistemul tradițional de producție, distribuție și comercializare a produselor bio, eco, organice și naturale, care poate duce la scoatere din circuitul de intermediere comercială a retailerilor, dar rezultatul fiind în beneficiul utilizatorului final, consumatorul bio.

Bibliografie

- Ata, B., Lee, D., Tongarlak, M.H., "Got Local Food", working paper Harvard Business School, Ianuarie 2012.
- Berman, J., Arrigo, K.R., Matson, P.A., "Agricultural runoff fuels large phytoplankton blooms in vulnerable areas of the ocean", *Nature*, nr. 434/2005, pp. 211 – 214.
- Bodislav, D.A., "Locally or Globally: Agribusiness from the globalization's perspective", working paper, 2012.
- Davis, D.R., Epp, M.D., Riordan, H.D., "Changes in USDA food composition data for 43 garden crops, 1950-1999", *Journal of the American College Nutrition*, nr.23/2004, pp. 669 – 682.
- Kummer, C., "The great grocery smackdown", *The Atlantic*, Martie 2010.
- Low, S.A., Vogel, S., "Direct and intermediated marketing of local foods in the United States", USDA, *Economic Research Report*, nr.128/2011.
- Tropp, D., Ragland, E., Barham, J., "The dynamics of change in the US food marketing environment", USDA – Agriculture Handbook, 2008
- Whole Foods, "Locally grown: The Whole Foods Market Promise", 2011, disponibil la: <http://www.wholefoodsmarket.com/products/locally-grown/>

THE ANALYSIS ON THE EVOLUTION OF URBAN AREAS ON ROMANIAN TERRITORY

ANALIZA PRIVIND EVOLUȚIA ZONELOR URBANE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Cristina ALPOPI

Prof. univ. dr., Academia de Studii Economice din București,
România, București, Piața Romană, 6,
Tel.: +40213191900; www.ase.ro, calpopi07@yahoo.com

Abstract:

The concentration of the population in the urban areas has led to the increase of the degree of economic development. The growth of urban areas is also based on better transport links, which give high mobility to the population. The quality of life and the competitiveness of a region are influenced by the way in which certain local and regional issues are resolved. As one of the factors influencing the development of an urban area is given by the demographic trends, the article presents an analysis of the characteristics of the urban population of Romania. People choose to move to a city depending on what city can offer. Concentration of population in urban areas leads to the development of certain economic sectors. Thus, human capital and innovation capacity play an important role in the economic development of cities.

Key words: demography, population, Romania, urban areas

JEL CLASIFICATION: J11, Q56

1. Introducere

Populația Europei locuiește în proporție de peste două treimi în zonele urbane. Din acest motiv, provocările economice, sociale și de mediu au ca sursă zonele urbane. Totodată acestea reprezintă și soluția provocărilor economice. La nivel european, 80 % din consumul de energie este înregistrat în orașe. De asemenea, 85 % din PIB-ul Europei este generat în zonele urbane [EC, 2019b].

Extinderea orașelor face ca distanța dintre acestea să se micșoreze. Astfel, creșterea gradului de urbanizare a coincis cu dezvoltarea orașelor. Tendințele sociale, dar și cele economice, conduc la promovarea de noi stiluri de viață în mediile urbane și suburbane. Astfel, dezvoltarea unei zone urbane este influențată de mai mulți factori printre care se regăsesc preferințele de locuit, sistemele de transport, precum și tendințele demografice [AEM, 2006].

Aspecte ca cele referitoare la îmbătrânirea populației și a depopularea unor zone conduc la schimbări care se pot manifesta în acea regiune. În același timp, creșterea gradului de urbanizare poate conduce la apariția unor probleme energetice și de mediu [EC, 2019a].

Aspectele referitoare la declinul și îmbătrânirea populației reprezintă provocări care necesită urmărirea atentă. Astfel de provocări afectează dezvoltarea durabilă a orașelor [ECR, 2015].

Sunt necesare măsuri care să permită crearea și menținerea unei coeziunii teritoriale. Din acest punct de vedere, datorită aspectelor geografice și demografice, anumite regiuni sunt dezavantajate [ECR, 2015].

Speranța de viață a crescut ca urmare a îmbunătățirii nivelului de trai și al evoluției tehnologiilor. În același timp, prin scăderea ponderii populației tinere, populația activă este supusă unei presiuni suplimentare. Dezvoltarea durabilă a unei societăți presupune implicarea activă în activitățile comunității a tuturor membrilor acesteia [Alpopi et al., 2019].

Totodată, emigrarea persoanelor tinere a făcut ca în unele țări să se accelereze gradul de îmbătrânire al populației. Ocuparea unui loc de muncă mai sigur și mai bine plătit într-o altă țară din Uniunea Europeană a condus la apariția acestui fenomen în multe țări din Europa de Est [OECD, 2013]. Situația este similară și pentru România.

2. Caracteristici ale populației urbane din România

În majoritatea țărilor au avut loc modificări demografice. Astfel, s-a modificat structura, dar și mărimea populației. Implicațiile unor astfel de schimbări se reflectă în domeniul sănătății, al educației, al forței de muncă [UN, 2017].

Astfel, în anul 2016, în România, mediul urban, locuiau peste 12,5 milioane persoane [INS, 2016].

În Figura 1 este prezentată evoluția ponderii populației urbane, pentru perioada 1992-2018 (%).

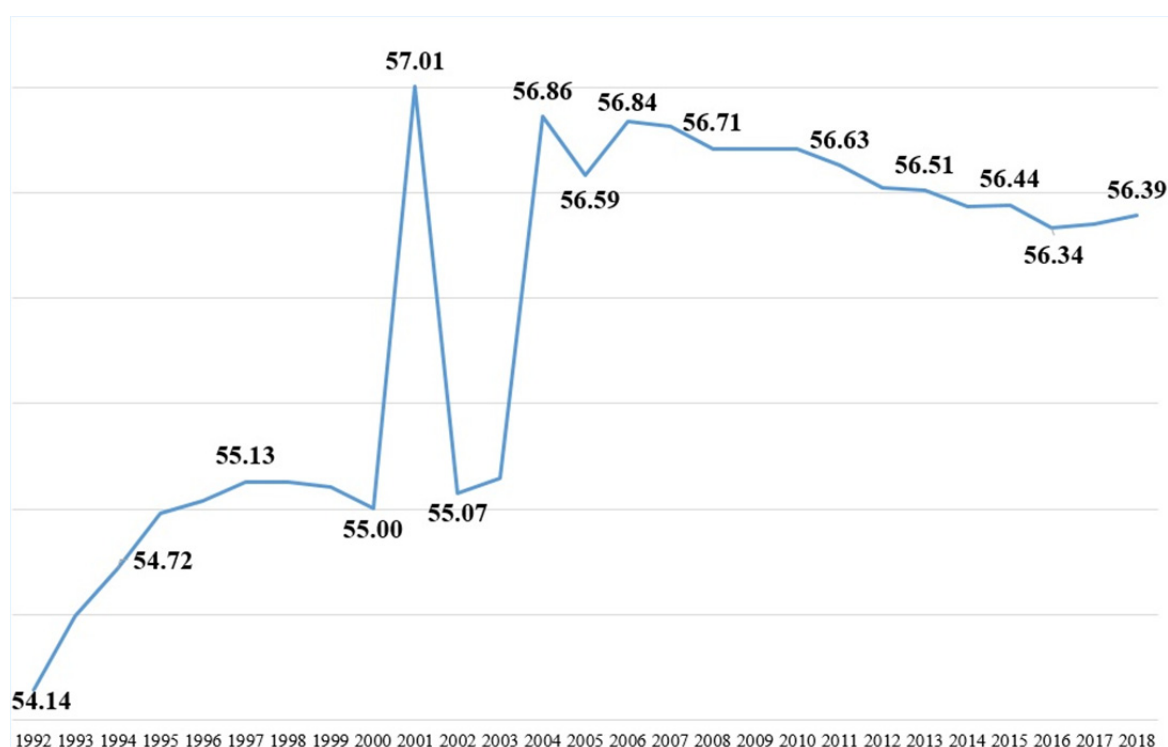

Figura 1. Evoluția ponderii populației urbane, 1992-2018 (%)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Se observă o creștere a ponderii populației urbane pentru perioada 1992-1997. În perioada 1997-2000, se constată o ușoară scădere a ponderii populației urbane. Apoi, cu excepția perioadei 2000-2002, urmează o creștere până în anul 2004 (56,86%). Perioada 2004-2018 este caracterizată de o ușoară descreștere a ponderii populației urbane. Astfel, în anul 2018, populația urbană reprezenta 56,39% din totalul populației României.

De asemenea, din datele existente pe site-ul Institutului Național de Statistică, față de anul 1994, în anul 2018, în următoarele județe, populația după domiciliu a crescut: Ilfov (+175672 locuitori), Suceava (+66909 locuitori), Iași (+62094 locuitori), Vaslui (+42052 locuitori), Vâlcea (+17445 locuitori). În același timp, în următoarele județe, populația după domiciliu a scăzut: București (-71364 locuitori), Hunedoara (-59944 locuitori), Prahova (-50609 locuitori), Brăila (-35124 locuitori), Teleorman (-30947 locuitori).

Pentru perioada 2002-2018, figura următoare prezintă situația comparativă a valorilor înregistrate pentru populația urbană din România după domiciliu, respectiv rezidentă (milioane de locuitori).

Se observă o diferență între cele două tipuri selectate (după domiciliu, respectiv rezidentă). De asemenea, începând cu anul 2006, în cazul populației urbane după domiciliu se constată o scădere, de la 12,84 milioane de locuitori la 12,51 milioane de locuitori în anul 2018. Pentru populația urbană rezidentă, scăderea este mult mai accentuată. Astfel, în anul 2006 erau 11,75 milioane de locuitori, iar în anul 2018 erau doar 10,48 milioane de locuitori.

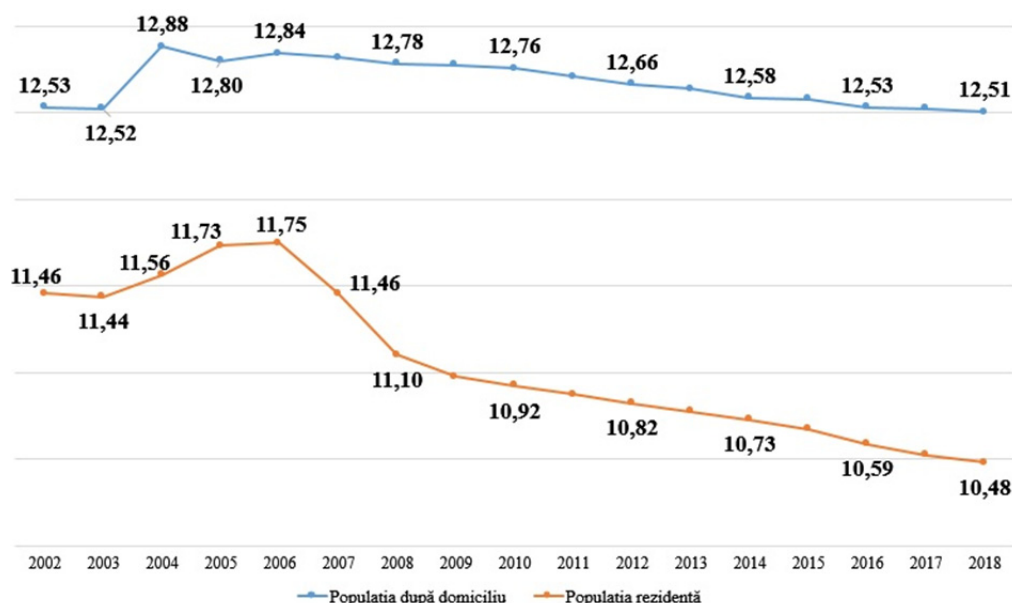

Figura 2. Situația comparativă a populației urbane după domiciliu, respectiv a populației urbane rezidente (milioane de locuitori)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Tabelul următor prezintă o situație comparativă a ponderii populației urbane după domiciliu, pentru anii 1992, 2006, 2018 (%).

Tabelul 1. Situație comparativă a ponderii populației urbane după domiciliu, 1992-2006-2018, (%)

Județe	Total populație urbană			Populația urbană de gen masculin			Populația urbană de gen feminin		
	1992	2006	2018	1992	2006	2018	1992	2006	2018
Alba	54,71	59,22	60,03	54,07	58,46	58,86	55,34	59,96	61,17
Arad	52,81	57,45	56,68	52,49	56,82	55,70	53,10	58,04	57,61
Argeș	47,18	49,57	49,03	46,95	49,06	47,84	47,39	50,05	50,15
Bacău	48,59	48,18	47,38	47,75	47,05	45,96	49,43	49,28	48,78
Bihor	49,01	52,27	51,18	48,44	51,50	49,87	49,56	52,99	52,42
Bistrița-	36,28	37,63	39,53	35,76	36,94	38,55	36,80	38,31	40,50

Județe	Total populație urbană			Populația urbană de gen masculin			Populația urbană de gen feminin		
	1992	2006	2018	1992	2006	2018	1992	2006	2018
Năsăud									
Botoșani	36,77	43,23	43,21	36,33	42,53	42,07	37,20	43,91	44,34
Brașov	76,77	75,69	72,78	76,42	75,04	71,60	77,11	76,30	73,89
Brăila	64,93	65,96	65,05	64,12	65,16	63,78	65,73	66,73	66,25
București	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Buzău	39,60	42,86	42,37	39,14	42,28	41,32	40,06	43,43	43,37
Caraș-Severin	57,75	59,33	58,45	57,76	59,08	57,75	57,73	59,57	59,11
Călărași	39,68	40,00	40,07	38,99	39,48	39,26	40,36	40,49	40,85
Cluj	65,93	67,90	65,56	65,14	67,05	64,47	66,69	68,70	66,58
Constanța	72,96	71,65	69,20	72,38	70,66	67,86	73,54	72,60	70,46
Covasna	52,92	51,66	50,11	52,20	50,86	48,97	53,64	52,44	51,21
Dâmbovița	31,50	33,12	31,80	31,17	32,65	30,78	31,82	33,57	32,78
Dolj	49,18	54,74	55,20	49,06	54,29	54,04	49,29	55,16	56,29
Galați	57,25	57,56	57,13	56,34	56,58	55,82	58,16	58,53	58,40
Giurgiu	30,89	32,70	32,53	30,59	32,38	31,84	31,17	33,00	33,20
Gorj	41,46	47,87	48,57	41,54	47,32	47,38	41,38	48,40	49,74
Harghita	45,24	45,36	44,00	44,34	44,60	43,00	46,16	46,10	44,97
Hunedoara	76,14	78,34	77,78	76,38	78,35	77,32	75,89	78,33	78,22
Ialomița	40,08	46,85	47,53	39,69	46,44	46,73	40,48	47,24	48,30
Iași	47,43	48,78	48,60	46,38	47,28	46,95	48,48	50,26	50,25
Ilfov	7,16	42,04	45,50	7,02	41,91	45,11	7,28	42,16	45,87
Maramureș	53,47	60,57	60,15	53,14	59,95	59,29	53,79	61,17	60,97
Mehedinți	48,22	50,81	50,62	48,40	50,45	49,49	48,04	51,15	51,71
Mureș	50,56	54,15	52,17	49,91	53,41	51,04	51,20	54,86	53,26
Neamț	39,40	40,72	39,13	38,58	39,72	37,67	40,22	41,69	40,53
Olt	39,39	42,93	43,59	39,18	42,61	42,69	39,59	43,25	44,48

Județe	Total populație urbană			Populația urbană de gen masculin			Populația urbană de gen feminin		
	1992	2006	2018	1992	2006	2018	1992	2006	2018
Prahova	52,12	51,96	50,95	51,37	51,00	49,61	52,84	52,87	52,21
Satu Mare	45,89	47,77	47,82	45,19	46,94	46,62	46,58	48,56	48,96
Sălaj	39,73	42,43	43,36	39,78	42,38	42,87	39,69	42,49	43,83
Sibiu	69,06	68,91	67,04	68,45	68,04	65,84	69,65	69,74	68,18
Suceava	36,70	44,75	43,96	36,07	44,07	43,31	37,33	45,42	44,62
Teleorman	34,06	35,93	36,50	33,93	35,68	35,72	34,18	36,16	37,25
Timiș	60,91	63,92	59,73	60,23	62,91	58,30	61,55	64,86	61,06
Tulcea	47,73	49,38	49,30	47,18	48,55	47,95	48,29	50,20	50,64
Vaslui	40,16	42,56	48,47	39,28	41,41	47,66	41,04	43,71	49,30
Vâlcea	39,43	47,47	48,15	39,18	46,88	47,03	39,66	48,04	49,23
Vrancea	38,01	37,85	37,57	37,22	37,00	36,44	38,79	38,67	38,67

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Din datele prezentate, se observă că, față de anul 1992, în anul 2018 ponderea populației urbane a scăzut mai ales în următoarele județe: Brașov (-3,99%), Constanța (-3,77%), Covasna (-2,81%), Sibiu (-2,02%). În aceste județe s-au consemnat cele mai însemnate scăderi și pentru populația de gen masculin, respectiv feminin. Creșteri ale populației urbane s-au înregistrat în: Ilfov (+38,35%), Vâlcea (+8,73%), Vaslui (+8,31%), Ialomița (+7,45%), Suceava (+7,26%), Gorj (+7,11%).

Cu toate acestea, în anul 2018, cele mai ridicate valori ale ponderii populației urbane s-au înregistrat în județele: Hunedoara (77,78%), Brașov (72,78%), Constanța (69,20%), Sibiu (67,04%), Cluj (65,56%). În aceste județe, valorile se mențin cele mai ridicate și pentru populația de gen masculin, respectiv feminin. Județele în care ponderea populației urbane este foarte redusă sunt: Bistrița-Năsăud (39,53%), Neamț (39,13%), Vrancea (37,57%), Teleorman (36,50%), Giurgiu (32,53%), Dâmbovița (31,80%).

Un alt indicator îl constituie sporul natural al populației. O comparație a evoluției sporului natural al populației pentru întreaga populație a României, respectiv pentru populația din mediul urban, este redată în figura următoare.

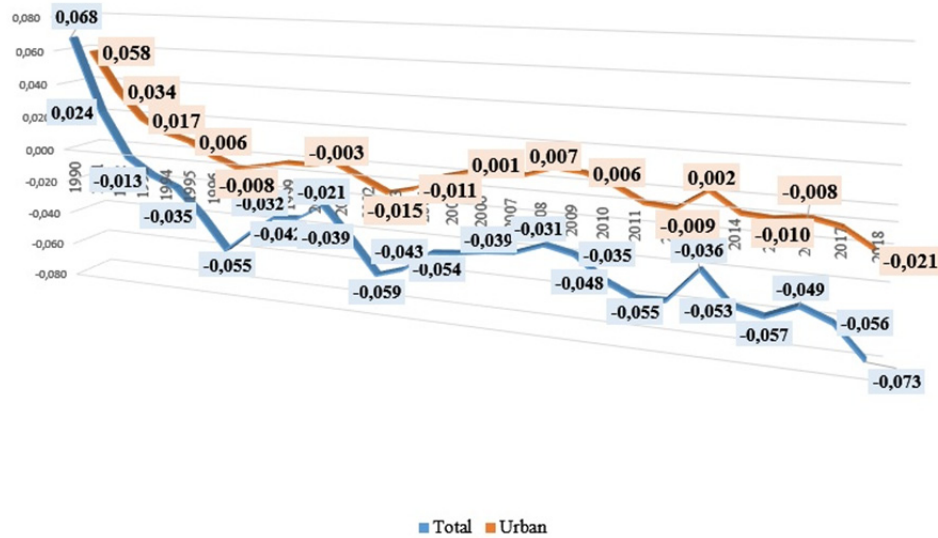

Figura 3. Situație comparativă a sporului natural al populației pentru întreaga populație, respectiv pentru populația din mediul urban, 1990-2018 (milioane de persoane)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Se constată că în anul 1990, s-au înregistrat cele mai ridicate valori, atât pentru totalul populației (+0,068 milioane locuitori), cât și pentru populația din mediul urban (+0,058 milioane locuitori). Perioada ulterioară anului 1990 este caracterizată de o tendință descrescătoare a valorilor. Scăderile s-au înregistrat mai ales pentru nivelul național. De asemenea, pentru populația din mediul urban se consemnează valori atât pozitive, cât și negative, dar valoarea înregistrată în anul 2018 (-0,021 milioane locuitori) este cea mai scăzută din perioada analizată (1990-2018).

În Figura 4 este prezentată evoluția vârstei medii a populației din mediul urban pentru perioada 1992-2018 (ani).

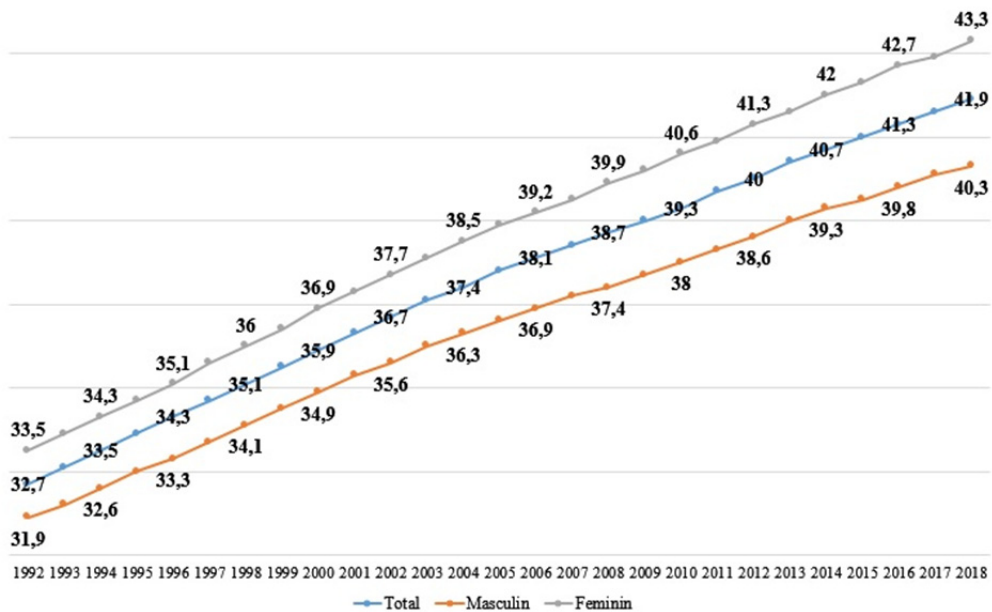

Figura 4. Evoluția vârstei medii a populației din mediul urban, 1992-2018 (ani)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Se observă că atât pentru întreaga populație din mediul urban, cât și separat pentru populația de gen masculin din mediul urban, respectiv de gen feminin din mediul urban, tendința este una crescătoare. Astfel, în anul 1992, vârsta medie a populației era de 33,5 ani, iar în anul 2018 era de 41,9 ani. De asemenea, pe întreaga perioadă analizată, vârsta medie a populației de gen feminin este mai mare decât vârsta medie a populației de gen masculin.

Un alt indicator este durata medie a vieții. Evoluția duratei medii a vieții, pentru perioada 1996-2018 (ani) este prezentată în Figura 5.

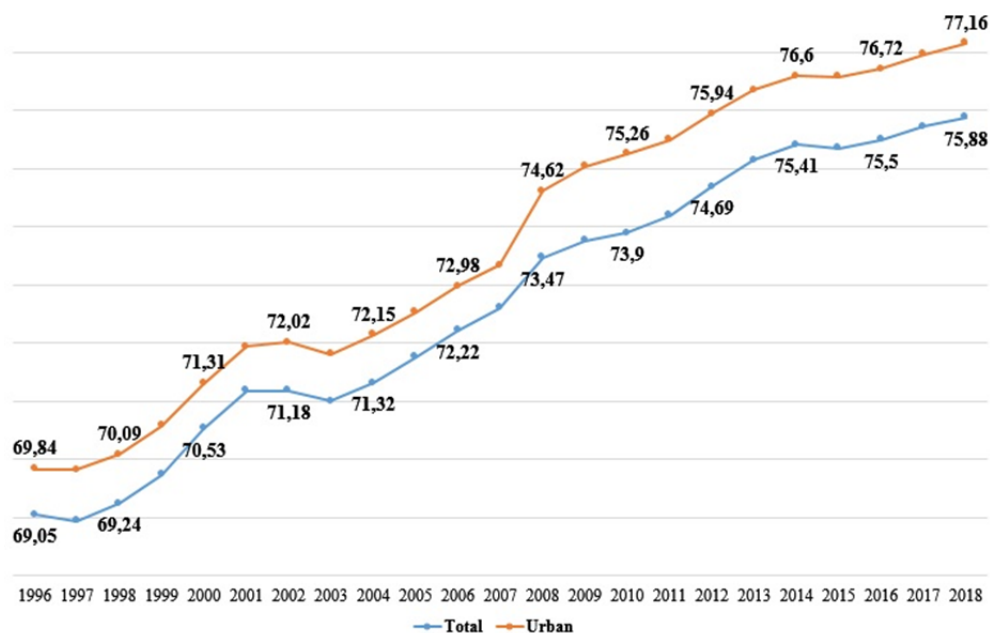

Figura 5. Evoluția duratei medii a vieții, 1996-2018, (ani)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul INS

Din comparația valorilor pentru perioada 1996-2018, pentru întreaga populație a României, respectiv pentru populația din mediul urban, se observă o tendință crescătoare a duratei medii a vieții. Astfel, pentru populația din mediul urban, durata medie a vieții a crescut de la 69,84 ani (în anul 1996) la 77,15 ani (în anul 2018). De asemenea, se observă că, pentru întregul interval analizat, durata medie a vieții este mai ridicată pentru populația din mediul urban.

3. Concluzii

Din analiza efectuată, se observă că, începând cu anul 1997, în România, ponderea populației urbane se menține la valori de peste 55%. În anul 2018, în 14 județe ale României ponderea populației urbane era de peste 55%. De asemenea, sporul natural al populației din mediul urban are o tendință descrescătoare, iar începând cu anul 2014 acesta a avut valori negative. Totodată, față de valorile înregistrate în anul 1992, în anul 2018 vârsta medie a populației din mediul urban a crescut cu aproximativ 9 ani. Durata medie a vieții populației din mediul urban s-a mărit și aceasta. În aceste condiții, în anul 2018 durata medie a vieții populației din mediul urban a ajuns la 77,16 ani.

Procesul de îmbătrânire a membrilor unei comunități poate conduce la dereglări în domeniul educațional, respectiv în domeniul forței de muncă. Economia unei societăți, precum și o societate în ansamblul ei, se pot confrunta cu anumite presiuni în cazul în care nu se iau în considerare aspectele referitoare la procesul de îmbătrânire demografică.

Bibliografie:

1. - Agenția Europeană de Mediu, *Urban sprawl in Europe — the ignored challenge*, Raportul nr. 10/2006 al AEM, 2006
2. - Alpopi C., Nica E., Negescu Oancea M.D., Balu P.E., *Aspects of sustainable development in the perspective of the population aging phenomenon*, Quality – Access to Success, 20(S2), 2019
3. - European Commission, *Reflection paper towards a sustainable europe by 2030*, 2019a
4. - European Commission, *Urban development*, 2019b
5. - European Committee of the Regions, *The improvement of the implementation of the Territorial Agenda of the European Union 2020*, 2015
6. - Institutul Național de Statistică, *Populația României pe localități (după domiciliu) la 1 iulie 2016*, 2016
7. - Institutul Național de Statistică, <http://www.insse.ro/>
8. - Organization for Economic Cooperation and Development, *Coping with emigration in Baltic and East European countries*, 2013
9. - United Nations, *Changing population age structures and sustainable development*, Report of the Secretary-General, 2017

THE IMPORTANCE OF GLOBAL WATER RESOURCES IN THE SURVIVAL OF MANKIND

IMPORTANȚA RESURSELOR GLOBALE DE APĂ ÎN SUPRAVIEȚUIREA OMENIRII

Conf.univ.dr. Corneliu GUȚU, ASE Moldova

Dr. Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, National College I.L.Caragiale, Bucharest

Phd. Student Svetlana PLATAGEA GOMBOS, The Bucharest University of Academic Studies

Phd. Student Cristina DIMA, The Bucharest University of Academic Studies

Abstract: *Mankind is heading vertiginously for an imminent water crisis, a crisis that can trigger a food crisis, rampant homicides, exacerbation of existing conflicts and the emergence of new ones. Under these conditions, a brief history of the conflicts related to freshwater reserves across the planet is required, as well as information on the current situation and future trends. The problem exists, and the number of people affected by it is worrying from day to day. The quality and quantity of freshwater reserves on the map affects and will continue to affect the stability of all human communities. Water has often been a strategic factor and a topic of dispute since the dawn of history. The fresh water, vital for agriculture and the survival of any living being, was a stake for conflicts on an economic, ethnic and religious basis, but the conflicts also targeted the marine waters, in the context of establishing territorial waters held by states with access to seas and oceans. Unfortunately, it is not always a resource at our fingertips, especially under the pressure of global warming and rampant population growth.*

Key words: *water, survive, society, pollution, sustainable development*

1. Introduction

Water is needed to maintain life and any human activity. The quality of life, our comfort and our health are dependent on the quality of the water. In the industrial or commercial sectors, good quality water is the main ingredient of most products.

Water is one of the predominant elements of the Earth and plays a major role in the survival of organisms. The seas and oceans occupy 71% of the surface of the globe, approximately 361 million km². "Blue Planet" is unevenly distributed over the two hemispheres, occupying 89% of the southern hemisphere area and 53% of the northern hemisphere area. The Earth's water layer is called the hydrosphere. If the earth's surface were smooth, it would be covered with a layer of water. Water is an environment in which aquatic organisms live and which promotes the incorporation of mineral salts into plants.

At the same time, water is also the raw material used by all living beings in the synthesis of organic substances that ensure their nutrition and growth. Only some lower and higher organisms can live in an apparently dry environment, being able to resume their functions in the presence of water and a suitable temperature. In most cells it occupies about 60% of the cell mass.

It is the main solvent and dispersion medium of the various substances. Water helps the transport of substances into the cell and numerous chemical reactions. Water is present in the human body in 60% because most tissues contain water (94% of blood plasma, 80% of muscle tissue, 60% of red blood cells, over half of other tissues), and daily consumption of a human is 2.5 l (food and liquids). In nature, plants carry out their life cycle under the action of the complex of ecological factors characteristic of the environment.

2. The factors of the global worsening of the quality of water resources

Water quality has become an increasingly important problem lately and has been the subject of sustainable development plans but also of adequate management of world waters. Over time, we noticed a number of factors that led to this situation, respectively:

- achieving giant industrial and zootechnical objectives
- promotion of highly polluting production technologies, abandoned in economically developed countries
- the rapid increase of the share of diffuse pollution, produced especially by the chemicalization of agriculture with increasingly numerous fertilizers and pesticides and in increasing quantities, as well as the fact that this kind of pollution cannot be easily detected and prevented;
- non-correlation of the increase of the production capacities and of the urban development with the modernization of the sewerage works and the realization of the treatment plants
- improper exploitation of existing wastewater treatment plants;
- lack of an organized system for collection, storage and management of waste and sludge from wastewater treatment plant

The increase of more than 15% of the water requirements reflects, in part, the economic-social development, but especially the maintenance of situations of irrational use and waste of water. These are generated both by the perpetuation of large manufacturing technologies that consume water in industry, compared to those used in other countries, respectively the use of exaggerated water rules for irrigating crops, water losses in the distribution networks and waste water, as well as the insufficient supply of systems for measuring the quantities of water taken and discharged, as well as the lack of a system of economic levers. The increase of the water consumption was accompanied by the increase of the quantities of waste water discharged, without being correlated with the execution of the treatment plants to the necessary capacities.

The current trends lead to an exaggerated demand for water resources, disrupting the balance of these resources, which would have adverse effects on the country's economic and social development. The efficient development and implementation of a national policy for the rational use of water resources imposes the following priorities:

- reducing the rate of growth of water consumption in all branches of the national economy;
- streamlining and saving in use in order to minimize the water requirement, the demand for fresh water from the source and the non-recoverable water consumption
- recirculation and reuse of water
- water protection against pollution
- systematization of water distribution networks
- legislation and administration
- public participation

2. Global perspective of water

On July 28, 2010, the General Assembly of the United Nations explicitly recognized by Resolution 64/292 that access to safe drinking water and sanitation represents human rights and also acknowledged that drinking water and sanitation are essential to the fulfillment of all human rights. The same resolution calls on all states and international organizations to provide financial resources, aid in capacity building and technology transfer to help developing countries, in particular developing countries, to provide drinking water to all:

- Sufficient - water supplies for each person must be sufficient and continuous, for personal and household use, such as water consumption, personal hygiene, food preparation or washing clothes. According to the World Health Organization (WHO), between 50 and 100 liters of water per person per day are needed to ensure that most basic needs are met and that only a few health problems can occur.

- Safe - the water needed for personal and household use must be safe, therefore free of microorganisms, chemicals and radiological risks, which pose a threat to a person's health. Safety measures for drinking water are usually defined by national and / or local standards for drinking water quality.

- Acceptable - the water should be of a color, odor and taste acceptable. All water facilities and services must be culturally appropriate and sensitive to gender, life cycle and confidentiality requirements.

- Physically accessible - anyone has the right to a water and sewerage service that is physically accessible in the space or in the immediate vicinity of the household, educational institution, workplace or health institution. According to the WHO, the water source must be up to 1,000 meters away from the house, and the required collection time should not exceed 30 minutes.

At affordable prices - water and water facilities and services must be accessible to all.

The United Nations Development Program (UNDP) suggests not exceeding 3% of household income on water costs. This right does not imply that people benefit freely or in unlimited quantities of water, but that it is used in a sustainable manner, to which everyone contributes to the extent possible. It also requires the state to take the necessary measures according to the resources available to it in order to achieve these desires in a progressive manner.

Moreover, the famous interview in which appears the executive director of one of the major corporations globally, and in which he lobbies for the privatization of water through his opinion, according to which water as a fundamental human right would be an "extreme solution" to different problems reported, indicates the level of pressure from corporations on the states regarding the regulation of drinking water resources.

4. Water- Importance and Uses

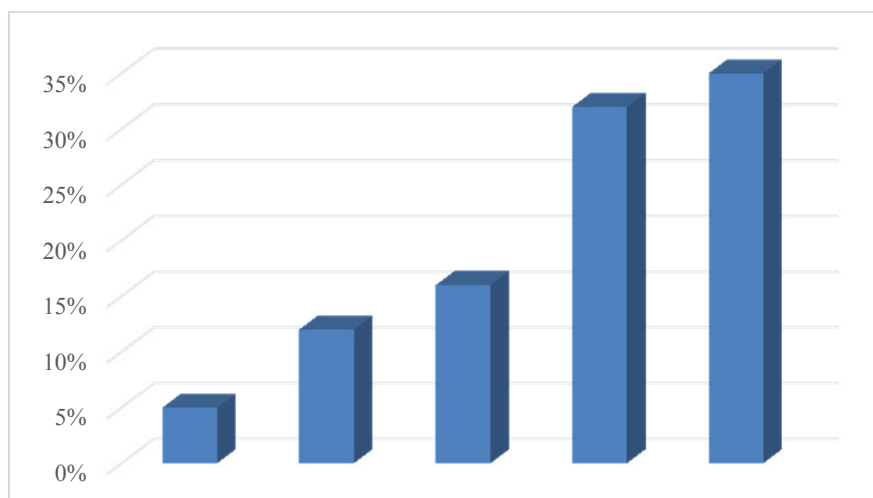

Figure 1- The main areas of water use

Source: European Environment Agency

Water is a large generator of atmospheric oxygen and the largest heat absorber. It is a significant component of the living world and an important resource needed in most human activities. Water determines and realizes the most important circuit - the water circuit in nature - maintaining the balance of the whole environment. The natural water circuit is made, on average, for 9 days. At the same time, water participates essentially in other circuits (oxygen, carbon). The energy of the rivers has long been used to raise water for irrigation or water mills, eventually reaching hydroelectric plants that convert hydraulic energy into electrical energy.

They have the advantages of producing a form of renewable, non-polluting energy, which is 3-5 times cheaper than the one produced in thermal power stations, later spending less. The profitability of the hydroelectric plants increases through the complex use of the accumulation lakes (navigation, fish farming, recreation), thus participating in a percentage of 20-25% in the world electricity production. The global hydropower potential is analyzed in three steps: theoretically (total), technical (possible to be arranged) and economical (cost-effective).

The theoretical one is very large (54.200 billion kWh), the technical one is reduced to 45%, and the economic one remains about 13%.

On continents, Asia holds about 40% of the hydropower potential, followed by Africa 20%, North and South America. The great hydropower potential has the rivers: Zair, Enisei, Brahmaputra, Yangtze, Colombia, Parana, Nile and Zambezi. The hydropower potential is particularly valuable for some poor fossil fuel states: Brazil, Zair, Japan, Sweden, therefore complex waterfowl arrangements are made (Rhine, Ron, Volga) as well as tributaries (Olt), experimented and expanded. with the speed of the construction of micro-power plants. Among the major hydroelectric plants of the world are: the plants on Parana, those on the Columbia River (USA), St. Lawrence (Canada), Volga and Enisei (from Russia). Water is a cooling element and an energy carrier. It is also used in the chemical industry to obtain sulfuric acid, bauxite, cellulose and paper.

Water is indispensable for agriculture. Soil fertility is formed and yields only with water, and if a large production is desired irrigation is required. Currently 40% of world agricultural production comes from irrigated land. Two-thirds of irrigated agriculture is in Asia. About 70% of the cereals harvested in China come from irrigated land, while in India they return 50%, and in the USA 15%.

Conclusion

Every day we face problems that most often concern the social aspect of life; the rapid course of events goes hand in hand with changes taking place at the level of natural resources. Water and life, are two elements connected to each other more than we could imagine. It has already become a stereotype that "water is the cradle of life". And indeed, if we think a little we realize that it is, that the first forms of life have appeared in the seas that once covered, much of the land of the Blue Planet.

There the first organisms, invisible to the human eye, were born, some simple cells lunged from nucleic acids under the impulse of the ultraviolet radiation of the Sun. What distinguished them from the other substances in the large water table was that they could divide and transmit their characters to the cells that subsequently formed.

Water plays an essential role in the maintenance of life. Without water there could be no life. In the body, water enters the composition of organs, tissues and biological fluids. It dissolves and transports assimilated and disassimilated substances; maintains constant salt concentration in the body and, evaporating on the surface of the body, takes part in regulating the temperature.

In nature, water is found under all aggregation states: solid (ice, snow, hail), liquid (rainwater, groundwater, oceans, seas, rivers, rivers, etc.), gaseous (water vapor from the atmosphere) .

Today, we find that water is not only a condition of life, but also a necessity. We need water to produce hydropower. For this purpose we use the nautical waters of the rivers or the waters of the seas which regularly deviate from the land in the form of tides. We need water to cool the reactors of the atomic power plants, so we can get electricity.

Water, the most widespread substance on the Earth's surface, is also the most necessary for the unfolding of life. In its absence, the entire planet we inhabit would look like absolute deserts.

References:

1. Arthington A.H., Bunn S.E., Poff N.L. & Naiman R.J., 2006, *The challenge of providing environmental flow rules to sustain river ecosystems*. Ecological Applications, 16: 1311–1318
2. Borrego M., Gutiérrez-Martín C., *Estimation of cost recovery ratio for water services based on the System of Environmental-Economic Accounting for Water* (Water Resources Management, vol. 30, nr. 2/2016, p. 767-783
3. Cerniglia F., Longaretti R., 2015, *Static and dynamic (in)efficiency in public goods provision*, Economics Letters, vol. 135/2015, p.10
4. Cowan S., *The welfare economics of optional water metering*, The Economic Journal, vol. 120, nr. 545/2010, p. 800-815
5. Hanasaki N, et al., 2008, *An integrated model for the assessment of global water*
6. Hoff H., et al., 2010, *Greening the global water system*, J Hydrol 384(3–4):177–186.
7. Konikov L., Kendy E., 2005, *Groundwater Depletion: A Global Problem*, Hydrogeology Journal, vol. 13, p. 317
8. Wada Y, et al., 2011, *Global monthly water stress: 2. Water demand and severity of water stress*. Water Resources, Res 47(7): W07518

THE ROLE OF QUALITY CRITERIA IN DETERMINATION OF THE ECONOMIC EFFICIENCY IN THE SERVICES SECTOR

Authors: Elena VACULOVSCHI, Phd. Economics

Ala SOLOMATIN, Phd. Economics

Academy of Economic Studies of Moldova, Chisinau, 61 Banulescu Bodoni str., 2015

Corresponding author: Elena Vaculovschi, elenavaculovsky@ase.md

Abstract

At present, increasing the economic efficiency of the services is the main objective for both service companies and those from other sectors of activity. The main criteria for evaluating the efficiency in the services sector are: profitability, cost level, efficiency of using the factors of production, efficiency of investments, social efficiency. The social efficiency refers to the results of the services activities from the point of view of the consumers and it materializes in the degree of satisfaction of the needs and the level of the quality of the services.

The article analyzes several aspects that could influence the efficiency of services such as the degree of anticipation of the client's needs, the degree of accuracy in defining the content of the service, the degree of satisfaction of the demand for services, the degree of flexibility, the degree of efficiency in solving the problems regarding the service and in especially the role of service quality.

Key words: *economic efficiency, social efficiency, quality, services, consumers.*

JEL Clasification: M21

INTRODUCERE

Dezvoltarea economico-socială a unei țări moderne este strâns legată de contribuția serviciilor la creșterea economică și la creșterea calității vieții.

Mult timp contribuția serviciilor la creșterea economică a fost ignorată și serviciile erau considerate neproductive. Pentru autorii clasici, precum Adam Smith, David Ricardo, J.S. Mill, J.B. Say, Karl Marx, rolul serviciilor era atribuit doar serviciilor personale și domestice, iar transportul, comerțul și serviciile bancare nu erau considerate creatoare de valoare, fiind văzute doar ca „intermediari” utili, în măsura în care facilitau deplasarea și achiziția mărfurilor. Mai târziu, Clark și Fourastie au grupat în sectorul terțiar activitățile care erau considerate de productivitate joasă, deoarece prin natura lor nu puteau fi supuse mecanizării, introducerii progresului tehnic sau producției de serie. Serviciile, considerau ei, ar constitui o frână a creșterii economice fiind un factor inflaționist deoarece creșterea salariilor și a profitului nu ar corespunde unei creșteri a productivității.

În teoriile economice noi, rolul serviciilor în dezvoltarea economiei este reconsiderat, revizuiindu-se concepția despre creșterea economică. Paul Heyne menționa, că „creșterea economică constă nu în sporirea producției de lucruri ci în producția de avere. Avere este tot ceea ce oamenii prețuiesc ca valoare. Evident lucrurile materiale pot contribui la avere și sunt într-un fel esențiale în producerea de avere. Dar nu există legătură obligatorie între creșterea averii și o creștere de volum, greutate sau cantitate a obiectelor materiale”. [1]

În prezent, serviciile capătă un rol distinct în economia mondială, fiind motorul principal și de susținere, prin crearea de venituri substanțiale pentru națiunile lumii. O trăsătură ce caracterizează țările dezvoltate contemporane și reprezintă una din trăsăturile specifice ale economiei serviciilor, este extinderea activităților de servicii în unitățile economice din diferite sectoare ale economiei naționale. Acest proces a condus la așa numita terțiarizare a economiei.

Serviciile moderne sunt extrem de eterogene și ca urmare, nu orice dezvoltare a sectorului terțiar contribuie în egală măsură la progresul economic intern, la obținerea unor avantaje egale de pe urma practicării comerțului cu servicii.

Serviciile în prezent joacă un rol decisiv în creșterea calității vieții și nu pot fi exprimate printr-un singur indicator sintetic. Calitatea vieții este un concept complex care vizează atât latura materială a vieții oamenilor cât și pe cea spirituală, calitatea relațiilor umane precum și perceperea subiectivă a tuturor acestor elemente de către indivizi. De aceea se utilizează mai mulți indicatori parțiali. Acești indicatori pot fi grupați în trei categorii: economici, socio-demografici și ecologici.

CADRUL METODOLOGIC

Dintre indicatorii economici cel mai semnificativ este PIB pe locuitor, dar el reflectă mai ales latura cantitativă a bunăstării naționale. Cea mai dificilă este exprimarea aspectului psihologic, a elementelor subiective, a satisfacerii intereselor personale. În acest context poate fi utilizată atât abordarea constructivistă, de rând cu cea structuralistă.

Pentru analiza indicatorilor de eficiență economică în sfera serviciilor trebuie luată în considerare eterogenitatea și complexitatea efectelor utile rezultate din activitățile de servicii. Astfel în cercetarea dată autorii s-au bazat pe metodele teoretice de inducție și deducție, analogie și comparație.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Contribuția serviciilor la calitatea vieții poate fi determinată de trei aspecte considerate relevante: [2]

1. consumul de servicii
2. relația serviciilor cu timpul liber
3. mediul înconjurător

Consumul de servicii reprezintă un element important al calității vieții. Încă din sec XIX se observa că cu cât veniturile familiare sunt mai ridicate cu atât partea cheltuielilor pentru mărfurile alimentare era mai mică, iar partea serviciilor considerată ca și cheltuieli accesorii în consumul total al familiei creștea.

În țările dezvoltate, analiza coeficienților bugetari ce se referă la partea relativă a cheltuielilor pentru bunuri și servicii în consumul familial are o tendință de creștere a ponderii cheltuielilor pentru servicii.

Dacă ne referim la servicii și timpul liber, atunci analizăm mărimea timpului liber și modalitatea lui de utilizare. Timpul liber este privit în sens larg ca o mărime care este în opoziție cu timpul de muncă fiind văzut ca timp destinat unui ansamblu de activități cărora indivizii li se dedică în mod liber, de buna voie și cu plăcere, fie pentru a se odihni, fie pentru a se distra și a-și satisface nevoile estetice, fie pentru a-și îmbogăți informația sau a-și completa dezinteresat formația, pentru a-și lărgi și dezvolta participarea socială voluntară sau capacitatea creatoare după ce s-a eliberat de obligațiile profesionale, sociale și familiare. Căile de mărire a timpului liber sunt determinate de reducerea timpului de munca și diminuarea timpului afectat satisfacerii cerințelor existenței.

Serviciile sunt implicate în ambele aspecte. În reducerea timpului de muncă prin impulsivitatea creșterii productivității și în diminuarea timpului afectat satisfacerii cerințelor existenței precum efectuarea cumpărăturilor, prepararea hranei, întreținerea locuinței. În ceea ce privește utilizarea timpului liber, acesta este destinat odihnei, recreerii, distracției, agrementului, turismului dar și autoinstruirii, practicării unor hobby-uri. Astfel, este cert că serviciile influențează semnificativ atât crearea condițiilor pentru petrecerea timpului liber precum și folosirea acestuia.

De asemenea există o interdependență complexă în sens dublu între servicii și mediul înconjurător, deoarece serviciile sunt implicate atât în protejarea cât și în degradarea mediului. Dacă ne referim la deteriorarea mediului, putem vorbi despre serviciile antrenate în creșterea urbanizării, dezvoltarea industrială, agricultura intensivă, activitățile casnice. Aceste servicii pot provoca

diferite daune cu mari implicații asupra echilibrului ecologic, de la poluarea apelor și atmosferei, la distrugerea pădurilor, animalelor, solului, plantelor până la poluarea sonoră și murdărirea străzilor. Dintre serviciile cu efecte negative avem: transportul, turismul și comerțul.

În ceea ce privește protejarea mediului, serviciile contribuie la folosirea rațională a resurselor naturale, cum ar fi serviciile geologice și de cercetare științifică, la prevenirea și combaterea deteriorării mediului, precum servicii de îmbunătățiri funciare, amenajări silvice, hidrografice, servicii de epurare a apelor, de salubritate, la procesul de educație ecologică a oamenilor prin educație și informare. [2]

Recomandările formulate în lucrările ONU, consacrate clasificării și studierii serviciilor presupun să se cuprindă în acest sector toate activitățile economice, altele decât agricultura, industriile extractivă și prelucrătoare și construcțiile.

Producerea unui serviciu presupune desfășurarea unui proces de producție, în consecință serviciile aparțin categoriei economice de produse ca rezultate al unui proces de producție în care sunt implicate resurse (umane, materiale, financiare și informaționale), cantitatea de produse obținută (q) depinzând de cantitatea și calitatea factorilor economici implicați, în cea mai generală exprimare - factorul muncă L și factorul capital K . [3]

Rolul deosebit al serviciilor pentru producția materială se exercită în prezent nu numai prin intermediul serviciilor numite „productive” (care sunt legate direct de producția fizică: comercializarea bunurilor, serviciile de transport și comunicații utilizate în producerea de bunuri), ci și prin servicii „nemateriale” de susținere indirectă a producției (asigurările, serviciile bancare, transportul de persoane etc.). De asemenea, activități ca educația, instruirea, formarea profesională, ocrotirea sănătății condiționează actul productiv social iar cercetarea științifică se integrează acestuia.

Efectele activităților de servicii pot fi clasificate în:

- Efecte directe – asociate fiecărui factor de producție utilizat, fiecărei componente a activității.
- Efecte indirecte, multiplicatoare – exprimate prin impulsul dat celorlalte ramuri și sectoare ale economiei.
- Efecte imediate – pentru multe sectoare ale serviciilor, prin intermediul utilizatorilor fiind determinate de participarea și implicarea acestora (servicii de învățământ, de sănătate).

Toate deciziile în legătură cu evaluarea serviciilor, de la nivelul firmei până la nivelul economiei naționale trebuie fundamentate în baza unor rezultate obținute atât din punct de vedere economic cât și social. Eficiența economică a serviciilor se referă la rezultatele economice ale întreprinderilor de servicii, și prin însumare, la nivelul întregii economii. Eficiența socială se referă la rezultatele activităților de servicii din punct de vedere al consumatorilor. Aceste două laturi ale eficienței se completează, în cele mai multe cazuri ele condiționându-se reciproc.

Competiția tot mai puternică dintre agenții economici ce își desfășoară activitatea într-o economie de piață liberă, impune cu necesitate obiectivă desfășurarea unor asemenea activități, a căror rezultate să răspundă nevoilor materiale și spirituale ale membrilor societății.

Termenul „eficiență” provine din limba latină, regăsindu-se sub formele „efficere”, „efficiere” sau „eficax”, cu sensul de a produce efectul sau rezultatul dorit. [2]

Eficiența în domeniul serviciilor prezintă aceleași trăsături definitorii, comune tuturor activităților economice din toate sectoarele. Dar eterogenitatea și complexitatea efectelor utile rezultate din activitățile de servicii conferă eficienței o sferă mult mai largă de cuprindere și evaluare. De aceea, este necesar să se ia în considerare:

- toate categoriile de resurse, precum și structura acestora;

- efectele directe și indirecte produse de activitățile de servicii;
- aspectele cantitative și calitative ale efectelor;
- factorul timp, ce poate acționa diferit asupra resurselor și asupra efectelor;
- impactul economic și social al acestor activități.

La nivel macroeconomic, eficiența sectorului terțiar este influențată de modul de alocare a resurselor în economie:

- între diferite sectoare ale economiei;
- între consum și investiții;

Pentru alocarea cât mai bună a resurselor la nivel global sunt utilizate o serie de instrumente de politică economică, cum sunt nivelul dobânzilor, nivelul impozitelor, menite să stimuleze economiile și investițiile, ceea ce influențează pozitiv eficiența economică a sectorului serviciilor. Prin libera circulație a bunurilor, serviciilor, persoanelor și capitalului în spațiul pieței unice europene sunt create condițiile de amplificare a concurenței, ceea ce contribuie la înlăturarea prestatorilor de servicii de o calitate mai slabă și încurajarea celor care prestează servicii de o calitate superioară.

La nivelul întreprinderii de servicii, eficiența economică este determinată de:

- eficiența de alocare a resurselor (naturale, materiale, financiare, umane);
- eficiența de utilizare a factorilor de producție;
- eficiența de distribuție a serviciilor.

Alocarea resurselor este eficientă în măsura în care serviciile se realizează cu costuri minime și se prestează acele servicii care sunt solicitate de consumatori, satisfăcându-le nevoile la cel mai ridicat nivel. Deci, eficiența de alocare a resurselor se poate exprima prin combinația optimă a factorilor de producție utilizați pentru producția serviciilor solicitate de societate. În această direcție un rol important revine alegerii tehnologiei de producție, în funcție de resursele de forță de muncă și de capital. În țările în curs de dezvoltare, în general se folosesc tehnologii ce presupun utilizarea de forță de muncă mai ieftină, în timp ce în țările dezvoltate sunt folosite tehnologii moderne, care necesită capital.

Folosirea factorilor de producție ai întreprinderii prestatoare de servicii este eficientă în condițiile în care producția de servicii se obține cu cel mai redus cost de producție. Eficiența de utilizare a factorilor de producție este dată de rezultatele (efectele utile) produse cu cel mai redus cost de oportunitate.

Distribuția serviciilor este eficientă în condițiile existenței unui echilibru între volumul și structura serviciilor prestate și exigențele consumatorilor, inclusiv disponibilitatea acestora de a-și cheltui o parte din venituri.

Eficiența sectorului de servicii prezintă o serie de particularități, atât în ceea ce privește semnificația cât și modalitățile de evaluare.

O primă particularitate se referă la formele specifice de exprimare a efectelor utile produse în urma prestării unor activități. Deși pentru prestarea unui serviciu, se consumă factori de producție similari cu alte ramuri sau sectoare ale economiei, totuși formele de exprimare a rezultatelor sunt specifice, datorită, în principal, caracterului imaterial al serviciilor.

Sunt categorii de servicii ale căror efecte utile sunt dificil de cuantificat sau altele sunt observabile după o perioadă lungă de timp, precum ocrotirea sănătății, învățământul etc. În toate aceste cazuri se urmărește cu prioritate eficacitatea utilizării resurselor și nu obținerea de profit.

O altă particularitate a eficienței serviciilor se referă la:

- existența efectelor directe, fiecărui factor de producție utilizat fiindu-i asociat un efect direct;

- existența efectelor indirecte, multiplicatoare generate de servicii; de exemplu: efectele multiplicatoare ale învățământului, ale cercetării științifice, ale comerțului, ale turismului etc.
- altă particularitate a eficienței serviciilor se referă la faptul că prestația de servicii generează pe lângă efectele economice ce vizează rezultatele economice ale agenților economici și ale sectorului de servicii și efecte sociale, concretizate în:
 - gradul de satisfacere a nevoilor consumatorilor;
 - nivelul calitativ al serviciilor.
- Aceste efecte sociale se constituie într-un important factor al dezvoltării economice, al progresului și civilizației.

Pentru orice entitate eficiența este obiectivul esențial, fiind în accepțiune generală expresia raportului dintre efectul util și efortul făcut pentru obținerea lui.

Orice entitate economică trebuie să-și stabilească o strategie și tactica astfel, încât, prin măsuri sistematice pe termen scurt, mediu și lung, să acționeze asupra creșterii veniturilor (a încasărilor) și asupra reducerii cheltuielilor.

Eficiența activității agenților economici este atât rezultatul condițiilor de formare a ofertei, concretizate în costurile de producție și în calitate, cât și al raportului cererii față de ofertă pe piață, concretizată în nivelul și evoluția prețurilor de vânzare și veniturile consumatorilor

În sectorul serviciilor principalele criterii de evaluare a eficienței sunt [3]:

- Rentabilitatea,
- Nivelul costurilor,
- Eficiența utilizării factorilor de producție,
- Eficiența investițiilor
- Eficiența socială

Cel mai dificil poate fi exprimată cu ajutorul unor indicatori cantitativi *eficiența socială*. Efectele sociale privesc rezultatele economice ale întreprinderilor și efortul social (efortul făcut de societate) din punctul de vedere al consumatorilor individuali sau colectivi. Aceste două laturi ale eficienței de obicei se completează condiționându-se reciproc. De exemplu, diversificarea gamei produselor, obținerea lor la costuri cât mai scăzute determină o creștere a rezultatelor economice, dar în același timp determină și o îmbunătățire a gradului de satisfacere a nevoilor consumatorilor.

Cele mai multe modele se referă la măsurarea calității serviciilor, respectiv la reducerea diferenței dintre nivelul serviciilor oferite și cel așteptat de consumatori. Astfel, criteriul calitate devine central în determinarea eficienței sociale a unui serviciu.

Modelul cel mai simplu care definește nivelul serviciului (Y) poate fi reprezentat prin intermediul relației:

$$Y = \sum_{i=1}^n y_i \cdot f_i$$

unde: y_i - nivelul de satisfacție al clientului în raport cu criteriul „i”;

f_i - ponderi care exprima importanța relativă a criteriului „i” în diferitele situații specifice.

Este evident, că atunci când este vorba de satisfacția clientului, criteriul calitate ocupă locul central în determinarea eficienței. Iar relația dintre eficiență și calitatea serviciilor reprezintă o particularitate a eficienței sectorului de servicii. Calitatea serviciilor implică, de regulă, o comparație între serviciul furnizat și cel așteptat de consumatori. Optimizarea relației calitate-eficiență în domeniul serviciilor asigură garanția desfășurării unei activități în concordanță cu exigențele consumatorilor și cerințele pieței, constituie cheia succesului pentru întreprinderile de servicii.

Referitor la sistemele de management al calității aplicabile în sfera serviciilor, cea mai bună abordare o reprezintă utilizarea unui sistem integrat de management care include:

- Sistemul de management al calității bazat pe ISO 9001,
- Sistemul de management al mediului bazat pe ISO 14 001,
- Sistemul de management al siguranței alimentare conform principiilor HACCP, bazat pe standardul ISO 22000
- Sistemul de management al sănătății și securității în muncă bazat pe OHSAS 18002. [4]

Managementul calității, conform ISO 9000, este definit ca ansamblul activităților funcției generale de management care determină politica în domeniul calității obiectivele și responsabilitățile, pentru a le implementa în cadrul sistemului calității prin mijloace specifice cum ar fi: planificarea calității, controlul calității, asigurarea calității și îmbunătățirea calității [5]. Obiectivul esențial al managementului calității este realizarea în condiții de eficiență și eficacitate la nivel maxim numai a acelor servicii care satisfac în totalitate cerințele clientului, sunt conforme cu cerințele societății, sunt conforme cu standardele și specificațiile aplicate, iau în considerare toate aspectele privind protecția consumatorului și a mediului și sunt oferite clientului la prețul și termenul convenit cu aceștia. Introducerea unui sistem al calității aduce beneficii tuturor părților implicate.

Obținerea calității presupune nu doar elaborarea standardelor corespunzătoare și asigurarea conformității cu acestea, dar performanța calității trebuie să conducă la satisfacerea cerințelor și așteptărilor clienților. În acest context realizarea sistematică a calității în servicii, precum și adoptarea măsurilor corespunzătoare reprezintă o prioritate de importanță majoră în prezent. Astfel, asigurarea competitivității serviciilor trebuie să aibă la bază managementul calității, acesta fiind o modalitate de a asigura competitivitatea și implicit credibilitatea firmei pe piață.

CONCLUZII

În concluzie poate fi menționat, că criteriile de măsurare a calității serviciului pot fi determinate ca nivel de satisfacție al clientului, precum:

- Gradul de anticipare a nevoilor clientului, sau procentele serviciilor care nu se acordă din cauza că nu au fost avute în vedere de furnizorul serviciului, deși clientul se așteaptă să i se ofere.
- Gradul de precizie în definirea conținutului serviciului, sau numărul mediu al „rundelor” de discuții între furnizorul și beneficiarul serviciilor până se ajunge la un acord în privința definirii conținutului serviciului.
- Gradul de satisfacere cererii de servicii, sau procentul tuturor cererilor clienților de servicii care nu pot fi satisfăcute din lipsa de specialiști sau a bazei materiale necesare.
- Gradul de flexibilitate (promptitudinea) cu care se răspunde la situații de urgență, sau timpul mediu de la primirea cererii clientului până ca serviciul respectiv să se ofere.
- Gradul de eficiență în rezolvarea problemelor privind serviciul, sau procentul tuturor problemelor pentru care serviciul promis nu poate fi oferit în intervalul de timp stabilit inițial.

Îmbunătățirea calității serviciilor contribuie la sporirea gradului de satisfacere a nevoilor consumatorului și are urmări pozitive atât în relație cu piața, prin contribuția sa la îmbunătățirea imaginii entității prestatoare de servicii datorită calității, precum și la creșterea și consolidarea cotei de piață. De asemenea creșterea calității serviciilor influențează pozitiv asupra întreprinderii prin elaborarea unor strategii de practicare a prețuri mai mari, prin obținerea de venituri mai mari din vânzările realizate, prin creșterea productivității muncii datorită investițiilor în echipamente

performante și materii prime mai bune. Toate acestea contribuie esențial la realizarea profiturilor mai înalte și scăderea costurilor de producție în cadrul unității prestatoare de servicii.

REFERINȚE

1. Heyne P., Boettke P., Modul de gândire economic, Editura: BIZZKIT, 2012
2. Ionașcu V., Bogdănel D., Danielescu D. P., Economia serviciilor Teorie și aplicații, 2013, Editura Pro Universitaria, ISBN 978-606-647-678-2
3. Ioncica, Maria; Minciu, Rodica; Stanciulescu, Gabriela, Economia serviciilor, Ed. Uranus, Bucuresti, 1997
4. Petre, T., Iordache, G., Simionescu, G., Mihai, ST., Studiul calității produselor și serviciilor, Editura Niculescu ABC, 2005
5. SR EN ISO 9000: 2015, <https://www.asro.ro/iso-9000-managementul-calitatii/>

THE SUSTAINABLE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF NATURAL CAPITAL

STRATEGIA SUSTENABILĂ A DEZVOLTĂRII CAPITALULUI NATURAL

Prof.univ.dr. Florina BRAN, ASE București

Conf.univ.dr. Mihaela Diana NEGESCU-OANCEA, ASE București

Drd. Raluca Iuliana GEORGESCU, ASE București

Drd. Marcela Antoneta MITRIȚĂ, ASE București

Abstract:

This paper presents the development strategy of sustainability and its healthy influence on natural capital. These ideas are filtered through the economic process that helps create durability and sustainability and offers the building blocks for the concept of new-developmentalism.

Key words: innovation, natural capital, sustainability, new-developmentalism

1. Introducere

Capitalul natural generează servicii esențiale pentru ecosistem și pentru oameni. Furnizarea de cunoștințe și metrici ale serviciilor ecosistemice, interacțiunile lor și modul în care acestea sunt generate este crucială pentru gestionarea ecosistemică a peisajelor terestre și a peisajelor marine. Este din ce în ce mai apreciat că, într-o lume dominată de oameni, serviciile ecosistemice să nu fie generate doar de ecosisteme, ci de sisteme social-ecologice. Guvernarea adaptativă pentru managementul ecosistemului folosește o abordare social-ecologică a sistemelor. „Guvernanța” este definită aici drept structurile și procesele prin care oamenii din societăți iau decizii și împărtășesc puterea, creând condițiile pentru guvernarea ordonată și acțiunea colectivă sau instituțiile de coordonare socială.

Guvernanța adaptativă se referă la colaborări flexibile și bazate pe învățare și procese de luare a deciziilor care implică atât actori de stat, cât și de stat, deseori la niveluri multiple, cu scopul de a negocia și coordona în mod adaptat gestionarea sistemelor social-ecologice și a serviciilor ecosistemice pe peisaje terestre și peisaje marine. Colaborarea presupune construirea de cunoștințe și înțelegere a dinamicii și serviciilor ecosistemice, alimentarea acestor cunoștințe în practici de management adaptive, susținerea instituțiilor flexibile și sistemelor de guvernare pe mai multe niveluri și abordarea perturbațiilor externe, incertitudinea și surpriza. Practica de gestionare a capitalului natural, cum ar fi ariile protejate, subvențiile de mediu, cotele sau reglementările, fac parte din caseta de instrumente. Guvernanța adaptativă extinde măsurile disponibile și asigură coordonarea și contextul pentru alegerea dintre instrumente, monitorizarea efectului acestora și adaptarea acestora pe măsură ce sistemul social-ecologic evoluează.

Cercetările privind guvernanța adaptativă pentru gestionarea ecosistemelor și a serviciilor acestora în peisaje terestre și peisaje marine reale ecologice au luminat interacțiunea complexă a actorilor individuali, rețelelor sociale, organizațiilor și instituțiilor, care permite sau împiedică societățile să alimenteze capitalul natural și să implementeze managementul ecosistemului. Literatura de guvernare limitată, dar în creștere rapidă, care abordează în mod explicit capacitatea de a gestiona adaptiv ecosistemele a fost recent analizată.

2. Situații funcționale studiate

Sistemele adaptative de guvernare studiate reprezintă transformări de la un management necoordonat sau bazat pe sectoare către o abordare ecosistemică mai largă și au apărut independent

unul de celălalt. Ele sunt bazate pe ideea că oamenii beneficiază de natură, că aceste beneficii sunt generate de peisaje terestre și peisaje marine întregi și nu de resurse individuale și că acestea sunt modelate de activități umane. Acestea combină conservarea și dezvoltarea și, deși conceptul „servicii ecosistemice” nu a fost utilizat în primele zile ale inițiativelor (adică în anii '70 - '80), acum a devenit uzual în rapoartele și în planurile lor de management.

Kristianstads Vattenrike (KV) acoperă un bazin fluvial de 1.040 km² într-o singură municipalitate suedeză. Din anul 1989, peisajele culturale din zonă au fost gestionate de o organizație municipală bazată pe colaborări flexibile, bazate pe proiecte, cu fermieri, asociații locale de stewards, antreprenori locali, administrația consiliului județean și actori naționali și internaționali. Organizația a fost înființată ca răspuns la schimbările de mediu (de exemplu, abandonarea terenurilor, eutrofizarea, poluarea apei) pentru a dezvolta și promova conservarea și utilizarea durabilă a valorilor ecologice și culturale ale peisajelor regiunii. Zona a fost desemnată rezervație a biosferei (BR) în 2005 de Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO). Toate categoriile de servicii ecosistemice sunt generate în KV, de la cantități substanțiale de produse alimentare agricole la servicii recreative, estetice și educaționale. Alte servicii sunt tamponul împotriva inundațiilor furnizate de zonele umede și furnizarea de habitate pentru mai mult de 700 de specii listate la nivel național.

Parcul marin Great Barrier Reef (GBR), din Australia, acoperă o suprafață de 345.000 km² și contribuie cu 5,7 miliarde USD anual la economia australiană, cu o parte majoră provenind din industria turismului. Guvernul federal australian a adoptat Legea privind parcul marin de la Marea Barieră de Corali în 1975, ca răspuns la îngrijorările cu privire la amenințările la recif provenite din forajul petrolier, exploatarea minieră și focarele neexplicate de stele de mare care consumă corali. În 1981 regiunea GBR a fost declarată zonă a patrimoniului mondial. Guvernarea GBR este un acord de co-administrare între statul federal al Australiei și statul Queensland prin intermediul Autorității Parcului Maritim de Barieră de Corali (GBRMPA), instituit în 1976. În 1998, GBRMPA a inițiat o reevaluare majoră a parcului marin numit Programul Zonelor Reprezentative (PZR) pentru creșterea sistematică a conservării biodiversității printr-o rețea de zone fără preluare care reprezintă diferite habitate. PZR, adoptat la cel mai înalt nivel politic din Australia, a fost utilizat în mod activ pentru a îmbunătăți guvernarea GBR. Acesta a fost dezvoltat ca răspuns la recunoașterea nevoii de a menține rezistența GBR în cazul tulburărilor recurente, cum ar fi presiunile umane și provocările schimbărilor climatice. GBR generează pește, precum și servicii recreative și educaționale, atrage turiști, protejează coasta de eroziune și sprijină biodiversitatea.

Oceanul de Sud (SO) reprezintă o regiune de 20.327.000 km² care acoperă apele din jurul continentului Antarctic, incluzând mai multe teritorii naționale și zone extinse dincolo de jurisdicția națională. Pescuitul este monitorizat și gestionat de CCAMLR (Comisia pentru conservarea resurselor marine antarctice), o organizație de legătură care leagă guvernele, organizațiile neguvernamentale de mediu (ONG-uri), precum Antarctica și Oceanul de Sud Coaliția (ASOC) și industria de pescuit licențiată prin Coaliția a operatorilor legali de pește (COLTO), care acționează ca observatori sau membri în delegațiile naționale. CCAMLR a fost înființată în 1982. Fiind responsabilă pentru conservarea ecosistemelor marine din Antarctica, CCAMLR practică o abordare de gestionare bazată pe ecosistem (www.ccamlr.org). CCAMLR gestionează, de exemplu, krill *Euphausia* și peștii patagonieni *Dissostichus elegonoides*. Când s-a dezvoltat pescuitul Tooth Tooth la mijlocul anilor '90, acesta a avut niveluri foarte ridicate de pescuit ilegal. Această situație a reprezentat o provocare majoră pentru CCAMLR și a necesitat o capacitate de adaptare substanțială pentru că operatorii ilegali își schimbă continuu activitățile, culoarea navei, numele și steagul pentru

a scăpa de detectare și de aplicare. Reducerea pescuitului ilegal a fost esențială pentru conservarea populațiilor de pește din Oceanul de Sud și amenințarea la nivel mondial a păsărilor marine din Antarctica de valoare spirituală și simbolică, care sunt prinse ca capturi secundare în uneltele de pescuit. Ecosistemele marine antarctice dețin o serie de alte servicii de reglementare, susținere și servicii culturale.

3. Dezvoltarea guvernării adaptive

În cazurile anterioare, trecerea la o guvernare adaptativă a peisajelor terestre și a peisajelor marine integrale a fost declanșată de o criză de eficientizare. În KV, deteriorarea calității apei a împiedicat oamenii să înoate în lac, iar defrișarea arbuștilor și înlocuirea cu pajiști a dus la scăderea populației de păsări și la reducerea opțiunilor de recreere. În GBR, riscurile schimbărilor climatice cu evenimente severe de albire a corailor, combinate cu pescuitul excesiv și eutrofizarea cu focare dăunătoare de stele de mare au dus la recunoașterea unui recif de corali iconic aflat sub stres sever. Prăbușirea prognozată a stocurilor de pește valoros și a păsărilor de curte amenințate în SO, ca urmare a pescuitului ilegal, a amenințat valori relevante la nivel mondial și, prin urmare, credibilitatea CCAMLR.

În fiecare caz, crizele de eficientizare au mobilizat câțiva indivizi cheie care au construit încredere și cunoștințe, au conectat rețele și au dezvoltat o viziune a sistemelor care combină conservarea și dezvoltarea. În retrospectivă, acest proces ar putea fi descris ca o schimbare mentală, o reformare a relației om-natură. În KV, actorii cheie și-au dat seama că zonele umede au fost rezultatul practicilor agricole și că acestea oferă o serie de servicii ecosistemice benefice. În GBR, actorii cheie și-au dat seama că reciful nu era la fel de înțepător și rezistent așa cum se credea anterior. În SO, actorii cheie și-au dat seama că capturile ilegale au dominat pescuitul și că pescuitul licențiat, activiștii de conservare și guvernele au un interes comun în interzicerea pescuitului ilegal și eroziunea valorilor multiple ale peisajului marin.

Pentru ca această trezire inițială și reîncadrarea în rândul indivizilor să se răspândească, găsim concepte-umbrelă cruciale în toate cele trei cazuri. În KV, conceptul de Ecomuseum Kristianstads Vattenrike a reunit cinci sectoare, printre care educația, patrimoniul cultural (agricol), conservarea naturii, turismul și cercetarea. GBRMPA a realizat o campanie de informare asupra „recifului sub presiune” pentru a sensibiliza situația și a construi sprijin între părțile interesate. În SO, un număr mic de persoane a început noua organizație International Oceans Longline Information Clearing House (ISOFISH) pentru a reduce pescuitul ilegal, iar pe termen lung industria de pescuit din CCAMLR a dezvoltat Coaliția operatorilor legali de pește de dinți (COLTO) cu același scop. Acești actori au efectuat investigații substanțiale cu privire la pescuitul ilegal și au ajutat la redresarea problemei legate de conceptul de crimă transnațională organizată și au obținut sprijin politic. O mobilizare largă de cunoștințe ecologice și activități în desfășurare a avut loc în toate cazurile, conectând actori deconectați anterior, precum fermieri și conservatoriști din KV, și pescarii, oamenii de știință, turismul și organizațiile de conservare din GBR și SO. Cunoștințele științifice și oamenii de știință au jucat roluri importante în fiecare caz.

Pare, de asemenea, că există o aliniere în ceea ce privește necesitatea unei organizații de legătură care să conecteze scalele pentru a duce fiecare inițiativă înainte. În KV, s-a format o nouă organizație atunci când oportunitățile au coincis, adică, când ideea locală a unui eco-muzeu a satisfăcut nevoia municipală de conturare a unui nou profil ecologic, într-un moment în care problemele de mediu au fost pe agenda politică. În GBR, GBRMPA a fost restructurat radical în timpul procesului de re-zonare într-o organizație de legătură care a mobilizat actorii și grupurile de

utilizatori preocupați, construind încredere și obținând sprijin pentru un plan de urgență pentru salvarea recifelor. În cadrul SO, inițiativele menționate au devenit cu adevărat eficiente atunci când sunt conectate la organizația de legătură existentă: secretariatul CCAMLR.

4. Efecte asupra capitalului natural

În Kristianstads Vattenrike, suprafața pajiștilor umede și a pajiștilor nisipoase aflate în gestiune activă (pășunat și cosit) a crescut (de la 1.222 ha în 1989 la 1.660 ha în 2008 pentru pajiști umede). Restaurarea zonelor umede, a pajiștilor nisipoase și a habitatelor acvatice contribuie la toate cele patru categorii de servicii ecosistemice, inclusiv ciclismul de nutrienți, protecția împotriva inundațiilor, valorile estetice și habitate pentru organismele asociate. Centrul de vizitatori Naturum a fost construit în 2010 ca o intrare în rezervația biosferei, atrăgând aproximativ 110.000 de vizitatori pe an. Biroul de lucru al Biosferei a îmbunătățit accesul la zonele umede, sprijinind serviciile recreative și educaționale, iar zona rezervațiilor naturale a crescut și ea. Populațiile de păsări wading au crescut între 1990 și 1997, dar unele specii au scăzut între 1997 și 2009, iar în perioada 2010 – 2018 lucrurile s-au înrăutățit din nou. Motivele sugerate includ deteriorarea terenurilor de cuibărit prin pășunarea găștelor, vânătoarea crescută de vulpi și păsări de pradă și mai puține precipitații de primăvară, reducând durata de viață a umedului. iazuri. În 2017, fermierii de pajiști umede au cunoscut o inundație prelungită, lăsând câmpurile acoperite cu nămol maroniu. Nămolul a făcut ca iarba să fie imposibilă pentru pășunat și cosit, afectând astfel serviciile de aprovizionare negativ în acel an și cuibărirea păsărilor vadului în anul următor. Reacțiile pentru așa-numita brunificare a apei sunt încă neclare și nu pot fi combătute de răspunsurile locale doar pentru că această tendință a predominat în toată Suedia de Sud.

5. Concluzie

Este necesară promovarea abordărilor în materie de guvernare, capabile să sprijine gestionarea ecosistemului, într-o manieră atât de flexibilă, încât să abordeze problemele social-ecologice extrem de contextualizate și suficient de receptive pentru a se adapta la reacțiile complexe și imprevizibile dintre componentele sistemului social și ecologic. Cazurile reale de guvernare adaptativă prezentate aici au împărtășit trei astfel de abordări. În primul rând, au creat cunoștințe și au adus la conștientizare la nivel mondial a dinamicii ecologice, oferind o bază îmbunătățită pentru ca actorii să răspundă în mod informat. În al doilea rând, au permis coordonarea, negocierea și colaborarea pe peisaje și peisaje marine, pe sectoare și pe nivelurile instituționale, permițând abordarea problemelor la o scară corespunzătoare în mod holistic. În al treilea rând, bazându-se pe diversele competențe ale actorilor statului și ai statului, ei au folosit o serie de mijloace informale de guvernare dincolo de stimulente și reglementări aplicate de guverne. În cele ce urmează, vom discuta despre utilitatea acestor abordări printr-o comparație cu alte trei eforturi de guvernare pe mai multe niveluri care vizează conservarea și utilizarea durabilă a capitalului natural: Natura 2000 în Europa, pescuitul de homar în Golful Maine, America de Nord și Common Politica în domeniul pescuitului în Europa.

Natura 2000 este unul dintre cele mai importante instrumente ale Uniunii Europene (UE) pentru conservarea biodiversității și una dintre cele mai ambițioase inițiative supranaționale pentru conservarea naturii la nivel mondial. Inițiat la mijlocul anilor '90, obiectivul său a fost să creeze o rețea coerentă de diferite tipuri de habitat, în vederea stabilirii unei baze ecologice solide la nivel european pentru dezvoltare durabilă. Administrațiile locale au primit sarcina de a identifica situri adecvate care acoperă cel puțin 10% din teritoriul național, pe baza listelor de specii și habitate

amenințate și într-un interval de timp foarte scurt. În numeroase cazuri, punerea în aplicare a directivei a provocat conflicte cu proprietarii de terenuri și utilizatorii naturii, cum ar fi vânătorii, pescarii și fermierii, care s-au simțit excluși din procesul de planificare. Rapoartele din Franța, Polonia, Grecia, Germania și Finlanda arată că lipsa unei participări autentice a părților interesate și concentrarea restrânsă a protecției biodiversității au redus acceptarea și implicarea locală și au provocat întârzieri și dificultăți în implementare. În unele cazuri, proprietarii de terenuri au distrus valorile de conservare ale pământului lor pentru a evita noul strat de protecție impus și, în Karvia (Finlanda), proprietarii de terenuri au intrat în grevă a foamei în semn de protest. Ceea ce avea sens la nivel european și din punct de vedere al conservării biodiversității a fost îndeplinit de rezistența la nivel local și de alte sectoare ale societății, iar capacitatea limitată de a adapta procesul pentru a se adapta perspectivelor lor și de a rezolva conflictele.

Spre deosebire de tensiunile create de implementarea Natura 2000, KV a reușit să aducă pe timpurile interesate la masă și a atras atât cunoștințe științifice, cât și locale. Inițiativa a conectat acțiunile locale cu instituțiile regionale și globale, a identificat și a acționat asupra sinergiilor dintre conservare și dezvoltare în peisajul mai larg și între sectoare și a creat o capacitate social-ecologică de monitorizare și reacție la schimbările din capitalul natural.

În politica comună în domeniul pescuitului (PCP), Consiliul de Miniștri European decide asupra cotelor de pescuit în toate Mările Europene, pe baza unor avize științifice și a unor priorități politice, printr-o abordare pe specii. Cu toate acestea, sfaturile științifice au o influență limitată asupra negocierilor politice ale cotelor, iar abordarea centralizată de sus în jos lasă puțin loc pentru părțile interesate să contribuie la monitorizare și aplicare. În consecință, stocurile de pește au fost reduse substanțial din cauza schimbărilor ecosistemice, legitimitatea sfaturilor științifice și a deciziilor politice este limitată, iar nerespectarea a fost problematică. Rezultatele reformei din această politică din 2013 către abordări mai adaptative bazate pe ecosistem sunt încă neclar.

Referințe bibliografice:

- Bartlett, C.A., Ghoshal, S. 1989. *Managing Across Borders: The Transnational Solution*, Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Bodislav, D.A. 2011. The Birth of the Regulated Company in the Macroeconomic Environment. *Theoretical and Applied Economics*, 23(6): 129 – 140.
- Bodislav, D.A. 2012. The Catching Up Process – A Review of Romania's Case, *Metalurgia International*, 17(6): 125 – 130.
- Brakman, S., Garretsen, H., van Marrewijk, C., van Witteloostuijn, A. 2009. *Nations and Firms in the Global Economy*, New York City, NY: Cambridge University Press.
- Bran, F., Bodislav, D.A., Rădulescu, C.V., Ioan, I. 2014. Corporate Governance Intervention for a Sustainable Socio-Economic Model, *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*, 46: 216 – 226.
- Bran, F., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). TERRITORIAL DEVELOPMENT-DISPARITIES BETWEEN THE DEVELOPED AND THE LEAST DEVELOPED AREAS OF ROMANIA. *LUMEN Proceedings*, 6(1), 146-155.
- Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). GLOBALIZATION--PROS AND CONS. *Quality-Access to Success*, 19.
- Burlacu, S., Profiroiu, A., & Vasilache, P. C. (2019). IMPACT OF DEMOGRAPHY ON THE PUBLIC FINANCE OF THE EUROPEAN UNION. *Calitatea*, 20(S2), 136-138.
- Caves, R.E., Mehra, S.K. (1986). *Entry of foreign multinationals into the US manufacturing industries*, Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Costache, G., Marinas, C. V., Igrat, R., & Burlacu, S. (2015). INTERNSHIP IN THE HR DEPARTMENT--ORGANIZATIONAL AND INDIVIDUAL PERSPECTIVES. In *Proceedings of the INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE* (Vol. 9, No. 1, pp. 359-370). Faculty of Management, Academy of Economic Studies, Bucharest, Romania.
- Ioniță, F.; Burlacu, S. & Gaidargi, A.(2009a) MODERN APPROACHES OF THE MANAGEMENT OF

- ALTERNATIVE TRADE SYSTEMS, *Revista de Management Comparat Internațional/Review of International Comparative Management*, 51, 473-480
- Ionita, F., Ursacescu, M., & Burlacu, S. (2009b). PUBLIC SERVICES AS POLES OF REGIONAL COMPETITIVENESS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT. *Revista de Management Comparat Internațional/Review of International Comparative Management*, 10(3), 552-565.
- Jianu, I., Dobre, I., Bodislav, D. A., Radulescu, C. V., & Burlacu, S. (2019). THE IMPLICATIONS OF INSTITUTIONAL SPECIFICITIES ON THE INCOME INEQUALITIES DRIVERS IN EUROPEAN UNION. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 53(2), 59-76
- Kummer, C. 2010. The great grocery smackdown. *The Atlantic*, <http://bit.ly/2f7qSgQ> 6 November 2016.
- Pamfilie, R., Bobe, M., Cristescu, L., Toma, M.A. 2016. Innovative food quality models – developed as an interface for modern consumers and sustainable business. *Amfiteatru Economic*, 18(43): 663-674.
- Porter, M. 1980. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, New York City, NY: Free Press.
- Profiroiu, A., Burlacu, S., & Sabie, O. (2019). REFORM OF THE PENSION SYSTEM IN ROMANIA. *Calitatea*, 20(S2), 521-524.
- Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018a). DEMOGRAPHIC EXPLOSION AND IT GOVERNANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, 11(1), 18
- Rădulescu, C. V., Dobre, R. C., & Burlacu, S. (2018b) THE BUSINESS MANAGEMENT OF DISTRESS SITUATIONS. THE 12th INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE "Management Perspectives in the Digital Era" November 1st-2nd, 2018, BUCHAREST, ROMANIA, 1, 741-747
- Sîrbu, M.O., Săseanu, A.S., Ghiță. S.I. 2015. Consumers' perception on the use of innovative technologies in creating store atmosphere. *Amfiteatru Economic*, 17(39): 567 – 582.
- Smith, A. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, GB: W. Strahan and T. Cadell.
- Sootla, G., Laanes, L. 2015. Sources of institutional integrity and contradictions of county governance: analyzing the Estonian experience. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no. 46: 197-216.
- Vernon, R. 1966. International investment and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*, no. 80: 190 – 207.
- Williamson, O. 1975. *Markets & Hierarchies*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

INFLUENȚA UNOR POLIFENOLI DE ORIGINE VEGETALĂ ASUPRA MICROFLOREI ALIMENTELOR ȘI SIGURANȚEI LOR

THE INFLUENCE OF SOME VEGETAL POLYPHENOLS ON THE FOOD MICROFLORA AND SAFETY

Laurenția ARTIOMOV

*Institutul de Fiziologie și Sanocreatologie, str. Academiei 1, MD 2028, Chișinău, Republica
Moldova, +37369251333, (373 2) 72-51-55, lara_09@rambler.ru*

Abstract

The purpose of this paper was the bibliographic study of the impact of some polyphenols on food microorganisms. In order to realize this bibliographic research work, a systematic search was carried out on this subject in the PubMed and Google Scholar databases, using for appropriate combinations of keywords: polyphenols, antimicrobial action, food, microbiological safety of food, health. Following the study of the bibliographic sources it was found that pathogenic and toxigenic microorganisms in food are influenced by various polyphenols. Thus, carvacrol and thymol have the highest level of activity against a wide spectrum of Gram-negative and Gram-positive bacteria and against food-altering fungi. Plant-derived polyphenols are a new source of organic food preservatives and sanogenic substances, which also contribute to the health of the gut microbiota. Therefore, further research is needed to elucidate the influence of polyphenols on different species of food microorganisms and to develop polyphenol preparations for use in the food industry.

Keywords: polyphenols, antimicrobial action, food safety

Clasificarea JEL: Q 57, Z00

Introducere

Utilizarea compușilor anti-microbieni naturali în alimente a atras multă atenție din partea consumatorilor și a industriei alimentare. Acest lucru se datorează la doi factori majori. În primul rând, utilizarea necorespunzătoare și manipularea greșită a antibioticelor a dus la creșterea dramatică a unui grup de microorganisme, inclusiv a patogeni alimentari, care sunt rezistenți la antibiotice și mai toleranți la mai multe prelucrări tehnologice și la conservare. În al doilea rând, creșterea gradului de conștientizare a consumatorilor cu privire la impactul negativ al conservanților sintetici asupra sănătății versus beneficiile aditivilor naturali a generat interesul cercetătorilor față de dezvoltarea și utilizarea produselor naturale în conservarea alimentelor [3]. Acest lucru a determinat industria alimentară să caute conservanți alternativi care pot spori siguranța și calitatea alimentelor [14]. S-a constatat că polifenolii de origine vegetală au diverse efecte biologice, inclusiv activități antioxidante, anticarcinogene, antiinflamatorii și antimicrobiene. Unii compuși fenolici inhibă diferite microorganisme patogene și pot fi utilizați în industria alimentară în calitate de conservați naturali [2, 7]. Sunt necesare însă cercetări suplimentare înainte de a substitui conservații sintetici cu cei naturali, inclusiv cu polifenoli.

Materiale și metode

Pentru a realiza această lucrare de cercetare bibliografică a fost efectuată o căutare sistematică la acest subiect în bazele de date PubMed și Google Scholar, folosind pentru căutare combinații adecvate dintre cuvintele cheie: polifenoli, acțiune antimicrobiană, alimente, siguranța microbiologică a alimentelor, sănătate. Au fost analizate lucrări științifice actuale ce abordează diverse aspecte ale utilizării polifenolilor din diverse surse vegetale la conservarea produselor alimentare.

Rezultate și discuții

Compușii derivați de plante sunt, în mare parte, metaboliți secundari, cei mai mulți fiind fenoli sau derivații. Acești metaboliți secundari prezintă diverse beneficii, inclusiv proprietăți antimicrobiene împotriva microbilor patogeni și de alterare. Polifenolii sunt o parte foarte importantă din rația alimentară a omului, deoarece sunt prezenți în mod natural în fructe și legume. Extractele bogate în compuși din plante comestibile prezintă o capacitate antimicrobiană împotriva diferiților agenți patogeni, cu toate acestea, efectele lor asupra bacteriilor probiotice au fost mult mai puțin cercetate. Chan, C. L. [4] și coautorii au investigat și comparat efectele extractelor bogate în compuși fenolici din șase condimente alimentare și plante medicinale (*Padang cassia*, *Cassia chinensis*, oregano, nodotă japoneză, coaja de rodie și cuișoare) asupra a cinci bacterii patogene transmise de alimente, inclusiv *Bacillus cereus*, *Escherichia coli*, *Salmonella enterica subsp. enterica serovar typhimurium*, *Shigella flexneri* și *Staphylococcus aureus* și cinci bacterii lactice selectate (LAB), inclusiv *Lactobacillus (L.) acidophilus*, *L. delbrueckii subsp. bulgaricus*, *L. casei*, *L. plantarum* și *L. rhamnosus*.

Mahboubi A. și coautorii [9] au evaluat efectele antibacteriene ale plantelor *Thymus vulgaris*, *Thymus caramanicus*, *Zataria multiflora*, *Ziziphora clinopodioides* și *Ziziphora tenuior* împotriva bacteriilor din alimente, inclusiv *Staphylococcus aureus*, *Shigella dysenteriae*, *Salmonella typhimurium*, *Scherylusis*, *Epidermia subtilis*, *MRSA* și *Pseudomona aeruginosa* și au măsurat cantitatea totală de substanțe fenolice în aceste plante. Rezultatele au demonstrat că *Thymus caramanicus* și *Zataria multiflora* au fost cele mai eficiente față de toate bacteriile cercetate [9]. În aceste plante s-a determinat și cel mai înalt conținut de polifenoli.

Compușii fenolici, cum ar fi acidul cafeic, clorogenic, p-coumaric și ferulic sunt prezenți în anumite părți ale plantelor care sunt utilizate ca mirodenii. Activitatea antimicrobiană a acestor acizi și a altor acizi ca hidroxicinnamic și cinamic poate întârzia invazia microbiană, precum putrefacția fructele și legumelor. Bacteriile Gram-pozitive și Gram-negative, mucegaiurile și drojdiile care în mod obișnuit alterează alimentele, sunt sensibile la derivații acidului hidroxicinnamic. Acizii cafeici, ferulici și p-coumarici, de exemplu, inhibă *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus* și *Bacillus cereus*. Alți compuși fenolici, care au demonstrat activitate antimicrobiană, sunt taninurile și acidul tanic, acesta din urmă, de exemplu, este inhibitor pentru *Listeria monocytogenes*, *E. coli*, *Salmonella enteritidis*, *S. aureus*, *E. faecalis* și *Aeromonas hydrophila* [10]. Compușii fenolici, cum ar fi flavonolii, prezenți în mod tipic în fructe și ceali verde, au activitate antibacteriană. Puupponen și colab. [11] au demonstrat că micricetina, care este utilizată ca compus chimic pur, a inhibat creșterea bacteriilor lactice derivate din flora tractului gastrointestinal al oamenilor, dar nu a afectat creșterea *Salmonella*, în timp ce extractele care au fost preparate direct din căpșuni, zmeura ș.a. au inhibat puternic *Salmonella* și *E. coli*.

În multe cazuri, substanțele antimicrobiene nu pot avea niciun efect până la depășirea unei concentrații critice. Extractele de cimbru au fost utilizate la diferite concentrații pentru a inhiba *Salmonella typhimurium* de către Raibaudi [12]. Acești cercetători au descoperit că există o concentrație critică în care extractul avea efect antimicrobian, iar la concentrații mai mici, compușii fenolici nu aveau activitate antimicrobiană. Cercetătorii consideră că compușii fenolici pot sensibiliza membrana celulară și satura locurile de acțiune, ca urmare, celula suferă o vătămare gravă, provocând colapsul membranei.

În timpul procesării alimentelor, de multe ori se creează o cantitate mare de subproduse, inclusiv tescovină din fructe, semințe, coji, etc. Deși aceste produse secundare au fost, de obicei, deșeuri reconsiderate, unele studii au arătat că cojile, semințele, cojile și sâmburii sunt surse promițătoare de

componente valoroase precum compuși fenolici (polifenoli, taninuri, și flavonoizi) și multe alte componente bioactive care au mai multe funcționalități, inclusiv activitate antimicrobiană.

Conținutul polifenolilor este mare și în unele subproduse vegetale (tescovină din fructe, semințe, coji, etc.), care sunt disponibile în cantități mari și la costuri reduse, dar sunt utilizate frecvent doar ca furaje sau îngrășăminte. Utilizarea lor ca aditivi alimentari ar putea ajuta industria să rezolve problemele de mediu legate de eliminarea acestor materiale și să creeze noi surse de antioxidanți naturali [15]. Agourram A. și colaboratorii [1] au studiat potențialul antimicrobian al subproduselor obținute din diferite fructe și legume (mere, rodii, struguri, coarne, măceș, alune, cartofi, etc.) asupra unor microorganisme ce alterează alimentele sau sunt agenți ai infecțiilor alimentare: *Listeria monocytogenes*, *Staphylococcus aureus*, *Bacillus cereus*, *Lactobacillus sakei*, *Lactococcus lactis*, *Staphylococcus xylosus*, *Salmonella*, *Pseudomonas fluorescens*, *Escherichia coli*, *Escherichia coli*, *Pseudomonas aeruginosa* și *Serratia marcescens*. Cojile de rodii și mere au arătat cea mai mare putere de inhibiție a *Staphylococcus aureus* și *Pseudomonas fluorescens*, datorită conținutului înalt de polifenoli. Extractele din coajă de rodie au active împotriva a unsprezece specii bacteriene.

Extractele din coajă și tescovină de mere au fost active împotriva a opt și respectiv a cinci microorganisme. Extractele din coaja de mere în acetonă au inhibat inclusiv, *Staphylococcus aureus*, *Bacillus cereus*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Escherichia coli* și *Salmonella spp.* Extractele de coajă au prezentat o activitate antibacteriană mai înaltă decât pulpa, în funcție de proprietățile lor biochimice [5].

Polifenoli din subprodusele de fructe și legume au activități antimicrobiene, în special împotriva *Staphylococcus aureus*, un important agent patogen alimentar și *Pseudomonas fluorescens*, un microorganism de alterare. Extractele în apă a cojilor de cartof liofilizate, conținând acizi clorogenic, cafeic, galic și protocatehuic, au fost bactericide împotriva unor bacterii Gram negative și doar bacteriostatic împotriva celor Gram pozitive [13]. Sunt necesare studii suplimentare pentru a evalua posibilitatea utilizării acestor subproduse de fructe și legume ca aditivi naturali pentru a crește siguranța și valoarea lor nutritivă.

Extractul din tescovină de struguri în etanol inhibă creșterea bacteriilor *Enterobacteriaceae*, *S. aureus*, *Salmonella*, a drojdiilor și mucegaiurilor în pateul de bovină pe parcursul a 48 ore de păstrare la 4 C, ceea ce indică faptul că tescovina poate fi o alegere bună pentru extinderea termenului de valabilitate microbiologică a produselor alimentare [13].

Proprietățile antimicrobiene ale tescovinei de măslină și a pulberii din suc de măslină au fost cercetate de Friedman și coautorii [6] folosind un test cantitativ de activitate bactericidă împotriva agenților patogeni alimentari *Escherichia coli*, *Listeria monocytogenes*, *Salmonella enterica* și *Saphylococcus aureus*. Rezultatele au indicat faptul că tescovina de măslină are o activitate inhibitoare similară cu pulberea din suc de măslină datorită prezenței compusului fenolic oleocantal.

Încorporarea de antimicrobiene în sistemele alimentare. Antimicrobiene din alimente pot fi adăugate sub diferite forme pentru a controla creșterea microorganismelor patogene și de alterare și a prelungi termenul de valabilitate a produsului.

Încapsularea. Galatul de epigallocatechină (EGCG) a fost identificat ca polifenolul major din ceai. În prezența temperaturii relativ ridicate, a concentrațiilor de oxigen și a pH-ului, EGCG se oxidează. Prin urmare, au apărut mai multe abordări, inclusiv încapsularea, pentru protecția sa efectivă împotriva degradării. Liang, J. și colaboratorii [8] au încapsulat galatul de epigallocatechină (EGCG) într-un material fabricat din nanoparticule de chitozan și zeină. Această încapsulare complexă a îmbunătățit considerabil proprietatea de eliberare controlată a EGCG și a demonstrat că metoda poate fi pentru suplimentarea alimentelor cu polifenoli. Sunt necesare însă cercetări

suplimentare înainte de a utiliza acest nano-complex ca material activ pentru filmele comestibile. Alte metode pot fi dispersia compușilor fenolici în polimerul de ambalare și acoperirea sau scufundarea pentru obținerea învelișurilor și filmelor comestibile ce servesc ca purtători de compuși fenolici și sunt în contact direct cu suprafața alimentelor.

Concluzii

Polifenolii de origine vegetală sunt larg răspândite în alimente și au diverse efecte biologice, inclusiv activități antioxidante, anticarcinogene, antiinflamatorii și antimicrobiene. Unii compuși fenolici inhibă diferite microorganisme patogene sau de alterare și pot fi utilizați în industria alimentară în calitate de conservați naturali, cu care se fortifică produsele prin încapsularea polifenolilor sau utilizarea lor în calitate de componente antimicrobiene în ambalajele active. Sunt necesare însă cercetări suplimentare înainte de a substitui conservanții sintetici cu cei naturali, inclusiv cu polifenoli.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

- [1] Agourram, A., Ghirardello, D., Rantsiou, K., Zeppa, G., Belviso, S., Romane, A., Giordano, M. Phenolic content, antioxidant potential, and antimicrobial activities of fruit and vegetable by-product extracts. *International Journal of Food Properties*, 2013, v.16, nr. 5, p. 1092-1104.
- [2] Bouarab Chibane, L., Degraeve, P., Ferhout, H., Bouajila, J., Oulahal, N. 2019, Plant antimicrobial polyphenols as potential natural food preservatives. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 99, nr4, p.1457-1474
- [3] Carochi, M., Barreiro, M. F., Morales, P., Ferreira, I. C. 2014. Adding molecules to food, pros and cons: A review on synthetic and natural food additives. *Comprehensive reviews in food science and food safety*. v. 13, nr. 4, p. 377-399
- [4] Chan, C. L., Gan, R. Y., Shah, N. P., Corke, H. 2018. Polyphenols from selected dietary spices and medicinal herbs differentially affect common food-borne pathogenic bacteria and lactic acid bacteria. *Food control*, V.92, p. 437-443.
- [5] De Sotillo, D. R., Hadley, M., Wolf-Hall, C. 1998 . Potato peel extract a nonmutagenic antioxidant with potential antimicrobial activity. *Journal of food science*. v. 63, nr. 5, p. 907-910.
- [6] Friedman, M., Henika, P. R., & Levin, C. E. 2013. Bactericidal activities of health-promoting, food-derived powders against the foodborne pathogens *Escherichia coli*, *Listeria monocytogenes*, *Salmonella enterica*, and *Staphylococcus aureus*. *Journal of food science*, v. 7, nr.2, M270-M275.
- [7] Li, A. N., Li, S., Zhang, Y. J., Xu, X. R., Chen, Y. M., Li, H. B. 2014. Resources and biological activities of natural polyphenols. *Nutrients*. v. 6, nr.12, p. 6020-6047.
- [8] Liang, J., Yan, H., Wang, X., Zhou, Y., Gao, X., Puligundla, P., Wan, X. 2017. Encapsulation of epigallocatechin gallate in zein/chitosan nanoparticles for controlled applications in food systems. *Food chemistry*, v.231, p.19-24.
- [9] Mahboubi, A., Kamalinejad, M., Ayatollahi, A. M., Babaieian, M. 2014. Total phenolic content and antibacterial activity of five plants of Labiatae against four foodborne and some other bacteria. In: *Iranian journal of pharmaceutical research: IJPR*. V. 13, №. 2, p. 559
- [10] Martillanes S., Rocha-Pimienta J., Cabrera-Bañegil M., Martín-Vertedor D., Jonathan Delgado-Adámez. 2017. Application of Phenolic Compounds for Food Preservation: Food Additive and Active Packaging/ Phenolic Compounds - Biological Activity. Publisher: *InTech*., p. 39-58
- [11] Puupponen-Pimiä R., Nohynek L., Meier C., Kähkönen M., Heinonen M., Hopia A. et al. 2001. Antimicrobial properties of phenolic compounds from berries. *Journal of Applied Microbiology*. v. 90, p. 494-507.
- [12] Raibaudi R. M., Fortuna R. S., Belloso O. M. 2006. Uso de agentes antimicrobianos para la conservación de frutas frescas y frescas cortadas //Universidad de Leida.
- [13] Sagdic, O., Ozturk, I., Yilmaz, M. T., Yetim, H. 2011. Effect of grape pomace extracts obtained from different grape varieties on microbial quality of beef patty. *Journal of food science*. v. 76, nr. 7, p. M515-M521.
- [14] Serra, A. T., Matias, A. A., Nunes, A. V., Leitão, M. C., Brito, D., Bronze, R., Duarte, C. M. In vitro evaluation of olive-and grape-based natural extracts as potential preservatives for food. *Innovative food science & emerging technologies*, 2008, v. 9, nr. 3, p.311-319.
- [15] Virost, M., Tomao, V., Le Bourvellec, C., Renard, C.M.C.G., Chemat, F. 2010. Towards the industrial production of antioxidants from food processing by-products with ultrasound-assisted extraction. *Ultrasonics Sonochemistry*. V. 17, p. 1066-1074.

PRESIUNEA UMANĂ ASUPRA COMPONENTELOR DE MEDIU - EFECTE DISTRUCTIVE

HUMAN PRESSURE ON ENVIRONMENTAL COMPONENTS - DESTRUCTIVE EFFECTS

*Prof.univ.dr. Florina BRAN, ASE București
Prof.univ.dr. Roxana SARBU, ASE București*

*Drd. Valentin LAZĂR, ASE București
Lect.univ.dr Elena Ecaterina NICOLAE, ASE București*

ABSTRACT. Mediul înconjurător reprezintă mediul natural care a fost transformat de-a lungul timpului de către oameni. Acesta este format din relief, apă, aer, vegetație și sol ce reprezintă elementele mediului natural în care și-a pus amprenta omul. Fiecare element are un rol extrem de important în formarea mediului natural.

Toate aceste elemente care formează mediul înconjurător, sunt în legătura unele cu altele: clima este influențată de relief, clima și relieful determină răspândirea vegetației și faunei pentru a păstra mediul natural.

De-a lungul timpului, omul a transformat mediul natural prin crearea de așezări, format terenuri, drumuri și uzine. Ideea este că mediul natural poate ajuta și poate fi în ajutorul omului, cu condiția de a nu fi distrus de acesta, dar din păcate, există foarte multe exemple prin care plantele, animalele au fost distruse sau de poluare a apei, solului și a aerului.

Prin prezentul articol ne propunem să aducem în atenție presiunea umană asupra componentelor de mediu și căi de acțiune viitoare ce pot permite o dezvoltare sustenabilă.

Cuvinte cheie: mediul, presiunea umană, dezvoltare sustenabilă.

INTRODUCERE

Când se vorbește de poluarea mediului natural, se face referire la poluare, dar din nefericire, omul afectează mult mai mult mediul natural. Dezvoltarea producției materiale, a populației, creșterii cerințelor de energie, de materii prime pentru industrie și produse alimentare din ultimii ani, au accentuat conflictul dintre om și natură ce au avut urmări tot mai serioase asupra echilibrului ecologic al planetei.

Creșterea demografică este un prim factor ce a pus presiune pe mediul natural, care după al II-lea război mondial, s-a mărit considerabil. De la 2 miliarde de locuitori în anul 1925, populația a ajuns la 3 miliarde în anul 1950, 4 miliarde în anul 1985 și 6 miliarde în anul 2000. Se estimează că populația planetei va ajunge la 10 miliarde de locuitori în anul 2030.

Industrializarea, urbanizarea și dezvoltarea producției și consumului în masă de produse, au avut urmări negative prin risipele de resurse naturale, prin degradarea mediului, poluarea apei, aerului și a solului. În urma acestora, s-au format echipe specializate de supraveghere, legislații ce au rolul de a proteja mediul și măsuri de a penaliza cazurile ce încalcă legea asupra mediului natural (Bran, F.; Rojanschi, V.; Diaconu, G, 1997)

Poluarea este una dintre căile de deteriorare a mediului natural. Poluarea reprezintă pătrunderea poluanților naturali și artificiali în mediul natural ce rezultă din activitatea umană: industrie, agricultură, transport, ce reprezintă deșeuri ale activității umane.

Exemple de poluare:

- Administrarea îngrășămintelor chimice ce pot avea efecte negative asupra mediului înconjurător prin pătrunderea substanțelor în pânza de apă freatică urmând să ajungă în fântâni sau izvoare ce amenință sănătatea oamenilor și a animalelor;

- Petrolul afectează mările și oceanele în urma accidentelor, acesta fiind rezistent la acțiunea bacteriilor și persistă mult la suprafața apei ce împiedică difuzarea oxigenului în apă.

- Transportul de energie poate polua de asemenea prin intermediul rețelelor electrice de tensiune:

- Poluare sonoră;
- Poluare vizuală;
- Poluare electromagnetică;
- Poluare psihică.

Poluarea este una dintre căile de a deteriora mediul dar există și alte surse de degradare ce provin din activitatea umană. Supraexploatarea bogățiilor subsolului, pădurilor, pășunilor, solului, plantelor și animalelor au efecte negative. De aceea s-a ajuns la reducerea bogățiilor solului, suprafețele acoperite de păduri, distrugerea de sol și la dispariția a numeroase specii de animale și plante, alunecări și surpări de teren.

CONSTATĂRI

Câteva zone din Europa Centrală și Europa de Est se confruntă cu o problemă serioasă în ce privește mediul: poluarea aerului și a apei din cauza orașelor cu activități industriale intense, centrale electrice și o concentrare pe locuințe și vehicule. Polonia, Ucraina și Rusia sunt zonele întinse ce sunt vulnerabile la poluare.

CALITATEA AERULUI

Poluarea aerului este probabil cea mai gravă formă de poluare din punct de vedere al sănătății. Poluarea aerului este mai dificil de evitat și controlat decât poluarea apei. Aceasta dăunează sănătății omului, construcțiile și mediul natural. Problema de poluare a mediului trebuie să fie o prioritate pentru politica de protecție a mediului.

Poluarea aerului duce la ploii acide, din cauza emisiilor de SO₂ și NO₂ ce produc daune pădurilor și lacurilor. Impactul ploilor acide nu este direct, acesta depinde de condițiile climatice, biologice, geologice ce determină regimul pluviometric și capacitatea solului de a atenua aciditatea. Poate avea implicații importante în prioritizarea reducerii poluării trans-frontieră.

În fosta Uniune Sovietică, poluarea aerului în principalele orașe a scăzut cu 10% în cursul anilor 80, nivelul emisiilor poluante scăzând cu 20-30% în Polonia și cu 14-45 în Bulgaria, dar există și anumite zone urbane unde poluarea a scăzut chiar și mai mult.

EFACTE DISTRUCTIVE ALE POLUĂRII AERULUI

Folosirea cărbunelui de proastă calitate în gospodării și întreprinderi mici presupune o importantă poluare a aerului. Fumul și funinginea ce provine din coșurile joase sunt dăunătoare sănătății.

Orașele unde se exploatează cărbunii, populația este expusă la niveluri ridicate ale emisiilor de particule fine și gaze ce provin de la sobe cu cărbuni ce sunt folosite pentru încălzire în locuințele pentru încălzirea spațiilor de lucru și pentru alte procese tehnologice.

Aceste sobe nu au vreo formă de protecție pentru reducerea poluării. În Polonia, 46% din emisiile de funingine și pulberi provin din sobele ce ard cărbune de slabă calitate. În fosta Uniune Sovietică, gazul natural a ajutat la reducerea poluării provenite de la sobele gospodăriilor în orașele unde se exploatează cărbunele.

Fumul ce provine din arderea cărbunelui de slabă calitate (întreprinderi sau gospodării), este nociv pentru sănătate.

CALITATEA APEI

Multe râuri din Europa Centrală și de Est sunt poluate în special cu deșeuri organice și metale grele, micro-poluanti din deversările industriale și menajere care au fost tratate numai parțial sau deloc. Cu toate acestea, puține râuri sunt din punct de vedere biologic moarte fiind mai curate decât anii trecuți.

Deși se pune accent pe sursele mari de poluare a apei, cum ar fi industriile sau sistemele municipale de canalizare, ar fi cazul să se pună accent pe sursele difuze cum ar fi scurgerile de pe terenurile agricole ce sunt responsabile pentru cea mai mare cantitate de substanțe nutritive din lacuri și râuri.

Poluarea apei presupune modificarea compoziției sau a stării apei provenite dintr-o sursă astfel încât apele devin mai improprie utilizării în stare naturală. Calitatea apei nu trebuie să fie considerată o problemă a mediului înconjurător, ea mai degrabă trebuie să fie în relație cu modul de folosire al apelor. Condițiile de calitate decise variază de la o utilizare a apei la alta precum și cât de multă apă poate fi folosită variază de la o țară la alta. Ideea de apă curată și de apă murdară are un caracter parțial. Există zone în care apa care se regăsește în stare naturală poate fi nepotrivită folosirii datorită condițiilor de calitate nefavorabile.

Poluarea afectează apa din natură. Sunt foarte multe modalități pentru substanțele poluante de a pătrunde în apa din oceane sau mări, apa subterană, apa atmosferică sau apa scursă deasupra solului. Poluarea apelor a crescut extrem de mult în ultimii ani, mai ales în acele regiuni de pe glob în care industria și populația s-au dezvoltat într-un ritm rapid, fără a se lua vreun fel de protecție pentru prevenirea înrăutățirii calității apelor.

Din cauza intervenției omului în natură și sporirea substanțelor poluante în ape, calitatea apei se modifică ducând la un dezechilibru al mediului înconjurător. (Rojanschi, V.; Bran, F.; Iosif, G.; Filon T., 1998)

Apa se poate caracteriza fizic după culoare, turbiditate, temperatură sau suspensii. Temperatura ridicată mărește viteza procesului de oxidare al impurităților, scăzând în același timp oxigenul și solubilitatea gazelor din apă oprind procesul de oxidare. Prin deversări de ape, mărind temperatura apei se produce o poluare termică a apei ce scade productivitatea apelor. Apa peste 20 grade C, va produce o toxină ce are impact negativ asupra faunei numită *Clostridium botulinum*. Culoare și turbiditatea apei determină cantitatea de lumină primită care în cele din urmă duce la apariția algelor. Suspensiile pot amenința modul de viață al vietăților acvatice prin absorbția unor poluanți.

Caracterizarea apei din punct de vedere chimic constă în conținutul următoarelor substanțe:

- clorura de sodiu (populația acvatică depinde de această caracteristică, poluarea poate apărea în îmbinării întâlnirii apei sărate cu apa dulce);
- substanțele organice oxidabile (consumă oxigenul dizolvat în apă, necesar vietăților acvatice);
- oxigen dizolvat (important pentru organismele aerobe);
- conținutul de nutrienți: azotul și fosforul total (determină dezvoltarea algelor care diminuează conținutul în oxigen dizolvat).

EFECTE DISTRUCTIVE ALE POLUĂRII APEI

Contaminarea apelor de suprafață cu ape uzate are următoarele efecte:

- modificarea calităților fizice prin schimbarea: culorii, temperaturii, conductibilității electrice, radioactivității, prin formarea de depuneri de fund, de spuma sau de pelicule plutitoare;
- modificarea calităților organoleptice;
- modificarea calităților chimice prin schimbarea pH-ului, durezzații, reducerea cantității de oxigen datorată substanțelor organice aduse de apele uzate, creșterea conținutului de substanțe toxice;
- distrugerea florei, faunei și dezvoltarea cu precădere a unor anumite bacterii printre care se pot găsi numeroși agenți patogeni.

Spălarea rezidurilor depozitate pe sol din cauza precipitațiilor drept în râuri. Mari cantități de reziduri fecaloid-menajere din orașele canalizate se revarsă în apele curgătoare. Detergenții sintetici și insecticidele alterează calitatea apei, afectând și fauna acvatică. Substanțele chimice nocive se pot infiltra în sol ce ajung până la pânza de apă subterană.

CALITATEA SOLULUI

Solul reprezintă unul dintre cele mai complexe sisteme de pe Terra, de o importanță fundamentală pentru susținerea vieții. Într-adevăr, solul, respectiv învelișul de sol, constituie o foarte importantă resursă naturală a planetei, un mijloc de producție în agricultura și silvicultura, un obiect al activității omului și principala sursă de obținere de produse agroalimentare, ce oferă valoarea naturii și a societății.

Solul contribuie la asigurarea securității alimentare, un factor primar de care depind calitatea și cantitatea produselor ce sunt necesare viețuitoarelor. Solul are și un rol esențial al solului în îndeplinirea unor funcții și servicii necesare viețuirii. Solul prezintă proprietățile generale de receptivitate a condițiilor de mediu și de reactivitate la modificări ale acestora sau față de acțiuni de perturbare a solului. Solul și calitatea lui apare ca un indicator ce arată starea și evoluția mediului ambiant. Calitatea solului este determinată de procese fizice, chimice, biologice și intensitatea dezvoltării lor. Se folosește o serie de proprietăți ale solului ce sunt semnificative.

Aceste proprietăți măsurate formează setul de indicatori pe care se bazează evaluarea calității:

Indicatori fizici:

- Textura și structura ce influențează reținerea și transportul apei și substanțelor;
- Adâncimea solului și înrădăcinarea; influențează fertilitatea, eroziunea solului și stabilitatea reliefului;
- Capacitatea de reținere a apei.

Indicatori chimici:

- Conținutul total de materie organică;
- Conținutul total de materie organică activă;
- pH-ul;
- Conductivitatea electrică.

Indicatori biologici:

- Numărul de macroorganisme (reflect activitatea organismelor din sol, mai ales a viermilor de pământ);
- Azot mineralizabil potențial;

- Respirația specifică (reflect activitatea microbiologică pe unitatea de biomasă microbială).

EFACTE DISTRUCTIVE ALE POLUĂRII SOLULUI

Pe sol se adună în cantități uriașe gunoaie să aibă consecință directă asupra așezărilor omenești. Procesul de degradare a factorilor de mediu de pe întinsul globului a avut în ultima perioadă o evoluție în gradul de poluare.

Cauza poluării sunt reprezentate de reziduurile ce nu au fost evacuate în apa sau aer, acoperă solul și degradează terenurile fertile agricole. Solul este supus acțiunii poluării din aer și apă, fiind locul unde se adună poluanții.

Exemple ale poluării solului:

- Aruncarea țigărilor sau ambalajelor de plastic pe sol;
- Scurgerea de ulei din vehiculele ce circulă pe câmp;
- Depozitarea deșeurilor solide;
- Folosirea sistemelor extinse de irigații;
- Depuneri atmosferice de substanțe toxice produse în urma activităților oamenilor;
- Folosirea în exces a îngrășămintelor și pesticidelor în agricultură.¹

DEȘEURI

Deșeurile sunt resturi material ce au fost rezultate dintr-un proces tehnologic în scopul creării unui produs, ce nu mai sunt de folos, adică nu mai pot fi valorificate pentru a realiza produsul respective, așa că acestea se elimină.

Deșeurile pot fi substanțe, obiecte, resturi de materie primă provenite din activități economice, industriale, menajere sau de consum.

Activitatea umană reprezintă o sursă de producere a deșeurilor.

1. *Hârtia* – Anual sunt folosite milioane de tone de hârtie pentru diferite activități. Fabricarea hârtiei prezintă două inconveniente: este produsă din materie lemnoasă care se obține prin tăierea copacilor și cantitatea mare de energie ce se folosește la fabricarea acesteia. Pentru reciclarea hârtiei în schimb, se folosește doar 50% din cantitatea de energie folosită pentru fabricare.

2. *Plasticul* – Este fabricat din materii prime epuizabile, cum ar fi gazul natural, petrolul sau cărbunele. Are o folosire foarte largă, cum ar fi ambalajele. Partea nefavorabilă a plasticului este că nu este biodegradabil, acesta rezistând în mediu perioade foarte lungi de timp.

3. *Sticla* – fabricate din nisip și necesită o cantitate foarte mare de energie. La fel ca și hârtia, necesită o cantitate mult mai mică de energie pentru reciclare. Re-fabricarea sticlei din reciclate, economisește 1/3 din energia folosită prima oară.

4. *Metale* – nenumeroase bunuri și ambalaje sunt fabricate din metale (oțel, tablă, aluminiu). Acestea se obțin din prelucrarea minereurilor, ceea ce determină o mare poluare prin energia utilizată și prin deșeurile industriale ce rezultă în urma procesului. Reciclarea aluminiului economisește 95% din energia producerii lui.

5. *Materiale textile* – hainele vechi spre exemplu pot fi refolosite ca și ajutoare pentru săraci sau crearea unor noi haine²

¹ www.poluarea.wordpress.com, Poluarea.

² Camelia Căpățînă, Cristinel Racoceanu, Deșeuri, Editura Matrix ROM, București, pg 24,25

EFACTE DISTRUCTIVE ALE POLUĂRII DEȘEURILOR

Depozitele de deșeuri se numără printre poluanții mediului și a sănătății umane. Cele mai importante poluări determinate de depozitele de deșeuri sunt următoarele:

- poluarea aerului;
- poluarea apelor de suprafață;
- modificarea naturii și disconfort vizual;
- modificări ale solului.

Poluarea aerului prin mirosul neplăcut este foarte sesizabil în zonele urbane. Depozitele de deșeuri neimpermeabilizate de deșeuri urbane sunt de multe ori vinovații poluării apei subterane cu nitriți și nitrați și nu numai. Atunci când se construiește un depozit de deșeuri, se renunță la între 30-300 specii/ha, fără a lua în calcul populația microbiologică a solului, terenul fiind scos din circuitul natural sau economic pentru un timp de 30-50 ani. Devin dominante speciile din zonele poluate, mamiferele, păsările și insectele abandonând locul, aceștia fiind înlocuiți de șobolani sau ciori ce își găsesc hrana în gunoaie.

Cu toate că efectul asupra florei și faunei este limitat în timp la durata exploatării depozitului, nu se va putea restabili echilibrul biologic inițial, biosistemul fiind deja modificat, ireversibil.

Aceste practice de colectare, transportare a deșeurilor urbane, încurajează înmulțirea și diseminarea agenților patogeni și a vectorilor acestora: ciori, câini ai străzii, șobolani, insecte.

Deșeurile, constituie un risc pentru mediu și sănătatea umană din cauza conținutului lor în substanțe toxice cum ar fi metale grele, pesticide, uleiuri uzate, solvent.

Problema cea mai dificilă o reprezintă materialele mai periculoase care sunt depozitate laolaltă cu deșeurile solide din zona urbană cum ar fi nămoluri toxice, produse petroliere, reziduuri de la vopsitorii. Această problemă poate genera apariția unor combinații inflamabile, chiar explosive, dar, prezența reziduurilor menajere ușor degradabile poate facilita descompunerea materialelor periculoase și poate reduce poluarea mediului.¹

Iazurile de decantare, haldele de steril minier, haldele de zgură și cenușă afectează mediul înconjurător prin următoarele:

- distrugerea solului vegetal;
- distrugerea florei;
- distrugerea faunei;
- scoaterea unor terenuri din activitatea sectorului agro-silvic;
- distrugerea suprafețelor scufundate (arta sau construcții);
- praful/pulberi care sufocă vegetația și au urmări nefavorabile ce degradează aspectul natural al regiunii;
- influențarea negativă a posibilităților de turism și recreere.

Unele depozite de deșeuri nu dispun de dotări cum ar fi folie geo sintetică de etanșare, folie de etanșare din polietilenă cu densitate mare, sisteme de captare și monitorizare a levigatului sau sistem de captare și pompare a biogazului.³

POLUARE RADIOACTIVĂ

Omul se face vinovat de poluarea radioactivă. Experiențele nucleare, deșeuri radioactive depozitate și emanațiile de la centrele nucleare unde s-au produs accidente (Cernobîl-Ucraina), sunt un foarte mare pericol pentru viața oamenilor și animalelor.

³ www.mmediu.ro, Impactul deșeurilor asupra mediului

Cei mai periculoși radio nuclizi sunt cei de viață lungă emiși de reactoarele nucleare: stronțitul 90 rezistă 28 de ani, cesiul 137 de ani sau chiar și mai mult. Aceste elemente radioactive se concentrează în sol, de unde trec ușor la plante și animale. De exemplu, în zona de Nord a Europei și Americii, unde s-au făcut experiențe nucleare, lichenii depozitează cesiu radioactiv, iar renii, care se hrănesc cu licheni, depozitează la rândul lor izotopi. Consumând carne de ren, laponii s-au încărcat cu izotopi radioactivi de zeci de ori mai mult decât alte populații din N ce nu au fost contaminate nuclear.

Radiațiile sunt o formă de manifestare a energiei, un fenomen de emisie spontană a unor radiații de către nucleele unor atomi. Radiațiile au efecte și utilizări foarte diverse. Ele pot fi folosite în diagnoza și tratarea unor boli dar în doze ridicate efectele radiațiilor sunt negative asupra organismului. Aceste substanțe emit radiații: alfa, beta și gama.

EFACTE DISTRUCTIVE ALE POLUĂRII RADIOACTIVE

Efecte ale poluării radioactive asupra organismului uman:

- leziuni cutanate;
- leziuni oculare;
- sterilitate temporară sau definitivă;
- iradiere în primele luni de sarcină ce pot duc la malformații congenitale;
- cancer.⁴

DIRECȚII PENTRU REDRESARE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE

Conceptul de durabilitate provine din literatura de specialitate, referindu-se la modelul de utilizare a resurselor. Gestiunea unei resurse se definește drept durabilă dacă nu se exagerează în exploatarea sa peste un anumit prag.

Dezvoltarea durabilă înseamnă, de exemplu, pescuitul în mare respectând ciclul natural de reproducere al peștilor și prin urmare a lăsa posibilitatea altora de a continua această activitate.

Tema durabilității se referă la resursele naturale regenerabile, adică acelea care au capacitatea de a se reproduce sau de a se regenera: fauna oceanică, pădurea, solul. Punctul final al procesului este dezvoltarea durabilă fiind vorba de un ansamblu de mai multe componente, în care categorii diferite ca și durabilitatea și dezvoltarea dau viață unor uniuni complexe.

Dezvoltarea durabilă este o strategie prin care comunitățile caută căi de dezvoltare economică, beneficiind mediul înconjurător local sau care să aducă beneficii calității vieții.

Dezvoltarea durabilă implică relația omului cu mediul înconjurător și responsabilitățile generației actuale față de generația viitoare.

Componentele strategice ale dezvoltării durabile și acțiunile de întreprins în vederea trecerii eficiente de la o etapă la alta se înscriu într-un sens trigonometric, de la gestiunea producției și serviciilor, prin gestiunea resurselor către gestiunea modificării.⁵

⁴ www.cnaic.ro – Poluare radioactivă

⁵ Vladimir Rojanschi, Florina Bran, Florian Grigore, Ioan Ildiko, Cuantificarea dezvoltării durabile, Editura Economică, 2006, pg 13,14

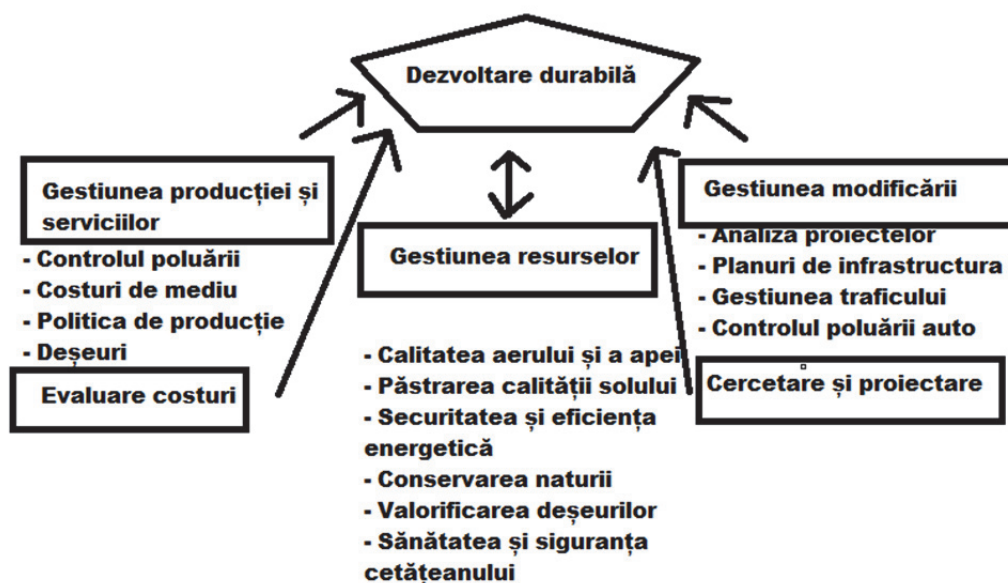

Figura 1. Componentele strategice ale dezvoltării durabile

Pentru realizarea condițiilor de compatibilitate a celor patru sisteme, strategia dezvoltării durabile include, ca un element esențial, simultaneitatea progresului în toate cele patru dimensiuni.

Pornind de la cei 5 factori (populația, resursele naturale și mediul înconjurător, producția agricolă, producția industrială și poluarea, strategia dezvoltării durabile își propune să găsească criteriile cele mai adecvate de optimizare a raportului nevoi.

Viziunea strategiilor privind dezvoltarea durabilă pornește de la înțelegerea faptului că economia unei țări, ca și a tuturor țărilor înseamnă mai mult decât suma părților componente, că modificările produse într-un subsistem sau altul antrenează schimbări de ansamblu profunde, în virtutea interdependenței dinamice existente între componentele acesteia.⁶

CONCLUZII

Deteriorarea mediului ambiant este cauzată de: existența prea multor automobile, avioane cu reacție și nave de mare tonaj, a prea multor fabrici care funcționează după tehnologii vechi, poluante, mari consumatoare de materii prime, apă și energie, fenomene care sunt determinante, în ultima instanță, de necesități crescânde ale unei populații aflate în stare de explozie demografică și îndeosebi de existența marilor aglomerări urbane.

Habitatul modern se caracterizează prin deteriorarea continuă a mediului sonor urban. Fiind unul dintre cei mai greu de influențat agenți de stres din mediu, zgomotul se profilează ca o prioritate pentru politicile integrate de mediu și sănătate.

Rezultatele acțiunii de monitorizare a poluării sonore urbane, desfășurate de către Institutul de Sănătate Publică București, în colaborare cu compartimentele de specialitate din teritoriu, au evidențiat o dinamică continuu ascendentă a nivelurilor expunerii de la valori medii de 50 de dB la începutul anilor 80 la aproximativ 70 de dB în 1999.

Construind fabrici și uzine, dezvoltând orașele și transporturile, defrișând pădurile pentru a folosi lemnul și a mări suprafețele agricole, aruncând nepăsător în apă și în aer cantități mari de

⁶ Vladimir Rojanschi, Florina Bran, Florian Grigore, Ioan Ildiko, Cuantificarea dezvoltării durabile, Editura Economică, 2006, pg 21,25

deșeuri toxice omul a stricat echilibrul natural existent în mediul înconjurător, așa încât uneori și-a pus în pericol însăși viața lui. În asemenea situație, ființa umană s-a văzut nevoită să ia atitudine pentru înlăturarea răului pe care l-a produs și să treacă urgent la luarea unor măsuri pentru protecția mediului înconjurător, pentru menținerea în natură a unui echilibru normal între toți factorii care compun mediul.

Pentru ca Pământul să rămână o planetă vie, interesele oamenilor trebuie corelate cu legile naturii.

BIBLIOGRAFIE

- BRAN Florina, IOAN Ildiko, DINU Marin, MOCKESCH, *Mic Lexicon de Protecție a Mediului*, Editura BRAN, Florina; ROJANSCHI, Vladimir; DIACONU, Gheorghita - *Politici Ecologice*, Editura A.S.E, 1997;
CĂPĂTÎNĂ Camelia, RACOCEANU Cristinel, *Deșeuri*, Editura Matrix ROM, București Economică, București
ROJANSCHI, Vladimir ; BRAN, Florina ; GRIGORE, Florian; IOAN, Ildiko - *Cuantificarea dezvoltării durabile*, Editura Economică, 2006
ROJANSCHI, Vladimir; BRAN, Florina; DIACONU, Gheorghita - *Protecția și Ingineria Mediului*, Editura Economică, București
ROJANSCHI, Vladimir; BRAN, Florina; IOSIF, Gh. N.; TODERIOU, Filon - *Economia și Protecția Mediului*, Editura Economică, București
www.bp-soroca.md, Impactul omului asupra mediului înconjurător

HOW OPTIMAL IS BANK CREDIT RISK REPORTING?

1. Özgür MANAP

Çanakkale Onsekiz Mart University Ezine Vocational School Camikebir Mh. Küme Evleri
Mevki Izmir Yolu 6. Km. Pk. 17600 Çanakkale, TURKEY Tel: +902866184525, Fax:
+902866184546, e-mail: ozgurmanap@comu.edu.tr

2. Hasan GÜL

Çanakkale Onsekiz Mart University Ezine Vocational School Camikebir Mh. Küme Evleri
Mevki Izmir Yolu 6. Km. Pk. 17600 Çanakkale, TURKEY Tel: +902866184525, Fax:
+902866184546, e-mail: hasangul@comu.edu.tr

ABSTRACT

Banks forming the heart of the financial system fulfill an important task in the process of the important thing is carefully determine credibility of the credit user with a flexibility. So, to meet in optimal point of monetary policy practice and banking system profits, risk parameter should be carefully investigated and rationally determined. Consequently, it could be contributed to efficiency of financial markets.

In this research, we have argued Turkish Banking System Credit Optimization With doing literature review.

Keywords: Banking System, Finance, Bank credits, Credibility, Risk

Jel Codes: E42, E43, E44

1. Introduction

Banks, as the most effective owner institutions of the real economy due to the flow of money, have the competence to directly affect economic life both in terms of their structure and decisions. In economies where financial markets are developed, the behavior of these institutions through various mechanisms; price level - consumption - production - will affect the employment chain. In other words, providing the required level of funding; at the same rate it will be an indicator of the success of these institutions. In spite of all banks, the concept of risk, which has a significant impact on the funding capacity of the financial system, puts pressure on the banking system on money supply in all cases: Thus, in this study, risk types and risk measurement parameters will be introduced at the theoretical level. In the last section, the most effective level of risk will be determined and redistributed within certain clusters. In addition; a healthy, systematic and consistent risk determination process will reduce or limit the impact of possible bank crises.

2. Material and Method

This is a literature study. Discussed with the help of literature.

3. Risk and Risk Factors for Banks

Essentially, prudence is an important element for banks. In this context, prudence, companies should be prepared for the undesirable situations that may occur and the system should be established accordingly. However, prudence must be reported as a minimum between the various combinations of values of profits and assets, and the maximum of possible combinations of debts and expenses reported [3]. In addition to these definitions, the summary situation that emerges is that prudence is built on less optimism. Therefore, the risk that forces the bank to prudence is also. Risk from a general perspective before bank risks: the likelihood of undesirable conditions for each person, organization and situation. It is possible to measure these possibilities according to their quantitative structure, to give degrees and to

take measures according to these degrees and to neutralize the risk. The likelihood of a loss is a natural situation for every company. This is called risk. There is always risk. The risk level also determines the level of structuring requirement for each case. İlhan [4] classified total risk into two categories as systematic and non-systematic risk. According to this, systematic risk is caused by risks such as market risk and interest rate which are not caused by the firm itself, but outside the firm and non-systematic risk consists of the internal risks of the firm [2].

In this context, both systematic and non-systematic risk for banks can be perceived as risks that affect each other continuously

Banking is basically a system of money that operates around certain rules. They collect deposits and give credit. These activities can be turned into an opportunity and more activities can be made with commercial profit. Of course, the breadth of these activities also affects the diversity and level of risk. Nevertheless, the main focus of the risk is the credit point. Here, the risk is concentrated on whether the loan is returned or not. Credit is the most important point where counter-structuring is necessary in risk.

Particularly the weak social discipline and high marginal consumption tendency and fully immature infrastructure of developing countries; These are some of the reasons why disinformation and moral collapse risks are higher than developments. Credit optimality is ensured by considering the risk at the superficial level and ignoring the basic elements.

3.1.Elements of Banking Risks

Banks want to be protected from risks by setting certain parameters together with scientific and technological infrastructure while lending. They also reflect the risk premium determined for the sterilization of their losses to the interest. At this point, the correct evaluation criteria will be determined to make an important contribution to the distribution of interest burden to economic units as little as possible. The right criteria will provide useful results, especially as a result of accurate and in-depth assessment of risk elements and dissemination into the system.

The most important risk factor for the banking system is composed of articles related to some of the negative effects of credit return. The most important of these is the information problem.

3.1.1. Information Problem

The economic unit that wants to use credit will turn to the options it needs in a combination of liquid and many changes. However, the decision they make may not always be correct. It is not the kind of problems that the credit user would like to explain to the lender, which might cause a disruption in the return of the money purchased to the bank. Thus, disinformation problem may arise. This will be the main source of the risk problem for banks.

Credit user; in order to provide the level of funds needed by the economic unit, the bank also imposes the risks it creates to the bank by being aware of these risks and reflects them to the interest rate in the form of risk premiums; however, since the rise in interest rates and money demand will also adversely affect credit demand, the effectiveness of the fund allocation on the macroeconomic level will be adversely affected and distort the overall picture.

The banking system has solved this problem to a great extent by using the technological infrastructure. The credit path and credit history (regularity in payment) are synthesized by a certain algorithm. This method, which operates quite effectively, also severely punishes the disruptions experienced by credit users and causes the credit needs to be not met for a long time. Particularly, periods of economic cycles cause significant agglomeration in this context.

3.1.2. Internal and External Economic and Political Cycles

The functioning of the banking system; it does not just go to the desired level with the perfect infrastructure of the financial system and all the requirements of the flow of funds are met; at the same time, the general economic situation and the political structure of the country in which it operates should be on a solid and stable basis, but these two mechanisms will necessarily show a cycle. At this point, the depth of ups and downs in this cycle will affect the risk structure of the banking system.

The internal conjuncture is dependent on the global system. In this context, it is known that there are two kinds of scientific effects. One of them is the domino effect and the second is the butterfly effect. The domino effect will show up on a global basis and the butterfly effect on a size basis. Considering the existence and effect of an external cycle in each formation; it can be said that the success of the banking system also depends on the external cycle. This cycle is integrated not only in the economic but also in the course of the international political structure.

3.1.2.1. Internal Cycles

Particularly in developing countries such as Turkey did not complete development stages, which are found to be continuous and have a deep cycle fluctuations. Within this structure, the level of risk that the banking system may be exposed to is reflected in the credit structure.

Turkey in 1994, 1998 and the period after the crisis in 2001 the Turkish banking system has achieved international innovations such as supervision and standardization [5] this means that the risk assessments of the related banks are updated.

The potential to be affected by internal cycles in the banking system depends on its financial structure and the fragility of portfolio diversity in risk factors. Thus, especially in developing countries, this situation occurs on a more slippery ground. Especially because of the economic and political crises triggering each other, it may make a functional negative contribution to the risks that the banking system will face in political instabilities. 2000 November 2001February crises are important examples in this respect [8]. In these crisis environments, there has been a hard bottom point by contributing to the downward movement of the economic cycles and the downward movement of the political cycle. The economic devastation of bank panics after this process; it is a good example of how the association structure of both the financial system and the real economic system is affected by political and economic cycles.

The increase in welfare loss in the real sector and in the aftermath of the real sector will be quite high with the cost of both the occurrence costs and recovery costs of the bank crises, and the cost of the desire to keep the risk level under constant control.

3.1.2.2. External Cycles

The interacting structure of the modern capitalist economic system; all countries will be particularly affected by the cycles of the economic plane in which the developed western European countries and the US play the leading role, as capital movements and global trade are effective and free.

Especially in countries where capital movements are freely operating, both foreign exchange risk and interest rate risk constitute risk factors simultaneously and thus functionally risk factor in external shocks in the banking system. As in any case, the bank must be prepared to neutralize the risk in terms of both its financial structure and portfolio diversity when a downward trend in the global trend is experienced. Here, interest rates are reflected in the deposit structure, creating a hamper for the efficient distribution of monetary resources, in other words, it causes the resources to be exploited by the global system through the risk channel that will increase the funding costs.

The only pillar of the global cycles is not economic. Furthermore, as can be seen in the historical process, international political military mobility is a risk factor. Although the problem can only be brought under the roof of the economy mainly due to the economic impact, it should also be evaluated in the cycle since it causes high speculative escape in sudden breaks. Particularly due to the recent mobilization in the world, global terror activities are more organized and stronger, and polarization in the world poses a serious risk factor for the banking system and financial markets. This situation leads to the emergence of new monetary flows and / or definitions in the world and it is included in the banking system as a risk function. In other words, unpredictability in the context of both economic and political developments

4. Reflections of Bank Risks on Interest Burden and Negative Externalities

In the first part of the study, the main risks to which the banking system is exposed are stated; need to know; This is the level of macroeconomic deterioration that will be caused by cost overlay for fund requesters to eliminate the burden.

It's unlikely for Turkey to maximum effect through 2002 to 2015, investment in statistical analysis covering the expected impact on investments of commercial loans is very limited, if he could put forth the [1] It is certain that an increase in interest rates adversely affects investment demand when it decreases the marginal productivity of capital. This will affect the effective distribution of resources and employment and income -consumption relationship negatively.

The current risk environment creates an increase in other costs to be incurred while providing loans. One of these is insurance expenses. Insurance companies in the current risk environment; as they do business with high premiums, it has a negative impact on resource allocation by reflecting on the costs of providing loans.

An increase in interest rates, especially in economies with high interest rate sensitivity of investments; manufacturing industry will result in a significant reduction in investment or scale-up investment movements[7]. Of course, this is not the only thing that can cause a shrinkage in the economy; The contraction in credit demand towards consumption demand will also create pressure on total demand and lead to a contraction in the economy with a dual effect. In other words, it will have an impact that will force the current macroeconomic outlook to decline.

4.1. Negative Externality as a Result of Interest and Exchange Rate Interaction

When the risk margin is added to the interest margin, which is the result of the combination of many factors under the leadership of the central bank and the motor power of the financial system and the influence of both its internal and global dynamics, the result is; will determine where to invest their own funds based on the earnings situation of global capital.

Rising interest rates will increase the amount of foreign capital and thus the amount of foreign currency (reserves) will cause profits to fall. However, although this decrease in profit will reduce production activities, it will again put negative pressure on the balance of payments that will increase import demand. Another pressure factor is the negative impact of exports due to the fall in profits. The reason for all of this is a highly fragile and unreliable accumulation of funds with a speculative movement.

Another risk factor is determined as currency risk. *"Most of the Turkish banks directed to "carry trade" operations by borrowing from foreign currency at low interest rate and lending as TRL credits at higher interest rates. But those operations were resulted as bankruptcy 1994 and 2001 financial crisis. Carry trade can be defined as investing in a high-interest currency unit by borrowing from a low-*

interest currency. The profit obtained from a carry trade is the sum of the "interest rate difference between the investment (local) currency and the funding (foreign) currency" [9]

As can be seen, the interest burden not only perceives productive investments and encourages financial investments, but also leads to a bubble growth, making internal balances quite fragile. The problem doesn't just end there. It causes interest burden costs and an increase in the general level of prices, leading to a stagflationary macroeconomic disease.

6. Conclusion

A healthy financial system is only possible with a healthy banking system. Accordingly, it is of utmost importance that banks perceive and manage the risk element correctly. In the national and global crisis that may occur for the Bank, there must be an asset that can hold itself on the surface of the water. The Bank should be able to protect itself with the credit risk policy implemented until then and provide a risk reporting that will provide sufficient credit. In other words, it should ensure optimality in terms of risk[6].

The banking system, with its technical infrastructure and information network, is perhaps the most equipped and advantageous position in the sector. Taking a deeper effort in gathering information and developing measures for all risk elements mentioned in the study will contribute to a significant improvement both in terms of the banking sector and the real sector and thus to a more positive externality.

In assessing the risks of information, reverse selection and malicious intent, the bank should make it based on routine parameters and some more subjective criteria. This requires the development and recruitment of professionally trained customer credit representatives. In order to achieve this, the banking regulatory authority and the central bank have to agree on the legal basis.

Within the internal economic and political risks, the system should be able to observe the political transformation processes well, without deepening the level of prudence, and should prepare a portfolio distribution prepared for possible shocks.

The biggest risk to be created by external economic cycles is the exchange rate risk. Thus, banks should reduce their foreign exchange short positions to a vigilance position, especially when the crisis is on the agenda.

References

- [1] Bağcı, E. Ergüven, E. (2016), "Relation Between Interest Rate, Inflation, Growth and Investment in Turkey, 2002-2015", *IDSJ Journal of Economics and Finance*, Volume 7, Issue 5 ver. IV Sep.-Oct., pp. 43-49
- [2] Daveis, E. P. (1995) **Dept, Financial Fragility and Systemic Risk**, Clarendon Press-Oxford, pp. 23-28
- [3] Gül, H. (2017) "The Importance Of Internal Control, In Bank Accounting And The Proposal Of A Multivariable Model" *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4(7), December, pp. 161-174
- [4] İlhan, B. (2017) "Has the Risk Perception in Turkish Stock Market Changed Intertemporally?", *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal April-May-June Issue 26 Spring Summer*, pp. 1-20
- [5] Řepkova, I. Tufan, E. (2011) "Competitive Conditions among, the Turkish Banks, In Proceeding of the 5th International Scientific Conference, Finance and the Performance of firms in Science, Education and Practice, Zlín: Tomas Bata University, 2011, pp.389-399.
- [6] Manap, Ö. (2018) "Bankacılık Sisteminin Riskinin Azaltılmasına Dönük Uygulamaların Etkinliği: Parametreleri ve değişimleri" 1. Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi, 9-11 Mart, Mardin, pp. 432
- [7] Prasad, E. S. Rajan, R. G. Subramanian, A. (2007) "Foreing Capital and Economic Growth" *National Bureaus of Economic Research Cambridge, MA 02138*, November, pp. 6-7
- [8] Tunç, H. (2003) "The Lost Gamble: The 2000 and 2001 Turkish Financial Crises in Comparative Perspective" *Turkish Studies*, Routledge, pp. 32-33
- [9] İlhan, B. (2019) "Carry Trade 2000'li Yıllarda Türkiye İçin Mümkün Mü?" *Akademik Hassasiyetler*, Mayıs 2019, Cilt:6 Sayı:11 s:202

GREENHOUSE GAS EMISSIONS AND THE QUALITY OF LIFE

EMISIILE DE GAZE CU EFECT DE SERĂ ȘI CALITATEA VIETII

Svetlana PLATAGEA GOMBOȘ, *Drd.*,
Academia de Studii Economice din București,
România, București, Piața Romană, 6, Tel.: +40213191900; www.ase.ro

Sorin Petrică ANGHELUȚĂ, *Dr.*,
Autoritatea Națională pentru Calificări,
România, București, Piața Valter Măracineanu, 1-3, Tel.: +40213130050; www.anc.edu.ro,
sorin.angheluta@gmail.com

Victor DUMITRACHE, *Drd.*,
Academia de Studii Economice din București,
România, București, Piața Romană, 6, Tel.: +40213191900; www.ase.ro

Silviu DIACONU, *Drd.*,
Academia de Studii Economice din București,
România, București, Piața Romană, 6, Tel.: +40213191900; www.ase.ro

Abstract:

The key component of people's quality of life is given by the environment in which they live. A sustainable economy is based on maintaining clean air and water and protecting natural habitats. Within the article, an analysis of the greenhouse gas emissions at the European Union level is presented. Due to the environmental policies applied by the European Union, air, water and soil pollution has been significantly reduced. In terms of quality of life it is important to the pursuit of environmental indicators that provide information on the natural environment. From this point of view, the degree of exposure of the urban population to air pollution is analyzed. Pollution and environmental problems have adverse effects on the health and well-being of a community.

Key words: *air pollution, European Union, greenhouse gas emissions, quality of life*

JEL CLASIFICATION: Q53, Q50

1. Introducere

Problemele de mediu au început să fie din ce în ce mai dezbătute. Prin politicile în materie de mediu aplicate de Uniunea Europeană, a fost redusă semnificativ poluarea aerului, a apei și a solului. În acest sens, legislația de mediu a fost modificată de mai multe ori [EC, 2019a]. Sustenabilitatea este influențată de condițiile de mediu. Acestea au un impact direct și asupra calității vieții oamenilor.

Poluarea apei și a aerului, dar și poluarea prin substanțe periculoase și zgomot afectează direct sănătatea umană. Totodată, dezastrele naturale și schimbările climatice, pierderile de biodiversitate, transformările din ciclurile carbonului și ale apei influențează sănătatea ecosistemelor afectând indirect sănătatea umană. Anumite servicii de mediu, de care oamenii beneficiază, sunt influențate de poluare. Condițiile de mediu, prin facilitățile oferite, contribuie la alegerile pe care oamenii le fac în ceea ce privește alegerea locuinței [EU, 2017].

În anul 2017, aproximativ 14,1% din populația Uniunii Europene s-a declarat expusă la poluare și probleme de mediu. Valorile au variat între 26,5% în Malta și 6,3% în Irlanda. Ponderea populației Uniunii Europene care a raportat că a fost expusă la poluare și alte probleme de mediu a scăzut de la 17,1% în 2007 la 14,0% în 2012. Cu toate că media Uniunii Europene din anul 2017 este de 14,1%, între diferitele state membre valorile diferă mult. Astfel, Malta a înregistrat cea mai mare pondere. 26,5% din populația acestei țări a considerat că a fost expusă la poluare sau alte probleme de mediu. Valori ridicate s-au înregistrat și în Germania (24,5%) și Grecia (20,3%). De asemenea, în Letonia, Lituania, Slovenia, Bulgaria și România, Malta și Luxemburg, ratele de expunere la poluare sau alte probleme de mediu au fost peste media Uniunii Europene. Cele mai scăzute rate de expunere la poluare sau alte probleme de mediu s-au înregistrat în Danemarca, Finlanda, Suedia, Croația și Irlanda.

Obiectivul stabilit de Organizația Mondială a Sănătății pentru PM10 este de 20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. În 2017, populația urbană a Uniunii Europene a fost expusă la 21,6 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ de PM10. Se consideră că aproximativ o pătrime din povara globală a bolilor este asociată cu condițiile precare de mediu. Complexul de poluanți poate varia în timp, spațiu și în concentrația aflată în substanțele chimice.

Acesta afectează calitatea aerului. Poluarea aerului are efecte adverse diferite asupra sănătății oamenilor. Caracteristicile acestora, susceptibilitatea biologică și capacitatea lor de a face față riscurilor și rezultatelor fac diferența între oameni [OECD, 2008]. Cele mai expuse categorii sunt copiii și persoanele în vârstă. De asemenea, susceptibilitatea la impactul asupra sănătății crește pentru persoanele care au afecțiuni cardiovasculare sau afecțiuni respiratorii preexistente. Totodată, lipsa unor îngrijiri medicale, precum și statutul socio-economic scăzut, conduc la efecte adverse mai ridicate ale poluării aerului [OECD, 2011].

S-a constatat că utilizarea gazelor naturale este mai eficientă decât sistemul energetic bazat pe cărbune. Cu toate acestea, gazul natural nu poate oferi acele reduceri ale emisiilor de gaze cu efect de seră care să stabilizeze concentrațiile de gaze cu efect de seră în atmosferă la un nivel care să prevină interferențe antropice periculoase cu sistemul climatic [Xiaochun et al., 2016]. Prin efectele manifestate asupra mediului înconjurător, apar influențe directe asupra sănătății oamenilor.

Tendențele în ceea ce privește emisiile de gaze cu efect de seră sunt diferite pentru țările membre ale Uniunii Europene. Datorită evoluțiilor economice, țările baltice și unele țări din centrul și sud-estul Europei și-au redus emisiile [EU, 2019].

Calitatea mediului natural are impact asupra calității vieții oamenilor. Între 2000 și 2017, populațiile urbane din Uniunea Europeană au devenit mai puțin expuse la poluarea aerului cu particule. În 2017, în 12 din statele membre ale Uniunii Europene, expunerea populațiilor urbane la poluarea aerului cu particule a fost sub nivelul recomandat de Organizația Mondială a Sănătății [EC, 2019c].

Sursele care determină existența acestor particule în aer sunt multiple. Se pot enumera: motoarele diesel, instalațiile de energie pe cărbune, arderea combustibililor fosili, sobele de lemne. Starea de sănătate a persoanelor care sunt expuse la aceste particule poate fi influențată în mod negativ, calitatea vieții acestora deteriorându-se. Satisfacția vieții poate fi afectată de prezența în aer a unor particule aflate în concentrație ce la oferă calitatea de poluanți ai aerului.

Condițiile de mediu afectează direct sănătatea oamenilor prin gradul de poluare, dar și indirect bunăstarea lor prin impact dat prețurilor proprietăților. Se consideră că până la 20% dintre toate decesele din Europa sunt cauzate de factorii de mediu. Chiar dacă există standarde ridicate pentru calitatea aerului, în multe orașe nivelul de poluare este încă ridicat.

2. Emisii de gaze cu efect de seră

Se dorește reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră care provin din activitatea umană. În cadrul Uniunii Europene, producția și consumul de energie generează cele mai ridicate emisii. Apare necesitatea trecerii la sisteme energetice cu un consum scăzut de carbon, dar și la economii mai curate.

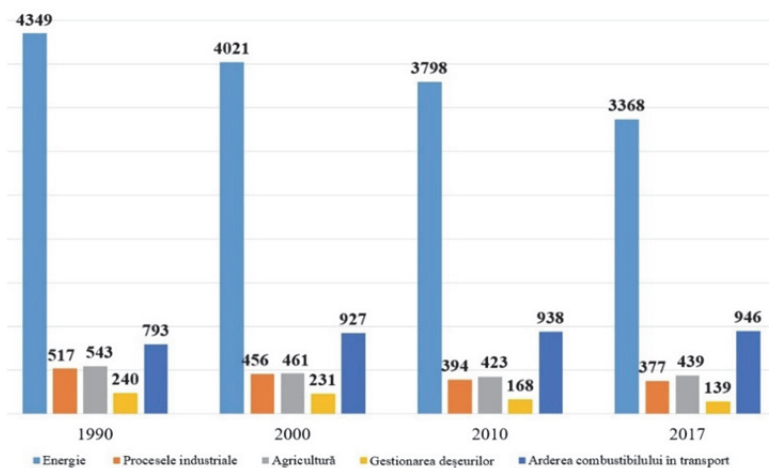
În Uniunea Europeană, obiectivul pentru anul 2020 este reducerea emisiilor cu 20% față de valorile avute în anul 1990. De asemenea, o scădere importantă s-a observat în perioada crizei economice. În anii 2008-2009, s-a redus producția industrială, volumul de transport, dar și cererea de energie [EU, 2019]. Astfel, au scăzut emisiile de gaze cu efect de seră.

În perioada 1990-2017, toate sectoarele economiei au contribuit la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. Singura excepție a constituit-o sectorul transportului. Chiar dacă în perioada 2007-2014 s-au redus emisiile provenite din arderea combustibilului în transporturi, în anul 2017 aceste emisii au fost cu 19,2% mai mari decât în anul 1990 [EU, 2019].

În acest context, Figura 1 prezintă evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră în funcție de sectoarele de activitate, pentru anii 1990, 2000, 2010 și 2017 (milioane de tone CO₂ echivalent).

Din compararea datelor prezentate pentru anii 1990, 2000, 2010 și 2017, se observă că, la nivel european, emisiile de gaze cu efect de seră din sectorul energie, procesele industriale, agricultura și gestionarea deșeurilor au o tendință descrescătoare. Totodată, emisiile de gaze cu efect de seră din arderea combustibilului în sectorul transport are o tendință crescătoare. De asemenea, cele mai ridicate valori se înregistrează pentru emisiile de gaze cu efect de seră din sectorul energie.

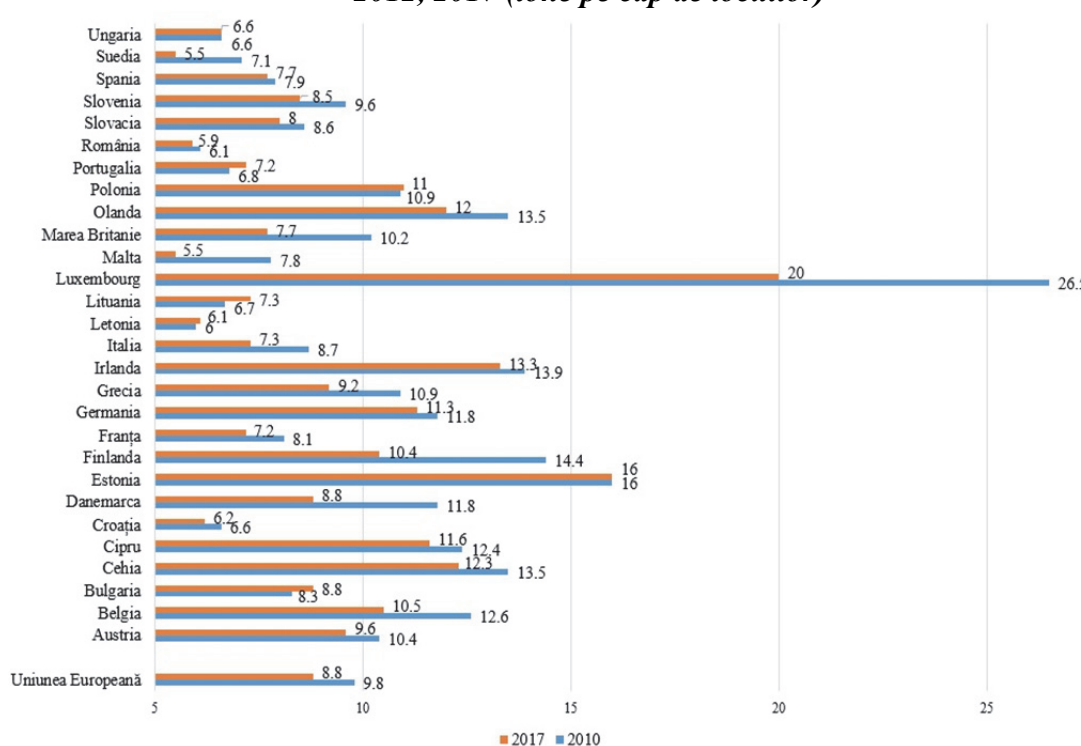
Figura 1. Evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră în funcție de sectoarele de activitate, 1990, 2000, 2010 și 2017 (milioane de tone CO₂ echivalent).

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Din Figura 2 se observă că, în anul 2017 față de anul 2010, valorile emisiilor de gaze cu efect de seră pe cap de locuitor au crescut în: Lituania (+0,6 tone pe cap de locuitor), Bulgaria (+0,5 tone pe cap de locuitor), Portugalia (+0,4 tone pe cap de locuitor), Letonia (+0,1 tone pe cap de locuitor), Polonia (+0,1 tone pe cap de locuitor). În același timp, valorile au scăzut în: Luxemburg (-6,5 tone pe cap de locuitor), Finlanda (-4 tone pe cap de locuitor), Danemarca (-3 tone pe cap de locuitor), Marea Britanie (-2,5 tone pe cap de locuitor).

Figura 2. Situație comparativă a emisiilor de gaze cu efect de seră pe cap de locuitor, 2012, 2017 (tone pe cap de locuitor)

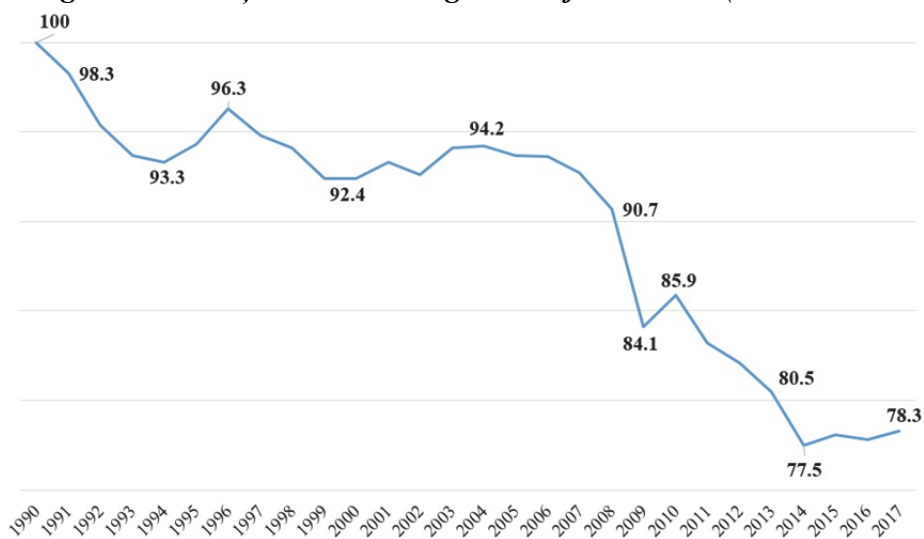

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Totuși, în anul 2017, valorile rămân ridicate pentru: Luxembourg (20 tone pe cap de locuitor), Estonia (16 tone pe cap de locuitor), Irlanda (13,3 tone pe cap de locuitor), Cehia (12,3 tone pe cap de locuitor). Cele mai scăzute valori, în anul 2017, se înregistrează în: Suedia (5,5 tone pe cap de locuitor), Malta (5,5 tone pe cap de locuitor), România (5,9 tone pe cap de locuitor).

La nivel general, având în vedere valorile inițiale înregistrate în anul 1990, Figura 3 prezintă evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră, pentru țările membre ale Uniunii Europene, pentru perioada 1990-2017 (index 1990 = 100).

Figura 3. Evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră (index 1990 = 100)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Se observă că, la nivelul Uniunii Europene, în perioada 1990-2017, emisiile de gaze cu efect de seră au o tendință relativ descrescătoare. Astfel, în anul 2017, emisiile de gaze cu efect de seră au înregistrat 78,3 din valoarea avută în anul 1990. Reducerea emisiilor a fost facilitată de modernizarea industriilor europene, de creșterea ponderii energiei regenerabile, de creșterea eficienței industriilor producătoare.

3. Expunerea populației la poluarea aerului

Din perspectiva calității vieții, este importantă urmărirea unor indicatori de mediu care să ofere informații referitoare la mediul natural. Poluarea și problemele de mediu au efecte adverse asupra sănătății și a bunăstării unei comunități. Pe lângă afectarea sănătății, poluarea aerului afectează speranța de viață, iar aceasta reprezintă de fapt o pierdere a capitalului uman. În același timp, poluarea este dăunătoare pentru ecosisteme și vegetație [EU, 2017].

Particulele fine, care au un diametru mai mic de 10 micrometri, pot provoca inflamații și agravarea stării de sănătate a persoanelor. Aceste particule care plutesc în aer includ sulfatați, azotați, carbon elementar, materie organică de carbon, precum și ioni de sodiu și amoniu în diferite concentrații. Particulele care sunt inhalate în plămâni au mai puțin de 10 micrometri în diametru (PM10) [OECD, 2011].

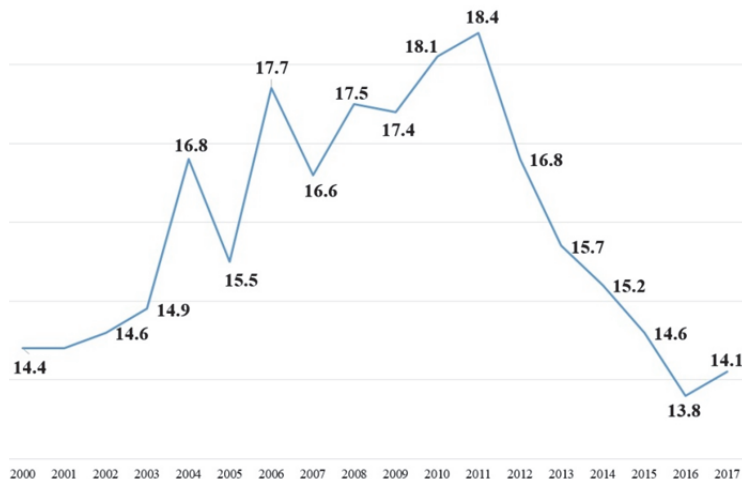
Astfel, din punctul de vedere al influenței mediului, calitatea vieții poate fi măsurată prin expunerea populației urbane la poluarea aerului de particule PM10. Un alt indicator privind calitatea aerului, introdus prin directivele europene: Directiva Uniunii Europene privind calitatea aerului și Directiva privind calitatea aerului înconjurător și aerul mai curat pentru Europa, îl reprezintă expunerea la poluarea aerului de particule PM2,5 [EU, 2017].

Sursele care determină existența acestor particule în aer sunt multiple. Se pot enumera: motoarele diesel, instalațiile de energie pe cărbune, arderea combustibililor fosili, sobele de lemne. Starea de sănătate a persoanelor care sunt expuse la aceste particule poate fi influențată în mod negativ, calitatea vieții acestora deteriorându-se.

În Figura 4 este prezentată evoluția expunerii populației urbane la particule PM2,5, pentru perioada 2000-2017 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$).

Se observă că în perioada 2000-2011, tendința a fost relativ crescătoare, de la 14,4 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ la 18,4 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. În perioada următoare, între anii 2011 și 2016, tendința a fost descrescătoare, de la 18,4 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ la 13,8 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Pentru anul 2017, valorile au crescut ușor la 14,1 $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

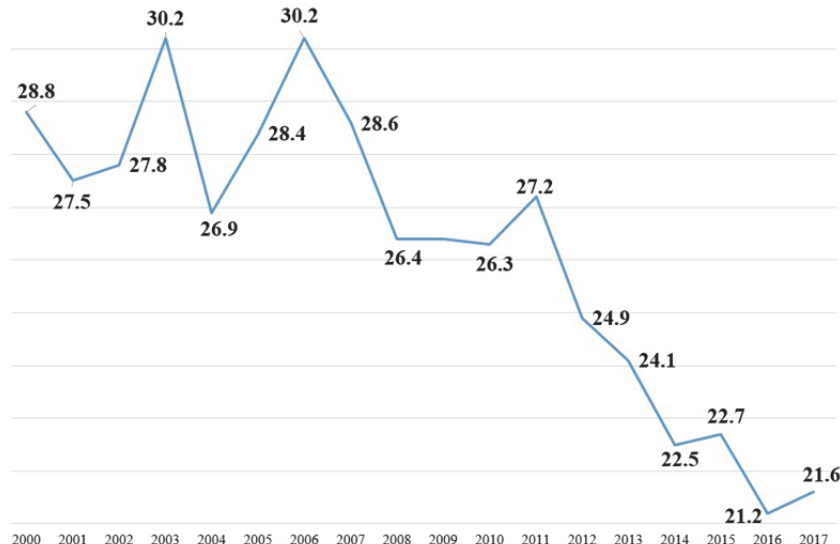
Figura 4. Evoluția expunerii populației urbane la particule PM2,5, 2000-2017 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

În Figura 5 este prezentată evoluția expunerii populației urbane la particule PM10, pentru perioada 2000-2017 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$).

Figura 5. Evoluția expunerii populației urbane la particule PM10, 2000-2017 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Se consideră că, în anul 2000, populația din zona urbană a țărilor membre ale Uniunii Europene a fost expusă la aproximativ $28,8 \mu\text{g}/\text{m}^3$ de PM10. În perioada anterioară crizei economice și financiare, valorile maxime au atins, în anul 2006, $30,2 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Apoi, mai puțin anul 2011, valorile au avut o tendință descrescătoare, astfel că în anul 2017 populația urbană a fost expusă la $21,6 \mu\text{g}/\text{m}^3$ de PM10. Trebuie avut în vedere că ținta Organizației Mondiale a Sănătății este de $20 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Pentru indicatorul expunerii populației urbane la poluarea aerului de particule PM10, în perioada 2000-2006, valorile au fost oscilante. Începând cu anul 2006, până în anul 2016, tendința a fost una relativ descrescătoare. În anul 2017, valorile au crescut ușor până la $21,6 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Tabelul 1. Situație comparativă a expunerii populației urbane la particule, 2009-2017, PM2,5 și PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Țara	PM2,5		PM10	
	2009	2017	2009	2017
Uniunea Europeană	17.4	14.1	26.4	21.6
Austria	17.9	13.8	23.9	19.2
Belgia	18.9	12.9	29	20.4
Bulgaria	24.7	23.8	54	37.3
Cehia	20.3	18.4	26.8	23.9
Cipru	21.5	14.7	: ⁷	29.2
Croația	:	19	:	35.1
Danemarca	10.2	9.2	17	15.5
Estonia	6.2	5.3	13.3	10.5

⁷ „:” - date indisponibile pe site-ul EUROSTAT

Țara	PM2,5		PM10	
	2009	2017	2009	2017
Finlanda	7.6	4.9	13.1	10
Franța	18.1	12	26.5	19.1
Germania	16.7	12.7	22.3	17.5
Grecia	20	:	34.2	:
Irlanda	9.6	7.7	13.3	11.5
Italia	25.1	19.4	33.2	29.2
Letonia	15.8	13.6	20.3	17.2
Lituania	:	:	23	22.8
Luxembourg	18.9	11.2	14.2	20.3
Malta	:	:	:	:
Marea Britanie	13.2	10	19.3	15.6
Olanda	16.7	11.3	25.3	19.2
Polonia	30	23.8	35	32.2
Portugalia	10.8	12	26.5	18.3
România	19	20.4	29.9	26.6
Slovacia	27.2	17.5	24.8	24.2
Slovenia	18.7	19.7	27.5	24.8
Spania	15.2	12.1	25.7	21.9
Suedia	7.2	5.4	14.5	11.8
Ungaria	16	20.9	29.7	26.5

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Tabelul anterior oferă o comparație a situației dintre anii 2009 și 2017 privind expunerea potențială a populațiilor urbane la poluarea aerului.

La nivel european, se observă că atât valorile indicatorului expunerea populației urbane la poluarea aerului de particule PM2,5, cât și valorile indicatorului expunerea populației urbane la poluarea aerului de particule PM10, au scăzut în anul 2017 față de anul 2009.

Pentru indicatorul expunerii populației urbane la poluarea aerului de particule PM2,5, în anul 2017, față de anul 2009, cel mai semnificativ au scăzut valorile în: Slovacia (-9,7 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Luxemburg (-7,7 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Cipru (-6,8 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Polonia (-6,2 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Franța (-6,1 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Belgia (-6,0 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). Creșteri ale valorilor s-au consemnat în: Ungaria (+4,9 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), România (+1,4 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Portugalia (+1,2 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Slovenia (+1,0 $\mu\text{g}/\text{m}^3$).

În anul 2017, pentru PM10, au fost douăsprezece state membre ale UE în care această formă de poluare a aerului era sub pragul de 20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Acestea au fost: Olanda, Austria, Franța, Portugalia, Germania, Letonia, Regatul Unit, Danemarca, Suedia, Irlanda, Estonia și Finlanda. Dar au fost și țări în care concentrațiile de particule au fost aproape de două ori mai mari decât ținta Organizației Mondiale a Sănătății în zonele urbane: Bulgaria (37,3 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) și Polonia (32,2 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). De menționat că aceste două țări sunt singurele care înregistrează o expunere potențială la niveluri peste 30 $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

Comparația prezentată arată că între anul 2009 și anul 2017 a existat o scădere a expunerii potențiale a populațiilor urbane la PM10 în statele membre ale UE. Pentru indicatorul expunerii populației urbane la poluarea aerului de particule PM10, în anul 2017, față de anul 2009, cel mai semnificativ au scăzut valorile în: Bulgaria (-16,7 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Belgia (-8,6 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Portugalia (-8,2

$\mu\text{g}/\text{m}^3$), Franța (-7,4 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), Olanda (-6,1 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). Creșteri ale valorilor s-au consemnat în: Luxemburg (+6,1 $\mu\text{g}/\text{m}^3$).

4. Concluzii

Din datele prezentate se observă că tendința majorității țărilor este de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră pe cap de locuitor. Cele mai mari însemnate scăderi s-au înregistrat în țările baltice și în unele țări din centrul și sud-estul Europei. Astfel, se consideră că reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră se bazează pe evoluțiile economice care au avut loc după anul 1990. Acestea au fost stimulate și de modernizarea modalităților de producere a energiei electrice și de utilizare a combustibililor.

De asemenea, în anul 2017 față de anul 2009, s-au observat scăderi atât pentru valorile indicatorului expunerea populației urbane la poluarea aerului de particule PM_{2,5}, cât și pentru valorile indicatorului expunerea populației urbane la poluarea aerului de particule PM₁₀.

Creșterea numărului de locuitori care locuiesc într-un mare oraș sau în apropierea unui mare oraș exercită presiuni asupra implementării politicilor de planificare și proiectare urbană. Identificarea soluțiilor pentru aceste provocări poate fi realizată prin măsuri de colaborare și cooperare. Partajarea inovării și a bunelor practici reprezintă exemple care pot fi aplicate pentru reducerea impactului asupra mediului [EC, 2019b].

Reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră nu se va realiza numai pe baza îmbunătățirilor tehnologice. Măsurile pentru reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră trebuie evaluate în contextul altor probleme sociale și de mediu [Garnett, 2011].

Viziunea pe termen lung, până în anul 2050, a celui de-al șaptelea program de acțiune pentru mediu al Uniunii Europene are printre obiective protejarea cetățenilor statelor membre de presiunile de mediu care prezintă un risc pentru sănătate și bunăstare. Totodată, sunt vizate protejarea, conservarea și consolidarea capitalului natural, precum și transformarea Uniunii Europene într-o economie eficientă din punct de vedere al resurselor, o economie ecologică și competitivă, cu emisii reduse de carbon.

Bibliografie:

1. European Commission, *Environment Action Programme to 2020*, 2019a
2. European Commission, *Goal 11 - Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable*, 2019
3. European Commission, *Quality of life indicators - natural and living environment*, 2019c
4. European Union, *Final report of the expert group on quality of life indicators – 2017 Edition*, Publications Office of the European Union, 2017
5. European Union, *Sustainable development in the European Union-Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, – 2019 Edition*, Publications Office of the European Union, 2019
6. EUROSTAT, <http://ec.europa.eu/eurostat>
7. Garnett T., *Where are the best opportunities for reducing greenhouse gas emissions in the food system (including the food chain)?* Food Policy, 36, 2011
8. Organisation for Economic Co-operation and Development, *Compendium of OECD Well-Being Indicators*, 2011
9. Organisation for Economic Co-operation and Development, *OECD Environmental Outlook to 2030*, 2008
10. Xiaochun Z., Nathan P.M., Zeke H., Ken C., *Climate benefits of natural gas as a bridge fuel and potential delay of near-zero energy systems*, Applied Energy, 167, 2016

TENDINȚE ÎN DEZVOLTAREA COMERȚULUI EXTERIOR AL REPUBLICII MOLDOVA

Aliona BALAN

Marina COBAN

Academia de Studii Economice a Moldovei

R. Moldova, Chișinău,

str. Bănulescu-Bodoni 61

www.ase.md

Abstract. *Globalization and liberalization have led to the transformation of foreign trade into a powerful driver of economic growth and into an important mechanism for the integration of countries into the global economy. The balance of trade balance of the Republic of Moldova over the years (since 1993) has been stable negative, which shows the inefficiency of the structure of foreign trade, the cause of which is the monostructure of the national economy and the limited character of domestic production. The article analyzes the dynamics and structure of foreign trade in the period 2010-2018, as well as identified some measures to stimulate and streamline the foreign trade of the Republic of Moldova.*

Keywords: *foreign trade, trade balance, import, export, trade policy.*

JEL Classification: F13, F14

Introducere

Evoluția economiei unei țări depinde de o serie de factori, precum poziția fizico-geografică, existența resurselor naturale, mediul economic favorabil, investițiile etc., un rol deosebit de important revenind și comerțului exterior. Cu toate că în ultimii ani Republica Moldova a întreprins numeroase măsuri privind liberalizarea comerțului exterior, situația economiei naționale practic, din acest punct de vedere, nu a înregistrat schimbări majore. Soldul balanței comerciale este în continuare negativ, cauza principală fiind incapacitatea statului de a asigura piața internațională cu volumul necesar de produse competitive. *Republica Moldova este membră a numeroase organizații internaționale, este semnatară a numeroase acorduri bilaterale, a numeroase acorduri de liber schimb, prin urmare, putem afirma că țara noastră are mari posibilități în ceea ce privește piața de desfacere a produselor naționale, însă nu sunt valorificate pe deplin toate oportunitățile existente.*

Material și metodă

Metodologia utilizată în lucrare relevă caracterul interdisciplinar al cercetării ce corespunde tendințelor moderne de dezvoltare a științei economice. Metodologia cercetării aplicate s-a bazat pe principiile generale ale analizei complexe a sistemelor, metoda analizei sistemice, metode de prognoză, metode de analiză a datelor. Baza informațională a cercetării a constituit-o datele statistice oferite de Ministerul Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova, Biroul Național de Statistică ș.a.

Rezultate și discuții

În perioada 2010 – 2018, comerțul exterior al Republicii Moldova a înregistrat numeroase modificări datorită perfecționării cadrului legislativ, a reformelor ce au fost implementate, fapt ce au condus la reorientarea către noi piețe de desfacere, atât la nivel regional, cât și la nivel global. Cu toate că au fost efectuate rectificări esențiale, importurile și exporturile Republicii Moldova continuă să

genereze deficit comercial, mai mult decât atât, se înregistrează o tendință de creștere a acestuia, cu excepția anilor 2015 și 2016, perioadă în care valoarea exportului net a scăzut (Figura 1).

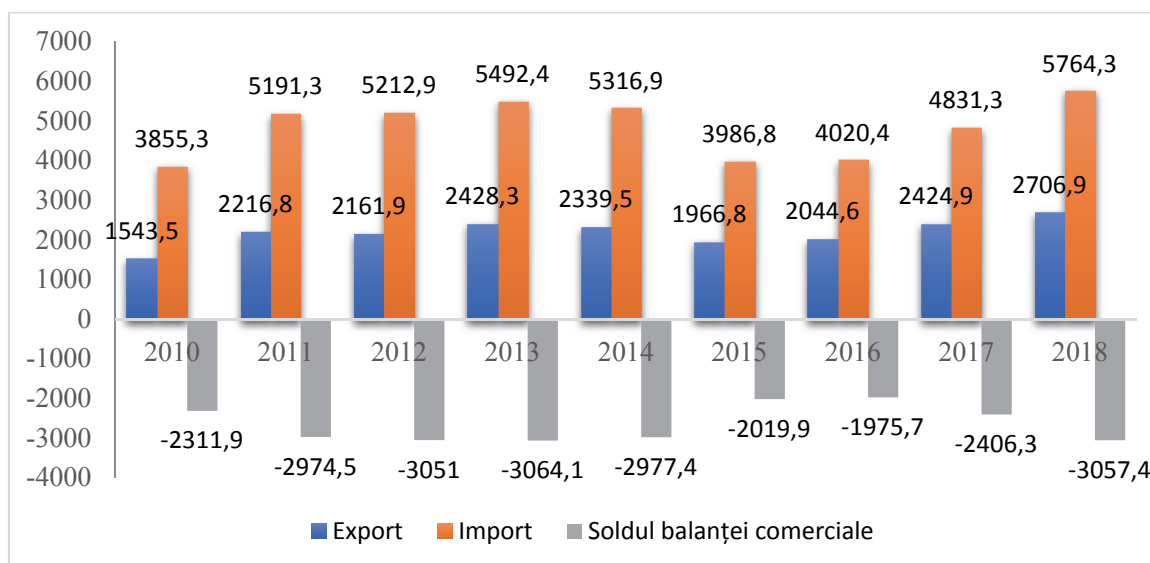

Fig. 1. Evoluția comerțului exterior în Republica Moldova în perioada 2010-2018, mln.USD
 Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Analiza tendințelor comerțului exterior în perioada 2010-2018, denotă o evoluție oscilatorie atât a volumului exportului, cât și a importului, dar cu o tendință generală pozitivă. Dacă urmărim evoluția exporturilor din ultimii 8 ani, observăm o creștere constantă până în anul 2013, anii 2014 și 2015 sunt marcați de o scădere a exporturilor ca urmare a plasării embargoului rusesc la producția vinicolă și producția de fructe, ca începând cu anul 2016 până în prezent exporturile să înregistreze o tendință pozitivă de creștere. La capitolul importuri, fluctuațiile sunt similare celor exporturilor, respectiv pe intervale de ani sesizăm aceleași tendințe, doar cu un ritm de creștere ușor mai lent, astfel dacă în 2018 față de anul 2010 exporturile au crescut cu circa 75%, atunci importurile au crescut cu 49,5%.

Decalajul considerabil în evoluția exporturilor și importurilor Republicii Moldova a determinat acumularea în 2018 a unui deficit al balanței comerciale în valoare de -3057 mil.USD, ceea ce ar însemna cu 74 mil.USD sau cu 32% mai mult comparativ cu cel înregistrat în anul 2010. Astfel, constatăm o tendință de creștere a deficitului balanței comerciale ceea ce negativ apreciază activitatea de comerț exterior al Republicii Moldova. Considerăm că situația balanței comerciale poate fi cardinal schimbată în condițiile valorificării pe deplin a exporturilor țării.

Gradul de acoperire a importurilor prin export nu indică o valoare îmbucurătoare, importul prevalând asupra exportului cu circa 50%, rezultat care semnifică faptul că prin activitatea de export, Republica Moldova nu compensează importurile, situație reflectată de altfel, în deficitul balanței comerciale. Astfel, potențialul de export al economiei este destul de limitat, deficitul comercial nu se va reduce, Republica Moldova continuând să rămână dependentă de importuri, în măsură ridicată.

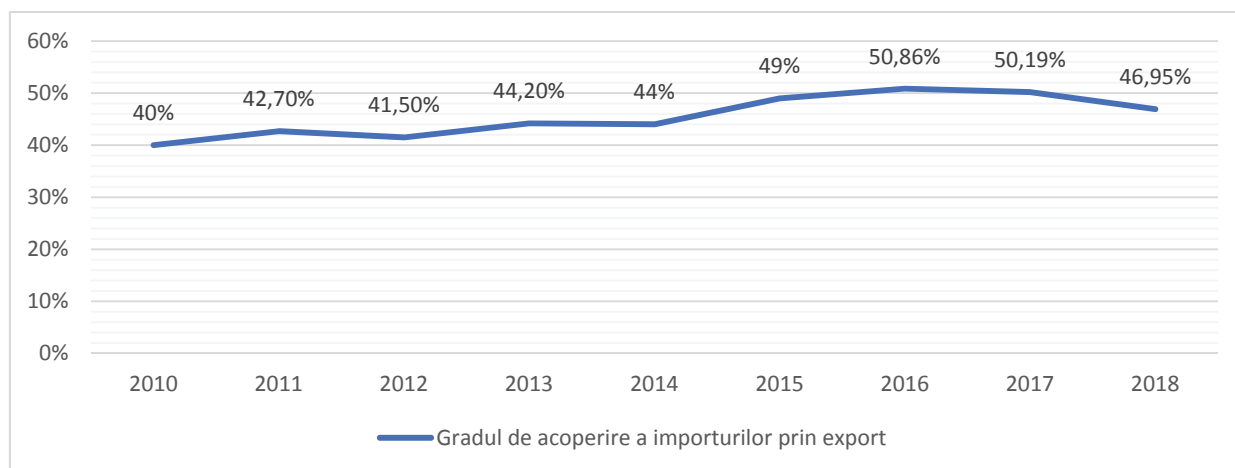

Fig. 2. Dinamica gradului de acoperire a importurilor prin export în Republica Moldova, în perioada 2010-2018

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Un indicator elocvent al specificului comerțului exterior al unei țări reprezintă structura exportului și importului. Analizată în dinamică, structura exporturilor nu înregistrează mari modificări de la an la an, prin urmare pe parcursul întregii perioade analizate ponderea cea mai mare în structura exportului o au produsele alimentare și animalele vii, a căror pondere scade începând cu anul 2014, de la 26,5% în anul 2014, la 24,38% în anul 2016 și 23% în anul 2018. Cu o tendință constantă se manifestă și ponderea articolelor manufacturate care au înregistrat o pondere cu valori mai mari de 20% pe întreaga perioadă. Totodată în anul 2018 se înregistrează o creștere semnificativă a exportului de mașini și echipamente crescând de la 12,5% în anul 2010 și 14,4% în anul 2014 la 22% în anul 2018. Conform datelor BNS reexporturile de mărfuri străine au însumat în anul 2018 0,9 miliarde dolari SUA (31,6% din total exporturi), majorându-se cu 9,0% comparativ cu anul 2017.

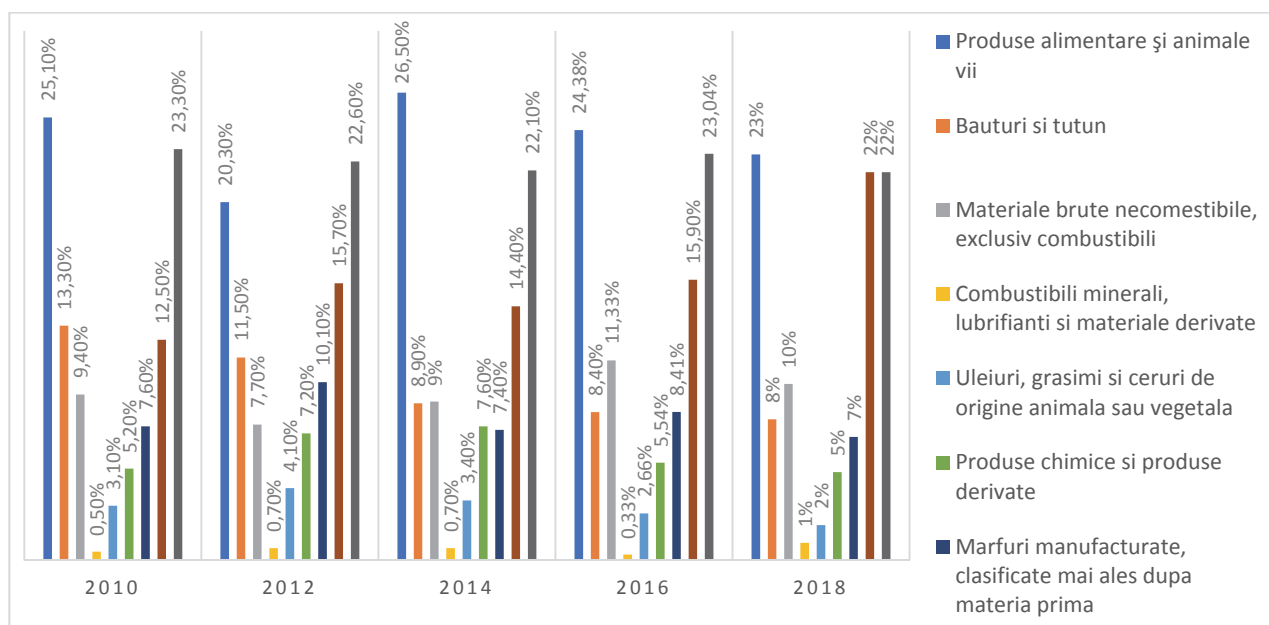

Fig. 3. Evoluția structurii exportului în perioada 2010 – 2018 , % față de total export

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Structura importurilor de mărfuri indică dominarea în continuare a produselor necesare funcționării economiei, precum și celor destinate consumului populației. Structura importurilor denotă dependența Republicii Moldova de unele mărfuri importate din exterior, prin urmare cea mai mare pondere de 24% în totalul mărfurilor importate în anul 2018 au avut-o mașinile și echipamente pentru transport, urmate de mărfuri manufacturate cu 20%, pe al treilea loc cu un procentaj de 17% se plasează combustibili, lubrifianți și derivate ale acestora, 14% constituie produsele chimice și derivate ale acestora, 11% din importuri sunt constituite din produse alimentare și animale vii, articolele manufacturate diverse constituie 10%, câte 2% le revin materialelor brute necomestibile și băuturilor și tutunului.

Astfel, volumul importului în Republica Moldova se datorează dependenței țării de resursele energetice importate, sporirii importului tehnologiilor și echipamentelor moderne, materiilor prime (textile, piei etc.) necesare pentru fabricarea preponderent a mărfurilor și serviciilor la export.

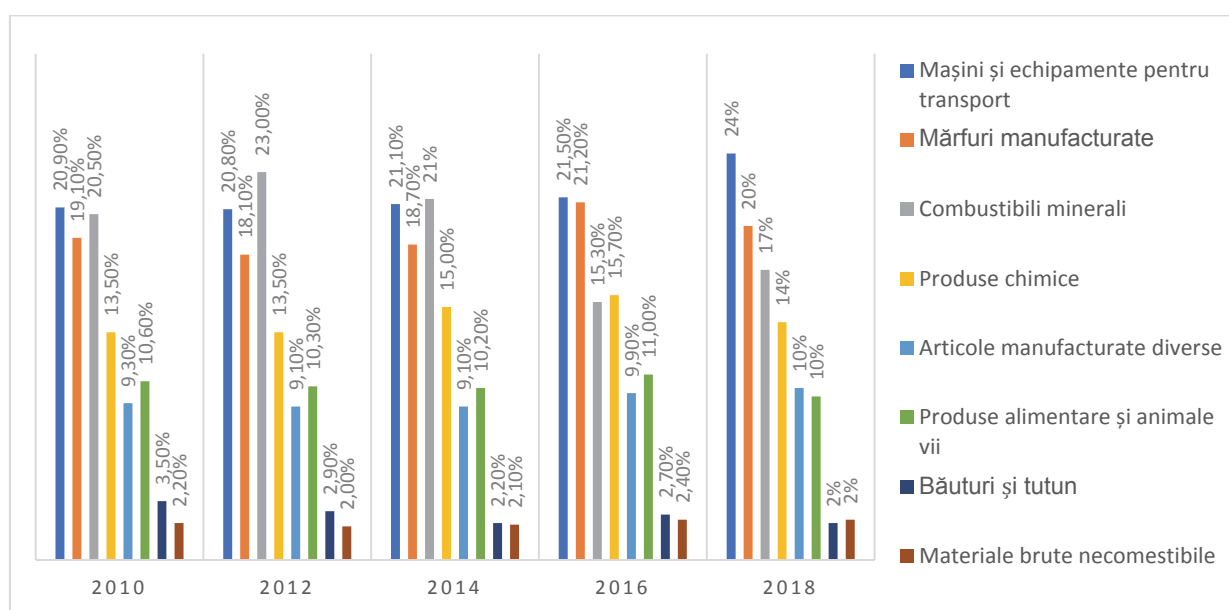

Fig. 4. Evoluția structurii importului în perioada 2010 – 2018 , % față de total import

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

În perioada de analiză se constată schimbări majore în ceea ce privește exporturile pe grupe de țări, sunt observate schimbări orientative a exporturilor de la piața CSI către piața UE, dacă în anul 2010 exporturile către CSI dețineau 40,48% și către UE 47,29%, atunci în anul 2018 ele constituiau corespunzător 15,36% și 68,79%, exporturile către CSI fiind în descreștere cu 25,12% iar cele către UE au crescut cu 21,5%, la capitolul alte țări fluctuațiile sunt de doar 3% (figura 5).

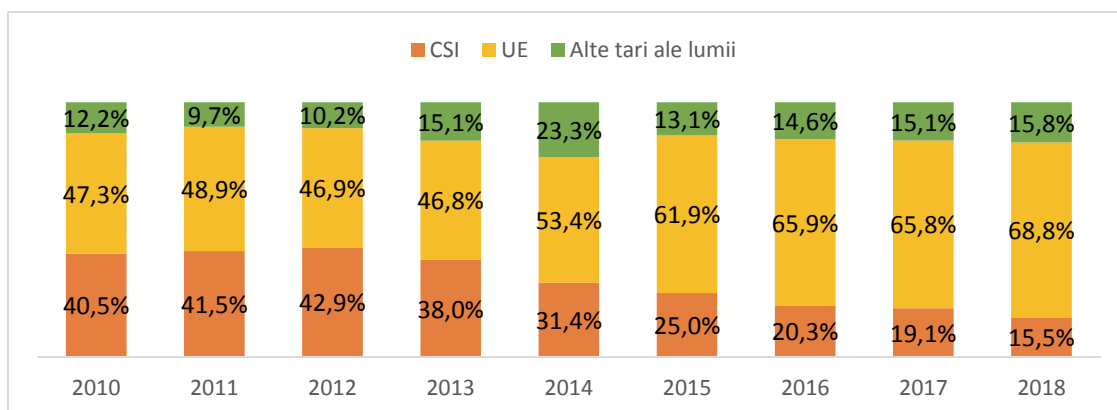

Fig. 5. Structura exporturilor pe grupe de țări în perioada 2010-2018

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Accelerarea exporturilor în ultimii ani s-a datorat preponderent cererii sporite din partea țărilor UE și în special al unor țări, precum România, Italia, Germania, Franța, Austria, Polonia, Turcia, Belarus etc. De asemenea, un factor important a fost și valorificarea oportunităților oferite de acordurile de cooperare economică internațională (AA/DCFTA, Acordul de Comerț Liber cu Turcia, etc.).

În cazul importului, UE, de asemenea, este principalul partener comercial al Republicii Moldova. Ponderea importurilor din UE în total import are o evoluție relativ constantă, care în perioada anilor 2010-2018 a variat între 43,5% - 49,5%. Importurile din țările CSI au avut o evoluție descrescătoare, generând contribuții negative la dinamica ritmului anual al importurilor.

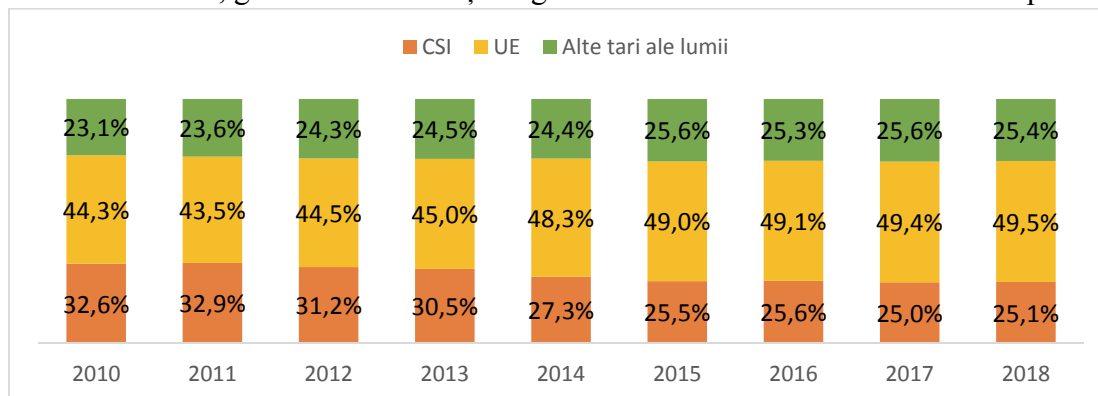

Fig. 6. Structura importurilor pe grupe de țări, 2010-2018

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Astfel, UE este principalul partener comercial al Republicii Moldova. Volumul total al comerțului cu mărfuri între Republica Moldova și UE s-au extins de la aproximativ 2,4 miliarde USD în 2010 la 4,7 miliarde USD în 2018. Redirecționarea geografică a comerțului exterior către Uniunea Europeană a constituit o etapă de importanță pentru țara noastră, întrucât a oferit accesul la o piață foarte atractivă, cu un nivel înalt de dezvoltare. Totuși, din cauza unei structuri dezechilibrate a exporturilor către această regiune, se înregistrează în continuare o deteriorare a deficitului comercial cronic înregistrat de țara noastră în relațiile cu Uniunea Europeană. În vederea creșterii volumul mărfurilor exportate, atât către piața UE, cât și către alte state este necesară sporirea competitivității produselor, calitatea acestora și reducerea costurilor de producție. În același sens, sunt necesare modernizarea procesele de producție, echipamentelor și tehnologiilor utilizate [3]. În afara celor spuse mai sus, de o importanță deosebită o are eliminarea barierelor care stau în calea sporirii volumului exporturilor pe piața globală. Din acestea fac parte: lipsa capacității de

implementare a multor standarde internaționale și europene, necorespunderea infrastructurii naționale de asigurare a calității la cerințele mondiale și discrepanțele în reglementare.

Una din cauzele principale a valorificării insuficiente a potențialului de export constă în ineficiența sistemului existent de subvenționare a sectoarelor economiei naționale. Deși în ultimul timp au sporit cheltuielile bugetare destinate subvenționării, în special pentru sectorul agricol, scopul final, care constă în ridicarea competitivității și calității acestui sector, nu este atins. Mai mult ca atât, subvenționarea din sectorul respectiv generează o valoare adăugată modestă în raport cu ramurile industriale, cu excepția ramurii viti-vinicole, ceea ce este nejustificat din punct de vedere economic.

Republica Moldova are mari posibilități de a-și mări volumul comerțului exterior, fiindcă, în primul rând are un potențial de export major, care din păcate nu este valorificat pe deplin, și, în al doilea rând, are o poziție geografică foarte avantajoasă, care-i permite să facă numeroase schimburi comerciale. Totodată, accesul către noi piețe de desfacere și creșterea potențialului de export depinde de factori, precum:

- modernizarea tehnologiilor existente și introducerea tehnologiilor cu un randament înalt;
- pătrunderea în țară a capitalului străin sub formă de investiții și exploatarea oportunităților la nivel maxim;
- reacția rapidă și corespunzătoare la schimbările preferințelor consumatorilor și a cerințelor piețelor tradiționale;
- controlul riguros al produselor exportate și combaterea contrafacerii acestora;
- oferirea unor avantaje fiscale și comerciale atât investitorilor, cât și exportatorilor ș.a.

Concluzii

Analiza efectuată demonstrează că reformarea comerțului exterior nu este doar una din cele mai importante, ci și una din cele mai dificile acțiuni, care necesită ajustări structurale profunde și sincronizate ale mai multor ramuri axate pe eficiența maximă a integrării Republicii Moldova în relațiile economice internaționale. În vederea sporirii potențialului de export este necesară asigurarea unei creșteri economice continuă, bazate pe un nivel înalt de sofisticare tehnologică a exporturilor; specialiștii în domeniu subliniază faptul că creșterea economică depinde de trei factori: nivelul de dezvoltare tehnologică (50%), instituțiile (25%) și situația macroeconomică (25%).

Politica de promovare a exporturilor trebuie să fie bazată pe asigurarea condițiilor necesare pentru menținerea și dezvoltarea investițiilor străine în sectoarele industriale, care va permite integrarea pe verticală, o intensitate tehnologică mai ridicată și o valoare adăugată ridicată produselor de export.

Bibliografie

- [1] Acordul de instituire a Zonei de liber schimb aprofundat și cuprinzător (DCFTA) cu Uniunea Europeană. Disponibil: <https://mei.gov.md/ro/advanced-page-type/uniunea-europeana-zlsac>
- [2] Biroul Național de Statistică. Disponibil: <http://statistica.gov.md>
- [3] GARȘTEA, Sergiu. *Politica Comercială A Republicii Moldova*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/64116
- [4] RADEKE, Jörg; GIUCCI, Ricardo; LUPUSOR, Adrian. *Politica comercială a Republicii Moldova: Strategia, ZLSAC și Uniunea Vamală*. Berlin/Chișinău, Iunie 2013. Disponibil: https://www.get-moldau.de/download/policypapers/2013/PP_03_2013_ro.pdf
- [5] Strategia Națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016 – 2020. Disponibil: <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2947>

ROLUL POLITICILOR LOCALE ÎN DEZVOLTAREA DURABILĂ A SPAȚIULUI RURAL

Prof.univ.dr. Marius Profiroiu
Conf.univ.dr. Carmen Valentina Rădulescu
Academia de Studii Economice din București

ABSTRACT. Spațiul rural se află într-un proces inevitabil de declin, întrucât societatea umană se transformă dintr-o economie agrară într-una urban-industrială și, mai departe, în economia cunoașterii.

Printr-o revizuire extinsă a literaturii, această lucrare își propune să identifice măsurile necesare la nivelul politicilor locale care sunt considerate imperative, în vederea adaptării comunităților rurale la dinamica mediului extern, și care să le permită supraviețuirea, precum și reducerea disparităților față de mediul urban.

Această cercetare ne-a permis să identificăm rolul politicilor locale în procesul de supraviețuire a comunităților rurale și evidențierea condițiilor minime necesare pentru dezvoltarea rurală durabilă în economia cunoașterii.

Cuvinte cheie: politici locale, dezvoltare durabilă, spațiul rural

INTRODUCERE

Constituirea unor politici rurale și, implicit locale, mai bune pentru a îmbunătăți nivelul de trai al locuitorilor necesită o viziune integrată a guvernantei. Atât politica, cât și posibilitățile de a influența guvernul au devenit mai complicate ca urmare a proceselor din ce în ce mai politizate și pluralizate. Acest lucru este valabil în special atunci când vine vorba de resurse comune deoarece utilizarea acestora de către o persoană duce la reducerea/epuizarea din cantitatea totală a resurselor disponibile pentru alții și este dificil să excludem utilizatorii potențiali.

Politica rurală reprezintă ansamblul inițiativelor politice menite să promoveze oportunități și să ofere soluții integrate la problemele economice, sociale și de mediu din zonele rurale prin valorificarea resurselor, promovarea patrimoniului lor recreativ, ecologic și cultural, precum și prin îmbunătățirea activităților de fabricație și prestarea de servicii publice în strânsă cooperare cu autoritățile publice, implicând în mod activ societatea civilă și sectorul privat (OECD, 2019).

În cadrul OCDE, politicile rurale continuă să fie încadrate în majoritatea țărilor în agricultură - în ceea ce privește ministerul principal și conținutul multor instrumente de politică. Cu toate acestea, țările se îndreaptă către o abordare mai largă pentru a profita de oportunități dincolo de agricultură. Aceasta include activități comerciale și valoare adăugată la activele rurale, cum ar fi silvicultura, mineritul, agricultura, pescuitul, cultura și turismul. Legăturile rural-urbane - adică fluxurile de mărfuri, oameni, informații, finanțe, deșeuri, informații, relații sociale în spațiu, care leagă zonele rurale și urbane - consolidează diversificarea economică rurală.

Actorii politicilor locale în spațiul rural

Politica locală este rezultatul conlucrării și comunicării tuturor deținătorilor de interese pentru a consolida rezistența zonelor rurale împotriva presiunilor globale prin scăderea dependenței de stat și creșterea competitivității economice a zonelor rurale⁸ (Horlings, Kanemasu, 2015).

Ministerele naționale care se ocupă de zonele rurale, politicile rurale și dezvoltarea durabilă, în special ministere responsabile de dezvoltarea regională trebuie să conlucreze cu părțile interesate

⁸ L.G.Horlingsa, Y.Kanemasub (2015), Sustainable development and policies in rural regions; insights from the Shetland Islands, [Land Use Policy, Volume 49](#), December 2015, Pages 310-321

implicate sau afectate de politica rurală (de exemplu, din societatea civilă, sectorul privat, mediul academic sau instituțiile financiare).

Direcționarea acțiunilor politice pentru toate tipurile de zone rurale

În continuare, facem câteva propuneri, pe care le considerăm esențiale în vederea valorificării potențialului local și a reducerii disparităților:

☞ Îmbunătățirea activelor ale fiecărei zone rurale pentru a se adapta și a răspunde la megatendențele emergente (digitalizare, globalizare și comerț, schimbări climatice, îmbătrânirea populației și urbanizare);

☞ Implementarea politicilor rurale la diferite scări care se potrivesc cu relațiile funcționale (de exemplu, piețele locale de muncă, lanțurile alimentare, serviciile și serviciile de mediu), pe baza nevoilor curente și viitoare;

☞ Asigurarea existenței unor mecanisme guvernamentale eficiente la scară relevantă pentru realizarea obiectivelor politicii rurale;

☞ Încurajarea furnizării eficiente și a serviciilor și infrastructurii publice (de exemplu, servicii partajate, furnizarea de servicii integrate, servicii electronice) pentru a menține calitatea și accesibilitatea, pentru a răspunde nevoilor emergente, în special în comunitățile rurale defavorizate.

☞ Elaborarea strategiilor comune și încurajarea parteneriatelor rural-urbane, pentru a promova o abordare de dezvoltare integrată.

☞ Asigurarea faptului că responsabilitățile și resursele de la nivelurile guvernamentale sunt clar definite și aliniat în mod eficient la obiectivele și strategiile naționale, nevoile specifice locului și obiectivele de dezvoltare durabilă;

☞ Asigurarea că obiectivele politicii rurale beneficiază de studii de perspectivă, pot fi măsurate la diferite scări (administrative și funcționale) și se conectează la pârgurile de politică;

☞ Susținerea antreprenoriatului pentru încurajarea creării de locuri de muncă în zonele rurale prin: promovarea inovației și a activității cu valoare adăugată în sectoare consacrate (de exemplu, producție agricolă și industrială, logistică) și emergente (de exemplu, bioeconomie, energie regenerabilă, biotehnologie, turism); sprijinirea întreprinzătorilor și IMM-urilor din zonele rurale pentru a accesa capital (de exemplu, prin scheme de sprijin financiar, împrumuturi pentru microîntreprinderi); și conectarea oamenilor și firmelor din mediul rural cu oportunități de formare educațională pe tot parcursul vieții și perfecționare a abilităților în universități, centre de cercetare, centre de extindere a producției, servicii de consultanță agricolă și instituții profesionale.

☞ Elaborarea de strategii de aliniere pentru furnizarea serviciilor publice cu politici rurale prin: evaluarea impactului politicilor sectoriale cheie (de exemplu, transport, sănătate, educație) asupra zonelor rurale și diagnosticarea locurilor în care sunt necesare adaptări pentru zonele rurale; dezvoltarea satelor și orașelor rurale inteligente prin promovarea digitalizării completată de instruirea personalului din sectorul public și a rezidenților pentru navigarea și utilizarea serviciilor electronice.

☞ Implicarea părților interesate în politicile pentru zonele rurale prin: identificarea și soluționarea barierelor pentru coerența politicilor între ministere, agenții publice și niveluri de guvernare; și maximizarea complementarităților de politici între strategiile sectoriale prin politici rurale integrate și coordonate (de exemplu, coordonarea investițiilor în transporturi cu servicii de sănătate și educație).

☞ Promovarea implicării incluzive în conceperea și implementarea politicii rurale și care să permită părților interesate locale și regionale să fie parteneri în elaborarea politicilor; colaborarea cu sectoarele private și fără scop lucrativ și valorificarea expertizei și resurselor acestora pentru a oferi rezultate mai bune pentru zonele rurale; și utilizarea de mecanisme inovatoare și tehnologii digitale

pentru a dezvolta noi modalități de diseminare a informațiilor publice, de a genera și utiliza date, precum și de a consulta și de a angaja cetățenii în luarea deciziilor (de exemplu, bugetarea participativă, observatoarele rurale).

☞ Sprijinirea monitorizării, evaluarea independentă și responsabilitatea rezultatelor politicilor în zonele rurale.

CONSTATĂRI

Pe lângă aceste măsuri sunt necesare realizarea de parteneriate. Termenul „parteneriate” a ajuns să domine ca soluții la aceste tipuri de probleme complexe în zonele rurale din întreaga lume. Noțiunea de parteneriate ne conduce la dezbateră responsabilităților publice și private și în ce măsură parteneriatele au o dezvoltare durabilă în ordinea liberală democratică. În timp ce s-a acordat multă atenție mecanismelor care stau la baza acestor parteneriate, s-a depus un efort mai mic în modul în care aceste parteneriate contribuie la restructurarea și la stabilirea de noi relații sociale pentru a crea o dezvoltare rurală durabilă.

În literatura de specialitate ([Sandström, 2013](#))⁹, studiile parteneriatelor se bazează pe trei perspective care trebuie combinate pentru a înțelege mai mult rolul parteneriatelor, astfel:

i) parteneriatele sunt studiate ca acorduri de colaborare unice (ce se întâmplă în cadrul parteneriatelor, cum sunt ele stabilite și dezvoltate?)

ii) într-o a doua etapă, atenția este orientată către efectele externe ale parteneriatelor (concentrarea asupra structurilor și proceselor interactive și a impactului acestor activități asupra sustenabilității)

iii) într-o a treia etapă, atenția este concentrată pe consecințele parteneriatelor care devin părți ale configurației structurilor de luare a deciziilor societale. (reprezintă o schimbare a modelului de guvernare și, în ce măsură, sunt în măsură să instituționalizeze un nou simț al responsabilității colective care contribuie la dezvoltare?)

DEZBATERI ȘI CONCLUZII

Rolul politicilor locale în procesul de supraviețuire/dezvoltarea a comunităților rurale constă sprijinirea acestora în vederea diversificării mediului rural, crearea de instituții orientate către piață și un capital social puternic pentru a spori rezistența rurală și pentru a sprijini comunitățile rurale.

Pentru dezvoltarea rurală durabilă în economia cunoașterii sunt necesare îndeplinirea a trei condiții:

- 1) dezvoltarea de noi activități economice care să poată răspunde cererii urbane potențiale;
- 2) antreprenoriat local care poate stabili și extinde aceste activități noi și
- 3) capital social care poate susține antreprenoriatul în activități noi, cu acces la credite, forță de muncă, capital uman, piețe externe și cunoștințe externe pentru învățare și inovare ([Yuheng Li et al 2019](#))¹⁰.

Conform literaturii de specialitate majoritatea eșecurilor planificării în sprijinirea dezvoltării zonelor rurale se referă la rigiditatea politicilor sale și la slaba atitudine față de inovarea instrumentelor sale ([Lazzarini, 2018](#)).¹¹

⁹Camilla Sandström, (2013) Governing sustainable rural development – for or by the local population? , Umea University, Sweden

¹⁰ Yuheng Li, Hans Westlund, Yansui Liu (2019), Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world, [Journal of Rural Studies Volume 68](#), May 2019, Pages 135-143

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Horlingsa, L.G. & Kanemasub ,Y. (2015), Sustainable development and policies in rural regions; insights from the Shetland Islands, *Land Use Policy*, Volume 49, December 2015, Pages 310-321
- Lazzarini, Luca (2018), The role of planning in shaping better urban-rural relationships in Bristol City Region, *Land Use Policy* Volume 71, February 2018, Pages 311-319
- Li, Yuheng; Westlund, Hans & Liu Yansui (2019), Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world, *Journal of Rural Studies* Volume 68, May 2019, Pages 135-143
- Sandström, Camilla (2013) *Governing sustainable rural development – for or by the local population?* , Umea University, Sweden

¹¹ [Luca Lazzarini](#) (2018), The role of planning in shaping better urban-rural relationships in Bristol City Region, [Land Use Policy Volume 71](#), February 2018, Pages 311-319

SECȚIUNEA 3

Integrarea europeană, relații economice internaționale și multiculturalitate

EVOLUTION OF THE STRUCTURE OF THE LABOR MARKET IN THE MEMBER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

EVOLUTIA STRUCTURII PIETEI MUNCII ÎN ȚĂRILE MEMBRE AL UNIUNII EUROPENE

Dr. Catalin Ghinararu, INCSMPS, București

Dr. Ghenadie Ciobanu, INCSMPS, București, Gciobanu01@gmail.com

Prof.univ.dr. Alexandru Negrea, Universitatea Ovidius, Constanța

Abstract

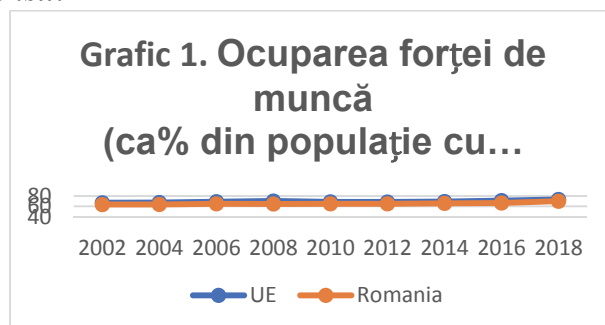
In this article we intend to review the evolution of the labor market structure in the EU member countries. Given the strategic priorities of the EU member states, for the next strategic cycle, in order to be able to build employment strategies and policies in the EU member states, it is necessary to carry out a comprehensive analysis of the evolution of the labor market structure in the EU member countries. to identify the advantages and disadvantages, strong and weak parts of labor market development in EU member countries.

Keywords labor market structure, strategic priorities, multi-dimensional entity

I. Introducere

Obiectivele stabilite la Lisabona¹² și în cadrul Consiliilor Europene ce au urmat nu sunt obligatorii în sensul că neîndeplinirea lor nu atrage consecințe directe negative de natură administrativă. Neîndeplinirea Ignorarea agendei Lisabona ar putea aduce un grad de risc considerabil, pe termen mediu și lung, în ceea ce privește dezvoltarea coerentă a României în cadrul unei UE lărgite.

Dimensiunea ocupării și incluziunii sociale a summit-ului Lisabona a fost destinată definirii unui cadru cuprinzător pentru a obține asigurarea că Europa va dispune de o forță de muncă calificată, bine pregătită și competitivă, care va fi aptă să se adapteze la schimbare. O țintă majoră este **crearea premiselor pentru economia Europei de a face față problemelor care ar putea apărea o dată cu îmbătrânirea populației Europei, cu impactul acesteia asupra bugetelor și în special a sistemului de pensii.**

Sursa Eurostat

¹² *Strategia Lisabona.*(link http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm)

Tabel 1. Ocuparea forței de muncă ca % din populație cu vârsta între 20 și 64 de ani în țările membre al Uniunii Europene

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
UE	66.8	67.3	68.8	70.2	68.5	68.4	69.2	71.1	73.2
Austria	71.8	69.5	71.6	73.8	73.9	74.4	74.2	74.8	76.2
Belgia	65	65.6	66.5	68	67.6	67.2	67.3	67.7	69.7
Bulgaria	55.8	60.1	65.1	70.7	64.7	63	65.1	67.7	72.4
Croatia		59.5	60.6	64.9	62.1	58.1	59.2	61.4	65.2
Cyprus	74.9	75.1	75.8	76.5	75	70.2	67.6	68.7	73.9
Czechia	71.6	70.1	71.2	72.4	70.4	71.5	73.5	76.7	79.9
Denmark	77.7	77.6	79.4	79.7	75.8	75.4	75.9	77.4	78.2
Estonia	68	70.3	75.9	77.1	66.8	72.2	74.3	76.6	79.5
Finland	72.6	72.2	74.8	75.8	73	74	73.1	73.4	76.3
France	69.3	69.6	69.9	70.5	69.3	69.4	69.7	70.4	71.8
Germany	68.7	68.2	72.8	74	75	76.9	77.7	78.6	79.9
Greece	62.5	63.9	69.9	66.3	63.8	55	53.3	56.2	59.5
Hungary	61.4	62.1	72.9	61.5	59.9	61.6	66.7	71.5	74.4
Ireland	72.1	72.9	65.8	73.5	65.5	64.5	68.1	71.4	74.1
Italy	59.4	61.6	62.3	62.9	61	60.9	59.7	61.6	63
Latvia	66.5	67.7	73.2	75.4	64.3	68.1	69.7	73.2	76.8
Lituania	67.2	57.9	71.3	72	64.3	68.5	69.9	75.2	77.8
Luxemburg	67.8	67.7	69.1	68.8	70.7	71.4	71.1	70.7	72.1
Malta	57.7	57.9	57.9	59.2	60.1	63.9	66.2	71.1	75
Netherlands	75.8	74.9	73.7	76.9	76.2	76.6	75.9	77.1	79.2
Poland	57.4	57.3	60.1	65	64.3	64.7	64.9	69.3	72.2
Portugal	73.6	72.5	72.6	73.1	70.3	66.3	65.4	70.6	75.4
Romania	63.3	63.5	64.8	64.4	64.8	64.8	65.7	66.3	69.9
Slovakia	63.6	63.7	66	68.8	64.6	65.1	65.9	69.8	72.4
Slovenia	69	70.4	71.5	73	70.3	68.3	67.7	70.1	75.4
Spain	63.1	65.4	69	68.5	62.8	59.6	59.9	63.9	67
Sweden	78.5	77.4	78.8	80.4	78.1	79.4	80	81.2	82,6
UK	74.5	75	75.2	75.2	73.5	74.1	76.2	77.5	78.7

Sursa: Eurostat

Având în vedere prioritățile Strategiei Europa 2020, care a propus „trei priorități care se susțin reciproc: creștere inteligentă: dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere și inovare; creștere durabilă: promovarea unei economii mai eficiente din punctul de vedere al utilizării resurselor; creștere favorabilă incluziunii: promovarea unei economii cu o rată ridicată a ocupării forței de muncă, care va asigura coeziunea socială și teritorială”¹³.

Ținem să menționăm faptul, că UE a depus mari eforturi pentru crearea unei societăți mai incluzive, fundamentate pe democrație și statul de drept, după cum se prevede la articolul 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană. Totuși, există disparități economice, sociale și teritoriale între

¹³ Strategia Europa 2020

statele membre și regiunile UE. Politica de coeziune a UE a ajutat toate statele și regiunile să se dezvolte și a contribuit la reducerea disparității¹⁴.

II. Studiu bibliografic în domeniu.

Autorul Cretu, A.-Ș.¹⁵ prezintă cele mai recente statistici privind ocuparea forței de muncă din Uniunea Europeană (UE), bazate pe Studiul UE privind forțele de muncă (LFS), o imagine de ansamblu bazată pe dimensiunile socio-economice. În ce privește realizările perioadei Strategiei Lisabona (pentru 2010: rata ocupării forței de muncă UE de 70% și ratele de ocupare de 60% pentru femei și 50% pentru lucrătorii în vârstă), au avut loc unele evoluții pozitive în acest sens. Situația pieței muncii în UE în timpul crizei relevă o evoluție pe două coordonate: reducerea numărului de angajați și a numărului de ore lucrate de un angajat. Autorul a ajuns la concluzia că :”numărul de ore lucrate s-a diminuat din cauza reducerii numărului de ore lucrate de un angajat. Flexicuritatea a fost ca un răspuns la situația îngrijorătoare , îmbinând flexibilitatea pieței muncii cu securitatea privind ocuparea forței de muncă și cu securitatea privind veniturile”. Autorul consideră că:”modelul european dovedește că utilizarea schemelor de reducere a timpului de lucru și de concediere temporară este o alternativă eficientă la creșterea șomajului”.

Autorii Margo Hoftijzer, Lucas Gortazar, în lucrarea Skills and Europe's Labor Market How Technological Change and Other Drivers of Skill Demand and Supply are shaping Europe's Labor market, Background to “Growing United: Upgrading Europe's Convergence Machine”¹⁶ se concentrează asupra riscurilor pentru piața muncii din cauza tranziției la o economie în care sectorul serviciilor și sarcinile analitice non-rutiere sunt din ce în ce mai răspândite. Se subliniază modul în care persoanele cu un nivel scăzut de calificare au din ce în ce mai multe contracte de muncă temporare și part-time, și prezintă un risc mai mare de a fi înlocuite de forța de muncă migrantă, venită cu profiluri de competență similare, în special în țările cu sisteme rigide ale pieței muncii. În opinia autorilor: “ În UE, vulnerabilitatea este transferată în gospodăria de la părinți la copii, deoarece sistemele de învățământ nu oferă oportunități egale pentru dezvoltarea abilităților, atunci există o nevoie urgentă de a rupe acest ciclu vicios de transmitere a sărăciei intergeneraționale înainte de a deveni prea înrădăcinat pentru a fi inversat”. O importanță prioritară o constituie reformele structurale ale sistemului educațional inițial, intervențiile care trebuie luate în considerare, trebuie promovată formarea eficientă și orientată a adulților, care va asigura creșterea securității locurilor de muncă și va consolida măsurile de protecție socială - pentru a evita diviziunea de competențe, să fie perpetuată în interiorul țărilor, și are voie să reducă coeziunea socială și promisiunea Europei de a oferi șanse egale tuturor. Tendințele specifice al pieței forței de muncă din lucrare sunt următoarele: Dezvoltarea tehnologică ca dimensiune care determină cererea forței de muncă și de competențe, în combinație cu dezvoltarea economică, globalizarea și tendințele demografice. Noua tehnologie a avut tendința de a redefini locuri de muncă în moduri care necesită abilități superioare. I) Globalizarea și deslocarea producției pot produce profituri în țările în care producția este relocată, dar își iau și locuri de muncă, în special în rândul lucrătorilor cu salarii cele mai mici. Îmbătrânirea populației, care a fost mult timp o realitate în Europa, pe lângă presiunea asupra sistemelor de asistență socială, poate influența piața muncii prin creșterea nevoii de productivitate a muncii mai mari și prin schimbările cererii de bunuri și servicii. II) Tendințele

¹⁴ Comisia Europeană, Document de reflecție către o Europă durabilă până în 2030

¹⁵ Cretu, A.-Ș.

¹⁶ <http://pubdocs.worldbank.org/en/115971529687983521/EU-GU-Skills-and-Labor-Markets-final-5-29-2018.pdf>

clare din ultimele două decenii a fost tranziția la activitățile de serviciu ale lucrătorilor mai educați, simultan cu trecerea de la mai multe activități de rutină și manuale către locuri de muncă care nu sunt de rutină și inter-personale (ca multe locuri de muncă din sectorul serviciilor). Cu unele excepții, ocupațiile care sunt manuale, cum ar fi multe din sectoarele agriculturii și construcțiilor, în scădere în întreaga UE. Concluziile studiului respectiv, sugerează că natura în schimbare a muncii este determinată de diverși factori de ofertă de abilități și de cerere de abilități. Deși măsura specifică în care fiecare factor este responsabil pentru tendințele observate poate fi greu de determinat, este clar că schimbarea tehnologică este - și va continua să fie - un motor important al schimbării. Introducerea ulterioară a mașinilor, roboților sau al inteligenței artificiale pe piața muncii va avea un ritm și un impact diferit asupra diferitelor state membre ale UE, în funcție de alți factori de cerere și ofertă, cum ar fi îmbătrânirea populației și nivelul de transformare economică în fiecare stat membru, instituțiile de muncă care joacă un rol important în explicarea rezultatelor forței de muncă în UE.

În lucrarea "European Labor Market: Economic Papers 391, November 2009"¹⁷ este prezentat un sondaj selectiv al literaturii recente asupra instituțiilor de pe piața muncii și oferă noi dovezi empirice la nivelul UE privind impactul reformelor pieței muncii asupra ajustării pieței muncii și a forței de muncă. În timp ce literatura de specialitate tratează în mod tradițional instituțiile de pe piața muncii ca exogene, atenția s-a orientat spre înțelegerea cauzelor care stau la baza unor aranjamente instituționale specifice. Literatura de specialitate subliniază importanța deosebită a unei proiectări de politici eficiente care să exploateze aceste interacțiuni cu înțelepciune, și identifică principii generale pentru realizarea unei proiectări de politici eficiente atât la nivel macro cât și micro. Dovezile empirice nu arată o schimbare majoră în ceea ce privește intensitatea reformei pieței muncii după instituirea Uniunii Economice și Monetare și crearea monedei euro, reformele care vizează consolidarea atașamentului pe piața muncii a grupurilor vulnerabile tind să fie cu succes în creșterea locurilor de muncă și în creșterea ajustării pieței forței de muncă. Dintre factorii politici și cadre universitare, există un consens din ce în ce mai mare că instituțiile de pe piața muncii trebuie adaptate structurii piețelor în schimbare și ritmului accelerat al progresului tehnologic. Revizuirea selectivă a literaturii din această lucrare arată că unele elemente sunt comune majorității strategiilor de reformă de succes. Există o serie de mesaje cheie pentru factorii de decizie. Caracterul endogen al instituțiilor de pe piața muncii evidențiate de literatura de specialitate are trei consecințe. Prin urmare, având în vedere natura instituțiilor pieței muncii în evoluție, nu pot fi considerate o piedică pentru funcționarea flexibilă a pieței muncii.

Autorul K. R. Pillai în lucrarea *Labour Market Structure: A Brief Literature Survey*. Labour market is a multi-dimensional entity, with inexorable institutional affiliation.¹⁸ Consideră că studiile pe piața muncii nu reușesc să evolueze un cadru logic către structura sa, cu un consens satisfăcător pentru teoreticienii în totalitate. Se consideră că trebuie examinate diferitele dimensiuni ale pieței muncii. Sunt analizate anumite contribuții de cercetare privind structura pieței muncii, segmentarea și problemele de vulnerabilitate. Modul în care forța de muncă este alocată în procesele de producție și sistemul de recompensare a locului de muncă determină modul în care este utilizat elementul uman al unei economii. Vulnerabilitatea muncii și deplasarea sunt rezultatul schimbărilor structurale competitive în economiile din întreaga lume. Această lucrare încearcă să facă o analiză a contribuțiilor unor cercetători pe piața muncii. Revizuirile au fost organizate în trei funcții majore

¹⁷ European Labor Market: Economic Papers 391, November 2009 ISBN 978-92-79-13366-4 DOI: 10.2765/30670 , European Communities, 2009 https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication16277_en.pdf

¹⁸ Online at <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/27479/> MPRA Paper No. 27479, posted 20. December 2010

(studii referitoare la structura pieței muncii, studii referitoare la segmentarea pieței muncii și studii referitoare la preocupările de gen și la problemele de vulnerabilitate pe piața muncii) și prezentate cronologic. Cunoașterea structurii pieței este cheia pentru înțelegerea pieței muncii. Cu cât firmele angajatoare sunt mai mari, cu atât va fi mai mare numărul de probleme pe angajat. Autorii subliniază: "oferta de forță de muncă nu este doar o problemă a alocării unei resurse neînsuflețite fără avize". Oferta de forță de muncă este foarte diferențiată de educație și formare profesională, capacitate, locație și alți factori. Autorul subliniază că pierderea locurilor de muncă în ocuparea forței de muncă organizate ca urmare a liberalizării economice nu este doar un fenomen regional sau național, ci o tendință globală. Procesul de informalizare ridică mai multe probleme de securitate socială precum insecuritatea locurilor de muncă, orele de muncă lungi și nereglementate, absența asigurărilor etc. În ceea ce privește declinul sindicatelor, autorul observă, deoarece sectorul organizat a redus, concomitent puterea numerică, precum și puterea de negociere a sindicatelor a fost erodată. Dezordinea ideologică este un factor important în descurajarea muncii în contextul actual al globalizării, atunci când logica pieței pare să dețină din ce în ce mai puternic imaginația politică publică. Autorul constată că globalizarea a afectat eterogen rezultatele pieței muncii. Muncitorii calificați sunt cel mai probabil câștigătorii, iar lucrătorii necalificați și bătrânii sunt pierderii. Angajații din sectorul public și lucrătorii din industriile protejate sunt cele două grupuri care pierd din astfel de reforme precum liberalizarea comerțului, dereglarea pieței și privatizarea întreprinderilor de stat. Pe termen lung, intervențiile de pe piața muncii pot avea un impact redus asupra performanței economice. Studiul subliniază importanța politicilor educaționale în atenuarea efectelor adverse ale globalizării prin reducerea dispersiei în câștiguri.

Autorii Duncan Campbell, Ishraq Ahmed¹⁹, în lucrarea *The Labour Market in Developing Countries* considera: "că este o sarcină dificilă să surprinzi diversitatea economică activității ale celor care lucrează în lume, marea lor majoritate se regăsesc în țările în curs de dezvoltare." Anumite caracteristici stilizate vor trebui să fie suficiente. Autorii respectivi, sunt de părerea: "la fel de diferite de țările dezvoltate, două "Caracteristici proeminente sunt: (1) faptul că țările în curs de dezvoltare sunt caracterizate de un statut de angajare în care munca în cont propriu, mai degrabă decât locul de muncă remunerat este considerabil mai mare; (2) oarecum contrar unui manual text în economia muncii, o activitate economică mult mai mare în țările în curs de dezvoltare nu pot fi înțelese ca „ cererea derivată de forță de muncă” - adică cererea de forță de muncă derivat din cererea de piață a produselor." Multă muncă din cont propriu reprezintă de fapt un efort la „cerere creare." O mare activitate este în afara unei „piețe”, de ex. agricultura de subzistență sau depunerea eforturilor „Creează cerere”. Distincția este aceea între „creștere” sau „cererea” de absorbție a forței de muncă în locuri de muncă, așa cum este obișnuit în țările dezvoltate, față de o abundantă, oferta de muncă nedependentă, care încearcă să-și creeze propria cerere pentru serviciile sale. Două părți ale pieței se întâlnesc la final, desigur, dar se pune problema dacă este vorba despre cerere sau ofertă asta conduce această reuniune. Capitolul respectiv trece în revistă câteva dintre principalele caracteristici ale piețelor muncii din țările în curs de dezvoltare. Acestea includ: amploarea economiei informale și persistența acesteia (dezvoltată mai detaliat); rolul agriculturii și al economiei rurale; structura forței de muncă în țările în curs de dezvoltare piețe; transformare și dezvoltare structurală; capital uman de dezvoltare; și provocări pentru integrarea pieței. Prin urmare, intenția a fost să ofere o descriere stilizată a muncii, piețele din țările în curs de dezvoltare. Ca în orice descriere stilizată, discuția a fost în mod necesar (1) generală și (2) oarecum static, mai

¹⁹ Revised: 19 September 2012 http://conference.iza.org/conference_files/worldb2012/campbell_d2780.pdf

mult o imagine instantanee decât o imagine în mișcare. Prin urmare, este util să observăm că lucrurile se mișcă în lumea în curs de dezvoltare.

În opinia autorului Michela Martinoia,²⁰ ținem să menționăm: "în primul rând, dorim să evaluăm dacă integrarea economică mai mare are efecte asupra fluxurilor de migrație din Europa Centrală și de Est și de ce tip (în noile state membre al UE), către cele cincisprezece țări ale Uniunii Europene (UE-15). În al doilea rând, dorim să înțelegem ce efect au fluxurile de migrație pe piața muncii a beneficiarilor țări din UE-15. Contextul teoretic cel mai potrivit care pare să rezume caracteristicile pieței forței de muncă europene este cel al modelului „Insider / outsider” de Layard, Nickell și Jackman (Layard și colab., 1991)". Prin urmare, autorul a modificat modelul menționat mai sus, introducând două inovații. În primul rând, a construit trei măsuri care să reprezinte un proxy pentru integrarea economică: Intra Regional Indicele comerțului (IRTI), Indicele comerțului global (GTI) și integrarea pieței financiare (IMC). A introdus cei trei indicatori în modelul insider/outsider pentru a ajunge la o versiune modificată a Layard, Nickell și Jackman (Layard și colab., 1991). A doua contribuție inovatoare a fost introducerea unei ecuații care modelează fluxurile de migrație. Crearea acestei ecuații este inspirată din abordarea teoriei neoclasice a migrației (Harris-Todaro, 1970). Modelul teoretic, bazat pe așteptările raționale, a fost rezolvat pentru a găsi soluția de echilibru și multiplicatorii de impact. Autorul a efectuat analiza empirică, care a implicat estimarea modelului structural de autoregresiune vectorială (SVAR). Scopul acestei estimări a fost de a evalua efectul pe care o mai mare integrare europeană (un șoc pozitiv pentru indicatorii de integrare) are asupra fluxurilor de migrație și, pe de altă parte, măsurarea tipului de efect pe care fluxurile de migrație le-ar putea avea pe piața forței de muncă din țările UE-15, considerate o entitate unică. Rezultatele dovezilor empirice arată că integrarea economică generează efecte semnificative asupra fluxurilor de migrație din țările în curs de extindere către țările UE-15. Reiese, de asemenea, că fluxurile de migrație generează un efect asupra pieței forței de muncă europene.

Concluzii

- Literatura de specialitate subliniază importanța deosebită a unei proiectări de politici eficiente care să exploateze aceste interacțiuni cu înțelepciune, și identifică principii generale pentru realizarea unei proiectări de politici eficiente atât la nivel macro cât și micro.

- Dovezile empirice nu arată o schimbare majoră în ceea ce privește intensitatea reformei pieței muncii după instituirea Uniunii Economice și Monetare și crearea monedei euro, reformele care vizează consolidarea atașamentului pe piața muncii a grupurilor vulnerabile tind să fie cu succes în creșterea locurilor de muncă și în creșterea ajustării pieței forței de muncă.

- Având în vedere problemele abordate: dacă globalizarea afectează rezultatele pieței muncii, dacă politicile privind piața internă a muncii sunt instrumente eficiente pentru atenuarea sau compensarea acestor efecte și dacă politicile de pe piața muncii au efecte secundare importante asupra eficienței economice.

- Concluzie nostre semnifică natura multidimensională a pieței muncii. Studiile privind structura pieței muncii reflectă diverse elemente ale pieței muncii, cum este oferta de muncă și cererea de forță de muncă, capitalul uman, migrația, rețelele de informații, legislația salarială, și abordarea privilegiată. Diversitatea de probleme discutate transmit dificultatea de a configura o

²⁰Michela Martinoia, European Integration, Labour Market Dynamics and Migration Flows, The European Journal of Comparative Economics Vol. 8, n. 1, pp. 97-127 ISSN 1824-2979

structură de piață cu consens general. Studiile privind segmentarea pieței muncii relatează diferite metode de discriminare pe piața muncii.

• Studiile privind problemele de gen și problemele grupurilor vulnerabile explică diferitele tipuri de insecurități sociale, care au fost intensificate din cauza liberalizării și a globalizării.

BIBLIOGRAFIE

1. *Strategia Lisabona*. (link http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm)
2. Strategia Europa 2020 COMUNICARE A COMISIEI EUROPA 2020 O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii
https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_RO_ACT_part1_v1.pdf
3. Comisia Europeană. DOCUMENT DE REFLECȚIE CĂTRE O EUROPĂ DURABILĂ PÂNĂ ÎN 2030, COM(2019) 22 din 30 ianuarie 2019, ISBN: 978-92-79-98939-1
https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_ro_v2_web.pdf
4. Cretu, Alina – Ștefania, O analiză de actualitate a evoluțiilor și structurilor pe piața muncii în Uniunea Europeană în corelație cu cerințele flexicurității pieței muncii, *Economie teoretică și aplicată* Volumul XIX (2012), No. 3(568), pp. 76-95
5. Margo Hoftijzer, Lucas Gortazar, Skills and Europe's Labor Market How Technological Change and Other Drivers of Skill Demand and Supply are shaping Europe's Labor market, Background to "Growing United: Upgrading Europe's Convergence Machine"
<http://pubdocs.worldbank.org/en/115971529687983521/EU-GU-Skills-and-Labor-Markets-final-5-29-2018.pdf>
6. European Labor Market: Economic Papers 391, November 2009
ISBN 978-92-79-13366-4 DOI: 10.2765/30670 © European Communities, 2009
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication16277_en.pdf
7. K. R. Pillai în lucrarea Labour Market Structure: A Brief Literature Survey. Labour market is a multi-dimensional entity, with inexorable institutional affiliation
ISBN 978-92-79-13366-4 DOI: 10.2765/30670 © European Communities, 2009
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication16277_en.pdf
Online at <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/27479/> MPRA Paper No. 27479, posted 20. December 2010
8. Duncan Campbell, Ishraq Ahmed, The Labour Market in Developing Countries, Revised: 19 September, 2012
http://conference.iza.org/conference_files/worldb2012/campbell_d2780.pdf

INFLUENȚA PROCESELOR DE IMIGRAȚIE ȘI DE INTEGRAȚIE SOCIALĂ PRIVIND EDUCAȚIA ÎN LUME (Cazul american și danez)

THE INFLUENCE OF IMMIGRATION AND SOCIAL INTEGRATION PROCESSES ON THE EDUCATION IN THE WORLD (The American & Danish case)

Ben Hamoo Miriam

Ph. D student in institute of international relations of Moldova (IRIM)

miribh2@gmail.com

Abstract: *The moment immigrants settle in a country; they have to acquire a place in that new society. This is true not only for physical needs such as housing, but also in the social and cultural sense. Integration is the process by which immigrants become accepted into society, both as individuals and as groups. This definition of integration is deliberately left open, because the particular requirements for acceptance by a receiving society vary greatly from country to country. This article will try to describe to cases of magnificent process of integrate immigrations on the local society - The American and Danish immigrant system.*

Cuvinte cheie: *imigrație, integrare, sistem educațional.*

Key Words: *Immigration, Integration, Educational System.*

1. Introduction

The moment immigrants settle in a country, they have to acquire a place in that new society. This is true not only for physical needs such as housing, but also in the social and cultural sense. Integration is the process by which immigrants become accepted into society, both as individuals and as groups. This definition of integration is deliberately left open, because the particular requirements for acceptance by a receiving society vary greatly from country to country [6]. The openness of this definition also reflects the fact that the responsibility for integration rests not with one particular group, but rather with many actor's immigrants themselves, the host government, institutions, and communities, to name a few. Social integration: a definition Social integration can be defined as the inclusion and acceptance of immigrants into the core institutions, relationships and positions of a host society. Integration is an interactive process between immigrants and the host society. For the immigrants, integration means the process of learning a new culture, acquiring rights and obligations, gaining access to positions and social status, building personal relationships with members of the host society and forming a feeling of belonging to, and identification with, that society. For the host society, integration means opening up institutions and granting equal opportunities to immigrants. In this interaction, however, the host society has more power and more prestige. Integration is not the only possible outcome of the arrival of immigrants into a society. Instead, the reproduction of ethnic identity and integration into an ethnic colony can result in social segregation from the majority culture, in segmented integration into a subculture typically an urban underclass, or in marginalization from both the host society and the ethnic colony [14].

2. Materials

Policy of Integration

How the Integration Works? There are two parties involved in integration processes: the immigrants, with their characteristics, efforts and adaptation, and the receiving society, with its

interactions with these newcomers and their institutions. It is the interaction between the two that determines the direction and the ultimate outcome of the integration process. These two, however, are unequal partners. The receiving society, in terms of its institutional structure and the way it reacts to newcomers, has much more say in the outcome of the process [8].

That process of integration of immigrants is thus not as is often supposed only taking place at the level of the individual immigrant, whose integration is then measured in terms of housing, employment, education, and social and cultural adaptation to the new society. It also takes place at the collective level of the immigrant group. Organizations of immigrants are the expression of mobilized resources and ambitions, and also at this level mechanisms of the integration process apply. In addition, there is the level of institutions, which come in two broad types. The first are general public institutions of receiving societies or cities, such as the education system or institutional arrangements in the labor market [11]. Laws, regulations, and executive organizations, along with unwritten rules and practices, are part of such institutions. These, however, may hinder access or equal outcome for newcomers, or even completely exclude them. The functioning of these general public institutions (and the possible adjustment of them in view of growing diversity) is thus of paramount importance. It is on this level that integration and exclusion are mirrored concepts. The second kind of institution belongs to specific types of immigrant groups themselves, such as religious or cultural institutions. These specific institutions and their possible integration can be viewed in the same way as immigrant organizations: they may become an accepted part of society on the same level as comparable institutions of native groups, or they may isolate themselves or remain unrecognized and exclude. The mechanisms working at the individual, group, and institutional levels are different, but the results on each of these levels are clearly interrelated [3]. Institutional arrangements determine the opportunities and scope for action of organizations. Institutions and organizations together create the structure of opportunities and/or limitations for individuals. Conversely, individuals may mobilize and change the landscape of organizations, and ultimately even contribute to significant changes in institutional arrangements.

Since the outcome of the integration process results from the interaction of two parties that takes place at different levels, the outcome cannot be expected to be uniform. On the one hand, studies that compare the integration process of different immigrant groups in the same institutional and policy context show that immigrant groups follow different patterns of integration. On the other hand, the integration process of immigrants of the same origin in different national contexts also leads to very diverse patterns. The Logic of Policymaking are that Integration processes, for both individuals and groups, are long term by nature [2]. At the group level this means that the litmus test for integration, and for the success or failure of policies in this field, is the position of the second generation. However, political processes in democratic societies demand policies that bear fruit within much shorter terms, frequently measured in the brief span between elections. Unrealistic promises and demands derived from this "democratic impatience" often lead to a backlash against a policy's failings, real or perceived, in public or political circles [Collinson].

According to Rosenblum [10], the peril of this backlash, and because global developments are expected to lead to the growth of immigrant populations worldwide, there is a need for comprehensive integration policies. While many schools of thought exist, and policies will vary from country to country, some key elements that appear in successful integration policies are those that:

1. **Offer a vision for both immigrants and receiving societies.** Explicit policies offer a framework for thinking about common goals of guaranteeing viable and live able communities and can provide guidelines and instruments for all parties concerned about how to contribute.

2. **Coordinate with immigration policies.** This connection is critically important in light of the tendency of many governments to handle international migration within a framework based on traditional notions of nation-states. Within this framework, the world is divided into separate political communities with distinct national citizens and territories. Migration across political borders is considered an anomaly.

3. **As a consequence, migration policies have been primarily defensive and control-centered instead of proactive.** Similarly, integration policies for immigrants have been reactive, if not absent. These two reinforce each other, because the lack of a consistent and transparent immigration policy is an impediment to effective integration policies. In many cases, poor integration policy has contributed to negative perceptions of immigrants, which in turn has led to the reinforcement of defensive immigration policies.

4. **A key element of such a policy is transparency in the admission of immigrants,** particularly with regard to what is expected from them and what they can expect. Any expectation that immigrants will receive long-term residence should be accompanied by efforts to provide them with an adequate legal position, tools to function successfully in society, and access to public facilities on an equal footing with nationals. Long periods of uncertainty about future residence (and in the case of asylum seekers, dependency on government largesse) should be avoided, both for their negative implications for the migrants concerned, and the negative image and endangered legitimacy of admissions policies.

5. **Promote integration policies that acknowledge diversity.** At the individual level, an adult immigrant may adapt significantly in terms of his or her knowledge over the long-term integration process. However, feelings, preferences, and evaluations of good and evil are fairly persistent within a lifetime. As a consequence, much more attention should be given to the question of how to frame immigration and integration policies politically in order to recognize and accept a diversity of attitudes.

6. **Provide for national realities.** While a view beyond the nation-state is important, it is also obvious that integration policies are necessarily shaped by the national context. In the socio-economic sphere, for example, integration mechanisms in societies with a strong liberal market orientation (and limited welfare and social facilities) differ from those in welfare states where a greater part of the national income is redistributed. In addition, in the cultural and religious domain, historical peculiarities of institutional arrangements create significant differences in the feasibility of policies.

As a consequence, the scope, actors, and instruments of policy action differ. National policies, and by implication also regional integration policies, such as those for the European Union, can strive to set general frameworks, rules, and instruments that facilitate local actors.

Integration with local authorities (municipality) and the community

Saggar [13] A historical researcher, a global expert, in the implementation of integration in local authorities focuses on the integration required in:

- **Understand the importance of urban areas.** Cities, so often the port-of-entry for immigrant populations, face special challenges and specific responsibilities that differ from those of national authorities. It is at this local level of municipalities and cities that tensions between national and local governments become visible and the need for coordination between immigration and integration policies becomes urgent.

- Large cities in particular are confronted with rapid changes in their population. Migrants, often "steered" to the cities by government policy, have vastly varied cultures, religions, and lifestyles. Their integration into the social embroidery of the city is not a natural process. Social

segregation, social exclusion, and marginalization of (certain of these) immigrant groups can threaten the social cohesion in these cities.

- Cities therefore face a special challenge and a specific responsibility, different from that of the national authorities. At the same time, city neighborhoods offer special opportunities. There, important events affect the daily life of all residents, including immigrants. It is also where the loyalty of newcomers and old residents can be gained, or, for that matter, lost.

- **Recognize the local context.** Since integration processes from the point of view of immigrants themselves are taking place at a local level, and since circumstances there may vary significantly, local policies for integration that build on active interaction between immigrants and local society should receive the highest priority. Such local policies should be given more tools and room to act in ways appropriate for the locality.

- **The Danish Integration system**

According to Gibney [5], two of the **strategic leaders in the Danish educational system**, there is some **challenges for integrate the immigrate students into the education systems**:

Educational Discrimination - Not all immigrants have an equal chance at educational success once they arrive in Denmark simply by virtue of their schooling backgrounds. Immigrants from extremely poor families, rural areas, or highly unstable regions may have only seen the inside of a classroom for a few weeks if at all. In contrast, some immigrants come from countries with very high standards of education and are thus in some cases farther ahead in some subjects than their Danish counterparts. In addition, prosperous New Danes have been able to send great sums of money home to their families and, when their children immigrate due to family reunification, these youths can meet Danish educational standards due to the funds they have received from their family member(s) living in Denmark [1].

Racism - Racism also plays a role in which immigrants receive which kind of education. For example, statistics from a 2016 educational report conducted by the ***Danish Amternes og Kommunernes Forskiningsinstitut*** [1] show that youth from the former Soviet Union and Eastern Europe enjoy almost identical educational opportunities as do Old Danes. However, of the large population of young Turks, only 20% have access to vocational education, a crucial steppingstone to success within the labor market. There is little evidence that educational standards are very divergent in these two areas and citing cultural differences can hardly account for this vast educational opportunity discrepancy.

Socio-Cultural Differences Another more clear-cut reason why New Danes have a tougher time in the educational system than do Old Danes is because of comparative lack of parental guidance and social legacy, according to an August of 2015 report by ***the Amternes og Kommunernes Forskiningsinstitut*** (AKF). Old Danes are more likely to come from families where graduation from gymnasium and a university degree are expectations, not simply long-shot possibilities [1]. As with immigrants in every country, Danish immigrant families are less likely to keep significant stockpiles of Danish newspapers, books and other publications around the house, thus making it less likely that young children will pick up reading and other educationally enhancing techniques as Old Danes. New Dane families also in general have many more problems to deal with than do Old Danes, such as finding jobs in a discriminatory workplace, attaining adequate housing, maintaining contacts and cultural practices from the country of origin, etc. A New Dane teenager is more likely to have to work longer hours in a week in order to help her/his family attain economic stability than will an established Old Dane.

Lack of Language Skills and Social Interaction - Command of the Danish language seems to have a marked effect on educational opportunity. Younger immigrant children are usually able to pick up Danish more quickly and are thus more speedily integrated into Danish schools and society [7]. However, older teenagers who know no Danish upon arrival face much greater challenges, especially if their parents expect them to immediately join the labor force. In addition, children from conservative families are routinely discouraged from interacting with their Old Danish peers outside of school and in general tend to pursue different leisure activities, a form of ostracism that is aided by the discrimination many New Danes face from teachers and other students while at school asserts an AKF study [1] published in April 2017. This lack of interaction in Danish social life not only slows language acquisition but also inhibits the development of friendships and bonds of understanding between New and Old Danes. Old Danes are just as cheated by their lack of interaction with New Danes, for such segregation makes it more likely that they will harbor discriminatory attitudes towards the new arrivals and they will also have no chance to learn from the varied perspective and experiences that are such a valuable contribution that New Danes can make to Danish society [9].

The American Model for integrate the immigrate children

According to Zhou [16], in her research "*Growing Up American: The Challenge Confronting Immigrant Children and Children of Immigrants*", The phenomenal increase in contemporary immigration to the United States has given rise to a record number of children who, regardless of place of birth, are raised in immigrant families. Since the 1990s, a new generation of immigrant children and children of immigrants has become the fastest growing and the most ethnically diverse segment of America's child population [2]. The 2000 US Census has revealed that about 15% of all children in the United States are immigrant children or children of immigrant parentage, and that 59% of Latino-American children and 90% of Asian American children are members of the first or second generation, compared to 6% of non-Latino African-American children and 5% of non-Latino European-American children [4]. Differing from their immigrant parents, immigrant children and children of immigrants lack meaningful connections to their "old" world. They are thus unlikely to consider a foreign country as a place to return to or as a point of reference. They instead are prone to evaluate themselves or to be evaluated by others by the standards of their new country. Given the fact that children of contemporary immigrants will represent a crucial component of future American society, *how are the state should understand these children's adaptation to their role as citizens and full participants in American society?*

The background of the policy and the American Model

All children in the United States are entitled to equal access to a public elementary and secondary education, regardless of their or their parents' actual or perceived national origin, citizenship, or immigration status [15]. This includes recently arrived unaccompanied children, who are in immigration proceedings while residing in local communities with a parent, family member, or other appropriate adult sponsor. Under the law, the **U. S. Department of Health and Human Services (HHS)** is required to care for unaccompanied children apprehended while crossing the border [Goldin]. While in care at an **HHS** shelter, such children are not enrolled in local schools but do receive educational services and other care from providers who run **HHS** shelters.

Recently arrived unaccompanied children are later released from federal custody to an appropriate sponsor – usually a parent, relative, or family friend – who can safely and appropriately care for them while their immigration cases proceed. Up to the **American Policy** [13], while

residing with a sponsor, these children have a right under federal law to enroll in public elementary and secondary schools in their local communities and to benefit from educational services, as do all children in the U.S. The Existing Resources that may be helpful to communities enrolling immigrant children, including newly arrived immigrant children, include [15]:

- **Services for Educationally Disadvantaged Children:** Part A of the Elementary and Secondary Education Act (ESEA) provides funds to raise the achievement of children who attend high-poverty schools

- **Individuals with Disabilities Education Act (IDEA):** IDEA funds may be used by LEAs to evaluate children of any background who are suspected of having a disability under IDEA. Once a child is found to be a child with a disability under IDEA, the funds may be used to provide special education and related services to the child consistent with the child's individualized education program and subject to IDEA's notice and consent provisions.

- **English Language Acquisition Programs:** States are required to set aside up to 15 % of their Title III funds under the ESEA for subgrants to LEAs that have experienced a significant increase in immigrant students. Such funds can be used for a broad range of activities including improving instruction, providing tutoring and intensified instruction, and conducting community participation programs. Such funds may be used to serve newly arrived immigrant children regardless of whether such children are English Learners .

- **McKinney-Vento Act [McKinney-Vento]:** The McKinney-Vento Homeless Assistance Act delineates educational rights and support for children and youth experiencing homelessness, including guaranteeing immediate access to a free, appropriate public education. Federal law identifies a number of living arrangements such as sharing the housing of others, in which inhabitants would qualify for purposes of the Act. Under McKinney-Vento, school districts must appoint a local liaison to ensure, among other things, that;

1. children and youth eligible under McKinney Vento are identified .
2. that they immediately enroll in and have a full and equal opportunity to succeed in, the schools of the district .
3. they receive educational services for which they are eligible, and referrals to health care services, dental services, mental health services, and other appropriate services.

- **Migrant Education Programs (MEP):** MEP funds are awarded to States under the authority of the ESEA. The MEP provides educational and supportive services to children who are migratory agricultural workers or fishers or who move with a parent or guardian who is a migratory agricultural worker or fisher. Newly arrived immigrant children may qualify as eligible migratory children on a case by case basis provided, they meet the program requirements and fit the program specific definition of migratory child .

- **National Clearinghouse for English Language Acquisition:** This Clearinghouse provides non-monetary assistance in research-based strategies and approaches such as academic language development and can also share data and models for the creation of Newcomer Centers to serve recently arrived immigrant students and English language learners [11].

3.CONCLUSIONS

The importance of learning the language in the target country is very critical to the rapid integration of the immigrant in the new country. She helps him find work, and her greatest contribution

is to cultural-civic integration. Thus, the immigrant will be able to communicate with the institutions of the state, finding a housing solution, finding employment, integrating the family into educational institutions, medical services and consumerism. It also contributes to absorption by local civil society. According to model - plan, the author of the thesis identifies **tree government resources** which include in the American Government's reference to the model of education of an immigrant child:

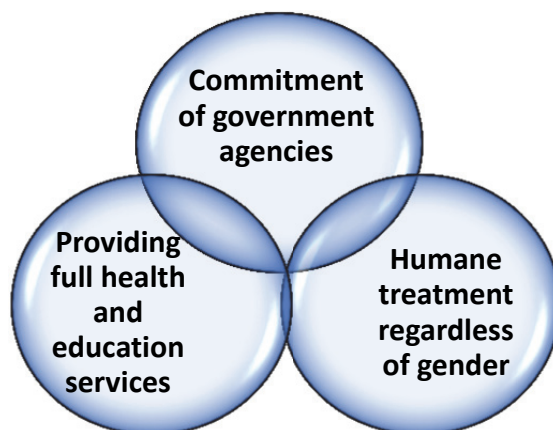

Figure 1. The American Model of Educational Integration

Source: Made by the Author from source [U.S Department of Education]

BIBLIOGRAPHY

- [1] AKF – Danish Policy of Immigration - <https://denmark.dk/society-and-business/government-and-politics> (Visit in 9.9.2019)
- [2] Calavita, K. Italy: economic realities, political fictions, and policy failures. Rome: lalaita press. 2004, 77–80 p.
- [3] Cornelius, W.A., Espenshade, T.J., Salehyan, I. The International Migration of the Highly Skilled. La Jolla, CA: Cent. Comp 2006, 28 – 33 p.
- [4] Faist T. The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. Oxford, UK: Clarendon/Oxford Univ. Press. 2000, 322 – 328 p.
- [5] Gibney, M.J. The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees. Cambridge/New York Cambridge Univ Press. 2004, 78 91 p.
- [6] Lahav, G. Immigration and Politics in the New Europe. Cambridge/New York: Cambridge Univ. Press. 2004, 92 p.
- [7] Layton-Henry, Z. Britain: from immigration control to migration management. London: Cornelius Books. 2004, pp. 297–333.
- [8] Lowell, B. Policy responses to the international mobility of skilled labor. Geneva, Switzerland: International Labor Office. 2002, 45 – 49 p. Available at: <http://hdl.voced.edu.au/10707/69984>.
- [9] Meyers, E. International Immigration Policy: A Theoretical and Comparative Analysis. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan. 2011, 166 -169 p.
- [10] Rosenblum, M. R. The inter mastic politics of immigration policy: lessons from the bracero program. Berlin: Polit. Power Soc. Theory 17. 2004, 84 – 141 p.
- [11] Rudolph, C. Security and the political economy of international migration. Paris: Am. Polit press. 2003, 97; 166 – 170 p.
- [12] Russell, S.S. Migration patterns of U.S. foreign policy interest. Washington: Teitelbaum & Weiner press. 1995, 39–47 p.
- [13] Saggat, S. Immigration and the politics of public opinion. Malden, MA: Blackwell Politics of Migration, 2003, 94 -101 p.
- [14] Shohamy, E. Language policy: Hidden agendas and new approaches. London: Routledge. 2006, 87 – 88 p.
- [15] Steinberg L. Beyond the Classroom. New York: Simon & Schuste. 2011, 122 p.
- US Government – US Department for Immigration. <https://www.uscis.gov/> (Date of visit: 8.9.2019).
- [16] Zhou, M. Growing Up American: The Challenge Confronting Immigrant Children and Children of immigrants. New York: Nanyang Technological University. 2006, 78 - 80 p.

IMPLEMENTAREA MODELULUI EFQM© ÎN SISTEMUL DE EDUCAȚIE ISRAELI

IMPLEMENTATION OF EFQM© MODEL IN THE ISRAELI EDUCATION SYSTEM

Levkovich Lavan Limor

Ph. D student in institute of international relations of Moldova (IRIM)

limorllavan@gmail.com

Rezumat: Modelul european de calitate, EFQM, este considerat acum cel mai profesional model de calitate din lumea muncii. Mii de organizații, atât publice, cât și de afaceri, aplică principiile modelului pentru a câștiga concurență în domeniul lor. Acest articol va examina implementarea modelului indicat în sistemul educațional israelian

Abstract: The European quality model, EFQM, is now considered the most professional quality model in the work world. Thousands of organizations, both public and business, apply the principles of the model in order to win competition in their field. This article will examine the implementation of the model indicated in the Israeli educational system.

Cuvinte cheie: EFQM, sistemul educațional, politica israeliană, modelul de excelență

Key Words: EFQM, Education System, Israeli policy, Excellence Model

IMPLEMENTATION OF EFQM MODEL© IN THE ISRAELI EDUCATION SYSTEM

1. Introduction

The EFQM© – An Excellence Model. The Philosophy and the point of view behind the idea of the model is that the world does not "stand still". He is changing ever more rapidly. The interdependencies between organizations, communities, countries and economies are strengthening and increasing in complexity. To remain competitive in this environment, any organization needs to continually innovate and improve. Now, more than ever before, an organization needs to understand, balance and effectively manage the needs and expectations of their stakeholders. The EFQM© Excellence Model is a framework to understand and manage this complexity [10]. According to Educational System of Finland, different kinds of organizations use EFQM©, Excellence Model as a quality management system and an overall framework for quality development. EFQM© Model is a practical tool that is mostly used by educational organizations in self-evaluation of the organization, but it is also a useful framework for external audits as well as a useful structure for educational organization's management system. The EFQM© Model forces to examine organization's functions, operations and results as a whole. Excellent educational organizations identify key customers and customer groups to whom educational services are provided. It clarifies current and future needs of customers and customer groups and develops services accordingly. Organization's follow the satisfaction of customers and try to anticipate its development [5].

1. Characteristics of the excellence model

The Model is pragmatic and practical, developed by leading organizations, to stimulate continuous improvement. The EFQM© Excellence Model allows people to understand the cause and effect relationships between what their organization does and the Results it achieves. The Model comprises of a set of three integrated components:

- **The fundamental Concepts of Excellence** - The Fundamental Concepts define the underlying principles that form the foundation for achieving sustainable excellence in any organization.

- **The Criteria** - The Criteria provide a framework to help organizations to convert the Fundamental Concepts and RADAR thinking into practice.

- **The RADAR** - RADAR is a simple but powerful tool for driving systematic improvement in all areas of the organization.

The specials of the Model are that it can be applied to any organization, regardless of size, sector or maturity. It is **non-prescriptive** and it takes into account a number of different concepts. It provides a **common language** that enables our members to effectively share their knowledge and experience, both inside and outside their own organization [12].

The Fundamental Concepts of Excellence outline the foundation for achieving sustainable excellence in any organization. They can be used as the basis to describe the attributes of an excellent organizational culture. They also serve as a common language for top management. There are **8 Fundamentals Concepts**:

1. Adding value of customers

Excellent organizations consistently add value for customers by understanding, anticipating and fulfilling needs, expectations and opportunities.

2. Creating a sustainable future

Excellent organizations have a positive impact on the world around them by enhancing their performance whilst simultaneously advancing the economic, environmental and social conditions within the communities they touch.

3. Developing Organizational Capability

Excellent organizations enhance their capabilities by effectively managing change within and beyond the organizational boundaries.

4. Harnessing Creativity

Excellent organizations generate increased value and levels of performance through continual improvement and systematic innovation by harnessing the creativity of their stakeholders.

5. Leading with Vision, Inspiration and Integrity

Excellent organizations have leaders who shape the future and make it happen, acting as role models for its values and ethics.

6. Managing with Agility

Excellent organizations are widely recognized for their ability to identify and respond effectively and efficiently to opportunities and threats.

7. Succeeding through the Talent of people

Excellent organizations value their people and create a culture of empowerment for the achievement of both organizational and personal goals.

8. Sustaining Outstanding Results

Excellent organizations achieve sustained outstanding results that meet both the short- and long-term needs of all their stakeholders, within the context of their operating environment.

The Criteria of the EFQM model

The EFQM Excellence Model consists of nine criteria and these are grouped into two broad areas. The first one is **Enablers** – which mean, how we do things? the second is the **Results**, which mean - outcomes which we target, measure and achieve [2]. The arrows shown in the following diagram 1.2 emphasize the dynamic nature of business and illustrate that innovation and learning helps leaders to improve the enablers which produce better results.

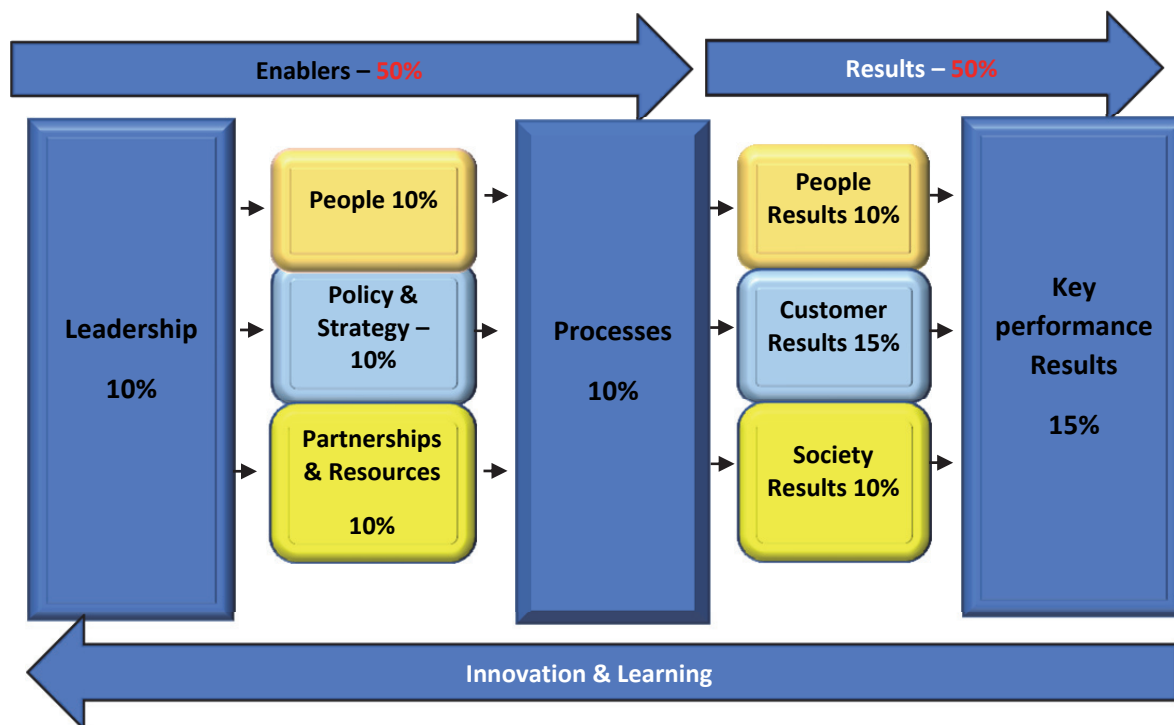

Figure 1. The EFQM© Excellence Model
 Source: Made by the Author from [4]

According to the Model, The EFQM Excellence Model is based on 9 criteria. 5 of these are "ENABLERS" and four are "RESULTS". The "Enabler" criteria cover what an organization does and how it does it. The "Results" criteria cover what an organization achieves. Table 1. Specificity the Enablers and the Results of the model. According to the author, to the table 1, only determining of "key rules" of organizational excellence will lead to desired results. For example, excellent Innovation Agencies, to Use a framework of key processes to implement the organization's strategy. To Manage the end to end processes within the agency and structure expectations for processes that take place within its network of stakeholders and contributors. The process also ensures process owners understand their role and responsibility in developing, maintaining and improving processes. The managing process has to Develop a meaningful mix of process performance indicators and related outcome measures, enabling the review of the efficiency and effectiveness of the key processes and their contributions towards the strategic goals, use data on the current performance and capabilities of their processes, as well as appropriate benchmarks, to drive improvement, creativity and innovation.

Table 1. The Enablers & Results by the EFQM Excellence Model:

The "ENABLERS"	The "RESULTS"
<p>Leadership - All organizations and institutes will have leaders who shape the future and make it happen, acting as role models for its values and ethics and inspiring trust at all times. They are flexible, enabling the organization to anticipate and reach in a timely manner to ensure the on-going success of the organization.</p> <p>Strategy- All organizations and institutes will implement their Mission and Vision by developing a stakeholder focused strategy. Policies, plans, objectives and processes are developed and deployed to deliver the strategy.</p> <p>People - All organizations and institutes will value their people and create a culture that allows the mutually beneficial achievement of organizational and personal goals. They develop the capabilities of their people and promote fairness and equality. They care for, communicate, reward and recognize, in a way that motivates people, builds commitment and enables them to use their skills and knowledge for the benefit of the organization.</p> <p>Partnerships & resources - All organizations and institutes will plan and manage external partnerships, suppliers and internal resources in order to support their strategy, policies and the effective operation of processes. They ensure that they effectively manage their environmental and societal impact.</p> <p>Processes, Products & Services - Excellent organizations All organizations and institutes will design, manage and improve processes, products and services to generate increasing value for customers and other stakeholders.</p>	<p>Customer Results - All organizations and institutes will and institutes will achieve and sustain outstanding results that meet or exceed the need and expectations of their customers.</p> <p>People Results - All organizations and institutes will achieve and sustain outstanding results that meet or exceed the need and expectations of their people</p> <p>Society Results - All organizations and institutes will achieve and sustain outstanding results that meet or exceed the need and expectations of relevant stakeholders within society.</p> <p>Business Results – All organizations and institutes will achieve and sustain outstanding results that meet or exceed the need and expectations of their business stakeholders.</p>

Source: Made by the Author from source [1]

The Idea of self-assessment - The RADAR Logic

The EFQM describes the Radar logic as being at the heart of the Model of excellence. To apply the Radar logic, an organization needs to:

- Plan the Results it is aiming for in order to achieve its strategy.
- Develop an integrated set of Approaches to deliver the required results.
- Deploy the approaches in a systematic way.
- Assess and Review the approaches and implement improvements where needed

The RADAR logic is supposed to be a dynamic assessment framework and a powerful management tool which will provide a structured approach to questioning the performance of an institute and companies at the highest level that they can. The RADAR logic states that an organization must to:

- To determine the results which aiming to achieve as part of its strategy.
- To make plans and try to develop some integrated approaches to deliver the required results
- both now and for the future

- To deploy the approaches in a systematic way for ensure implementation in all departments.
- To assess and refine the deployed approaches which will base on monitoring and analysis of the results achieved and ongoing learning activities.

Annex No' 2 present the Radar Circle Model for implementation the criteria of the EFQM Model [EFQM].

While the EFQM assigns percentages to scores, this can lead to organizations becoming focused on reaching a particular number, to the extent of specifying a precise numeric target for the organization to achieve, rather than focusing on how to improve [3]. However, scoring is an imprecise science, and numbers assigned by assessors can vary considerably. To lessen this focus on a numeric score, the authors have used the terminology of TQM literature to describe the different level of excellence and as the application of evidential reasoning to self-assessment of excellence.

The Integration of the EFQM Model in the Educational Services

Different kinds of organizations use EFQM, Excellence Model as a quality management system and an overall framework for quality development. EFQM Model is a practical tool that is mostly used by educational organizations in self-evaluation of the organization, but it is also a useful framework for external audits as well as a useful structure for educational organization's management system. The EFQM Model forces to examine organization's functions, operations and results as a whole. Excellent educational organizations identify key customers and customer groups to whom educational services are provided. It clarifies current and future needs of customers and customer groups and develops services accordingly. Organizations follow the satisfaction of customers and try to anticipate its development.

The promotion of quality and excellence in the public service is one of the important national objectives that the State of Israel seeks to achieve. Institutional measures to promote high-quality management in the public service began about two decades ago [**FNAE- Finnish National Agency for Education**]. These measures have included: the implementation of government's decisions (in 1993); the establishment of a Department of Quality and Excellence at the Civil Service Commission; and the introduction of a new section in the Regulations for Government Employees in Israel entitled "Quality and Excellence in the Civil Service", which includes a set of rules for high-quality management of government ministries and units. In 2001, the Civil Service Commission in Israel decided to adopt, with necessary adaptations, the model of excellence developed by the **European Foundation for Quality Management (EFQM)**, which has been implemented in the public sector in many European countries [10]. The Model of Excellence that the Civil Service Commission decided to adopt is essentially a general system for organizational excellence, which provides a basis for conducting periodic evaluations of the state of quality management in any organization. This enables the organization to decide on priorities for improvements, to conduct periodic assessments in order to ensure that the improvements have been achieved, and eventually to consider requesting a more objective external inspection.

The vision underlying the initiative to implement this model in the Israeli civil service was that more units in the public sector would undertake to implement the general model of organizational excellence, evaluate themselves, adopt an organizational culture of constant improvement, request external evaluations, and eventually apply for the National Prize for Quality in the public sector [11]. Promoting quality and excellence is a strategic goal of the Israeli education system. Its importance was determined by the Government of Israel as early as 1993. The proposed law and policy detail the full range of administrative infrastructures required in this regard. From

the moment of the decision, institutionalized measures have begun to support the promotion of quality and excellence, and the trend has grown over the years (since 1993). The institutions have reached an organizational understanding that quality management is not only a matter of efficiency, efficiency, economics, propriety, management, etc., but rather a matter of organizational culture and quality of life. Quality management in educational services is an administrative approach designed to institutionalize mechanisms and implement processes that will ensure continuous improvement of efficiency in work in all educational systems, from the age of education to academic studies. Until the last few years (since 2011), models for excellence have been implemented in several educational institutions, mainly in the northern district of the Israeli Ministry of Education. In this district, under the support of Dr. Simchon [MOE], the director of the northern, in the Ministry of Education, which has known as the "pioneer" in the issue of excellence in the educational sector.

In order to implement the model in the educational systems, the Ministry of Education, together with professional's consultants, prepared an **Action Plan** that was proposed to various schools and educational institutions, with an emphasis on meeting the standards of the excellence model. The objectives of the plan were mainly three main objectives:

1. Transforming an assimilated school into a high-quality school based on the EFQM system model for quality and excellence.

2. Implementing an innovative holistic organizational system, designed and adapted to the unique characteristics of the school by providing innovative tools based on a "focused management" fabric, and providing an innovative solution to the major organizational-organizational dilemmas that the school faces.

3. Promoting the outputs and outcomes of the school in relation to its customers and key stakeholders: students, parents, the community and educational institutions on the continuum of education.

According to Simchon & Grinberg [8], In their Book "To staying on the wheel," the authors present a large number of choices for the tracks of excellence and organizational quality. From the implementation of excellence models, which based on the TQM excellence model, and continues to implement the EFQM methodology. They present in their way the "relationship" which the Educational Services are supposed to hold in the on - going team work dialogue between *Quality and Excellence*? In their opinion, excellence is the language of the educational organization, that will be expressed in the analysis of the indicators and trends of the organization's performance in order to improve. On the other hand, qualitative performance is the product of the client-oriented educational services (the student / parent) and will be expressed in the future. According to them, the higher the organizational excellence, the greater chance that the client (the student / parent) will receive is a higher quality of product.

REFERENCES

- [1] Bou -Llusar, J.K. et -al. To what extent do enablers explain results in the EFQM Excellence Model? Paris: International Journal of Quality & Reliability Management, Vol 22. 2011, 337-353 p.
- [2] Carlos, J. et -al. Performance appraisal and compensation in EFQM recognized organizations. Madrid: Rhetoric and reality university of business. 2016, 45 -48 p. Available at: http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/161679/bou_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- [3] Conti, T. A history and review of the European Quality Award Model London: The TQM Magazine Vol 22. 2007, 112-128 p.
- [4] EFQM Model – <http://www.efqm.org/index.php/efqm-model-2013/> (Date of visit: 9.6.2019).
- [5] Liu, Z. L. Teaching reform of business statistics in college and university. Tokyo: EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 13(10) 2017, 69 – 71 p. doi:10.12973/ejmste/78537

- [6] Parks-Stamm, E. J., Zafonte, M., Palenque, S. M. The effects of instructor participation and class size on student participation in an online class discussion forum. London: British Journal of Educational Technology, 48(6). 2017, 1250-1259 p. doi:10.1111/bjet.12512
- [7] Sharma, A.K., Talwar, B. Evolution of Universal Business Excellence Model- incorporating Vedic philosophy. Washington DC: Measuring Business Excellence, Vol. 11. 2007, 4-20 p.
- [8] Simchon, O., Grinberg, A. Stay on the wheel. Jerusalem: Niv press. 2012, 76 – 95 p.
- [9] Singhal, V. R. The financial impact of Total Quality Management, World Quality Day, Stockholm: Sweden publisher Company. 2007, 53 -55 p.
- [10] Steed, C. Excellence in Higher Education. Evaluating the implementation of the EFQM Excellence Model® in Higher Education in the UK. London: IHF Publisher. 2002, 75-77 p. Available at: <http://www.bzh.bayern.de/uploads/media/1-2002-steed.pdf>
- [11] The standards institution of Israel - <http://www.sii.org.il/14-he/SII.aspx> (Date of visit: 7.6.2019).
- [12] Webber, D. A. State divestment and tuition at public institutions. New York: Economics of Education Review, 60. 2017, 1-4 p.
- [13] Wu, X., Chen, X. M. Breakthrough in the Research on the Quality of Higher Education at Home and Abroad. Vienna: Higher Education of Sciences, 101. 2012, 25-30 p.

INFLUENȚA SOCIETĂȚII CARACTERISTICE ÎN SCHIMBĂRI PRIVIND ECONOMIA ȘI INDUSTRIA (Cazul israelian)

THE INFLUENCE OF THE CHANGING CHARACTERISTICS SOCIETY ON THE ECONOMY AND INDUSTRY (The Israeli case)

Dinner Dan Pinchas

Ministry of education - Israel

Ph. D student in institute of international relations of Moldova (IRIM)

danid@ulpanakp.org

Abstract: *Israel is today an industrialized country with most of its manufacturing, including many traditional fields, based on intensive and sophisticated research & development and hi-tech processes, tools, and machinery. This is the outcome of very rapid and intensive development. Unlike most developed economies, in which the number of persons employed in industry remained stable or diminished during the early 1990s, their number in Israel continues to grow, with more than 25 % of the industrial workforce employed in hi-tech manufacturing. this article will try to explain the process behind the steps which made by the government and the globalization.*

Rezumat: *Israelul este astăzi o țară industrializată cu cea mai mare parte a producției sale, inclusiv multe domenii tradiționale, bazate pe cercetare și dezvoltare intensivă și sofisticată și procese, instrumente și utilaje de înaltă tehnologie. Acesta este rezultatul dezvoltării foarte rapide și intense. Spre deosebire de majoritatea economiilor dezvoltate, în care numărul de angajați în industrie a rămas stabil sau a scăzut la începutul anilor 1990, numărul acestora în Israel continuă să crească, cu peste 25% din forța de muncă industrială angajată în producția de înaltă tehnologie. acest articol va încerca să explice procesul din spatele pașilor făcuți de guvern și de globalizare*

Key Words: *Globalization, Economy, Industry, Labor Force.*

Cuvinte cheie: *globalizare, economie, industrie, forța de muncă.*

The labor market in Israel is moving from a traditional economy, based on manufacturing and production, to one of information technology and modern services. As a result, some occupations are at risk of automation – that is, the workers currently employed in these positions are likely to be replaced by machines or computers [1]. To prepare for the needs of the future labor market, workers should be encouraged to move out of jobs that are at high risk of automation and into jobs in industries at lower risk. In the past few years there has indeed been a decline in the share of workers in jobs at high risk of automation, although this decline has been less pronounced among Arab Israelis and immigrants than among the long-time resident and native-born Jewish working population [4]. Just as not all population groups in Israel are equally prepared to meet the needs of the future labor market, levels of education and the return on education also vary between the different population groups, affecting wage gaps. According to Bystrov & Soffer [4, 8, 2], the **main society characteristics of the modern labor force market in Israel are:**

1. Economic Stability

1.1 In 2018, Israel's labor market is not continuing to be strong. The participation rates continue to decry, but employment rates of both men and women in the same level, but the

unemployment has reached is still in historic low. The number of job vacancies has also not increased. Israel's employment rate has reached slightly more than **78% in 2018** and the unemployment rate is continuing in low of **3.4%** [2].

1.2 The employment rate for men has **risen by 7% since 2013**, while women's employment has increased by **13%**.

1.3 The employment rates of non-Haredi Jewish women and men and Haredi women in Israel are higher than the average employment rates in the OECD, and among non-Haredi Jewish women, it is the second highest in the OECD (after Iceland).

1.4 For both men and women, most of Israel's employment growth between 2003 and 2018 was due to changes in population.

1.5 by age group, the greatest impact on the rise in employment among women came from **the 35-44 and 55-64 age groups**, but for different reasons: the former because there was a major increase in the percentage of mothers of young children in the labor market, the latter due to women close to retirement working more than their predecessors and the increased retirement age. Among men, the most substantial employment rate increase occurred in the **55-64-year-old age group**.

2. Social - Demographic characteristic

2.1 **Women** are moving from high to low risk jobs to a greater degree than men. The changes among women were greater than among men, primarily due to an increase in the share of female workers in academic professional occupations – which require high skill levels and are at low risk of automation [5]. A decline in clerical workers also contributed given that these positions were often occupied by women. It seems that the reason for the decline is that these professions have begun the process of automation and computerization, as evidenced by bank branch closures, outsourcing of secretarial services, and computerization of office administration activities.

2.2 More **Arab Israelis** are working in service and sales. In the Arab Israeli sector, there has been a decline in the share of skilled workers in production and manufacturing (considered at high-risk of automation) and a relatively strong rise in their share in sales and service, occupations at lower risk [10]. There was only a small increase in the share of Arab Israeli workers in occupations requiring an academic education, which may be due to the relatively lower skill levels in reading comprehension and math within the Arab Israeli sector (as evidenced by the OECD PIACC Survey – **Program for the International Assessment of Adult Competencies**).

3. Policy for International employee

3.1 Many immigrants are employed as unskilled workers and are therefore at high-risk of being replaced by automation. **Among men ages 45-54 who immigrated to Israel in the early 1990s**, there was an exceptional rise in the share of those employed as unskilled workers, in industries like cleaning and security [3]. This indicates that adult male immigrants have had a particularly difficult time integrating into Israel's modern labor market. However, a different story emerges with female immigrants. The share of female immigrants employed as unskilled workers has increased as well, yet faster changes in the mix of occupations among women indicates that their chances of improving their situation and moving from high-risk low-pay employment to more lucrative lower risk occupations over time are likely greater than men's chances. The two major problems facing immigrant workers are a lack of language skills and having academic education that does not match the local Israeli labor market [8].

4. Pay gaps and cost of living

4.1 Wage gaps are widening, largely due to changes in returns to education. Another notable trend in Israel's labor market is that level of education has a greater impact on wages than it did in

the past [14]. This article considers changes over time in returns to education – that is, to what degree does a year of formal education improve hourly average wages. The general trend in Israel since 2010 has been a rise in returns to education. This increase encourages workers to attain more education, thus improving the quality and skill level of the labor force. However, it also contributes to increasing wage gaps between workers with high and low levels of education. The hourly wage difference between those with 18 years of education (equivalent to a second degree) and those with 12 (equivalent to a high school diploma or matriculation certificate) was about 35% among men and about 40% among women in 2018 – an increase relative to 2010 [13]. There was also a rise in returns to education among immigrant men, although the gaps remained lower than among the general male population. This may be due in part to differences in the distribution of occupations among immigrants and the long-time resident and native-born Jewish working population among immigrants, the share of unskilled workers earning low wages increased at the expense of occupations with somewhat higher wages. In contrast, returns to education among immigrant women declined between 2010 and 2016 but increased substantially between 2017 and 2018.

4.2 Wage gaps have increased overall, and are particularly notable between Arab Israelis and immigrants and the rest of the population. Wage gaps have increased, due to a polarization of sorts within the labor market: an increase in the share of earners receiving either low or high wages at the expense of those earning wages in the middle. During the years analyzed, many low-skilled workers entered the labor market. This trend is positive as it seems that these workers relied on the welfare system in the past, but are now contributing to the GDP [6]. However, the influx of these workers still increases the share of total workers receiving relatively low wages. At the same time, there is a consistent rise in the share of workers with higher education in the labor supply, due to the entrance of younger, educated workers than in the past. This, in turn, increases the share of workers receiving relatively high wages.

5. Labor Structures - Weekly / Annual Work Hours

5.1 One of the **Negative socio-economic characteristic** of employment policy and the development of labor force wages in Israel are become a problem for many families in the Israeli market. In Israel, the week begins on Sunday morning. Many offices are open Friday mornings but close early for the Jewish holy day. Israelis follow a demanding work schedule. **Even though the work week is 43 hours, many Israelis work longer. Israeli employee generally works from 8:30h until 18:00h, Sunday through Thursday. Some Israelis also work Friday mornings until 12:00h.** Many businesses close early Friday afternoon in order to observe the Jewish holy day (Shabbat) which begins at sundown on Friday and ends sundown on Saturday. During this time, businesses and public transportation are closed. All workers are entitled to **36 hours of consecutive rest during the week**. This is usually taken on Friday and Saturday, but you may negotiate this with your employer. Some jobs require you to work Saturdays (e.g. service industry workers, some government officials, pilots), but you will be given other rest days as compensation.

5.2 **Salaries in Israel are typically lower than in European and North American countries.** At the same time, the cost of living in Israel is higher than in many other countries. However, the employment can still have a decent lifestyle without saving every penny. Business managers, computer engineers, doctors and lawyers have some of the highest median salaries in Israel:

- ✓ Doctors might earn between **240,000 and 360,000 ILS (100,000 USD)** for a month.
- ✓ A lawyer might earn between **200,000 and 260,000 ILS (75,000 USD)** for a month.
- ✓ The minimum annual salary in Israel is about **42,000 ILS (12,000 USD)**.

- ✓ Teachers and nurses should expect an annual median salary of **60,000 to 70,000 ILS (20,000 USD)**.
- ✓ People who are self-employed can expect to make an annual median salary of **110,000 to 120,000 ILS (35,000 USD)** - 2019.

Following the review of the Israeli social characteristics, one of the variables is participation in the labor force in the country. According to the Central Bureau of Statistics [CBS], the labor force is in demand from year to year, but it is necessary to analyze the existing gaps and the necessary comparison with the labor force that produces domestic and national output and output. Figure 1 will present the data.

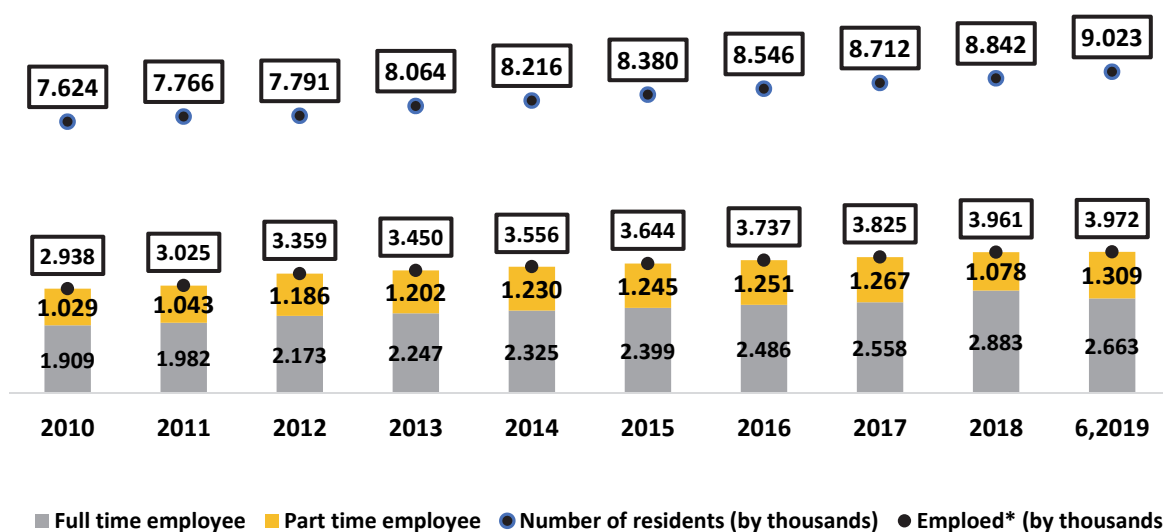

Figure 1. Development of labor force in Israel (Full - time / part - time) - 2010 - 6.2019

Source: made by the author from source [12]

The author of the article defines the next conclusions from figure 1:

- A. Comparison of employment gap: **2010 - 4,686 million people / 2015 - 4,736 million people / 2019 - 5,051 million people!** Less population takes part in the country's economic burden.
- B. There is a trend of growth in the percentage of employed in part-time jobs between 2018 and 2019.
- C. There is a percentage stability of the labor force that works part-time (about 33%), with the exception of the years 2018 - 6.2019, in which demand appears.

6. Globalization influence - Computerization Trends in the Israeli Labor Market.

In the past few years, there has been a rapid process of technological developments that is changing the face of the world of work in Israel. The results from the Ministry of Economic in Israel indicate that workers who supply about 40 % of the work hours in the Israeli market place are likely to be replaced by computers or machines in the coming two decades. Since the mid-1990s, there has been a decline in the relative share of work hours in such "high risk" occupations in all labor market in Israel [Bergman & Merom]. A look at those occupations at high risk shows that they are characterized by requiring low levels of education and low wages and many of them employ non-Jewish men or young workers. These findings emphasize the need to prepare in advance for the expected changes in order to prevent a situation where willing labor market

participants are forced out due to a lack of the required skills or aptitude. This preparation may require several steps, including widening the use of vocational training and targeting it to match the relevant characteristics of the workers in high-risk occupations while monitoring the needs of the future labor market. Termination and disappearance of these employment professions will significantly increase the percentage of unemployed in Israel if there is no training activity and adaptation to the new work characteristics. The following figure (2) will attempt to present some of the professions at risk. According to the Central Bureau of Statistics [12] estimate, and the Ministry of Economy in Israel, more than 1 million residents (27% of the current workforce) are preparing for unemployment in the future as a result of the introduction of the computerization trend.

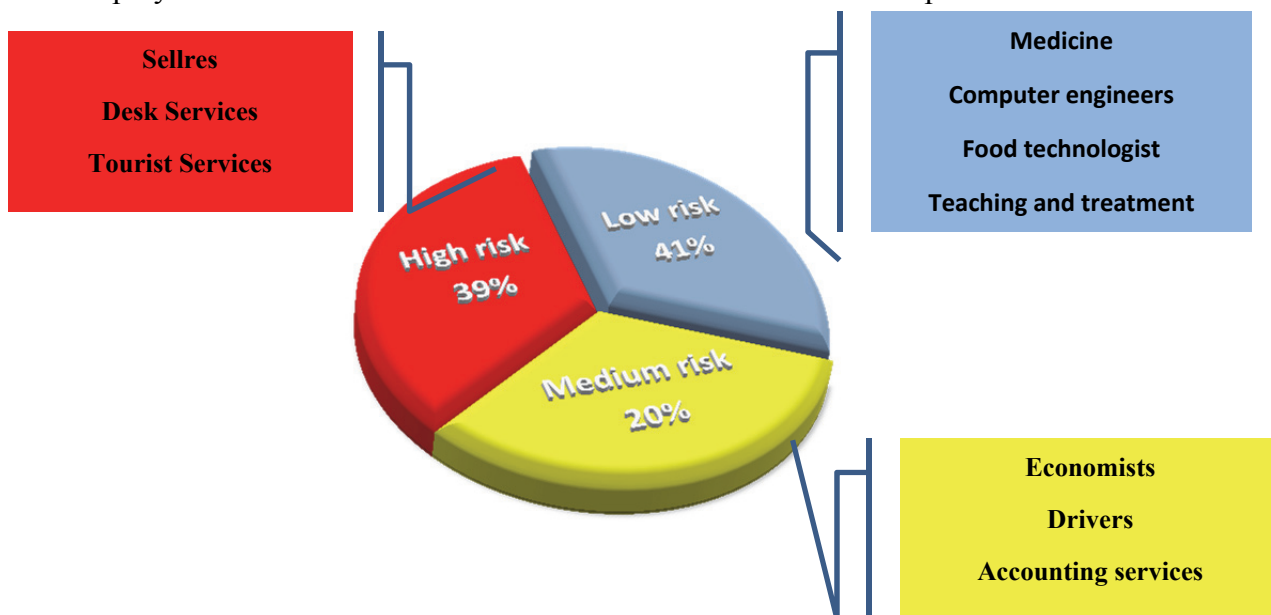

Figure 2. "Risk" employment professions in Israel 2018

Source: Made by the author from source [12, 13]

Conclusions

From an analysis of the figure 1, the author of the research concludes that the percentage of employees in Israel has significantly grown from the beginning of the Twenty-First Century and it is currently higher than in the United States and the OECD.

As of 2018, the rate of occupation from ages 24-65 was 81.5% for men and 71/1% for women. This is a comprehensive phenomenon which characterizes all sectors, levels of education and age groups. Having said that, the entrance to the work cycle of Arab men and Haredi women – as significant and quick as it may be – is not the sole source of increase in occupation and not even the central source. Most of the increase derives from the higher rate of employment of non-Haredi Jews. The rise in employment also comes about in the transferal of households from a single breadwinner to two breadwinners. The author of the article, in other article, "THE INFLUENCE OF THE IMMIGRATION PROCESS ON THE LABOR RELATIONS" [7], presents the data which enable the increase in the percentage of employees during periods of massive immigration. It appears that the occupational market had implemented similar ideas in solving the issues of unemployment and occupation.

In recent years, global changes have been affecting the structure of the occupation, in the sense that they caused the organizations to change their structure and core values, which, amongst other things, have caused a different occupational structure. Thousands of workers have found

themselves facing a situation in which their full-time jobs have been cut-down to part-time. Thus, there is no real influence on the percentage of employees, as was positively listed in the previous clause. The author of the research derives, from the data of the figure (2) that certain occupations have disappeared, whereas there are in need for innovation and innovative professional training. The clear result and conclusion are that the State of Israel is facing social gaps which influence the economy as well as the family cell. These gaps create problematic measures. These gaps create problematic occupational measures. These gaps represent a negative picture of a workforce which narrows down in light of the natural population increase. One of the major characteristics of the occupational society in Israel is the gaps of training which exist within the communities of the employees. A large number of professionals become irrelevant as fields of occupation disappear.

References

- [1] Adler, S. Emigration from Israel of Immigrants from Different Countries, 2002-2012: Research Report. Jerusalem: Ministry of Immigrant Absorption, in Hebrew. 2014, 43 – 51 p.
- [2] Bank of Israel – Data- <https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/18-8-19.aspx> (Date of visit: 25.3.2019).
- [3] Bregman, A., Merom, A. Productivity and its Causes in Israeli Industry, 1999 — 2009. Tel Aviv: Bank of Israel, Research Department, Discussion Paper Series 98.03. 2010, 32 – 105 p.
- [4] Bystrov, E. Soffer, A. Israel: Demography and Density 2007– 2020. Haifa: University of Haifa. 2008, 42 -97 p.
- [5] Cohen, A. A. Israelis and Foreign News: Perceptions of Interest, Functions and News worthiness. Haifa: Journal of Broadcasting and Electronic Media, 37 2008, 337- 347 p .
- [6] Cohen, Y. The Demographic Success of Zionism. Tel Aviv: Israeli Sociology 8, no. 2. 2007, 151–158 p.
- [7] Dinner, D.P. The influence of the immigration process on the labor relations: The case of Israel. Bucharest: European Journal of Political Science Studies Volume 2, Issue 1. 2018, 21 – 28 p. ISSN 2601 – 2766.
- [8] Eckstein, Z., Lipshitz, O., Rum, T. Labor market changes - Policy paper ahead of the 2017. Jeruzalem: Aharon Institute Annual Conference. 2017, 111 – 129 p. Available at: <https://www.idc.ac.il/he/research/aiep/pages/policy-papers.aspx>
- [9] Economy in the Last Decade, Falk Institute website: <http://pluto.mscc.juji.ac.il/~msfalin/bruno.html>.
- [10] Gal, J. Weiss, I. Social work, unemployment and unemployment. Society and Welfare. Tel Aviv: Tel Aviv University, So: 4. 2012, 485-509 p.
- [11] Israel Central Bureau of Statistics – Numbers of Labor force & wages (1) - https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2019/y_labor0419/e1_03.pdf .(Date of visit: 22.6.2019)
- [12] Israel Central Bureau of Statistics – Numbers of Labor force & wages (2) https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2019/y_labor0419/e1_06.pdf (Date of visit: 21.6.2019)
- [13] Israel Economic Outlook 2019 - 2020 – OECD - <https://israel-trade.net/oecd>
- [14] Israel Outlook for 2019 - <https://israel-trade.net/oecd/aa-2019/>

FORMING RELATIONSHIPS IN A MULTICULTURALISM ISRAELI SYSTEM IN ORDER TO RESOLVE CONFLICTS

JULIA SIROTA, PhD,
Kinnerel Academic College, Israel

HAJAJRA Mohamed,
*Manager, PhD student of
Free International University of Moldova, Chisinau*

DASMAN Elfahel,
*Education system inspector, PhD student
Institute of International Relations of Moldova, Chisinau*

Abstract: Israeli education system is not a homogeneous one, there is a great variety of ethnic, religious and socio-economic groups. Of course, the education system suffers from differentiation, inequality issues and conflicts, especially within the minorities. Multiculturalism tools could resolve existing problems.

Key words: Multiculturalism; education system, differentiation, Israel.

Introduction

The global environment is not balanced and monotonous, its structure changes over time and space, and different factors and phenomena are expressed in an unexpected way. In this world of globalization a danger of conflicts, contradiction of interests, inability to solve problems, is very high. Differences in mentality, level of life, culture, tradition and religious views transformations, understanding of "human rights" and values – all these lead to egocentric tendencies, which sometimes influence political and economic relationships [1,9]. There is a severe problem of making contacts, which demands a multicultural integrative approach, taking into consideration logics, conflicts management, ethics, and culture and so on [1].

Multicultural system is perceived by scientists as relations within a country or in the world which are directed to saving and developing cultural differences without contradictions.

Multiculturalism

In sociology, multiculturalism describes the manner in which a given society deals with cultural diversity. Based on the underlying assumption that members of often very different cultures can coexist peacefully, multiculturalism expresses the view that society is enriched by preserving, respecting, and even encouraging cultural diversity [5,6]. In the area of political philosophy, multiculturalism refers to the ways in which societies choose to formulate and implement official policies dealing with the equitable treatment of different cultures [5]. Multiculturalism assumes politics, ideology and theory which unite complicated relations in a common logics and dynamics. Since civilization cannot develop without global and real transformations of the modern world, the scientific-technological progress makes cultural differences and identities more serious. In political and economic theories, multiculturalism is sometimes described as a "melting pot", in which melting of different cultures takes place in a calm and non-painful form, however it is complete and does not allow coming back [1]. A culture of Canada is a good example, a tolerant approach to all the elements and cultures is realized as a part of the whole system [2]. Such a concept is also popular in USA. Australia and USA are based on immigrations, so they are both extremely tolerate

to different cultures and ethnic groups [4, 6]. However, it is extremely important that all the citizens possess a good level of English, which for many years influenced their immigration politics-English speaking immigrants were more welcome than others [6]. The local Aborigine population were taught to read and write in English, which was a beginning of resolving conflicts between them and the Anglo-Saxon immigrants.

The essence of the multiculturalism is melting of some too harsh characteristics, making changes be less prominent, taking an eye out from some peculiarities of cultures on the political level and in a social life. Some might decide that multiculturalism processes destruct a culture and to object to them, thus political conflicts are brought about [8].

Political conflicts may be treated as an open clash between different interests, points of view, values and priorities, which are a result of inevitable need of subjects to interact. There are political-economic, state-personal, value-cultural conflicts. Cultural, informational, communicational factors may cause and enlarge the existing conflicts and obstacles for development of relations [8, 9].

The problems multiculturalism solves consist of discrimination, nationalism issues, developing mechanisms fighting discrimination.

Multiculturalism in Israeli system of education

The state of Israel did not manage to establish a uniform state education system accessible to all. The most prominent characteristic of the Israeli education is the differentiation - national, religious, ethnic, class. This differentiation is not a result of pluralist multi-cultural world view, but of political and economic arrangements of many years that some were achieved in agreements and some by force [2]. The differentiation, since it is anchored in political and economic power relations, is accompanied by great amount of inequality. The differentiation is also expressed in the administrative level: although all streams are formally subject to the ministry of education, but, in fact, the minister of education manages only the secular "state education", since the religious state education is managed by a separate department in the ministry of education, that is actually a kingdom within a kingdom. The orthodox education is also a kingdom within a kingdom and its management even sits outside the ministry of education. Today there are two kingdoms: the independent education, which is the heir of the stream of "Agudath Israel" and "Ma'ayan Hahinuh Ha'Torani" funded by "Shas" party [7].

The education streams in Israel

Today there are six sub-systems of schools:

1. The Jewish secular state education system.
2. The Jewish religious state education system that is identified with the "Ha'Bait Hayehudy" party.

The Jewish orthodox education system that is divided into two:

3. The independent education that is identified with the parities of "Agudath Israel" and "Degel Ha'Tora".
4. The education system of the "Ma'ayan Hahinuh Ha'Torani" that is identified with the "Shas" party.
5. The Arab education system in which we may observe several sub-systems. For example: the Druze schools that have a different curriculum of the Christian or Muslim schools.

In July 2008 was approved new stream called "the combining state education" that want to mediate between the secular state education and the religious state education [7].

The Palestinians, which until 1948 were most of population, studied in separate education system managed by the government of the British mandate. The national differentiation was kept

also after 1948, mainly because the Arab settlements that were in Israeli territory were put under martial law until 1966. The differentiation was kept even after the cancel of the martial law: except for a few exceptions, almost all Arab students study with Arab teachers in separate schools that its primary teaching language is Arabic and some subjects are unique to Arabs. Formally Arab schools belong to the "state education", but in fact they are managed by a separate department in the ministry of education. Unlike the Jewish religious-state and the orthodox streams, which are managed by representatives of the streams, the Arab education department does not have independent Arab management and along most of the years was headed by Jews. It should be added that Arab school are also divide into some sub-streams, like the Druze schools that have a little different curriculum of other Arab schools. There are also, besides the state Arab schools, schools that are not state schools that are under the title of "known education that is not formal" and include the Christian churches schools [7]. Swirski & Dagan Buzaglo [7] claim that reducing the inequality was never in the middle of a state reform plan. The opposite: the big reform plans, those that were implied and those that was not, focused on organizational changes that empowered the advantage of students from strong populations. The Dovrat committee as an example – public committee that was appointed in 2003 by the Israeli government in order to perform comprehensive examination of the education system in Israel and recommend a plan to change. The committee acknowledged the depth of inequality in the education system and among its recommendations we may even find at least one important suggestion to cope with the problem – granting differential school budget, by which schools in cities that are not well – established will get higher budget of the one that schools in well - established cities get. Yet, the committee did not see a main mission in coping inequality. Instead, its most important recommendation was in the organizational level: to decentralize the system's administration, from the ministry of education to the regional and local authorities. This recommendation matches the macro-economic policy in Israel since 1985: maximizing the reduction of the state budget and at the same time transforming the responsibility from the central governing to other functions – business, civilian or local authorities.

Inequality in achievements

The clearest expression of national, class, ethnic and religious differentiation and inequality is the big differences in achievements level of students in Israel.

The achievements may be measured in two forms: the one, the students' success level in completing the formal study course: perseverance in studies (not dropping out), transition from class to class in elementary school, transition from elementary to junior high school, transition from junior high to high school (while transition to academic high school is perceived as higher achievement than transition to vocational high school), studying to the matriculation exams (when student are divided to levels by the number of units in each subject), the success rate in matriculation exams (the exam level of difficulty, number of units and the exam grade); coping the admission requirements of higher education institutes; and continue studying in higher education institute (here there is also a distinction based on level and / or prestige between the institutes).

A second form of achievements' measurement is putting the students in comparing exams – national and international. We will present here the achievements of Israeli students from the different streams in several indices: the success rate in matriculation exams and success in School Efficiency and Growth indices (MEIZAV) exams in Israel and in the international exams PIRLS, TIMSS and PISA.

Conclusions

To summarize, we should point out that the world outside the academy has already decided that multidisciplinary and multicultural tools and mechanisms are the need of the hour; the Israeli world of education is still trying to adjust to the changing reality. Education in Israel's multicultural society began with state supported curricula, created as a "branch of Zionist politics". The State Education Law sought to neutralize the existing politically oriented tracks and create uniform curricula. These curricula reflected the spirit of the times – the wish for cultural homogenization and to create a cohesive cultural platform based on Judaism and Zionism [2]. The schools were perceived as the strongest means of creating a national Israeli ethos and of structuring a collectivist conception and Jewish-national solidarity. No attention was given to ethnic differences and to the Arab minority.

Bibliography

1. Abascal, Maria; Baldassarri, Delia (2015). "Love Thy Neighbor? Ethnoracial Diversity and Trust Reexamined". *American Journal of Sociology*. **121** (3): 722–782. doi:10.1086/683144. ISSN 0002-9602.
2. Ambrosea E. and Muddea C.(2015). "Canadian Multiculturalism and the Absence of the Far Right - Nationalism and Ethnic Politics". *Nationalism and Ethnic Politics*. 21 Issue 2 (2): 213–236. doi:10.1080/13537113.2015.1032033
3. Davidovitch, N. (2012). Educational Challenges in a Multicultural Society: The Case of Israel. CS Canda. Cross-Cultural Communication. Vol. 8, No. 2, 2012, pp. 29-39.
4. Gerring, John; Hoffman, Michael; Zarecki, Dominic (2018). "[The Diverse Causal Effects of Diversity on Democracy](#)". *British Journal of Political Science*. **48** (2): 283–314.
5. Parekh, Bhikhu C. (2002). *Rethinking multiculturalism: cultural diversity and political theory*. Harvard UP. p. 13. ISBN 978-0-674-00995-0.
6. Soutphommasane, Tim (2012) *Don't go back to where you came from : why multiculturalism works*, Sydney, N.S.W.: NewSouth Pub., ISBN 978-1-74223-336-9
7. Swirski N. and Buzaglo D.(December 2009), Differentiation, inequality and loosen up control, status image of Israeli education. Shlomo Adva center, information about equality and social justice.
8. Trotman C.J.(2002). [Multiculturalism: roots and realities](#). Indiana University Press. pp. 9–10. ISBN 978-0-253-34002-3. Retrieved 29 January 2012.
9. Wimmer, Andreas; Cederman, Lars-Erik; Min, Brian (1 April 2009). "[Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set](#)". *American Sociological Review*. **74** (2): 316–37. CiteSeerX 10.1.1.518.4825. doi:10.1177/000312240907400208. ISSN 0003-1224.

MULTILINGUAL APPROACH AND THE PROBLEM OF CULTURAL MISUNDERSTANDING IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Luminita DIACONU

Academy of Economic Studies of Moldova.

Banulescu Bodoniu 59, Chisinau, Republic of Moldova

Rezumat

Lucrarea data abordeaza problema multilingvismului care este centrata pe procesul de luare a deciziilor de catre profesorii care predau limba straina in auditoriu atunci cand se predau 3 limbi straini L3. Studiul de fata analizeaza informatia prin discutii focus grupurilor cu profesorii de limba franceza, spaniola si germana din perspectiva analizei contextuale. Profesorii considera multilingvismul ca un instrument pozitiv, poate chiar si un avantaj, desi acestia considera ca multilingvismul beneficiaza din studierea limbilor straini. Abilitatea de a fi multilingv nu este neaparat un avantaj pentru student. Profesorii cer recurgerea la multilingvism, adica utilizarea cunostintelor posedate in limba engleza [L2] atunci cand se predau limbi a 3 [L3]. Oricum profesorii rareori se focuseaza asupra transferului acestor strategii de invatare deoarece acestia cred ca studierea L3 este complet diferita de studierea L2, care este engleza. Ca rezultat, profesorii de limba straina cred ca colaborarea dintre limbi ar putea spori studierea limbilor straini de catre student. Din pacate nu exista o astfel de colaborare la moment.

Keywords: multilingualism, , multilingual pedagogy, language awareness, language learning strategies

Cuvinte cheie : multilingvism, pedagogia multilingva, constientizarea lingvistica strategii de invatare a limbilor,

Jel Clasification : Z0

INTRODUCTION

Multilingualism is a contemporary trend. We live in an epoch where being human means being multilingual. That is, multilingualism is an intrinsic part of the human condition. Some scholars refer to this condition as the new linguistic dispensation [1, 12] that is the result of technological development and global economic forces. Friedman [2] maintains that today, "the world is flat". What he implies with this metaphor is that as a consequence of technology, more people can "plug, play, compete, connect, and collaborate with more equal power than ever before" [5]. He acknowledges that this does not lead to "equal" social and economic situations [2], but he insists that globalisation holds an "equalising" potential because many more people than ever before have access to and the ability to use the tools necessary to connect, compete and collaborate. He describes the flat-world platform as the product of the development of the personal computer, fibre-optic cable and work-flow software [10]. When people of diverse backgrounds are in contact, they need a shared language code to facilitate communication. The incredible spread of English as a language of wider communication in the world today is closely linked to the forces of globalisation [11]. At a very basic level, the spread of English contributes to the increase of multilingualism in the world today because many people are learning English as an additional language [9], while they continue to learn and use local languages. Paradoxically, increased global contact has simultaneously heightened appreciation for the local [Pretecei]. Ile, 1990; Kloos, 2000 In the context of language, this has given rise to a re-appreciation of the value of local languages within a broader movement for linguistic rights [12]. The tension between the local and the global is also evident in discussions of the use of English. Scholars accept that English is owned by all its users and that local and global identities are expressed in English [14]. In the World Englishes community, Pakir coined the term "glocal" to refer to the new use of English as a result of globalisation. "Glocal" English is useful globally, but rooted in the local contexts where it is used as additional language to

express local identity [6]. In discussions of local languages that co-exist with global English, scholars are increasingly turning to multilingual societies in Asia and Africa to deepen their understanding of how local languages are maintained in multilingual repertoires, often in the presence of English [3]. In the ambit of globalisation, multilingualism today is therefore promoted mainly as a result of two broad realities [1]: an increased awareness of the importance of linguistic rights. Given the important role of the language teacher in promoting learners' multilingualism, research focused on teachers' knowledge and beliefs about multilingualism and multilingual pedagogical approaches is surprisingly scarce. The present research project aims to gain further insight into these issues. This study explores L3 foreign language teachers' beliefs about multilingualism and the use of a multilingual pedagogical approach in a lower secondary school setting [years 8–10]. The first part of the theoretical section discusses the main principles of a multilingual pedagogy. The second part presents the previous literature regarding teachers' beliefs about multilingualism. The third part provides central background information on language learning in the school context from a multilingualism perspective. In this paper, 'L3 learning' and 'multilingualism' are used as synonyms and are defined as 'the acquisition of a non-native language by learners who have previously acquired or are acquiring two other languages'. Students begin by learning English, and this instruction continues when the L3 is introduced in year 8. The L3 learners in this study are regarded as multilinguals and are proficient in varying degrees in their languages: L1 Romanian, L2 English and L3 French/German/Spanish. Learners with a home language other than Romanian are also referred to as L3 learners in this study, although French, German or Spanish may actually be their L4 or L5.

Multilinguals differ from bilinguals and monolinguals in several respects. Research has shown, for example, that multilinguals demonstrate superior metalinguistic and metacognitive abilities, such as the ability to draw comparisons between different languages and to reflect on and employ appropriate learning strategies. It is emphasised that multilingualism does not automatically enhance further language learning; for example, when learners are not literate in their home language, when learners are not aware of the benefits of multilingualism and 'when children are not encouraged in the school situation to rely on their different languages and language knowledge as positive resources'. Multilingualism may not provide an advantage. In fact, the general view within the field seems to be that learning multiple languages is best enhanced when learners are encouraged to become aware of and use their pre-existing linguistic and language learning knowledge. Moreover, in the school setting, the language teacher is the key facilitator of learners' multilingualism.

MULTILINGUAL PEDAGOGY

A multilingual pedagogy should be regarded not as a unified methodology but as a set of principles that are used to varying degrees in different approaches depending on the teaching context, curriculum and learners. [2]. Thus, rather than attempting to maintain learners' languages in isolation, teachers should help learners to become aware of and draw on their existing knowledge. Second, learners should draw on experiences from previous language learning when learning a new language. Learners should become aware of which learning strategies they have used previously as well as reflect on, test, and evaluate the extent to which those strategies can be transferred to a new language learning context. [4]. Clearly, a multilingual pedagogical approach in the classroom requires competent teachers. Based on the discussions in De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how

these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism*, 8[3], Hufeisen language teachers should ideally be able to meet several, if not all, of the following requirements:

- They should be multilingual themselves and serve as models for their learners.
- They should have a highly developed cross-linguistic and metalinguistic awareness.
- They should be familiar with research on multilingualism.
- They should know how to foster learners' multilingualism.
- They should be sensitive to learners' individual cognitive and affective differences.
- They should be willing to collaborate with other [language] teachers to enhance learners' multilingualism.

MATERIAL AND METHOD

Teachers' beliefs strongly influence their pedagogical decisions, and such beliefs are typically resistant to change. [6]. In this particular study, teachers' beliefs refer to 'a complex, inter-related system of often tacitly held theories, values and assumptions that the teacher deems to be true, and which serve as cognitive filters that interpret new experiences and guide the teacher's thoughts and behavior'. [6]. An exploratory study of the interplay between teachers' beliefs, instructional practices & professional development [Unpublished doctoral dissertation]. The University of Auckland, Because teachers' beliefs are such a strong predictor of what occurs in the classroom, researchers in the field argue that insight into teachers' beliefs is necessary to understand and improve language teaching and students' learning The following section briefly presents the general results of these studies. In the questionnaire study, De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism*, 8[3], 216–234. investigated 176 secondary school teachers' beliefs about the role of prior language knowledge and the promotion of multilingualism in enhancing immigrant children's language learning. The teachers included in that study taught various subjects in schools in Austria, Great Britain and Italy. Some of De Angelis' main findings include the following: teachers in all three countries generally encourage learners to use their home languages, but not in the classroom; they believe that using home languages in class can delay and even impair the learning of the majority language. Many teachers claim that they never refer to learners' home language and culture in class. This finding may be linked to the prevalent belief that teachers must be familiar with learners' language to be able to help them In contrast with the study of De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism*, 8[3], nearly all the teachers included in the study by Heyder and Schädlich were positive about the benefits of comparing languages in the classroom. These contrasting findings may indicate that language teachers have a higher awareness of multilingualism than teachers of other subjects do. Most of the teachers in the study by Heyder and Schädlich made frequent use of a contrastive approach, largely between German and the foreign language that they were teaching. Such contrasting activities typically occurred spontaneously and were rarely supported by teaching materials. Furthermore, as in the De Angelis' study, the majority of teachers were hesitant to bring other languages into the classroom unless they were familiar with them. The teachers were overly positive about activities that had the potential to promote multilingualism. However, when asked whether they actually make use of these activities, fewer than one-third of the teachers claimed to do so. *International Journal of Multilingualism*, [1], .discusses the results of two studies that aimed to investigate Polish pre-service and in-service English teachers' multilingual awareness and

practices. The first study employed a quantitative design and included 233 participants [pre-service and in-service teachers] who responded to questions and statements in a questionnaire. The second study was a qualitative focus group discussion with five secondary school teachers. The main results from these studies indicate that experienced in-service teachers have greater multilingual awareness than pre-service teachers do. In addition, teachers who are multilinguals themselves appear to be more multilingually aware than teachers who have less language learning experience. What is more, the teachers' proficiency in the L3 seems to correlate with the level of awareness. Similar to the findings of De Angelis, the teachers were reluctant to refer to other languages when teaching English. Furthermore, teacher education programmes in Poland rarely seem to advocate the potential benefits of employing a multilingual pedagogical approach.

Whereas the studies discussed above investigated teachers' beliefs about multilingualism in general, Jakisch, J. [14] conducted an interview study to explore the specific beliefs of three English teachers regarding the potential benefit of using L2 English as a door opener to learners' multilingualism. Her results indicate that the teachers in the study had not spent a significant amount of time reflecting on the issue. Nevertheless, the teachers have a positive attitude towards the idea and appear to believe that L2 English knowledge can motivate further language learning. However, the teachers were uncertain that L2 English knowledge could facilitate the learning of all languages; instead, they appear to believe that a 'prototype language' is required. The teachers are also unwilling to believe that English is the only door opener to further language learning, fearing that their subject might be reduced to an instrument for enhancing multilingualism. Except for lexical comparisons, the teachers are sceptical about contrasting English with other languages and believe that only advanced students would benefit from such activities.

RESULTS AND DISCUSSIONS

As being mentioned earlier, we can state that the components of Multilingual Education [MLE] are as following :

"Strong Foundation" - Research shows that children whose early education is in the language of their home tend to do better in the later years of their education

"Strong Bridge" - an essential difference between MLE programs and rural "mother tongue education" programs is the inclusion of a guided transition from learning through the mother tongue to learning through another tongue.

Related to the emphasis on a child's mother tongue is the implicit validation of her cultural or ethnic identity by taking languages which were previously considered "non-standard" and making active use of them in the classroom. Multilingual Education in that sense underscores the importance of the child's worldview in shaping his or her learning.

Stages of the MLE programme

A widespread understanding of MLE programs [UNESCO, 2003, 2005] suggests that instruction take place in the following stages:

1. **Stage I** - learning takes place entirely in the child's home language
2. **Stage II** - building fluency in the mother tongue. Introduction of oral L2.
3. **Stage III** - building oral fluency in L2. Introduction of literacy in L2.
4. **Stage IV** - using both L1 and L2 for lifelong learning.

MLE proponents stress that the second language acquisition component is seen as a "two-way" bridge, such that learners gain the ability to move back and forth between their mother tongue

and the other tongue[s], rather than simply a transitional literacy program where reading through the mother tongue is abandoned at some stage in the education.

Based on the theories of Multilingual Education that are spelled out here, Andhra Pradesh and Orissa have adopted a thematic approach to multilingual education. Using a seasonal calendar within a relevant cultural context has provided a space to the tribal children of Orissa and Andhra Pradesh to rediscover their culture through their language. The Multilingual Education in this approach emphasizes first language first in the child taking the socio-cultural curriculum in to classroom culture and then bridge to second language. In addition to the basic theory of Paulo Freire on critical pedagogy, Gramscian theory on education, Lev Vigostky's scaffolding and Piaget's theory of cognition is applied in the Multilingual Education. The unique thing in this approach is to involve the community in creating their own curriculum and minimise the theoretical hegemony, thereby creating a new set of people who believe in the ethics of creating and sharing knowledge for the society than to limit it to the theoreticians.

Using multilingual approaches involves:

1. Recognising and valuing the multilingual nature of societies, schools and classrooms.
2. Using pedagogical strategies that encourage inclusive education within a supportive multilingual learning environment.
3. Being aware of beliefs about speakers of other languages and how they can impact on establishing and maintaining an inclusive learning environment.
4. Assessing individual learners in a manner that takes their linguistic background into account.
5. Giving my learners appropriate opportunities to use their home languages to support and demonstrate their understanding of learning content.
6. Making pedagogical choices that respect and capitalise on my learners' linguistic diversity.
7. Reflecting on how effective my implementation of multilingual approaches is in promoting learning.

CONCLUSIONS:

The analysis of the focus group transcriptions provided rich insight into the teachers' beliefs. Thus, teachers' beliefs regarding L3 motivation and contextual factors will be reported elsewhere. Following the recommendations for thick description in Davis, K. A. [5] the reporting of the results includes representative examples from the data and a description of the general patterns for each major theme. The findings are summarised and discussed in light of previous theory in the final section of the paper. The studies discussed above were conducted in various countries with different learning contexts and with different constellations of languages taught in schools. Nevertheless, their results are quite similar in many respects: teachers in all countries have positive beliefs about multilingualism and think that multilingualism should be promoted, but they do not often foster multilingualism [i.e. make use of learners' previous linguistic knowledge] in their own classrooms. Teachers do not feel competent at doing so, and many are concerned that it could disrupt further language learning. However, two important aspects of multilingualism were not discussed in any of these studies: teachers' beliefs about the awareness and transfer of previous language learning strategies to enhance multilingualism and their beliefs about cross-curricular collaboration among language teachers.

REFERENCES :

1. Beck, L. C., Trombetta, W. L., & Share, S. [1986]. Using focus group sessions before decisions are made. *North Carolina Medical Journal*, 47[2], 73–74.
2. Bono, M., & Stratilaki, S. [2009]. The M-factor, a bilingual asset for plurilinguals? Learners' representations, discourse strategies and third language acquisition in institutional contexts. *International Journal of Multilingualism*, 6[2], 207–227.
3. Cenoz, J. [2003]. The additive effect of bilingualism on third language acquisition: A review. *International Journal of Bilingualism*, 7[1], 71–87.
4. Cook, V. J. [1992]. Evidence for multicompetence. *Language Learning*, 42, 557–591.
- Daryai-Hansen, P. G., Gerber, B., Lőrincz, I., Haller, M., Ivanova, O., Krumm, H. J., & Reich, H. H. [2015]. Pluralistic approaches to languages in the curriculum: The case of French-speaking Switzerland, Spain and Austria. *International Journal of Multilingualism*, 12[1], 109–127.
5. Davis, K. A. [1995]. Qualitative theory and methods in applied linguistics research. *Tesol Quarterly*, 29, 427–453.
6. De Angelis, G. [2011]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism*, 8[3], 216–234.
7. Hammarberg, B. [2010]. The languages of the multilingual: Some conceptual and terminological issues. *IRAL-International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 48[2–3], 91–104.
8. Haukås, Å. [2012]. Lærarhaldningartilpråklæringsstrategiar. *Norskpedagogisk tidsskrift*, 96[2], 114–129.
9. Heyder, K., & Schädlich, B. [2014]. Mehrsprachigkeit und Mehrkulturalität–eine Umfrage unter Fremdsprachenlehrkräften in Niedersachsen. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 19[1], 183–201.
10. Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. [2005]. Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15, 1277–1288.
11. Hufeisen, B., & Marx, N. [2007]. How can DaF/E and EuroComGerm contribute to the concept of receptive multilingualism? Theoretical and practical considerations. In J. D. ten
12. Thijs & L. Zeevaert [Eds.], *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* [pp. 307–321]. Amsterdam: John Benjamins.
13. Jakisch, J. [2014]. Lehrperspektiven auf Englischunterricht und Mehrsprachigkeit. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 19[1], 202–215.
14. Jessner, U. [2008]. Teaching third languages: Findings, trends and challenges. *Language Teaching*, 41[1], 15–56.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОЛИТИК РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В МОЛДОВЕ

Юрий КРОТЕНКО, др. хаб., проф., IRIM
Елена ЖИГАРЕВА, докторанд, ULIM

1. *Институт Международных Отношений Молдовы (IRIM): 54, ул. Пушкина, мун. Кишинэу, Республика Молдова, тел.: +373 22 21-09-62, факс: +373 22 21-09-62, e-mail: crotenco@mail.ru*
2. *Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM): 52, ул. Влайку Паркалаб, MD-2012, мун. Кишинэу, Республика Молдова, тел.: (+373 22) 22 00 29, факс: (+373 22) 22 00 28, e-mail: mollitia-tir2010@mail.ru*

Автор, ведущий переписку: crotenco@mail.ru

Аннотация.

Цель работы – исследование путей совершенствование инновационных политик развития международного туризма в Молдове. Методологическая база работы включает в себя различные методы анализа информации и формулировки выводов, которые учитывают характеристики исследования. Методологической основой данного исследования служит системно-структурный анализ. Методология фокусируется на таких методах, как методы научной абстракции, экономико-статистические группировки, качественный и количественный анализ данных, синтез, сравнение и др. Результаты: Рассматриваются базовые предпосылки формулирования инновационных политик, применительно к международному туризму. Анализируются место и роль инновационных политик в международном туризме Молдовы, а также опыт формирования и внедрения инновационных политик в Европейском регионе. Сформулированы выводы и рекомендации по формированию и развитию инновационных политик международного туризма в Молдове в современных условиях.

Ключевые слова: международный туризм, инновации, инновационная политика, Молдова.

Классификация JEL: O38, Z38.

ВВЕДЕНИЕ

В современной мировой экономике одной из наиболее динамичных и устойчивых отраслей является туризм. Международный туризм обеспечивает в мире каждое десятое рабочее место и формирует около 10% глобального ВВП [10]. Являясь третьей отраслью в мировой экономической системе, туризм становится одной из определяющих отраслей глобальной, региональной и национальной экономики. В Молдове доля туризма в ВВП достигает 1% [13]. Необходимость значительного повышения роли и места туризма в молдавской экономике требует принципиально иных форм, методов и механизмов функционирования туризма в Молдове. Необходима трансформация индустрии туризма Молдовы (размещение, питание, транспорт, развлечения и др.) с традиционной на инновационную форму его развития, учитывая европейскую и международную хозяйственную практику. Опыт развитых туристических стран (Франция, США, Великобритания) свидетельствует о важности формирования национальных инновационных политик в туризме в целом, и в отдельных его отраслях. Это особенно актуально для Республики Молдова, где исследование инновационных политик и реализация накопленного опыта находятся на уровне ниже среднеевропейского.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В работе использованы материалы правительственных интернет-ресурсов, профильных международных и молдавских организаций, а также специалистов в сфере туризма и инновационных политик. Методологическая база работы включает в себя различные методы анализа информации и формулировки выводов, которые учитывают характеристики исследования. Методологической основой данного исследования служит системно-структурный анализ. Исследование базируется на законах, принципах и категориях диалектической логики. Методология фокусируется на таких методах, как методы научной абстракции, экономико-статистические группировки, изучение статистических выборок и динамических рядов, методы экспертных оценок, качественный и количественный анализ данных, синтез, сравнение, индукция и дедукция, описание и др.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИИ

Экономическая политика государства является важнейшей составляющей государственной деятельности и представляет собой совокупность различных политик. Важную роль в совокупности механизмов, составляющих экономическую политику, занимают инновационные политики на национальном, региональном и отраслевом уровнях. На базе понятия «инновации» на новом постиндустриальном витке развития общества рождаются такие понятия, как инновационная экономика, инновационная модель экономического развития, инновационный подход и др.

Понятие «инновация» в современной теории имеет неоднозначную трактовку. В широком смысле, понятие «инновация» представляет собой любое внедренное новшество, обладающее более высокими параметрами (технично-технологическими, экономическими, экологическими, эргономическими и др.) по сравнению с базовым образцом. В узком смысле, инновация — это не всякое новшество или нововведение, но только такое, которое серьезно повышает эффективность действующей системы (механизма, организационной структуры, работника). Соответственно, инновационная деятельность рассматривается с различных точек зрения (как деятельность, базирующаяся на научных достижениях, и как любая деятельность, ведущая к улучшению отдельных параметров объекта). В современном мире инновационная модель национальной экономики обеспечивает значительные конкурентные преимущества страны.

Основы национальной инновационной политики Молдовы регулируются Кодексом «о науке и инновациях», принятым Парламентом страны 15 июля 2004 г. [12]. Несмотря на то, что кодекс неоднократно подвергался изменениям, сегодня он не в полной мере отвечает вызовам современности, слабо адаптирован к международным нормам и требованиям ЕС. Это проявляется, например, в части определения форм воплощения инноваций в экономику, использовании термина «расформирование предприятия», который не предусмотрен законом «о предпринимательстве и предприятии», недостаточно проработан механизм продвижения инноваций в национальную экономику и т.д. В результате национальное законодательство в сфере инновационной политики не базируется на единой терминологии и не в полной мере отвечает современной европейской практике.

В целом, в Молдове политика развития туризма и его инновационной основы носит разрозненный характер, со слабо развитым научным обоснованием, что разительно отличает страну от международной практики. Отсутствует национальная концепция развития туризма, закон и стратегия не в полной мере соответствуют современным мировым и европейским

требованиям, рекомендации международных организаций выполняются выборочно (например, ООН, ЮНВТО, IHRA), программы и планы развития туризма и его отраслей носят разрозненный характер (сельский туризм, винный туризм), не актуализируются, недостаточно увязаны на национальном (исполнительная и законодательная власть), ведомственном (министерства и департаменты) и территориальном уровнях (муниципии, районы, населенные пункты) [14].

В мировой практике широкое внедрение инновационных проектов в отдельных отраслях туризма обеспечивается за счет глубокого использования достижений науки (физико-химических процессов, географии, геологии, океанологии и др.), искусства (изобразительного, зрелищного, выразительного) и техники (новые материалы, образцы сложнейшей техники на транспорте, бытовая и вычислительная техника, средства связи и коммуникации и др.), применения информационных технологий (в системах поиска информации, учета, обеспечения безопасности, контроля технологических процессов и исполнения управленческих решений и др.) и т.д. Это требует сосредоточения более значительных усилий правительства Молдовы на оказании помощи и поддержки инновационному бизнесу в туристических отраслях.

Инновации наиболее эффективны в условиях разработки, наличия и оптимального функционирования национальной и отраслевых программ инновационного развития, сформированных в систему в виде инновационной политики, охватывающей национальный и региональные уровни. Наиболее приемлемы опыт и практика инновационных политик в деятельности стран европейского региона. Так, например, Европейский союз обладает налаженной системой формирования инновационной политики, признавая важность этого элемента современной экономической системы. Три основных цели политики Евросоюза в области исследований и инноваций были определены Еврокомиссаром по вопросам исследований, инноваций и науки Карлушом Моедашем в 2015 году:

1. Открытые инновации – доступность инновационного процесса для людей, имеющих опыт работы в областях, не являющихся частью академических и научных кругов.
2. Открытая наука – это подход к научному процессу, который фокусируется на распространении знаний, как только они становятся доступными, используя цифровые технологии и технологии сотрудничества.
3. Открытость миру – содействие международному сотрудничеству в исследовательском сообществе [2].

Для ускорения модернизации всех отраслей экономики, Евросоюзу необходимо внедрение инноваций в сфере продуктов и услуг, использование инновационных технологий производства и внедрение новых бизнес-моделей. Европейская Комиссия разрабатывает политику, которая помогает ускорить широкую коммерциализацию инноваций, и участвует во многих мероприятиях, поддерживающих инновации в ЕС, в основном через программу Horizon 2020 [4].

Horizon 2020 – это самая крупная программа исследований и инноваций в ЕС, на которую за 7 лет (2014–2020 годы) было выделено около 80 млрд. евро, в дополнение к частным инвестициям, которые эти деньги привлекут. Программа направлена на расширение возможностей создания новых идей, проектов и прорывных открытий, способствуя продвижению идей от концепции до целевого рынка.

Horizon 2020 – это финансовый инструмент, являющийся частью реализации концепции Инновационного союза, флагманской инициативы стратегии «Европа 2020»,

направленной на обеспечение глобальной конкурентоспособности Европы. Соединяя исследования и инновации, Horizon 2020 помогает достичь этого с акцентом на развитие науки, лидерство в промышленности и решение социальных проблем. Цель состоит в том, чтобы обеспечить в Европе высший уровень развития науки, устранение барьеров для создания инноваций и облегчение сотрудничества государственного и частного секторов в предоставлении инноваций [5].

С 24 по 26 сентября 2019 г. в Брюсселе (Бельгия) прошло первое в Европе подобное мероприятие, посвященное формированию образа инновационных политик в будущем – Европейские дни исследований и инноваций [1]. Результатом стало установление приоритетов исследований и инноваций ЕС на перспективу и, в частности, привлечение заинтересованных сторон к совместному созданию и формированию стратегических приоритетов реализации Horizon Europe (2021-2027), преемника текущей программы исследований и инноваций Horizon 2020. По прогнозам экспертов, каждый евро, вложенный Horizon 2020 и Horizon Europe, потенциально может принести доход до 11 евро ВВП. Таким образом, в продолжение успеха предыдущей программы, Европейская Комиссия предлагает выделить для программы исследований и инноваций Horizon Europe амбициозную сумму в 100 млрд. евро [3].

Кроме того, на Европейских днях исследований и инноваций город Нант на северо-западе Франции был объявлен европейской столицей инноваций 2019 года. Титул был присужден Нанту в знак признания за его выдающуюся способность использовать инноваций для улучшения жизни своих граждан и открытую модель сотрудничества. Городу также полагается денежный приз в размере 1 млн. евро, финансируемый Horizon 2020. По словам Еврокомиссара Карлуша Моедаша, «Нант является отличным примером того, как город может привлечь своих граждан к решению таких проблем, как энергоэффективность, старение населения, цифровая трансформация и социальная интеграция. Именно так инновации работают на благо граждан». С 2014 года данный титул присуждался Риму (iCapital 2014), Барселоне (2015), Амстердаму (2016), Парижу (2017) и Афинам (2018).

Ведущие инновационные политики и проекты Нанта включают в себя:

- систему поддержки творческих и культурных областей – «Творческая фабрика»;
- дом, напечатанный при помощи 3D-принтера;
- программу, которая стимулирует стартапы, привлечение талантов и развитие технологий;
- инновационный европейский проект по интеллектуальным решениям в городской среде и др. [6].

Подобные инновационные объекты могут быть привлекательными и с туристической точки зрения, так как инновационная политика по развитию городской инфраструктуры и городскому обустройству чрезвычайно актуальна в современных условиях, когда города являются основными центрами притяжения для туристов.

Целевые организации и конкретные программные документы в сфере инновационных политик существуют и в отдельных европейских странах. Так, во Франции существует организация при премьер-министре France Stratégie, административно именуемая Генеральным комиссариатом по стратегии и предвидению (CGSP) [7]. Ее цель – способствовать определению основных ориентиров будущего страны и среднесрочных и долгосрочных целей ее экономического, социального, культурного и экологического развития, а также подготовке реформ. В рамках данного государственного органа

функционирует Национальная комиссия по оценке инновационной политики (CNEPI), направленная на повышение эффективности и результативности инновационной политики страны, а также призванная информировать о решениях всех участников национальной инновационной системы, включая органы государственной власти [8].

В Великобритании разработана и принята в 2019 г. «Международная научно-инновационная стратегия Великобритании». Этот программный документ устанавливает, как страна будет сотрудничать на международном уровне для решения глобальных проблем и поддержки экономического роста [9].

В результате проведенного анализа опыта государственной политики формирования и развития инновационных систем и реализации инновационной политики в различных странах мира, были выявлены ключевые меры правительства, которые имели решающее значение для рывка в инновационной сфере, среди которых:

- создание специальных организаций и органов, ответственных за определение и реализацию инновационной политики;
- активное взаимодействие с другими странами в части обмена технологиями;
- значительное прямое бюджетное финансирование НИОКР в различных формах;
- активная роль государства в формировании приоритетов развития, создания благоприятных условий и в финансировании;
- приоритетное развитие прикладных исследований и процесса коммерциализации инновационного продукта и др. [11].

ВЫВОДЫ

Для противодействия на национальном уровне неблагоприятной экономической ситуации в стране, необходима экстренная разработка национальной инновационной политики, базирующейся на системе инновационных мер стратегического характера и соответствующей современным требованиям мирового сообщества, предполагающая четкое адресное планирование и безусловное выполнение намеченного в приоритетных отраслях, к каким в мировой экономике относится сфера туризма.

В целях обеспечения комплексного, системного подхода к проблеме формирования современной национальной инновационной политики в отдельных отраслях экономики и, в частности, в индустрии туризма, целесообразно разработать комплекс мер законодательного и исполнительного (на национальном и региональных уровнях) характера по формированию, реализации и адаптации инновационных политик развития международного туризма Молдовы, учитывающих перспективу дальнейшего совершенствования интеграционных процессов на европейском пространстве.

Современная национальная инновационная политика и составляющие ее элементы должны быть направлены на стремление добиться, чтобы туризм Молдовы стал одним из основополагающих элементов инновационной, а в перспективе и креативной национальной экономики, базирующейся на модели эндогенного экспортно-ориентированного экономического развития страны с ориентацией на приоритетное развитие въездного международного туризма.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. European Commission website. European Research and Innovation Days. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/events/upcoming-events/european-research-and-innovation-days_en.
2. European Commission website. Goals of research and innovation policy. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy_en.
3. European Commission website. Horizon Europe - the next research and innovation framework programme. https://ec.europa.eu/info/horizon-europe-next-research-and-innovation-framework-programme_en.
4. European Commission website. Innovation Policies. https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/policy_en.
5. European Commission website. What is Horizon 2020? <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>.
6. European Commission. Press releases database. Nantes is European Capital of Innovation 2019. https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-5789_en.htm.
7. France Stratégie. À propos de France Stratégie. <https://www.strategie.gouv.fr/propos-de-france-strategie>.
8. France Stratégie. Commission nationale d'évaluation des politiques d'innovation. <https://www.strategie.gouv.fr/evaluation/commission-nationale-devaluation-politiques-dinnovation>.
9. GOV.UK. UK International Research and Innovation Strategy. <https://www.gov.uk/government/publications/uk-international-research-and-innovation-strategy>.
10. The World Tourism Organization (UNWTO). International Tourism Highlights, 2019 Edition. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421152>.
11. Азатбек Т.А. и др. Государственная инновационная политика в странах мира: цели и механизмы реализации. В: Журнал «Вестник КазНУ», 2015. Алматы. <https://articlekz.com/article/15275>.
12. Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях Nr. 259 от 15.07.2004. В: Monitorul Oficial, Nr. 125-129 от 30.07.2004.
13. Кротенко Ирина. Стратегический менеджмент развития регионального комплекса (на примере сферы туризма Республики Молдова). Монография. Кишинэу: Tipografia Academiei de Studii Economice a Moldovei. 2019. 232 с. ISBN 978-9975-75-936-6.
14. Кротенко Юрий. Международный туризм Молдовы и проблемы его развития. Монография. Кишинэу: CEP USM. 2008. 202 с. ISBN 978-9975-70-344-7.

IMPACTUL DIASPOREI ASUPRA EVOLUȚIEI INDICATORILOR ACTIVITĂȚII CU CARDURI DE PLATĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Autor: drd. Cristina CHIRVAS

Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova, Chișinău, str. Mitropolit
Gavriil Banulescu-Bodoni 61; pagină web: ase.md; număr de contact: +373 22 402 872,
e-mail: cristinachirvas@yahoo.com

Abstract

În prezent, integrarea economică depășește deja limitele comerțului internațional și a mișcării capitalului și cuprinde tot mai mult libera circulație a persoanelor. În cazul Republicii Moldova, conturarea comunităților din diaspora este unul dintre efectele migrației care atrag după sine o serie de avantaje specifice țărilor de origine. Dacă inițial cel mai mare merit al diasporei era considerat volumul remitențelor pe care aceasta era în stare să-l orienteze spre casă, treptat au fost resimțite și meritele nefinanciare ale acesteia precum: transferul de cunoștințe și competențe acumulate peste hotare sau, în cazul dat, transpunerea în momentul revenirii în țara de origine a deprinderilor și modului de trai specific societății gazdă și chiar răspândirea acestora prin interacțiunea cu cei rămași acasă.

Emiterea și gestionarea unui cont de card reprezintă adesea primul produs financiar accesat de un consumator, iar odată cu revenirea dintr-o țară cu un nivel mai înalt al incluziunii financiare, cetățenii din diaspora sunt preocupați de satisfacerea necesității de siguranță financiară a economiilor și cheltuielilor lor.

Articolul prezintă o abordare a legăturii dintre comportamentul migranților în utilizarea cardurilor de plată și evoluția indicatorilor activității cu carduri de plată din Republica Moldova și are ca scop redarea elementelor care influențează în ansamblu această interacțiune precum și a propunerilor în vederea transformării aspectului menționat într-o componentă de dezvoltare economică.

Cuvinte cheie: diaspora, dezvoltare, card, țări de origine, evoluție.

JEL: F22

Subiectul de cercetare al diasporei moldovenești și al impactului acesteia asupra anumitor domenii din țările de origine reprezintă o tematică de cercetare relativ nouă, de altfel ca și fenomenul în sine, determinat de variate cauze declanșatoare, circumstanțe actuale de influență și aspirații de viitor ale migranților. Printre motivele ce explică lipsa unor informații exhaustive cu privire la asociațiile diasporei, se regăsesc puterea de influență încă redusă a acestor organizații, localizarea lor regională neuniformă, numărul insuficient al asociațiilor consolidate raportat la numărul total al migranților, susținerea sau reputația nesemnificativă în mediul comunității de origine, etc.

O altă caracteristică a migranților moldoveni ce limitează posibilitatea de implicare activă a asociațiilor diasporale este reticenta acestora pentru discuții, colaborare, comunicare, motivând că scopul primordial al migrării este acela de a câștiga și economisi. Uneori și caracterul activității ce o desfășoară îi limitează în deplasare și comunicare cu alți conaționali.

În prezent, comunitățile de migranți originari din Republica Moldova sunt în proces de consolidare și transformare în diasporă, în condițiile unei aspirații conștiente de susținere a legăturilor cu țara de origine. Treptat, apar diverse asociații și organizații care contribuie atât la păstrarea și transmiterea identității etnoculturale a comunităților de migranți, cât și la integrarea lor în societatea locală a țărilor gazdă. În 2012, Organizația Internațională a Migrației în lucrarea „Comment associer les diásporas au développement” definește termenul de „diaspora” utilizând varianta propusă de profesorul Gabriel Scheffer (University of Ierusalim): „Diasporele moderne sunt grupuri etnice minoritare aparute ca rezultat al migrației, care locuiesc și activează în țări de origine păstrând legături spirituale și materiale strinse cu țara lor de origine” [5]. În prezent, în

literatura de specialitate termenul "diaspora" este utilizat în contextul definirii unui grup etnic aflat în afara granițelor țării de origine fie temporar, fie pentru o perioadă nedeterminată de timp sau chiar permanentă. Atât imigranții recenți cât și cei stabiliți de o perioadă mai îndelungată de timp în țări gazdă, au în comun faptul că ei se identifică cu statul lor de origine și își doresc o consolidare a relațiilor cu comunitatea țării de baștină.

Strategia "Diaspora-2025" definește termenul "diaspora" ca fiind cetățenii Republicii Moldova stabiliți temporar sau permanent peste hotarele țării, persoane originare din Republica Moldova și descendenții lor, precum și comunitățile formate de aceștia. În prezent, diaspora Republicii Moldova este structurată în peste 250 de asociații în mai mult de 30 de țări, inclusiv în diverse grupuri de inițiativă și de excelență profesională. Cele mai numeroase asociații sunt înregistrate în Italia, România, Ucraina, Federația Rusă, Portugalia, Franța, SUA și Canada, iar tipologia asociațiilor diasporei este complexă și diversă, în funcție de statutul juridic, modelul de gestionare a activităților și domeniul de activitate [1].

Dacă inițial cel mai mare merit al diasporei era considerat volumul remitențelor pe care aceasta era în stare să-l orienteze spre casă, treptat au fost resimțite și meritele nefinanciare ale acesteia precum:

- transferul de cunoștințe și competențe acumulate peste hotare;
- crearea și consolidarea relațiilor între țările de origine și cele de destinație;
- promovarea imaginii și culturii țării de origine pe arena internațională;
- favorizarea contactelor utile ambelor părți și contribuția la promovarea produselor autohtone;
- accelerarea investițiilor străine directe, impulsivarea dezvoltării sectorului bancar și imobiliar;
- transpunerea în momentul revenirii în țara de origine a deprinderilor și modului de trai specific societății gazdă și chiar răspândirea acestora prin interacțiunea cu cei rămași acasă.

Experiența internațională demonstrează că diasporele pot servi la dezvoltarea echilibrată a țării de origine și îmbunătățirea nivelului de trai. Formarea comunităților moldovenești peste hotare este asociată nu numai cu interacțiunea între reprezentanții Moldovei în țările de destinație, dar și cu păstrarea relațiilor cu țara de origine sub diferite forme. Ba chiar mai mult, studiind sau muncind peste hotare, interacționând cu alte culturi și observând societăți care activează diferit, migranții își pot revizui opiniile, își pot adapta modul de viață la specificul țării de destinație și descoperi alte valori. Aceste valori se pot transmite treptat în țările de origine prin migranții care revin în țară sau prin diverse modalități de interacțiune cu cei rămași acasă.

Republica Moldova, ca și majoritatea țărilor unde remitențele reprezintă un factor de influență a creșterii economice, a implementat diverse politici cu scopul valorificării mai ample a potențialului acestor resurse financiare. Prin urmare în perioada anilor 2006-2012, pentru prima dată în istoria politicii migraționale din Moldova, obiectivul acesteia nu mai este securitatea, ci dezvoltarea și stimularea migrației pentru dezvoltarea durabilă a țării. Diaspora începe să se contureze drept un actor independent pe scena politicii migraționale care necesită tot mai multă atenție, delimitându-se într-un organism nou cu un rol separat în viața țării [3].

Sectorul bancar, în paralel cu extinderea accesului la mecanismele formale de remitere a banilor, a încurajat treptat migranții să-și deschidă conturi și depozite bancare. În așa mod, clienții serviciilor de remiteri de bani devin treptat clienți bancari, motivați să-și păstreze economiile la bancă și care indirect contribuie la dezvoltarea creditării din țară. Conștientizând potențialul enorm al unui nou segment de clienți, instituțiile financiare dezvoltă produse complexe pentru a motiva

emigranții să remită volume mai mari de bani, să economisească la condiții preferențiale sau să investească profitând de facilitățile oferite. Emiterea și gestionarea unui cont de card reprezintă adesea primul produs bancar accesat de un consumator (conform datelor Băncii Mondiale, 9% din adulți sau 13% din deținătorii totali de conturi la nivel mondial, își deschid primul cont anume cu scopul recepționării transferurilor private de mijloace bănești), iar odată cu revenirea dintr-o țară cu un nivel mai înalt al incluziunii financiare și al gradului de bancarizare, cetățenii din diaspora sunt preocupați de satisfacerea necesității de siguranță financiară a economiilor și cheltuielilor lor, de utilizare zilnică eficientă și convenabilă a acestora sau de realizarea obiectivelor financiare pe termen lung [6].

În Republica Moldova, piața cardurilor de plată este cam de aceeași "vârstă" cu fenomenul migrațional. În anul 1997 în Republica Moldova a fost deschis primul card de plată, perioadă care a coincis cu integrarea țării noastre în spațiul global al migrației, fapt ce a influențat nu numai politicile statului în domeniul migrației dar și comportamentul populației care nu se mai deplasează doar spre Est, migrând în spațiul post-sovietic, dar și în alte direcții, în primul spre Vest – în Uniunea Europeană.

În anul 2009, în Republica Moldova se aflau în circulație 743 721 carduri de plată, număr care a cunoscut ulterior un ritm de creștere de aproximativ 7,0 la sută anual, ajungând la cifra de 1 941 111 carduri de plată la sfârșitul trimestrului II, 2019 [7].

Printre factorii care au contribuit la dezvoltarea pieții cardurilor de plată din Republica Moldova, menționăm:

- Limitarea transferurilor salariale în numerar;
- Extinderea rețelei de acceptare impulsivă de modificările legislative cu privire la acceptarea spre plată a instrumentelor de plată fără numerar;
- Distribuirea pe card a prestațiilor sociale;
- Desfășurarea campaniilor de promovare a plăților cu cardul de către prestatorii de servicii de plată în parteneriat cu autoritățile publice sau sistemele internaționale de plăți;
- Dezvoltarea inovațiilor tehnologice;
- Conștientizarea și educarea consumatorului cu privire la utilizarea plăților fără numerar, preluarea practicilor internaționale în materie de plăți, etc.

În contextul ultimului factor menționat, grupurile de migranți plecați să muncească peste hotare au acționat ca un catalizator al internaționalizării, fenomen care a modernizat nu doar modalitatea de plată dar și percepția generală privind modul de gestiune a resurselor financiare atât al migranților cât și al celor rămași acasă. Un alt aspect important care prezintă o abordare a legăturii dintre comportamentul migranților în utilizarea cardurilor de plată și evoluția indicatorilor activității cu carduri de plată din Republica Moldova îl reprezintă modul în care revenirea temporară a migranților în țară pe perioada vacanței de vară influențează activitatea cu carduri de plată în cadrul sistemului bancar.

Similar deciziei luate la nivel național de a consolida proiectele destinate diasporei anume în luna august, perioada în care majoritatea băștinașilor revin în țară (ex. Zilele Diasporei, Congresul Diasporei, Diaspora Business Forum, Programul "Dor", etc.), băncile licențiate își planifică acțiunile aferente activității cu carduri de plată (și nu numai) pentru anul următor de gestiune, luând în considerare anume acest aspect al unui segment important de cliență. Odată reveniți în țară, cetățenii Republicii Moldova profită neapărat de oportunitatea de a emite, prelungi sau închide cardurile deținute dat fiind faptul că la moment, în majoritatea băncilor, opțiunile menționate fie nu sunt disponibile a fi efectuate la distanță, fie sunt destul de costisitoare. Acest aspect influențează

Într-un mod evident distribuția anuală a rezultatei sucursalelor cu privire la procesul de emisie a cardurilor. Figura nr. 1 reprezintă modul în care a fost efectuată prognoza privind emiterea cardurilor de plată într-o sucursală a unei bănci din țară pentru anul 2018 și respectiv, modul în care la sfârșitul anului, rezultatele s-au materializat. Prin urmare, perioada iulie-septembrie a cunoscut o majorare importantă a numărului de carduri emise/reemise, determinat de numărul mai mare al clienților deserviți în această perioadă.

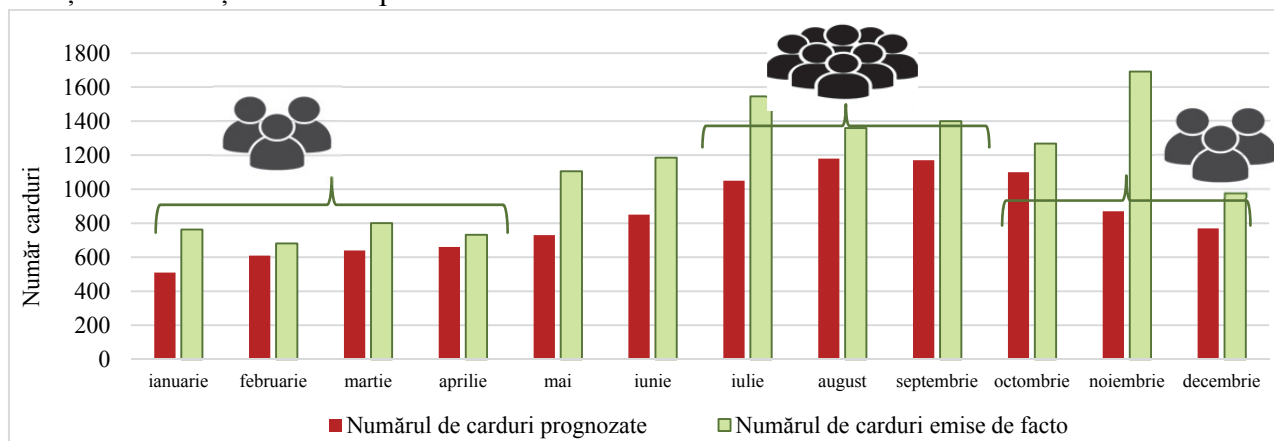

Figura 1. Activitatea de emisie a cardurilor de plată în cadrul unei sucursale a băncilor licențiate, 2018

Sursa: Elaborat de autor în baza observațiilor proprii

Respectându-se în linii generale trendul prognozat, abaterea înregistrată în luna noiembrie se explică prin reemiterea cardurilor angajaților din cadrul unui proiect de salarizare important al sucursalei, influență ce nu poate fi neglijată dat fiind faptul că 70% din numărul total de carduri aflate în circulație la sfârșitul anului 2018 reprezentau carduri emise la condiții salariale sau sociale [7].

Depășind aria de analiză la nivel de sucursală a fenomenului de emisie a cardurilor de plată, putem observa că în ultimii 5 ani, la nivelul aceleiași bănci și chiar la nivel național, majorarea numărului de clienți în perioada lunilor iulie-septembrie, influențează în ansamblu procesul de emisie a cardurilor. Cu toate acestea, nu putem neglija caracterul sezonier al oricărei activități economice, precum și decizii la nivel macro-economic care pot interveni în evoluția indicatorilor activității cu carduri de plată precum:

- încetarea activității celor 3 bănci licențiate în anul 2015 ce a generat o reorientare a clienților acestora către alte bănci licențiate din țară și respectiv a majorat considerabil numărul cardurilor emise;
- decizia de distribuire a prestațiilor sociale pe card în anul 2016 preluată din practica internațională privind majorarea plăților fără numerar și transparentizarea economiei informale care a extins semnificativ numărul potențialilor deținători de carduri, sau;
- diverse campanii/acțiuni realizate de către emitenții de carduri de plată sau sistemele de plăți în vederea promovării plăților cu cardul, etc.

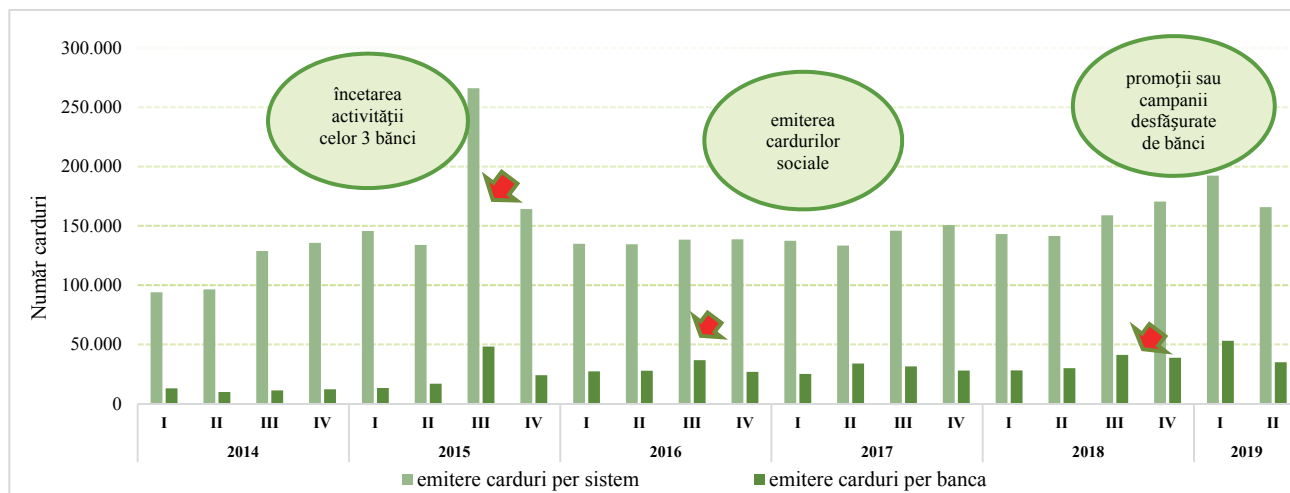

Figura 2. Reprezentarea activității de emiteră a cardurilor de plată (per bancă/sistem), 2014-2019

Sursa: Elaborat de autor în baza observațiilor proprii și a datelor BNM

Odată definită interferența dintre diasporă și activitatea de emiteră a cardurilor, se conturează necesitatea studierii continuității acestui fenomen. Prin urmare, analizând numărul operațiunilor efectuate peste hotare în ultimii 6 ani cu cardurile de plată emise în Republica Moldova, observăm în anul 2018 un număr al plăților efectuate de aproximativ 10 ori mai mare decât în anul 2012. La moment, nu există date disponibile cu privire la distribuția pe arii geografice a plăților efectuate, însă comparând curba evoluției plăților cu cea a numărului populației din Republica Moldova, remarcăm ușor interdependența.

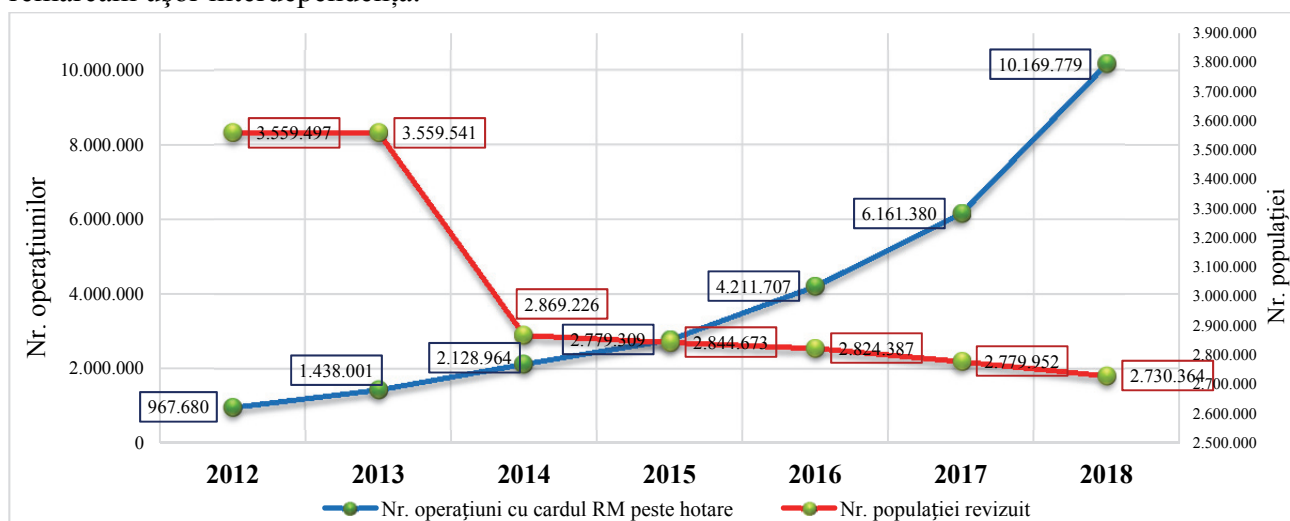

Figura 3. Evoluția operațiunilor efectuate peste hotare cu cardurile emise în RM versus numărul populației, 2012-2018

Sursa: BNM, BNS

Un alt factor care influențează utilizarea peste hotare a cardului de plată emis în Republica Moldova, este faptul că, potrivit sondajului realizat în cadrul ciclului de studii *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia*, publicat de Organizația Mondială a Migrației, Misiunea în Moldova în anul 2017, 94% la sută din migrații moldoveni sunt titulari ai unui pașaport moldovenesc valid, în timp ce doar 20% dețin pașaportul țării de ședere [3]. În articolul *Evoluția necesităților diasporei moldovenești prin prisma piramidei lui Maslow și a celor șapte congrese ale diasporei*, am menționat modul în care au evoluat

necesitățile diasporei odată cu consolidarea fenomenului în sine. Astfel, odată depășite necesitățile primare de asigurare a locuinței și venitului de bază, se conturează necesitatea de siguranță financiară (pe lângă siguranța locului de muncă, a serviciilor consulare garantate, etc.). Prin urmare, această necesitate poate fi mai rapid satisfăcută prin gestiunea unui cont de card deschis în băncile din Republica Moldova și acceptat spre plată la nivel internațional [2].

Odată cu obținerea de către migranți a actelor de identitate ale țărilor de destinație, putem observa un revers al fenomenului, adică majorarea plăților efectuate în Republica Moldova prin intermediul cardurilor de plată emise peste hotare. Odată acumulate pe un card emis în străinătate, fie din salarii, fie din alte surse de venit, economiile migranților din diaspora vor fi utilizate pentru efectuarea plăților în țara de origine în momentul revenirii temporare a acestora.

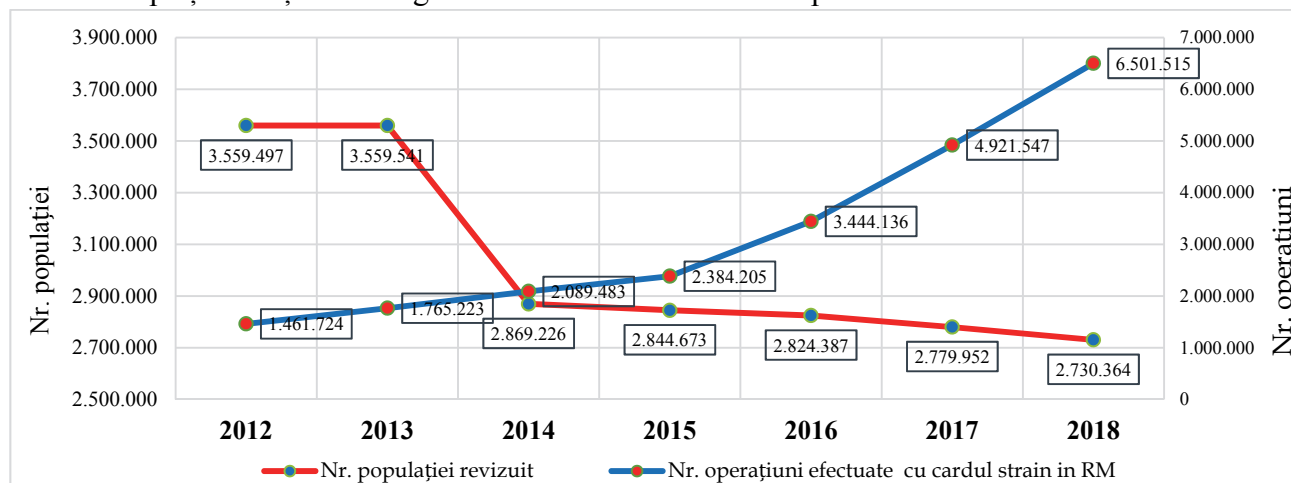

Figura 4. Evoluția operațiunilor efectuate în RM cu cardurile emise în străinătate versus numărul populației, 2012-2018

Sursa: BNM, BNS

Ca și în primul caz analizat, numărul plăților efectuate este în raport invers proporțional cu numărul populației din Republica Moldova, dar probabil și în corelare cu alți factori de influență ce nu pot fi subestimați precum achitățile efectuate de persoanele venite în scop de turism, dezvoltarea platformelor locale de comerț electronic sau evoluția cursului firească al plăților fără numerar impulsionat de dezvoltarea tehnologiilor informaționale.

În concluzie, menționăm câteva aspecte ce caracterizează punctele tangențiale ale diasporei și ale activității sistemelor de plăți cu carduri din Republica Moldova și anume:

- Activitatea în cadrul sistemelor de plăți cu carduri este un proces actual, dinamic și în continuă dezvoltare;
- Unul dintre factorii care influențează evoluția indicatorilor aferenți activității cu carduri de plată este experiența de achitare a migranților acumulată peste hotare transpusă în opțiunea de plată în țara de origine;
- Numărul și valoarea operațiunilor efectuate prin intermediul cardurilor de plată a crescut simultan cu intensificarea procesului de migrare a cetățenilor Republicii Moldova;
- Deținerea unui card/cont de plată constituie o pârghie în satisfacerea necesității de siguranță financiară a individului (migranțului).
- Diaspora reprezintă un segment important al clientelei băncilor licențiate din Moldova exprimat prin intenția de explorare a potențialului acestora precum și prin elaborarea unui spectru larg de servicii financiare destinate migranților, ș.a.;

Asociațiile și grupurile diasporei au un rol important în realizarea acțiunilor și obiectivelor strategice în domeniul diaspora, migrație și dezvoltare pentru țările de origine. Factorul integrator pentru toate structurile diasporei este apartenența națională și civică, care necesită consolidare, valorificare și susținere din partea autorităților din Republica Moldova în vederea eficientizării activității lor pentru ambele părți.

Referindu-ne la impactul diasporei asupra evoluției indicatorilor activității cu carduri de plată din Republica Moldova, propunem următoarele recomandări:

- Promovarea continuă a instrumentelor de plată electronice în vederea reducerii economiei informale și limitării plăților efectuate în numerar;
- Asigurarea unui mediu financiar favorabil atragerii remitențelor din diaspora prin intermediul instrumentelor de plată fără numerar;
- Consultarea diasporei în vederea implementării serviciilor financiare accesibile, inovative și robuste, bazate pe necesitățile migranților;
- Preluarea experienței internaționale în dezvoltarea pieței cardurilor de plată din Republica Moldova (extinderea posibilităților operaționale ale cardurilor, acordarea serviciilor VIP adiacente, implementarea plăților instant, majorarea gradului de bancarizare al populației, etc.) inclusiv prin cooptarea competențelor diasporei.

BIBLIOGRAFIE:

1. Hotărârea de Guvern Nr. 200 din 26.02.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale „Diaspora-2025” și a Planului de acțiuni pentru anii 2016-2018 privind implementarea acesteia. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 49-54 din 04.03.2016.

2. CHIRVAS, Cristina, *Evoluția necesităților diasporei moldovenești prin prisma piramidei lui Maslow și a celor șapte congrese ale diasporei*, Culegerea de articole a conferinței științifice internaționale “Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine”, IOM Moldova, Chișinău 2018, 594 p.
3. MOȘNEAGA, Valeriu, *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia (Ciclu de studii)*, IOM Moldova, 2017, ISBN 978-9975-4469-9-0, 206 p.
4. POROJAN, Andreea, *Ce soluții există pentru creșterea gradului de incluziune financiară a populației?* Financial Market, <https://www.financialmarket.ro/finante-personale/educatie-financiara/ce-solutii-exista-pentru-cresterea-gradului-de-incluziune-financiara-a-populatiei/>, (citată pe 20.09.2019).

5. *Comment associer les diasporas au développement. Manuel a l'usage des decideurs et praticiens dans les pays d'origine et d'accueil*. OIM, MPI, 2012, ISBN 978-92-9068-658-3, 273p.
6. *The Global Findex Database*, The World Bank Group, Washington DC, ISBN (electronic): 978-1-4648-1268-2, 151 p.

7. <http://bnm.md/bdi/pages/reports/dsp/DSP1.xhtml>

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ МОЛДОВЫ

Ирина КРОТЕНКО, др., IRIM
Екатерина МИРОНЕНКО, докторанд, ULIM
Елена ЧЕРНОВА, Технологический колледж

*Институт Международных Отношений Молдовы (IRIM): 54, ул. Пушкина, мун. Кишинэу,
Республика Молдова, тел.: +373 22 21-09-62, факс: +373 22 21-09-62, e-mail:
crotenco.irina@gmail.com*

*Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM): 52, ул. Влайку Паркалаб, MD-
2012, мун. Кишинэу, Республика Молдова, тел.: (+373 22) 22 00 29, факс: (+373 22) 22 00 28, e-mail:
katya.mironenko_14@mail.ru*

*Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM): 52, ул. Влайку Паркалаб, MD-
2012, мун. Кишинэу, Республика Молдова, тел.: (+373 22) 22 00 29, факс: (+373 22) 22 00 28, e-mail:
alena.chernobelkina@mail.ru*

Автор, ведущий переписку: crotenco.irina@gmail.com

Аннотация.

Цель работы – изучение путей совершенствования стратегических механизмов развития международной торговли Молдовы. Результаты: Исследуется проблема стратегического менеджмента в международной торговле. Проанализировано состояние развития международной торговли Молдовы и ее стратегической составляющей. Предложены направления совершенствования стратегических механизмов развития международной торговли Молдовы.

Ключевые слова: международная торговля, стратегические механизмы, Молдова.

Классификация JEL: F1, F19, F4, F40.

ВВЕДЕНИЕ

В современных условиях международная торговля становится ведущим компонентом устойчивости национальной экономики. Новые механизмы влияния на экономику стран через международную торговлю оказывают существенное, а порой и определяющее воздействие на эффективность национальной хозяйственной системы и экономики государства. Резко повысились роль и значение таможенных, налоговых, санкционных и иных правил и процедур. Однако, наряду с внешним воздействием, внутренние факторы по-прежнему остаются актуальными для успешного функционирования внешней торговли страны. Центральное место среди факторов внутреннего развития национальной международной торговли занимают стратегические механизмы ее функционирования. В Молдове роль стратегических механизмов формирования международной торговли не в полной мере соответствует европейским подходам. Наличие значительных резервов совершенствования стратегических механизмов развития международной торговли Молдовы предопределяет актуальность проводимого исследования. Особенно важным представляется разработка рекомендаций по улучшению сложившейся ситуации в этой сфере в стране.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В качестве информационной базы при подготовки данной работы использованы материалы статистических исследований международных организаций (статистического отдела Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН, МВФ, Всемирной торговой организации, Евростата, Организации экономического сотрудничества и развития, Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию, Всемирной таможенной организации), нормативных и информационных материалов правительства Республики Молдова, включая базы данных национального бюро статистики, публикаций отечественных и зарубежных исследователей. Методы исследования включают в себя такие методы анализа информации и формулировки выводов, как системно-структурный анализ, методы научной абстракции, индукция и дедукция, синтез, сравнение, описание, качественный и количественный анализ данных, табличный и графический методы представления информации, а также базируется на законах, принципах и категориях диалектической логики.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИИ

В современных условиях международная торговля Молдовы проходит через непростой этап своей деятельности. С одной стороны, внутренняя экономическая ситуация в стране характеризуется не предполагает возможности роста экспортного потенциала в условиях сужением номенклатуры производимой продукции. Это касается как группы производства товаров (промышленность и сельское хозяйство), так и сферы международных услуг. С другой стороны, Молдова, уходя с рынков СНГ и Евразийского экономического союза, получила на пространстве ЕС не свободный рынок, а квоты на поставку своей продукции и ограничения на международную торговлю по ряду параметров. В результате номенклатура поставляемых на экспорт товаров сократилась и импорт в разы превышает экспорт, создавая дополнительное напряжение платежному и государственному бюджету. В этих условиях страна нуждается в оперативном реформировании действующих механизмов стратегического менеджмента, переходя на деле на современные методы, основанные на опыте хозяйствования в развитых странах.

Как показывает передовая зарубежная практика, исследование направлений совершенствования стратегических механизмов развития международной торговли приобретает особую важность в современных условиях, на этапе эволюции функций менеджмента [9, с.103-104] и формирования приоритетности планирования и его стратегического компонента в рыночных условиях.

Международная торговля Республики Молдова в последние годы характеризуется рядом специфических особенностей. Показатели международной торговли Молдовы не имеют стабильной динамики роста под воздействием разнообразных факторов (экономических, политических и пр.). Проведенный нами анализ показывает, что за последние годы основные стоимостные показатели внешней торговли Молдовы имеют тенденцию к росту (см. табл. 1).

Таблица 1. Основные показатели внешней торговли Молдовы за 2010 – 2018гг. (разработано автором по данным [2])

	Годы				
	2010	2015	2016	2017	2018
Экспорт, млн. долларов США	1541,5	1966,8	2044,6	2425,0	2706,2
в % к предыдущему году	120,1	84,1	104,0	118,6	111,6
Импорт, млн. долларов США	3855,3	3986,8	4020,3	4831,3	5760,1
в % к предыдущему году	117,6	75,0	100,8	120,3	119,2
Торговый баланс, млн. долларов США	-2313,8	-2020,0	-1975,7	-2406,4	-3053,9
в % к предыдущему году	116,0	67,8	97,8	121,8	126,9

Исходя из таблицы 1 видно, что экспорт товаров из Молдовы за 2010-2016 гг. вырос на 33%, с US\$ 1541,5 млн. до US\$ 2045,3 млн. В 2017 г. объемы экспорта продолжили увеличиваться, превысив показатель 2016 г. на 18,6%, а в 2018 ещё на 11,6%. При этом тенденция развития показателя является нестабильной – наблюдалось снижение объемов экспорта в 2012, 2014 и 2015 г.

В импорте наблюдаются значительные колебания – так, сравнивая показатели 2010 и 2016 г. можно отметить небольшой рост (4% за 6 лет – с US\$ 3855,3 млн. до US\$ 4020,3 млн.), однако уже в 2017 г. импорт возрос еще на 20,2%, затем в 2018 – на 19,2% и составил US\$ 5760,1. За исследуемые годы в импорте, как и в экспорте наблюдается неустойчивая динамика (от плюс 35% в 2011 г. до минус 25% в 2015 г.).

Вместе с тем, торговый баланс внешней торговли Молдовы за 2010-2018 гг. оставался стабильно пассивным, т.е. разница между объемом экспорта и объемом импорта в стоимостном выражении отрицательная (-2,3 млрд. US\$ в 2010 г., -2 млрд. US\$ в 2015, -3 млрд. US\$ в 2018). Отметим, что с 2014 по 2016 г. эта разница уменьшалась, что оценивается положительно, однако в 2017 г. дефицит торгового баланса вновь увеличился и составил 2,4 млрд. US\$, что на 430,5 тыс. US\$ (+21,8%) больше, чем в 2016 [3].

Таблица 2. Показатели динамики внешней торговли Республики Молдова за 2014-2018 гг. [2]

	2014 (млн. дол.США)	2015 (млн. дол.США)	2016 (млн. дол.США)	2017 (млн. дол.США)	2018 (млн. дол.США)	2018 в % к 2014
Экспорт	2339,5	1966,8	2044,6	2425,0	2706,2	115,7
Импорт	5317,0	3986,8	4020,3	4831,3	5760,1	108,3
Торговый оборот	7656,5	5953,6	6064,9	7256,3	8466,3	110,6

Торговый оборот за анализируемый период также характеризуется нестабильной динамикой (табл. 2). В начале периода (2014-2015 гг.) наблюдался спад, а затем в 2016-2018 гг. рост и положительная динамика. Так в 2014 г. торговый оборот составил 7656,5 млн. долл. США, а в 2015 г. – 5953,6 млн. долл. США, что на 1702,9 млн. долл. меньше, чем в предыдущем. В последующие 2016-2017 гг. торговый оборот увеличивался. В 2016 г. он составил 6064,9 млн. долл. США, а в 2017 г. - 7256,3 млн. долл. США, что по

сравнению с 2015 г. на 1302,7 млн. долл. больше. В 2018 г. торговый оборот достиг 8466,3 млн. долл. США, превысив показатель 2014 г. на 10,6%.

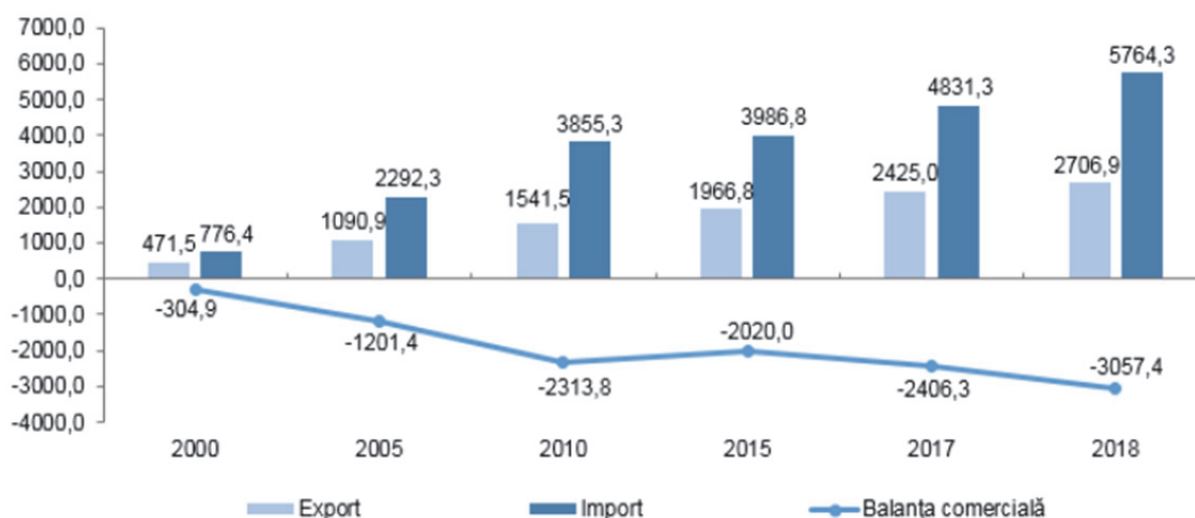

Рис. 1. Тенденции внешней торговли товарами (тыс. долл. США) [1]

Графическое изображение уровней и динамики экспортно-импортных операций Республики Молдова за ряд последних лет (см. рис. 1) наглядно демонстрирует неравномерность изменения основных показателей (экспорт, импорт, сальдо торгового баланса).

Таблица 3. Торговый баланс Молдовы по интеграционным группировкам за 2013-2018 гг. [2]

	2013		2015		2017		2018		Структура (%)	
	Млн. долл. США	В % к 2012	Млн. долл. США	В % к 2014	Млн. долл. США	В % к 2016	Млн. долл. США	В % к 2017	2013	2018
Торговый баланс - всего, в том числе:	-3064,1	100,4	-2020,0	67,8	-2406,4	121,8	-3053,9	126,9	100	100
Страны Европейского союза (ЕС-28)	-1334,8	102,3	-736,7	55,7	-792,3	123,5	-988,9	124,8	43,6	32,4
Страны СНГ	-749,1	107,7	-525,8	73,7	-743,2	121,2	-1033,2	139,0	24,4	33,8
Остальные страны	-980,2	93,3	-757,5	80,4	-870,8	120,8	-1031,8	118,5	32,0	33,8

Торговый баланс за этот же период также показал неравномерные «скачки» экспорта и импорта (табл. 3). С 2014 по 2016 год наблюдается положительная тенденция к сокращению дефицита торгового баланса. Сокращение разрыва между экспортом и импортом в 2016 году привело к накоплению отрицательного сальдо торгового баланса в размере US\$ 1975,0 млн., что оказалось на US\$ 45,0 млн. меньше, чем в 2015 году. За период с 2014 по 2016 гг. включительно произошло сокращение торгового баланса на сумму US\$ 1002,5 млн. Однако в 2017 г. разрыв между экспортом и импортом вновь стал увеличиваться, достигнув в 2018 г. US\$ 3053,9 млн.

Нестабильная динамика экспортно-импортных поставок в последние десятилетия наблюдается в целом по международной торговле, экспорту и импорту, торговому балансу, группам товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности (ВЭД), группам стран (ЕС, СНГ) и отдельным странам-участникам ВЭД и др.

Анализ всей совокупности механизмов функционирования международной торговли Республики Молдова свидетельствует о наличии значительных резервов в формировании устойчивой и эффективной хозяйственной сферы. Совокупность механизмов стратегического управления международной торговлей должна обеспечить весь перечень функциональных компонентов: планирования, организации, координирования, стимулирования, учета и контроля. Значительную роль в этом направлении призваны сыграть стратегические методы развития отрасли во всех функциональных сферах менеджмента.

Важное место в системе механизмов стратегического менеджмента национальной сферой международной торговли занимает функция учета и контроля, которая в значительной мере реализуется с помощью статистических исследований.

Особую роль в совершенствовании стратегических механизмов развития международной торговли призвано сыграть разработанное ООН руководство для составителей статистики международной торговли товарами [8]. Руководство разработано в сотрудничестве группы экспертов по статистике международной торговли товарами (ГЭСМТТ) не только отдельных стран (США, Китай, Германия и др.), но также Евростат, Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Комиссии Таможенного союза (Беларусь, Казахстан и Российская Федерация), Общего рынка востока и юга Африки (КОМЕСА), Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию (ЮНКТАД), Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО), Всемирной таможенной организации (ВТАО), Всемирного почтового союза (ВПС), Статистического отдела и Секретариата Организации Объединенных Наций и т.д.

Значительный объем руководства (около 400 стр.) позволяет охватить широкий спектр проблем статистики международной торговли товарами и, в частности, нормативно-правовой базы и источников данных; составления данных и конкретных элементов данных; составления данных по торговле конкретными категориями товаров; метаданным и распространению данных; индексам внешней торговли и данным, скорректированным с учетом сезонных колебаний. Приводится широкий перечень примеров опыта отдельных стран по организации и осуществлению статистики международной торговли товарами.

Интересными для Молдовы представляются одобренные международным сообществом примеры объединения данных, полученных из разных источников, и в частности, опыт Уганды по обследованию неофициальной трансграничной торговли (Пункты 7.17–7.18), а также опыт Турции по обследованию челночной торговли (Пункт 7.19) и др.

Мировое сообщество в настоящее время обеспечило нормативную базу информационного обеспечения учета и контроля международной торговли не только товаров, но и услуг. Общеизвестно, что крупнейшей отраслью сферы услуг и третьей в всей мировой торговле товарами и услугами является туризм, опережающий по размеру годового дохода производство и реализацию продуктов питания. В 2018 г. доходы от туризма составили более 1400 млрд \$US или 10% глобального валового внутреннего продукта. В туризме действует каждое десятое рабочее место в мировой экономике.

Экспортно-импортные операции в сфере услуг имеют свои особенности в учете. В частности, в туризме (путешествия) экспортом является прибытие туриста в страну путешествия (международные туристические прибытия). В результате экспортными доходами от туризма в Молдове являются расходы иностранных граждан на молдавской территории и часть их затрат на оплату услуг молдавских компаний за рубежом (например, за международные перевозки).

Учитывая столь значительное место и роль туризма в мире, международные организации (ООН, ВТО, Eurostat, ОЭСР, МВФ и ЮНВТО) совместно разработали и утвердили два методических документа, регулирующих информационное обеспечение системы статистического учета сектора туризма и путешествий [3, 5]. Эти документы регулируют всю совокупность нормативно-регламентирующего информационного обеспечения системы стратегического менеджмента международных экспортно-импортных операций туристической отрасли и всех ее подотраслей (размещение, питание, транспортное и экскурсионное обслуживание, развлечения и др.). Внедрение Вспомогательного счета туризма является одним из международных приоритетов в системе стратегического менеджмента.

Вместе с тем в Молдове внедрение Вспомогательного счета туризма осуществляется медленно. Национальное бюро статистики, таможенная и миграционная службы Молдовы не обеспечили в полной мере унификацию национальной методологии учета туристических услуг с рекомендуемой ООН, ВТО, Eurostat, МВФ, ОЭСР и ЮНВТО методологической основой Вспомогательного счета туризма. Более того, в стране отсутствует концепция стратегического развития международного туризма, не актуализирован закон об организации и осуществлении туристической деятельности, не обеспечено в виде отдельных актов законодательное регулирование деятельности в области функционирования и развития социального, сельского и экологического туризма. Необходимо также законодательно определить позицию по религиозному туризму в Молдове, посещению в туристических целях праздничных мероприятий и родственников.

В свете современной ситуации туристической индустрии Молдовы и необходимости обновления и пересмотра ряда нормативных и стратегических документов в этой отрасли, 16 апреля 2014 г. Правительство РМ утвердило новую Стратегию развития туризма до 2020 года. Среди перспектив внедрения стратегии, была названа необходимость внесения изменений в Закон № 352-XVI «об организации и осуществлении туристической деятельности» от 24 ноября 2006 г., с последующей разработкой нового закона, разработка и внедрение стандартов качества туристических услуг и др. [7]. Однако коренного перелома ситуации здесь не произошло.

В условиях формирования эффективного национального экономического комплекса на стратегическую перспективу правительству страны целесообразно:

- разработать и представить на рассмотрение Парламента Концепцию развития туризма в Молдове, как базового элемента стратегического менеджмента международной торговли услугами отраслевого комплекса.

- гармонизировать действующую Стратегию развития отрасли на перспективу до 2020 г. с международными и европейскими нормативными документами (на период до 2030 г.); сформировать стратегические механизмы активизации туризма на уровне регионов развития (Север, Центр, Юг), районов, населенных пунктов (включая муниципий); разработать новые и переработать действующие отраслевые нормативные документы по развитию туризма и его инфраструктуры (размещение, питание, развлечения, транспорт и дорожная инфраструктура, финансово-страховая сфера, образование и пр.).

- обеспечить плановый горизонт стратегических решений (стратегий, комплексных целевых планов и программ) на долгосрочный период на перспективу 10-15 лет.

- использовать накопленный мировой передовой опыт хозяйствования в стратегическом планировании регулярно корректируя стратегии, долгосрочные планы и программы на принципе обратной связи реализации среднесрочных и текущих (оперативных) планов.

- принять меры совместно с национальным банком по реализации в Молдове положений Хартии туризма ЮНВТО, методологических требований Вспомогательного счета туризма ООН, Международных рекомендаций по статистике туризма ООН, рекомендаций ЮНВТО по классификации структур по размещению туристов и т.д. [4].

Желательно чтобы во всех органах местного публичного управления (муниципии, регионы развития, районы, населенные пункты) в составе организационных структурах были сформированы подразделения по региональному стратегическому развитию экспортного потенциала международной торговли товарами и услугами по отраслям региональной специализации.

Для Молдовы полноценное и безусловное внедрение всей совокупности стратегических механизмов хозяйствования рекомендуемых международными организациями представляется весьма важным. В соответствии с методологией, разработанной за рубежом и в частности в США (Мескон М. и др.), механизм стратегического менеджмента включает в себя выбор миссии, формулирование целей (долгосрочных, среднесрочных, краткосрочных) и разработку документов, обеспечивающих реализацию указаний по принятию решений и действия (политика, стратегии, процедуры, правила, бюджеты) [4].

ВЫВОДЫ

В Молдове необходимо обеспечить полноценное внедрение всех компонентов руководства для составителей статистики международной торговли товарами (СМТТ 2010-РС), используя одобренные международным сообществом для внедрения опыт США, Евросоюза, ЮНКТАД, МВФ, Германии, Бразилии и др.

Важным для Молдовы представляется разработка на основе норм современного международного маркетинга и утверждение на долгосрочную перспективу всей совокупности административно-регламентирующих механизмов стратегического менеджмента применительно к международной торговле страны и, в частности, концепции, стратегии, национальных планов и программ по видам экономической деятельности, формам международной торговли товарами и услугами, территориям и направлениям развития.

Национальному бюро статистики, таможенной и миграционной службе Молдовы следует унифицировать национальную методологию учета туристических услуг с рекомендуемой международными организациями методологической основой Вспомогательного счета туризма.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Biroul național de statistică. Activitatea de comerț exterior a Republicii Moldova în anul 2018. <http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6256>.
2. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Comerțul exterior pe grupe de tari, 1997-2018. http://statbank.statistica.md/_pxweb/pxweb/ro/_40%20Statistica%20economica/_40%20Statistica%20economica_21%20EXT_EXT010_serii%20anuale/EXT010100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
3. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год. Мадрид и Нью-Йорк, Организация Объединенных Наций, 2010. 145 с. ISBN 098-92-1461023-6.
4. Кротенко Ирина Юрьевна. Стратегический менеджмент развития регионального комплекса (на примере сферы туризма Республики Молдова). - Кишинэу, Издательство МЭА, 2018. - 193 с. ISBN 978-9975-75-936-6.
5. Международные рекомендации по статистике туризма. 2008 год. Мадрид и Нью-Йорк, Организация Объединенных Наций, 2010. 179 с. ISBN 978-92-1-461021-2.
6. Национальное бюро статистики Молдовы. Внешнеторговая деятельность Республики Молдова в 2017 году. <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5908>.
7. Постановление Правительства РМ об утверждении Стратегии туризма «Туризм 2020» и Плана действий по внедрению Стратегии развития туризма «Туризм 2020» на 2014-2016 гг. № 338 от 19.05.2014. В: Monitorul Oficial, 23.05.2014, № 127-133.
8. Статистика международной торговли товарами: Руководство для составителей, первое пересмотренное издание (СМТТ 2010-РС). Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 2015 год. 389 с.
9. Сырбу И.М., Кротенко Ю.И. Менеджмент. – Ch.: Evrica, 2006. – 242 с. ISBN 978-9975-942-78-2. (с.103-104).

COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN PRODUCȚIE: PARTICULARITĂȚI ȘI FORME

Natalia LOBANOV

*Academia de Studii Economice a Moldovei, 61, str. Banulescu-Bodoni, MD-2005, Chișinău,
R. Moldova, lobanov.natalia@ase.md*

Abstract

Scopul cercetării constă în evidențierea particularităților procesului și a formelor de cooperare economică contemporană. Metode de cercetare: analiza, sinteza, abordarea comparativă. Se constată, că interacțiunile internaționale dintre entitățile economice din cadrul economiei mondiale bazate pe o utilizare mai activă și eficientă a diviziunii mondiale a muncii, în contextul globalizării, depășesc cadrul tranzacțiilor de comerț exterior. Pe măsură ce se dezvoltă, cooperarea internațională în domeniul producției include diverse forme de activitate în domeniile de fabricare, desfacere, servicii tehnice, tehnologie, cercetare-dezvoltare etc. Complexitatea devine cea mai importantă caracteristică a cooperării internaționale în producție.

Cuvinte cheie: coproducție, subproducție, întreprindere mixtă, consorțiu, alianță strategică.

JEL: F 02, F 23.

INTRODUCERE

În lumea contemporană cooperarea este unul din fundamentele progresului socio-economic și tehnico-științific al țărilor lumii, nucleul proceselor economice mondiale, integrării economice regionale, transnaționalizării (producere, cercetare și dezvoltare, domeniul financiar etc.) și globalizării.

Majoritatea economiștilor consideră că cele mai importante caracteristici ale cooperării internaționale de producție sunt legăturile economice pe termen lung (repetate), concentrarea lor directă pe producția de bunuri materiale, activități comune sau tehnologice, în scopul reducerii costurilor, creșterii productivității muncii, calității produselor și eficienței procesului de fabricare. În acest caz, cooperarea se extinde atât la producția propriu zisă, cât și la activitățile anterioare procesului de producție sau legate de acesta într-un alt mod, de exemplu, comercializarea de produse finite.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Odată cu intensificarea proceselor de globalizare și dezvoltarea forțelor productive, apar noi oportunități pentru obținerea unui efect sinergetic din cooperare. Pe măsură ce diviziunea internațională a muncii se adâncește, realizând un model de cooperare internațională, entitățile comerciale obțin beneficii care nu le-ar fi disponibile în mod unilateral. Cooperarea economică este forma de colaborare internațională între statele lumii și agenții economici pe baze contractuale, a utilizării comune a resurselor financiare, materiale și tehnologice a tuturor partenerilor în scopul obținerii avantajelor reciproce. [1]

Forța motrice a cooperării internaționale în producție sunt beneficiile economice obținute din diviziunea internațională a muncii și specializarea în producție. Din aceste poziții metodologice, este posibil ca cooperarea internațională în producție să se interpreteze, în primul rând, ca un schimb stabil de bunuri și servicii între țări folosind beneficiile diviziunii internaționale a muncii, și în al doilea rând, ca o activitate comună care vizează obținerea unui profit și îmbunătățirea situației financiare a întreprinderilor partenere. În primul caz, relațiile de cooperare internațională comportă un caracter comercial și economic pronunțat, în cel de-al doilea - caracter de producție inter-firmă și aspect științifico-tehnic.

Susținem opinia, că cooperările interstatale sunt necesare pentru atenuarea consecințelor nefaste ale dezechilibrelor economice, financiare, ale schimbărilor negative demografice, ecologice, creșterii deficitelor bugetare, datoriilor de stat, funcționării defectuoase a sistemelor bancare, ratei mari a șomajului. Problemele enumerate pot fi soluționate în exclusivitate prin eforturi în cadrul unor colaborări, cooperări internaționale. În acest scop, sunt necesare: promovarea activităților fiscale; efectuarea restructurărilor economice; asigurarea stabilității cursurilor de schimb valutar; reducerea volatilității; estimarea reală a situațiilor economice din diverse țări. [2]

Interacțiunile internaționale dintre entitățile economice din cadrul economiei mondiale bazate pe utilizare mai activă a diviziunii internaționale a muncii în contextul globalizării depășesc cadrul tranzacțiilor de comerț exterior, dezvoltându-se noi forme de cooperare în diferite domenii de activitate, dar, în articolul nostru, ne oprim, în special, la cooperarea în producție.

Experiența mondială arată că cooperarea în producție este un proces istoric obiectiv, inerent tuturor metodelor de producție, țărilor cu orice sistem socio-economic. Această formă de interacțiune a subiecților economiei mondiale a devenit un accelerator al restructurării industriale, pe o nouă bază tehnologică, inclusiv prin utilizarea la scară largă a tehnologiilor informaționale.

În literatura economică, termenul de „cooperare în producție” este utilizat atât într-un sens restrâns, cu referință la cooperarea activității exclusiv în domeniul de producție, cât și într-un sens larg, incluzând diferite domenii ale activității economice a întreprinderilor: cercetare științifică, suport material și tehnic, proces de producție, vânzări produse, managementul întreprinderii. În contextul globalizării economiei, transformarea cooperării internaționale în domeniul producției este însoțită de o creștere a contradicțiilor sale. Acestea sunt contradicții interne care apar ca urmare a interacțiunii părților în cadrul procesului și contradicții externe care se manifestă ca un conflict al procesului de cooperare cu mediul.

O analiză a experienței mondiale arată că cooperarea internațională în producție este un factor important în dezvoltarea inovatoare a economiei, deoarece oferă posibilitatea de a combina și materializa noi idei avansate, realizări în domeniul științei fundamentale, cercetări aplicate, producție, management și tehnologii informaționale, utilizarea integrată a diverselor resurse de producție. Economisirea resurselor financiare și a timpului se realizează în legătură cu dezvoltarea schimbului de bunuri și a elaborărilor științifice și tehnologice între țări, precum și odată cu creșterea volumului producției. Astfel, cooperarea internațională în producție este un factor esențial în dezvoltarea inovatoare a întregii economii globale. Datorită transferului de tehnologie și a abilităților de management, multe produse complexe sunt create pe baza lanțurilor valorice globale. De exemplu, Boeing are peste 900 de furnizori, inclusiv startup-uri ce produc produse inovaționale intermediare, a căror obiectiv este participarea în rețelele valorice globale.

Airbus este rezultatul producției comune a mai multor țări europene. Principalele secțiuni ale avionului Airbus A380 sunt construite la întreprinderi din Franța, Marea Britanie, Germania și Spania. Datorită dimensiunilor lor, se transportă la Toulouse pe uscat și apă, deși transportul pieselor pentru alte avioane Airbus este efectuat de bordul „Beluga A300-600”. Componentele pentru A380 sunt fabricate de companii precum Rolls-Royce, Safran, United Technologies, General Electric și Goodrich. [3]

Secțiunile de nas și coadă ale fuselajului se încarcă orizontal la Hamburg pe nava „Ville de Bordeaux”, deținută de Airbus, iar de acolo navigează spre Marea Britanie. Consolele cu aripi sunt făcute în Filton (suburbia orașului Bristol) și în Broughton (Țara Galilor), de unde cu barja sunt livrate către Mostin, unde se încarcă pe „Ville de Bordeaux”, împreună cu secțiunile aflate deja la bord. Pentru a încărca alte secțiuni, nava intră în Saint-Nazaire în vestul Franței și, mai departe, se

descărca în Bordeaux. Apoi la bordul navei sunt urcate secțiuni de fuselaj și coadă din Cadiz și livrate la Bordeaux. De acolo, părți ale A380 se transportă cu barjă către Langon (Gironde) și mai departe, la sol, până la atelierul de asamblare din Toulouse. După toate acestea, avioanele se transportă Hamburg, pentru a fi echipate și vopsite.

A380 este un pas important în eforturile Airbus de a concura la egal cu grupul american Boeing. Însă vânzările de avioane cu patru motoare au scăzut pe măsură ce companiile aeriene se îndreaptă spre avioanele cu două motoare și un consum mai mic de combustibil, precum Boeing 787 și 777 sau Airbus A350.

Începând din martie 2015 și până în prezent, Airbus nu a vândut niciun A380, înregistrând doar anularea comenzilor pentru două aparate. Ca urmare a reducerii vânzărilor, Airbus a redus ritmul de producție pentru avioanele A380 de la un vârf de 30 de unități pe an până la opt exemplare pe an în 2019, în speranța că vânzările își vor reveni. În februarie 2019 Airbus a anunțat că scoate din producție cel mai mare avion de pasageri din lume, A380. Pe ultimul îl va livra în 2021 companiei Emirates, cel mai mare client al său. Airbus nu are suficiente comenzi pentru a susține producția, în ciuda eforturilor din ultimii ani, precizează conducerea. [4]

Printre formele de cooperare care cunosc dezvoltare accentuată în perioada de față menționăm coproducția, subcontractarea, întreprinderile mixte, consorțiile, alianțele strategice, grupurile de interes economic.

Coproducția are o largă utilizare în relații intra-firmă, în deosebi între marile companii din industria aerospațială, automobilului, electronică. Se realizează de regulă, între firmele, care se află într-o dependență reciprocă directă din punctul de vedere a specializării. Ea se bazează pe specializarea internațională pe piese, agregate, alte părți componente sau pe etape ale procesului tehnologic. Apelând la cooperare, părțile tind să-și accentueze gradul de specializare, obținând concomitent, fără investiții suplimentare considerabile, un profit maxim pe seama economiei de cost și creșterii volumului de producție finită. Cooperarea presupune un schimb de componente în conformitate cu condițiile de specializare stabilite în prealabil, iar asamblarea produsului finit se face de către fiecare partener în mod autonom. Fiecare partener se specializează pe componente, în fabricarea cărora dispune de cele mai înalte performanțe tehnice (bazate adesea pe propriile brevete de invenție), experiență acumulată, cheltuieli mai reduse. Are loc un schimb de produse semifinite, dar pot avea loc și livrări de produse finite (echipament electric, aparate etc) utilizate ca componente la asamblarea produsului finit.

Subcontractarea ca formă a cooperării internaționale în domeniul producției este una dintre componentele importante care asigură dezvoltarea inovatoare a SUA, Japoniei, Finlandei, Germaniei, Spaniei și altor țări occidentale. Analiza experienței internaționale arată că aceasta este o formă de încorporare a întreprinderilor mici și mijlocii în rețelele globale de producție. Astfel, în Japonia, ponderea întreprinderilor mici implicate în subcontractare reprezintă 65%, în industria electronică - 86%. O analiză a activităților marilor companii din rețea arată că adesea ele se transformă treptat din societăți comerciale în companii comerciale și producătoare. Deoarece valoarea adăugată este creată în producție, includerea producției oferă un avantaj competitiv companiilor comerciale. Într-un mediu concurențial, este imposibil sau foarte dificil să influențezi prețurile de piață (prețurile stocurilor, prețurile de vânzare cu amănuntul), taxele vamale, costurile de transport și depozitare. Procesul de producție rămâne ca singura modalitate de reducere a costurilor prin tehnologii mai eficiente.

Pentru țările Europei Centrale și de Est, participarea la lanțurile valorice ale furnizorilor sau cumpărătorilor este o necesitate vitală și o formă modernă de a se integra în economia regională și

globală, aceasta oferind oportunități sporite de modernizare a activității, de acces sporit la tehnologiile avansate. [5] Nivelul relevant pentru construirea lanțului valoric este cel al activităților firmei dintr-o anumită ramură. Diferențele dintre lanțurile valorice ale concurenților sunt o sursă esențială de avantaj concurențial. Lanțul valoric al unei firme poate varia pentru articole diferite din linia sa de produse. [6]

Întreprinderile mixte sunt o formă de cooperare prin crearea unei entități pe baza proprietății la care au contribuit în comun participanți din diferite țări, administrare și distribuție comună a profiturilor și riscurilor. Este o formă de asociere în domeniul relațiilor economice internaționale.

Obiectivele creării unei întreprinderi comune: o satisfacere mai completă a pieței din țara locației cu bunuri, servicii care fac obiectul asocierii; atragerea tehnologiilor avansate; experiență managerială, resurse materiale și financiare suplimentare; extinderea bazei de export, reducerea importurilor datorită fabricării de produse care înlocuiesc importurile; optimizarea impozitării.

În timp ce întreprinderile mixte sunt de obicei companii relativ mici, corporațiile mari folosesc această metodă pentru a-și diversifica operațiunile. Crearea unei companii mixte poate garanta succesul atât pentru companiile mici care abia încep activitatea, cât și pentru corporațiile existente. Întrucât valoarea costurilor de lansare de proiecte este de obicei mare, asocierea permite ambelor părți să partajeze aceste costuri, dar și profitul obținut.

Numărul total al întreprinderilor cu capital străin înregistrate în Republica Moldova la data de 1 august 2018 a constituit 11302. Cele mai multe companii cu capital străin provin din România – 1746, ceea ce reprezintă 15,4% din totalul întreprinderilor străine care activează în Republica Moldova. Pe locul doi se situează Italia cu 1391 de întreprinderi înregistrate, urmată de Turcia cu 1302 firme, Ucraina cu 1154. Acestea sunt urmate de Federația Rusă, Germania, SUA, Israel și Cipru. În același timp, Olanda ocupă prima poziție după capitalul investit. Cele 178 de companii olandeze au investit în Moldova circa 2,4 mlrd. lei. Olanda este urmată de Cipru cu o cotă de investiții de 1,9 mlrd. lei, Italia – 1,7 mlrd. lei, România – 1,5 mlrd. lei, Rusia – 1 mlrd. lei. 30% din companiile înregistrate în țară au declarat ca gen de activitate comerțul cu ridicata, 23% - comerțul cu amănuntul, iar 12% industria prelucrătoare. În agricultură s-au lansat 6% din întreprinderi, iar în transport și comunicații 5%. Companiilor care au declarat ca gen de activitate tranzacțiile imobiliare sau hoteluri și restaurante le revine câte 4%. Celor care și-au propus să desfășoare activități financiare sau construcții le revine câte 2%. [7]

Consortiul este o uniune temporară a firmelor independente din punct de vedere economic, al căror scop poate fi coordonarea diferitelor tipuri de activitate, deseori - eforturi comune pentru obținerea și executarea comenzilor de producție.

Consortiul este creat de întreprinderi ca o asociație voluntară temporară pentru a rezolva probleme specifice - implementarea de programe și proiecte mari, inclusiv științifice, tehnice, construcții, ce țin de protecția mediului etc. În interiorul consortiului, funcțiile sunt distribuite în așa fel, încât fiecare participant să lucreze în domeniul de activitate unde a atins cel mai înalt nivel tehnic cu cele mai mici costuri de producție. În consortiu pot fi reunite întreprinderi mari și mici care doresc să participe la proiect, dar nu au capacități independente. Calitatea de membru în consortiu este voluntară și poate fi oricând suspendată. O întreprindere din cadrul unui consortiu poate să participe simultan și în alte consortii.

Evidențiem următoarele caracteristici ale consortiilor: constituirea consortiului în baza unui accord, cu sau și fără formarea unei persoane juridice; forma organizatorică și juridică a unui consortiu poate fi societatea pe acțiuni sau alte entități comerciale; absența în cadrul unui consortiu, de regulă, a structurilor organizaționale, cu excepția unui aparat mic (de exemplu, consiliul de

administrație al consorțiului); păstrarea integrală a independenței economice și juridice a companiilor incluse în consorțiu, cu excepția acelei părți a activității care este asociată cu realizarea obiectivelor consorțiului.

Scopul creării de consorții este consolidarea resurselor și eforturilor pentru implementarea unui proiect specific, de anvergură, de regulă în sfera activității principale, implementarea proiectelor științifice și cu capital intensiv, inclusiv a celor internaționale sau efectuarea în comun a operațiunilor financiare la scară largă pentru plasarea de împrumuturi, acțiuni. Consorțiile se caracterizează nu numai prin coordonarea activităților, prin strategia de dezvoltare pe termen lung, ci și printr-o politică comună de investiții. În ciuda faptului că participanții la consorțiu nu își pierd independența juridică și economică, această formă de integrare a companiei are aproape toate avantajele unei companii cu responsabilitate legală. Consorțiul este capabil să lucreze eficient într-un mediu de piață și să atragă sume importante de investiții pentru implementarea proiectelor cu capital intensiv.

De regulă, un consorțiu este creat pentru executarea performantă a comenzilor și proiectelor urgente și costisitoare care necesită consolidarea eforturilor și a mijloacelor companiilor științifice, tehnice, de fabricație, servicii și financiare care pot soluționa în comun anumite probleme. Adesea, consorțiile sunt create pentru exploatarea în comun a zăcămintelor. Consorțiile pot fi organizate de companii de producție, bănci, centre de cercetare, agenții guvernamentale etc, pentru a crește competitivitatea tehnică și comercială a participanților săi. Combinarea eforturilor nu numai din partea industriașilor, dar și cea a finanțatorilor în implementarea unor mari proiecte de investiții internaționale, este o trăsătură distinctivă a consorțiilor moderne.

Crearea de consorții este specifică construcției de avioane. De regulă consorțiul se creează pentru realizarea unui proiect de amploare și nu prevede relații stabile de cooperare în afara unui proiect concret. Totodată, în caz de experiență pozitivă, pot fi încheiate acorduri pentru colaborare de durată mai mare. De obicei, finanțarea activității consorțiului se realizează pe seama resurselor participanților la paritate. Modalitatea principală de finanțare constă în vărsarea de cotizații în fondul de capital comun și în plățile periodice în bugetul comun.

Alianțele strategice reprezintă aranjamente de afaceri prin care doi sau mai multi parteneri convin să coopereze, fiind o metoda de susținere sau fortificare a avantajelor competitive ale partenerilor. Se așteaptă, că în secolul XXI ele vor deveni cel mai important instrument în lupta de concurență. Încheierea alianțelor este una dintre cele mai rapide și ieftine modalități de implementare a unei strategii globale.

Alianțele strategice sunt acorduri de cooperare între firme care depășesc operațiunile comerciale, dar nu duc neapărat la o fuziune. Există diferențe semnificative între alianțele strategice bazate pe relațiile de parteneri pe termen lung și parteneriate contractuale, deoarece acest din urmă tip de cooperare există pentru o perioadă limitată de timp și este utilizat pentru proiecte sau obiective specifice. Relațiile contractuale obișnuite, de regulă, nu implică dezvoltarea relațiilor în viitor. Acest tip de asociație de afaceri se bazează pe încheierea de acorduri bilaterale sau multilaterale pe termen mediu sau lung.

Alianțele strategice pot fi formate nu numai de furnizori și clienți (de exemplu, Marks & Spencer au încheiat alianțe strategice informale cu mulți furnizori de bunuri), ci și concurenți (de exemplu, Grundig și Philips, care au unit forțele în domeniul video, sau Honda și Rover în comunicațiile mobile). În cadrul alianțelor strategice, se realizează coordonarea comună a planificării strategice și a managementului participanților la activități, ceea ce le permite să accepte parteneriate pe termen lung în beneficiul fiecărui participant.

Legăturile economice dintre firmele participante la alianțe strategice devin în timp tot mai complexe. O alianță durabilă între parteneri de același nivel este dificil de menținut (fuziuni GM-SAAB, Fiat – Alfa-Romeo, scindări Volvo-Renault, Ford-Volkswagen). În noiembrie 2018 Nielsen și Microsoft au publicat detalii despre soluția de gestionare a datelor companiei Nielsen Connect recent dezvoltată, folosind platforma cloud inteligentă Microsoft Azure.

Pe o piață rapidă, Microsoft și Nielsen ajută Fast Moving Consumer Goods și companiile de retail să se dezvolte și să inoveze într-un mediu de date deschis. Deja, Nielsen Connect inspiră companiile să profite de datele existente și demonstrează necesitatea regândirii abordării strategice a acestora. Prin analize aprofundate și servicii inteligente bazate pe Azure, Nielsen Connect ajută companiile să integreze matricile de date pentru a identifica mai ușor tendințele emergente. [8]

Particularitățile alianțelor strategice: ele sunt create pe baza cooperării orizontale a întreprinderilor, precum și între companiile angajate în domenii de activitate conexe și care dețin tehnologii și experiență complementară; alianța nu este, de regula, o entitate juridică independentă; companiile pot fi membre ale mai multor alianțe strategice; alianțele strategice sunt destul de mobile, gratuite pentru parteneri, mai orientate spre viitor, reduc ambiguitatea și incertitudinea în relațiile dintre parteneri, sporesc stabilitatea furnizării de resurse și distribuției de produse și servicii; alianțele sunt create pentru o anumită perioadă, partenerii se despart atunci când nevoia de unificare nu mai este necesară; alianțele au impact asupra concurenței, companiile unite își concentrează eforturile mai mult împotriva concurenților comuni decât una împotriva celuilalt.

Conform unor date, în anul 1970 în lume existau aproximativ 120 de alianțe. Începând cu anii 1980, a existat o tendință ascendentă constantă a numărului de alianțe internaționale care au fost formate în principal cu participarea companiilor americane, japoneze și europene. Potrivit unor analiști, la începutul secolului al XXI-lea, numărul de alianțe a ajuns la 3500. [9]

Grupul de interes economic este un grup de persoane fizice sau juridice (cel puțin 2). Obiectivul este de a facilita dezvoltarea economică a companiilor prin punerea în comun a resurselor materiale sau umane. Conținutul activității GIE trebuie să fie similar cu cel practicat în companiile care îl constituie. GIE nu este nici o companie și nici o asociație. Exemple de GIE: Ernst & Young, AXA, Eurostar, European Business School (Paris). De asemenea, Airbus a fost GIE european până a devenit societate pe acțiuni. Un GIE poate fi format fără capital, iar în cazul în care contractul îl prevede, nu este necesar un minim anumit. Este posibilă contribuția în numerar, una industrială sau în natură. Normele de contribuție trebuie definite în actul constitutiv. Particularitățile GIE: obiectivul său este dezvoltarea economică a activității și creșterea performanțelor, fără a căuta beneficiile întregii activități a membrilor săi; avantajul său principal constă în flexibilitatea formei sale juridice, deoarece este creat prin acord între membrii care îl constituie și în conformitate cu prevederile contractului; posibilitatea de a combina mai multe domeniile de exploatare (IT, contabilitate etc); posibilitatea de a lansa acțiuni comune de marketing pentru membrii săi; oportunitatea de a întreprinde acțiuni eficiente în domeniul dezvoltării durabile. [10]

Experiența mondială arată că cooperarea în producție este un proces istoric obiectiv, inerent tuturor metodelor de producție, țărilor cu orice sistem socio-economic. Cooperarea internațională în producție ca formă de interacțiune a agenților economici în cadrul economiei mondiale a devenit un accelerator al restructurării industriale, pe o nouă bază tehnologică și organizațională.

CONCLUZII

O analiză a problemelor cooperării internaționale a dus la concluzia că ea poate fi considerată, sub aspect theoretic și practic, drept unul din cei mai importanți factori ai dezvoltării economice a întreprinderilor și a țării. Avantaje ale cooperării internaționale în condiții moderne sunt: stabilirea relațiilor de cooperare pe termen lung între participanții la un proces de producție interconectat; transfer de noi tehnologii, reducerea costului de producție în întreprinderile participanților la procesul de cooperare; stimularea dezvoltării inovatoare prin utilizarea instrumentelor de finanțare pentru noi proiecte de amploare în sectorul real al economiei, atrăgând resurse financiare semnificative din străinătate către economia națională. Astfel, dezvoltarea relațiilor de cooperare internațională este strâns legată de sporirea competitivității țării, transferul de cunoștințe, modernizarea tehnologică, adică de o creștere inovatoare. Incluziunea unei țări (regiuni, companii) în lanțurile valorice globale este o modalitate fiabilă de integrare în economia globală. Lanțurile valorice globale facilitează transferul de noi tehnologii și cunoștințe, apariția de noi sectoare competitive ale industriei, agriculturii și dezvoltarea relațiilor economice externe a țării. La rândul său, producția modernă de înaltă tehnologie necesită o extindere accentuată a cooperării internaționale în producție.

Pe măsură ce se dezvoltă, cooperarea internațională în producție devine complexă și include diverse forme de activitate în domeniile de fabricare, cercetări fundamentale și aplicative, tehnologie, comerț, servicii tehnice și alte domenii. Complexitatea este cea mai importantă caracteristică a cooperării industriale internaționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- [1] CARAIANI, Gheorghe. Cooperare economică internațională / Gheorghe Caraiani, Constantin Georgescu. București: Pro Universitaria, 2013.
- [2] DANILIU ALIONA, GRIBINCEA ALEXANDRU. Cooperarea economică internațională în cadrul țărilor emergente. Revista / Journal „Economica” nr. 3 (85) 2013. ISSN 1810-9136
- [3] <https://www.airbus.com/aircraft/passenger-aircraft/a380.html> (accesat 10 septembrie 2019)
- [4] https://www.challenges.fr/entreprise/airbus-a380-retour-sur-un-echech_642519 (accesat la 20 septembrie 2019)
- [5] PISANIUC Maia. Necesitatea încadrării întreprinderilor autohtone în lanțurile valorice regionale. Analele ASEM, ediția a XII-a. Nr.1 / 2014, p.341-346. ISBN 978-9975-75-704-1
- [6] POPA Marina. Rolul lanțurilor valorice industriale în sporirea creșterii economice naționale. Revista Studii Europene. Chișinău, 2014, Nr. 2, p. 90-98. ISSN 2345-1041, <http://studii.eu.org/files/publications/SE%202-2014.pdf>
- [7] Peste 11300 companii înregistrate în Republica Moldova au capital străin. <http://www.asp.gov.md/ro/companii-cu-capital-strain>
- [8] <https://www.nielsen.com/ru/ru/press-releases/2018/microsoft-i-nielsen-obyavili-o-sozdani-strategicheskogo-alyansa/> (accesat la 20 septembrie 2019)
- [9] АСЛАНОВ Д.И., ЛАРИОНОВА А.А. Международные стратегические альянсы. Символ науки. 2016 N 2 стр.107-110 ISSN 2410-700x
- [10] Le groupement d'intérêt économique (GIE), une structure pour la coopération économique <https://www.economie.gouv.fr/entreprises/groupement-interet-economique-gie> (accesat la 22 septembrie 2019)

FORMATION OF HUMAN RESOURCES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Doctorand Guseinov Igor
e-mail autor: guseinov.igor@gmail.com

Academia de Studii Economice din Moldova,
Republica Moldova, m. Chișinău,
str. Bănulescu-Bodoni, 59
тел.: 0 22 402 992
www.ase.md

Abstract. *The article provides the main factors in the formation of human resources in the context of European integration. An analysis was made of indicators of unemployment and employment, human potential and capital at the macrosystem level, as well as changes in the quality management system and approaches to human resource management at the microsystem level in the context of modernization of the Moldovan market and European integration.*

Key words: *человеческие ресурсы, европейская интеграция, рынок труда, человеческий потенциал и капитал.*

JEL CLASSIFICATION: J1, L84, M12

INTRODUCTION

Один из главных факторов, влияющий на темп экономического развития Республики Молдова, заключается в формировании человеческих ресурсов.

После '90 годов, страну накрыл демографический кризис, завершение которого в ближайшее время не ожидается. Современная демографическая обстановка сложилась на фоне длительных неблагоприятных тенденций демографического развития по причине воздействия сильнейшего государственного кризиса, затронувшего все сферы жизнедеятельности граждан: экономическую, социальную, политическую сферы.

Актуальность данной темы диктуется тем, что на протяжении почти тридцатилетнего периода современной Молдовы демографическая ситуация не меняется и имеет упрямую неутешительную тенденцию, негативно сказываясь на формировании человеческих ресурсов в условиях Европейской интеграции.

В контексте Европейской интеграции, реструктуризации и модернизации молдавской экономики, основанной на постоянном технологическом и инновационном совершенствовании, на производстве и экспорте продукции с высокой добавочной стоимостью, ведущую роль играет человеческие ресурсы, правильный стратегический подход в их формировании и управлении.

В современных условиях человеческий фактор является ключевым стратегическим ресурсом социально-экономического развития Республики Молдова. Человеческие ресурсы являются элементами очень сложной системы, заставляющие приводить в действие все процессы жизнедеятельности общества. Системный анализ и многоуровневый подход

формирования человеческих ресурсов позволит понять современные тенденции и создать эффективный механизм в управлении.

В международной практике менеджмент человеческих ресурсов всегда был привлекателен и особым объектом исследований. На различных этапах развития общества, исследованием стратегического менеджмента человеческих ресурсов, в том числе их формирование, занимались многие ученые. основополагающие работы Маркса К., Энгельс Ф. и Смит А. являются фундаментом для последующих исследовательских работ. Среди ученых, внесших вклад в изучение человеческих ресурсов, включая их формирование, можно отметить следующих: Рикардо Д., Армстронг М., Ликерт Л., Фоллет М., Макгрегор Д., Маслоу А., Джексон Ф., Манолеску А., Рошка К., Кибанов А., Герчиков В., Фатхутдинов Р., Виханский А., Белостечник Г., Киркэ С., Быркэ А., Котельник А., Онофрей А., Билаш Л., Палади И., Шавга Л. и другие.

Несмотря на значительное количество публикаций, исследований авторитетных ученых в области человеческих ресурсов, время вносит свои коррективы и требует постоянного изучения и предложения новых подходов в стратегическом управлении человеческих ресурсов, в том числе и их формировании.

Целью статьи является рассмотрение основных факторов формирования человеческих ресурсов в Республике Молдова в контексте Европейской интеграции.

Задачи:

- выявить влияние Европейской интеграции на формирование человеческих ресурсов в Республике Молдова;
- проанализировать факторы формирования человеческих ресурсов на макро- и микросистемном уровнях;
- провести структурный анализ человеческого потенциала и капитала среди занятого населения Республики Молдова.

MATERIALS AND METHODS

При написании статьи были использованы научные работы ученых и исследователей в области менеджмента, экономики и социологии, которое особое внимание уделили важности формированию человеческих ресурсов.

Официальные статистические данные являлись основанием для проведения анализа социально-экономического состояния в Республике Молдова и мире, включая страны Европейского союза.

Формирование человеческих ресурсов в контексте Европейской интеграции на актуальном этапе в Республике Молдова было изучено, используя различные методы исследования, включая: комплексный, аналитический, сравнительный метод и анкетирование.

Общие методы исследования позволили проанализировать существующую ситуацию на рынке труда, а также подчеркнуть особенности формирования человеческих ресурсов в контексте Европейской интеграции.

RESULTS AND DISCUSSIONS

В национальных условиях экономической глобализации и внедрении процессов Европейской интеграции, все отчетливее становится появление и развитие новых

системообразующих тенденций, в частности систему стратегического менеджмента человеческими ресурсами.

В настоящих условиях Республики Молдова, наиболее уязвимой является подсистема формирования человеческих ресурсов.

Основными задачами менеджмента формирования человеческих ресурсов являются:

- анализ рынка труда;
- прогнозирование и планирование потребности в рабочей силе;
- наем на работу;
- адаптация вновь трудоустроенных работников;
- развитие человеческого потенциала и капитала.

Рынок труда — совокупность экономических и юридических процедур, позволяющих людям обменять свои трудовые услуги на заработную плату и другие выгоды, которые фирмы согласны им предоставить в обмен на эти услуги.

Таким образом, рынок труда соединяет людей, желающих продать свои трудовые услуги, и организации, которые хотят эти услуги купить для осуществления своей деятельности [3].

Рынок труда – рынок, на котором в результате взаимодействия спроса на труд и предложения трудовых услуг формируется цена на трудовые ресурсы. Существует ряд факторов, которые влияют на уровень спроса на трудовые услуги и их предложение. При этом следует учесть, что стоимость разных групп рабочей силы не одинакова.

Спрос на трудовые услуги изменяется под воздействием следующих факторов:

- уровень цен на трудовые услуги;
- спрос на продукцию, произведенную с помощью трудовых услуг;
- цены и объемы предлагаемых ресурсов – заменителей труда;
- технологические изменения.

Изменения в предложении трудовых услуг могут вызвать такие факторы, как:

- численность работников, предлагающих свой труд;
- численность населения;
- физические способности работников;
- альтернативная стоимость наемного труда;
- доступность других источников дохода (помимо заработной платы) [1].

Существующая демографическая динамика населения страны представляет собой одну из самых острых проблем: на протяжении последних лет, начиная с '90-х годов, численность населения неумолимо снижается. В 2018 году численность населения составила 3 547,5 тыс. человек, что на 18,7 % меньше численности населения 1990 года [7]. Основная причина демографического кризиса является миграция населения в основном экономически активной части населения (среднее количество выехавших за пределы РМ в поисках работы в 2018 году составило 352,7 тыс. чел.) и старения населения (коэффициент старения населения в 2018 году составил 17,7 пунктов).

На протяжении последних 10 лет наблюдается общая отрицательная тенденция уровня безработицы. В 2018 году показатель уровня безработицы был зарегистрирован на уровне 3,0%, что меньше показателя 2010 года (7,4%). Число официально зарегистрированных безработных на конец отчетного периода уменьшилось – с 40,7 тыс. чел. в 2010 году до 12,4 тыс. чел. в 2018 году. Аналогичная тенденция наблюдается и по общему числу зарегистрированных безработных в течение года: в 2018 году данный показатель составил 34,6 тыс. человек, что более чем в 3,5 раза меньше показателя 2010 года (122,2 тыс. человек). Динамика уровня безработицы представлена на рисунке 1.

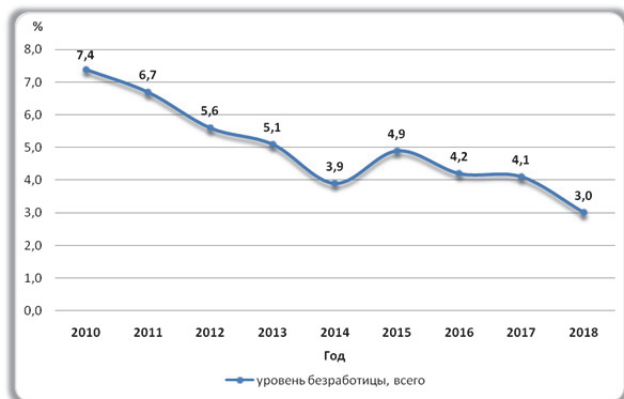

Рисунок 1. Динамика уровня безработицы в Молдове в период 2010-2018 годы

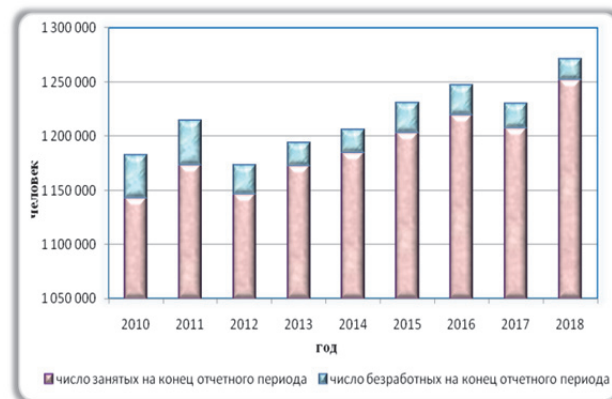

Рисунок 2. Динамика количества занятых и безработных в Молдове в период 2010-2018 годы

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 12.09.2019)

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 12.09.2019)

Сравнивая уровни безработицы, можно установить группы населения, которые наиболее активны в попытках выхода на рынок труда. Таким образом, молодежь активнее, чем остальное население, мужчины активнее женщин, городское население активнее сельского [7].

В динамике количества занятых в национальной экономике наблюдается положительная тенденция. На конец 2018 года число занятых составило 1 252,2 тыс. человек, что на 9,5% или 108,8 человек больше числа занятых в 2010 году (рисунок 2).

Сокращение уровня безработицы и рост числа занятых свидетельствуют об экономическом росте, но, в то же время и об очень серьезной и глубокой проблеме, с которой сталкивается Молдова. Процесс развития рынка труда Молдовы переходит в стадию стагнации. Подобное состояние рынка труда вызывает серьезные затруднения в формировании человеческих ресурсов.

На сегодняшний день на молдавском рынке труда ослабевает конкуренция работников, которые готовы бороться за вакантные места. Слабая конкуренция на рынке труда приводит к снижению мотивации работника к саморазвитию, повышению профессионального уровня, производительности и качества труда, что в конечном итоге негативно отражается на качестве человеческих ресурсов.

На рисунке 3 отражена динамика коэффициента конкуренции на 1 вакантное место, которое определяется соотношением числа безработных к числу вакантных мест. Анализ показывает, что за последние 10 лет степень концентрации соискателей стремительно снижается. Если в 2010 году на каждое вакантное место претендовало 13 соискателей, то согласно статистическим данным по состоянию на 01 января 2019 года, на каждое вакантное место претендуют 1,6 соискатель.

Рисунок 3. Динамика коэффициента конкуренции на 1 вакантное место в Молдове за 2010 – 2018 годы

Источник: составлен на основании данных статистических отчетов Национального Агентства занятости населения РМ, <http://anofm.md/> (дата обращения 12.09.2019).

Если слабая конкуренция по отношению к работнику производит положительный эффект, то по отношению к работодателю – противоположный эффект.

Существующая ситуация на рынке труда побуждает работодателей к необходимости в изменении подхода к планированию и подбору трудовых ресурсов, к активному применению стимулирующих факторов: к повышению заработной плате, к созданию благоприятных условий труда и дополнительных социальных гарантий.

Планирование человеческих ресурсов является одной из главных задач организации, вытекающих из основных её целей. Важным моментом в правильном планировании деятельности организации является общей стратегии со стратегией менеджмента человеческими ресурсами, в частности определении потребности человеческих ресурсов для достижения поставленных целей.

Отсутствие гармонизации между общими стратегиями развития организаций с комплементарной ими стратегиями менеджмента человеческими ресурсами приводят к дополнительным финансовым расходам предприятия. Плохая организация прогнозирования и планирования потребности в рабочей силе затрудняет мобильность, оперативность, своевременное реагирование на потребности рынка, что в настоящих условиях является первостепенным.

Был проведен опрос среди представителей 17 предприятий Юга страны (SRL «Avdarma-Proiect», SRL «»), SRL «Tenerab-Basciu», МП «ЖКХ Комрат» и другие).

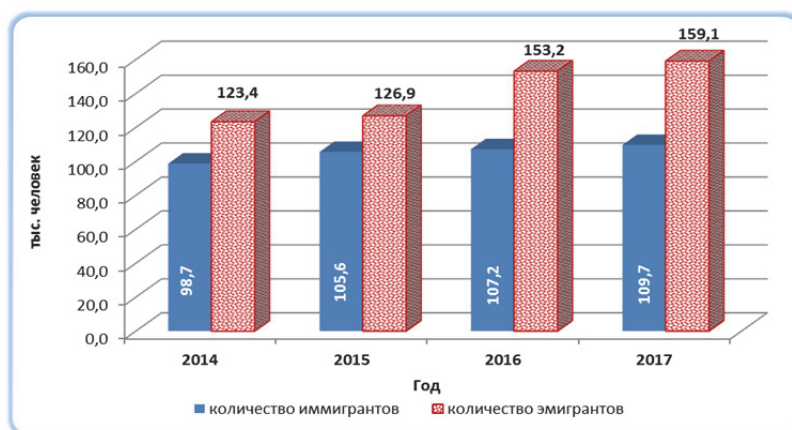
88,2% из опрошенных менеджеров предприятий Юга страны признаются, что стратегия управления человеческими ресурсами не синхронизируется с общей стратегией развития, либо вовсе отсутствует.

Современному руководству организаций необходимо совершенствовать механизмы подбора и найма персонала на работу. Отличительной особенностью подхода в приеме и развитии человеческих ресурсов от работодателей стран Европейского союза заключается в том, что в подобающем большинстве молдавские работодатели не заинтересованы инвестировать в развитие работника, а предпочитают получить компетентного профессионального работника на стадии подбора.

Мобильность человеческих ресурсов за пределы Республики Молдова высока. Анализ на рисунке 4 демонстрирует динамику числа иммигрантов – лица, въехавшие на территорию

Молдовы и находившиеся за пределами республики в совокупности не менее 9 месяцев в предыдущих 12 месяцев, и динамику числа эмигрантов – лица, выехавшие за пределы Молдовы и находившиеся за границей в совокупности не менее 9 месяцев в предыдущих 12 месяцев. Число эмигрантов и иммигрантов за период 2014-2017 годы постоянно росло. Темп прироста числа эмигрантов в 2016-2017 годы был опережающий темпа прироста числа иммигрантов.

Рисунок 4. Динамика числа иммигрантов и эмигрантов в Молдове за 2014 – 2017 годы

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 14.09.2019)

Проанализировав половозрастную структуру иммигрантов и эмигрантов в 2017 году (рисунок 5 и рисунок 6), то следует отметить большой удельный вес среди эмигрантов, который составляет лица в возрасте от 20 до 39 лет. Таким образом, можно констатировать, что именно категория лиц в возрасте 20 – 39 лет, которые являются в самом начале трудовой деятельности, представляют наиболее активных участников эмиграции.

В то же время в половозрастной пирамиде иммигрантов наблюдается изменение пропорции структуры. Стоит отметить увеличение доли лиц старше 40 лет и предпенсионного возраста.

Значительных гендерных отличий между иммигрантами и эмигрантами не наблюдаются.

После прохождения этапа отбора и приема на работу для работника начинается очень сложный, с социально-психологической точки зрения, этап – адаптация. Во время адаптации происходит столкновение между набором ценностей и традиций организации с личными ценностями работника.

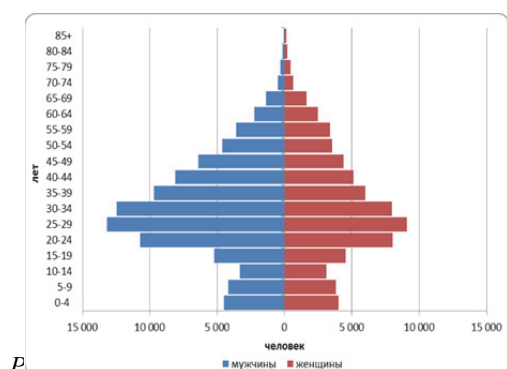

Рисунок 5. Половозрастная структура эмигрантов в 2017 году

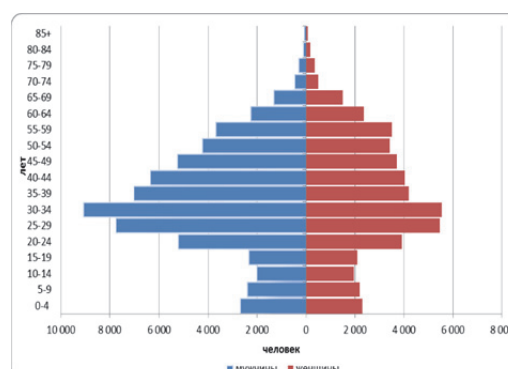

Рисунок 6. Половозрастная структура иммигрантов в 2017 году

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 14.09.2019)

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 14.09.2019)

Учитывая дорогостоящий процесс подбора и приема на работу, очень важно руководителю эффективно управлять процессом адаптации. Темп периода успешной адаптации напрямую зависит от уровня производительности труда работника.

Если работодателю не удастся создать благоприятные условия труда и соответствующий психологический климат, то неизбежны увольнения, что приведет к дополнительным издержкам.

75,0 % из опрошенных менеджеров предприятий признались, что работники, побывавшие за границей (не менее 9 месяцев), сложнее проходят период адаптации, а 94,1 % ответили, что не имеют Программу адаптации для новых сотрудников.

Европейская интеграция способствует вхождению в новое разнородное экономическое, политическое и культурное пространство. У человека, проработавшего за границей в среднем не менее 9 месяцев, появляются новые культурные ценности, привычки, поведение. Средний удельный вес лиц, проработавших не менее 9 месяцев и вернувшихся на родину, составляет 7,3% от общего числа занятых в национальной экономики. Проблема реинтеграции в социальную жизнь сообщества является достаточно распространенной проблемой.

Необходимо внедрять программу адаптации новых сотрудников, которая позволит быстро войти в нее новичкам.

На данном этапе осуществляется переход к новой образовательной парадигме: от традиционной знаниевой парадигмы к компетентностному подходу в определении целей образования, отбора содержания, организации образовательного процесса и оценки его результатов с позиций готовности человека осуществлять осознанную, продуктивную деятельность в меняющихся условиях [2].

Трудовой потенциал работника – это совокупность физических и интеллектуальных качеств человека, определяющих возможность и границы его участия в трудовой деятельности, способность достигать в определенных условиях существенных результатов, а также совершенствоваться в процессе труда. Следует иметь в виду, что трудовой потенциал отдельного человека – это часть его индивидуального, человеческого потенциала, более широкого и всестороннего, на масштабы и глубину которого влияют разнообразные факторы, такие как способности, воспитание, окружающая среда и др.

Трудовой потенциал не является величиной постоянной, он может изменяться как в сторону увеличения, так и уменьшения. В процессе трудовой деятельности способности работника повышаются по мере накопления новых знаний и навыков, улучшения условий труда. Также они могут уменьшаться при ужесточении режима работы, ухудшения здоровья и т.п. [4].

Человеческие ресурсы представляют собой численность населения страны или региона и его демографические характеристики. Человеческий потенциал, выражает максимально возможную реализацию способностей человека.

Человеческий же капитал выступает экономической формой реализации человеческого потенциала и ресурсов в определенных исторических условиях и отраслях экономики.

Когда говорят о человеческом или личностном факторе производства, то в данном отношении идет сопоставление с материальными факторами. Понятие «человеческий капитал» соотносится с категорией материально-вещественного или физического капитала и отличается от него по источникам и виду благ, превращаемых в капитал предприятия.

Тожественность этих категорий связана с движением всего капитала, включая инвестирование, оборот, амортизацию, возмещение, оценку эффективности или отдачи. Хотя

по каждой из этих операций движение человеческого капитала имеет некоторые особенности практического осуществления [5].

Таким образом, человеческий капитал представляет собой накопленный запас здоровья, знаний, способностей, культуры, опыта, целесообразно используемых в производстве продукции и услуг, обеспечивая рост доходов человека, предприятия, государства.

Инвестиции в повышение человеческих способностей ведут к росту производительности труда, к росту доходов, в т.ч. к росту зарплат работника. Значит, происходит воспроизводство и кумулятивное накопление доходов с помощью человеческих способностей, что и превращает их в особую форму капитала. Человеческий капитал подвержен износу - здоровье слабеет, знания устаревают, способности могут деградировать. Потому необходимо не только формирование, но и воспроизводство человеческого капитала. Для воспроизводства человеческого капитала в период трудовой или экономической деятельности необходимы инвестиции в информационное обеспечение работника, расходы на повышение квалификации или переквалификации при изменении техники и содержания труда на рабочем месте, расходы на мобильность при структурных изменениях занятости [5].

Рисунок 7. Структура занятого населения по возрастным группам и уровню образования в 2017 год.

Образование	Занятое население	Возрастная группа, лет					
		15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Высшее	24,7	19,3	37,5	24,3	18,2	18,8	16,4
Среднее специальное	13,2	11,1	8,2	11,3	17,7	17,5	17,8
Среднее профессиональное	22,9	24,3	16,1	21,7	30,1	26,5	13,3
Лицейское, общеобразовательное	19,4	14,9	14,9	19,3	22,9	24,3	15,3
Гимназическое	19,4	29,6	22,9	22,9	11,0	12,7	34,8
Начальное или без образования	0,4	0,8	0,4	0,5	0,1	0,2	2,4

Источник: Национальное Бюро Статистики РМ, <http://statistica.gov.md/> (дата обращения 14.09.2019)

Стоит отметить большой потенциал человеческих ресурсов (рисунок 7). В целом, 60,8% занятого населения имеют средне профессиональное, специальное и высшее образование. Наибольший процент лиц с высшим образованием (37,5%) составляет возрастная группа в пределах 25-34 лет, то есть та категория, которая находится в самом начале трудовой деятельности.

Инвестировав в человеческий капитал, в частности со стороны государства, наблюдается трудоустройство населения не по специальности, несоответствие квалификации требованиям рабочих мест и другими аспектами, наблюдается увеличение числа лиц с избыточной квалификацией среди занятого населения с высшим образованием.

Ситуация усугубляется и тем, что мигрирует население с огромным человеческим капиталом и потенциалом. В целом мигранты имеют относительно хороший уровень образования. Согласно статистическим данным 49% мигрантов имеют гимназический или лицейский уровень образования, 51% мигрантов имеют среднее специальное или высшее образование.

Несмотря на положительные количественные показатели человеческого потенциала в Республике Молдова, качественные показатели показывают диаметрально противоположную ситуацию. Качество системы образования Молдовы сильно уступает европейским стандартам в сфере образования.

Согласно Отчету о развитии человеческого потенциала, опубликованной Программой развития ООН, по индексу Человеческого развития Республика Молдова расположилась на 112 строчке мирового рейтинга и на последнем месте среди стран Европейского Союза [9].

Существующая кризисная демографическая ситуация Молдовы проецируется и на внутренний рынок труда, на качество предлагаемых человеческих ресурсов, развития человеческого капитала и, соответственно, эффективность их использования. Одна из проблем неэффективного использования человеческого капитала заключается в существовании дисбаланса между подготовленными специалистами и специализацией производства страны. Инвестируя в человеческий капитал, в частности со стороны государства, наблюдается трудоустройство населения не по специальности, несоответствие квалификации требованиям рабочих мест и другими аспектами, наблюдается увеличение числа лиц с избыточной квалификацией среди занятого населения с высшим образованием.

CONCLUSIONS

Роль человеческих ресурсов должна четко осознаваться на всех уровнях (макро-, мезо- и микроуровнях). Это один из самых важных элементов функционирования не только отдельно взятого предприятия, но также и государства в целом. Человек является наивысшей ценностью организации, а наибольший интерес в экономическом плане представляют его способности и интеллект.

На сегодняшний день и в среднесрочном периоде менеджерам организаций Республики Молдова предстоит непростая работа по формированию человеческих ресурсов в условиях их недостатка на макроуровне.

Демографическая ситуация, в частности проблема опустошения рынка труда, качество человеческого потенциала, а также модернизация молдавской экономики, внедрение процессов Европейской интеграции, способствуют возникновению необходимости изменения подхода в управлении формировании человеческих ресурсов.

Рассмотрение развития организации без учета человеческого фактора и несвоевременное внедрение новых подходов в формировании человеческих ресурсов, приводит к ухудшению психологического климата в коллективе, снижению производительности, дополнительным финансовым расходам.

REFERENCES

1. КАФИДОВ В. В. Стимулирование потребности предпринимателей в развитии человеческого капитала. – М.: Дело, 2013, – 8, 12, 13 с.; ISBN: 978-5-7749-0730-4
2. КЯЗИМОВ К. Г. Управление персоналом: профессиональное обучение и развитие. – М: Юрайт, 2017; – 14 с., ISBN: 978-5-534-10623-7.
3. ЛИПСИЦ В. И. Экономика. – М: Омега-Л, 2006, – 101 с.; ISBN: 5-98119-407-3.
4. МАСЛОВА В. М. Управление персоналом. – М: Юрайт, 2019; – 17, 18 с.; ISBN: 978-5-9916-3930-9.
5. СМИРНОВ В. Т., СОШНИКОВ И. В., РОМАНЧИН В.И., СКОБЛЯКОВА И.В. Человеческий капитал: содержание и виды, оценка и стимулирование. – М., 2005, – 127, 139 с.; ISBN: 5-94275-226-5.
6. <https://ec.europa.eu/eurostat>
7. www.statistica.md
8. www.anofm.md
9. <http://hdr.undp.org/en/2018-update>

ROLUL POLITICII STATALE ȘI A INIȚIATIVELOR SECTORULUI PRIVAT ÎN FORMAREA CLUSTERELOR ECONOMICE: EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ ȘI CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Ecaterina RUSU

*Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova,
Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61, www.ase.md,
ecaterina.rusu91@gmail.com*

Abstract

Economic clusters proved their important role in helping societies to overcome the socioeconomic challenges of globalization, by making companies more competitive. Therefore, becoming an ingredient of territorial competitiveness, initiatives on cluster creation are carried out more and more frequently at the national, regional, and local level. Some initiatives are generated by the state, aiming to reach certain national strategic objectives, others have their roots in the private sector, the decision of companies to join their efforts for improving value chain. The author attempts to analyze the role of private sector initiatives and of the state programs / policies in the development of clusters, also by comparing the relevant experience both at the EU level, and at the level of countries, particularly focusing on the cases of France, Germany, Romania and R. Moldova. The research methods primarily consisted in analysis and synthesis of information, of various policy papers, guide-books and reports on clusters implementation. As a conclusion the author underlines that both public and private sectors have an important role in the clusterization process. In some countries clusters emerged as a natural tendency of companies, in others the state institutions played a central role. Additionally, in the developed countries, the role of state evolved from simple stimulation of cluster formation to their support in becoming global and innovative hubs. By contrast, in the developing countries the clusters phenomena are not widely spread, hence the state has to focus on policies and programs of clusters promotion and development.

Key words: *cluster initiative, top-down and bottom-up approach, international experience*

JEL CLASIFICATION: *O2, O5*

Introducere

Stimularea formării clusterelor și elaborarea politicilor privind dezvoltarea acestora au devenit o paradigmă dominantă atât în teoria cât și în practica economică. Cadrul teoretic dar și evidența practică confirmă, că firmele care fac parte dintr-un cluster bine definit, beneficiază de o serie de avantaje care determină creșterea economică atât la nivelul companiilor, cât și la nivelul regiunilor per ansamblu. În contextul provocărilor socio-economice ale globalizării, clusterelor reprezintă un element cheie al competitivității regionale. Din acest motiv, inițiativele de creare a clusterelor generează interes din partea sectorului privat, devenind și obiective strategice în agenda de dezvoltare a multor țări sau chiar grupări integraționiste, precum Uniunea Europeană.

Scopul lucrării constă în analiza rolului politicilor publice și a inițiativelor sectorului privat în procesul de formare și dezvoltare a clusterelor economice. Lucrarea se concentrează pe: (i) experiența Uniunii Europene, prezentând mecanismele de stimulare a clusterelor atât la nivel comunitar european, cât și la nivelul dezagregat al țărilor-membre ale UE, în baza exemplurilor Franței, Germaniei, și României; (ii) cazul Republicii Moldovei, analizând cadrul legal aferent și rolul actorilor implicați în procesul de conturare a clusterelor.

Metodologia cercetării constă în revizuirea și sinteza cercetărilor relevante în perioada actuală, evidențierea studiilor de caz și compararea varietății de intervenții, modele organizaționale și surse de finanțare, aplicate în diferite țări în vederea susținerii clusterelor economice.

Rolul politicilor statului în formarea clusterelor

Politicile de stimulare a formării clusterelor vin să ajusteze sau chiar să înlocuiască "abordarea tradițională" a politicilor industriale. Astfel, dacă politicile industriale tradiționale au drept scop suportul direct la nivel individual al întreprinderilor din anumite sectoare, prin abordarea de cluster se urmărește dezvoltarea relațiilor între business, mediul academic și privat în vederea sporirii competitivității teritoriale în ansamblu. Cu toate acestea politicile de cluster nu trebuie privite în sens îngust, ca o singură politică definită, ci trebuie să vizeze un mixt de politici ancorate în diferite domenii guvernamentale [13, p.84]. Tabelul 1 prezintă un exemplu de integrare a politicilor specifice diferitor domenii cu politica de clusterizare.

Tabelul 1. Conexiunea domeniilor de politici tradiționale cu politicile de cluster

Politici tradiționale specifice	Legătura cu politica de formare și dezvoltare a clusterelor
Industrie și IMM-uri	„Clusterul” ca mecanism pentru consolidarea colaborării între companiile implicate în același lanț valoric și consolidarea competitivității IMM-urilor.
Comerț Internațional	Clusteretele ca mecanism de stimularea exportului pentru a crește competitivitatea economiei, prin trecerea la un model de producție cu valoare adăugată ridicată.
Agricultură	Clusteretele asigură crearea de asociații ale producătorilor agricoli pentru promovarea și susținerea obiectivelor comune în vederea valorificării oportunităților și sporirii competitivității.
Piața Muncii	Clusteretele contribuie la creșterea locurilor de muncă oficiale și a calității forței de muncă, în concordanță cu cerințele economiei.
Educație	Clusteretele ca instrument de (i)îmbunătățire a educației vocaționale (implementarea învățământului dual), care va rezulta în creșterea profesionalismului și calității forței de muncă; (ii) stimularea cercetării și dezvoltării, și transpunerea rezultatelor în practică, prin colaborare între sectorului public, privat și universități.
Turism	Clusteretele ca oportunitate de dezvoltare și promovare a turismului (ex: oeno-turismul, clusterete agroturistice).

Sursa: elaborat de autor conform [1, p.23]

Per ansamblu, Comisia Europeană [7] clasifică politicile privind stimularea creării și dezvoltării clusterelor în patru categorii:

- *Politicile de facilitare* - acționează pentru crearea unui mediu macroeconomic favorabil creșterii și inovării, care la rândul lor stimulează apariția și dinamica clusterelor. Aceste politici afectează indirect dezvoltarea clusterelor prin asigurarea unui mediu de afaceri și investițional favorabil, și se adresează țărilor care nu au un cadrul legal propriu zis ce ține de clusterete, reprezentând faza incipientă de dezvoltare a acestuia.

- *Politicile cadru*, ținesc direct industria, IMM-urile, cercetarea și inovarea care folosesc adesea clusterul pentru a crește eficiența unui instrument specific;

- *Politicile broker* au drept scop facilitarea dialogului între membrii clusterului, care nu se realizează în mod natural. Acestea pot include spre exemplu crearea unor platforme de colaborare, parteneriate între instituții publice de cercetare și mediul de business, incubatoare de afaceri;

• *Politicile de dezvoltare* sunt menite să creeze, să mobilizeze și să întărească un cluster anume sau inițiativă de asociere în clustere. Aceste politici sunt specifice țărilor care au deja o experiență importantă privind clusterelor, iar pentru a asigura trecerea lor la un nivel mult mai avansat se adoptă aceste politici de dezvoltare pentru valorificarea integrală a oportunităților oferite de acestea.

Generatorii inițiativele de clusterizare: „de jos în sus” sau „de sus în jos”

Inițiativele de formare a clusterelor pot veni atât din partea mediului privat, numită în literatura de specialitate ca inițiativă „de jos în sus” sau din partea guvernului, cunoscute ca inițiative „de sus în jos” [2]. În abordarea „de sus în jos”, statul este principalul catalizator al procesului de clusterizare, stabilind sectoarele în care acestea urmează să fie formate (în funcție de priorități naționale, caracteristici statistice) prin transpunerea acestui obiectiv în strategii sau planuri de acțiune. În schimb, inițiativele „de jos în sus” se caracterizează printr-o implicare puternică a mediului privat. Diferența generală între aceste două abordări este că, abordarea „de sus în jos” tinde să definească criteriile a priori (de către factorii de decizie), în timp ce abordarea „de jos în sus” se bazează pe mobilizarea și implicarea actorilor locali.

M. Porter [16] consideră că abordarea „de jos în sus” este cea mai optimă, fiind de facto modul firesc de formare a clusterelor: „*cele mai multe cluster se formează independent de guvern și uneori în pofida acestuia*”. Acest tip de clusterare poartă de regulă, un caracter informal, apartenența fiind determinată de interesele mutuale ale membrilor, având la bază includerea selectivă a membrilor considerați reciproc "utili", și fiind generată de preexistență contactelor.

Cu toate acestea, nu există un mecanism corect sau greșit de formare a clusterelor. Dacă guvernul dorește să consolideze o anumită ramură a industriei, pentru realizarea anumitor obiective strategice la nivel național, atunci va aplica mecanismul de sus în jos, va preselecția regiunile pe care dorește să le țintească, va selecta firmele care să fie incluse în cluster. Această abordare contribuie și la crearea coerenței între politicile specifice diferitor sectoare pentru atingerea rezultatelor maxime. Abordarea de sus în jos este totodată opțiunea cea mai bună și în contextul formării clusterelor de la zero, atunci când este insuficientă masa critică sau lipsește cooperarea dintre antreprenori [8]. Însă, dacă se urmărește consolidarea capacității per general la nivel local fără a avea obiective pre-stabilite, atunci abordarea de jos în sus va reprezenta modul optimal de creare a clusterelor, având la bază inițiativa sectorului privat. Totodată, se poate tranzita de la inițiativele pro-active de sus în jos, caracteristice în special în primii ani de implementare și promovare a conceptului de cluster, la inițiativele de jos în sus, atunci când gradul de conștientizare a sectorului privat privind beneficiile asocierii în cluster este unul avansat. Multe țări combină abordarea „de sus în jos” și „de jos în sus” pentru consolidarea domeniilor de interes social și economic strategic cum ar fi sănătatea publică, mediul ambiant, sectorul energetic, TIC, siguranța/securitatea publică, etc [15, p.82].

Tabelul 2. Particularitățile diferitor abordări de formare a clusterelor

Inițiativele de sus în jos	<ul style="list-style-type: none">• Obiective prestabilite la nivel național (strategice, identificabile cantitativ)• Coerența cu programe din alte sectoare/domenii
Inițiativele de jos în sus	<ul style="list-style-type: none">• Dorința participanților de a-și unifica eforturile în cadrul unui cluster• Informații obținute optimal prin autoidentificarea clusterului• Valorificarea motivației participanților
Abordarea mixtă	<ul style="list-style-type: none">• Colaborarea între sectorul privat și cel guvernamental în crearea clusterului• Gestionarea clusterului la nivel local

Sursa: elaborat de autor

Dezvoltarea clusterelor în Uniunea Europeană

În Uniunea Europeană clusterelor le este atribuit rolul de motor al dezvoltării economice, statele membre fiind încurajate să integreze politica de sprijinire a clusterelor în planurile naționale de reformă și să asigure sinergia între politicile de cluster cu politicile specifice altor sectoare. Conform experienței țărilor dezvoltate ale Uniunii Europene, clusterelor reprezintă o formă de colaborare armonioasă între centrele științifice, instituțiile publice și mediul privat. Țările Uniunii Europene au lansat programe ample de inițiere a clusterelor. Uniunea Europeană a elaborat o multitudine de programe specifice, orientate direct spre dezvoltarea clusterelor, care conțin activități concrete ce țin de cluster, inovație și competitivitate, cum ar fi: Programul Competitivității Inovaționale, Politica de Coeziune, cel de-al 7-lea Program Cadru. Totodată, ca urmare a unei modificări a normelor UE, subvențiile de stat pot fi acordate inclusiv pentru sprijinul clusterelor, fiind concepute pentru a stimula activitatea inovatoare prin schimbul de cunoștințe și expertiză, contribuind astfel la crearea de rețele, schimbul de informații și colaborarea între întreprinderi și alte organizații conexe.

Consiliul European de Competitivitate a identificat clusterelor ca una dintre cele nouă activități prioritare menite să consolideze inovația. În vederea monitorizării fenomenului de clusterizare, în anul 2006, Comisia Europeană a înființat instituția numită „Observatorul European al Clusterelor”, care furnizează date statistice cantitative și calitative privind situația clusterelor în Europa. Conform acestor date, în Uniunea Europeană există aproximativ 2500 de cluster, definite ca aglomerări regionale industriale și de servicii, în care activează 39 la sută din forța de muncă a Uniunii. Totodată „Observatorul European al Clusterelor” a creat o platformă de colaborare on-line între cluster și membrii acesteia - Europa Inter-Cluster, care permite acestora să interacționeze facilitând totodată accesul la o serie de informații.

Concomitent, UE solicită statelor membre să includă în programele lor naționale de reformă măsuri privind stimularea clusterelor, întrucât statul este considerat un actor important în procesul dezvoltării clusterelor și un catalizator al rețelelor de colaborare dintre acestea. Astfel, multe state membre UE au adoptat politici și programe naționale și regionale ce țin de dezvoltarea clusterelor. Un sondaj al Observatorul European al Clusterelor efectuat în anul 2015, a identificat 69 de programe naționale și 88 de programe regionale de dezvoltare a clusterelor. Obiectivele individuale ale programelor reies din condițiile specifice pentru fiecare țară/regiune separat, în funcție de condițiile politice, socio-economice și istorice, însă ce este comun pentru majoritatea acestor programe de cluster este focalizarea pe facilitarea colaborării între companii și instituțiile de cercetare și dezvoltare ca mecanism de creștere a competitivității economiei naționale / regionale. Țările Uniunii Europene care au istorie îndelungată privind activitatea clusterelor, dispun deja de programe de dezvoltare, ce urmăresc transformarea acestora în poli de excelență de nivel internațional, pe când țările care au adoptat recent conceptul de cluster, au ca obiective sprijinirea formării clusterelor prin suportul acordat întreprinderilor și sporirea competitivității acestora.

La nivel european, clusterelor se formează atât prin inițiativa „de jos în sus” cât și prin cea „de sus în jos”, fiind susținute de fonduri naționale sau europene. Având o istorie îndelungată și o experiență considerabilă în domeniul clusterelor, Franța și Germania sunt considerate drept modele de dezvoltare a acestora. Totodată, cazul României, vine să descrie progresul înregistrat într-un timp relativ scurt, începând cu introducerea conceptului de cluster în politica industrială a țării (Tabelul 3).

Tabelul 3. Programe de dezvoltare a clusterelor și obiectivele acestora

Țara	Programul	Obiectivele
Franța	Polii de Competitivitate	Etapa inițială a avut la bază o abordarea „de jos în sus”, rolul central fiind atribuit mediului privat care a fost ulterior complementată de intervenția sporită a statului; Statul sprijină polii de competitivitate prin intermediul ecosistemelor IMM-urilor prin dezvoltarea capacității de export a întreprinderilor; Concentrarea finanțării către cluster mai productive pentru o mai bună eficiență a politicii clusterelor;
Germania	Go- Cluster	Sprrijinirea transformării clusterelor de inovare în cluster internaționale de excelență; Analiza tendințelor politicii internaționale a clusterelor pentru a se emite recomandări în vederea îmbunătățirea politicilor germane;
România	Programul operațional de competitivitate	Creșterea investițiilor private în cercetare și dezvoltare; Creșterea transferului de cunoștințe, tehnologie și competență între sectorul privat și cel public; Creșterea participării cercetării românești la cercetarea europeană și internațională.

Sursa: [6, p.4-7]

➤ **Modelul francez**

Dezvoltarea clusterelor în Franța are la bază abordarea „de jos în sus”, rolul central fiind atribuit mediului privat, care fiind ghidat de scopul valorificării resurselor disponibile, a format cluster economice recunoscute la nivel global (cluster vinicol, clusterul parfumeriei). Un rol deosebit l-a avut specializarea internațională, care a dictat formarea clusterelor economice ca soluție de sporire a competitivității și recunoașterii pe plan internațional. Totuși, este de menționat și rolul activ al statului, care prin politica „systèmes productifs” (sisteme locale de producție)”, lansată în 1987, (înainte de introducerea propriu-zisă a termenului cluster), a adus un element de planificare „de sus în jos” în dezvoltarea clusterelor, care avea drept scop sprijinirea sectoarelor industriale afectate de declin, aceasta de facto, reprezentând o primă etapă de dezvoltare a clusterelor. În anul 2005, guvernul francez și-a orientat politica de clusterizare spre crearea poliilor de competitivitate, lansând „Programul pentru polii de competitivitate”, care a constituit reorientarea de la politica tradițională, curativă, către politica centrată pe creșterea economică. Acest program avea drept obiectiv principal îmbunătățirea potențialului de inovare a țării prin concentrarea eforturilor publice asupra centrelor de excelență pentru a crea bunăstare și noi locuri de muncă. Polii de competitivitate, reprezintă asocieri de companii (mari și mici), centre de cercetare și instituții de învățământ care pun în aplicare o strategie comună de dezvoltare economică, în concordanță cu strategia globală de dezvoltare a țării [6]. Pentru realizarea obiectivelor programului, în perioada anilor 2005-2008, statul francez a alocat fonduri de aproximativ 1,5 miliarde EURO în cadrul acestui program. Fondurile au fost orientate spre finanțarea proiectelor de cercetare-dezvoltare. A doua etapă de finanțare a programului, aa. 2009 - 2011, a avut la fel un buget de 1,5 miliarde de EURO, care era însă utilizat nu doar pentru finanțarea cercetării și dezvoltării, dar și pentru consolidarea leadership-ului și instruirea persoanelor din cadrul clusterelor responsabile de elaborarea strategiilor și planurilor de acțiuni. La nivel național, a fost creată Asociația Franceză a

Clusterelor, un organism menit să coordoneze activitățile clusterelor, să le ofere suportul necesar dar și să faciliteze dialogul și schimbul de experiență între membri. O caracteristică-cheie a politicii franceze privind clusterelor, este procesul selectiv de determinare a companiilor care urmează să se reunească în cadrul unui cluster, proces realizat prin metoda licitației, bazată pe criterii clare de selecție și acreditare. Astfel, companiile selectate, beneficiază de un suport financiar considerabil din partea statului. Totuși, dacă acestea ulterior nu îndeplinesc cerințele și criteriile de performanță prestabilite, încetează să beneficieze de ajutorul financiar.

➤ **Modelul german**

Unul dintre cele mai înalte nivele de dezvoltare a clusterelor economice este caracteristic Germaniei, unde conceptul „triplu helix” operează foarte eficient, existând legături strânse între întreprinderi, instituții de învățământ superior/instituții de cercetare-dezvoltare și guvernare. În Germania, primele eforturi de a sprijini clusterelor au fost realizate la mijlocul anilor 1990. Cu toate acestea, abia în anul 1996, Raportul Federal asupra Cercetării a inclus în mod oficial, clusterelor ca o modalitate de a sprijini inovarea. Politica de clusterelor în Germania își are originile în sprijinirea rețelelor în domeniul tehnologic și al dezvoltării regionale, punând și azi accentul pe aceste domenii, prin programul de sprijinire a rețelelor de excelență. Astfel, la nivel federal, sunt susținute de către Ministerul Federal al Economiei și al Tehnologiei 130 rețele de excelență, ce reunesc parteneri din diverse sectoare, în jurul unei teme principale, având un ancoraj regional. Obiectivele acestor rețele de excelență țin de asigurarea networking-ului în cercetare și industrie, inovare și transfer tehnologic, formarea și calificarea profesională. Strategia cheie pentru dezvoltarea clusterului la nivel național este Strategia High-Tech. Astfel, Germania, dorind să-și mențină poziția de lider mondial în furnizarea soluțiilor bazate pe tehnologii inovative în toate domeniile (climatic, energetic, sănătate, securitate și comunicare) acordă o atenție deosebită clusterelor inovative. În acest sens, Germania a decis crearea poliilor universitari de excelență, pentru consolidarea procesului de cercetare universitară. Susținerea excelenței științifice s-a realizat prin selectarea școlilor doctorale de vârf (care au beneficiat de un ajutor financiar considerabil 1 milion euro/an/școală), menite să asigure transferul tehnologic din domeniul universitar în cel privat și să consolideze relațiile cercetare-industrie [6].

➤ **Modelul român**

Primii pași în procesul de dezvoltare a clusterelor în România au fost făcuți de Ministerul Economiei, care a finanțat o serie de studii pentru definirea conceptului românesc de cluster, și mecanismele prin care acestea pot fi create. Astfel, luându-se în calcul modelul „triple helix”, aplicat în țările EU, care reprezintă un model de cluster ce include trei parteneri naturali (industria, universitățile și statul), s-a ajuns la concluzia că acesta nu poate funcționa și în cazul României. Modelul românesc de cluster a avut nevoie de al patrulea partener („four-leaf clover model”), care este reprezentat de organizațiile promotoare. Întrucât în realitate cei trei actori ai modelului triple-helix nu cooperează, organizațiile promotoare urmează să intermedieze conlucrarea acestora. Acestea sunt organizații specializate în transferul tehnologic și inovare, firme de consultanță etc.

Istoria dezvoltării clusterelor în România nu este atât de îndelungată. Cu toate acestea într-o perioadă relativ scurtă au fost atinse rezultate tangibile în acest sens. Începând din anul 2008, Ministerul Economiei a depus eforturi ample pentru a identifica și sprijini dezvoltarea clusterelor existente și emergente. Acestea s-a concentrat cu precădere pe 4 acțiuni mari:

- elaborarea politicii de cluster a României, ca o componentă a politicii industriale, cu sprijinul Societății Germane pentru Cooperare Tehnică;

- lansarea proiectului „Inov Cluster” (2008-2010), din cadrul Planului Sectorial de Cercetare-Dezvoltare, care a avut drept scop diseminarea conceptului de cluster inovativ în România și a exemplelor de bună practică internațională, precum și stimularea operatorilor economici de a crea și dezvolta clustere inovative, prin realizarea de instrumente specifice (ghid, portal, servicii de consultanță);

- exercițiul de „cluster mapping” prin care a avut loc maparea inițiativelor de cluster la nivel regional. Demersul s-a bazat pe o metodologie calitativă și comparativă. Au fost sondați vectorii: concentrare geografică, cercetare-dezvoltare-inovare, forța de muncă (calitate, cantitate, calificare) și cooperare.

- generarea potențialilor poli de competitivitate. Ministerul Economiei a accelerat procesul de generare a potențialilor poli de competitivitate prin solicitarea de încheiere a unor acorduri de parteneriat care să dovedească cooperarea în cadrul clusterului [4].

Statul român a facilitat înființarea clusterelor prin introducerea măsurilor favorabile industriei și IMM-urilor. Un pas important l-a constituit elaborarea în anul 2009 a Ghidului pentru implementarea în România a conceptului de cluster inovativ, care prezintă lista cu parcuri industriale, entități de inovare și transfer tehnologic, universități, investitori români și străini, care prin asocieri pot beneficia de avantajele clusterului. Astfel, racordându-se la practicile UE, dar cel mai important, beneficiind de fondurile acordate de aceasta pentru programele de sprijinire a clusterelor, România a reușit să marcheze un progres considerabil pe acest domeniu. În România, la nivel național, există 47 de clustere bine definite, care au la baza acorduri de parteneriat între reprezentanții industrie-cercetare-autorități publice-organizații catalizator.

Din punct de vedere al modelului de cluster, experiența românească arată importanța organizațiilor catalizator, fapt ce a condus la adaptarea modelului „four-leaf clover” – trifoi cu patru foi. Dezvoltarea clusterelor din România se îndreaptă în această perioadă către o nouă etapă evolutivă, stimulată în special de disponibilitatea programelor de finanțare a clusterelor oferit de UE.

Experiența Republicii Moldova

M. Porter [16, p.8] afirmă că „țările sărace duc o lipsă de clustere bine dezvoltate”, fapt explicat în mare parte, de deficiențe structurale ale mediului de afaceri, numindu-le goluri instituționale, care împiedică buna funcționare a sistemului economic de piață. În acest sens, M. Porter recomandă adoptarea politicilor eficiente care, pe de o parte să elimine constrângerile aferente climatului investițional, iar pe de alta, să stimuleze formarea clusterelor economice.

Republica Moldova se află la o etapă incipientă a procesului de formare a clusterelor economice. Conform indicelui de dezvoltare a clusterelor, Republica Moldova este plasată în Raportul Global al Competitivității pe locul 136 din 140, ceea ce confirmă participarea limitată a companiilor la activitățile de cooperare economică [17].

Practica internațională arată că politicile de creare și dezvoltare a clusterelor trebuie integrate într-un cadru extins al planurilor de dezvoltare regională și națională. Astfel, referindu-ne la cazul Republicii Moldova, în contextul angajamentelor de a crea un sector industrial tehnologic avansat, sciento-intensiv, eficient și competitiv, racordat la standardele europene, au fost adoptate un șir de acte legislative și normative care vizează inclusiv dezvoltarea clusterelor ca mecanism de realizare a acestor obiective [14]. Astfel, la nivel național, susținerea clusterelor este menționată în următoarele documente de politici:

☒ Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 [9];
☒ Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” [10];

☒ Foaia de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova [12];

➤ Un progres semnificativ în vederea suportului dezvoltării clusterelor a fost adoptarea în anul 2013 a Conceptului de dezvoltare clusterială în sectorul industrial, care stipulează obiectivele politicii de cluster, mecanismele care pot fi aplicate în vederea dezvoltării acestora și sectoarele industriale care oferă premise de clusterizare [11].

În pofida acestor strategii, lipsește un program guvernamental specific, privind formarea și finanțarea clusterului, ceea ce explică faptul că inițiativele locale privind asocierea în clusterelor sunt încă limitate. Întrucât conceptul de cluster nu este foarte popular în Moldova, dar și urmare a unui spirit de colaborare insuficient în cadrul mediului privat, dar și între mediul privat și cel academic, inițiativele de formare a clusterelor în Republica Moldova au aplicat abordarea ”de sus în jos”. În acest context, Organizația pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Mici și Mijlocii (ODIMM) a fost desemnată ca fiind responsabilă pentru coordonare procesului de clusterizare, acționând drept catalizator al procesului. Astfel, ODIMM, cu suportul experților străini, finanțat prin intermediul Instrumentului de Asistență Tehnică și Schimb de Informații al Uniunii Europene (TAIEX), a efectuat un exercițiu de cluster-mapping prin care au fost identificate 20 de aglomerații economice cu potențial de a fi transformate în cluster propriu-zise. Cu toate acestea, la etapa inițială, la mijlocul anului 2018 au fost oficial lansate doar două cluster în Republica Moldova: (i) Clusterul creativ din Cahul și (ii) Clusterul textil Sorintex.

Pentru a stimula dezvoltarea ulterioară a aglomerațiilor economice în cluster, inițiativele de clusterizare ar trebui susținute prin planuri de acțiuni specifice și scheme de finanțare, care să stimuleze cooperarea între actorii economici regionali în vederea creșterii nivelului competitivității IMM-urilor din Moldova, bazat pe inovație și internaționalizare [3].

Concluzii

În Uniunea Europeană clusterelor li se atribuie rolul de motor al dezvoltării economice, statele membre fiind încurajate să integreze politica de sprijinire a clusterelor în Planurile Naționale de Reformă și să asigure efecte sinergice dintre politicile de clusterizare și politicile din diverse domenii, precum educație, industrie, agricultură, forță de muncă. Totodată, politicile publice sunt însoțite de mecanisme de finanțare, ceea ce stimulează interesul sectorului privat pentru crearea clusterelor ca instrument de dezvoltare economică pe termen lung.

Principalele caracteristici și tendințe ale programelor de clusterizare în Europa:

- Majoritatea programelor de clusterizare sunt elaborate în concordanță cu specializarea națională sau regională și susțin strategiile de inovare;
- Dacă la etapa inițială, stimularea formării clusterelor era determinată de suportul financiar consistent, în prezent, programele de susținere a clusterelor conțin scheme de sprijin nemonetar, destinate creșterii profesionalismului, oferind suport tehnic pentru afaceri;
- Programele de susținere a clusterelor în Uniunea Europeană au devenit mai selective. Astăzi, ele se concentrează mai mult pe grupurile mature, pe clusterelor de clasă mondială și clusterelor în industriile emergente. Tendința de dezvoltare a clusterelor este orientată spre noi modele de cooperare regională, prin utilizarea acestora ca instrument de stimulare a inovării și transferului de know-how.

- România a ancorat relativ recent conceptul de cluster în politicile de dezvoltare economică. Cu toate acestea, interesul sporit al statului, complementat de programele de finanțare ale UE, au contribuit la atingerea unor progrese importante în formarea clusterelor.

Cu referință la Republica Moldova, dezvoltarea clusterelor este la etapa incipientă. Formarea clusterelor existente a avut la bază inițiativa „de sus în jos”. Introducerea tardivă a conceptului de cluster în politica industrială a țării, dar și lipsa unor programe/planuri de acțiuni specifice care să reglementeze direct procesul de formare, dezvoltare și finanțare a clusterelor, limitează generarea inițiativelor „de jos în sus” [5].

Bibliografie

- [1] ADA, Mühendislik (2009): White Paper - Development of a Clustering Policy for Turkey, Integrated Draft (After the 5th Stakeholders Workshop), Clusterland, CSIL, Euromed.
- [2] Atherton, Andrew, and Johnston, Andrew (2008). Cluster formation from the “bottom-up”: a process perspective in Handbook of Research on Cluster Theory, (pp. 93–113). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- [3] Buyse, Tim and Cosniță, Daniel (2018) Cluster Mapping Report for the Republic of Moldova, disponibil: https://www.serv.be/sites/default/files/documenten/Buyse_Cosnita_Cluster_Mapping_Moldova_Report.pdf
- [4] Coșniță, Daniel (2013) Analiza competitivității clusterelor din România. ISBN: 978-973-0-15864-9.
- [5] Levitskaia, Alla (2017). Review of the state of development of clusters in EaP. STI International Cooperation Network for Eastern Partnership Countries – PLUS
- [6] European Cluster Observatory (2015) Cluster Programs in Europe. Disponibil pe: www.clustercollaboration.eu/news/cluster-programmes-europe-2015
- [7] European Commission (2008) The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation - Main statistical results and lessons learned. Brussels: Commission Staff Working Document.
- [8] Fromhold-Eisebith, Martina, Eisebith, Günter (2005) How to institutionalize innovative clusters? Comparing explicit top-down and implicit bottom-up approaches. Research Policy, Vol. 34, 1250-1268.
- [9] Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020.
- [10] Hotărârea Guvernului nr. 952 din 27.11.2013 cu privire la aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020.
- [11] Hotărârea Guvernului nr.614 din 20.08.2013 cu privire la CONCEPȚIA dezvoltării clusteriale a sectorului industrial al Republicii Moldova.
- [12] Hotărârea Guvernului nr.4 din 14.01.2014 privind Foaia de parcurs pentru ameliorarea competitivității.
- [13] INNO Germany AG (2010) Clusters and clustering policy: a guide for regional and local policy makers. European Union, ISBN: 978-92-895-0506-2.
- [14] Institutul Național de Cercetări Economice (2018) Ghid Metodic Crearea și Organizarea Clusterelor în Republica Moldova, Chișinău, ISBN 978-9975-3272-0-6.
- [15] OECD (2007). Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches. ISBN Number: 9789264031821
- [16] Porter, Michael (1998) Clusters and the new economics of competition. Harvard Business Review, Nov/Dec: Vol 76, Issue 6.
- [17] Schwab, Klaus; Sala i Martin, Xavier; (2018) Global Competitiveness Report 2017-2018, World Economic Forum.

SECȚIUNEA 4

Carpe Scientiam: evoluțiile științelor sociale și umanitare în economia cunoașterii

ASPECTE ETICE ALE ECONOMIEI CIRCULARE

Galina ȚURCAN

*Academia de Studii Economice din Moldova,
61, str. Bănulescu-Bodoni, MD-2005, Chisinau,
Republica Moldova,
022402815, galina.turcan@yahoo.com*

Abstract

This article examines the essence of circular ethics and the ethical aspects of the circular economy are being studied. Through the dialectical, comparative, analysis and synthesis method, it is established that the circular economy is based on the collection, reuse, repair, renovation and recycling of the materials and products. The circular economy generates new ethical relationships and a new ethics of production and consumption. The principle of sustainable value is involved. So, the ethical defects of the traditional linear economic model can be removed or attenuating. The principle of sustainable value differentiates between circular economic ethics and traditional linear economic ethics. The circular economy involves the principle of holistic value and the principle of sustainable value that contributes to changing the field of economic ethics. The circular economy produces new values of economic ethics and the new ethical relationships.

Key words: *circular economy, holistic value principle, ethics, ethical attitudes, circular economic ethics.*

JEL A 13

INTRODUCERE

Omul, existența acestuia, societatea în întregime sunt influențate în mare măsură de către mediul natural, de către resursele existente, de climă, etc. La rândul său, omul, de asemenea, influențează mediul înconjurător. De multe ori această influență este de ordin negativ. Deșeurile pe care le produce omul, emisiile industriale dăunează mediului natural și reduc volumul resurselor necesare existenței umane (de exemplu, a apei potabile curate). Se vede o interdependență clară între mediul înconjurător și securitatea umană. Aceasta solicită schimbarea atitudinii față de natură, care nu mai poate fi privită doar ca un bun de consum și o resursă de exploatat la nesfârșit în mod irațional. În natură însă, au loc cicluri, care nu lasă în urmă deșeuri, deci natura nu are pierderi, în ea nimic nu se pierde. Orice formă materială și de energie este transmisă mai departe, stadiului următor. De fapt, în gospodăriile din timpurile străvechi, la fel, se produceau cele necesare traiului fără a se arunca nimic, totul își găsea o utilitate. Această tendință se păstrează în mediul rural, unde gospodăriile produc mai puține deșeuri decât în mediul urban.

Relațiile care se stabilesc între om și natură depind în mare măsură de modelul economic aplicat. Pentru a depăși, sau a atenua problemele din cadrul acestei relații, modelul economic clasic sau „liniar”, bazat pe principiul „consum de resurse – produs – deșeu” trebuie să fie înlocuit treptat prin modelul „circular”, care presupune principiul „consum de resurse – produs – valorificarea deșeurilor care devine resursă secundară”. Noul model economic, circular, contribuie la dezvoltarea unei etici economice de tip nou, bazat pe principiul holistic.

REZULTATE

Diferite tipuri de modele economice presupun diferite tipuri de producție și consum. În cadrul modelului economic tradițional, liniar, se utilizează ideea „luăm-producem-folosim-aruncăm” („take-make-dispose”). Din materii prime sunt fabricate produse și acestea sunt folosite până când,

din diverse motive – fie că sunt defectate, uzate, depășite – sunt aruncate și devin deșeuri. Economia circulară, în schimb, propune un model nou de gestiune a deșeurilor care urmărește ZeroWaste – zero deșeuri. Printre beneficiile acestui model economic se numără: prevenirea deșeurilor, reutilizarea, reducerea emisiilor totale de gaze cu efect de seră, îmbunătățirea securității aprovizionării cu materii prime, creșterea competitivității, proiectarea produselor mai durabile. Pentru economia circulară e o normalitate ca deșeurile să fie considerate materii prime, produsele, obiectele să poată fi dezamblate și folosite pentru crearea altor produse și cât mai multe produse și materiale să fie reciclate sau reutilizate din nou. Necesitatea economiei circulare se fundamentează pe „declanșarea și amplificarea degradării relațiilor dintre sistemele economic și mediul natural. Dintr-o perspectivă cauzală, principalii factori declanșatori ai stării conflictuale dintre cele două sisteme țin de capitalul social și uman, factorii tehnico-productivi, factorii cunoașterii; efectele analitice ale acestora se manifestă prin scăderea capacității de suport a mediului natural și amplificarea dezechilibrelor socioeconomice” [1]. Economia circulară reprezintă unul dintre răspunsurile la tendința globală de epuizare a resurselor naturale. Ea își propune să fie utilizate în produse un volum cât mai mare de materiale biodegradabile care se vor putea întoarce în natură și vor putea fi refolosite, fără a polua mediul natural.

Economia circulară se fundamentează pe colectarea, reutilizarea, repararea, renovarea și reciclarea materialelor și a produselor. Prin aceasta, ciclul de viață al produselor este extins iar volumul de deșeuri produs de către oameni se reduce considerabil. Produsele care ajung la sfârșitul duratei lor de viață, materialele din care sunt confecționate sunt conservate în cadrul economiei de atâtea ori, de câte este posibil. Sticla, de exemplu, poate fi reciclată de nenumărate ori, iar hârtia pentru imprimat – până la șapte ori. Folosirea de mai multe ori a materialelor nu doar este benefică pentru starea mediului, dar și creează o valoare suplimentară.

Toate aceste beneficii sunt importante pentru dezvoltarea economică, materială a societății. Dar, la fel de important este și aspectul etic al economiei circulare. În cadrul modelului tradițional, liniar de dezvoltare economică se urmărește în primul rând creșterea PIB-ului, iar dezvoltarea economică se realizează de multe ori în detrimentul mediului și al resurselor. Acest model, al economiei liniare, prezintă lacune etice fiind o abordare „din leagăn în pământ”. Modelul de dezvoltare a economiei circulare de asemenea urmărește creșterea PIB, dar este prietenos în raport cu mediul și cu resursele. Economia circulară stabilește principiul „reducere, reutilizare și reciclare” pentru a realiza o dezvoltare durabilă, având abordarea „din leagăn în leagăn”. Principiul „3R”, și anume „reducerea, reutilizarea și reciclarea” reprezintă pivotul economiei circulare. Se urmărește reducerea volumului de materiale și energie în procesele de producție și consum. Se reutilizează pentru a extinde durata de viață a produselor și serviciilor. Se reciclează pentru a reduce cantitatea de deșeuri produse și se urmărește transformarea deșeurilor în resurse secundare. Dacă economia liniară tradițională reprezintă un model extins al creșterii economice prin intermediul procesului de transformare a resurselor în deșeuri, în detrimentul mediului, atunci economia circulară respectă legile ecologiei prin utilizarea rațională a resurselor naturale și a capacităților de mediu. Este o evidență că „trecerea la economia circulară apare ca o necesitate pentru dobândirea cunoștințelor de-a aprecia deșeurile ca viitoare resursă, pentru a dispune astfel de învățăturile pe care ni le oferă însăși natura, unde nimic nu se risipește” [2].

Funcționarea economiei depinde de principiile pe care aceasta se bazează. Două dintre principiile fundamentale pe care se sprijină economia circulară sunt principiul valoric holistic și principiul valoric sustenabil. Aplicarea acestor principii duce la schimbări semnificative în domeniul eticii economice. În cadrul economiei circulare se generează noi valori ale eticii

economice, noi relații etice și noi mesaje morale, noi înțelegeri și atitudini etice față de resurse, mediu, producție, consum.

La nivelul corporațiilor, economia circulară se fundamentează pe un management prietenos din perspectivă ecologică, pe „zero deșeuri”, și „zero poluare”, pe transformarea deșeurilor în resurse pentru producerea altor obiecte, pe conservarea și reutilizarea energiei. La acest nivel se urmărește mai ales producția mai curată. La nivelul interacțiunii între corporații, nivelul regional din prisma economiei circulare este reprezentată în principal ca rețea eco-industrială a întreprinderilor iar anume deșeurile vor fi schimbate între întreprinderile din cadrul parcului ecoindustrial regional. La nivelul social, se urmărește, în primul rând păstrarea naturii, utilizarea eficientă a resurselor naturale, respectarea principiilor ecologiei.

Printre apelurile noi ale eticii economiei circulare se numără; producția mai curată, reducerea emisiilor și economisirea de resurse. Producția mai curată, cerută de economia circulară, este o metodă ecologică de control a poluării pentru procesul de producție în scopul de a reduce riscurile umane și de mediu. Întreprinderea trebuie să prevină sursele de poluare, să promoveze producția curată și reducerea emisiilor, să realizeze o eficiență economică maximă cu un volum minim de resurse. Producția „mai curată” reduce consumul de materie primă și energie și elimină cât mai mulți poluanții de mediu în procesul de producție. De asemenea, sunt etica economică circulară solicită locuri de muncă ecologice, care „contribuie la tranziția către un model economic durabil, la economisirea de energie, la utilizarea de surse de energie regenerabile, precum și în măsura în care acestea conservă resursele naturale, protejează și conservă ecosistemele și diversitatea biologică, diminuează volumul de deșeuri [3].

Principiul valoric holistic al eticii economiei circulare se fundamentează pe ideea conexiunii universale la nivel mondial și pe recunoașterea a economiei ca un subsistem al sistemul global, care este relativ independent, dar concomitent interacționează cu mediul, ecologia și societatea. Principiul valoric holistic, vizează idei etice ce țin de dezvoltarea armonioasă a economiei, societății, mediului și omului și susțin o nouă etică sistemică și holistică care să integreze valorile economiei, ale ecologiei și cele umane. Principiul valoric durabil al eticii economiei circulare este implicate de asemenea în acest model de dezvoltare economică. Principiul valoric holistic și principiul valoric durabil reflectă spiritul etic inerent al economiei circulare bazate pe dimensiuni spațiale și de timp.

În cadrul economiei liniare tradițional care este un model de creștere economică orientată în primul rând spre PIB nu se ține cont de calitatea și eficiența creșterii economice, de consumul din exteriorul economiei de cererile de dezvoltare ale umanității. Deci, se atestă defecte, lacune etice evidente care împiedică dezvoltarea durabilă a societății. De aici, necesitatea înaintării noilor atitudini dar și cerințe etice față de producție, consum, ecologie, societate în întregime. Principiul valoric durabil al economiei circulare solicită realizarea unei dezvoltări durabile a proceselor pe tot parcursul vieții.

Aceste noi atitudini necesită noi coduri etice de producție, care presupun producția mai curată, reducerea emisiilor, conservarea resurselor. Întreprinderile trebuie să protejeze mediul și ecosistemele, să utilizeze economic resursele naturale și să le recicleze, pentru a maximiza eficiența economică și pentru a minimiza impactul negativ asupra naturii.

Noile cerințe etice se răsfrâng și asupra valorilor morale ale consumului din cadrul eticii economice, în special a eticii consumului. Valorile morale orientează comportamentul uman, respectiv, valorile morale ale consumului orientează comportamentul consumatorului și determină faptul cum și cât se consumă. Diferite modele de dezvoltare economică au abordări diferite cu privire la etica consumului. În cadrul modelului economic tradițional liniar se consumă exhaustiv, se consumă multe obiecte cu un ciclu de viață redus, iar reciclarea și reutilizarea resurselor nu are atenția cuvenită, deci avem un tip de consum nesustenabil. Economiei circulară, în schimb, este o economie prietenoasă din perspectivă ecologică. Un scop major al său este creșterea reciclării și reutilizarea

resurselor. Ea presupune un tip de consum sustenabil. Acest tip de consum este susținut de către consumatorul care caută în mod activ produse cu un impact relativ scăzut asupra mediului, de preferat, reciclabile și cu efecte favorabile cât mai mari asupra calității vieții. Se atestă deci, că aceste două tipuri de modele de consum sunt diferite în aspectul dimensiunilor etice și al mesajelor morale. Etica consumului economiei circulare este formată pe baza sentimentului de responsabilitate socială a oamenilor. Din perspectivă etică, economia circulară impune întreprinderilor și membrilor societății să manifeste un consum moderat, să considere reciclarea deșeurilor în cadrul consumului, să selecteze un stil de viață ecologic prietenos, adaptat capacității mediului. Deci, noțiunea de consum a economiei circulare stabilește o etică economică ecologică care implică o valoare durabilă și reflectă unitatea valorilor economice, valorilor ecologice, și valorilor morale.

Principiul valorii dezvoltării durabile a economiei circulare are capacitatea de a promova dezvoltarea durabilă a societății ca un standard pentru deosebirea binelui de rău. Existența principiului valorii durabile face diferența dintre etica economică circulară și etica economică tradițională liniară.

Etica economică circulară este o nouă ramură a eticii economice. Principiul valorii holistice reflectă coexistența dintre economie și natură, economie și societate, concepte de dezvoltare științifică corespunzătoare, orientate către oameni, coordonate și durabile, și integrate în interesele pe termen lung ale generațiilor viitoare.

Economia circulară generează noi relații etice și propune o nouă etică a producției și consumului. Ea implică principiul valorii durabile, care poate remedia defectele etice ale modelului economic liniar tradițional. Etica economiei circulare este o nouă teorie a eticii dezvoltării economice. Existența principiului valorii durabile face diferența între etica economică circulară și etica economică liniară tradițională.

CONCLUZII

Pentru a evita colapsul din cauza supraconsumului, a producerii unei cantități mari de deșeuri care dăunează naturii, dar și pun în pericol însăși existența umană, se cere implementarea și dezvoltarea economiei de model circular. Economia circulară implică principiul valorii holistice și principiul valorii durabile care contribuie la schimbări majore în domeniul eticii economice. Ca un nou model de dezvoltare economică, economia circulară produce noi valori ale eticii economice, noi relații etice și noi mesaje morale. Din punct de vedere etic, principiile economiei circulare sunt principii holistice și de valoare durabile, care implică noi înțelegeri și atitudini etice față de resurse, mediu, producție și consum.

Deci, economia circulară generează noi relații etice între subiecții economici și creează o nouă etică economică circulară a producției și a consumului. Ea implică principiul valorii durabile, care poate depăși neajunsurile etice ale modelului economic liniar tradițional.

REFERINȚE:

- [1] Negrei, C. and Istudor, N., 2018. Circular Economy – Between Theory and Practice. *Amfiteatru Economic*, 20(48), p. 501.
- [2] CHIȚIGA Georgiana. Necesitatea transformării actualei economii liniare în economie circulară la nivelul Uniunii Europene. în *Creșterea economică în condițiile globalizării: modele de dezvoltare durabilă*, conferința internațională științifico-practică (12; 2017; Chișinău). Conferință Internațională Științifico-Practică „Creșterea economică în condițiile globalizării: modele de dezvoltare durabilă”, Chișinău: INCE, 2017, Vol. 1., pag. 41.
- [2] CHIȚIGA Georgiana. Necesitatea transformării actualei economii liniare în economie circulară la nivelul Uniunii Europene. în *Creșterea economică în condițiile globalizării: modele de dezvoltare durabilă*, conferința internațională științifico-practică (12; 2017; Chișinău). Conferință Internațională Științifico-Practică „Creșterea economică în condițiile globalizării: modele de dezvoltare durabilă”, Chișinău: INCE, 2017, Vol. 1., pag. 43.

DRAMA DEMOGRAFICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

dr. conf. univ. GROZAV Adrian,
Colegiul Național al ASEM
[*grozavadrian@yahoo.com*](mailto:grozavadrian@yahoo.com)

Abstract

The Republic of Moldova is facing a demographic drama, which is still known in the specialized literature under the names of depopulation or demographic implosion. Among the demographic problems, the most acute ones can be noticed: the decrease of the birth rate, the increase of the mortality, changes in the age structure with certain accent of aging of the population, the decrease of the life expectancy, the recording of a negative natural balance, the increase of the male mortality in the adult age groups, the emigration of the population across the state borders and the registration of a negative migratory balance.

Key words: *depopulation, demographic crisis, population number, natural movement, birth rate, mortality rate, natural balance, migration.*

Este bine cunoscut faptul că populația reprezintă cea mai mare bogăție a unei țări. Cât de asigurat cu resurse naturale nu ar fi teritoriul, lipsa populației a resurselor forțelor de muncă, face imposibilă valorificarea completă a resurselor și dezvoltarea durabilă a statului.

Republica Moldova, este și ea un stat, care se confruntă cu o dramă demografică, această dramă mai fiind cunoscută în literatura de specialitate sub denumirile de criză demografică, depopulare, implozie demografică. Aceste noțiuni care acum câteva decenii păreau utopice, actualmente sunt tot mai des utilizate de persoanele care se ocupă de studierea populației, în buletinele de știri și note informative etc.

Actualmente, unele state se confruntă cu o criză demografică. Prin criză demografică se poate subînțelege o creștere a populației sau o descreștere a numărului ei. În prezent țările lumii, în deosebi cele care au trecut prin tranziția demografică, se confruntă cu descreșterea numărului populației. În unele din aceste state, scăderea numărului populației are loc datorită micșorării natalității și menținerii unei mortalități înalte, ceea ce determină un bilanț natural negativ. În alte state fenomenul depopulării se datorează intensificării proceselor emigraționale, care sunt încă destul de active.

Republica Moldova este afectată și ea de unele procese demografice, care tot mai mult au un caracter dramatic și imprevizibil. Printre problemele demografice, cele mai acute pot fi remarcate: scăderea natalității, creșterea mortalității, modificări în structura pe vârstă și anume o îmbătrânire a populației, micșorarea speranței de viață, înregistrarea unui bilanț natural negativ, creșterea mortalității masculine în grupele adulte de vârstă, emigrarea populației peste hotarele statului și înregistrarea unui bilanț migrator negativ.

Depopularea nu a fost influențată doar de modificarea condițiilor social-economice, de la sfârșitul anilor '80 ai sec. al XX-lea, după cum se remarcă în mass-media. Începutul depopulării a fost determinat de procesele care au avut loc în rândurile populației pe parcursul sec. al XX-lea. Modificările demografice din această perioadă au avut un caracter evoluționist și au fost determinate de schimbarea comportamentului demografic.

Efectivul cel mai mare al populației Republicii Moldova cu o cifră de 4 366,3 mii persoane a fost înregistrat în anul 1991, după care are loc o scădere a acestei cifre ca urmare a proceselor emigraționale, după declararea independenței Republicii Moldova. O altă problemă în studierea populației republicii a fost crearea unui teritoriu separatist în stânga Nistrului, în acest context este dificil de a analiza dinamica populației.

Începând cu anul 1998, autoritățile nu mai dețin date statistice relevante de pe aproximativ 11% din teritoriul țării, așa dar în acest an numărul populației în Republica Moldova a ajuns la 3 655,0 mii, care cu regret este în scădere continuă. În anul 2000, efectivul numeric a ajuns la 3 643,5 mii persoane, iar către anul 2018, indicatorul dat a fost de 3 330,0 mii, însă datele statistice relevă, că numărul populației cu reședință obișnuită este de 2 681 mii persoane (reședința obișnuită este definită ca locul în care persoana a trăit preponderent în ultimele 12 luni indiferent de absențele temporare) [1]. Datele prezentate relevă o situație dramatică în republică. Conform prognozei efectuate de ONU, populația Republicii Moldova se va modifica ca efectiv [2, p. 366-367].

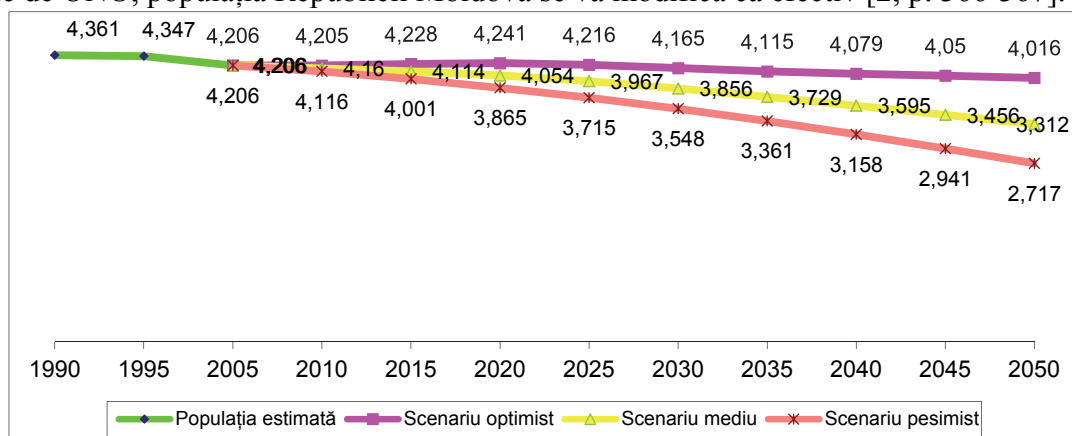

Fig. 1. Prognoza populației Republicii Moldova (trei scenarii ale evoluției) [2 p. 366]

În toate cele trei scenarii propuse de ONU, populația va avea o tendință de micșorare a numărului, însă alarmant este faptul că ritmurile micșorării sunt mai rapide decât cele prognozate. Conform scenariului pesimist propus de ONU, populația țării va fi de 3 865 mii, însă din date vedem că ea este estimată la 3 330,0 mii.

Datele menționate relevă o stare destul de alarmantă, doar din anul 1998 până în 2018, numărul populației s-a redus cu 325 mii persoane, iar dacă comparăm cu numărul populației cu reședință obișnuită, efectivul numeric al populației este mai mic cu 974 mii. Analiza datelor referitor la numărul populației cu reședință obișnuită, relevă că în ultimii cinci ani efectivul s-a redus cu aproximativ 190 mii.

Micșorarea dramatică a numărului populației s-a efectuat atât prin emigrarea masivă, cât și dinamica nefavorabilă a mișcării naturale. Dacă unele fenomene demografice, precum scăderea ratei natalității își au geneza încă la mijlocul anilor '20 ai sec. al XX-lea, problema depopulării, se accentuează tot mai mult la sfârșitul secolului dat.

Analiza dinamicii mișcării naturale pentru a doua jumătate a sec. al XX-lea, relevă faptul că cel mai mare număr de nașteri s-a înregistrat în anul 1986, numărul fiind de 94,7 mii de nașteri, rata natalității fiind 22,3‰ [1]. Rate mai mari ale natalității au fost înregistrate în unii ani ca urmare a recompensei, căsătoriilor amânate în perioada conflagrației mondiale din 1939-1945. Datele statistice relevă că cele mai înalte rate ale natalității au fost înregistrate în perioada 1981-1990, media fiind de 87,1 mii. În perioada 2011-2018, rata medie a natalității în republică a fost de 37,2 mii de nașteri, cel mai mare număr de nașteri fiind de 39,4 mii înregistrat în anul 2012. Conform datelor figurii 1 se poate observa că numărul născuților s-a redus cu 43%.

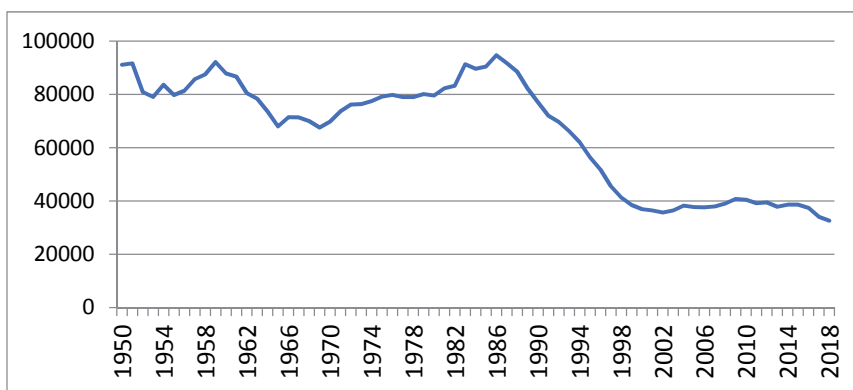

Fig. 2. Dinamica natalității în Republica Moldova în anii 1950-2018 [1]

Rata natalității în Republica Moldova nu este cea mai mică din Europa, acest indicator fiind de 12,8‰, sunt state în care rata natalității este de 14‰ cum ar fi Irlanda, Islanda și state cu cea mai mică natalitate, cum ar fi Monaco, Andora, Slovenia, Germania cu 7-9‰, media europeană fiind de 10,3‰. Scăderea natalității este specifică pentru multe state europene, însă ritmurile și tendințele desfășurării acestor procese în Republica Moldova rămân destul de alarmante, datorită soldului migrator negativ, pe când în unele state europene acest indicator rămâne pozitiv. Cauzele înregistrării unei natalități mici nu țin doar de emigrarea populației, aceasta poate avea la bază trecerea la tipul modern de reproducere, influențată de multiple cauze precum: emanciparea femeilor, creșterea gradului de școlarizare, costurile copilului, modificarea structurii pe vârstă a populației și anume îmbătrânirea populației.

În studierea natalității, un indicator important este rata totală a fertilității, ceea ce reprezintă numărul de copii ce revin unei femei în vârstă fertilă. Începând cu a doua jumătate a sec. al XX-lea, rata totală a fertilității a înregistrat o diminuare continuă. În anii '90 ai sec. al XX-lea, rata totală a fertilității a scăzut rapid, coborând sub 2,1 copii la o femeie în anii 1990-1995, adică sub nivelul de înlocuire a generațiilor, către anul 2008, rata totală a fertilității a scăzut la 1,27, actualmente acest indicator fiind de 1,18 copii la o femeie, cea mai mică rată a fertilității totale fiind înregistrată în mun. Chișinău de 0.81 [1]. Scăderea ratei totale a fertilității va avea impact puternic în viitor asupra situației demografice. Din sursele demografice existente, s-a observat că, dacă rata totală a fertilității scade sub 1,5 copii la o femeie, numărul populației se va reduce la jumătate într-o perioadă de 53 de ani [3].

Cât privește mortalitatea, acest indicator este de 13,8‰, ea fiind mai mare decât media europeană de 10,4‰. Menținerea unei rate a mortalității mai mari decât media europeană, se explică în primul rând printr-o speranță de viață mai mică, indicatorul dat fiind de 70,6 ani, media europeană fiind 78,9 ani. Situația este mult mai alarmantă când analizăm speranța de viață pe sexe. Bărbații din Republica Moldova, alături de cei din Rusia și Ucraina, au o speranță de viață de 66,3 ani, față de media europeană de 75,9 ani. Este destul de vizibil faptul că bărbații din țara noastră trăiesc cu aproape 10 ani mai puțin decât media europeană.

O situație dramatică se evidențiază în analiza mortalității pe medii. În anul 2018, în Republica Moldova au fost înregistrate 37 200 decesuri, din care 24 334 în mediul rural, aceasta constituind 65,4% din toate decesurile [1]. Însă acest fapt nu este un fenomen deosebit, deoarece diferențele între mediul rural și cel urban, relevă că rata mortalității începând cu anii '70 ai sec. al XX-lea, a fost mai mare în mediul rural. În studierea mortalității, indicatori mai relevanți, sunt analiza structurii populației pe grupe de vârste și rata mortalității. De exemplu în anul 1991, ponderea persoanelor de 60 de ani și peste este mai mare în mediul rural, coeficientul fiind de 15,3 față de 10,1 în mediul urban. Aproximativ aceeași situație se menține până în anul 2014, când coeficientul

practic se egalează, iar către anul 2018, indicatorul dat este ceva mai mare, raportul fiind de 18,0 în mediul urban, față de 17,6 în cel rural. Analiza ratei mortalității relevă că ea este mai mare în mediul rural decât în mediul urban, media pe perioada 2010-2018, fiind 12,9‰ față de 8,6‰. Un alt element care evidențiază diferențele între medii este speranța de viață, care este de 76 de ani în mediul urban și 71 de ani pentru cel rural. Acest date confirmă încă odată drama localităților rurale.

Discrepanțele între speranța de viață pe sexe se explică printr-o mortalitate mult mai mare în unele grupe de vârstă la bărbați comparativ cu femeile, așa numita supermortalitate masculină. În privința acestui decalaj există mai multe ipoteze.

Cea mai cunoscută ipoteză este cea biologică, potrivit căreia organismul feminin este mai rezistent din punct de vedere biologic. O altă explicație a supramortalității masculine se referă la astfel de vicii ca alcoolismul, fumatul, precum și accidentele de muncă și cele rutiere etc.

Din datele figurii 2, se poate observa că în grupele de vârstă 20-24 ani, mortalitatea masculină este de aproximativ trei ori mai mare decât cea feminină, acest fenomen menținându-se până la vârsta de 60 de ani. Actualmente, în Republica Moldova, supramortalitatea masculină este mai mare în toate grupele de vârstă, iar ponderea deceselor masculine raportate la decesele feminine în numărul total de decese este de 53% la 47%, în defavoarea bărbaților. Regretabil este faptul că discrepanțele între ponderea deceselor este în creștere, acest raport în anul 2008 fiind de 52% la 48%, sau exprimarea în alte cifre a acestui indicator este că la 100 decese feminine, revin 113 decese masculine [1]. Situația supramortalității masculine, micșorează speranța de viață în rândul bărbaților.

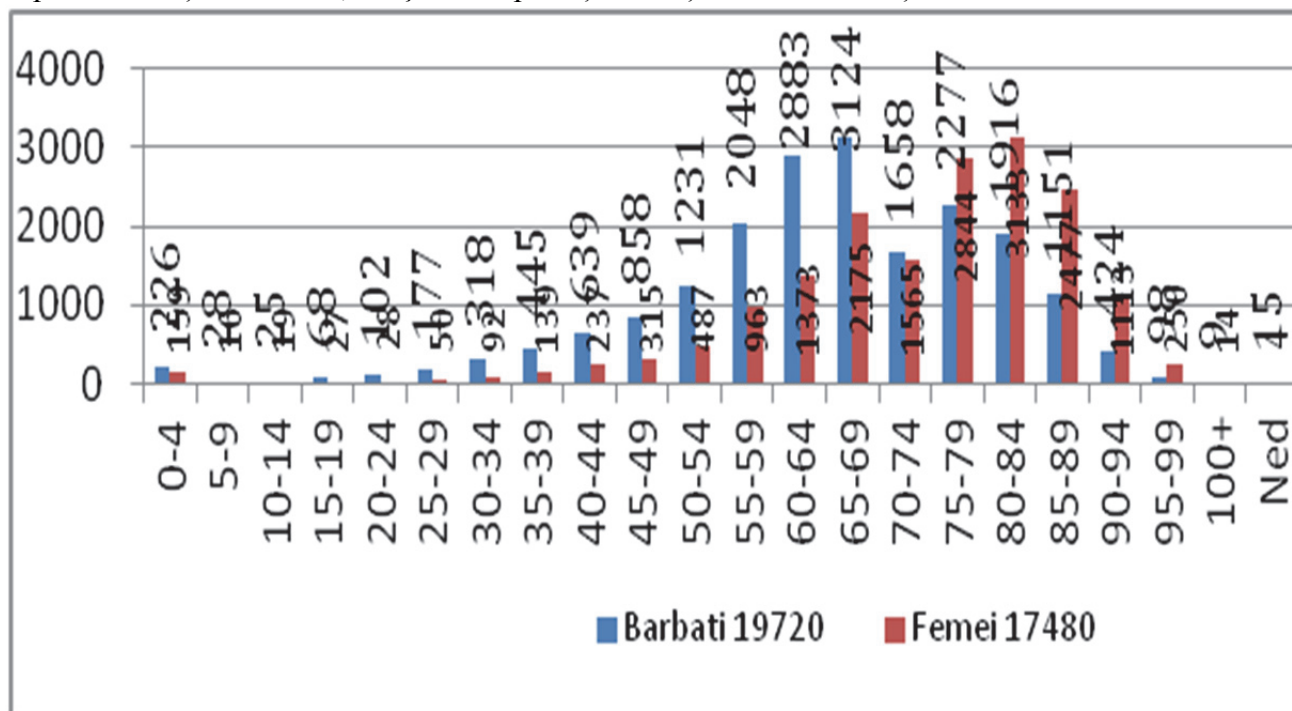

Fig. 2 Numărul deselor pe grupe de vârstă și sexe în anul 2018 [1]

Începând cu anul 1999, în mișcarea naturală a populației se înregistrează un bilanț natural negativ. Cât privește bilanțul natural după obținerea independenței Republicii Moldova, acesta a fost influențat de înrăutățirea situației social-economice, intensificarea emigrației, îndeosebi a persoanelor din grupa de vârstă fertilă [3, p173].

În perioada 1991-1998, a fost înregistrat un bilanț natural pozitiv, însă, ulterior, acesta devine negativ, iar maximumul scăderii a fost înregistrat în anul 2005, când bilanțul natural a fost de -6994 de persoane (figura 3). Ce poate fi mai dramatic, dacă în perioada 1999-2010, Republica Moldova a

pierdut anual, efectivul populației unui sat cu dimensiuni medii, având o scădere de aproximativ 4000 locuitori anual, doar prin mișcarea naturală a populației.

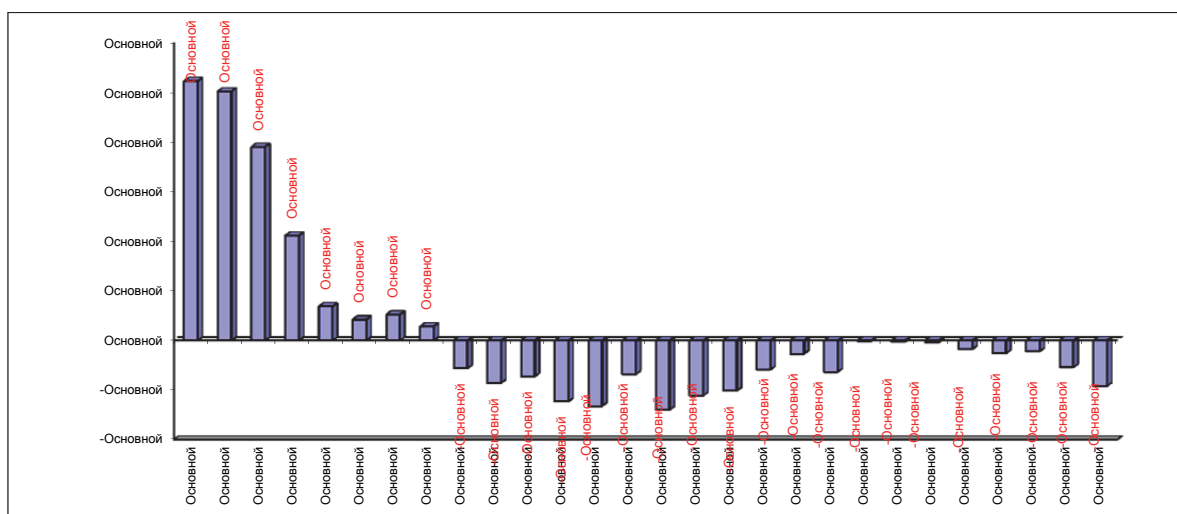

Fig. 3. Dinamica bilanțului natural în Republica Moldova, 1991-2018 [3,4]

Situația începe să se redreseze în anul 2011, în acest an bilanțul natural a fost de - 67 persoane, însă începând cu 2012, procesul de micșorare a populației, datorită bilanțului natural se intensifică, ajungând la – 4594 persoane în 2018, media anuală a micșorării populației în perioada 2012-2018 fiind de minus 1555 persoane doar datorită bilanțului natural.

Analiza dinamicii bilanțului natural pe medii, relevă că din totalul de – 4594 persoane, înregistrat în anul 2018, în mediul rural a fost înregistrat un bilanț de minus 3727 persoane, ce constituie 81,1%. În mediul rural se menține un bilanț natural negativ începând cu anul 1999, spre deosebire de mediul urban, unde el a fost negativ în perioada 1999-2002, după care în mediul urban se înregistrează un bilanț pozitiv, până în anul 2016, după care din nou se înregistrează valori negative. Situația dramatică din mediul rural relevă, că în perioada 1999-2018, populația în acest mediu s-a redus doar datorită bilanțului natural cu 70887 persoane, având o medie anuală de 3544 persoane [5]. Din datele expuse se poate observa îmbătrânirea populației din mediul rural și desigur reducerea accentuată a populației din acest mediu. În ultimele două decenii evoluția fenomenelor demografice au căpătat caracter dramatic, care se caracterizează prin următoarele particularități:

- diminuarea drastică a efectivului populației rurale (în perioada 1998-2018, populația s-a micșorat cu aproximativ 5%);
- creșterea mortalității populației rurale cu creșterea mult mai avansată a mortalității (populației masculine);
- diminuarea drastică a natalității populației rurale (de la 17,6 în 1991 la 10,7% în 2018);
- emigrația intensă a populației în căutarea locului de muncă în proporții ne mai cunoscute pentru spațiul geografic al statului.

Un alt component, care influențează situația demografică este migrația. Referitor la migrație, ne vom referi doar la datele oficiale ținând cont și de faptul că evidența mișcărilor migratorii este una din cele mai slabe laturi ale statisticii demografice. Lipsa de date veridice, face imposibilă determinarea numărului migranților. Migrația este un fenomen foarte intens în Republica Moldova. Dificilă este evaluarea plecărilor persoanelor peste hotare, deoarece mulți din ei pleacă cu cetățenie română, rusă sau bulgară. Conform datelor, pe parcursul ultimilor cinci ani în Republica Moldova, s-a înregistrat un număr impresionant de imigranți (majoritatea fiind migranți reîntorși) și emigranți.

În 2017, aproape 110 mii imigranți au (re)venit în Moldova și aproape 160 mii emigranți au părăsit țara, formând o migrație netă negativă de aproximativ 50 mii persoane în anul respectiv. Ultimele date, referitor la migrație relevă că ea a crescut de la 24,6 mii persoane în anul 2014 la 48,6 mii persoane în 2018 [1].

Scăderea numărului nașterilor, bilanțului negativ, înregistrarea unui bilanț migrator negativ influențează negativ asupra diferitor componente socio-economice. Aș dori să menționez că una din aceste componente este educația. În anul de studii 2018-2019 numărul de elevi și studenți cu vârsta de 14-23 ani care revin la 10 mii locuitori a constituit 669 persoane comparativ cu 754 în anul de studii 2014-2015. La 10 mii locuitori, revin 355 elevi din învățământul primar și secundar general, 159 elevi din învățământul profesional tehnic și 155 studenți din învățământul superior. În anul 2018, în țară au fost înregistrați 74,0 mii absolvenți, fiind practic la nivelul anului 2014. *Numărul studenților este în descreștere.* În ultimii cinci ani, numărul de studenți în învățământul superior înregistrează o tendință descendentă la toate tipurile de programe de studii, totodată, evoluând negativ în cazul studiilor superioare de licență (față de anul de studii 2014-2015 cu 25,2 mii sau 35,6% mai puțin). În perioada 2008-2019, din sistemul educațional al municipiului Chișinău au plecat peste hotare, împreună cu familia, 17318 copii. Această cifră constituie echivalentul a cel puțin 20 de instituții de învățământ. Doar în opt luni ale anului curent, din municipiu au plecat peste hotarele țării 1 468 de elevi, comparativ cu 907 elevi – pe parcursul anului 2009 [6].

În concluzie, se constată o situație dramatică referitor la principalele procese demografice din Republica Moldova, astfel poate fi menționată în primul rând depopularea destul de accentuată a teritoriului și în deosebi depopularea mediului rural. Regretabil rămâne faptul că această situație are un caracter doar informativ sau de constatare din partea autorităților. Astfel, ne amintim de cazul când în prejma alegerilor, unele surse mass-media au lansat informația precum că unele partide vor să aducă în Republica Moldova, peste 30 de mii de refugiați sirieni. Multe persoane erau indignate, iar sursele mass-media plasau în continuu această informație. Actualmente când populația țării a scăzut cu aproximativ 1 milion de persoane, iar evoluția unor procese demografice are un viitor obscur, cu regret, poziția multor factori de decizie rămâne doar de constatare.

Bibliografie

1. Statistica.gov.md
2. World Population Prospects, The 2004 Revision v.I, II: Comprehensive Tables. UN. New York, 2005. 763 p.
3. Grozav A. Particularitățile teritoriale ale tranziției demografice în Republica Moldova. Chișinău, ASEM, 2012. 279 p., ISBN 978-9975-75-614-3.
4. Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2009. Chișinău: Statistica, 2009. 576 p.
5. Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2018. Chișinău: Statistica, 2018. 468 p.
6. https://www.ipn.md/ro/7967_1067686.html

A NEW APPROACH OF ENVIRONMENT COMMUNICATION

COMUNICAREA DE MEDIU – O NOUĂ PROVOCARE ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII

GOLE IULIAN

Drd.

*Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6,
număr de contact 0213191900, www.ase.ro)*

POSTOLACHE ALEXANDRU GABRIEL

Drd.

*Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6,
număr de contact 0213191900, www.ase.ro)*

alexandru.postolache04@gmail.com

DUMITRACHE VICTOR

Drd.

*Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6,
număr de contact 0213191900, www.ase.ro)*

ROTARU CIPRIAN

Drd.

*Academia de Studii Economice din București, (România, București, Piața Romană , numărul 6,
număr de contact 0213191900, www.ase.ro)*

Abstract

Starting from this reflection we will try to see what are the main barriers and obstacles that stay in the way of an effective environmental communication. In the last years, we have more and more the sensation of a stagnation in what is considered to be a real progress in the process of environment protection. Despite the existence of a large number of conferences, political talks and debate, the results are less and less important while the global warming and its negative effects could be felt everywhere on the planet. Therefore in this paper we will try to propose a different style of communication, a new proposal or suggestion about what we have to do in order to achieve better results in environment communication. The objective is to reach to more people and make them react in a proper way and on a longer term. Nevertheless this paper could be only the beginning of a larger research area; the results will be communicated later on.

Key words: *environment communication, education, investment, recycling.*

JEL Classification: *O3, O4*

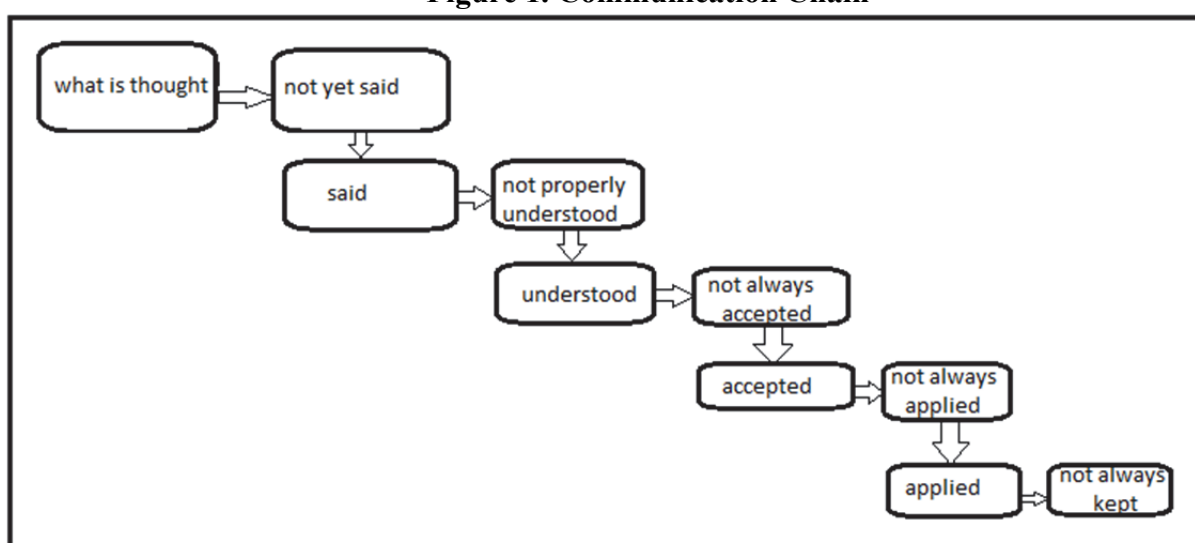
INTRODUCTION

In the picture under we tried to materialize the Konrad Lorenz idea about the communication. Starting from this, we will try to adapt this scheme to environment communication area, to see why we are confronting today, despite the appearance of such a big volume of materials, data and information on internet, symposiums, conferences etc., with a situation of less real results, stagnation of advancement in the negotiation area to fight against global warming and even mistrust in authorities. More and more we have the feeling that actually protecting the environment is not our responsibility but rather the government job, as if we don't live on the same planet. The situation is even more complicated because there are many countries where not even the

government act responsible; there are many situations where other economic and financial private interests are coming as a first priority.

In order to understand why we are confronting with these situations, let's have a look at the first step of our chain of communication. Thoughts are the first thing from where we start because communication is starting from our head. When we talk we express our thoughts, experiences, ideas, even though not entirely, but everything is starting from thoughts. Since it looks like we have a failure of environment communication maybe we have to check the basement of this process and understand if the young generation really understand what is about to happen with our planet and ultimately with our lives if we don't save the environment. From our point of view this is happening because this situation is not explained properly at school, at all levels of education. It is considered that parents will complete this task but actually they not even know the reality, or they act as they don't know it.

Figure 1. Communication Chain

Source: <https://worldtop20.org/education-data-base>

Already in the moment when someone has thoughts but is not expressing freely it means that either he has fear to not be properly understood or he is adapting his communication to the partner. Sometime it happens because the level of information is not sufficient to sustain a conversation to choose to not express your point of view.

The next important step after understanding is accepting because it is needed a certain level of education in order to filter the information that you received and passing it to your own judgement to finally being convinced from what you heard. Again, the level of education needed is very high. Even at the last steps, when someone is convinced to apply certain behaviour of reducing the consumption of resources, for example, it is needed a high level of aspiration, conscience, devotion. All these feelings are coming from understanding of the reality, understanding the nature and the need of protecting the environment

If we look back, we can see that at every step we need intelligence and education in order to go further, therefore the question of understanding the role of education in protecting the environment is coming naturally.

We will try to assess the level of education of different countries and their system of waste management, quality of air, recycling habits, etc. in order to see if there is any link between this information. We have to say that this is only an early stage of the research, other statistical and

econometrical analysis will be done later on. We are starting from the assumption that educated people can understand better the environment challenges so that can directly contribute. Each country assessed its own target, in accordance with EU targets, but we have to say that at each level of society, no matter if we talk about the government, NGOs or local community, behind the organisations are people. So in order to solve the environment protection issue, the responsibility belongs to people. If they are well educated and can understand and put the general interest before the personal objectives and short term results, then we could have a better chance to success.

The first stage of our analysis begins by a short view of the general quality level of education by country. Among the various rankings who are assessing the country's education we decided to look at The International Education Databaseⁱ who aims to measure and rank the impact each nation's education system has had in stabilizing their economy, in developing their social environment, protecting their's naturel environnement.

According to this review, South Korea is the first, followed by Finland and Norway. In the first ten we can find also other EU countries as Estonia, Latvia and Sweden. Romania is ranked 52th. The International Education Database will also serve as a public centre to survey, evaluate, and report the progress of the educational goals of the United Nation's Sustainable Development Goal Initiative (2015 to 2030). As we could see, in Top 10 we have a majority of European countries, which might lead us to the general conclusion that overall, European citizens are benefiting by a performant and conclusive education.

Let's have a look at what is happening with students, if they are really interested by these educational programmes, if there is a real interest in following the school.

Figure 2. Early leavers from education and training, by country, 2008 and 2017 (% of the population aged 18–24ⁱⁱ).

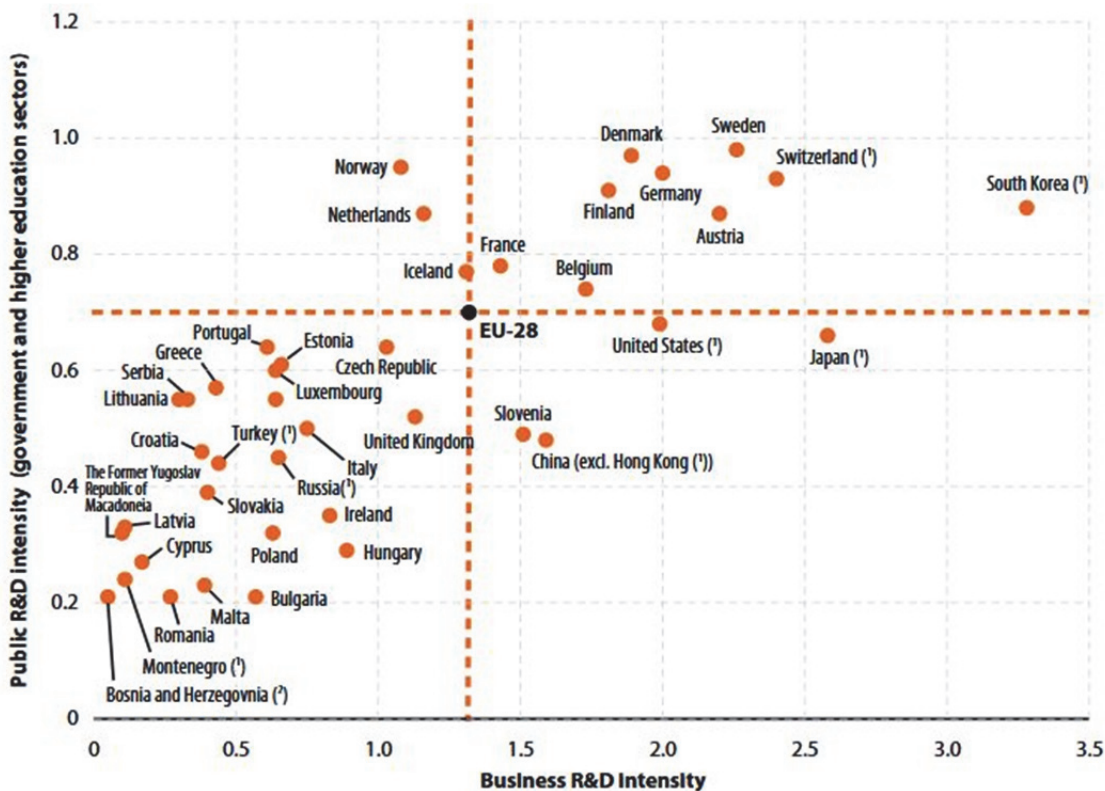
Source: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9087772/KS-02-18-728-EN-N.pdf/3f01e3c4-1c01-4036-bd6a-814dec66c58c>

If we take into consideration data provided by Eurostat regarding the early leavers from education and training, by country, between 2008 and 2017, we can see that despite the progress registered by EU 28, who fixed as an objective to decrease the level of people who leave education program to 20% till

the end of 2020, in the case of Romania and Hungary, these are the only states where the level of this indicator is actually increasing. It is obviously that even though overall the mean is approaching the objective, in the case of these 2 countries the reality shows that there are much more people who are quitting the school before the end of the programme in 2018 comparing with 2008. This indicator express that there is a big chance that in those 2 countries we have a young population with a low level of education, which might have as a consequence, among others, a wrong perspective of the environment reality. By consequence, this might be a reason why in these countries the perception regarding the protection of environment is perceived as being an irrelevant issue. Indeed it is needed a high level of understanding to correctly asses the environment reality.

Another interesting indicator is represented by the percentage of the GDP spent in research and development. Again, Romania, Bulgaria, Bosnia and Hungary are among the countries who are investing too little in R&D. We believe that one of the causes is because there is no interest and resources available to invest in this sector but also there is a link with the fact that there are a growing number of people who are quitting the studies before the end of the programme, so that there is a smaller qualified human resource left, capable to work in this area. Nevertheless, it is known that there is a large mass of skilled people who leave Eastern European countries to work in rich West European countries. We might assume that at least a part of them could work on R&D (including environment area) so that this indicator might improve. [Cox R., & Pezzullo Phaedra C., 2016]

Figure 3. Gross domestic expenditure on R&D, by sectors of performance, by country, 2016 (% of GDP)ⁱⁱⁱ

Note: Provisional or estimated data for most of the countries.
 (?) 2015 data.
 (?) 2014 data.

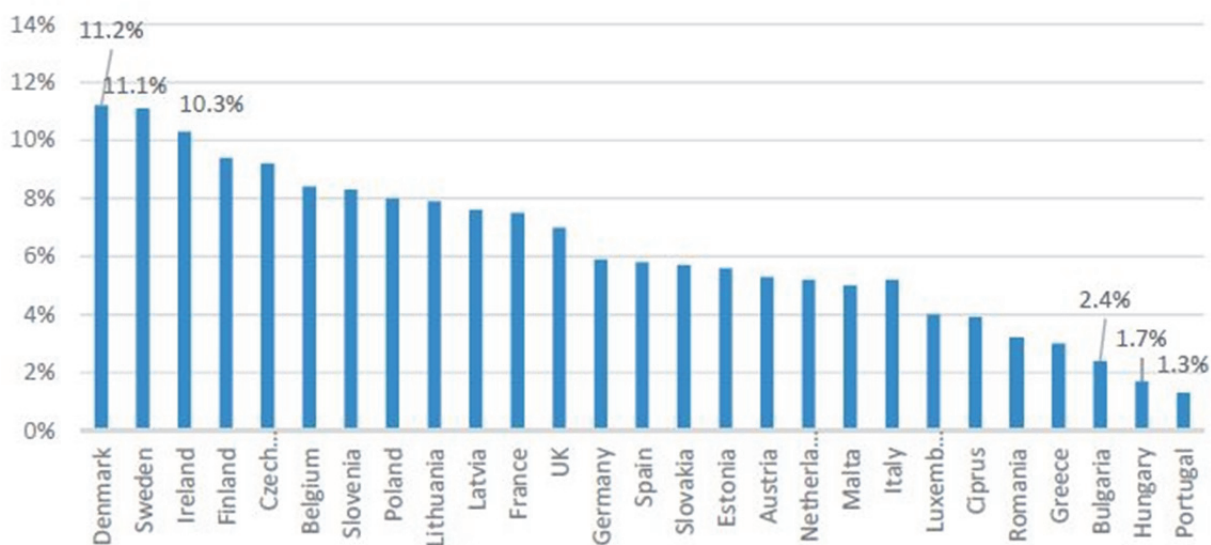
Source: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9087772/KS-02-18-728-EN-N.pdf/3f01e3c4-1c01-4036-bd6a-814dec66c58c>

When we look at the performers of this indicator we can see that Denmark, Sweden, Finland, Germany, Austria are countries where investment in R&D represent a priority. It is not by chance that these countries are having a population with a higher degree of education, their universities being in top from decades.

Another indicator that might be interesting to look at is the percentage of people working in the area of services and products for environment protection. It shows the interest that a certain countries have for this area (at the government but also at the private level) from the investment point of view. Of course, an investment remains an economical decision for the entrepreneur but still, when we look at the data we find more or less the same countries on the top of ranking: Denmark, Sweden, and Finland. At the opposite side, coincidence or not, we find Romania, Greece, Hungary, Bulgaria, and Portugal.

The fact that in these countries less people are working in the protection environment sector shows that there is no interest but also it might be because there is no qualified labour, adapted to this type of business. In any case, comparing with Northern European countries it is clear that there is huge gap, which could be transformed in a future opportunity.

Figure 4. Share of workers employed in the production of goods and services for environment protection^{iv}. Data from Eurostat, 2017.

Source: <https://www.eea.europa.eu/>.

Since we found out that there is an important gap between countries regarding labour force engaged in environment protection activities, let's go further and see what the habits of people regarding the recycling activities are. In other to do this we will look at the figure 4, Recycling rate of municipal waste.

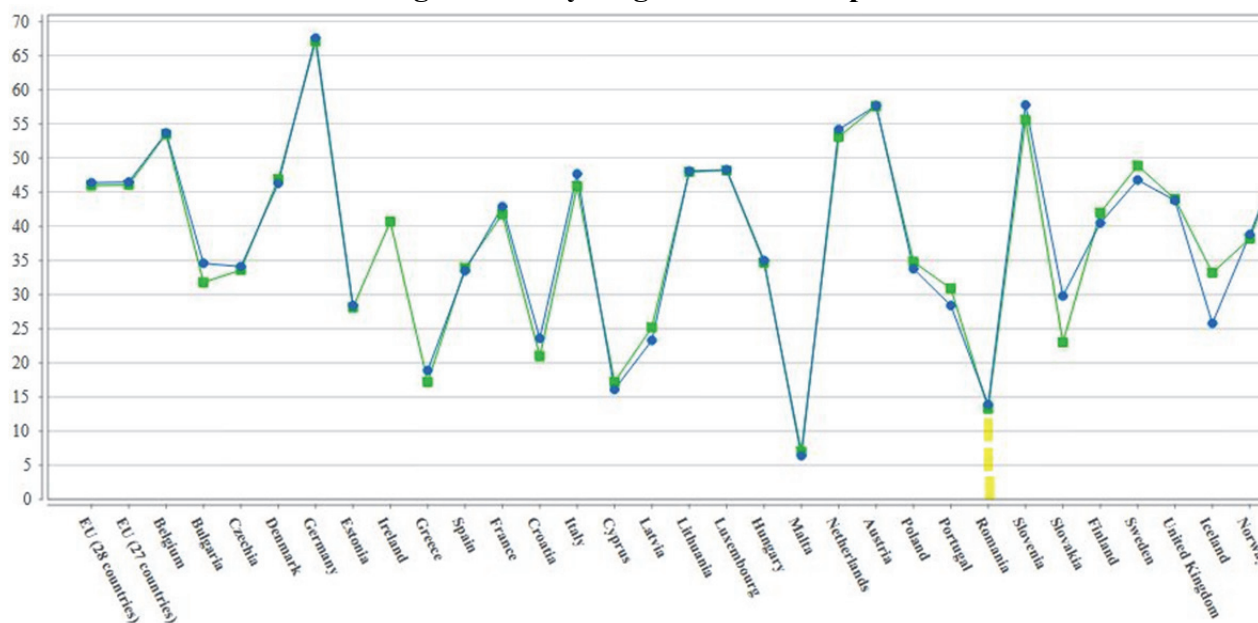
From this analysis we could see the countries of which populations are recycling more, as a proof of understanding the environmental messages and acting continuously and constantly in order to protect the environment. We will not be surprised that again Romania is one of the countries with lowest level. The indicator measures the share of recycled municipal waste in the total municipal waste generation. Recycling includes material recycling, composting and anaerobic digestion. The ratio is expressed in percent and measured in tonnes. Green line represents 2016 while blue line is

2017. Easy to see that almost the same countries are on the top for this indicator as well, Austria, Sweden, Finland, Holland but we can find also eastern countries like Lithuania and Slovenia.

Nevertheless the champion remains Germany who succeeds to recycle almost 70% from the waste they produce, which is really exceptional. Of course, despite the fact that recycling is one of the main solutions for a sustainable development, education of people is not entirely responsible for that. Western countries developed an entirely infrastructure in order to help people to participate at this process but they did it in many years, during the time citizens developed a culture of reuse, recycle, reduce. The fact that few eastern countries are on top prove that there is a possibility everywhere to extent this phenomena.

Still, the link between education and recycling is very strong because it is needed a certain level of education, determination and citizenship spirit in order to put in practice the right decision. [Trica, C. L., et all., 2019]

Figure 5. Recycling rate of municipal waste^v.

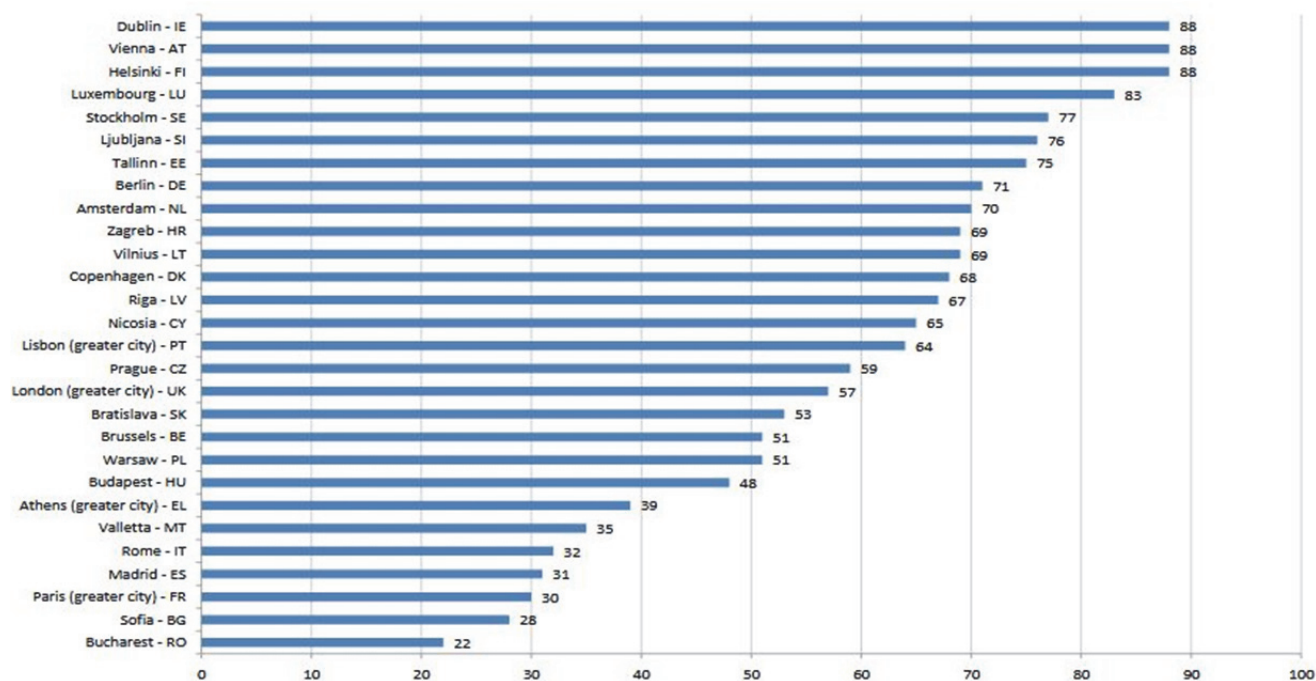

Source:

https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=t2020_rt120&language=en&toolbox=type

Nevertheless, in some countries there is a difference of culture but if we take into consideration that recycling means at least saving money, to not mention about improvement of population health and landscape, we should see a bigger effort in the poorest countries, which is not the case for the moment.

Figure 6. Satisfaction with the quality of air in EU capital cities, 2015 (% of resident population)^{vi}

Source: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7427955/8-03062016-BP-EN.pdf/0d471c36-ae6-47e8-b52b-b63e4f40302f>

At the EU level, at least 3/4 of inhabitants are very or rather satisfied with the quality of air. The top cities are Dublin, Vienna and Helsinki (all 88%), followed by Luxembourg (83%), Stockholm (77%) and Ljubljana (76%). The lowest share of satisfied population is Bucharest (22%), Sofia (28%) and Paris (30%).

If we compare the results, we can see a clear link between educational systems, investment in R&D, labour involved in environment protection and waste recycling. It is obviously that, for example Romania, is among the least in all these aspects but is also clear that people are not happy with the environment quality.

From this perspective, it is not a coincidence that quality of air, land and water pollution is better in the northern countries comparing with south since these people are recycling more and overall investing more in environment protection. The fact that they have better schools and education programs, make them more environmental understanding of reality and eager to react. In time, they developed an environmental culture of living.

CONCLUSIONS

In this paper we started from the assumption that despite the general idea that today almost everyone has access to information, due to internet and high technologies, there are some countries where there is a lack of understanding regarding the urgency of the environment protection. We showed that in every step of communication it is needed a certain level of intelligence. It is not enough to receive the message if you can't understand properly and more important if you don't act accordingly. If we don't recycle the waste but we are not happy with the environment landscape it means that there is a misunderstanding somewhere and we tried to prove that this is coming from a lack of education. We proved that there is a clear link between education quality and environment

protection actions. In order to do this we demonstrated that people from countries that invest less in education they do the same in environment sector. Despite this reduction of spending money and effort they are not happy with their lives. Consequently, the conclusion of this paper is that societies should bring environmental subjects and debates at all level of education, because the actual situation is not satisfactory for the people. From all data above we deducted that western countries are better environment, healthier habits but also solid educational systems and therefore the happiness of their citizens is coming naturally. Finally, we recommend that eastern countries should invest more on education and specifically on environmental educational programmes. If we want better results we have to communicate properly, people have to get used with the idea of environment urgency and be aware of the situation. Introducing the environment subject at all level of education could bring a new perspective and efficiency of environment communication, even in countries with a different culture.

EFICIENTIZAREA SISTEMULUI DE ACHIZIȚII PUBLICE PRIN CONSOLIDAREA ROLULUI DE PAZĂ AL SOCIETĂȚII CIVILE

EFFICIENCY OF THE PUBLIC ACQUISITION SYSTEM BY CONSOLIDATING THE ROLE OF THE SECURITY OF THE CIVIL SOCIETY

Angela BOGUȘ,

*Academy of Economic Studies of Moldova,
Republic of Moldova, Chisinau municipality,
str. Mitropolit Gavril Bănulescu-Bodoni, 61,
phone: (+373 22) 40 27 34, www.ase.md*

Abstract

The purpose of the paper is to highlight the importance of efficient use of public money, especially public procurement, by creating a permanent dialogue mechanism between authorities and civil society. To achieve this goal in research, the following working methods were used such as: documentary analysis, synthesis, comparison, induction, deduction. Efficient management of public money is one of the key priorities of any democratic government. As public entities spend a large part of their money to procure goods, services or works, a major interest in the management of public money is also in the way of public procurement. In this respect, overseeing the way public procurement is conducted and ensuring transparency in the award and execution of public procurement contracts is a priority. Encouraging an open dialogue between the authorities, the business environment and civil society becomes a necessity.

The main conclusions of this paper highlight the importance of a transparent and efficient system of public procurement, as the money used to make public procurement is public money, and the role of civil society in this case is a decisive one - of the guardian, who on the one hand, it ensures greater transparency of public procurement, and on the other hand, it makes the contracting authorities, economic operators and other actors involved in this area responsible, in order to be more efficient, more integrated, more transparent and strictly guided by the legal provisions.

Key words: *public money, public acquisitions; efficiency; transparency, civil society*

Jel Clasification: *H57; H11*

INTRODUCERE

Utilizarea fondurilor publice, implicit modul de realizare al achizițiilor publice a constituit, în toate timpurile, o preocupare constantă la nivel mondial, iar ultimul deceniu a marcat și pentru Republica Moldova un interes sporit pentru domeniul achizițiilor publice. Pe cât de important este domeniul achizițiilor publice pentru societate, pe atât de vulnerabil la corupție, fraudă, irosire de bani, etc.

Ca o consecință a acesteia și-au făcut apariția o serie de publicații, analize ale experților, etc., care scot în evidență multiplele probleme existente în acest domeniu, dar și capacitățile reduse ale instituțiilor de stat de a le identifica și a le soluționa în timp. Astfel lucrările de ultimă oră a cercetătorilor Chivriga V., Enachi D., Rogac A., Ungureanu C., etc sunt de un real folos.

Din această perspectivă, analizele efectuate asupra domeniului dat au în vedere necesitatea stridentă a eficientizării sistemului de achiziții publice, dezvoltarea de mai departe a cadrului legal, reformelor inițiate în acest scop, dar și monitărizarea atentă a modului de realizare a achizițiilor publice de către toți actorii sociali, contribuind în așa fel la sporirea gradului de transparență a utilizării banilor publici.

MATERIALE ȘI METODE

Lucrarea în cauză a fost realizată din intenția de a analiza situația de ultimă oră din domeniul achizițiilor publice, recente schimbări pozitive din sistemul dat, condiționate de îmbunătățirile de ordin normativ, din ultimul timp, elaborate conform directivelor europene, dar și modalitățile de încurajare a dialogului social dintre autoritățile guvernamentale și societatea civilă, mijloacele de consolidare a rolului societății civile în monitorizarea atentă a modului în care se efectuează utilizarea banilor publici. În acest sens, au fost cercetate lucrările existente în domeniul dat, cadrului legal în vigoare cu multiplele modificări efectuate, analizele și concluziile experților în domeniu, cercetările sociologice privind opiniile cetățenilor și comunității de afaceri cu privire la utilizarea banilor publici prin intermediul sistemului național de achiziții publice. Metodele de lucru utilizate au fost variate, pornind de la analiza documentară, analiza comparativă, sinteza, metoda inducției și deducției, etc.

REZULTATELE CERCETĂRII

Gestiunea eficientă a banilor publici constituie una din prioritățile cheie a oricărei guvernări democratice. Or, banii pierduți prin proasta administrare, corupție, lipsă de impact conduc la un deficit de dezvoltare. Utilizarea eficientă a banilor publici presupune, în primul rând, raționalizarea cheltuielilor publice. Întrucât cel mai mare sector al cheltuielilor guvernamentale îl constituie achizițiile publice, la nivel internațional se manifestă un interes major față de acestea. Conform estimărilor Băncii Mondiale, achizițiile publice reprezintă aproximativ 15-20% din PIB-ul țărilor în curs de dezvoltare și aproximativ o treime din bugetele guvernamentale naționale. Totodată, achizițiile au o cotă importantă în comerțul mondial - circa 1,3 miliarde de euro anual. [3]

În Republica Moldova, ponderea achizițiilor publice în PIB a variat în ultimul deceniu între 5% și 10%. În raportul privind activitatea Agenției Achiziții Publice pentru anul 2018, se menționează că „în perioada anului 2018 de către autoritățile contractante au fost realizate proceduri de achiziții publice în valoare totală de 10,5 miliarde de lei, cu 1,9 miliarde de lei mai mult față în perioada similară a anului 2017, ceea ce reprezintă o creștere de 22,11%”. [3] Pornind de la faptul că achizițiile se fac din bani publici, volumul extrem de mare al acestora și multiplele interacțiuni dintre sectorul public și cel privat, se constată că domeniul achizițiilor publice este extrem de vulnerabil la corupție, multiple ilegalități fiind atestate atât de specialiștii din domeniu, cât și reprezentanții societății civile, mass media din Republica Moldova. De aici și nivelul extrem de redus al încrederii cetățenilor, în sistemul de achiziții publice.

De remarcat că în ultimii cinci ani, domeniul achizițiilor publice din Republica Moldova a avansat semnificativ. În anul 2015, țara noastră a aderat la *Acordul privind achizițiile publice, întocmit la Marrakech la 15 aprilie 1994*, și la *Acordul privind achizițiile publice (modificat prin Protocolul de modificare a acestuia, întocmit la Geneva la 30 martie 2012)*, care se va efectua în condițiile Deciziei Comitetului privind achizițiile publice al Organizației Mondiale a Comerțului nr. GPA/131 din 16 septembrie 2015, inclusiv ale anexelor A și B la decizia menționată, și ale Deciziei adiționale GPA/131/Add. 1 din 17 februarie 2016. În acest context, țara noastră și-a asumat anumite angajamente în cadrul organizațiilor internaționale, recunoscând:

- **integritatea și predictibilitatea sistemelor de achiziții publice** sunt parte integrantă a **gestionării** eficiente și eficace a resurselor publice, performanței economiilor părților și funcționării sistemului comercial multilateral;

- necesitatea unui **cadru multilateral eficace pentru achizițiile publice**, cu scopul de a asigura **liberalizarea și extinderea** acestora și îmbunătăți cadrul de desfășurare a **comerțului internațional**;

- importanța **măsurilor transparente privind achizițiile publice**, de realizare a achizițiilor publice într-un **mod transparent și imparțial**, de **evitare a conflictelor de interese** și a **practicilor de corupție** conform instrumentelor internaționale, cum ar fi Convenția Organizațiilor Unite împotriva corupției;

- importanța **utilizării mijloacelor electronice** pentru achizițiile care cad sub incidența Acordului sus-menționat;

- necesitatea de a lua în considerare **nevoile de dezvoltare, financiare și comerciale** ale țărilor în curs de dezvoltare;

- măsurile privind achizițiile publice nu ar trebui să fie pregătite, adoptate sau aplicate astfel încât să **ofere protecție furnizorilor domestici de bunuri sau servicii**, sau să discrimineze între furnizorii străini de bunuri sau servicii;

În plan intern, s-au făcut foarte multe amendamente legale care contribuie la asigurarea unui sistem de achiziții publice mai eficient. A fost aprobată o nouă lege a achizițiilor publice, o serie de hotărâri de guvern, care formează cadrul normativ secundar, dar și Strategia de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020, prin care autoritățile își propun crearea unui sistem funcțional, competitiv, responsabil și transparent de achiziții care generează și asigură încrederea cetățenilor țării și a comunității internaționale în sistemul de achiziții. [2]. Scopul strategiei constă în creșterea transparenței pe toată durata ciclului de achiziție, asigurarea condițiilor de concurență loială pentru ofertanți și reducerea fraudelor și corupției din sistem. *Dintre toate, transparența este de fapt instrumentul care, aplicat corespunzător, creează spațiu pentru concurență sănătoasă, dar și poate contribui semnificativ la reducerea corupției.* Or, datele deschise în materie de achiziții publice permit oricărei persoane să urmărească întregul proces de achiziție, de la planificare, până la implementarea contractului și modificărilor care survin. Actualmente, peste tot în lume există tendința de a dezvolta platforme de date deschise, cu instrumente moderne de căutare și analiză, într-o manieră accesibilă oricărui cetățean.

Pe de altă parte, au fost create noi elemente de origine instituțională, printre care Agenția Națională de Soluționare a Contestațiilor. La fel, în prezent are loc extinderea și dezvoltarea sistemului electronic de achiziții, care este un instrument eficient de asigurare a transparenței și eficienței în domeniul achizițiilor publice, introducerea Documentului Unic de Achiziții European (DUAE), etc.

Cu toate acestea, în domeniul achizițiilor publice, se mai comit o serie de nereguli și ilegalități, ceea ce face ca sistemul achizițiilor publice să rămână a fi inefficient. Potrivit datelor oficiale, cele mai frecvente nereguli care au fost identificate în practică sunt următoarele:

- ✓ divizarea achizițiilor în loturi mici, în scopul de a evita procedurile obișnuite (mai multe contracte cu valoare exactă sub praguri, acordate aceluiași contractant);
- ✓ efectuarea nejustificată a achizițiilor din sursă unică;
- ✓ neregularități în procesul de calificare (criterii de participare neproportionale sau care nu au legătură cu obiectul achiziției);
- ✓ termene nejustificat de scurte;
- ✓ excluderea companiilor din motive false, în scopul de a favoriza o companie selectată;
- ✓ neregularități în etapa de evaluare a ofertelor (acceptarea cu întârziere a ofertelor);
- ✓ modificarea ofertelor depuse;
- ✓ respingerea ofertelor „nedorite” din motive formale sau chiar din motive care nu sunt prevăzute de lege sau de documentația de tender;

- ✓ aplicarea unor criterii diferite de cele definite în documentația de tender);
- ✓ respingerea nejustificată a tuturor ofertelor, în scopul de a repeta procedura cu cerințe diferite;
- ✓ nerespectarea cerințelor de transparență și informare;
- ✓ creșterea nejustificată a prețului în timpul executării contractului, etc. [2]

Potrivit Indicelui de încredere a populației în sistemul de achiziții publice din R Moldova, efectuate de către experți în domeniu, percepția populației privind eficiența sistemului de achiziții publice din R Moldova este una negativă, aproape jumătate din respondenți considerând că eficiența sistemului este redusă, chiar dacă în anul curent se atestă o creștere pozitivă a percepției cetățenilor și agenților economici asupra sistemului de achiziții publice. [5]

Evident că în aceste condiții, este oportună conjugarea eforturilor tuturor actorilor sociali: din domeniu public, din domeniu privat, dar și întreaga societate civilă, întru asigurarea unui sistem de achiziții publice mai eficient, mai deschis, mai transparent, capabil să prevină ilegalitățile și corupția din acest domeniu vulnerabil. Este esențial să li se explice cetățenilor de ce este important să avem un sistem transparent și eficient de achiziții publice, atunci când este vorba de banii publici.

Indiscutabil, pentru cetățenii de rând nu este un lucru de loc ușor de a contribui la supravegherea și monitorizarea sistemului de achiziții publice. Indicele de încredere a populației în sistemul de achiziții publice din R Moldova denotă că doar o mică parte dintre respondenți (26%) atestă un nivel înalt al cunoștințelor personale în materie de achiziții publice, or în asemenea condiții doar persoane bine pregătite, instruite în acest sens ar putea să se implice activ în procesul de monitorizare. [5] Este important ca dialogul dintre autorități, mediul de afaceri și societatea civilă să fie încurajat, iar societatea civilă ar trebui să aibă un rol fundamental în acest sens, unul de gardian.

Experiența internațională demonstrează că societatea civilă poate avea un rol crucial în monitorizarea achizițiilor publice și asigurarea transparenței în atribuirea și executarea contractelor de achiziții publice. Evident că societatea civilă nu deține pârghii prin care ar putea să constrângă și să impună aplicarea legii, rolul ei reducându-se la monitorizarea și evaluarea modului în care se desfășoară achizițiile publice, totuși un rol extrem de important pentru sporirea eficienței achizițiilor publice.

Experiența Republicii Moldova atestă că gradul de implicare a societății civile în procesul de monitorizare a achizițiilor publice, până de curând a fost unul extrem de modest. Or, în prezent, situația s-a schimbat esențial. Legea nou adoptată în acest domeniu determină un rol substanțial sectorului neguvernamental, ceea ce va spori considerabil gradul de transparență și responsabilizare a autorităților publice. Dacă vorbim de transparență, aceasta generează competiție, competiția pe piața achizițiilor, la rândul ei, duce la economisirea banului public, diminuarea factorilor de corupție iar la modul general, utilizarea fondurilor publice se realizează după cel mai eficient și economic model.

În cazurile în care autoritățile nu se conduc de principiile de transparență, integritate și eficiență în desfășurarea procedurilor de achiziție sau, mai mult ca atât, sunt parte a unor scheme de corupție, organizațiile societății civile pot utiliza informațiile obținute în procesul de monitorizare pentru a mobiliza cetățenii ca să ceară mai multă responsabilizare din partea guvernării. Prin urmare, societatea civilă este cea care, supraveghează modulul în care sunt utilizate resursele publice, poate avea o contribuție substanțială la *eficientizarea utilizării banilor publici, consolidarea bunei guvernări și la dezvoltarea punților de legătură dintre societate și guvernare la toate nivelurile.*

Deși extrem de importantă, totuși sarcina societății civile este una dificilă. Pe de o parte, gradul redus de transparență și accesul limitat la informații cu privire la achiziții, pe de altă parte, informația care este accesibilă și publică, conform legii, este insuficientă pentru identificarea riscurilor de corupție, trucarea ofertelor, fraudarea achiziției, delapidări de fonduri publice, conflicte de interese, favorismul, etc. ca să nu mai vorbim de zecile de mii de proceduri și contracte de achiziție care se încheie de către autoritățile publice de toate nivelurile.

Chiar și așa, impactul pe care îl pot avea rezultatele monitorizării, constatările făcute, neregulile și fraudele identificare poate fi considerabil. În primul rând, ține de sensibilizarea societății privind iresponsabilitatea autorităților în procesul de utilizare a banilor publici, de îndreptare a atenției opiniei publice asupra cazurilor de corupție și delapidărilor de fonduri publice, precum și sesizarea organelor de drept pentru cercetarea acestor cazuri. Eliminarea definitivă a corupției nu va fi posibilă, în mod evident, însă reducerea acesteia și prevenirea riscurilor de corupție este un scop spre care ar trebui să tindă cei care monitorizează achizițiile.

Implicarea activă a societății civile în procesul de achiziții publice și monitorizarea atentă a modului în care procesul dat se efectuează, poate contribui la:

- ✓ creșterea gradului de transparență și reducerea neregulilor și ilegalităților, asigurată prin prezența și supravegherea desfășurării etapelor procesului de achiziție (planificarea, deschiderea ofertelor, atribuirea contractelor, monitorizarea implementării contractelor, etc.);
- ✓ creșterea gradului de conștientizare și încurajare a implicării cetățenilor în procesul decizional (la nivel central, local);
- ✓ sporirea gradului de încredere a cetățenilor față de autoritățile responsabile pentru achiziții transparente și servicii publice calitative;
- ✓ mediatizarea cazurilor de corupție, neregulilor și ilegalităților identificate în cadrul monitorizării;
- ✓ identificarea actorilor (operatori economici, membri ai grupurilor de lucru pe achiziții publice din cadrul autorităților contractante, etc.) care au comis ilegalități și au prejudiciat bugetul public prin intermediul achizițiilor ineficiente, facilitând, astfel, atragerea la răspundere a acestora, precum și descurajarea și prevenirea neregulilor și fraudelor pe viitor;
- ✓ crearea oportunităților pentru reprezentanții societății civile de implicare în dezvoltarea programelor/ inițiativelor care contribuie la creșterea transparenței;
- ✓ crearea punților de legătură în scopul bunei cooperări dintre guvernare, societatea civilă și mediul de afaceri.

Monitorizarea poate avea mai multe forme, în dependență de prioritățile și capacitățile responsabililor pentru monitorizare. Una dintre cele mai simple și accesibile forme este **observația**, prin care orice cetățean poate observa dacă un bun a fost efectiv procurat sau o lucrare a fost executată. În așa fel s-ar putea, spre exemplu determina gradul de corespundere a calității, cantității și prețului indicat pentru bunuri, servicii și lucrări procurarea pentru diverse entități publice, procurarea în cantitățile necesare a unor bunuri de importanță vitală (medicamente, recipiente, etc.), care ar garanta accesul neîntrerupt al cetățeanului spre utilizare, construcția în timp și calitativ a unei lucrări, etc. Totuși, o monitorizare eficientă, care să aducă rezultate vizibile (creșterea transparenței, responsabilizarea autorităților, îmbunătățirea procesului de achiziție, sesizarea actelor de corupție și tragerea la răspundere a celor implicați, etc.), presupune urmărirea procesului de achiziție de la planificare până la executarea contractului, interacțiunea cu autoritățile contractante, precum și luarea unor măsuri care să vizeze redresarea problemelor identificate. Analiza aprofundată a documentelor la fiecare etapă a procesului de achiziție, compararea calității/cantității bunurilor, serviciilor sau lucrărilor cu prevederile contractuale și utilizarea unor instrumente de identificare a riscurilor de corupție sunt unele dintre metodele utilizate în procesul de monitorizare.

De asemenea, în procesul de monitorizare societatea civilă trebuie să opteze pentru unele obiective clare și proceduri adecvate pentru a se asigura că timpul și resursele alocate sunt utilizate la maxim și rezultatele, inclusiv datele, analizele și rapoartele de monitorizare sunt credibile și fiabile. Pentru eficientizarea activităților de monitorizare, pot fi utilizate următoarele criterii de selecție:

- o anumită etapă a procesului de achiziții, care este considerată cea mai puțin transparentă;
- contractele de valoare înaltă;
- sectoare ale economiei, vulnerabile ilegalităților și schemelor de corupție;
- sectoarele cu cele mai multe cheltuieli publice și cel mai mare volum de achiziții (sănătate, educație, infrastructură, etc.);
- anumite autorități contractante, care de regulă, desfășoară cele mai multe achiziții;
- autorități cu un grad redus de transparență sau cele care au admis, anterior, grave încălcări, constatate în rezultatul auditului efectuat sau monitorizării procesului de achiziții de către societatea civilă;
- bunuri, servicii și lucrări cu ponderea cea mai mare în volumul total al achizițiilor la nivel național (lucrări de construcții, lucrări de reparare a drumurilor, medicamente și dispozitive medicale, etc.);
- autoritățile ce corespund profilului de activitate și capacităților de expertiză ale societății civile (spre exemplu, organizațiile active în domeniul ocrotirii sănătății pot monitoriza achizițiile din instituțiile medicale);

De menționat că prin adoptarea legii privind achizițiile publice, nr.131/2015, posibilitățile societății civile de monitorizare a achizițiilor publice au crescut. Astfel, art.14 al legii prevede dreptul societății civile de a fi inclusă în componența grupului de lucru creat în scopul efectuării de achiziții publice. „Autoritatea contractantă include obligatoriu în componența grupului de lucru reprezentanți ai societății civile în cazul în care a fost depusă o cerere scrisă în acest sens cu două zile până la data-limită de depunere a ofertelor, dar aceștia nu pot constitui mai mult de o treime din componența totală a grupului. Reprezentanții societății civile incluși în grupul de lucru nu au drept de vot, însă au drept de vot consultativ sau dreptul la opinie separată, care se include obligatoriu în actul deliberativ al grupului de lucru respectiv. În cazul în care acesta nu este de acord cu decizia luată în cadrul ședinței, el este obligat să-și expună opinia separată în procesul-verbal, cu indicarea motivelor clare privind dezacordul cu decizia luată. Autoritatea contractantă asigură evidența strictă a cererilor depuse de societatea civilă, întocmind Registrul de evidență a cererilor parvenite de la societatea civilă. În cazul în care sunt depuse mai multe cereri decât numărul admis în raport cu numărul de membri cu drept de vot deliberativ, solicitanții pentru a fi incluși în componența grupului de lucru sunt desemnați prin tragere la sorți. La decizia autorității contractante se admite includerea tuturor reprezentanților societății civile în componența grupului de lucru, care are rolul de a informa, în mod obligatoriu, reprezentanții societății civile, de la care au parvenit astfel de cereri, despre includerea/neincluderea acestora în componența grupului de lucru, precum și despre data, locul și ora desfășurării tragerii la sorți, cel târziu cu o zi înainte de data-limită de depunere a ofertelor”. [1]

Evident, creșterea rolului societății civile în supravegherea procedurilor de achiziții publice reprezintă un pas important în creșterea gradului de democratizare a societății, însă la modul practic se atestă, încă multiple probleme. Societatea civilă întâmpină numeroase dificultăți în acest proces complex, de la îngrădirea accesului la informație și până la neglijarea rolului acesteia. Or, toate acestea demonstrează că pentru democratizarea deplină a procesului privind achizițiile publice, mai sunt încă multe de făcut.

CONCLUZII

Pentru că R Moldova a purces pe carea democratizării, dar și pentru că și-a asumat o serie de angajamente în raport cu partenerii străini, autoritățile trebuie să intensifice lupta împotriva corupției și exploatarea noilor tehnologii pentru consolidarea guvernării, să asigure procesul de

transparentă, implicare a cetățenilor în monitorizarea procesului de utilizare a banilor publici. Guvernarea moldovenească a înregistrat progrese considerabile pentru optimizarea dialogului social cu societatea civilă, un actor marcant în democratizarea societății. Ultima perioadă implicarea societății civile în procesul de monitorizare a utilizării banilor publici s-a accelerat. Societatea civilă a reușit să scoată în lumină o serie de ilegalități, fraude. Este extrem de important să avem un sistem transparent și eficient de achiziții publice, întrucât este vorba de bani publici, iar în cadrul acestui sistem, rolul societății civile rămâne a fi unul substanțial, de gardian.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Legea privind achizițiile publice, nr. 131 din 3 iulie 2015, republicată în 2018;
2. Strategia de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020,
3. Buletin informativ al achizițiilor publice, nr.7, 2019;
4. Ghid ul achizițiilor publice, pentru autoritățile contractante, Chișinău, 2017;
5. Indicele de încredere în sistemul de achiziții publice din Moldova, Chișinău, IDIS „Viitorul”, 2018; 2019;
6. Raport de evaluare a riscurilor de corupție în sistemul achizițiilor publice în R Moldova (responsabili Ilse Schuster, Serghei Merjan). Chișinău, februarie 2016.

THE AWARENESS ON MUSEUMS AS THE MAIN SYMBOL OF CULTURE ON CITY TOURISM: THE CASE OF ÇANAKKALE

Erol DURAN¹,
Berna KOÇHAN²
Bahattin HAMARAT³

¹Assoc. Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, Email: eroldurantr@yahoo.com. (Corresponding author) Orcid: 0000-0003-0116-3189

²Master Student in Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism

³Lecturer, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, Email: b_hamarat@hotmail.com.

Abstract. *The museums as a main element and symbol of cultural tourism represent an area of significant economic benefit to the cities. The museums market is heterogeneous with many and varied visitors, who are differently motivated and have different expectations on their tour experience. Therefore having awareness and concern on main theme and sense of the museums, on cultural heritage of the city as a cultural tourism symbol, is very important for the residents and the students who are studying on tourism as the candidates of tourism employers as well as importance of tourist awareness and concern. Thus the purpose of the study was to respond to the question, "What museums really are in opinion of students studying in Faculty of Tourism and do they have awareness about main themes of each museum?". For the purpose of this paper, in depth interview technique was used on students of Faculty of Tourism to explore their awareness and perceptions on museums and observation technique was used on museums and other research fields to gain in depth and right knowledge. According to the results of the analyses, developing awareness of the students as a candidate of tourism employer on museums by its philosophy and thematic requirements in Çanakkale can be feasible in sustainability perspective because of its meaning on cultural heritage of the city as a cultural tourism product.*

Keywords: *Museum, Museum Awareness, City Tourism, Cultural Attractions*

INTRODUCTION

Cultural heritage is increasingly being employed as an essential ingredient to promote tourism products and destination imaging strategies. Likewise, tourism has been integrated into cultural development strategies as a means of supporting cultural heritage, especially in urban areas (Carey et al, 2013; 554). The cities are the main source of cultural heritage and getting extremely importance as a main type of tourism, called urban tourism. Nowadays tourists visit cities for many purposes including; shopping, entertaining, festivals, fairs, sport events, scientific events, and different kinds of cultural heritage attractions etc. Due to high variety of demand to the cities which are touristic and have big prosperity of cultural heritage, urban tourism has gained an increasing popularity as a world-wide form of tourism.

Urban tourism has emerged as a significant and distinctive field of study during the last decades. Ashworth and Pace (2011) specified that the generic term "Urban Tourism" generated over 800 pieces of literature and scopus over 1300 references as a sign of its intellectual health till 2008. According to Pearce (2001), this increase in attention in part reflects the growth of tourism in cities and its resulting associated policy issues. These tend to be of two main types. On the one hand, the growing demand from tourists, particularly in historic cities, has brought a reactive response arising from the problems of coping with increased visitation, a situation perhaps most commonly experienced in Europe. On the other, many urban policies have recently incorporated an increasingly proactive stance towards tourism which is seen more and more as a strategic sector for urban revitalization in post-industrial cities.

Museums in particular are being ‘reconceptualised’ as tourist attractions with the potential to contribute to the economic development of local communities through the crucial role that they play in the success of a tourism destination, where they act as key motivators for enhancing tourist flows (Carey et al, 2013; 554). As called the cradle of civilizations and a country of open air museum, [Turkey](#) is lucky in that it has richness and variety in [cultural](#) and [natural](#) resources and the preservation and development of these have been stipulated by law. Many organizations have been set up in connection with this subject and preservation has now become a subject that concerns many organizations, institutions and people. According to the Turkish Statistical Institute (TUIK) there are 440 museums in Turkey, 201 of them are public and 239 of them are private. 3.4 million Monuments are being exhibited and was visited by 37,6 million visitors in 2018 (www.ktb.gov.tr).

Çanakkale is a city and region of education, culture and history with its past stretching back 5000 years, has been nourished by legacy of ancient cultural treasures such as Iliad by Homer and has come to appreciate enchanting historical sites within its boundaries is now a significant tourism center. In ancient times, Çanakkale was known as the “Hellespond” “Dardanell” and is one of Turkey’s provinces sitting astride both the Marmara and Aegean regions, with 671 kilometers of coastline and where geography and history meet in a meaningful way (Duran 2013). The city of Çanakkale lies at the narrow 1200m entrance to the Çanakkale Strait (Dardanelles) that connects the Sea of Marmara and the Aegean. Passenger and car ferries run daily between Çanakkale on the Asian side and Eceabat and Kilitbahir on the European side. Canakkale is an ancient city of many amazing sites and legends. Set right on the Dardanelles, this city leads us from the battle of Troy through to the battle of Gallipoli. Many civilizations had survived on Çanakkale region such as Trojans, Hittites, Persians, Helens, Romans, Byzantine, Ottomans, and Turkish Republic since 1923. Within the population exchange in first years of the republic, population diversity of the city was formed from immigrants came from Balkans, Greeks in Gökçeada (Imbros), Romans, Yoruks, and Turkmen citizens, with high diversity and prosperity of culture (www.canakkaleli.com). This prosperity of culture, heritage and history is being exhibited in 27 museums in Çanakkale 9 of them are private and 18 of them public and over 700.000 visitors visit these museums annually.

LITERATURE REVIEW

Awareness is repeatedly demarcated as having understanding or knowledge of one’s contiguous environs (Tuan, 2001), however, Murphy & Zajonc (1993) stressed that awareness is prejudiced and shaped intellectually by experience and environment. It has received significant consideration in the perspective of education, place, emotions and social relations, with an overpowering understanding that individuals have a different level of awareness with regard to places, people and events in the development of individual cognitive awareness.

Cultural awareness is particularly focused on immaterial heritage, including the language, customs, traditions, spiritual beliefs, folklore and rules of behavior in a society, without forgetting the influence of past events on that society. Museums are the main units to protect and to gain sustainability of these values with being supported by sustainable tourism perspective. However there are different ways to improve awareness on museums and historic sites in urban settings to develop policies and practices that reflect the approach of sustainable tourism including all alternatives of cultural heritage, comprehensive publications on awareness of museums in literature are insufficient yet. Getting awareness of tourists on museums would gain advantages to tourism stakeholders. For example Silberberg (1995) argues that;

- Getting awareness of tourists on museums can help hotels develop weekend escape packages to overcome a common problem of high occupancy during the week and low occupancy at weekends.

- Also getting awareness on museums can help convention planners who need convenient destinations and activities for delegates' or spouses' programmers.

- They can describe their admission ticket as a full-day pass to encourage visitors to come and go during the day to shop, dine at area restaurants or visit other attractions.

- They can seek trade-offs with downtown merchants and property owners. That is, heritage groups receive free or low-cost space in return for a commitment to performances or special exhibitions during retail promotions, special events or festivals

- They can develop operating schedules that coordinate as much as practical with common retail hours.

Improving awareness on museums on tourism laborers is as much important as tourists and other tourism stakeholders to gain sustainability of cultural heritage of the cities in tourism. There is a need that cultural roots on museum awareness has to be made aware to the students in particular and to all public in general to carry forward the rich culture based city tourism (Wang, Zhang, Han, & Liang, 2017; Srivastava, 2015; Shankar & Swamy, 2013). Srivastava (2015) conducted a study to know the awareness about cultural heritage among the teachers at university level. Campaign on cultural heritage awareness is related to theoretical studies only. Gaining in-depth knowledge from the field can with qualitative quantitative research techniques will meet the deficit of this field of research. From this point of view, examining the level of museum awareness as a cultural heritage exhibitor and protector among students by employing interviews which is an important technique in qualitative methods has been purposed with this study.

MATERIAL AND METHOD

This study, examines awareness and concern of the tourism students on main theme and sense of the museums, on cultural heritage of the city as a cultural tourism symbol for the Çanakkale as a candidate of tourism employers and owners. Çanakkale also has opportunities that can be an important touristic attraction such as possessing geographical advantages, natural beauties, historical and cultural wealth for being cultural heritage city with its 27 museums that are being nourished from an extensive variety of historical, archeological, anthropological, arts, natural, and structural assets. Çanakkale's assets include the Gallipoli Historical Area, with its historical, cultural and moral assets; many archaeological assets and cultural heritage, especially the Troy Ancient City; Assos, which was home to Aristotle's academy of philosophy; Bozcaada (Tenedos), known for its important vineyards and viniculture; Gökçeada (Imbros), famous for its untouched nature, organic products and harmonious multi-culturalism; Mount Ida, with its rich flora and fauna; and the Gulf of Saros, with its broad range of living species. Therefore, this study was focused on awareness of these assets and values via museums in Çanakkale region. Qualitative data via interview technique was used in this study to gain in-depth knowledge about awareness and importance on museums given by the tourism faculty students as the main symbol of city tourism in Çanakkale. The problem of the study is also "*What museums really are in opinion of students studying in Faculty of Tourism and do they have awareness about main themes of each museum?*"

Since social sciences are proved to be a confident field for qualitative research methods, interview technique was preferred to determine the meaning of museums on cultural heritage and tourism of the city in students mind. Furthermore, content analysis was used for solving and

interpreting the findings. Content analysis is a research method which allows the qualitative data collected in research to be analyzed systematically and reliably so that generalizations can be made from them in relation to the categories of interest to the researcher (Haggarty, 1996).

The data were collected primarily through recorded interviews in the study and open ended questions were used. The data analysis starts with reading all data reiteratively to achieve impression and obtain a sense of the whole (Hsieh and Shannon, 2005) like a novel. Then, recorded data were listened and written on Microsoft office word program and read word by word to derive codes (Huberman and Miles, 2002) by first highlighting the exact words from the text that appear to capture key thoughts or concepts. Next the text was examined by making notes of first impressions, thoughts and initial analysis. As this process continues, labels for codes were emerged that are reflective of more than one key thought. Then codes were sorted into categories based on how different codes were related and linked. These emergent categories were used to organize and group codes into meaningful clusters (Patton, 2002). Those systematic were also followed for analyzing the technique which was used in this study.

The interviews were semi-structured and the population was consisted of 33 students, studying at third and fourth grade. The interviewees were selected during the mounts April and May by employing snowball sampling. The questions directed to the interviewees were as follows;

- In your opinion how many museums are in Çanakkale? What are the names and main themes of them?
- How many of them did you visit? What are their names?
- What are your knowledge sources about the museums you visited?
- In accordance with city tourism how can you describe a museum in Çanakkale in a few words?
- In your opinion what is the significance of the museums in Çanakkale tourism? Do they have contribution to the city tourism? If yes what are they?
- What do you think about the importance given to the museums and archeological sites? Is it adequate? What are your suggestions?
- Can you evaluate the museums in Çanakkale according to the tourism with their positive and negative perceptions according to their contemporaries?

Content analysis was used in this study and steps of the analysis conducted are summarized as follows. The data gathered was coded by the researcher and there are various ways of coding (Günlü et al., 2009);

- Coding according to previously identified concepts,
- Coding according to the concepts identified through the data being analyzed,
- Coding in a general framework.

The second coding type “coding according to the concepts identified through the data being analyzed” is preferred in this study since there is no previously defined conceptual structure guiding the analysis of the data.

- Axial coding; coding on classifying the data should be supported with another step as connecting the codes under an axial framework.
- Selective coding; phenomenon of the research is identified and the core category is emphasized.
- Setting and describing codes according to main themes.
- Connecting on the findings, conclusion and discussion.

As long as the data are analyzed, one of the most important things in qualitative research is to test the validity and reliability of the research. In order to test the validity of the research, two independent scholars were selected from Çanakkale Onsekiz Mart University and were asked to investigate the original answers from interviewees, and rate the codes. As soon as they coded and calculated the rates separately, codes from independent scholars and from authors were compared, responses were collected and the right percentage was calculated by the authors. After coding, code lists were classified in themes according to the common directions.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The demographic composition of the students profile reflects the nature Çanakkale Onsekiz Mart University. Gender distribution of students was well balanced, with 49 per cent female and 51 per cent male. All of the students are studying at third and fourth grade (41. per cent 3rd Grade, 59 per cent 4th grade). Almost all of the students reported similar monthly income between 2,000 TL (+\$350) and 3000 TL (+\$520). Almost all of the students were attending museum tours with their friends. The frequencies of the codes in themes are emphasized on Table 1.

Table 1. Frequencies of the codes and themes between interviewees

Themes	Codes listed according to themes	Total mentions
Knowledge about number of museums in Çanakkale (Current Total 27)	Less than 5	16
	5 to 10	9
	15+	4
	No idea	3
	25+	1
Most visited museums	Marin Museum	24
	Archeological museum	10
	Gallipoli Battlefield Museum	10
	Troia Museum	9
	Ceramic museum	7
	City museum	6
Information sources about museums	Promotional activities	11
	Individually by books and social media	11
	From friends	8
	Lecturers	6
	School trips	6
Meaning of the museums for Çanakkale tourism	War	19
	History	19
	Archeology	16
	Heritage	14
	Troy	9
	Socio-Cultural life	7
	Tourist	2
Contribution to city tourism	Increases residents awareness	16
	Increases tourist awareness	16

	Increases tourist arrivals	15
	Increases tourism incomes	10
Importance attached to the museums	Inadequate	21
	Should increase empathy and toleration	19
	Adequate	8
	Partially	4
Discussions on museums according to tourism	No idea	17
	Insufficient current applications and techniques	12
	Missing monuments	9
	Inadequate publicity	7
	Inadequate protection	3
	Inadequate guidance	2

As can be seen in Table 1, all of the interviewees don't know how many are in Çanakkale. The vast majority of the interviewees declared that the less than 5 museums in Çanakkale. This result is not only compatible with the data of the second theme "most visited museums" according to the popularity of the museums but also reveals that the students in tourism faculty who must know the theme and the number of the museums as the potential tourism professionals dramatically know the wrong information about the heritage tourism sources of the city. As compatible with the data of the first theme, Marine Museum, Archeological Museum, Gallipoli Battlefield Museum and Troia Museum are the most visited and well known museums for the interviewees. This result shows that only 6 of the 27 museums have been visited by the students. According to the interviews, promotional activities, friend referrals, school trips, and lecturers have been indicated as the main information sources to visit the museums and to have knowledge about main themes of the museums.

The most significant theme was the mean of the museums for Çanakkale tourism. According to this section, the majority of the students have linked the meaning of the museums with war and heritage from Gallipoli Battles and with history and archeology from ancient ruins of Troy Hommer's Illiad. Interviewee 22 emphasized that;

"When I go to a museum in Çanakkale, I feel the sense of empathy, peace and heritage from Gallipoli battles and also feel to dream the legends including deep history, war and honor, from Troy and Hommer's Illiad."

(From Interviewee 22).

Enhancing tourist and resident awareness, increasing tourist arrivals and increasing tourism incomes have been indicated by the interviewees as the main effects of the museums on city tourism. During the last decades, researchers emphasized that improving tourist awareness on specialties of authentic sources of tourism destinations is as important as improving residents awareness to gain sustainability of local tourism development which necessitates high awareness of tourism professionals and laborers.

The vast majority of the interviewees pointed out that, importance attached to the museums and archeological sites are not enough in Çanakkale. Interviewee 18 emphasized that;

"The importance given the meaning of the museums is not sufficient yet. In my opinion museums are the main players on tourism structure of the Çanakkale with their rich contents backs to Trojans to Gallipoli. This high prosperity of the history and culture should be developed as the main tourism strategy of the city which increases the emotions empathy and toleration on all stakeholders including tourists, residents, and professionals".

(From interviewee 18).

More than half of the interviewees indicated that they have no idea about current state of the museums according to their contemporaries. This result points out that awareness on themes and the role of the museums in tourism has not been constituted yet. Other interviewees indicated that the museums in Çanakkale felt behind the current techniques and applications, like augmented reality, virtual guidance and tour etc. Inadequate protection on monuments, inadequate publicity, and guidance has been presented as the other negative arguments by the interviewees.

According to the analysis of the interviews, it is possible to say that developing awareness about museums and their themes on tourism laborers as a touristic phenomenon and as a philosophical item in sustainability perspective can gain positive effects for the city tourism.

CONCLUSION

Nowadays the museums are gaining more importance as the main part of tourism plans to develop sustainable cultural heritage tourism in cities. As we can see, the different national museums can write a success story by serving their own distinct functions in society and the tourism industry which needs telling different stories and offering different types of exhibitions. This condition needs heightened awareness of all tourism stakeholders including students of tourism faculty who are the potential tourism professionals. Each of the 27 museums in Çanakkale tells what Çanakkale is; with their high prosperity of exhibitions portrays cultural heritage of the city towards different time periods, different civilizations, and different phenomenon's including wars, legends, loves, epics and arts.

Our analyses represented that level of the awareness of the students studying in faculty of tourism is inadequate according to number of museums and their themes. Besides that, the students have heightened awareness according to the role of the museums on cultural heritage of the city to gain sustainability of tourism and also have heightened awareness according to current applications to increase the tourists' attention on museums. This means the necessity of that not only employing current applications and technologies to portray cultural heritage and structure of the city with high prosperity of exhibitions effectively but also improving awareness of all the stakeholders by effective publicity companies to gain sustainability of cultural heritage tourism in cities. This approach needs increasing the role of the museums in tourism strategies of the cities as the main cultural symbols.

REFERENCES

- ASHWORTH, G., Page, S.J. (2011). Urban Tourism Research: Recent Progress and Current Paradoxes. *Tourism Management*, (32), 1-15.
- CAREY, S., Davidson, L., Sahli, M. (2013), Capital City Museums and Tourism Flows: an Empirical Study of The Museum of New Zealand Te Papa Tongarewa, *International Journal of Tourism Research*, 15. 554-569.
- DURAN, E. (2013). Disclosing an Authentic Culture for Tourists' Discovery: The Tahtaci Turkmens. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8(6), 925-941.
- GÜNLÜ, E., Pınar, I, Yağcı, K., (2009), Preserving Cultural Heritage and Possible Impacts on Regional Development: Case of İzmir, *International Journal of Emerging and Transition Economies*, 2 (2): 213-229.
- HAGGARTY, L. (1996), What is ... Content Analysis? *Medical Teacher*, 18 (2): 99-101.
- HSIEH, H. F., Shannon, E. S. (2005), Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15 (9): 1277-1288.
- HUBERMAN, A., Miles, B. M. (2002). *The Qualitative Researcher's Companion*, Sage Publications Inc. Thousand Oaks: California.
- MURPHY, S.T., Zajonc, R.B. (1993). Affect, cognition and awareness: affective priming with optimal and suboptimal stimulus exposures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 723-739.

- PATTON, M., Q. (2002), *Qualitative Research and Evaluation Methods*, Thousand Oaks CA:Sge.
- PEARCE, D.G. (2001). An integrative framework for urban tourism research. *Annals of Tourism Research*, 28(4), 926-946.
- SİLBERBEG, T. (1995). Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites. *Tourism Management*, 16(5), 361-365.
- SHANKAR, B., Swamy, C. (2013). Creating Awareness for Heritage Conservation in the City of Mysore: Issues and Policies. *International Journal of Modern Engineering Research* 3(2) 678-703.
- SRIVASTAVA, S., (2015). A Study of Awareness of Cultural Heritage among the Teachers at University Level. *Universal Journal of Educational Research*, 3(5), 336-344.
- TUAN, Y.F. (2001). *Space and Place: the perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- WANG, W., Zhang, Y., Han, J., Liang, P. (2017). Developing teenagers' role consciousness as world heritage guardians. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 7(2), 179-192.
<https://www.kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43336/muze-istatistikleri.html>, access: 06.08.2019
- <http://www.canakkaleli.com/tag/canakkale-nufus.bilgileri->, access: 11.08.2019.

OMUL- PRINCIPIU ȘI PARADIGMĂ ÎN ECONOMIE ȘI ȘTIINȚE ECONOMICE

Ion SÎRBU

Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel bun, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, str. Haltei 23, mun. Chișinău, R. Moldova, MD 2023. itsirbu@yahoo.com

Abstract. *The article contains the approach of economics as an objective reality and of the economic sciences, through the human prism as a paradigm and principle of knowledge, research and economic activity and human activity in general. The author characterizes and specifies the meanings of the concepts of economics and economic sciences, man, principle and paradigm.*

The self-consciousness of the economy is analyzed from the perspective of the economists' opinions about the role and place of the economy and of the economists in the social life and relations with other social sciences. The possibilities of the interaction of the economic sciences with the philosophy are also analyzed in order to solve the global problems, the security and the survival of the human, the society and the terrestrial nature.

Globalism and globalization, their economic and spiritual effects are approached from the perspective of ecological philosophy or ecosophy, of traditional, ecological and ethnic humanism.

Keywords: *economics, economic sciences, humanism, ecosophy, globalization, paradigm, principle, security.*

Jel Clasification: *B*

INTRODUCERE

Epoca contemporană este marcată prin diverse denumiri și semnificații. Nimeni nu poate nega că ea este epoca problemelor globale și a globalismului. Ea este numită și epoca tehnologiilor, internetului și a comunicării. Eu aș numi-o epoca marilor pericole și provocări, a marilor așteptări pentru om și umanitate. Or, provocările și pericolele pot fi depășite tot de om.

Omul, necesar epocii actuale trebuie să fie o ființă dotată nu o înaltă moralitate și responsabilitate, aplicate la propriile activități în societate, cunoaștere, natură, inclusiv și propria natură (corporalitatea și psihicul omului).

Toate activitățile, trecute prin prisma omului, îl transformă pe acesta în principiu și paradigmă a economiei, cunoașterii și a activității umane însăși. Principiul și paradigma dată necesită integrarea și convergența științelor naturii, tehnice, exacte și socio-umanistice. Pentru ce? Pentru soluționarea problemelor globale, mai întâi de toate cea a umanului, a globalismului, aplicat în toate abordările și a vectorului globalizării, în interesul omului și al umanității.

În ce constau rolurile economiei, științelor economice, științelor în general? Expunerea care urmează va constitui o variantă de răspuns la aceste și alte întrebări similare. Va demonstra necesitatea stringentă în practica și teoria omului a paradigmei umanului și principiului antropologic.

MATERIALE ȘI METODE

Realitatea obiectivă, problemele ce preocupă umanitatea, reflectate în literatura științifică inclusiv, economică și filosofică; politica internă și externă a statelor, inclusiv și a celui moldav, ne-au servit ca material de investigație.

Metodele filosofice sunt cele mai generale metode și noi ne-am folosit de ele. Au fost aplicate: metoda analitico-generalizatoare, cea a comparației, a extrapolării și metoda dialectică la general.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Economia și științele economice. Vorbind de economie este necesar de a preciza despre care economie. Or, există economia mondială, a unei sau altei țări ca economii reale, cu relații economice reale, cu existența bunurilor și lucrurilor materiale.

Există însă și științele economice concrete sau știința economică. Știința economică este o reflectare a realității economice. Ultima, sau economia reală întotdeauna are ceva mai mult decât știința economică. Or, realitatea este întotdeauna mai cuprinzătoare, mai bogată decât știința economică, care reflectă subiectiv și generalizant realitatea obiectivă. Economia poate și trebuie să fie bazată pe știința economică. În realitate însă ea poate și să devieze de la aceasta, fiind stihinică, incontrollabilă total sau parțial de politicieni, de oamenii de știință, de societatea care este condusă de oameni, partide și alte organizații politice și nonpolitice.

Cert este, însă, faptul că economia interacționează cu știința economică și în așa caz ea este în câștig. Ambele pe fapt câștigă de la interacțiunea și coordonarea reciprocă.

Contradicțiile apărute între economia reală și știința economică trebuie analizate și soluționate prin prisma umanului. Interacțiunea științei economice cu economia reală trebuie să ducă la dezvoltarea ascendentă a societății, naturii terestre și a spiritualității umane, la funcționarea normală a corpului și psihicului uman.

Omul- concept, principiu și paradigmă universală a activității umane. Omul prezintă prin sine valoarea supremă pentru om și omenire. Rezultă din acestea faptul că toate lucrurile, relațiile și activitățile umane cer insistent a fi trecute prin această valoare supremă. Deci, prin prisma omului, inclusiv și a suveranității personale, fără de care nu poate normal funcționa și exista suveranitatea statală. Suveranitatea statală și suveranitatea personală, afirmă A. Dyakov și A. Sokolov determină esența strategiei civilizaționale occidentale, care se realizează în două forme: biopolitica și geopolitica. Fiecare din aceste formate diferențiat se actualizează în epoca capitalismului clasic și post clasic. Perioada formării sistemului capitalist se caracterizează prin tendința geopolitică.

În perioada dominației globale a capitalismului tendința geopolitică se transformă în cea biopolitică. Autorii menționați apără punctul de vedere în concordanță cu care mecanismul principal al apariției tendinței geopolitice și acelei biopolitice se manifestă ca reactualizarea institutului proprietății. Astfel, în perioada consolidării relațiilor capitaliste, diverse tipuri de proprietate corporativă cedau locul proprietății private. Plus la acestea folosirea agrară a pământului – obiectul principal al proprietății – este înlocuită cu cea industrială.

„Reevaluarea” proprietății postcapitaliste a descoperit un nou conținut al ei. Acesta este legat de determinarea intimă, prioritar lăuntrică a omului: emoțiile, senzațiile, gândurile, necătând la faptul că determinarea generală spre înstrăinarea proprietății sa păstrat. Pe această bază autorii ajung la concluzia, deduc că astăzi are loc minimalizarea statutului suveranității personale ceea ce devine o amenințare nemijlocită a suveranității politice, ca element de bază al sistemului civilizațional contemporan [1, p. 25].

Suveranitatea concept și realitate. Conceptul de suveranitate este foarte important pentru înțelegerea esenței civilizației occidentale. El este important și pentru înțelegerea suveranității statului moldav, în care noi trăim și în care multe depind de factorii externi. Este oare R. Moldova un stat cu adevărat suveran? Poate oare astăzi statul, care nu ar fi el să dețină o suveranitate deplină, când relațiile de tot genul, inclusiv economice și politice, sunt interpătrunse de interese comune, de ajutor reciproc și colaborare, dar și de interese de dominație? Dificil este de a da un răspuns univoc, ferm la această întrebare. Practic toate statele lumii sunt în interacțiune, depinzând unele de altele.

Dificile și multiple sunt și încercările de a defini conceptul de suveranitate, cu toate că la aceasta contribuie sau i-au parte reprezentanții din diverse domenii ale științei și cunoașterii. Atrag atenția, în aspectul dat, cercetările din cadrul științelor politice și ale economiștilor, care aderă la ultimele. Suveranitatea este în centrul atenției mai ales a specialiștilor juriști din domeniul teoriei dreptului.

Mai puțină atenției suveranității o acordă astăzi filosofii, necătând la faptul că anume ei au fost printre primii pe tărâmul dat. Actualizarea principiului suveranității o găsim în fatalismul cosmologic al filozofie antice, în providențialismul teologic și filosofic medieval și în entuziasmul creator al filosofilor renascentiști. Anume Epoca Renașterii a determinat în fapt interpretarea contemporană a suveranității. Conceptul suveranității este unul cheie și pentru filosofia puterii or, în el, ca într-un supracentru, se întâlnesc liniile reflexiei și meditațiilor ce compun nucleul autoaprecierii civilizației europene [1, p. 2].

J. Boden, filosof francez a descris formal suveranitatea statală, independentă de papalitate și superioară feudalilor. Filosoful englez T.Hobes a mers mai departe decât J.Boden propunând o fundamentare temeinică suveranității, ca pe a unui sistem de autoorganizare a oamenilor și aprobarea structurii politice a acesteia. El a fost de fapt primul care a formulat principiile suveranității clasei de mijloc – burghezia. J. Locke, un alt filosof englez la rândul său a postulat drepturile civile și politice, mai întâi de toate dreptul la proprietate, ale omului. Aceasta a determinat orizontul valoric și orientările practice ale noului subiect al procesului de edificare a lumii. După cum menționează J. Locke, fiecare om deține o anumită proprietate, care se reduce la propria lui persoană, asupra căreia nimeni nu are dreptul decât el însuși [2, p. 277]. Astfel, proprietatea se prezintă ca exprimare a autoîndestulării lăuntrice a omului, ca esență a sa. Această esență a omului capătă determinare în activitatea de muncă. Munca corpului și lucrul mâinilor îi aparțin lui, afirmă J. Locke. Anume munca se evidențiază în final ca un „mecanism”, prin intermediul căruia esența lăuntrică a omului „iese din sine”, răspândindu-se în realitatea înconjurătoare. J. Locke enunță că ce nu ar scoate omul din acea stare, în care natura a creat acest obiect și l-a păstrat, el îl combină cu munca sa proprie și îi adaugă ceva ce aparține lui personal transformându-l astfel în propria proprietate [2, p. 277]. În continuare J. Locke adaugă: „Obiectul principal al proprietății acum nu sunt roadele pământului și nici animalele, care îl populează, dar însăși pământul ca include și poartă în sine toate celelalte” [2, p. 279].

Suveranitatea statului burghez, afirmă A. Dyakov și A. Sokolov, este un derivat de la suveranitatea cetățenilor, statusul cărora este aprobat nu numai de complexul de drepturi și libertăți, dar și de o anumită proprietate. În sensul acesta „cetățeanul” pare a înlocui prin sine „omul”. Cu alte cuvinte, proprietatea devine o însușire esențială a omului-cetățean [1, p. 27].

După cum vedem, anume filosofii și nu economiștii, au făcut primii legătura dintre lumea internă a omului, proprietate și activitatea de muncă a acestuia. Filosofii au fost printre primii și în evidențierea rolului hotărâtor al autonomiei economice în constituirea suveranității statale. Suveranitatea personală a „întreprinzătorilor”, care autoafirmau, constată A. Dyakov și A. Sokolov, își lua avântul sincron cu suveranitatea politică a statelor naționale. Parale cu apărarea internă a terenurilor agricole, avea loc concomitent și practica colonizării teritoriilor externe, cu scopul însușirii bogățiilor naturale și atragerea forței de muncă ieftină, care asigurau dezvoltarea producției capitaliste. Cel mai evident exemplu este soarta Olandei, care pe la mijlocul sec. al XVII a devenit cea mai bogată țară a Europei. Pentru prima dată ea a creat un sistem comercial-financiar de proporții globale.

Suveranitatea, ca expresie a independenței statale, presupune nu pur și simplu eliberarea de hegemonia mitropolei, dar atingerea independenței depline, ceea ce e imposibil fără de obținerea autonomiei economice. Olandezii nici când nu ar fi atins înălțimile cunoscute dacă nu ar fi efectuat o

masivă expansiune economică. Experiența lor, după cum se știe, a fost preluată și înfăptuită cu și un mai mare succes de către britanici. Concomitent, subliniază autorii menționați, cuceririle coloniale au stabilit o anumită „demarcare identificățională” a civilizației occidentale de restul lumii [1, p. 27].

Geopolitica și biopolitica. Cuceririle coloniale, ideinic au fost fundamentate de către același filosof englez J. Locke. Acesta afirmă că până în prezent există enorme cote de pământ, care ... stau neprelucrate și aceste terenuri sunt mai mari decât cele folosite sau care pot fi folosite de oamenii, care trăiesc pe ele. Astfel aceste terenuri se găsesc încă în proprietate obștească. Așa ceva nu se poate de închipuit că ar avea loc în acea parte a omenirii, care s-a înțeles să folosească banii [2, p. 288].

Din cele expuse reiese că J. Locke considera că partea „civilizată” a lumii are tot dreptul de ași însuși pământurile care încă nu pot fi valorificate de oamenii mai puțin civilizați, care încă nu folosesc banii și deseori nu au nici state, nici formațiuni statale. Conform acestei logici au apărut și așa zisele linii de prietenie (Amity Line), care sau evidențiat ca primele divizări geopolitice. Cu aceste „linii” se termina Europa și începea lumea nouă. Aici înceta dreptul să funcționeze dreptul european, cel puțin dreptul public european. De aici și concurența statelor puternice pentru acapararea de colonii și negarea drepturilor omului pe teritoriul acestora. Formarea suveranității burgheze, care consta din două componente: evoluarea suveranității personale a cetățeanului, actualizată în persoana întreprinzătorului capitalist și consolidarea suveranității politice, ca uniunea cetățenilor suverani în forma statului burghez de drept, care poate fi redusă la strategia geopolitică. Ultima, însă, nu poate să se limiteze ca un simplu control asupra teritoriului, ce include în sine resursele naturale. Ea se răsfrânge și asupra oamenilor, forțelor de muncă și astfel geopolitica se transformă în biopolitică [1].

Filosoful francez M. Foucolt a văzut în practica administrării populației apariția biopoliticii, ca pe una din strategiile puterii proprii societății contemporane. El a demonstrat, în mod evident, că începând cu sec. al XVII, obiectul principal al politicii devine populația țării ca forță de producere, care posedă un enorm potențial în asigurarea încasărilor impozitare. La etapa capitalismului clasic populația sau forța de producere, în ultimă instanță, este considerată ca una dintre resursele materiale, legate de procesul de producere [1, p. 28-29].

Postcapitalismul înrolează omul, inclusiv și cele mai intime laturi ale acestuia, în procesul de producere nu numai al bunurilor, dar și al plus valorii, care are legătură nu cu omul, dar cu capitalul. Cerințele firești, biologice nu mai sunt limitate. Din contra, ele pe toate căile sunt stimulate. De rând cu acestea se stimulează producerea cerințelor nemateriale cum ar fi cele sociale, emoționale, volitive, estetice, intelectuale. Grație extinderii câmpului cerințelor se lărgeste și câmpul producerii. Astăzi nu atât munca se manifestă ca sursă de profit, cât cerințele oamenilor, regulat diversificate și înmulțite. Capacitatea de a avea cerințe și posibilitatea de ale satisface, au devenit expresia suveranității individului. Cel ce nu are cerințe în creștere permanentă, pierde stabilitatea statusului său în societate. Cu alte cuvinte cerința sau necesitatea satisfăcută. Are nu numai o rezolvare economică în producere. Ea cu necesitate „ordonează” membrii societății, evidențiindu-se ca marcator al atitudinii lor față de putere. De regulă, certitudinea în satisfacerea cerințelor de rând sau urgente, stimulează cetățeanul de a înfăptui alegerea sa politică [1, p. 29].

Manipularea din partea puterii și a societății cu diversele ei regimuri politice și instituțiile pseudodemocratice este astăzi în vogă.

Biopolitica, termen introdus de M. Foucolt este răspândirea suveranității statului asupra vieții cetățenilor în calitate de indivizi biologici [3]. Prin această noțiune destul de vagă se poate înțelege o serie întreagă de amestecuri ale puterii în viața individului – de la sistemul statal de ocrotire a sănătății până la sistemul de reprimare a statelor totalitare, care iau hotărâre de a lichida indivizii

după careva indici biologici. M. Foucolt considera, că însăși liberalismul este „efectul” anumitor relații de putere, care dau naștere și biopoliticii.

Formele concrete ale biopoliticii pot fi: strămutarea grupelor mari de oameni dintr-o regiune în alta, nimicirea lor completă sau parțială, sau manipulările la nivel de organism – de la eugenică la ingineria genetică. Astfel, cardinal se schimbă atât statusul omului, cât și relațiile de putere care există în societate [1, p. 31]. Biopolitica poate fi respinsă prin victoria paradigmei umanului, inclusiv și în politică. Omul este principiul necesar în tot ce face omul.

Care om? Omul moral sau omul cu o înaltă moralitate menținută în permanență. Omul din umanismul tradițional, ecologic și etnic. Omul – valoarea supremă pentru om și umanitate. Nicidecum omul promovat de biocentriștii și postmoderniștii contemporani, nu omul transformat de biopolitică în neom. Și nici „postomul”, „supraomul”, „omul electric” etc. [4-7].

M. Foucolt cere omului să înfăptuiască grija de sine și consideră dascălul în cultura occidentală era specialistul care forma individul și îl transforma în subiect. Or, dascălul cerea grija față de corp în aspect igienic și dietetic (tehnica dietetică). În al doilea rând dascălul recomanda îndeplinirea relațiilor familiale și gospodărești (tehnica economică), în al treilea rând, relațiile de însușire a prieteniei și a dragostei (tehnica erotică) [8, p. 66]. El afirmă în lucrarea „Hermeneutica subiectului” că grijile de corp, mediu și casă, dietetica, economia, erotica – iată cele trei sfere largi în care are lor în această epocă grija de sine, trecerea permanentă de la o sferă la alta [9, p. 184, 185]. Relațiile sferelor indicate de M. Foucolt arată odată în plus că omul este o ființă socială, rezultat al culturii și esența lui este de ordin social și cultural.

Fiecare cultură, afirmă S. Azarenko și D. Makarov, edifica formele sale irepetabile, în concordanță cu teritoriul său, clima, resursele acvaticice. Nu există în lumea întreagă vreo comunitate, în care nu s-ar fi format diferite locuri, apărute în baza unei anumite practici sociale – locul inițierii, școala, biserica, etc. Trecerea dintr-un loc în altul în timpul inițierii avea loc strict într-un anumit fel. Însă și această trecere prezenta prin sine procesul de transformare al individului, de aceea ea trebuie percepută în categorii temporale. Pe parcursul acestui proces avea loc însușirea de către corp a unor noi practici după care tinerii deveneau capabili de a duce o viață socială. Anume aici se descoperă sursele filosofiei ca practică socială or, cerința „cunoașterii de sine”, cum arată M. Foucolt., era legată cu cerința „înfăptuiește grija de sine”. Cu această chemare dascălul se adresa discipolului său contribuind la reproducerea socială [8, p. 66].

Investigațiile ghetropolitice ale lui M. Foucolt, conform lui S. Azarenko și D. Makarov, par a fi continuate de către Maluel DeLanda [8, p. 66]. Ultimul încearcă de a demonstra că societatea apare în rezultatul interacțiunii „esențelor individuale” până la interacțiunile lor în anumite instituții. Apariția instituțiilor se lămurește prin interacțiunile indivizilor, care iau hotărâri. Apariția centrelor urbane- prin interacțiunile instituțiilor. Apariția statelor prin interacțiunile orașelor. Cum numai a apărut noul întreg (orașul), el începe momentan a acționa asupra componentelor ce iau servit de substrat, limitându-le interacțiunile inițiale sau contribuind la apariția altora noi [10, p. 44].

M. Delanda neagă practic istoria mondială ca un proces unic al diversităților în acțiune. Propune schema mulțimii de esențe individuale. Aceasta și exprimă esența ontologiei sociale propusă de el: „Indivizii – instituțiile-orașele-statele naționale” [10, p. 45].

A. Azarenko și A. Makarov, propun completarea schemei date cu entitatea „casă”, presupunând că fără de aceasta este imposibilă atât interacțiunea indivizilor, cât și existența unei sau altei instituții. De aceea schema mulțimii sociale a existențelor individuale va arăta astfel: „indivizii-casele-instituțiile-orașele-statele”. Schema dată reflectă procesul adunării antropologicului în jurul diferitor locuri ale existenței sociale ale oamenilor și în virtutea situației sale spațiale concretele poate fi numită social-

topologico-antropologică. Societatea este de neconceput fără de casă ca și fără de comunicare [8, p. 67]. Există un aspect foarte important al comunicării, afirmă V. A. Lektorsky, comunicarea nu ca modalitatea de a primi și transmite cunoștințele, dar ca calea de a înțelege un alt om și o altă cultură [11, p 36]. Important este de a înțelege că „Noile tehnologii cognitive și informaționale subminează modurile obișnuite de viață ale omului. În această situație cea mai importantă problemă vitală ce afectează sensul vieții este de a înțelege ce se poate (în lume și în om) și ce trebuie de schimbat, ce este imposibil de schimbat și ce nu trebuie de schimbat, chiar dacă aceasta e posibil” [11, p. 33].

Problema dată consider eu, este nu numai a filosofiei, dar a întregului complex de științe. De neînțeles, afirmă V. Lektorsky, dezvoltarea științei și tehnologiilor legate de ea, nu a adus numai rezultate pozitive, dar a creat și multe probleme, începând cu cele ecologice și terminând cu relațiile umane. Se prea poate că anume aceste probleme și rezolvarea lor vor determina viitorul omului și al culturii. Aici problema nu e pur și simplu în rațiune, dar în interrelațiile rațiunii cu valorile umane. Iată despre aceasta și trebuie să gândim. Cert este însă, că va trebui să gândim tot cu ajutorul rațiunii. Dar a rațiunii nu îngust științifice și nu tehnologice, dar iluminată filosofic [11, p. 53]. Dar de care filozofie? Or filosofia de până acum își are și ea păcatele sale... Nu demult a fost publicat al cincizeci-lea referat jubiliar al Clubului de la Roma, în care fundamental sunt analizate amenințările mortale ale dezvoltării civilizației terestre actuale și unde direct este pusă problema despre „rădăcinile filosofice ale stării curente ale lumii”, despre necesitatea „noii filosofii” [11, p. 52].

Am fost și eu în căutarea unei noi filosofii mai aproape de viața și practica umană. Am elaborat chiar și unul dintre primele modele ale acesteia, pe care am numit-o ecosofia, sau știința ecologică [12, 13].

Necesar este de precizat că pentru soluționarea crizei antropologice globale este necesară colaborarea tuturor științelor, religiilor, culturilor și civilizației umane contemporane. Filosofia este chemată de a integra rezultatele științelor, practicii, culturilor și civilizației, pentru soluționarea crizei menționate. Nu fac excepție din acestea științele economice și economiile reale. Filosofia și filosofii mai au o sarcină importantă: includerea lor în administrarea și dirijarea societății umane, în educarea conducătorilor acesteia. Numai umanitatea cu o înaltă moralitate și spiritualitate, deci noocratice, condusă de lideri noocratice [14] va fi în stare să soluționeze problemele globale ale civilizației contemporane.

Filosofii și economiștii în reflectarea propriei lor conștiințe de sine. Astăzi numeroși filosofi comparând filosofia cu știința suferă de „complexul de inferioritate” al filosofiei față de știință. Ditrif fon Ghilidebrand, autorul cărții ”Ce este filosofia”, conform lui V. Mirzoyan, vede cauza complexului menționat în subaprecierea filosofiei față de știință. Or, aceștea singuri considera știința ca ceva mai superior filosofiei, discreditând prin aceasta filosofia de care ei sunt atașați profesional.

Importanța socială, morală, umanizatoare, civilizațională a adevăratei cunoașteri filosofice a problemelor lumii contemporane este greu de supraapreciat. Dacă e să vorbim despre reabilitarea filozofie apoi aceasta este necesară nu atât însăși filosofiei, cât acelei politici și culturi, administrative reale ale puterii. Autoritatea joasă a filosofilor, afirmă V. Mirzoyan, nicidecum nu este consecința caracterului activității lor profesionale, dar se poate de spus conștientizarea de către aceștia a propriei lor nerecunoașteri din partea societății [15, p. 103]. Societatea contemporană este vinovată de tragedia filozofie or, această societate nu prețuiește ceia ce are.

Spre deosebire de filosofii care se subapreciază, economiștii în autoreflexia lor se supraapreciază. Se vedea aceasta din articolul „Superioritatea economiștilor” scris de trei economiști occidentali. Ei au analizat părerile unor specialiști de frunte despre importanța socială a științei economice. Iată câteva păreri: „știința economică este cea mai științifică între științele

sociale”; „ea se plasează în vârful ierarhiei disciplinelor”; „economiiștii sunt unicii între savanții sociali cărora li se atribuie Premiul Nobel”; „economiiștii câștigă mai mult decât fizicienii matematicienii” etc. Autorii articolului au fixat și autoîncrederea „intelectuală” a economiiștilor. „Economiiștii, conform autorilor, cu încrederea caracteristică lor în superioritatea propriei discipline, mai puțin simt necesitate de a se baza pe alte discipline, sau chiar nu le recunosc existența. Chiar dacă anunță hotărât că „științele economice, spre deosebire de sociologie și politologie, au devenit o forță transformatoare puternică”, concomitent recunosc faptul că „economiiștii pot consulta guvernul, dar deseori nu conving oamenii”; „economiiștii simt că sunt destul de puternici dar nu iubiți”; și în particular autorii articolului mai menționează că „cu cât mai mult economiiștii americani sunt de acord între ei cu atât este mai mare distanța care-i îndepărtează de americanii simpli. Criza financiar-economică globală din 2008-2009, a dat o lovitură serioasă prestigiului științei economice și autoaprecierea economiiștilor.

CONCLUZII

Economia reală și știința economică trebuie să ducă la dezvoltarea armonioasă a omului, societății și naturii terestre. Pentru aceasta este necesară interacțiunea științei economice cu filosofia și toate celelalte științe, inclusiv și cele socio-umane.

Activitatea economică, ca și oricare altă activitate umană, trebuie să se bazeze pe paradigma universală a umanului și principiul antropologic. Oricare paradigmă este o etapă în dezvoltare și ea poate fi substituită cu o altă paradigmă. Principiul, inclusiv și cel antropologic, spre deosebire de paradigmă nu este limitat în timp. În aceasta și constă deosebirea între paradigma universală a umanului și principiul umanului sau antropologic.

BIBLIOGRAFIE

1. Дьяков А.В., Соколов А.М. Государственный суверенитет в пространстве философской рефлексии: цивилизационные стратегии и биополитика. Вопросы философии № 11, Б. 2018, с. 25-35
2. Локк Дж. Два трактата о правлении. Локк Дж. Соч. в 3 Т., Т.3, М: Мысль, 1988.
3. Фуко М. Рождение биополитики. СПб.: Наука, 2010.
4. Sîrbu I. Securitatea și dihotomia tehnologiilor convergente. Political Science. International relations and security Studies, International Conf. Proceed. the Xth ed., Sibiu, 2016, p. 417-478.
5. Sîrbu I. Unirea și securitatea națiunii române în viziunea umanismului etnic și ecologic. Unitatea limbii și culturii române. Lucrările Congresului internațional al culturii române, Ed. 1, Timișoara, 2018, p. 339-352.
6. Sîrbu I. Etica ecologică globală și dialogul civilizațional: Aspecte epistemologice și de securitate. Lucian Blaga University of Sibiu. Studia Securitatis, T. IX, Nr. 3, 2015, p. 159-168.
7. Sîrbu I. Robotics and human perspective. Proceedings the 13th International Scientific Conference „Strategies XXI”, Buharest; 2017, p. 442-452.
8. Азаренко С.А., Макаров Д.И. Синергическая антропология как междисциплинарная парадигма. Размышления об онтологии «интерфейса». Вопросы философии, Т. 2, М., 2019, с. 61-71.
9. Фуко М. Герменевтика субъекта. Пер. с франц. А.Г. Погоняло. СПб.: Симпозиум, 2007.
10. Деланга М. Новая онтология для социальных наук. Логос, Т. 27, №3, М. 2017, с. 35-56.
11. Современные тенденции развития эпистемологии. (Материалы круглого стола). Вопросы философии, №10, М. 2018, с. 31-66.
12. Sîrbu I. Ecosofia sau filosofia ecologică. Academia Ecologică din România, Iași, 2000, 375 p.
13. Sîrbu I. noua filozofie și securitatea . Revista Militară, Nr. 1, Chișinău 2018, pp. 52-61.
14. Șerban H.A. O lectură a imaginii noocratului , un conducător etic. Revista de Filozofie, Nr. 3, București, 2017, pp. 358-372.
15. Мирзоян В.А. Философ на службе у правителя. Вопросы философии, №10, М. 2018, с. 102-115.

PROBLEMS OF CYBERSECURITY IN THE CONTEXT OF BECOMING AND DEVELOPMENT OF THE NEW ECONOMY

Hanna BEI

Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchya Str., 21, Vinnytsia, 21021, Ukraine, +380 (432) 50-89-48
e-mail: h.larycheva@donnu.edu.ua

Abstract

In the context of the formation and development of a new type of economy, the ability of organizations to accumulate competitive advantages while ensuring the security of economic activities without the threat of loss or misuse of digital data accumulated as a result of socio-economic interaction is becoming increasingly important. The article discusses the main trends and problems of cybersecurity in the conditions of a new type of economy, the impact of human and social factor on the formation of organizational and national cyber stability, the directions of digital security and cyber threats overcoming at the micro, meso and macro levels. Existing trends and tailbacks in the operation of cybersecurity systems have been identified, the impact of the personnel training level on the degree of cyber threats occurrence has been considered, as well as possible ways to overcome them in the context of global digitalization of business processes. As a result of the study, a close relationship has been established between policies to manage human resources potential, the degree of labour involvement, its competence and the risks of cyber threats, along with the speed of its spread. Directions of human potential of the organization activation are proposed in order to prevent the emergence of digital threats and reduce the degree of their negative impact.

Keywords: *Cybersecurity, Digitalization, High skilled, Human Capital, New Economy.*

JEL Classification: O33; J24

INTRODUCTION

The formation of a new type of economy in modern conditions is accompanied by complex and multi-stage processes of technological transformation which affect all spheres of social and economic development of society. The new or digital type of economy development is today associated with the wide spread of advanced technologies of production, robotics and automation, new mobile sources of data accumulation and widespread distribution of Internet communications, cloud computing, big data analytics, artificial intelligence [13; 16].

Digital technologies in the new economy rather than information technologies are aimed more at the internal components of effective economic activity [8]. Above all, intensive use of new technologies enhances the level of communications and interconnections, expanding the possibilities of unimpeded and effective interaction between various economic and social actors in a single digital space. This, on the one hand, leads to increasing their competitiveness, improving business processes, forming a new, flexible structure of cooperation, strengthening national and global cooperation. Research by the McKinsey Institute found that about 90% of management in the UK and US expect digital and information technology to significantly enhance strategic benefits for their business [5]. On the other hand, universal digitalization carries serious risks, as the subsequent data sets of misuse can result in significant reputational and economic losses, as well as loss of established competitive advantage.

Cybersecurity in most studies is seen as the cornerstone of the digital economy, which determines the degree of confidence digital information users have in various economic and social structures, as well as government regulation [2; 3]. Simultaneously such technologies as sensors,

mobile communication, cloud computing and big data become more and more integrated into the different industries, causing the need for reliable and stable system of safe storage and transfer of corporate data. The World Economic Forum mention a problem of cyber security among one of the most serious risks of further development when losses from the implemented cyber-attacks by 2021 can reach from \$3 to \$6 trillion by different estimates [18].

Ensuring the digital security of business means not only the need for a flexible system of government regulation that simultaneously controls the dissemination and use of personal and commercial data and does not limit the freedom to conduct business, still the development of a well-designed strategy for the safe creation, accumulation and processing of information at the micro level is important.

Recognition that with the further development of technology the number of cyber-attacks will only increase acquiring new and atypical forms, becoming more targeted and causing significant damage, company leaders should take cybersecurity as one of the most important issues, paying attention to any factors that can increase its cyber-sustainability.

Very often the human factor acts as an origin of cyberthreats when security breach is made through the slightest error in the code of the software or negligence in procession of data, the insufficient level of professionalism in interaction with the digital interface and also problems of social and psychological and behavioral character [17]. Prevention of similar threats belongs to the most significant difficulties of cybersecurity today, the same time not all CEOs of the companies understands that the solution of this problem through staff dismissal or toughening of control measures is not always the most correct.

Human and machine intelligence will be increasingly closely linked in the future, and the quality of this interaction will depend among other factors on the level of human resources development. Today organizations lack a highly professional workforce and are looking for ways to overcome this situation through corporate systems of personnel development, talent management, cooperation with higher education institutions, etc. [12]. Reason why the preventive formation of a labour force of the necessary quality and professionalism which is capable to cover quickly a wide range of technological and conceptual changes in the target sphere while preventing violations of the security of the internal corporate space is one of the most important tasks of the development of the new economy.

MATERIAL AND METHOD

Theoretical and practical research and results of modern scientists in the field of digital economy have allowed to deepen and expand understanding of the importance of cybersecurity in conditions of increasing technological development, To justify the prerequisites for the gradual transformation of the concept of cybersecurity towards cyber-sustainability and assess the importance of existing cybersecurity problems in the new economy, analytical and statistical materials of digital risk research institutes have been used. This has highlighted bottlenecks in the digital security system, including the importance of the human factor. In order to identify the relationship between the efficiency of the management system and the level of staff involvement and the degree of reliability of cyber threat prevention systems an analysis of internal documents of industrial enterprises was carried out.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The concept of a new economy is increasingly used today by scientists as a definition of the economic sphere post-industrial period rapid development phenomena under the influence of digitalization and its distinctive technological changes. This implies the organic integration of the traditional economy properties with the new digital elements, the transition to a higher topological level, the priority of the service sector, the focus on improving the standard of living and the quality of education [1; 4]. Other authors refer to call the tendency to rapidly increase innovative potential and share of high-tech industries, intellectualization of human capital and turn it into the main resource of creating additional cost, strengthening globalization and integration processes as a main component of the new economy [9]. Summarizing the characteristics of the new economy it should be noted that its driving force and production resource are knowledge, and the use of new technologies repeatedly enhances the development opportunities, the products produced become less material, the character and structure of work takes an intellectual and innovative form, the geographical and national boundaries of interaction are erased, the dynamics of all processes are significantly accelerated.

In earlier studies [15] the new economy is often called the digital economy based on the widespread distribution of information and communication technologies; however, this definition of economy covers only a narrow part of all the transformations characteristic of the post-industrial period of economic development. The new economy causes significant changes in the construction of business models, market formation, properties of goods and services making it the object of research of many scientists, so the information and technological aspects in this sense are sidelined. At the same time, the digital aspect of its development is equally important, as it defines a new type of interaction between all economic and social agents, erases the boundaries of opportunities and shifts attention to three key components: the creation of new, unique digital products and devices for its use, the application of new digital models of interaction (cloud technologies, digital platforms, digital services), working with huge amounts of data.

Through the effective application of the opportunities offered by digitalization the new economy is seen as a driving force for economic growth, capable to lead very quickly to significant shifts in all spheres of life and overcome the lag in its quality. Such a jump could be most beneficial to developing countries, where the results would be much more visible than in the category of highly developed countries. On the other hand, the digital economy not only provides opportunities, but also poses threats, especially if digital skills and technology penetration are low enough. In addition, the transition period is accompanied by several negative phenomena, such as lack of resources, rising unemployment, institutional vulnerability, lack of opportunities, etc., as a result of which active growth is possible only in countries where a certain technological base already exists.

The most significant digitalization is for micro-level when targeted and strategically coordinated application of digital technologies, especially ready-to-use products, such as cloud computing, mobile technology, sensors, Internet of Things (IoT), big data, cognitive technologies (AI), augmented reality (AR), robotics, additive manufacturing (3D printing), drones and others, can be easily integrated into existing business systems, involves changing the business architecture and all related processes, increases the speed of information exchange, moreover, is based on the quality of its accumulation, distribution and analysis, which determines the current and future competitiveness [8].

The use of digital technologies requires a high level of trust in transactions and at the same time the building of trust is constantly threatened by the increasing activity of cybercrime. Despite the fact that most part of CEOs around the world call technological renewal and digitalization the main priority of development, at the national level specialized programs to support digital transformations are actively

developed and implemented, the issue of ensuring the safety of economic activity remains a problem of the new economy and significantly affects the degree of its spread.

Cybersecurity is defined today as one of the five most significant risks of today 's world. On the one hand, the improvement and development of digital technologies provides an opportunity to accelerate the development of the business environment, promotes competitive advantage, strengthens communication and interaction with clients, allows to more accurately adjust the properties of the created product to their requirements, as well as allows to track and more quickly introduce innovations, provides a number of other important advantages. At the national level, digitalization helps to accelerate the performance of State bodies 'functions in the management and regulation of economic and social processes, facilitates citizens' access to public services and enhances their participation in decision-making and influence on local and regional development. At the same time, facilitating access to personal information, the digital nature of its transmission and processing, the shadow segment of the application of advanced technologies leads to an increased risk of further use of digital products and services, especially in conditions of economic and political instability of global scale.

Cybersecurity is defined today as one of the five most significant risks of today 's world. On the one hand, the improvement and development of digital technologies provides an opportunity to accelerate growth of the business environment, promotes competitive advantage, strengthens communication and interaction with clients, allows to adjust the properties of the created product to the consumer requirements more accurately, as well as permission to track and more quickly introduce innovations, provides a number of other important advantages. At the national level digitalization helps to accelerate the performance of government functions in the management and regulation of economic and social processes, facilitates citizens' access to public services and enhances civil participation in decision-making and influence on local and regional development.

Simultaneously, facilitating access to personal information, the digital nature of its transmission and processing, the shadow segment of the application of advanced technologies leads to an increased risk of further use of digital products and services, especially in conditions of economic and political instability of global scale.

Cyber security incidents can incite very negative impact on many levels (individual, institutional, organizational, corporate, national) and cause direct financial and other damages (data breach, downtime, inability to implement business processes, critical infrastructure instability, etc.) and have much more dangerous indirect effects (stolen identity, personal fraud, legal obligations, lost privacy, loss of reputation, bad public image, wellbeing decrease).

In the report of the World Economic Forum on the assessment of global world risks in terms of probability in 2019 data fraud and theft together with the problem of cyber-attacks are among the top five threats along with three environmental risks (extreme weather changes, global disasters, failure of climate-change ratification and adaptation) the last two years [18]. In addition, more than two thirds of respondents note also a high level of economic losses due to the spread of fake news and loss of privacy of private companies and governments caused by massive violations identified in 2018 in the security of Big Data storage, new hardware weaknesses, as well as potential exposure to cyber-attacks under uses of artificial intelligence. Cyber-attacks pose risks to critical infrastructure, prompting countries to strengthen their screening of cross-border partnerships on national security grounds. The largest number of cyber-attacks is in the health sector (28%), the financial and banking sector (20%), consumption (12%) (Fig.1).

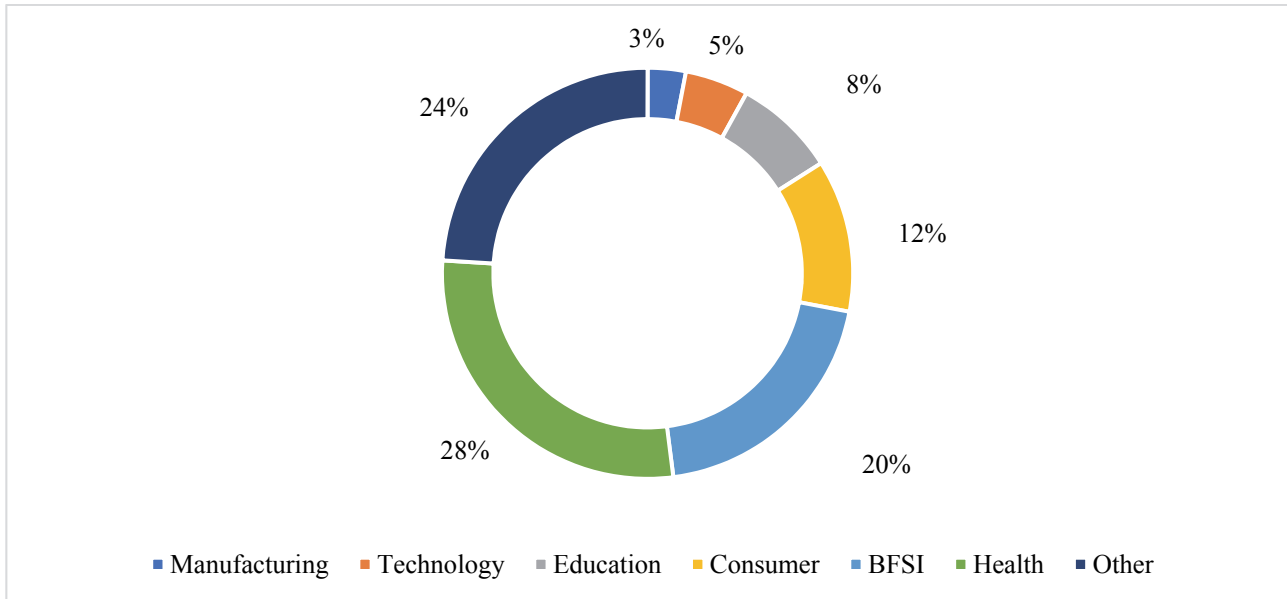

Fig. 1 – Distribution of cyber attacks by economic sector in 2018

Source: State of Cybersecurity Report 2019 [14]

At the same time the largest number of threats came from activity of suspicious applications, fake social networks profiles, e-mail addresses, as well as violations of digital security rules by users, vulnerability of chat bots and messengers, direct shadow attacks [14].

The risk of a cyber-attack ranks second among the top 10 global risks of doing business alongside the possibility of a fiscal and labour market crisis not only in US, Canada, the UK and Germany, but also edged out all other risks in France and Italy to occupy the top spot for the first time [7]. Business owners estimate the possibility of being hacked at 74% and the total economic damage from cyber-attacks will reach more than \$3 trillion annually, and it is impossible to guarantee 100% protection of critical technological infrastructure (such as Supply Chain and Transport, Electricity, Aviation, Travel and Tourism, IoT, Nuclear Security, Banking and Capital Markets etc.) despite the intensive development of digital technologies .

In 2018, 61 companies in the European Union announced the detection of at least one cyber-attack on their business compared to 45 statements last year and the number of these statements is increasing (Fig. 2). Research shows that SMBs are most susceptible to attacks, which are 77% targeted.

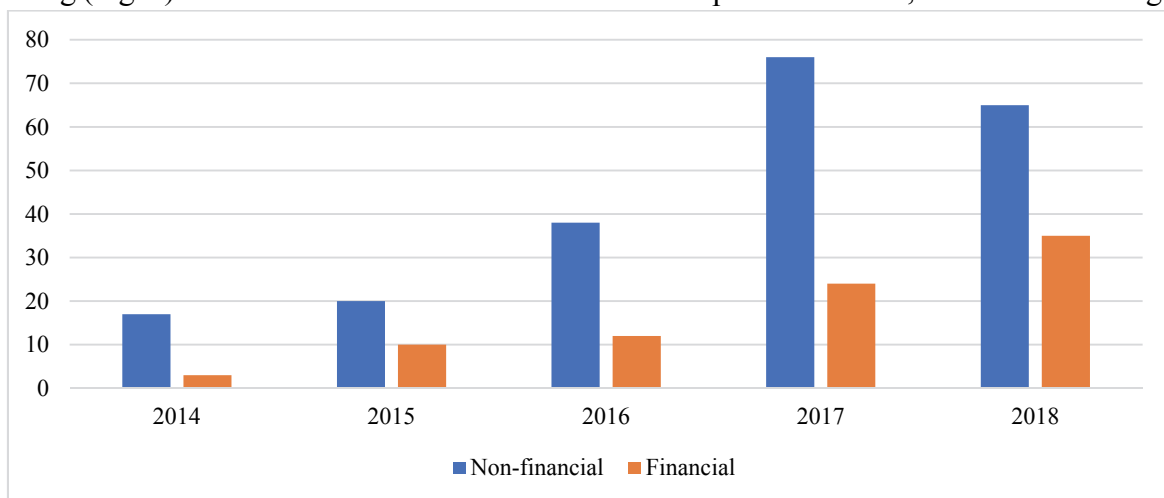

Fig. 2 – Level of cyber-attacks on the financial and non-financial sector in the European Union, %

Source: Hybrid and cybersecurity threats and the European Union's financial system [7]

Germany 's industrial union estimates that German companies suffered damage in more than €43 billion from data espionage and sabotage during 2016-2017, and 7 out of 10 companies are targeted for cyber-attack each year. All at once, the UK Government notes a slight decrease in the number of companies attacked (up to 32% compared to 43% in the previous year) [7].

In the private sector, over the next five years companies risk losing an estimated US\$5.2 trillion in value creation opportunities from the digital economy to cybersecurity attacks. The largest number of financial losses is in High Tech (753\$ billion losses), Life Sciences (\$642 billion), Automotive (\$505 billion), Consumer Goods & Services (\$385 billion), Banking (\$347 billion), Health (\$347 billion), Retail (\$340 billion), Insurance (\$305 billion) etc. [11].

Due to the higher risk and increasing number of attacks cybersecurity is gradually evolving into the notion of cyber-resilience or sustainability [10], from the goal of providing protection mainly by preventive measures (Information security) to detect the attack, predict its consequences, develop countermeasures as early as possible, minimize the consequences (Cybersecurity), further to readiness for permanent damage due to cyber threats and the fastest possible restoration of the specified level of functioning of critical infrastructure and business processes (Cyber-sustainability) (Fig. 3).

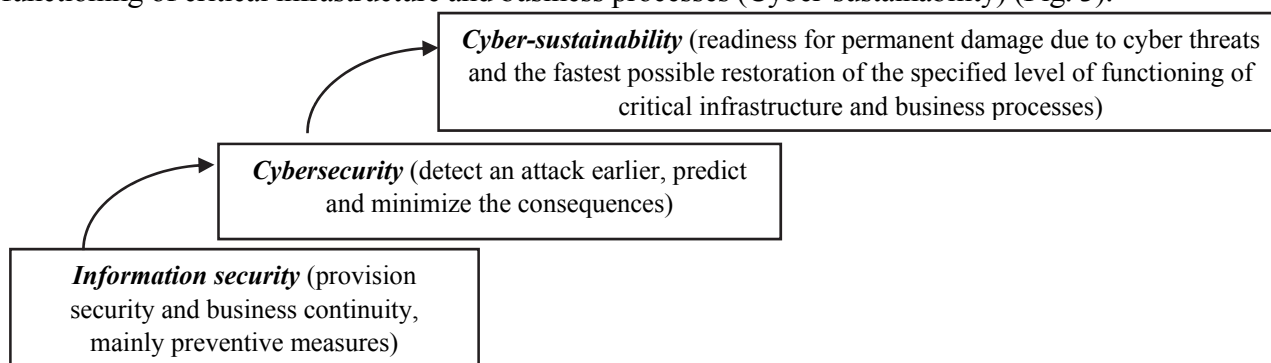

Fig. 3 – Evolution from the organization 's cybersecurity to its cyber-sustainability
 Source: Developed by the author based on the [2; 3; 10]

Today organizations should be able to work in an environment where businesses need to be prepared to be deliberately damaged by the constant impact of cyber threats. In addition, cyberthreats influence people 's psychology and behavior, affect their lives and can undermine all efforts to achieve economic and social sustainability for individuals, businesses, countries and the world.

Digital trends are changing rapidly and despite various limitations in most countries of the world are quickly learning the possibilities of artificial intelligence (Deep learning, Machine Learning, Smart robots), augmented reality (4D-print, AR, VR), digital platforms (5G, Digital Twin, Blockchain, IoT, Quantum Computing). The most commonly used digital technologies in 2019 include: Digital Twin, Conversational User Interfaces, Digital Ethics, Chatbots, Cloud Office, Cloud Access Security Brokers, Virtual Assistants, Machine Learning, IoT Platform, Augmented Reality [6]. Each of these areas and technologies poses its own multitude threats up to the threat of harm to health, as they involve the use of big data, the new challenges in the field of cybersecurity which include the impossibility of existing protections to ensure the security of data of this size; labour-intensive verification of the authenticity of data sources and data integrity control; increasing criticality of Big Data access control processes; increasing risks of data unavailability and loss.

Malicious cyber-attacks and lax cybersecurity protocols again led to massive breaches of personal information starting in 2018 and continues. Single penetration can damage a huge number of users, and personal data can be resold or distributed many times, as in the case of the incident in India, when stolen data was sold at Rs. 500 in 10 minutes or when leak at a state-owned utility company allowed anyone to

download names and ID numbers, and more than 150 million users of the MyFitnessPal application and around 50 million Facebook users have learned of the misuse of their identity.

Cyber vulnerability is characteristic not only to work of the software or applications, attacks on computer hardware rather than software when the perfect attack potentially could affect all processors of the Intel company released for the last 10 years gain distribution today. Besides, machine learning or artificial intelligence (AI) is becoming more sophisticated and prevalent, with growing potential to amplify existing risks or create new ones, particularly as the Internet of Things connects billions of devices [18]. Attackers have become more sophisticated, engineering targeted strikes resulting in a higher breach rate (notional records stolen per second increased from 43 to 232). And, to a greater extent, they are shifting to the most profitable areas, whose disruption threatens the global stability of the entire economic system.

Speaking about the change in the behavior of attackers, it should be noted that in recent years attacks have become more accurate, adjusted and allowed at one time to get the most profit and avoid punishment. So about 38% of attacks in 2018 were aimed at combining of Personally Identifiable Information (PII) and security credentials like passwords. On the one hand, it is caused by the improvement of technologies to overcome threats, the development of systems of response and prevention, on the other - the desire of attackers to remain focused on one sphere and less vulnerable to digital trace.

The nature of the attacks does not exclude use of already proved harmful technologies, such as trojans (57%), web penetration (22%), remote coding and controlling (15%). Along with it the level of the attacks on cryptocurrency mining servers and use of unreliable information for the purpose of discredit opponents' executives through social platforms grew up (fake profiles from Consumer & Retail sector, LinkedIn, Facebook, Twitter) [14].

The danger is also that without overcoming the problems of the existing technologies cyber vulnerability developed countries and companies that are constantly investing in innovation are already having to form strategies for the introduction of new, only emerging technologies, such as [6]:

- Sentiment and Mobility (more accurate understanding and modeling of the world around us through the combination of sensory technologies and artificial intelligence: 3D-sensing cameras, AR cloud, light-cargo delivery drones, flying autonomous vehicles and autonomous driving);

- Augmented Human (enable creation of cognitive and physical improvements as an integral part of the human body: biochips, personification, augmented intelligence, emotion AI, immersive workspaces and biotech);

- Postclassical Compute and Comms (next generations of computing, communication and integration technologies with entirely new architectures: 5G, next-generation memory, LEO systems and nanoscale 3D printing);

- Digital Ecosystems (interdependent group of actors (enterprises, people and things) sharing digital platforms to achieve a mutually beneficial purpose: DigitalOps, knowledge graphs, synthetic data, decentralized web and decentralized autonomous organizations);

- Advanced AI and Analytics (the autonomous or semiautonomous examination of data or content using sophisticated techniques and tools, typically beyond those of traditional business intelligence (BI), include adaptive machine learning (ML), edge AI, edge analytics, explainable AI, AI platform as a service (PaaS), transfer learning, generative adversarial networks and graph analytics).

The vector of development of advanced technologies indicates the following changes in the field of cybersecurity:

- speed of emergence of new technologies increases, the landscape of threats extends with the increasing speed, and threats, as well as technologies, become more complicated;
- the number of the attacks (as well as their complexity) increases exponential;
- the amount of vulnerabilities does not decrease, and opposite, grows as to complication of technologies and development tools;
- the trend on detection and reaction instead of prevention and neutralization of cyberthreats leads to change of behavior of attacking, their adaptability to neutralization measures grows;
- cybersecurity skills and capabilities are the main concerns for organizations.

With further improvement technology of artificial intelligence will be capable not only to create much quicker the malicious software and to get into the unprotected systems, but also to generate harder and harder threats based on ability to distinguish human emotions, to answer them and to manipulate them.

The problem of technological dependence and empathy further increases the risk of cyber-vulnerability, as it affects the emotional and mental components of human behavior. The feeling of loneliness and depression can be enhanced by creating the illusion of community and "connect with others in a meaningful way," and in the case of a properly chosen manipulation mechanism lead to unpredictable behavior of individuals and groups. This is particularly important in the context of the co-laboratory interaction of people in the workplace, where the lack of a sense of unity, command spirit and importance of the labour contribution can cause serious economic and reputational losses. In addition, technological and societal change is linked to rapid transformations in the workplace and what happens at work has the potential to affect emotional and psychological well-being.

In order to reduce the risk of cyberthreats, public and private organizations work to create a single sustainability strategy and tactics, the first of which was the Australian Government 's "Critical Infrastructure Resilience Strategy" of 2010. Later, other organizations joined the issue: Big4 (PWC, EY), analytical agencies (Gartner), vendors (IBM, Symantec) and NIST, European Central Bank. Some organizations (EY1, Gartner, NIST2) focus on building a cyber-resilience cycle, while others suggest building and improving a cybersecurity risk management system (PWC3).

To increase resilience against hybrid and cyber-attacks against the financial system, the EU has taken a three-part approach: regulations and standards, testing and preparedness, governance. Attempts to promote cybersecurity, including for financial market infrastructures (FMIs), have led to several initiatives at all levels: globally, at EU level and at national level [7]. But despite a large list of approaches to cybersecurity, a unified methodology for measuring and assessing cyber stability has not been developed.

At the same time, it is worth noting the positive developments in the field of cybersecurity caused by consistent and systematic support of the concept of achieving cyber stability by senior management, the effective functioning of specialized structural units, the development of measures for comprehensive monitoring and detection of threats, timely response and recovery if they are implemented, continuous improvement of cybersecurity management system. This has led to a 17% increase in the level of positive sentiment among senior management about the reliability of their cybersecurity systems compared to 2013 (Fig. 4).

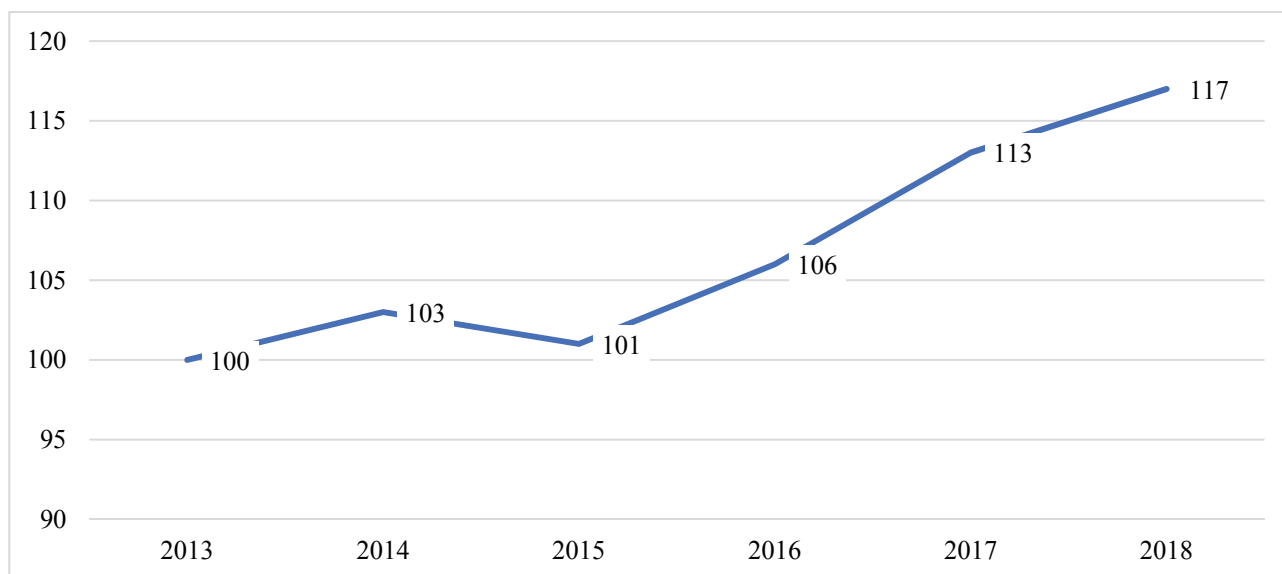

Fig. 4 - CEO Sentiment Toward Cybersecurity, 2013-2018, %

Source: Securing the digital economy. Reinventing the Internet for Trust [11]

Unfortunately, such trends are more common in developed countries, where the problems and threats of cybersecurity have long been understood, and innovative measures are being developed and implemented to prevent threats and reduce economic risks. In countries such as Ukraine and the less developed countries, the problem of cybercrime and cyberthreats is not seriously treated, economic risks are not assessed, and preventive measures are not developed or financed. Here the need for special training of personnel, creation of functional units responsible for cybersecurity issues (CISO), attention to cybersecurity issues and assessment of this issue in terms of risks and impact primarily on the business of the company come to the fore.

Qualitative work to prevent cyber threats is directly related to an effective system of human capital management. Whether the management system functions effectively, leaders can keep their employees motivated and focused on the result, how accurately the security relationship system is built, whether employees feel their involvement and responsibility for the quality of the work done, and they are ready to follow the established rules of digital behavior directly depends on the degree of cyber-sustainability of the company.

Too serious safety measures can cause staff psychological discomfort, which is only exacerbated by technological dependence, can lead to dissatisfaction with work, reduce their level of involvement, satisfaction with the quality of personal and working life. This vulnerability results in staff becoming more emotionally unstable, reducing productivity, more frequent conflicts, and thus more susceptible to targeted cyberattacks, fatal mistakes and the risk of cyberthreats. 72% of the cases of security violations in the world are related to lack of knowledge or human negligence, including in Ukraine, where the latest examples of cyber-attacks carried out (Petya/Nyetya, Ransomware, WannaCry) revealed serious gaps in the technical side of the issue, lack of effective process of tracking and response to detected attacks, established system of timely software update and backup.

The neglect personnel elementary rules of cyber security, lack of necessary basic skills and knowledge, the low level of the involvement of personnel, inefficient work of department of CISO or its absence, work with the unlicensed software, etc. appeared the greatest problem at the same time. Many employees had no action program on a case of detection and blocking of cyberthreat, were afraid to report on the incident to the top management or tried to overcome threat independently. Comparing among themselves results of internal monitoring of the industrial

enterprises affected by cyber-attacks in Ukraine, it should be noted that subordinates are more inclined to confer responsibility for cyber security on the manual (61.5%), but at the same time are informed on the level of own responsibility only on a third (29.8%), more than a half do not know how to behave in case of cyber-attack detection (52.0%) and do not feel that the digital security is a priority (43.5%), along with it, lack for knowledge of digital hygiene about 38.5%. Besides, the index of the involvement of personnel in these companies fluctuates within 0.35-0.69, and most successfully resisted to cyber-attacks of the company with the high level of basic and professional education of the employees where special attention is paid to the system of development and improvement of personnel.

CONCLUSION

On the basis of the above, the problem of cybersecurity in the new economy occupies a special place, as it is based on the widespread use of new digital technologies and devices that expand access to large amounts of information, accelerate and facilitate communications, change the architecture of doing business and building economic relations, at the same time, along with many positive effects it generates more and more new threats. The ability to gain access to vast amounts of personal and corporate data in one attack leads to an increase in the number of breach and changes in the behavior of attackers, who today focus on the most profitable sectors, such as finance and banking, health, consumption & retail, rely on already proven and completely new ways of malicious impact (from software to hardware).

Cybersecurity continues to be one of the leading issues in the list of global risks along with the problem of natural climate change due to the volume of economic losses as it also adds a socio-psychological factor caused by the increasing technological dependence of people and the ability of new technologies to recognize and manipulate human emotions. Accordingly, the acceleration of the development of new technologies now carries not only economic then also potentially dangerous risks to human life and health, including the exacerbation of states of depression, dissatisfaction and frustration.

This is particularly dangerous for the business where the coherence of all personnel depends on the overall result, and disregard for the problem of staff involvement and motivation in conditions of limited resources, inefficient policies of personnel management, lack of a system of training and development contributes to the strengthening of cyber-invulnerability. In addition, the study revealed that cybersecurity issues are being addressed mainly in those countries, regions, economic and business sectors whose organizational and national interests are constantly subject to cyber-attacks. Where attacks have not yet been recorded or are insignificant in number company executives do not even include cybersecurity costs in the annual budget.

On the basis of the assessment of the results of internal monitoring of industrial enterprises of Ukraine, which have suffered from large-scale cyber attacks of the last 2 years, the relationship between the level of staff involvement, efficiency of the management system, quality of internal corporate relations and the degree of cyber-invulnerability due to the fault of personnel has been revealed, which indicates the need to intensify scientific research in this direction.

REFERENCES

- [1] Bell D, 1973, *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. New York: Basic Books, 616 p.

- [2] Catherine Mulligan, 2017, Cybersecurity: cornerstone of the digital economy, available at: <https://www.imperial.ac.uk/business-school/knowledge/technology/cybersecurity-cornerstone-of-the-digital-economy/>
- [3] Dmitry Markin, 2018, Cybersecurity – what it is and how to achieve it?, available at: <https://bosfera.ru/bo/kiberustoychivost-cto-eto-takoe-i-kak-ee-dostich>
- [4] Forester T., 1987, High-Tech Society: The Story of the Information Technology Revolution, Oxford: Basil Blackwell, 311 p.
- [5] Jacques Bughin, James Manyika, and Tanguy Catlin, 2019, Twenty-five years of digitization: Ten insights into how to play it right, McKinsey Global Institute, 12 p.
- [6] Marcus Blosch, 2019, Hype Cycles: 5 Priorities Shape the Further Evolution of Digital Innovation: A Gartner Trend Insight Report, 11 p.
- [7] Maria Demertzis and Guntram Wolf, 2019, Hybrid and cybersecurity threats and the European Union's financial system, 14 p.
- [8] Mario Spremić, 2018, Cyber Security Challenges in Digital Economy. Proceedings of the World Congress on Engineering, Vol I, WCE 2018, July 4-6, 2018, London, U.K. 6 p.
- [9] Martin R. Hilbert, 2001, From industrial economics to digital economics: an introduction to the transition. United Nations Publication, 133 p.
- [10] Megan Stifel, 2018, Securing the Modern Economy: Transforming Cybersecurity Through Sustainability, 22 p.
- [11] Omar Abbosh and Kelly Bissell, 2019, Securing the digital economy. Reinventing the Internet for Trust, 49 p.
- [12] Regional dynamics of the global market: skills in demand and tomorrow's workforce. The Hays Global Skills Index 2017, 56 p.
- [13] Schwab, K., 2015, The Fourth Industrial Revolution What It Means and How to Respond, Foreign Affairs, Science & Technology, December 12, available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>
- [14] State of Cybersecurity Report 2019, 2019, Wipro, 83 p.
- [15] Tapscott D., 1995, The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence, McGraw-Hill.
- [16] Timothy J. Sturgeon, 2017, The 'New' Digital Economy and Development, UNCTAD Technical Notes on ICT for Development, 41 p.
- [17] Serghei Ohrimenco and Grigori Borta, 2018, The shadow of digital economics, Year-book of D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, 61 p.
- [18] World Economic Forum: Global Risk Report 2019, 2019, 14th Edition, 114 p.

COMPETENȚELE PROFESIONALE ALE JURNALISTULUI ECONOMIC

PROFESSIONAL SKILLS OF THE ECONOMIC JOURNALIST

Maria MANCAȘ,
conf.univ., dr., ASEM
mmancas@mail.ru

Abstract:

The current crisis of the economy, in general, updates the importance of economic journalism from the perspective of the need for in-depth research on the quality of this form of journalism. The economic journalist must discover the world of markets and companies, search, obtain economic and financial data, research financial data, interview experts in the field, write economic news, provide economic information according to the level of informational specialization of the public, to communicate from a corporate, institutional point of view, etc. Thus, the economic journalist must be versed in creating media products with an economic profile. And, for this purpose, the economic journalist has to be guided, in our opinion, by certain valuable „professional” anchors (competences), such as: knowledge of economy, creativity, proactive attitude, etc.

Both digital native economic journalists and digital immigrant economic journalists have the opportunity to perfect their media product with economic specialization through the professional „anchors” (competences) PQ, IQ, EQ, SQ, AQ, HQ (where: PQ stands for physical capabilities, IQ - cognitive abilities, EQ - emotional capabilities, SQ - spiritual ability, AQ - adversity coefficient and, HQ - energy level). At the same time, economic journalists will exercise their professional mission with maximum efficiency, if they pay attention to the „anchors” of mental and spiritual health, such as: self-esteem, self-recognition and self-realization. And the professional roles that the economic journalist assumes in his activity will help him to overcome the challenges that he faces in the economic field, to facilitate the interpretation of the specialized journalistic text for the approved and unapproved audiences in the economic field.

Keywords: communication, economic journalism, professional „skills” anchors (competences) PQ, IQ, EQ, SQ, AQ, HQ, deontological code, ethics.

Jel Clasification: I2

Actualitate.

Academia de Studii Economice din Moldova, reprezentată de rectorul Grigore Belostecinic²¹, a lansat, în premieră, **Programul de Masterat „Comunicare și jurnalism economic”**, cu sprijinul Programului USAID Reforme Structurale în Moldova, în parteneriat cu Clubul Presei Economice din Moldova. Scopul acestui program vizează susținerea presei economice din Republica Moldova, identificarea și implementarea soluțiilor optime în vederea dezvoltării durabile a presei economice, a formării jurnaliștilor specializați în domeniul economic. Or, ASEM e cea mai potrivită instituție de învățământ superior pentru a implementa Programul de Masterat „Comunicare și jurnalism economic” drept demers strategic atât în relaționarea, interacționarea stakeholderilor interesați de înțelegerea și valorificarea domeniilor jurnalismului economic în contexte de mare diversitate (bănci și piețe financiare, piața imobiliară, piața comercializării și distribuției, piața tehnologiei, piața forței de muncă), cât și de promovarea și dezvoltarea valorilor umane, a spiritului civic, a viitorilor specialiști care cultivă și vor cultiva dialogul economic. Clubul Presei Economice (CPE), în frunte cu președintele CPE, Alexandru Burdeinî²², „și propune să contribuie la dezvoltarea jurnalismului economic în Republica Moldova, atât prin stimularea ofertei, cât și prin educarea cererii de informații și analize economice de calitate, „o societate informată fiind mai puțin supusă

²¹ Grigore Belostecinic – doctor habilitat în științe economice (1999), profesor universitar (2000), academician al AȘM (2012).

²² Alexandru Burdeinî - fondatorul primei agenții de știri economice și reviste online din Moldova, „InfoMarket” (2000).

manipulării de orice fel””. În această ordine de idei, Douglas Muir, directorul Programului USAID Reforme Structurale în Moldova subliniază: „Țara Dvs. (n.n. Republica Moldova) are nevoie de o presă economică profesionistă. O presă care poate evolua doar prin consolidare, prin diversificarea formelor de abordare și de expunere a subiectelor economice complexe, a reformelor strategice derulate în țară, a problematicei din mediul de afaceri autohton - toate într-un limbaj adecvat sectoarelor privat și public, și, bineînțeles, pentru cetățeni”. [4]

În contextul celor menționate, se impune necesitatea de a defini *competențele profesionale ale jurnalistului economic* în economia cunoașterii. Or, criza actuală a economiei, în general, actualizează importanța jurnalismului economic din perspectiva necesității unor profunde cercetări cu privire la calitatea acestei forme de jurnalism. Prin urmare, jurnalistul economic trebuie să posede cunoștințe specializate: abilitatea de a descoperi lumea piețelor și a companiilor, de a căuta, de a obține datele economice și financiare, de a cerceta datele financiare, de a intervieva experți în domeniu, de a redacta știri economice, de a furniza informațiile corespunzătoare consumatorilor media, de a comunica la nivel corporativ, instituțional etc.

*Andrei Gheorghe*²³: „Jurnalismul este o profesie și o vocație!”

Conrad Fink: „Precizia și rigoarea sunt primele maxime ale jurnalismului economic”.

Pentru Republica Moldova, *jurnalistul economic* reprezintă, cu certitudine, o nouă dimensiune a presei: *elita presei*. Or, *jurnalistul economic* este solicitat de imperativele economice ale unei societăți în dezvoltare, conștientizând, astfel, impactul problemelor economice asupra publicului avizat și cel neavizat în domeniul economic. *Limbajul economic*, utilizarea *tehnicilor de „căutare-analiză-interpretare”/„înregistrare-transmitere-stocare”* a informației economice specializate, a proceselor economice și financiare, utilizarea *tehnicilor de redactare a unei știri/ articol/ analiză/ interviu/ editorial* calitative despre evoluțiile mediului de afaceri și a economiei, *codificarea mesajelor* cu maximă inteligență, *claritatea textului* (contextualizarea evenimentului, știrii și interpretarea lor pentru a le integra în cunoștințele generale ale cetățeanului), *audiința* căreia i se adresează jurnalistul, consumul de informații financiare furnizate de *noile tehnologii, drepturi și responsabilități* și alte elemente componente ale jurnalismului economic – toate constituie un sistem complex de informare și comunicare ce are legătură cu economia, dar și alte științe conexe ale acesteia. Mai ales că viața noastră este bazată pe *legea cererii și a ofertei* (fie că informația este sau nu este *economică*, ea, totuși, are efecte economice). Așadar, maturitatea civică, profesionalismul trebuie să fie omniprezente și în portofoliul profesional al jurnalistului economic!

New media (noile media)²⁴ reflectă orientarea tehnologică a ultimelor două decenii în domeniul informaticii – de la ziare, televiziune, cinematografie, radio – până la presa tipărită în format digital, televiziunea și cinematografia digitală, radio digital, digital video disc, compact disc, media player, telefoanele mobile sau celulare, jocurile video, realitatea virtuală, inteligența virtuală – cu alte cuvinte, tehnologie, conținut, colaborare, comunicare, interactivitate, noutate, comunitate, experiență, expresie a puterii și a libertății, controversate care nasc importante fenomene sociale și culturale, politice și economice, diversitate în conținut și în abordare.

²³ Andrei Gheorghe (1962-2018) – a fost personalitate media, prezentator, realizator de emisiuni de radio și televiziune din România, realizator de filme documentare și de scurt metraj.

²⁴ Bloguri; Rețele sociale (LinkedIn, Facebook, Twitter, Keypeople, Youtube, Pinterest); Proiecte speciale cu reviste online; Conferințe de PR; Telefonie; Sms; E-mail; Outdoor neconvențional; Evenimente outdoor; Flashmob; Aplicații pentru tablete și telefoane mobile; Mecuri de fotbal/handbal etc.; Ieșiri cu biciclete; Podcast; Workshopuri; Testimoniale ș.a.

Indiscutabil, instrumentele web facilitează dezvoltarea jurnalismului de specialitate: pe de o parte, este **publicul** - consumatorul de *new media* – care își exprimă cererea de a i se furniza informații individualizate, riguroase, iar, pe de altă parte, este **jurnalistul**, care își asumă o varietate de **roluri**:

- ✓ *Catalizatorul societății informaționale* - favorizează cunoștințele de specialitate și cele sociale;
- ✓ *Formatorul de opinie* – care „investește” în cultura economică, financiară a fiecărui cetățean;
- ✓ *Intermediarul* - reflectă realitatea, interesele societății, dar NU interesele surselor;
- ✓ *Mediatorul* - explică ce spune economia ca teorie și cum este reflectată această economie în practică (confruntă teoria economică cu practica economică).

Totuși, una dintre marile provocări cu care se confruntă *jurnalismul economic* constă în dificultatea de înțelegere a textului jurnalistic specializat în domeniul economic. Din acest motiv, *jurnalistul economic* trebuie să fie versat în crearea produselor mediatice cu profil economic.

Astfel, abilitățile de *căutare de puncte de vedere diverse - comunicare - informare – abordare analitică și elaborare de conținuturi mediatice atractive și creative* (într-un limbaj clar, inteligibil, transcendent, interesant, antiretoric), *experiența în domeniul bancar sau în comerț* etc. – constituie doar câteva exigențe-cheie în formarea competență a jurnalistului economic într-o societate a cunoașterii. În ceea ce privește aspectul atractiv al unui text jurnalistic cu profil economic, redactorul-șef al ziarului „El Economista”, Joaquín Gómez, a editat, în rubrica „Piețe”, un conținut creativ, grație ideii sale de a folosi *culorile semaforului*, pentru a indica situația financiară a companiilor. Astfel, „verdele” semaforului indica *solvabilitatea companiei*, iar culoarea chihlimbarului („galbenul”) indica *o situație intermediară* și cea „roșie” - *problemele financiare*.²⁵

Figura 1. Economistul. Piața de zi cu zi.

Sursa: preluată și adaptată [1, p.140]

Publicul - consumatorul de *new media*, *dornic de a se instrui în probleme financiare* – este din ce în ce mai larg și eterogen. Audiențele cu diferite niveluri de cunoaștere a subiectului economic necesită a fi pregătite pentru a consuma, fără echivoc, aceste produse mediatice.

Jurnalistul economic, la rândul său, trebuie să se asigure că produsul său poate fi accesibil și inteligibil pentru întreaga populație, având în vedere și ușurința de acces public la rețea. În același timp, trebuie să se ia în considerare și faptul că nu toate audiențele au capacitatea de a decodifica mesajele în mod corespunzător (la necesitate, jurnalistul economic va „populariza” terminologia economică

²⁵ Toate recomandările și evoluția prețurilor IBEX 35, EUROSTOXX 60, IGBM, S&P 500, Stoxx 600 y NASDAQ 100. Ce sfaturi ne oferă experții: Consultați recomandările piețelor spaniole, europene și nord-americane.

pentru audiența neavizată) și că nu toate audiențele gestionează în același mod noile tehnologii de informații. De aceea, textele economice urmează să fie elaborate în funcție de nivelul de pregătire a audiențelor (Figura 2):

Figura 2. Nivelurile de specializare informativă.

Sursa: preluată și adaptată [1, p.149-151]

În opinia autoarei Beatriz Dorado Pérez, fiecare audiență trebuie abordată corespunzător:

„Tipurile de audiență”

1) **„Publicul cu nivel de specializare informativă generală** are nevoie de informații abordate într-un limbaj minim specializat, fără a pierde, însă, rigoarea, profesionalismul. Jurnalistul trebuie să depună efort suplimentar pentru captarea interesului publicului, deoarece acest tip de public nu are o predispoziție pentru consumul de mass-media. Astfel, textul economic trebuie să conțină informații de interes, precum: creșterea salariilor, rata dobânzii, cursul valutar, inflație și șomaj etc. Se recomandă utilizarea suporturilor grafice relevante, care să genereze curiozitatea acestor cititori și să facă textul mai clar, mai atractiv. *Rolul jurnalistului:* furnizarea informației, cu scop didactic, pentru ca cei mai simpli consumatori media să înțeleagă economia și să fie conștienți de importanța acestei secțiuni pentru viața cotidiană.

2) **Publicul cu nivel de specializare informativă medie** este inițiat în finanțe, de aceea are nevoie de o abordare analitică a informației. Este o audiență care cunoaște conceptele economice generale, fiind preocupată de știri, de informații detaliate, cu aprofundarea problemelor și indicarea sursei. Jurnalistul economic are libertatea de a folosi termenii tehnici, fără a-i explica. *Rolul jurnalistului:* abordarea analitică și critică a subiectelor economice.

3) **Publicul cu nivel de specializare informativă avansată** deține cunoștințe în domeniul economic, solicită cifre, date statistice, cunoaște jargonul economic, își manifestă direct interesul pentru subiectele economice. Pentru înșiși jurnaliștii economici, această audiență (investitorii, oamenii de afaceri ș.a.) devine, în multe situații, o sursă informativă importantă. *Rolul jurnalistului:* abordarea tehnică, profesională a problemelor economice, financiare, furnizarea cât mai rapidă a informațiilor prin digital media, Internet.”

Sursa: preluat și adaptat [1, pp.149-151]

1) **„Pentru a-și atinge obiectivele în activitățile sale zilnice** (precum: monitorizarea informațiilor despre evenimentele din diverse domenii, primirea de informații prin corespondențe, monitorizarea altor știri din media, sortarea, analizarea și prelucrarea informațiilor primite prin intermediul comunicatelor de presă, scrierea de editoriale, rapoarte și comentarii pe baza evenimentelor importante, negocierea cu privire la interviuri cu personalități importante, experți și alte persoane, procesarea documentelor text pentru radio și televiziune, munca de teren, participarea la conferințe de presă etc.), **jurnalistul specializat în domeniul economic** trebuie să se ghideze, în opinia noastră, de anumite **„ancore” (competențe) antreprenoriale** esențiale, valoroase, și anume:

✓ **Cunoștințe de economie.** Jurnalistul economic trebuie să cunoască conceptele de bază privind *teoria economică*, să înțeleagă fenomenul, mecanismele, procesele economice ca atare etc. Or, este necesară nu numai diferențierea clară între genurile jurnalistice, ci și o „ajustare” a stilului și a retoricii jurnalismului economic, pentru a reuși în efectuarea unei analize economice, a unei expertize explicate, mai întâi, pe înțelesul publicului cu un nivel de specializare informativă generală, și, apoi, pentru satisfacția publicurilor cu un nivel de specializare informativă medie și avansată. Însă, funcția socială se va activa în momentul în care jurnaliștul economic va furniza informațiile economice pentru public, asumându-și, totodată, în funcție de știre, rolurile de: *catalizator al societății informaționale, formator de opinie, intermediar, mediator*.

✓ **Creativitate.** Jurnalistul economic trebuie să gândească critic, analitic, pentru a găsi modalități creative în soluționarea diverselor dileme, oferind audiențelor nu doar simple evenimente, știri, interviuri etc., ci oportunități, adică „teren” de gândire, analiză, evaluare și, astfel, luare de atitudini, asumare de decizii și acțiuni etc. Capacitatea de creativitate a jurnalistului economic se poate manifesta mai ales prin prisma *capacității de sinteză*. De altfel, această capacitate va fi apreciată de toate tipurile de audiențe: și de publicul cu nivel de specializare informativă *generală*, și de publicul cu nivel de specializare informativă *medie*, și de consumatorii *experți* (nivel de specializare informativă avansată).

✓ **Abilități de planificare, organizare, conducere, automotivare și motivare.** Jurnalistul economic are nevoie de abilități de *leadership*, pentru a-și gestiona eficient propriile activități, pentru a-i influența pe cei din subordine, pentru a-i influența pe cei cu care interacționează (actori politici, economici, sociali, culturali), atingând astfel obiectivele preconizate în agenda presei. Iar perseverența, munca în echipă, entuziasmul și angajamentul sunt condiții-cheie în lansarea produselor sale economice, în pofida tuturor impedimentelor de ordin intern sau extern.

✓ **Capacitate de inovare.** Jurnalistul economic trebuie să aibă capacitatea de a crea avantaje competitive produselor sale mediatice, ce le-ar oferi unicitate pe piața mediatică, unicitate pentru consumatorul media.

✓ **Capacitate de asumare a riscurilor.** Jurnalistul economic trebuie să-și asume provocările cu care se confruntă pe piața mediatică (la nivel de economie națională, regională, locală, internațională, mondială), să adopte o atitudine antreprenorială în identificarea greșelilor ce țin de activitatea jurnalistică, în rezolvarea eficientă și eficace a situațiilor de criză etc.

✓ **Atitudine proactivă.** Jurnalistul economic *nu are dreptul* la un comportament *re-activ*. În caz contrar, consecințele se vor răsfrânge nu numai asupra conținuturilor sale jurnalistice, ci și asupra imaginii, reputației sale și a organizației pe care o reprezintă.

✓ **Capacitate de toleranță.** Jurnalistul economic trebuie să-și dezvolte abilitățile de autocontrol și de autorăspundere în situații dintre cele mai neașteptate. Or, *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova* stipulează clar, de exemplu, următoarele articole:

„Protecția drepturilor omului”, subparagraful „Toleranță și nediscriminare”,

„Jurnalistul tratează echitabil toate persoanele cu care intră în contact în exercițiul meseriei sale și nu face discriminări pe criterii de gen, vârstă, etnie, dizabilitate, religie, stare socială, orientare sexuală etc. (...) Jurnalistul menționează apartenența etnică, opiniile politice, convingerile religioase, orientarea sexuală și alt gen de informații sensibile ale unei persoane doar când acest lucru este relevant din punct de vedere editorial.”

Sursa: preluat și adaptat [2, p.14]

Printre „ancorele” antreprenoriale esențiale, valoroase, indispensabile în portofoliul profesional al jurnalistului economic, trebuie să menționăm și **abilitățile IT**. Or, tânăra generație de

jurnaliști (economici) este un adevărat **aliat al IT**. Atât *jurnaliștii economici nativi digitali* (oameni născuți în tehnologia înfloritoare, interesați de experiențe noi, de lumea virtuală), cât și *jurnaliștii economici imigranții digitali* (generația de tranziție, care cunoaște și aplică noile tehnologii) au, deopotrivă, oportunitatea de a-și perfecționa produsul mediatic cu specializare economică prin prisma „**ancorelor**” (**competențelor**) **PQ, IQ, EQ, SQ, AQ, HQ**, unde:

PQ = capacitățile fizice, aptitudinile (muzicale, kinestezic – corporale). 1.1]

IQ = capacitățile cognitive (verbale, logice, matematice și spațiale). 1.2]

EQ = capacitățile emoționale (relațiile intrapersonale și interpersonale). 1.3]

SQ = capacitatea spirituală (inteligența integrată), amplifică IQ, EQ. 1.4]

AQ = coeficientul de adversitate²⁶. 1.5]

HQ = nivelul de energie. 1.6]

Jurnaliștii economici digitali - aliați ai IT - au capacitatea de a evalua diferite valori ale siteului și feedbackului consumatorilor media și, astfel, pot interacționa cu diferite audiențe, cu diferite niveluri de specializare informativă (generală, medie, experți).

Astfel, capacitățile de interdisciplinaritate ale jurnaliștilor economici, capacitatea de a colabora cu colegii săi și/sau cu alți stakeholderi de diferite specialități îi asigură numai avantaje, generând și acea „plus valoare” atât de necesară pentru publicul consumator de media și pentru presa economică în general.

Jurnaliștii economici își vor exercita cu maximă eficacitate misiunea profesională, dacă vor acorda atenție și „ancorelor” (competențelor) de sănătate psihică și spirituală, precum:

✓ **Autostima**. Jurnalistul economic trebuie să-și formeze „coeficientul” de apreciere, afecțiune și respect față de propria persoană. O persoană cu stima de sine scăzută nu are șanse de a se manifesta eficient la locul de muncă și de a comunica proactiv cu actorii interesați de un produs media calitativ.

✓ **Recunoașterea de sine și autorealizarea**. Jurnalistul economic are propria identitate. Din acest motiv, este firesc să fie acceptat, în spațiul public, ca orice om cu virtuți, defecte, inconsecvențe și nevoi. Cu toate acestea, un profesionist trebuie să conștientizeze că, în exercitarea sarcinilor de serviciu, trebuie să fii unic, irepetabil, credibil, respectuos, politicos, onest, transparent, imparțial și uman, chiar dacă vorbește despre cifre. La nivel de autorealizare, jurnalistul economic nu obține, din start, succesul profesional, cultural, socio-economic, ci, mai curând, ajunge la acest succes numai ca urmare a unor pași/etape de raționalizare, de interiorizare și de integrare a produsului său mediatic prin prisma unui sistem de conduită etică, deontologică socio-profesională, bazat pe drepturi și obligații.

²⁶ „AQ este unul din factorii care determină dacă o persoană își va exercita cu eficiență meseria/ocupația/profesia pe care o are. De exemplu: Ați întâlnit funcționari care ridică vocea la clienți? Ați întâlnit studenți paralizați de emoții în timpul sesiunii? Ați întâlnit șoferi care înjură la volan? Astfel de reacții (în condiții de stres) relevă, de obicei, existența unui AQ mic în viața acelei persoane. Coeficientul de adversitate (AQ) măsoară cât de bine facem față la aceste momente neplăcute. Un om cu AQ mare va fi mai performant, mai încrezător, mai sănătos, mai plin de energie. El a învățat că necazurile fac parte din normalitatea vieții. De aceea, el caută să rămână optimist, văzând oportunități acolo unde alții văd obstacole.” [3]

Concluzie

În economia cunoașterii, din perspectiva necesității formării și perfecționării jurnaliștilor economici, din perspectiva însușirii măiestriei de a descoperi lumea piețelor, a companiilor și de a furniza informații economice, financiare audiențelor vizate și neavizate în domeniul economic etc., ***un bun jurnalist economic va fi capabil să realizeze produse mediatice de impact dacă va demonstra:***

- ✓ *Etică și conduită deontologică în pregătirea relatării jurnalistice specializate în informații economice.* Reflecțiile asupra responsabilităților sociale și etice legate de aplicarea cunoștințelor și judecăților lor sunt esențiale în acest caz. De asemenea, drepturile omului, principiile democratice, principiile egalității între femei și bărbați, solidaritatea, protecția mediului, egalitatea de șanse, nediscriminarea și accesibilitatea universală a persoanelor cu dizabilități și promovarea valorilor democratice, a păcii.
- ✓ *Spirit critic și autocritic;*
- ✓ *Generarea de propuneri inovatoare și competitive în activitatea profesională, ținând cont de specificul jurnalismului de specializare economică;*
- ✓ *Respectarea diversității și pluralității ideilor, persoanelor și situațiilor;*
- ✓ *Furnizarea informației jurnalistice economice în limbile de circulație pe teritoriul țării (română, rusă, engleză, altele la necesitate), în formele lor combinate moderne, pe suporturi digitale ca mod de lucru și de exprimare/de comunicare profesională în mass-media;*
- ✓ *Elaborarea de texte jurnalistice, produse mediatice adecvate stilului economic;*
- ✓ *Utilizarea de resurse de comunicare interactive moderne pentru a prelucra, dezvolta și furniza informații de specialitate. [2]*

REFERINȚE:

- 1) Beatriz Dorado Pérez. *Tesis Doctoral „La información económico-bursátil en los medios digitales”* [online] Disponibil: <http://eprints.ucm.es/46422/1/T39583.pdf>
- 2) Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova [online] Disponibil: <https://www.consiliuldepresa.md/upload/codul-deontologic-al-jurnalistului-din-republica-moldova-2019pdf-5cdd5336037ca.pdf>
- 3) Coeficientul de adversitate – AQ [online] Disponibil: <https://pentrusufletultau.wordpress.com/2015/02/11/ti-ai-calculat-vreodata-aq-coeficientul-de-adversitate/>
- 4) <https://agora.md/stiri/57231/la-chisinau-a-fost-lansat-clubul-presei-economice>

PROBLEME ACTUALE ÎN COMUNICAREA UNIVERSITARĂ

Raisa BORCOMAN, ASEM

rborcoman@mail.ru

Abstract:

Over time, although the academic world has learned (at least at a lexical level) this concept, the topic of interactive communication has been lost or that "interactive, student-centered communication" has been misunderstood, and today it seems to me that I hear more and more students and teachers discussing it, and less so are those who are aware of the need to address the issue of "student-centered" communication.

That is why I propose to discuss one of the basic elements on which the student-student-teacher communication relationship is built. Our motivation for approaching this topic at this conference is as simple as possible, namely: the quality of the teacher's communication influences the students' performance in the study process; the quality of the teacher's communication is guided by the teaching methods. However, the adaptation by the teacher of the teaching methods, in order to answer the communication needs of the students, is absolutely necessary in the learning process.

Noțiuni-cheie:

Comunicare interactivă, comunicare centrată pe student, comunicare didactică, exercițiul comunicativ, comunicare profesională.

Introducere

Acum câțiva ani, a existat o perioadă, când se discuta la tot pasul despre **paradigma comunicării didactice interactive**. Pe parcursul timpului, deși lumea academică și-a însușit (cel puțin la nivel lexical) acest concept, tema despre *comunicarea interactivă* sau s-a pierdut, sau acea „comunicare interactivă, centrată pe student” a fost înțeleasă greșit, iar astăzi mi se pare că aud tot mai rar studenți și profesori discutând despre ea, și cu atât mai puțini sunt cei care sunt conștienți de necesitatea abordării problemei cu privire la comunicarea „centrată” pe student.

De aceea vă propun să discutăm despre unul din elementele de bază pe care se construiește relația **comunicare student – student – profesor**. Motivația noastră pentru abordarea acestui subiect, la această conferință, este cât se poate de simplă, și anume: *calitatea comunicării profesorului influențează performanțele studenților în procesul de studiu; calitatea comunicării profesorului este ghidată de metodele de predare*. Or, *adaptarea de către profesor a metodelor de predare, pentru a răspunde nevoilor de comunicare ale studenților, este absolut necesară în procesul de învățare*.

Argumentare

Am mai spus-o și cu alte ocazii: personal consider că, atât modul în care profesorii transmit informația către studenți, cât și mijloacele și metodele prin care se realizează comunicarea cu aceștia se bazează încă în mare măsură pe sistemul tradițional, în care studentul este mai mult un *actor pasiv*, o țintă a informației de la care *nu se așteaptă răspuns prompt, feedback* sau acesta este solicitat mai rar. Transmiterea informației către studenți prin discursul tradițional, în care dinamica comunicării devine una limitată, demult nu mai răspunde nevoilor și profilului studentului secolului al XXI-lea, când acesta așteaptă să fie surprins și captivat prin *creativitatea și inovația metodelor de comunicare, însoțite, de preferat, de o bază tehnologică și, mai ales, de exemple reale, relevante, pe care el s-ar putea baza în practică, ulterior; când el așteaptă să fie solicitat să interactiveze – în grup sau student - student, ori student – profesor, să i se ofere, pentru soluționare, probleme reale, elaborare de proiecte în grup, ceea ce ar realiza acea comunicare, pe care o numim interactivă, centrată pe student*.

În timpul facultății noi toți am avut parte atât de profesori care au știut să-și adapteze discursul didactic și modalitatea de predare așteptărilor studenților, luând în considerare o paletă variată de elemente care le-ar fi stârnit interesul și curiozitatea sau i-ar fi determinat la implicare în comunicare în

sala de curs, cât și de profesori pentru care predarea *nu a depășit niciodată stadiul unei comunicări unidireționale*. Spre regretul nostru, pentru ultima afirmație pledează încă mulți profesori.

1. Or, prima problemă pe care aș dori să o aduc în discuție este reprezentată tocmai de acest din urmă mod de comunicare al profesorilor, manieră care descurajează interacțiunea cu studenții și îi împiedică pe aceștia să-și atingă obiectivele de învățare.

Pentru a analiza problema cu referire la selectarea metodelor de comunicare cu studenții și pentru a pune accentul în special pe *relația de comunicare* - condiție necesară de existență între profesor și studenți, am pus în discuție cu studenții subiectul cu privire la **problemele lor de comunicare** și efectele acestora asupra relațiilor profesor - student - student. Datele obținute - din aplicarea unor chestionare cu privire la acest subiect, din prezentarea unor discursuri de către studenți, din organizarea unor discuții mi-au oferit posibilitatea de a face unele constatări despre calitatea raporturilor interpersonale în universitate și despre principalele consecințe ale acestora pentru comunicarea eficientă a studenților.

Studenții au oferit răspunsuri la întrebări/ au participat la discuții, au prezentat discursuri cu subiecte: *De ce eu nu pot comunica lejer informația, chiar dacă o cunosc? Calitatea comunicării mele este influențată de calitatea comunicării profesorului? Cum ar trebui să comunice un profesor? Profesorul realizează o comunicare interactivă? Profesorul mă determină să comunic? Cum profesorul pune întrebări studentului? Cum profesorul răspunde la întrebările adresate de către student? Cum se trag concluzii la orele de curs? Cum profesorul dezvoltă modul de gândire logică a studenților? Etc., etc.*

De exemplu, la tema „Discuția” predată la disciplina *Arta comunicării și etică profesională*, a fost pus în dezbatere subiectul: Profesorul „tare”, care, în viziunea studenților folosește tehnologia și metodele potrivite de comunicare cu scopul de a-i pregăti pentru integrarea în piața muncii și, mai important, pentru societatea de mâine. În viziunea studenților: *un profesor „tare” analizează, răspunde nevoilor morale, dar și etice ale studenților, știe să decodifice informația într-un limbaj corect, firesc, apropiat; este pedagogul care lasă senzația generală de prietenie/afecțiune/apropiere, de echitate între generații.*[3]

Descrierea ideală a comunicării profesorului universitar, de către studenți, a fost următoarea: *„Profesorul tare este cel care câștigă prezența, respectul și atenția studenților prin creativitatea comunicării adaptată stilului de viață al studentului secolului al XXI-lea, prin jovialitatea și ușurința cu care se lasă înțeles de către studenți, prin darul oratoriei și încrederea pe care o manifestă față de capacitatea de dezvoltare și înțelegere a studenților; este cel care nu-ți lasă timp să te gândești la pauza dintre cursuri. Este proful care te surprinde mereu prin inovație în comunicare. Este cel care ne solicită să ne implicăm în comunicare.*

Altfel spus, un „prof tare”, în viziunea studenților, este conștient de impactul pe care îl exercită **comunicarea asupra studentului în procesul de predare-învățare**, relaționarea stabilindu-se ca un proces de cunoaștere reciprocă și interacțiune continuă, deoarece studenții mereu se plâng de faptul: *profesorul nu interacționează, deci nu ne oferă posibilitatea să interacționăm!* Răspunsul unor profesori fiind: *Nu am suficient timp să interacționez cu voi!*

Or, învățământul centrat pe student trebuie să aibă la bază o relație exemplară de *colaborare profesor-student*, a unei relații de tip *maestru-discipol*, care se realizează prin *comunicarea nemijlocită* - element de bază care influențează performanțele studenților în procesul de învățare.[3]

În contrast cu acest profesor ideal, cum îl descriu studenții, și cum îl numim noi - de *Bologna*, care este mereu atent la reacțiile studenților săi, încercând să obțină și să ofere feedback atât la curs, cât și în discuțiile informale cu studenții săi, aceștia au invocat tezele: *„întâlnim la cursuri, în cele mai dese cazuri, cealaltă categorie de profesori.”*

Din discursurile studenților la tema „Discursul”: *„Sunt cursuri la care doresc să particip frecvent, chiar dacă prezența nu e obligatorie, ci pur și simplu tematica cursului îmi trezește din prima fază interesul. Dezamăgirea însă vine pe parcurs, când îmi dau seama că profesorului îi place parcă, pur și simplu, să se audă vorbind, nu încurajează deloc dialogul, nu ți se oferă șansa de a-ți exprima și tu punctul de vedere. Într-un spațiu destinat dezbaterilor, așa cum se presupune că sunt universitățile, la multe discipline aceste discuții lipsesc adesea cu desăvârșire. Sau, chiar dacă reușești să-ți expui propria părere, argumentată, concluzia profesorului este că tot el are dreptate – pe principiul „profesorul are întotdeauna dreptate” sau „pe nota 10 cunoaște doar profesorul.”*

Studenții au invocat *Diferite situații de comunicare* cu referire la acest subiect, respectiv:

1. Profesorul intră în sală, *se așază la catedră și își începe discursul* – iar de cealaltă parte a sălii sunt studenții cei mai disciplinați, mai tocitari, care scriu tot ce li se dictează – aceasta în cazul în care nu navighează pe facebook.

2. *Profesorul dictează cursul din cartea pe care a scris-o* – iar la scurt timp (de obicei durează câteva săptămâni) se întreabă „unde sunt ceilalți studenți” și „ce știm noi, cei prezenți, despre ei?” Răspunsul din sală este cât se poate de evident: „au ales să își facă un xerox (în cel mai bun caz) la cursul din care dânsul citește cu atâta patimă sau să încarce temele în telefon”, venind doar din când în când în sală (și aceasta doar dacă profesorul controlează prezența).

3. Profesorii vin la curs și *vorbesc cu noi despre orice, mai puțin despre ceea ce ar fi trebuit să discutăm la materia respectivă.*

Putem găsi și o altă cauză: în *numele pompos al programului/cursului* – or, denumirea masteratelor, denumirile cursurilor au devenit o modalitate bună de „a vinde produsul” posibililor „cumpărători” - viitorii studenți. Așa se face că profesorii ajung ei înșiși sunt puși în situația de a preda un curs ce le-a fost repartizat, fără a fi neapărat specializați în acel domeniu; sau, de a preda un curs care, cândva, a fost un capitol al altui curs.

Aceasta am descoperit-o, discutând cu doctoranzii, cărora le predau cursul *Comunicarea științifică și scrierea academică*, ei referindu-se la unii profesori care au la bază o altă specializare, vin de la altă facultate, cu un alt profil: „*a-mi vorbi despre economie în general, în contextul în care nevoile și așteptările mele de la acest curs sunt cu totul altele, îmi provoacă frustrare*”. Sau: „*aceiași materie am ascultat-o la cursul X sau la masterat, doar fiind relatată cu o altă intonație.*”

Această problemă la fel conduce la pierderea interesului pentru interactivitate în comunicare.

Și atunci studentul/masterandul are de ales între:

- *a înțelege neputința profesorului*, care de altfel poate fi o persoană super de treabă (zic ei, justificând cumva situația);

- *se revolta din cauza faptului că banii investiți (de stat/ părinți) în educația sa se duc pe o discuție ieftină.*

Și acum, probabil, unii dintre cititori vor fi tentați să spună că „oricum nici studenții nu sunt mai presus” sau „studenții sunt de vină, ei nu învață, nu merg la lecții”.

Pe rețelele de socializare m-am ciocnit de diverse afirmații și chiar de scrisori ale profesorilor, care susțin că „*tânăra generație este incompetentă, incapabilă, pierdută în nimicuri, este dezorientată, nu reține decât doar ceea ce este negativ, mai facil și mai distructiv.*”

Ezitam și eu un timp asupra acestei teze. Îmi iau libertatea însă de a o contesta a – *dacă întreaga responsabilitate în procesul de învățare ar fi numai a studentului, atunci ar însemna că nu mai are nevoie de profesor și că ei pot, singuri, să își canalizeze energia pentru a se autoeduca.*

Studenții au nevoie, ca și elevii, să fie atrași, motivați, captivați de profesor și direcționați, însoțiți în procesul de comunicare didactică, or, mai ales la anul I – ei sunt aceiași elevi! Ei au

nevoie de a le oferi plăcerea să-și audă profesorul vorbind cu entuziasm, să-i implice în discuții, să le stârnească interesul, să-i îndrume spre acțiune, să fie motivați să reacționeze. Ei doresc aceasta! Ceea ce, spre regret, nu se face, în multe cazuri, nici la licee. Vom argumenta mai jos.

Multă vreme am avut impresia că una din problemele profesorilor este că nu folosesc la cursuri *comunicarea tehnologică, care are un impact important în relaționarea interactivă, în funcție de cum este organizată*. Ulterior, mi-am dat seama (și s-au expus marginal și studenții) că unii au înțeles prin „tehnologia educațională” pur și simplu exercițiul de *a-și scrie cursul pe niște slide-uri pline de text de pe care, ulterior, el citește și studenții scriu sau fac foto*. Bine ar fi dacă acestea sunt niște slide-uri grafice, desene, foto, diafilme, exemple reale etc. Dar atunci când textul expus de prof se perindă în PowerPoint, apoi este expediat studentului, de ce ar mai veni el la curs?

De fapt, acesta este un alt răspuns la calificativul „cursurile plictisitoare” de care au parte studenții și atunci ei stau la ore pe rețelele de socializare. Cauza e aceeași: *lipsa „interacțiunii” dintre student și profesor, lipsa invocării la cursuri a unui nou gând, nu numai a celui ce e prezent în carte, a unei experiențe, o unei noi descoperiri, a unei relevații, a unei idei, a încercării de a înțelege studentul, de a-l trece prin sistemul nostru propriu de valori, de a-l învăța să tragă concluzii sau, pur și simplu, de a naște o dezbatere*.

Părerea mea este că, treptat, profesorul se îndepărtează de student sau se menține pe o poziție rigidă, legitimând doar trebuințele sale. Lipsa de interacțiune, de feedback, distanța care se creează între profesor-student reprezintă bariere în formarea studenților. Studentul rămâne singur, în raporturile cu ceilalți, cu viața, în tentativa lui de a se exprima, de a fi luat în seamă, de a se dezvolta și atunci ajungem la concluzia (citez din discursurile studenților) că studentul este demotivat: *„Sunt abia la anul I, dar uneori mi se face impresia că instituția de învățământ nu este deschisă pentru afirmarea și susținerea trebuințelor mele de creștere, pentru accelerarea dezvoltării mele, ci doar pentru cultivarea și conservarea trebuințelor de deficiență într-un anumit domeniu; eu însă fiind orientat spre o motivație de creștere/ dezvoltare.”*

O altă problemă a studentului, ce vine din lipsa interacțiunii, constă în **corectitudinea și precizia exprimării**. Teoretizările savante nu pot decât să explice unele chestiuni privind *corectitudinea și precizia exprimării*, dar nu pot rezolva blocajele și obstacolele reale de comunicare pe care le simt studenții și le simțim și noi, profesorii, atunci când ne aflăm într-o confruntare directă cu ei. Cele mai bune oportunități de dezvoltare a competențelor de comunicare s-au dovedit a fi oferite de însuși *exercițiul comunicativ – revenim la interacțiune*. Pentru astfel de motive apreciem că în practica educațională este necesar ca studenților să li se ofere ocaziile de a comunica, de a se exprima, de a-și spune opiniile, chiar naive, banale, fără a avea frica (din discursurile studenților) că *i se va astupa gura*, fără a i se adresa cu replica: *ai spus o prostie mai mare decât tine!* astfel stârnind râsetele colegilor și expunându-l la tăcere ulterior.

Anume din această cauză, de a nu se face hilar, mulți dintre studenți au declarat că ei *nici măcar o dată nu au vorbit în fața publicului, nici chiar în școală!* public pe care îl considerăm a fi chiar colegii lor de clasă. *Au frică de auditoriu* (un factor emotiv negativ important), *sesizează o cultură a comunicării slabe*. *Sperau că aici, la universitate, ar putea depăși această barieră. Testele scrise însă ne-au limitat această ocazie* – zic ei.

Mi se pare că, din acest punct de vedere, instituția de învățământ superior a creat o adevărată mentalitate care se cere revizuită, mai ales fiind în mediul bilingv din RM, rus-român, unde toți comitem numeroase greșeli de exprimare, sub influența traducerilor incorecte. Aceasta presupune că, pentru antrenarea în comunicarea universitară, studenților să li se formeze un stil de comunicare profesională – la orice curs – cu scopul de a intensifica interacțiunea student-student în planul schimbului informațional

și interpersonal. În acest scop, formula comunicării interpersonale și a organizării sarcinilor de învățare a *comunicării în grup* este cea mai adecvată, care urmează să fie adaptată specificului activităților individuale și ghidată de fiecare profesor, fie că predă științele umanitare, fie matematica.

Or, aici ar fi relevant și ridicat **nivelul de cultură al exprimării** – care este o altă problemă a comunicării.

Datele obținute din aplicarea probelor de *evaluare a nivelului culturii comunicării* oferă posibilitatea unor constatări despre calitatea raporturilor interpersonale în universitate și principalele consecințe pentru comunicarea eficientă a studenților. Reprezentările studenților despre *importanța culturii comunicării* reflectă anumite opinii: cei mai mulți dintre subiecți înțeleg prin cultura comunicării – a avea un vocabular bogat și un limbaj adecvat mediului universitar, a fi sociabili, a acorda atenție celor din jur, a fi natural și inteligent în comunicare etc.

Constatăm că problemele prioritare ce se referă la cultura comunicării interpersonale universitare cu care se confruntă studenții din Republica Moldova sunt (Din sondajul efectuat):

- lipsa limbajului adecvat comunicării în public;
- prezența greșelilor de exprimare și frica de a deveni comic din această cauză;
- incapacitatea de autoreglare emoțională;
- incapacitatea de a vorbi în public;
- stresul în comunicare ;
- vocabular insuficient dezvoltat pentru a comunica liber cu profesorii ;
- senzația că nimeni nu te ascultă;
- lipsa motivației de a comunica în public etc.;

Studenții vizați arată, prin rezultatele înregistrate asupra unor probleme în întreținerea discursurilor publice, efort care le generează stări de disconfort și stres. [2] Or, de cultura comunicării studentului trebuie să aibă grijă nu numai un profesor – cel care predă nemijlocit disciplina, dar toți profesorii, ceea ce i-ar responsabiliza pentru cultura proprie de comunicare.

Concluzii

Așadar, opiniile studenților indică asupra necesității de a-i orienta pe profesori spre transmiterea pertinentă din t. p. d. v. ale conținuturilor informaționale: *corectitudine, precizie, logică*, dar mai ales spre necesitatea de a le disciplina *comportamentul afectiv* în comunicare. Da, anume profesorul trebuie să devină actorul comunicării! Lansarea eronată a trăirilor afective în mediul studenților conduce la dezvoltarea unor valori comunicative distructive. De aici derivă necesitatea *cunoașterii mecanismelor dezvoltării științei comunicării didactice*, deoarece în acestea intervin factori favorabili ce ușurează comunicarea, dar și factori defavorabili, care o împiedică sau o deformează.

Or, *comunicarea studenților trebuie încurajată, adaptată, iar pentru aceasta, trebuie alese metodele și instrumentele de comunicare folosite în comun – atât de către studenți, cât și de către profesori deopotrivă*. Adaptarea comunicării profesionale de succes la solicitările și necesitățile studentului implică proiectarea/dezvoltarea unor competențe specifice ce asigură rezistența la *stresul comunicării profesionale*. [1]

REFERINȚE:

1. ALBU G., Comunicare interpersonală. Aspecte formative și valențe psihologice. Iași: Institutul European, 2008. 315 p.;
2. CHINAN O., *Reprezentări privind cultura comunicării studenților*. În: Revista de științe socio-umane. Nr. 1(20), 2012. p. 138-142
4. TUDORICĂ R., Managementul educației în context european. București: Meronia, 2007.

INCREASING INDIVIDUAL PERFORMANCE WITHIN THE ORGANIZATION

Marina BAIEȘU
Academy of Economic Studies of Moldova

Abstract

The staff of the economic agents is a main resource of the production processes that should not be neglected. Only through the contribution of the employees can the efficiency be achieved, respectively success in the hard confrontation in the market of products and services. Each employee is a specific grouping of skills and qualities, which can be found in the work results, in the individual professional performance.

Purpose of the research: *Establishing the concrete criteria for evaluating the individual performance; Quantifying individual performance; Establishing actions to increase individual performance.*

Material and method: *As a working method was taken the quantification of the professional performance, which is a justified and necessary action, with both personal and direct implications related to the basic activity (production, administrative, research, design).*

Results: *The results of the economic agent depend on the individual performance of the employees.*

Conclusions: *Professional development is particularly important for employees, and the accumulation of new skills must be proven in practice.*

Key words: *Individual performance, Performance management, Performance quantification, Performance evaluation*

Jel Clasification: M12, M54, J24, J28

INTRODUCTION

Personalul agenților economici reprezintă o resursă principală a proceselor de producție care nu trebuie neglijată. Angajarea personalului sub aspect cantitativ, calitativ și structural trebuie să fie un obiectiv primordial al agenților economici. Numai prin aportul angajaților se poate înregistra eficiență, respectiv succes în confruntarea dură de pe piața produselor și a serviciilor. Fiecărui angajat îi este specific un grupaj de capacități și calități, care se regăsesc în rezultatele muncii, în performanța profesională individuală.

Contextul concurențial și dorința organizațiilor de a se dezvolta impun o preocupare permanentă pentru **creșterea performanței**. Acest lucru explică de ce conceptele teoretice, legate de performanță, devin tot mai numeroase. Pentru o mai bună înțelegere, subliniem conținutul unora dintre aceste concepte:

– *Performanța profesională* reprezintă nivelul realizărilor unui salariat prin raportarea la standarde de performanță.

– *Performanța socială* se referă la impactul activității manageriale asupra salariaților, fiind definită prin intensitatea cu care un individ contribuie la dezvoltarea organizației, prin raportare la obiectivele și standardele stabilite.

– *Managementul performanței* poate fi definit ca o abordare strategică și integrată a asigurării succesului de durată în activitatea organizațiilor, prin îmbunătățirea performanței oamenilor care lucrează în ele și prin dezvoltarea capacităților echipelor și a participanților individuali. [2]

Caracteristicile managementului performanței:

- ✓ traduce obiectivele companiei în obiective individuale, de echipă, de departament
- ✓ este un proces continuu și evolutiv – performanța se îmbunătățește cu timpul
- ✓ se bazează pe consens și cooperare, nu pe control
- ✓ încurajează autogestionarea performanței individuale

- ✓ impune adoptarea unui stil managerial deschis și onest și încurajează comunicarea dintre superiori și subordonați
- ✓ impune un feedback continuu
- ✓ măsoară și evaluează performanțele în comparație cu obiectivele convenite de comun acord
- ✓ se aplică în mod unitar pentru toți angajații și nu are ca scop primordial să coreleze recompensa financiară cu performanța. [1]

Figura de mai jos, prezintă managementul performanței ca o importantă verigă de legătură între strategia organizației și rezultatele acesteia.

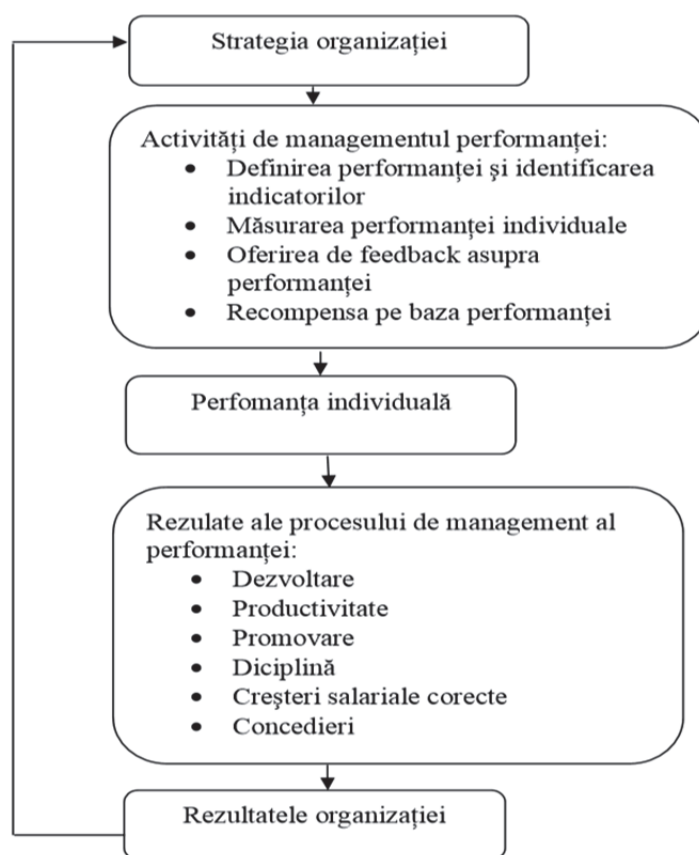

Fig. 1 Legătura dintre strategia organizației, rezultatele procesului de management al performanței și rezultatele organizației (Sursa Mathis & Jackson, 2000) [1;3]

Performanța profesională individuală

Criteriul care definește **performanța profesională**, parțială sau totală, este construit de manager din elemente specifice locului de muncă și respectiv al postului, astfel alese ca să poată exprima gradul în care angajatul reușește să întrunească cerințele detaliate și impuse de sarcinile de muncă, de exigențele și particularitățile activității ce o desfășoară.

În acest context, se poate considera că dimensiunile în baza cărora se realizează aprecierea performanței profesionale sunt: flexibilitatea, adaptabilitatea, multilateralitatea, precizia, capabilitatea de finalizare a lucrării, încadrarea în termenele stabilite.

Dintre acestea, capabilitatea de finalizare a lucrării la termenul stabilit și de calitatea impusă este de cea mai mare importanță. Inexistența acestei dimensiuni, care de altfel caracterizează pe multe persoane, conduce la rezultate slabe și fără eficiență.

În timp, pot surveni schimbări care se referă la modificarea performanțelor legate de productivitate atât la nivelul grupului de angajați, cât și al individului, schimbarea poziției ierarhice a individului în cadrul grupului.

La cuantificarea performanței profesionale, deosebit de importantă și deloc de neglijat este experiența profesională dobândită în timp și așezată ca urmare a parcurgerii unei succesiuni de stadii și de transformări evolutive ale activității desfășurate.

Reușita profesională privită pragmatic și constructiv trebuie să se fundamenteze pe o acumulare de cunoștințe și deprinderi în timp, de rezultate certe, valorificate obiectiv în practică.

Relația între performanțe profesionale curente, de moment și cele care definesc nivelul profesional general al angajatului este necesar să fie analizată cu discernământ și într-o perioadă de 3 până la 6 luni de activitate efectivă pentru angajator. [4]

De asemenea, trebuie avut în vedere că performanța individuală are un drum dinamic ascendent într-o anumită perioadă, care poate nu se potrivește în altă conjunctură, în alt colectiv și în altă activitate.

Creșterea performanței individuale nu poate avea pe parcursul carierei numai perioade ascendente, aceasta datorită faptului că pe perioada vieții active unele persoane pot avea evenimente neprevăzute cum sunt decompensările fizice, fiziologice și psihice, care conduc la scăderea randamentului și a eficienței în muncă.

La creșterea performanței individuale, un rol important îl are asigurarea pentru angajați a unui climat socio-profesional corespunzător, care reprezintă o dimensiune ce trebuie să fie corelată pozitiv cu compoziția colectivelor de muncă, relațiile de muncă, atitudinea față de muncă.

MATERIAL AND METHOD

Cuantificarea performanței individuale

Cuantificarea performanței profesionale individuale reprezintă o acțiune necesară și justificată cu implicații atât personale, cât și colective.

Atunci când nu este privită constructiv și se desfășoară ca o acțiune mecanică, la fiecare sfârșit de an, influențată de rezultatele din ultimă perioadă, evaluarea se dovedește a avea o influență negativă cu implicații nedorite în activitatea viitoare a colectivului.

Cuantificarea performanței profesionale individuale la sfârșitul unei perioade de activitate reprezintă un bilanț, o sursă de informații față de care nu putem rămâne indiferenți și în baza căreia se pun semne de întrebare și se iau o serie de decizii cu caracter individual și organizațional. Iată de ce cuantificarea performanței profesionale individuale este necesar să fie obiectivă și reprezintă o acțiune de mare responsabilitate.

Practic, atunci când se realizează cuantificarea performanței unui angajat într-o anumită activitate profesională, se reușește, cu o precizie mai mare sau mai mică, în funcție de instrumentul utilizat.

În acest fel se încearcă să se surprindă un anumit stadiu prezent al reușitei profesionale, care după un oarecare timp, va atinge un cu totul alt nivel.

Reușita procesului de cuantificare este condiționată de calitatea criteriilor utilizate. Acestea trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- ✓ să fie formulate simplu, clar și concis, să nu conțină generalități și să fie înțelese atât de evaluatori, cât și de către cei evaluați;
- ✓ numărul lor să fie limitat, deoarece folosirea prea multor criterii ar duce la nivelarea rezultatelor, relevanța lor fiind diminuată;
- ✓ să fie cuantificabile, astfel încât să se diminueze contestarea rezultatelor;

✓ să fie aplicate tuturor subiecților care își desfășoară activitatea în condiții comparabile. [2]

Caracterul dinamic al performanței profesionale individuale este o realitate care nu trebuie să fie neglijată.

Cuantificarea incorectă a performanței profesionale individuale, conduce la instaurarea unui climat nefavorabil care se repercutează în mod negativ asupra productivității muncii prin nerealizarea normelor și a atribuțiilor de serviciu și prin calitatea necorespunzătoare a produselor, lucrărilor și serviciilor.

Climatul de muncă nefavorabil se caracterizează prin procent ridicat de întârzieri de la program, absențe, rată ridicată a fluctuației de personal, nerealizarea sarcinilor la termenele stabilite etc.

Puși în situația să-și aprecieze angajații, managerii pot să o facă cu discernământ sau fără discernământ. Evaluarea incorectă a personalului constituie o cauză a eșecurilor în viitor. De exemplu, a-i considera pe toți "foarte buni" conduce la demobilizarea în primul rând a celor într-adevăr foarte buni, pentru faptul că rezultatele muncii lor sunt puse alături de cele ale mediocrilor, iar cei mediocri consideră că au muncit foarte bine și că pot reduce efortul în spirit de conservare.

Cuantificarea performanței profesionale este o acțiune justificată și necesară, cu implicații atât personale, cât și legate nemijlocit de activitatea de bază (producție, administrativă, cercetare, proiectare). Atunci când nu este privită ca o acțiune responsabilă, ea se dovedește a avea o influență puternică asupra vieții sociale, a climatului general, cu repercusiuni favorabile asupra productivității muncii. [5]

Calificativul acordat la sfârșitul unei perioade de activitate fiecărui angajat reprezintă o decizie cu repercusiuni în viitor. Iată de ce cuantificarea performanței profesionale este necesară să fie obiectivă și responsabilă.

Creșterea performanței profesionale individuale

Practica a dovedit că în perioada actuală, numai o parte dintre agenții economici au preocupări pentru stabilirea de criterii specifice pentru cuantificarea performanței profesionale individuale a personalului. De regulă, și aceștia se limitează însă numai la evaluarea rezultatelor în muncă și la cele de comportament.

De exemplu, în țările dezvoltate economic, angajarea și promovarea se realizează numai potrivit rezultatelor anterioare obținute, precum și prin evaluarea individuală pe bază de grilă. Acest procedeu elimină subiectivismul în evaluare și identifică aptitudini noi care pot fi valorificate în folosul agentului economic și motivării mai bune a persoanei.

Practica a dovedit că în perioada actuală, numai o parte dintre agenții economici au preocupări pentru stabilirea de criterii specifice pentru cuantificarea performanței individuale a angajaților. De regulă, și aceștia se limitează însă numai la evaluarea rezultatelor în muncă și cele de comportament.

Perioada de tranziție din Republica Moldova a condus la instaurarea unei stări sociale tensionate, ca urmare a existenței situației potențiale de restructurare a unor activități, de reducere a salariilor, de acceptare a unui stil de comandă subiectiv și autoritar, populist sau lipsit de profesionalism.

La agenții economici unde parteneriatul social și comunicarea funcționează corespunzător, se constată tendința de instaurare a unui management participativ și consultativ, specific acțiunilor care asigură progresul și eficiența. [4]

Managementul autoritar și centralizat este cel mai puțin eficient și obosește echipa de conducere, deoarece angajații renunță să mai participe cu idei noi, așteptându-le de la șefi.

Această situație instaurează, în timp, reducerea interesului angajaților pentru îmbunătățirea cunoștințelor profesionale proprii și participarea efectivă la soluționarea unor probleme majore cu care se confruntă agentul economic într-o anumită perioadă.

În contextul actual, pe lângă revizuirea stilului de muncă al managerului este necesar să se schimbe și mentalitatea angajaților cu privire la munca, mai ales în ceea ce privește responsabilitatea și calitatea, respectiv îndeplinirea unor niveluri minime de performanță.

Prin conducerea rațională a angajaților este necesar ca managerul să asigure implicarea participativă a fiecăruia pentru prevenirea erorilor administrative, organizatorice, tehnice și economice, să armonizeze cerințele externe cu cele interne și să supravegheze, aducând după caz corecțiile necesare, ca procesele de muncă să se desfășoare corespunzător, într-o evoluție care să asigure eficiență și calitate.

Totodată, managerul trebuie să constituie un model de comportament și atitudine față de angajații pe care îi conduce, cu atât mai mult cu cât activitatea proprie presupune perfecționarea continuă a activităților desfășurate de aceștia, activități care trebuie să asigure eficiența economică.

În acest scop, pe lângă cunoștințele profesionale deosebite trebuie să fie capabil să-și asume responsabilitatea pentru tot ceea ce întreprinde și decide, să aibă inițiativă, să asigure climatul de echipă în realizarea sarcinilor, să motiveze angajații merituosi și să fie în măsură să cuantifice nepărtinitor munca, efortul și rezultatele obținute de fiecare în parte.

Practica și mentalitatea greșită a unor conducători că atâta timp cât există șomeri se pot găsi imediat înlocuitori pentru unele activități, conduce la dezorganizarea agentului economic cu implicații negative în productivitatea muncii.

Perioada de adaptare a noilor veniți se poate prelungi cu efecte nefavorabile, iar încadrarea lor în colectivul de muncă se poate realiza cu greutate și într-un interval lung de timp.

De preferat este ca managerii să nu aplice o politică de renunțare la angajați, ci să se preocupe să rezolve fiecăruia problemele individuale pe care le semnaleză. În acest mod, colectivul de muncă se consolidează, devine o familie, iar spiritul de echipă odată implementat, contribuie din plin la obținerea de rezultate mai bune.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Rezultatele agentului economic sunt legate direct de capacitatea de a crea a angajaților, care este diferită de la o persoană la alta. Cu cât agentul economic are mai multe persoane cu capacitate creatoare, cu atât rezultatele sale devin remarcabile.

Rezultă deci că aceste persoane este necesar să fie descoperite, urmărite și motivate în tot ceea ce fac. Se poate acționa pe specializarea angajaților în sensul ca aceștia să fie în măsură să se adapteze la realizarea de noi servicii (lucrări, operații) în condițiile în care procesele de producție (servicii) și de muncă evoluează rapid potrivit cerințelor pieței.

Din punctul de vedere al angajatului este important să aparțină unui colectiv de muncă, adică unui agent economic care adoptă dezvoltarea individuală. Astfel, i se poate asigura o perfecționare profesională continuă, ceea ce îi permite să se adapteze la cerințele, în permanentă schimbare, ale mediului înconjurător, ale piețelor sau să poată face față problemelor care apar zilnic la locul de muncă unde își desfășoară activitatea pentru a realiza bunuri sau servicii.

Dezvoltarea individuală nu se limitează numai la faptul că un angajat caută să-și însușească cunoștințe noi și abilități, ci și pentru faptul că datorită specializării el dobândește o imagine despre sine mult mai bună prin autoevaluare.

Eficiența se produce în situația în care atât agentul economic, cât și angajatul câștigă de pe urma schimbărilor calitative și cantitative. Așadar, managerul este recomandabil să ofere sprijin și un feedback permanent și consistent angajaților aflați în procesul de perfecționare profesională și să-i asigure că eforturile lor suplimentare în acest sens sunt recunoscute. Feed-back-ul permanent

reprezintă un factor stimulator și motivator, deoarece efortul de învățare este, adesea, destul de dificil pentru angajați.

Un alt factor de care trebuie să se țină seama în procesul de dezvoltare individuală îl constituie identificarea modului în care angajatul învață și asimilează noile cunoștințe cel mai ușor. În realitate, de cele mai multe ori acesta nu este solicitat să-și prezinte preferințele și adesea se consideră că posibilitățile de învățare sunt ereditare, iar metoda uzuală constă în transmiterea informațiilor urmată de o baterie de teste.

Considerăm necesar să se renunțe la această practică și să se stimuleze tot mai mult învățarea deliberată, descrisă ca un efort conștient, susținut și constant pe care îl depune angajatul în scopul de a asimila noi cunoștințe teoretice și practice.

Există și posibilitatea învățării accidentale care are loc atunci când angajatul învață din experiența proprie sau din experiențele altora, proces care se derulează spontan, neintenționat.

Stimularea și motivarea învățării pot fi pozitive sau negative. În cazul negativ, acestea încearcă să evite un fenomen neplăcut, cum ar fi sancționarea sau concedierea, în timp ce cazul pozitiv dezvoltă impulsul și conștientizarea care determină dorința de a învăța ceva nou, folositor și nu de a evita un posibil rezultat neplăcut

CONCLUSIONS

Astăzi, mulți manageri, prin faptul că nu primesc rapoarte în legătură cu evoluția resurselor umane proprii, așa cum sunt informați în legătură cu celelalte tipuri de resurse - materiale, transport, depozitare, ambalare, desfacere, financiare etc. - neglijează importanța acestora.

Utilizarea resurselor umane proprii se realizează, așadar, fără un anumit program, ceea ce conduce la ineficiență. De aceea, agentul economic este necesar să aibă în structura organizatorică un compartiment specializat care să urmărească îndeaproape activitatea angajaților, să o evalueze periodic și să asigure distribuția acestora pe locuri de muncă în raport de programele stabilite,

Avansarea și mobilitatea profesională reprezintă un domeniu care trebuie judicios abordat de către manageri, chiar dacă angajații și-au dobândit statutul lor sub presiunea condițiilor de muncă nefavorabile. Atât avansarea, cât și mobilitatea profesională reprezintă aspirații din ce în ce mai vizibile pentru fiecare angajat.

Slăbirea legăturilor cu profesia și angajatorul nu poate fi considerată un factor de emancipare decât dacă există alternative reale și preferabile. Alegerea de alternative - dacă ele există - este o chestiune individuală, dar iluzorie dacă nu există o veritabilă structură de oportunități favorabile.

În acest context, perfecționarea profesională este deosebit de importantă pentru angajați, iar acumularea de noi deprinderi trebuie dovedită în practică.

Simpla adunare de adevăruri care atestă absolvirea diferitelor forme de perfecționare, nu înseamnă că angajații au dobândit îndemânarea și experiența necesare realizării unor lucrări și servicii cu complexitate ridicată.

REFERENCES

1. Bădescu A., Mirci C., Bögge G., Managementului Resurselor Umane - manualul profesionistului, Timișoara: Brumar, 2008, p. 68-74, ISBN 978-973-602-369-9
2. Lefter V., Deaconu A., Manolescu A., Managementului Resurselor Umane, București : Pro Universitaria, 2012, p. 196-216, ISBN 978-606-647-544-0
3. Mathis L. Robert, Jackson H. John - Human Resource Management, 9th Edition, 2000
4. Pașa Florin, Cuantificarea performanței individuale, Tribuna Economică, Nr. 21, 25 mai 2011, p. 21-23
5. Pașa Florin, Creșterea performanței, Tribuna Economică, Nr. 35, 31 august 2011, p. 21-24.

SECȚIUNEA 6 *Inovații contabile în economia cunoașterii*

THE IMPORTANCE OF CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS IN FINANCIAL COMMUNICATION

IMPORTANȚA SITUAȚIILOR FINANCIARE CONSOLIDATE ÎN COMUNICAREA FINANCIARĂ

Natalia CURAGĂU, conf. univ., dr. (1)
Rodica CUȘMĂUNSA, conf. univ., dr. (1)

(1) *Academy of Economic Studies of Moldova, Department of Accounting, Auditing and Economic Analysis, or. Chișinău, MD-2005, str. Bănulescu-Bodoni, 59; Blocul "F";*
(2) *etajul 4; biroul 406; tel. 022-402-760*

curagau.natalia.zaharia@ase.md

(1) *Academy of Economic Studies of Moldova, Department of Accounting, Auditing and Economic Analysis, or. Chișinău, MD-2005, str. Bănulescu-Bodoni, 59;*
(2) *Blocul "F"; etajul 4; biroul 406;*
(3) *tel. 022-402-760*

cusmaunsa.rodica.gheorghe@ase.md

Corresponding author: curagau.natalia.zaharia@ase.md

Abstract

At present companies tend to concentrate because groups, including industrial and financial groups and transnational corporations, are currently a fundamental element of the world economy. The business of entities is not conducted solely through independent entities. There is a growing trend of establishment of groups of entities united among them by capital structure, and whose business is under the control of or is influenced by one of them. The latter entity is required to prepare and furnish, in addition to its own accounts, consolidated accounts of the entities of the group that it controls or influences.

Key words: *group of entities, concentration of entities, conglomerate, parent entity, branch, consolidated financial statements.*

JEL Classification: *M41*

INTRODUCTION

În prezent este elaborată baza legislativă privind funcționarea grupurilor industrial-financiare, care sunt obligate să prezinte situații financiare, ce cuprind informația tranzacțiilor economice intergrup și faptele economice cu alte entități din afara grupului de entități. În practică autohtonă, în prezent, sunt dezvoltate subiecte ce țin de contabilitatea acestor tranzacții inevitabile în condițiile economiei de piață, practicate la nivelul persoanele juridice din cadrul grupurilor de entități ce își desfășoară activitățile, inclusiv pe teritoriul Republicii Moldova mai mult din prisma entităților - fiice. De aceea este necesară argumentarea teoretică și elaborarea modului de contabilizare a acestor fapte economice la nivelul grupurilor industrial-financiare ce activează pe teritoriul țării, accent

punându-se și pe entitățile – mamă, care de fapt și sunt obligate să genereze și întocmească Situații financiare consolidate.

Sunt necesare pârghii de determinare a modalităților de derulare a procesului de consolidare, precum și examinarea metodelor de consolidare a Situațiilor financiare consolidate la nivelul grupurilor industrial-financiare în contextul experienței mondiale și al cerințelor legislației în vigoare a Republicii Moldova, depistarea neajunsurilor aferente acestui domeniu, elaborarea unor propuneri pentru înlăturarea acestora.

MATERIAL AND METHOD

În general, concentrarea reprezintă gruparea sau regrouparea societăților economice, activităților, forței economice, bunurilor și patrimoniul, considerate în desfășurarea sau realizarea lor. Concentrarea este determinată de necesitatea creșterii eficienței economice, capacității entităților de a acționa pe piețe tot mai mari care se mondializează și concurenței. Poate avea loc prin acumulare de capital, înțelegeri, convenții, etc. Are ca efect principal formarea marilor firme și capitalurilor concentrate, centrelor industriale, agricole, de putere. Odată cu aceasta are loc însă dispariția unor firme mai mici și / sau mai slabe, precum și restrângerea unor activități.

Grupurile de entități au astăzi o foarte mare importanță economică. Câteva zeci dintre ele asigură o mare parte a activității comerciale din principalele țări industriale europene și din lume. Entitățile numite „multinaționale” au filiale în numeroase țări, iar puterea lor economică și financiară depășește uneori pe cea a unui stat .

Consolidarea Situațiilor financiare este o consecință (un efect) a procesului de concentrare și centralizare a capitalului, constituirii entităților–fiice, filialelor în cadrul concernelor și grupurilor de entități în limitele unor frontiere naționale a câtorva state, pe scara internațională.

Constituirea companiilor transnaționale (CTN), care desfășoară activitățile sale pe teritoriul diferitor țări, constituirea entităților cu participarea capitalului străin, apariția diferitor forme de legături comerciale, industriale și financiare între companii au necesitat prezentarea informațiilor despre activitatea acestora în forma Situațiilor financiare consolidate.

Actualmente, în cadrul realizării activităților, bazate pe progresul tehnico – științific, la nivelul diferitor societăți, grupurile de entități joacă un rol important. Astfel se explică interesul manifestat de diferiți utilizatori de informație interni și externi ai grupurilor de entități față de datele prezentate în situațiile financiare ale acestora.

Entitatea – mamă, care dispune de independență economică și financiară ca persoană juridică, entitate distinctă în cadrul unui grup de entități, întocmește propriile situații financiare. Însă situațiile financiare individuale ale acesteia nu oferă utilizatorilor informațiile necesare pentru evaluarea poziției financiare și performanțelor întregului grup. Astfel, în vederea unei mai bune informări financiare externe, dar și pentru luarea mai bunelor decizii din partea managementului grupului, entitatea – mamă întocmește și prezintă Situații financiare consolidate, care sunt depuse la necesitate ca și cum acestea ar prezenta o singură entitate.

Grupurile de entități contemporane, cotate la principalele burse de valori folosesc prioritar Standardele Internaționale de Raportare Financiară (IFRS), elaborate de Consiliul pentru Standardele Internaționale de Contabilitate (IASB). [4]

Elaborarea situațiilor financiare de către entități se reglementează prin utilizarea unor principii contabile general acceptate (GAAP), prin legea contabilității și reglementări privind situațiile financiare, prin intermediul unor standarde recunoscute la nivel internațional IFRS/IAS. Importanța informației financiar - contabile contribuie la examinarea continuă a cerințelor și caracteristicilor

acesteia atât la nivel național, cât și mondial. Principiile contabile general acceptate (GAAP) impun unei companii să pregătească situațiile financiare anuale conforme cu reglementările în materie.

Grupurile de entități europene cotate sunt obligate să întocmească și să publice Situații financiare consolidate în conformitate cu Standardele Internaționale de Raportare Financiară. Indiferent de sectorul în care își desfășoară activitatea, sunt obligate toate entitățile situate într-un stat membru al Uniunii Europene, care prezintă Situații financiare consolidate și care, la data întocmirii situațiilor financiare, au titluri admise la tranzacționare pe o piață reglementată dintr-un stat membru.

În Republica Moldova, deși consolidarea ca procedeu de agregare a informațiilor mai multor entități a fost studiată de mulți ani, aceasta a devenit o realitate practică ca rezultat a aprobării actelor legislative ce reglementează procedurile de consolidare și la nivel național. [2]

Expunerea modului de întocmire și prezentare a Situațiilor financiare consolidate ale unui grup de entități și de reflectare a investițiilor în entitățile - fiice în situațiile financiare distincte ale entității - mamă (care aplică Standardele Naționale de Contabilitate) sunt reglementate conform Standardul Național de Contabilitate „Prezentarea Situațiilor financiare consolidate”, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 93 din 07.06.19, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 209-216 din 28.06.2019.

Noul Standard Național de Contabilitate (în continuare - SNC) prevede situațiile în care entitatea-mamă este obligată să întocmească Situațiile financiare consolidate și care sunt excepțiile de la această obligație, definește scopul și reglementează componența Situațiilor financiare consolidate, stabilește regulile generale de întocmire a acestora.

Potrivit art. 27 alin. (1) din Legea contabilității și raportării financiare, suplimentar la situațiile financiare individuale, entitatea-mamă întocmește Situațiile financiare consolidate în conformitate cu prevederile Legii contabilității și raportării financiare și ale standardelor de contabilitate. [3]

Situațiile financiare consolidate se întocmesc și cu respectarea dispozițiilor prevăzute la art. 20 din Legea contabilității și raportării financiare, fiind întocmite cu claritate, oferind o imagine fidelă a poziției financiare, a performanței financiare și a altor informații aferente activității entităților din cadrul grupului. [5]

Astfel, dacă entitatea-mamă deține controlul asupra entităților-fiice, aceasta va fi obligată să prezinte Situații financiare consolidate. Controlul se caracterizează prin majoritatea drepturilor de vot ale acționarilor sau asociaților într-o altă entitate și oferă:

- 1) dreptul de a numi sau revoca majoritatea membrilor consiliului, organului executiv și de supraveghere, după caz, ale altei entități și este simultan acționar sau asociat al acesteia;
- 2) dreptul de a exercita o influență semnificativă asupra unei entități al cărei acționar sau asociat este, în temeiul unui contract încheiat cu entitatea în cauză sau al unei clauze din actul constitutiv sau din statutul entității respective;
- 3) dreptul de a exercita o influență semnificativă asupra unei entități al cărei acționar sau asociat este, în temeiul unui contract încheiat cu entitatea în cauză sau al unei clauze din actul constitutiv sau din statutul entității respective;
- 4) faptul că este acționar sau asociat al unei entități și deține singură controlul asupra majorității drepturilor de vot ale acționarilor sau asociaților la entitatea respectivă, ca urmare a unui acord încheiat cu alți acționari sau asociați ai entității. [1]

Situații financiare consolidate nu vor fi prezentate în situațiile în care entitatea-mamă este o entitate-fiică în alt grup, a cărui entitate-mamă întocmește Situații financiare consolidate în conformitate cu noul Standard sau dacă toate entitățile - fiice sunt excluse din consolidare.

Pe lângă cazurile prevăzute în Legea contabilității și raportării financiare, entitatea-mamă se scutește de obligația de întocmire a Situațiilor financiare consolidate în cazul în care toate entitățile-fice sunt excluse din consolidare, caz explicat prin prevederile pct. 10 din Standardul Național de Contabilitate „Prezentarea Situațiilor financiare consolidate”, adică o entitate se exclude din consolidare dacă părțile sociale ale sale sunt deținute exclusiv în vederea vânzării lor ulterioare într-o perioadă nu mai mare de 12 luni. [1]

În componența Situații financiare consolidate vor fi incluse cinci acte:

- 1) Bilanțul consolidat;
- 2) Situația consolidată de profit și pierdere;
- 3) Situația consolidată a modificărilor capitalului propriu;
- 4) Situația consolidată a fluxurilor de numerar; și
- 5) Nota explicativă. [1]

Bilanțul consolidat va prezenta valoarea totală (cumulativă) a elementelor similare din bilanțurile individuale ale entităților grupului, ținându-se cont de ajustările specifice provenite din efectuarea etapelor de consolidare.

Bilanțul consolidat, situația consolidată de profit și pierdere și nota explicativă sunt obligatorii, pe când situația consolidată a modificărilor capitalului propriu și situația consolidată a fluxurilor de numerar au caracter de recomandare și se întocmesc în funcție de necesitățile informaționale ale utilizatorilor.

Scopul Situațiilor financiare consolidate constă în prezentarea informațiilor privind poziția financiară, performanța financiară, modificările capitalului propriu și fluxurile de numerar la nivelul grupului de entități.

Standardul prevede că etapele de întocmire și prezentare ale Situații financiare consolidate sunt:

- 1) efectuarea lucrărilor de consolidare a indicatorilor din situațiile financiare individuale;
- 2) completarea formelor Situațiilor financiare consolidate;
- 3) întocmirea notei explicative la Situațiile financiare consolidate;
- 4) aprobarea, semnarea și prezentarea Situațiilor financiare consolidate.

Comunicarea financiară este un instrument extrem de important care permite entității economice să își gestioneze relațiile externe prin intermediul informațiilor financiare și contabile, reușind astfel să creeze o interconectare cu mediul extern prin furnizarea informațiilor solicitate de părțile interesate, astfel încât nu este surprinzător faptul că găsirea mijloacelor de comunicare eficientă cu părțile interesate se numără printre prioritățile guvernantei corporative și, în acord cu acestea, un rol foarte important îl joacă comunicarea cu investitorii. Comunicarea financiară are rolul de a spori notorietatea companiei și credibilitatea pentru a atrage potențialii investitori. Comunicarea financiară se bazează atât pe transparență, cât și pe credibilitate. Credibilitatea joacă un rol foarte important în lumina informațiilor pe care entitatea le furnizează părților interesate, informații care trebuie să se încadreze în domeniul corectitudinii, realității, relevanței și coerenței, astfel încât acestea să fie percepute ca fiind credibile de către părțile interesate

Astfel, Standardul stabilește caracteristicile calitative fundamentale ale Situațiilor financiare consolidate (relevanța și reprezentarea exactă) și caracteristicile calitative amplificatoare (comparabilitatea, verificabilitatea, oportunitatea și inteligibilitatea).

Caracteristicile calitative fundamentale se caracterizează prin:

- a) relevanța – prevede că informațiile trebuie să fie importante pentru utilizatori și să-i ajute să evalueze evenimentele trecute, prezente sau viitoare, să confirme sau să corecteze evaluările anterioare ale acestora;

- b) reprezentarea exactă – prevede că informațiile prezentate în situațiile financiare trebuie să fie complete, imparțiale și fără erori.

Caracteristicile calitative amplificatoare sânt:

- a) comparabilitatea – presupune că situațiile financiare trebuie să conțină informații comparative, aferente perioadei precedente, pentru toate elementele contabile raportate ale perioadei de gestiune curente, dacă standardele de contabilitate nu prevăd altfel;
- b) verificabilitatea – constă în asigurarea posibilității utilizatorilor de a verifica direct sau indirect informațiile din situațiile financiare;
- c) oportunitatea – presupune că informațiile sânt disponibile utilizatorilor într-un timp util pentru a le influența deciziile;
- d) inteligibilitatea – prevede că informațiile trebuie clasificate, caracterizate și prezentate în mod clar și concis. [1]

De asemenea, reiterăm că Situațiile financiare consolidate se întocmesc, se semnează, se prezintă și se publică în același mod ca și situațiile financiare individuale ale entității-mamă, ținându-se cont de ajustările semnificative care decurg din caracteristicile specifice ale Situațiilor financiare consolidate.

Situațiile financiare consolidate se întocmesc pentru aceeași perioadă de gestiune ca și situațiile financiare individuale ale entității-mamă.

Potrivit pct. 13 din Standardul Național de Contabilitate „Prezentarea situațiilor financiare consolidate”, acestea se întocmesc în baza unor politici contabile uniforme pentru fapte economice asemănătoare în circumstanțe similare. În cazul în care o entitate inclusă în consolidare aplică alte politici contabile decât cele adoptate în Situațiile financiare consolidate se efectuează ajustările corespunzătoare ale situațiilor financiare individuale.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Prin intermediul Situațiile financiare consolidate, managerii entității – mamă dispun de informații omogene pentru aprecierea gestiunii filialelor, indiferent de locul de implantare al acestora (pe teritoriul țării sau peste hotarele statului analizat), de reglementările naționale și de sectorul de activitate. De asemenea, punerea în evidență a unor proceduri de consolidare, contribuie la crearea unui circuit informațional care permite entității - mamă să:

- stabilească obiective pentru fiecare entitate a grupului;
- evalueze performanțele entităților din cadrul grupului și să le compare;
- efectueze sub-consolidări pe ramuri de activitate.

CONCLUSIONS

Ca o generalizare, se poate de menționat că Situațiile financiare consolidate trebuie să respecte principiile și metodele de evaluare ale contabilității financiare specifice grupului, luându-se în vedere reglementările legale care impun un anumit număr de principii contabile aplicate de fiecare entitate din cadrul grupului, elementele legate de principiile reținute pentru comunicare a grupului cu exteriorul și cu organele de conducere a politicii grupului.

Situațiile financiare consolidate oferă informații utile la efectuarea unor analize particulare ce urmăresc:

- rezultatele obținute pe ramuri de activitate, atunci când entitățile grupului desfășoară activități de naturi diferite, astfel se poate pune în evidență contribuția fiecărui sector de activitate la rentabilitatea globală a grupului;
- rezultatele pe zone geografice;
- evoluția cifrei de afaceri și a investițiilor grupului;
- evoluția situației financiare a grupului;
- evoluția rentabilității grupului în raport cu alte grupuri, etc.

Situațiile financiare consolidate, ale căror obiectiv constă în furnizarea de informații utile în luarea deciziilor, sunt considerate indispensabile atât pentru informarea internă, cât și pentru informarea externă.

REFERENCES

- [1] Standardul Național de Contabilitate „Prezentarea Situațiilor financiare consolidate”, aprobat conform Ordinului Ministerului Finanțelor nr. 93 din 07.06.2019 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 209-216 din 28.06.2019;
- [2] Legea cu privire la Grupele Financiar - Industriale, nr. legii 1418-XIV din 14 decembrie 2000 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 27-28/90 din 06.03.2001;
- [3] Legea contabilității și raportării financiare, nr. legii 287 din 15 decembrie 2017 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1-6 din 05.01.2018;
- [4] Marian SĂCĂRIN, 2012, Practici și reglementări de consolidare a conturilor, Editura ASE, pag. 17, ISBN 978-606-505-545-2;
- [5] SNC „Prezentarea Situațiilor financiare consolidate”, aprobat, disponibil:
<https://monitorul.fisc.md/editorial/snc-prezentarea-situatiilor-financiare-consolidate-aprobat.html>

CONCEPTUAL ASPECTS REGARDING GOOD PRACTICES INTERNATIONAL FOR MONITORING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS

ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND BUNELE PRACTICI INTERNAȚIONALE DE MONITORIZARE A AUDITULUI SITUAȚIILOR FINANCIARE

Iachimovschi Anatolie,
Doctor în științe economice;
Academia de Studii Economice a Moldovei; str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61,
Chișinău, Republica Moldova; pagină web: ase.md; telefon: (+373) 22 402 575; email:
iachimovschi.anatolie.constantin@ase.md

Grumeza Dumitru, Doctor în științe economice;
Academia de Studii Economice a Moldovei; str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61,
Chișinău, Republica Moldova; pagină web: ase.md; telefon: (+373) 22 402 575; email:
grumeza.dumitru.dumitru@ase.md

Abstract. According to ISA 220 the quality control of the audit of the financial statements is based on the premise of applying the ISQC 1 requirements or the national requirements that are at least as rigorous. Although ISA 220 is applicable to the audit missions of the financial statements, there are currently deficiencies in the implementation of an efficient mechanism for monitoring the quality of audit work. The present study aims, based on observations and queries, to materialize the aspects necessary to be reported in the process of monitoring the quality of audit works, as well as to identify criteria for appreciation of the level of improvement of the audit quality control system. Also, the study aims to specify the aspects that can be communicated within a social network in order to ensure compliance with the good international practices regarding the quality control of audit works.

Key words: quality control, audit work, quality control procedures, reporting mechanism, policy monitoring.

JEL : M42

Conținutul lucrării

Entitatea de audit ar trebui în continuu să ofere o asigurare rezonabilă că politicile și procedurile referitoare la sistemul de control al calității sunt relevante, adecvate, funcționează eficient și sunt respectate în practică. Pentru supravegherea acestui proces este necesară efectuarea unei monitorizări permanente și complexe a conformității politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit potrivit normelor în vigoare și practicii internaționale de audit.

Actualmente, aspectele importante ale monitorizării calității lucrărilor de audit sunt stabilite prin intermediul actelor normative și legislative și promovate de practica autohtonă și internațională, care dezvăluie obiectul, scopul, subiectul, modalitatea și transparența monitorizării.

Monitorizarea calității lucrărilor de audit are ca obiect principal oferirea de informații cu privire la respectarea politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit prevăzute de următoarele acte normative și legislative:

- a) Legea privind auditul situațiilor financiare nr.271 din 15.12.2017 [1];
- b) Standardul Internațional pentru Controlul de Calitate (ISQC) 1, "Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Historical Financial Information, and Other Assurance and Related Services Engagements" [4];

- c) Standardul Internațional de Audit (ISA 220) „Quality Control for an Audit of Financial Statements” [5].

Obiectul monitorizării constituie politicile și procedurile de control a calității lucrărilor de audit conform standardelor profesionale. Politicile și procedurile de control a calității lucrărilor de audit sunt stabilite de ISQC 1 și Standardul Internațional de Audit 220 „Controlul calității lucrărilor de audit”, care reflectă același obiect al monitorizării: raportarea respectării politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit.

Întrucât obiectul monitorizat definit de normele auditului autohton nu diferă de cel al practicii general-acceptate internaționale, se consideră necesar de a fi specificate următoarele concretizări legate de genul informațiilor raportate, ele fiind următoarele:

- gradul de cunoaștere de către personalul firmei de audit a politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit;
- nivelul de adaptare a politicilor și procedurilor de control a calității la fiecare angajament de audit;
- conformarea colaboratorilor societății de audit principiilor de independență, integritate, obiectivitate, profesionalism;
- respectarea principiului competenței profesionale și a echității asumării responsabilităților la selectarea membrilor echipei de audit pentru fiecare angajament;
- corespunderea experienței acumulate și nivelului de formare profesională a colaboratorilor societății de audit cu complexitatea lucrărilor de audit încredințate;
- supervizarea lucrărilor de audit, care oferă o asigurare rezonabilă că fiecare angajament de audit corespunde standardelor de calitate;
- colaboratorii societății de audit implicați în angajamente de audit beneficiază de consultații profesionale pe măsura necesității;
- evaluarea periodică a listei clienților existenți și potențiali pentru a decide păstrarea și acceptarea lor ținând cont asigurarea independenței auditului, satisfacerea cerințelor clientului și prestarea serviciilor profesionale.

Scopul monitorizării politicilor și procedurile de control al calității, în cazul auditului financiar autohton conform legislației este de a raporta eficiența lor în conformitate cu declarația efectuată de organul executiv al societății de audit. Formularul oficial de raportare autohtonă a respectării politicilor și procedurile de control al calității lucrărilor de audit permite prezentarea declarațiilor conducerii societății de audit cu privire la conformitatea acestora la normele activității de audit și permite de a oferi o evaluare a nivelului de aderare la standardele profesionale și la cerințele de reglementare.

Conform art.29 (1) al Legii privind auditul situațiilor financiare nr.271 din 15.12.2017, entitățile de audit sunt obligate care efectuează auditul la entitățile de interes public prezintă Consiliului de supraveghere publică a auditului și publică pe propriile pagini web oficiale, în termen de 4 luni de la sfârșitul fiecărei perioade de gestiune, raportul privind transparența, care rămîne disponibil minimum 5 ani de la data publicării. Conținutul raportului privind transparența este stabilit de către Consiliul de supraveghere publică a auditului.

Monitorizarea calității lucrărilor de audit pentru auditul exercitat la entitățile de interes public are ca scop declararea eficienței politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit, iar pentru auditul exercitat la celelalte entități - respectarea procedurilor de control a calității lucrărilor de audit, stabilite de standardele de audit. În primul caz monitorizarea are ca scop declararea eficienței politicilor respective, iar în celălalt caz respectarea procedurilor de control, stabilite de standardele de audit. Prin urmare pot fi formulate cel puțin două afirmații:

1. Monitorizarea calității lucrărilor de audit atît pentru auditul entităților de interes public cît și pentru celelalte entități auditate urmărește acelaș scop, adică oferirea de informații referitor la conformitatea controlului calității lucrărilor de audit cerințelor standardelor de audit;

2. Monitorizarea, în cazul auditului de interes public trebuie să declare dacă politicile și procedurile în cauză sunt eficiente, iar pentru auditul celorlalte entități este necesar de a se raporta respectarea procedurilor de control a calității lucrărilor de audit stabilite de standardele de audit.

Pentru prima afirmație poate fi prezentată următoarea explicație: orice audit indiferent cum este clasificată entitatea auditată se conduce de cerințele standardelor profesionale, inclusiv de prevederile standardelor nominalizate anterior. Prin urmare scopul monitorizării calității lucrărilor de audit nu poate fi altul decît declararea corespunderii politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit cu cerințele standardelor de audit, care presupune și eficiență.

A doua afirmație permite societății de audit să raporteze doar unele aspecte. În cazul auditului entităților de interes public se raportează informația cu privire doar la eficiența politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit, iar pentru auditul celorlalte entități este necesar de a fi declarată informația ce se referă la faptul dacă procedurile de control a calității lucrărilor de audit corespund standardelor de audit.

De asemenea, este de menționat că monitorizarea politicilor și procedurilor de control a calității practică de auditul autohton se află la etapa inițială de implementare a mecanismului de raportare, care în continuare ținînd cont de practica internațională se va axa și pe necesitatea oferirii informațiilor cu privire la faptul dacă:

- sistemul de control al calității în mod corespunzător a fost conceput și pus în aplicare;
- politicile de control al calității și tehnicile aferente au fost aplicate în mod adecvat.

Aceste obiective urmează a fi realizate astfel încât rapoartele care sunt emise de către societatea de audit sau de partenerii de angajament să fie adecvate circumstanțelor apărute la exercitarea auditului sau adaptate noilor cerințe de perfecționare a conceptului de sistem a controlului calității lucrărilor de audit.

Perfecționarea conceptului de sistem a controlului calității lucrărilor de audit presupune evaluarea efectului neregulilor constatate în funcționarea sistemului de control a calității lucrărilor de audit pentru a se stabili dacă acestea:

- nu indică în mod necesar că sistemul de control al calității lucrărilor de audit este insuficient pentru a oferi o asigurare rezonabilă că acesta este în conformitate cu standardele profesionale și legale aplicabile și cu cerințele de reglementare, precum și că rapoartele emise de societatea de audit sau de partenerii de angajament ai acesteia sunt adecvate în circumstanțe respective;
- au caracter sistemic, repetativ sau presupun alte deficiențe importante, care necesită o acțiune promptă corectivă și recomandări pentru acțiuni adecvate de remediere.

Un element de bază al activității de monitorizare este subiectul monitorizării, care constituie corespunderea politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit prevederilor legale și normative existente la moment. Pentru firmele de audit din țară, legea privind activitatea de audit obligă entitățile de audit să declare pentru fiecare an respectarea politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit.

Responsabilitatea de monitorizare îi revine societății de audit și auditorului întreprinzător individual. În cadrul societății și auditorului întreprinzător individual, responsabilitatea pentru monitorizare ar trebui să revină unei persoane neimplicate în exercitarea angajamentului pentru care se monitorizează procedurile de control a calității lucrărilor de audit.

Această cerință a ISQC 1, asigură obiectivitatea monitorizării evitându-se astfel suprapunerea funcției de control cu cea de executor. Entitățile mici de audit, având un număr mic de colaboratori se confruntă cu situația când una și aceeași persoană îndeplinește concomitent două și mai multe funcții în cadrul activității de audit, de exemplu ca administrator și în același timp și ca executor al unui angajament de audit.

De aceea, în astfel de situație poate apărea problema obiectivității controlului calității lucrărilor de audit. Ca urmare, auditorul însuși se controlează apreciindu-și calitatea lucrărilor de audit, adică este o situație de autoevaluare dar nu de control, cu atât mai mult de monitorizare obiectivă care presupune în primul rând independență față de executorul angajamentului de audit controlat.

În acest caz, societatea de audit și auditorul întreprinzător individual își poate încredința responsabilitatea pentru procesul de monitorizare unui partener sau unei alte persoane cu experiență suficientă și adecvată și cu autoritate din cadrul societății de audit, care-și va asuma această responsabilitate. Fiind o recomandare a ISQC 1, este important ca și în cadrul societății de audit autohtone monitorizarea sistemului de control al calității să fie efectuată de către persoane competente, neimplicate în exercitarea angajamentelor inspectate. Astfel de persoane vor fi responsabile de asigurarea perfecționării sistemului de control al calității lucrărilor de audit.

Persoana responsabilă de monitorizare va lua în considerare evaluarea continuă a sistemului de control al calității și se va baza pe următoarele modalități de acumulare și de raportare a informațiilor, care fiind practicate de companiile internaționale de audit pot fi recomandate și auditului local:

- analiza noilor evoluții a cerințelor profesionale;
- examinarea acțiunilor de perfecționare a sistemului de control al calității;
- inspecția unei selecții de angajamente încheiate;
- prezentarea punctelor slabe ale sistemului de control al calității.

De asemenea, în acest context se propune analiza noilor evoluții în materie de standarde profesionale și cerințele de reglementare juridică, precum și modul în care acestea sunt reflectate în politicile și procedurile societății de audit. După caz, se va solicita o confirmare scrisă de conformitate cu politicile și procedurile cu privire la:

- independența activității societății de audit;
- continuitatea dezvoltării profesionale, inclusiv formarea profesională;
- deciziile legate de acceptarea și continuarea relațiilor și angajamentelor specifice cu clienții permanenți.

Examinarea acțiunilor de perfecționare are ca scop realizarea acțiunilor de îmbunătățire a controlului. Acțiuni, care trebuie luate și aduse în sistemul de control al calității lucrărilor de audit, inclusiv în politicile și procedurile societății referitoare la educație și formare profesională. Inspecția unei selecții de angajamente încheiate presupune inspecția unor angajamente de prestare a serviciilor de audit, realizată de obicei în mod ciclic. Un ciclu inspectat, de regulă va avea o întindere de cel mult trei ani, iar angajamentele selectate pentru inspecție va include cel puțin un angajament pentru fiecare partener de angajament din cadrul fiecărui ciclu. Maniera în care inspecția este organizată, inclusiv graficul de selectare a angajamentelor individuale, depinde de mulți factori, cum ar fi:

- autonomia societății de audit în efectuarea inspecțiilor proprii a calității lucrărilor de audit;
- gradul de autoritate a reprezentanței societății de audit, dacă acesta în mod individual este autorizat să efectueze inspecții proprii sau poate să le desfășoare doar cu asistența reprezentanților sediului central;

- natura și complexitatea lucrărilor de audit realizate de societățile de audit sau de reprezentanța acesteia;
- riscurile asociate clienților societății de audit și angajamentelor specifice de exercitare a lucrărilor de audit.

Totodată, entitatea de audit trebuie să stabilească politici și proceduri menite să ofere o asigurare rezonabilă că acestea tratează în mod corespunzător:

- reclamațiile și acuzațiile că lucrările de audit nu se conformează cu standardele profesionale și cerințele legale aplicabile auditului;
- acuzațiile de non-conformitate cu sistemul de control al calității lucrărilor de audit.

Ca parte a acestui proces, societatea trebuie să stabilească și să definească în mod clar posibilități pentru colaboratorii societății de a ridica probleme într-un mod care să le permită să prezinte deficiențele sistemului de control intern, fără teama de represii. Dacă în timpul anchetării reclamațiilor și acuzațiile, sunt constatate deficiențe în proiectarea sau exploatarea politicilor de control al calității lucrărilor de audit și sunt identificate proceduri de non-conformitate cu sistemul de control al calității, entitățile de audit ar trebui să realizeze anumite acțiuni de corectare a deficiențelor sistemului de control al calității lucrărilor de audit, care pot include una sau mai multe din următoarele:

- a) luarea de măsuri adecvate de remediere în legătură cu un angajament individual;
- b) comunicarea rezultatelor la persoanele responsabile de formarea și dezvoltarea profesională;
- c) modificarea politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit;
- d) aprobarea măsurilor disciplinare împotriva celor care nu respectă politicile și procedurile societății de audit, în special împotriva celor care fac acest lucru în mod repetat.

Din punct de vedere al transparenței, în cazul auditului autohton informația despre respectarea procedurilor de control a calității lucrărilor de audit se raportează unei instituții de stat, în prezent Ministerului Finanțelor. Totodată pe pagina oficială web fiind posibil accesarea declarațiilor despre eficiența politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit în cazul auditului exercitat la entitățile de interes public.

Conform practicii internaționale, rezultatele monitorizării sistemului de control al calității sunt comunicate cel puțin anual următoarelor persoane:

- partenerilor de angajament și altor colaboratori ai societății de audit;
- șefului sau ofițerului executiv al societății de audit;
- consiliului de administrare al partenerilor de angajament.

Această comunicare ar putea fi practică și de societățile de audit din țară pentru schimb de experiență, totodată urmărindu-se ca monitorizarea să fie suficientă pentru a permite societății de audit și partenerilor de angajament să acționeze prompt și adecvat în cazul în care este necesar, în conformitate cu ale lor roluri și responsabilități definite. Informațiile comunicate ar putea să includă și următoarele aspecte:

- o descriere a procedurilor de monitorizare efectuate;
- concluziile trase din realizarea procedurilor de monitorizare;
- acțiunile întreprinse pentru rezolvarea deficiențelor semnificative cu caracter repetativ.

Unele societăți de audit operează ca parte a unei rețele și, pentru coerență, se pot pune în aplicare unele din procedurile lor de monitorizare pe bază de rețea. Societățile de audit din cadrul unei astfel de rețele poate funcționa sub monitorizarea politicilor comune și procedurilor concepute pentru a se conforma normelor de control a calității lucrărilor de audit. Acestor societăți se recomandă ca periodic, de exemplu cel puțin anual, prin intermediul rețelei să comunice despre:

- a) domeniul de aplicare generală, amploarea și rezultatele procesului de monitorizare a politicilor și procedurilor de control a calității lucrărilor de audit;
- b) toate deficiențele identificate în sistemul de control al calității lucrărilor de audit și măsurile întreprinse pentru soluționarea lor;
- c) rezultatele procesului de monitorizare puse în aplicare în cadrul rețelei.

Concluzii:

1. Întrucât legislația autohtonă obligă entitățile de audit să asigure obiectivitatea procesului de monitorizare a procedurilor de control a calității lucrărilor de audit, din cauza numărului redus de personal această responsabilitate ar trebui să revină unei persoane neimplicate în exercitarea angajamentelor de audit, adică unui expert independent din exterior;

2. Practica internațională din acest domeniu denotă importanța promovării unei comunicări multilaterale a succeselor obținute în rezultatul împărtășirii opiniilor privind experiențele acumulate în supravegherea calității lucrărilor de audit. Astfel, schimbul de experiență contribuie la consolidarea imaginii auditului, prin urmare această comunicare este necesară de a fi susținută și de subiecții activității de audit din țară;

3. Actualmente, rețele moderne de comunicare ar oferi entităților de audit autohtone o asigurare rezonabilă a coerenței procedurilor de control a calității realizării angajamentelor de audit prin conceperea unor politici comune de valorificare a bunelor practici internaționale în acest domeniu.

Bibliografie:

1. Legea privind auditul situațiilor financiare nr.271 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17 din 12.01.2018.
2. Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate. [online]. Disponibil: [http // eur-lex.europa.eu](http://eur-lex.europa.eu).
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.807 pentru aprobarea Regulamentului de activitate al Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.807 din 20.08.2018 privind activitatea de audi. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.321-332 din 24.08.2018.
4. Standardul Internațional pentru Controlul de Calitate (ISQC) 1, "Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Historical Financial Information, and Other Assurance and Related Services Engagements" [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.
5. Standardul Internațional de Audit (ISA 220) „Quality Control for an Audit of Financial Statements” [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.

MATERIALITATEA ÎN AUDITUL SITUAȚIILOR FINANCIARE SUB DIFERITE ASPECTE

MATERIALITY IN AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS UNDER DIFFERENT ASPECTS

Dumitru GRUMEZA, ASEM,
Consiliul de Supraveghere Publică a Auditului;
Anatolie IACHIMOVSKI, ASEM.

Abstract

The concept of materiality exists both in accounting and auditing. The "significance threshold" in romanian, or sometimes called "materiality" (a literal translation of the English term "materiality"), is one of the basic concepts of audit. Circumstances are significant in the audit when they significantly affect the true image of the client's financial statements.

This article presents different aspects related to the concept of materiality, the areas where it can be found, the characteristic features, as well as its influence on the audit planning mission and on the auditor's opinion.

Cuvinte cheie: auditor, audit financiar, ISA, prag de semnificație, materialitate, responsabilitatea auditorului..

Clasificare JEL: M 42, Auditing.

INTRODUCERE

În teoria și practica auditului, conceptul de prag de semnificație (materialitate) este esențial. Într-un context sau altul, pragul de semnificație este menționat în aproape fiecare standard de audit. În plus, acest concept este utilizat și în standardele de contabilitate.

Acest lucru indică faptul că în toate etapele misiunii de audit - de la cunoașterea activităților entității auditate și luarea deciziilor privind desfășurarea misiunii, planificarea și organizarea misiunii pentru a-și forma o opinie cu privire la imaginea fidelă a situațiilor financiare - auditorul ar trebui să evalueze constant cifrele reflectate în situațiile financiare sub aspectul materialității determinate la nivelul situațiilor financiare cât și la nivelul posturilor situațiilor financiare.

CERINȚE FAȚĂ DE PRAGUL DE SEMNIFICAȚIE

Cerințele uniforme privind conceptul de materialitate în audit sunt prezentate în ISA 320 "Pragul de semnificație în planificarea și desfășurarea unui audit". Respectiv, potrivit Standardului de Audit 320 „Obiectivul unui audit al situațiilor financiare este de a permite unui auditor exprimarea unei opinii, potrivit căreia situațiile financiare au fost întocmite sub toate aspectele semnificative, în conformitate cu un cadru general de raportare financiară identificat”. Standardul clarifică conceptul de „materialitate” în raport cu faptele reflectate în situațiile financiare. Așadar, standardul precizează că informațiile despre activele individuale, datoriile, veniturile, cheltuielile, componentele capitalului, precum și operațiunile comerciale la general sunt considerate semnificative dacă omisiunea sau denaturarea acestora ar putea afecta deciziile economice ale utilizatorilor luate în baza informațiilor incluse în situațiile financiare.

Pragul de semnificație (materialitatea) se aplică la două concepte fundamentale diferite:

- a) faptele reflectate în situațiile financiare conform Cadrului general de raportare financiară (acest concept este folosit în principal de contabili);
- b) denaturările detectate sau suspectate asupra situațiilor financiare conform Standardelor de audit (această abordare este utilizată în principal de auditori).

DETERMINAREA IMPORTANȚEI INFORMAȚIEI

La etapa de planificare a misiunii, este important să se evidențieze indicatorii (segmentele și posturile ale situațiilor financiare), pe care auditorul le consideră cele mai semnificative. Respectiv acele segmente sau posturi ale situațiilor financiare, care auditorul le consideră nesemnificative, auditorul poate să nu le include în strategia generală și planul de audit (verificare). În acest caz, în conformitate cu cerințele de reglementare, auditorul ar trebui să se bazeze pe raționamentul profesional.

Un astfel de raționament profesional în cadrul entității de audit ar trebui să fie stabilit inclusiv la nivelul politicilor interne cu privire la controlul calității, unde ar trebui definite criteriile prin care Planul de audit include în mod necesar verificarea prealabilă a datelor privind activele, datoriile, componentele capitalului, tranzacțiile comerciale importante. Criteriul materialității poate fi calitativ și cantitativ.

În baza criteriului calitativ se va determina importanța informațiilor, se vor evidenția cele mai importante segmente (elemente) pentru verificare, reflectate în situațiile financiare. Un astfel de criteriu poate fi o listă a acestor segmente din situațiile financiare pe care auditorul trebuie să le includă în mod necesar în strategia generală și planul misiunii.

De exemplu, politicile interne cu privire la controlul calității al unei entități de audit pot reflecta cerința verificării prealabile obligatorii a unor indicatori din Situația de profit și pierdere, precum "Veniturile din vânzarea de bunuri, lucrări, servicii", "Costul mărfurilor, produse, lucrărilor, serviciilor vândute" "Cheltuieli privind impozitul pe venit". Într-o altă entitate de audit, același criteriu poate conține o cerință pentru verificarea obligatorie a tuturor indicatorilor din Situația de profit și pierdere (Anexa nr. 2). Este important ca politicile interne ale entității de audit să enumere principalii indicatori care ar trebui să intre în atenția auditorului, care sunt esențiali pentru potențialul utilizator.

Criteriul cantitativ pentru evidențierea informațiilor esențiale pentru auditor este reprezentată de valoarea unui anumit indicator, pornind de la care acest indicator devine semnificativ, respectiv supus verificării. Acest prag poate fi pur și simplu o valoare totală sau o parte a unui indicator cantitativ generalizat. În primul caz, se vorbește despre indicatorul absolut al materialității, în al doilea - despre unul relativ.

De exemplu, pentru evidențierea conturilor contabile sintetice, care urmează a fi supuse în primul rând verificării printr-un criteriu cantitativ, se poate utiliza balanța de verificare:

Tabel 1. Balanța de verificare.

Nr.	Cont	RULAJ (mii lei)				SOLD (mii lei)			
		Debit	%	Credit	%	Debit	%	Credit	%
1	Imobilizări necorporale	275	0,6	175	0,4	575	3,3	-	
2	Imobilizări corporale	2 435	5,4	1 417	3,1	8 987	51,5	-	
3	Obiecte de mică valoare și scurtă durată	574	1,3	434	1,0	154	0,9	-	
4	Datorii comerciale	15 756	34,4	16 221	35,9	-		2 544	14,6
	Total	45 215	100	45 215	100	17 467	100	17 467	100

Criteriul de selectare a conturilor pentru verificare conform tabelului 1 entitatea de audit ar trebui să-l formuleze în politicile interne. De exemplu: trebuie verificate obligatoriu conturile, a căror solduri la sfârșitul perioadei este mai mare decât un criteriu prestabilit pentru un sold (CPS) de exemplu de 5% din valoarea totală a bilanțului, sau a căror rulaje (debitor sau creditor) este mai mare decât un criteriu prestabilit pentru un rulaj (CPR) de exemplu de 2% din totalul rulajului. Valorile CPS și CPR sunt stabilite în politicile interne din cadrul companiei de audit. În acest caz, CPS și CPR sunt criterii cantitative relative de materialitate.

DETERMINAREA PROPRIU-ZISĂ A PRAGULUI DE SEMNIFICAȚIE

În urma aprecierii situațiilor financiare, aplicând procedurile de fond, auditorul poate detecta denaturări. Criteriul „materialității” se aplică și asupra denaturărilor constatate. Denaturarea, în acest caz, este considerată semnificativă dacă aceasta duce la decizii economice eronate luate pe baza informațiilor denaturate. Ca criteriu de evaluare a denaturării ca fiind una semnificativă sau nu se folosește nivelul de materialitate.

Nivelul de materialitate este înțeles ca valoarea limită a denaturărilor cumulate din situațiile financiare, pornind de la care un utilizator calificat al situațiilor financiare cu un grad ridicat de probabilitate nu va putea să tragă concluziile corecte și să ia decizii economice corecte.

La elaborarea unui Plan de audit, auditorul stabilește un nivel acceptabil al materialității (din punct de vedere cantitativ) a denaturărilor care vor fi detectate. Un nivel acceptabil al materialității ca limită a denaturărilor cumulate, care la final nu va modifica opinia auditorului cu privire la aprecierea situațiilor financiare, poate fi de natură calitativă și cantitativă.

Auditorul trebuie să țină cont de aspectele calitative și cantitative ale materialității pe tot parcursul misiunii de audit. În ceea ce privește partea calitativă, auditorul ar trebui să își folosească raționamentul profesional pentru a determina dacă abaterile tranzacțiilor comerciale și financiare efectuate de entitatea auditată de la cerințele actelor normative constatate în timpul auditului sunt semnificative sau nu. Din punct de vedere cantitativ - auditorul trebuie să evalueze dacă denaturările individuale și totale detectate depășesc sau nu acel criteriu cantitativ – pragul de semnificație (materialitatea).

Exemple de denaturări din punct de vedere calitativ:

- descrierea insuficientă sau inadecvată a politicilor contabile atunci când există o probabilitate ca un utilizator al situațiilor financiare să fie indus în eroare de o asemenea descriere;
- nedezvăluirea încălcărilor cerințelor actelor normative în cazul în care există probabilitatea ca aplicarea ulterioară a sancțiunilor să aibă un impact semnificativ asupra continuității activității entității auditate.

Determinarea unui nivel acceptabil de materialitate în contextul auditării unei entități este una fundamentală. În funcție de semnificația acestuia, se construiește un plan și un program de audit și se determină volumul și profunzimea procedurilor de audit. Cu cât nivelul de materialitate este mai scăzut, cu atât este necesar de proceduri de audit mai detaliate, mai profunde, mai voluminoase, este necesar de un număr mai mare de probe de audit. Aceasta duce la o creștere a complexității verificării. Prin urmare, nivelul de materialitate ar trebui să fie justificat și selectat din condițiile de optimizare a planificării auditului.

În practica de audit, se utilizează diferite metode pentru a calcula un nivel acceptabil al materialității. Pentru determinarea valorii absolute a nivelului de materialitate, auditorul ar trebui să ia ca bază principalii indicatori care caracterizează situațiile financiare ale entității economice care urmează să fie auditate.

Pentru a determina nivelul de materialitate în practica internațională, este utilizat un tabel cu indicatori de bază și ponderea acestora (%), (tabelul 2).

Tabelul 2. Indicatorii de bază pentru determinarea nivelului materialității:

Denumirea indicatorului de bază	Valoarea indicatorului din situațiile financiare	Coefficient %	Valoarea absolută a materialității
1	2	3	4 (2x3)
Profitul până la impozitare		5 – 10%	
Venitul din vânzări		1 – 2%	
Capital propriu		3 – 5%	
Total cheltuieli		1 – 2%	

În anumite situații este posibil ca unii indicatori să nu fie incluși în tabel. De exemplu, o entitate poate avea pierdere la sfârșitul perioadei sau poate avea un profit mic, ceea ce, potrivit auditorului, ținând cont de analiza indicatorilor pentru anii precedenți, nu este tipic pentru această entitate. De asemenea, o entitate nu poate avea un indicator „venitul din vânzări” dacă este vorba despre o entitate sau o organizație non-profit, fără scop lucrativ, care este finanțată din alte surse decât veniturile proprii. În aceste cazuri, sunt selectați alți indicatori de bază specifici pentru entitățile auditate.

Atunci când se efectuează un audit, auditorul trebuie să ia în considerare la determinarea pragului de semnificație (materialității) și legătura acestuia cu riscul de audit.

Așa cum se precizează în Standardul de Audit 320 relația dintre pragul de semnificație, și riscul de audit este invers proporțională. Cu cât este mai înalt riscul de audit, cu atât este mai scăzut nivelul pragului de semnificație și invers. Respectiv în tabelul 2 în cazul în care anterior a fost determinat un risc de audit înalt se vor lua valoarea cea mai mică a coeficienților (de ex. pentru Venitul din vânzări coeficientul va fi 1%), iar în cazul în care a fost determinat un risc de audit scăzut se vor lua valoarea cea mai mare a coeficienților (de ex. pentru Capital propriu coeficientul va fi 5%), la fel pentru restul indicatorilor.

Auditorul ar trebui să analizeze valorile numerice a materialității înregistrate în a patra coloană din tabelul 2. Dacă careva din valori deviază semnificativ în sus sau în jos de restul, auditorul poate renunța la aceste valori. Pe baza indicatorilor rămași, se calculează valoarea medie, care poate fi rotunjită pentru comoditatea lucrărilor ulterioare. Această valoare ulterior reprezintă unicul indicator al nivelului de materialitate pe care auditorul îl poate utiliza în activitatea sa.

Procedura pentru determinarea pragului de semnificație (nivelului de materialitate), toate calculele aritmetice și motivele, pe baza cărora auditorul a exclus orice valori din calcule, trebuie să fie reflectate în documentația de lucru a auditului. La sfârșitul etapei de planificare a auditului, pragul de semnificație (materialitatea) ar trebui să fie aprobat de directorul entității de audit sau persoana responsabilă din cadrul entității de audit de revizuirea controlului calității.

De exemplu: în baza exemplului din Tabelul 1, Total active = 17 467 000 lei.

Să presupunem că în baza tabelului 2 a fost determinat un prag de semnificație general (materialitatea) de 250 000 lei. Aceasta reprezintă că auditorul poate accepta denaturări cumulate în valoare absolută de 250 000 lei asupra totalului bilanțului de 17 467 000 lei. În valoare relativă aceasta reprezintă 1,43%.

Totodată auditorul pe lângă pragul de semnificație general poate determina pragul de semnificație specific la nivelul soldurilor conturilor, de exemplu pentru soldul datoriilor comerciale conform tabelului 1 se poate determina pragul de semnificație specific astfel: soldul final (2 544 000 lei) x 1,43% = 36 380 lei. Ceea ce reprezintă că erorile în limita a 36 380 lei asupra totalului datoriilor comerciale auditorul poate accepta acestea ca fiind ne semnificative.

Respectiv în cazul în care denaturările cumulate constatate conform exemplului depășesc cifra pragului de semnificație de 250 000 lei auditorul urmează să prezinte recomandări către entitatea auditată cu privire la înlăturarea denaturărilor. În cazul în care denaturările sunt înlăturate de entitatea auditată auditorul nu urmează să modifice opinia sa, în caz contrar (denaturările necorectate depășesc pragul de semnificație) auditorul este obligat să modifice opinia sa din raportul de audit.

CONCLUZII

Procedura de determinare a pragului de semnificație (materialității) are un caracter recomandabil. Entitățile de audit trebuie să își stabilească propria procedură pentru a găsi nivelul de materialitate. De exemplu, spre deosebire de ordinea propusă, auditorii pot:

- modifica valorile coeficienților din coloana 3;
- introduce, elimina, modifica indicatorii financiari din coloana 1;
- schimba ordinea mediei la găsirea indicatorului;
- să țină seama de valorile indicatorilor financiari pentru anii precedenți și să țină seama de dinamica schimbărilor acestora (trendul);
- să determine nu un indicator al nivelului de materialitate, ci mai mulți indicatori pentru diverse elemente din bilanț (prag de semnificație specific la nivelul grupurilor de active, grupurilor de tranzacții, posturilor individuale, etc.);
- stabili independent un tabel și să determine un algoritm propriu pentru calcularea nivelului de materialitate.

Bibliografie:

1. *Legea privind auditul situațiilor financiare nr. 271 din 15.12.2017*. În Monitorul Oficial Nr. 7-17, din 12.01.2018;
2. ISA 200 "Obiective generale ale auditorului independent și desfășurarea unui audit în conformitate cu standardele internaționale de audit", *Standardele Internaționale de Audit*;
3. ISA 230 "Documentația de audit", *Standardele Internaționale de Audit*;
4. ISA 320 "Pragul de semnificație în planificarea și desfășurarea unui audit", *Standardele Internaționale de Audit*;
5. Arens, A.A., Loebbecke, J.K., Lemon, W.M. and Spletstoesser, I.B. (2002), *Auditing and Other Assurance Services*, 9th ed., Prentice-Hall, Toronto ISBN 9975-61-290-3;
6. IFAC și IFRS, *Reglementări internaționale de audit, asigurare și etică*, Editura Irecson, București, 2009;
7. Pereș C., *Proceduri de control și audit*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013 ISBN 978-973-757-864-8;
8. Whittington R., Pany K., *Principles of auditing and other assurance services* (with ACL CD), 2007.

CONTABILITATEA MANAGERIALĂ MODERNĂ ȘI TEHNOLOGIILE INOVAȚIONALE ALE ACESTEIA

MODERN MANAGERIAL ACCOUNTING AND ITS INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Stela CARAMAN

ASEM, str. Banulescu-Bodoni 59, caraman@ase.md

Abstract.

This article examines the essence and content of managerial accounting at the current stage of development. Also, the basic technologies that are used in the modern management accounting are analyzed: Strategie Cost Analysis (SCA), Activity Based Costing, Live Cycle Costing (LCC). Finally, the author recommends some directions for the modernization of managerial accounting in the Republic of Moldova.

Key words: *accounting, cost, management, strategy, technology*

Jel Clasification: *M41*

INTRODUCERE

Metodele și tehnicile de lucru ale contabilității manageriale se dezvoltă și se îmbunătățesc continuu. În prezent, la entitățile autohtone se utilizează, în principal, sistemele tradiționale de contabilitate managerială, însă activitatea trebuie gestionată în mod competent pentru a atinge obiectivele entității. Odată cu dezvoltarea condițiilor economice, nevoile managerilor se vor schimba și, prin urmare, se așteaptă o utilizare mai largă a metodelor moderne de contabilitate managerială.

Tendențele actuale ale dezvoltării economiei influențează în mod direct asupra conținutului contabilității manageriale și a rolului specialiștilor din domeniul acesteia în entitățile moderne. În acest context, pot fi menționate următoarele tendințe în contabilitatea managerială:

- a) importanța contabilității manageriale crește, deoarece noile sarcini ale managementului implică informații manageriale care anterior nu au fost utilizate;
- b) informațiile contabile necesare gestionării subdiviziunilor de producție ar trebui să fie formate nemijlocit pe teren, cu forțele acelor manageri, care vor utiliza ulterior aceste informații pentru luarea deciziilor;
- c) dacă anterior specialiștii în contabilitate managerială asigurau pe deplin procesul de colectare, prelucrare și prezentare a informațiilor, atunci în prezent sunt implicați într-o oarecare măsură aproape toți managerii. În același timp, reprezentanților profesiei contabile le revine rolul de susținere și control al proceselor din cadrul contabilității manageriale;
- d) specialiștii în contabilitate managerială încep să joace un rol esențial la proiectarea și implementarea sistemelor informationale, în special în acele domenii în care anterior, contabilitatea managerială nu a jucat un rol semnificativ (de exemplu, în cadrul entităților din sectorul public);
- e) multe abordări privind gestionarea costurilor se bazează, în primul rând, pe particularitățile procesului tehnologic, și nu pe metodele contabilității manageriale;

Reieșind din cele expuse, autorul își propune să prezinte evoluția contabilității manageriale de la un sistem de informații financiare la un set de instrumente orientate spre exterior, spre strategie și spre viitor. Această evoluție a contabilității manageriale va fi privită din punctul de vedere al strategiei, care reprezintă fundamentul sistemului managerial. În acest sens, este vizată analiza

coerenței dintre evoluțiile din strategie și cele din contabilitatea managerială. În principiu, tehnicile moderne sunt cunoscute sub numele de *contabilitate managerială strategică* (engl. *strategic management accounting*).

MATERIAL ȘI METODĂ

Pentru realizarea cercetării au fost consultate mai multe surse bibliografice, formate preponderent din cărți, articole, precum și surse disponibile pe site-uri web. Cercetarea documentară a stat la baza crecetării realizate și a oferit posibilitatea de analiză extrem de detaliată a rezultatelor teoretice existente și validarea ipotezelor stailite.

În vederea validării rezultatelor obținute în urma cercetării, a fost folosit raționamentul științific în baza căruia au fost generate noi idei conținute în articolul realizat.

Reliefarea stadiului de cunoaștere în domeniul contabilității manageriale moderne și a tehnologiilor inovaționale ale acesteia a fost realizat prin metoda documentării științifice care a presupus o etapă de informare privind sursele existente, studiere a surselor identificate și sintetizare a informațiilor oferite de acestea, respectiv evaluare a rezultatelor sintetizate în vederea efectuării analizei critice a stadiului actual al cunoașterii în domeniul abordat. Metodele folosite în această etapă au fost analiza de conținut și metoda comparativă.

Articolul se axează pe o abordare deductivă de la general la particular, îmbinând studiile cantitative cu cele calitative.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Entitățile moderne reprezintă niște sisteme economice deschise, care funcționează într-un mediu extern incert, fiind supus unor schimbări continui, natura cărora este destul de drastică. Factorul esențial al mediului extern care influențează dezvoltarea entității la etapa actuală îl reprezintă concurența, iar pentru a putea activa cu succes în condițiile unui lupte concurențiale acerbe este necesară existența unei strategii efective.

O strategie reușită poate fi elaborată și implementată doar în condițiile existenței unei baze informaționale optimale în cadrul entității. O asemenea bază informațională de luare a deciziilor manageriale strategice care să permită entității obținerea avantajelor concurențiale stabile și o activitate demnă în condițiile mediului de afaceri concurențial o reprezintă contabilitatea managerială.

Deplasarea rolului contabilității manageriale spre aspectele importante ale strategiei entității face vădită necesitatea efectuării unor schimbări fundamentale ale conceptelor, metodelor și tehnicilor specifice acesteia, dar mai ales a rolului contabilității manageriale moderne în sistemul de gestionare a entității, după cum se observă din figura 1.

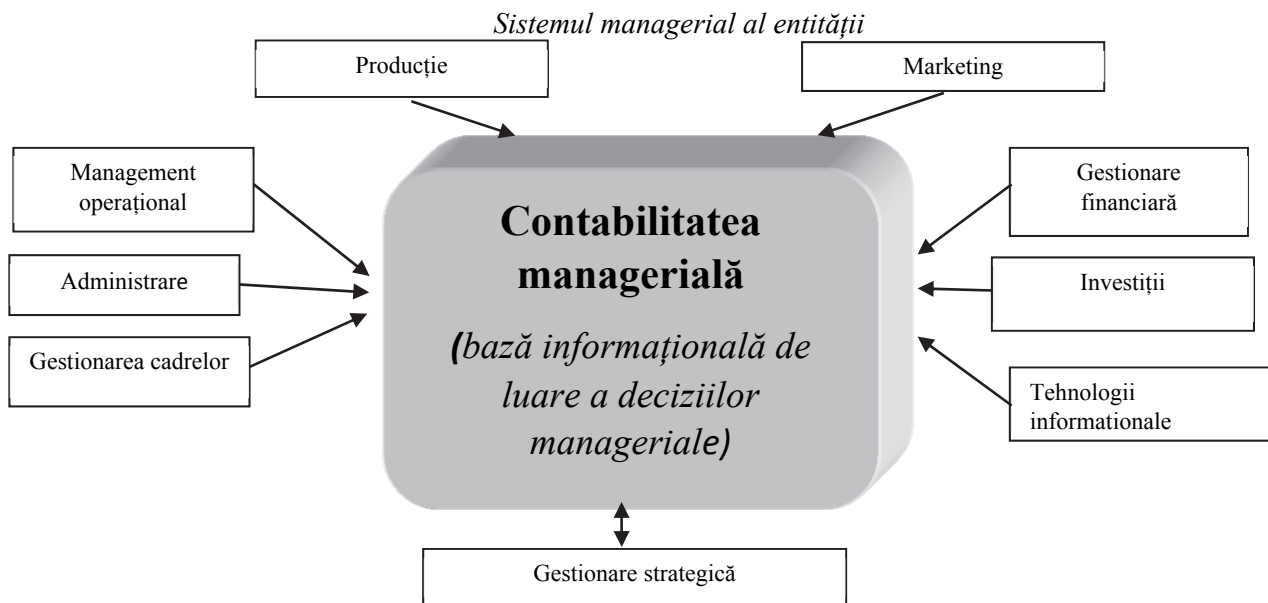

Fig. 1. Locul contabilității manageriale în sistemul managerial al entității

Din figura prezentată, se observă că sistemul contabilității manageriale permite generalizarea și analiza informațiilor primite de la principalele componente structurale ale sistemului managerial al entității (gestionarea financiară, administrare, gestionarea cadrelor etc.).

Astfel, contabilitatea managerială reprezintă o componentă integrată a procesului de gestionare al entității și mai întâi de toate a gestionării strategice, deoarece toate deciziile manageriale luate în cadrul entității în baza datelor operative ale contabilității manageriale au consecințe pe termen lung și direct sau indirect sunt orientate spre realizarea strategiei entității. Mai mult ca atât, din cercul problemelor legate de formarea informației gestionare fac parte și așa aspecte strategice ale activității entității, cum ar fi: elaborarea planurilor de afaceri, utilizarea eficientă a resurselor, creșterea valorii entității etc.

În contextul celor spuse, ultimele păreri ale cercetărilor din domeniu confirmă că contabilitatea managerială modernă reprezintă o parte componentă al procesului managerial și urmărește îndeplinirea următoarelor obiective:

- ✓ participarea activă la planificarea managerială, implicarea în stabilirea obiectivelor strategice, propunerea soluțiilor de utilizare optimă a resurselor și stabilirea strategiei de evaluare a performanțelor;
- ✓ implicarea în rezolvarea problemelor organizatorice prin realizarea corelației între subdiviziunile structurale ale entității cu obiectivele propuse, asigurarea unei comunicări efective între manageri și contabilitatea managerială;
- ✓ măsurarea resurselor existente, identificarea oportunităților afacerii;
- ✓ relaționarea cu sistemul de management operațional, de producție prin evaluarea costurilor, comunicarea datelor importante privind procesul de producție etc.

Astfel, în opinia noastră, pentru ca contabilitatea managerială să-și îndeplinească integral sarcinile sale, ea ar trebui să asigure utilizatorilor și informații importante privind luarea atât a deciziilor manageriale operative, cât și a celor strategice. În legătură cu aceasta, comparativ recent și de perspectivă, în cadrul contabilității manageriale se identifică două direcții ale acesteia, și anume: *contabilitatea managerială operativă* și *contabilitatea managerială strategică*, principalele caracteristici ale acestora fiind ilustrate în figura 2.

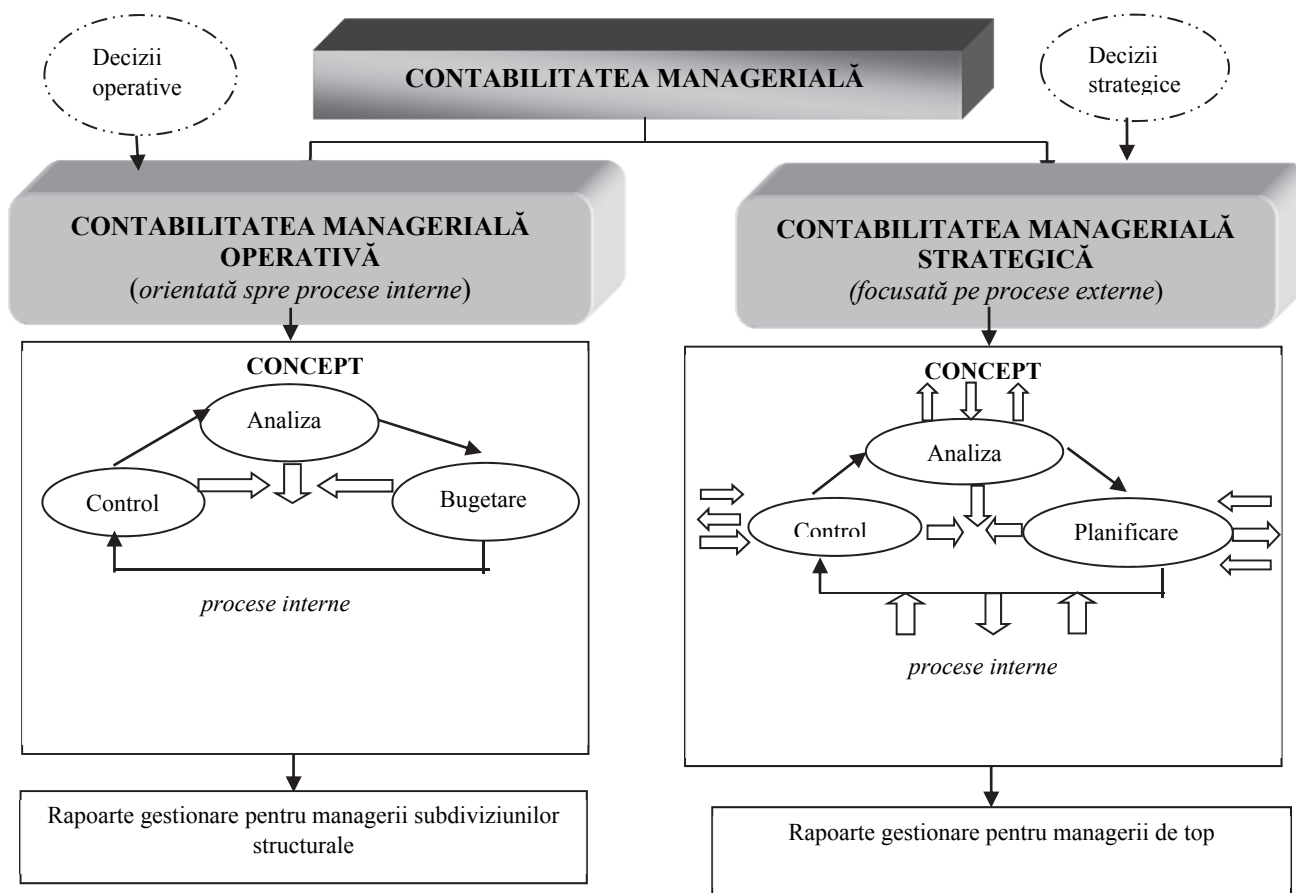

Fig. 2. Principalele caracteristici ale contabilității manageriale operative și ale contabilității manageriale strategice

De regulă, contabilitatea managerială operativă este focusată pe formarea informațiilor financiare necesare luării deciziilor privind procesele interne ale entității și, doar formal se referă și la relațiile cu partenerii de afaceri. Trebuie de recunoscut, că setul standard de metode ale contabilității manageriale descrise în lucrările atât a autorilor autohtoni, cât și a celor străini se limitează la analiza comportamentului costurilor, calculației costurilor produselor/serviciilor, elaborării bugetelor. Bineînțeles, că valoarea acestor metode este incontestabilă, utilizarea lor contribuind esențial la sporirea transparenței activității economico-financiară a entității. Mai mult ca atât, utilizarea lor este obligatorie pentru o gestionare operativă eficientă a proceselor interne din cadrul entității, permițând identificarea și analizarea abaterilor existente, luarea operativă a măsurilor corective etc. Însă, deseori, doar în baza acestor metode și tehnici este imposibilă elucidarea cauzelor reale care au condus la apariția unei probleme, cum ar fi: reducerea volumului vânzărilor sau reducerea nivelului de rentabilitate al produselor/serviciilor.

Dacă, în realitate, modificarea indicatorilor de activitate este o urmare a influenței factorilor interni, atunci prin intermediul contabilității manageriale operative se poate determina motivul modificării. În condițiile inexistenței unor studii privind influența factorilor externi, managerii pot lua decizii incorecte de acționare asupra factorilor interni. Pe termen scurt, această măsură poate conduce la o îmbunătățire vizibilă a indicatorilor financiari, dar pe termen lung entitatea poate scăpa controlul asupra pieții, ca urmare a ignorării tendințelor schimbărilor produse pe piața respectivă.

Prin urmare, contabilitatea managerială tradițională (operativă) este orientată, în special, pe studierea proceselor interne ale entității, însă, contabilitatea managerială modernă trebuie să se

concentreze nu doar asupra colectării și raportării informațiilor privind activitatea internă, dar să pună accentul și pe informațiile privind unele aspecte-cheie ale activității externe, care o fac să supraviețuiască pe piețe puternic concurențiale, cum ar fi: calitatea, încrederea, satisfacția consumatorilor, timpul de răspuns etc. Formarea informațiilor de asemenea natură este posibilă în condițiile existenței unei contabilități manageriale strategice.

Dat fiind cele spuse, și rolul contabilități manageriale strategice se deosebește radical de cel al contabilități manageriale operative. Dacă contabilitatea managerială operativă se orientează, în principal, pre asigurarea informațională a deciziilor manageriale operative, atunci contabilitatea managerială strategică – spre asigurarea informațională a deciziilor manageriale strategice. Acest aspect conduce la utilizarea diferitor metode și tehnici de lucru. Astfel, dacă scopul contabilități manageriale operative constă în asigurarea atingerii obiectivelor pe termen scurt, adică în cea mai mare parte a cazurilor – obținerea unui profit maxim, atunci din instrumentarul acesteia face parte: contabilitatea costurilor și rezultatelor, bugetarea, analiza operativă, controlul gestionar. Pe de altă parte, scopul contabilități manageriale strategice constă în asigurarea unei activități eficiente, supraviețuirii entității o perioadă îndelungată de timp. Reperul orientativ principal în acest caz nu este reprezentat de maximizarea profitului, ci, în primul rând, grija pentru viitorul entității. Realizarea acestui obiectiv strategic a condus la apariția unor instrumente noi de lucru ale contabilității manageriale, cum ar fi: costul ciclului de viață, metoda lanțului valoric, metoda BSC, conceptul EVA etc.

Caracterizarea comparativă a principalelor tehnologii ale contabilității manageriale moderne sunt prezenate în tabelul 1.

Tabelul 1. Caracterizarea comparativă a principalelor tehnologii ale contabilității manageriale moderne

Instrumente	Domeniul de aplicare	Scopul	Conținutul	Focusarea	Obiectul de gestionare
Metoda BSC	La orice entitate de producție	Concentrarea resurselor entității spre realizarea obiectivelor strategice	Misiunea și strategia entității sunt exprimate într-un ansamblu de indicatori utilizați în procesul de monitorizare și control al activității entității	Finanțe, clienți, procese interne, dezvoltarea competențelor personalului	Eficacitatea tuturor proceselor
Conceptia celor 6 „S”: 1) <i>Seiton</i> : un loc pentru fiecare lucru; 2) <i>Seiri</i> : fiecare lucru are locul său 3) <i>Seiketsu</i> : curățenie; 4) <i>Seiso</i> : spălat și măturat; 5) <i>Shitsuke</i> : disciplină; 6) <i>Shukan</i> : a doua natură	La orice entitate de producție	Stabilirea unor scopuri agresive pe termen scurt (reducerea numărului de produse rebutate și a gradului de nemulțumire a clienților) în lupta pentru atingerea obiectivelor strategice ale entității	Monitorizarea calității prin identificarea, anihilarea defectelor și neconcordanțelor în cadrul proceselor economice interne	Anumite procese interne	Controlul calității

Sistemul operațional JIT (<i>Just in Time – Exact în timp</i>)	La entitățile cu producție în masă și care dispun de stocuri considerabile de materiale	Reducerea costurilor referitoare la stocuri, atât pe lanțurile de aprovizionare interne, cât și cele externe	Aprovizionarea procesului de producție se efectuează în partide mici, fapt ce permite reducerea nivelului stocurilor și evitarea unor costuri suplimentare	Procesul de producție	Controlul stocurilor
Benchmarking	La orice entitate de producție	Îmbunătățirea activității entității	Identificarea și măsurarea principiilor de lucru din cadrul entității, din timp în timp, prin comparație cu alte entități similare, cu scopul de a determina îmbunătățirile care pot fi aduse activității interne	Concurenții	Gestionarea metodelor de organizare a procesului de producție
Concepția lanțului valoric	La orice entitate de producție	Minimizarea costurilor	Compararea costurilor generate de către fiecare subdiviziune structurală cu costurile concurenților	Furnizorii, clienții	Gestionarea procesului de producție
Conceptul EVA (Economic Value Added)	La orice entitate de producție	Evaluarea performanței fiecărei subdiviziuni structurale	Asigurarea că managementul unei subdiviziuni structurale nu acționează într-o manieră care să afecteze în mod negativ interesele entității ca întreg	Procesele interne	Gestionarea activității
Metoda LLC (Life Cycle Costing – Costul ciclului de viață)	La entitățile producătoare de bunuri cu ciclu mic de viață	Identificarea domeniilor în care eforturile de reducere a costurilor sunt dezirabile	Acumularea costurilor activităților care survin în cursul întregului ciclu de viață al unui produs, de la conceperea sa până la abondarea lui de către producător sau consumator	Procesele interne	Gestionarea activității
Teoria TOC (<i>Theory of Constraints – Teoria constrângerilor</i>)	La orice entitate de producție	Identificarea și eliminarea blocajelor și asigurarea utilizării optime a capacității de producție	Concentrarea precisă, sistematică a eforturilor, resurselor și atenției asupra "constrângerii sistemului", adică asupra "strangulării/gâtuirii" din sistem care restricționează producția întregului sistem și constituie, în același timp, punctul unde trebuie acționat pentru îmbunătățirea sistemului.	Procesele interne	Controlul calității

Aplicarea unei sau altei metode de contabilitate managerială nu este accidentală, depinde de dificultățile cu care se confruntă entitatea și de avantajele pe care le are un anumit sistem contabil. Introducerea acestor metode va permite stabilirea conformității intereselor consumatorilor de calitate-preț-consumator, iar împreună cu sistemele tradiționale de contabilitate managerială existente, va permite realizarea unei combinații de contabilitate de calitate și management al costurilor.

CONCLUZII

Într-un mediu complex și incert, nevoile informaționale ale managementului cresc și se diversifică, iar contabilitatea managerială ca sursă privilegiată de informare pentru sistemul managerial poate răspunde cerințelor managementului, cu condiția să își adapteze permanent instrumentele și practicile la solicitările managerilor. Prin urmare, contabilitatea managerială modernă trebuie să se concentreze nu doar pe colectarea și raportarea informațiilor privind activitatea internă a întreprinderii, dar să pună accentul și pe informațiile privind unele aspecte-cheie ale mediului extern al întreprinderii, cum ar fi calitatea, încrederea, satisfacția clienților, timpul de răspuns etc. Formarea informațiilor de asemenea proporții este posibilă doar în condițiile existenței unei *contabilități manageriale strategice*.

Ce reprezintă contabilitatea managerială strategică? Generalizând părerile a mai multor autori, putem concluziona că, în sens general, contabilitatea managerială strategică este privită ca o formă a contabilității manageriale care furnizează informații în scop strategic, adică pentru formularea strategiei și controlul performanței strategice a întreprinderii. Este o formă a contabilității manageriale care pune accentul pe informațiile referitoare la factorii externi, pe indicatorii non-financiari, dar și pe informații generate în interiorul întreprinderii.

Evoluția fără precedent a tehnologiilor de producție, schimbările manifestate cu precădere în noul mediu concurențial, au proliferat în literatura de specialitate o serie de noi teorii și concepte ale contabilității manageriale moderne care reflectă pe lângă aspectul de noutate și o finalitate deosebită prin prisma eficienței înregistrată la nivelul entităților.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Caraiani Chirața, Dumitrana Mihaela, 2005, Contabilitate de gestiune & Control de gestiune, ISBN 973-7853-05-9.
- [2] Dumitru Corina Graziella, Ioanăș Corina, 2005, Contabilitatea de gestiune și evaluarea performanțelor, ISBN 973-7787-74-9.
- [3] Talpeș Cristina Gabriela, Contabilitatea de gestiune: la limita dintre tradițional și modern, https://mastermrufeara.ucoz.com/s5/Talpes_Cristina.pdf.
- [4] Аверчев Игорь, 2009, Управленческий учет и отчетность, ISBN 978-5-9626-0436-7.
- [5] Атрилл Питер, МакЛейни, 2003, Управленческий учет для нефинансовых менеджеров, ISBN 968-8216-48-2-
- [6] Керимов В. Э. Современные системы управленческого учета, <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennye-sistemy-upravlencheskogo-ucheta>.
- [7] Холопенкова Е. В. Роль современного управленческого учета в управлении предприятием, <https://cyberleninka.ru/article/v/rol-sovremennogo-upravlencheskogo-ucheta-v-upravlenii-predpriyatiiem>.

CURRENT REGULATORY FRAMEWORK ON PUBLIC SUPERVISION OF AUDIT ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CADRUL NORMATIV ACTUAL PRIVIND SUPRAVEGHEREA PUBLICĂ A CALITĂȚII ACTIVITĂȚII DE AUDIT ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Iachimovschi Anatolie,

Doctor în științe economice;

*Academia de Studii Economice a Moldovei; str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61,
Chișinău, Republica Moldova; pagină web: ase.md; telefon: (+373) 22 402 575; email:*

iachimovschi.anatolie.constantin@ase.md

Grumeza Dumitru, Doctor în științe economice;

*Academia de Studii Economice a Moldovei; str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61,
Chișinău, Republica Moldova; pagină web: ase.md; telefon: (+373) 22 402 575; email:*

grumeza.dumitru.dumitru@ase.md

Abstract. *The normative framework regarding the public supervision of the audit activity in the Republic of Moldova has been improved this year, with the approval of the various regulations whose purpose is to regulate the way of organizing and carrying out the external quality control. Through the present study it is proposed to present and disclose the new requirements of the normative framework regarding the quality assurance of the audit in order to prevent, detect and correct non-conformities in the process of auditing the financial statements.*

In the elaboration of this paper, as the research methodology, the analysis of the good European practices regarding the quality of the audit activity was applied, taking into account the commitment assumed by the Republic of Moldova to transpose into the national legislation the provisions of the Community acquis in this field. In this way it is proposed to clarify the performances obtained by the local regulatory authority in the development of the normative framework regarding the public supervision of the audit activity.

The results obtained from the research carried out are of interest for business partners, audit entities, auditors, professional associations, as well as for the public oversight authority of the audit activity in the Republic of Moldova.

Key words: auditor, audit activity, quality control, international audit standards, public oversight, supervisory authority.

JEL : M42

Conținutul lucrării

Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a transpune în legislația națională prevederile acquis-ului comunitar în domeniul raportării financiare corporative. Acest angajament reiese din ratificarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte.

Conform prevederilor Legii nr. 112 din 2 iulie 2014 [2], pentru realizarea acestui angajament în domeniul auditului situațiilor financiare, unele prevederi ale Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate [4], care se referă la controlul extern al calității auditului, și nu au fost transpuse în Legea nr. 271 din 15 decembrie 2017 privind auditul situațiilor financiare [1], sunt prevăzute în Regulamentul privind controlul extern al calității auditului aprobat de Consiliul de supraveghere publică a auditului din Republica Moldova prin decizia nr.17 din 14.08.2019 [9].

Acordul de Asociere, în Anexa II la capitolul 3 „Dreptul societăților comerciale, contabilitate și audit și guvernanta corporativă” din titlul IV prevede angajamentul pentru punerea în aplicare a dispozițiilor Directivei 2006/43/CE. De asemenea, în cadrul acestui capitol Republica Moldova se angajează să își apropie progresiv legislația de Recomandarea Comisiei din 5 iunie 2008 privind limitarea răspunderii civile a auditorilor legali și a societăților de audit (2008/473/CE), precum și racordarea la Recomandările Comisiei din 6 mai 2008 privind asigurarea calității externe pentru auditorii legali și firmele de audit care auditează entități de interes public (2008/362/CE).

Consiliul de supraveghere publică a auditului, în conformitate cu prevederile Legii nr.271/2017 privind transparența în procesul decizional, a prezentat pentru consultații publice pe pagina web a instituției proiectul Regulamentului privind controlul extern al calității auditului. Necesitatea elaborării reiese din respectarea Legii 271/2017 privind auditul situațiilor financiare. Art. 41 alin. (4) al legii nominalizate precizează care este actul normativ care stabilește modul de efectuare a controlului extern al calității și de aplicare a măsurilor disciplinare. Acest act normativ este aprobat de către Consiliu de supraveghere publică a auditului și are denumirea de „Regulament privind controlul extern al calității auditului” (în continuare Regulament).

Regulamentul privind controlul extern al calității auditului a fost elaborat în vederea aplicării dispozițiilor art.29 și art 32 din Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate. În procesul elaborării și aprobării regulamentului în cauză, Centrul de Armonizare a Legislației subordonată Ministerului Justiției, creat în scopul facilitării procesului de armonizare a legislației naționale cu cea a Uniunii Europene, a efectuat verificarea compatibilității proiectului actului normativ cu prevederile Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate. Rezultatele verificării compatibilității conțin concluzia conform căreia proiectul actului normativ în cauză și-a atins finalitatea, cu excepția unor obiecții menționate de către această instituție.

Astfel, regulamentul privind controlul extern al calității auditului constituie cadru legal de asigurare a calității auditului pentru a preveni, detecta și corecta neconformități în procesul efectuării auditului situațiilor financiare. Ca urmare a aprobării acestui regulament de către Consiliul de supraveghere publică a auditului, se abrogă Ordinul Nr.43 din 24.03.2014 cu privire la aprobarea Regulamentului privind controlul extern al calității lucrărilor de audit.

Reieșind din premisele enunțate, Regulamentul stabilește drepturile și obligațiile entității de audit și a specialiștilor din Consiliu, tipurile de controale externe, modul de programare și planificare a acestora, aria de cuprindere precum și raportarea și evaluarea rezultatelor controlului extern și măsurile disciplinare aplicate în rezultatul neconformităților constatate. De asemenea, proiectul acordă Consiliului dreptul de a selecta organizația profesională din domeniul auditului selectată de Consiliu.

Este de menționat că obiectivul de bază al Regulamentului este de a stabili prevederi în vederea exercitării controlului existenței și a modului de aplicare a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit și misiune de audit. În procesul de elaborare a Regulamentului au fost identificate și evaluate compatibilitățile legislației în vigoare în domeniul auditului situațiilor financiare cu acquis-ul comunitar. Aspectele esențiale ale evaluărilor realizate în privința asigurării compatibilității din punct de vedere al cadrului legislativ și normativ actual sunt prezentate în tabelul de mai jos.

**Tabelul 1. Aspecte relevante conformării controlului de asigurare a calității în domeniul
 auditului situațiilor financiare la cerințele acquis-ului comunitar**

<i>Aspecte abordate</i>	<i>Legea privind auditul situațiilor financiare</i>	<i>Regulamentul privind controlul extern al calității auditului</i>
Scopul controlului extern al calității auditului	Gestionarea sistemului de asigurare a calității auditului, precum și constatarea existenței și a modului de aplicare a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit și misiune de audit	Controlul extern se efectuează de către Consiliu în scopul gestionării sistemului de asigurare a calității auditului
Frecvența de exercitare a controlului extern al calității auditului	Fiecare entitate de audit este supusă controlului extern al calității cel puțin o dată la 6 ani, iar entitățile care efectuează auditul la entitățile de interes public – cel puțin o dată la 3 ani	La stabilirea programului controalelor externe se menționează luarea în considerare a riscului atribuit fiecărei entități de audit
Sisteme eficiente de investigații și aplicarea măsurilor disciplinare	Aplicarea măsurilor disciplinare, inclusiv: suspendarea activității entității de audit sau a auditorului, retragerea certificatului de calificare, declararea raportului auditorului ca fiind necorespunzător, radierea entității de audit	Evaluarea și calificarea rezultatelor controalelor externe al calității auditului

Sursa: elaborat de autor în baza prevederilor legislației Republicii Moldova [1, Legea nr.271 din 15.12.2017; 9, Decizia Consiliului nr.17 din 14.08.2019]

Scopul controlului extern efectuat de către Consiliu, conform art.41. din Legea nr.271 din 15.12.2017 privind auditul situațiilor financiare, constă în gestionarea sistemului de asigurare a calității auditului, precum și în vederea constatării existenței și a modului de aplicare:

- a) a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit;
- b) a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de misiune de audit.

Pct.4 din Regulamentul privind controlul extern al calității auditului, aprobat prin Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.17 din 14.08.2019, conține aceeași formulare a scopului controlului extern efectuat de către Consiliu, de a gestiona sistemul de asigurare a calității auditului pentru a preveni, detecta și corecta neconformități în procesul efectuării auditului situațiilor financiare, precum și în vederea constatării existenței și a modului de aplicare a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit și misiune de audit.

Un aspect important abordat în legislația actuală privind supravegherea publică a auditului situațiilor financiare, este reglementarea frecvenței de exercitare a controlului extern al calității auditului. Potrivit art.41 (3) din Legea nr.271 din 15.12.2017, fiecare entitate de audit este supusă controlului extern al calității cel puțin o dată la 6 ani, iar entitățile care efectuează auditul la entitățile de interes public – cel puțin o dată la 3 ani.

Regulamentul privind controlul extern al calității auditului, precizează după care criteriu se va efectua programarea controalelor externe. Astfel, la pct.15 se menționează luarea în considerare a riscului atribuit fiecărei entități de audit la stabilirea programului controalelor externe. În regulamentul nominalizat sunt specificați la pct. 19 factorii de risc relevanți pentru evaluarea riscului și cuprind cel puțin următoarele:

- forma juridică de organizare și mărimea entității de audit;
- numărul misiunilor de audit;

- forma juridică de organizare, mărimea și domeniul de activitate a entității auditate;
- rezultatul controlului extern anterior;
- data ultimului control extern;
- existența măsurilor disciplinare, impuse anterior de către Comitet entității de audit și/sau auditorilor;
- informații sau sesizări parvenite de la terțe părți.

În procesul elaborării Regulamentului privind controlul extern al calității auditului au fost expuse diverse opinii referitor la numărul maxim de dosare solicitate în timpul controlului extern, precum și stabilirea duratei controlului extern. Totuși, numitorul comun la care s-a ajuns în acest caz a fost ca Consiliul nu ar trebui să limiteze controlul în acest mod, ci dimpotrivă să poată decide în funcție de riscurile identificate care va fi numărul de dosare și durata controlului extern al calității auditului. Orice limitare de acest gen, ar avea ca consecințe apariția obstacolelor administrative în executarea funcției de supraveghere publică.

De asemenea, un alt aspect important abordat în legislația actuală privind supravegherea publică a auditului situațiilor financiare, este stabilirea sistemelor eficiente de investigații și aplicarea măsurilor disciplinare pentru efectuarea necorespunzătoare a auditului. Art. 42 din Legea nr.271 din 15.12.2017 stabilește tipurile de măsuri disciplinare și modul de aplicare a acestora. Potrivit legii în cauză auditorilor și entităților de audit li se aplică următoarele măsuri disciplinare:

- ✓ retragerea certificatului de calificare al auditorului;
- ✓ suspendarea activității entității de audit sau a auditorului pentru efectuarea auditului pe o perioadă cuprinsă între 1 și 3 ani;
- ✓ declararea raportului auditorului ca fiind necorespunzător cerințelor prezentei legi și standardelor de audit;
- ✓ radierea entității de audit din Registrul public al entităților de audit;
- ✓ avertisment ori muștrare scrisă.

Măsurile disciplinare se administrează în cazul efectuării auditului concomitent, în aceeași perioadă de gestiune, și a următoarele tipuri de servicii: serviciile fiscale, inclusiv întocmirea declarațiilor fiscale, consultanță fiscală, calcularea impozitelor și a taxelor, asistență în cadrul verificărilor efectuate de către autoritățile fiscale; servicii de consultanță care prevăd participarea la gestiunea entității auditate sau la procesul decizional al acesteia, inclusiv: asistență în domeniul managementului, asistență în administrare, reorganizare și lichidare; servicii de organizare, restabilire, ținere a contabilității și de întocmire a situațiilor financiare; servicii de elaborare și implementare a procedurilor de control intern, de gestionare a riscurilor privind întocmirea și/sau verificarea informațiilor financiare și a sistemelor informaționale aferente; servicii de executare a funcției de audit intern sau a funcției cenzorului/comisiei de cenzori.

Conform informației privind piața serviciilor de audit pentru a. 2018, entitățile de audit din Republica Moldova prestează o gamă diversificată de servicii. În figura 1 este expusă situația entităților de audit în funcție de natura activităților realizate.

Tabelul 2. Clasificarea entităților de audit autohtone în funcție de activitatea desfășurată

	Numărul entităților de audit, a.2018
■ Activitate de audit	5
Servicii conexe	37
Activitate de audit și servicii conexe	66
- Nu au înregistrat activități	5

Sursa: Informația privind piața serviciilor de audit pentru anul 2018 [10]

Din informația prezentată, se poate constata că majoritatea entităților de audit în număr de 66 au practicat concomitent mai multe genuri de activități în aceeași perioadă de gestiune. Prin urmare, în afară de activitatea de auditare a situațiilor aceste entități de audit au mai fost prestate și alte servicii în a.2018. De aceea, aceste entități de audit și pe viitor trebuie să se conformeze cu noile prevederi legislative care nu permit efectuarea auditului concomitent cu serviciile menționate la art. 21 alin. (7) din Legea nr.271 din 15.12.2017, în contrar li se vor aplica măsuri disciplinare respective.

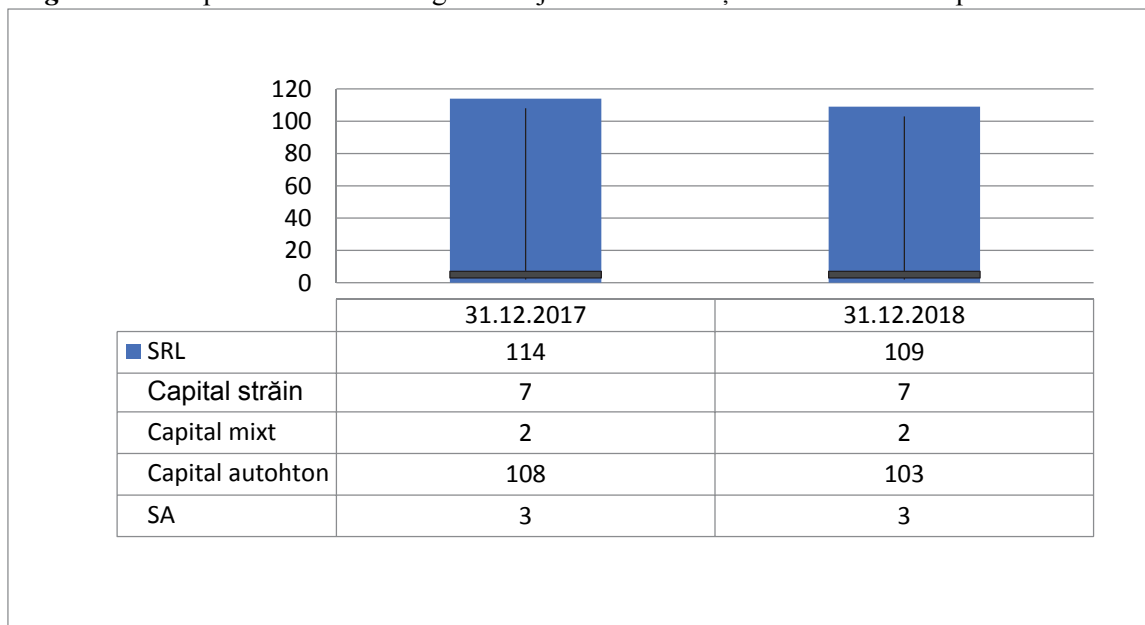
De asemenea, măsurile disciplinare li se aplică entităților de audit și auditorilor în cazul comiterii încălcărilor în procesul efectuării auditului, inclusiv a lipsei probelor de audit pentru emiterea concluziilor pe care se bazează opinia auditorului. Cantitatea, calitatea și natura probelor de audit necesare pentru expunerea opiniei auditorului sunt acumulate în conformitate cu Standardele Internaționale de Audit.

În conformitate cu prevederile art.42 din Legea nr.271 din 15.12.2017, nerespectarea cerințelor privind înregistrarea entității de audit, la fel, constituie temei pentru aplicarea măsurilor disciplinare, care au fost enumerate mai sus. Se consideră încălcări de la cerințele de înregistrare a entității de audit, devierea de la următoarele prevederi:

- entitatea de audit poate fi constituită sub formă de societate cu răspundere limitată sau societate pe acțiuni;
- peste 50% din capitalul social al entității de audit aparțin auditorilor și/sau entităților de audit rezidente sau nerezidente;
- administratorul entității de audit este un auditor;
- majoritatea membrilor organului executiv al entității de audit trebuie să fie reprezentată de auditori.

În prezent, majoritatea entităților de audit din Republica Moldova sunt constituite constituită sub formă de societate cu răspundere limitată și un număr mai mic sunt înregistrate în calitate de societate pe acțiuni. Potrivit informației privind piața serviciilor de audit pentru a. 2018, la începutul anului 2018 erau 114 societăți cu răspundere limitată care practica auditul și prestau servicii adiacente acestora, iar la sfârșitul anului numărul acestora s-a redus la 109 entități de audit. În figura 1 este prezentată această situație privind evoluția numărului entităților de audit în Republica Moldova în funcție de forma de constituire.

Figura 1. Date privind forma de organizare juridică a entităților de audit din Republica Moldova

Sursa: Informația privind piața serviciilor de audit pentru anul 2018 [10]

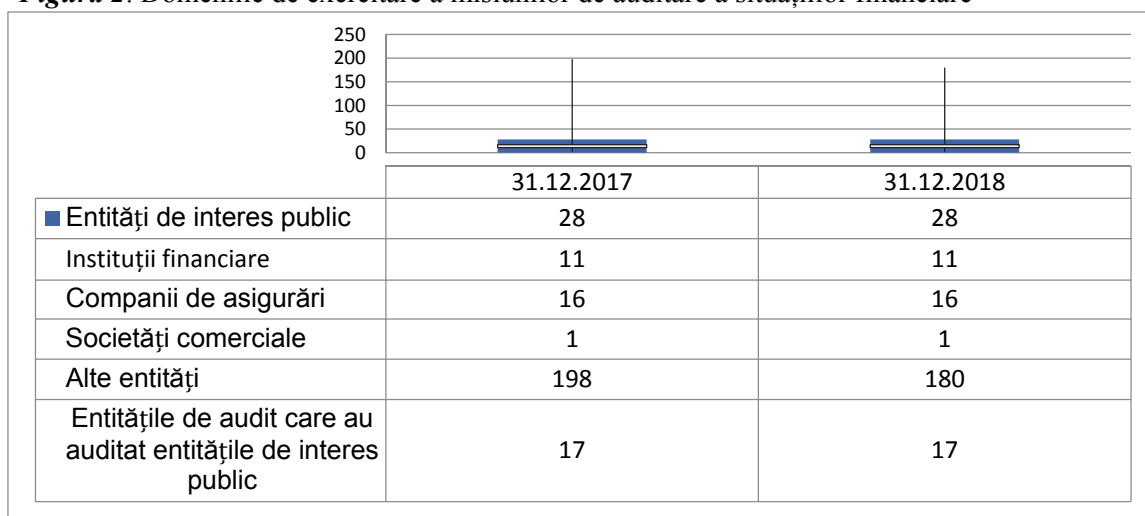
Art.8 din Legea nr.271 din 15.12.2017 stabilește doar două modalități de constituire a entităților de audit. Entitatea de audit poate fi constituită sub formă de societate cu răspundere limitată sau poate fi constituită sub formă de societate pe acțiuni. În comparație cu prevederile vechi, anume potrivit art.5 din Legea nr.61 din 16.03.2007 auditorul era în drept de a desfășura activitate de audit nu doar ca salariat al unei societăți de audit dar și în calitate de auditor întreprinzător individual sau salariat al acestuia. Totodată, potrivit prevederilor aceluiași articol societatea de audit poate fi constituită sub formă de societate cu răspundere limitată sau de societate pe acțiuni. La sfârșitul a.2018 conform Informației privind piața serviciilor de audit în Republica Moldova erau înregistrați 3 întreprinderi individuale cu capital autohton [10].

Legea nr.271 din 15.12.2017 privind auditul situațiilor financiare, prevede și alte cazuri de aplicare a măsurilor disciplinare, precum:

- neachitării plăților și a cotizațiilor de către auditori și entitățile de audit;
- constatării unor neconformități în urma efectuării controlului extern al calității;
- încălcării cerințelor de instruire profesională continuă;
- neplasării pe pagina web oficială proprie a raportului privind transparența;
- neprezentării declarațiilor respective necesare pentru actualizarea informației din Registrul public al auditorilor și Registrul public al entităților de audit.

Neprezentarea raportului privind transparența și a raportului privind respectarea procedurilor de control al calității auditului, în conformitate cu punctul g), alin (3), art. 42 din Legea privind auditul situațiilor financiare constituie temei pentru sancționare. Rapoartele privind transparența sunt elaborate de către entitățile de audit care au efectuat auditul la entitățile de interes public. În figura 2 se prezintă informația privind numărul entităților de audit care au efectuat auditul la entitățile de interes public și respectiv au elaborat rapoartele privind transparența pentru a.2018.

Figura 2. Domeniile de exercitare a misiunilor de auditare a situațiilor financiare

Sursa: Informația privind piața serviciilor de audit pentru anul 2018 [10]

Un număr impunător de misiuni de 198 privind auditarea situațiilor financiare au fost exercitate în anul 2017 și 180 de angajamente în a.2018, comparativ cu 28 de misiuni care au fost efectuate la entitățile de interes public. Prevederile legislației actuale stabilește elaborarea rapoartelor privind transparența de către toate entitățile de audit care efectuează auditul la entitățile de interes public. Acestea prezintă Consiliului și publică pe propriile pagini web oficiale, în termen de 4 luni de la sfârșitul fiecărei perioade de gestiune, raportul privind transparența, care rămâne disponibil minimum 5 ani de la data publicării.

Obligația de a prezenta Consiliului și de a publica pe propria pagină web oficială Raportul privind transparența, în termen de 4 luni de la sfârșitul fiecărei perioade de gestiune, constituie obiect al verificării conformității activității desfășurate cu cerințele Legii nr.271/2017. Această prevedere a fost luată în considerare la elaborarea Regulamentului privind controlul extern al calității auditului și ca urmare a fost inclusă ca o cerință a controlului extern al calității.

Concluzii

La inițierea procesului de aplicare în practică a noilor prevederi privind exercitarea controlul extern al calității auditului, suntem de părerea că trebuie acordată necesității stabilirii unor puncte de referință la determinarea duratei controlului extern al calității auditului și a numărului dosarelor de audit verificate. Prestabilirea unei durate fixe de exercitare a controlului extern a calității și indicarea acesteia în programul controlului extern, în opinia noastră, ar fi rațional de a fi corelat cu volumul activității entității de audit și respectiv cu numărul total al dosarelor ale entității de audit în perioada supusă controlului extern.

Rezultatele verificării compatibilității proiectului Regulamentului privind controlul extern al calității auditului sunt prezentate în Declarația de compatibilitate nr.31/02-3-3758 din 27.06.2019 emisă de Centrul de Armonizare a Legislației. Deși, în declarație se concluzionează că proiectul actului normativ și-a atins finalitatea, cu excepția unor obiecții care au fost reflectate în Sinteza propunerilor și Tabelul de concordanță, considerăm că prevederile acestuia să fie revizuite periodic ținându-se cont de experiența acumulată la exercitarea controlului extern al calității auditului.

Astfel, pentru etapă inițială de punere în aplicare a funcției de control extern al calității atribuirea calificativelor entităților de audit ar putea fi utilizată doar pentru scopuri interne, de

informare a membrilor Comitetului și a echipei executive. Ulterior, acest sistem ar putea fi îmbunătățit ținând cont de experiența țărilor mai dezvoltate.

Bibliografie

1. Legea privind auditul situațiilor financiare nr.271 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17 din 12.01.2018.
2. Legea nr. 112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 185-199 din 18.07.2014.
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului de activitate al Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.807 din 20.08.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.321-332 din 24.08.2018.
4. Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate. [online]. Disponibil: [http // eur-lex.europa.eu](http://eur-lex.europa.eu).
5. Manual de Standarde Internaționale de Audit și Control de Calitate. Codul Etic al Profesioniștilor Contabili [online]. Disponibil: [http // www.minfin.md](http://www.minfin.md).
6. Manual de Reglementări Internaționale de Audit, Asigurare și Etică [online]. Disponibil: [http: // www.minfin.md](http://www.minfin.md).
7. Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.15 din 06.08.2019 privind aprobarea Normelor de pregătire profesională a stagiariilor în audit; [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.
8. Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.16 din 14.08.2019 privind aprobarea Regulamentului cu privire la certificarea auditorilor [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.
9. Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.17 din 14.08.2019 privind aprobarea Regulamentului privind controlul extern al calității auditului [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.
10. Informația privind piața serviciilor de audit pentru anul 2018 [online]. Disponibil: <http://cspa.md>.

ACCEPȚIUNI ALE CONCEPTULUI DE STABILITATE FINANCIARĂ ÎN SECTORUL CORPORATIV

CONCEPTS OF THE TERM FINANCIAL STABILITY IN THE CORPORATE SECTOR

*Neli MUNTEAN, PhD, associate professor,
AESM, Chisinau, Republic of Moldova, nelimuntean8@gmail.com*

Abstract

The problem of the financial stability evaluation has a significant importance in the field of the management theory and practice, internal planning and control of the enterprise. The study of different approaches regarding the financial stability concept is characterised by a large variety of theoretical and applicative definitions. It is impossible to formulate some recommendations of financial stability analysis or/and assessment in corporate sector without knowing the justified essence of financial stability concept. In the work hereby, a new concept of financial stability in the corporate sector has been elaborated, approved and proposed for use, generated by the intent to increase the efficacy of the whole process in the field. To achieve the purpose of the research, the dialectical method with its inherent processes was used. The presence of these aspects of scientific investigation gives the article originality and update.

Key words: financial stability, corporate sector, sustainable development, solvency, risk.

JEL Classification: O17, B5, M410.

INTRODUCERE

Având în vedere profundele transformări care au avut loc în ultimele decenii sub acțiunea puternicei mișcări de inovare tehnologică, liberalizare și globalizare în economia națională, realizarea stabilității financiare constituie una din noile provocări în sectorul corporativ căreia trebuie să-i facă față economiile contemporane.

În țările cu economie dezvoltată conceptul de stabilitate financiară în teoria economică a apărut pentru prima dată în a doua jumătate a secolului XIX – prima pătrime a secolului XX, anume atunci, când în gospodăriile țărănești din aceste țări au început rapid să se dezvolte relațiile de capitalism. Sensul teoriei stabilității unei gospodării mici, consta în faptul de a demonstra că capitalismul asigură un progres pentru gospodăriile țărănești mici, având prioritate față de cele mari, și constituie una dintre cele mai stabile forme de gospodărire (gestiune). Întemeietorii acestei teorii sunt economiștii: Jerome Klapka, L. Brentano [4]. În Europa Centrală și de Est, din cauza mai multor factori, în special din cauza: situației geopolitice, a sistemului economic introdus, această temă de cercetare a început a fi studiată abia în anii 1990.

Pentru prima dată noțiunea de stabilitate financiară în literatura rusească a fost întâlnită în lucrările savanților A.P. Zuțilina și A.D. Sheremet [34].

Deci, tratarea problematicii stabilității financiare în sectorul corporativ nu constituie un element de noutate pentru știința economică, dar atenția de care se bucură aceasta din partea specialiștilor în ultima perioadă este una deosebită.

Scopul și obiectivele articolului constau în generalizarea principiilor teoretice, evidențierea și gruparea celor mai reușite abordări și definiții cu privire la noțiunea „stabilitate financiară”, argumentarea conținutului economic al unei asemenea categorii ca „stabilitatea financiară în sectorul corporativ”.

În procesul cercetării s-a aplicat metoda universală a dialecticii și procedeele acesteia: inducția și deducția, analiza și sinteza, abstracția științifică, analogia, corelarea, precum și cele ale analizei economice de prelucrare a informației: compararea, gruparea, etc. Drept bază teoretică și metodologică de cercetare au servit lucrările fundamentale ale savanților din Europa, S.U.A., statele C.S.I. și din alte țări, actele normative și legislative ale Republicii Moldova, etc.

METODOLOGIE ȘI DATE

Pentru a atinge scopul articolului din punct de vedere metodologic, în procesul cercetării au fost utilizate metodele de cercetare (cantitative și calitative) în directă corelație cu teoriile întreprinderii (semnalului, legitimității, contingenței, instituțională). Totodată au fost utilizate așa metode ca: documentarea, analiza comparativ-critică asupra literaturii, analiza documentară, abordarea pozitivistă, abordarea constructivistă, metode statistice de analiza.

Au fost analizate peste 50 de definiții cu privire la noțiunea „stabilitate financiară” ale savanților din Europa, S.U.A., statele C.S.I. și din alte țări, actele normative și legislative ale Republicii Moldova, etc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza literaturii a arătat că încă nu există o definiție conceptuală consecventă a fenomenului de stabilitate financiară. În lucrările științifice există anumite particularități privind definirea stabilității financiare, drept urmare, abordările respective au fost împărțite condițional în trei grupuri de autori care:

1) asociază conceptul dat cu solvabilitatea unei entități și înțeleg stabilitatea financiară ca fiind rezultat al activității entității realizată prin intermediul unei utilizări și distribuirii eficiente a resurselor financiare. Astfel, conform acestei abordări, stabilitatea financiară, echivalată cu noțiunea de solvabilitate, este plasată involuntar într-o considerație plană, unilaterală, care, în opinia autorului, nu este pe deplin corectă. Trebuie să conchidem, deci, că stabilitatea financiară a unei entități nu poate fi analizată doar din perspectiva solvabilității, deoarece, conceptul de stabilitate financiară include deopotrivă și adaptarea entității în condiții de variație a factorilor externi și interni, cât și modul de confruntare cu aceste variații (antagonismul), astfel încât să mențină dezvoltarea în dinamică a entității în concordanță cu toate sarcinile ce i-au fost atribuite. De aceea, atunci când este estimat nivelul stabilității financiare, este necesar să se ia în considerare toți factorii care o afectează.

2) consideră că stabilitatea financiară este strâns legată de conceptul de dezvoltare durabilă și este una dintre cauzele care o determină. Ei asociază conceptul de stabilitate financiară cu procesul de desfășurare a unei activități economice. În opinia autorului, prin această abordare, esența stabilității financiare este dezvăluită mai detaliat. Deoarece accentul nu este pus doar pe calculul solvabilității, adică pe capacitatea entității de a-și onora obligațiile, dar și pe posibilitatea acesteia de a se recomanda creditorilor pe viitor. În plus, această abordare ia în considerare și adaptarea entității în condiții de variație a factorilor externi și interni, cât și modul de confruntare cu aceste variații, fără a perturba activitatea acesteia, adică modalități de minimizare a riscurilor în vederea soluționării sarcinilor prestabilite.

3) definirea stabilității financiare prin intermediul conceptelor de echilibru și risc. Această abordare este cea mai puțin dezvoltată, dar este foarte interesantă și merită o atenție la fel de mare precum cele descrise mai sus. Abordarea respectivă tratează stabilitatea financiară ca fiind mecanismul de protecție al entității împotriva riscurilor. Într-o economie de piață, orice entitate este expusă la tot felul de riscuri care îi pot afecta stabilitatea financiară. Vectorul accețiunii respective invocă un nivel de permisibilitate companiei în procesul de minimizare a riscurilor asociate

activităților sale. Dar, din moment ce abordarea dată nu este încă suficient de dezvoltată, în opinia autorului, ar trebui, mai degrabă, să fie inclusă în a doua abordare, decât izolată ca fiind una separată. Optimizarea și minimizarea riscurilor privind reducerea stabilității financiare a unei entități este necesară pentru ca activitatea entității pe termen lung să nu fie perturbată și aceasta să își îndeplinească toate obiectivele curente și strategice.

Tabelul 1: Gruparea celor mai reușite abordări, definiții și noțiuni cu privire la risc în funcție de conținutul acestora

Autorul	Definiția
GRUPA I	
<i>Pink et. al. 2007</i>	Indicatorii stabilității financiare măsoară capacitatea entității de a genera resurse financiare necesare pentru a acoperi activele, a achiziționa noi tehnologii și pentru a răspunde creșterii cererilor de servicii. [29]
<i>Abryutina M.S., Grachev A.V., 2007</i>	Esența stabilității financiare constă în solvabilitatea companiei. [1]
<i>Fedotova M. A., Belykh L. P., 2011</i>	Stabilitatea financiară pare a fi o anumită stare a conturilor entității, care garantează solvabilitatea ei permanentă. [3]
<i>A.G. Gryaznova, E.N. Vyborovoi, S.L. Lenskoy, 1999</i>	Poziția financiară a unei entități este considerată stabilă dacă cel puțin 50% din resursele financiare necesare pentru desfășurarea activităților sunt acoperite cu surse proprii, dacă resursele financiare sunt utilizate eficient, dacă este respectată disciplina financiară, de credit și cea contabilă, cu alte cuvinte dacă entitatea este solvabilă. [17]
<i>Gilyarovskaya L.T., Vekhoreva A.A., 2003</i>	Stabilitatea financiară trebuie să fie garantată prin solvabilitatea și bonitatea entității ca urmare a activităților sale caracterizate prin formarea, distribuția și utilizarea eficientă a resurselor financiare. [18]
GRUPA II	
<i>Sheremet A.D.Negashev, A., 2008</i>	Stabilitatea financiară este una dintre cele mai importante caracteristici ale situației financiare a entității.[34]
<i>Sheremet A.D., 2017</i>	Stabilitatea financiară a unei entități nu poate fi materializată doar prin solvabilitatea acesteia, ci și prin perspectiva viitorului, adică prin capacitatea entității de a-și dovedi eficacitatea. Cu alte cuvinte, capitalul propriu al unei întreprinderi poate fi considerat ca fiind acea marjă de siguranță a activităților sale în viitor și o garanție pentru creditorii. [35]
<i>Efimova, O.V., 2011</i>	Stabilitatea financiară este una dintre cele mai importante caracteristici ale situației financiare a unei entități. [13]
<i>Thomson 2005</i>	Stabilitatea afacerilor pentru antreprenori nu reflectă doar probabilitatea succesului afacerii, ci și capacitatea acesteia de a atinge obiectivele antreprenoriale, cum ar fi crearea de bogăție. [36]
<i>MDFL 2011</i>	Stabilitatea financiară reprezintă punctele tari și slabe ale unei anumite investiții (activități). [28]
<i>Kovalev, V.V., M. Melnik, 2007</i>	Stabilitatea financiară a unei entități presupune activitatea acesteia într-o perspectivă pe termen lung. [22]
<i>Lusthaus 2002</i>	Stabilitatea financiară pe termen scurt, în mare măsură, depinde de cât de eficient entitatea gestionează numerarul. Abilitatea unei entități de a crește necesarul de fonduri pentru a-și îndeplini cerințele funcționale pe termen scurt, mediu și lung. [25]
<i>Adrien M., Lusthaus C., 1999</i>	Condițiile existenței unei stabilități financiare sunt multiple: surse de finanțare, flux de numerar pozitiv, excedent financiar. [2]
<i>Business and Personal Finance Dictionary, 2009</i>	Abilitatea unei entități de a-și continua exercitarea obiectivelor operaționale și de a-și realiza misiunea pe termen lung. [7]
<i>Ledgerwood J., 1999</i>	Abilitatea de a acoperi costurile cu veniturile obținute. [26]
<i>Allison M., Kaye J, 2005</i>	Afacere ce presupune costuri minime pentru desfășurarea activităților conexe. [3]

Autorul	Definiția
<i>Kul'baka 2009</i>	Prin stabilitatea economică a unei entități de producție ar trebui să fie înțeleasă caracteristica statică a fenomenului, adică abilitatea subsistemului economic la un moment dat de a-și menține integritatea și, în același timp, să creeze premisele dezvoltării durabile chiar și în condițiile influențelor negative ale factorilor de mediu. [24]
<i>G. Savickaya, 2012</i>	Situația financiară a organizației este caracterizată printr-un sistem de indicatori ce sunt mențiți să reflecte starea capitalului în procesul de circulație a acestuia, precum și capacitatea unei entități economice de a-și finanța activitățile pentru un punct fix în timp. [31,32,33]
<i>Arutyunov Yu.A., 2009</i>	Cea mai importantă caracteristică a nivelului potențialului financiar al unei entități este stabilitatea financiară. Stabilitatea financiară este indicatorul final care caracterizează situația financiară a întreprinderii per ansamblu. [5]
GRUPA III	
<i>Mouriaux, Foulcher-Darwish 2006</i>	O abordare bazată pe valoarea netă la risc pune în lumină determinanții unei structuri de finanțare sănătoase și încurajează dezvoltarea unei abordări active de prevenire a problemelor de finanțare ale întreprinderilor. [27]
<i>Crowther D., Aras G., 2009</i>	Stabilitatea financiară ca fiind o componentă a dezvoltării durabile este definită în termeni de rentabilitate recomandată pentru nivelul de risc asumat. [9]
<i>Yudanov A. Yu., 2007</i>	Abilitatea de a depăși cu succes fenomenele negative pe termen lung în viața economică. [38]
<i>A. P. Gradova, I.V. Ershova, I.V. Martynyuk, K.A. Raitskogo E.A. Utkina, 2005</i>	Analiza stabilității financiare presupune mecanismul de protecție al entității față de riscuri. Pentru analiza cantitativă a stabilității financiare, acești autori consideră că trebuie utilizate în mod extensiv modelele corelațional-regresive ale relațiilor factoriale. [19]
<i>Fomina I.B., Tabakov A.N., 2017</i>	Evidențiază ca fiind un factor important în determinarea stabilității financiare a unei entități, eficiența utilizării capitalului împrumutat, calculată pe baza efectului de levier financiar. În opinia lor, atunci când se analizează capitalul împrumutat, este necesar să se evalueze nivelurile eficienței sale de utilizare, pe baza nu numai a rezultatelor activităților de bază, ci și luarea în considerare a operațiunilor legate de alte tipuri de activități. [15]
<i>Ionova A.F., Selezneva N.N., 2006</i>	Conceptul de "stabilitate financiară a entităților" este studiat prin prisma stării resurselor financiare, distribuției și utilizării acestora, care asigură dezvoltarea entităților bazate pe creșterea profitului și a capitalului, menținând în același timp solvabilitatea și bonitatea în condițiile unui risc acceptabil. [21]
<i>Bocharov V.V., 2005</i>	Stabilitatea financiară a entității depinde de starea resurselor sale financiare, care asigură dezvoltarea întreprinderii în principal prin intermediul surselor proprii, menținând în același timp solvabilitatea și bonitatea cu un nivel minim de risc antreprenorial. [6]

Sursa: *Elaborat de autor*

Deci, drept urmare a analizei a peste 50 de definiții, putem conchide că în literatura occidentală conceptul de stabilitate financiară în sectorul corporativ nu este strict definit. Majoritatea autorilor acordă atenție indicatorilor stabilității în contextul perspectivei pe termen lung.

Definirea conceptului de stabilitate prin intermediul solvabilității predomină la autorii vorbitori de limba rusă. În timp ce în țările industrial dezvoltate problema stabilității în sectorul corporativ este examinată mai întâi de toate în corelație cu puterea de concurență și posibilitatea de a nu intra în faliment. În literatura din occident o entitate stabilă este entitatea ce deține o înaltă pondere pe piață, în condițiile obținerii unui nivel înalt al performanțelor

Totuși, trebuie de subliniat faptul că atât autorii vorbitori de limbă rusă, cât și cei de limba engleza consideră că indicatorii externi ai stabilității financiare sunt competitivitatea și atractivitatea investițiilor, în contextul viabilității financiare.

Totodată, analiza accepciunilor privind conceptul de stabilitate financiară în sectorul corporativ este de neconceput fără un studiu pertinent al legăturii dintre conceptul de stabilitate financiară și cel de dezvoltare durabilă.

Astfel, autorul a examinat conceptul de stabilitate financiară în contextul dezvoltării durabile a unei entități, presupunând că dezvoltarea durabilă a unei entități este un fel de funcție a diferitelor elemente (cum ar fi cele de mediu, sociale, economice, structurale), dintre care una este stabilitatea financiară. În cadrul analizei morfologice a definițiilor stabilității financiare și dezvoltării durabile a unei entități, autorul a studiat următoarele concepte legate de această idee: echilibru; dezvoltare; durabilitate. Autorul propune următoarea reprezentare a modului de corelare între stabilitatea financiară și dezvoltarea durabilă în sectorul corporativ:

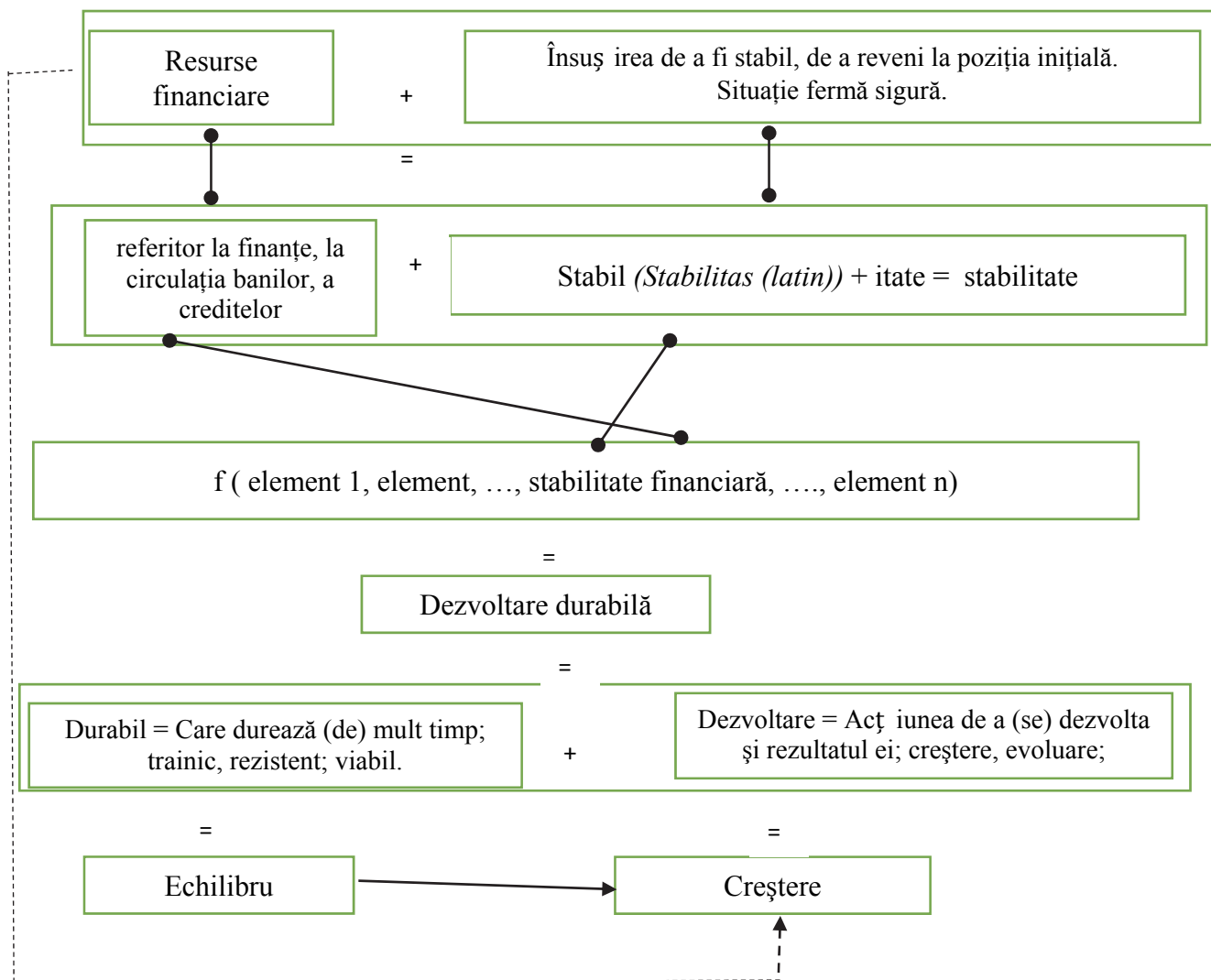

Figura 1. Reprezentarea modului de corelare între stabilitatea financiară și dezvoltarea durabilă în sectorul corporativ

Sursa: elaborat de autor.

Totodată, în continuare autorul a realizat definirea și analiza lexicografică a conceptului de stabilitate financiară în sectorul corporativ. În cadrul acestei analize au fost investigate următoarele concepte: stabilitate; dezvoltare durabilă; solvabilitate; echilibru; durabilitate, etc. Rezultatele analizei lexicografice a definițiilor sunt prezentate în fig.2. (vezi figura 2)

Definirea și analiza lexicografică a conceptului de stabilitate financiară permite prezentarea corelației funcționale între conceptele analizate:

- 1) "Stabilitatea financiară" este un factor de realizare a "dezvoltării durabile". "Echilibrul", "creșterea" și "elasticitatea" definesc nivelul stabilității financiare.
- 2) "Creșterea", "echilibrul" și "elasticitatea" oferă "stabilitate". "Prudența" reprezintă baza pentru "creștere", dar "durabilitatea" - pentru "echilibru". «Siguranța» presupune «elasticitate».
- 3) "Competența financiară" este un rezultat direct al "durabilității", "prudenței" și "siguranței".
- 4) Solvabilitatea unei entități este "capacitatea de a onora datoriile" și depinde de "competența financiară" a entității, adică de capacitatea de a lua decizii îndrăznețe și orientate spre obiectiv, pentru a fi rezistent la factorii care influențează. În plus, "falimentul", în conformitate cu legislația Republicii Moldova, este una dintre hotărârile judecătorești irevocabile în cadrul procedurilor judiciare privind "insolvabilitatea".
 - 1) judicare privind "insolvabilitatea".

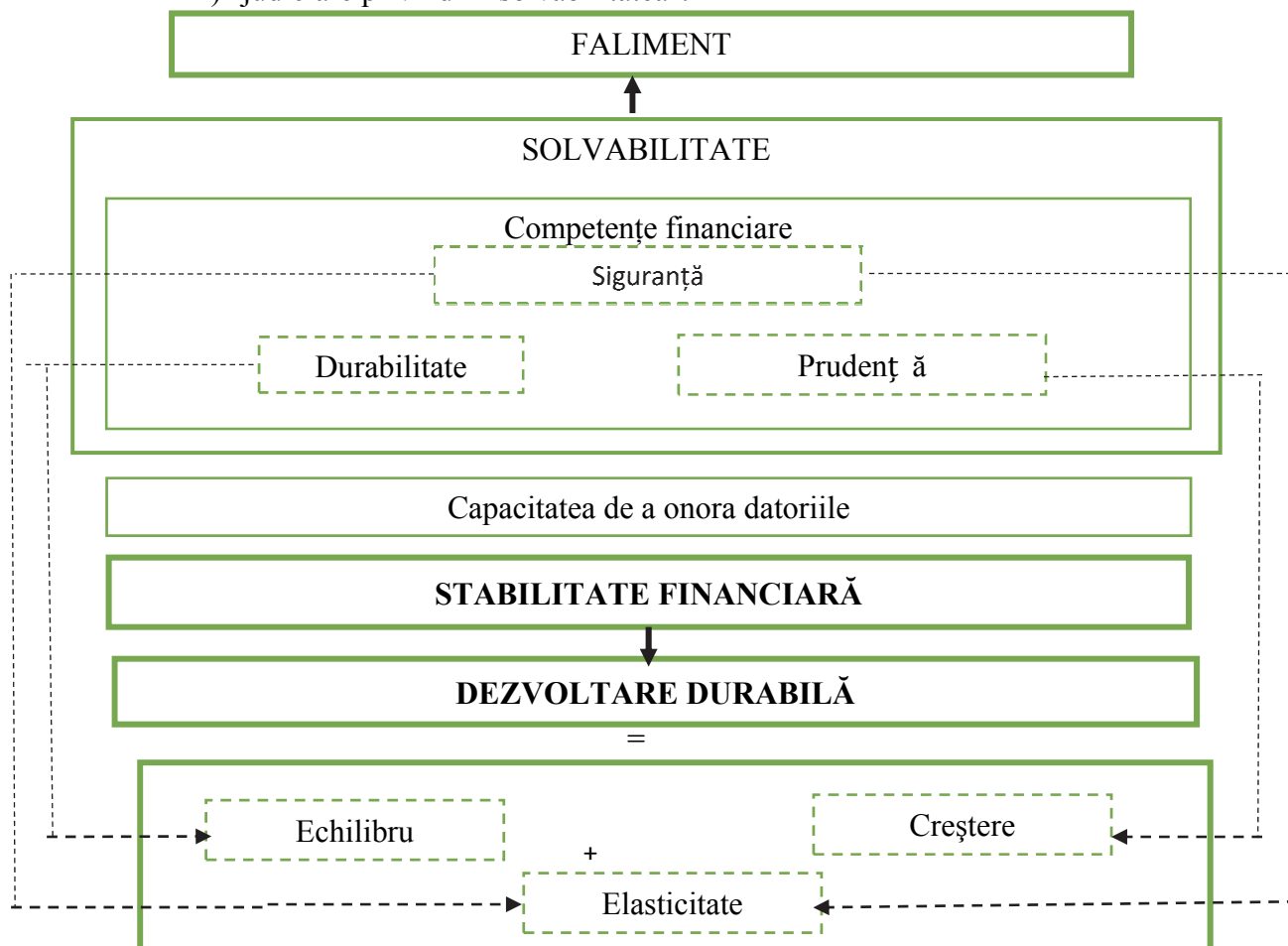

Figura 2. Definierea și analiza lexicografică a conceptului de stabilitatea financiară în sectorul corporativ

Sursa: elaborat de autor

În cursul cercetărilor efectuate de autor, acesta a ajuns la concluzia că *stabilitatea financiară în sectorul corporativ presupune o astfel de distribuire și utilizare a resurselor financiare care să permită asigurarea echilibrului pe o perioadă scurtă de timp și asigurarea unei dezvoltări durabile pe o perioadă lungă de timp.*

De stabilitatea financiară depinde stabilitatea entității în ansamblu. Or, datorită prezenței unei multitudini de abordări privind studiul stabilității financiare, are loc o recodificare constantă a priorităților, care, în opinia autorului, afectează în mod negativ nu doar activitatea entității, ci și economia întregii țări.

CONCLUZII

Deci, drept urmare a analizei a peste 50 de definiții, putem conchide că în literatura occidentală conceptul de stabilitate financiară în sectorul corporativ nu este strict definit. Majoritatea autorilor acordă atenție indicatorilor stabilității în contextul perspectivei pe termen lung.

Definirea conceptului de stabilitate prin intermediul solvabilității predomină la autorii vorbitori de limba rusă. În timp ce în țările industrial dezvoltate problema stabilității în sectorul corporativ este examinată mai întâi de toate în corelație cu puterea de concurență și posibilitatea de a nu intra în faliment. În literatura din occident o entitate stabilă este entitatea ce deține o înaltă pondere pe piață, în condițiile obținerii unui nivel înalt al performanțelor

Totuși, trebuie de subliniat faptul că atât autorii vorbitori de limbă rusă, cât și cei de limba engleza consideră că indicatorii externi ai stabilității financiare sunt competitivitatea și atractivitatea investițiilor, în contextul viabilității financiare.

Astfel, drept rezultatul analizei morfologice și lexicografice a conceptului de stabilitate financiară în sectorul corporativ autorul propune următoarea definiție a stabilității financiare: *stabilitatea financiară în sectorul corporativ presupune o astfel de distribuire și utilizare a resurselor financiare care să permită asigurarea echilibrului pe o perioadă scurtă de timp și asigurarea unei dezvoltări durabile pe o perioadă lungă de timp.*

REFERINȚE

- [1] Abryutina M.S., Grachev A.V., Analiz finansovo-ekonomicheskoi deyatel'nosti predpriyatiya [Analyzing the financial and business activities of the entity]. Moscow, Delo i servis Publ., 2007.
- [2] Adrien M., Lusthaus C., Enhancing organizational performance. – Ottawa: International Development Research Centre, 1999.
- [3] Allison M., Kaye J. Strategic planning for nonprofit organizations. – New Jersey :Wiley, 2005.
- [4] Allen, W., Wood, G., Defining and Achieving Financial Stability, în "Journal of Financial Stability", Vol.2, Issue 2, 2006. p. 152-172.
- [5] Arutyunov Yu.A., Financial management. M. : INFRA-M, 2009.
- [6] Bocharov V.V., Finansovy analiz [Financial analysis]. St. Petersburg, Piter Publ.
- [7] Business and Personal Finance Dictionary [Electronic resource] / Loan Finance dictionary,2009.- http://special-loans.com/dictionary.asp?t=financial_viability. – Resource described 2009. 12.june
- [8] Businessdictionary. Corporation. <http://www.businessdictionary.com/definition/corporation.html> (vizitat 16.09.2019).
- [9] Crowther D., Aras G., Corporate Social Responsibility [Electronic resource] / Book portal, 2009. – www.book.boon.com. – Resource described 2009. (vizitat 16.09.2019).
- [10] Directiva 2013/34/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26.06.2013 privind situațiile financiare anuale, situațiile financiare consolidate și rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi, de modificare a Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivelor 78/660/CEE și 83/349/CEE ale Consiliului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 182/19 din 29.06.2013
- [11] Dronov, R.; Reznik, A.; Bunina, J., Companie's financial analysis, Finance (4): 18-23.2006.
- [12] Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Dex'09. În: webdex.ro/corporație. București: (vizitat 22.02.2012). <http://dexonline.ro/>, (vizitat 28.09.2019).

- [13] Efimova, O.V., *Finansovyy analiz: sovremennyy instrumentariy dlya prinyatiya ekonomicheskikh resheniy: Uchebnik / O.V. Efimova. - M.: Omega-L, 2011.*
- [14] Fedotova M. A., Belykh L. P., *Opreделение obyema kreditnykh sredstv, obespechivayushchego finansovuyu ustoychivost sel'skokhozyaystvennykh organizatsiy [Determination of the volume of loans to maintain financial sustainability of agricultural organizations]. Vestnik Ulyanovskoy gosudarstvennoy selskokhozyaystvennoy akademii – Vestnik of Ulyanovsk State Agricultural Academy, 2011, no. 4, p. 143–146.*
- [15] Fomina I.B., Tabakov A.N., *Analysis of the effectiveness of the use of borrowed capital as a tool to ensure the financial sustainability of the organization // Science and education: economy and economics; entrepreneurship; law and management, 2017. № 11 (90). p. 13-16.*
- [16] *Finansy organizatsiy (predpriyatiy) // Pod red. Kolchinoy N.V. 4-e izd., pererab. i dop. - M.: Yuniti-Dana, 2007. - 383 s.*
- [17] *Антикризисный менеджмент / edited by prof. A.G. Gryaznova. M.: Association of authors and publishers "TANDEM". Publishing house EKMOС, 1999.*
- [18] Gilyarovskaya L.T., Vekhoreva A.A., *Analiz i otsenka finansovoi ustoichivosti kommercheskogo predpriyatiya [An analysis and assessment of the financial viability of a commercial enterprise]. St. Petersburg, Piter Publ., 2003.*
- [19] Gradov A.P., *National economy: textbook / A.P. Gradov; Piter Publishing House, 2005. 140 p.*
- [20] Gilyarovskaya L.T., Endovitskaya A.V. *Analiz i otsenka finansovoi ustoichivosti kommercheskikh organizatsii [Analyzing and assessing the financial sustainability of profit-making entities]. Moscow, YUNITI-DANA Publ., 2006.*
- [21] Ionova A.F., Selezneva N.N., *Finansovyi analiz [Financial analysis]. Moscow, Velbi, Prospekt Publ., 2006.*
- [22] Kovalev V.V., *Finansovyi analiz [Financial analysis]. Moscow, Finansy i statistika Publ., 2007.*
- [23] Korechikov Yu.V., Ivanov S.V., Rogov N.I., *Ustoychivost' integrirrovannykh struktur //Naukovedenie. Elektronnyy zhurnal. - 2013. - №5. (Rezhim dostupa: <http://naukovedenie.ru/PDF/80evn513.pdf>). Identifikatsionnyy nomer stat'i v zhurnale: 80EVN513.*
- [24] Kul'baka, N. 2009. *Evaluation of companies' financial viability. Available from Internet: <http://masters.donntu.edu.ua/2002/fem/kulbaka/lib/library.htm>*
- [25] Lusthaus, C. 2002. *Organizational assessment. Ottawa: International Development Research Centre. 191 p. <https://www.idrc.ca/en/book/organizational-assessment-framework-improving-performance>*
- [26] Ledgerwood J. *Microfinance handbook. – Washington: The World Bank, 1999.*
- [27] Mouriaux, F.; Foulcher-Darwish, S. 2006. *Corporate equity and financial stability: an approach based on net worth at risk. Available from Internet: <http://www.eccbso.org/pubblica/pubblizzazioni/Study%20Group/etud4_0506.pdf>*
- [28] MDFL. *Development Impact Dashboard 2018 Method-ology (MDFL) [online] [accessed 1 December 2011] Available from Internet: < <https://www.mdif.org/wp-content/uploads/2018/10/Impact-Dashboard-2018-Methodology.pdf>>.*
- [29] Pink, H.; Imtiaz, D.; McGillis Hall, L.; Mckillop, I. 2007. *Selection of Key Financial Indicators: A Literature, Panel and Survey Approach. Available from Internet: <<http://www.longwoods.com/content/18661>>.*
- [30] Sergeev I.V. *Ekonomika predpriyatiya. - M.: Finansy i statistika, 2000. - 166 s.*
- [31] Savitskaya G.V. *Metodika kompleksnogo analiza khozyaystvennoy deyatel'nosti.- M.: Infra, 2007, 256 p.*
- [32] Savitskaya G.V. *Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. M.: Infra, 2005, 310 s.*
- [33] Savitskaya G. V. *Pokazateli finansovoy effektivnosti predprinimatel'skoy deyatel'nosti: obosnovanie i metodika rascheta [Indicators of financial efficiency of entrepreneurial activities: justification and the methodology for calculation]. Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika – Economic Analysis: Theory and Practice, 2012, no. 39, pp. 14–22.*
- [34] Sheremet A.D, *Metodika finansovogo analiza deyatel'nosti kommercheskikh organizatsiy. Izdatel'stvo: Infra-M, 2014. ISBN: 978-5-16-003068-5.*
- [35] Sheremet A. D, *Analiz i diagnostika finansovo-khozyistvennoy deyatel'nosti predpriyatiya [Analysis and diagnostics of company financial and economic activities]. Moscow: INFRA-M, 2017.*
- [36] Thomson, A. 2005. *Dimensions of business viability. Available from Internet: < http://bestentrepreneur.murdoch.edu.au/Understanding_Dimensions_of_Business_Viability.pdf>*
- [37] *The Concise Oxford Dictionary. Tenth London Book, Edition (1999, revised 2001), 432p.*
- [38] Yudanov A. Yu., *Predprinimatel'skiy risk kak dvigatel' evolyutsii rossiyskoy ekonomiki [Entrepreneurial risk as a determinant of the Russian economy evolution]. Finansy, dengi, investitsii – Finance, Money, Investments, 2007, no. 2, pp. 11–24.*

ASPECTELE CONTABILITĂȚII IMOBILIZĂRILOR NECORPORALE LA ORGANIZAȚIILE NECOMERCIALE

ACCOUNTING ASPECTS OF INTANGIBLE ASSETS TO NON- COMMERCIAL ORGANIZATIONS

Lidia CAUȘ, dr., conf.univ.

*Academia de Studii Economice din Moldova, 61 str. Banulescu-Bodoni, MD-2005, Chișinău,
R.Moldova, t.022224128, caus.lidia.ion@ase.md*

Abstract. *In order to perform their statutory activities, the non-profit organizations use various intangible assets that they possess. In accounting practice of these organizations, there are a lot of problems with intangible assets accounting. The process of intangible assets bookkeeping involves solving multiple issues regarding recognition, measurement, the use of bookkeeping account intangible assets. In order to solve the mentioned problems it is recommended: the concretization of recognition and measurement of intangible assets in accordance with the specific activity of non-profit organizations and presentation of accounting records schemes of intangible assets based on specific features of non-commercial entities. In this article are exposed some proposals related improving to the intangible assets accountancy in non-profit organizations, which will lead to the providing of some true and objective information to information users.*

Key words: *non-commercial organization, intangible assets, special purpose resources, expenses related to special destination objects, income related to special destination objects.*

JEL: *M*

INTRODUCERE

Activitatea organizațiilor necomerciale este îndreptată spre realizarea ideilor și soluționarea problemelor cetățenilor, atingerea unor scopuri de utilitate publică, cum ar fi cele sociale, educaționale, filantropice etc. **Aceste entități au alt scop decât obținerea profitului, iar venitul obținut se utilizează doar în scopuri statutare concrete, pentru realizarea obiectivelor statutare și nu poate fi distribuit fondatorilor, membrilor sau angajaților entității.** Imobilizările necorporale reprezintă elemente contabile importante antrenate în activitatea entităților. Contabilitatea imobilizărilor necorporale este specifică și implică multe particularități în cadrul organizațiilor necomerciale, care nu sunt studiate în literatura de specialitate. Reglementările contabile actuale nu stabilesc în mod explicit schemele de înregistrări contabile aferente mișcării imobilizărilor necorporale. Această situație complică modul de contabilizare a imobilizărilor necorporale în organizațiile necomerciale și nu asigură în deplină măsură veridicitatea, transparența, comparabilitatea informațiilor contabile.

PROBLEME ȘI SOLUȚII

Crearea și existența organizațiilor necomerciale este o consecință a realizării dreptului la asociere, realizată prin libertatea opiniei, exprimării și întrunirilor etc. Organizația necomercială este o persoană juridică al cărui scop principal este altul decât obținerea de profit. Aceste organizații activează în baza finanțărilor cu destinație specială, cum ar fi granturi, donații, sponsorizări, taxe de aderare, contribuțiile membrilor etc. Organizațiile necomerciale în conformitate cu Legea contabilității **și raportării financiare** sunt obligate să țină evidența, parcurgând toate etapele ciclului contabil. Activitatea aceste organizații determină particularități în

modul de întocmire a politicilor contabile, contabilizarea elementelor contabile și conținutul informației situațiilor financiare. Pentru desfășurarea activităților sale statutare organizațiile necomerciale utilizează diverse active printre care imobilizările necorporale, cum ar fi programe informatice, licențe, drepturi de autor, embleme, mărci etc.

În conformitate cu specificul activității organizațiilor necomerciale în cadrul contabilității imobilizărilor necorporale trebuie soluționate multiple aspecte problematice care vizează recunoașterea, evaluarea, înregistrarea existenței și mișcării imobilizărilor necorporale în conturile contabile. În prezent abordările contabile privind evidența imobilizărilor necorporale nu îndeplinesc necesitățile moderne ale organizațiilor necomerciale. Entitățile întâmpină dificultăți la contabilizarea imobilizărilor necorporale în conformitate cu activitățile statutare, ceea ce face dificilă gestionarea eficientă a imobilizărilor necorporale de către managementul financiar.

La contabilizarea imobilizărilor necorporale respectivele organizații aplică principiile de bază și regulile stabilite în Legea contabilității și raportării financiare [1], Standardul Național de Contabilitate (SNC) „Imobilizări necorporale și corporale” [2], Planul general de conturi contabile [3], Indicațiile metodice privind particularitățile contabilității în organizațiile necomerciale [4] și alte acte normative.

Conform standardului de contabilitate imobilizările necorporale reprezintă imobilizări nemonetare care nu îmbracă o formă materială, identificabile și controlabile de entitate [2]. Astfel, imobilizările necorporale sînt utilizate de entitatea necomercială în activitatea sa statutară și misiuni speciale finanțate ce corespund obiectivelor statutare, precum și în activități economice.

Organizația necomercială, în baza planului general de conturi contabile poate să elaboreze planul de conturi propriu de lucru, ținînd cont de prevederile Indicațiilor metodice. Acesta trebuie să cuprindă conturile sintetice, subconturile și conturile analitice necesare pentru evidența elementelor contabile ale organizației. În conformitate cu Planul general de conturi contabile pentru evidența imobilizărilor necorporale pot fi folosite următoarele conturi: 111 “Imobilizări necorporale în curs de execuție”, 112 “Imobilizări necorporale în exploatare”, 113 “Amortizarea imobilizărilor necorporale” [3].

În dependență de sursele de proveniență imobilizările necorporale pot fi primite în calitate de sponsorizări sau donații, de la fondatorii sau membrii organizației cu titlu gratuit sau pot fi procurate din sursele proprii ale organizației. În organizațiile necomerciale apar particularități aferente contabilității imobilizărilor necorporale primite cu titlu gratuit sau procurate din contul diferitor surse de finanțare pentru transmitere altor beneficiari. Aceste imobilizări necorporale pot fi înregistrate ca active în conturi bilanțiere, doar în cazul respectării criteriilor de recunoaștere stabilite de standardele de contabilitate.

Modul de contabilizare a imobilizărilor necorporale în organizațiile necomerciale este reglementat de SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [2] și Indicațiile metodice privind particularitățile contabilității în organizațiile necomerciale [4].

Obiectul se recunoaște ca imobilizare necorporală numai în cazul respectării simultane a următoarelor condiții:

- 1) obiectul este identificabil și controlabil de entitate;
- 2) proprietățile și particularitățile lui corespund definiției imobilizărilor necorporale;
- 3) este probabil că entitatea va obține beneficii economice viitoare din utilizarea obiectului; și
- 4) costul de intrare a obiectului poate fi evaluat în mod credibil.

Imobilizările necorporale primite cu titlu gratuit, indiferent de destinația lor, se evaluează la costul de intrare, care se determină în baza actelor de donație, proceselor-verbale de primire-predare, facturilor fiscale, declarațiilor vamale și a altor documente, care confirmă transmiterea

dreptului de proprietate sau de folosință a acestora. Costul imobilizărilor necorporale primite în folosință temporară sau cu scopul transmiterii lor ulterioare altor beneficiari, se stabilește de către o comisie independentă conform documentelor de însoțire. În cazul în care documentele de însoțire lipsesc sau în acestea nu se indică valoarea imobilizărilor necorporale, aceasta se determină în baza:

- 1) valorii juste – în cazul primirii imobilizărilor necorporale de la rezidenții Republicii Moldova;
- 2) valorii în vamă – în cazul primirii imobilizărilor necorporale de peste hotarele Republicii Moldova;
- 3) valorii determinate în altă bază rezonabilă.

În Politicile contabile ale organizației necomerciale trebuie să se indice modul de perfectare a documentelor primare și centralizatoare aferente evidenței imobilizărilor necorporale procurate sau create din diverse surse de finanțare, inclusiv din activitatea economică. Totodată în respectivele politici trebuie să fie prevăzut modul de contabilizare a imobilizărilor necorporale primite pentru utilizare temporară și transferabile, precum și procedeele elaborate de sine stătător privind contabilizarea imobilizărilor necorporale.

Punerea în funcțiune a imobilizărilor necorporale trebuie să se efectueze în baza procesului verbal de primire-predare a imobilizărilor necorporale. În baza procesului-verbal de primire-predare a imobilizărilor necorporale se întocmește fișa de evidență a imobilizărilor necorporale, care se înregistrează în lista fișelor imobilizărilor necorporale sau în registrul de inventar.

Imobilizările necorporale intrate se evaluează la costul de intrare, care include valoarea de procurare sau valoarea consemnată în contractul de donație și suma costurile de achiziție și de pregătire necesare punerii activului în exploatare. Cheltuielile de achiziționare și de pregătire a imobilizărilor necorporale pentru realizarea misiunilor speciale se includ în costul de intrare a acestora numai în cazul când acestea au fost acoperite din aceeași sursă de finanțare. În caz contrar aceste costuri se înregistrează ca cheltuieli curente ale entității. Dacă costul imobilizărilor este înregistrată în valută străină, atunci aceasta se recalculează și se înregistrează în contabilitate în lei moldovenești, conform cursului stabilit de Banca Națională a Moldovei la data semnării contractului sau al actului de primire-predare a obiectului în proprietatea organizației necomerciale.

Imobilizările necorporale pot fi primite sau procurate din mai multe surse, cum ar fi: mijloace cu destinație specială, mijloace nepredestinate și surse de autofinanțare. Imobilizările necorporale primite sau procurate din contul mijloacelor cu destinație specială se înregistrează în baza prevederilor Indicațiilor metodice [4]. La aplicarea contabilității de angajamente mijloacele cu destinație specială se recunosc în cazul existenței unei certitudini întemeiate că: mijloacele vor fi primite de către organizația necomercială, condițiile aferente utilizării acestor finanțări vor fi îndeplinite, precum și valoarea mijloacelor poate fi determinată în mod credibil.

Mijloacele cu destinație specială care urmează să fie primite se înregistrează:

Dt 161 "Creanțe pe termen lung"

Dt 234 "Alte creanțe curente"

Ct 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung”,

Ct 537 „Finanțări și încasări cu destinație specială curente”.

Imobilizările necorporale primite din contul mijloacelor cu destinație specială se reflectă:

Dt 111 "Imobilizări necorporale în curs de execuție"

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 161 "Creanțe pe termen lung"

Ct 234 "Alte creanțe curente".

Procurarea imobilizărilor necorporale de la furnizori se contabilizează:

Dt 111 "Imobilizări necorporale în curs de execuție"

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 521 "Datorii comerciale curente".

La suma costurilor de achiziție, creare și pregătire a imobilizărilor necorporale se întocmește formula contabilă:

Dt 111 "Imobilizări necorporale în curs de execuție"

Ct 211 "Materiale"

Ct 213 "Obiecte de mică valoare și scurtă durată"

Ct 214 "Uzura obiectelor de mică valoare și scurtă durată"

Ct 521 "Datorii comerciale curente"

Ct 531 "Datorii față de personal privind retribuirea muncii"

Ct 533 "Datorii privind asigurările sociale și medicale".

Transmiterea în exploatare a imobilizărilor necorporale intrate din contul mijloacelor cu destinație specială se reflectă la costul de intrare a imobilizărilor necorporale puse în exploatare:

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 111 "Imobilizări necorporale în curs de execuție".

Crearea fondului de imobilizări la suma utilizării mijloacelor cu destinație specială pentru procurarea sau crearea imobilizărilor necorporale, în mărimea costului de intrare a imobilizărilor necorporale este un aspect specific pentru organizațiile necomerciale, care se înregistrează prin formula contabilă:

Dt 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung”

Dt 537 „Finanțări și încasări cu destinație specială curente”

Ct 341 "Fonduri", subcontul 3412 "Fondul de active imobilizate".

Imobilizările necorporale pot fi primite sau procurate și din contul mijloacelor nepredestinate. Aceste surse reprezintă active și servicii primite, sau urmează să fie primite de către organizația necomercială, a căror utilizare nu este condiționată inițial de realizarea unor misiuni speciale. Imobilizările necorporale primite sau procurate din contul mijloacelor nepredestinate se contabilizează la cost de intrare prin înregistrarea contabilă:

Dt 111 "Imobilizări necorporale în curs de execuție"

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 544 "Alte datorii curente", subcontul 5441 "Mijloacelor nepredestinate".

Crearea fondului de imobilizări la suma utilizării mijloacelor nepredestinate pentru procurarea sau crearea imobilizărilor necorporale se înscrie:

Dt 544 "Alte datorii curente", subcontul 5441 "Mijloacelor nepredestinate"

Ct 341 "Fonduri", subcontul 3412 "Fondul de active imobilizate".

Reflectarea în componența capitalului propriu a unui fond de imobilizări creat de entitatea necomercială, după părerea noastră impune niște obligații față de membrii organizației, ceea ce nu caracterizează particularitățile contabilității în aceste organizații, deoarece la acestea lipsește obligațiile față de fondatori. Cu atât mai mult reflectarea contului 341 "Fonduri" în capitolul III al bilanțului presupune existența capitalului propriu cu elementele caracteristice acestuia la organizațiile care utilizează sistemul complet de evidență contabilă, ceea ce nu reflectă realitatea la entitățile respective. În literatura de specialitate de către specialiștii în domeniu sunt inițiate propuneri de reflectare la un subcont distinct deschis în cadrul contului 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung”. Reflectarea fondului de imobilizări la un subcont deschis în cadrul contului 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung” la fel nu reflectă în bilanțul și nici în evidența sintetică situația clară despre soldul finanțărilor disponibile la o dată

anumită și a celor utilizate pentru procurarea imobilizărilor necorporale. Este mai rațional, în opinia noastră ca în scopul reflectării mijloacelor cu destinație specială folosite pentru procurarea imobilizărilor necorporale de aplicat contul sintetic 428 "Alte datorii pe termen lung", cu subcontul 4281 numit „Finanțări în active imobilizate” și contul analitic „Finanțări în imobilizări necorporale”. Argumentarea aplicării acestui cont constă în respectarea gradului de exigibilitate a datoriilor pus la baza bilanțului. Acest cont dă posibilitatea reflectării finanțărilor în imobilizări necorporale, care sunt obiecte cu o durată de funcționare mai mare de un an. La subcontul 4281 „Finanțări în active imobilizate” pe credit vor fi reflectate sumele finanțărilor utilizate pentru procurarea imobilizărilor, iar pe debit se înregistrează decontarea acestor finanțări în mărimea sumei amortizării lunare calculate a imobilizărilor necorporale, soldul reflectând finanțările utilizate pentru procurarea imobilizărilor necorporale nedecontate.

Imobilizărilor necorporale pot fi utilizate în cadrul activităților statutare, pentru necesități administrative și alte direcții. În contabilitatea organizațiilor necomerciale calculul amortizării imobilizărilor necorporale pe perioada utilizării lor se efectuează cu ajutorul metodelor de calcul recomandate de SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [2]. Metoda de calcul al amortizării imobilizărilor necorporale aleasă trebuie să fie stipulată în Politicile contabile ale entității întocmită și aprobată pentru anul de gestiune. În conformitate cu SNC amortizarea reprezintă repartizarea sistematică a valorii amortizabile a unei imobilizări necorporale pe perioade de gestiune ale duratei de utilizare la consumurile sau cheltuielile perioadei pe durata utilizării lor. Luând în considerație că imobilizările necorporale care aparțin organizației sunt primite cu titlu gratuit sau procurate din sursele donatorilor, acestea sunt folosite cu un scop determinat și în perioadele stabilite de proiecte sau programe. După părerea noastră, pentru calculul amortizării imobilizărilor necorporale la aceste entități metodele cele mai recomandabile sunt cea liniară și în raport cu cantitatea unităților fabricate sau serviciilor prestate.

La contabilizarea calculului amortizării imobilizărilor necorporale primite sau procurate din contul mijloacelor cu destinație specială apar particularități esențiale, deoarece conform Indicațiilor metodice sumele amortizării imobilizărilor necorporale calculate nu se reflectă la consumuri sau cheltuieli, dar la micșorarea fondului de imobilizări. Amortizarea imobilizărilor necorporale se contabilizează în funcție de sursa de intrare a acestora (mijloace cu destinație specială, mijloace nepredestinate și resurse proprii etc.). Specific pentru organizațiile necomerciale este calcularea amortizării imobilizărilor intrate din contul mijloacelor cu destinație specială și a celor nepredestinate ca micșorare a fondului de imobilizări prin înregistrarea contabilă:

Dt 341 "Fonduri", subcontul 3412 "Fondul de active imobilizate"

Ct 113 „Amortizarea imobilizărilor necorporale”.

Calcularea amortizării activelor imobilizate necorporale procurate din contul mijloacelor rezultate din activitatea economică statutare se înregistrează în modul prevăzut de standardul de contabilitate:

Dt 718 „Cheltuieli din activitatea economică”

Dt 811 „Activități de bază”

Dt 821 „Consumuri indirecte de producție”

Ct 113 „Amortizarea imobilizărilor necorporale”.

În cazul modernizării, reconstrucției imobilizărilor necorporale costurile ulterioare se contabilizează în baza regulilor generale stabilite în standardele de contabilitate și indicațiile metodice. Aceste costuri sunt suportate pentru îmbunătățirea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale sau pentru a majora beneficiile economice estimate inițial. În organizațiile necomerciale costurile ulterioare acoperite pe seama surselor obținute din activitatea

statutară cu excepția celor din activitatea economică pot fi acoperite din contul: mijloacelor cu destinație specială, mijloacelor nepredestinate și fondului de autofinanțare.

Costurile ulterioare acoperite din contul mijloacelor cu destinație specială se reflectă ca cheltuieli curente sau cheltuieli capitalizate. Cheltuielile curente pentru menținerea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale se reflectă prin înregistrările contabile:

Dt 716 „Cheltuieli aferente mijloacelor cu destinației specială”

Ct 211 ”Materiale”

Ct 521 “Datorii comerciale curente”

Ct 531 “Datorii față de personal privind retribuirea muncii”

Ct 533 “Datorii privind asigurările sociale și medicale”.

Constatarea veniturilor în mărimea utilizării mijloacelor cu destinație specială pentru costurile ulterioare pentru menținerea caracteristicilor tehnice a imobilizărilor necorporale se contabilizează:

Dt 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung”

Dt 537 „Finanțări și încasări cu destinație specială curente”

Ct 616 „Venituri aferente mijloacelor cu destinației specială”.

Costurile ulterioare capitalizate la costul de intrare a imobilizărilor necorporale în dependență de efectul prestat se înregistrează prin formulele contabile:

Dt 111 “Imobilizări necorporale în curs de execuție”

Ct 211 ”Materiale”

Ct 521 “Datorii comerciale curente”

Ct 531 “Datorii față de personal privind retribuirea muncii”

Ct 533 “Datorii privind asigurările sociale și medicale”.

Ulterior se creează fondul de imobilizări la suma utilizării mijloacelor cu destinație specială pentru costurile capitalizate în imobilizările necorporale prin formula contabilă:

Dt 425 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen lung”

Dt 537 „Finanțări și încasări cu destinație specială pe termen scurt”

Ct 341 “Fonduri”, subcontul 3412 “Fondul de active imobilizate”.

Costurile ulterioare acoperite din contul mijloacelor nepredestinate se reflectă ca cheltuieli curente pentru menținerea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale prin înregistrările contabile:

Dt 717 „Alte cheltuieli (cu excepția cheltuielilor din activitatea economică)”

Ct 211 ”Materiale”

Ct 521 “Datorii comerciale curente”

Ct 531 “Datorii față de personal privind retribuirea muncii”

Ct 533 “Datorii privind asigurările sociale și medicale”.

Constatarea altor venituri la suma utilizată a mijloacelor nepredestinate în mărimea costurilor pentru menținerea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale se înscrie:

Dt 544 “Alte datorii curente”, subcontul 5441 ”Mijloacelor nepredestinate”

Ct 617 „Alte venituri (cu excepția veniturilor din activitatea economică).

Costurile ulterioare pentru menținerea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale acoperite din contul fondului de autofinanțare se reflectă:

Dt 341 “Fonduri”, subcontul 3412 “Fondul de active imobilizate”

Ct 211 ”Materiale”

Ct 521 “Datorii comerciale curente”

Ct 531 “Datorii față de personal privind retribuirea muncii”

Ct 533 “Datorii privind asigurările sociale și medicale”.

Costurile ulterioare pentru menținerea caracteristicilor tehnice ale imobilizărilor necorporale acoperite din diferite surse de finanțare se repartizează în modul stabilit în politicile contabile ale organizației necomerciale. Costurile ulterioare acoperite din contul mijloacelor obținute din activitatea economică se contabilizează conform cerințelor standardelor de contabilitate.

La organizațiile necomerciale contabilitatea ieșirii imobilizărilor necorporale este condiționată de sursa de intrare și cauza ieșirii lor, care poate fi casare, lichidare, transmitere cu titlul gratuit, vânzare etc. În cazul casării imobilizărilor necorporale intrate din contul mijloacelor cu destinație specială ca urmare a amortizării fizice totale se înregistrează decontarea sumele amortizării acumulate la momentul scoaterii din funcțiune:

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 113 "Amortizarea imobilizărilor necorporale".

În cazul casării imobilizărilor necorporale înainte de expirarea duratei de utilizare a acestora, precum și la transmiterea cu titlul gratuit a lor se întocmesc următoarele înregistrări contabile:

a) decontarea sumei amortizări acumulate a imobilizărilor necorporale:

Dt 112 "Imobilizări necorporale în exploatare"

Ct 113 "Amortizarea imobilizărilor necorporale";

b) decontarea valorii contabile a imobilizărilor necorporale:

Dt 341 "Fonduri", subcontul 3412 "Fondul de active imobilizate"

Ct 112 "Imobilizări necorporale în exploatare";

c) bunurile obținute din casarea imobilizărilor necorporale evaluate la valoarea realizabilă netă se reflectă:

Dt 211 "Materiale"

Dt 213 "Obiecte de mică valoare și scurtă durată"

Ct 616 „Venituri aferente mijloacelor cu destinației specială”

Ct 617 „Alte venituri (cu excepția veniturilor din activitatea economică);

d) valoarea de vânzare a imobilizărilor necorporale:

Dt 234 "Alte creanțe curente"

Ct 616 „Venituri aferente mijloacelor cu destinației specială”

Ct 617 „Alte venituri (cu excepția veniturilor din activitatea economică).

Cheltuielile aferente ieșirii activelor imobilizate se contabilizează în dependență de sursa de acoperire a acestora:

Dt 716 „Cheltuieli aferente mijloacelor cu destinației specială”

Dt 717 „Alte cheltuieli (cu excepția cheltuielilor din activitatea economică)”

Ct 211 "Materiale"

Ct 521 "Datorii comerciale curente"

Ct 531 "Datorii față de personal privind retribuirea muncii"

Ct 533 "Datorii privind asigurările sociale și medicale".

Ieșirea imobilizărilor necorporale procurate sau create din contul surselor de autofinanțare și surselor obținute în rezultatul activității economice se contabilizează conform standardelor de contabilitate.

CONCLUZII

Indicațiile metodice privind particularitățile contabilității în organizațiile necomerciale reglementează modul de evidență în cadrul acestor entități, ceea ce a condus la stabilirea principiilor și regulilor de bază ale evidenței și informațiilor furnizate de situațiile financiare. Contabilitatea imobilizărilor necorporale este specifică și implică particularități în cadrul organizațiilor

necomerciale. Propunerile aduse întru soluționarea problemelor menționate conduc la perfecționarea modului de evidență a immobilizărilor necorporale, care vor furniza informații obiective și veridice utilizatorilor de informație, precum și finanțatorilor actuali și potențiali pentru luarea deciziilor în cadrul activității organizațiilor necomerciale.

BIBLIOGRAFIE:

1. Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. nr.1-6 din 05.01.2018.
2. Standardele Naționale de Contabilitate. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 233-237 din 22.10.2013.
3. Planul general de conturi contabile. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 233-237 din 22.10.2013.
4. Indicațiile metodice privind particularitățile contabilității în organizațiile necomerciale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 11-21 din 23.01.2015.

NEW ASPECTS RELATED TO THE ACCOUNTING TREATMENT OF TANGIBLE AND INTANGIBLE ASSETS

ASPECTE NOI PRIVIND CONTABILITATEA IMOBILIZĂRILOR NECORPORALE ȘI CORPORALE

Alexandru NEDERIȚA

Angela POPOVICI

*Academia de Studii Economice a Moldovei, mun. Chișinău,
str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 60, tel. +373-22-402-854,*

e-mail: nederita.alexandru@ase.md

popovici.angela.alexandru@ase.md

Abstract. *Reviewed as part of this article, are the new aspects related to the accounting treatment of tangible and intangible assets, specifically referred to as follows:*

- *description of the specifics of intangible assets book entry operations;*
- *identification of costs not included into the book value of intangible assets;*
- *practical application of the revaluation model;*
- *structuring a new composition of tangible and intangible assets;*
- *explaining accounting rules for investment properties;*
- *establishing a range of information concerning the assets due to be mirrored in the financial statements.*

These aspects are stemming from the Directive 2013/34/UE and shall become effective as of 1 January 2020.

Key words: *intangible assets, property, equipment, revaluation, investment property, goodwill.*

Jel Clasification: *M-41*

INTRODUCERE

La 12 martie 2019 Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova a aprobat modificările la Standardele Naționale de Contabilitate (SNC), care vor intra în vigoare de la 1 ianuarie 2020 [1].

Scopul acestor modificări este de a aduce prevederile SNC existente în concordanță cu prevederile Directivei 2013/34/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26.06.2013 privind situațiile financiare anuale, situațiile financiare consolidate și rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi (în continuare – Directiva 2013/34/UE) [2].

În procesul operării modificărilor în SNC, s-a luat în considerare caracterul prevederilor Directivei 2013/34/UE, care, în opinia noastră, pot fi divizate convențional în trei grupe principale:

▪ **obligatorii** – care trebuie incluse în SNC în mod obligatoriu. Acestea cuprind: metodele de evaluare inițială a activelor și datoriilor, componența și modul de constituire a provizioanelor, perioada decontării fondului comercial, nomenclatorul și modul de calculare a indicatorilor situațiilor financiare și a notei explicative la acestea pentru diferite categorii de entități etc.;

▪ **recomandabile** – care pot fi incluse în SNC în bază benevolă de către organul responsabil de reglementarea contabilității și raportării financiare care, conform Legii contabilității și raportării financiare este Ministerul Finanțelor [3, art. 8 alin. (1)]. Ele includ: modelul reevaluării immobilizărilor, metodele de evaluare curentă a stocurilor, modul de contabilizare a intereselor de participare conform metodei punerii în echivalență etc.;

▪ **restrictive** – care se includ în SNC în scopul neadmiterii aplicării unor prevederi de către anumite categorii de entități, în special de către cele care întocmesc situații financiare

prescurtate. La acestea, în principal, se referă metodele de evaluare a instrumentelor financiare și a altor active la valoarea justă.

În prezentul articol sunt examinate aspectele noi ale contabilității imobilizărilor necorporale și corporale care rezultă din modificările operate în SNC „Imobilizări necorporale și corporale” și se referă la:

- componența imobilizărilor necorporale și corporale;
- nomenclatorul elementelor care nu se includ în costul de intrare al imobilizărilor;
- contabilizarea imobilizărilor primite cu titlu gratuit;
- modelul reevaluării al imobilizărilor corporale;
- recunoașterea, contabilizarea și decontarea fondului comercial;
- modul de transferare în componența stocurilor a imobilizărilor corporale, ce urmează a fi înstrăinate;
- transferul proprietăților imobiliare în/din categoria de investiții imobiliare;
- informațiile suplimentare privind imobilizările necorporale și corporale, ce urmează a fi prezentate în nota explicativă a entităților care întocmesc situațiile financiare complete.

Modificările SNC a fost elaborate în baza prevederilor Directivei 2013/34/UE. Totodată s-au utilizat unele reguli din Standardele Internaționale de Contabilitate (IAS) 16 „Imobilizări corporale” [4], 38 „Imobilizări necorporale” [5] și 40 „Investiții imobiliare” [6]. De menționat că între prevederile Directivei 2013/34/UE și IAS există anumite divergențe care se referă la componența imobilizărilor, decontarea fondului comercial, prezentarea informațiilor în situațiile financiare etc. În noua redacție a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” au fost incluse preponderent prevederile Directivei 2013/34/UE, deoarece această abordare rezultă din Acordul de Asociere „Republica Moldova – Uniunea Europeană”.

METODELE APLICATE

Cercetarea se bazează pe o abordare deductivă de la general la particular, pornind de la stadiul actual al cunoașterii aspectelor practice și teoretice aferente contabilității imobilizărilor necorporale și corporale. În cadrul cercetării au fost analizate prevederile Directivei 2013/34/UE, IAS, reglementărilor contabile naționale, rezultatele investigațiilor savanților autohtoni și străini. De asemenea, au fost utilizate metodele specifice disciplinelor economice – observarea, selectarea, gruparea, compararea etc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În comparație cu actualul SNC „Imobilizări necorporale și corporale”, în redacția nouă a acestuia s-a modificat componența imobilizărilor necorporale și corporale. Astfel, imobilizările necorporale vor include suplimentar fondul comercial, care reprezintă diferența pozitivă sau negativă dintre costul de intrare și valoarea justă la data tranzacției a părții din activele nete achiziționate de către o entitate. Acest element se include în componența imobilizărilor necorporale numai în cazul transferului tuturor activelor sau a unei părți a acestora și, după caz, de datorii și capital propriu, indiferent dacă este realizat ca urmare a procurării sau a unor operațiuni de fuziune [7, pct. 38 subpct. 3)].

În componența imobilizărilor corporale, în afară de imobilizări corporale în curs de execuție, terenuri, mijloace fixe și resurse minerale vor fi incluse și investițiile imobiliare, care cuprind proprietățile imobiliare în curs de execuție și/sau aflate în folosință, deținute pentru a fi transmise în leasing operațional sau în scopul creșterii valorii [7, pct.51, subpct. 4)].

De asemenea, a fost revizuit nomenclatorul grupelor de imobilizări necorporale în exploatare și mijloace fixe, care este prezentat în tabelul 1.

Nomenclatorul grupelor nominalizate de imobilizări corespunde, în general, cu cel din Directiva 2013/34/UE [2, anexa III], precum și cu indicatorii din noul format al bilanțului [8, anexa 1]. Pentru evidența imobilizărilor necorporale în cadrul grupelor sus-menționate au fost modificate nomenclatoarele subconturilor la conturile 112 „Imobilizări necorporale în exploatare”, 113 „Amortizarea imobilizărilor necorporale”, 123 „Mijloace fixe” și 124 „Amortizarea mijloacelor fixe” [9]. Modul de aplicare a acestor conturi în concordanță cu modificările operate în SNC „Imobilizări necorporale și corporale” este expus detaliat în literatura de specialitate [11, 12].

Totodată, nomenclatoarele sus-menționate ale grupelor de imobilizări preluate din Directiva 2013/34/UE nu corespund cu cele din IAS 38 și 16, care prevăd respectiv următoarele grupe:

- pentru imobilizări necorporale – programe informatice, brevete, drepturi de autor, producții cinematografice, liste de clienți, drepturi privind serviciile ipotecare, licențe de pescuit, cote de import, francizele, relațiile cu clienții sau furnizorii, loialitatea clienților, cota de piață și drepturile de comercializare [5, pct. 9];
- pentru imobilizări corporale – terenuri; terenuri și clădiri; mașini și echipamente; nave; aeronave; automobile; mobilier, instalații, piese de schimb și asamblare; elemente de birotică și plante productive [4, pct. 37].

Tabelul 1. Nomenclatorul grupelor de imobilizări necorporale în exploatare și mijloace fixe

Imobilizări necorporale în exploatare	Mijloace fixe
<ul style="list-style-type: none"> ▪ concesiuni, licențe și mărci; ▪ drepturi de autor și titluri de protecție; ▪ programe informatice; ▪ alte imobilizări necorporale (website-uri, rețete, formule, modele, proiecte, drepturi de utilizare a imobilizărilor corporale etc. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ clădiri; ▪ construcții speciale; ▪ mașini, utilaje și instalații tehnice; ▪ mijloace de transport; ▪ inventar și mobilier; ▪ alte mijloace fixe (investiții capitale pentru mijloace fixe primite în leasing operațional, fonduri de bibliotecă etc.).

Sursa: Elaborat de autori în baza SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [7, pct. 41 și 51].

Divergențele dintre SNC și IAS pot genera probleme în cazul reevaluării imobilizărilor care trebuie efectuată în cadrul grupelor stabilite, precum și pentru prezentarea informațiilor în situațiile financiare. Această situație este caracteristică pentru entitățile care fac parte dintr-un grup care include entități de interes public și/sau alte entități care sunt obligate conform legislațiilor țărilor respective să țină contabilitatea și să întocmească situații financiare conform IAS. În astfel de situații, informațiile privind imobilizările necorporale și corporale din situațiile financiare nu vor fi comparabile, ceea ce va crea dificultăți la luarea deciziilor economice și manageriale de către diferite categorii de utilizatori ai informațiilor contabile.

În noua redacție a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” sunt prevăzute elementele, care nu se includ în costul de intrare al imobilizărilor (vezi figura 1).

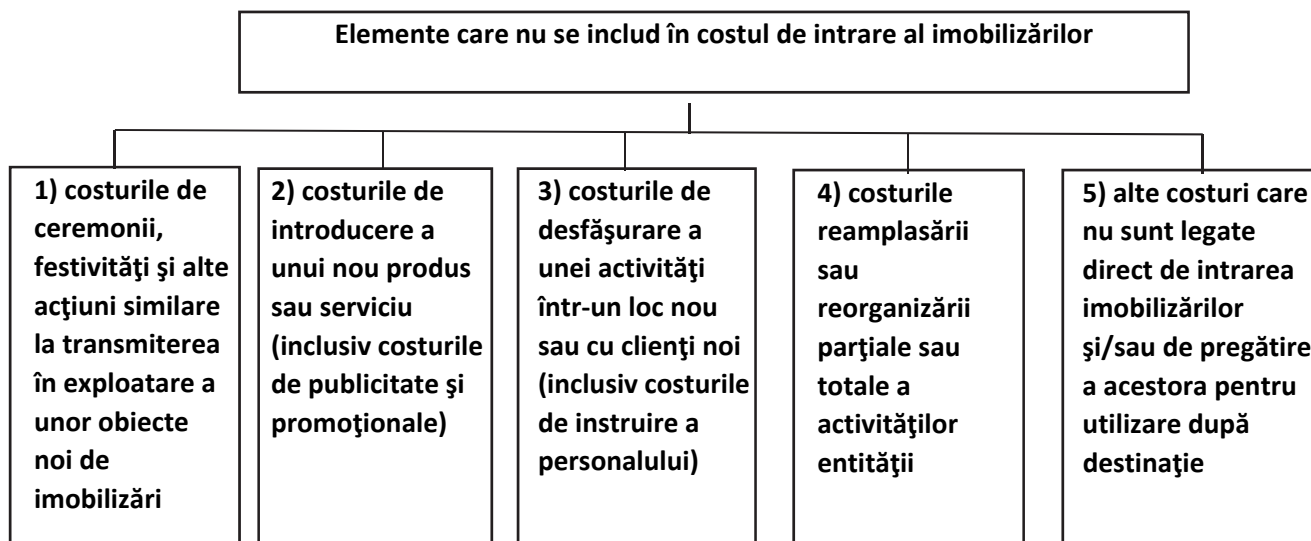

Fig. 1. Nomenclatorul elementelor care nu se includ în costul de intrare al imobilizărilor

Sursa: elaborat de autori în baza SNC,,Imobilizări necorporale și corporale” [7, pct. 8¹]

De remarcat că atât SNC nominalizat, cât și alte reglementări contabile naționale nu conțin prevederi explicite privind modul de contabilizare a elementelor sus-menționate. În opinia noastră, aceste elemente trebuie contabilizate în funcție de conținutul lor economic în următorul mod:

- elementele indicate în p. 1), 3)-5) – ca cheltuieli administrative,
- elementele din p. 2) – ca cheltuieli de distribuire – în cazul în care acestea sunt suportate după introducerea unui nou produs/serviciu sau ca cheltuieli anticipate – dacă costurile nominalizate au fost înregistrate până la introducerea noului produs/serviciu.

Această modalitate de contabilizare a costurilor sus-menționate corespunde conținutului lor economic, precum și principiul concordanței cheltuielilor și veniturilor pe perioade de gestiune.

În SNC sunt prevăzute două variante de contabilizare a imobilizărilor primite cu titlu gratuit, care sunt prezentate în figura 2.

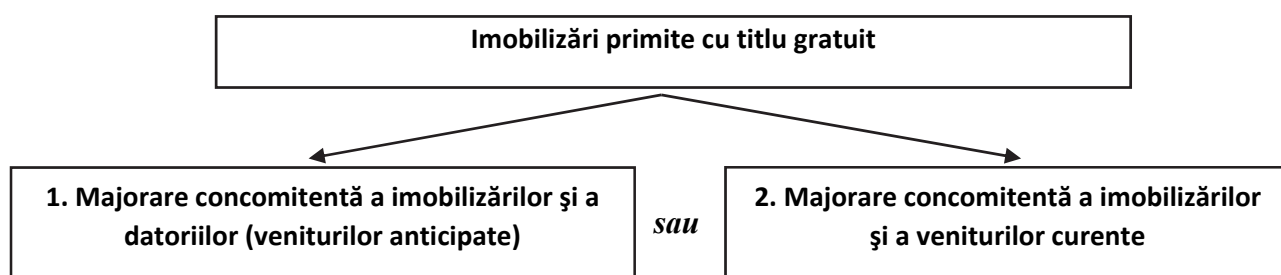

Fig. 2. Variante de contabilizare a imobilizărilor primite cu titlu gratuit

Sursa: elaborat de autori în baza SNC,,Imobilizări necorporale și corporale” [7, pct. 14]

Varianta concretă de contabilizare a imobilizărilor sus-menționate se selectează de către fiecare entitate de sine stătător și se stabilește în politicile contabile ale acesteia.

În cazul variantei 1, pe durata exploatării valoarea imobilizărilor amortizabile primite cu titlu gratuit se decontează la venituri curente în mărimea și proporția amortizării calculate, iar valoarea imobilizărilor neamortizabile – în modul prevăzut în politicile contabile ale entității. La aplicarea variantei 2 valoarea activelor sus-menționate se înregistrează integral ca venituri financiare în

perioada, în care acestea au fost primite.

După părerea noastră, varianta 1 este mai corectă sub aspect metodologic, deoarece permite concordanța veniturilor și cheltuielilor pe perioade de gestiune.

În noua redacție a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” este inclus modelul reevaluării care se recomandă doar pentru imobilizările corporale. Aceasta abordează contravine prevederilor IAS 38 care prevede utilizarea modelului sus-menționat și în cazul reevaluării imobilizărilor necorporale [5, pct. 75-87].

Conținutul prevederilor principale privind reevaluarea imobilizărilor corporale și modul de aplicare a acestora sunt prezentate în tabelul 2.

Prevederile aferente reevaluării imobilizărilor corporale incluse în noua redacție la SNC „Imobilizări necorporale și corporale” corespund, în general, cerințelor IAS 16. Totodată, în SNC revizuit nu se conține varianta de decontare a surplusului de reevaluare din IAS 16 care prevede transferul la profitul nerepartizat al unii părți a acestuia pe măsura utilizării obiectului reevaluat, iar a sumei rămase – la ieșirea obiectului sus-menționat. În acest caz, suma surplusului transferat va fi egală cu diferența dintre amortizarea calculată pe baza valorii reevaluate a mijlocului fix și suma amortizării calculate pe baza costului de intrare al acestuia. După părerea noastră, această variantă de decontare a surplusului de reevaluare urmează a fi inclusă în SNC și aplicată în practica contabilă a entităților autohtone.

SNC reglementează modul de transferare în componența stocurilor a imobilizărilor corporale, ce urmează a fi înstrăinate. Această transferare este condiționată de faptul, dacă imobilizările sus-menționate sunt supuse sau nu unor pregătiri (reamenajării, reutilizării, reconstruirii etc.) pentru vânzare. Transferul se efectuează doar în cazul în care imobilizarea este supusă unor astfel de pregătiri. Evaluarea se efectuează la valoarea contabilă a obiectului de imobilizări corporale la data finalizării lucrărilor de pregătire a acestuia pentru vânzare. Imobilizarea ce urmează a fi cedate fără o pregătire prealabilă, se contabilizează ca obiect de imobilizare corporală până la ieșirea acestuia [7, pct. 53¹].

Tabelul 2. Prevederi principale aferente reevaluării imobilizărilor corporale

Conținutul prevederi	Modul de aplicare
Modul de efectuare a reevaluării	Reevaluarea se aplică tuturor obiectelor clasei de imobilizări din care face parte obiectul reevaluat.
	Entitatea poate aplica diferite modele de evaluare ulterioară pentru diferite clase de imobilizări
	Frecvența reevaluărilor depinde de modificările valorilor juste ale imobilizărilor corporale reevaluate
	Reevaluarea poate fi efectuată de către un evaluator independent sau de o comisie numite de conducătorul entității
	Elementele de imobilizări corporale aferente unei clase trebuie reevaluate concomitent
Modul de determinare și contabilizare a diferențelor din reevaluare	Diferențele din reevaluare imobilizărilor se determină pe fiecare obiect de imobilizări reevaluat și se contabilizează în funcție de efectul (majorare/diminuare) acestora asupra valorii contabile a obiectului. Nu se admite compensarea reducerii de reevaluare a unui obiect pe seama surplusului de reevaluare a altui obiect, chiar dacă aceste obiecte fac parte din aceeași clasă

Variantele de ajustare a valorii contabile a imobilizărilor reevaluate	<ul style="list-style-type: none"> ▪ costul de intrare sau costul corectat se reevaluează în baza datelor prețurilor de piață sau proporțional cu modificarea valorii contabile. Amortizarea acumulată la data reevaluării este ajustată astfel încât să fie egală cu diferența dintre costul de intrare și valoarea contabilă a activului după diminuarea pierderilor din depreciere cumulate; ▪ amortizarea acumulată este eliminată din costul de intrare (corectat) al activului
Modul de decontare a surplusului de reevaluare	<p>Surplusul de reevaluare se decontează prin transferul direct a sumei totale a surplusului la profitul nerepartizat (pierderea neacoperită) la ieșirea obiectului reevaluat.</p> <p>În cazul derecunoașterii parțiale a terenurilor și clădirilor anterior reevaluate, diferența din reevaluare aferentă părții derecunoscute se consideră surplus de reevaluare corespunzător valorii contabile a terenurilor sau a clădirilor ieșite</p>
Modalitatea de reevaluare a obiectelor de mijloace fixe complet amortizate	Entitatea poate reevalua obiectele de imobilizări complet amortizate, separat de clasa din care acestea fac parte, cu stabilirea acestora unei noi valori și a unei noi durate de utilizare corespunzătoare perioadei estimate rămase de utilizare

Sursa: elaborat de autori în baza SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [7, pct. 18¹-18⁹]

În redacția nouă a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” sunt stabilite regulile de recunoaștere, contabilizare și decontare a fondului comercial (vezi figura 3).

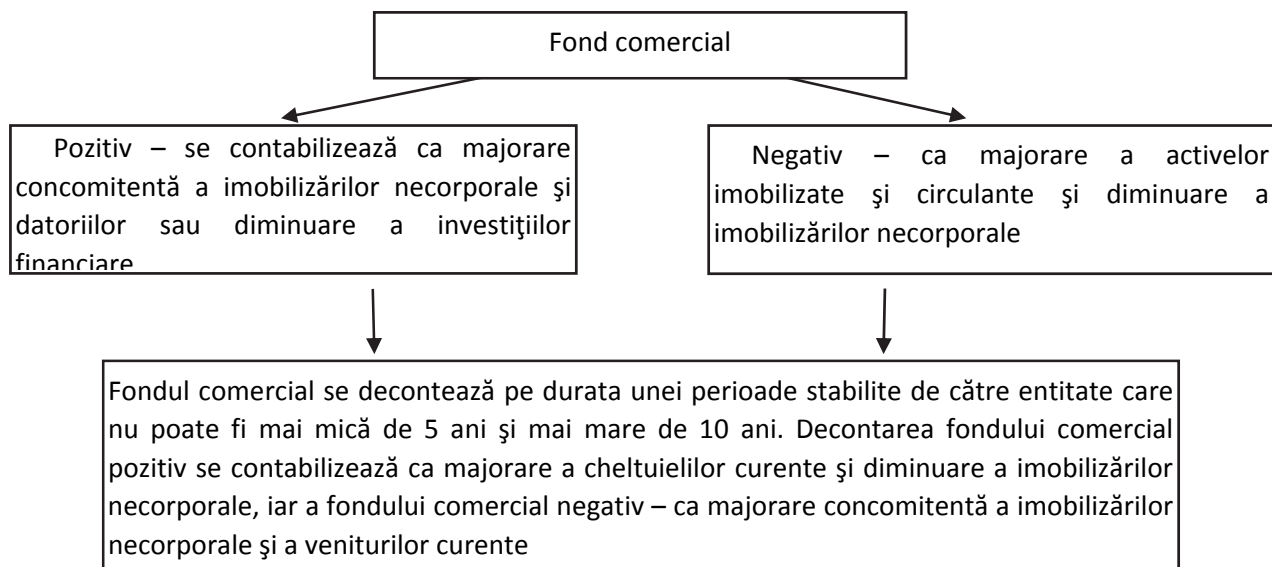

Fig. 3. Reguli privind recunoașterea, contabilizarea și decontarea fondului comercial

Sursa: elaborat de autori în baza SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [7, pct. 41¹-41²]

De remarcat că modalitatea de contabilizare și de decontare a fondului comercial prevăzută în SNC „Imobilizări necorporale și corporale” nu corespunde în deplină măsură normelor internaționale. Astfel, conform Standardului Internațional de Raportare Financiară 3 „Combinări de întreprinderi” fondul comercial nu se amortizează [10]. Totodată, potrivit Directivei 2013/34/UE acest fond urmează a fi amortizat în cadrul unei perioade maxime stabilite de țara-membră a UE.

Această perioadă maximă nu poate fi mai mică de 5 ani și mai mare de 10 ani. În nota explicativă la situațiile financiare se furnizează o explicație privind perioada de amortizare a fondului comercial [2, art. 12 alin. (11)]. Reguli similare de amortizare a fondului comercial se conțin și în reglementările contabile din România [13] și alte țări ale UE.

În noua redacție a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” sunt prevăzute două variante de contabilizare a operațiunilor de transfer a proprietăților imobiliare în/din categoria investițiilor imobiliare:

- 1) la valoarea contabilă a imobilizărilor transferate;
- 2) la costul de intrare sau altă valoare care substituie acest cost.

În cazul variantei 1 se decontează atât costul de intrare sau corectat al imobilizării transferate, cât și amortizarea și deprecierea acumulate a obiectelor transferate, iar în cazul variante 2 – se decontează doar costul de intrare sau altă valoare, care substituie acest cost al obiectului sus-menționat. După părerea noastră, varianta 2 este mai argumentată sub aspect metodologic, deoarece permite obținerea informațiilor privind costul de intrare, amortizarea și pierderile din depreciere cumulate a proprietăților imobiliare pe toată durata de utilizare a acestora, indiferent de faptul dacă acestea au fost sau nu transferate în/din categoria de investiții imobiliare.

În noua redacție a SNC „Imobilizări necorporale și corporale” este stabilit nomenclatorul informațiilor suplimentare, ce urmează a fi prezentate în Nota explicativă a entităților care întocmesc situații financiare complete. Astfel, în afară de informațiile cerute de Legea contabilității și raportării financiare [3, art. 22], entitatea trebuie să prezinte cel puțin următoarele informații privind:

- 1) imobilizările necorporale:
 - a) valoarea contabilă a imobilizărilor necorporale amortizabile;
 - b) valoarea contabilă a imobilizărilor necorporale neamortizabile;
- 2) imobilizările corporale:
 - a) valoarea contabilă a imobilizărilor corporale care nu se utilizează temporar;
 - b) costul de intrare (sau altă valoare ce substituie costul de intrare în situațiile financiare) a obiectelor amortizate integral și care continuă să funcționeze;
 - c) valoarea și denumirile obiectelor transferate în/din componența investițiilor imobiliare;
 - d) valoarea imobilizărilor corporale gajate sau ipotecate, sau acordate drept garanție pentru anumite datorii ale entității.;
- 3) resursele minerale:
 - a) metoda de constituire a provizioanelor incluse în costurile de extracție a substanțelor minerale utile;
 - b) suma provizioanelor constituite și utilizate în perioada de gestiune [7, pct. 85].

Implementarea prevederilor modificate ale SNC „Imobilizări necorporale și corporale” necesită un șir de măsuri, principalele dintre care se referă la:

- revizuirea compartimentelor politicilor contabile pe anul 2020 referitoare la imobilizările sus-menționate în conformitate cu modificările operate în SNC. În aceste politici trebuie incluse nu doar prevederile modificate ale SNC, dar și modul de aplicare a acestora: prospectiv sau retroactiv;
- elaborarea compartimentului planului de conturi de lucru privind imobilizările conform noilor reguli stabilite în SNC și Planul general de conturi contabile [14]. În acest plan trebuie incluse doar conturile sintetice și subconturile (inclusiv cele noi) care sunt necesare entității pentru ținerea contabilității, calcularea indicatorilor noilor formate ale situațiilor financiare și alte necesități informaționale. La elaborarea acestui plan, trebuie luate în considerare prevederile compartimentului I „Dispoziții generale” al Planului general de conturi

contabile, potrivit cărora pentru entitate sunt obligatorii doar conturile sintetice din clasele 1–7, iar conturile sintetice din clasele 8–9 și subconturile din toate clasele au un caracter de recomandare și se aplică, după caz, în funcție de particularitățile activității entității și cerințele de prezentare a informațiilor, precum și în scopuri de analiză și control. Totodată, este rezonabilă includerea în planul de conturi de lucru a entităților care întocmesc situații financiare complete și simplificate, a subconturilor noi, fiindcă informația generalizată în acestea este necesară pentru calcularea indicatorilor situațiilor financiare sus-menționate. Pentru entitățile care întocmesc situații financiare prescurtate subconturile sus-menționate nu sunt obligatorii;

▪ identificarea divergențelor aferente recunoașterii, reclasificării și evaluării elementelor de imobilizări necorporale și corporale. Aceste diferențe se stabilesc la data implementării prevederilor modificate ale SNC. În acest caz, este necesar:

- de eliminat elementele contabile care nu corespund criteriilor de recunoaștere prevăzute în SNC modificate;
- de reclasificat elementele de imobilizări necorporale și corporale care nu corespund criteriilor de clasificare prevăzute în SNC modificat;
- de decontat elementele de imobilizări necorporale și corporale ca urmare a modificărilor operate în politicile contabile pe anul 2020;

▪ revizuirea formularelor registrelor contabile și operarea modificărilor în programele de contabilitate. Această măsură trebuie efectuată pentru asigurarea acumulării informațiilor necesare calculării corecte a indicatorilor din noile formate ale situațiilor financiare. În acest caz, trebuie luate în considerare nu doar prevederile modificate ale SNC, ci și modificările operate în Planul general de conturi contabile.

CONCLUZII

Modificările operate în SNC au fost condiționate de implementarea Acordului de Asociere „Republica Moldova – Uniunea Europeană”. Aceste modificări rezultă din prevederile Directivei 2013/34/UE, care convențional pot fi divizate în trei grupe principale: obligatorii, recomandabile și restrictive.

La implementarea modificărilor la SNC „Imobilizări necorporale și corporale” trebuie de ținut cont de faptul că unele prevederile modificate ale acestui standard nu corespund în deplină măsură normelor internaționale. În particular, există divergențe între prevederile SNC și IAS referitoare la componența imobilizărilor necorporale și corporale, durata de decontare a fondului comercial, regulile de contabilizare a investițiilor imobiliare, nomenclatorul informațiilor, ce urmează a fi prezentate în situațiile financiare.

Pentru aplicarea corectă a prevederilor modificate ale SNC „Imobilizări necorporale și corporale” se recomandă:

- includerea în politicile contabile ale entității pe anul 2020 a noilor variante și metode de contabilizare a imobilizărilor necorporale și corporale;
- elaborarea planului de conturi de lucru, în care trebuie incluse conturile și subconturile de evidență a imobilizărilor necesare pentru ținerea contabilității și calcularea corectă a indicatorilor noilor formate ale situațiilor financiare;
- identificarea divergențelor aferente recunoașterii, reclasificării și evaluării elementelor de imobilizări necorporale și corporale;
- revizuirea formularelor registrelor contabile și operarea modificărilor în programele de contabilitate în scopul generalizării informațiilor necesare calculării corecte a indicatorilor din noile formate ale situațiilor financiare.

Aplicarea în practică a recomandărilor sus-menționate va asigura concordanța normelor contabile naționale cu cele europene și, ca urmare, comparabilitatea la nivel european a indicatorilor macroeconomici.

BIBLIOGRAFIE

1. Modificările Standardelor Naționale de Contabilitate, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 48 din 12.03.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 101-107 din 22.03.2019.
2. Directiva 2013/34/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26.06.2013 privind situațiile financiare anuale, situațiile financiare consolidate și rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi, de modificare a Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivelor 78/660/CEE și 83/349/CEE ale Consiliului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 182/19 din 29.06.2013.
3. Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-6 din 05.01.2018.
4. Standardul Internațional de Contabilitate 16 „Imobilizări corporale”: www.mf.gov.md.
5. Standardul Internațional de Contabilitate 38 „Imobilizări necorporale”: www.mf.gov.md.
6. Standardul Internațional de Contabilitate 40 „Investiții imobiliare”: www.mf.gov.md.
7. Standardul Național de Contabilitate „Imobilizări necorporale și corporale”, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr.118/2013 (cu modificările ulterioare).
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349175>.
8. Standardul Național de Contabilitate „Prezentarea situațiilor financiare”, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr.118/2013 (cu modificările ulterioare).
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349175>.
9. Modificările Planului general de conturi contabile, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 100 din 28.06.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-237 din 19.07.2019.
10. Standardului Internațional de Raportare Financiară 3 „Combinări de întreprinderi”: www.mf.gov.md.
11. Nederița, Alexandru. Comentarii privind modificările de bază operate în Planul general de contul contabile. În: Contabilitate și audit, nr. 7, 2019, ISSN 1813-4408.
12. Nederița, Alexandru. Comentarii privind conținutul și modul de implementare a modificărilor de bază operate în SNC. În: Contabilitate și audit, nr. 8, 2019, ISSN 1813-4408.
13. Reglementările contabile privind situațiile financiare anuale individuale și situațiile financiare anuale consolidate, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor publice al României, nr. 1802/2014.
<http://www.portalcontabilitate.ro/dbimg/files/Ordin%201802.pdf>.
14. Planul general de conturi contabile, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 119/2013 (cu modificările ulterioare).
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349176>.

PARTICULARITĂȚI PRIVIND PERFEȚIONAREA ANALIZEI REZULTATULUI PE ACȚIUNE

Nelea CHIRILOV¹, Natalia ȚIRIULNICOVA²

^{1,2}Academia de Studii Economice a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova

E-mails: ¹chirilovnv@gmail.com, ²tsvv88@mail.ru

Abstract: *The role of the result per share analysis has increased significantly over the past decades and this is due to the fact that the information it provides further influences the behavior of users in the decision making process.*

Purpose are the multilateral investigation of theoretical and applicative aspects of analysis of the result per share in order to identify the existent issues and substantiation of directions for improvement according to the requirements of financial statements of users.

During the researches were applied the universal methods: induction and deduction, analysis and synthesis, as well as analytical procedures for information processing: comparison, grouping, calculation of average sizes.

Applying the explanations regarding the implementation of the stipulations of IAS 33 in the economic practice of joint-stock companies, regarding the more exact evaluation of the result per share in the conditions of the additional issuance of ordinary shares from the account of money contributions of the shareholders and from companie's own capital, cancellation of the treasury shares and consolidation of the ordinary shares.

Key words: *basic earnings per share, the number of ordinary shares outstanding, weighted average number of ordinary shares outstanding, ordinary shares holders.*

JEL Classification: M41, M49

INTRODUCERE

Corectitudinea și relevanța deciziilor economice privind investirea în acțiuni sunt condiționate, în mare măsură, de autenticitatea, claritatea și integritatea informațiilor privind mărimea și evoluția rezultatului pe acțiune.

În continuare, vom investiga și analiza mai profund rezultatul pe acțiune, care prezintă importanță pentru o gamă largă de utilizatori în procesul decizional, deoarece oferă informații legate atât de eficiența investițiilor în acțiuni, cât și de strategiile privind performanțele economice și poziția financiară a societății pe acțiuni.

În acest context, pentru a argumenta necesitatea analizei rezultatului pe acțiune, în figura 1, sunt identificate obiectivele informaționale ale indicatorului menționat.

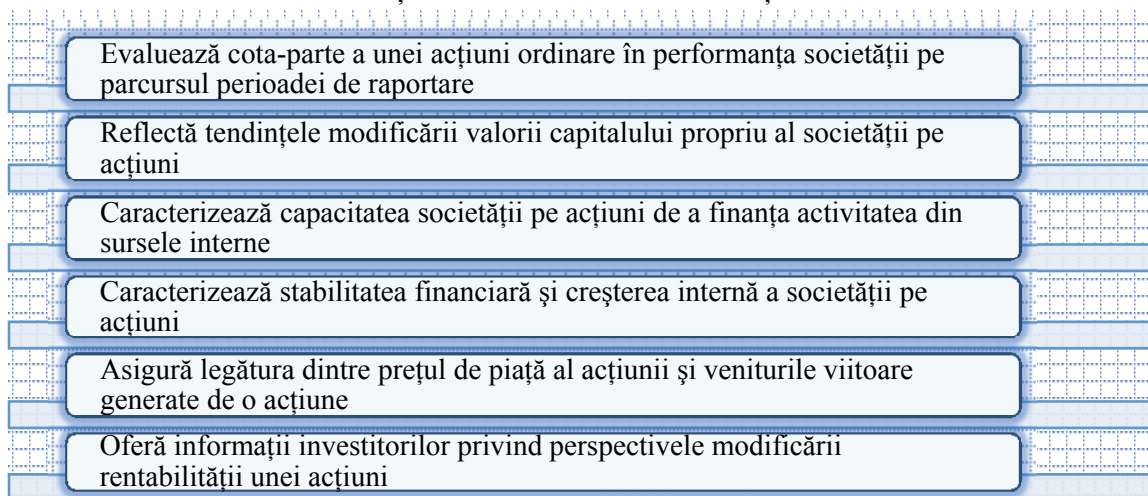

Fig. 1. Obiectivele informațiilor cu privire la rezultatul pe acțiune

Sursa: elaborat de autori

Din figura de mai sus, reiese că oferirea unor informații relevante, clare și comparabile privind mărimea rezultatului pe acțiune, care să fie elaborate într-un limbaj contabil unic, la nivel mondial, va permite îmbunătățirea procesului de adoptare a deciziilor de investitori, creditori, furnizori, clienți autohtoni și străini.

În acest context, pentru a răspunde cerințelor utilizatorilor autohtoni și străini, care doresc să înțeleagă informația despre rezultatul pe acțiune al societăților pe acțiuni autohtone, considerăm necesară implementarea prevederilor IAS 33 „Rezultatul pe acțiune” în practica autohtonă. Trebuie menționat că avantajul implementării acestui standard contabil la nivel național este resimțit mai evident de societățile pe acțiuni, care doresc să aibă acces la finanțare internațională și de investitorii care doresc să compare rezultatul pe acțiune al unor societăți localizate în țări diferite.

Actualmente, în practica economică autohtonă, apar probleme legate de calculul rezultatului pe acțiune, deoarece nici SNC „Prezentarea situațiilor financiare” și nici alt act normativ nu reglementează determinarea rezultatului pe acțiune. În acest context, sunt necesare explicații suplimentare privind aplicabilitatea prevederilor IAS 33 în condițiile autohtone. Prin urmare, pentru prezentarea unor informații veridice, apare necesitatea investigării mai profunde a calculului și analizei rezultatului pe acțiune în diferite situații.

REZULTATELE OBTINUTE ÎN URMA CERCETĂRIILOR

O problemă importantă a normalizării contabile menționate o constituie calculul mediei ponderate a acțiunilor ordinare în circulație. În conformitate cu pct. 20 al IAS 33, media ponderată a acțiunilor ordinare în circulație în timpul perioadei este numărul de acțiuni ordinare în circulație la începutul perioadei, ajustat cu numărul de acțiuni răscumpărate sau emise în perioada respectivă, înmulțit cu un factor de ponderare a timpului. Factorul de ponderare a timpului este numărul de zile în care acțiunile respective s-au aflat în circulație, ca proporție din numărul total de zile ale perioadei.

Întrucât în IAS 33 se conține doar regula generală de determinare a numitorului rezultatului pe acțiune, la practicieni apare necesitatea de ilustrări practice aferente calculului indicatorului respectiv.

În continuare, în baza unui exemplu, vom prezenta modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază după media ponderată a numărului de acțiuni aflate în circulație, în condițiile emisiunii suplimentare de acțiunilor ordinare din contul aporturilor bănești ale acționarilor.

Exemplul 1. *Capitalul social al emitentului IM, „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA este format doar din acțiuni ordinare. La 01 ianuarie 200X, numărul de acțiuni ordinare aflate în circulație constituie 1447922 de acțiuni. În anul 200X, a fost înregistrat profit net în sumă de 108275946 lei. La data de 30 iunie 200X, în Registrul de stat al valorilor mobiliare, a fost înregistrată majorarea capitalului social cu 3800000 lei din contul mijloacelor bănești prin emisiunea suplimentară a 4961753 de acțiuni ordinare cu valoarea nominală – 25 lei.*

Trebuie remarcat că, în cazul în care are loc emisiunea suplimentară a acțiunilor contra numerar, se majorează atât mărimea capitalului propriu, cât și a activelor. În conformitate cu prevederile art. 38 alin. (1) lit. e), art. 42 alin. (5) și art. 44 alin. (10) al Legii privind societățile pe acțiuni [1], înregistrarea de stat a acțiunilor emisiunii suplimentare se face numai după depunerea mijloacelor bănești în contul achitării acțiunilor plasate. Prin urmare, numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație trebuie ajustat la data înregistrării în Registrul de stat al valorilor mobiliare, adică în cazul nostru la 30 iunie 200X.

Metodica determinării duratei aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare ale emitentului IM, „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA. este ilustrată în tabelul 1.

Tabelul 1. Calculul duratei aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare ale emitentului IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA în anul 200X

Data	Numărul acțiunilor ordinare în circulație, unități	Durata aflării în circulație a unei acțiuni ordinare, zile	Durata aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare, zile
1	2	3	4 = 2 x 3
1 ianuarie 200X	1447922	180	260 625 960
30 iunie 200X	1599922 = 1447922 + 152000	185	295 985 570
Total		365	556 611 530

Sursa: elaborat de autori în baza generalizării datelor din comunicatul informativ al ședinței Consiliului de administrație al Comisiei Naționale a Pieței Financiare din 30 iunie 200X și raportul anual al emitentului IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA pentru anul 200X

Folosind datele exemplului 1 și tabelului 1, prezentăm modul de calcul al mediei ponderate a numărului de acțiuni ordinare în circulație în anul 200X.

$$\text{Media ponderată a numărului de acțiuni ordinare în circulație} = \frac{\text{Durata totală a aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare}}{365 \text{ zile}} = \frac{556611530}{365} = 1524963 \text{ de acțiuni}$$

În continuare, utilizând datele exemplului 1 și calculele efectuate mai sus, în tabelul 2 prezentăm modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază al emitentului IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA conform practicii autohtone actuale și prevederilor IAS 33.

Tabelul 2. Calculul rezultatului pe acțiune de bază al emitentului IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA în anul 200X, în condițiile emisiunii suplimentare de acțiunilor ordinare din contul aporturilor bănești ale acționarilor

Calculul rezultatului pe acțiune de bază conform:	
practicii autohtone actuale	prevederilor IAS 33 „Rezultatul pe acțiune”
$\text{Profit net la o acțiune ordinară a societății} = \frac{\text{Profit net (pierdere netă)}}{\text{Numărul de acțiuni ordinare aflate în circulație la finele anului}} = \frac{108275946}{1599922} = 67,68 \text{ lei}$	$\text{Rezultatul pe acțiune de bază} = \frac{\text{Profit net (pierdere netă) - Dividende aferente acțiunilor preferențiale}}{\text{Media ponderată a numărului de acțiuni ordinare aflate în circulație}} = \frac{108275946 - 0}{1524963} = 71,00 \text{ lei}$

Sursa: elaborat de autori în baza generalizării datelor din raportul anual al emitentului IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA pentru anul 200X și tabelul 1

În baza rezultatelor obținute, putem menționa că media ponderată a numărului de acțiuni ordinare calculată prin aplicarea numărului de zile efectiv aflate în circulație, în anul 200X, a constituit 1524963 de acțiuni, fiind cu 74959 (1599922 – 1524963) de acțiuni mai mic decât numărul de acțiuni ordinare aflate în circulație la finele anului 200X. Mărimea rezultatului pe acțiune de bază, calculată conform prevederilor IAS 33, arată că, în anul 200X, la fiecare acțiune ordinară s-a înregistrat 71,00 lei profit net aferent deținătorilor acțiunilor ordinare.

Este important să menționăm că, în darea de seamă a IM „Efes Vitanta Moldova Brewery” SA, pentru anul 200X, publicată pe pagina web proprie, s-a prezentat indicatorul „profit net la o acțiune ordinară a societății” în mărime de 67,68 lei, care a fost calculat ca raportul dintre profitul net și numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație la finele anului 200X. Acest fapt ne permite să constatăm că informația oferită utilizatorilor nu a fost pe deplin exactă. Din aceste precizări, reiese

că, în scopul creșterii încrederii investitorilor în acuratețea informațiilor financiare, trebuie să fie aplicate prevederile IAS 33.

În practica economică a societăților pe acțiuni autohtone, sunt frecvente cazurile când are loc reducerea capitalului social prin anularea acțiunilor de tezaur. Astfel, este important de determinat momentul excluderii acestor acțiuni din calculul mediei ponderate a acțiunilor ordinare în circulație.

Modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază, în cazul anulării acțiunilor de tezaur, îl vom elucida în baza următorului exemplu.

Exemplul 2. Emitentul „Nufărul” SA, la 1 ianuarie 200X, avea înregistrate, în Registrul de stat al valorilor mobiliare, 279939 de acțiuni ordinare și 56800 de acțiuni preferențiale. La data de 29 septembrie 200X, în Registrul de stat al valorilor mobiliare, a fost înregistrată reducerea capitalului social prin anularea a 200923 de acțiuni ordinare de tezaur și 56800 de acțiuni preferențiale de tezaur. În anul 200X, emitentul „Nufărul” SA a înregistrat profit net în mărime de 3665094 lei și a plătit dividende la acțiunile preferențiale în sumă de 68160 lei.

De menționat că, în cazul în care are loc anularea acțiunilor de tezaur, se reduce mărimea capitalului propriu. Potrivit prevederilor art. 13 alin. (5) al Legii privind societățile pe acțiuni [1], acțiunile de tezaur achiziționate sau răscumpărate în scop de a reduce capitalul social al societății urmează a fi anulate după înregistrarea modificărilor respective în Registrul de stat al valorilor mobiliare și în statutul societății. Astfel, numărul acțiunilor ordinare ale emitentului „Nufărul” SA aflate în circulație trebuie ajustat la data de 29 septembrie 200X.

Calcululele corespunzătoare pentru determinarea duratei aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare ale emitentului „Nufărul” SA, în anul 200X, sunt prezentate în tabelul 3.

Tabelul 3. Calculul duratei aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare ale emitentului „Nufărul” SA în anul 200X

Data	Numărul acțiunilor ordinare în circulație, unități	Durata aflării în circulație a unei acțiuni ordinare, zile	Durata aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare, zile
1	2	3	4 = 2 x 3
1 ianuarie 200X	279939	271	75 863 469
29 septembrie 200X	79016 = 279939 – 200923	94	7 427 504
Total		365	83 290 973

Sursa: elaborat de autori în baza generalizării datelor din Hotărârea Comisiei Naționale a Pieței Financiare din 29.09.200X cu privire la înregistrări în Registrul de stat al valorilor mobiliare și raportul anual al emitentului „Nufărul” SA pentru anul 200X

Aplicând datele din exemplul 2 și tabelul 3, prezentăm modul de calcul al mediei ponderate a numărului de acțiuni ordinare în circulație al emitentului „Nufărul” SA în anul 200X.

$$\text{Media ponderată a numărului de acțiuni ordinare în circulație} = \frac{\text{Durata aflării în circulație a tuturor acțiunilor ordinare}}{365 \text{ zile}} = \frac{83290973}{365} = 228194 \text{ de acțiuni}$$

În continuare, în tabelul 4 prezentăm modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază al emitentului „Nufărul” SA conform practicii autohtone actuale și prevederilor IAS 33.

Tabelul 4. Calculul rezultatului pe acțiune de bază al emitentului „Nufărul” SA în anul 200X, în condițiile anulării acțiunilor de tezaur

Calculul rezultatului pe acțiune de bază conform:	
practicii autohtone actuale	prevederilor IAS 33 „Rezultatul pe acțiune”
$\text{Profit net la o acțiune ordinară a societății} = \frac{\text{Profit net (pierdere netă)}}{\text{Numărul de acțiuni ordinare aflate în circulație la finele anului}} = \frac{3665094}{79016} = 46,38 \text{ lei}$	$\text{Rezultatul pe acțiune de bază} = \frac{\text{Profit net (pierdere netă) - Dividende aferente acțiunilor preferențiale}}{\text{Media ponderată a numărului de acțiuni ordinare aflate în circulație}} = \frac{3665094 - 68160}{228194} = 15,76 \text{ lei}$

Sursa: elaborat de autori în baza generalizării datelor din Hotărârea adunării generale a acționarilor societății pe acțiuni „Nufărul” SA din 08 iunie 200X, raportul anual al emitentului „Nufărul” SA pentru anul 200X și tabelul 3.

Calcululele prezentate în tabelul 4 permit a conchide că, în anul 200X, media ponderată a numărului de acțiuni ordinare aflate în circulație a constituit 228194 de acțiuni, cu 149178 (228194 – 79016) de acțiuni, mai mare decât numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație la finele anului 200X. În anul 200X, mărimea rezultatului pe acțiune de bază, calculată conform prevederilor IAS 33, arată că, la fiecare acțiune ordinară, s-au înregistrat 15,76 lei profit net aferent deținătorilor acțiunilor ordinare.

Trebuie menționat că, în raportul anual al emitentului „Nufărul” SA, pentru anul 200X, publicat în presă, s-a prezentat indicatorul „profit net la o acțiune ordinară a societății” în mărime de 46,38 lei. Mărimea indicatorului sus-menționat este cu 30,62 (46,38 – 15,76) lei mai mare decât mărimea acestuia calculat conform cerințelor IAS 33. Prin urmare, informația furnizată în raportul anual publicat în presă:

- nu reflectă adecvat situația reală;
- poate provoca deținătorii acțiunilor ordinare, în cadrul adunărilor generale a acționarilor, să opteze pentru o cotă mai mare din profitul net pentru plata dividendelor;
- poate fi supraevaluat prețul de piață al unei acțiuni ordinare.

Toate acestea, încă o dată, demonstrează societăților pe acțiuni autohtone necesitatea concretizării din partea Comisiei Națională a Pieței Financiare a cerințelor privind modul de calculul al rezultatului pe acțiune de bază.

Conform pct. 27 al IAS 33, „acțiunile ordinare se pot emite, sau numărul acțiunilor în circulație poate fi redus, fără să aibă loc o modificare corespunzătoare a resurselor” [2]. Luând în considerare prevederile Legii privind societățile pe acțiuni, remarcăm că, în practica autohtonă, astfel de situații pot să apară în următoarele cazuri: emisiunea suplimentară de acțiuni plătite în întregime cu activele nete (capitalul propriu) ale societății (art. 44 alin. (6)); plata dividendelor cu acțiuni de tezaur sau acțiuni ale emisiei suplimentare (art. 49 alin. (7)); consolidarea și fracționarea acțiunilor care nu duc la modificarea capitalului social al societății (art. 81 alin. (6)) [1].

Potrivit pct. 28 al IAS 33, în cazul în care modificarea numărului acțiunilor ordinare în circulație nu determină modificarea resurselor, „numărul acțiunilor ordinare în circulație înaintea operațiunii respective se ajustează cu modificarea proporțională a numărului de acțiuni ordinare în circulație, ca și când operațiunea ar fi avut loc la începutul primei perioade prezentate” [2]. De menționat că respectarea acestei cerințe va avea ca rezultat recalcularea rezultatului pe acțiune de bază pentru perioada precedentă.

Modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază, în condițiile consolidării acțiunilor ordinare și emisiunii suplimentare a acțiunilor, plătite în întregime cu capital propriu, este examinat în următorul exemplu.

Exemplul 3. Emitentul IM „Sudzucker Moldova” SA, pe parcursul anilor 200X-200X+1, în RSVM, a avut înregistrate 10 916 660 de acțiuni ordinare. În anul 200X, IM „Sudzucker Moldova” SA a înregistrat profit net în mărime de 146 262 524 lei, iar în anul 200X+1, în mărime de 75 415 871 lei.

Se presupune că IM „Sudzucker Moldova” SA, la data de:

- 01 aprilie 200X+1, a decis cu privire la consolidarea acțiunilor ordinare: fiecare două acțiuni vechi, cu valoare nominală de 10,00 lei, se schimbă pe una nouă cu valoare de 20,00 lei;

- 1 iulie 200X+1, a decis să efectueze emisiunea suplimentară de acțiuni din contul profitului nerepartizat și rezervelor. Condițiile emisiunii suplimentare de acțiuni sunt: trei acțiuni ordinare pentru fiecare acțiune ordinară în circulație la 30 iunie 200X+1.

În baza informației cuprinse în exemplul 3, putem menționa că numărul acțiunilor ordinare în circulație, după consolidarea acțiunilor ordinare, s-ar micșora până la 5458330 ($10916660 \div 2$) de acțiuni. De remarcat că consolidarea acțiunilor nu duce la modificarea capitalului social al IM „Sudzucker Moldova” SA, respectându-se prevederile art. 81 alin. (6) al Legii privind societățile pe acțiuni [1].

După emisiunea suplimentară a acțiunilor plătite în întregime cu capitalul propriu al societății, numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație s-ar majora cu 16374990 (5458330×3) de acțiuni. În opinia economistului autohton Ciobanu Veaceslav, „în urma operațiunii de majorare a capitalului social din contul profitului net, entitatea nu devine mai bogată sau mai săracă, la fel ca și asociații săi” [3, p.26]. Totodată, trebuie menționat că, în conformitate cu prevederile art. 44 alin. (6) al Legii privind societățile pe acțiuni, „acțiunile emisiunii suplimentare plătite în întregime cu activele nete (capitalul propriu) ale societății se repartizează între acționarii societății fără plată, în corespundere cu clasele și proporțional cu numărul de acțiuni care le aparțin” [1].

Calculul rezultatului pe acțiune de bază a IM „Sudzucker Moldova” SA, în condițiile consolidării acțiunilor ordinare și emisiunii suplimentare a acțiunilor plătite în întregime cu capital propriu este ilustrat în tabelul 5.

Tabelul 5. Calculul rezultatului pe acțiune de bază în condițiile consolidării acțiunilor ordinare și emisiunii suplimentare a acțiunilor plătite în întregime cu capital propriu

Nr. crt.	Indicatorii	Anul 200X	Anul 200X+1
1	2	3	4
1	Profitul net (pierdere netă), lei	146262524	75415871
2	Dividendele aferente acțiunilor preferențiale, lei	–	–
3	Profitul net (pierdere netă) aferent proprietarilor acțiunilor ordinare, lei (ind.1 – ind.2)	146262524	75415871
4	Numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație până la consolidarea și emisiunea suplimentară a acțiunilor, unități	10916660	10916660
5	Numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație după consolidarea acțiunilor ordinare, unități	–	5458330
6	Numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație după emisiunea suplimentară a acțiunilor plătite în întregime cu capitalul propriu, unități	–	16374990

7	Numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație după consolidarea și emisiunea suplimentară a acțiunilor, unități	10916660	21833320 = =5458330+16374990
8	Rezultatul pe acțiune de bază, calculat:		
8.1	până la consolidarea și emisiunea suplimentară a acțiunilor, lei (ind.3 ÷ ind.4)	$\frac{146262524}{10916660} = 13,40$	$\frac{75415871}{10916660} = 6,91$
8.2	după consolidarea și emisiunea suplimentară a acțiunilor în anul 200X+1, lei	$\frac{146262524}{21833320} = 6,70$	$\frac{75415871}{21833320} = 3,45$

Sursa: elaborat de autor în baza datelor din raportul anual al emitentului IM „Sudzucker Moldova” SA pentru anii 200X - 200X+1 și exemplul 3.

În baza datelor prezentate în tabelul 5, observăm că numărul acțiunilor ordinare aflate în circulație după consolidarea acțiunilor ordinare și emisiunea suplimentară a acțiunilor plătite în întregime cu capitalul propriu, în anul 200X+1, s-a majorat, fapt ce a determinat micșorarea profitului pe acțiune de bază de la 6,91 lei la 3,45 lei.

Întrucât, majorarea numărului acțiunilor ordinare aflate circulație nu a dus la modificarea capitalului propriu, s-a recalculat rezultatul pe acțiune de bază, pentru anul 200X, în condițiile numărului acțiunilor ordinare aflate circulație în anul 200X+1, după consolidarea și emisiunea suplimentară a acțiunilor. Recalcularea menționată s-a efectuat în scopul asigurării comparabilității datelor obținute, adică pentru aprecierea veridică a evoluției rezultatului pe acțiune de bază în dinamică. După cum se observă din datele tabelului de mai sus, rezultatul pe acțiune de bază, în dinamică, s-a micșorat cu 3,25 lei, involuând de la 6,70 lei profitul pe acțiune, în anul 200X, la 3,45 lei profitul pe acțiune, în anul 200X+1.

CONCLUZII. După părerea noastră, ilustrările practice privind modul de calcul al rezultatului pe acțiune de bază conform prevederilor IAS 33 vor:

- ◆ permite comparabilitatea informațiilor la nivel autohton și internațional;
- ◆ facilitează eforturile depuse de contabilii practicieni în situații similare;
- ◆ conduce la elaborarea deciziilor mai adecvate privind cumpărarea, păstrarea sau vânzarea acțiunilor ordinare etc.

Generalizând cele expuse mai sus, conchidem că implementarea prevederilor IAS 33 în practica societăților pe acțiuni autohtone va asigura respectarea cerințelor de transparență a informației furnizate, creșterea încrederii investitorilor și prestigiului pe piața de capital.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Legea privind societățile pe acțiuni. Nr.1134-XIII din 02.04.97. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.38-39/332 din 12.06.1997. Disponibil:
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326515>
2. Standardul Internațional de Contabilitate 33 „Rezultatul pe acțiune”. Disponibil:
<http://mf.gov.md/ro/content/standardele-interna%C8%9Bionale-de-raportare-financiar%C4%83-2017-red-book>
3. Ciobanu V. Operațiuni de capital – aspecte contabile și fiscale. În: Contabilitate: provocări actuale și aspirații pentru viitor: Conferința Științifică Internațională din 4 aprilie 2012. Chișinău: ASEM, 2012, p. 25-33.

ACCOUNTING INNOVATIONS REGARDING TANGIBLE FIXED ASSETS IN THE CONTEXT OF NAS CHANGES: REALITIES AND EXPECTATIONS

Lilia GRIGOROI

*Academy of Economic Studies of Moldova, 61, Banulescu-Bodoni, MD-2005, Chișinău, R.
Moldova, +37369737806, lilia.grigoroii@ase.md
Lilia Grigoroii: lilia.grigoroii@ase.md*

Abstract:

In the last decade, Moldovan accounting has been part of an extensive process of harmonization with the European and international accounting bodies, largely determined by the phenomena of globalization of financial markets, but also by the commitment to transpose the Community framework into national law. , assumed by the Association Agreement Republic of Moldova - European Union and National Action Plans for the implementation of the agreement. Thus, through the Order of the Minister of Finance no. 48 / 12.03.2019, the Ministry of Finance has endeavoured to harmonize the Moldovan accounting system with Directive 2013/34 / EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 and with the International Financial Reporting Standards.

The article aims to analyse and highlight the accounting changes applicable to tangible assets introduced with the modification of the NAS. The main purpose of the analysis is to investigate the type of changes and to verify that the NAS changes applicable to tangible assets are innovations in Moldovan accounting engineering.

The article followed a methodological strategy that can be framed in classical research patterns, by combining the theoretical approach with the empirical approach of the research problem. As a theoretical research technique was used the documentary research of the normative framework, of the specialized literature in the country, the interpretations of the specialists, as well as a series of published materials. All the information and ideas that emerged from the theoretical documentation led to an empirical research. In the empirical research, several hypotheses have been formulated to verify whether the changes applicable to the tangible assets introduced by the modification of the NAS constitute accounting innovations.

The obtained results highlighted the accounting novelties applicable to the tangible assets from January 1, 2020, as well as contributed to the validation of the hypotheses.

Key words: harmonization, formal harmonization, Directive 2013/34/EU, property, plant and equipment, accounting treatment.

Jel Clasification: M41

INTRODUCTION

În ultimele decenii asistăm la un proces evolutiv de reformă a contabilității în Republica Moldova, care a pornit încă în ultimul deceniu al secolul XX de la armonizarea cu IFRS (1998), trecând apoi prin etapa embrionară a armonizării cu Directivele Uniunii Europene (2013) și se conturează în prezent printr-o armonizare vizibilă a sistemului de contabilitate moldav cu prevederile acquis-ului comunitar (2018-2019). Începutul acestei reforme a fost marcat atât de fenomenul globalizării, internaționalizării și regionalizării piețelor financiare, cât și nevoia de informare a actorilor acestora. Or, globalizarea economică necesită o comparabilitate internațională sporită în raportarea financiară, iar armonizarea contabilă a fost considerată o modalitate importantă de obținere a informațiilor financiare mai fiabile, credibile și comparabile la nivel internațional. La acel moment organismele responsabile de reglementarea contabilității a urmărit să obțină o conformitate cu IFRS.

Continuarea reformei și schimbarea vectorului a fost dictată de angajamentul asumat de țara noastră de a transpune în legislația națională prevederile acquis-ului comunitar. Or, acest proces de armonizare reprezintă un obiectiv esențial și, în același timp, o obligație juridică ce decurge din Acordul European de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană [1].

Astfel, anii 2018-2019 se marchează printr-un accentuat proces de transpunere a Directivei 2013/34/UE [2] în legislația națională. Ultimele acte legislative și normative emise confirmă acest lucru. Este vorba de Legea nr. 287 a contabilității și raportării financiare [3] și de Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 48 din 12 martie 2019 [4] cu privire la modificarea Ordinului nr.118/2013 [5] al aceleiași autorități, prin care au fost aprobate Standardele Naționale de Contabilitate. Modificarea SNC-urilor, de asemenea, s-au încadrat în acțiunile Guvernului privind, realizarea prevederilor art. 37 din Legea contabilității și raportării financiare privind alinierea și concordanța cu prevederile acestora a actelor legislative și normative în vigoare, precum și soluționarea anumitor probleme de ordin metodologic depistate la aplicarea SNC-urilor existente. Acestea le revine rolul de a conforma practicile contabile ale entităților autohtone cerințelor practicilor europene.

În viziunea mai multor autori [6], aceste norme contabile, în comparație cu cele precedente, sunt concentrate mai mult pe conformitatea cu cadrul normativ contabil european. Nedeița și Popovici [7] evaluează că prevederile reglementărilor contabile naționale noi și modificate corespund cerințelor acquis-ului comunitar și, în special, a Directivei 2013/34/UE.

În studiul nostru, ne-am propus să explorăm modificările de ultima oră a Standardelor Naționale de Contabilitate concentrându-ne pe măsurarea gradului de armonizare formală a SNC-urilor modificate cu Directiva 2013/34/UE. Însă, având în vedere că Standardele Naționale de Contabilitate sunt destul de voluminoase și variate, cercetarea în acest articol științific se va limita doar la modificările aferente contabilității și raportării financiare a imobilizărilor corporale, survenite în SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [5] și unele SNC adiacente. Or, imobilizările corporale reprezintă o proporție semnificativă a activelor multor entități și ocupă un loc deosebit de important în activitatea acestora, constituind baza și suportul tehnic și material, care susțin activitatea și influențează indicatorii economici și financiari. Totodată autorul își propune să cerceteze natura și genul modificărilor operate pentru a determina caracterul inovativ al acestor modificări. De asemenea, prin acest studiu, ne-am oferit să identificăm dacă standardele contabile naționale cu referință la imobilizările corporale acoperă totalmente prevederile Directivei 2013/34/UE.

MATERIAL AND METHOD

Punctul de pornire al prezentului articol științific este analiza detaliată a modificărilor aferente contabilității și raportării financiare a imobilizărilor corporale reieșind din ultimele actualizări și suplimentări ale SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [5] și alte SNC adiacente. Apoi continuă cu analiza conținutului acestor modificări în comparație cu esența lor până la modificare, fiind clasificate în mai multe categorii de modificări în funcție de natura modificării și influența asupra tratamentului contabil și raportării financiare al imobilizărilor corporale. Alte metode de cercetare aplicate sunt analiza interpretativ fenomenologică, cercetarea documentară și analitică, opinia și analiza comparată, etc..

De asemenea autorul analizează gradul formal de armonizare dintre conținutul SNC „Imobilizări necorporale și corporale” [5] și Directiva 2013/34/UE [2]. În realizarea acestui scop autorul a utilizat drept metodă de cercetare coeficienții lui Jaccard.

Drept materiale de lucru pentru realizarea acestui articol științific, au servit actele legislative și normative în domeniul contabilității, iar drept sursă de inspirație mai multe studii și cercetări în domeniu ale cercetătorilor străini.

Analiza literaturii autohtone de specialitate relevă faptul că cercetările privind armonizarea contabilă formală în sectorul privat lipsesc, însă există studii incipiente [8] privind gradul de măsurare a armonizării formale în sectorul public.

Cadrul cercetării armonizării contabile la nivel internațional se bazează pe trei direcții principale, și anume: armonizare formală, armonizare materială și calitatea informației contabile [Tiron]. Armonizarea formală este considerată o primă etapă a acestui proces, predecesoare a armonizării materiale, prin crearea unui cadru legislativ armonizat [9].

Contribuția adusă de această lucrare constă în cercetarea și interpretarea naturii și esenței modificărilor standardelor naționale de contabilitate cu referire la imobilizările corporale, precum și măsurarea gradului formal de armonizare cu Directiva 2013/34/UE. Beneficiile acestei lucrări sunt duble. În primul rând, ea servește ca un pionier în aplicarea coeficienților Jaccard în studiile autohtone de a măsurarea a gradului de armonizare formală a contabilității imobilizărilor corporale conform SNC în comparație cu Directiva 2013/34/UE. În al doilea rând, ea oferă dovezi care (in)afirmă progresul de armonizare formală.

Rezultatele cercetării vor putea fi utilizate atât în scop didactic, cât și în practica entităților.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Vom discuta acum despre inovațiile contabile aferente imobilizărilor corporale introduse prin modificările de ultima ora a SNC [4]. De asemenea vom discuta despre nivelurile de compatibilitate între SNC [5] și Directiva 2013/34/UE [2] cu referință la imobilizările corporale. Pentru calculul compatibilității au fost folosiți coeficienții Jaccard (pentru măsurarea nivelului de asemănări și deosebiri).

Așa dar, ultimele modificări aferente contabilității și raportării financiare ale imobilizărilor corporale care vor intra în vigoare la 01 ianuarie 2020, sunt introduse, în mare parte, prin SNC „Imobilizări necorporale și corporale”, SNC „Prezentarea situațiilor financiare” și SNC „Deprecierea activelor”. Dacă ar fi să analizăm ponderea modificărilor aferente imobilizărilor corporale în completul SNC atunci din cele 54 de modificări ale prevederilor actuale ale SNC (tabelul 1), 65 % se referă la SNC „Imobilizări necorporale și corporale”, urmând SNC „Deprecierea activelor” cu 23 % și SNC „Prezentarea situațiilor financiare” cu 12%.

Tabelul 1. Prezentarea cantitativă a modificărilor aferente contabilității imobilizărilor corporale

SNC	Numărul de prevederi/modificări
SNC „Imobilizări corporale și necorporale”	34 (în total 40, însă doar 34 se referă la imobilizările corporale)
SNC „Prezentarea situațiilor financiare”	8 (se referă direct la imobilizările corporale)
SNC „Deprecierea activelor”	12
Total	54

Înțelegerea modificărilor și a cerințelor de implementare este o sarcină descurajantă pentru entități, similară vizitării unei țări străine. Călătorul poate avea o hartă a orașului și un dicționar care să-l ajute să înțeleagă limba, însă totul este străin. Învățarea limbii și a localizării obiectelor turistice ușurează călătorul să se descurce în oraș. La fel înțelegerea naturii, sensului și conceptelor generale ale modificărilor regulilor va ajuta practicienii să-și analizeze situația specifică și să planifice acțiunile de racordare la noile reguli de contabilizare și raportare [8].

Modificările propuse în contabilitatea imobilizărilor corporale nu sunt întrutotul noi pentru lumea contabililor. În aspect teoretic multe dintre aceste inovații sunt cunoscute, fie din conținutul IFRS care se aplică în Republica Moldova pentru entitățile de interes public, fie din referințele către

IFRS prezente în SNC existente. Însă este important să se înțeleagă natura și genul de modificări, care va ajuta mediul de afaceri și cercetătorii să se lămurească în implementarea lor în politicile contabile începând cu 01 ianuarie 2020. Așadar, în tabelul 2 se prezintă o scurtă grupare a modificărilor SNC referitor la imobilizările corporale, în funcție de genul și natura acestora.

Deci, modificările de genul concretizării unor termeni ocupă o pondere de 22 % și se rezumă în special la SNC „Imobilizări necorporale și corporale”. Către această grupă au fost asociate concretizarea noțiunii de imobilizări corporale, imobilizări corporale în curs de execuție, investiție imobiliară, valoarea contabilă, valoarea justă, etc. Aceste modificări nu vor influența tratamentul contabil al imobilizărilor corporale, ci doar modul de prezentare și raportare a informațiilor.

Tabelul 2. Natura modificărilor prevederilor SNC cu referință la imobilizările corporale.

Genul de modificări aferente contabilității și raportării imobilizărilor corporale, introduse prin modificările recente ale reglementărilor contabile naționale	SNC „Imobilizări necorporale și corporale”	SNC „Prezentarea situațiilor financiare	SNC „Deprecierea activelor”	Total modificări
Concretizarea unor termeni (definiții)	10	-	2	12
Expunerea unor prevederi în redacție nouă	11	8	3	22
Completarea unor prevederi	11	-	5	11
Eliminarea definitivă sau parțială a unor prevederi	2	-	2	4
Total	34	8	12	54

Modificările din categoria „Expunerea unor prevederi în redacție nouă” se referă la toate cele trei SNC și sunt de ordin general, și în mare parte nu va influența tratamentul contabil al imobilizărilor corporale. De exemplu, pct. 1 al SNC „Imobilizări necorporale și corporale” expus în redacție nouă se refera la precizarea titlului directivelor UE prin înlocuirea „UE” cu „2013/34/UE”, precum și adăugarea a IAS 40 „Investiții imobiliare”. Astfel utilizatorii SNC vor ști expres care dintre Directivele UE și IFRS au stat la baza standardului în cauză. Aceiași situație este valabilă pentru redacția nouă a pct. 3 din același SNC, reformulând aria sa de aplicabilitate. De asemenea pct. 16, care vizează costul corectat, se reformulează în redacție nouă, dar fără efecte asupra tratamentul contabil. Pct. 18 în redacție nouă elimină din respectivul SNC referințele către IFRS cu privire la evaluarea ulterioară aplicând reevaluarea, însă prin introducerea de noi puncte la acest SNC, reevaluarea devine parte componentă a prevederilor acestuia, însă fără a influența asupra tratamentul contabil. În redacție nouă se expune și pct. 51 referitor la componența și definițiile componentelor imobilizărilor corporale, care de asemenea nu vor influența tratamentul contabil actual.

Cu referință la SNC „Deprecierea activelor” expunerea celor trei prevederi (pct. 24, 25, 38) în redacție nouă se datorează eliminării variantei de contabilizare a pierderilor din depreciere în conturile de evidență a activelor imobilizate (24), fapt care a dus la concretizarea modului de contabilizare a pierderilor din deprecierea activelor reevaluate și a stabilirii modului de contabilizare a pierderilor reluate din deprecierea activelor evaluate la valoarea contabilă (cost).

În cazul SNC „Prezentarea situațiilor financiare” toate modificările autorul le-a considerat ca expuse în redacție nouă, întrucât existentul SNC este abrogat, fiind înlocuit cu un nou SNC. Ținem să menționăm că din acest SNC s-au analizat doar punctele care nemijlocit au legătură directă cu imobilizările corporale. Astfel spre deosebire de situațiile financiare existente, indicatorii cărora se întocmesc doar în baza conturilor sintetice, noile formate se vor completa și în baza informațiilor generalizate în conturile de gradul II [10]. De exemplu, în rândul 070 „Terenuri” al bilanțului se reflectă valoarea contabilă a terenurilor proprii, primite în leasing financiar și/sau gestiune economică, aflate în procesul de pregătire pentru a fi utilizate după destinație și în exploatare,

precum și valoarea drepturilor de utilizare a terenurilor. Pentru calcularea acestui indicator se utilizează informația generalizată în conturile 122 și 128, 1124 și 1134. În opinia autorului această prevedere din SNC „Prezentarea situațiilor financiare” intră în contradicție cu definiția imobilizărilor necorporale în exploatare din SNC „Investiții necorporale și corporale” care expres stabilește drepturile de utilizare a imobilizărilor corporale parte componentă a acestora.

Modificările ce țin de „completarea unor prevederi” se referă în mare parte la soluționarea anumitor probleme de ordin metodologic depistate la aplicarea SNC-urilor existente. Acestea se referă la exemple de costuri care nu pot fi incluse în costul de intrare a imobilizărilor corporale, modul de contabilizare a imobilizărilor primite ca aport în capitalul social, a imobilizărilor primite cu titlu gratuit (ca donație), etc.

De asemenea am considerat ca completare prevederile introduse cu referință la modul de contabilizare a investițiilor imobiliare, ca rezultat al abrogării SNC „Investiții imobiliare”. Acestea vor fi contabilizate în baza aceluiași reguli ca și imobilizările corporale.

Modificările privind „eliminarea integrală sau parțială a unor prevederi” legate de imobilizările corporale vizează tratamentul contabil al imobilizărilor corporale. Acestea includ înlăturarea regulii de recunoaștere/reluarea a pierderilor din deprecierea imobilizărilor corporale într-un cont contabil separat. Ca rezultat recunoașterea/reluarea pierderilor din depreciere se va contabiliza prin diminuarea/majorarea directă a costului de intrare sau costului corectat al activelor depreciate. De asemenea s-a eliminat regula care prevedea raportarea la cheltuieli anticipate a costurilor ulterioare aferente întreținerii, asistenței tehnice și reparației mijloace fixe de la care nu se așteaptă beneficii economice suplimentare, dar sunt semnificative în comparație cu pragul de semnificație. Astfel, aceste costuri vor fi contabilizate nemijlocit ca costuri/cheltuieli curente în perioada în care au fost efectiv suportate, ignorând pragul de semnificație a acestora.

În concluzie am remarca că indiferent de natura și genul modificărilor introduse în Standardele Naționale de Contabilitate acestea vor contribui la ridicarea calității raportării entităților și vor atribui raportărilor o valoare mai mare pentru utilizatorii situațiilor financiare. Noile modificări contabile evidențiază eforturile autorității de reglementare de a avea un set de standarde contabile care să reprezinte alinierea, în primul rând, la Directiva 2013/34/UE, și în al doilea rând la IFRS. Astfel un alt subiect important de discuții este gradul de armonizare formală a SNC cu Directiva 2013/34/UE.

Astfel, pentru măsurarea gradului de conformitate formală a contabilității și raportării financiare a imobilizărilor corporale dintre reglementările contabile din Republica Moldova și Directiva 2013/34/UE, s-au luat în vedere prevederile aferente imobilizărilor corporale din Directiva 2013/34/UE și respectiv, prevederile corespunzătoare din SNC „Imobilizări necorporale și corporale” și unele SNC adiacente, cum ar fi SNC „Prezentarea situațiilor financiare”, „Deprecierea activelor”, care formează cadrul reglementărilor contabile naționale.

Instrumentul ales pentru măsurarea conformității formale este reprezentat de coeficienții Jaccard, utilizați adesea în literatura de specialitate [11, 12]. Coeficientul Jaccard este capabil să măsoare similaritatea între două seturi de reglementări contabile pentru a înțelege progresul de armonizare formală. [11]. Deci, pentru calculul armonizării contabile, vom aplica coeficienții de similitudine și de disimilitudine Jaccard, calculați prin următoarele formule [12]:

$$S_{ij} = \frac{a}{a+b+c} \quad D_{ij} = \frac{b}{a+b+c} \text{ Unde: } S_{ij} - \text{coeficientul de similitudine Jaccard,}$$

reprezentând gradul în care seturile de reglementări i (Standarde naționale de contabilitate) și j (Directiva 2013/34/UE) sunt similare;

D_{ij} – coeficientul de disimilitudine Jaccard, reprezentând gradul în care seturile de reglementări i (Standarde naționale de contabilitate) și j (Directiva 2013/34/UE) sunt diferite;

a – numărul de elemente care se regăsesc în ambele seturi de reglementări;

b – numărul de elemente care se regăsesc în setul de reglementări j (Directiva 2013/34/UE), dar nu și în setul de reglementări i (Standarde naționale de contabilitate);

c – numărul de elemente care se regăsesc în setul de reglementări i (Standarde naționale de contabilitate), dar nu și în setul de reglementări j (Directiva 2013/34/UE).

Pentru a calcula coeficienții de similitudine și de disimilitudine, pentru început am identificat prevederile Directivei 2013/34/UE cu referință la imobilizările corporale. La etapa următoare am examinat dacă prevederile identificate sunt transpuse în Standardele naționale de contabilitate, potrivit SNC-ului. Apoi s-au efectuat calculele.

În ceea ce privește armonizarea formală dintre Directiva 2013/34/UE și Standardele Naționale de Contabilitate privind imobilizările corporale, valorile coeficienților de similitudine și de disimilitudine Jaccard sunt redată în tabelul 3.

Tabelul 3 Prevederile Directivei 2013/34/UE cu referință la imobilizările corporale regăsite în SNC

Standard	Număr de subarticole		S _{ij}	D _{ij}
	analizate	similare		
SNC „Imobilizări necorporale și corporale”	12	9	0,750	0,250
SNC „Prezentarea situațiilor financiare”	14	12	0,857	0,143
SNC „Deprecierea activelor”	2	2	1,000	0,000
	28	23	0,821	0,179

Conform analizei efectuate, similitudinea dintre Directiva 2013/34/UE și SNC „Imobilizări necorporale și corporale” este de 75%, cele două reglementări având 9 elemente comune, dintr-un total de 12 cuprinse în ambele seturi. Aspectele de disimilitudine se referă la cerințele de prezentare a informațiilor în situațiile financiare.

În cazul SNC „Prezentarea situațiilor financiare” coeficientul de similitudine Jaccard are valoarea de 0,857, indicând un grad de armonizare formală de 85,7% între reglementările analizate. Singurele elemente ce diferențiază între acestea este modul de prezentare a imobilizărilor corporale în bilanț și cerințele de detaliere a informațiilor.

Pe baza celor de mai sus, se poate remarca faptul că țara noastră a obținut un grad ridicat de armonizare formală a Standardelor naționale de contabilitate referitor la imobilizările corporale, prin transpunerea Directivei 2013/34 UE. Or, SNC sunt, în general, scrise într-un limbaj mai simplu, necesită mai puține dezvăluiri decât Directiva 2013/34/UE și IFRS-urile și oferă uneori metode simplificate, deoarece sunt concepute în principal pentru aplicarea, în mare parte, de către entități mici și mijlocii. Sunt mai rentabile și mai puțin de gestionat în practică. Cu toate acestea, mai există unele particularități ale Standardelor naționale de contabilitate.

CONCLUSIONS

Cercetările efectuate adevăresc că modificările operate în Standardele naționale de contabilitate care vizează imobilizările corporale au fost condiționate de câțiva factori importanți: corespunderea cu prevederile Directivei 2013/34/UE, cu legea contabilității și raportării financiare și alte acte normative în domeniu, precum și soluționarea unor chestiuni de ordin metodologic. Natura modificărilor aferente imobilizărilor corporale este foarte diferită, indicând revizuirii și precizări de noțiuni, concretizarea modului de contabilizare și/sau eliminarea unor variante de contabilizare a faptelor economice. Modificările operate nu sunt întrutotul noi pentru lumea contabililor. În aspect teoretic multe dintre aceste inovații sunt cunoscute, fie din conținutul IFRS care se aplică în Republica Moldova pentru entitățile de interes public, fie din referințele către IFRS prezente în SNC existente. Însă necesită timp pentru a fi studiate și implementate în practica entităților. Considerăm că implementarea lor va îmbunătăți procesul de colectare și prelucrare a informațiilor, asigurând un grad ridicat al calității informațiilor furnizate prin situațiile financiare.

Noile modificări contabile evidențiază eforturile autorității de reglementare de a avea un set de standarde contabile care să reprezinte alinierea, în primul rând, la Directiva 2013/34/UE, și în al doilea rând la IFRS. Rezultatele cercetării noastre demonstrează că Republica Moldova a înregistrat progrese importante în ceea ce privește nivelul de armonizare formală cu Directiva 2013/34/UE a contabilității și raportării financiare a imobilizărilor corporale atins prin standardele naționale de contabilitate. Cu toate acestea, concluzionăm că studiul dat acoperă o foarte mică parte din Standardele naționale de contabilitate și Directivă.

Autoritățile statului, cercetătorii ar trebuie să continue să examineze și să lucreze pentru o mai mare armonizare nu doar formală, dar și materială. Studiul nostru indică, de asemenea, direcții de cercetare care ar putea avansa studiul atât a armonizării formale, cât și celei materiale. O armonizare perfectă este un proces pe termen lung, cu un rezultat incert, care va evolua în funcție de deciziile autorităților de reglementare în domeniul raportării financiare, care pot fi într-o oarecare măsură afectate de utilizatorii situațiilor financiare [13].

Acest domeniu specific de cercetare a fost în general subestimat în literatura de specialitate autohtonă existentă. Am dori să vedem o tendință inversată, având în vedere că aplicarea sa poate oferi informații valoroase pentru procesele de stabilire a standardelor, mai ales acum când comunitatea contabilă este atât de conștientă de necesitatea avansării procesului de armonizare.

Principalele limite ale cercetării sunt legate de faptul că prezentul articol științific conturează doar imobilizările corporale și vizează doar măsurarea armonizării formale dintre standardele naționale de contabilitate și Directiva 2013/34/UE. Cercetările viitoare se pot concentra pe analiza informațiilor altor categorii de active, pasive sau capital propriu, sau pe armonizarea materială a SNC cu Directiva 2013/34/UE.

REFERENCES:

- [1] Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte nr. 112 din 02.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.185-199 din 18.07.2014.
- [2] Directiva 2013/34/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26.06.2013 privind situațiile financiare anuale, situațiile financiare consolidate și rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi, de modificare a Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivelor 78/660/CEE și 83/349/CEE ale Consiliului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 182/19 din 29.06.2013.
- [3] Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-6 din 05.01.2018.

- [4] Ordinul Ministerului Finanțelor privind modificarea și completarea Standardelor naționale de Contabilitate, nr. 48 din 12.03.2019. <http://lex.justice.md/md/379907/>
- [5] Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 118 privind aprobarea Standardelor Naționale de Contabilitate din 06.08.2013 <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349930>
- [6] NEDERIȚA A., 2017, Comentarii generale la proiectul modificărilor SNC în vigoare. În: revista Contabilitate și audit, nr. № 9, 2017, p. <http://www.contabilitate.md/?mod=mag&id=264>
- [7] NEDERIȚA A., POPOVICI A. 2018, Armonizarea cadrului normativ al contabilității și raportării financiare din Republica Moldova cu acquis-ul comunitar. În: Revista / Journal ECONOMICA, nr.3 (105) 2018, p. 57-68. <http://oaji.net/articles/2017/1425-1541768143.pdf>
- [8] GRIGOROI, L. RAILEAN, T. Developments of Public Accounting in the Republic of Moldova and Consistency with IPSAS. <https://econ.ubbcluj.ro/egpa/Final%20program.pdf>
- [8] SCHUNEMAN, Pamela, 2013, Change is coming: Accounting method changes under the tangible property regulations. În: Journal of accountancy. <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2015/apr/changes-to-repair-regulations-tangible-property.html>
- [9] Xiaohui, Q., Fang, G. (2008). The International Harmonization Progress of China Accounting Standards: A Review of Quantitative Research, *Frontiers of Business Research in China*, vol. 2, no. 4, pp. 483-496.
- [10] NEDERIȚA, A. Comentarii privind conținutul și modul de implementare a modificărilor de bază operate în SNC. *Contabilitatea și audit*. Nr. 8, 2019, p. 20-25
- [11] Fontes, A., Rodrigues, L.L., Craig, R., Measuring Convergence of National Accounting Standards with International Financial Reporting Standards, *Accounting Forum*, Vol. 29, No.4, 2005, pp. 415-436.
- [12] Tiron-Tudor, A. (2017), Elemente IPSAS regăsite în reglementările românești de contabilitate pentru sectorul public – Armonizarea formală. *Expertiza și auditul afacerilor*, nr. 36, 2017. [file:///C:/Martie%202019/institu%C8%9Bii%20bugetare/Elemente%20IPSAS%20reg%C4%83site%20%C3%AEn%20reglement%C4%83rile%20rom%C3%A2ne%C8%99ti%20de%20contabilitate%20pentru%20sectorul%20public%20%E2%80%93%20Armonizarea%20formal%C4%83%20\(I\).html](file:///C:/Martie%202019/institu%C8%9Bii%20bugetare/Elemente%20IPSAS%20reg%C4%83site%20%C3%AEn%20reglement%C4%83rile%20rom%C3%A2ne%C8%99ti%20de%20contabilitate%20pentru%20sectorul%20public%20%E2%80%93%20Armonizarea%20formal%C4%83%20(I).html)
- [13] HYBLOVA, E. The current problems of harmonization of accounting for small and medium-sized enterprises <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1561317>

EFECTELE DIRECTE ȘI INDIRECTE ALE MODIFICĂRII VITEZEI DE ROTAȚIE A ACTIVELOR CIRCULANTE

THE DIRECT AND INDIRECT EFFECTS OF CHANGING THE ROTATION SPEED OF CIRCULATING ASSETS

CREȚU Raluca Florentina

ABSTRACT

Obiectivul fundamental al unei entități economice este acela de a obține profit și de a răspunde așteptărilor diferitelor categorii de persoane. O analiza aprofundată a activelor entității economice prin prisma activelor circulante care sunt complementare activele imobilizate poate duce la eliberarea sau imobilizarea de capital.

Obiectivul acestei lucrări îl constituie evoluția vitezei de rotație a activelor circulante, a efectelor directe și indirecte ale modificării lor la diferite entități economice din domeniul agroalimentar, respectiv sectorul lactate, industria fabricării vinurilor din struguri, cafelei, berii. Pe o perioadă de 6 ani vor fi analizați indicatorii din situațiile financiare ale entităților economice din domeniul agroalimentar pe baza ratelor de structură.

CUVINTE CHEIE: active circulante, viteză de rotație, indicator de eficiență, efect direct și indirect

INTRODUCERE

Pentru buna desfășurare a activității orice entitate economică trebuie să dispună de active, care sunt împărțite în imobilizări: corporale, necorporale și financiare pe de-o parte și active circulante pe de alta parte. Ponderea activelor circulante în totalul activelor este diferită, în funcție de profilul de activitate al entității economice (Pantea, 2017). În cazul activelor circulante, din care fac parte stocurile, creanțele, disponibilitățile și investițiile financiare este foarte important să se cunoască care este viteza de rotație a acestora.

Viteza de rotație a activelor circulante reprezintă un indicator de eficiență care arată modul în care sunt utilizate activele și reflectă schimbările care au intervenit în activitatea entității economice.

Viteza de rotație este exprimată prin doi indicatori generali (Robu și colab, 2014):

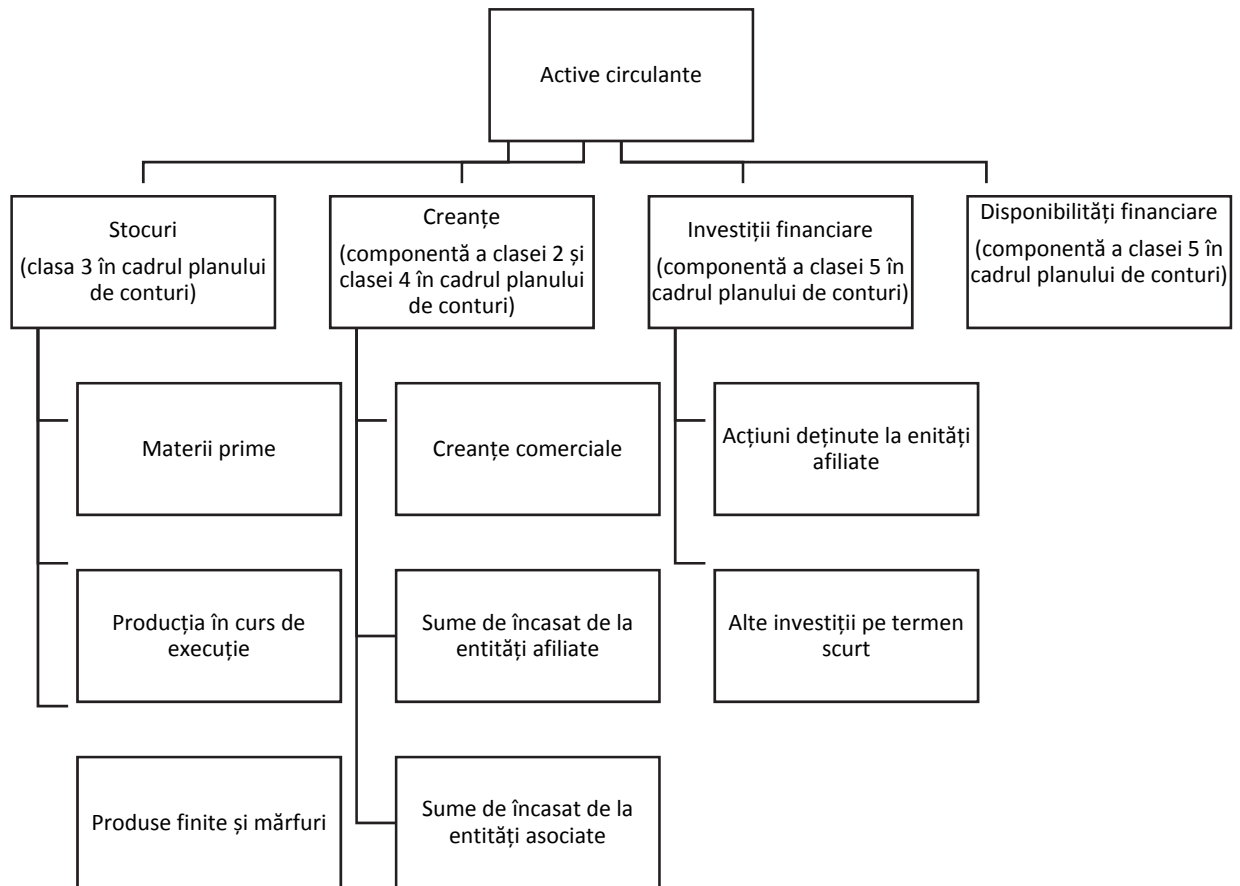
- Numărul de rotații - este indicatorul prin care se exprimă numărul de rotații al soldului mediu al activelor circulante necesare pentru realizarea cifrei de afaceri.

Numărul de rotații se calculează ca un raport între cifra de afaceri a anului de referință și soldul activelor circulante ale aceluiași an.

- Durata în zile - reprezintă numărul de zile care este necesar activelor circulante să fie transformate în disponibilități, dar și a transformării disponibilităților în active circulante.

Durata în zile se determină ca un raport între soldul activelor circulante și cifra de afaceri, înmulțit cu numărul de zile al perioadei analizate.

Conform celui mai recent Ordin al Ministerului Finanțelor Publice, activele circulante au următoarea compoziție:

Sursa: https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/OMFP_10_2019.pdf

Figura nr. 1 Clasificarea activelor circulante

Din cele 4 componente ale activelor circulante, cea mai mare importanță o au stocurile și creanțele. În cadrul acestei lucrări vor fi prezentate și analizate care sunt ponderile activelor circulante în totalul activelor la diferite entități economico-financiare din industria agroalimentară cum ar fi: lactate, șampanie, cafea, bere, produse de panificație, amidon, cu accent pe sectorul lactate.

ANALIZA ACTIVELOR CIRCULANTE PENTRU DIFERITE ENTITĂȚI DIN DOMENIUL AGROALIMENTAR

La o analiză aprofundată a activelor diferitelor entități economico-financiare din domeniul agroalimentar se poate constata o pondere diferită a activelor circulante în totalul activelor în sensul că, activele imobilizate au o pondere mult mai mare (Achim & Borlea 2017), decât cele circulante, așa cum rezultă din tabelul de mai jos. Pentru început vom analiza o entitate economică din domeniul agroindustrial, sectorul lactate apoi voi continua cu sectorul băuturilor alcoolice (șampanie, bere) și cafea.

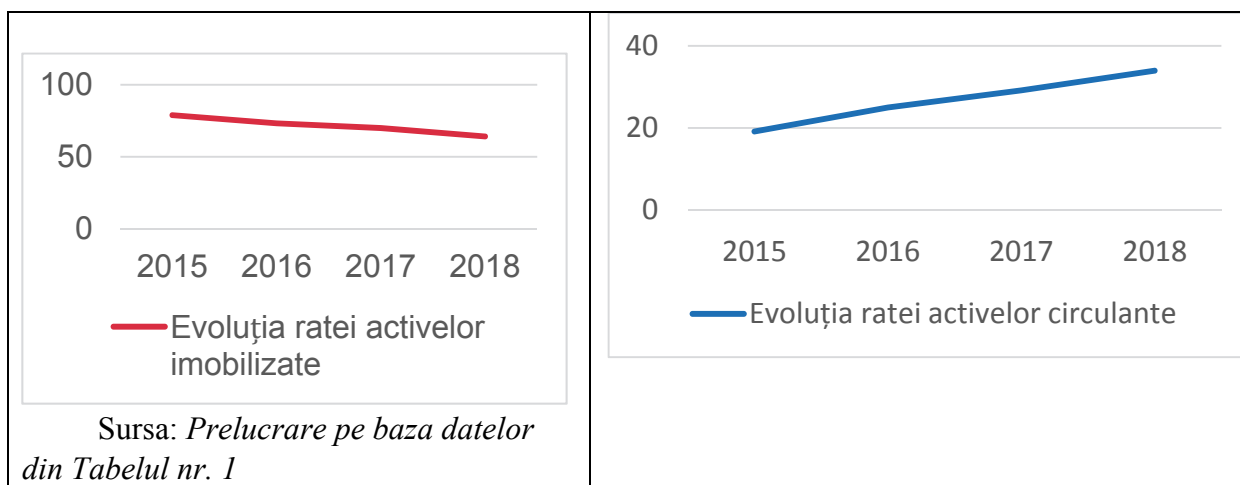
Elementele de activ ale unei societăți din industria laptelui

Tabel 1

ACTIV	Perioada Unitate de măsură	2015	2016	2017	2018
Active imobilizate	lei	42,083,417	39,983,924	45,633,218	44,124,900
Imobilizări necorporale	lei	214,778	126,332	332,330	284,469
Imobilizări corporale	lei	41,867,039	39,855,992	45,299,288	43,838,831
Imobilizări financiare	lei	1,600	1,600	1,600	1,600
Active circulante	lei	10,215,476	13,651,737	19,048,371	23,367,670
Stocuri	lei	3,901,096	4,550,059	6,677,199	7,845,482
Creanțe	lei	6,054,656	8,889,075	12,126,112	15,286,292
Disponibilități financiare	lei	259,724	212,603	245,060	235,896
Investiții financiare	lei	0	0	0	0
Cheltuieli în avans	lei	1,046,728	1,004,731	634,772	1,333,190
TOTAL ACTIVE	lei	53,345,621	54,640,392	65,316,361	68,825,760

Sursa: <http://developer.prodlacta.ro/investitori/situatii-financiare/>

Din analiza datelor furnizate de tabelul nr.1 putem constata, pe baza calculelor proprii că ponderea activelor imobilizate în total active a avut o evoluție descrescătoare de la 78,89% în anul 2015, a scăzut la 73,18% în anul 2016, apoi la 69,86% și a ajuns la 64,11% în anul 2018. Acest lucru indică faptul că la entitatea economică analizată au scăzut activele imobilizate concomitent cu o creștere a ponderii activelor circulante în total, respectiv stocuri, creanțe, disponibilități și investiții financiare, așa cum arată graficul nr.1.

Grafic nr. 1 *Evoluția ratei activelor imobilizate și a activelor circulante la entitatea economică Prodlacta*

Ponderea activelor circulante în totalul activelor a avut un trend crescător de la 19,15% în anul 2015 la 24,98% în anul 2016, apoi 29,16% în anul 2017, ca în anul 2018 să ajungă la 33,95%.

În cazul entităților economice din domeniul fabricării vinurilor din struguri, ponderea activelor circulante în totalul activelor este mai mare de 50% și are un trend crescător. Dacă în anul 2013, ponderea activelor circulante în total a fost de 56,12%, aceasta a crescut la 57,17% în 2014, la 57,68% în 2015, la 58,47% în 2016, la 59,12 în anul 2017 ajungând la 61,02% în anul 2018 (tabelul nr. 2). Creșterea ponderii activelor circulante în totalul activelor entității economice arată flexibilitatea financiară, care evidențiază importanța relativă a activelor cu lichiditate ridicată.

Informațiile economice ale unei societăți din industria fabricării vinurilor din struguri

Tabel 2

INDICATORI DIN BILANT	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ACTIVE IMOBILIZATE - TOTAL	43.153.805	43.355.482	43.244.604	44.330.893	46.472.085	46.909.845
ACTIVE CIRCULANTE - TOTAL din care:	55.195.944	57.878.934	58.948.366	62.407.962	67.199.292	73.429.670
Stocuri	10.691.936	10.098.469	9.997.136	16.404.785	19.533.159	19.970.680
Creanțe	44.440.319	47.677.602	48.896.126	45.848.734	47.472.886	53.370.611
Casa și conturi la bănci	63.689	102.863	55.104	154.443	193.247	88.379
CHELTUIELI ÎN AVANS	357.357	111.675	150.139	173.360	154.836	339.928
DATORII	48.026.174	49.008.810	47.683.328	45.141.761	48.807.318	45.464.706
VENITURI ÎN AVANS	0	4.716	0	5.823	111.078	5.827
PROVIZIOANE	0	0	0	0	0	0
CAPITALURI - TOTAL, din care:	50.680.932	52.332.565	54.659.781	61.764.631	64.907.817	75.208.910
Capital subscris varsat	9.540.638	9.540.638	9.540.638	8.942.500	8.942.500	8.942.500
INDICATORI DIN CONTUL DE PROFIT ȘI PIERDERE						
Cifra de afaceri netă	53.593.808	50.965.022	62.354.656	71.321.495	76.172.251	91.250.646
VENITURI TOTALE	57.225.357	54.915.105	64.214.173	75.180.374	78.089.382	95.303.525
CHELTUIELI TOTALE	58.185.824	53.166.493	57.645.685	65.206.947	71.605.853	83.462.652
Profit brut	960.467	1.748.612	6.568.488	9.973.427	6.484.529	11.840.873
Profit net	960.467	1.651.632	5.670.210	8.604.850	5.647.086	10.301.094
INDICATORI DIN DATE INFORMATIVE						
Număr mediu de salariați	136	139	152	181	198	219

Sursa: Site-ul Ministerului Finanțelor Publice, accesat la data 11 septembrie 2019, www.mfinante.gov.ro

Datele economico-financiare ale entității economice din industria cafelei arată de asemenea un trend crescător al ponderii activelor circulante în totalul activelor cu o ușoară scădere în anul 2017 de la 57,15 % în anul 2013 la 70,35% în 2014, la 75,80 % în anul 2015, la 77,92% în anul 2016, cu o diminuare în anul 2017 la 73,85% și 77,61 % în anul 2018.

Informațiile economice ale unei entități economice din industria cafelei

Tabel 3

INDICATORI DIN BILANT	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ACTIVE IMOBILIZATE - TOTAL	24.669.087	23.199.648	19.908.716	20.037.611	26.012.578	23.667.859
ACTIVE CIRCULANTE - TOTAL din care:	32.899.596	55.045.127	62.358.262	70.711.333	73.470.126	82.057.044
Stocuri	12.638.806	19.504.923	19.074.426	33.354.006	32.637.260	37.420.369
Creanțe	7.669.278	7.737.782	7.651.305	7.385.857	11.295.789	12.183.996
Casa și conturi la bănci	2.615.574	1.140.952	12.360.099	3.967.274	7.718.772	32.452.679
CHELTUIELI ÎN AVANS	209.695	2.023.766	196.759	199.271	382.575	281.402
DATORII	3.476.128	8.372.098	5.070.353	8.519.986	10.039.276	8.760.396
VENITURI ÎN AVANS	59.953	0	0	0	0	0
PROVIZIOANE	0	90.951	0	0	149.337	349.944
CAPITALURI - TOTAL, din care:	54.242.297	70.005.492	77.393.384	82.428.229	89.676.566	96.895.965
INDICATORI DIN CONTUL DE PROFIT ȘI PIERDERE						
Cifra de afaceri netă	133.076.572	137.558.961	156.515.225	159.628.880	171.385.220	174.665.572
VENITURI TOTALE	134.741.217	155.337.727	158.799.651	162.518.259	173.937.944	177.156.949
CHELTUIELI TOTALE	118.709.550	132.426.830	143.712.820	146.832.028	164.480.553	163.924.699
Profit brut	16.031.667	22.910.897	15.086.831	15.686.231	9.457.391	13.232.250
Profit net	13.578.663	19.509.711	13.378.791	13.611.191	8.155.896	12.031.796
INDICATORI DIN DATE INFORMATIVE						
Număr mediu de salariați	117	140	166	186	176	176

Sursa: Site-ul Ministerului Finanțelor Publice, accesat la data 11 septembrie 2019, www.mfinante.gov.ro

Și în cazul entității economice din industria berii, ponderea activelor circulante în total active crește de la an la an respectiv de la 47,19% în anul 2013 la 48,75% în anul 2014, la 49,62% în anul 2015, la 51,37% în anul 2016, la 54,60% în anul 2017 și la 58,15% în anul 2018. Această creștere reflectă importanța activelor cu lichiditate mare la nivelul entității economice, fiind o măsură a flexibilității financiare. Se impune o analiză aprofundată a ratelor complementare de analiză cum ar fi: rata stocurilor, rata creanțelor, a disponibilităților bănești, a investițiilor pe termen lung, dar care pot face obiectul altei lucrări.

Informațiile economice ale unei entități economice din industria berii

Tabel 4

INDICATORI DIN BILANT	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ACTIVE IMOBILIZATE - TOTAL	17.173.207	15.672.400	14.588.548	13.733.844	12.885.559	12.070.930
ACTIVE CIRCULANTE - TOTAL din care:	15.348.464	14.909.737	14.366.404	14.507.349	15.499.548	16.772.534
Stocuri	12.991.789	12.304.475	12.731.547	12.808.453	13.935.753	15.136.531
Creanțe	2.334.598	2.585.389	1.626.068	1.673.068	1.504.543	1.624.144
Casa și conturi la bănci	22.077	19.873	8.789	25.828	59.252	11.859
CHELTUIELI ÎN AVANS	122.494	123.558	127.938	115.880	107.608	104.120
DATORII	10.592.412	8.141.796	5.819.404	4.295.224	3.061.837	4.170.755
VENITURI ÎN AVANS	0	0	0	0	0	0
PROVIZIOANE	0	0	0	500.000	1.500.000	1.500.000
CAPITALURI - TOTAL, din care:	22.051.753	22.563.899	23.263.486	23.561.849	23.930.878	23.276.829
Capital subscris varsat	15.087.134	15.087.134	15.087.134	15.087.134	15.087.134	15.087.134
INDICATORI DIN CONTUL DE PROFIT ȘI PIERDERE						
Cifra de afaceri netă	23.653.855	23.413.208	24.215.956	24.985.187	27.964.969	30.225.768
VENITURI TOTALE	28.731.729	27.464.207	27.766.305	28.291.814	32.670.563	35.253.493
CHELTUIELI TOTALE	27.241.715	26.355.503	25.941.491	26.422.845	30.478.318	33.335.949
Profit brut	1.490.014	1.108.704	1.824.814	1.868.969	2.192.245	1.917.544
Profit net	1.277.371	932.523	1.555.663	1.528.840	1.758.623	1.639.590
INDICATORI DIN DATE INFORMATIVE						
Număr mediu de salariați	198	194	191	190	196	199

Sursa: Site-ul Ministerului Finanțelor Publice, accesat la data 11 septembrie 2019, www.mfinante.gov.ro

VITEZA DE ROTAȚIE A ACTIVELOR CIRCULANTE ÎN SECTORUL LACTATELOR

Acest indicator poate fi calculat atât ca număr de rotații (se raportează cifra de afaceri la activele circulante medii) cât și ca durată (se calculează ca raport între stocul mediu al activelor circulante și cifra de afaceri raportată la perioada de timp; an, semestru, trimestrul, luna) și reflectă numărul de rotații, respectiv durata unei rotații.

Tabel 5

Numărul de rotații aferent perioadei analizate pentru entitatea economică din industria laptelui

Anul	2015	2016	2017	2018
Numărul de rotații	4.22	3.80	4.92	4.24

Sursa: Prelucrare personală a datelor din Tabelul 1

Se observă o scădere cu 10% a numărului de rotații pe parcursul primilor doi ani, urmată de o creștere cu 25% în anul 2017. În anul 2018 a fost înregistrată o scădere cu 14%. Situația entității economice din industria laptelui este favorabilă deoarece a crescut numărul de rotații de la 4,22 la 4,24 în perioada analizată 2015 - 2018.

Tabel 6

Durata în zile aferentă perioadei analizate

An	2015	2016	2017	2018
Durata de rotație a activelor circulante	85.40	94.68	73.20	84.93

Sursa: Prelucrare personală a datelor din Tabelul 1

În perioada 2015-2016 s-a înregistrat o creștere a numărului de zile aferente unei rotații, fapt ce indică o încetinire a vitezei de rotație a activelor circulante.

În perioada 2016-2017 durata a scăzut cu aproximativ 18% fapt ce indică o accelerare a vitezei de rotație a activelor circulante, dar în anul 2018 s-a înregistrat o nouă creștere a duratei, și implicit o nouă încetinire a vitezei de rotați.

Se poate concluziona că la entitatea economică analizată din domeniul industriei lactatelor, cu cât numărul de rotații crește cu atât scade numărul de zile.

EFECTELE ECONOMICO-FINANCIARE ALE MODIFICĂRII VITEZEI DE ROTAȚIE A ACTIVELOR CIRCULANTE

Efectele economico-financiare ale modificării vitezei de rotație a activelor circulante la entitatea economică din industria laptelui sunt atât directe cât și indirecte:

- ✓ Efectele directe ale modificării vitezei de rotație;
- ✓ Efectul indirect al modificării cheltuielilor financiare cu dobânzile;
- ✓ Efectul indirect al modificării profitului net;
- ✓ Efectul indirect al modificării rezultatului financiar.

Efectele directe ale modificării vitezei de rotație se calculează după formula:

$$Ed = (Dz_1 - Dz_0) * \frac{CA_2}{T}, \text{ unde:}$$

Ed = Efectul direct; Dz = durata în zile, CA = cifra de afaceri și T = timpul pentru care se calculează efectul direct.

Efectul direct al modificării vitezei de rotație

Tabel 7

Interval de timp	2015 - 2016	2016 - 2017	2017-2018
Efectul direct (lei)	1,338,551	-5,591,221	3,228,717

Sursa: *Prelucrare personala a datelor din Tabelele 1 și 6*

În perioada 2015-2016 creșterea numărului de zile aferente unei rotații cu 9 zile a condus la o imobilizare de capital în valoare de 1,338,551 lei. În perioada 2016-2017 scăderea numărului de zile aferente unei rotații cu 22 de zile a condus la o eliberare de capital în valoare de 5,591,221 lei. În perioada 2017-2018 creșterea numărului de zile aferente unei rotații cu 10 zile a condus la o imobilizare de capital în valoare de 3,228,717 lei.

Efectul indirect al modificării cheltuielilor financiare cu dobânzile

Se calculează utilizând formula: $\frac{(Dz_1 - Dz_0) * \frac{CA_1}{T} * K_0 * pd_0}{100^2}$, unde:

pd = Rata medie a dobânzii; K = cota medie de participare a creditului la acoperirea activelor circulante și se calculează ca raport între soldul mediu al creanțelor pe termen scurt și soldul mediu al activelor circulante.

Tabel 8

Efectul indirect al modificării cheltuielilor cu dobânzile asupra vitezei de rotație a activelor circulante

Interval de timp	2015 - 2016	2016 - 2017	2017-2018
Efecte indirecte (mii lei)	135,08	-372,32	160,14

Sursa: *Prelucrare personala a datelor din Tabelele 1 și 6*

Efectul indirect al modificării profitului net

Se calculează utilizând formula: $\left[-\frac{(Dz_1 - Dz_0) * \frac{CA_1}{T} * K_0 * pd_0}{100} \right] * \left(1 - \frac{Cip_0}{100} \right)$, unde:

Cip = cota de impozit pe profit

Tabel 9

Efectul indirect al modificării profitului net asupra vitezei de rotație a activelor circulante

Interval de timp	2015 - 2016	2016 - 2017	2017-2018
Efectul indirect (mii lei)	-11.346	31.275	-13.451

Sursa: *Prelucrare personala a datelor din Tabelele 1 și 6*

Efectul indirect al modificării rezultatului financiar

Se calculează utilizând formula:
$$-\frac{(Dz_1 - Dz_0) * \frac{CA_1}{T} * K_0 * p d_0}{100^2}$$

Tabel 10

Efectul indirect al modificării rezultatului financiar asupra vitezei de rotație a activelor circulante

Interval de timp	2015 – 2016	2016 - 2017	2017-2018
Efectul indirect (mii lei)	-135,08	372,32	-160,14

Sursa: *Prelucrare personala a datelor din Tabelele 1 și 6*

Se poate observa din analiza acestor 3 tabele finale, care sunt efectele indirecte ale modificării cheltuielilor financiare cu dobânzile, ale profitului net și al rezultatului financiar asupra vitezei de rotație a activelor circulante. Efectele indirecte duc la imobilizarea sau eliberarea de capital pentru entitatea economică analizată la creșterea sau scăderea duratei de rotație a activelor circulante.

CONCLUZII ȘI PROPUNERI

Analizând informațiile de natură economico - financiară ale entităților economice din domeniul agroalimentar (lactate, șampanie, bere) pe parcursul ultimilor patru, cinci ani s-a constatat că ponderea activelor circulante în total active au o tendință de creștere în defavoarea ponderii activelor imobilizate. O scădere a ratei imobilizărilor față de anul de bază semnifică o situație mai puțin favorabilă pentru entitatea economico-financiară cu efecte nefavorabile în sensul scăderii credibilității firmei în fața investitorilor și a creditorilor.

Se poate constata la nivelul sectorului lactate o creștere continuă și semnificativă a cifrei de afaceri, fapt ce indică buna funcționare a firmei și capacitatea acesteia de a obține venituri din acordurile comerciale curente.

Ca urmare a majorării soldului activelor circulante în fiecare an, viteza de rotație a suferit modificări, dar s-a păstrat în parametrii favorabili, ceea ce arată o utilizare eficientă a acestora.

Durata de zile necesare unei rotații a înregistrat schimbări pe parcursul anilor, respectiv a crescut în anii 2016 și 2018, fapt ce a fost nefavorabil firmei, deoarece durata de transformare a activelor în disponibilități a crescut.

Modificarea vitezei de rotație a condus la o imobilizare a capitalului societății în valoare de 1,3 milioane de lei, fapt ce nu a fost favorabil. Creșterea cifrei de afaceri și reducerea duratei necesare unei rotații cu 20 de zile în anul 2017 a avut efecte favorabile asupra societății conducând la o eliberare de capital în valoare de 5,5 milioane de lei. Cu toate că cifra de afaceri și soldul activelor circulante au înregistrat creșteri în anul 2018, mărirea cu 10 zile a duratei necesare unei rotații a condus la o noua imobilizare de capital în valoare de 3,2 milioane de lei.

Pentru funcționarea durabilă, entitatea economică poate aborda diferite opțiuni:

- utilizarea unor resurse financiare pentru investiții;
- majorarea producției cu aceleași capitaluri;
- evitarea supraîncărcării stocurilor;
- alternative pentru micșorarea costurilor de transport și aprovizionare etc..

BIBLIOGRAFIE

1. Achim M.V., Borlea S.N., (2017), *Ghid pentru analiza diagnostic a stării financiare*, Cluj Napoca.
2. Achim M.V.,(2009), *Analiza economico-financiară*, Editura Risoprint, Cluj Napoca;
3. Cârșina S.V., (2015), *Gestiunea activelor și rentabilitatea întreprinderii*, Editura Universitaria Craiova;
4. Crețu R.F., (2018)*Analiză economico-financiară în organizațiile agroalimentare*, Editura ASE, București;
5. Pantea I. M., (2017), *Analiza economico-financiară instrument al managementului întreprinderii*, Editura Universității de Vest;
6. Robu V., Anghel I., Șerban E.C.(2014), *Analiză Economico-Financiară a firmei*, Editura Economică, pp. 454-455;
7. Dumbravă M., (2010) *Model de analiză a performanței firmei*, Economie teoretică și aplicată Volumul XVII, No. 8(549), pp. 105-119;
8. www.mfinante.ro.

DISCLOSURE REQUIREMENTS FOR VIRTUAL ASSETS AND VIRTUAL ASSET SERVICE PROVIDERS

*Liudmila Lapițkaia*¹
*Alexandru Leahovcenco*²

Abstract: *The development of the digital economy has led to the emergence of such concepts as virtual assets, virtual asset service providers. Transactions with virtual assets are the most vulnerable from the point of view of information transparency. Therefore, the presentation and disclosure of such transactions is most important in terms of transparency and anti-money laundering.*

Key words: *virtual assets, virtual asset service providers.*

JEL: *M41, K24*

INTRODUCTION

The concept of virtual assets has relatively recently entered our lives. However, experts in this field give different definitions of virtual assets. For example: a specialist in the field of commercial and tax law Andrew P. Grau in his article "What are virtual assets?," in the journal Estate planning alert gives the following definition: „*Virtual assets are electronic data stored on a computer or the internet. These assets include emails, digital photos, electronic bank statements, domain names, and online accounts. There is emotional, and sometimes financial, value in virtual assets. Online accounts are used to communicate, pay bills, access financial assets and conduct business. Often, when the account holder passes away, nobody has access to passwords, or worse, nobody knows the account exists. As a result, online accounts and other virtual assets are left untouched,*„[1].

The Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) gives the following definition that "virtual asset" refers to digital representations of value that can be digitally traded or transferred and can be used for payment or investment purposes, including digital representations of value that function as a medium of exchange, a unit of account, and/or a store of value. The FATF emphasises that virtual assets are distinct from fiat currency (a.k.a. "real currency," "real money," or "national currency"), which is the money of a country that is designated as its legal tender[2].

Therefore, the virtual assets are, first of all cryptocurrency or virtual currency, which in short time has developed into a powerful payment method with ever growing global acceptance.

The lawful use of virtual currencies offers many benefits such as increased payment efficiency and lower transaction costs.

Along with that, other characteristics of virtual currencies, coupled with their global reach, present potential risks, such as:

- the anonymity provided in internet trade with virtual currencies,
- the limited in verification of participants in internet trade with virtual currencies,
- the lack of clarity regarding the responsibility for supervision and enforcement for these transactions that are segmented across several countries

¹ ASEM str.Banulescu-Bodoni 61,MD-2005, Chișinău, R. Moldova, tel.022 402757, liudmila@ase.md

² ASEM str.Banulescu-Bodoni 61,MD-2005, Chișinău, R. Moldova, tel.022 22-41-28

- the lack of a central oversight body.

In addition, FATF determines that virtual asset service provider means any natural or legal person who conducts one or more of the following activities or operations for or on behalf of another natural or legal person:

- ✓ exchange between virtual assets and fiat currencies;
- ✓ exchange between one or more forms of virtual assets;
- ✓ transfer of virtual assets;
- ✓ safekeeping and/or administration of virtual assets or instruments enabling
- ✓ control over virtual assets; and
- ✓ participation in and provision of financial services related to an issuer's offer
- ✓ and/or sale of a virtual asset [3],,.

MATERIAL AND METHOD

Various studies show that money laundering offences involving virtual currencies to demonstrate how this payment method has already been abused for money laundering purposes.

In this context in June 2019, the Financial Action Task Force adopted an Interpretive Note to Recommendation 15 to apply the requirements in relation to virtual assets (VA) and virtual asset service providers (VASP), in particular with regard to the application of the risk-based approach to VA activities or operations and VASPs.

The Interpretive Note to Recommendation 15 establishes a number of requirements for VASPs and other obliged entities that engage in operations with virtual assets to observe the following principles

- Functional equivalence and objectives-based approach. First of all, this is connected with the formation and application of the regulatory framework, which in different jurisdictions should be based on the same principles and approaches,
- Technology-neutrality and future-proofing,
- Level-playing field. This principle is based on the fact that all jurisdictions should apply equal disclosure requirements for virtual assets or similar assets.

To mitigate the risks associated with covered virtual assets activities, virtual asset service provider for identifying, assessing, and determining the risks must consider the following elements:

- *transactions with virtual currency have higher risks than with fiat currency and the traditional financial system and with virtual-to-virtual transactions;*
- *type of VASP business models (centralised and decentralised);*
- *the specific types of virtual assets;*
- *the specific business model of the virtual asset service provider;*
- *possibility for virtual asset service provider to operate entirely online (platform-based exchanges) or in person (trading platforms that facilitate peer-to-peer exchanges or kiosk-based exchanges);*
- *using the Internet Protocol, such as anonymizers (The Onion Router) or invisible Internet Project (I2P), which may further obfuscate which inhibit a virtual asset service provider's ability to know its customers;*
- *the risks associated with a virtual asset service provider's connections to several jurisdictions;*
- *the scope of the virtual account, product, or service;*
- *the scope of the virtual assets payment channel (open- versus closed-loop systems or systems intended to facilitate micro-payments or government-to-person, etc.);*

- any measures that may potentially lower the provider's exposure to risk (limitations on transactions or account balance, etc.).

FATF sets the following items and disclosures to be disclosed for transactions with virtual assets.

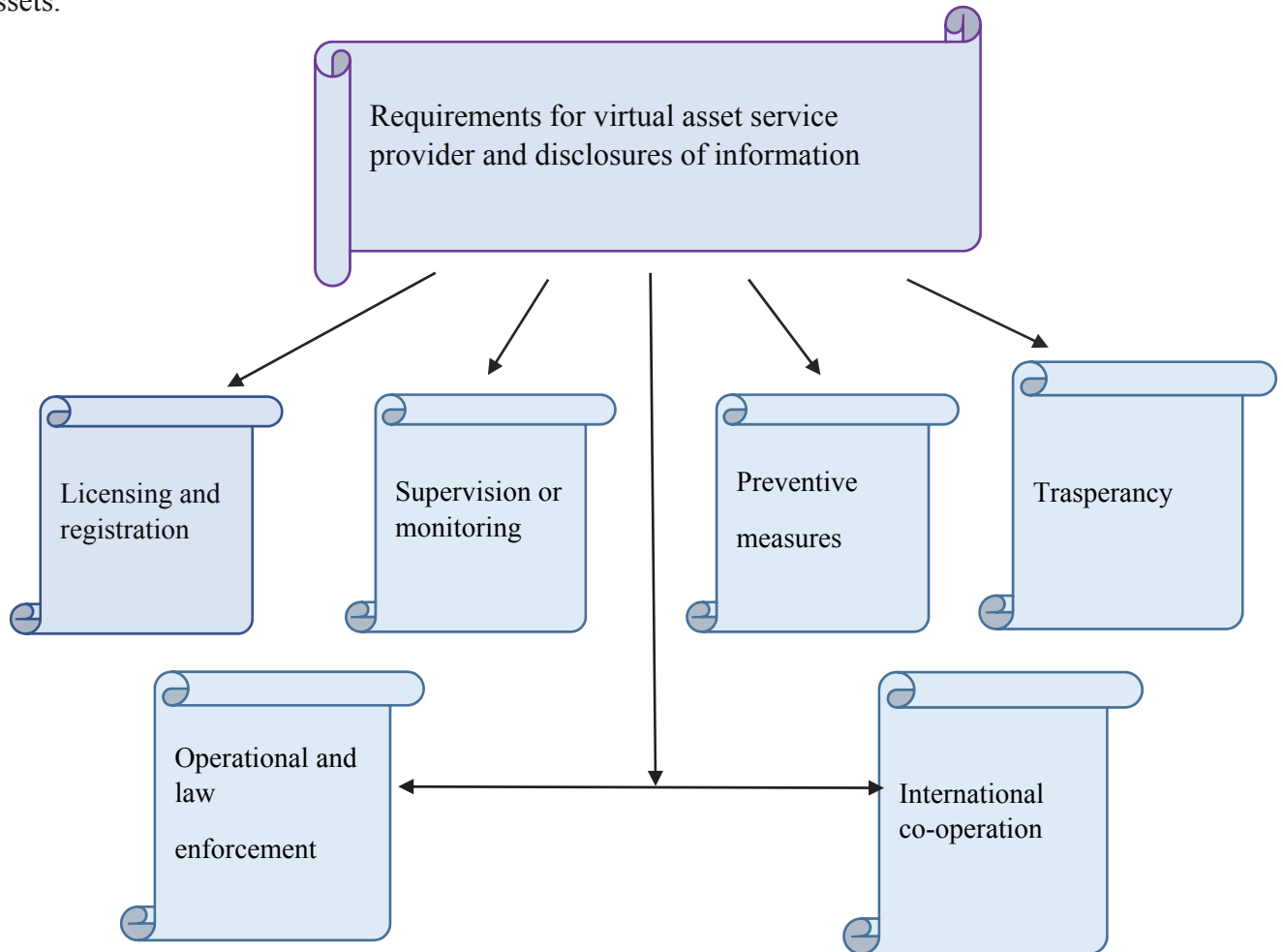

Fig. 1 Requirements for virtual asset service provider and disclosures of information

Source: developed by the authors according to Interpretive Note to Recommendation 15 elaborated by FATF

Licensing of providers who provide services for transactions with virtual assets should be carried out by the state authorities, which must identify persons operating without a license, using such tools as: web-scraping and open-source information to identify online advertising or possible solicitations for business by an unregistered or unlicensed entity; information from industry circles (including by establishing channels for receiving public feedback) regarding the presence of certain businesses that may be unlicensed or unregistered.

Supervision or monitoring is an important point since these operations do not fall within a single jurisdiction, they have the cross-border nature of VASPs' activities so that international cooperation between relevant supervisors is also of specific importance.

Preventive measures oblige that virtual asset service providers should design CDD processes to meet the FATF Standards and national legal requirements. Initial CDD comprises identifying the customer and, where applicable, the customer's beneficial owner and verifying the customer's identity on a risk basis and on the basis of reliable and independent information, data, or

documentation to at least the extent required by the applicable legal or regulatory framework. The CDD process also includes understanding the purpose and intended nature of the business relationship, where relevant, and obtaining further information in higher risk situations.

Transparency and beneficial ownership of legal persons and arrangements means that as any natural or legal person that conducts as a business the activities or operations specified in the VASP definition should take measures to prevent the misuse of legal persons and arrangements for money laundering and terrorist financing.

Operational and law Enforcement means that competent authorities should be able to obtain access to all necessary documents and information, including powers to use compulsory measures for the production of records, held by VASPs. They should have effective mechanisms in place to identify whether natural or legal persons such as VASPs hold or control virtual assets accounts or wallets and mechanisms for ensuring that competent authorities have a process to identify assets, including VAs, without prior notification to the owner.

Transactions with virtual assets accounts must be effectively regulated, supervised, and enforced relating to the VASP sector requires a global approach and a level regulatory framework across jurisdictions. Authorities from different countries should have in place the tools necessary to cooperate with one another, provide mutual legal assistance; help identify, freeze, seize, and confiscate the proceeds and instrumentalities of crime that may take the form of VAs as well as other traditional assets associated with VASP activities and provide effective extradition assistance in the context of virtual assets-related crimes or illicit actors who engage in illicit activities among other international capabilities.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Virtual asset service providers and other entities in virtual assets transfers should consider how they might impact existing commercially available technology to comply with the established requirements. Examples of existing technologies that providers could consider as a basis for enabling the identification of beneficiaries of virtual assets transfers:

- private and public keys, which are formed in pairs for each subject involved in a transmission and encrypt and decrypt information during the initial part of the transmission so that only the sender and recipient can decrypt and grasp the information, wherein the public key is available to everyone while the private key is known only to the creator of the keys;
- transport layer security/secure sockets layer (TLS/SSL) connections, which make utilize of public and private keys among parties when establishing a connection and secure almost all on the transference Internet, including emails, logins, and financial operations, ensuring that all data that passes between a web server and a browser keeps private and secure;
- digital certificates administered by certificate authorities that use such standard to verify that a public key belongs to the user, computer, or service identity in the certificate and which are used worldwide across public and private sectors;
- specific attribute certificates, which can encode attributes (such as name, date of birth, address, and unique identifier number) and are administered by attribute certificate authorities;
- API technology, which provides tools for creating software applications and specifies how software components should interact.

Studying the experience of disclosing information providers in different countries, you can consider the example of Norway and the United States. In accordance with Norwegian act to Virtual Currency custodianship services is meant the services of private cryptographic keys on behalf of customers, for purposes of transferring, storing or trading in virtual currency. But virtual currency

means a digital expression of value, which is not issued by a central bank or a government authority, which is not necessarily attached to a legally established currency and does not possess a legal status of currency or money but which is accepted as a means of exchange, and which can be transferred, stored or traded electronically.

Virtual asset service provider required to presents the required information to Financial Supervisory Authority which may supervise compliance with the Anti-Money Laundering Act.

U.S. law enforcement uses financial intelligence information from Financial Crimes Enforcement Network FinCEN to conduct investigations involving digital assets.

CONCLUSIONS

Financial Action Task Force in it's adopted Interpretive Note stated that if virtual companies are engaged in the transfer of funds, they must be required to obtain and store the necessary and accurate information on the sender, as well as the necessary information on the recipient of these funds, and that this information must be provided to the second organization ("provider"), if any. Moreover, these second recipient organizations may also be required by FATF countries to obtain and maintain the necessary (and for some reason not necessarily accurate) information about the source of the transferred funds, as well as the necessary and accurate information about the recipient.

Necessary or required information in the case of each translation means:

- *Name of the sender (the person who is the client of the provider),*
- *The account number of this person, if it is from this account that the transfer is carried out – that is, a virtual wallet,*
- *Physical address of the sender, or national identification number, or customer identification number (but not the transaction),*
- *The name of the recipient,*
- *Beneficiary's account number, if it is transferred to it – i.e. virtual wallet.*

Given the high risks of illegal use of virtual assets, including for the financing of terrorist activities, FATF in a public statement this month gave its members 12 months to implement the recommendations in practice.

Experts in the field of blockchain note, however, that it will be difficult (if not impossible) to implement FATF instructions in practice, that it will damage the privacy of customers.

REFERENCES

1. Andrew P. Grau. What Are Virtual Assets? http://www.hrmml.com/library/files/client_alert_virtual_assets.pdf
2. FATF <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/regulation-virtual-assets.html>
3. Guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers <https://static.coindesk.com/wp-content/uploads/2019/06/Embargo-Virtual-Asset-Guidance.pdf>

ANALYSIS OF PROPOSED CHANGES AND AMENDMENTS TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

Liudmila Lapițkaia

*ASEM str. Banulescu-Bodoni 61, MD-2005,
Chișinău, R. Moldova, tel. 022 402757, liudmila@ase.md*

Abstract: *The analysis of changes in the International Financial Reporting Standards allows to organize correctly accounting for the enterprises which according to national legislations are obliged to keep accounting according to IFRS. In addition, these changes can take into account the rest of the enterprises of the Republic of Moldova, which keep records in accordance with the National Accounting Standards. This article analyzes the proposed changes in IFRS and examines the impact of these changes on the organization of accounting of the enterprise.*

Key words: *IFRS, amendments, IAS*

JEL: *M41*

INTRODUCTION

International Accounting Standards Board made traditional adjustments to his work plans at the June 2019 session. Below is information on IFRS which are presented for revision and additions or changes:

- ✓ Comprehensive Review of the IFRS for SMEs Standard,
- ✓ Accounting Policies and Accounting Estimates (Amendments to IAS 8),
- ✓ Amendments to IFRS 17 Insurance Contracts,
- ✓ Availability of a Refund (Amendments to IFRIC 14),
- ✓ Business Combinations under Common Control,
- ✓ Classification of Liabilities as Current or Non-current (Amendments to IAS 1),
- ✓ Deferred Tax Related to Assets and Liabilities Arising from a Single Transaction (Amendments to IAS 12),
- ✓ Test for Derecognition of Financial Liabilities (Amendments to IFRS 9),
- ✓ Financial Instruments with Characteristics of Equity,
- ✓ IBOR Reform and its Effects on Financial Reporting,
- ✓ Goodwill and Impairment,
- ✓ Lease Incentives (Amendment to Illustrative Example 13 accompanying IFRS 16),
- ✓ Onerous Contracts—Cost of Fulfilling a Contract (Amendments to IAS 37),
- ✓ Primary Financial Statements,
- ✓ Property, Plant and Equipment: Proceeds before Intended Use (Amendments to IAS 16),
- ✓ Subsidiary as a First-time Adopter (Amendments to IFRS 1),
- ✓ Taxation in Fair Value Measurements (Amendments to IAS 41),
- ✓ Updating a Reference to the Conceptual Framework (Amendments to IFRS 3).

MATERIAL AND METHOD

It should be noted that the Board is considering a change in IFRS for SMEs aligning the guidance on fair value measurement in the IFRS for SMEs Standard with IFRS 13 "Fair Value Measurement" so the fair value hierarchy incorporates the principles of the IFRS 13 "Fair Value Measurement" fair value hierarchy.

According to the author, the use of fair market value for small enterprises is premature. This is primarily related to the principle of prudence and the presentation of information on historical cost in financial statements of SMEs.

The International Accounting Standards Board tentatively decided to propose amending IAS 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors" to lower the impracticability threshold regarding retrospective application of voluntary changes in accounting policies that result from agenda decisions.

The proposed threshold would include a consideration of the costs and benefits of applying such changes retrospectively. If the change in accounting policy results from an agenda decision, to the extent that the cost to the entity of determining either the period-specific effects or the cumulative effect of the change exceeds the expected benefits to users. This decision is justified, as the application of retrospective accounting policies is quite difficult and taking into account the materiality threshold can lead to an improvement in the organization of accounting in the enterprise.

The International Accounting Standards Board also decided to develop various guidelines and examples for the IAS 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors" to help entities apply materiality judgements to accounting policy disclosure. To support this amendment the International Accounting Standards Board is also developing guidance and examples to explain the application of the 'four-step materiality process' described in IFRS Practice Statement.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The International Accounting Standards Board offers the following definition: "information is material if omitting, misstating or obscuring it could reasonably be expected the primary specific reporting entity's general purpose financial statements make on the basis of those financial statements.

Materiality depends on the nature or magnitude of information, or both. An entity assesses whether information, either individually or in combination with other information, is material in the context of its financial statements. Material information might be obscured if it is not communicated clearly—for example, if it is obscured by immaterial information. A misstatement of information is material if it could reasonably be expected to influence decisions made by the primary users".

IFRS 17 "Insurance Contracts" was issued by the Board on 18 May 2017. But already now there are many questions on its correct application. The International Accounting Standards Board therefore decided to clarify the application of the standard.

Herewith the International Accounting Standards Board that amendments would be justified if those amendments would:

- ✓ *not change the fundamental principles of the Standard 17 "Insurance Contracts" resulting in a significant loss of useful information for users of financial statements relative to that which would otherwise result from applying IFRS 17 as originally issued;*
- ✓ *avoid unduly disrupting implementation already under way or risk undue delays in the effective date of IFRS 17 "Insurance Contracts".*

Amendments to IFRIC 14 IAS 19 "The Limit on a Defined Benefit Asset, Minimum Funding Requirements and their Interaction" related to that fact that in some circumstances, a company with a defined benefit plan can recognise an asset if the plan has a surplus. The recognition and measurement of that asset depends on whether any economic benefits from the plan are available to the company.

In this regard the International Accounting Standards Board sets a goal to clarify that changes in the effect of the asset ceiling are recognised in other comprehensive income as required by IAS

19 "Employee Benefits", as a result of the reassessment of the asset ceiling based on the updated surplus, which is itself determined after the recognition of the past service cost or the gain or loss on settlement.

Changes should answer the following questions:

- ✓ when the net defined benefit liability or asset is remeasured in accordance with paragraph IAS 19 "Employee Benefits":
 - the current service cost and the net interest after the remeasurement are determined using the assumptions applied to the remeasurement;
 - an entity determines the net interest after the remeasurement based on the remeasured net defined benefit liability (asset).
- ✓ the current service cost and the net interest in the current reporting period before a plan amendment, curtailment or settlement are not affected by or included in, the past service cost or the gain or loss on settlement.

IFRSs do not clarify how to account for combinations of companies or businesses controlled by the same party. And as a result, many enterprises reflect these operations in accounting in different ways, which makes it difficult for investors and regulators to compare the effects of those transactions on companies' financial positions and performances.

Thus it is necessary to develop requirements that would improve the comparability and transparency of accounting for combinations under common control to help investors compare the financial information that companies provide in financial statements.

Another important clarification of the IAS 1 "Presentation of Financial Statements" standard concerns to clarify the requirements for classifying liabilities with equity-settlement features by:

- the situations in which an obligation to transfer the entity's own equity instruments influences the classification of a liability:
 - when a convertible bond or similar financial instrument includes a holder conversion option recognised separately as an equity component of a compound financial instrument, the terms of the equity component do not influence whether the entity classifies the liability component as current or non-current;
 - when an obligation to transfer the entity's own equity instruments is recognised as a liability because it does not meet the definition of an equity instrument, the transfer of the entity's own equity instruments is regarded as settlement of that liability for the purpose of classifying it as current or non-current.
- clarifying that the existing references to equity instruments are to the entity's own equity instruments.
- aligning the terminology.

Another change is related to the IAS 12 "Income Taxes", which are related to the exemptions which would no longer apply to the extent that, on the initial recognition of a transaction, an entity would recognise equal amounts of deferred tax assets and liabilities.

In this connection the International Accounting Standards Board requires entities to apply the proposed amendments retrospectively applying IAS 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors". However, earlier applying of changes in the IAS 12 "Income Taxes" sare welcome.

Another important innovation is the fact that the International Accounting Standards Board decided to develop an accounting model that will provide users of financial statements with better information about a company's dynamic risk management (DRM) activities and how it manages those activities.

In such cases it was discussed whether the DRM model should interfere an entity from designating specific types of strategies within the target profile,:

- ✓ the DRM model should not permit negative balances to be defined within the target profile,
- ✓ when changes in risk management strategy are frequent, an entity should discontinue the DRM model prospectively,
- ✓ an entity's risk management strategy should be clearly documented with the time horizon specified. If a strategy is defined in a way that is contingent on future events, the occurrence of those contingent events should be treated as a change in strategy.

Important question also concerns derivatives, namely, should they be presented in the financial statements. The board finally decided that:

- ✓ the DRM model should not require presentation of the designated derivatives in a separate line item on the face of the statement of financial position; but this information should be clearly communicated to users in the notes to the financial statements.
- ✓ the DRM model should not require presentation of changes in fair value of designated derivatives in a separate line item in other comprehensive income; but this information should be clearly communicated to users in the notes to the financial statements.

The International Accounting Standards Board is also considering the possibility to start a project to develop proposals to replace IFRS 6 "Exploration for and Evaluation of Mineral Resources".

Extractive activities consist of many stages, such as: exploring, evaluating, developing and producing natural resources such as minerals, oil and gas. This activity is important globally and is particularly significant in some countries. Companies use various accounting models to report the resources and expenditures associated with these activities. The resulting diversity in financial information hinders investors from understanding the financial position and financial performance of those companies.

IFRS 6 "Exploration for and Evaluation of Mineral Resources" was issued in 2004. The Standard has allowed companies adopting IFRS Standards to continue to apply some aspects of their existing accounting policies for exploration and evaluation expenditures until the Board reviews the accounting practices of companies engaged in extractive activities.

During the 2010 the International Accounting Standards Board studied the regulatory framework in the field of accounting for mining in such countries as: Australia, Canada, Norway and South Africa. The research focused on:

- how to estimate and classify quantities of minerals or oil and gas (the reserves and resources) discovered;
- how to account for the reserves and resources, as well as for the associated expenditure; and
- what information to disclose about extractive activities.

CONCLUSIONS

In 2019 the Board has decided to start a new research project on extractive activities. This research project aims to gather evidence to help the Board decide whether to start a project to develop proposals on accounting requirements that would amend or replace IFRS 6 "Exploration for and Evaluation of Mineral Resources".

It should also be noted that the International Accounting Standards Board approved a project to its agenda to revise and update the IFRS Practice Statement 1 "Management Commentary (Practice Statement)" issued in 2010.

Management commentary complements the financial statements by providing other financial information—insight into the company's strategy for creating business value over time and its progress in implementing its strategy. Management commentary also sets out the potential impact the company's strategy will have on financial performance, which may not have yet been captured by the financial statements.

Investors can use this other financial information to inform their economic decisions. Without this information:

- investors cannot gauge whether management teams prioritise short-term financial targets over long-term value creation not recognised in the financial statements; and
- investment capital may be diverted from companies pursuing a long-term strategy in favour of those prioritising short-term earnings.

The update to the IFRS Practice Statement 1 Management Commentary will include consideration of:

- developments from other narrative reporting initiatives—for example, the principle of focusing on business-critical resources and long-term value creation; and
- acknowledged gaps in narrative reporting practice indicating that the goals of the Management Commentary and other narrative reporting regimes are unmet. For example, the International Integrated Reporting Council in its recent review has acknowledged the need to revisit its guidance on reporting on the 'resources and relationships' that companies use to 'create value'. Other narrative reporting gaps include challenges in reporting forward-looking information, inconsistent reporting on business models, and short-term reporting on strategies. Stronger guidance, while still maintaining the principle-based approach of the original Management Commentary Practice Statement should help to close the gaps in narrative reporting practices.

REFERENCES

- 1) Обновление планов у Совета по МСФО <https://gaap.ru/news/158064/>
- 2) Work plan IFRS <https://www.ifrs.org/projects/work-plan/>
- 3) Comprehensive Review of the IFRS for SMEs Standard <https://www.ifrs.org/projects/work-plan/2019-comprehensive-review-of-the-ifrs-for-smes-standard/#published-documents>

EXIGENȚE PRIVIND AUDITUL SITUAȚIILOR FINANCIARE ȘI CREDIBILITATEA INFORMAȚIILOR ÎN ACTUALUL CONTEXT GLOBAL

REQUIREMENTS REGARDING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS AND THE CREDIBILITY OF INFORMATION IN THE CURRENT GLOBAL CONTEXT

Galina BĂDICU

Sergiu ȘOIMU

ASEM, RM, badicu.galina@ase.md

ÎM FIRST AUDIT INTERNATIONAL SA, RM, sergiu.soimu@fai.md

Abstract:

According to the latest ascents of the international and national economic realities, the responsibility assigned to the audit of the financial statements is an eloquent one, because it comes to protect, to ensure fairness and to provide security to reflect, in the financial statements, the economic truth. This activity becomes a prerequisite for ensuring accurate financial information, reliable, transparent, and especially comparable, on the basis of which the best possible economic decision can be made. In this context, the scientific approach aims to study the legislative particularities of the audit of financial statements and the determination of the role of professional ethics, as a condition in ensuring the faithful image and the development of the profession of auditor, as well as identifying the main categories of entities considered as subject of the audit activity and international practices applicable in the audit of financial statements. In order to achieve the objectives set in this article, which looks at the changes made in the national accounting law, the approach is a deductive one, because the starting point is theoretical, but we also use an inductive approach, because we rely on the observation and induction method. At the same time, the research from general to private allows the use of both qualitative and quantitative studies. The results of the research will express a clear image by highlighting the context in which the quality of the audit of financial statements, in the current global context, plays a vital role in ensuring the faithful image of the financial position and performance.

Key words: *audit of financial statements, professional ethics, and obligatory audit, financial position and performance.*

Jel Clasification: *M42, M41*

INTRODUCERE

Conform ultimelor ascensiuni ale realităților economice internaționale și naționale, responsabilitatea atribuită auditului situațiilor financiare devine o premisă pentru asigurarea unor informații financiar-contabile corecte, fidele, transparente, și mai ales, comparabile, pe baza cărora să poată fi luată cea mai bună decizie economică posibilă.

Activitatea de audit are la bază o serie de standarde de audit [4], precum și o serie de reglementări legislative [3], [2]. Obiectivul principal al standardelor de audit este îmbunătățirea și menținerea calității lucrărilor în beneficiul profesiei de auditor și al utilizatorilor rezultatelor auditului. În ultimul timp, pe plan național, s-a constatat o preocupare majoră referitoare la existența și eficiența auditului. Această tendință se accelerează, un aspect foarte important fiind recunoașterea standardelor de către instanțele judiciare și fiscale. Prin respectarea acestor standarde va crește calitatea auditului, precum și a entității atingând, în scurt timp, performanțele firmelor europene și internaționale.

În acest context, demersul științific își propune un studiu asupra evoluției particularităților legislative ale auditului situațiilor financiare și determinării rolului eticii profesionale, drept condiție în asigurarea imaginii fidele și a dezvoltării profesiei de auditor, precum și identificării principalelor categorii de entități privite ca subiect al activității de audit obligatoriu și a practicilor internaționale aplicabile în cadrul auditului situațiilor financiare.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Pentru cercetarea în cauză, vom folosi o abordare evolutivă și ne vom baza pe metoda observației, a analizei de documente și pe comparația prevederilor reglementărilor în domeniul auditului situațiilor financiare. Concomitent, cercetarea de la general la particular permite folosirea atât a unor studii calitative, cât și cantitative. Pentru aceasta am realizat o cercetare documentară a actelor legislative și normative în vigoare. Rezultatele cercetării vor exprima o imagine clară prin evidențierea contextului în care calitatea auditului situațiilor financiare, în actualul context global, joacă un rol primordial în asigurarea imaginii fidele a poziției și performanței financiare.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Auditul, în general, este un proces sistematic de obținere și evaluare, în mod obiectiv, a unor informații sau afirmații în vederea aprecierii gradului lor de conformitate cu criteriile prestabilite, precum și de comunicare a rezultatelor către utilizatorii interesați. Obiectivul unui audit al situațiilor financiare este de a da posibilitatea auditorului să exprime o opinie cu privire la situațiile financiare, dacă acestea sunt întocmite, sub toate aspectele semnificative, în conformitate cu un cadru de raportare financiară [6]. Această cerință a standardului pune în mod justificat accentul pe exprimarea unei opinii privind situațiile financiare auditate. Colectarea de către auditor a elementelor probante, analizarea atentă a acestora, se realizează pentru a asigura necesarul de concluzii, care să-l convingă asupra faptului că informațiile conținute în situațiile financiare sunt fidel prezentate, sub toate aspectele lor semnificative, oferindu-i posibilitatea de a întocmi un raport de audit adecvat. Într-o astfel de conjunctură, auditorul are convingerea că situațiile financiare nu vor induce în eroare un utilizator prudent și interesat să investească, totodată, numai pentru considerentul că exprimându-și opinia, auditorul își va asocia numele cu situațiile în cauză.

Auditul situațiilor financiare vizează colectarea de probe, care apreciază setul de situații financiare ale unei entități, cu scopul exprimării unei opinii asupra conformării acestora sub aspectul elaborării, prezentării și publicării cu un set de norme naționale [2]. Contextul actual, obligă adaptarea entităților la perfecționarea permanentă a sistemului de gestionare al resurselor. Firmele de audit performante au capacitatea de a oferi feedback, printr-o tratare a riscurilor la un nivel ridicat de acuratețe, în concordanță cu noile modificări în legislația națională și să asigure utilizatorilor rapoartelor de audit un nivel de încredere ridicat.

Investigațiile ne permit să constatăm că auditul situațiilor financiare este reglementat național pentru anumite categorii de entități, indiferent de domeniul în care operează. În acest context, menționăm că **auditului obligatoriu** sunt supuse [2]:

- a) situațiile financiare individuale ale entităților mijlocii și entităților mari, ale entităților de interes public și ale altor entități, conform legislației în vigoare;
- b) situațiile financiare consolidate ale grupurilor, conform prevederilor art. 27 din Legea Contabilității și raportării financiare.

Deducem că auditul situațiilor financiare este acel audit, care se realizează de către auditori conform Standardelor Internaționale de audit în baza Legii Contabilității și raportării financiare.

Standardele Internaționale de audit reprezintă principii, norme, proceduri și tehnici pe care auditorii trebuie să le utilizeze și să le aplice în examinarea situațiilor financiare în cadrul efectuării misiunii de audit. Standardele Internaționale de Audit sunt elaborate de Federația Internațională a Contabililor (IFAC) și au ca obiectiv promovarea, acceptarea și respectarea acestora la nivel mondial [4].

Pentru a examina care sunt exigentele în domeniul auditului situațiilor financiare, pe plan național, se cuvine să prezentăm modul de elaborare a regulilor de audit formulate de anumite organisme internaționale, și anume: IFAC, Federația Europeană a Experților Contabili (FEE), precum și activitatea desfășurată de cabinetele internaționale de audit, având în vedere implicațiile normalizării internaționale asupra celei naționale. Astfel, normele internaționale de audit [4] constituie un ansamblu de practici de referință de natură să amelioreze calitatea informației financiare pe piețele internaționale. Ele servesc ca bază pentru dezvoltarea directivelor naționale în țări în care profesia contabilă este relativ redusă sau în curs de evoluție, așa cum este și țara noastră.

În Republica Moldova, reforma instituțională vizează dezvoltarea și perfecționarea activității desfășurate de instituțiile publice, dar și a serviciilor prestate de acestea către cetățeni, ca necesități obiective și esențiale pentru asigurarea convergenței cu țările avansate economic din Europa și din întreaga lume. Ca parte a acestui proces, auditul are o importanță deosebită în dezvoltarea economiei, limitarea risipei de resurse și a posibilităților de fraudă și corupție, detectarea din timp a anomaliilor și deficiențelor.

Primul moment al legiferării profesiei de audit, începe o dată cu publicarea Hotărârii Guvernului Nr. 730 din 28.09.1994, privind aprobarea Regulamentului provizoriu cu referire la activitatea de audit în RM. Concomitent cu aprobarea noii Hotărâri de Guvern, toate persoanele juridice și fizice, care profesază auditul (*cu excepția auditului băncilor și instituțiilor de creditare*), sânt obligate să obțină până la 1 decembrie 1994, în conformitate cu prevederile Regulamentului provizoriu, licențe corespunzătoare pentru activitatea de audit.

Prezentul Regulament provizoriu cu privire la activitatea de audit în RM instituie bazele juridice pentru practicarea activității de audit, care constă în expertiză financiară extra departamentală independentă și a fost în vigoare până la adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii ce reglementează activitatea de audit. Prezentul regulament a fost aplicabil în cazul auditării activității tuturor subiecților economici.

În contextul regulamentului, menționam că auditul poate fi obligatoriu sau din inițiativa fondatorilor subiectului economic:

- ✓ *Auditul obligatoriu* se aplică tuturor subiecților economici în scopul confirmării autenticității situațiilor financiare anuale, atunci când situația o cere, precum și în toate cazurile de lichidare a entităților.
- ✓ *Auditul din inițiativă* se efectuează conform deciziei unuia dintre fondatori (participanți) în scopul obținerii unei expertize independente a rezultatelor activității subiectului economic în cauză.

Firmele de audit își încep activitatea după înregistrarea de stat în calitate de subiect al activității antreprenoriale, primirea licențelor pentru practicarea activității de audit și includerea lor în registrul firmelor de audit, care se ținea de către Camera de Audit a Republicii Moldova. *Regulamentul provizoriu cu privire la activitatea de audit, în Republica Moldova, este primul act conform căruia, activitatea de audit a luat amploare.*

După doi ani, la data de 15.02.1996 este aprobată Legea nr. 729 cu privire la activitatea de audit și intră în vigoare la data de 04.04.1996, astfel practica de audit este direcționată de prezenta lege, aceasta stabilind bazele juridice, economice și organizatorice ale activității de audit. În contextul legii, **auditul** reprezintă *activitate antreprenorială de efectuare independentă a verificării*

și certificării evidenței contabile și bilanțului contabil (financiar) pentru a se constata autenticitatea acestora și conformitatea operațiunilor economico-financiare cu actele legislative și cu alte acte normative, precum și de acordare a asistenței de audit cu caracter nematerial. Auditul se exercită distinct de controlul financiar de stat.

Legea nominalizată abordează obiectivele, domeniul de acțiune și conținutul auditului, condițiile de calificare a persoanelor sau firmelor pentru a deveni auditori, responsabilitățile auditorilor etc. Ea cuprinde trei capitole, care descriu cele mai relevante convergențe cu privire la aspectele generale ale auditului, organizarea activității de audit, precum și exercitarea auditului și responsabilitățile acestuia. Însă, pe parcursul anilor, o dată cu dezvoltarea activității de audit în RM, firmele de audit întâlneau tot mai multe inconveniențe în practica de audit, situații care nu erau prevăzute de Legea nominalizată.

Astfel, Legea nr. 729 cu privire la activitatea de audit din 04.04.1996 a fost abrogată la data de 01.01.08 prin Legea nr. 61-XVI din 16.03.07 privind activitatea de audit. În contextul preocupărilor de perfecționare **auditul este considerat ca o examinare independentă a situațiilor financiare anuale, a situațiilor financiare anuale consolidate și a altor informații, aferente acestora, ale entității auditate pentru exprimarea unei opinii profesionale a auditorului asupra corespunderii lor, sub toate aspectele semnificative, cerințelor stabilite față de aceste rapoarte.**

Această lege a clarificat un șir de întrebări și probleme acumulate pe parcursul anilor în activitatea de audit din RM, cele mai relevante și actuale fiind: *independența auditorilor profesioniști în luarea deciziilor, eliberarea certificatului de auditor profesionist nelimitat după durată în timp, participarea auditorilor și societăților de audit la activitatea asociației profesionale, reglementarea activității stagiului în audit, garanțiile independenței auditorului, confidențialitate în activitatea de audit, asigurarea riscului de audit, retragerea certificatului de auditor, registrul de stat a auditorilor, registrul de stat al societăților de audit, a auditorilor întreprinzători individuali, serviciile prestate de societățile de audit și efectuarea auditului, altele în corespundere cu legislația Republicii Moldova și Directivele Europene.*

Apariția profesiei contabil și auditor, precum și dezvoltarea acesteia a fost urmată, cum era și firesc, de constituirea organizațiilor care să-i reunească pe cei care o practicau. În prezent, în RM, mai multe organizații profesionale regroupează profesioniștii contabili, precum: Asociația Contabililor și Auditorilor Profesioniști (ACAP), Asociația Auditorilor și Societăților de Audit din RM (AFAM), misiunea cărora constă în dezvoltarea profesiei contabil și auditor în Republica Moldova.

Normele exercitării activității de audit, executării și evaluării calității auditului și a serviciilor asociate, precum și ordinea de formare a auditorilor și evaluarea calificărilor lor sunt expuse în Standardele Naționale de Audit. Pentru prima oară în RM, a fost aprobat Ordinul nr. 62 din 12.06.2000 (în vigoare din 01.01.2001) cu privire la aprobarea și punerea în aplicare a Standardelor Naționale de Audit, de către Ministerul Finanțelor în număr de 26 de Standarde. La data de 12.12.2000 au mai fost aprobate 4 standarde și ulterior, la 15.12.2000 încă șase. Aceste prevederi au servit comunității de audit doar până în 24.08.2012.

Dat fiind faptul că în RM, anual, crește procentajul investițiilor străine, și respectiv investitorii, caută să evalueze oportunitățile de investiții și să monitorizeze performanța unui portofoliu global, ei vor beneficia de acces la informațiile financiare care sunt perfectate în conformitate cu standarde internaționale. Astfel, implementarea standardelor internaționale în cadrul legal al Republicii Moldova constituia un avantaj, atât pentru investitorii străini, cât și pentru entitățile de audit. În acest context, ei vor avea o mai bună înțelegere și mai multă încredere în informațiile financiare ale companiilor în care au investit, dacă acestea vor fi perfectate în baza standardelor internaționale (IAS). În plus, este mult mai ușor pentru auditori să aplice același set de

principii atunci când e vorba de companiile multinaționale. În caz contrar, acestea ar trebui să țină cont de toate diferențele și aspectele aferente regiunii în care activează entitatea auditată. Acest lucru presupune utilizarea excesivă a resurselor de timp, rezultatul ulterior fiind mai puțin eficient, în timp ce utilizarea unui sistem de audit standardizat face ca lucrurile să fie mult mai simplificate pentru toți cei implicați.

Ca rezultat, la 14.06.2012 s-a aprobat Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 64 privind acceptarea și publicarea Standardelor de audit, care prevede **acceptarea**, în baza Acordului privind dreptul de reproducere a Standardelor de audit și Codului etic în Republica Moldova, semnat de Ministerul Finanțelor la 2 aprilie 2012 și Consiliul pentru Standardele Internaționale de Audit și Asigurare al Federației Internaționale a Contabililor la 4 aprilie 2012, **aplicarea** pe teritoriul Republicii Moldova pentru auditul situațiilor financiare începând cu 1 ianuarie 2012, **publicarea** în Ediție Specială a Monitorului Oficial al Republicii Moldova și **plasarea** pe pagina oficială a Ministerului Finanțelor în rețeaua Internet a următoarelor norme:

- ✓ **Standardul Internațional de Control al Calității (ISQC)**
- ✓ **Standardele Internaționale de Audit (ISA)**
- ✓ **Codul etic al profesioniștilor contabili (Codul etic)**
- ✓ **Declarații Internaționale privind Practica de Audit (IAPS)**
- ✓ **Standardele Internaționale pentru Misiunile de Revizuire (ISRE)**
- ✓ **Standardele Internaționale pentru Misiunile de Asigurare (ISAE)**

Implementarea Standardelor Internaționale de Audit, logic a solicitat revizuirea conținutului Legii privind activitatea de audit (nr. 61-XVI din 16.03.07), lege care, în anumite aspecte nu corespundea Directivei UE privind auditul situațiilor financiare. Pentru obținerea unei mai bune concordanțe între Legea privind activitatea de audit, Standardele Internaționale de Audit, și alte acte normative interne, aferente activității de audit, pentru a realiza o mai bună aliniere la Directivele UE, actualizarea conținutului Legii privind activitatea de audit a fost o prioritate și necesitate a timpului.

Prin ratificarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte prin Legea nr. 112 din 2 iulie 2014, Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a transpune în legislația națională prevederile acquis-ului comunitar în domeniul raportării financiare corporative. Consemnarea acordului de asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană a condiționat elaborarea unui noi proiect de lege privind auditul situațiilor financiare. Drept urmare a adoptării proiectului de lege, cadrul legislativ și normativ conex, la data de 15.12.2017 a adoptat, în lectură finală, **Legea Nr. 271 privind auditul situațiilor financiare, intrând în vigoare la 1 ianuarie 2019**. Prezenta lege transpune parțial Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate, de modificare a Directivelor 78/660/CEE și 83/349/CEE ale Consiliului și de abrogare a Directivei 84/253/CEE a Consiliului (text cu relevanță pentru SEE), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 157/87 din 9 iunie 2006 [3].

Tabelul 1. Principalele prevederi ale Legii privind auditul situațiilor financiare

Nr. crt.	Prevederile legislative	Descrierea	Articolul din legea nominalizată
1.	Asigurarea competenței profesionale	Pentru a garanta calitatea și integritatea auditorilor, Legea stabilește reglementări mai clare de admitere în profesie, în special privind realizarea stagiului în audit și procedura de admitere la examenul de calificare profesională a auditorului.	Capitolul II, art. 3-5; Capitolul III, art. 11
2.	Reglementarea procedurii de înregistrare a auditorilor și entităților de audit și ținerea Registrului public al auditorilor și Registrului public al entităților de audit	Pentru efectuarea auditului, auditorii și entitățile de audit vor fi înregistrate, în mod obligatoriu , în Registrul public al auditorilor și Registrul public al entităților de audit, deținut de Consiliul de supraveghere publică a auditului, cu condiția că îndeplinesc cumulativ condițiile specificate în lege. De menționat, că legea aduce prevederi noi referitoare la suspendarea activității auditorului și entității de audit, care exclud limita perioadei de suspendare.	Capitolul III, art. 6-10; Capitolul III, art. 13-19; Capitolul VIII, art. 36-40
3.	Extinderea cerințelor profesionale	Întru evitarea situațiilor ce ar duce la conflict de interese, Legea reglementează principiile de etică profesională : integritatea, obiectivitatea, competența profesională și atenția cuvenită, confidențialitatea și comportamentul profesional, care se aplică conform Codului etic. Pentru asigurarea calității auditului este necesară o politică adecvată de control intern care oferă conducerii entității de audit o garanție că obiectivele pot fi atinse. Totodată, în lege se stipulează obligativitatea desemnării unui auditor responsabil pentru controlul intern al calității auditului și organizarea evidenței evaluărilor și a măsurilor propuse pentru eficientizarea controlului intern al calității auditului.	Capitolul IV, art. 20-26
4.	Perfecționarea procedurii de raportare și asigurarea transparenței	În scopul îmbunătățirii calității serviciilor de audit, în lege se atrage o atenție sporită efectuării auditului și conținutului raportului auditorului. Raportul auditorului trebuie să corespundă cerințelor standardelor de audit, să cuprindă elementele cheie ale auditului situațiilor financiare și să conțină opinia auditorului cu privire la măsura în care situațiile financiare auditate sunt întocmite din toate punctele de vedere semnificative în conformitate cu cadrul general de raportare financiară. Noile modificări vizează și transparența. Lege prevede plasarea pe pagina web a Raportului privind transparența , în termen de 4 luni de la sfârșitul fiecărei perioade de gestiune și rămâne disponibil pe pagina web minimum 5 ani din data publicării.	Capitolul V, art. 27-29
5.	Reformarea și reglementarea sistemului de supraveghere publică a auditului	Consiliul de supraveghere a activității de audit se reorganizează prin transformare, în Consiliul de supraveghere publică a auditului , care va avea suficientă autoritate legală și competențe specifice legale pentru a supraveghea profesia de audit, pentru a contribui la asigurarea calității auditului, în special pentru auditul cu cel mai înalt risc. Consiliul va fi guvernat de un Comitet, compus din 7 membri ne	Capitolul VIII, art. 36-40

		practicieni, care posedă cunoștințe în domenii relevante pentru audit, iar activitatea acestuia va fi condusă de organul executiv. Membrii Comitetului vor fi selectați în urma unei proceduri de numire independente și transparente.	
6.	Asigurarea calității și identificarea sistemelor eficiente de investigații și sancțiuni	În scopul gestionării sistemului de asigurare a calității auditului, precum și în vederea constatării existenței și a modului de aplicare a politicilor și procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit și a politicilor și procedurilor de control al calității auditului la nivel de misiune de audit, legea prevede efectuarea controlului extern al calității de către Consiliu. Totodată, legea conține prevederi exprese referitoare la contestarea și publicarea sancțiunilor.	Capitolul VIII, art. 41-43
7.	Constituirea și destinația comitetului de audit	Prevederile legii obligă constituirea comitetului de audit la entitățile de interes public, care va fi alcătuit din minimum 3 membri desemnați de adunarea generală a acționarilor sau de către fondator. Membrii comitetului de audit trebuie să fie independenți de entitatea auditată. Totodată, entitatea de audit are obligativitatea de a prezenta raportul suplimentar comitetului de audit și consiliului entității de interes public auditate concomitent cu raportul auditorului.	Capitolul IX, art. 44-46

Sursa: elaborat de autori în baza [3]

Auditul situațiilor financiare, prin obiectivele sale își propune de a asigura utilizatorii de informații asupra:

- ✓ respectării legilor și reglementărilor în vigoare în efectuarea faptelor economice;
- ✓ calității și eficienței deciziilor manageriale, prin menționarea punctelor tari și credibilității și fiabilității situațiilor financiare;
- ✓ punctelor slabe;
- ✓ eficienței și eficacității administrării patrimoniului;
- ✓ utilizării corecte a instrumentelor de gestionare a riscurilor, necesare elaborării și adoptării deciziilor de gestiune;
- ✓ identificării precoce a riscurilor de faliment și a riscurilor de fraudă.

Un audit se consideră de calitate dacă echipa de auditori a dat dovadă de etică și atitudini adecvate, a fost suficientă în cunoștința de cauză, calificată și experimentată și a dispus de suficient timp alocat desfășurării lucrului de audit, a aplicat un proces de audit riguros și proceduri de control al calității, care s-a conformat legii, reglementărilor și standardelor aplicabile, a furnizat rapoarte utile și prompte și a interacționat corespunzător cu părțile interesate relevante.

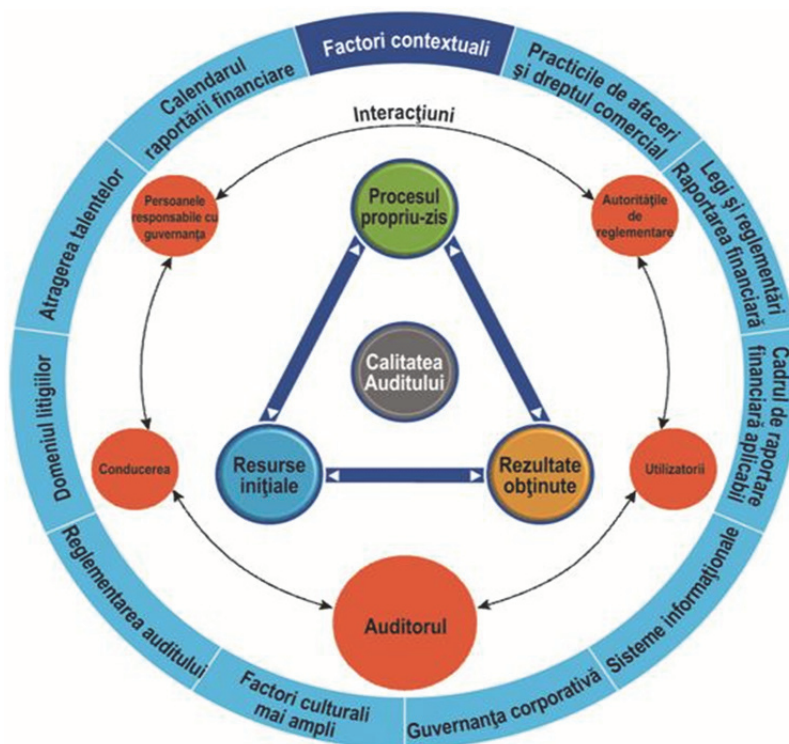

Fig. 1. Cadrul calității auditului conform Standardelor Internaționale de Audit
 Sursa: Preluat din [3]

Ținem să menționăm că corespunderea, din punct de vedere calitativ, a serviciilor de audit prestate de către o societate de audit, auditorii întreprinzători individuali este bazată pe faptul că acești profesioniști trebuie să respecte principiile prevăzute în Codul etic IFAC [1]. Concomitent cu acest fapt, Standardele Internaționale de Audit, elaborate de către Consiliul pentru Standarde Internaționale de Audit și Asigurare, conțin standarde distincte, care au ca scop reglementarea asigurării calității serviciilor de audit. Asigurarea calității, prin prisma noilor prevederi legislative, se exercita prin controlul extern al calității care este efectuat de către Consiliu în scopul gestionării sistemului de asigurare a calității auditului. Art. 41 (1) a Legii privind auditul situațiilor financiare, prevede scopul controlului extern al calității efectuat de Consiliu. Este de remarcat că la art.2 (1) nu este dată definiția sistemului de asigurare a calității.

CONCLUZII

Nu putem să nu remarcăm faptul că normele naționale de audit constituie o referință elocventă în reforma profesiei contabil din Republica Moldova, în armonizarea cu Standardele Internaționale și Directivele Europene ale auditului situațiilor financiare, acest instrument menit să conducă la ascensiunea credibilității informațiilor financiar-contabile emise de entități. Standardele de Audit preluate de țara noastră se aplică în auditarea situațiilor financiare de către auditori.

În opinia noastră, prin reformarea cadrului legislativ se urmărește creșterea prestigiului și a recunoașterii profesionalismului auditului la nivel național și internațional. Întrucât, componenta asigurării calității auditului devine esențială, se așteaptă ca sistemul de supraveghere a activității de audit să capete eficiență, coerență și utilitate efectivă pentru Republica Moldova.

Este de remarcat faptul că conceptul actual legal privind organizarea asigurării calității activității de audit, din punct de vedere al corespunderii cu normele europene, este cu mult mai echilibrat în comparație cu prevederile vechii legi. Noua lege privind auditul oferă posibilități clare

de a acționa transparent în parcurgerea traseului de racordare a activității de audit la bunele practici europene din acest domeniu.

Concluzia finală a cercetării este că auditul situațiilor financiare a progresat și s-a perfecționat în pas cu dezvoltarea economică, ca răspuns la provocările societății. A progresat din punct de vedere istoric, din punct de vedere al conceptului și mai ales din punct de vedere al obiectivelor.

Auditul situațiilor financiare reprezintă un domeniu de mult interes, complexitatea temelor legate de acesta neputându-se epuiza într-o singură lucrare. Ca linii viitoare de cercetare ne propunem dezvoltarea definiției auditului situațiilor financiare, evidențierea corelațiilor dintre audit și performanță financiară în mai multe etape ale dezvoltării entităților, marcate de normativele existente în vigoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- [1] Codul Etic al profesioniștilor contabili. Disponibil pe: <http://lex.justice.md/md/373727%20/>
- [2] Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. În Monitorul oficial nr. 1-6 din 05.01.2018. Disponibil pe: <http://lex.justice.md/md/373601/>
- [3] Legea nr. 271 privind auditul situațiilor financiare. În Monitorul oficial nr. 7-17 din 12.01.2018. Disponibil pe: <http://lex.justice.md/md/373727%20/>
- [4] Standardele Internaționale de audit. Disponibil pe: <http://old.mf.gov.md/actnorm/audit/91internauditstands>
- [5] Standardele Internaționale de audit. Completare la manualul de reglementări internaționale de control al calității, audit, revizuire, alte servicii de asigurare și servicii conexe. Partea a III-a. Disponibil pe: <http://old.mf.gov.md/actnorm/audit/91internauditstands>
- [6] Standardul Internațional de audit 200: Obiective generale ale auditorului independent și desfășurarea unui audit în conformitate cu standardele internaționale de audit. Partea a I-a. Disponibil pe: <http://old.mf.gov.md/actnorm/audit/91internauditstands>

CONTABILITATEA ÎN ERA DIGITALĂ

ACCOUNTING IN THE DIGITAL

Maia BAJAN

Liliana LAZARI

*Academia de Studii Economice a Moldovei, str. Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005, Chișinău, Republica Moldova, bajan.maia@ase.md, liliana.lazari@ase.md
Corresponding author: bajan.maia@ase.md*

Abstract.

This research aims to provide an overview of the evolution of accounting over time, starting from its empirical forms and later focusing our attention on digitizing accounting.

In its evolution, the accounting has adapted to the requirements requested by the users of information. Thus, from the rudimentary accounting of the Egyptian culture, based on a simple accounting system, it was reached to the accounting in which it is trying the elimination of the basic informative support (the paper) and replacing it with less vulnerable one and faster as a means of collecting, processing and transmitting of financial-accounting data. The transition to electronic processing and storage media has evolved in several stages presented in the research.

The progress met in the IT field, the impact they have on the different domains of activity, the long period of time since the beginning of the computerization of accounting, as well as the accumulated experience in the given field determines the relationship between accounting and IT.

Currently, considerable advantages are gained by digitizing accounting in terms of processing speed, correctness and presentation of the various reports requested by managers and /or users of information.

Cuvinte-cheie: contabilitate, tehnologii informaționale, digitalizare.

JEL clasificassion: M41

INTRODUCERE.

Utilizarea principalelor tehnologii informaționale, precum Internet-ul cu diversele sale aplicații precum Intranet, Extranet, poșta electronică etc.), recunoașterea optică a caracterelor, utilizarea bancomatelor, întâlnirile virtuale obligă entitățile să fie în permanență actualizate.

Proliferarea utilizării tehnologiilor informaționale în activitățile economice, începută de la mijlocul secolului trecut, a atins actualmente un nivel înalt, care permite deschiderea noilor direcții de dezvoltare a tehnologiilor informaționale în evoluția contabilității. Prezentul demers de cercetare, reprezintă o incursiune în abordarea sistemelor informaționale în contabilitate, pornind de la însași implicațiile pe care acestea le sugerează. Contabilitatea, considerată ca sursă principală de informații economice a unei entități, a dat dovadă de receptivitate la soluțiile oferite de tehnologia informației, dezvoltându-se într-un sistem informațional care, prin natura sa, tinde să integreze o parte din trăsăturile specifice celorlalte funcții. Elanul entităților în privința informatizării sistemului informațional contabil a fost temperat de era digitală în care ne aflăm astăzi.

Modificarea constantă a condițiilor de piață și concurența acerbă au impus în cadrul entităților găsirea unor modalități cât mai eficiente de obținere a unor informații care să surprindă, de o manieră continuă și repetitivă, toate aspectele relevante aferente proceselor interne și interacțiunii cu mediului extern. Astfel, pentru a răspunde cerințelor pieții și a face față concurenței, utilizarea tehnologiilor informaționale în activitatea entităților a evoluat de la un stadiu de opțiune la un stadiu de necesitate [3].

Actualmente, o entitate nu poate supraviețui în absența unor informații obținute în timp real, atât din interior, cât și din exterior. Sarcina de colectare, prelucrare, stocare și furnizare a datelor și informațiilor revine sistemului informațional al entității care se reflectă prin contabilitate.

Progresele înregistrate în domeniul TI, impactul pe care acestea îl au asupra diferitelor domenii de activitate, perioada lungă de timp scursă de la începuturile informatizării contabilității, precum și experiența acumulată în domeniul dat, ne determină relația formată dintre contabilitate și informatică care a fost influențată într-un singur sens, și anume: informatica s-a adaptat la cerințele contabilității. Totodată prin dezvoltarea sistemelor informatice contabile s-au obținut și unele avantaje în ceea ce privește viteza de prelucrare, corectitudine și modul de prezentare a rapoartelor solicitate instantaneu de manageri fiind necesare pentru luarea deciziilor și/sau prezentate diferitor utilizatori de informații.

O entitate dezvoltată, din punct de vedere informațional, trebuie să utilizeze în contabilitate cele mai adaptate tehnologii informaționale și de comunicare ale momentului. În prezent, în domeniul sistemelor informaționale economice ale entităților moderne din economia digitalizată și-au făcut apariția concepte consacrate contabilității, precum: e-contabilitate sau contabilitate digitală, Cloud Accounting, meta-digital accounting etc.

Astfel, în baza celor expuse și în contextul evoluției rapide a tehnologiei informaționale folosite în domeniul economic și a condițiilor concurențiale, este necesară o re poziționare a locului informației oferite de contabilitate în sistemul informațional al entității și nu numai. Abordarea sistemică, a entității conduce la o viziune integrată la nivelul fluxului de informații contabile care reflectă starea și mișcarea atât a resurselor materiale cât și a celor monetare.

Contabilitatea, prin informațiile oferite, are privilegiul de a asigura modelarea entității sub influența diferitor factori: interni și/sau externi. Modelarea contabilă, mai apoi este utilizată de celelalte componente ținând cont de datele oferite de aceasta, precum și de alte subsisteme ale entității. Din acest motiv, informatizarea entităților a început de la contabilitate, având în vedere caracterul structurat al acesteia.

METODOLOGIA DE CERCETARE.

Implementarea tehnologiilor în sistemul informațional contabil al entităților moderne reprezintă un subiect actual ce stârnește controverse atât în mediul academic, cât și în mediul de afaceri. Metodologia cercetării a acestei lucrări este de tip calitativă-cantitativă-deductivă. Metodele de cercetare utilizate constau în: analiza literaturii de specialitate prin aplicarea diferitor tehnici de analiză a lucrărilor bazate pe cercetări calitative și cantitative, precum și pe analiza comparativă.

ANALIZA LITERATURII DE SPECIALITATE.

De mii de ani contabilitatea s-a adaptat la cerințele de informare a celor (utilizatori) care aveau nevoie de informațiile oferite de contabilitate. Astfel, pornind de la contabilitatea rudimentară a culturii egiptene, bazată de un sistem contabil simplu, axat pe partida simplă, s-a ajuns la un sistem contabil în partidă dublă, în care se încearcă eliminarea suportului informativ de bază (hârtia) și înlocuirea acestuia cu un suport mai puțin vulnerabil și mai rapid ca mijloc de culegere, prelucrare și transmitere a datelor financiar-contabile.

În urma analizei efectuate, din perspectivă cronologică a evoluției contabilității, în contextul salturilor evolutive ale societății, au fost evidențiate atât instrumentele, cât și suporturile tehnologice ce au influențat tehnica contabilă în fiecare perioadă a dezvoltării societății omenești. Astfel, în literatura de specialitate, au fost identificate *sase etape de dezvoltare a contabilității* ținând cont de evoluția TI, fiind prezentate în figura 1.

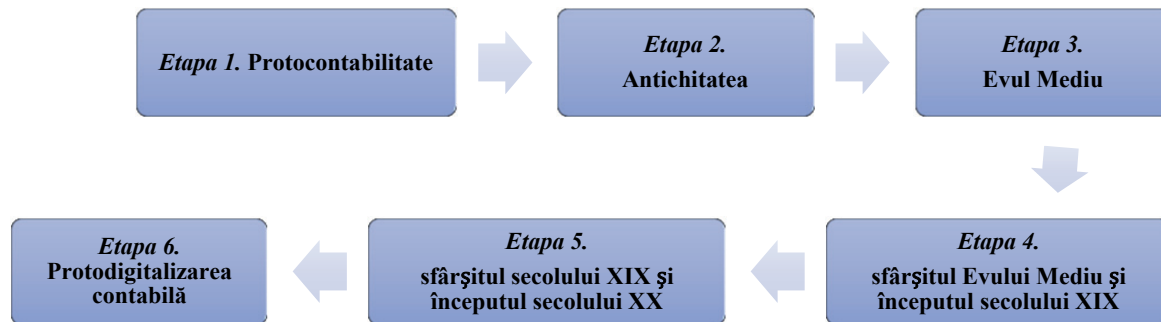

Figura 1. Etapele evoluției contabilității în dependență de TI
Sursa: elaborat de autori în baza [11]

S-a constatat că tehnica contabilă a fost influențată în mod direct de fiecare etapă a dezvoltării sociale prin încorporarea diferitelor tehnologii aferente perioadei evolutive. Astfel, dacă în *protocontabilitate* evidența contabilă era realizată cu ajutorul funiilor înnodate, a mărgelilor înșirate și a creștăturilor în lemn, semnificând evidențe precum: câte animale au fost vânat și mâncate, câte piei s-au jupuit și câte haine au rezultat; deja în perioada *protodigitalizare contabilă* un moment important a fost reprezentat de apariția calculatoarelor și a sistemelor informatice în domeniul contabilității, începându-se astfel treptat, automatizarea diferitelor activități contabile.

În acest context, demersul analizei impactului TI asupra domeniului contabilității trebuie să pornească de la rolul contabilității, iar direcțiile de dezvoltare să derive din studiul contabilității și care presupune respectarea principiilor, normelor, metodelor și procedeele contabile ce duc la atingerea obiectivului propus.

REZULTATE ȘI DISCUȚII.

Dinamismul și continua evoluție a mediului în care o entitate activează impune realizarea unui sistem informațional contabil flexibil dar în același timp robust [3]. Prin *flexibilitate*, sistemului informațional contabil asigură adaptarea la modificările mediului și posibilitatea furnizării de informații relevante într-un interval de timp scurt. Iar prin *robustețe* – se asigură funcționarea corespunzătoare a sistemului contabil care îi oferă posibilitatea de extindere a acestuia fără a periclita atingerea obiectivelor pe termen lung pe seama obiectivelor pe termen scurt stabilite de entitate.

Dominiul informatic, după cum se menționează în literatura de specialitate [10], în perioada anilor 2002-2003, cunoaște o dezvoltare și o recunoaștere din ce în ce mai mare, fapt ce determină necesitatea creșterii numărului de specialiști în domeniul informaticii economice. Pe de altă parte, mediul din ce în ce mai complex cu care se confruntă domeniul contabil în misiunile sale specifice, face ca gestionarea tuturor aspectelor care derivă din viața practică să poarte un caracter previzionar și să determine creșterea acestuia într-un sistem informațional pentru afaceri în cadrul fiecărei entități.

Din afirmațiile savantului american O'Leary [8], de cele mai multe ori, apare impresia eronată, că multe din sarcinile și funcțiile contabilității au fost transferate integral sistemului informatic, însă în realitate acest transfer s-a realizat doar secvențial, obținându-se sistemele informaționale moderne. De aceea, economiștii români Voinea D. [15] încă din anul 1947 și Rusu D. [11] din anul 1989, menționează că se poate realiza o distincție clară între accepțiunea de contabilitate ca tehnică de gestiune și cea de știință separată, în special datorită interdependenței dintre acestea în cadrul sistemului informațional contabil. În aceeași ordine de idei economistul Salehi M. [12] încă din anul 2010, menționează că pot fi lăsate „în seama calculatorului” toate aspectele care fac din contabilitate o tehnică prin dezvoltarea unor programe informatice care să

cuprindă toate regulile, procedurile, metodologiile și tehnicile necesare obținerii situațiilor financiare și altor informații financiar-contabile de sinteză.

Actualmente, s-a constatat că există un salt tehnologic semnificativ al domeniului contabil până în prezent, prin identificarea în literatura de specialitate a valurilor tehnologice cu care s-a confruntat acest domeniu. În acest sens, încă din 1967, economistul Richta a identificat trei etape ale evoluției tehnologice, respectiv: *unelte, mașini și automatizare*, și cea din urmă cuprinzând trei etape cu referire la tehnologiile informaționale în contabilitate, și anume: 1) *era mainframe*; 2) *era calculatorului personal*; 3) *era calculatorului omniprezent* [11].

Totodată, în literatura de specialitate se discută că societatea, pentru a putea ajunge în stadiul unei societăți global informatizate, trebuie să parcurgă *patru stadii* prezentate în figura 2.

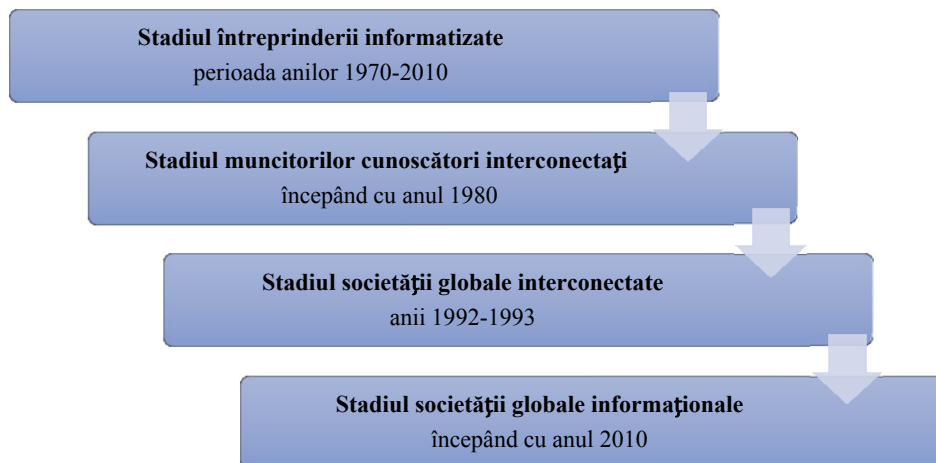

Figura 2. Stadiile de parcurgere spre o societate digitală
 Sursa:elaborat de autori în baza [14]

Datorită sociologului american Peter Drucker, tot în această perioadă s-a prefigurat și că va sosi momentul unei societăți a cunoașterii, dar abia în ultimul deceniu al secolului al XX-lea. În ultimul deceniu societatea cunoașterii a devenit acceptată ca o etapă nouă a erei informației, respectiv a societății informaționale.

Ținând cont de stadiile enumerate, care conduc spre o societate global informatizată, tranziția spre mijloacele de prelucrare și stocare electronică în contabilitate a cunoscut o evoluție în mai multe trepte prezentată în tabelul 1.

Tabelul 1. Evoluția tehnicilor contabile de prelucrare

Perioada	Nevoi de informare	Posibilități tehnice	Răspunsul contabilității
Marile civilizații	Cunoașterea veniturilor/cheltuielilor	Scrierea cuneiformă	Utilizarea partidei simple
Inceputul comerțului	Inregistrarea mișcării mărfurilor	Hârtia	Intervine partida dublă, apar primele Registre de contabilitate
Revoluția industrială	Capitalul și beneficiile	Hârtia, apariția tiparului	Apar informații cu rezultatele financiare
Anii '60 ai sec. XX	Timp limitat în prezentarea informațiilor	Primele calculatoare, mai mulși utilizatori la un singur echipament	Inceputul automatizării sistemelor contabile
Anii '80 ai sec. XX	Informații necesare pentru luarea deciziilor	Calculatoare personale	Apar sisteme informatice contabile cu prezentarea graficelor
Sec. XXI	Informații în timp real	Internetul și tehnologia comunicațiilor	Automatizarea culegerii datelor, schimbul electronic de date și documente

Sursa: elaborat de autori în baza [10]

Implicațiile pe care le-a cunoscut contabilitatea în contextul evolutiv al societății digitale prin evidențierea trecutului, prezentului și viitorului tehnologic în domeniul contabil, permite prin

sinteza literaturii de specialitate analizată, identificarea unor parametri de lucru cu viziuni diverse ale economiștilor, prezentate în figura 3.

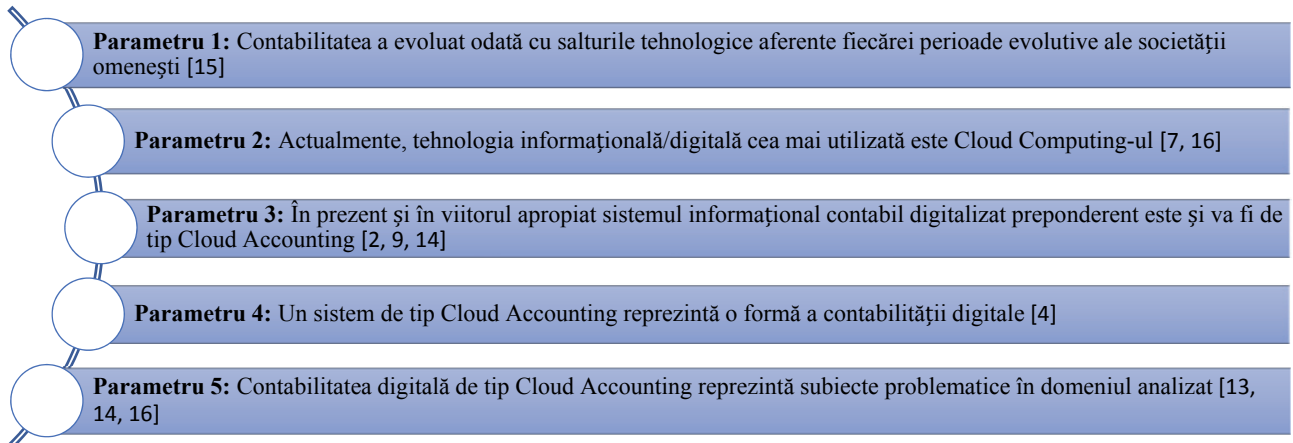

Figura 2. Parametrii evoluției contabilității digitale
Sursa: elaborat de autori

Din cele prezentate se observă că contabilitatea a evoluat odată cu salturile tehnologice aferente fiecărei perioade a societății omenești. Actualmente, după cum menționează diferiți savanți, precum Boomer J. [2]; Prichici C. și Ionescu B. [9]; Țugui A. și Gheorghe A-M. [14], tehnologia considerată de viitor este Cloud Computing-ul, în timp ce sistemul informațional contabil digitalizat este unul de tip Cloud Accounting.

CONCLUZII.

În general, cercetarea dată vizează o privire de ansamblu asupra evoluțiilor pe care le-a înregistrat tehnica contabilă în timp, de la formele empirice, îndreptându-ne ulterior atenția către dezvoltarea tehnologică sau modul de digitalizare în contabilitate. Impactul tehnologiilor la nivelul activității contabile provoacă contabilul să-și reconfigureze activitatea și generează inovație prin crearea de startup-uri sub formă de platforme digitale contabile.

Sistemul informațional permite agregarea informațiilor într-o formă adecvată pentru luarea deciziilor manageriale la toate nivelurile ierarhice. Pentru luarea deciziilor necesare, informațiile contabile și sistemul informațional contabil joacă un rol esențial în oferirea de date reale. Evoluția tehnologiei presează profesioniștii contabili să își redefină contribuția pe care o aduc entității și să își extindă obiectivele dincolo de granițele generării informațiilor prezentate în situațiile financiare pentru a deveni un sistem care să gestioneze datele și informațiile despre activitățile entității actuale.

Astfel, sub influența tehnologiei informaționale contabile s-a depășit stadiul înregistrării informațiilor financiare trecute și a intrat în faza în care gestionează informații financiare și nonfinanciare complexe privind situația la zi a entității prefigurându-se și posibilitatea oferirii unor informații anticipative. În scurt timp, informația contabilă va fi percepută și vehiculată ca urmare a evoluției contabilității sub impactul tendințelor de globalizare ale reglementărilor în domeniu. Totodată globalizarea împreună cu digitalizarea poate oferi oportunitatea în ceea ce privește diversificarea serviciilor oferite în interes public, astfel fiind un pilon în fața provocărilor.

Cerințele de relevanță și prezentare reală precum și implicațiile acestora va genera probabil o evoluție a contabilității în sensul includerii în sfera ei a unor elemente care actualmente nu pot fi

cuantificate monetar fie prin identificarea unor metode alternative de cuantificare fie prin prezentarea mult mai detaliată în situațiile financiare.

Referințe bibliografice

1. Andreica H-T. Globalizarea, economia digitală și impactul asupra integrării contabilității. În Conferința Internațională „Dezvoltare durabilă în condiții de instabilitate economică” din 20-21 iunie 2014, Academia comercială Satu Mare, România. Disponibil: http://conferinta.academiacomerciala.ro/CD2014/cd_cuprins_simpozion.htm
2. Boomer J. The Benefits and Challenges of Cloud Accounting of CPA Practice Advisor, 2013. Disponibil: <https://www.cpapracticeadvisor.com/accounting-audit/article/11074737/the-benefits-and-challenges-of-cloud-accounting>
3. Congresul al XXI-lea al profesiei contabile din România „Profesia contabilă în era digitală. Provocări și oportunități” din 23-24 septembrie 2016. Disponibil: <http://www.ceccarbusinessmagazine.ro/profesia-contabila-in-era-digitala-provocari-si-oportunitati-a1002/>
4. Du H., Cong Y., Cloud Computing, Accounting, Auditing, and Beyond. Of CPA Journal, 2010. Disponibil: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/59756803/cloud-computing-accounting-auditing-beyond>
5. Grigoroș L., Lazari L. Digitalizarea – mijloc sau scop al educației universitare contabile? În: Conferința Științifică Internațională „Contabilitatea și educația contabilă în societatea digitală” din 4-5 aprilie 2019, ASEM. Disponibil: http://www.ase.md/files/catedre/cae/conf/conf_con_05.04.19.pdf
6. Ionescu B-Ș., Prichichi C., Tudoran L. Cloud Accounting – o tehnologie ce poate modifica profesia contabilă în România. În: Audit Financiar, nr. 110-2/2014. Disponibil: <https://www.cafr.ro/uploads/AF%202%202014-e16d.pdf>
7. Kiinkela K., Colledge I. Practical and ethical considerations on the use of cloud computing in accounting. Journal of Finance and Accountancy, 2015. Disponibil: <https://www.aabri.com/manuscripts/131534.pdf>
8. O’Leary D.E. Enterprise Resource Planning Systems, Cambridge University. Press, USA, 2000. Disponibil: https://pdfs.semanticscholar.org/fd19/a063bb65e0ea263326b71b82d4acc00fd958.pdf?_ga=2.173832614.463782163.1571172820-1881807062.1571172820
9. Prichichi C., Ionescu B. Cloud Accounting- A new paradigm of accounting policies. SEA - Practical Application of Science, Volumul III, 2015. Disponibil: <https://ideas.repec.org/a/cmj/seapas/y2015i7p489-496.html>
10. Radu F. Abordarea contabilității în contextul noilor tehnologii informaționale. În: Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica. Editura: Universitatea „1 decembrie 1918” din Alba Iulia, România. Disponibil: <http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/820061/27.pdf>
11. Rusu D. Reflecții asupra metodei de cunoaștere în știința contabilității. Revista de contabilitate nr. 10 -12. 1989.
12. Salehi M., Rostami V., Mogadam A. Usefulness of Accounting Information System in Emerging Economy. Empirical Evidence of Iran International Journal of Economics and Finance, 2 (2), 2010, pp. 186–195. Disponibil: https://www.academia.edu/16845707/The_Usefulness_of_an_Accounting_Information_System_for_Effective_Organizational_Performance
13. Shagin A. The Risk And Benefits Of Cloud Computing, 2012. Disponibil: <http://www.digitalistmag.com/technologies/cloud-computing/2012/10/25/risks-andbenefits-of-cloud-computing-020025>
14. Țugui A., Gheorghe A-M. Identificarea dificultăților întâmpinate de profesia contabilă în accesarea documentelor în contextul economiei digitale din România. În: Audit Financiar nr 3(135)2016, pp.237-247. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/Articol_9460.pdf
15. Voina, D. Faze din evoluția contabilității, Editura Cioflec, Cluj-Napoca. 1932
16. Weins K. Cloud Computing Trends, 2016. Disponibil: <http://www.rightscale.com/blog/cloud-industry-insights/cloud-computing-trends-2016-state-cloud-survey>

СЧЕТНЫЙ ПЛАН И ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

ACCOUNT PLAN AND ITS IMPROVEMENT IN MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

ЩЕРБАТЮК Василий

г. Кишинев, Республика Молдова

E-mail: v.scerbatiuc@mail.ru

Abstract: The article reveals in detail the next important changes in sections II "List of accounting accounts" and III "Characteristics and application of accounting accounts" of the General chart of accounts. A critical analysis of these changes is presented and various errors made in this case, which impede the knowledge and study of important economic discipline and science, are shown. Various proposals were also made and substantiated for improving accounting and using its main provisions in modern theory and practice of business management.

Keywords: economic characteristics and the procedure for using synthetic accounts, their debit, credit and balances, goodwill, criteria for evaluating the effectiveness of innovations in accounting.

JEL Classification M 41

Введение

Бухгалтерский учет финансово-хозяйственной деятельности предприятий (субъектов) Республики Молдова играет важную роль в современных рыночных условиях хозяйствования и конкуренции, так как является основным источником экономической информации для внутренних и внешних пользователей с целью исчисления и оценки различных показателей, выработки и принятия обоснованных оптимальных управленческих решений. Он регулируется, в частности, такими важными нормативно-законодательными актами как Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», Международные стандарты финансовой отчетности, Национальные стандарты и Общий план счетов бухгалтерского учета, которые постоянно изменяются и совершенствуются.

Доктор хабилитат экономики профессор А. Недерица отмечает, что целью недавних изменений Национальных стандартов и Общего плана счетов бухгалтерского учета является «приведение действующих НСБУ и других нормативных актов по бухгалтерскому учету в соответствие с положениями Директивы 2013/34/ЕС Европейского Парламента и Совета от 26 июня 2013 года о годовой финансовой отчетности, консолидированной финансовой отчетности и связанных с ними отчетах определенных типов предприятий.

Необходимость внесения изменений в НСБУ и в Общий план счетов обусловлена следующими факторами:

- внедрением Соглашения об ассоциации между Республикой Молдова, с одной стороны, и Европейским Союзом и Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны, согласно которому наша страна обязалась привести свои нормативные акты, в том числе в области бухгалтерского учета, в соответствие с нормами европейского законодательства;
- выполнением требований ст. 37 ч. (1) лит. b Закона о бухгалтерском учете и финансовой отчетности № 287/2017, согласно которым Правительство обязано привести свои нормативные акты в соответствие с данным Законом;

- разграничением требований по раскрытию информации в финансовых отчетах для разных категорий субъектов;
- обеспечением накопления информации, необходимой для правильного расчета показателей новых форм финансовых отчетов;
- решением проблем методологического характера, возникших в процессе применения НСБУ, Общего плана счетов и других нормативных актов по бухгалтерскому учету» [9, с. 8].

Основная часть

Суть новых изменений Общего плана счетов бухгалтерского учета в соответствии с приказом министра финансов Республики Молдова «Об утверждении изменений к приказу министра финансов № 119/2013 г.» № 100 от 28 июня 2019 г. состоит в следующем.

Во-первых, этот нормативный акт дополнен 10 новыми синтетическими счетами. Их номера (коды) и наименования в разрезе соответствующих классов следующие:

Класс 1.	115 «Положительный гудвилл»,
Долгосрочные активы	116 «Отрицательный гудвилл», 117 «Обесценение положительного гудвилла», 143 «Обесценение долгосрочных финансовых инвестиций», 162 «Долгосрочная дебиторская задолженность аффилированных сторон»,
Класс 2.	218 «Корректировки по обесценению запасов»,
Оборотные активы	254 «Корректировки по обесценению текущих финансовых инвестиций»,
Класс 3.	316 «Имущество, полученное от государства с правом собственности»,
Собственный капитал	317 «Премии капитала», 343 «Резервы от переоценки».

Во-вторых, из Общего плана счетов бухгалтерского учета исключены 2 синтетических счета: 312 «Добавочный капитал» и 413 «Долгосрочные обязательства по финансовому лизингу».

В-третьих, в этом нормативном акте изменены названия 4 и номера (коды) 2 синтетических счетов:

<i>по 31 декабря 2019 г.</i>	<i>с 1 января 2020 г.</i>
112 «Нематериальные активы»	112 «Нематериальные активы в эксплуатации»
132 «Долгосрочные биологические активы»	132 «Долгосрочные биологические активы в эксплуатации»
342 «Субсидии субъектов с публичной собственностью»	342 «Субсидии по долгосрочным активам субъектов с публичной собственностью»
522 «Текущие обязательства аффилированным сторонам»	522 «Текущие обязательства перед аффилированными сторонами»
162 «Долгосрочные авансы,	163 «Долгосрочные авансы, выданные»

выданные»	
343 «Прочие элементы собственного капитала».	344 «Прочие элементы собственного капитала»

Счет 163 «Долгосрочные авансы, выданные» с 1 января 2020 г. включает следующие субсчета:

- 1 «Авансы, выданные для нематериальных активов»,
- 2 «Авансы, выданные для долгосрочных материальных активов»,
- 3 «Авансы, выданные для запасов»,
- 4 «Прочие долгосрочные авансы, выданные».

В-четвертых, в Общем плане счетов бухгалтерского учета изменены названия 2 классов счетов:

<i>по 31 декабря 2019 г.</i>	<i>с 1 января 2020 г.</i>
12 «Долгосрочные материальные активы»	12 «Долгосрочные материальные активы, земельные участки, основные средства и минеральные ресурсы»
31 «Уставный и добавочный капитал»	31 «Уставный капитал, незарегистрированный капитал и премии капитала».

В-пятых, в Общем плане счетов бухгалтерского учета с 1 января 2020 г. изменены количество, номера и наименования субсчетов 27 синтетических счетов, что подробно представлено в следующей таблице:

Счет	Номера и наименования субсчетов	
	по 31 декабря 2019 г.	с 1 января 2020 г.
112 «Нематериальные активы в эксплуатации»	1 Авторские права и охраняемые документы	1 Концессии, лицензии и товарные знаки
	2 Патенты и товарные знаки	2 Авторские права и охраняемые документы
	3 Ноу-хау и франшизы	3 Программное обеспечение
	4 Лицензии на деятельность	4 Прочие нематериальные активы
	5 Программное обеспечение	
	6 Промышленные рисунки и модели	
	7 Права пользования долгосрочными активами	
	8 Нематериальные активы, полученные в хозяйственное ведение	
	9 Прочие нематериальные активы	
«Амортизация нематериальных активов»	1 Амортизация авторских прав и охраняемых документов	1 Амортизация концессий, лицензий и товарных знаков
	2 Амортизация патентов и	2 Амортизация авторских прав и

	товарных знаков 3 Амортизация ноу-хау и франшиз 4 Амортизация лицензий на деятельность 5 Амортизация программного обеспечения 6 Амортизация промышленных рисунков и моделей 7 Амортизация прав пользования долгосрочными активами 8 Амортизация нематериальных активов, полученных в хозяйственное ведение 9 Амортизация прочих нематериальных активов	охранных документов 3 Амортизация программного обеспечения 4 Амортизация прочих нематериальных активов
123 «Основные средства»	1 Здания 2 Специальные сооружения 3 Машины, оборудование и передаточные устройства 4 Транспортные средства 5 Инструменты и инвентарь 6 Последующие затраты по объектам, не принятым на баланс 7 Основные средства, полученные в финансовый лизинг 8 Основные средства, полученные в хозяйственное ведение 9 Прочие основные средства	1 Здания 2 Специальные сооружения 3 Машины, оборудование и технические установки 4 Транспортные средства 5 Инвентарь и мебель 6 Последующие затраты по объектам, не принятым на баланс 7 Основные средства, полученные в финансовый лизинг 8 Основные средства, полученные в хозяйственное ведение 9 Прочие основные средства
124 «Амортизация основных средств»	1 Амортизация зданий 2 Амортизация специальных сооружений 3 Амортизация машин, оборудования и передаточных устройств 4 Амортизация транспортных средств 5 Амортизация инструментов и инвентаря 6 Амортизация последующих затрат по объектам, не принятым на баланс 7 Амортизация основных средств, полученных в финансовый	1 Амортизация зданий 2 Амортизация специальных сооружений 3 Амортизация машин, оборудования и технических установок 4 Амортизация транспортных средств» 5 Амортизация инвентаря и мебели 6 Амортизация последующих затрат по объектам, не принятым на баланс 7 Амортизация основных средств, полученных в финансовый

	лизинг 8 Амортизация основных средств, полученных в хозяйственное ведение 9 Амортизация прочих основных средств	лизинг 8 Амортизация основных средств, полученных в хозяйственное ведение 9 Амортизация прочих основных средств
142 «Долгосрочные финансовые инвестиции в аффилированные стороны»	1 Ценные бумаги 2 Доли участия 3 Депозиты 4 Предоставленные займы 5 Прочие финансовые инвестиции	1 Акции и доли участия в аффилированных субъектах 2 Займы, предоставленные аффилированным субъектам 3 Предоставленные займы, относящиеся к интересам участия 4 Прочие финансовые инвестиции в аффилированные стороны
223 «Дебиторская задолженность аффилированных сторон»	1 Дебиторская задолженность аффилированных сторон внутри страны 2 Дебиторская задолженность аффилированных сторон из-за рубежа 3 Прочая дебиторская задолженность аффилированных сторон	1 Дебиторская задолженность, относящаяся к долям участия 2 Прочая дебиторская задолженность аффилированных сторон
224 «Текущие авансы, выданные»	1 Авансы, выданные внутри страны 2 Авансы, выданные за рубежом	1 Авансы, выданные для нематериальных активов 2 Авансы, выданные для материальных активов 3 Авансы, выданные для запасов 4 Прочие текущие авансы, выданные
234 «Прочая текущая дебиторская задолженность»	1 Дебиторская задолженность по выбытию долгосрочных активов 2 Дебиторская задолженность по предъявленным и признанным претензиям 3 Дебиторская задолженность по другим операциям	1 Дебиторская задолженность по выбытию долгосрочных активов 2 Дебиторская задолженность по выбытию прочих долгосрочных активов 3 Дебиторская задолженность по субсидиям 4 Дебиторская задолженность по целевым финансированием и поступлениям 5 Дебиторская задолженность по частно-государственному партнерству 6 Дебиторская задолженность по

		предъявленным и признанным претензиям 7 Дебиторская задолженность по другим операциям
241 «Касса»	1 Касса в национальной валюте 2 Касса в иностранной валюте 3 Связанные наличные денежные средства	1 Касса в национальной валюте 2 Касса в иностранной валюте 3 Связанные денежные средства в кассе
252 «Текущие финансовые инвестиции в аффилированные стороны»	1 Ценные бумаги 2 Доли участия 3 Депозиты 4 Выданные займы 5 Прочие текущие финансовые инвестиции	1 Акции и доли участия, имеющиеся в аффилированных сторонах 2 Займы, предоставленные аффилированным сторонам 3 Предоставленные займы, относящиеся к интересам участия 4 Прочие финансовые инвестиции в аффилированные стороны
341 «Фонды»	1 Первоначальные вклады учредителей некоммерческих организаций 2 Фонд долгосрочных активов 3 Фонд самофинансирования 4 Прочие фонды	1 Первоначальные вклады учредителей фондов 2 Фонд долгосрочных активов 3 Фонд самофинансирования 4 Прочие фонды
421 «Долгосрочные коммерческие обязательства»	1 Коммерческие обязательства внутри страны 2 Коммерческие обязательства за рубежом 3 Прочие коммерческие обязательства	1 Коммерческие обязательства внутри страны 2 Коммерческие обязательства за рубежом 3 Обязательства по финансовому лизингу 4 Прочие долгосрочные коммерческие обязательства
422 «Долгосрочные обязательства аффилированным сторонам»	1 Обязательства аффилированным сторонам внутри страны 2 Обязательства аффилированным сторонам из-за рубежа 3 Прочие обязательства аффилированным сторонам	1 Обязательства, относящиеся к интересам участия 2 Прочие обязательства аффилированным сторонам
«дополнительные оценочные резервы»	-	1 Оценочные резервы по вознаграждениям работникам 2 Оценочные резервы по

		<p>гарантиям, предоставленным покупателям/клиентам</p> <p>3 Оценочные резервы по налогам</p> <p>4 Прочие оценочные резервы</p>
521 «Текущие коммерческие обязательства»	<p>1 Коммерческие обязательства внутри страны</p> <p>2 Коммерческие обязательства из-за рубежа</p> <p>3 Прочие коммерческие обязательства</p>	<p>1 Коммерческие обязательства внутри страны</p> <p>2 Коммерческие обязательства из-за рубежа</p> <p>3 Обязательства по лизингу</p> <p>4 Прочие текущие коммерческие обязательства</p>
522 «Текущие обязательства перед аффилированными сторонами»	<p>1 Обязательства аффилированным сторонам внутри страны</p> <p>2 Обязательства аффилированным сторонам из-за рубежа</p> <p>3 Прочие обязательства аффилированным сторонам</p>	<p>1 Обязательства, связанные с интересами участия</p> <p>2 Прочие обязательства перед аффилированными сторонами</p>
535 «Текущие доходы будущих периодов»	<p>1 Субсидии</p> <p>2 Прочие текущие доходы будущих периодов</p>	<p>1 Субсидии</p> <p>2 Стоимость оборотных активов, полученных безвозмездно</p> <p>3 Прочие текущие доходы будущих периодов</p>
538 «Текущие оценочные резервы»	-	<p>1 Оценочные резервы по вознаграждениям работникам</p> <p>2 Оценочные резервы по гарантиям, предоставленным покупателям/клиентам</p> <p>3 Оценочные резервы по налогам</p> <p>4 Прочие оценочные резервы</p>
541 «Предстоящие обязательства»	<p>1 Предстоящие обязательства по расчетам с бюджетом</p> <p>2 Предстоящие обязательства по взносам обязательного медицинского страхования</p> <p>3 Предстоящие обязательства по финансовому лизингу</p> <p>4 Прочие предстоящие обязательства</p>	<p>1 Предстоящие обязательства по расчетам с бюджетом</p> <p>2 Предстоящие обязательства по взносам обязательного медицинского страхования</p> <p>3 Прочие предстоящие обязательства</p>
544 «Прочие текущие обязательства»	<p>1 Обязательства по торговым санкциям</p> <p>2 Прочие текущие начисленные</p>	<p>1 Обязательства по торговым санкциям</p> <p>2 Обязательства по нецелевым</p>

	обязательства	средствам в некоммерческих организациях
		3 Прочие текущие начисленные обязательства
612 «Другие доходы от операционной деятельности»	1 Доходы от выбытия других оборотных активов 2 Доходы от санкций 3 Доходы от возмещения материального ущерба 4 Доходы от излишков долгосрочных и оборотных активов, выявленных при инвентаризации 5 Доходы от списания обязательств с истекшим сроком исковой давности 6 Прочие операционные доходы	1 Доходы от выбытия других оборотных активов 2 Доходы от санкций 3 Доходы от возмещения материального ущерба 4 Доходы от излишков долгосрочных и оборотных активов, выявленных при инвентаризации 5 Доходы от списания обязательств с истекшим сроком исковой давности 6 Доходы от корректировок по обесценению оборотных активов 7 Доходы от положительных разниц между официальным курсом НБМ и курсом покупки-продажи иностранной валюты 8 Прочие операционные доходы
621 «Доходы от операций с долгосрочными активами»	1 Доходы от выбытия нематериальных активов 2 Доходы от выбытия долгосрочных материальных активов 3 Доходы от выбытия долгосрочных финансовых инвестиций 4 Доходы от выбытия инвестиционной недвижимости 5 Доходы от выбытия других долгосрочных активов 6 Доходы от восстановления убытков от обесценения долгосрочных активов 7 Прочие доходы от операций с долгосрочными активами	1 Доходы от выбытия нематериальных активов 2 Доходы от выбытия долгосрочных материальных активов 3 Доходы от выбытия инвестиционной недвижимости 4 Доходы от выбытия других долгосрочных активов 5 Доходы от восстановления убытков от обесценения долгосрочных активов 6 Доходы от списания отрицательного гудвилла 7 Прочие доходы от операций с долгосрочными активами
622 «Финансовые доходы»	1 Доходы от курсовых валютных разниц 2 Доходы от суммовых разниц	1 Доходы от интересов участия 2 Доходы от процентов

	3 Доходы в виде роялти 4 Доходы от безвозмездно поступивших долгосрочных и оборотных активов 5 Доходы в виде дивидендов и участия в других субъектах 6 Доходы в виде процентов от других видов деятельности 7 Прочие финансовые доходы	3 Доходы от прочих долгосрочных финансовых инвестиций 4 Доходы от корректировки стоимости долгосрочных и текущих финансовых инвестиций 5 Доходы от выбытия финансовых инвестиций 6 Доходы от курсовых валютных разниц 7 Доходы от суммовых разниц 8 Прочие финансовые доходы
714 «Другие расходы операционной деятельности»	1 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим другим оборотным активам 2 Расходы по санкциям 3 Расходы по процентам 4 Расходы по недостаткам и потерям от порчи долгосрочных и оборотных активов 5 Расходы по списанной дебиторской задолженности, за исключением коммерческой 6 Расходы от оценки запасов по чистой стоимости реализации 7 Прочие операционные расходы	1 Балансовая стоимость и расходы по прочим выбывшим оборотным активам 2 Расходы по санкциям 3 Расходы по процентам 4 Расходы по недостаткам и потерям от порчи долгосрочных и оборотных активов 5 Расходы по списанной дебиторской задолженности, за исключением коммерческой 6 Расходы по корректировкам по обесценению оборотных активов 7 Расходы от отрицательных разниц между официальным курсом НБМ и курсом покупки-продажи иностранной валюты 8 Прочие операционные расходы
721 «Расходы, связанные с долгосрочными активами»	1 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим нематериальным активам 2 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим долгосрочным материальным активам 3 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим долгосрочным финансовым инвестициям 4 Балансовая стоимость и расходы по выбывшей инвестиционной недвижимости 5 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим другим долгосрочным активам 6 Расходы по оценочным резервам,	1 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим нематериальным активам 2 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим долгосрочным материальным активам 3 Балансовая стоимость и расходы по выбывшим долгосрочным финансовым инвестициям 4 Балансовая стоимость и расходы по прочим выбывшим долгосрочным активам 5 Убытки от обесценения долгосрочных активов 6 Убытки от списания

	относящиеся к долгосрочным активам	положительного гудвилла
	7 Убытки от обесценения долгосрочных активов	7 Расходы по оценочным резервам, относящимся к долгосрочным активам
	8 Прочие расходы по долгосрочным активам	8 Прочие расходы по долгосрочным активам
722 «Финансовые расходы»	1 Расходы по курсовым валютным разницам	1 Расходы по процентам
	2 Расходы по суммовым разницам	2 Расходы по корректировкам стоимости долгосрочных и текущих финансовых инвестиций
	3 Расходы по роялти	3 Расходы по выбытию финансовых инвестиций
	4 Балансовая стоимость и расходы по безвозмездно переданным долгосрочным и оборотным активам	4 Расходы по курсовым валютным разницам
	5 Расходы по выпуску и операциям с собственными акциями	5 Расходы по суммовым разницам
	6 Прочие финансовые расходы	6 Прочие финансовые расходы
731 «Расходы по подоходному налогу»	1 Расходы по подоходному налогу	
	2 Расходы по налогу на доход от операционной деятельности	
	3 Прочие расходы по подоходному налогу	-

Как следует из этой таблицы, количество субсчетов в указанных счетах бухгалтерского учета с 1 января 2020 г. по сравнению с предыдущим периодом:

1) *уменьшается* по одним синтетическим счетам (их девять: 112 «Нематериальные активы в эксплуатации», 113 «Амортизация нематериальных активов», 142 «Долгосрочные финансовые инвестиции в аффилированные стороны», 223 «Дебиторская задолженность аффилированных сторон», 252 «Текущие финансовые инвестиции в аффилированные стороны», 422 «Долгосрочные обязательства аффилированным сторонам», 522 «Текущие обязательства перед аффилированными сторонами», 541 «Предстоящие обязательства», 731 «Расходы по подоходному налогу»);

2) *увеличивается* по другим (их одиннадцать: 224 «Текущие авансы, выданные», 234 «Прочая текущая дебиторская задолженность», 421 «Долгосрочные коммерческие обязательства», 426 «Долгосрочные оценочные резервы», 521 «Текущие коммерческие обязательства», 535 «Текущие доходы будущих периодов», 538 «Текущие оценочные резервы»,

544 «Прочие текущие обязательства», 612 «Другие доходы от операционной деятельности», 622 «Финансовые доходы», 714 «Другие расходы операционной деятельности»);

3) и *остаётся неизменным* по третьим счетам (их семь: 123 «Основные средства», 124 «Амортизация основных средств», 241 «Касса», 341 «Фонды», 621 «Доходы от операций с долгосрочными активами», 721 «Расходы, связанные с долгосрочными активами», 722 «Финансовые расходы»), но при этом изменились названия субсчетов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Новый Закон Республики Молдова «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», принятый Парламентом 15 декабря 2017 г. и введенный в действие с 1 января 2019 г., определяет, что бухгалтерский учет – это «комплексная система сбора, идентификации, группировки, обработки, отражения, обобщения и представления информации об элементах бухгалтерского учета», к которым относятся «активы, собственный капитал, обязательства, доходы, затраты, расходы и экономические факты субъекта». Нам представляется, что вышеприведенное определение бухгалтерского учета имеет два недостатка: в нем излишним и неуместным является термин «комплексная» (нет комплексных или не комплексных систем) и одно неизвестное понятие «бухгалтерский учет» раскрывается через другое неизвестное понятие «элементы бухгалтерского учета», что составляет нарушение элементарных основ логики.

В этой связи также заметим, что в литературе по молдавскому бухгалтерскому учету даже кратко не раскрывается содержание таких понятий как «система», «системный подход», «системный анализ» и не каждый преподаватель (доктор экономики) с большим стажем научно-педагогической деятельности сможем это сделать.

Система представляет собой совокупность тесно взаимосвязанных между собой элементов единого целого. И раскрывая содержание понятия «бухгалтерский учет как система», требуется перечислить и пояснить все элементы данного понятия. Однако до настоящего времени это не сделано, что существенно затрудняет познание и дальнейшее развитие важной экономической дисциплины и науки.

Кроме того, по нашему мнению, нельзя трактовать как синонимы и отождествлять два разных по экономическому содержанию понятия: «элемент бухгалтерского учета» и «объект бухгалтерского учета». Элемент – это часть чего-то, а бухгалтерский учет – это самостоятельная и обособленная система, с помощью элементов которой обеспечивается ведение бухгалтерского учета. Но элементами этой системы никак не могут быть элементы совершенно другой экономической системы: активы, собственный капитал, обязательства, доходы, затраты, расходы и экономические факты субъекта.

Общепринято считать, что метод бухгалтерского учета включает 8 элементов, которых еще называют его приемами (методами): документация, инвентаризация, счета, двойная запись, оценка, калькуляция, баланс и отчетность. Но только один из них (счета) в специальной литературе и учетной практике употребляется в сочетании с понятием «бухгалтерского учета». Обоснованно не используются такие понятия как «документация (инвентаризация, двойная запись, оценка, калькуляция, баланс и отчетность) бухгалтерского учета». Это, на наш взгляд, свидетельствует о необходимости дальнейших глубоких разработок теоретических, методических и методологических проблем бухгалтерского учета, что весьма актуально для Республики Молдова из-за нашего большого отставания от зарубежных исследований. Оно подтверждается многими фактами, один из которых такой – в монографии малоизвестного украинского экономиста В. З. Семанюка [12] рассмотрены

вопросы, которые в отечественной литературе полностью отсутствуют: генезис развития учета в доиндустриальном и формирование его парадигмы в индустриальном обществе, взаимосвязь развития экономических формаций и учетной науки, общеполитические, социологические и психологические проблемы учета, предпосылки формирования, структура и содержание его информационной теории, законы функционирования, оценка информации и определение эффективности учетной системы и др.

В специальной литературе и учетной практике очень часто используется понятие «счет (а) бухгалтерского учета», под которым, как правило, подразумевается синтетический счет (а). Именно синтетические счета подразделяются на балансовые, забалансовые, активные, пассивные, активно-пассивные, аналитические, основные, материальные (имущественные), денежные, расчетные, фондовые, контрарные (регулирующие), контрактивные, контрпассивные, собирательно-распределительные, калькуляционные, операционно-результатные, финансово-результативные, управленческие и др. Понятие «управленческие счета» используется в названии 8 класса счетов Общего плана счетов бухгалтерского учета, но нигде не раскрывается.

Представляет научно-практический интерес мнение доктора экономических наук университетского конференциара Л. Лазарь о счетах бухгалтерского учета. Она пишет: «Fiecare element patrimonial, fiecare proces sau calcul economic înscris în document și evaluat, după anumite restricții exacte, trebuie să ajungă într-un instrument-procedeu specific, infailibil, care este CONTUL, care are o construcție și funcționează după anumite reguli de mare concepție științifică. Ținem să menționăm că contul este mama contabilității, iar noi suntem fiii ei. Noi plângem cerând ba una, ba alta, dar ea ne dă cât ne trebuie, ce ne trebuie – pentru că numai ea știe totul!» [18, с. 148]. Это позволяет лучше и глубже понять объективную необходимость и экономическое содержание бухгалтерских счетов, как источников требуемой информации, первопричину их применения в хозяйственном управлении.

Наши подсчеты показывают следующие количественные параметры раздела II «Перечень счетов бухгалтерского учета» Общего плана счетов бухгалтерского учета и их изменения во времени:

	с 1 января 2014 г.	по 31 декабря 2019 г.	с 1 января 2020 г.	Рост по сравнению с	
				1 января 2014 г.	31 декабря 2019 г.
Количество счетов	136	148	156	+ 20	+ 8
Количество субсчетов	300	309	321	+ 21	+ 12
Итого	436	457	477	+ 41	+ 20

Также в обновленном Общем плане счетов бухгалтерского учета изменены количество, номера и наименования субсчетов 27 синтетических счетов, которые составляют 17,3% от их общего количества (156).

Весьма актуальным является вопрос обоснования целесообразности введения в Общий план счетов бухгалтерского учета, а, следовательно, и в его теорию и практику, соответствующих новых счетов и субсчетов. Со времени введения в действие этого Плана (1 января 2014/2015 гг.), т.е. за прошедшие 6-5 лет, он изменяется и дополняется уже пятый раз, причем без предварительных подробных обоснований и пояснений и широких обсуждений бухгалтерским сообществом. Нам представляется, что такую практику совершенствования

молдавского бухгалтерского учета необходимо поскорее прекратить и начать соблюдать общеизвестные универсальные принципы гласности, открытости и транспарентности при решении различных учетно-экономических проблем.

Общий план счетов бухгалтерского учета можно называть и Счетным планом, чем объясняется название данной статьи. В обоснование этого утверждения приведем следующие факты-аргументы:

- ✓ планы производственной деятельности часто называют производственными, планы финансовой деятельности – финансовыми, планы инвестиций – инвестиционными и т.д.;
- ✓ в Евросоюзе и некоторых странах имеются Счетные палаты.

Представляется необоснованным использование иностранного термина «goodwill» (в транскрипции на русском языке «гудвилл») в названиях трех новых счетов бухгалтерского учета: 115 «Положительный гудвилл», 116 «Отрицательный гудвилл» и 117 «Обесценение положительного гудвилла». На основании этого термина невозможно понять учитываемые объекты. И поэтому его в вышеуказанных счетах следует заменить на простой и понятный термин из русского языка «деловая репутация».

В разделе II «Перечень счетов бухгалтерского учета» Общего плана счетов бухгалтерского учета по некоторым счетам и субсчетам допускаются элементарные орфографические ошибки. Неправильное и правильное написание терминов в них следующее:

1431	«Обесценение долгосрочных финансовых инвестиций в неаффилированные стороны»,
1432	«Обесценение долгосрочных финансовых инвестиций в аффилированные стороны»,
224	«Текущие авансы, выданные»,
2345	«Дебиторская задолженность по частно-государственному партнерству»,
4222	«Прочие обязательства аффилированным сторонам»,
423	«Долгосрочные авансы, полученные»,
4261	«Оценочные резервы по вознаграждениям работникам»,
523	«Текущие авансы, полученные»,
5231	«Авансы, полученные в стране»,
5232	«Авансы, полученные из-за рубежа»,
5381	«Оценочные резервы по вознаграждениям работникам»,
7124	«Расходы на ТРАНСПОРТ транспортировку продукции и товаров».

Кроме того, в субсчетах 6127 «Доходы от положительных разниц между официальным курсом НБМ и курсом покупки-продажи иностранной валюты» и 7147 «Расходы от отрицательных разниц между официальным курсом НБМ и курсом покупки-продажи иностранной валюты» используется аббревиатура «НБМ», которая не расшифровывается, что не допускается. А при характеристике счета 317 «Премии капитала» в разделе III «Характеристика и порядок применения счетов бухгалтерского учета» Общего плана счетов бухгалтерского учета 4 раза ошибочно используется термин «премии» в единственном числе, а правильно во множественном числе – «премий».

В ныне измененном Общем плане счетов бухгалтерского учета используются два термина: «работникам» (вышеуказанные субсчета 4261 и 5381) и «персоналу» (счета 531

«Обязательства персоналу по оплате труда», 532 «Обязательства персоналу по другим операциям» и субсчета 2263 «Дебиторская задолженность по займам, выданным персоналу», 2264 «Прочая дебиторская задолженность персонала», 4124 «Займы от персонала субъекта», 5124 «Займы от персонала субъекта», 5322 «Обязательства персоналу по другим операциям», 7121 «Расходы на коммерческий персонал», 7131 «Расходы на административный персонал», 7137 «Расходы на командировки административного персонала»). Эти термины равнозначные, фактически синонимичные и поэтому в данном нормативном акте второй из них целесообразно заменить на первый.

Счет 215 «Незавершенное производство» тесно связан со счетами 811 «Основная деятельность», 812 «Вспомогательная деятельность» и его с целью обеспечения преемственности лучше назвать «Незавершенная деятельность». Важно уточнить, конкретизировать названия субсчетов 2421 «Несвязанные денежные средства на счетах», 2422 «Связанные денежные средства на счетах» и 2433 «Связанные денежные средства на счетах», вставив в них термин «текущих».

Общий план счетов бухгалтерского учета включает следующие субсчета: 7141 «Балансовая стоимость и расходы *по* прочим выбывшим оборотным активам», 7211 «Балансовая стоимость и расходы *по* выбывшим нематериальным активам», 7212 «Балансовая стоимость и расходы *по* выбывшим долгосрочным материальным активам», 7213 «Балансовая стоимость и расходы *по* выбывшим долгосрочным финансовым инвестициям», 7214 «Балансовая стоимость и расходы *по* прочим выбывшим долгосрочным активам». В этой связи, мы считаем, непонятным и необоснованным понятие «балансовая стоимость ... *по*» (прочим выбывшим оборотным активам, выбывшим нематериальным активам и т. д.). Экономически грамотным и правильным следует признать и использовать только понятие «балансовая стоимость *чего, какого учетного объекта* и расходы по ним». Так, например, субсчет 7141 должен именоваться следующим образом: «Балансовая стоимость прочих выбывших оборотных активов и расходы по ним».

Аналогичное замечание относится и к субсчетам 7115 «Себестоимость *по* договорам строительства», 7116 «Себестоимость *по* договорам операционного и финансового лизинга (аренды, имущественного найма)», 7117 «Себестоимость *по* договорам микрофинансирования». Уже длительное время аксиомой, общепризнанным является тот факт, что в бухгалтерском учете исчисляется себестоимость строго определенных, конкретных объектов: продукции, работ и услуг (например, по подготовке одного лицензиата, мастеранта, докторанта за год или весь период обучения – для сопоставления со стоимостью контракта).

Еще больше различных словосочетаний с термином «обязательства» в Общем плане счетов бухгалтерского учета. В нем есть обязательства *по* (оплате труда, социальному и медицинскому страхованию, подоходному налогу, налогу на добавленную стоимость, расчетам с бюджетом и др. – 27 раз), *конкретного вида* (долгосрочные, конвертируемые, коммерческие, предстоящие, прочие – 20 раз), *кому* (персоналу, депонентам, подотчетным лицам – 5 раз), *перед кем* (2 раза), *связанные с и относящиеся к* (по одному разу). Примерно такое же положение и с понятием «дебиторская задолженность».

По экономическому содержанию счета 811 «Основная деятельность», 812 «Вспомогательная деятельность» и 835 «Обслуживающие производства и хозяйства» родственные и входят в один класс 8 «Управленческие счета. Исходя из этого, их названия целесообразно формулировать по единому принципу и счет 835 следует назвать «Деятельность обслуживающих производств и хозяйств».

Вышеуказанные недостатки обновленного нормативного акта затрудняют изучение, познание, практическое использование и совершенствование важных учетно-экономических учебных дисциплин и наук.

К настоящему времени не выработаны критерии оценки эффективности нововведений в бухгалтерский учет. Это имеет весьма существенные отрицательные последствия и потому требует срочного исправления. В этой связи весьма важными являются следующие четыре новых показателя:

- 1) количество предприятий, использующих соответствующий бухгалтерский счет;
- 2) частота использования соответствующего счета в теории бухгалтерского учета;
- 3) частота использования соответствующего счета в практике бухгалтерского учета отечественных предприятий;
- 4) частота корреспондирования соответствующего счета по дебету и кредиту с другими счетами отечественных предприятий.

Они позволят объективно оценивать целесообразность и эффективность многих современных предложений по совершенствованию национальной системы бухгалтерского учета.

После нынешнего очередного изменения Общего плана счетов бухгалтерского учета его раздел II «Перечень счетов бухгалтерского учета» существенно изменился, он включает 518 позиций (строк), из них 121, или 23,4%, новые. Также существенно увеличилось количество счетных формул (бухгалтерских проводок) для отражения хозяйственных операций методом двойной записи. Это создаст новые значительные трудности большому количеству пользователей данного нормативного акта: разработчикам бухгалтерских компьютерных программ, студентам, докторантам, преподавателям колледжей, институтов и университетов, практическим работникам бухгалтерских, экономических, финансовых, аудиторских и налоговых служб предприятий, организаций, министерств и ведомств Республики Молдова.

За последние 50 лет бухгалтерский учет постоянно менялся или, иначе говоря, в нем происходили постоянные изменения. Они, во-первых, вызывают сомнение, что учет является экономической наукой, во-вторых, требуют определения влияния этих изменений на учетную и всю хозяйственную практику, разработать научно обоснованную систему их проведения, а также установления дополнительной оплаты труда преподавателей бухгалтерского учета и, в третьих, вполне естественно вызывают закономерный вопрос: когда наконец-то закончатся эти изменения? Ведь они очень нежелательны для очень большого количества работников и дорого обходятся государству.

ЛИТЕРАТУРА

1. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении дополнений к Общему плану счетов бухгалтерского учета, утвержденному Приказом министра финансов № 119 от 6 августа 2013 г.» № 26 от 4 марта 2015 г. // Официальный монитор Республики Молдова, 2015, № 59-66.
2. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении изменений к Приказу министра финансов № 118/2013 г.» № 48 от 12 марта 2019 г. // Официальный монитор Республики Молдова, 2019, № 101-107.
3. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении изменений к Приказу министра финансов № 119/2013 г.» № 100 от 28 июня 2019 г. // Официальный монитор Республики Молдова, 2019, № 230-237.
4. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении Методических рекомендаций по переходу на новые Национальные стандарты бухгалтерского учета и изменений и дополнений к приказам № 118 и 119 от 6 августа 2013 г.» № 166 от 28 ноября 2013 г. // Официальный монитор Республики Молдова, № 291-296.

5. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении Методических указаний об особенностях бухгалтерского учета в некоммерческих организациях и дополнений Общего плана счетов бухгалтерского учета, утвержденного Приказом министра финансов № 119 от 6 августа 2013 г.» № 188 от 30 декабря 2014 г. // *Официальный монитор Республики Молдова*, 2015, № 11-21.
6. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении Национального стандарта бухгалтерского учета «Представление консолидированных финансовых отчетов»» № 93 от 7 июня 2019 г. // *Официальный монитор Республики Молдова*, 2019, № 209-216.
7. Приказ министра финансов Республики Молдова «Об утверждении Общего плана счетов бухгалтерского учета» № 119 от 6 августа 2013 г. // *Официальный монитор Республики Молдова*, 2013, № 177-181.
8. Ковалев В. В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы. – М.: Финансы и статистика, 2004.
9. Недерица А. Комментарии к основным изменениям, внесенным в НСБУ и в Общий план счетов бухгалтерского учета // *Contabilitate și audit*, 2019, № 8.
10. Палий В. Ф., Соколов Я. В. Теория бухгалтерского учета. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1988.
11. Панков В. В. Институциональная теория бухгалтерского учета и аудита: учебное пособие. – М.: ИнформБюро, 2011.
12. Семанюк В. З. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві: монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018.
13. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2003.
14. Щербатюк В. В. Затраты на производство и их характеристика в бухгалтерском управленческом учете: учебное пособие. – Кишинев: SURM, 2011.
15. Щербатюк В. В. Новый план счетов бухгалтерского учета: справочное пособие. – Кишинев: Европейский университет Молдовы, 2015.
16. Щербатюк В. В. План счетов бухгалтерского учета: справочник. Изд. 7-е, доп. и перераб. – Кишинев: Европейский университет Молдовы, 2017.
17. Щербатюк В. В. Планы счетов бухгалтерского учета Республики Молдова: учебно-практическое пособие. – Кишинев: Европейский университет Молдовы, 2016.
18. Lazari L. Orizontul învățării contabilității prin procedeele acesteia / *Studia universitatis Moldaviae, Seria "Științe exacte și economice"*, № 7, 2014.

CONCEPTUL COSTULUI AMORTIZAT – REPER ÎN SISTEMUL STANDARDELOR FINANCIARE DE RAPORTARE

THE CONCEPT OF THE AMORTIZED COST AS THE BASIS FOR THE MODERN SYSTEM OF REPORTING STANDARDS

Georgeta Covaliov Rusu, drd., ASEM,
georgeta.covaliov@gmail.com

ABSTRACT: *The article examines the concept of the amortized cost, which is the basis for the modern system of international reporting standards. This article develops the accounting procedure of an object with a complex irregular structure of payments, which is based on the concept of the amortized cost with the application of the effective interest-rate method. The procedure is applicable in the situation of the discrepancy between the time of payment (for bonds — coupons, for credit — interests, as well as the repayment of the principal of the loan or the face value of the bond) and the time of drawing up of the interim and the closing annual accounts reporting. The procedure is applicable for almost all the cash flows, including non-recurrent, which allows to use its algorithm for accounting purposes in accordance with IFRS for the debt financial instruments, leases and other situations. The proposed algorithm in its general form provides for the revaluation of the financial instruments in the framework of the accounting procedures in accordance with the concept of the amortized cost at any moment of their existence.*

Keywords: *IFRS, financial instruments, amortized cost, effective interest rates.*

JEL Classification G23

Costul amortizat reprezintă unul din conceptele și bazele de evaluare utilizate în sistemul modern de raportare financiară, fiind aplicat primordial în evaluarea instrumentelor financiare. Consecințele aplicării diferitor proceduri și reguli asupra fiabilității informației prezentate în situațiile financiare, precum și eficiența luării deciziilor de către utilizatorii în baza informațiilor prezentate au fost studiate în lucrările cercetătorilor precum: L. N. Gerasimova și A. V. Ivannikova [1], M. A. Vakhrushina [2], A. Yu Kuzmina [3], T. Yu. Druzhilovskaya și T. V. Igonina [4], etc. Problematika clasificării și reevaluării instrumentelor financiare ca elemente ale situațiilor financiare, inclusiv în cadrul standardelor internaționale, au fost analizate în lucrările lui V. G. Getman și alții [5], A. Yu Kuzmina [6] și alții. Analiza business modelelor al entității pentru gestionarea fluxurilor de trezorerie contractuale a fost efectuată în lucrările lui M. V. Melnik [7], V. G. Kogdenko și M. V. Melnik [8].

Contabilitatea instrumentelor financiare provoacă un interes deosebit pentru toate categoriile de entități economice și are la bază un set de proceduri din Standardele Internaționale de Raportare Financiară (IFRS) - IAS 32 Instrumente financiare: prezentarea informațiilor [11], IFRS 7 Instrumente financiare [12], IFRS 9 Instrumente financiare [13], care constituie pilon în recunoașterea, evaluarea și prezentarea instrumentelor financiare.

Reieșind din definițiile reglementate în standardele internaționale aferent instrumentelor financiare se poate concluziona precum împrumuturile, furnizate de către entitate la o rată a dobânzii sub valoarea pieței, constituie un instrument financiar și anume un activ financiar, deoarece prezintă în sine, un drept de a primi numerar sau un al activ financiar.

Pentru o clasificare corectă a împrumuturilor furnizate la o rată a dobânzii sub valoarea pieței e necesar de determinat esența economică și modelul de afaceri al entității pentru gestionarea activelor financiare.

Conform reglementărilor IFRS 9 Instrumente financiare recunoașterea inițială în urma unei tranzacții în condiții standard a activelor financiare are loc utilizând fie contabilitatea în funcție de:

- data tranzacționării,
- data decontării [13].

Recunoașterea inițială a activului financiar în funcție de	
Data tranzacționării	Data decontării
➤ este data la care o entitate se angajează să cumpere sau să vândă un activ	➤ este data la care un activ este livrat
➤ se referă la: a) recunoașterea unui activ care urmează a fi primit și a datoriei de a plăti pentru acesta la data tranzacționării, și b) de-recunoașterea unui activ care este vândut, recunoașterea oricărui câștig sau a oricărei pierderi din cedare și recunoaștere unei creanțe asupra cumpărătorului pentru plata la data tranzacționării.	➤ se referă la: a) recunoașterea activului în ziua în care este primit de către entitate și b) de-recunoașterea activului și recunoașterea oricărui câștig sau oricărei pierderi din cedarea în ziua în care este livrată de către entitate.

Sursa: elaborat de autor în baza p. B 3.1.5 IFRS 9.

Standardul nu indică, care metodă trebuie aplicată în contabilizarea diferitor tipuri de active. Se menționează faptul precum metoda selectată se va aplica în mod consecvent în cazul tuturor achizițiilor și vânzărilor de active financiare care sunt clasificate în același fel.

Argumente pentru aplicarea contabilizării în funcție de data decontării pentru împrumuturile acordate pot fi:

- împrumutul se consideră acordat, iar contractul de împrumut - încheiat în momentul acordării debitorului numerarului sau a unui alt activ, care constituie obiectul contractului de împrumut (dar nu mai devreme de momentul semnării contractului de către alte părți);
- împrumutul se consideră acordat, dar contractul de împrumut - încheiat în mărimea numerarului sau a unui alt activ transmis debitorului, care constituie obiectul contractului (dar nu mai mare decât suma indicată în contract);
- în caz dacă suma împrumutului a fost acordată în tranșe, atunci toate tranșele sunt tratate ca majorare a sumei împrumutului oferit (dar care nu va depăși suma stipulată în contract).

În concluzie, contabilizarea împrumuturilor acordate și primite se va efectua la data decontării.

Entitatea trebuie să recunoască un activ financiar, utilizând cerințele IFRS 9 [13]:

- ✓ când recunoaște pentru prima dată un activ financiar se va evalua la valoarea sa justă plus sau minus, în cazul unui activ financiar care nu este la valoarea justă prin profit sau pierdere, costurile tranzacției care sunt direct atribuibile achiziției sau emisiunii activului financiar sau datoriei financiare;
- ✓ atunci când entitatea utilizează contabilizarea la data decontării pentru un activ care apoi este evaluat la costul amortizat, activul este recunoscut inițial la valoarea sa justă de la data tranzacționării.

Astfel, recunoașterea inițială a împrumuturilor acordate, care se vor contabiliza la data decontării, conform p 5.1.2 IFRS 9 va fi la valoarea justă.

Valoarea justă a împrumutului poate fi determinată în baza condițiilor de piață existente la data acordării și ratele dobânzilor existente pentru instrumentele de împrumut asemănătoare.

Instrumente de împrumut asemănătoare pot fi creditele și împrumuturile acordate pe un termen analogic, valuta, riscul de credit, prezența gajului și baza de calcul a costurilor îndatorării.

Ulterior recunoașterii inițiale, entitatea evaluează activul financiar fie la valoarea justă, fie la cost amortizat [13].

Este necesar de a determina modalitatea de evaluare a împrumuturilor acordate nu în condiții de piață.

Conform prevederilor p. 4.1.2 IFRS 9, activul financiar este evaluat la costul amortizat dacă sunt îndeplinite ambele condiții de mai jos:

- activul este deținut în cadrul unui model de afaceri al cărui obiectiv este de a deține activele financiare pentru a colecta fluxurile de trezorerie contractuale;
- termenii contractuali ai activului financiar generează, la anumite date, fluxurile de trezorerie care sunt exclusiv plăți ale principalului și ale dobânzii aferente valorii principalului datorat.

Se va ține cont de faptul precum modelul de afaceri al entității nu depinde de intențiile conducerii față de un anumit instrument financiar separat. În consecință, această condiție nu reprezintă o abordare de la instrument la instrument și trebuie determinată la un nivel superior de agregare. Entitatea poate avea mai mult de un singur model de afaceri pentru gestionarea activelor sale financiare. Astfel, entitatea poate deține un portofoliu de investiții pe care îl gestionează cu scopul de a colecta fluxuri de trezorerie contractuale și un alt portofoliu de investiții pe care îl gestionează cu scopul de a-l tranzacționa în vederea realizării modificărilor la valoarea justă.

Esența economică a contractului de împrumut rezultă în obligațiunea debitorului de a restitui numerarul negociat. Totodată, numerarul respectiv include în sine achitarea principalului și dobânzii contractate. În caz că acordarea împrumutului are drept obiectiv alte scopuri, ce diferă de restituirea fluxului de trezorerie, prevăzute în contract, în așa situație împrumutul va fi evaluat la valoarea justă.

Exemplul 1

Entitatea a acordat un împrumut pe termen lung în mărime de 1 000 000 lei, pe o perioadă de 5 ani. Calcularea și achitarea dobânzii are loc în dependență de rezultatul activității debitorului (în caz dacă se înregistrează pierderi, dobânda nu se calculează).

Contractul de împrumut constituie un activ financiar, deoarece entitatea deține dreptul contractual de a primi numerarul. Cu toate acestea plata dobânzii nu constituie compensarea valorii banilor în timp și riscului de credit, asociat cu nerestituirea principalului. Fluctuațiile plăților dobânzilor nu are nici o legătură cu ratele dobânzilor pe piața activă a instrumentelor financiare. Prin urmare, fluxurile de trezorerie contractate nu constituie doar plăți pentru a restitui principalul împrumutului și dobânzii aferente soldului restant al împrumutului. Din care motiv, instrumentul financiar respectiv se va recunoaște la valoarea justă și nu la costul amortizat.

Din cele expuse, în cazul clasificării ulterioare a împrumuturilor e necesar de a ține cont de modelul de afaceri al entității și condițiile contractuale, în baza cărora are loc tranzacția. În general, astfel de împrumuturi în momentul recunoașterii inițiale vor fi evaluate la valoarea justă, dar ulterior, reieșind din costul amortizat.

Examinând prevederile standardelor, ce prevăd modalitatea determinării costului amortizat, vom observa precum IFRS 9 [13] conține trimiteri la dispozițiile din IAS 32 [11], pentru următoarele definiții:

1. *Costul amortizat al unui activ financiar* – valoarea la care activul financiar este evaluat la recunoașterea inițială minus rambursările de principal, plus sau minus amortizarea cumulată

utilizând metoda dobânzii efective pentru fiecare diferență dintre valoarea inițială și valoarea la scadență și pentru activele financiare, ajustată pentru orice provizion pentru pierderi.

2. *Metoda dobânzii efective* – metoda care este folosită la calcularea costului amortizat al unui activ financiar și la alocarea și recunoașterea veniturilor din dobânzi pe parcursul perioadei relevante.

3. *Rata dobânzii efective* – rata care actualizează exact încasările viitoare în numerar estimate pe durata de viață preconizată a activului financiar la valoarea contabilă brută a activului financiar.

Calculul ratei dobânzii efective include toate comisioanele și punctele plătite, costurile tranzacției și toate celelalte prime și reduceri.

Astfel, reieșind din cele relatate, formula de calcul al costului amortizat al unui activ financiar poate fi prezentată în felul următor:

$\begin{aligned} \text{Costul amortizat} &= \text{Valoarea inițială} \\ &- \text{Rambursările de principal} \\ &+ \text{Amortizarea cumulată pentru fiecare diferență dintre valoarea inițială} \\ &\text{și valoarea la scadență} \\ &- \text{Provizionul pentru pierderi} \end{aligned}$
--

Prin urmare, la calcularea costului amortizat se va utiliza metoda dobânzii efective, dar nu rata dobânzii fixate în contract.

Vom menționa faptul, precum în cazul furnizării unui împrumut la o rată a dobânzii sub valoarea pieței, dobânda efectivă nu e necesar de calculat, precum în cazul furnizării unui împrumut în condiții de piață.

Dobânda efectivă aferent împrumuturilor nu în condiții de piață va constitui rata dobânzii de piață, ce va reflecta valoarea temporară a banilor pentru împrumuturi în condiții analogice.

În cazul optării pentru dobânda efectivă, determinată reieșind din toate fluxurile de numerar prevăzute în contract sau de piață – e necesar de determinat pe cât deviază rata dobânzii efective de cea de piață. În caz când această abatere este nesemnificativă, ar fi bine de aplicat rata dobânzii efective.

În acest context termenii "dobânda de piață" și "dobânda efectivă" vor fi utilizate ca sinonime în cadrul acestei întrebări.

Apare o dilemă, cum se va determina dobânda de piață pentru împrumuturi, oferite nu în condiții de piață. Entitatea poate aplica diferite rate a dobânzilor în contracte cu diferiți debitori. Poate fi cazul când contractul de împrumut poate fi unic. În așa situații, rata dobânzii stipulate în contractele de împrumut, nu va reflecta valoarea banilor în timp.

Una din variantele posibile de a determina dobânda de piață (efectivă) poate servi informația publicată de către BNM pe site-ul său (<http://bnm.md>).

Să presupunem, următoarele rate ale dobânzilor aferent creditelor, oferite de către instituțiile financiare în lei moldovenești acordate pe o perioadă mai mare de 1 an (tabelul 1).

Tabelul 1.

Rata medie ponderată a dobânzii la creditele acordate de sectorul bancar.

Luna 20X5 a.	Rata dobânzii
Ianuarie	11,42
Februarie	12,27
Martie	13,32
Aprilie	13,35
Mai	13,21
Iunie	13,10
Iulie	13,98
August	13,95
Septembrie	14,86
Octombrie	15,06
Noiembrie	15,40
Decembrie	15,56

Spre exemplu, entitatea a furnizat un împrumut pe termen de 3 ani în luna aprilie 20X5. În calitate de rata dobânzii de piață poate fi utilizată rata medie ponderată a dobânzii -13,35%. Această rată a dobânzii este ponderată și ține cont doar termenul și valuta creditului. În cazul necesității concordării altor condiții din contractul de împrumut, precum schema fluxurilor de numerar, riscul de credit existența gajului și baza de repartizare a costurilor îndatorării, rata dobânzii, e nevoie de analizat rata dobânzii aferent împrumuturilor (creditelor) în condiții analogice. În linii generale, când contractul de împrumut nu conține prevederi specifice, se va utiliza rata medie ponderată a dobânzii, publicate de către BNM.

Ulterior pe toată perioada contractului se va calcula toate veniturile care apar nemijlocit de existența instrumentului financiar – costurile îndatorării, comisioane, premii și alte venituri prevăzute în contractul de împrumut. Calcularea veniturilor constituie în sine amortizarea activului financiar.

Calcularea periodică a amortizării instrumentului financiar aplicând metoda dobânzii efective de facto prezintă în sine derularea periodică a ratei discount-ului, în rezultatul căreia valoarea activului financiar a fost micșorată în momentul recunoașterii inițiale.

Reflectarea instrumentului financiar pe termen lung în cazul prezentării în condiții diferite de cele de piață, condiționează necesitatea actualizării valorii inițiale la valoarea justă din suma fluxurilor totale de numerar generată de instrumentul financiar respectiv. Vom analiza mecanismul aplicării dobânzii efective și determinarea costului amortizat al activului financiar.

Exemplul 2

În luna noiembrie a. 20X5 entitatea a furnizat un împrumut pe termen lung în valoare de 100 000 lei, pe o perioadă de 5 ani. Rata dobânzii anuale constituie 5%. Comisionul unic de acordare a împrumutului – 2 000 lei. Dobânda se achită la sfârșitul fiecărui an.

Rata dobânzii pe piață aferent împrumuturilor asemănătoare constituie, conform datelor prezentate în tabelul 1, mărimea de 15,4%.

În momentul recunoașterii inițiale împrumutul se va reflecta la valoarea justă. Valoarea justă a împrumutului acordat va constitui fluxurile cumulative de numerar, actualizate la dobânda de piață în mărime de 15,4%.

Pentru o simplificare, calculul se va efectua anual. Pentru o exactitate mai înaltă e necesar de întocmit calcule asemănătoare lunar.

Din datele prezentate în tabelul 2, valoarea justă a împrumutului în momentul acordării a constituit 65 455 lei.

Această sumă a fost determinată din actualizarea fluxurilor de numerar.

Astfel fluxul de numerar actualizat aferent perioadelor constituie:

I an: $100\ 000 * 5\% / (1+15,4\%) = 4\ 333$ lei

II an: $100\ 000 * 5\% / (1 + 15,4\%)^2 = 3\ 754$ lei

III an: $100\ 000 * 5\% / (1 + 15,4\%)^3 = 3\ 253$ lei

IV an: $100\ 000 * 5\% / (1 + 15,4\%)^4 = 2\ 820$ lei

V an: $100\ 000 * 5\% / (1 + 15,4\%)^5 + 100\ 000\ lei / (1+15,4\%) = 51\ 295$ lei

Total pentru 5 ani: $4\ 333\ lei + 3\ 753\ lei + 3\ 253\ lei + 2\ 820\ lei + 51\ 295\ lei = 65\ 455\ lei$

Tabelul 2

Actualizarea fluxurilor de numerar aferent împrumutului acordat

Indicator	Perioada					Total
	Anul 1	Anul 2	Anul 3	Anul 4	Anul 5	
Dobânda calculată cu rata de 5%, lei	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	25 000
Principalul, lei	-	-	-	-	100 000	100 000
Dobânda, actualizată la o rată de 15,4%	4 333	3 754	3 253	2 820	2 443	16 603
Principalul actualizat la o rată de 15,4%	-	-	-	-	48 852	48.852
Total flux de numerar actualizat, lei	4 333	3 754	3 253	2 820	51 295	65 455

Sursa: elaborat de autor.

Costul amortizat al împrumutului pentru fiecare perioadă se determină în modalitatea prezentată în tabelul 3.

Tabelul 3

Costul amortizat al împrumutului acordat

Nr. crt.	Indicator	Perioada				
		Anul 1	Anul 2	Anul 3	Anul 4	Anul 5
1	Costul amortizat al împrumutului la începutul la început de perioadă, lei	65 455	70 535	76 497	83 162	90 969
2	Suma dobânzii calculate la rata de 15,4%, lei	10 080	10 862	11 765	12 807	14 009
3	Suma dobânzii la rata de 5%	5 000	5 000	5 000	5 000	5000
4	Costul amortizat al împrumutului la sfârșit de perioadă, lei (rd1+rd2-rd3)	70 535	76 397	83 162	90 969	99 978 ³

Sursa: elaborat de autor.

Astfel, costul amortizat al împrumutului la sfârșitul primului an va constitui:

$65\ 455\ lei + 10\ 080\ lei - 5\ 000\ lei = 70\ 535\ lei.$

Cum este prezentat în tabelul 3, la sfârșitul ultimului an, costul amortizat al împrumutului constituie 100 000 lei, ceea ce se egalează cu suma de numerar, care va fi restituită de către debitor.

Astfel, rata dobânzii de piață este utilizată pentru evidența împrumuturilor oferite nu în condiții de piață, la cost amortizat. În rezultat se vor determina următorii indicatori:

- mărimea venitului din dobânzi în perioada de gestiune;

³ Diferența de 22 lei este condiționată de rotunjiri efectuate în calcule.

- mărimea amortizării diferenței dintre valoarea justă a împrumutului și suma spre rambursare;
- costul amortizat al împrumutului la sfârșitul perioadei.

În primul an indicatorii menționați sunt:

- mărimea venitului din dobânzi în perioada de gestiune constituie – 5 000 lei;
- mărimea amortizării diferenței dintre valoarea justă a împrumutului și suma spre rambursare – 5 080 lei (10 080 lei – 5 000 lei)
- costul amortizat al împrumutului la sfârșitul perioadei de gestiune – 70 535 lei.

Contabilizarea în momentul recunoașterii inițiale a împrumutului acordat:

Debit Cheltuieli privind dobânda – la suma diferenței dintre mărimea împrumutului și valoarea lui justă. 34 545lei

Debit Împrumut acordat - valoarea justă a împrumutului 65 455 lei

Credit Numerar – suma acordată de numerar 100 000lei

Contabilizarea la recunoașterea ulterioară pe întreaga perioadă a contractului de împrumut:

Debit Împrumut acordat 10 080 lei

Credit Venit din dobânzi - suma dobânzii calculate la o rată a dobânzii de piață 10 080lei

Contabilizarea în momentul rambursării împrumutului:

Debit Numerar 100 000 lei

Credit Împrumut acordat - suma numerarului primit. 100 000 lei

Reglementările naționale în domeniul contabil nu prevede posibilitatea contabilizării unor astfel de împrumuturi la rata dobânzii de piață.

Exemplul 3

Vom ține cont de condițiile din exemplul 2. Diferențele ce apar din reglementările internaționale și naționale sunt prezentate în tabelul 4.

Tabelul 4

<i>Indicatori</i>	<i>În momentul acordării</i>		<i>La sfârșitul anului 1</i>	
	<i>Principalul împrumutul</i>	<i>Venitul din dobânzi</i>	<i>Principalul împrumutul</i>	<i>Venit din dobânzi</i>
SNC	100 000	-	100 000	5 000
IFRS	65 455	-	70 535	10 080
Diferență	-34 545	-	-29 465	5 080

Diferențele dintre SNC și IFRS

Sursa: elaborat de autor.

În caz dacă entitatea va decide să reflecte aceste împrumuturi conform cerințelor IFRS se vor întocmi următoarele înregistrări contabile:

Debit Cheltuieli privind dobânzile 34 545 lei

Credit Împrumut acordat 34 545 lei

la suma diferenței dintre mărimea împrumutului și valoarea lui justă (100 000lei –65 455lei).

La sfârșitul anului 1 va fi necesar de ajustat mărimea dobânzii calculate aferent amortizării diferenței dintre valoarea justă și valoarea lui inițială la suma dobânzii calculate la o rată a dobânzii de 15,4%:

Debit Împrumut acordat 10 080 lei

Credit Venit din dobânzi 10 080 lei

O înregistrare contabilă analogică se va reflecta anual pentru diferența dintre dobânzile calculate conform cerințelor SNC și IFRS.

CONCLUZII

Specificul demersului științific asumat constituie necesitatea realizării unor delimitări, definiții și clasificări din perspectiva referențialelor contabile. Astfel, la sfârșitul anilor '80 FASB și SEC identificau 14 categorii distincte de instrumente financiare derivate pe care le considerau a fi disponibile la momentul respective [10]. De atunci însă lumea derivatelor a suferit schimbări dramatice, nu numai din punctul de vedere al creșterii disponibilității și tranzacționării lor, dar și al produselor odată considerate ca fiind „exotice” ce au devenit treptat comune, în timp ce noutatea din punct de vedere al structurii produselor create a devenit un avantaj competitiv major. De departe cea mai benefică evoluție înregistrată în cursul anilor '90 și ulterior, constă în creșterea importanței pe care bancherii și investitorii o acordă riscului, atât organismele de reglementare cât și entitățile bine conduse concentrându-se asupra mijloacelor de control al expunerilor actuale sau potențiale la riscuri, și creând în acest sens noi componente ale legislației și reglementărilor.

Din punctul de vedere al exploziei înregistrate în domeniul instrumentelor financiare derivate, acesta a determinat de asemenea unele schimbări, făcând ca aceste instrumente să nu mai apară doar sub forma unor active și datorii extra-bilanțiere cu semnificație [9]. Ele reprezintă astăzi părți distincte legate de activitățile de bază reflectate în bilanțul entităților, nu numai în cazul băncilor și a altor instituții financiare, dar și a unei game variate de alte entități.

Actualmente, bancherii, investitorii, organismele de reglementare și analiștii financiari se confruntă cu o complexitate crescândă datorită interrelațiilor și corelațiilor încorporate practic în toate instrumentele financiare moderne. Pe lângă aceste aspecte trebuie de ținut cont și de perspectiva contabilă, nu mai puțin problematică, în multe cazuri și reglementări naționale, prezentarea informațiilor cu privire la instrumentele financiare fiind răspândite în cadrul notelor la situațiile financiare și sunt deplin înțelese de un număr relativ restrâns de persoane. Majoritatea investitorilor și profesioniștilor în domeniul financiar sunt înconjurați de misterul aferent derivatelor, și adesea frustrați de unele dintre efectele acestora asupra gradului de expunere pe care îl generează entității, dar și de implicațiile asupra bilanțului contabil.

Contabilitatea instrumentelor financiare derivate a creat mereu o serie de dezbateri și argumente aprinse între practicieni, mai ales cu privire la bazele de evaluare ale derivatelor utilizate în cadrul acoperirii împotriva riscurilor, la aspectele legate de prezentarea informației și câștigurile și pierderile aferente.

BIBLIOGRAFIE:

1. Герасимова Л. Н., Иванникова А. В. Пути совершенствования системы учетного обеспечения управления доходами и расходами страховых компаний //Международный бухгалтерский учет. 2015. № 18 (360). С. 59–66.
2. Вахрушина М. А. Актуальные вопросы развития бухгалтерского учета и отчетности в условиях глобальной экономики // Аграрная наука, творчество, рост: сборник научных трудов по материалам IV Международной научно-практической конференции. Ставрополь: СтГАУ, АГРУС, 2014. С. 46–51.
3. Кузьмин А. Ю. Оценка и учет финансовых инструментов в соответствии с МСФО. М.: ВШФМ АНХ, 2010. 109 с.
4. Дружиловская Т. Ю., Игонина Т. В. Особенности практики учета обязательств и их влияние на показатели деятельности организаций // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. 2015. № 6 (366). С. 2–10.
5. Гетьман В. Г., Гришкина С. Н., Рожнова О. В., Сафонова И. В., Сиднева В. П. Концептуальные и методические подходы к оценке учетных объектов по справедливой стоимости: монография. М.:

- Финансовый университет, 2013. 150 с.
6. Кузьмин А. Ю. Принципы учета внутренних облигационных займов: международные стандарты // Международный бухгалтерский учет. 2015. № 12 (354). С. 2–12.
 7. Мельник М. В. Эволюция экономического анализа и его роль в системе управления предприятием // Аудит и финансовый анализ. 2015. № 1. С. 109–118.
 8. Когденко В. Г., Мельник М. В. Интегрированная отчетность: вопросы формирования и анализа // Международный бухгалтерский учет. 2014. № 10 (304). С. 2–15.
 9. Bryce, R. (2002), *Pipe Dreams: Greed, Ego and the Death of Enron*, Public Affairs (Perseus Books Group) New York
 10. Huian, M.C. (2008), *Instrumente financiare: tratamente și opțiuni contabile*, Editura CECCAR, București
 11. IAS 32 “Instrumente financiare: prezentare”
 12. IFRS 7 “Instrumente financiare: informații de furnizat”
 13. IFRS 9 “Instrumente financiare”

SECȚIUNEA 7

Tehnologii informaționale și cibernetică economică

METODOLOGIE DE OPTIMIZARE A COSTURILOR DE DEZVOLTARE A REȚELELOR DE COMUNICAȚII ELECTRONICE

Grigore VARANIȚAI¹

Ilie COSTAȘ²

Anatol GODONOAGĂ³

¹ Drd ASEM, Coordonator de program al Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare în Turkmenistan, e-mail: grigore.varanita@gmail.com

² Profesor universitar, doctor habilitat ASEM, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: costas.ilie@yahoo.com

³ Conferențiar universitar, doctor ASEM, Chișinău, tel. (+373) 402 988, www.ase.md, e-mail: anagodon22@yahoo.com

^{1, 2, 3} *Academy of Economic Studies of Moldova*, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61

Corresponding author: grigore.varanita@gmail.com

Abstract

În comunicarea dată este prezentată o metodologie de eficientizare a cheltuielilor ce țin de dezvoltarea rețelelor de telecomunicații electronice. Această metodologie, elaborată de autori, este bazată pe un proces de optimizare din trei etape: 1) împărțirea întreg teritoriului Republicii Moldova în zone geografice, fiecare dintre care are condiții și factori de influență specifici și similari din punct de vedere al necesităților informaționale, al cerințelor față de criteriile de calitate al serviciilor de comunicații electronice, și al celorlalți factori de influență importanți; 2) evaluarea și optimizarea costurilor necesare pentru dezvoltarea rețelelor de comunicații electronice în fiecare zonă geografică aparte; 3) evaluarea costurilor necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de comunicații electronice în țară. Pentru ambele niveluri teritoriale (zonă geografică, întreg teritoriul țării) sunt elaborate modele matematice și formulate propuneri concrete de optimizare a cheltuielilor necesare pentru dezvoltarea rețelelor de telecomunicații.

Cuvinte cheie: *eficientizare a cheltuielilor, rețele de telecomunicații electronice, metodologie de optimizare, criterii de calitate, infrastructură de comunicații electronice.*

Jel Clasification: *c3, c8*

1. INTRODUCERE

Dezvoltarea societății informaționale în Republica Moldova (RM) presupune, în primul rând, crearea unei infrastructuri informaționale moderne. Deși la ora actuală în acest domeniu există deja o experiență bogată, acumulată de țările industrial dezvoltate, această experiență poate fi implementată în RM cu anumite ajustări în conformitate cu condițiile specifice pentru Moldova. Unele aspecte specifice de aici au fost studiate în lucrarea [7], unde au fost evidențiate un șir de

probleme existente la primele etape de dezvoltare a societății informaționale din RM, cum ar fi lipsa unei strategii bine argumentate în domeniul dezvoltării infrastructurii informaționale (IIN), paralelism în diverse elaborări și, mai ales, lipsa unei abordări sistemice. Unele considerente esențiale asupra edificării societății informaționale în Moldova au fost formulate în [6], evidențiind necesitatea asigurării domeniului cu specialiști de înaltă calificare.

O atenție deosebită a fost acordată cercetărilor aspectelor ce țin de partea tehnică a IIN (rețelele informatice), cum ar fi: locul și rolul rețelelor informatice în societatea modernă [4], macrosinteza rețelelor de calculatoare [2], configurarea rețelelor locale de servere [3], modele și algoritmi de configurare a setului de servere pentru rețelele locale [5], cercetarea și elaborarea modelelor și algoritmilor de eficientizare a utilizării resurselor rețelelor informatice locale [1] etc.

În prezent în țară există organizații specializate în domeniul rețelelor cu specialiști buni, care cunosc experiența avansată în domeniu și sunt pregătiți pentru dezvoltarea rețelelor informatice. Una din problemele serioase, ce stau în calea realizării obiectivelor în domeniu, este lipsa resurselor financiare, a unui buget necesar pentru efectuarea completă și calitativă a lucrărilor în cauză.

În comunicarea dată este prezentată o metodologie de eficientizare a cheltuielilor ce țin de dezvoltarea rețelelor de telecomunicații electronice în condițiile specifice ale RM.

2. ABORDAREA METODEI DE OPTIMIZARE A CHELTUIELILOR CE ȚIN DE DEZVOLTAREA REȚELELOR DE TELECOMUNICAȚII

Pomind de la modelul general descris în [8], în care accentul se pune pe minimizarea funcției cost, în [9] și [10] au fost propuse modele concrete de evaluare a costurilor rețelelor de telecomunicații prin fir și fără fir pentru o zonă dată cu anumite caracteristici și cerințe față de volumul și calitatea serviciilor oferite. Dar reieșind din condițiile specifice locale, deși Republica Moldova e o țară relativ mică, problema dezvoltării infrastructurii informaționale naționale (IIN) nu poate fi soluționată uniform pe întreg teritoriul ei. Totul constă în faptul că factorii de influență la soluționarea acestei probleme sunt esențial diferiți în diferite zone geografice ale țării. Acești factori țin de:

- a) intensitatea fluxurilor informaționale locale;
- b) cerințele față de cantitatea și calitatea serviciilor oferite;
- c) densitatea instituțiilor publice și a populației în diferite zone;
- d) nivelul de dezvoltare deja existent al rețelelor de comunicații electronice în zonele respective;
- e) prioritățile condiționate de strategia națională de dezvoltare economică a diferitelor zone;
- f) bugetul disponibil pentru astfel de proiecte, etc., etc.

În acest context, în soluționarea problemei dezvoltării IIN din punct de vedere al optimizării cheltuielilor necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de comunicații electronice în țară pot fi evidențiate 3 etape:

1) **Împărțirea întreg teritoriului RM în zone geografice**, fiecare dintre care are condiții și factori de influență specifici și similari din punct de vedere al necesităților informaționale, al cerințelor față de criteriile de calitate a serviciilor de comunicații electronice, și al celorlalți factori de influență enumerați mai sus.

Pentru aceasta se cer investigații speciale ale acestor factori de influență și elaborarea unor propuneri concrete de structurare a teritoriului republicii cu aprobarea acestor zone. Dar, considerăm că punctul de pornire în această structurare trebuie să fie recunoașterea diferențelor esențiale dintre următoarele niveluri de IIN:

- 1) Centre mari administrative, științifice și culturale cu densitate înaltă a populației (Chișinău, Bălți);

- 2) Orașe medii (Orhei, Bender, Ungheni, etc.) și centre raionale;
- 3) Mediul rural, care include restul teritoriului țării.

2) Evaluarea costurilor necesare pentru dezvoltarea rețelelor de comunicații electronice în fiecare zonă geografică aparte

Se vor enumera aspectele elaborării modelului matematic de evaluare a cheltuielilor într-o zonă geografică separată ZG_l , ($l = 1, 2, 3, \dots, L$). Se presupune că în aceleași zone geografice ar putea fi dezvoltate atât rețelele cu fir, cât și fără fir. Chiar dacă unul din aceste tipuri de rețea nu ar fi inclus în strategia de dezvoltare, modelul matematic ar fi același ca și în cazul în care se dezvoltă ambele tipuri. În dependență de criteriile și factorii de influență, pentru fiecare ZG_l se concretizează modelele de evaluare a costurilor, atât pentru rețele cu fir, cât și pentru rețele fără fir.

Principala componentă a modelului de evaluare a costurilor necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de comunicații electronice în țară este **modelul de apreciere a cheltuielilor, notate cu $CRZG_l$, ce trebuie suportate pentru a dezvolta rețelele de comunicații electronice în fiecare ZG_l :**

$$CRZG_l = K_l^1 \times CRCF_l + K_l^2 \times CRFF_l, \quad (1)$$

unde: $CRCF_l$ – costul rețelei cu fir în ZG_l , $CRFF_l$ – costul rețelei fără fir în ZG_l , iar coeficienții $K_l^1, K_l^2 \in \{0, 1\}$, $K_l^1 + K_l^2 \in \{1, 2\}$.

Remarcă: Dacă apriori sunt determinate cerințele asupra calității rețelei pentru ZG_l , specificate printr-un set de condiții $QRZG_l$, atunci, în aspectul formal, problema minimizării costului total pentru ZG_l are forma:

$$CRZG_l \rightarrow \min, \quad (2)$$

$$IQ^l \div QRZG_l, \quad (3)$$

unde IQ^l reprezintă indicatorii de calitate înaintați pentru ZG_l .

Pentru fiecare ZG_l valorile $CRCF_l$ și $CRFF_l$ se calculează în baza formulelor deduse în lucrarea [10], și anume :

$$CRCF = \sum_{i=1}^n C f_i,$$

$$CRFF = \sum_{i=1}^{n(d)} C_i,$$

ambele formule fiind, desigur, ajustate la fiecare zonă geografică ZG_l .

Precizăm, că valorile $C f_i$ și C_i reprezintă costurile totale de implementare a unei centrale în locația i a zonei geografice date, pentru rețelele cu fir și fără fir, corespunzător; această zonă fiind constituită din n locații.

3) Evaluarea costurilor necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de comunicații electronice în țară

După soluționarea problemei de optimizare a cheltuielilor pentru dezvoltarea rețelelor de comunicații electronice în fiecare zonă geografică aparte se calculează cheltuielile totale necesare pentru dezvoltarea infrastructuri de comunicații electronice în toată țara.

Având în vedere că la etapa precedentă au fost optimizate nu numai cheltuielile pentru dezvoltarea rețelelor de comunicații electronice, dar și că aceasta a fost efectuată în condițiile asigurării tuturor cerințelor specifice față de volumul și calitatea serviciilor informaționale specifice pentru zonele respective, putem concluda că **suma cheltuielilor optimizate în fiecare zonă geografică a țării va prezenta cheltuielile totale necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de rețele de comunicații electronice naționale.**

În acest context, și reieșind din modelele de evaluare și optimizare a costurilor prezentate anterior (cu fir și fără fir), **cheltuielile minime totale** necesare pentru dezvoltarea întregii infrastructuri de rețele de comunicații electronice naționale se vor calcula în rezultatul optimizării următorului model agregat :

$$CRZG_1 + CRZG_2 + \dots + CRZG_l + \dots + CRZG_L \rightarrow \min, \quad (4)$$

cu condiția că,

$$IQ^l \div QRZG_l \quad (l = 1, 2, 3, \dots, L). \quad (5)$$

Remarcă: Dacă apriori sunt determinate cerințele asupra calității rețelei pentru ZG_l , adică setul de restricții $QRZG_l$, atunci problema minimizării costului total pentru toate L zone geografice se reduce la L probleme de optimizare de forma (2)-(3), adică:

$$CRZG_l \rightarrow \min; IQ^l \div QRZG_l \quad (l = 1, 2, 3, \dots, L),$$

și în acest caz, evident, are loc relația:

$$\min_{IQ^1, \dots, IQ^L} \sum_{l=1}^L CRZG_l = \sum_{l=1}^L \min_{IQ^l} CRZG_l, \quad (6)$$

adică, costul minimal total al rețelei de telecomunicații pe țară se constituie din suma costurilor minimale ale rețelelor corespunzătoare celor L zone geografice.

Programul informatic CoverageMap

În baza modelelor descrise anterior, a fost elaborat un program informatic **CoverageMap** care este destinat pentru generarea automatizată a costurilor totale pentru rețele de telecomunicații fără fir în baza modelelor matematice care pot fi utilizate la analiza și optimizarea rețelelor deja existente sau la proiectarea și edificarea unor rețele noi.

Cu ajutorul programului informatic **CoverageMap** pot fi realizate anumite scenarii admisibile, selectând dintre toate acestea varianta preferată. Programul informatic **CoverageMap** facilitează identificarea rețelei de cost optimal, respectând concomitent cerințele cu privire la asigurarea calității de emisie a informației.

CONCLUZII

În baza metodelor și modelelor matematice de descriere, evaluare și optimizare a costurilor totale pentru rețele de telecomunicații cu fir și fără fir, elaborate în [9] și [10] și adaptate pentru zone geografice aparte a fost elaborat un model matematic de evaluare a costurilor pentru cazul general de dezvoltare a infrastructurii de telecomunicații pentru întreg teritoriul țării. Pentru evaluarea costurilor în conformitate cu acest model și întru dezvoltarea întregii infrastructuri de telecomunicații în țară, rezultatele obținute în lucrarea dată a fost propusă următoarea metodologie:

1) În baza unor cercetări suplimentare e necesar de împărțit întreg teritoriul țării în zone cu diferite cerințe față de volumul și criteriile de calitate a serviciilor de comunicații;

2) În dependență de aceste criterii specifice, pentru fiecare zonă conexă se concretizează modelele descrise în [9] și [10] și se evaluează costurile necesare pentru dezvoltarea rețelelor de telecomunicații în aceste zone;

3) După soluționarea problemei de optimizare a cheltuielilor pentru dezvoltarea rețelelor de comunicații electronice în fiecare zonă geografică aparte se calculează cheltuielile totale necesare pentru dezvoltarea infrastructurii de comunicații electronice în toată țara.

Metodologia examinată permite soluționarea problemelor de optimizare a costurilor respectând cerințele în raport de criteriile de calitate.

Programul informatic elaborat permite facilitarea semnificativă a procesului de soluționare practică a problemelor în cază.

BIBLIOGRAFIE

- [1] ANDRONATIEV VICTOR. Elaborarea și cercetarea modelelor și algoritmilor de eficientizare a utilizării resurselor rețelelor informatice locale. Teza de doctor în economie. Teza susținută pe 30 octombrie 2009 în CSS și aprobată de CNAA pe 18 martie 2010. Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău, 2010. 192 p.
- [2] BOLUN, Ion. Macrosinteza rețelelor de calculatoare. - Chișinău: Editura Academia de Studii Economice din Moldova, 1999. - 265 p.
- [3] BOLUN, I., CIUMAC, A. Configuration of local area network set of servers. In: Computer Science Journal of Moldova, vol. 10, No. 2(29), 2002. Chisinau: IMCS. p. 99-124, ISSN 1561-4042, (1,6 c.a.).
- [4] BOLUN, I. Rețelele informatice în societatea modernă. În: Tendințe în dezvoltarea tehnologiilor informaționale și comunicaționale în domeniul învățământului și managementului: conf.internaț., 20-21 martie 2003. Chișinău: Editura ASEM, 2003. p. 31-45, ISBN 9975-75-179-2
- [5] CIUMAC ANATOL. Modele și algoritmi de configurare a setului de servere pentru rețelele locale. Teză de doctor în tehnică. Teza a fost susținută pe 30 noiembrie 2007 în CSS și aprobată de CNAA pe 24 ianuarie 2008. ASEM. 2007. 142 p.
- [6] COJOCARU S., GAINDRIC C. Considerente asupra edificării societății informaționale în Moldova. Știința, Chișinău, 2003. 96 p.
- [7] COSTAȘ I., CHIREV P., ZACON T. Infrastructura Informațională în Republica Moldova. Monografie. Chișinău: FEP "Tipografia Centrală", 2001. 208 p. ISBN 9975-78-146-2 (13,0 c.a.)
- [8] Grimaila V., Listopadskis N. Optimization of telecommunication access network. ELECTRONICS AND ELECTRICAL ENGINEERING. 2006. No. 8(72) Kaunas University of Technology. Department of Applied Mathematics. Lithuania. P.25-30. ISSN 1392 – 1215.
- [9] VARANIȚA Grigore, GODONOAGA Anatol, COSTAS Ilie. A model of wireline based telecommunications network costs evaluation. Model de evaluare a costurilor rețelelor de telecomunicații prin fir. Conferință științifică internațională Competitivitate și inovare în economia cunoașterii 28-29 septembrie 2018, ASEM, Chisinau, p.40-42. E-ISBN 978-9975-75-934-2., 5/na
- [10] VARANIȚA Grigore, GODONOAGA Anatol, COSTAȘ Ilie. Models of wireline and wireless telecommunications network costs evaluation/ Modele de evaluare a costurilor rețelelor de telecomunicații prin fir și fără fir. *Economica*, An.XXVIII, Nr.2 (108), iunie 2019. 10/3, p.103-117, ISSN 1810-9136

MOBILE APPLICATION MONETIZATION

Vasile NASTAS

Academy of Economic Studies of Moldova, 61, Bănulescu-Bodoni str., MD 2012, Chisinau, Republic of Moldova, vasilenastas.c@gmail.com

Abstract

Today mobile applications are everywhere, but at later or even early stage in order to maintain and promote it you need to do more investments. One of the solutions nowadays represent the mobile application monetization. The idea of monetization of a mobile application is not an easy task, even if you have a brilliant idea regarding the application itself. There are many examples and case studies regarding different size companies or individuals that show their results during the way, but most of them present the most suitable business model for their case. This paper will present common used monetization trends or better said business models used within the majority of mobile applications with some more analyzed examples based on research, theoretical and practical model on the field. At the end will be presented an overall conclusion regarding mobile application monetization in 2019.

Key words: monetization, mobile application, business models.

Jel Classification: M310, M370, M150

INTRODUCTION

Today creating a mobile application is an easy task, if you are a developer or entrepreneur that wants to give a try for an idea. The main challenge comes when you want to make money from it. It's no news that mobile applications are everywhere, ideas or application purpose basically repeat themselves with some minor changes related to design or functionality. There are many ways to make money from a mobile application, but at the end they might be divided in two main groups: you either make money by selling the application on relevant store or you make money after the application is installed on user's mobile phone, without taking in consideration from where the user installed the application. This paper will serve as an introduction to the process of creating possible business models regarding the monetization options and some case studies done from practical point of view and research. In the results and discuss chapter will be presented two case studies were developed within "Titanium-Software".

MATERIAL AND METHOD

This article is part of a comprehensive study in mobile development within business activities, which aims to highlight how monetization can enhance the income of an organization. The methodology used in the elaboration of the article is based mainly on the research, experimental, survey and deductive method. The data obtained from the investigation have they were interpreted in a comparative and deductive style over many developed mobile applications.

Mobile Application Major Objectives

According to Appcelerator/IDC Mobile Developer Report [1] developers and business have four major objectives with their mobile applications, each seeing increasing interest by the major platform players. These objectives are (Figure 1):

1. Awareness
2. Engagement
3. Monetization
4. Loyalty.

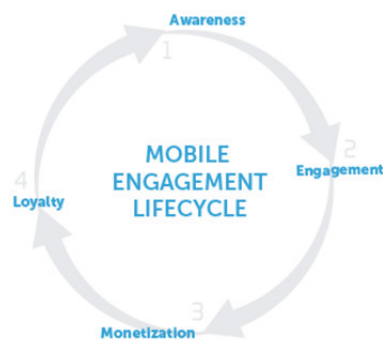

Fig. 1 – Mobile Application Major Objectives [1]

Awareness

The App Store is a tough place to make a living and discovery remains one of the key challenges facing any business. Amazon's recent move into the Android market is interesting because Amazon has the real opportunity to help solve the app discovery problem through a decade's worth of ecommerce leadership [1].

Engagement

As competition in mobile software increases, so also do the customer acquisition costs. As a result, what happens in the app to maintain engagement is critical. Google and Apple are interesting because they break down the heterogeneous social graph into smaller 'circles' of more homogeneous groups. With narrowly-defined utility the name of the game for most mobile apps, this type of approach in 'niche' social aligns well with how applications are used today [1]. Additionally today they promote more and more the cloud solutions and serverless applications that do not require traditional server involvement, especially for an early MVP stage.

Monetization

As usage-driven applications become more popular, transactions move away from the app store distribution channels to the application itself. Comparing the study results presented by private organizations like Statista, we can see that the numbers are increasing dramatically per past quarter [2].

Loyalty

Loyalty similar to engagement, loyalty is critical in mobile as acquisition costs increase. There are two major components to ensuring loyalty in mobile: robust analytics and encouraging repeat usage. Analytics are essential to understand where users are having the most success within applications and where there's room for improvement. Almost all successful applications today use solutions from companies such as Flurry, Omniture, or Appcelerator to understand user behavior patterns. Advanced geo-analytics are also appearing on the scene to offer contextual understanding of application usage over time and location [1].

Distribution channel

Regardless of the chosen business model, first and the most important prerequisite, besides the development part is to deploy and distribute to target audience. Currently there are a lot of mobile application distribution stores [3, 4] and each store has its specific restrictions regarding the apps like running Operating System, devices, services restrictions (for example China) etc. All mentioned points can have big impact over the chosen monetization business model.

Business Models

Currently exist many definitions regarding mobile monetization business models, but they can be grouped in 3 main usage categories:

1. Advertising (Ads)
2. In-App Purchase (IAPs)
3. Hybrid (application that use more than one business model).

Advertising

Due to the fact that every mobile application tries to gain any revenue from the users, mobile ads have improved and support many formats (Figure 2) [5]. They can allow to do complex operations in order to keep user retention of installed apps. Nowadays they can include many factors in consideration like:

1. Target age
2. Target interest
3. Target Region
4. Etc.

The Ads can be also grouped in 3 main subcategories:

1. Target certain campaign
2. House Ads
3. 3rd party.

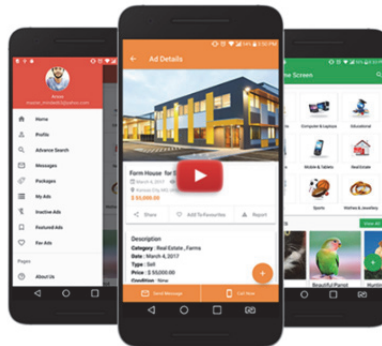

Fig. 2 – Different ads format [5]

Client Campaign

Most of advertising companies (like Google AdSens, Facebook Ads, AdsWizz etc.) provide an advertising SDK that can be integrated and used within the mobile application, followed by an advertising agreement. This can allow the publishers to setup a private advertising campaign for won clients. This service is usually not for free, but can be interesting for some companies that have business relationship out of which the advertising agreement could be created. These ads won't be shown in publisher's mobile application but in other applications as well.

House Ads

House Ads represent a special feature in which the publisher can display their own ads in order to promote the same business or any other owned business, application or product. These ads are usually for free and could be configured based on publishers' interest. Displaying own application ads could be tricky and the publishers carefully decide when and in which ratio to show them instead of ads that could generate direct money (by impression, click or install).

3rd Party

3rd party ads represent standard ads integration from the ads company provider. All publisher decisions depend from the provider and the mobile application, just use them.

In-App Purchase

IAPs represent a powerful business model of monetization that comes with loyalty from the existing store users and ready for use platform in order to track different business operations. The most popular existing stores that promote IAPs are Google Play Store and Apple App Store. The most common used business models based on IAPs services inside most of the mobile applications are the following [8]:

- Freemium
- Paid Apps
- App Merchandise
- Consumable
- Non-Consumable
- Subscriptions
- Donation
- Marketing Referral.

Freemium

A freemium business model offers a basic service for free; additional premium functions or services are only available for a fee. The freemium business model is known as the “business model of the Internet”. The term freemium combines the words ‘Free’ and ‘Premium’. The basic product is available for free. The company generates revenue by offering connected premium product, i.e. additional functions or services which usually attract a small number of users. By giving away the basic product for free it is easier to lure users and create a customer base. This business model pattern is one of the most widely used for Internet start-ups [9].

Paid Apps

Paid apps represent a standard way or better said traditional type of monetization. In order to see the content of the application user must buy the application in the first place [6, 7] from the relevant store and get access to the application. All the access management system, that determines if the application can be downloaded or not, is done on the store itself.

App Merchandise

App Merchandise [6, 7] represent a business model that allow users to buy content within the mobile application. These goods can be:

- Consumable Goods – goods that be bought many times with no limit, consumed and renewed (like game tokens, prizes, limit extension etc.);
- Non-Consumable Goods – goods can be bought once and are available each time the user enters the application or reinstalls it from same account (like ad-free, extensions, expansion, special features etc.).

All the operations and business model are done on the store itself.

Subscriptions

Subscriptions [6, 7] represent a business model that follows a simple rule “use as you pay”. From the moment the user cancels the subscription on the application, he cannot access further its specific content or the entire app.

Donation

Donation [6, 7] was added as part of the IAPs in order to allow consumers to help and promote the application owner to develop and maintain the product. This type of business model is commonly used for small applications, open source applications tools or other type of non-profit applications.

Marketing Referral

Marketing Referral [10] is a trend to gain more attraction to the application, in order to increase the daily active users and downloads on the stores. The common use case is an application user engages other one to use the mobile application. Initially it was designed specifically for the game industry with different rewards for both parties, but lately it is promoted also in other type of mobile application industries.

Mobile Application Store Fee

Due to the fact that all big mobile application stores are owned by big companies like Google, Apple etc. their policy allow users to make monetization with their apps inside the store, but for a price. This price [6, 7] can vary from 15-30% or even more. Some big companies as Waze [11] make special agreement in order to publish their app in specific environments (like Android Auto or Car Play) in order to extend the monetization.

Hybrid

Hybrid represents a business model within mobile application monetization that uses different strategies of monetization in order to achieve an income. They usually are decided by the business owners and don't have any strict rules of usage. The only issue that they can face are the store restrictions, where they can be rejected, disabled or removed completely if it doesn't respect their policies.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The results, surveys and surveys from different private organizations like AppAnie, Appaccelerator, DCI and other ones show that the mobile monetization succeeds in case if the owner chooses the right business model that fits to his product, promotes it and permanent involves in user engagement in order to keep retention. They were made two case studies within “Titanium-Software” during the mobile development that required monetization integration.

One was related with audio ad insertion inside a streaming mobile application that was installed inside the board computer cars (cars that have board computer running on Android OS) from different retailers. After 2 years, since was finished the development and we switched to support were got the following statistics:

- Production Daily Active Users ~4500
- Debug Daily Active Users ~500
- User retention ~72%
- User Retention Loss cause of ads 8%.

During this period of time we observed that audio ads insertion was working more or less until we started to apply different strategies of streaming it to the consumers. At the beginning it was simply inserting audio ads in any podcasts, music stations or radio stations, but in later stage it ended with a complex strategy based on user attraction. As result the consumers started to use the application more and more, even they know that they might have a chance to listen to any ads.

Another application was designed for users to drop smoking. The mobile application lifecycle is pretty straight forward; user uses the application until he drops smoking then uninstalls the application. Within the application were integrated different type monetization like ads banner, donation and consumable goods purchase. After about one year since we stopped the development phase were got the following statistics:

- Over 1 million total downloads
- Daily Active Users ~1000-5000
- User Retention ~41%
- User Retention Loss cause of ads 23%.

After a period of time we understood that monetization depends on mobile application usage lifecycle. As was mentioned previously in this specific case, after the user dropped smoking he had no need to use the application anymore. In order to increase income inside the application were added wisely more monetization types and more investments in more marketing companies to promote the app's popularity. In the end the business model was changed to a hybrid one and the mobile's application business side was targeting to increase the number of downloads and active daily users, rather than keeping the user's retention.

CONCLUSIONS

Monetization from a mobile application can bring to any organization a big income and reputation within its business activity domain. There is no predefined business model recipe for monetization that would work for a specific mobile application. The owners of those app must practice always new strategies and do research based on consumers feedback in order to achieve success.

REFERENCES

- [1] Q3 2011 Mobile Developer Report, http://www.appcelerator.com.s3.amazonaws.com/blog/www/Appcelerator-IDC-Q3-2011-Mobile_Developer-Report.pdf (accessed 21.08.2019).
- [2] Worldwide mobile app revenues in 2014 to 2023 (in billion U.S. dollars), <https://www.statista.com/statistics/269025/worldwide-mobile-app-revenue-forecast/> (accessed 01.09.2019).
- [3] List of mobile app distribution platforms, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mobile_app_distribution_platforms (accessed 05.09.2019).
- [4] Ultimate Mobile App Stores List (2019), <https://buildfire.com/mobile-app-stores-list/> (accessed 05.09.2019).
- [5] Mobile Ad Formats <https://smartyads.com/mobile-ad-formats> (accessed 05.08.2019).
- [6] Google Play Billing Overview, https://developer.android.com/google/play/billing/billing_overview (accessed 07.08.2019).
- [7] Apple In-App Purchase, <https://developer.apple.com/in-app-purchase/> (accessed 07.08.2019).
- [8] How Do Free Apps Make Money in 2018, <https://mlsdev.com/blog/how-do-free-apps-make-money> (accessed 07.09.2019).
- [9] Freemium, <https://bmttoolbox.net/patterns/freemium/> (accessed 01.09.2019).
- [10] Referral marketing for mobile games, <https://megacool.co/blog/referral-marketing-for-mobile-games-how-to-grow-mobile-game-with-referrals/> (accessed 31.08.2019).
- [11] Waze Inc. Website, <https://www.waze.com/> (accessed 15.09.2019).

EVALUAREA ACCESIBILITĂȚII WEB ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ CENTRALĂ: STUDIU DE CAZ PE CINCI SITE-URI

Alexandru PETROV⁴,

Abstract: *This paper analyzes the accessibility of public sites which is essential for the successful implementation of the information society. Evaluation of web content according to international guidelines established by W3C and WAI. The results of a study conducted during 2019, regarding the web accessibility of the websites of the central public administration are presented. The evaluation was performed using a test tool. The study shows a relatively low web accessibility of the analyzed websites and highlights the main accessibility errors.*

Keywords: *WCAG 2.0, accessibility, web.*

1. Introducere

Participarea activă în societate necesită instrumente TIC utile și accesibile. Din păcate, pentru o mare parte a populației, conținutul web este dificil de utilizat sau este inutilizabil.

Consolidarea unei societăți informaționale în Moldova necesită un acces egal la tehnologiile informaționale pentru toți cetățenii. Cele mai multe site-uri web publice au bariere (restricții), care afectează accesul la informații pentru persoanele cu dizabilități.

În 1997, Consorțiul World Wide Web (W3C) a lansat inițiativa privind accesibilitatea web (WAI) pentru a îmbunătăți accesibilitatea web pentru persoanele cu dizabilități [1]. Scopul WAI este de a dezvolta strategii, linii directoare și resurse pentru a sprijini accesibilitatea web. Accesibilitatea web înseamnă că persoanele cu dizabilități să poată percepe, înțelege, naviga și interacționa cu web-ul. Conform standardului ISO 25010, accesibilitatea este o caracteristică secundară a utilizabilității, care include dizabilități legate de vârstă [2]. Aceasta ar putea fi măsurată prin utilizarea unui produs de persoanele cu handicap, fie prin prezența atributelor de produs care susțin accesibilitatea.

WAI a elaborat Ghidul privind accesibilitatea conținutului web (WCAG), care oferă un set de recomandări pentru a face conținutul web mai accesibil pentru utilizatorii cu dizabilități.

În 1999, W3C a publicat prima versiune a ghidurilor de accesibilitate (WCAG 1.0) [3]. Cea de-a doua versiune a fost publicată în 2008 (WCAG 2.0) și aceasta este recomandarea recomandată pentru utilizarea în politicile de accesibilitate [4].

Există patru principii-cheie care stau la baza programului WCAG 2.0: perceptibile, operabile, inteligibile și robuste. Au fost definite trei niveluri de testare a conformității: A (cea mai mică), AA și AAA (cea mai mare).

În iunie 2018, W3C a publicat versiunea revizuită a WCAG2.0 și anume versiunea WCAG 2.1. Ghidul de accesibilitatea conținutului web (WCAG) 2.1 acoperă o gamă mai largă de recomandări pentru a face conținut web mai accesibil. În urma acestor recomandări va face conținut mai accesibil pentru o gamă mai largă de persoane cu dizabilități, inclusiv acomodarea pentru vedere scăzută, deficiențe auditive, mișcare limitată, dizabilități de vorbire, fotosensibilitate, și combinații ale acestora. Aceste recomandări abordează accesibilitatea conținutului web pe desktopuri, laptopuri, tablete și dispozitive mobile. Urmând aceste recomandări, de asemenea, va face de multe ori de conținut web mai ușor de utilizat pentru utilizatori, în general.

WCAG 2.1 extinde Ghidul de accesibilitate a conținutului Web 2.0 [WCAG20], care a fost publicat ca Recomandare W3C din decembrie 2008. Conținutul web care respectă WCAG 2.1 este,

⁴ PhD student, Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

de asemenea, conform cu WCAG 2.0. Grupul de lucru cu privire la recomandările privind accesibilitatea consideră ca, pentru politicile care solicită conformitate cu WCAG 2.0, WCAG 2.1 poate oferi un mijloc alternativ de conformitate. Publicarea WCAG 2.1 nu depreciază sau înlocuiește WCAG 2.0. În timp ce WCAG 2.0 rămâne o Recomandare W3C, W3C recomandă utilizarea WCAG 2.1 pentru a maximiza aplicabilitatea viitoare a eforturilor de accesibilitate. W3C încurajează, de asemenea, utilizarea celei mai recente versiuni a WCAG atunci când dezvoltăm sau actualizăm politicile de accesibilitate în Web.

Conform Organizației Mondiale a Sănătății (World Health Organization's 2011 World Report on Disability)[5], bazat pe estimările populației din anul 2010, mai mult de un miliard de oameni trăiesc cu un anumit tip și grad de dizabilitate – adică aproximativ 15% din totalul populației globale.

Potrivit datelor statistice furnizate de Biroul Național de Statistică al Moldovei [6], în anul 2002 au fost aproximativ 183 mii de persoane cu diverse dizabilități. La 10 mii de locuitori există 516 de persoane cu dizabilități, iar fiecare a șasea persoană cu dizabilități, se încadrează în categoria persoanelor cu handicap grav. Persoanele cu dizabilități reprezintă 5,2% din populația totală și copiii cu dizabilități - 2,1% din totalul copiilor din Moldova.

Un studiu recent efectuat de Comisia Europeană asupra evaluării impactului care a servit ca Document de însoțire pentru Propunerea de directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind accesibilitatea site-urilor web ale organismelor din sectorul public spune că piața accesibilității site-urilor web cuprinde toate categoriile de dezvoltatori web: profesioniști și întreprinderi specializate în proiectarea arhitecturii tehnice și a conținutului paginilor web, părți interesate care creează instrumente software necesare pentru înființarea și punerea în aplicare a paginilor web, precum și întreprinderi care oferă servicii de consultanță și formare relevantă cu privire la dezvoltarea site-urilor web. Pe teritoriul UE, această piață dispune de suficient spațiu pentru a se dezvolta, întrucât mai puțin de 10 % din site-urile web îndeplinesc WGAC 2.0. Conform estimărilor, piața UE destinată accesibilității site-urilor web valorează 2 miliarde EUR, însă aceasta își realizează mai puțin de 10% din potențial. Armonizarea va conduce la îmbunătățirea condițiilor de piață, creșterea locurilor de muncă și a accesibilității site-urilor web, precum și la prețuri mai mici pentru accesibilitatea site-urilor web: această măsură va avantaja, în egală măsură, guvernele, întreprinderile și cetățenii.[7]

2. Aspecte de dezvoltare a cercetărilor în domeniu

Testarea software-ului este necesară din simplul motiv, că fiecare dintre noi comite greșeli. Unele greșeli sunt neimportante, iar altele dintre ele pot fi scumpe sau periculoase. Este necesar să verificăm permanent tot ce realizăm, deoarece lucrurile pot merge mereu prost - oamenii fac greșeli tot timpul (factorul uman). Există marea probabilitate ca să nu observăm defectele în ceea ce realizăm. În mod ideal, ar fi să antrenăm o altă persoană pentru a ne verifica munca, deoarece altcineva are mai multe șanse să observe erorile comise.

Testarea Software-ului este importantă la testarea oricărui produs sau aplicație, din următoarele motive:

- evidențierea defectelor și a erorilor care au avut loc în timpul fazelor de dezvoltare;
- asigurarea fiabilității a aplicației și satisfacția clientului;
- câștigarea încrederii clienților prin furnizarea de produse calitative;
- prevenirea defectelor;
- asigurarea că produsul îndeplinește cerințele business-ului și a utilizatorului.

Este important ca situațiile de testare să fie bine proiectate, cu posibilități maxime de a găsi neajunsurile sau erorile. Situațiile (procedură, proces) fiind bine proiectate rezultă a fi foarte eficiente. Eficiența poate fi măsurată prin numărul de defecte raportate procesele de testare.

Odată ce livrarea este făcută utilizatorilor finali sau clienților, ei ar trebui să poată opera fără a întâlni dificultăți. Pentru ca acest lucru să se întâmple, testerul ar trebui să știe cum vor utiliza clienții acest produs și, în consecință, ar trebui să scrie scenariile de testare și să proiecteze procedurile de testare din perspectiva unui utilizator final. Acest lucru va contribui foarte mult la îndeplinirea tuturor cerințelor clientului.

Testarea software-ului vă asigură că testarea se face în mod corespunzător și, prin urmare, sistemul este gata de utilizare. O "bună acoperire" înseamnă că testarea a fost făcută pentru a acoperi diferite domenii, cum ar fi funcționalitatea aplicației, compatibilitatea aplicației cu sistemul de operare, hardware și diferite tipuri de browser, testarea performanțelor, pentru a se asigura că sistemul este fiabil și că nu se va bloca. Prin urmare, aplicația trebuie să fie ușor de instalat, de învățat și de utilizat.

Procesul fundamental de testare. Fiecare activitate de testare efectuată, pentru orice aplicație, trebuie să treacă prin toate fazele procesului de testare fundamental, după cum urmează:

Planificare și control. Planificarea este activitatea de verificare a misiunii de testare, definirea obiectivelor de testare și specificarea activităților de testare pentru a îndeplini obiectivele și misiunea. Controlul este activitatea continuă de a compara progresul real cu planul, și de a raporta starea, inclusiv abaterile de la plan.

Analiză și design. Activitatea în care obiectivele de testare generală sunt transformate în condiții de testare tangibile și în proceduri de testare.

Implementarea și executarea testelor. Procedurile de testare sau *scripturile* sunt specificate prin combinarea proceselor de testare, într-o anumită ordine, și incluzând orice alte informații necesare pentru executarea încercărilor. Mediul este configurat și testele sunt executate.

Evaluarea criteriilor de ieșire și raportare. Executarea testului este evaluată în funcție de obiectivele definite.

Activități de închidere a activităților. Colectarea datelor din activitățile de testare completate pentru a consolida experiența, testele și faptele.

3. Metode și instrumente de evaluare a accesibilității web

O pagină web dezvoltată în conformitate cu liniile directoare WCAG 2.0 respectă mai multe reguli, subordonate unui set de patru principii: *perceptibilitate, operabilitate, ușurință de înțelegere, robustețe*.

Au fost analizate abordările utilizate pentru testarea accesibilității web, nivelurile de accesibilitate (A, AA, AAA) și caracteristicile fiecăruia. Vor fi prezentate un sumar general a orientării privind accesibilitatea conținutului web, care conține regulile utilizate la validarea unui site Web. Această parte se referă la faza de planificare a testelor.

Pentru fiecare principiu, regulile aparțin uneia din următoarele trei categorii:

- Nivel A - nivelul de conformare minimă a paginii cu WCAG 2.0.
- Nivel AA - nivelul de conformare medie (include conformarea minimă).
- Nivel AAA - nivelul de conformare completă (include celelalte conformări).

S-a luat în considerare principiile accesibilității web și s-a estimat importanța fiecărui principiu.

Partea practică este identificarea acelor tehnici de accesibilitate, care se potrivesc cel mai bine scopurilor noastre, pe baza caracteristicilor site-urilor alese. În consecință, s-au definit procedurile de testare, care ar fi executate pentru fiecare pagină de testare, și care constă în faza de analiză și proiectare din Procesul de testare fundamentală.

Perceptibilitate informația și componentele interfeței către utilizator trebuie prezentate astfel încât să poată fi percepute prin văz, prin auz și/sau tactil.

Operabilitate componentele interfeței și navigația trebuie să fie operabile

Comprehensibilitate componentele interfeței și conținutul sunt logice și ușor de înțeles

Robustețe conținutul poate fi folosit eficient de către tehnologiile care oferă asistență

Modul de măsurare și îmbunătățire a accesibilității web este o preocupare cheie în cercetarea din domeniul e-accesibilității. Există mai multe abordări privind evaluarea accesibilității și, prin urmare, multe metode de evaluare a accesibilității. Brajnik a distins între următoarele cinci categorii [8]:

- a) revizuirea conformității;
- b) evaluarea subiectivă;
- c) tehnici de screening;
- d) ghidul de barieră;
- e) testarea utilizatorilor.

Examinarea conformității este o metodă analitică bazată pe standarde și / sau linii directoare și include testări asistate de calculator cu instrumente de accesibilitate. Ca atare, depinde de lista de verificare aleasă. Abascal și colab. [9] a subliniat anumite dificultăți în utilizarea ghidurilor de accesibilitate, care sunt adesea actualizate sau modificate. Kane și colab. [10] a raportat o analiză a paginilor de pornire pentru 100 de universități de top din întreaga lume. Rezultatele arată că multe site-uri web au probleme de accesibilitate, printre care lipsa de text alternativ pentru conținut non-text, a fost cea mai frecventă eroare de accesibilitate.

În ciuda faptului că WCAG există încă din 1999 și există reglementări coerente exigente în aplicarea lor, puține site-uri web sunt accesibile. De fapt, metricul cantitativ de accesibilitate web, măsurarea paginilor și bariera de accesibilitate web prezintă cel mai înalt nivel de calitate.

4. Evaluări subiective

Atunci când aplică evaluările subiective, numite și metodologii de auto-raportare, evaluatorul implică un grup de utilizatori (conform cu publicul de referință), îi instruește să exploreze și să utilizeze un anumit site web, pe care îl realizează individual sau împreună cu alți utilizatori. Apoi utilizatorii sunt intervievați, direct sau printr-un chestionar - care pot fi transmise în timpul utilizării - oferind *feedback* despre ce a lucrat pentru ei și ce nu. Evaluatorul extrage lista de probleme legate de accesibilitate din acest grup de opinii cu privire la utilizatori. În funcție de experiența utilizatorilor în ceea ce privește accesibilitatea, metoda nu poate fi doar empirică, ci și analitică și de diagnosticare; se bazează pe opiniile utilizatorilor și poate produce moduri de defectare, defecte și posibile soluții. Prin urmare, acesta poate fi adoptat pentru evaluări formative de explorare sau diagnostic. Beneficiile sale includ costul scăzut, faptul că nu necesită evaluatori experimentați și abilitatea de a le realiza de la distanță în spațiu și timp (adică asincron). În plus, participanților li se permite să exploreze zone ale site-ului care le corespund cel mai mult, cu o creștere corespunzătoare a motivației lor în utilizarea site-ului web. Cu toate acestea, există dezavantaje importante: metoda este foarte nesistematică nu numai în ceea ce privește paginile care sunt testate, ci și criteriile utilizate pentru a le evalua.

5. Tehnici de screening

Acestea sunt tehnici empirice informale, bazate pe utilizarea unei interfețe într-un mod în care unele capacități senzoriale, motorii sau cognitive sunt reduse în mod artificial. De exemplu, un evaluator ar folosi un site web prin intermediul unui cititor de ecran cu monitorul oprit; sau după deconectarea mouse-ului; sau folosind mouse-ul cu mâna stângă (pentru o persoană dreaptă). După selectarea cu atenție a condițiilor de screening astfel încât acestea să se potrivească cu caracteristicile populației țintă, evaluatorul explorează site-ul și încearcă să atingă obiectivele selectate. Beneficiile acestora includ costurile relativ scăzute (evaluatorul trebuie să instaleze și să învețe cum să utilizeze o serie de tehnologii de asistență, dar acesta este un cost unic). Cu toate acestea, este o metodă care nu este sistematică și ar trebui să ne așteptăm ca aceasta să aibă o

eficacitate scăzută, deoarece depinde în mare măsură de nivelul de experiență al evaluatorului în utilizarea tehnologiei de asistență, care rareori ar corespunde experienței utilizatorilor.

Procesul de barieră este o altă metodă de inspecție, care se trage din metoda de evaluare a utilizabilității euristice. O barieră de acces este o condiție care creează o dificultate pentru utilizatori de a atinge un obiectiv. Cele mai importante bariere sunt înțelegerea (în sensul cel mai larg), utilizarea formelor și operabilitatea componentelor multimedia cu tehnologii de asistență. O evaluare globală a fost efectuată de Olsen și colab. [11] la nivel național, portaluri guvernamentale și site-uri web ale ministerului. Cele mai frecvente bariere de acces detectate sunt utilizarea nevalidă a descrierilor standard HTML și lipsite de descrieri alternative pentru imagini.

Testarea utilizatorilor. Chiar dacă metodele empirice precum testarea în laborator și în teren pot fi utilizate în principiu pentru evaluarea accesibilității, metoda cea mai des aleasă este testarea informală ușoară a utilizatorilor. Odată ce un grup de utilizatori este selectat (reprezentând publicul țintă în ceea ce privește handicapul, rolurile utilizatorilor în ceea ce privește site-ul web, nivelurile de experiență pe Internet, în tehnologiile de asistență și în domeniul specific și pe site-ul web) în timp ce este observat și fiind rugat să gândească cu voce tare. În final, din note, înregistrarea audio și video realizate în timpul testului, evaluatorii generează lista de probleme și atribuie nivele de severitate. Mai mult, utilizatorii ar trebui să fie rugați să utilizeze aplicațiile și tehnologiile de asistență cu care aceștia sunt familiarizați, iar aceștia ar trebui să fie examinați în funcție de nivelul lor de experiență în utilizarea acestor instrumente. Unul dintre avantajele testării utilizatorilor este important: capacitatea sa de a identifica cu acuratețe problemele de utilizare care sunt de obicei experimentate de utilizatorii reali și care au consecințe potențial catastrofale. Dimpotrivă, această metodă nu este adecvată pentru a identifica problemele cu severitate severă. Dezavantajele mai importante includ costurile sale mai mari comparativ cu metodele analitice și incapacitatea sa de a evidenția defectele în plus față de modurile de insuficiență. În plus, problemele pot fi ratate dacă scenariile predefinite nu sunt bine alese sau dacă dezavantajele utilizatorilor, nivelurile de experiență sau rolurile nu sunt reprezentative pentru publicul țintă.

Pentru ca rezultatele cercetării noastre să fie relevante, doar testarea paginii de start nu este suficientă pentru evaluarea accesibilității site-ului web. Ca atare, accesibilitatea paginii de start nu indică accesibilitatea întregului site web. Prin urmare, este necesar de a alege cel puțin o pagină suplimentară de pe un site Web.

Percepțiile sociale și ale părților interesate influențează dezvoltarea web pentru accesibilitate. Pe baza unui sondaj, au concluzionat că percepția webmasterilor este explicația principală a accesibilității reduse a web-ului. De asemenea, accesibilitatea web este considerată o problemă "fierbinte", dar nu foarte populară. În timp ce unele state depun eforturi pentru a dezvolta standarde, reglementări și politici pentru a crește accesibilitatea web, alții percep o muncă suplimentară pentru dezvoltatori.

De obicei site-urile web dezvăluie mai multe probleme de accesibilitate: elementele grafice care nu sunt accesibile cititorilor de ecran, navigație dificilă din cauza lipsei reperelor pentru meniuri, lipsa alternativelor de text pentru elementele grafice, lipsa descrierii textuale. În general, există o grad scăzut de conștientizare cu privire la importanța evaluării accesibilității. Un studiu recent [12] arată că doar 37% dintre utilizatori consideră accesibilitatea o caracteristică importantă a utilizării interfețelor utilizatorilor.

Când vorbim despre accesibilitatea web, trebuie să ne referim la un nivel concret, întrucât Ghidul de accesibilitate a conținutului web (WCAG) are trei nivele de prioritate:

Prioritatea 1: Dezvoltatorii web trebuie să îndeplinească aceste cerințe, altfel nu va fi posibil ca unul sau mai multe grupuri să acceseze conținutul Web. Conformitatea cu acest nivel este

descrișă ca A. (Persoanele cu anumite dizabilități "vor găsi imposibilitatea accesării informațiilor" într-un document care nu trece nivelul "A".)

Prioritatea 2: Dezvoltatorii web ar trebui să îndeplinească aceste cerințe, în caz contrar unele grupuri vor întâmpina dificultăți în accesarea conținutului Web. Conformitatea cu acest nivel este descrișă ca AA sau Double-A. (Persoanele cu anumite dizabilități "întâmpină dificultăți în accesarea informațiilor" într-un document care nu trece nivelul "Double-A".)

Prioritatea 3: Dezvoltatorii web pot satisface aceste cerințe, pentru a facilita accesul anumitor grupuri la conținutul Web. Conformitatea cu acest nivel este descrișă ca AAA sau Triple-A. (Persoanele cu anumite dizabilități "vor găsi oarecum dificilă accesarea informațiilor" într-un document care nu trece nivelul "Triple-A".)

6. Rezultatele evaluării accesibilității

În figura 1 este prezentată clasificarea erorilor de accesibilitate conform primelor două categorii (Nivel A, AA).

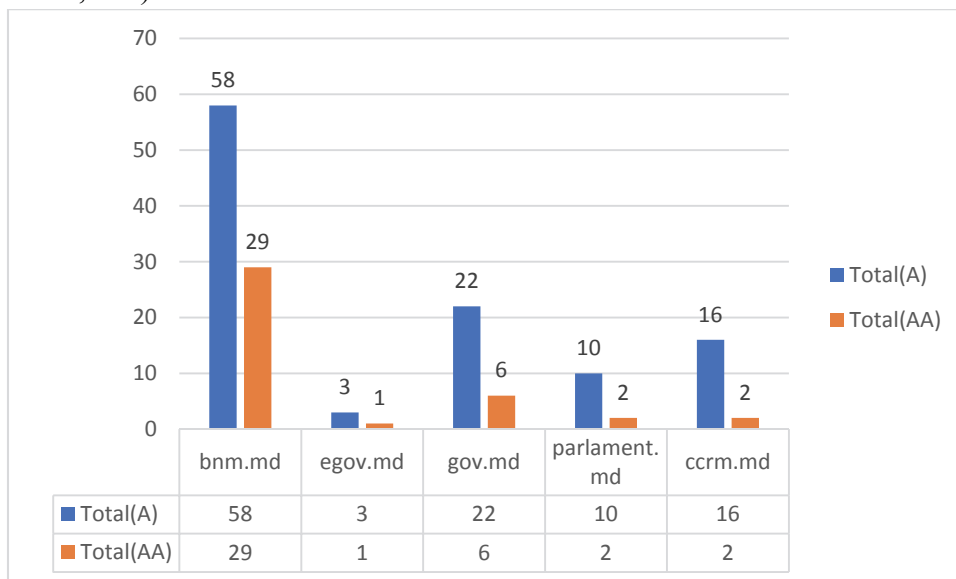

Figura 1. Rezultatele evaluării accesibilității după nivelul de prioritate A și AA

Conform rezultatelor putem constata ca nici unul din cele cinci site-uri supuse verificării nu a trecut validarea la unul din criteriile menționate (Nivel A sau AA).

Suplimentar erorile au fost distribuite conform principiilor de bază ale accesibilității rezultatele sunt redată în figura 2. Astfel, putem deduce ca cele mai multe erori sunt legate de perceptibilitate care pentru un site constituie 53 de erori și operabilitatea care la fel a obținut valori ridicate la majoritatea site-urilor evaluate.

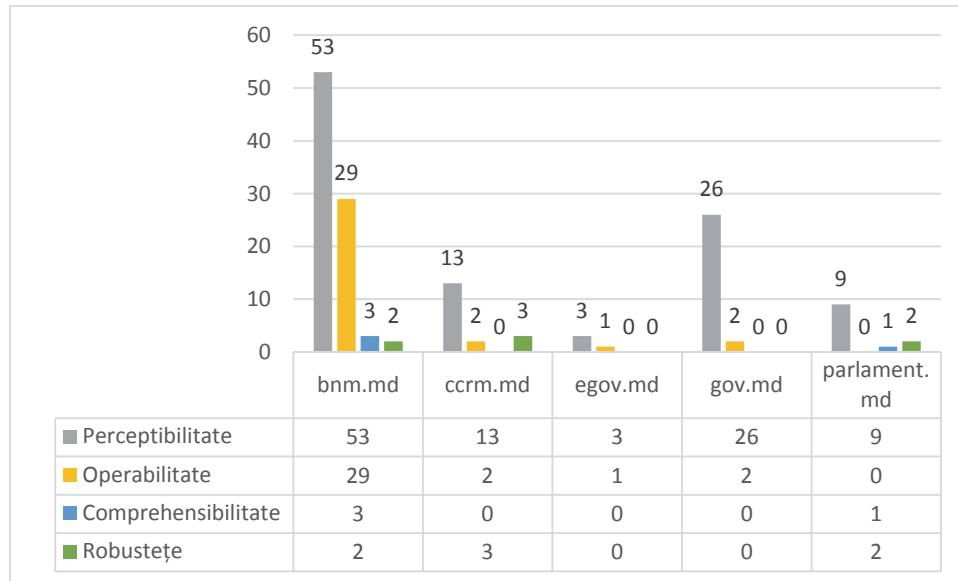

Figura 2. Repartizarea erorilor conform principiilor accesibilității

Figura 3 prezintă rezultatele generate de instrumentul de validare prin prisma principiilor cheie de accesibilitate pentru site-urile propuse evaluării. Astfel, putem constata că principiul *perceptibilității* este cel mai des nerespectat cu 104 erori urmat de principiul *operabilității* cu 34 erori. Principiul *comprehensibilității* al accesibilității web fiind cel mai rar încălcat pentru site-urile evaluate, doar cu 4 erori au fost depistate.

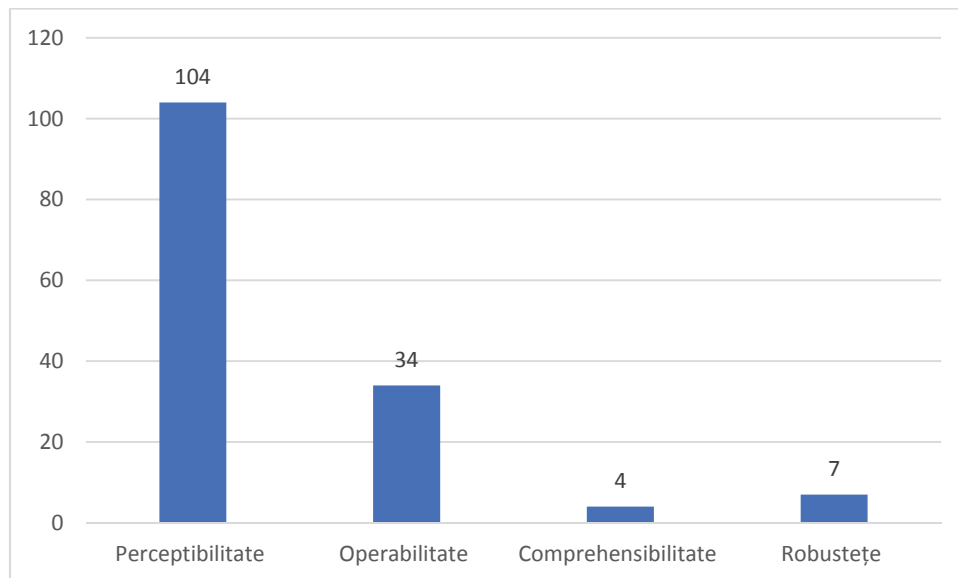

Figura 3. Erori repartizate conform principiilor cheie

Figura 4 reprezintă sumarul tipurilor de erori raportat la nivelul WCAG2. Evaluarea site-urilor selectate a scos în evidență 149 de erori, dintre care 109 sunt de nivelul A-obiective care sunt necesare îndeplinite și 40 de erori de nivel AA.

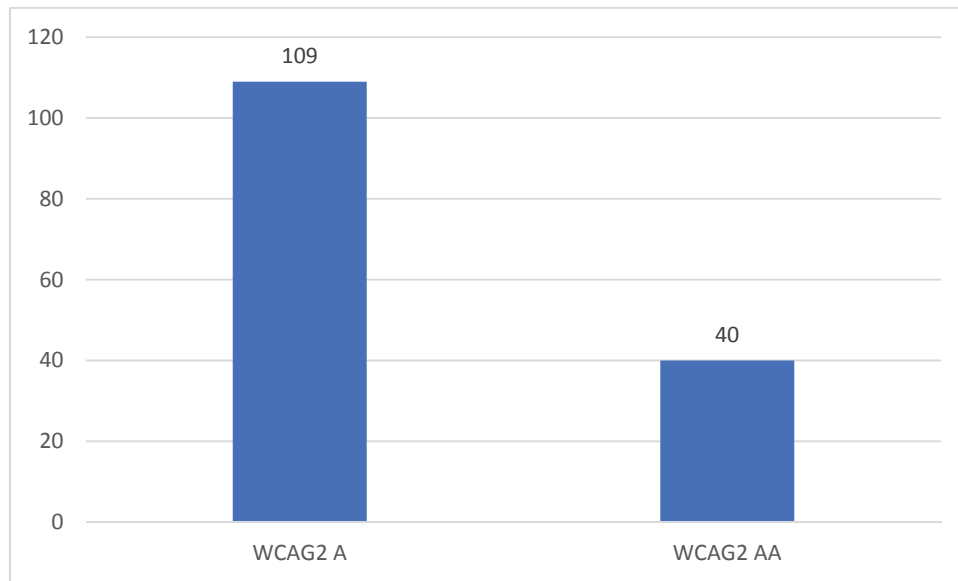

Figura 4. Sumar erori în raport cu nivelul de accesibilitate

CONCLUZII

O evaluare obiectivă a demonstrat că sunt necesare mai multe instrumente moderne de testare a accesibilității a conținutului web, care suportă cele mai recente tehnologii web și care se potrivesc în scopul monitorizării frecvente, rapide și exhaustive. De asemenea, trebuie depus un efort considerabil pentru încercarea îndepărtării factorului uman, deoarece eficiența este scăzută. Acest lucru trebuie delegat softurilor specializate.

Rezultatele evaluării arată un nivel scăzut de accesibilitate a siturilor web ale autorităților publice centrale cu multe erori, care nu se încadrează WCAG 2.0. Din evaluarea accesibilității a eșantionului testat, se observă faptul că majoritatea website-uri nu îndeplinesc toate caracteristicile de accesibilitate necesare pentru a permite utilizatorilor, inclusiv celor cu deficiențe, să le utilizeze. Rezultatele evaluării oferă recomandări necesare stabilirii unor priorități pentru a asigura conformitatea cu WCAG2.0.

O măsură obligatorie din punct de vedere juridic, pentru o listă minimă de site-uri web aparținând sectorului public privind aplicarea recomandărilor accesibilității conținutului web WCAG 2.0 nivel AA.

Implementarea recomandărilor WCAG 2.0 aduce oportunități mai bune de participare economică și socială pentru numeroși cetățeni, în special pentru persoanele mai în vârstă sau pentru cele cu limitări funcționale.

BIBLIOGRAFIE

1. WAI, Web Accessibility Initiative, W3C, 1997, <http://www.w3.org/WAI> (accesat la 15 octombrie 2018)
2. ISO/IEC FCD 25010:2010, Software Engineering – Software product Quality Requirements and Evaluation (SQuaRE) - System and software quality models, JTC 1/SC 7 N4522, 2007
3. WCAG1, Web Content Accessibility Guidelines 1.0, W3C, 1999, <http://www.w3.org/TR/WCAG10/> (accesat la 15 septembrie 2018)
4. WCAG2, Web Content Accessibility Guidelines 2.0, W3C, 2008. Available at: <http://www.w3.org/TR/WCAG20/> (accesat la 15 august 2018)
5. Raportul mondial privind dizabilitatea, produs în comun de către OMS și Banca Mondială 2011, http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ (accesat la 02.10.2018)
6. Ministry of Information Technology and Communications, European Commission proposes rules to ensure accessibility of government Web sites, <http://www.mtic.gov.md/en/digest/36107> (accesat la 30 august 2017)

7. DOCUMENT DE LUCRU AL SERVICIILOR COMISIEI EUROPENE, SWD (2012) 402, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012SC0401&from=en> (accesat la 02.10.2018)
8. G. Brajnik, "Beyond conformance: The role of accessibility evaluation methods," Proc. of WISE 2008 Workshop, LNCS 5176, pp. 63-80, 2008.
9. J. Abascal, M. Arrue, I. Fajardo, N. Garay, J. Tomas, "The use of guidelines to automatically verify Web accessibility," Universal Access in the Information Society, Vol. 3, No. 1, pp. 71-79, 2004.
10. S. Kane, J. Shulman, R. Ladner and T. Shockely, "A web accessibility report card for top international university web sites," Proceedings of W4A2007, ACM, pp. 148-156, 2007.
11. M. G. Olsen, D. Suszar, A. Nietzio, M. Snaprud, C. Jensen, "Global Web Accessibility Analysis of National Government Portals and Ministry Web Sites," Journal of Information Technology & Politics, Vol. 8, No. 1, pp. 41-67, 2011.
12. S. Hackett, B. Parmanto, "Homepage not enough when evaluating web site accessibility," Internet Research, Vol. 19, No. 1, Emerald, pp. 78-87, 2008.

SECURITATEA OPERAȚIUNILOR ÎN PROTECȚIA INFORMAȚIILOR DIN CADRUL UNEI ÎNTREPRINDERI

Aureliu ZGUREANU

*Academia de Studii Economice a Moldovai, Republica Moldova, Chișinău, str. Mitropolit Gavriil
Banulescu-Bodoni 61, ase.md, +373 22 402 872, zgureanu.aureliu@ase.md*

Corresponding author: zgureanu.aureliu@ase.md

Abstract. *Computerization in the modern society not only offers benefits - it is accompanied by multiple risks and vulnerabilities. Ensuring a sufficient level of information protection within an enterprise should be a major concern, imposing the responsibility of using not only traditional techniques, but also some others, which have been proven effective in other areas.*

The purpose of the research is to find new directions for applying the operations security in the process of ensuring information protection within an enterprise.

The research methods used were analysis, generalization and modeling. Using them there were synthesized the content of operations security as an important element of the entire information protection process within an enterprise or organization. There are described steps, presented some of the best practices and proposed some examples of using of the operations security.

Key words: *securitatea informației, securitatea operațiunilor, securitatea operațională, analiza riscurilor.*

Jel Clasification: *D89, G18, L88*

INTRODUCERE

Securitatea operațiunilor (*OPSEC - Operations security*), cunoscută și sub denumirea de securitate procedurală, este un proces de gestionare a riscurilor care încurajează managerii să examineze operațiunile din perspectiva unui potențial adversar în scopul de a proteja informația sensibilă de nimerirea ei la persoane sau procese inacceptabile.

Securitatea operațiunilor este adesea confundată cu securitatea operațională (*Operational security*), iar acești doi termeni sunt adesea folosiți interschimbabil, ceea ce poate duce la o mare confuzie și la o informare necorespunzătoare. În realitate, deși ambii termeni sunt deseori abreviați drept „OPSEC”, fiecare se referă la tipuri distincte de securitate.

OPSEC (în sensul de Securitate a Operațiunilor) este procesul prin care privim la operațiunile noastre din punctul de vedere al adversarului. În rezultat sunt stabilite contramăsurile corespunzătoare pentru a diminua indicatorii potențiali, ce ar putea ajuta adversarul să determine cu ce ne ocupăm la un moment oarecare. În comparație cu aceasta, Securitatea Operațională este cel mai bine descrisă ca fiind securitatea care o aplicăm pentru a proteja o anumită operațiune. În termeni mai simpli, Securitatea Operațiunilor se referă la program, proceduri, mentalitate etc., în timp ce Securitatea Operațională se referă la o anumită operațiune și este aplicată în mod particular de la caz la caz [3].

Deși inițial folosită de armată [1], OPSEC devine tot mai populară și în sectorul privat. Sub incidența securității operațiunilor cade, de exemplu, monitorizarea comportamentelor și obiceiurilor de pe site-urile de social media, precum și descurajarea angajaților de a partaja acreditările de autentificare prin e-mail sau prin mesaje text.

OPSEC mai poate fi privită ca practica protejării informațiilor în contextul activităților de zi cu zi și poate include diverse instrumente și reglementări pentru protejarea datelor. Securitatea operațiunilor se concentrează și pe conștientizarea modului în care dezvoltările de informații aparent inofensive pot fi folosite de către atacatori.

ETAPELE ȘI CELE MAI BUNE PRACTICI ALE SECURITĂȚII OPERAȚIUNILOR

Procesele implicate în securitatea operațiunilor pot fi clasificate în cinci etape [1, 2] (figura 1):

1. *Identificarea datelor sensibile*, inclusiv cercetările referitoare la produsele dezvoltate, proprietatea intelectuală, situațiile financiare, informațiile despre clienți și informațiile despre angajați. Acestea vor fi datele de care avem nevoie să le cunoaștem și pentru care ne vom concentra resursele destinate protecției informației.

2. *Identificarea posibilelor amenințări*. Pentru fiecare categorie de informații pe care managerii le consideră sensibile, ar trebui să fie identificate toate tipurile existente de amenințări. Însă, concomitent cu atenția acordată terțelor părți care ar putea încerca să fure sau să altereze informațiile sensibile, ar trebui de avut grijă și de amenințările interne, cum ar fi de exemplu angajații neglijenți sau muncitorii nemulțumiți.

3. *Analiza breșelor de securitate și a altor vulnerabilități*. Este necesar de a evalua măsurile de protecție actuale și de a determina care lacune sau deficiențe, dacă acestea există, pot fi exploatare de către răuvoitori pentru a avea acces la datele sensibile.

4. *Evaluarea nivelului de risc asociat cu fiecare vulnerabilitate*. Este necesară evaluarea și clasificarea vulnerabilităților utilizând factori cum ar fi: probabilitatea producerii unui atac, amploarea eventualelor pagube, cantitatea de muncă sau timpul necesar pentru recuperare. Cu cât este mai probabil și mai dăunător un atac, cu atât mai mult ar trebui să i se acorde prioritate atenuării riscului asociat.

Luarea de contramăsuri relevante. Ultima etapă a securității operațiunilor este crearea și implementarea unui plan de eliminare a amenințărilor și de atenuare a riscurilor. Aceasta ar putea include actualizarea hardware-ului, crearea de politici noi privind datele sensibile sau instruirea angajaților cu privire la politicile companiei și la cele mai bune practici de securitate. Contramăsurile ar trebui să fie directe și simple, iar angajații ar trebui să poată implementa măsurile necesare din partea lor, cu sau fără formare suplimentară.

Fig. 1. Procesul securității operațiunilor [2]

Pentru a implementa un program robust și cuprinzător de securitate a operațiunilor este necesar de urmat *cele mai bune practici de securitate*, cu ar fi de exemplu:

- *Implementarea proceselor precise de gestionare a modificărilor* pe care angajații companiei ar trebui să le respecte atunci când se efectuează, de exemplu, modificări ale rețelei. Toate modificările trebuie înregistrate și controlate astfel încât să poată fi monitorizate și supuse auditului.
- *Restricționarea accesului la dispozitivele de rețea* utilizând autentificarea AAA (*Authentication, Authorization, Accounting*). De exemplu în entitățile militare și alte entități guvernamentale, este adesea utilizată o bază "need to know" ca regulă generală în ceea ce privește accesul și schimbul de informații.
- *Acordarea accesului minim necesar angajaților* pentru îndeplinirea sarcinilor de lucru și practicarea principiului celor mai mici privilegii.
- *Implementarea controlului dual*. Este necesar de asigurat că cei care lucrează în rețeaua corporativă nu sunt aceiași oameni care se ocupă de securitate.
- *Automatizarea sarcinilor pentru a reduce nevoia de o intervenție umană*. Oamenii sunt cea mai slabă legătură în inițiativele de securitate a operațiunilor ale oricărei organizații, deoarece fac greșeli, uită detaliile, uită lucrurile și procesele de bypass.
- *Răspunsul la incidente și planificarea recuperării în caz de dezastru* sunt întotdeauna componente esențiale ale unei poziții de securitate temeinică. Chiar dacă măsurile de securitate a operațiunilor sunt robuste, trebuie de avut un plan de identificare a riscurilor, de răspuns la acestea și de atenuare a eventualelor daune.

Aici mai trebuie de menționat că odată ce au fost stabilite măsurile concrete de securitate a operațiunilor – ele sunt obligatorii pentru realizare (de altfel ca și oricare dintre celelalte măsuri de securitate).

În continuare sunt prezentate unele exemple de OPSEC care, utilizate în parte sau împreună cu altele, vor îmbunătăți în ansamblu nivelul de securitate a informațiilor în cadrul unei organizații sau întreprinderi.

Exemplul 1. *Instruirea pentru conștientizarea necesității securizării informațiilor*. Într-o organizație au se petrec cursuri de instruire în domeniul securității informațiilor, unde sunt prezentate inclusiv cazuri memorabile prin care procesele sociale au permis divulgarea informațiilor care, la rândul lor, au permis realizarea atacurilor de securitate.

Exemplul 2. *Criptarea*. Criptarea tuturor datelor din spațiul de stocare și de tranzit pe toate dispozitivele organizației.

Exemplul 3. *Politicile pentru discuții*. Dezvoltarea și implementarea de Politici care au drept scop împiedicarea angajaților de a discuta afaceri confidențiale în afara locațiilor securizate.

Exemplul 4. *Locațiile securizate*. Negocierile referitoare la fuziuni sau achiziții se desfășoară într-o locație privată asigurată, de exemplu, de băncile consiliere. Discuțiile pot fi limitate la o singură încăpere (locație), punând accentul pe folosirea documentelor pe suport de hârtie care nu pot fi îndepărtate din încăperea dată.

Exemplul 5. *Curățarea biroului*. O organizație cere angajaților să păstreze birourile libere de hârtie și să își blocheze dispozitivele atunci când nu sunt prezente.

Exemplul 6. *Utilizarea de unelte software*. O afacere mică rulează unele programe și/sau browserele web într-un instrument de tip sandbox, care limitează atacurile informatice într-un mediu virtual.

CONCLUZII

1. Gestionarea riscurilor implică identificarea amenințărilor și a vulnerabilităților înainte ca acestea să devină probleme.
2. Securitatea operațiunilor îi forțează pe managerii de securitate se pătrundă profund în operațiunile lor ca să își dea seama unde ar putea fi penetrate cu ușurință informațiile lor sensibile.
3. Privind operațiunile din perspectiva unei persoane terțe rău intenționate managerii pot detecta vulnerabilitățile pe care altfel le-ar fi ratat și, în acest fel, vor putea implementa contramăsurile adecvate pentru a proteja datele sale sensibile.
4. Securitatea operațiunilor ne permite să cunoaștem amenințările, să cunoaștem ce să protejăm și, în final să realizăm protecția.

BIBLIOGRAFIE

- [1]. JOINT CHIEFS OF STAFF WASHINGTON DC, *Operations Security. Joint Publication 3-13.3*. 04 January 2012.
- [2]. U.S. NAVY NTTP 3-13.3M. *Operations security (OPSEC)*. Edition september 2017.
- [3]. RĂDUCAN, Octavian. *Securitatea operațiunilor*. Revista Intelligence, <http://intelligence.sri.ro/securitatea-operatiunilor/>.
- [4]. <https://www.opsecprofessionals.org/>, The Operations Security Professional's Association official website.

THE SPECIFICS AND THE IMPACT OF DEFINING THE INITIAL SET OF CENTROIDS ON INFORMATION ANALYSIS

Ilie COANDĂ

Academy of Economic Studies of Moldova,

Str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni ,61, MD-2005, Chișinău, Republic of Moldova, +373402988,

ildirosvl@gmail.com

Corresponding author: ildirosvl@gmail.com

Abstract

The purpose of this paper is to highlight the importance and influence of the way of defining the initial data for the realization of algorithms for classifying information. At first glance, the problem of choosing the initial set of data processing centers for information analysis purposes could be considered as simple and obvious. In fact, things are not so clear in the initial stage of data grouping, given that the choice of clustering centers, in most cases, is strongly influenced by the specificity of each formulated problem. Even if in the absolute majority of the fieldworkers this is highlighted, but there is no suggestion of a possible way, if such a one exists, to bypass this phenomenon. The very simple clustering algorithm provides us with a fairly fast convergence, which is why it is more important that the initial parameters of the process of involving this algorithm solve our problem at a respectable efficiency level, because an optimal solution, in terms of the mathematical strictures regarding the notion "optimum", in real life, does not exist. Then, for example, when we use the word like "good", it is necessary to specify in concrete, what we mean. In conclusion: for each concrete problem it is necessary to initiate a deeper study of the impact level of the phenomenon of dependence on the final result of the clustering, and, thus defining the initial data set of the algorithm, to lead us to a solution, being on as close as possible, which we could consider the most acceptable.

Key words: *centroids, grouping, data, information, analysis.*

Jel Classification: C63, I21, I23, I25, I29

INTRODUCTION

The K-Means algorithm is a very simple one to use, at the same time with a very high convergence speed. This is mentioned in most of the papers on this topic. On the other hand, it is also emphasized that, in the last period of time, the attention paid to this algorithm increases due to the extension of their implementation areas both horizontally and vertically. Nor is the phenomenon of very rapid growth of data volume - information, left in the shadow. It is true, not to mention that the performance of the HARD components of the tools for implementing this algorithm are also in a sharp rise, which diminishes the impact of the rapid increase of the volume of data.

The object clustering process is one of the many tools for studying, analyzing data, which is quite popular, that we have nowhere to determine, that it is the most of all the methodologies of data analysis. Of course, that some statistical study can be done, but that one will be with a margin of error. The special attention to this technology is very dictated by the simplicity of its implementation. But, rather quickly, some shortcomings also came to light, and one of those with a rather significant impact, being the very strong dependence of the final solution on the values of the initial parameters of the algorithm, in particular, of the initial set of centers (centroids).

The work [1] uses the expressions "the right number of clusters", "optimal gain" as a purpose of a technology called "divide-and-conquer" after the K-means algorithm has been used. Also here [1] the proposed algorithm is described in detail and some results are presented which: "This algorithm ensures the clustering of data in less time without affecting the accuracy of clusters" without reaching the problem of the uniqueness of the solution, also, without to reveal the essence of the expression "better results". It is also assumed that "Clusters (K) and data set is provided by the user", without specifying any information regarding the number of centers, as well as the definition of them. In conclusion, the focus is on efficiency in terms of the time required to solve

the clusterization problem, the gain is more than 50%. As for another feature "accuracy" being considered important, the gain is not significant, it is less than 10%.

In another paper [2], there is also the problem of selecting the initial centers for the K Means algorithm. There are several ways to solve the problems - the shortcomings of the algorithm in question. As the basis of the experiments, the studies are taken into account data in 2D space, so that the study is more clearly performed and more clearly explained. The notion of density is also taken into account. However, the greatest attention is paid to the problem of defining the initial set of centers. He mentions, in particular, "Some of the studies reviewed focused on discovering the proper number of clusters prior to running the clustering process ... noted the importance of the number of centroids with respect to the number of clusters". Also there is the importance of the initial choice of the classification centers, thus emphasizing "weights based on probability, choosing a centroid location based upon density, subdividing clusters into smaller subsections prior to choosing a centroid, using a graph based method, and combinations of these techniques".

In article [3], in order to define an initial set of N clusters to obtain a classification more appropriate to the real situation, a method of starting the initial centers based on an empirical study is proposed, using time series, thus obtaining some clarity, suggestions on classification results. In this paper [3] the study of the K - means methodology is carried out on the basis of a concrete problem, namely the solution of the problems arising regarding the conservation of electricity, which are required by law by the Government of Japan. As the main conclusion: "Initial centroids chosen using the percentile method from empirical cumulative distribution were found to be more accurate than the random initialization method and empty clusters were removed ...", "using the clustering technique, it is necessary to select the proper number of clusters...". In particular, as an acceptable result, it is mentioned that "The calendar plot for three to five clusters using K-means clustering did not match the university schedule. For six clusters, the clustering result was similar to the university schedule with an accuracy of 89.3%. So, we found that six clusters were appropriate for Chubu University. "

The same problem of initiation of the Peruvian centrum K - Means methodology is also discussed in the paper [4]. And here again it is specified that "the original k-means algorithm is computationally expensive and the resulting set of clusters strongly depends on the selection of initial centroids", which led to a decision to study in the basis of a new method "a heuristic method to find better initial centroids as well as more accurate clusters with less computational time". As a main conclusion: "a modified k-means algorithm that finds the approximate centroids that reduces the number of iteration to assign the data into a cluster. One limitation of this algorithm is that we still need to provide the desired cluster number as input data".

The work on improving the processes of the K - means methodology is also dedicated [5]. In this paper a study is performed in which "a novel hybrid evolutionary model for k-means clustering (HE-kmeans) is proposed. This model uses meta-heuristic methods to identify the "good candidates" for initial centroid selection in k-means clustering method. As a main conclusion, the method used allows the K - Means technology to be enriched "... by using two separate datasets with different clustering and model parameters and our model outperformed the original and PSO-based k-means in clustering quality by approximately 30%."

METHOD, RESULTS AND DISCUSSIONS

In accordance with the purpose formulated above, the study was conducted on the basis of numerical experiments. The set of points was defined in: a) random distribution and b) uniform distribution. An application was created on the computer, which in a range of 400x400 pixels, defines N points (so we have 2D attribute space). With these N objects (points) defined, several calculations were performed (for different values of N, for both modes of object distribution on the

surface 400x400. For each set of parameters (N, a, b)) it was performed the procedure of launching the K - Means methodology for different sets consisting of 3,4 5 and 6 initial centers of centroid. The results of the experiments we can visually analyze the images (photos) below.

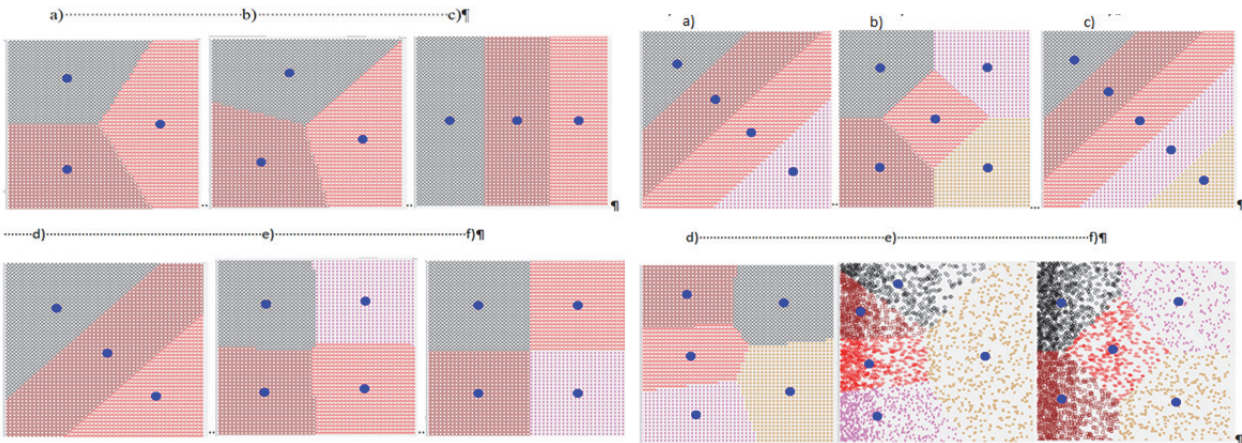

Photo 1 (a,b,c,d,e,f). Uniform distribution for 3 and 4 centers.

Photo 2.(a,b,c,d,e,f) Uniform and random distribution.

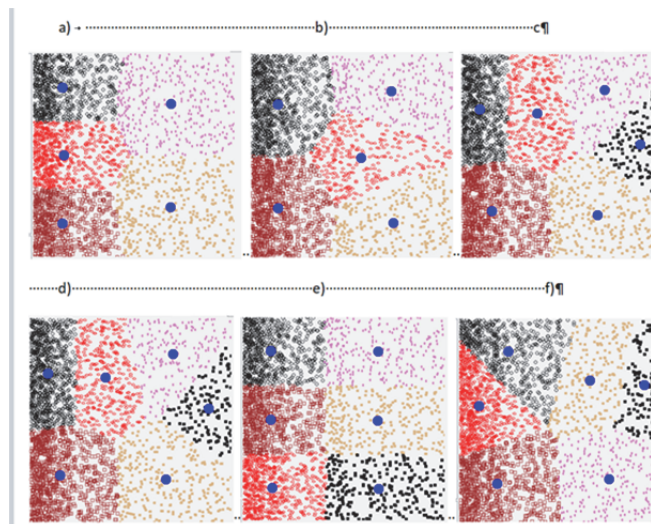

Photo 3 (a,b,c,d,e,f). Random distribution

Comments: For all segments a), b), c), d), e), f) from the above photos, the X coordinate is measured from 0 to 400 pixels, from the left - top right corner, the Y coordinate - it is measured from 0 to 400 pixels, from top to bottom.

In the image **Photo 1** (segments a), b), c), d)) are presented the results for the sets of three initial centers, for e), f) - four initial centers, the initial centers of Photo 1, a): X (50,50,200), Y (50,350,200) (so we have the centers $(X_1, Y_1) = (50,50)$, $(X_2, Y_1) = (50,350)$, $(X_2, Y_1) = (200,350)$. this way of explaining the coordinates for each set of initial centers in each image, for each segment.) For: **Photo 1**, b): X (50,50,350), Y (50,350,350); **Photo 1**, c): X (50,250,350), Y (50,50,50);) Photo 1, d): X (50,250,350), Y (50,250,350); Photo 1, e): X (50,50,200,300), Y (50,350,200,50); Photo 1, f): X (50,50,350,350), Y (50,350,50,350); In **Photo 2** (segmental a), four initial centers (a): X (50,100,250,350), Y (50,100,250,350) ;, the other - b), c), d), e), f) - five initial centers: b): X (50,50,200,350,350), Y(50,350,200,50,350);, c): X(50,100,200,300,350), Y(50,100,200,350,350); d): X(50,50,50,50,350), Y(50,100,200,300,350); e): X(50,50,50,50,350),

Y(50,100,200,300,350); f): X(50,50,200,350,350), Y(50,350,200,50,350); In the image **Photo 3** (segments a), b) - five initial centers, segments c), d), e), f) - six initial centers. Thus for a): X (50,50,350,350,350), Y (50,350,200,50,350);, for b): X (50,50,350,350,350), Y (50,350,200,50,350) ;,for c): X (50,100,150,250,300,350), Y (350,350,350,350,350,350);, for e): X (50,50,50,350,350,350), Y (50,200,350,50,200,350);,) ;,for d): X (50,50,50,350,350,350), Y (50,200,350,50,200,350) for f): X (250,250,150,250,300,350), Y (350,350,350,350,350,350);

We mention that the random distributions were also made such that in the left regions of each segment of the Photo 3 image, they are with the highest density, and those on the right - with the lowest density. Thus we wanted to have the elements with different densities in order to have the possibility to conduct a study, including the effect of the uneven distribution, but also with different densities. There are presented the variants of diminishing density from left to right, making sure that the same effect can be obtained on the diagonal.

We emphasize that for the solutions (uniform distribution of points) predicted in Photo 1 (segments a), c), d), f)), Photo 2 (segments a), b), c)) are the results for which the centers Initial, practical, have not been modified. At the same time, the solutions (uniform distribution of points) of Photo 1 (segments b) and e)), Photo 2 segment d) correspond to the case when the initial centers are modified during the application of the K means procedure.

For the case of five initial centers, random distribution, increasing density from left to right, we note that, for the variants, where the initial centers were placed with a small deviation of the locations from those obtained as a solution, the manual definition of the initial centers is reasonable - recommended. For segment e) of Photo 3, the initial centers, as a result of the K - Means procedure, were slightly shifted to the left (higher density region).

CONCLUSIONS

The presented results clearly indicate that it is reasonable that the definition of the initial centers for the application of K - means methodologies is reasonable, recommended. In our opinion, in many situations, the user, the beneficiary is the one who can substantially influence the results of the clustering operation.

REFERENCES

- [1] Initialization of optimized K- Means centroids using Divide-and-conquer method, Web address: http://www.arpnjournals.org/jeas/research_papers/rp_2016/jeas_0116_3459.pdf
- [2] On Initial Effects of the k-Means Clustering. Web address: <http://worldcomp-proceedings.com/proc/p2015/CSC2667.pdf>
- [3] Analysis of Building Electricity Use Pattern Using K-Means Clustering Algorithm. Web address: <https://ideas.repec.org/a/gam/jeners/v12y2019i12p2451-d242911.html>
- [4] Improvement of K-means clustering algorithm with better initial centroids based on weighted average. Web address: https://www.researchgate.net/publication/261233398_Improvement_of_K-means_clustering_algorithm_with_better_initial_centroids_based_on_weighted_average
- [5] Clustering Quality Improvement of k-means Using a Hybrid Evolutionary Model. Web address: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050915029737>

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MARKET FOR INTERNET ACCESS SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Serghei OPREA

*Academy of Economic Studies of Moldova,
61, Banulescu-Bodoni street, MD-2005, Chisinau, Republic of Moldova,
+373 22402988, opreaserghei@ase.md*

Corresponding author: opreaserghei@ase.md

Abstract

The paper presents a brief overview of the current development of the Internet access market in the Republic of Moldova. The actuality of the research is determined by the cardinal transformations in the evolution of the society and its transformation into the information society. The main purpose of the research is to highlight the main characteristic trends of the development of the Internet services market in the Republic of Moldova. For this purpose, mathematical tools for comparative data analysis were used. The official statistical data of National Regulatory Agency for Electronic Communications and Information Technology (ANRCETI), published during the years 2013-2018, were analyzed. The key trends and issues facing this market are highlighted and discussed. Following the analysis of the evolution of the market for fixed and broadband Internet access services, it was found that this market is a constantly growing dynamic, on which it directly influences new developments in the field of information technologies, which stimulate the constant development of the market infrastructure. The global income of companies from providing Internet access services is increasing with an annual rate of about +200 million lei over the last 5 years. In 2018 this income constituted 2348.0 million lei or 1.23% of GDP. Changes that have taken place in consumer preferences are highlighted and analyzed, and aspects related to the prospects for the development of the Internet access services market in the Republic of Moldova are examined

Key words: *Internet, services, market, current state, trends*

JEL Classification: *L860*

INTRODUCTION

The development of the Internet in the Republic of Moldova started in the early 90's of the 20th century. The history of the development of the Internet infrastructure in the Republic of Moldova has been studied in more details in the previous work [3]. We will mention only the main technological achievements, which have determined the formation and development of the modern infrastructure of the computer networks in the Republic of Moldova.

First, we will mention the implementation of Internet access services based on xDSL technologies. The first ISP (Internet Service Provider) companies, that offered this service, were the companies "Relsoft Communications" (since 1995), SA "Moldtelecom" (since 1998), "Arax" (since 1999) and "Interdnestrcom" (since 2000). Later on the Internet access services market launches the companies "Starnet" (since 2003) and "Sun Communications" (since 2004).

The first fiber optic line FTTB (Fiber To The Building), which interconnected the municipality of Chisinau with the municipality of Bucharest, was put into operation in 1996. In the early 2000s, SA "Moldtelecom" develops the national network of digital transmissions on optical fiber and SDH multiplexing equipment. In 2004, SA "Moldtelecom" launches the broadband Internet service using ADSL technology, and in 2006 it completes the construction of the telecommunications network in the CDMA2000 standard, in the 450 MHz frequency band, for the provision of fixed telephony and wireless services, which allowed the company to launch on March 1, 2007 the mobile phone service under the Unité brand.

In 2006, the company "Starnet" begins the construction of an FTTB ring in Chisinau and develops the metropolitan private fiber optic network. An FTTB network of the company "Arax"

becomes operational at the end of 2007. From 2007 the companies "Starnet" and "Arax" start offering the services of Internet access on fiber optic channel at high speeds. SA "Moldtelecom" launches in 2008 the MaxFiber fiber optic Internet access service.

In 2008, mobile operators SA "Orange Moldova" and SA "Moldcell" launch mobile Internet services based on 3G and 3.5G technology. In 2009 is launched by the company "Starnet" social project "Wi-Fi for Chisinau" with the opening of 6 areas of free Internet access via Wi-Fi in Chisinau. The idea was subsequently taken over and developed by the companies "Orange Moldova" and "Moldcell" by creating free Wi-Fi Internet access points in educational institutions and in various locations in Chisinau. SA "Moldtelecom" starts offering mobile Internet access services in UMTS standard in 2010.

As a result of the development of the infrastructure of the metropolitan fiber optic networks, the Republic of Moldova ranks 2010 in third place in the world after the speed of Internet access, and the ISP companies start offering the Internet access packages by fiber optic at speeds of 100 Mbit/s. Since 2012, mobile companies in the Republic of Moldova have been implementing LTE mobile networks, which has allowed the speed of access and the quality of Internet services offered by these companies to be considerably increased.

In the context of the above facts, it is of interest to analyze how the Internet access services market has evaluated over the last few years, to highlight the main trends and problems present on this market, to identify preferences for Internet service consumers and to find out the current level of communication networks in the Republic of Moldova and the prospects for developing this infrastructure.

MATERIAL AND METHOD

The paper analyzes the statistical data regarding the evolution of Internet access services in the Republic of Moldova during 2013-2018. For this purpose, the official statistical data, provided by The National Regulatory Agency for Electronic Communications and Information Technology (ANRCETI), which are published on the official website of the agency (<https://www.anrceti.md>) under form of annual statistical reports. Also, a series of macroeconomic indicators were used, published on the official website of the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (<http://statistica.gov.md>). The comparative analysis of the data was performed using the mathematical and computer tools for statistical analysis of the data sets, and the results are presented in graphical form.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Wired and mobile Internet access services are the most dynamic markets in the electronic communications sector. In 2018, the main indicators (number of users, data traffic, sales volume) increased significantly, being influenced by the increased demand for Internet access services, the development of access infrastructure based on 4G and fiber optic technologies, the wide use of services communication alternatives (Viber, Skype, WhatsApp etc.) and intensifying the competition between the service providers. The overall income of the ISP companies from the Republic of Moldova in 2018 constituted **2348.0 million lei**, up by 229.9 million lei (10.9% annual growth) (Fig.1). The capacity of external fixed Internet access channels in the Republic of Moldova amounted to 541.7 Gbps, registering a spectacular annual growth of + 52.0% [1].

In 2018, **88 ISP companies** were active in the market for **fixed Internet access services** in the Republic of Moldova. The most important players in the market of fixed Internet services are SA "Moldtelecom" (63.7% market share); SRL "Starnet" (20.9% market share) and SRL "Sun

Communications” (3.5% market share). We mention that during the last years there is a tendency of constant decrease of the market share held by the company "Sun Communications" (in 2016 the market share of the company was 5.3%). The other 85 alternative providers had insignificant quotas in 2018 totaling 11.9% of the fixed Internet services market [1].

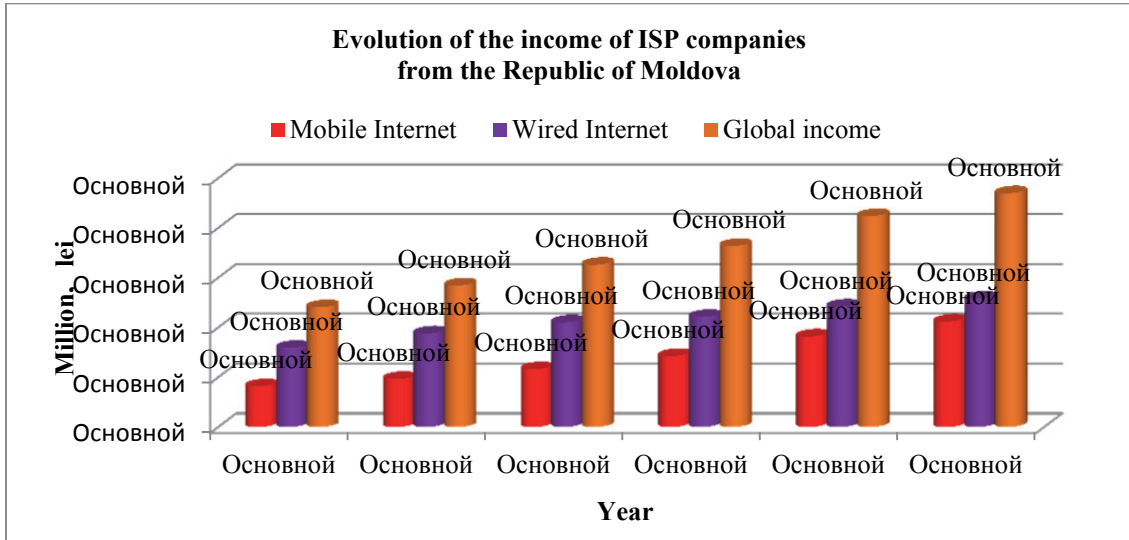

Fig.1 Evolution of the income of ISP companies from the Republic of Moldova [1]

The evolution of revenues from **fixed Internet** access services is shown in Fig. 2. According to the statistical data of The National Regulatory Agency for Electronic Communications and Information Technology (ANRCETI) in 2018, the market value increased, compared to 2017, by 6.6% and constituted **1289.5 million lei** [1]. From the analysis of the graph in Fig. 2 it is observed that a positive trend of increasing the revenues of ISP companies persists on the market.

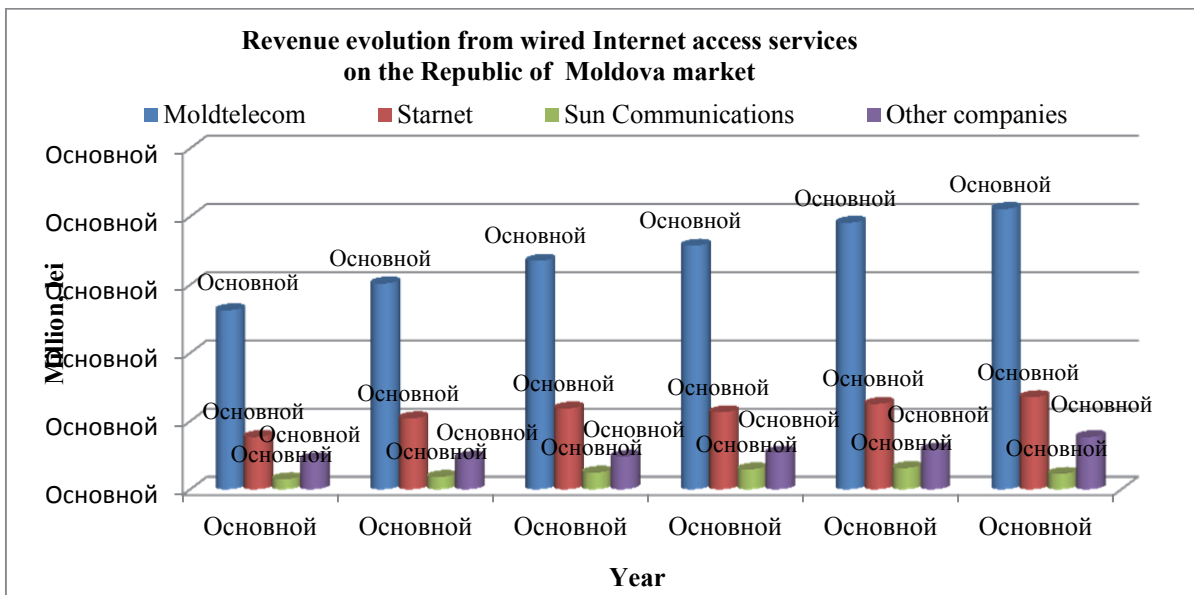

Fig.2 Revenue evolution from wired Internet access services on the Republic of Moldova market [1]

The **mobile Internet** access services are offered by the three national mobile operators: SA "Orange Moldova", SA "Moldcell" and SA "Moldtelecom" (Unité). In 2018, the total volume of revenue obtained by the three mobile communications providers from the sale of mobile broadband Internet access services (through 3G, 4G networks and modems / cards / USB - dedicated access) increased, compared to 2017, by **16.5%** and totaled **1058.5 million lei** (Fig.3).

The revenues of SA "Moldcell" from the sale of these services increased by 15.5% and made up about 293.5 million lei, of SA "Orange Moldova" - by 19.0% and reached 663.2 million lei and those of SA "Moldtelecom" - by 4.6% and totaled 102.1 million lei (Fig.3). The shares of the market for mobile Internet services in 2018 were 62.6% at SA "Orange Moldova" and 27.7% at SA "Moldcell". SA "Moldtelecom" (Unité) is still in a negative trend of losing the market, showing a decrease in the presence on the mobile Internet market from 17.9% in 2014 to 9.6% in 2018 [1].

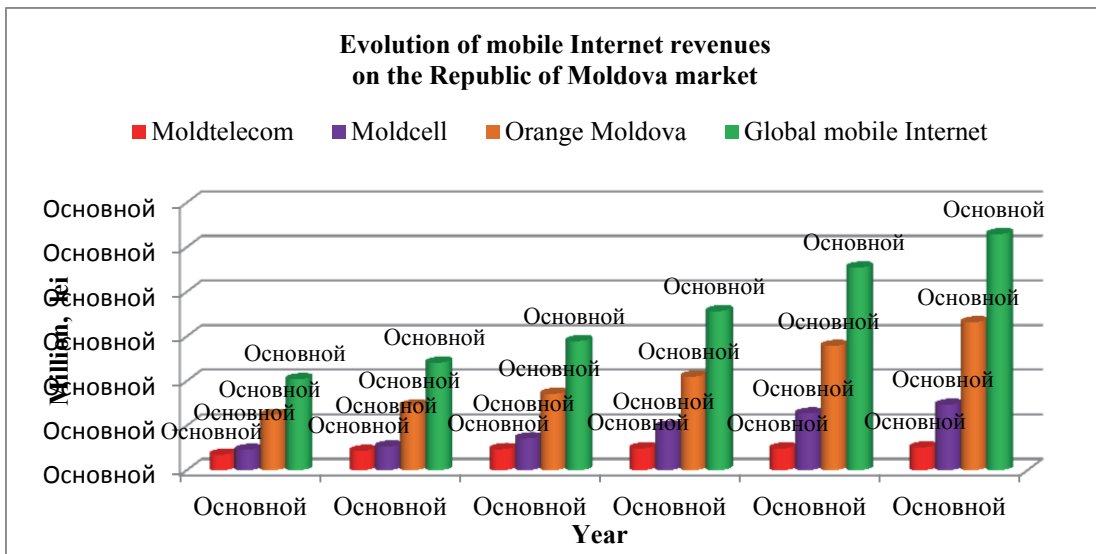

Fig.3 Evolution of mobile Internet revenues on the Republic of Moldova market [1]

As a result of the increase in revenues from the sale of **fixed Internet** access services, the average monthly income per subscriber for the respective services increased, compared to 2017, by 1.2% and constituted 179.1 lei (Fig.4). The average monthly income per subscriber to the **dedicated mobile Internet** services constituted in 2018 the amount of 78.4 lei, attesting to a slight annual growth of 0.1%. Similarly, there was an average monthly increase in revenues for smart phone users equal to **34 lei** per subscriber.

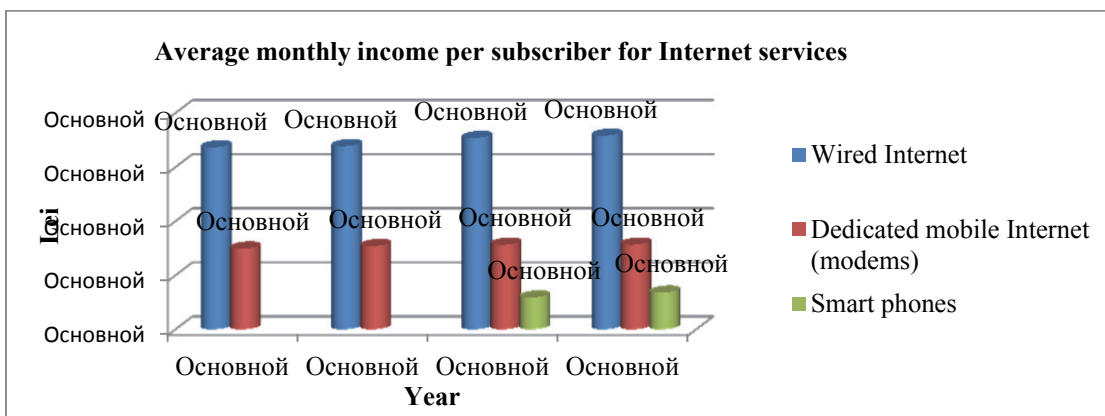

Fig.4 Average monthly income per subscriber for Internet services [1]

The number of Internet users in the Republic of Moldova is constantly increasing over the years (Fig. 5). Thus, in 2018 **623.1 thousand** unique users of fixed broadband Internet and **2948.2 thousand** users of mobile broadband Internet were attested [1]. As a result of the increase in the number of users, the penetration rate of mobile broadband Internet access services, compared to 100 inhabitants, increased by 14.59% and reached **83.0%**. The penetration rate of Internet access services at fixed points constituted **17.5%**. Of the total number of users 60.6% were domiciled in urban areas and 39.4% - in rural localities [1].

In 2018, the total volume of traffic generated by mobile broadband users increased by 12.2% compared to 2017 and amounted to **49050 TB** (Fig. 6). The volume of traffic generated by mobile Internet users via smart phones constituted **35631 TB** (an annual increase of **59.2%**) [1]. A user who accessed the mobile Internet from the smart phone generated an average monthly traffic of about **1.5 GB**, 51.1% more than in 2017.

In 2018, the number of subscribers to the fixed Internet through fiber optics (FTTx) was 394.2 thousand (+ 13.4% annual growth). At the same time, the number of subscribers connected to the network based on xDSL (Digital Subscriber Line) technologies decreased by 5.5% and totaled about 182.2 thousand, and of those connected by coaxial cable it increased by 6.4% and totaling over 44.3 thousand. The share of FTTx connections in 2018 constituted **63.3%**, that of coaxial cable - **7.1%**, and of xDSL connections decreased to **29.2%** [1].

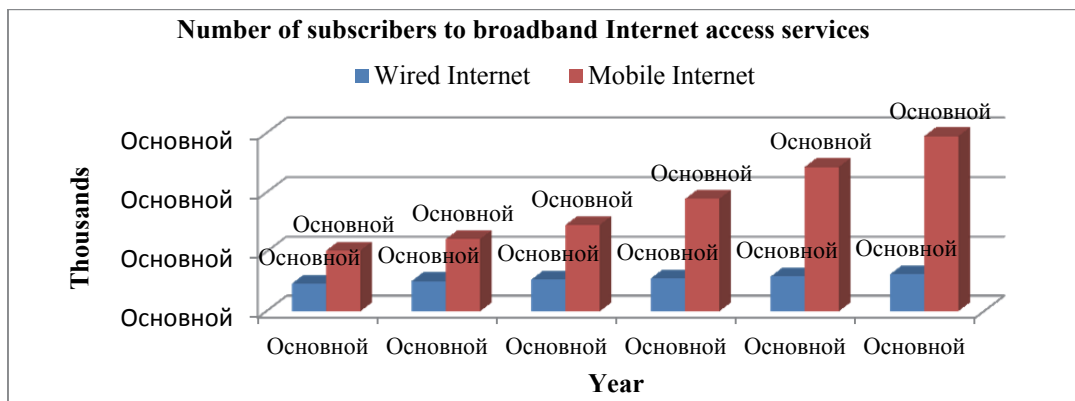

Fig.5 Number of subscribers to broadband Internet access services [1]

Of all the fixed Internet connections, **10%** are connections with speeds over 100 Mbps, **54.4%** are connections that allow speeds between 30 Mbps and 100 Mbps, **31.2%** - connections with speeds between 10 Mbps and 30 Mbps, **1.3%** - connections with speeds between 2 Mbps and 10 Mbps, the other about **3%** being connections with speeds up to 2 Mbps [1].

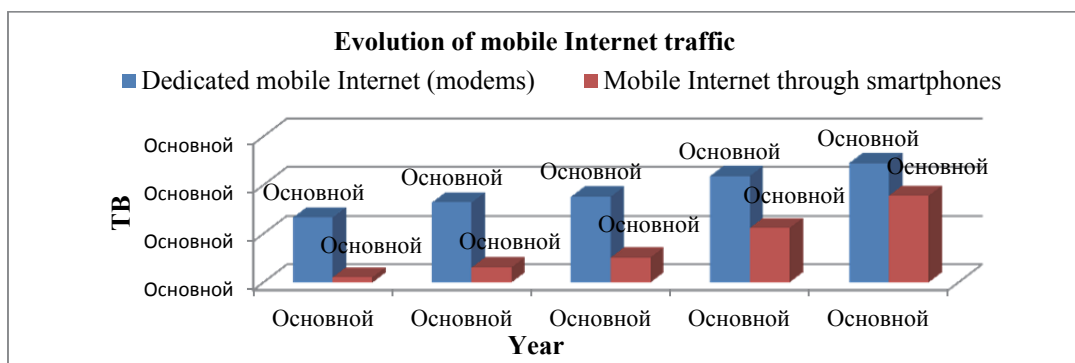

Fig.6 Evolution of mobile Internet traffic [1]

CONCLUSIONS

Analyzing the evolution of the market for fixed Internet and mobile broadband Internet access services, we can see that this market is a dynamic one in perpetual growth, on which it directly influences the new developments in the field of information technologies, which stimulate the constant development of the market infrastructure. The global income of companies from providing Internet access services is increasing with an annual rate of about **+200 million lei** over the last 5 years. In 2018 this income constituted **2348.0 million lei** or **1.23%** of GDP (the gross domestic product of the Republic of Moldova in 2018 was **190016 million lei** [4]).

From the analysis of the income structure according to the type of access (by cable or mobile) we can see that during the years 2013-2018 the share of the income from Internet services by cable has decreased from 66.1% to 54.9%. Respectively, the share of revenue from mobile Internet services evaluated from 33.9% in 2013 to 45.1% in 2018. Against the background of the increase of the volume of Internet traffic, generated by the users of smart phones (an annual increase of 59.2%), and with the increase in the number of mobile broadband users (2948.2 thousand mobile Internet users compared to 623.1 thousand single users of cable Internet) we can see a tendency to change the Internet users' consumption preferences, which are oriented towards mobile communication technologies. The number of mobile Internet users in 2018 increased by **2.88** times compared to 2013. At the same time, the number of unique mobile Internet users is **4.73** times higher than that of cable Internet (2948.2 thousand users compared to 623.1 thousand). This fact is largely determined by the ease of accessing the Internet through the use of 4G technology, which ensures a data exchange speed up to 300 Mbps and the good development of mobile telephony infrastructure in the territory of the Republic of Moldova.

However, the penetration rate of mobile broadband access services, calculated per 100 inhabitants, in 2018 constituted only **83.0%**. On average in the European Union this indicator has a value of **96%** [2]. The discrepancy between these two indicators is largely explained by the income level of the population of the Republic of Moldova, especially in the rural area.

Analyzing the structure of mobile Internet traffic during 2014-2018, we see a constant linear increase of dedicated mobile Internet traffic (via modem) and an exponential increase of traffic through smart phones (Fig. 6). This evolution is explained by the fact that mobile phone users in the Republic of Moldova consume and generate more and more multimedia content, using social networks, telecommunications services (Viber, WhatsApp, Skype etc.), online games and various Internet services with multimedia content. A smart phone user generated an average monthly traffic of 1.5 GB in 2018, up 51.1% compared to 2017. This indicator remains lower than the one attested in the European Union (2.4 GB) [2], but it is in an upward trend during the last years.

At the same time, the penetration rate of Internet access services at fixed points in 2018 amounted to **17.5%**. By comparison, in the European Union this indicator was 77%, with the possibility of connecting 97% of households [2]. This indicator indicates a weak development of the fiber optic communications infrastructure on the territory of the Republic of Moldova, especially in the rural areas of the Republic, where fixed Internet access services are provided on the basis of xDSL technology and the use of the existing telephone line infrastructure. In rural areas there is practically no alternative to connecting to another fixed Internet service provider than to SA "Moldtelecom". The use of 3G or 4G Internet, offered by mobile operators, is not always an economically efficient alternative, as the tariff packages contain limitations on the volume of traffic included in the cost of the monthly subscription and may generate additional costs in case of exceeding it.

In the main urban centers the communications infrastructure is at a level above the average level in the European Union. The share of FTTx connections in 2018 constituted 63.3%, with coaxial cable - 7.1%, xDSL connection - 29.2%. For the European Union these indicators are 16% (FTTH / B), 19% (axial cable) and 61% (xDSL) [2].

The prospects of developing the market for Internet access services in the Republic of Moldova are related to the implementation of new communication technologies. One of the basic problems remains the modernization and extension of the infrastructure of the computer networks on the territory of the republic, especially in the rural areas. The expansion of FTTP networks at national level is one of the ways that would allow ISP companies to increase the subscriber base for broadband Internet services and improve the quality of the services offered, including by launching new services. Another direction of development is the implementation in the near future of 5G mobile technologies.

REFERENCES

- [1] Evoluția pieței de comunicații electronice în anul 2018. Web address:
https://anrceti.md/files/filefield/2018_Rap_Evol_Piata_26042019.pdf
- [2] Digital Economy and Society Index 2019. Broadband market developments in the EU 2019. Web address:
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-economy-and-society-index-desi-2019>
- [3] Oprea Serghei, 2017, Piața serviciilor de acces la Internet în Republica Moldova: realizări, probleme și perspective. //În: Conferința științifico-practică internațională "Development of trade relations from the perspective of economic integration of the Republic of Moldova in the international economy", 21 – 22 septembrie 2017, Chișinău: UCCM:INCE, 2017, Vol.II, p. 153-157 (ISBN 978-9975-81-040-1).
- [4] Produsul intern brut în anul 2018 și trimestrul IV 2018. Web address:
<http://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=191&>

ANALIZA INDICILOR DE APRECIERE A EFICIENȚEI PROIECTELOR DE INVESTIȚII ÎN INFORMATIZARE

Svetlana GHETMANCENCO,
Academy of Economic Studies of Moldova, 61, Bănulescu-Bodoni str., MD 2012, Chișinău,
Republic of Moldova, Ghetmancenco.Svetlana@ase.md

Abstract. *The computerization of various activities is usually done on the basis of projects. Even with significant advantages, in general, of computerization, the success of a specific computer project is not guaranteed. It depends on various factors, including (as the case may be): rigorous argumentation of project solutions, the ratio between the expected effects and the expenditures of necessary resources with project implementation, the quality of project implementation, etc. Of particular importance in such conditions is the application of indices that will contribute to the estimation of the efficiency of computerization projects. For this purpose, various indices can be used. The general objective of the article is to analyze the most important indices that will contribute to the estimation of the efficiency of investment in computerization projects and to elaborate recommendations on their use according to their mission.*

Key words: *computerization projects, quality, efficiency criteria, basic indices, efficiency of investmen*

Jel Classification: *C61*

INTRODUCERE

Pentru analiza eficienței proiectelor de investiții în informatizare un instrument important de investigare îl constituie indicii de apreciere a eficienței acestora. Rolul lor este de a exprima conținutul real al diferitelor caracteristici ale proiectelor de investiții, cum ar fi: raportul dintre mărimile acestor caracteristici, corelațiile dintre ele, evoluția lor în timp etc. Astfel, indicii de apreciere a eficienței proiectelor în informatizare au menirea de a atenționa decidentul asupra condițiilor concrete în care funcționează proiectul în perioada analizată, iar neluarea lor în seama sau ignorarea informațiilor furnizate de indici pot conduce la o funcționare ineficientă a soluțiilor de proiect sau chiar blocarea acestora.

În acest context, indicii de apreciere a eficienței proiectelor de investiții în informatizare au menirea de a ajuta la fundamentarea adoptării deciziilor de așa manieră încât resursele financiare disponibile să fie consumate în valorile cele mai mici posibile, dar cu realizarea și efecte economice dintre cele mai mari.

În lucrare sunt sistematizați, descriși și comentați indicii mai larg folosiți pentru aprecierea eficienței proiectelor de investiții în informatizare; este propusă, de asemenea, o modalitate de analiză comparativă a acestora.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Încă din anii 1970' – ani de informatizare intensivă a diverselor activități economico-sociale, analiza economică a proiectelor de informatizare se efectua cu ajutorul unui număr mare indici. La aceștia erau referiți [2, 3]: *efectul economic anual, sporirea ratei și/sau a masei profitului, durata de recuperare a investițiilor, sporirea rentabilității fabricației, coeficientul de risc al investiției, etc.*

O bună parte din indicii utilizați nu și-au pierdut actualitatea. Ulterior, însă au fost propuși, în acest scop, și alți indici. Se evidențiază, în acest sens, indicii frecvent folosiți pentru estimarea eficienței proiectelor de investiții în țările cu economie de piață, cum ar fi [8, 11]: *valoarea actualizată netă, rata internă de rentabilitate, fluxul de numerar actualizat, costul total actualizat ș.a.*

Indicii utilizați în determinarea eficienței proiectelor se grupează în mai multe categorii de indici [2, 4-7]: generali, particulari; cantitativi, calitativi; statici, dinamici; de cost; tehnici, naturali; sintetici, analitici; complecși; de bază, auxiliari; inițiali, derivați; prestabiliți, necesari; specifici; de limită, etc.

Bineînțeles, pentru proiecte de informatizare concrete se cercetează un set redus de indici. De aceea, la analiza economică a produselor informatice, este importantă alegerea reușită a indicilor pentru estimarea alternativelor soluțiilor de proiect. În funcție de produsul informatic cercetat și domeniul utilizării acestuia, setul de indici oportun poate fi diferit. Totodată, unii indici pot fi folosiți ca și criterii de optimizare la selectarea alternativelor, iar valorile altora ca restricții necesare. De exemplu, ca restricții la crearea produselor informatice deseori se folosesc: volumul maxim de investiții, durata (termenul) maximă de recuperare a investițiilor ș.a.

În acest context, indicii utilizați în evaluarea eficienței proiectelor de informatizare trebuie să aibă conținut și semnificație clară din punct de vedere economic, să poată fi ușor calculați și evaluați, iar interpretarea care se dă să fie plină de semnificație și să răspundă cerințelor decidentului/investitorului sau a creditorului care finanțează proiectul. Tot odată, orice indice utilizat trebuie să fie în concordanță cu scopul urmărit prin materializarea proiectului și să poată reliefa pe variante de proiect avantajele și dezavantajele fiecăruia, să reflecte și să răspundă trăsăturilor psihologice ale investitorului, modului sau de comportare în diferite condiții de incertitudine și risc.

Este important de remarcat faptul că, indicii de evaluare a proiectelor de informatizare reprezintă o informație calitativ nouă, cu alt conținut economic și cu alte semnificații în raport cu datele inițiale ale proiectului referitoare la eforturi și efecte. Tocmai aceste noi informații dau factorilor de decizie în domeniu posibilitatea cunoașterii gradului de utilizare rațională a investițiilor într-o varianta sau alta de proiect, care este rentabilitatea financiară a investițiilor, la cât se ridică mărimea capitalului angajat, după cât timp se recuperează capitalul investit pe seama veniturilor, care este profitul pe care îl va aduce proiectul de investiții ș.a.

Trebuie precizat, că în conformitate cu îndrumarul [11, p. 450], indicele principal de eficiență economică a produselor informatice la etapa de proiectare este considerat *efectul economic anual*, iar la etapa de implementare și folosire a produsului informatic este *profitul anual și coeficientul de eficiență economică a investițiilor (rata de rentabilitate)* sau *durata recuperării investițiilor*.

Așadar, pentru folosirea indicilor cantitativi de eficiență a produselor informatice este necesară mai întâi elucidarea esenței și a formulelor de calcul a acestora. Calculele au la bază valorile costurilor, prețurilor, tarifelor, etc. la momentul efectuării acestora. În calcule, valorile indicilor trebuie să fie comparabile: în timp, după elementele de cheltuieli, după prețuri și tarife.

Principali indici frecvent folosiți în estimarea eficienței economice a proiectelor în informatizare sunt descriși în cele ce urmează.

UNII INDICI DE EFICIENȚĂ A INVESTIȚIILOR ÎN INFORMATIZARE

Rata profitului (RP), este cel mai sintetic indice ce exprima eficiența întregii activități economice a proiectului deoarece acesta reflectă cel mai bine capacitatea unui proiect de a obține profit, beneficiu. Acest indicator este cunoscut și sub alte denumiri: rata rentabilității, profitabilitatea sau rentabilitatea. Așadar, RP caracterizează capacitatea produsului informatic de a produce profit și se calculează ca [10, p. 19]:

$$RP = \frac{P}{C^P}, \quad (1)$$

unde: P este profitul net anual, iar C^P – cheltuielile de producție anuale cu produsul informatic.

În calculele de eficiență se optează pentru varianta la care rata profitului este cea mai mare. Sursă de informație pentru analiza ratei profitului, servește raportul de venituri și cheltuieli.

Rata de rentabilitate a investițiilor (Return on Investment – ROI, eng.) R^I determină cota recuperării investițiilor în decursul unui an de folosire a produsului și se calculează ca [5; 15, p. 68]:

$$R^I = \frac{P}{I^C}, \quad (2)$$

unde: P este profitul net anual, iar I^C – investițiile cu produsul în cauză.

În unele cazuri, în formula (2) în loc de profitul anual P se folosește fluxul de numerar CF anual [4, p. 68; 14, p. 72].

De menționat, că dacă durata proiectului de investiții depășește un an, atunci pentru I^C este oportun de folosit valoarea actualizată, iar pentru indicele P – valoarea medie anuală actualizată pe durata proiectului; uneori, pentru P se ia valoarea profitului în primul an de folosire a produsului [7, 15].

Profitul net anual mediu actualizat P , când durata proiectului depășește un an, se calculează ca:

$$P = \frac{P^L}{D} = \frac{1}{D(1+d)^\tau} \sum_{i=1}^D \frac{P_i}{(1+d)^i} \quad (3)$$

unde: P^L - este profitul sumar actualizat pe întreaga perioadă, iar D - este durata de folosire a produsului/serviciului.

Profitul sumar actualizat pe întreaga perioadă se calculează ca:

$$P^L = \sum_{i=\tau+1}^L \frac{P_{i-\tau}}{(1+d)^i} = \frac{1}{(1+d)^\tau} \sum_{i=1}^D \frac{P_i}{(1+d)^i} \quad (4)$$

unde P_t este profitul net în anul t de folosire a produsului.

Astfel, rata de rentabilitate a investițiilor R^I , în cazul actualizării profitului pe întreaga durată, se calculează conform relației:

$$R^I = \frac{P}{I^C} = \frac{P^L}{DI^C}. \quad (5)$$

Investițiile se consideră oportune, dacă are loc relația $R^I \geq R^N$ sau, în cazul că se compară mai multe proiecte, de preferat e proiectul cu valoarea R^I mai mare.

R^N este rata normativă de rentabilitate a investițiilor și reprezintă norma de eficiență minimă a investițiilor, altfel investițiile sunt inoportune. Această normă poate fi una internă pentru o firmă anume, una de sector al economiei sau una pentru economia națională în ansamblu. De exemplu, în URSS valoarea acestui indice pentru economie în ansamblu era egală cu 0,15 [3; 10; 11, p. 450], în România valoarea acestuia este 0,2 [16, p. 179], iar pentru sectorul informaticii – cu 0,35 [3; 11, p. 476].

Principalele cai de sporire a ratei de rentabilitate a investițiilor sunt, de fapt, căile de creștere a profitului final, după cum urmează:

- ✓ reducerea timpului de recuperare a investiției;
- ✓ reducerea cheltuielilor de realizare a proiectului;
- ✓ prelungirea duratei de funcționare a produsului;
- ✓ creșterea valorii proiectului prin sporirea producției fizice, ridicarea calității proiectului.

Valoarea investiției (It), este un indice care determina mărimea investiției totale:

$$I_t = I + Mo + Cs \quad (6)$$

unde: **I** – investiția calculată conform devizului general, **Mo** – necesarul de mijloace curente pentru începerea funcționării proiectului, **Cs** – alte cheltuieli.

Durata recuperării investițiilor T (Payback Period, eng. [5]) sau termenul de recuperare reprezintă perioada de timp de la momentul lansării în funcțiune a produsului și până la momentul când profitul sumar, datorat proiectului în cauză, se echivalează cu volumul investițiilor cu acesta. Numeric aceasta este egală, în varianta statică, cu mărimea inversă a ratei de rentabilitate a investițiilor R^I [2]:

$$T = \frac{1}{R^I} = \frac{I^C}{P} \quad (7)$$

Investițiile suplimentare se consideră oportune economic, dacă acestea se recuperează de reducerea cheltuielilor curente în cadrul duratei normative de recuperare T^N , adică [2]

$$T \leq T^N = \frac{1}{R^N} \quad (8)$$

La compararea mai multor proiecte, se optează pentru varianta de investire care asigură cea mai rapidă recuperare a capitalului investit.

Randamentul economic al investițiilor R^{EI} asigură comparabilitatea între profitul final obținut în urma realizării obiectivului economic și efortul investițional [4, p. 69; 10, p. 51]:

$$R^{EI} = \frac{P^L - I^C}{I^C} = \frac{P^L}{I^C} - 1, \quad (9)$$

unde P^L reprezintă profitul final obținut pe întreaga perioadă de folosire a produsului, iar I^C – volumul investițiilor cu produsul în cauză.

Prin profitul final înțelegem profitul ce se obține după ce efortul investițional a fost compensat de profitul anual (profitul rămas la dispoziția investitorului după recuperarea investiției):

$$P^L = Pt - Ii$$

în care **Pt** – profitul total pe întreaga durată de funcționare eficientă a obiectivului.

De menționat că indicele R^{EI} este mai cuprinzător, decât rata R^I de rentabilitate a investițiilor și poate fi utilizat și sub denumirea de [10, p.52] **indice general de eficiență economică a investițiilor**.

Valoarea Netă – VN (Net Value – NV, eng.), un indice frecvent folosit în economiile de piață pentru estimarea proiectelor de lungă durată [8]. Aceasta reprezintă fluxul sumar de numerar pentru întreaga perioadă $L = \tau + D$ de desfășurare a proiectului, adică

$$VN = \sum_{t=1}^L CF_t, \quad (10)$$

unde CF_t este fluxul de numerar în anul t . Expresia (10) poate fi prezentată în forma

$$VN = \sum_{t=1}^L (P_t + AA_t - I_t^C). \quad (11)$$

unde: I_t^C sunt investițiile în anul t ; P_t – profitul în anul t , iar AA_t – amortismentul în anul t .

Este preferabil proiectul cu o valoare VN mai mare.

Valoarea actualizată netă – VAN (Net Present Value – NPV) exprimă surplusul de valoare

ce revine investitorului către sfârșitul duratei de viață a investiției și se determină ca diferența dintre fluxurile de intrări viitoare actualizate și mărimea capitalului investit [4, 5]:

$$VAN = \sum_{t=1}^L \frac{CF_t}{(1+d)^t}, \quad (12)$$

unde: d este rata de actualizare (aceasta poate și dependentă de t), iar L – durata desfășurării proiectului. La calcularea VAN, valoarea ratei d se ia, de obicei, egală cu valoarea WACC. De menționat că CF_L include și valoarea reziduală a proiectului, care este egală cu suma de bani care poate rezulta din vânzarea investiției după încheierea duratei ei de viață. Expresia (12) poate fi prezentată și în forma:

$$VAN = \sum_{t=1}^L \frac{P_t + AA_t - I_t^C}{(1+d)^t}. \quad (13)$$

De obicei, contribuțiile de la un produs apar doar după însușirea tuturor investițiilor în acesta. Dacă investițiile durează mai mult de un an, atunci expresia (13) poate fi prezentată în forma

$$VAN = -\sum_{t=1}^{\tau} \frac{I_t^C}{(1+d)^t} + \sum_{t=\tau+1}^L \frac{P_t + AA_t}{(1+d)^t} = \sum_{t=\tau+1}^L \frac{CF_t}{(1+d)^t} - I^C, \quad (14)$$

unde: τ este durata de însușire a investițiilor, D – durata de folosire a produsului, iar $L = \tau + D$ este durata de desfășurare a proiectului.

Alternativa preferabilă de investire este cea care asigură cea mai ridicată VAN. Aceasta trebuie să fie pozitivă și mai mare decât valoarea compusă care ar rezulta, dacă fluxurile de numerar pozitive ar fi reinvestite permanent pe piața de capital la nivelul ratei d de actualizare.

Rata internă de rentabilitate RIR (Internal Rate of Return – IRR) reprezintă acea rată de actualizare, pentru care indicele VAN are valoarea zero, adică se determină, ținând cont de (14), din ecuația

$$-\sum_{t=1}^{\tau} \frac{I_t^C}{(1+RIR)^t} + \sum_{t=\tau+1}^L \frac{P_t + AA_t}{(1+RIR)^t} = 0. \quad (15)$$

Cunoscând valoarea RIR, se poate afirma că dacă $RIR < d$, atunci VAN va avea valoare negativă, deci proiectul respectiv nu este eficient și invers – dacă $RIR > d$, atunci $VAN > 0$ și proiectul respectiv, considerând după indicele VAN, poate fi acceptabil. Dintre alternativele de investiții, ce se caracterizează prin valori ale VAN apropiate, se dă prioritate alternativei cu cea mai mare valoare a RIR.

De menționat că pot fi comparate după RIR doar alternativele de investiții cu o durată de folosire a produselor informatice respective egale sau aproximativ egale; altfel rezultatele obținute pot fi neadecvate: alternativele de investiții pot fi ordonate incorect [4, p. 83]. Există și modalități de comparare a proiectelor de durată diferită [7]. De asemenea, ordonarea alternativelor de investiții după RIR poate să difere de cea după VAN [17]. De aceea se recomandă folosirea împreună a acestor doi indici.

Rata de rentabilitate contabilă este cunoscută și ca rată de rentabilitate medie sau rată de rentabilitate simplă. Indicele este mai ușor de calculat, dar nu ține cont de valoarea temporală a banilor (de factorul timp). Se determină ca raportul dintre profitul anual mediu realizat de investiție pe durata de viață a proiectului la volumul investiției anuale medii [14, p. 75].

Indicele de profitabilitate (IP) exprimă rentabilitatea relativă pe durata de viață a proiectului [14, p. 75] și, ținând cont de (3.21), se determină ca:

$$IP = \frac{1}{I^C} \sum_{t=\tau+1}^L \frac{CF_t}{(1+d)^t} = \frac{VAN + I^C}{I^C} = 1 + \frac{VAN}{I^C}. \quad (16)$$

El specifică mărimea profitului actualizat ce revine la un leu de capital investit. Valoarea d poate și dependentă de t . Conform acestui indice, se acceptă proiectul care asigură cea mai înaltă valoare a IP.

Efectul economic anual E se determină ca diferența dintre profitul net anual P , datorat produsului informatic în cauză, și profitul normativ $R^N I^C$ [14]:

$$E = P - R^N I^C \quad (17)$$

unde: I^C sunt investițiile cu elaborarea și implementarea produsului, iar R^N – rata normativă de rentabilitate a investițiilor. Astfel, indicele E arată cu cât profitul obținut de la realizarea proiectului în cauză depășește profitul normativ $R^N I^C$.

Atât cheltuielile ce țin de crearea produselor informatice, cât și cele ce se referă la exploatarea produselor informatice sunt luate în considerație de către indicele **cheltuieli ajustate anuale** C^E , ce se determină conform expresiei [4, p. 73; 2]:

$$C^E = C^P + R^N I^C, \quad (18)$$

unde C^P sunt cheltuielile de producție anuale.

Valoarea indicelui C^E specifică hotarul de jos al venitului anual, care trebuie neapărat obținut la 1 MDL de investiții, altfel investirea în proiect va cauza pierderi. Cu cât este mai mică valoarea C^E , cu atât mai eficient se consideră produsul informatic.

Indicele **cheltuieli ajustate** C^{EN} caracterizează cheltuielile sumare anuale privind crearea și exploatarea produsului informatic pe durata normativă T^N de recuperare a investițiilor și se calculează conform formulei [15, p. 73; 10, p. 104]:

$$C^{EN} = C^P T^N + I^C. \quad (19)$$

Comparând expresiile (18) și (19), se poate ușor observa că are loc relația

$$C^{EN} = C^E T^N. \quad (20)$$

În cazul unor cheltuieli de producție anuale diferențiate în timp, se poate folosi indicele **cheltuieli totale cu proprietatea** (Total Cost of Ownership – TCO, *eng.*), propus în 1987 [9]. Acesta include toate cheltuielile cu produsul sau serviciul respectiv pe perioada D de folosire a acestuia. Uneori, îndeosebi în scopul identificării posibilităților de reducere a costurilor, TCO este folosit în calitate de cost total anual de operare cu produsul. Alteori, pentru compararea de proiecte de investiții, TCO se calculează pe o perioadă dată de timp, de exemplu, de trei sau cinci ani. Tot în acest scop poate fi utilă folosirea indicelui TCO anual mediu (TACO) – toate cheltuielile anuale medii cu produsul pe perioada D de folosire a acestuia.

La folosirea ca moment de referință a momentului de începere a lucrărilor asupra proiectului cu durata τ de însușire a investițiilor și durata D de folosire a produsului/serviciului și $L = \tau + D$, valoarea TACO = TCO/D se calculează conform formulei

$$TACO = \frac{1}{D} \left(\sum_{t=1}^{\tau} \frac{I_t^C}{(1+d)^t} + \sum_{t=\tau+1}^L \frac{C_t^P}{(1+d)^t} \right) = \frac{1}{D} (I^C + C^P(L)), \quad (21)$$

unde: d este rata de actualizare, aceasta poate și dependentă de t ; I_t^C – volumul de investiții cu proiectul, iar C_t^P – cheltuielile de producție cu produsul în anul t ; I^C – volumul total de investiții actualizat; $C^P(L)$ – cheltuielile de producție actualizate totale cu produsul pe perioada L .

La compararea alternativelor de soluții, este mai convenabilă alternativa pentru care valoarea indicilor C^{EN} , TCO sau TACO este mai mică.

O MODALITATE DE ANALIZĂ COMPARATIVĂ A INDICILOR

După cum a fost menționat mai sus există cazuri de situații Pareto în aplicarea indicilor: conform unor indici de preferat este un proiect, iar conform altor indici de preferat este un alt proiect. În asemenea situații, se pot folosi metodele de optimizare policriteriale. De exemplu, indicilor li se poate atribui o pondere în criteriul generalizat. Pot fi folosite și alte căi. Totodată, în ce bază ar fi fost cazul de atribuit ponderile în cauză. Una din soluții ar fi calcularea ponderilor în baza simulării informatice pe o multitudine de situații ce țin de o anumită clasă.

CONCLUZII

În procesul determinării eficienței proiectelor de investiții în informatizare trebuie profund conștientizată importanța indicilor de eficiență a proiectelor de informatizare. În acest context, sunt analizați cei mai folosiți în practică indici de estimare a eficienței proiectelor de investiții în informatizare, dar pentru a extinde rezultatele teoretice în domeniu cercetat sunt oportune în domeniul dat simulările informatice.

Astfel, cercetarea comparativă prin simulare informatică a indicilor de estimare a eficienței proiectelor de investiții în informatizare va extinde rezultatele teoretice cunoscute în domeniu, îndeosebi prin caracteristici stocastice respective. De remarcat, că doar în baza calculelor obținute prin simulare, se preconizează ordonarea indicilor în cauză după preferința folosirii, în funcție de domeniul de aplicare și doar astfel va fi posibilă determinarea indicilor preferabil de folosit în situații și proiecte concrete și, respectiv, vor fi elaborate recomandările de rigoare.

REFERINȚE

1. OECD Digital Economy Outlook 2015. – Paris: OECD Publishing, 2015. (<http://dx.doi.org/10.1787/9789264232440-en>, accessed 13.06.2017).
2. Абрамов С.А. Экономическое обоснование автоматизации обработки информации. – Москва: Статистика, 1974.
3. Bolun, I.; Costas, I.; Gameşchi, A. et al. Elaborarea tezelor de licență la specialitatea "Cibernetică și informatică economică". – Chișinău: Editura ASEM, 2001. – 62 p.
4. Albu, S.; Capsîzu, V.; Albu, I. Eficiența investițiilor: Curs universitar. – Chișinău: CEP USM, 2005. – 138 p.
5. Bragg S.M. Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2006
6. Виленский, П.Л.; Лившиц, В.Н.; Смоляк, С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов. – Москва: Дело, 2004.
7. Есипов, В.Е.; Маховикова, В.А.; Бузова, В.В. и др. Экономическая оценка инвестиций. – Санкт-Петербург: Вектор, 2006.
8. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов. – Москва: Экономика, 2000.
9. Kirwin, B. TCO (total cost of ownership) is a holistic assessment of IT costs over time (<http://amt.gartner.com/TCO/MoreAboutTCO.htm>, accessed 26.04.2006).
10. Romanu, I.; Vasilescu, I. Eficiența economică a investițiilor și a capitalului fix. – București: ASEB, 1993.
11. Модин, А.А.; Яковенко, Е.Г.; Погребной, Е.П. Справочник проектировщика АСУ. – Москва: Экономика, 1978. – 583 p.
12. Baker, S.L. Perils of the Internal Rate of Return. 2000 (<http://hspm.sph.sc.edu/COURSES/ECON/invest/invest.html>, accessed 24.04.2006).
13. Gibson, John E. et al. How to do a system analysis: primer and casebook. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. – 2017.
14. Botnari, N. Finanțele întreprinderii. – Chișinău: Editura ASEM, 2006.
15. Albu, I.; Todiraș, S. Investiții. Evaluarea proiectelor. – Chișinău: CEP USM, 1998.
16. Oprean, D.; Racovițan, D.; Oprean, V. Informatica de gestiune și managerială. – Oradea: Eurounion, 1994.
17. SNC 3. Componenta consumurilor și cheltuielilor întreprinderii. Monitorul Oficial al Republicii Moldova no. 88-91, Dec. 30, 1997.
18. Bolun, Ion. Efficiency of investments in informatization. Saarbrücken: Scholars' Press, 2017. - 218 p.
19. Bolun, Ion. Propunere de proiect științific „Analiza comparativă a criteriilor de eficiență a investițiilor în informatizare”. – Chișinău, ASEM, 14 februarie 2018.
20. Prelipcean, G., Fundamente economice ale investițiilor, Ed. Universitară, Suceava, 2000, 33 p.
21. Barcararu, A., Eficiența investițiilor în condiții de risc valutar, Teza de doctorat, ASE București, 2005, 68 p.

ANALIZA METODELOR DE CODIFICARE A SEMNALELOR ÎN REȚELE INFORMATICE

Victor ANDRONATIEV

Academia de Studii Economice din Moldova

Abstract

The evolution of computer networks implies their use in new fields, where it is necessary to increase the speed of data transfer. An important factor in achieving this goal is the encoding of information.

Cuvinte cheie

Analog modulation, digital modulation, physical coding, logical coding, 802.11 modulation, Ethernet encoding.

INTRODUCERE

Rețelele informatice (RI) joacă un rol primordial în societatea modernă, persoanele fizice și întreprinderile depind foarte mult de RI. Oprirea funcționării sau o funcționare rea a rețelei poate duce la pierderi materiale. Pentru multe întreprinderi oprirea funcționării RI înseamnă oprirea lucrului.

Dezvoltarea RI este strâns legată de creșterea numărului de utilizatori și servicii, care este datorată următorilor factori: creșterea numărului de domenii de utilizare a RI, creșterea serviciilor oferite prin Internet, creșterea traficului video, creșterea numărului dispozitivelor conectate la Internet (IoT). Ca rezultat dezvoltarea RI implică creșterea vitezei de transfer date.

La creșterea vitezei de transfer date pot fi utilizate mai multe metode, după cum urmează: folosirea a noi tipuri de cablu, folosirea a noi metode de codificare a semnalelor, folosirea a noi tehnologii, protocoale de rețea. Un rol important aici îl au metodele de codificare a semnalelor, deoarece metodele de codificare pot îmbunătăți siguranța transferului datelor prin micșorarea atenuării semnalelor, distorsiunii și interferenței. Fapt ce duce la creșterea vitezei de transfer date.

MATERIALE ȘI METODE

1. Metode de codificare a semnalelor. Deoarece RI folosesc mai multe medii de transfer date, utilizează un număr mare de echipamente ce diferă prin tip (analog, digital, comutator, router, repetor, etc.), cerințe de utilizare (viteză, siguranță, fiabilitate, temperatură, etc.), utilizare (telefonie fixă, rețele de calculatoare, proces de producție, rețelele operatorilor ISP, linii fără fir, rețele telefonie mobilă, etc.). În continuare, să cercetăm metodele de codificare a semnalelor în dependență de mediul de transfer date, după cum urmează: cablul din cupru, cablul optic, unde radio.

Printre primele medii utilizate în rețele informatice a fost cablul de cupru. În afară de acest fapt, are o largă răspândire, se utilizează în linii telefonice analogice, linii telefonice digitale, linii de televiziune, rețele informatice, etc. Unele tipuri de codificări (modulare, sinonim) se utilizează în mai multe rețele, linii. De exemplu, modulările QAM, QPSK se utilizează în linii telefonice, rețele fără fir, rețele telefonie mobilă.

În linii telefonice analogice se folosește modularea analogică, în linii telefonice digitale se folosește modularea digitală. Exemple de modulări analogice sunt: modularea în amplitudine (Amplitude Modulation, AM), modularea în frecvență (Frequency Modulation, FM), modularea în fază (Phase modulation, PM).

Exemple de modulări digitale sunt: 1. Tehnici de modulație în frecvență FSK (Modulație digitală cu deplasare de frecvență), MSK (Modulație digitală cu deplasare minimă de frecvență), DMSK (Modulație MSK diferențială), GMSK (Modulație MSK generalizată sau gaussiană); 2.

Tehnici de modulație în faza PSK (Modulație digitală cu deplasare de fază), DPSK (Modulație PSK diferențială); 3. Tehnici combinate de modulație QAM (Modulație de amplitudine în cuadratură), QPSK (Modulație PSK în cuadratură), APK (Modulație de amplitudine și fază), ADSL (Modulație multi-tonală discretă), PCM (Pulse Code Modulation, rom: modularea în cod de impulsuri).

În rețele informatice, larg, se utilizează următoarele codificări: fără întoarcere la zero NRZ (Non Return to Zero), NRZI (Not Return to Zero Inverted), întoarcere la zero (RZ), codul de linie AMI (Alternate Mark Inversion), codul de linie bifazic standard (Manchester), codarea 2B1Q, etc.

Prezintă interes ce tip de codare în ce rețele se utilizează, de exemplu: NRZI în rețele Fast Ethernet 100 BaseFx, FDDI; Manchester în rețele Ethernet 10Base5, 10Base2, 10BaseT, 10 BaseFL; Manchester diferențial în rețele de tip Token-Ring; AMI bipolară în transmisia ADSL (Additional Digital Subscriber Loop), B8ZS (Bipolar with 8 Zeros Substitution) în standardul T1, transmisie rapidă de voce, date pe fire torsadate sau cablu coaxial; HDB-3 (High Density Bipolar Order 3) în standardele E1, E3; 4B/5B și NRZI în rețele FDDI, 100Base-X; MLT-3 (MultiLevel Transmission-3) în rețele Fast Ethernet 100BaseTx, 100BaseT4; 8B/10B pentru cabluri optice 1000BASE-X, 10GBASE-X; PAM-5 pentru cablul 1000BASE-T; 64B/66B pentru 10GBASE-R, 10GBASE-W, 10GBASE-T, 25GBASE-R, 40GBASE-R, 100GBASE-R; etc. [2, 4].

În rețele informatice pe lângă codificarea fizică se utilizează și codificarea logică. Codificarea logică se folosește pentru îmbunătățirea codării fizice, printre primele codificări logice se pot menționa: AMI, NRZI și 2Q1B. Codificarea logică inserează unități în secvențe de 0 pentru a evita păstrarea potențialului. Pentru codificarea logică sunt caracteristice două metode: cod redundant (4B/5B, 8B/6T) și scrambling (B8ZS, HDB3).

În cablul optic se folosesc următoarele tipuri de modulare: WDM (Wavelength Division Multiplexer), DWDM- (Dense WDM), etc. Specificul cablului optic este că se folosesc modulări a diferitor caracteristici a luminii: modularea intensității luminoase, modularea fazelor, modularea polarizării, modularea lungimii de undă.

În rețele fără fir, printre primele codificări se pot enumera: codul Gray (infraroșu); FHSS (Frequency Hopping Spread Spectrum, rom: salturi de frecvență într-un spectru larg) folosește 79 de canale, fiecare de 1MHz, începând la nivelul inferior al benzii de 2.4GHz ISM; DSSS (Direct Sequence Spread Spectrum, rom: spectru larg cu succesiune directă) este limitată la 1Mbps sau 2Mbps; OFDM (Orthogonal Frequency Division Multiplexing, rom: multiplexare cu divizare în frecvențe ortogonale) pentru a transmite până la 54Mbps în banda mai largă de 5GHz ISM, este folosit un sistem complex de codificare, bazat pe modularea schimbării de fază pentru viteze de până la 10 Mbps și pe QAM la viteze superioare; HR-DSSS (High Rate Direct Sequence Spread Spectrum, rom: spectru larg cu succesiune directă la rată ridicată) [1, 3].

În particular, în rețele WLAN modularea de bază este OFDM (Orthogonal Frequency Division Multiplexing), care înseamnă că spectrul alocat transmisiei este împărțit în mai multe canale, pe fiecare canal informația fiind modulată în cuadratură, vezi Tabelul 1.

Tablul 1. Unele caracteristici ale specificațiilor 802.11

802.11	Anul lansării	Frecvența GHz	Lățimea de bandă Mbps	Viteza maximă Mbps	Fluxuri MIMO	Metoda de modulare
–	1997	2,4	20	2	1	DSSS, FHSS
a	1999	5	20	54	1	OFDM
		3,6				
b	1999	2,4	20	11	1	DSSS
g	2003	2,4	20	54	1	OFDM, DSSS
n	2009	2,4/5	20	4x72,2	4	OFDM
			40	4x150		
ac	2012	5	20	8x87,6	8	
			40	8x200		
			80	8x433,3		
			160	8x866,7		
ad	2014	2,4/5/60		6912		

2. Exemple de modulare și codificări. După cum am văzut pentru fiecare mediu avem un număr mare de tehnici de codificări. Noi vom examina doar cele mai larg utilizate, cele care au stat la baza apariției rețelelor de diferit tip, cele care ne permit cel mai bine de a înțelege tehnicile de codare.

Transferul de date de la început, rețea ARPANET, anii 60 presupunea transferul de date prin liniile telefonice analogice. Acesta înseamnă că este necesar transferul semnalului digital în analogic și invers, sau altfel spus modularea. Primele metode de modulare erau modularea în amplitudine (AM), modularea în frecvență (FM), modularea în fază (PM). Valorile de 0 și 1 se codificau ca diferite valori de amplitudine, frecvență și fază.

La transferul de date dintre diferite unități a calculatorului, se folosește codificarea binară directă, cu 0 volți pentru un bit 0 și 5 volți pentru un bit 1. În rețele aceasta conduce la ambiguități, problema poate fi rezolvată prin utilizarea valorilor +1V pentru 1 și -1V pentru 0. Dar, această soluție nu rezolvă problema receptorului, deoarece ceasurile diferite pot duce la o desincronizare între emițător și receptor în ceea ce privește granițele biților, în special după un șir lung de 0 consecutivi sau de 1 consecutivi. De aceea în codificarea Manchester și codificarea Manchester diferențială 0 și 1 se codifică ca trecerea de la voltaj mare la mic și invers [3]. Această strategie necesită un echipament mai complex, consumă lățime de bandă dublă dar oferă o mai bună imunitate la zgomot, distorsiuni, etc.

După cum sa menționat codificarea Manchester se folosește în rețele Ethernet de 10 Mbps, iar codificarea Manchester diferențială în rețele de tip Token-Ring. În rețele Ethernet-ul rapid aceste metode nu se folosesc, deoarece consumă lățime de bandă dublă, iar la creșterea frecvenței de la 20 MHz la 125 MHz și pentru detectarea coliziunilor ar însemna micșorarea lungimii cablului torsadat la 10 M, ceea ce este inacceptabil. În rețele Ethernet-ul rapid se folosesc codificările 4B/5B și 8B/6T. Schema 4B/5B este preluată din FDDI și este compatibilă cu el. Fiecare grup de cinci rotații de ceas, generează 32 de combinații. 16 dintre acestea sunt folosite pentru a transmite grupurile de biți 0000, 0001, 0010, ..., 1111. Din restul de 16, unele sunt folosite în scopuri de control, cum ar fi marcarea granițelor cadrelor. Combinațiile folosite au fost alese cu grijă, astfel încât să ofere suficiente tranziții pentru a menține sincronizarea ceasului [1, 4].

REZULTATE ȘI DISCUTII

După cum sa menționat, avem 3 medii de transfer date. Fiecare mediu are avantaje și dezavantaje. În dependență de caracteristicile mediului se folosesc diferite tipuri de codificări. Cablul de cupru este simplu în exploatare, echipamentul ce utilizează acest mediu este ieftin. Dar, cablul este perceptiv la zgomot (interferența), atenuare, distorsiuni, reflexia, dispersia, coliziunea, etc. Zgomotul reprezintă energie nedorită, provenită din alte surse decât transmițătorul (motoare electrice, cablu de tensiune înaltă, câmpului electromagnetic de pe firele vecine etc.). Zgomotul termic este cauzat de mișcarea aleatorie a electronilor prin cablu și nu se poate evita. Atenuarea este pierderea semnalului din cauza distanței mari, de exemplu cablul torsadat standardul pune limita de 100 m. Distorsiunea este modificarea semnalului din cauza atenuării, zgomotului, coliziunilor, etc.

Cablul optic este afectat doar de atenuare, este imun la zgomot, la condițiile din mediul exterior, dar este mai receptiv la efecte mecanice, dar este mai greu în deservire, cere o calificare mai mare a specialiștilor. Cel mai afectat de interferențe este mediul fără fir. În afară de zgomot, atenuare apar noi efecte negative: disipare pe mai multe căi (multipath fading), problema stației expuse (exposed station problem), problema stației ascunse (hidden station problem), etc. Disiparea constă în aceea că semnalul radio poate fi reflectat de anumite obiecte solide și poate fi recepționat de mai multe ori, pe diverse căi. De aceea, tehnicile de codare a semnalului în rețele fără fir se bazează pe două metode: salturilor de frecvență într-un spectru larg (frequency hopping spread spectrum) și spectru larg cu succesiune directă (direct sequence spread spectrum). În afară de aceasta, rețelele fără fir sunt afectate de condițiile climaterice: ploaie, ceață, ninsoare [3].

CONCLUZII

Cunoscând codificările existente, specificul fiecărui mediu de transmisie, plusurile și minusurile diferitor codificări se poate face o alegere mai corectă a metodelor de conectare la rețea. În cazul când vrem să minimizăm costurile putem să alegem cablul de cupru și legătura fără fir. Când avem conexiuni de mare distanță sau un mediu cu mult zgomot, cu interferențe electromagnetice și radio, sau un mediu periculos (toxic, substanțe chimice) alegem cablul optic. Când avem nevoie de securizarea informației alegem legătura prin cablu. În afară de aceasta cunoașterea în detaliu a tehnicilor de codare ne permite să proiectăm noi tehnici de codificare, pentru sporirea vitezei de transfer date.

REFERINȚE

- [1] I. Bolun, V. Andronatiev., 2014, Internet și Intranet, ISBN 978-9975-75-698-3. Chișinău: Editura ASEM.
- [2] A. Tanenbaum, D. Wetherall., 2011, Computer networks, 5th ed. ISBN-13: 978-0-13-212695-3, ISBN-10: 0-13-212695-8.
- [3] J. Kurose, K. Ross., 2013, Computer networking, 6th ed. ISBN-13: 978-0-13-285620-1, ISBN-10: 0-13-285620-4.
- [4] В. Олифер, Н. Олифер., 2016, Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы. Учебник. ISBN 978-5-496-01967-5.

MODEL ȘI ALGORITM STOCASTIC DE PROIECTARE A OFERTEI ÎN SISTEMELE DE PRODUCȚIE ÎN CAZUL CERERII ALEATOARE

**BLANUȚA Ștefan
GODONOAGĂ Anatol**

Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61,
tel. (+373) 22 41 28, www.ase.md
Email: stefan.blanuta@gmail.com
anagodon22@yahoo.com

Abstract. The paper considers some decision-making aspects of the production systems that operate under risk conditions. The risk being conditioned by the random nature of the demand with respect to the offered goods. In order to identify the optimal decision variant, a numerical algorithm based on the generalized gradient method is proposed.

Keywords: Profit, non-differentiable model, algorithm, generalized gradient.

JEL CLASSIFICATION: C02, C61.

Fiecare agent economic, în mod rațional, ține să-și eficientizeze, într-un anumit sens, activitatea sa. Referitor la producătorul care procură resurse pentru a le transforma în anumite bunuri, iar cererea pe piață la aceste bunuri are natură aleatorie, acesta, evident are de suportat anumite riscuri, indiferent ce scop final își propune. În modelul matematic corespunzător se presupune că atât volumele de ofertă a produselor, cât și cantitățile de resurse, care urmează de a fi achiziționate, sunt mărimi deterministe, valorile cărora urmează de a fi calculate reieșind din maximizarea profitului mediu. Totodată, în acest scop, s-a elaborat un algoritm numeric, care ia în considerare preferințele producătorului, dar și comportamentul aleatoriu al cererii. Modelul poate fi utilizat la luarea deciziilor în cadrul sistemelor de producție care se confruntă cu situațiile de risc, destul de frecvente în mediul economic.

Astfel, profitul mediu optimal, pe care l-ar putea obține producătorul, se exprimă în forma:

$$\max_{u,x} [M_y(R(u,x,y))] \quad (1)$$

În [1][2][3] se consideră modele deterministe similare în care decizia tine de determinarea intrarilor și iesirilor sistemelor de producție, cererea la bunuri fiind apriori cunoscută.

Cazul A. Toți factorii de producție sunt procurați de pe aceeași piață și toate bunurile comercializate pe o unică piață. Funcția $R(u, x, y)$ în acest caz are următorul aspect:

$$R(u, x, y) = \sum_{j=1}^n v_j(u_j, y_j) - \sum_{i=1}^m r_i x_i \quad (2)$$

unde: $v_j(u_j, y_j) = c_j \min\{u_j, y_j\} - p_j \max\{0; u_j - y_j\} - q_j \max\{0; y_j - u_j\}$, sau:

$$v_j(u_j, y_j) = \begin{cases} c_j u_j & , \quad \text{dacă } u_j = y_j \\ c_j u_j - q_j (y_j - u_j) & , \quad \text{dacă } u_j < y_j \\ c_j u_j - p_j (u_j - y_j) & , \quad \text{dacă } u_j > y_j \end{cases}$$

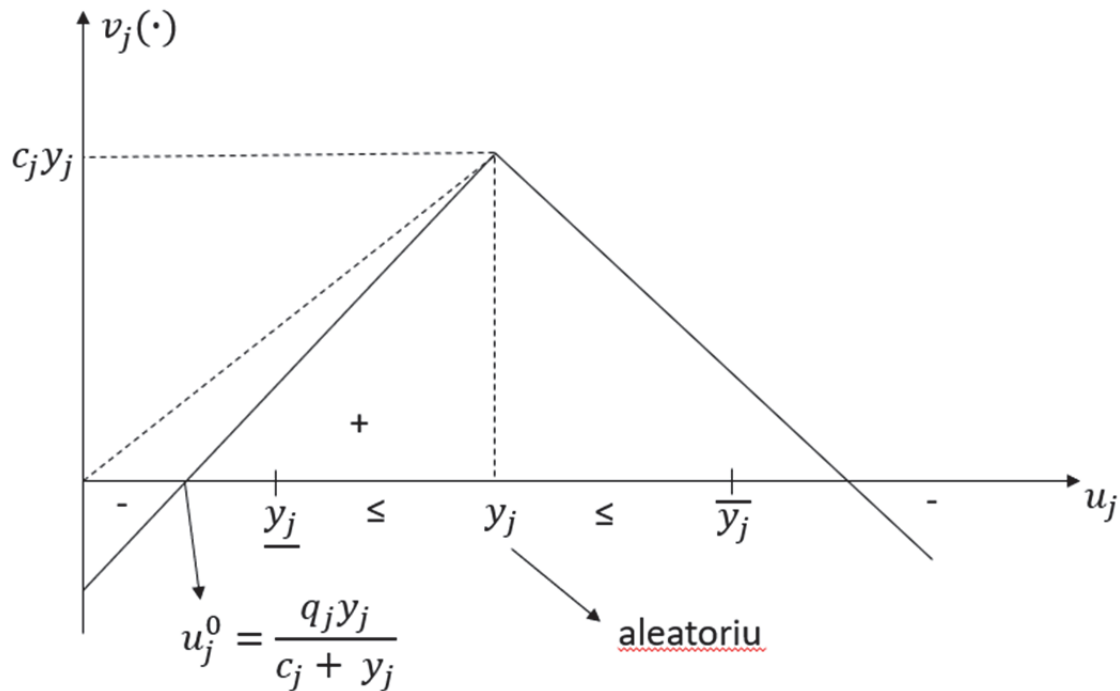

Fig. 1 Reprezentarea grafică a funcției

Remarcă : $v_j(u_j, y_j)$ reprezintă venitul pe care l-ar obține întreprinderea, în condiția că oferă u_j unități de produs de tip j , cererea la acest produs fiind de y_j unități.

Restricțiile modelului sunt cu caracter determinist, și anume:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} u_j \leq b_i + x_i, i = \overline{1, m} \quad (3)$$

$$0 \leq \underline{u}_j \leq u_j \leq \bar{u}_j \quad (4)$$

$$0 \leq x_i \leq \bar{x}_i, \quad i = \overline{1, m} \quad (5)$$

Aici : u_j – variabila de decizie – cantitatea bunului j care urmează de a fi oferită pe piață;

y_j – cererea la bunul j ; c_j – venitul unitar obținut prin comercializarea unei unități de produs j ;

x_i – cantitatea de resurse care urmează a fi procurată; r_i – prețul resursei i ;

a_{ij} – coeficienții tehnologici ; b_i – disponibilul resursei i .

Descrierea succintă a algoritmului de soluționare a modelului (1) – (5). Inițial se definesc funcțiile :

$$\varphi_i(u, x_i) = \sum_{j=1}^n a_{ij} u_j - b_i - x_i, \varphi(u, x) = \max\{\varphi_1(u, x_1), \dots, \varphi_m(u, x_m)\}$$

Se consideră domeniile :

$$U = \{u = (u_1, \dots, u_n): \underline{u}_j \leq u_j \leq \bar{u}_j, j = \overline{1, n}\}, X = \{x = (x_1, \dots, x_m): 0 \leq x_i \leq \bar{x}_i, i = \overline{1, m}\}$$

Algoritmul, în realizarea sa e de natură aleatorie și constă în determinarea a două șiruri vectoriale $\{u^k\}$ și $\{x^k\}$ în conformitate cu următoarele reguli:

$$u^{k+1} = P_U(u^k + h_k g_u^k), \text{ unde } g_u^k = \text{grad } R_u(u^k, x^k, y^k) \text{ dacă } \varphi(u^k, x^k) \leq \delta_k,$$

$$x^{k+1} = P_X(x^k + h_k g_x^k), \text{ unde } g_x^k = \text{grad } R_x(u^k, x^k, y^k) \text{ dacă } \varphi(u^k, x^k) \leq \delta_k,$$

$$u^{k+1} = P_U(u^k - h_k g_u^k), \text{ unde } g_u^k = \text{grad } \varphi_u(u^k, x^k) \text{ dacă } \varphi(u^k, x^k) > \delta_k,$$

$$x^{k+1} = P_X(x^k - h_k g_x^k), \text{ unde } g_x^k = \text{grad } \varphi_x(u^k, x^k) \text{ dacă } \varphi(u^k, x^k) > \delta_k,$$

y^k reprezintă varianta de realizare independentă a cererii y în rezultatul simulării cu numărul k . Referitor la șirurile numerice $\{h_k\}$ și $\{\delta_k\}$ [3], se presupun îndeplinite următoarele condiții :

$$h_k > 0, h_k \rightarrow 0, \delta_k > 0, \delta_k \rightarrow 0$$

$$\sum_{k=0}^{\infty} h_k \delta_k = \infty, h_k / \delta_k \rightarrow 0,$$

respectarea cărora ține să asigure convergența șirurilor $\{u^k\}$ și $\{x^k\}$, descrise anterior, cu probabilitatea 1, către variantele deterministe de output și de input optimal, corespunzător.

Cazul B. Fiecare factor de producție i ar putea fi procurat de pe mai multe piețe dintr-un număr oarecare dat m_i piețe. Produsul de tipul j ar putea fi realizat pe câteva din cele n_j piețe.

Remarcă : m_i și n_j se consideră numere cunoscute.

Cu aceste precizări modelul (1) – (5) de mai sus se prezintă în aspectul (1), (2')– (7') :

$$R(u, x, y) = \sum_{j=1}^n \sum_{l=1}^{n_j} v_j^l(u_j^l, y_j^l) - \sum_{i=1}^m \sum_{s=1}^{m_i} r_i^s x_i^s, \quad (2')$$

$$u = (u_1^1, \dots, u_1^{n_1}; \dots; u_j^1, \dots, u_j^{n_j}; \dots; u_n^1, \dots, u_n^{n_n}), x = (x_1^1, \dots, x_1^{m_1}; \dots; x_i^1, \dots, x_i^{m_i}; \dots; x_m^1, \dots, x_m^{m_m})$$

Restricțiile în modelul nou au următorul aspect :

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} \sum_{l=1}^{n_j} u_j^l \leq b_i + \sum_{s=1}^{m_i} x_i^s, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (3')$$

$$0 \leq \underline{u}_j \leq \sum_{l=1}^{n_j} u_j^l \leq \bar{u}_j, \quad j = \overline{1, n} \quad (4')$$

$$0 \leq u_j^l \leq \bar{u}_j \quad (5')$$

$$0 \leq x_i^s \leq \bar{x}_i^s, \quad s = \overline{1, m_i}; \quad i = \overline{1, m} \quad (6')$$

În mod similar se definesc funcțiile :

$$\varphi_i(u, x_i^1, \dots, x_i^{m_i}) = \sum_{j=1}^n \sum_{l=1}^{n_j} a_{ij} u_j^l - b_i - \sum_{s=1}^{m_i} x_i^s, \quad i = 1, 2, \dots, m$$

Pentru aplicarea algoritmului mai e necesar de a defini suplimentar următoarele funcții :

$$\underline{\Psi}_j(u_j^1, \dots, u_j^{n_j}) = \underline{u}_j - \sum_{l=1}^{n_j} u_j^l$$

$$\bar{\Psi}_j(u_j^1, \dots, u_j^{n_j}) = \sum_{l=1}^{n_j} u_j^l - \bar{u}_j, \quad j = \overline{1, n}$$

Evident, în varianta admisibilă, valorile tuturor acestor funcții trebuie să fie mai mici sau egale cu zero:

$$\underline{\Psi}_j(u_j) \leq 0; \quad \bar{\Psi}_j(u_j) \leq 0, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (7')$$

Pentru rezolvarea modelului (1), (2') – (6') se pot aplica tehnicile din algoritmul cazului A, având totodată în vedere, suplimentar, respectarea restricțiilor (7') cu același plafon de abatere δ_k .

Concluzii: În cazul cererii aleatoare, modelul stocastic abordat în lucrare reflectă un aspect decizional al întreprinderii care activează în condiții de risc. Algoritmul este capabil să soluționeze

probleme reale în care se cunoaște distribuția de probabilitate a cererii, sau un mecanism de simulare a scenariilor independente a factorului de cerere la bunuri.

BIBLIOGRAFIE:

- [1] A. Baractari, S. Blanuța, A. Godonoagă Algorithm for adjusting input and output in a production process. Proceedings of the 18th International Conference on INFORMATICS in ECONOMY (IE 2019) pag 467 - 472 Bucuresti 2019 ISSN 2284-7472
- [2] S. Blanuța, A. Godonoagă Algoritm de ajustare a fluxurilor de intrare si iesire intr-un sistem de productie. Materiale/teze ale conferinței științifice internaționale „Competitivitatea și Inovarea în Economia Cunoașterii” pag 43- 45 Chisinau 2018 E-ISBN 978-9975-75-934-2.
- [3] A. Godonoagă, A. Baractari . Modele economice nediferențiabile . Aspecte decizionale. Editura ASEM, Chișinău 2011. ISBN 978-9975-75-575-7
- [4] Шор Н. З. Методы минимизации недифференцируемых функций и их приложения , Киев , "Наукова Думка" , 1979

STRATEGIILE DIDACTICE UTILIZATE ÎN DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR DE LABORATOR, LA DISCIPLINA INFORMATICA ECONOMICĂ

TEACHING STRATEGIES USED FOR DELIVERING LABORATORY WORK, AT THE ECONOMIC INFORMATION DISCIPLINE

Valentina CAPAȚINA

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005
Telefon: (+37322) 22 41 28; Fax: (+37322) 22 19 68; Pagină web: www.ase.md
Datele de contact ale autorului: tel. (+373) 60145666
email: vcapatina@yahoo.com*

Abstract

The modern teaching process is shaped by the activity of the teachers, of students and the university as a whole, in order to focus on the needs of the students and to ensure a quality education, supported by teaching strategies, in order to acquire relevant skills for the post-graduate activity.

Similarly to the course, the laboratory work represents a foundation form of didactic activity in higher education. The integration of the theoretical-methodological knowledge and of the practical skills of the students in a single process of educational and research activities are obtained within the laboratory hours.

Keywords: *Teaching technologies, interactive teaching strategies, teaching methods, higher education, teaching-learning-evaluation, laboratory work, economic informatics.*

JEL Classification: I2, I23

INTRODUCERE

Evoluția societății în ultimele decenii, marcată fundamental de transformarea ei într-o societate digitală, și-a pus amprenta pe toate subsistemele sale, în acest context, sistemele de învățământ, educația, se află în fața unei provocări capitale: ele trebuie să-și regândească întregul arsenal – *conținuturi, metode, structuri* – prin prisma unor jaloane orientative, deduse din tendințele de dezvoltare a societății.

În societatea modernă informația reprezintă resursa principală, iar cantitatea de informație se află într-o creștere evoluată. Tehnologiile informaționale și de comunicare sunt intens utilizate în toate sferile de activitate ale lumii contemporane, inclusiv în educație și cercetare.

Modernizarea învățământului superior presupune și renovarea metodologiilor de predare tradiționale, adaptându-le la cerințele contemporane, având drept obiectiv principal calitatea instruirii. Acest fapt generează o nouă abordare a strategiilor didactice, modelându-le și completându-le cu noi elemente, modele dinamice și flexibile, conform imperativului. Metodologia didactică trebuie adaptată noilor cerințe și exigențe ale învățământului.

Astfel, se poate spune că *strategiile didactice* constituie "cheia reușitei activității instructiv-educative și elementul ei central" [7].

Strategia didactică reprezintă o structură operațională, angajată la nivelul activității de predare - învățare - evaluare, pentru realizarea obiectivelor pedagogice generale, specifice și concrete ale acesteia, la parametri de calitate superioară [5].

Obiectivul major al pedagogiei active și interactive este de a responsabiliza studentul, de a-l ajuta să se dezvolte, prin recurgerea la practici pedagogice centrate pe activitatea de învățare individuală sau colaborativă. Accentul este pus pe libertatea intelectuală a studentului și pe autonomie, considerate valori fundamentale în educație [6].

Scopul cercetării s-a rezumat la evidențierea eficienței profesionale a cadrului didactic, orientate spre cultivarea cunoștințelor și formarea competențelor studenților, pentru o activitate rezultativă în dezvoltarea unui sistem economic prosper, prin elaborarea unui model pedagogic de predare-învățare-evaluare a cursului universitar *Informatica economică, în cadrul orelor de laborator*.

MATERIALE ȘI METODE

Pornind de la cele menționate mai sus, în lucrarea dată, pentru a oferi o imagine cât mai clară asupra domeniului studiat, am utilizat ansamblul metodelor și procedeele didactice de predare, învățare și evaluare ce formează metodologia procesului de învățământ sau metodologia instruirii.

De asemenea, am utilizat diferite surse de documentare precum manuale, articole din jurnale specializate, lucrări de conferințe, informații ce sunt puse la dispoziția publicului pe site-uri oficiale al instituțiilor în cauză (Republica Moldova, Rusia, România), dar și surse secundare precum literatură de specialitate [3], [5], [7].

Scopul de bază al tuturor reformelor din sistemul educațional, inclusiv a politicii educaționale Strategia „Educația 2020” reprezintă orientarea sistemului de învățământ spre formarea și dezvoltarea competențelor. În acest caz, se va recurge la adoptarea de noi strategii și tehnologii didactice pentru atingerea scopurilor puse și formarea de competențe propuse.

Cadrul didactic plasează accentul nu pe rolul de difuzor de mesaje informaționale, ci pe rolurile de organizator, facilitator și mediator al activităților de învățare. Demersul didactic este conceput astfel încât nu îl mai are în centru pe profesor, ci pe student. Rolul profesorului rămâne unul capital, însă, renunțând la vechile practici educaționale rigide și uniforme, el devine organizator al unui mediu de învățare adaptat particularităților și nevoilor beneficiarilor, facilitând procesul învățării și dezvoltarea competențelor.

Îmbinarea tehnologiilor informaționale și a tehnologiilor educaționale, în procesul de predare-învățare – evaluare, a devenit în ultimele două decenii o prioritate a politicilor educaționale pe toate meridianele lumii întrucât se deschid noi orizonturi pentru practica educației: facilitarea proceselor de prezentare a informației, de procesare a acesteia de către student, de construire a cunoașterii și de implementare în practică [2].

Din perspectiva postmodernismului, categoriile de „tehnologii didactice”, „strategii didactice”, „metode didactice”, „procedee didactice” fac parte din paradigma curriculumului proiectat și realizat în cadrul educațional. Între aceste categorii există raporturi/interacțiuni determinate de statutul și funcțiile acestora [8].

Pentru a realiza un învățământ de calitate și a obține cele mai bune rezultate trebuie să folosim **strategiile didactice** ce reprezintă o *combinare optimă a metodelor* (atât metodele clasice de predare, învățare, evaluare cât și metodele moderne), **procedeele**, **dotarea didactică (mijloacelor didactice)** și a **formelor de organizare a procesului de învățământ**.

Elementele operante și interrelaționale de bază ale procesului de învățământ pot fi exprimate grafic astfel, Fig.1.

Tehnologia didactică – ansamblul structural al strategiilor didactice puse în aplicare printr-o strânsă corelare a acestora cu finalitățile, conținuturile și formele de instruire, dar și o formă specifică și superioară a normativității didactice, ce asigură reglarea și realizarea unui proces de

predare-învățare-evaluare. Ea asigură formarea de competențe transversale, de specializare și generale pe discipline.

Tehnologia didactică se subordonează paradigmei/sistemului didactic. *Tehnologia didactică* se formează din combinarea a două sau mai multe strategii didactice, una dintre care poate fi dominantă și care determină tipologia acesteia. De exemplu, tehnologia instruirii problematizate.

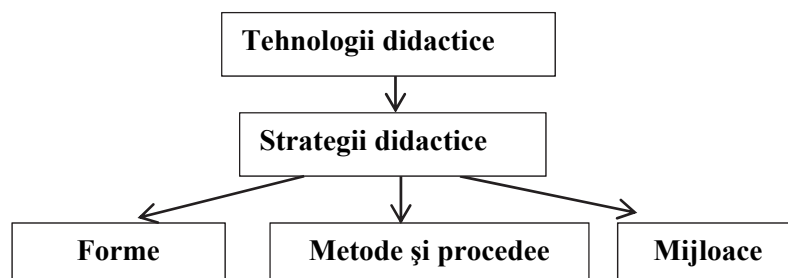

Fig.1 Componentele tehnologiilor didactice ale procesului de învățământ

Strategiile didactice – concept teoretic de abordare a procesului de instruire, dar și un concept practic de combinare a metodelor într-o structură didactică operațională/procedurală.

Strategiile didactice interactive promovează o învățare activă, implică o colaborare susținută între studenți care, organizați în microgrupuri, lucrează împreună pentru realizarea unor obiective prestabilite, au un rol determinant în activitatea instructiv-educativă, fiind prezente în toate etapele *proiectării și realizării* efective a acesteia:

a) în faza proiectării, atunci când profesorul, raportându-se la celelalte componente ale procesului de învățământ (obiective, conținuturi, timp, forme de organizare etc.), elaborează strategia didactică optimă;

b) în faza de desfășurare efectivă a activității – strategia didactică devine un instrument concret care permite realizarea obiectivelor propuse;

c) în faza (auto)evaluării, alături de alte componente ale procesului de învățământ, strategia didactică devine “obiect” al evaluării profesorului, apreciindu-se, în funcție de rezultatele obținute, calitatea acesteia și gradul de corespondență cu finalitățile, conținutul, formele de organizare a procesului de învățământ.

Modalitatea de abordare a procesului instructiv-educativ, prin organizarea eficientă și combinarea optimă a metodelor, mijloacelor, tehnicilor și procedeele didactice, se numește *strategie didactică*.

Strategia didactică poate fi echivalentă cu metoda didactică, în cazul în care ea este orientată spre formarea unei competențe concrete. Ea se subordonează tehnologiei didactice.

Din punct de vedere etimologic, termenul **metodă** derivă din grecescul *methodos*, meta = spre și odos = cale, drum, ceea ce semnifică drumul, calea care se urmează, drumul ce conduce la atingerea obiectivelor educaționale, deci, este calea pe care profesorul o parcurge pentru a da posibilitatea studenților săi să găsească propria cale de învățare [3].

De regulă, atunci când proiectăm o activitate didactică, ne întrebăm care ar fi cele mai potrivite metode. Cum alegem metoda de predare-învățare? “Orice metodă pedagogică rezultă din întâlnirea mai multor factori și, din acest punct de vedere, educația va rămâne mereu o artă: arta de a adapta, la o situație precisă, indicațiile generale date de cărțile de metodologie.”

(Gaston Mialaret).

Metoda didactică este calea ce trebuie urmată, drumul ce conduce la atingerea finalităților preconizate. Ea reprezintă un instrument de învățare, care se constituie dintr-un ansamblu de procedee orientate spre formarea competențelor specifice unității de învățare și competențelor

generale pe discipline (cunoștințelor, capacităților, atitudinilor). Ea se subordonează strategiei didactice și se formează din două sau mai multe procedee. Unele metode pot dobândi trăsăturile unui procedeu în contextul altei metode și invers, un procedeu poate prelua funcția unei metode [8].

Principalele funcții ale metodelor de învățare sunt: *cognitivă* (dirijarea cunoașterii pentru a obține noi cunoștințe); *normativă* (modul de predare-învățare); *motivațională* (de stimulare a interesului pentru învățare); *formativ-educativ-compensatorie* (exersare, antrenare și dezvoltare a proceselor psihice).

Principalele metode de învățare sunt: *expunerea și conversația didactică, demonstrația, observarea, lucrul cu manualul, exercițiul, algoritmizarea, modelarea didactică, instruirea în bază de problemă, instruirea programată, studiul de caz, simularea, învățarea prin descoperire, proiectul de cercetare-studiul individual.*

Combinarea metodelor în cadrul unei strategii didactice este determinată de mai mulți factori:

- tipologia finalităților;
- complexitatea conținuturilor;
- tipologia formelor de organizare a instruirii;
- viziunea didactică a profesorului;
- potențialul metodelor didactice etc.

Metoda se aplică printr-un ansamblu de operații concrete, numite *procedee*.

Procedeul didactic reprezintă o secvență a metodei, un simplu detaliu, o tehnică mai limitată de acțiune, o componentă sau chiar o particularitate a metodei prin care elevii/studentii dobândesc cunoștințe, priceperi, capacități.

Ansamblul metodelor și procedeele didactice de predare, învățare și evaluare formează metodologia procesului de învățământ sau metodologia instruirii.

Sarcinile didactice se realizează cu ajutorul tehnicilor, metodelor și procedeele didactice.

Tehnologiile, strategiile și metodele didactice se realizează în cadrul formelor de organizare a instruirii – cursului, seminarului universitar, lucrărilor de laborator etc. [8].

Crearea situațiilor optime de învățare presupune cunoașterea, selectarea, aplicarea și chiar inventarea unor metode mai eficiente.

Disciplinele de informatică nu dispun exclusiv de metode proprii, ci recurg la adaptarea metodelor de predare de la alte discipline, ținând cont de:

- dinamica conținuturilor și particularitățile metodice ale predării disciplinei,
- individualizarea învățării informaticii, ca disciplină deschisă și dinamică,
- activismul care pretinde o participare prioritară conștientă a studentului la procesul de
- autoinstruire,
- studiul informaticii atât ca disciplină autonomă cât și ca instrument operațional al altor
- discipline.

Formele de organizare a activității didactice (modalități specifice de proiectare a interacțiunii profesor – student: frontală, individuală, pe grupe sau combinată).

Majoritatea metodelor sunt bine cunoscute și descrise în literatura de specialitate. Eficiența unei metode depinde, în mare măsură, de adecvarea sa la situația concretă de învățare.

RESULTATE ȘI DISCUȚII

În urma studiului realizat am reușit să identific și să implementez diverse tehnologii și strategii didactice utilizate de către cercetători din mai multe țări ce impun introducerea în sistemul

de învățământ superior a unor strategii de promovare a creativității, de dezvoltare a unei gândiri divergente, de formare a aptitudinilor de a abstractiza, de a sintetiza etc.

Cadrul didactic competent trebuie să dispună de o receptivitate a celor mai progresiste procedee și metode de predare și să demonstreze un efort continuu spre autodepășire, pentru a face față cerințelor contemporane.

Integrarea cunoștințelor teoretico-metodologice și a abilităților practice ale studenților într-un singur proces de activități educaționale și de cercetare se obțin **în cadrul orelor de laborator**.

Lecția reprezintă o modalitate fundamentală de organizare a activității didactice și de instruire.

O lecție de laborator poate urmări introducerea unor noțiuni noi, consolidarea, sistematizarea sau verificarea unor cunoștințe dobândite anterior. Indiferent de scopul pentru care a fost organizată, lecția de laborator cuprinde trei părți principale:

- a) partea introductivă;
- b) partea efectivă;
- c) partea finală.

Lucrările de laborator sunt o astfel de metodă de predare-învățare, în care studenții, sub îndrumarea unui cadru didactic și conform unui plan prestabilit, efectuează calcule sau îndeplinesc anumite sarcini practice, percep și înțeleg materialul nou (teoretic).

În procesul desfășurării lucrărilor de laborator, *studentul*:

- studiază aplicarea practică a diferitelor procese de învățământ, explorează posibilități de rezolvare în cadrul unei teme concrete, folosind metodele învățate la orele de curs;
- compară rezultatele lucrărilor de laborator realizate cu conceptele teoretice;
- evaluează rezultatele lucrărilor de laborator, aplicabilitatea datelor în practică, ca sursă de cunoștințe științifice/de cercetare.

În unele cazuri, pentru evaluare, studenților li se propune să își susțină activitatea de laborator, în prezența unui anumit public de studenți, precum și să aducă dovezi ale legitimității concluziilor la care au ajuns realizând lucrarea respectivă.

Adesea, susținerea lucrărilor de laborator se realizează în ordinea interacțiunii individuale a studentului cu profesorul. În acest caz, conform rezultatelor studiului, studentul generează un raport (sub forma stabilită sau elaborată independent), care este expedit/prezentat pentru verificare.

Trebuie menționat că, de regulă, finalizarea cu succes a lucrărilor de laborator este un criteriu important pentru promovarea cu brio a examenelor de către studenți. Profesorul ia în considerare posibilitatea de a acorda studenților note mari numai dacă aceștia sunt capabili să ofere rezultate practice ale aplicării cunoștințelor dobândite la cursuri înainte de promovarea examenelor.

Ne vom opri la descrierea doar a unor strategii didactice (model), care devin esențiale în contextul realizării unui curriculum axat pe competențe pentru disciplina *Informatica economică*, în cadrul orei de laborator cu tema: "*Liste de date în mediul MS Excel. Funcții de lucru cu liste de date (Database)*".

În metodologia propusă pentru lucrarea de laborator, au fost identificate următoarele *etape ale lecției*:

- momentul organizatoric;
- reactualizarea cunoștințelor din lecțiile precedente (test online de verificare a cunoștințelor teoretice - Supertest);
- anunțarea temei și a obiectivelor;
- executarea lucrării de laborator (consolidarea materiei studiate la ora de curs/laborator);

- susținerea lucrării de laborator,
- bilanțul lecției și tema pentru acasă.

PROIECT DIDACTIC (model)

Disciplina: *Informatica Economică*

Grupa: *MKL-191*

Data: *26.09.2019*

Lector: *Nume, prenume profesor*

Tipul lecției: *Laborator*

Durata: 90 min

Subiectul: *"Liste de date în mediul MS Excel. Funcții de lucru cu liste de date (Database)".*

Locul de desfășurare: *Laboratorul de informatică, sala 215 - bloc "B"*

Obiectivul-cadru: de a crea la studenți deprinderi practice avansate de lucru în programul MS Excel, axate pe:

- a) Utilizarea noțiunilor însușite legate de aplicația MS Excel (mecanisme de lucru cu celulele, referințele, foile și registrele de calcul);
- b) Cunoașterea tipurilor de date în MS Excel și aplicarea metodele de gestiune a lor;
- c) Definierea corectă a conceptului de formule/funcții în MS Excel și aplicarea în rezolvarea problemelor economice;
- d) **Procesarea datelor dintr-o listă de date MS Excel, utilizând funcțiile Database.**

Obiective operaționale:

- O1 - să utilizeze noțiunile însușite legate de aplicația MS Excel (mecanisme de lucru cu celulele, referințele, foile și registrele de calcul);
- O2 - să definească și să deosebească tipurile și formatele de date introduse în celule;
- O3 - să utilizeze opțiunile de formatare și gestionare a datelor din foile de calcul;
- O4 - să definească corect conceptul de formule/funcții în MS Excel;
- O5 - să enumere și să explice regulile de creare a formulelor;
- O6 - să cunoască și să aplice metodele de inserarea a funcțiilor;
- O7 - să cunoască și să utilizeze *categoriile de funcții MS Excel (matematice, logice, statistice, de căutare, de lucru cu date calendaristice, financiare)* în rezolvarea problemelor economice;
- O8 - să cunoască și să aplice *funcțiile de tip baze de date (Database)* în rezolvarea problemelor economice.
- O9 - să identifice probleme din cadrul altor discipline în care intervin cunoștințe de utilizare a aplicației Microsoft Excel.

Strategii didactice:

1. Principii didactice

- P1. Principiul participării și învățării active;
- P2. Principiul asigurării progresului gradat al performanței;
- P3. Principiul conexiunii inverse.

2. Metode și procedee de învățământ

- M1. Metode de *comunicare orală*: expunerea, conversația euristică, problematizarea, brainstorming-ul, tehnica Profesor-Student (adaptată: student-student), strategii euristice (*evriskein* = a găsi, a descoperi): dialogul și discuția;

- M2. Metode de *acțiune*: exercițiul, învățarea prin descoperire, instruirea asistată de calculator, principiul participării și învățării active, testarea;
- M3. Metoda orientată pe exemple și pe rezolvarea de exerciții în laborator, metoda predării/învățării reciproce (în grup);
- M4. Explicația în etapa de comunicare;
- M5. Învățarea prin descoperire dirijată (rebus *Database*), prin rezolvare de probleme, studii de caz; M6. Conversația (de consolidare) în etapa de fixare a cunoștințelor;
- M7. Feed-back-ul, concluzionarea, evaluarea sumativă, antrenarea și motivarea continuă.

3. Forme de organizare și dirijare a învățării

- F1. Activitate în grup;
- F2. Activitate individuală;
- F3. Frontală;
- F4. Dirijată de profesor sau independentă.

4. Dotare didactică (mijloace didactice)

- D1. Calculatoare cu Office instalat;
- D2. Fișe de lucru – online;
- D3. Suport de curs online;
- D4. *Materiale bibliografice*:

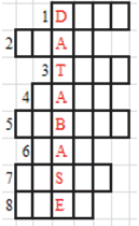
1. V. Capațina, M. Moraru. *Informatica economică, MS EXCEL & MS ACCESS*; Manual, Chișinău, ASEM, 2016, 300 p.
2. V. Capațina, M. Moraru. *Lucrări de laborator și Studiu individual la Informatica economică, Ghid metodic*, Chișinău, ASEM, 2018, 151 p.
3. Maria Boldea, Bogdan Ion Boldea. *EXCEL 2007 Teorie și aplicații*. Editura MIRTON, Timișoara, 2010.

5. Forme de evaluare

- E1. Inițială (întrebări orale);
- E2. Observarea; E3. Lucrul practic interactiv;
- E4. Evaluare continuă pe parcursul lecției prin fișa de lucru.
- E5. Testarea (test docimologic).

Desfășurarea activității

Etapele desfășurării lecției	Obiective vizate	Timpul (min)	Activitatea profesorului	Activitatea studentului	Strategii didactice				
					1	2	3	4	5
I. Momentul organizatoric		2 min	Pregătirea grupei academice pentru ora de laborator: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Salutul; ➤ Verificarea frecvenței; ➤ Crearea unei atmosfere agreabile de lucru; ➤ Verificarea calculatoarelor – dacă sunt în rețea; ➤ Se anunță modul de organizare al activității. 	Studenții salută profesorul și își pregătesc materialele pentru lecție. Studenții verifică dacă este legătură cu server-ul, cu e-mail-ul grupei, transferă fișierul „LABORATOR_nr. 4_Student” pe discul de lucru.		M1	F1 F3	D1 D2 D3	E2
II. Reactualizarea cunoștințelor din lecțiile precedente	O2 O3 O4 O6	10 min	Pentru <i>reactualizarea cunoștințelor dobândite la orele precedente de laborator</i> : <p>a) Se propune un <i>Test docimologic</i> on-line sumativ de tip <i>SUPERTEST</i>.</p> <p>b) Se anunță sarcinile de lucru - <i>reactualizarea cunoștințelor</i> - aplicații din domeniul economic la tema dată.</p> Pentru aceasta se utilizează: <ul style="list-style-type: none"> • Sursa "Lucrări de laborator și Studiu individual la INFORMATICA ECONOMICĂ", Ghid metodic, Lucrarea de laborator nr. 4. • Studenții ce nu dispun de sursa de mai sus, deschid fișierul „Lucrarea de laborator nr. 4”- hiperlegătura. 	Studenții răspund la itemii din test, selectați în mod aleator și rezultatul se afișează în %; conform metodei de evaluare - credite transferabile Studenții lansează MS Excel, deschid fișierul respectiv, proiectează tabelul (lista de date) <i>din figura 1, pag. 2</i> , și execută lucrarea, <i>punctele 1-11</i> .	P1	M2	F2	D2	E5
	O1 O5	25 min	<p>c) Se execută sarcinile din lucrare – conform cerințelor. Sarcini de lucru: <i>p. 1-12-carte, pag. 24-26 și p. 1-11, pag. 1-2, fișierul atașat.</i></p> <p>d) Se adresează întrebări despre: <ul style="list-style-type: none"> • Mecanismele de lucru cu celulele, referințele, foile și registrele de calcul; • Utilizarea formulelor pentru procesarea datelor în MS Excel; Deosebirea tipurilor și formatelor de date introduse în celule; • Enumerarea și explicarea regulilor de creare a formulelor; • Utilizarea opțiunilor de formatare și gestionare a datelor din foile de calcul; • Utilizarea opțiunii AutoFill și inserarea comentariilor în celule; • Utilizarea funcțiilor </p>	Studenții lansează MS Excel, deschid fișierul respectiv, proiectează tabelul (lista de date) <i>din figura 1, pag. 2</i> , și execută lucrarea, <i>punctele 1-11</i> . Adresează întrebări, pentru a înțelege corect unele sarcini. Studenții utilizează adrese relative, absolute, mixte ale celulelor în rezolvarea aplicațiilor. Studenții definesc formulele de calcul și exemplifică fiecare tip de date.	P3		F4	D3 D4	E3
	O2				Studenții utilizează adrese relative, absolute, mixte ale celulelor în rezolvarea aplicațiilor. Studenții definesc formulele de calcul și exemplifică fiecare tip de date.	P1	M6	F3	D1 D2
	O7			Afișează caseta de dialog Format Cells pe ecran, urmăresc opțiunile prezente în casetă, inserează comentarii în celule. Afișează caseta de dialog Format Cells pe ecran, urmăresc opțiunile prezente în casetă, inserează comentarii în celule. Studenții numesc funcțiile corespunzătoare aducând și argumente în susținerea	P2	M4	F4	D3	E1

			(matematice, logice, statistice, de căutare, de lucru cu date calendaristice, financiare, etc.) pentru procesarea datelor. <ul style="list-style-type: none"> • Utilizarea opțiunii AutoFill și inserarea comentariilor în celule; • Utilizarea funcțiilor (matematice, logice, statistice, de căutare, de lucru cu date calendaristice, financiare, etc.) pentru procesarea datelor. 	fiecărui domeniu de utilizare. Afișează caseta de dialog Format Cells pe ecran, urmăresc opțiunile prezente în casetă, inserează comentarii în celule. Studenții numesc funcțiile corespunzătoare aducând și argumente în susținerea fiecărui domeniu de utilizare.					
III. Anunțarea temei și a obiectivelor	O7 O4 O8 O9	2 min	Anunțarea temei noi: "Liste de date în mediul MS Excel. Funcții de lucru cu liste de date (Database)". precizarea scopului și obiectivelor ce vor fi atinse pe parcursul orei de laborator. Funcții Database -manual, pag. 61 – 64.	Studenții ascultă și adresează întrebări, își notează titlul lecției, lucrează cu manualul.	P1 P2	M1 M4	F1 F2	D1 D2 D3 D4	E1
IV. Predarea temei noi	O7 O8 O9	20 min	Pentru a explica tema nouă: Se propune un joc de cuvinte (joc didactic), "Rebus" care conține termeni din orele precedente de laborator/prelegeri. Rebus_Database.jpg 1. Numiți funcția ce returnează valoarea datei ca număr serial. 2. Valoarea maximă a valorilor dintr-un câmp specificat se calculează utilizând funcția ... 3. Funcția predefinită YEAR face parte din grupul funcțiilor Date & ... 4. O componentă a ferestrei Excel este ... de meniu. 5. Utilizând combinația de taste CTRL F1, putem exclude sau reafișa ... (denumire în limba engleză). 6. Cum se numește funcția ce returnează ziua, ca număr serial între 1 și 31.. 7. O colecție de date, stocate într-o foaie de calcul, structurate în coloane și linii se numește ... Cum se numește funcția care extrage o singură înregistrare ce îndeplinește criteriile stabilite?	Studenții discută în echipă, pun întrebări reciproc și cer explicații suplimentare. Studenții găsesc soluțiile definițiilor propuse, consultându-se cu colegii de grup-scriu pe calculator.	P1 P2	M1 M7 M2		D1 D2	E5

			8. Valoarea maximă a valorilor dintr-un câmp specificat se calculează utilizând funcția ... a) La rezolvarea jocului se obține noțiunea „DATABASE” ce se va utiliza la rezolvarea aplicațiilor din tema nouă (<i>Funcții Database</i>).						
	O6 O4 O3		Profesorul explică în ce constă realizarea lucrării de laborator cu tema anunțată, <i>continuarea îndeplinirii lucrării de laborator, punctele 12-17, pag. 2</i> , (fișierul atașat). b) Se anunță care funcții Database sunt utilizate în rezolvare sarcinilor de mai sus: DSUM, DCOUNT, DGET-celelalte se vor aplica în mod analogic în lucrul independent. c) Se propune lucrul cu manualul: Funcții Database -manual, pag. 61 – 65. Profesorul supraveghează, face sugestii și intervine dacă este cazul.	Studentii enumeră <i>funcțiile din categoria Database</i> , explică sintaxa unei funcții bază de date (ex.: DSUM) și le aplică în rezolvarea problemei economice pe cele necesare. Studentii realizează aplicațiile din fișa de lucru împreună cu profesorul. Studentii lucrează cu manualul, aplică funcțiile Database la rezolvarea aplicației propuse.	P3 P3	M3 M4 M6	F2 F3 F4	D3 D4	E2 E3 E4
V. Consolidarea materiei studiate la ora de laborator	O1 O2 O3 O6	28 min	Pentru consolidarea cunoștințelor la tema studiată se propune suplimentar lucru diferențiat după <i>principiul asigurării progresului gradat al performanței</i> . a) Se propun <i>fișe</i> - electronic/listat: <u>Sarcini fișe Firma-agro Valoare.docx</u> <u>Sarcini fișe Firmă-agro Valoare.xlsx</u> , <i>Pag. 3-4, lucrarea de laborator. Suplimentar</i> - pentru studenții capabili de performanță se propune <i>Varianta I, fișa 1-2</i> , iar pentru ceilalți <i>Varianta II, fișa 1-2</i> , (studenții își aleg varianta potrivită). b) Fiecare student va expune o concluzie.	Interacțiune cu studenții în rezolvarea exemplilor și aplicațiilor propuse (rezolvarea unor probleme economice în MS Excel). Studentii calculează valorile câmpului Preț inițial (VLOOKUP), apoi aplică funcțiile Database. Studentii argumentează apartenența studiilor de caz prezentate la un anumit tip de funcții Excel și realizează aplicațiile din fișa de lucru împreună cu profesorul. Studentii își expun concluziile la tema abordată la ora de laborator.	P1 P2 P3	M1 M2 M3 M6 M7	F1 F2	D1 D2 D3 D4	E1 E2 E3 E4
VI. Bilanțul lecției și Tema pentru acasă	O7 O8		Profesorul determină gradul de îndeplinire a obiectivelor lecției, apreciază activitatea grupei și a studenților care s-au evidențiat. Evaluează performanțele. Anunță notele.	Studentii ascultă	P3	M1 M6	F1 F2	D1	E2 E5

		<p>Tema pentru acasă: Tema pentru acasă:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Studiați, tema 2 - Liste de date în mediul MS Excel, manual, pag. 67-112 sau suport de curs online, propus de profesor Prelegerea_2_2019_STUDENT.docx 2. Lucrați în fișierul pentru studiul individual STUDIUL INDIVIDUAL_2019-2020_Portofoliu.docx: <ul style="list-style-type: none"> punctul A (tot); punctul B (3); de prezentat profesorului. 3. Suportul de curs, conținutul lucrării de laborator și alte materiale suplimentare vor fi puse online la dispoziția studenților - în variantă de curs online. 	<p>Studenții notează tema pentru acasă</p>		M4		D2 D3 D4	
--	--	--	--	--	----	--	----------------	--

CONCLUZII

Integrarea componentelor educaționale ale strategiilor didactice trebuie să reflecte obiectiv calea pe care o parcurg cei doi subiecți, cadrul didactic și studentul în obținerea rezultatelor programate, prin transferul de cunoștințe.

Derivarea unor noi procedee de învățare trebuie să deschidă maximal potențialul studentului, care cu aptitudini aplicative ar demonstra capacități educaționale pentru a realiza un învățământ de calitate.

Laturile componente ale procesului de învățare-predare nu pot fi izolate, dar fiind armonizate organic formează un proces constitutiv de parteneriat în educație, care contribuie la modelarea personalității studentului, care de fapt este pilonul rezultativ al procesului.

Strategia didactică este necesară în orice act pedagogic, ocupând un loc central în cadrul activității didactice, deoarece *proiectarea și organizarea lecției se realizează în funcție de decizia strategică a cadrului didactic*. De alegerea ei depinde reușita activității didactice.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Capașina, Valentina, Moraru, Maria. *Proiectarea didactică în predarea – învățarea informaticii economice. Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii*: conf. șt. intern. Ch.: ASE, 2017, Nr. 1(310) / 2010 / ISSN 1857-064X.
- [2] Capașina, Valentina, Moraru, Maria. *Integrarea tehnologiilor informaționale și comunicaționale în procesul instructiv-educativ*. In: *25 de ani de reformă economică în Republica Moldova: prin inovare și competitivitate spre progres economic*: conf. șt. intern. 23-24 septembrie 2016, Ch.: ASE, 2016, vol.VI, pp.99-104. ISBN 978- 9975-75-842-0.
- [3] Cerghit, I. *Metode de învățământ*. Iași: Ed.Polirom, 2008, 320 p.
- [4] Crenguța- Lăcrămioara Oprea, *Strategii didactice interactive*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A.,București, 2006, p. 49.
- [5] Cucoș C., *Pedagogie*, Iași: Polirom, 2006, pp.286-287, 322 p.
- [6] Stanciu, M. *Didactica postmodernă*. Suceava: Editura Universității din Suceava, 2003.
- [7] Маковкина Л. Н., Сорокина Е. И., Сыроежкина Д. В. *Значимость лабораторно-практических работ в учебном процессе [Текст] // Педагогика сегодня: проблемы и решения: материалы III Междунар. науч. конф.* (г. Казань, март 2018 г.). — Казань: Молодой ученый, 2018.
- [8] <https://mecc.gov.md> > cadrul_de_referinta_curriculumului_universitar2015.

PARTICULARITĂȚI DE SOLUȚIONARE A MODELULUI MONOPOLIST ÎN CONDIȚII DE INCERTITUDINE

PARTICULARITIES OF SOLVING THE MONOPOLY MODEL UNDER UNCERTAINTY

PhD candidate Lilian GOLBAN, AESM,

golban.lilian@gmail.com

Assoc. Prof., PhD Anatol GODONOAGĂ, AESM,

anagodon22@yahoo.com

Academy of Economic Studies of Moldova,

61 Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni St, Chișinău, Moldova, Republic of,

tel. (+373) 22 41 28

Abstract. În acest studiu se propun două modele decizionale pentru analiza și soluționarea problemelor de producere în cazul piețelor monopoliste, considerând că comportamentul consumatorului este unul incert, iar cererea nu poate fi determinată apriori, cunoscând doar careva situații posibile de manifestare a cererii.

Cuvinte cheie: monopol, criterii de decizie, funcția regretelor, stări ale naturii, incertitudine.

JEL CLASSIFICATION: C02, C61.

INTRODUCERE.

În dependență de caracteristicile competiției, o piața de desfacere poate fi structurată diferit. La o extremă se plasează concurența perfectă, unde sunt prezenți mai mult producători și consumatori, iar activitatea este determinată de reguli foarte stricte și clare, fără bariere de acces sau părăsire a pieței. Piața monopolistă există atunci când se înregistrează un singur producător și mai mulți consumatori.

Monopolurile sunt caracterizate de o absență a competiției economice în producerea bunurilor sau prestarea serviciilor, precum și de lipsa altor bunuri substituibile. Astfel, un singur producător deține controlul stabilirii prețului pentru produsele oferite pieței. Un monopolist are posibilitatea să fixeze cu cât va comercializa un produs, iar apoi să se aprecieze și ce cantitate urmează să fie comercializată. Pentru situațiile când monopolistul activează în condiții de incertitudine (iar aceasta este dată de faptul că prognozele unor rezultate nu sunt exacte și pot varia pe un anumit interval, valoarea riscului nu poate fi nicidecum cuantificată, iar același profit nu mai poate fi garantat, indiferent de cantitatea ori prețul ales), se poate constata că cererea, ca și componentă a formării profitului, reprezintă o valoare aleatorie, dependentă inclusiv și de felul cum producătorul monopolist stabilește quantumul comercializării produsului sau serviciului[1].

Deoarece incertitudinea este cea mai frecventă întâlnită stare în majoritatea sistemelor economice, este actual să se analizeze cum monopolistul își va construi deciziile, înainte de a garanta o oarecare ofertă. La prima vedere, s-ar putea considera că producătorul monopolist ar putea să producă o cantitate mare pentru un produs, fiind sigur că consumatorii vor fi receptivi și astfel se va asigura un extra profit. Dar, există șanse ca acest produs să nu se bucure de o popularitate atât de mare, iar așteptările producătorului să fie departe de cele prognozate. Dacă producătorul privește situația dintr-o altă extremă, și dorește să fie extrem de precaut, el ar putea decide, evident, să emită pe piață o cantitate mai mică. În situația în care piața nu va fi acoperită, atunci se va înregistra o pierdere a posibilului profit din neoferirea unei cantități suficiente cererii efective a pieței[2,3].

Astfel, ar fi logic să fie analizate criteriile decizionale noi de proiectare a deciziilor în condiții de incertitudine, nefiind posibil de apreciat probabilitatea manifestării stărilor naturii.

MATERIALE ȘI METODE.

Există câteva strategii de gestionare a comportamentului producătorului monopolist. Una dintre ele presupune maximizarea profitului, prin determinarea unei anumite norme de producție și comercializarea ei la un preț mai mare decât costul de producere a acesteia[3].

Fie că se consideră o situație decizională a activității de producere în condiții de monopol, exprimată în forma:

$$R(x, y, Y) = \sum_{j=1}^n [c_j(y_j) \cdot \min\{y_j, Y_j\} - p_i \cdot \max\{0, y_j - Y_j\}] - \sum_{i=1}^m q_i \cdot x_i \quad (1)$$

cu respectarea următoarelor restricții:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} y_j \leq b_i + x_i, \quad i = \overline{1, m} \quad (2)$$

$$y = (y_1, \dots, y_j, \dots, y_n) \in D_y = \{y \in E^n : \underline{y}_j \leq y_j \leq \overline{y}_j, j = \overline{1, n}\} \quad (3)$$

$$Y = (Y_1, \dots, Y_j, \dots, Y_n) \in D_Y = \{Y \in E^n : \underline{Y}_j \leq Y_j \leq \overline{Y}_j, j = \overline{1, n}\} \quad (4)$$

$$x = (x_1, \dots, x_i, \dots, x_m) \in D_x = \{x \in E^m : \underline{x}_i \leq x_i \leq \overline{x}_i, i = \overline{1, m}\} \quad (5)$$

$R(x, y, Y)$ - profitul producătorului monopolist;

y_j - volumul ofertei;

Y_j - volumul cererii la bunul j , $j = \overline{1, n}$;

x_i - cantitatea de resurse i , ce urmează a fi achiziționată la prețul q_i , $i = \overline{1, m}$,

b_i - disponibilul resurselor i , care se află în posesia producătorului monopolist.

Se consideră că prețul la bunul j , $c_j(y_j)$, descrește liniar în raport cu y_j :

$$c_j(y_j) = \overline{c}_j - (\overline{c}_j - \underline{c}_j) \cdot (y_j - \underline{y}_j) / (\overline{y}_j - \underline{y}_j) \quad (6)$$

Unde: \underline{c}_j - limita inferioară a prețului,

\underline{y}_j - limita inferioară a volumului cererii,

\overline{c}_j - valoarea maximă a prețului,

\overline{y}_j - valoarea maximă a volumului cererii.

Asemenea situațiilor decizionale clasice, se vor analiza două criterii decizionale și anume:

- Criteriul pesimist, sau criteriul Wald[4];
- Criteriul regretelor, sau criteriul Savage[4].

Criteriul "WALD" sau criteriul pesimist.

Conform acestui criteriu, pentru modelele de producție, scopul decidentului este să identifice cea ofertă care i-ar oferi un profit maxim pentru condițiile cele mai nefavorabile. Varianta optimă care determină profitul maxim, după Wald, se identifică conform următoarei reguli:

$$R_W(x, y) = \min_Y R(x, y, Y) \rightarrow \max_{(x, y)}, \quad (7)$$

unde Y - domeniul determinat de restricția (4).

Funcția $R_W(x, y)$ are proprietatea să fie concavă în raport cu setul (x, y) pe domeniul $D_x \times D_y$.

Utilizând metoda gradientului generalizat [5,6], se va construi un algoritm care urmează să soluționeze problema de maximizare a funcției $R_W(x, y)$ pe $D_x \times D_y$.

Inițial, se definesc funcțiile de forma :

$$\Phi_i(x_i, y) = \sum_{j=1}^n a_{ij} y_j - b_i - x_i, \quad i = \overline{1, m}; \quad (8)$$

$$\Phi(x, y) = \max\{\Phi_1(x_1, y), \dots, \Phi_m(x_m, y)\} \quad (9)$$

Pentru fiecare $k = 0, 1, \dots$, se lansează un proces de calcul iterativ, care constă în construirea a două șiruri de vectori $\{y^k\}$ și $\{x^k\}$ în conformitate cu regulile:

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^k, y^k) \leq \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} y^{k+1} = P_{D_y}(y^k + h_k \cdot g_y^k), \text{ unde } g_y^k = \text{grad}R_y(x^k, y^k, Y^k), \\ x^{k+1} = P_{D_x}(x^k + h_k \cdot g_x^k), \text{ unde } g_x^k = \text{grad}R_x(x^k, y^k, Y^k). \end{array} \right\}, \quad (10)$$

$$\begin{aligned} (\text{grad}R_y(x^k, y^k, Y^k))_j &= c_j(y_j) \cdot \min\{y_j; Y_j\} + \begin{cases} c_j(y_j), & \text{dacă } y_j \leq Y_j \\ 0, & \text{dacă } y_j > Y_j \end{cases} - \begin{cases} p_j, & \text{dacă } y_j > Y_j \\ 0, & \text{dacă } y_j \leq Y_j \end{cases} = \\ &= \begin{cases} c'_j(y_j) \cdot y_j + c_j(y_j) - 0, & \text{dacă } y_j \leq Y_j, \\ c'_j(y_j) \cdot y_j + 0 - p_j, & \text{dacă } y_j > Y_j. \end{cases} \end{aligned} \quad (11)$$

$$c'_j(y_j) \cdot y_j = -(c_j - \underline{c}_j) / (\overline{y}_j - \underline{y}_j), \quad (12)$$

$$(\text{grad}R_x(x^k, y^k, Y^k))_i = -q_i, \text{ unde } i = \overline{1, m}. \quad (13)$$

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^k, y^k) > \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} y^{k+1} = P_{D_y}(y^k - h_k \cdot g_y^k), \text{ unde } g_y^k = \text{grad}\Phi_y(x^k, y^k), \\ x^{k+1} = P_{D_x}(x^k - h_k \cdot g_x^k), \text{ unde } g_x^k = \text{grad}\Phi_x(x^k, y^k). \end{array} \right\}, \quad (14)$$

$$(\text{grad}\Phi_y(x^k, y^k))_j = a_{i^k j}, \quad i^k = \{1, 2, 3, \dots\} : \Phi_{i^k}(x_{i^k}^k, y^k) = \max\{\Phi_1(x_1^k, y^k), \dots, \Phi_m(x_m^k, y^k)\}, \quad (15)$$

$$(\text{grad}\Phi_x(x^k, y^k))_i = \begin{cases} -1, & \text{dacă } i = i^k \\ 0, & \text{dacă } i \neq i^k \end{cases}. \quad (16)$$

În acest caz, Y^0 - un element arbitrat din D_y (de exemplu, generat aleatoriu). Y_j^0 - uniform repartizat pe $[\underline{Y}_j \leq Y_j \leq \overline{Y}_j]$.

Pentru fiecare $k \geq 1$, elementul Y^k se determină astfel:

$$Y^k = \left\{ \begin{array}{l} Y^{k-1}, \text{ dacă } R(x^k, y^k, Y^{k-1}) \leq R(x^k, y^k, \bar{Y}^k) \\ \bar{Y}^k, \text{ dacă } R(x^k, y^k, Y^{k-1}) > R(x^k, y^k, \bar{Y}^k) \end{array} \right\}. \quad (17)$$

Aici \bar{Y}^k reprezintă elementul din D_Y generat aleatoriu la iterația k în conformitate cu legea de distribuție $p(dY)$ (care, de exemplu, ar putea fi repartiție uniformă pe domeniul D_Y).

Criteriul " SAVAGE " sau criteriul regretelor.

Conform lui Savage[7,8], regretul reprezintă pierderea suportată de către decident prin neselectarea celei mai bune alternative în raport cu realizarea unei anumite stări a naturii. Problema minimizării funcției scop (numită funcția Savage) este:

$$R_S(x, y) = \max_Y \left(\max_{(x,y)} R(x, y, Y) - R(x, y, Y) \right) \rightarrow \min_{(x,y)} \quad (18)$$

Funcția $R_S(x, y)$ este convexă în raport cu (x, y) pe $D_x \times D_y$.

Astfel, în abordarea lui Savage, se consideră următorul algoritm de soluționare a modelului monopolist:

1) În conformitate cu legea de distribuție uniformă pe domeniul D_Y , se generează aleatoriu un set de elemente (acestea reprezintă vectori aleatorii independenți) $Y^1, \dots, Y^l, \dots, Y^L$, fiind privit, în ansamblu, ca un eșantion din mulțimea D_Y .

2) Se consideră L probleme de optimizare, numite probleme interne

$$R^l(x, y) = R(x, y, Y^l) \rightarrow \max_{(x,y)}, \quad l = 1, 2, \dots, L \quad (19)$$

$$R(x, y, Y^l) = \sum_{j=1}^n [c_j(y_j) \cdot \min\{y_j, Y_j^l\} - p_i \cdot \max\{0, y_j - Y_j^l\}] - \sum_{i=1}^m q_i \cdot x_i \quad (20)$$

cu respectarea condițiilor: $\Phi(x, y) \leq 0$; $(x, y) \in D_x \times D_y$

Fie că $(x^*, y^*)^l$ este soluția optimă a problemei $l(l = \overline{1, L})$ și $R^{*l} = \max_{(x,y)} R^l(x, y)$

3) Se consideră următoarea problemă (se va numi și problema externă), care, la drept vorbind, este o aproximare stocastică a criteriului Savage.

$$\bar{R}_S(x, y) = \max_{l \leq l \leq L} [R^{*l} - R^l(x, y)] \rightarrow \min_{(x,y)} \quad (21)$$

4) Se construiesc $L + 1$ șiruri de forma :

$$\{x^{kl}, y^{kl}\}, \quad l = \overline{1, L}, \quad \{x^k, y^k\}, \quad k = 0, 1, 2, \dots, \text{ unde } (x^{0l}, y^{0l}) \text{ și } (x^0, y^0) \text{ sunt apriori determinate}$$

din mulțimea $D_x \times D_y$. Elementele $(x^{0l}, y^{0l}), l = \overline{1, L}, (x^0, y^0)$ se vor numi puncte de start pentru cele $L + 1$ probleme, corespunzător.

5) Se vor determina două șiruri numerice h_k și δ_k :

$$h_k = \frac{H}{(k+1)^\alpha}; \quad \delta_k = \frac{\Delta}{(k+1)^\beta}; \quad h_k, \delta_k > 0; \quad h_k \rightarrow 0; \quad \delta_k \rightarrow 0; \quad \alpha + \beta \leq 1; \quad \sum_{k=0}^{\infty} h_k \delta_k = \infty; \quad h_k / \delta_k \rightarrow 0. \quad (22)$$

Remarca: condițiile de determinare a șirurilor h_k și δ_k sunt aplicabile și pentru criteriul WALD.

6) Fie că sunt deja determinate punctele $\{x^{kl}, y^{kl}\}$, $l=\overline{1, L}$ și $\{x^k, y^k\}$. Următoarele elemente $\{x^{(k+1)l}, y^{(k+1)l}\}$, $l=\overline{1, L}$, $\{x^{k+1}, y^{k+1}\}$ se calculează în felul următor:

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^{kl}, y^{kl}) \leq \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} x^{(k+1)l} = P_{D_x}(x^{kl} + h_k \cdot g_x^{kl}), g_x^{kl} = \text{grad}_x R^l(x^{kl}, y^{kl}), \\ y^{(k+1)l} = P_{D_y}(y^{kl} + h_k \cdot g_y^{kl}), g_y^{kl} = \text{grad}_y R^l(x^{kl}, y^{kl}). \end{array} \right\}, \quad (23)$$

$$(g_x^{kl})_{i=\overline{1, m}} = (\text{grad}_x R^l(x^{kl}, y^{kl}))_{i=\overline{1, m}} = -q_i, \quad (24)$$

$$(g_y^{kl})_{j=\overline{1, n}} = (\text{grad}_y R^l(x^{kl}, y^{kl}))_{j=\overline{1, n}} = \begin{cases} c'_j(y_j^{kl}) \cdot y_j^{kl} + c_j(y_j^{kl}), & \text{dacă } y_j^{kl} \leq Y_j^l \\ c'_j(y_j^{kl}) \cdot Y_j^l + p_j, & \text{dacă } y_j^{kl} > Y_j^l \end{cases}, l=1, 2, \dots, L, \quad (25)$$

$$c'_j(y_j^{kl}) = -(\overline{c}_j - \underline{c}_j) / (\overline{y}_j - \underline{y}_j). \quad (26)$$

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^{kl}, y^{kl}) > \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} x^{(k+1)l} = P_{D_x}(x^{kl} - h_k \cdot g_x^{kl}), g_x^{kl} = \text{grad}_x \Phi(x^{kl}, y^{kl}), \\ y^{(k+1)l} = P_{D_y}(y^{kl} - h_k \cdot g_y^{kl}), g_y^{kl} = \text{grad}_y \Phi(x^{kl}, y^{kl}). \end{array} \right\}, \quad (27)$$

$$(g_x^{kl})_{i=\overline{1, m}} = (\text{grad}_x \Phi(x^{kl}, y^{kl}))_{i=\overline{1, m}} = \begin{cases} -1, & \text{dacă } i=i^k \\ 0, & \text{dacă } i \neq i^k \end{cases}, \quad (28)$$

$$\text{unde } i^k = \{1, 2, 3, \dots\} : \Phi_{i^k}(x^{kl}, y^{kl}) = \max\{\Phi_1(x_1^{kl}, y^{kl}), \dots, \Phi_m(x_m^{kl}, y^{kl})\}$$

$$(g_y^{kl})_{j=\overline{1, n}} = (\text{grad}_y \Phi(x^{kl}, y^{kl}))_{j=\overline{1, n}} = a_{i^k j}. \quad (29)$$

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^k, y^k) \leq \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} x^{k+1} = P_{D_x}(x^k - h_k \cdot g_x^k), g_x^k = \text{grad}_x \overline{R}_S^k(x^k, y^k), \\ y^{k+1} = P_{D_y}(y^k - h_k \cdot g_y^k), g_y^k = \text{grad}_y \overline{R}_S^k(x^k, y^k). \end{array} \right\}, \quad (30)$$

$$(g_x^k)_{i=\overline{1, m}} = (\text{grad}_x \overline{R}_S^k(x^k, y^k))_{i=\overline{1, m}} = q_i, \quad (31)$$

$$(g_y^k)_{j=\overline{1, n}} = (\text{grad}_y \overline{R}_S^k(x^k, y^k))_{j=\overline{1, n}} = \begin{cases} -c'_j(y_j^k) \cdot y_j^k - c_j(y_j^k), & \text{dacă } y_j^k \leq Y_j^k \\ -c'_j(y_j^k) \cdot Y_j^k + p_j, & \text{dacă } y_j^k > Y_j^k \end{cases}, \quad (32)$$

$$\text{unde } l \in \{1, 2, \dots, L\} : R^{lk}(x^{kl}, y^{kl}) - R^{lk}(x^k, y^k) = \max_{l \leq l \leq L} \{R^l(x^{kl}, y^{kl}) - R^l(x^k, y^k)\}$$

$$\text{Aici: } \overline{R}_S^k(x^k, y^k) = \max_{l \leq l \leq L} [R^l(x^{kl}, y^{kl}) - R^l(x^k, y^k)] \rightarrow \min_{(x, y)}. \quad (33)$$

$$\otimes \text{dacă } \Phi(x^k, y^k) > \delta_k, \text{ atunci: } \left\{ \begin{array}{l} x^{k+1} = P_{D_x}(x^k - h_k \cdot g_x^k), g_x^k = \text{grad}_x \Phi(x^k, y^k), \\ y^{k+1} = P_{D_y}(y^k - h_k \cdot g_y^k), g_y^k = \text{grad}_y \Phi(x^k, y^k). \end{array} \right\}, \quad (34)$$

$$(g_x^k)_{i=\overline{1, m}} = (\text{grad}_x \Phi(x^k, y^k))_{i=\overline{1, m}} = \begin{cases} -1, & \text{dacă } i=i^k \\ 0, & \text{dacă } i \neq i^k \end{cases}, \quad (35)$$

$$\text{unde } i^k = \{1, 2, 3, \dots, m\} : \Phi_{i^k}(x_i^k, y^k) = \max\{\Phi_1(x_1^k, y^k), \dots, \Phi_m(x_m^k, y^k)\}$$

$$(g_y^k)_{j=\overline{1, n}} = (\text{grad}_y \Phi(x^k, y^k))_{j=\overline{1, n}} = a_{i^k j}. \quad (36)$$

CONCLUZII.

În condiții de incertitudine, decidentul trebuie să aleagă o oarecare din alternativele existente având doar unele informații cu privire la profitabilitatea lor. În această lucrare se descriu aspectele teoretice ale aplicabilității criteriilor WALD și SAVAGE, ajustate la problema de maximizare a profitului producătorului monopolist, cu utilizarea directă a tehnicii gradientului generalizat. Algoritmii descriși au caracter iterativ, iar particularitatea lor constă în „apropierea”, cu o oarecare aproximație, de vecinătatea soluției optime care să fie admisibilă pentru toate stările naturii incluse în modelul matematic. Algoritmul descris pentru criteriul pesimist, după cum reiese și din numele acestuia, este caracterizat prin oferirea unei soluții care, fiind ulterior aplicată, va garanta decidentului un anumit profit, în pofida realizării chiar și celei mai nefavorabile stări ale naturii. Această abordare ține să asigure producătorul că o eventuală configurație a pieței, chiar și aproape de incertitudine pură, nu îi va genera careva pierderi. Evident că, pentru situațiile când monopolistul tinde să obțină un profit maxim, dar cuantumul regretului să fie minim, este recomandabil să fie aplicat criteriul SAVAGE. Acesta se deosebește de cel al pesimistului, deoarece, scopul problemei este fixat ca fiind minimizarea regretului, care, indirect, presupune construirea ofertei optime care să maximizeze profitul pentru toate stările naturii. Paralel cu soluționarea problemei globale, la fiecare iterație, se soluționează și așa numitele „probleme interne”, care descriu stările naturii considerate, în particular. Această particularitate a algoritmului, grație integrării cu metoda gradientului generalizat, permite construirea unei noi soluții, la fiecare iterație, care se încadrează în domeniul soluțiilor admisibile dar are trendul de a se apropia de vecinătatea foarte apropiată a soluției optime existente. În cazul SAVAGE, rapiditatea generării unei soluții optime depinde de numărul maxim de iterații pentru care se va rula algoritmul, dar, nu mai puțin important, schema automată de modificare a pasului h_k și a pragului de toleranță δ_k . Pragul de toleranță reprezintă aproximația pe care decidentul o poate neglija, dar are rolul de a opri algoritmul în momentul în care ea nu depășește o anumită valoare predefinită. Acest element al algoritmului contribuie la reducerea timpului de obținere a unui răspuns și diminuarea suprasolicitării subsistemului de calcul, pentru atingerea soluției exacte, care, la momentul determinării, poate să nu mai fie actuală.

BIBLIOGRAFIE.

- [1] E. Zabel, "Monopoly and Uncertainty". The Review of Economic Studies Vol. 37, No. 2 (Apr., 1970), pp. 205-219;
- [2] James D. Dana, Jr., "Monopoly Price Dispersion under Demand Uncertainty". International Economic Review Vol. 42, No. 3 (Aug., 2001), pp. 649-670;
- [3] Andrei Gamețchi, Dumitru Solomon, Modelarea matematică a proceselor economice. Editura Evrica, Chișinău – 1998, pp. 164-210, 222-223, 248-253;
- [4] Hamdy A. Taha, Operations research an introduction, 3rd edition. London 1982;
- [5] Шор Н. З., Методы минимизации недифференцируемых функций и их приложения. Киев, „Наукова Думка”, 1979;
- [6] Anatol Godonoagă, Anatolie Baractari, Modele economice nediferențiabile. Aspecte decizionale. Editura ASEM, Chișinău – 2011, pp. 52-100;
- [7] Savage L. J., The theory of statistical decision. J. Amer. Statist. Assoc., 1951, vol. 46, No 1, pp. 55-67;
- [8] Ionescu Gh., Cazan E., Negrușă A., Modelarea și optimizarea deciziilor manageriale. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.

BEHAVIOR OF IDEAL GEODESICS ON HYPERBOLIC 2- MANIFOLDS

Vladimir BALCAN

Academia de Studii Economice a Moldovei, Moldova, Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61,
tel. +373 022 22 41 28, www.ase.md

Abstract

In this paper we review some important results on the behavior of ideal geodesics problem for some hyperbolic 2-manifolds with cusps, and discuss some extension of those results to the case of a hyperbolic surface with genus g and k punctures.

Key words : behavior of geodesics, ideal geodesics, hyperbolic surface with genus g and k puncture, K be method, the method of colour multilaterals

JEL : MSC 53C60,30F60,53C22

1. INTRODUCTION

This paper focuses on the problem of classification of geodesics (behavior) on hyperbolic 2 dimensional manifolds. One of the most important problems in geometry is to find the shortest path or geodesic between the two points. Behavior of geodesics in hyperbolic surfaces has been a fruitful subject of research for many years. Such geodesics are often studied by looking at their lifts in covering spaces of the surface. In section 2 we compute classification of bicuspidal and unicuspidal geodesics on the simplest surfaces. In section 3 we explore a method of colour multilaterals for investigating the behavior of ideal geodesics on hyperbolic 2 dimensional manifolds with cusps.

The following terminology will be used regularly throughout this paper. Let M be a finite area hyperbolic surface. Then M is homeomorphic to a closed surface with finitely many points removed. Each of these points called punctures, has special neighborhoods in M called cusp. A geodesic in a hyperbolic manifold is a locally distance - minimising curve, and is said to be simple if it has no transverse self-intersections (there-fore it is either an embedded copy of \mathbb{R} or an embedded circle) and non simple otherwise. A geodesic on surface M is said to be complete if it is not strictly contained in any other geodesic, i.e., it is either closed and smooth, or open and of infinite length in both directions. Complete geodesics coincide with those which never intersect ∂M . Note that if M is obtained from a compact surface by removing a finite number of points to form cusps then a complete open geodesic on M might tend toward infinity along a cusp. Throughout, we use the term geodesic to refer to a complete infinite geodesic; a geodesic ray is a half-infinite ray; finally, a geodesic arc is a finite segment lying along some geodesic (which we assume to be closed unless otherwise stated).

2. BEHAVIOR OF BICUSPIDAL AND UNICUSPIDAL GEODESICS ON THE SIMPLEST 2 DIMENSIONAL MANIFOLDS

We investigate in detail the global behavior of the ideal geodesics on the simplest hyperbolic surfaces: hyperbolic horn (funnel end), hyperbolic cylinder and parabolic horn (cusp, horn end), or parabolic cylinder [1]. A hyperbolic horn is a two-dimensional manifold, obtained from the strip between the two parallel straight lines of the hyperbolic plane by matching the border lines by shifting (sliding), its axis being parallel to the border lines and beyond the strip between them. The hyperbolic horn, i.e. the factor-space $\mathbb{H}^2 \setminus \Gamma$, is an (open) half of the hyperbolic cylinder. The border circumference does not belong to that half and there for the surface of the hyperbolic horn is incomplete. The funnel is

half of the hyperbolic cylinder, bounded by their closed geodesic. The full funnel continues to flare out exponentially and has infinite area. So, every geodesic curve γ on the hyperbolic horn is of one of the four types: a) there are no closed geodesics; b) there is a geodesic of infinite length, without self-intersections points, and any of its points divides the geodesic into two rays: one ray of finite length and another ray of infinite length; c) there is an infinite geodesic, without self-intersections points and any of its points divides it into two congruent rays; d) there is an infinite geodesic and it has a finite number k of double self-intersection points and they are all divisible by 2. The number k of self-intersection points of an examined geodesic is equal to p . The problem of behavior of a geodesic on a hyperbolic cylinder is solvable. One may define the hyperbolic cylinder as a non-compact two-dimensional manifold obtained from the strip from between the two divergent lines of the hyperbolic plane by identifying the divergent border lines by shift (sliding), its axis being a common perpendicular for the said border lines, its shift being equal to the length of such translation. The factor space H^2/Γ is a some kind of cylindrical surface also called hyperbolic cylinder. The hyperbolic cylinder is the union of two funnels. There are no closed geodesics on the cylinder C (both simple, different from the narrow geodesic core of cylinder and non-simple ones). There are a geodesic without self-intersection points, infinite in both directions (at both ends) on the cylinder. We shall call a parabolic horn (cusp) the two-dimensional manifold obtained from the strip from between the two parallel lines of the hyperbolic plane by identifying the border lines by horocyclic rotation determined by these lines. The parabolic cylinder is a special case (its small end is a cusp, while the "horn" end carries the hyperbolic metric). The study of universal cover of parabolic cusp demonstrates that. So, every geodesic curve γ on the parabolic horn (cusp) is of one of the three types: (simple infinite length, without self-intersection; the geodesic is infinite in both directions (at both ends) and it has only a finite number k of double self-intersection points, in the particular case, both ends of the geodesic can go to the some point at infinity; there are no closed geodesics on parabolic cusp) [2].

3.BEHAVIOR OF IDEAL GEODESICS IN 2 DIMENSIONAL HYPERBOLIC MANIFOLDS WITH CUSPS

Let M be an orientable hyperbolic 2- manifold (surface) with genus g and k punctures and let γ be a geodesic in M . Every hyperbolic surface can be decomposed into "pairs of pants" (Y pieces). Given a surface of genus $g \geq 2$, there are $3g - 3$ simple closed pairwise non-intersecting geodesics which partition the surface into $g - 1$ such pieces. Every pairs of pants is constructed by pasting together the copies of a right-angled geodesic hexagon. There exists a right-angled geodesic hexagon in the hyperbolic plane with pairwise non-adjacent sides of any prescribed lengths. The study of the geodesics on hyperbolic surfaces can be reduced to the study of the curves on a hyperbolic pair of pants. Compact hyperbolic surfaces can be seen as an elementary pasting of geodesic polygons of the hyperbolic plane. Conversely, cutting such a surface along disjoint simple closed geodesics (a partition), one obtains a family of pair of pants (surfaces of signature $(0,3)$), which in turn can be readily cut to obtain a pair of isometric right-angled hexagons. Let M be a surface and let P be a pair of pants. In this paper, we focus on getting the behavior of geodesics on a hyperbolic pair of pants P . As a direct consequence we get the behavior of geodesics on any surface M . We do this as follows. First, there is a unique way to write P as the union of two congruent right-angled hexagons. Take this decomposition. We examining different types of behaviors exhibited by geodesics on a given pair of hyperbolic pants and study infinite simple geodesic rays and complete geodesics. The construction can be extended to the situation when both remaining

boundary components of the pair of pants are represented by cusps. We also allow the degenerate case in which one or more of the lengths vanish (a generalized pair of pants). For the behaviour of the geodesics on the specified fragments (hyperbolic pants, etc.) it is used a certain figure, named in the text of the work *the multilateral*. The sides of this „*multilateral*” (without vertices and angles) are straight lines, tangents (regular) system of circumferences on the hyperbolic plane H^2 . Obviously, the reflections in the sides of the straight lines of this multilateral can cover the whole (entire) hyperbolic plane H^2 . To facilitate the understanding and further description, we agree to call the sides of the six-rectangle (right angled hexagon) black, if they are obtained from boundary geodesic circles of pants, and the other three sides we agree to consider painted in different colours (for example, red, blue and green straight). Exactly, this figure is also called in the work as a multilateral (in contrast to the polygon, the figure has no vertices and angles, hence its name - the multilateral). The study of the behavior of the geodesics in this paper is being carried out gradually, in order of collecting the surface, the reverse order of cutting the surface into fragments (i.e. pants). The surface is cut into typical pieces (for example, on pants or their degenerations, on right hexagons, etc.) and the question of the behavior of the geodesics for each piece is solved on it, and then the result of the investigation returns (by gluing) onto the original surface [3].

With the help of these multilaterals, it is possible to determine the nature of the behavior of the geodesics on the surface, not more complicated than how Artin studied the global behavior of geodesics on hyperbolic surfaces by cleverly encoding geodesics using continued fractions. Any given hyperbolic (closed, i.e., ordinary) surface can be cut into pants and the question is how, when gluing such pants, connect them on a common surface. But it may seem (when gluing of the surface from the pants is not finished yet) that the surface of genus g has also n components (the surface has a geodesic boundary). And, going further, we notice that the boundary of the surface can degenerate: transform into cuspidal ends (cusps) and into conical points. Thus, we arrive at the most general case, the surfaces of the signature (g, n, k) , the preliminary investigation of the behaviour of the geodesics on these pieces. To summarize what has been said, we can conclude that a concrete method of investigating the behavior of the geodesics on hyperbolic 2-manifolds is based on the idea of preliminary research on these pieces (on the set of hyperbolic pants and their degenerations), in the subsequent consolidation of research results using the method proposed in this paper (sometimes called the method of generalized coloured multilaterals). In more detail, the following main results of the study were obtained. A new constructive method for investigating the global behaviour of the geodesics on hyperbolic manifolds (the method of colour multilaterals) is given in this paper [4]. The solution is based on the study of the behavior of the geodesics on the simplest hyperbolic surfaces (hyperbolic pants, degenerate hyperbolic pants, thrice-punctured sphere, etc.), some of which have long attracted the attention of geometers. In this paper is used the K ebe method of geodesic cutting of hyperbolic 2-manifolds into hyperbolic pants with a nonempty boundary (edge). In hyperbolic geometry, hyperbolic right angled hexagons are used as a tool for analysing the behaviour of the geodesic (and surfaces). The discrete group Γ is defined in the usual way via its fundamental domain F (glued from the proper number of right angled hexagons). Hyperbolic pants are the only compact hyperbolic surfaces with a geodesic boundary that can't be simplified by cutting along closed simple geodesics. In fact, any pants with boundary geodesics are uniquely determined by the length of their boundary geodesics, because any hyperbolic right angled hexagon is uniquely defined by three alternating (non-adjacent) lengths of sides that can be arbitrarily set. We consider the universal covering of hyperbolic pants (the hyperbolic plane H^2) and lines that cover a given geodesic. Let it be on H^2 a right angled hexagon H and let H' denote its image

under reflection from the side of δ_{13} . When identifying the corresponding sides δ_{12} and δ_{12} , as well as δ_{23} and δ_{23} of this right angled geodesic octagon, we obtain hyperbolic pants P with boundaries $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$. As the fundamental region for the corresponding pants P we choose this hyperbolic right angled octagon (the double of a right angled hexagon H in the plane H^2). This geodesic right angled octagon is the fundamental domain of the group $\Gamma = \langle t_1, t_2, t_3 \rangle$ generated by hyperbolic translations t_1, t_2, t_3 , (the pants can be obtained by factorizing the hyperbolic plane H^2 by a discrete co-compact group Γ generated by translations t_1, t_2, t_3 , where the translation t_i is determined by the vector $2 \cdot \alpha_i, i = 1, 2, 3$). To describe the behaviour of an arbitrarily given (some) geodesic on hyperbolic pants emanating from the point A in a given direction, we need to consider how the direct, covering this geodesic, behaves on the universal cover of these pants. In other words, how this straight line is located relative to the sides of $\alpha_3, \alpha_1, \alpha_2$ of the hyperbolic right angled octagon (the so-called "colour" straight - blue, green, red). Walking along hyperbolic octagon, we can't cross the boundary components $\alpha_3, \alpha_1, \alpha_2$ ("coloured circumferences"), but we can pass through the sides $\delta_{13}, \delta_{12}, \delta_{23}$ of a hyperbolic hexagon (the so-called "black" sides). Along with the coloured sides, the categories of coloured angles are built. A pair of "adjacent" colour angles uniquely determines the next colour angle with the help of colour (coloured "straight lines - blue, green, red) or with the help of geodesic sides $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$. Suppose, for the beginning, point A is fixed on the surface of hyperbolic pants, and we need to understand how the geodesic's behaviour depends on the direction (from the directing vector emanating from point A). In this situation each side determines the angle of its colour with the vertex in the point A (and the sides parallel to the colour side) and in each category of angles it is uniquely determined which sides $\delta_{13}, \delta_{12}, \delta_{23}$ (or "black" sides) it is necessary to cross to be within the scope of the corresponding colour side. Thus, on hyperbolic pants, the problem of the behaviour of any geodesic passing through a fixed point is uniquely solvable by the algorithm for constructing the corresponding system of coloured angles, and by the sides parallel to the considered side of the generalized multilateral obtained from a right angled hexagon. Thus, *on hyperbolic pants is the problem of the behaviour of any geodesic that passes through a fixed point and is uniquely solvable with the help of the algorithm for constructing the corresponding system of coloured angles, and by the sides parallel to the considered side of the generalized multilateral, obtained from a right angled hexagon.* Further, the concept of the category of angles is introduced, and with the help of these categories an algorithm for recognizing the type of a geodesic is given.

Main results of the present work are as follows. In the work is given a new constructive method (a new approach) for solving the problem of the behavior of geodesic on a arbitrary hyperbolic surfaces of signature (g, n, k) , i.e., method allowing to answer the question about the structure on the global of examined geodesic at its indefinitely extension (geodesics can be extended indefinitely) on both directions. Such a compressed formulated result can be disclosed as follows.

For this purpose, with the help of proposed practical approach at first are studied geodesics at the simplest hyperbolic manifolds : 1) it is solved the problem of the behavior of geodesic on the simplest hyperbolic surfaces (hyperbolic horn; hyperbolic cylinder; parabolic horn (cusp)); 2) it is investigated and described the behavior of the geodesic lines on hyperbolic surfaces of signature $(0,3)$ (hyperbolic pants); it is found special case: behavior of ortho-boundary geodesics and

orthogeodesics, 3) it is investigated and found behavior of the geodesics on compact closed hyperbolic surface without boundaries (borders), (general case). As specific problems are solved the following tasks: 4) there are studied geodesics on hyperbolic surface of genus g and n (non-puncture) boundary holes (geodesic boundaries); it is given characteristics of all possible types of geodesic launched orthogonally from the point of geodesic boundary of the surface, it is described their behavior and general structure; are studied intervals (horocyclic segments) formed by simple - normal geodesics, launched from the selected conical point, cusp or boundary geodesics on hyperbolic surface. 5) a) there are given the characteristics and there are studied properties and types of the geodesics on hyperbolic 1- punctured torus; b) there are studied the geodesics on generalized hyperbolic pants (a sphere with b boundary components and p cusps, with $b+p=3$) The results of the preceding paragraphs have allowed solving the problem of the behavior of geodesic in general case:

REFERENCES:

- [1] Balcan V., "Behavior of geodesics on some hyperbolic surfaces", International conference „Mathematics and Information Technologies”, Research and education (MITRE-2015) Abstract, Chișinău, 2015, p.4-5. ISBN 978-9975-71-144-09.
- [2] Balcan V., "A question about the behavior of geodesic curves on hyperbolic manifolds", International conference „Mathematics and Information Technologies”, Research and education (MITRE-2016) Abstract, Chișinău, 2016, p.5-7. ISBN 978-9975-71-144-09.
- [3] Balcan V., "The global behavior of geodesics on hyperbolic manifolds", Proceedings of the Fourth Conf. of Math. Soc. of Moldova, Ch., 2017, p.189-192. ISBN 978-9975-68-244-2.
- [4] Balcan V., "A new approach to the study of the behavior of geodesics", International conference „Mathematics and Information Technologies”, Research and education (MITRE-2019) Abstract, Chișinău, 2019, p.4-5. ISBN 978-9975-71-144-09.

ESTIMĂRI DE MODEL AL INDICATORILOR MACROECONOMICI AI REPUBLICII MOLDOVA PENTRU PERIOADA 2019-2022

MODEL ESTIMATES OF THE MACROECONOMIC INDICATORS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA FOR THE PERIOD 2019-2022

Zinovia TOACĂ⁵
Zaharia OLĂRESCU⁶

Abstract. Evaluation of the current situation of the national economy and elaboration the forecast of the main macroeconomics indicator for the medium term is the purpose of the paper Estimate of the macroeconomic indicators are carried out under an econometric model, which has the exogenous variables internal and external indicators. This allow to develop a forecast, which takes into account the economic influence of the main partners of the Republic of Moldova and decisions leading to the evolution of such internal indicators as a monetary aggregate M2, exchange rate, interest rate credit. The forecast of rates of economic growth are determined by a possible improvement of the investment climate and the business environment in the Republic of Moldova. The relatively large share of the added value of the agricultural sector in GDP makes the economic evolution of the Republic of Moldova dependent on the climatic conditions

Key words: economic evolution, economic forecasting, econometric model

JEL Classification C01, C51

Introducere. În primul semestru al anului 2019 în majoritatea ramurilor și domeniilor economiei naționale (cu excepția sectorului agricol) s-au înregistrat progrese mai mult sau mai puțin remarcabile. Ca rezultat al condițiilor climatice nefavorabile ale acestui an (seceta, grindina) producția agricolă s-a redus cu 4,2% față de primul semestru a anului precedent, ceea ce a influențat negativ și sectorul industrial, care a consemnat o majorare modestă (+1,3%). Rezultate mai bune față de primul semestru al anului precedent s-au înregistrat în activitatea întreprinderilor de transport (+10,7% la transportul de mărfuri și +10,3% - la parcursul mărfurilor). Comerțul interior cu bunuri și serviciile de piață prestate populației au crescut cu ritmuri și mai mari (+17% a înregistrat comerțul cu amănuntul și +19% - serviciile cu plată prestate populației) ceea ce denotă sporirea continuă a consumului în rezultatul majorării semnificative a salariilor. Însă cele mai spectaculoase rezultate s-au înregistrat în domeniul investițiilor în active imobilizate (+26,8%). susținute atât de investițiile private, cât și publice. Concomitent, spre deosebire de anul precedent comerțul exterior a marcat rezultate mult mai modeste (+3,5% la exportul de bunuri și servicii și +2,6% la import).

Aspectul macroeconomic. Dinamica pozitivă a majorității indicatorilor macroeconomici din primele luni ale anului 2019 în mod natural s-a reflectat și asupra principalului indicator macroeconomic-al Produsului Intern Brut (PIB), care a înregistrat o creștere reală de 5,2%, în

⁵ Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61, tel. (+373) 22 41 28, www.ase.md, email ztoaca@gmail.com **Corresponding author**

⁶ Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM, Chișinău, Ion Creangă, 45 Tel. (+373) 50-11-00, www.ince.md, email.com olarescuzahar@gmail.com

termeni nominali, constituind 90,9 mild. lei. La creșterea (descreșterea) PIB au contribuit următoarele activități economice.

-pe categorii de resurse: construcțiile au contribuit cu o creștere a PIB de 2,2% și o pondere la formarea lui de 9,8%; comerțul cu ridicata și cu amănuntul; transport și depozitare; activități de cazare și alimentație publică (+1,1%), cu o pondere de 19,5% la formarea PIB; industria (+0,6%), cu o pondere de 15,3% la formarea PIB; agricultura (-0,2%) cu o pondere la formarea PIB de 4,4%. Volumul impozitelor nete pe produse a depășit cu 13,7% realizările perioadei respective a anului precedent, contribuind la creșterea PIB cu 0,1%.

-pe categorii de utilizări creșterea s-a produs în baza: consumului final al gospodăriilor populației (+1,3%), cu o contribuție la formarea PIB de 86%; formării brute de capital fix (+4,8), cu o pondere de 26% la formarea PIB. Impact negativ asupra indicelui volumului fizic al PIB a avut-o exportul net (-0,6%), consecință a contribuției mai accentuate la formarea lui a importurilor de bunuri și servicii (60,2%) față de cea a exporturilor de bunuri și servicii (33,3%).

Prețurile de consum au marcat creștere. În luna iulie 2019 s-a înregistrat deflație de 0,2%, însă de la începutul anului rata inflației a constituit 4% comparativ cu rata deflației de 0,4%, înregistrată în aceeași perioadă a anului precedent. Rata anuală a inflației a constituit 5,5%, încadrându-se în intervalul țintei inflației stabilite de Banca Națională a Moldovei (5% +/- 1,5%). În luna august inflația anuală a constituit 5,5%, inclusiv la: produse alimentare – 8,3% și mărfuri nealimentare – 4,8%.

Valuta națională ușor s-a depreciat. Față de principalele valute de referință, de la începutul anului 2019, moneda națională a marcat o depreciere de 3,5% față de dolarul SUA în termeni nominali (de la 17,14 lei pentru 1 dolar american la 01.01.2019 până la 17,74 lei la 31.07.2019). Față de Euro, leul moldovenesc s-a depreciat cu 1,3%.

Masa monetară a crescut simțitor. La sfârșitul lunii iulie 2019 masa monetară M3 a constituit circa 87,6 mild. lei și s-a majorat cu 11,6% comparativ cu sfârșitul lunii iulie a anului 2018. Evoluția masei monetare M3 a fost determinată preponderent de majorarea banilor în circulație cu 21,5%, dar și de volumul depozitelor la vedere – cu 15,9% și a depozitelor în valută străină – cu 11,7%.

Situația în domeniul creditării s-a îmbunătățit: Volumul creditelor noi acordate în ianuarie-iulie 2019 a înregistrat o majorare cu circa 21,6% față de perioada respectivă a anului 2018.

Datoria statului s-a majorat nesemnificativ. Valoarea totală a datoriei de stat administrată de Guvern la 31 iulie 2019 a constituit circa 53 mild. lei, în creștere cu 3,5% față de data similară a anului 2018, preponderent ca rezultat al deprecierei monedei naționale. Datoria de stat internă a atins nivelul de 23,2 mild. lei și s-a majorat cu 1,5%. Datoria de stat externă a însumat 1,7 mild. dolari (29,9 mild. lei), fiind în diminuare cu 1,7% în dolar și în creștere cu 5,1% - exprimată în lei.

Gradul de dependență a economiei naționale de exterior rămâne înalt. Conform datelor preliminare ale Balanței de plăți pentru trimestrul I 2019, deficitul contului curent a constituit 10,1% în raport cu PIB.

S-a înrăutățit considerabil situația în sectorul finanțelor publice. Cheltuielile bugetare depășesc esențial veniturile atât ca volum, cât și ca ritm de creștere. În ianuarie-iulie 2019 la bugetul public național au fost acumulate venituri în sumă de circa 35 mild. lei (cu 6,7% mai mult față de ianuarie-iulie 2018) și cheltuieli – 37,1 mild. lei (mai mult cu 16,9%). Cea mai mare parte din cheltuieli sunt direcționate spre protecția socială. Bugetul public național s-a soldat cu un deficit de - 2111,7 mil. lei, spre deosebire de perioada similară a anului 2018, când bugetul s-a soldat cu un excedent în valoare de 1064,4 lei.

Situația din sectorul real al economiei. Industria țării a înregistrat o creștere modestă. Creșterea de 1,3% în ianuarie-iunie 2019 a fost determinată de majorarea industriei prelucrătoare

(+1,2%), a industriei extractive (+13,9%) și a producției și furnizării de energie (+0,5%). Temperarea ritmurilor de creștere a fost determinată de evoluțiile din lunile mai și iunie, când volumul producției industriale s-a diminuat cu 5,7% și 2,2% respectiv. Principalii factori care au menținut în creștere sectorul industrial au fost: dezvoltarea ramurii automotivă în cadrul Zonelor Economice Libere și evoluțiile pozitive din sectorul construcțiilor, care au susținut creșterea industriei extractive și a altor ramuri industriale conexe cu acest sector. Totodată, diminuarea producției agricole, temperarea cererii externe au fost factorii de bază care au încetinit ritmurile de creștere ale sectorului industrial.

Sectorul agrar a făcut un pas înapoi. Producția agricolă în ianuarie-iunie 2019 a înregistrat o diminuare de 4,2% (în prețuri comparabile), situație determinată, în special, de reducerea producției animaliere cu 3,2%, (deținând ponderea de circa 83% din volumul total), precum și a producției vegetale cu 8,8%, cu o pondere de 17,1%. Producția animalieră a înregistrat diminuări din cauza reducerii producției (creșterii) vitelor și păsărilor, dar și a producției de lapte. Cele mai accentuate diminuări ale producției vegetale au fost înregistrate la culturile tehnice (în special rapița de toamnă), cereale (grâu, orz), fructe sâmburoase (vișine, cireșe).

Activitatea investițională a evoluat cu ritmuri majore. În ianuarie-iunie 2019 volumul investițiilor a crescut în termeni reali cu 26,8% față de aceeași perioadă a anului precedent, însumând circa 9,2 mild. lei. Creșterea intensivă a investițiilor s-a datorat majorării investițiilor private, investițiilor bugetare, activității creditare favorabile, precum și creșterii investițiilor din sursele organizațiilor internaționale.

Întreprinderile de transport au marcat rezultate satisfăcătoare. Volumul mărfurilor transportate în ianuarie-iunie 2019 a crescut cu 6,6%, totalizând circa 8,3 mil. tone. Creșteri ale volumului mărfurilor transportate au fost înregistrate de transportul rutier – cu 9,7%, transportul fluvial – cu 8,4% și transportul aerian – cu 38,7%. Concomitent, volumul mărfurilor transportate cu transportul feroviar a fost în diminuare cu 0,6%. Parcursul mărfurilor, cu toate mijloacele de transport, a constituit 2394,5 mil. tone-km, ori cu 10,3% mai mult decât în prima jumătate a anului precedent. Cu transportul public au fost transportați 51,4 mil. pasageri (+2,4%).

Comerțul exterior și-a temperat ritmurile de creștere. Deși exporturile de bunuri au avut un ritm de creștere mai mare decât importurile (+3,5%), iar importurile - cu 2,6%, soldul negativ al balanței comerciale a constituit 1446 mil. dolari SUA, față de 1420,2 mil. dolari în semestrul I 2018. Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi a constituit 48,5%, fiind mai mare cu 0,4 p.p. decât cel înregistrat în aceeași perioadă a anului 2018.

Comerțul interior de bunuri și servicii a crescut brusc. În ianuarie-iunie 2019 volumul cifrei de afaceri în comerțul cu amănuntul a crescut cu 17% față de anul precedent, iar volumul cifrei de afaceri în servicii de piață prestate populației - cu 19%, fapt ce demonstrează o intensificare a consumului din partea populației și agenților economici.

Salariile, de asemenea, s-au majorat brusc. Câștigul salarial mediu lunar brut al unui salariat din economia națională în I semestru 2019 a constituit 7114 lei și s-a majorat în termeni nominali cu 15,8% față de I semestru 2018. În termeni reali salariul s-a majorat cu 12,2%. În sfera bugetară câștigul salarial a constituit 6760 lei, fiind în creștere cu 23,2%, iar în sectorul real – 7248 lei și s-a majorat cu 13,3%. Majorarea salariilor stimulează creșterea cererii interne și, ca rezultat, impulsionează pe termen scurt creșterea economică, dar, în același timp, creează presiuni inflaționiste. Mărimea minimului de existență pentru anul 2019 a constituit în medie pe lună pentru o persoană 2028 lei.

Rata șomajului calculată până la modificările metodologiei (ca proporția șomerilor conform BIM în populația activă) la nivel de țară pentru anul 2019 a înregistrat 3%, fiind cu 1,1 p.p. mai

joasă față de 2018. La oficiile forței de muncă în ianuarie-iulie 2019 au fost înregistrați 15,9 mii șomeri, cu 15,9% mai puțini față de numărul acestora înregistrați în ianuarie-iulie 2018.

Transferurile de peste hotare a mijloacelor bănești (remiterile) au constituit 589,5 mil. dolari, cu 7,9% , sau cu peste 48 mil. dolari SUA mai puțin de cât în anul precedent.

Proгноza indicatorilor macroeconomici pe termen mediu. Calculările de prognoză (Tabelul 1) au fost efectuat în baza modelului [2] elaborat în cadrul INCE, la baza căruia este metodologia modelării macroeconomice [1], utilizate în lume, dar în deosebi este vorba despre modelul Dobrescu, care este utilizat pentru prognoze pe termen mediu în România.

Modelul econometric utilizat, constă din patru blocuri de variabile interdependente:

- Blocul sectorului real;
- Blocul sectorului extern;
- Blocul salariu-șomaj;
- Blocul prețurilor;

**Tabelul. 1 Evoluția indicatorilor macroeconomici principali în anii 2015-2018
 și prognoza pentru anii 2019 -2021**

	Unitatea de măsură	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
		Efectiv				Prognoza			
PIB nominal	mild. lei	145,8	160,8	178,9	190,0	210,0	230,4	252,6	277,2
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	99,7	104,4	104,7	104,0	104,0	104,3	104,4	104,5
Indicele prețului de consum mediu anual	%	109,7	106,4	106,6	103,0	105,3	105,2	105	105
Cursul mediu de schimb	lei/USD	18,8	19,9	18,5	16,8	17,4	17,5	17,6	17,8
Export de bunuri	mil.USD	1967	2045	2425	2707	2815	2959	3177	3432
Față de anul precedent	%	84,1	104	118,6	111,6	104,0	105,1	107,4	108
Import de bunuri	mil.USD	3987	4020	4831	5764	5940	6225	6518	6791
Față de anul precedent	%	75,0	100,8	120,2	119,3	103,0	104,8	104,7	104,2
Soldul negativ al balanței comerciale	mil.USD	2020	1975	2406	3057	3125	3267	3340	3360
Producția industrială în prețuri curente	mild.lei	45,7	47,6	52,7	56,7	60,2	65,5	71,4	77,9
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	100,6	100,9	103,4	103,7	102,5	104,2	104,4	104,5
Producția agricolă în prețuri curente	mild.lei	27,2	30,5	36,0	36,3	34,5	38,9	43,0	47,4
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	87,0	118,8	109,1	102,5	95,0	107,2	105,2	105,0
Investiții în active imobilizate	mild.lei	21,1	19,7	23,5	24,2	29,5	32,7	36,5	41,0
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	90,6	87,2	103,5	112,3	122,0	105,5	106,2	107
Salariul nominal mediu lunar	lei	4538	4998	5587	6446	7381	8119	8890	9690
Față de anul precedent									
nominal	%	111,0	110,1	111,8	113,2	114,5	110	109,5	109
real	%	101,2	103,5	104,9	109,9	108,7	104,6	104,3	103,8

Fondul de remunerare a muncii	mild.lei	52,2	56,7	62	76,2	92,9	106,2	120,1	132
Forța de muncă (populația economic activă)	mii pers.	1266	1273	1259	1288	943*	943	943	943
Rata șomajului	%	4,9	4,2	4,1	4,1	4,5	4,2	4,0	3,5
Transferuri de peste hotare a mijloacelor bănești	mil. dol.	1130	1079	1199	1266	1170	1200	1250	1250

Sursa: Biroul național de statistică și estimările autorilor

Modelul econometric conține 69 de variabile endogene și 24 de variabile exogene, dintre care 14 variabile binare (*Dummy*). Regresiile au fost estimate în baza informației statistice a R. Moldova din anii 1994-2018.

Evoluția în dinamică a indicatorilor macroeconomici principali ai R. Moldova este determinată de specificarea regresii și de valorile factorilor exogeni. O parte din factorii exogeni sunt prognozați de instituțiile abilitate în domeniu: indicatorii mondiali - Fondul Monetar Internațional [2], cheltuielile publice - Ministerului Finanțelor al RM, cursul de schimb a dolarului - Banca Națională a RM. Alți factori sunt prognozați în baza unor serii trimestriale, în afara modelului de baza: remiterile, masa monetară. Desigur că în procesul de prognoză a acestor factori sunt implicați și experții. Astfel se presupune o descreștere în continuare a ratei dobânzii la creditele acordate, încât în 2022 va constitui 8%, o evoluția anuală a masei monetare în mediu cu 16,6%. În anul 2018 a avut loc o evoluție neașteptată a volumului de remitențe (1266 mil. US\$), dar totuși nivelul anul 2008 nu a fost atins (1660 mil. US\$). Experții în domeniu prognozează o evoluție mai lentă a remitențelor pentru anii viitori (Tabelul 1).

În afara de aceasta s-a ținut cont de tendințele ce s-au conturat în evoluția economiei naționale din ultima vreme, de schimbările intervenite pe plan politic ca rezultat al cedării puterii de către vechiul regim și instaurarea unei noi majorități de guvernare în țară, dar și de impactul unor posibile devieri de la normalitate care ar putea avea loc.

În procesul de elaborare a prognozei pentru anul 2019 s-a luat în considerație evoluția economiei naționale în primul semestru. Conform calculelor efectuate în baza modelului și ajustate de experți, evoluția producției agricole în 2019 va fi în descreștere cu cca. 5%. Importanța sectorului agricol pentru economia națională rămâne și în continuare predominantă, deoarece de rezultatele acestui sector depinde activitatea industriei, a comerțului exterior și a transporturilor, asigurarea pieței interne cu produse alimentare și a. Spre regret rezultatele primului semestru, dar și roada rămasă pentru al doilea semestru nu dă mari speranțe. Și este natural ca după 3 ani la rând roditori, al patrulea să fie mai puțin roditor. Deci se prevede că în acest an se va obține un volum al producției sectorului dat mai mic cu cca. 1,8 mild, lei

Pentru anul 2019 producția industrială va înregistra o creștere de cca. 2,5% și va constitui un volum egal cu 60,2 mild. lei. Creșterea va fi asigurată în baza procesării a unei bune părți din roada bogată a anului precedent, dar și a creării noilor locuri de muncă, îndeosebi în rezultatul extinderii parcurilor industriale existente și a celor noi create, îmbunătățirii mediului de afaceri, atragerii investițiilor în proporții mai mari. Creșterea producției industriale putea fi și mai mare, însă, după

* La baza estimării indicatorilor AFM (Ancheta forței de muncă) se utilizează numărul populației cu reședință obișnuită, recalculat în baza rezultatelor Recensământului populației și al locuințelor din 2014 și NU a numărului populației stabile, cum s-a utilizat până în anul 2018 inclusiv

cum s-a mai spus, reducerea producției agricole va avea un impact negativ asupra producției prelucrătoare atât pentru anul curent cât și pentru următorul an.

Estimările efectuate în baza rezultatelor din primele 7 luni denotă că în anul 2019 ritmurile de creștere a importurilor de bunuri vor fi puțin mai joase (103,0%) față de cele ale exporturilor (104,0%), însă nu în așa măsură ca să aducă la îmbunătățirea soldului balanței comerciale, ba dimpotrivă. Ca rezultat deficitul balanței comerciale va atinge în acest an 3125 mil. dolari, ori cu 68 mil. mai mult de cât în anul 2018. Gradul de acoperire a importurilor prin exporturi va constitui 47,4%. Ca moment pozitiv poate fi considerat majorarea în primele 7 luni ale acestui an cu 8,3% a exporturilor de mărfuri autohtone.

Având în vedere evoluția volumului de investiții în prima jumătate de an, se prognozează o creștere de 22,5%, cea ce constituie în termeni nominali 29,5 mild.lei.

Conform estimărilor salariul mediu lunar va depăși 7 mii lei, o creștere în termeni nominali de 14,5%, iar în reali de 8,7%.

Prognoza indicatorilor pentru anii 2020-2022 s-a realizat în baza regresiiilor din modelul econometric structural. Astfel se prognozează un ritm în creștere pentru evoluția PIB-ului, dar având în vedere activizarea proceselor investiționale din ultimii 2 ani, acest ritm poate fi depășit. Situația de incertitudine nu permite de a prognoza ritmuri avansate de creștere a investițiilor, dar dacă se va păstra evoluția acestora în continuare, atunci ritmul de creștere a PIB-ului poate depăși cifra de 9%.

În condițiile actuale la formarea PIB-ului va contribui creșterea producție industrială cu 4,2%, 4,4%, 4,5, respectiv în anii de prognoză și a volumului de producție agricolă cu 7,2% (2020) și cu un ritm ce depășește 5% în anii următori. Sectorul agricol rămâne a fi dependent de condițiile climaterice, dar și de piețele de desfacere, care determină profitul în cazul unei roade bogate. În ultimii ani s-a diversificat exportul producției agricole și preponderent direcția acestora sunt țările europene. Este un bun început, care va contribui la dezvoltarea sectorului agricol, care rămâne a fi unul destul de import pentru evoluția economiei naționale. Rămâne a fi import pentru evoluția PIB-ului sectorul de comerț cu bunuri și servicii, a căruia cotă parte din valoarea adăugată constituie în jur de 15%. Evoluția sectorului de comerț va fi de 15%, 12,4% și 10,8%, respectiv în anii de prognoză. Cota parte din valoarea adăugată a sectorul de transporturi, începând cu 2011 a devenit mai mică de 10% și este în continuare descreștere. Cu toate acestea sectorul transporturilor este destul de important pentru evoluția economiei naționale. În anii de prognoză se estimează o creștere în jur de 4% a acestui sector.

Conform calculelor situația balanței de plăți nu se îmbunătățește în anii de prognoză, cu toate că ritmurile de creștere a exportului de bunuri depășesc pe cele ale importului. Astfel către anul 2022 soldul negativ al balanței de plăți va depăși cifra de 3,3 mlrd dolari SUA. Depășirea acestei situații poate fi realizată fie prin majorarea ritmurilor de creștere a exportului, cea ce înseamnă piețe noi de desfacerea a mărfurilor autohtone, fie prin micșorarea importului, cea ce presupune dezvoltarea sectorului real cu scopul substituției importului. Aceasta poate fi atins cu ajutorul politicii fiscale și vamale corespunzătoare.

Se atestă o înviorare a investițiilor în active imobilizate. Una din explicații poate fi proiectul „Prima casă”, care a dus și la creșteri importante în sectorul construcțiilor. Având în vedere descreșterile semnificative a investițiilor din anii 2016 și 2017, creșterile actuale duc doar la restabilirea nivelului atins în anul 2015. Îmbunătățirea climatului investițional, încrederea în sistemul judiciar din RM poate majora semnificativ ritmurile de creștere a investițiilor.

Salariu nominal mediu lunar își păstrează ritmuri mari de creștere și în anii de prognoză, la fel ca și cel real. Este important ca politica salarială să fie în concordanță cu evoluția costului unitar al

muncii, în caz contrar aceasta poate duce la presiuni inflaționiste din partea cererii. Conform calculului în 2022 salariul mediu lunar va depăși 9 mii lei.

Pentru anii de prognoză numărul populației economic active a fost păstrat la nivelul celui din 2019, nefiind clar care va fi evoluția acestuia în continuare. Rata șomajului, care este analizată în baza curbei Filips, a fost estimată în jur de 4%.

Concluzii. Elaborarea prognozei în condițiile actuale este destul de complicat, deoarece suntem într-o perioadă de incertitudine politică și nu este evidentă evoluția acesteia în continuare. La baza prognozelor elaborate este situația actuală, astfel în funcție de evoluțiile ulterioare acestea pot să se îmbunătățească semnificativ sau chiar aceste prognoze destul de modeste să nu se realizeze.

Bibliografie

1. Dobrescu Emilian. (2006) Macromodels of the Romanian Market Economy. București: Ed. Economică.
2. Toacă Z. Proprietățile sistemice ale modelului macroeconomic al economiei naționale a R. Moldova. În: Simpozionul științific al Tinerilor Cercetători din 14-15 aprilie 2011 Chișinău: ASEM, 2011, ed. IX, ISBN 978-9975-75-577-1, p. 313-318
3. World Economic Outlook Database. Aprilie 2019 edition.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>.
4. www.statistica.md

INTERNET DEVICES FOR SMART HOUSES DEVELOPMENT CONDITION AND PERSPECTIVES

Phd student Adriana Catruc

*Academy of Economic Studies of Moldova, 61 Banulescu-Bodoni Street, MD-2005, Chisinau,
Republic of Moldova, Email: catrucadriana@gmail.com*

Abstract. *The development of smart technologies in the Republic of Moldova is in constant growth, "Smart Houses" technologies have a special place. The latter being at a relatively early stage in our country, it has a lot of opportunities for development and diversification. The most famous companies that provide services and sell products in this field are: SMART HOUSE LLC, SMARTTRONIC ENVIRONMENT LLC, TOP LIGHT LLC, IDOMUS COMPANY LLC, and the equipment is spread across most top distributors of household and electronic products.*

In the paper are presented some summary information on the importance, the condition and some perspectives for the development of smart houses systems. Although relatively new, the scientific subject of Smart House (or Smart House) benefits of particular interest from researchers and industry. It falls within the general domain of the Internet of Things (IoT). The most significant reported results and also future and immediate research directions are highlighted.

Key words: Smart house, IoT, energy efficiency, home robot, smart device

Introduction

People have begun to deal with smart house systems for decades, but those smart house systems were very simple. Recently, they are used to provide security, control, energy efficiency, comfort, quality of life, etc. Smart House includes centralized control for lighting, heating, ventilation and air conditioning, device management and other. Now, the smartest houses are used to provide ease to people with disabilities and elderly people.

One of the biggest advantages of smart houses is easy control and management from multiple devices such as a tablet, desktop, laptop and smart phone. Thanks of the range of applications for the Wireless Sensor Networks (WSNs) derived from distributed monitoring of embedded smart management systems, WSN can be used for smart house. Terminal nodes WSNs are included to monitor the statistics of things or events in their coverage areas. Information received through these nodes is transmitted by wire to the Base Station (BS) or a wireless network. Tolerance to defects and WSN precision are improved through scattered processing and, as a result, they find a wide demand in industries, army, gardening and everyday life.

The Internet of Things (IoT) covers multiple networks of physical objects with action and detection of embedded units. IoT uses multiple network protocols to communicate between devices. For example, the different components in physical locations transmit information or act on the information received through network communications. One of the fields that benefited from IoT is the smart house that uses different types of network protocols such as Wi-Fi and Bluetooth. The growth of mobile technology and the rapid development of integrated systems have made it possible to integrate mobile technology into the design of smart house systems.

The smart house incorporates several classes of devices to be monitored and controlled by a single system and provides home-based customers with better compatibility, greater security and greater energy efficiency. Integration of smart systems gives customers the ability to control their home system and save energy more efficiently in the future. Recently, internal energy management has become an active subject of research. The involvement of smart networks in building and home automation has led to the improvement of various standards for interoperable products for device control, lighting, security and energy management.

The smart network allows users to control power consumption according to demand and price. The efficiency of management at home is based on a number of different factors, such as the type of home system (such as management at home on the Internet, by GSM, etc.) and the consumer's personal needs. Smart Home system can be defined as a system that enables devices to make the most of their potential. In this system, managing the process at home will be automatically based on conditions that the designer will determine or according to the frequent tasks. This system has many advantages: it saves time for the owner of the house, good house management, lowers the need for owner intervention for many processes, offers more free time and saves energy resources.

Some statistics

In order to identify and argue the importance of this field, some statistical data have been studied.

One of the most persuasive can be considered as the spending forecast in the IoT field for the next year presented in Figure 1 [1].

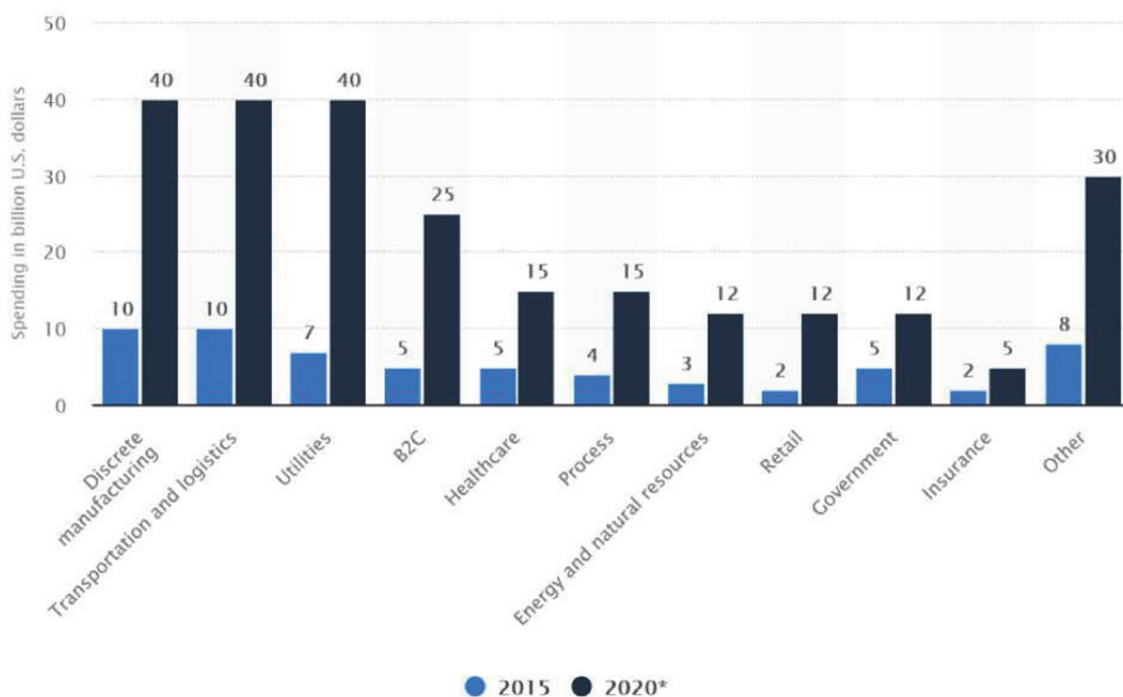

Fig.1. Spending on Internet of Things worldwide by vertical in 2015 and 2020

From Figure 1, it can be easily noticed that much of the IoT expenditure relates to the development of smart house systems. Such directions, such as discrete manufacturing, transportation and logistics, utilities, healthcare, energy and natural resources, have a direct impact on the development of home automation. Almost each of them plans to spend four times higher than four years ago.

Such expenditures are due both to the quantitative and qualitative increase of the smart systems. From a quantitative point of view, the evolution of smart systems (within IoT) during 2015-20125 is presented in Figure 2 [1].

Connected devices in billions

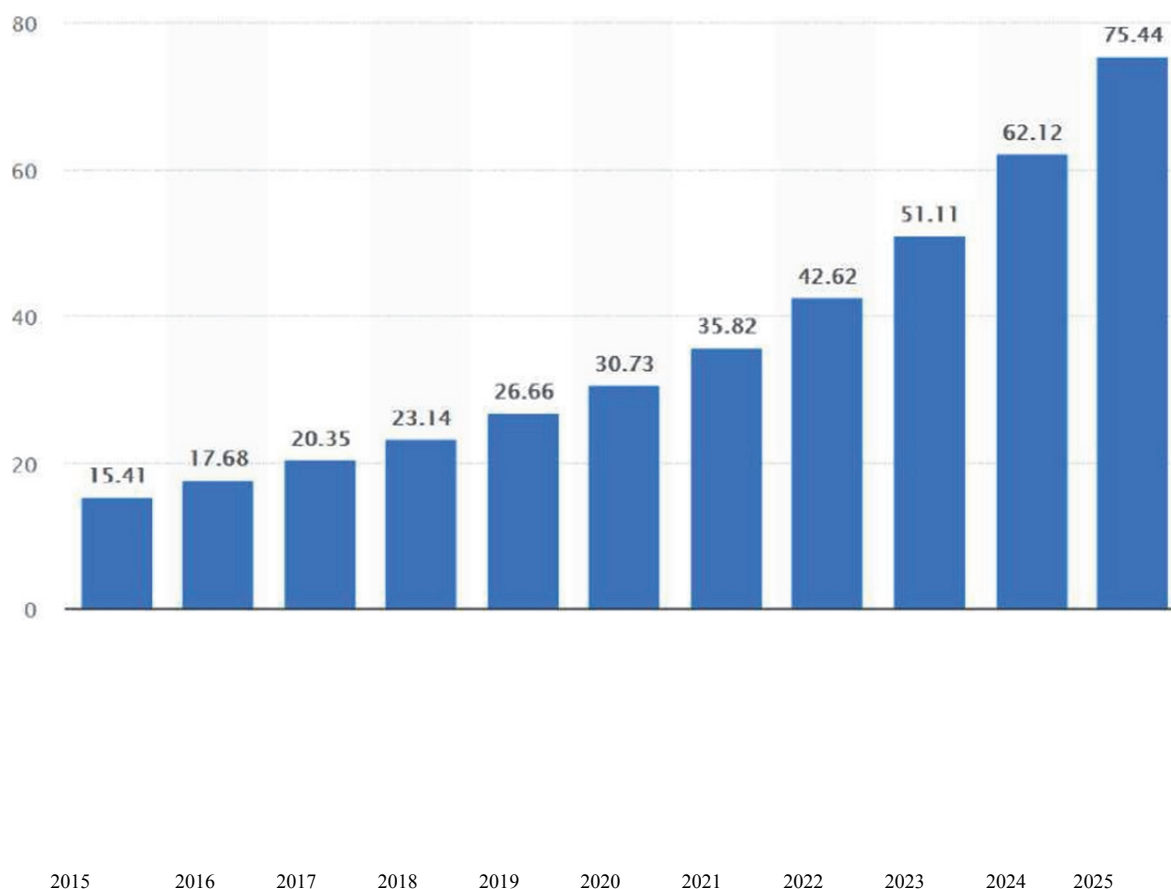

Fig. 2. Internet of Things (IoT) connected devices installed base worldwide from 2015 to 2025

Increasing the number of devices will also increase the complexity of the development of software. Figure 2 shows that this trend can be approximated by an exponential growth. A similar trend can be said about the number of devices for smart homes. With the increase in the number of devices, the complexity of the software needed to control and meet the increasingly complex requirements is increasing.

Impact of smart homes

Although not as revolutionary as the radio, the TV, the phone (the cell), the emergence of smart houses in the modern world becomes inevitable anyway. Familiarizing the population with new realities is slower (or better said more attentive) because of the various components that this product may contain. The phenomenon in question can be explained, especially for the post-Soviet region, with the lower exposure of the user from that period to an election. But the impact of the technology house promises to be more sensible in the long run.

It has become not only a household item, but rather a new member, with almost equal control over all devices. The smart house will create sensation of presence through the ability to communicate verbally, to understand gestures and even to identify the emotional state of the people. It can be assumed that the culmination of the exteriorization of the smart house control element will be a humanoid, which will penetrate the user's lifestyle thus adjusting to the smallest detail the habitat. The information processed by such a smart system can be even obtained from a coffee.

Returning to reality, the impact of this technology on everyday life can already be analyzed. Such a tool replaces a lot of routines, which we continue to execute because we have become accustomed to this. It would seem trivial to pay attention to such utilities as, for example, connecting and disconnecting lighting sources; but the smallest detail must be taken into account when talking about smart houses.

The intelligent house could save lives. Providing the system with devices such as fire prevention (gas and water sensors) and the fight against them (automated extinguishers, ventilation system) could save human lives. The importance of such a system increases considerably when fires occur during the night, when people sleep.

Another way of saving lives by a smart house is to endow it with *machine learning* technology that could detect the unusual behavior of family members, especially when only one of them is at home. The smart house, through specialized software, can detect such cases as accident and intervene by questioning the resident about the situation. If he does not receive a response, he will automatically call the rescue services.

Looking from the economic perspective, it does not mean every time that these technologies are a burden to a family's savings. On the contrary, besides the energy saving that promises to provide us with a smart house, its presence can also save us some payments for goods insurance. That is, the endowment of the house with smart fire prevention and flood prevention can significantly reduce the cost of property insurance against these types of accidents.

Another impact of the smart house is security. Until now, security features such as video cameras, alarm systems, lockers, automated gates were perceived as a special system, a service we call for, now we see their integration in a whole.

Problems of smart houses

The most important problem of a smart home, on merit, can be considered vulnerability. The main danger to such a home is the attack of cybercriminals. They can remotely control smart devices as well as capture video. Such a vulnerability can be considered a webcam, which besides the property of recording video and sound, it is also endowed with a series of sensors: movement, temperature, humidity. If it is also equipped with speakers, it can be used both as a surveillance device and for the care of a child. The temptation to have a multifunctional device exposes to a greater risk the security of the data that can be obtained through it.

A common mistake, often encountered, is to connect devices to an open hotspot that does not require username and password.

As mentioned above, the number of devices that ensure the functionality of a smart house is steadily increasing, so the amount of information provided by it continues to grow. To meet the requirements of such information flow, an efficient router is needed, the price of which may increase exponentially in relation to performance.

Another problem that comes from the previous one is the ability to interconnect more devices. It goes without saying that the smart devices proposed on the market can not belong to a single producer. And their diversity results in a discontinuity in their operation together. Such situations could cause a minor discomfort, such as the refusal to disconnect light from a smart bulb, to the loss of video data from a surveillance camera.

While the smart control system becomes more complex, and the demands on it are growing, it is becoming increasingly difficult to adapt its functionality to the actual situations that may come from. Hence the next issue is to activate smart home devices at the wrong time. For example,

activating the alarm system and the arrival of messages on the phone every time the branches hit the window or a pet pass through the room [2].

With the increase in the number of devices in a smart house, it is easy to assume that the operation of such a system can sometimes be interrupted because some of them will fail. The solution would be a diagnostic system that would detect damage or loss of connection with any device. A particular timeliness has this problem when using wireless devices. Even more, some smart home appliances may have an autonomous power source that should be periodically renewed.

Conclusions

When analyzing the statistics about smart houses, it is remarkable that the development trend of this field is constantly increasing. It is forecast that turnover in this area in 2022 will exceed USD 50 billion [xxxxx].

The smart house becomes more and more indispensable to the everyday life of a contemporary person. This inclusion has been favored by the promising facilities such a technology brings, but also by the human property to get used to things that make it simpler.

A smart house can have a direct positive economic effect (e.g. energy savings) and indirectly (reducing the price to the property insurance bill, but also house goods if it has a smart management).

At the present stage, the smart house also has a fire protection and prevention system. It is equipped with video cameras, sensors and an Internet connection. Under these circumstances, we can always check the status of homework, and in case of a breakdown, the protection organs (guard, police, etc.) will be automatically notified.

The smart house can save lives. By continuously monitoring the data from sensors and cameras, the system can take concrete action to warn people about the danger they are exposed to or take automatically protective measures.

Such a performance can be achieved with the help of a technologically simple system. It is known that as the system becomes more complicated, it becomes more unstable, thus causing risks of inappropriate operation, including disconnection.

Besides all the benefits that can be gained from a smart house, there will be a lot of problems, difficulties. The most important is the security of the information that is in the system management. It is of major importance that when a smart house is used to make sure it is protected against cybercrime.

References

1. Spending on Internet of Things worldwide by vertical in 2015 and 2020. Statista, 2019 (<https://www.statista.com/statistics/666864/iot-spending-by-vertical-worldwide/>, accesat 06.04.2019).
2. Murrell, Eric. The Top 5 Problems with Smart Home Tech and How to Troubleshoot Them (www.nachi.org/problems-smart-home-tech.htm, accesat 04.04.2019).

SECȚIUNEA 8

Dimensiuni financiare ale economiei cunoașterii

SERVICIILE FINTEH PRIN PRISMA AVANTAJELOR ȘI INCONVENIENȚELOR PENTRU INDUSTRIA BANCARĂ

Ilinca GOROBET

ASEM, Republica Moldova, Chișinău, bd. Bănulescu-Bodoni, 61, il_gorobetz@yahoo.com

Abstract.

FINTECH services are developing at a rapid pace. Banks' adaptation to market changes has been and will remain current all the time. FINTECH services are different from traditional banking services, the difference is on the part of commissions. The share of commissions in bank revenues to domestic banks is quite significant, while at FINTECH services commissions are practically prohibited. How flexible the banks will be to change we will observe them through continuous analysis of their turnover. As research methods will serve the analysis, induction, deduction. As a result of the research we analyze what may be the advantages and disadvantages of the rapid development of FINTECH services for banks.

Keywords: *Government Policy and Regulation, Financial Institutions and Services; Banks, Other Depository Institutions, Micro Finance Institutions, Mortgages; Economic Development, Innovation, Technological Change, and Growth.*

Jel classification: G15, G18, G21, O00.

Introducere

Așteptările consumatorilor au evoluat. Lumea se dezvoltă pe repede-înainte, timpul pare că se contractă și e normal ca, în aceste condiții, gradul de comoditate să crească. Așa au apărut schimbări radicale și inovații în industria serviciilor financiare.

Băncile, asigurătorii și furnizorii de servicii de administrare a averii (wealth management) tradiționali aduc modificări revoluționare propriilor oferte, propunând servicii accesibile digital și inovatoare tehnologic. Multe bănci și-au dezvoltat propriile aplicații, tocmai pentru a ține pasul cu noile tehnologii.

Industria serviciilor financiare se modifică sub incidența așteptărilor crescânde ale clienților privind confortul și personalizarea serviciului. Punct de reper îl constituie marile companii BigTech din grupul GAFA (Google, Apple, Facebook și Amazon).

Tot mai multe persoane decid să apeleze la serviciile FinTech, companii care oferă mai multe avantaje decât sistemul bancar clasic. Există o serie de servicii disponibile în întreaga lume care se dezvoltă extrem de repede și amenință instituțiile financiare clasice. Băncile au toate motivele să intre în panică.

Metode aplicate

Studiul a fost realizat prin următoarele metode: *analiza* datelor și informațiilor dintr-o serie de reviste și materiale de specialitate; *inducția*, presupunând care ar putea fi evoluția industriei bancară sub impactul FinTech-ului, apoi, *deducția*, formulând concluzii în baza studiului realizat.

Rezultate și discuții

În timp ce dezbaterile privind rolul băncilor clasice și al Fintech-ului în industria financiară este în prezent foarte relevantă, trebuie să amintim că industria financiară se schimbă, iar aceste schimbări sunt binevenite și inevitabile.

Spațiul este suficient pentru toată lumea, iar consumatorul își alege și cumpără, și arată exact de ce are nevoie și ce e cel mai util pentru el. Așa este și în sectorul financiar. În prezent tot mai des se discută despre războiul imaginar între oameni și roboți, creierul uman și inteligență artificială, bănci și FinTech-companii, dar până la urmă, totul depinde de consumator, client, care alege un anumit serviciu.

Piața este suficient de mare pentru că pe ea activează băncile tradiționale, cu baza de capital de care dispun, posibilități financiare și soluții pentru mulți. Locul desigur este și pentru Fintech cu soluții financiare democratice și publice. Clientul va decide cu cine să coopereze și el va avea de câștigat.

Punctele forte ale băncilor sunt cunoașterea clienților, respectarea cerințelor, încrederea, securitatea și experiența. **Avantajele companiilor FinTech**, la rândul lor, sunt flexibilitatea, soluțiile tehnologice, rețelele sociale, capacitatea de a se adapta rapid la schimbări și viteză. Având o abordare inovatoare bazată pe utilizarea tehnologiei, companiile FinTech furnizează produse personalizate ieftine ce au impact puternic asupra așteptărilor clienților, sporind astfel presiunea asupra instituțiilor bancare tradiționale.

Principalul avantaj al serviciilor FinTech sunt taxele și comisioanele care, în multe cazuri, lipsesc. De comisioane nu scapi nici atunci când plătești cu cardul emis de o bancă din sistemul clasic. Este lesne de intuit, așadar, de ce serviciile FinTech câștigă teren în fața cardurilor clasice.

Un raport recent al Ernst&Young arată că ratele de adoptare a serviciilor FinTech au crescut cu 64% doar anul acesta. E un trend care are loc la nivel mondial și nu doar în regiunile bogate, așa cum ai crede. De exemplu, pe piețele emergente se înregistrează cel mai mare interes.

În China, creșterea e de 87%, în vreme ce aceeași rată e întâlnită și în India. Urmează, extrem de aproape, Rusia și Africa de Sud, ambele cu o rată de adoptare de 82% [3].

Dar, în continuare, multe dintre instituțiile bancare nu-și permit să renunțe la unele taxe și comisioane, care reprezintă o parte importantă a veniturilor.

Oamenii aleg un serviciu FinTech pentru că e simplu, pentru că „prețul” este cel mai important, în același timp - ușurința cu care se derulează. Pe piețe precum Chile, Franța și Japonia, lipsa „încrederii” este singurul factor care îi determină pe clienți să nu aleagă serviciile unui jucător FinTech și să meargă tot spre instituțiile financiare tradiționale.

Serviciile FINTECH se dezvoltă acum pe următoarele segmente: plăți digitale (PayTech), asigurări digitale (InsurTech), activitate bancară (BankTech), servicii de gestiune a activelor (WealthTech) și servicii de marketing pentru promovarea produselor financiare.

Simbioza companiilor FinTech și a instituțiilor financiare tradiționale poate fi reciproc avantajoasă. Principalele avantaje ale companiilor FinTech sunt flexibilitatea, concentrarea asupra calității serviciilor clienților, în timp ce băncilor le sunt caracteristice cota de piață, infrastructura, brand-ul. Ele au câștigat încrederea clienților și s-au adaptat la exigențele impuse de reglementări.

Un studiu recent arată că peste 90% dintre companiile FinTech consideră că principalele lor avantaje competitive sunt flexibilitatea și serviciile moderne acordate clienților. 76,4% dintre respondenți consideră că avantajul companiilor FinTech față de bănci îl constituie dezvoltarea de noi produse și utilizarea inovației la cele existente, 67,3% dintre respondenți consideră costurile mici, 56,4% - buna gestionare a datelor [1].

Trebuie remarcat faptul că o parte din succesul FinTech-ului se datorează într-un fel unei reglementări destul de legeră în această industrie, deoarece companiile se pot manifesta mai liber, se pot adapta mai repede și pot modifica mai ușor serviciile. Până în prezent, industria FinTech nu a fost strict reglementată, de exemplu, în comparație cu serviciile bancare clasice, unde reglementarea este foarte strictă. Ca rezultat, Fintech are acum unele avantaje, dar subminează și încrederea clienților. Industria FinTech va suferi, cu siguranță, o reglementare mai strictă în viitorul apropiat, ceea ce ar putea afecta perspectivele viitoare ale unor jucători de pe piață și capacitatea lor de a

evolua într-o industrie FinTech în plină expansiune. Reglementarea sporește încrederea în afaceri, deja există deja o reglementare mai strictă în întreaga Europă.

Dacă cu câțiva ani în urmă, Fintech se poziționau ca rebeli excentrici, cele mai inteligente companii FinTech și cele mai inteligente bănci se îndreaptă în prezent spre crearea de parteneriate de servicii financiare.

În general, industria are diferite forme de cooperare între băncile clasice și FinTech. Dacă, cu ceva timp în urmă, Fintech a fost văzută ca o potențială amenințare pentru bănci și industria bancară în general, acum se vorbește despre cooperare și beneficii reciproce. Companiile FinTech pot sprijini băncile prin furnizarea de servicii specifice, soluții, cum ar fi serviciile de evaluare a riscurilor.

FinTech-ul completează perfect activitatea bancară clasică, permițând, de exemplu, să utilizeze mai inteligent datele disponibile și să ofere servicii de analiză a datelor. Din ce în ce mai popular devine termenul Insight Driven Organization (IDO) sau o organizație bazată pe cunoștințe care utilizează analize, date și contribuții pe care le aduce în toate procesele de luare a deciziilor [2].

În parteneriat cu băncile, companiile FinTech pot oferi serviciile sale unui public mai larg. Avantajul conlucrării cu băncile sunt posibilitatea de a-și spori accesul mai facil pe piață și promovabilitatea serviciilor, efectul de scară, infrastructura de distribuție și încrederea deja câștigată a clienților.

Companiile FinTech consideră că parteneriatul cu instituțiile financiare tradiționale este principala lor sarcină de afaceri.

Companiile FinTech, care nu mai sunt doar niște promotori ai inovațiilor, au devenit concurenți sofisticăți, cu o sferă de influență globală tot mai mare. Interacțiunile între acești noi jucători și companiile tradiționale și cele din afara industriei serviciilor financiare dau naștere unor ecosisteme FinTech care înlocuiesc clasicele parteneriate bilaterale.

Oportunități de investiții mai democratice și viitorul aparține companiilor FinTech. Multe companii Fintech au intrat deja pe piață și lucrează cu start-up-uri. Deocamdată, nu se știe dacă vor înregistra creșteri sau vor ocupa o cotă mai mare în sectorul financiar, sau vor ocupa nișe și oferi servicii specializate instituțiilor bancare mai mari.

Băncile tradiționale mari investesc în inovații financiare și au creat subdiviziuni FinTech. Unii au preluat companiile Fintech sau au stabilit parteneriate cu ei pentru a oferi servicii specializate. Rolul decisiv al tehnologiei distinge FinTech-ul de băncile tradiționale, dar multe bănci tradiționale implementează, de asemenea, soluții FinTech și, în unele cazuri, intră în parteneriat sau chiar achiziționează companii Fintech pentru a-și spori potențialul de inovare.

De exemplu, Capgemini gestionează cu succes portofoliu Kabbage — companie FinTech care lucrează cu canadian Scotiabank în creditarea on-line, cu MasterCard (acordarea de credite pentru business), ING (pentru acordarea de credite businessului mic) și Santander (credite pentru businessul mic și mijlociu) [1].

Companiile FinTech evidențiază ca forme preferate de parteneriat, în primul rând, soluția White-Label. Acesta este un tip de cooperare în care instituțiile financiare tradiționale cumpără produse și servicii și le încorporează în brandul lor, apoi parteneriatul Integrated in-house Solutions – soluții pe care companiile FinTech le construiesc pe platforma băncii, și, outsourcing complet.

Ca principal impediment în parteneriatul cu băncile, companiile FinTech numesc lipsa de manevrabilitate al băncilor, nivelul scăzut de acceptabilitate pentru astfel de parteneriate din partea băncii și dificultatea de a se încadra în cultura internă a unei bănci.

Instituțiile financiare tradiționale indică, de asemenea, necesitatea de a colabora cu companiile FinTech, menționând că acest lucru le permite să ofere produse finite, care sunt încorporate în soluțiile existente cu ușurință, eficient și fără costuri suplimentare.

Jucătorii mari precum BBVA, Credit Suisse, American Express, Blackrock, ING și Morgan Stanley atrag serviciile FinTech în incubatoare, acceleratoare și anual găzduiesc hackathoni [1].

Nu se poate nega faptul că companiile FinTech fac investiții mai democratice, asigură un flux liber de capital, stimulează schimbările, oferă servicii financiare care sunt disponibile mai multor persoane, mai bine satisfac nevoile zilnice ale oamenilor și acționează în conformitate cu o nouă generație de investitori.

Și băncile pot fi stabile și flexibile și capabile să se adapteze FinTech-ului.

Se pot inova cu entuziasm prin încercarea de a prinde și de a aproba fiecare nouă tendință, inovație tehnologică și propunere, dar merită să se întoarcă la elementele de bază și să realizeze că sunt necesare bănci stabile, plictisitoare și previzibile cu capital gestionat mare pentru a dezvolta o societate prosperă. Băncile au supraviețuit atât crizelor financiare, cât și perioadelor de boom. Băncile înțeleg ciclurile economice și variabilitatea asociată. FinTech-ul este o companie uimitoare, dar numai timpul și ciclul economic complet cristalizează cei mai puternici jucători din industrie.

Companiile FinTech sunt flexibile și capabile să se adapteze, dar băncile tradiționale investesc și în tehnologie și își extind serviciile bancare și ofertele digitale. În general, se poate concluziona că tehnologiile financiare se dezvoltă și devin mai eficiente. Aceasta e cauzată de concurența dintre companiile FinTech și sectorul bancar tradițional. Vestea bună este că FinTech-ul provoacă băncile tradiționale să crească și să se îmbunătățească, ceea ce este foarte convenabil pentru consumatori, deoarece noile soluții și idei ajută la satisfacerea mai eficientă a nevoilor clienților.

Concluzii

Industria FinTech a crescut și s-a maturizat. Rata de adoptare crește mai repede decât s-a anticipat. Unul dintre motivele de creștere puternică este faptul că firmele de servicii financiare tradiționale s-au angajat în competiție la scară largă.

Dar direcția e clară, iar utilizarea serviciilor FinTech a devenit tot mai întâlnit și în cazul companiilor mici și mijlocii. În aceste condiții, băncile simt acest val ca pe o amenințare și încearcă să țină pasul cum pot, dar se adaptează tot mai greu.

Există diverse speculații că, în timp, companiile Fintech vor putea concura cu băncile clasice, deoarece sunt disponibile pentru o gamă mai largă de persoane, sunt capabile să se adapteze mai repede la fluctuațiile pieței și să varieze oferta.

Există, de asemenea, dileme cu privire la modul cum ar trebui băncile să se comporte în fața popularității crescânde a companiilor FinTech - încercând să le imite, să concureze, să colaboreze cu ele sau pur și simplu să ia o poziție de stand-by pentru a vedea cum companiile Fintech vor evolua și funcționa într-un ciclu economic complet, realizând că mulți sunt încă foarte tineri și nu au experiență și trecut. Desigur că cheia succesului atât pentru bănci cât și pentru companiile FinTech este, mai degrabă, „colaborarea” decât confruntarea.

Bibliografie:

1. АЛЕШКИНА, Татьяна. Банки и финтех: симбиоз или конкуренция? //Frank RG: *аналитика, новости и советы для банка*, ediția din 08.04.2019. [online]. [citat 25 septembrie 2019]. Disponibil: <https://frankrg.com/3247>.
2. БОБЛАТ, Виктор. Классические банки и Fintech – конкуренты или союзники. //Baltic International Bank: *Новости*, ediția din 20.08.2019. [online]. [citat 19 septembrie 2019]. Disponibil: <https://www.bib.eu/ru/novosti/date/2019/08/20/klassicheskie-banki-fintech-konkurentyi-ili-soyuzniki>.
3. CIPRIAN, Ioana. Ce sunt serviciile FinTech și de ce reprezintă o amenințare pentru băncile din toată lumea. //Impact, ediția din 25.06.2019. [online]. [citat 7 septembrie 2019]. Disponibil: <https://www.impact.ro/ce-sunt-serviciile-FinTech-si-de-ce-reprezinta-o-amenintare-pentru-bancile-din-toata-lumea-2109.html>.

THE IMPACT OF TAX POLICY ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

ВОЗДЕЙСТВИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ФИНАНСОВУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ

*Надежда КИКУ, др., конф. унив.
ASEM, Republica Moldova, Chișinău, bd. Bănulescu-Bodoni, 61
chicu.nadea@mail.ru*

Abstract

Revenues from tax payments provide more than 80% of the revenues of the national public budget of our country (and most other countries of the world). Consequently, the financial stability of the budget system and the whole country as a whole depends on how well the tax system of the state works. Therefore, when making various decisions in the field of tax policy, it is extremely important to analyze their impact on the completeness and timeliness of tax revenues to the budget.

Veniturile din plățile fiscale asigură mai mult de 80% din veniturile bugetului public național al țării noastre (și a majorității celorlalte țări ale lumii). În consecință, stabilitatea financiară a sistemului bugetar și a întregii țări în ansamblu depinde de cât de bine funcționează sistemul fiscal al statului. Prin urmare, atunci când se iau diverse decizii în domeniul politicii fiscale, este extrem de important să se analizeze impactul acestora asupra completității și a actualității veniturilor fiscale la buget.

Keywords: *taxes, budget system, state and local taxes, tax policy*

JEL CLASIFICATION: H2

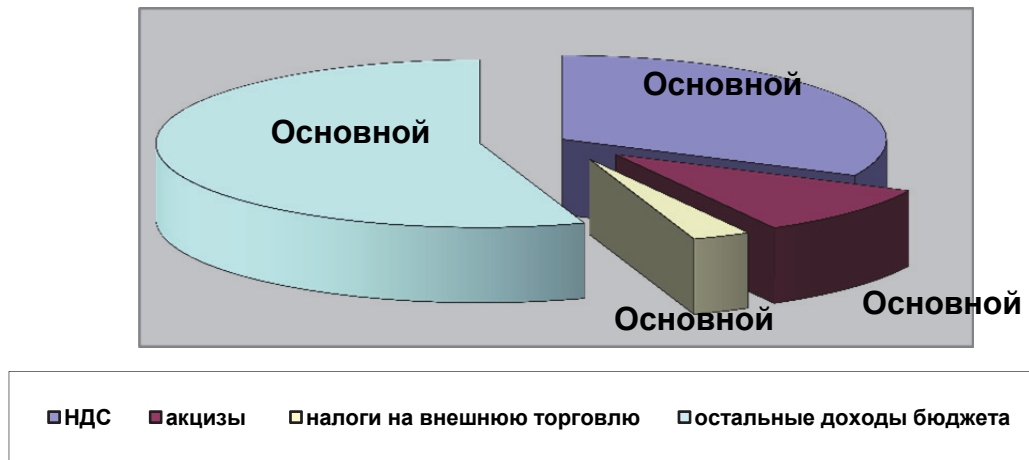
Поступления от налоговых платежей обеспечивает более 80% доходов национального публичного бюджета нашей страны (да и большинства других стран мира). Следовательно, от того, насколько отлажено работает налоговая система государства во многом зависит финансовая стабильность бюджетной системы и всей страны в целом. Поэтому при принятии различных решений в области налоговой политики является крайне важным проводить анализ их воздействия на полноту и своевременность поступления налогов в бюджет.

С точки зрения государства, основной проблемой налогообложения является недостаточные объемы поступлений налогов и сборов в бюджет. Ведь от своевременности и полноты поступлений налоговых платежей напрямую зависит финансовая стабильность бюджетной системы. При этом, с учетом того, что в современном мире налоги выполняют не только фискальную, но и регулируемую (особенно стимулирующую) функцию, по налогам предоставляется большое количество налоговых льгот, что является практически «потерями» бюджета. Поэтому отношение к налоговым льготам у представителей финансового ведомства чаще всего негативное. В тоже время нельзя забывать о том, что предоставление налоговых льгот экономического характера может способствовать экономическому росту страны и, следовательно, увеличению налоговой базы в перспективе.

Следовательно, решения в области налоговой политики, связанные с предоставлением или аннулированием налоговых льгот и преференций непосредственно оказывает влияние на уровень поступлений в бюджет. Но финансовая безопасность государства и бюджетной системы также зависит от соотношения в бюджете поступлений от тех или иных налогов и сборов, то есть от структуры налоговой системы. Рассмотрим данный аспект более подробно.

В начале проанализируем структуру бюджета, чтобы определить наиболее важные с точки зрения поступлений налоги и группы налогов. Если рассматривать классификацию налогов на прямые и косвенные, то в нашей стране косвенные налоги с точки зрения

государства оказывают влияние в первую очередь на доходы бюджета. Представим роль косвенных налогов для нашей бюджетной системы в фигуре 1.

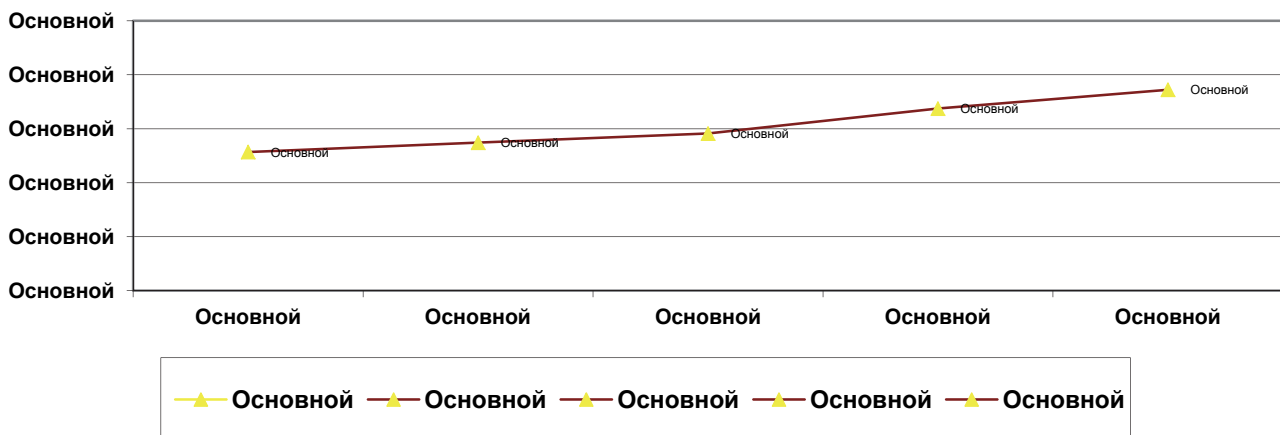

Фигура 1. Удельный вес каждого из косвенных налогов в доходах национального публичного бюджета РМ в 2018 году, в %

Источник: рассчитано и составлено автором на основе данных Министерства финансов [2].

Фигура наглядно иллюстрирует, какое большое значение имеют косвенные налоги для бюджетной системы Молдовы – 44,8%, и особенно НДС, который сам обеспечивает 32,1% всех поступлений в национальный публичный бюджет. Следовательно, государство должно уделять очень пристальное внимание данной группе налогов и оперативно решать все проблемы, возникающие в области администрирования данных налогов, чтобы не возникало ситуаций, которые могут значительно повлиять на уровень поступлений косвенных налогов в бюджет, что чревато финансовой нестабильностью нашего государства.

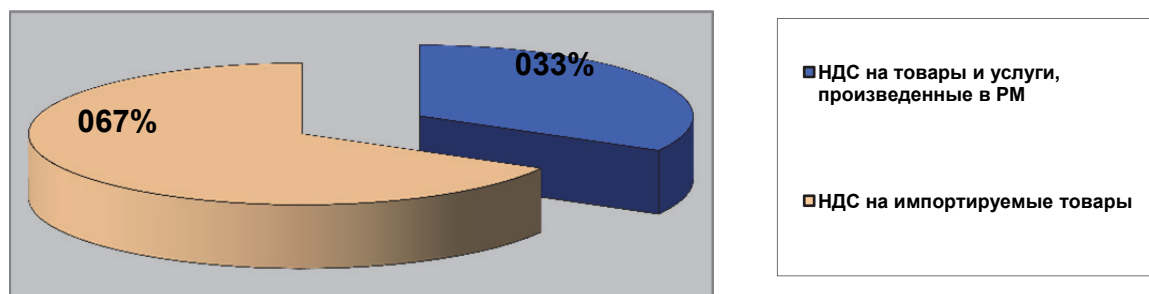
Как уже отмечалось, НДС имеет очень важное значение как в целом для бюджета страны, так и среди косвенных налогов. Если удельный вес НДС составляет 72% всех косвенных налогов, собранных в нашей стране в прошлом году, то акцизы и таможенные пошлины в сумме составляют только около 28%. При этом, динамика НДС за последние пять лет, представленная в фигуре 2., хорошо отражает тенденцию постепенного роста поступлений НДС, что вроде бы является положительным для бюджетной системы.

Фигура 2. Динамика сумм поступлений НДС в Республике Молдова в 2014-2018 годах, млн. леев

Источник: составлено автором на основе данных министерства финансов [2].

При этом надо учитывать и анализировать поступления по НДС с учетом того, что сумма НДС, отражаемая как поступление в бюджет, состоит из суммы НДС за товары и услуги, произведенные на территории Республики Молдова и суммы НДС, собранной за импортируемые товары, то есть на таможне. При этом, структура НДС показывает, что суммы НДС, собранные на таможне преобладают (см. фигуру 3.).

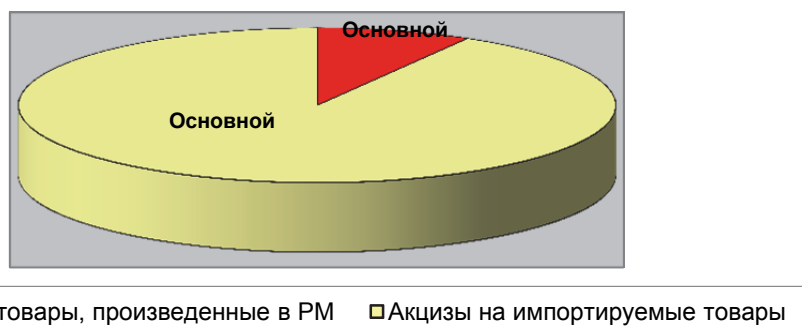

Фигура 3. Структура поступлений НДС в Республике Молдова в 2018 году, %

Источник: рассчитано и составлено автором на основе данных министерства финансов [2].

Фигура показывает преобладание доли НДС, собранной на таможне над НДС, собранного на территории РМ, что показывает сильную зависимость нашей бюджетной системы от импорта товаров и является негативным фактором с точки зрения финансовой безопасности страны.

Сумма акцизов также подразделяется на две части: акцизы, собранные на территории Республики Молдова и собранные на таможне. Удельный вес одной и второй группы наглядно иллюстрирует фигура 4.

Фигура 4. Структура поступлений акцизов в Республике Молдова в 2018 году, %

Источник: рассчитано и составлено автором на основе данных министерства финансов [2].

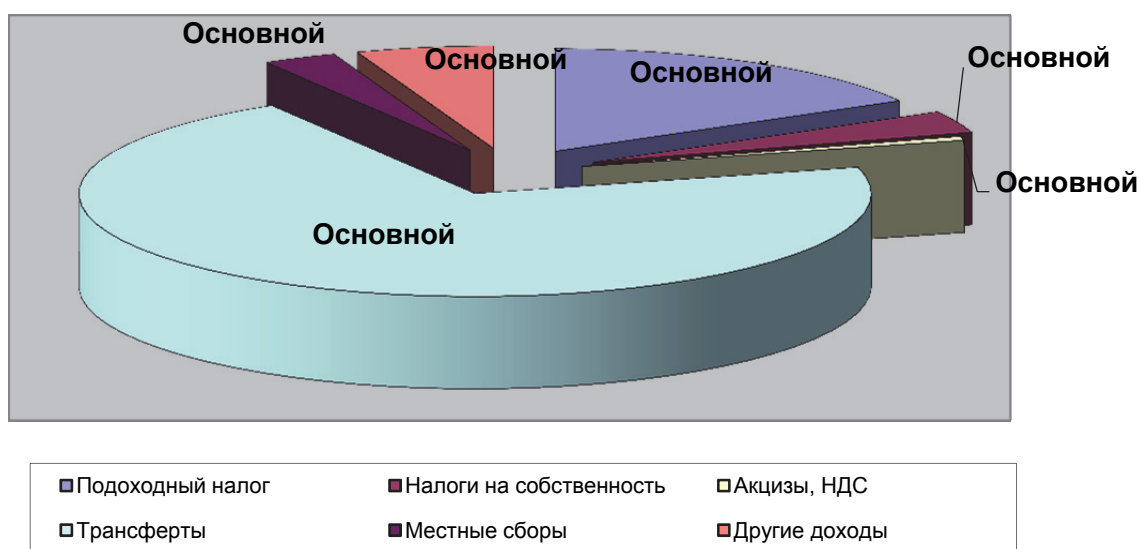
Как видим на фигуре, как и в ситуации с НДС, значение акцизов, собранных на таможне с импортируемых в Молдову товаров превышает суммы акцизов, собранных внутри территории страны. Но в случае с акцизами, ситуация с точки зрения зависимости Молдовы от импорта ещё сильнее – в общей сумме акцизов акцизы на импорт составляют более 90%, что на наш взгляд, является крайне тревожной ситуацией, как для бюджета, так и для экономики в целом.

Из приведенного анализа видно, что значение косвенных налогов для бюджета достаточно велико, что накладывает на государственные органы (в первую очередь государственную налоговую службу и таможенную службу) обязанность уделять

пристальное внимание правильности исчисления и полноты уплаты данных налогов, а также уменьшения способов уклонения от уплаты косвенных налогов.

Причиной большого значения косвенных налогов в нашей налоговой системе является, с одной стороны, относительная легкость их получения (ориентация на фискальную функцию налогообложения в разрезе косвенных налогов), а с другой – серьезные препятствия в сборе прямых налогов с налогоплательщиков. В силу того, что косвенные налоги включены в отпускную цену продукции, то при покупке товара или услуги уплата налога перекладывается непосредственным образом на конечного потребителя, поэтому косвенные налоги являются налогами на потребление, уплачиваемыми гражданами, регулярно совершающими покупки товаров. Быстрота, надежность и легкость получения косвенного налога, то есть прямая фискальная выгода государства, делают косвенные налоги основными в структуре налоговых поступлений в бюджет нашей страны.

В большинстве стран доходы государственного бюджета намного больше, чем доходы местных бюджетов, но, тем не менее, местные налоги и сборы имеют большое значение для бюджетной системы, особенно для местных органов власти. В Республике Молдова система местных налогов и сборов включает налог на недвижимое имущество, сборы за природные ресурсы и множество местных сборов. Для понимания значения налоговых доходов для местных бюджетов в начале проанализируем в целом структуру доходов местных бюджетов Республики Молдова в 2018 году (см. фигуру 5.).

Фигура 5. Структура доходов местных бюджетов Республики Молдова в 2018 году, %
Источник: составлено автором на основе [3].

Как достаточно наглядно видно из вышеприведенной фигуры, наибольший удельный вес в доходах бюджетов административно-территориальных единиц занимают трансферты (70,5%) и поступления от подоходного налога (16,8%), который является государственным, но регулирующим бюджетным источником, т.е. частично поступает и в государственный и в местные бюджеты. Доля собственным (закрепленным) источником местных бюджетов (налогов на собственность (3,5%) и местных сборов (3%)), к сожалению очень мала и составляет всего около 6,5% всех доходов местных бюджетов.

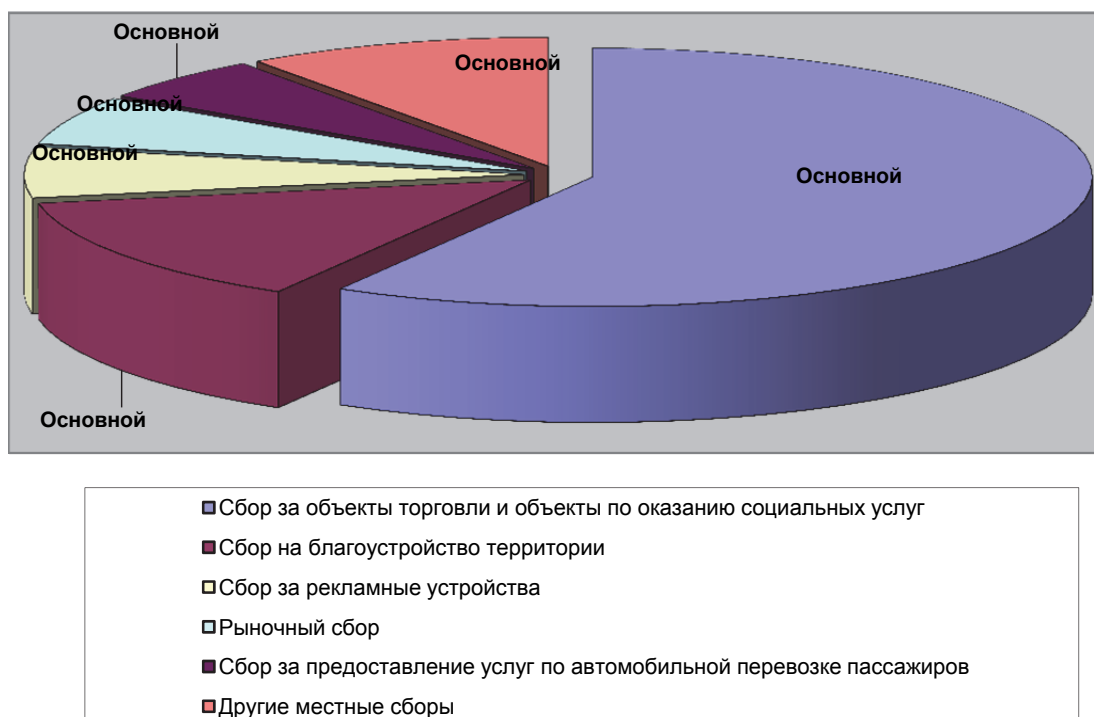
Далее на основе данных Государственной налоговой службы, рассмотрим структуру поступлений местных сборов в 2018 году (см. таблицу 1.)

Таблица 1. Структура местных сборов в Республике Молдова в 2018 году

Виды местных сборов	2018, млн. леев	Структура, %
Всего местные сборы	437,9	100
Сбор за объекты торговли и объекты по оказанию услуг	255,8	58,4
Сбор на благоустройство территории	60,2	13,7
Сбор за рекламные устройства	27,4	6,3
Рыночный сбор	26,8	6,1
Сбор за предоставление услуг по автомобильной перевозке пассажиров	24,7	5,6
Сбор за временное проживание	18,2	4,2
Сбор за вывоз мусора	11,3	2,6
Сбор за парковку автотранспорта	5,6	1,3
Сбор за использование местной символики	2,8	0,6
Курортный сбор	2,1	0,5
Сбор за размещение рекламы	1,7	0,4
Сбор за организацию аукционов и лотерей	1,2	0,3
Сбор за парковку	0,01	0

Источник: рассчитано автором на основе данных Государственной налоговой службы[4].

Как видим из данных таблицы, наибольший удельный вес из всех местных сборов составляет сбор за объекты торговли и объекты по оказанию социальных услуг (58,4%). Далее за ним с большим отрывом идут сбор на благоустройство территории (13,7%), сбор за рекламные устройства, рыночный сбор, сбор за предоставление услуг по автомобильной перевозке пассажиров и сбор за временное проживание. Для большей наглядности представим структуру поступлений местных сборов в виде фигуры (см. фигуру 6.).

Фигура 6. Структура поступлений по местным сборам в Республике Молдова в 2018 году, %

Источник: составлено автором на основе данных таблицы 1.

Существенным фактором является то, что на первые пять сборов приходится 90% всех местных сборов. Получается, что на остальные девять местных сборов приходится меньше 10% поступлений. Это является достаточно показательным, но отрицательным, фактором. На

наш взгляд, на это должны обязательно обращать внимание местные органы власти. Сильная зависимость поступлений бюджетов от всего нескольких источников доходов является фактором финансовой нестабильности и социальной небезопасности. В целом можно сказать, что значение и роль местных налогов и сборов в бюджетной системе Республики Молдова не велико, что является негативным явлением и финансово небезопасным для страны в целом.

Учитывая нежелание властей предоставлять налоговые льготы в настоящий момент из-за уменьшения доходов бюджета даже в ущерб того, что они могут привести в экономическому благополучию в будущем, считаем необходимым в большей степени сконцентрировать внимание властей на выявлении и расширении налоговой базы. Например, в области местного налогообложения считаем необходимым завершение реформы налогообложения недвижимого имущества, а также совершенствование системы местных сборов, что возможно приведет к росту доходов местных бюджетов, и в тоже время к повышению эффективности налоговой системы Республики Молдова. Большой потенциал увеличения поступлений по налогу на недвижимое имущество (особенно в Кишиневе) – это улучшение учета объектов, постановка всех незавершенных в течение многих лет домов (особенно особняков) на налоговый учет и улучшение налогового администрирования.

Перспективным направлением расширения доходной базы местных бюджетов является совершенствование системы земельного налога. Большое количество земель, которые могли бы являться источниками доходов местных бюджетов, освобождены от уплаты земельного налога в связи с принятыми на общегосударственном уровне льготами (прописанные в Налоговом кодексе). При этом часть земель не учитывается как объект налогообложения. Также, на наш взгляд, крайне необходимым является увеличение ставок земельного налога, которые не индексировались уже более десяти лет.

Местные власти для пополнения бюджетов административно-территориальных единиц часто идут на повышение ставок, в то время как существуют резервы по увеличению и расширению налоговой базы без увеличения ставок, а за счет тщательной инвентаризации всех существующих объектов обложения. Это в первую очередь касается объектов рекламы, объектов торговли и по оказанию различных услуг, незарегистрированные работники (по сбору на благоустройство). На наш взгляд, местные органы власти должны прилагать больше усилий по выявлению фактор уклонения от уплаты местных сборов, если они заинтересованы в увеличении поступлений в местные бюджеты. А практику повышения (причем в некоторых случаях достаточно резкого (почти в 2 раза)) ставок местных сборов необходимо, на наш взгляд, ограничить установлением лимита повышения ставок из года в год, чтобы не создавать ситуаций по значительному увеличению налоговой нагрузки для налогоплательщиков.

Выводы.

Финансовая безопасность государства во многом зависит от эффективности системы налогообложения, от полноты и своевременности поступления обязательных платежей во все звенья бюджетной системы. Это напрямую связано как с борьбой с уклонением от уплаты налогов, продуманностью решений в области налоговой политики (особенно касающихся предоставления налоговых льгот с подробным анализом как будущего экономического или социального эффекта наряду с подсчетом потерь бюджета), так и со структурой налоговой системы. В данном вопросе, как было выявлено, существуют достаточно большие проблемы, связанные с сильной зависимостью нашей бюджетной системы всего от нескольких источников

доходов. На уровне государства, это в первую очередь, зависимость всей бюджетной системы от уровня поступления НДС, и в особенности НДС на импортируемые товары. Но проведенный анализ показал, что не только на государственном, но и на местном уровне существует зависимость от небольшого количества доходных источников, что создает ситуацию финансовой нестабильности системы.

Для уменьшения степени зависимости государства от небольшого количества налоговых платежей, на наш взгляд необходимо всячески способствовать расширению налоговой базы, как за счет выявления неучтенных или скрываемых объектов налогообложения, так и за счет стимулирования посредством инструментов налоговой политики (в первую очередь, налоговых льгот экономического характера) расширения налоговой базы государства. Но при использовании инструментов налоговой политики необходимо проводить предварительный анализ возможных последствий, в том числе будущие «потери» бюджета от нововведений.

Библиография

1. Налоговый Кодекс РМ. Раздел I. Общие положения. Закон РМ №1163-XIII от 24.04.1997. *Monitorul oficial al RM*, №127-129, 2000.
2. Raport privind executarea bugetului național public la situația din 31.12.2018. Режим доступа: <http://mf.gov.md/ro/content/catalogul-de-date-deschise-al-mf-pentru-anul-2018#overlay-context=ro/ministerul-finan%25C8%259Belor/catalogul-de-date-deschise-al-ministerului-finan%25C8%259Belor-2018> (просмотрено 25.09.2019)
3. Raport privind executarea bugetului local la situația din 31.12.2018. Режим доступа: <http://mf.gov.md/ro/content/catalogul-de-date-deschise-al-mf-pentru-anul-2018#overlay-context=ro/ministerul-finan%25C8%259Belor/catalogul-de-date-deschise-al-ministerului-finan%25C8%259Belor-2018> (просмотрено 25.09.2019)
4. Informația privind încasările la BPN corespunzător clasificăției veniturilor bugetare pentru perioada 01.01 - 31.12.2018 (adm SFS), mii lei. Режим доступа: <http://www.fisc.md/Upload/LinkedPDF/Incasat%2001.01.2018-31.12.2018.pdf> (просмотрено 25.09.2019)

SPECIFICUL PROMOVĂRII PROCESULUI INOVAȚIONAL BANCAR ÎN CONDIȚIILE SOCIO-ECONOMICE ACTUALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Cristina PANFIL,
Institutul Național de Cercetări Economice, str. Ion Creangă, 45, MD-2064, Chișinău,
Republica Moldova, cristina.panfil@yahoo.com
Corresponding author: cristina.panfil@yahoo.com

Abstract

The innovation process within the market of banking products / services is carried out in accordance with the socio-economic evolution of the country, being influenced by the changes and trends of the external environment. The purpose of this paper is to analyze the macroeconomic synthetic indicators, which show the evolution of the real economy in relation to the development of the banking products market. The paper analyzed the main macroeconomic indicators for the period 2010 - 2018 and calculated some indices of their evolution (in chain or against the base period), highlighting the graphical configuration of their trends, as well as of the trends of the banking sector. Thus, the methods used - analysis, synthesis, statistical and graphical analysis, benchmarking (comparison with other countries) have resulted in shaping the picture of the development of the banking market in recent years and identifying the directions of development in perspective. The conclusions drawn from the research indicate the need to intensify the integration and diversification of bank loans, increase financial inclusion, innovate banking products and services.

Key words: macroeconomic indicators, credit policy, banking innovation.

Jel Clasification: E01, E51, E52, Q10, O11, O 13

INTRODUCERE

Componenta cheie a sistemului financiar este sistemul bancar, fundamentul financiar al căruia sunt banii, emisia și circulația acestora. Împreună cu alte instituții financiare și în interacțiune cu sectorul real al economiei, sistemul bancar asigură echilibrul cererii și ofertei de resurse de creditare, funcționarea mecanismului de multiplicare bancară, dezvoltarea sistemului de plăți și decontări în concordanță cu necesitățile pieței și obiectivele strategice de dezvoltare ale economiei țării. Toate aceste aspecte stau la baza elaborării politicii monetare, ca parte componentă a politicii economice a țării, elaborată și implementată de Banca Națională prin corelarea indicatorilor macroeconomici, monetari și de credit în concordanță cu obiectivele politicii monetare și strategice ale țării: stabilitatea prețurilor, dezvoltarea durabilă prin creșterea investițiilor în economie, îmbunătățirea calității vieții populației. Pentru atingerea obiectivelor politicii monetare, factorii de decizie din domeniul bancar au inițiat noi abordări și practici internaționale aplicabile în activitatea băncilor, inclusiv cele recomandate de organizațiile financiare internaționale, luând în considerare particularitățile și schimbările economiei naționale, rapiditatea și amploarea acestora la etapa actuală. Fiind determinat de schimbările de mediu, în general, caracteristicile și schimbările pieței bancare, în special, procesul inovațional, impune factorii de decizie din domeniu să cerceteze tendințele mediului socio-economic în vederea identificării și valorificării oportunităților, precum și identificării și dirijării eficiente a riscurilor legate de inovare pe piața produselor/serviciilor bancare. Pornind de la ideea, că oportunitățile de inovare pot rezulta atât din surse interne, cât și externe, vom analiza evoluția indicatorilor macroeconomici principali cu care interacționează sistemul bancar, determinând pe această bază direcțiile inovaționale ce se impun și soluțiile necesare eficientizării deciziilor manageriale privind dezvoltarea, consolidarea, stabilitatea financiară și fiabilitatea sistemului bancar.

MATERIALE ȘI METODE

Astfel, principalul indicator macroeconomic care denotă nivelul de dezvoltare al țării - Produsul Intern Brut, atât în prețuri curente, cât și comparabile, în perioada anilor 2010-2018 a cunoscut o evoluție ascendentă, însumând în anul 2018 **190 016** milioane lei (în prețuri curente de piață), unui locuitor revenindu-i 53,6 mii lei sau 3315 \$SUA [1], iar conform evaluărilor Băncii Mondiale 7300,9 \$SUA[2]. Comparativ cu alte state, PIB-ul per capita în Republica Moldova este de zeci de ori mai mic, de exemplu, cel mai înalt PIB per capita în 2018 îl are Luxemburgul cu 111908 USD, România -26,6 mii USD, Rusia -27,1 mii USD, media mondială fiind de 11.368 USD, iar valoarea minimă o are Sudanul de Sud cu 307 USD[3]. Conform datelor statistice, contribuția consumului la formarea PIB a constituit în 2018 100,6%, iar formarea brută de capital fix 24,3% , fiind cu 2% mai mare ca în anul precedent și situându-se la nivelul anului 2015. Indicele deflator al PIB a înregistrat o evoluție sincronică de la un an la altul, valorile minime de 102, 103,9 și 104,0% înregistrându-se în anii 2010, 2013 și 2018 respectiv, iar valoarea maximă de 109,6% în 2015, după furtul miliardului care a afectat întregul sistem. Deși în ultimii doi ani acest indice se micșorează, situându-se la nivelul de 4%, situația poate fi apreciată ca instabilă, descurajând astfel mediul de afaceri și investițiile în economie [4].

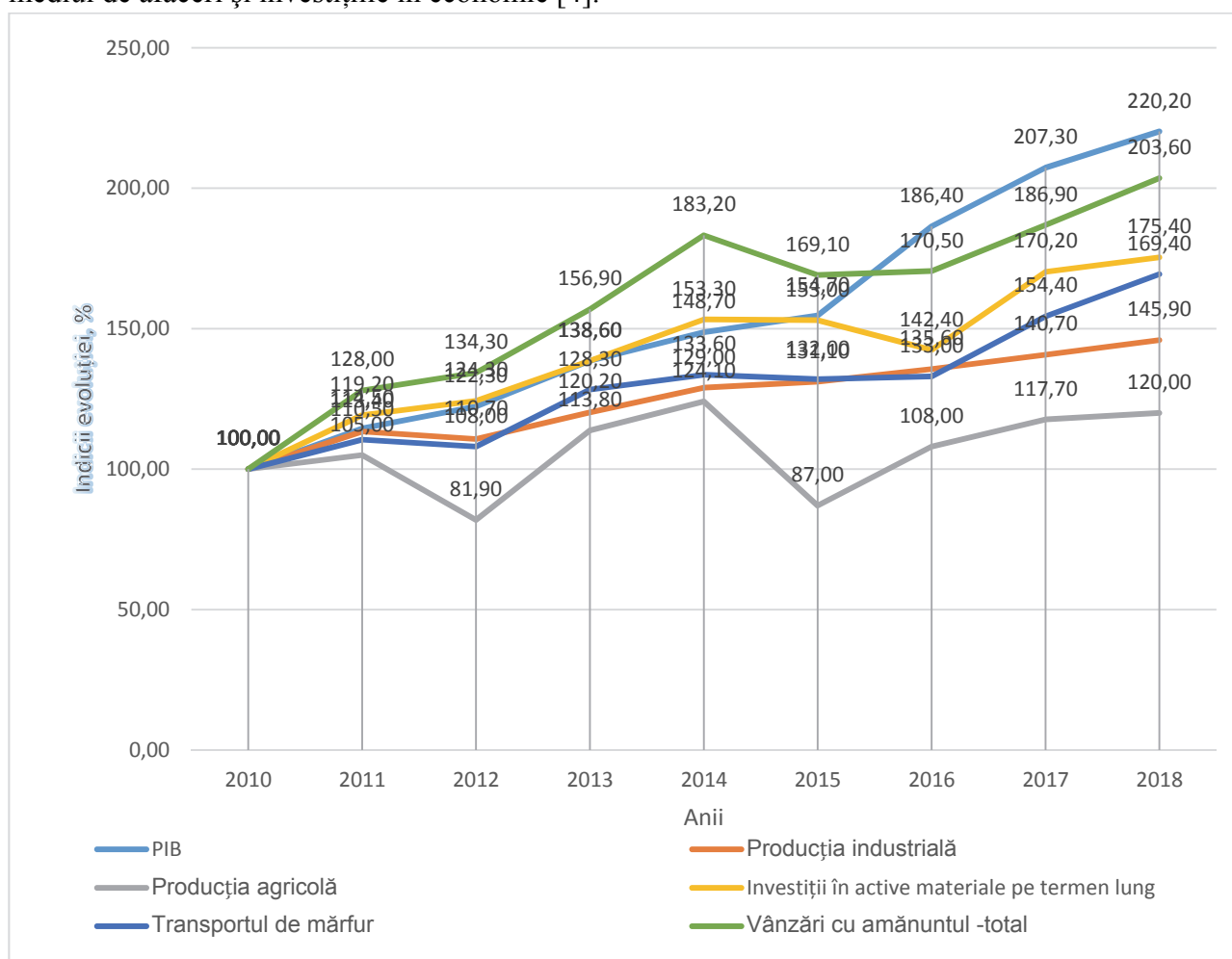

Fig. 1. Indicii evoluției PIB și componentelor structurale ale acestuia în perioada 2010-2018

Sursa: elaborat de autor în baza datelor statistice

Un indicator macroeconomic important utilizat în procesul de reglementare de BNM este Indicele prețurilor de consum, care pe parcursul anilor 2010-2019 a variat între 104,6 % în anii

2011 -2012, atingând în 2015 109,7%, iar în anul 2018 -3% și 2019 (prognoză) -5%. Aceste date indică la o situație instabilă pe piață. Reșind din acești indici, pentru asigurarea și menținerea stabilității prețurilor pe termen mediu, Banca Națională a Moldovei menține inflația (măsurată prin indicele prețurilor de consum) la nivelul de **5.0** la sută anual cu o posibilă abatere de ± 1.5 puncte procentuale, fiind considerat nivelul optim pentru creșterea și dezvoltarea economică a Republicii Moldova pe termen mediu . Conform opiniei guvernării bancare, țintirea inflației la acest nivel și asigurarea stabilității financiare a țării crează condiții de creștere a investițiilor în economie și apariția unor surse de inovare a produselor/serviciilor bancare[5]. Tendințele menționate mai sus indică necesitatea gestionării inflației și perspective de dezvoltare a țării prin intensificarea integrării și diversificarea creditelor în economie.

Calcularea și analiza dinamicii în lanț a PIB-ului și componentelor structurale ale PIB-ului este ilustrată în figura 1, din care observăm că, în perioada anilor 2010-2018, PIB-ul s-a majorat continuu (în prețuri curente), înregistrând o creștere mai rapidă începând cu anul 2015, în 2018 fiind de 2,2 ori mai mare decât în anul 2010. Producția industrială a evoluat continuu, cu excepția anului 2012, o creștere mai înaltă observându-se în ultimii trei ani, indicele de creștere în 2018 fiind de 145% comparativ cu anul de bază 2010.

Această situație poate fi și rezultatul percepției unor riscuri înalte de investire din partea întreprinzătorilor din sectorul industrial și reticența acestora față de creditori, precum și a creditorilor față de agenții economici, desi sectorul industrial se caracterizează prin tendințe mai stabile comparativ cu alte sectoare ale economiei. Producția agricolă a evoluat sincron, în anii 2012 și 2015, înregistrând descreșteri semnificative - cu -18,1 și -13% respectiv și creștere în anul 2018 față de perioada de bază cu 20%, ceea ce arată că investițiile și creditarea acestui sector al economiei naționale se caracterizează prin neconcordanțe și unele probleme care trebuie analizate din perspectiva identificării unor soluții noi de creditare mai eficiente și adaptate structurii potențialilor clienți din sectorul respectiv.

Investițiile în active materiale pe termen lung reprezintă un alt indicator macroeconomic care arată interacțiunea sistemului bancar cu economia reală. Datele statistice prezentate în figura 1 denotă o evoluție ascendentă în anii 2010-2014, descreștere în anii 2015-2016 și relansare în următorii ani, rata de creștere pe toată perioada 2010-2018 constituind 75,4%. O evoluție spectaculoasă au înregistrat și vânzările cu amănuntul de produse și servicii în 2010-2014 (de 1,8 ori), diminuându-se în anii 2015 și stagnând în 2016, ca începând cu 2017 să crească în ritm sporit și să atingă în 2018 o creștere de 2,0 ori comparativ cu anul de bază 2010. Un alt indicator, transportul de mărfuri a înregistrat o configurație asemănătoare celei vânzărilor cu amănuntul, dar într-un ritm mai scăzut, indicele de creștere în lanț pentru perioada analizată fiind 169,4 %. Este evident că, problemele sectorului bancar de la sfârșitul anului 2014 începutul 2015 s-au răsfrâns negativ asupra sistemului economic în întregime, în ultimii doi ani situația economică redresându-se și demonstrând posibilități de creștere mai rapidă. În cazul instabilității economice și politice caracteristice economiei naționale în ultimii ani, expansiunea creditară a fost limitată, ceea ce este evident din tabelul 1. Totodată alimentarea continuă a economiei cu capitaluri suficiente de către bănci este posibil de realizat, deoarece rotația de ansamblu a acestor capitaluri se soldează cu importante sume temporar disponibile, care trebuie integrate în economie prin noi abordări de creditare orientate spre obiectivele de dezvoltare a sectoarelor economiei naționale conform necesităților de dezvoltare a potențialului acestora în perioada viitoare prin produse bancare inovative durabile, implementarea concepțiilor managementului relației cu clientul și marketingului holistic bancar.

Tabelul 1. Soldul creditelor în economie, la sfârșitul anului, milioane lei [6]

Indicatori	2015	2016	2017	2018	2018/2015, %
Soldul creditelor – total	42 720,9	39 455,2	38 100,8	39 656,3	92,8
Credite pe termen scurt	3 149,4	759,3	2 480,3	2 345,7	74,5
Credite pe termen mediu și lung	39 571,5	36 695,9	35 620,5	37 310,6	94,3

Sursa: elaborat de autor în baza datelor statistice: Moldova în cifre, 2019. Breviar statistic. P.114

Totodată, tendințele evoluției fiecărui sector determină oportunitățile de dezvoltare și atractivitatea acestuia pentru investire și creditare, ținând seamă de inflație, evoluția cursului valutei naționale în raport cu cele străine, precum și alți factori macroeconomici: operațiunile de export-import, veniturile populației, rentabilitatea agenților economici etc.

Analiza datelor prezentate în figura 2 denotă deviații ale cursului valutar și inflației cu impact asupra creditării agenților economici, ceea ce presupune un risc mai înalt și cerere limitată la credite. De asemenea, observăm creșterea câștigului salarial brut al unui lucrător în economie, însă deoarece nivelul acestuia este mic, iar inflația și instabilitatea cursul valutar se menține, putem concluziona că creșterea cererii la produsele de depozit și creditare din partea populației are loc lent și la etapa actuală un avânt inovațional este solicitat mai mult în sistemul de plăți, tehnologiile de servire al clienților bancari. De aceea băncile trebuie să acorde o atenție deosebită relațiilor cu clientul și dezvoltării produselor noi la costuri avantajoase, deoarece majoritatea clienților le vor accepta, dacă vor fi educați și pregătiți pentru achiziționarea noilor produse și servicii bancare.

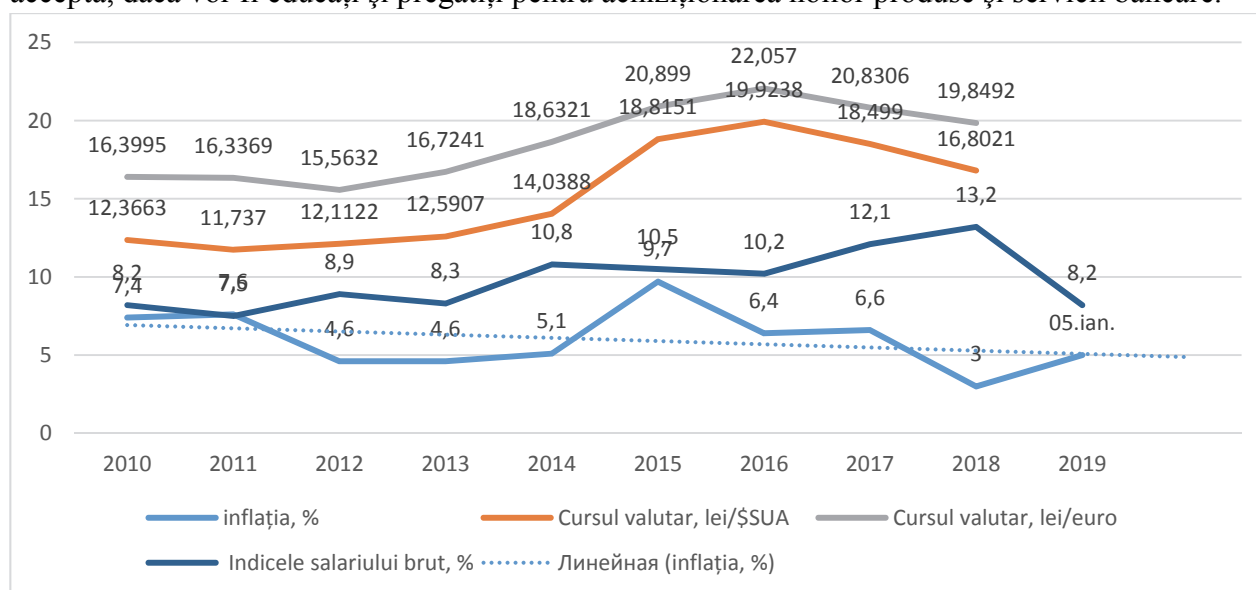

Fig. 2. Indicii inflației, salariului și evoluția cursului valutar.

Sursa: elaborat de autor conform datelor statistice

Un alt indicator care caracterizează posibilitățile de expansiune creditară și inovare a produselor bancare este situația balanței comerciale. Datele statistice arată că pe parcursul ultimilor nouă ani exportul mărfurilor a avut o tendință de creștere sincronică, fiind aproape de două ori mai mic decât importul. Respectiv, s-a înregistrat un sold negativ, amplitudinea deviației acestuia fiind de la - 1975,7 mil. \$SUA și - 3064,1 mil. \$ SUA, deficitul maxim înregistrându-se în anii 2013 și 2018, concordând cu evoluția cursului valutar. Indicii evoluției balanței comerciale sunt ilustrați în figura 3. Constatăm acoperirea importurilor prin exporturi în proporție de circa 47 -51 la sută în ultimii trei ani și un deficit al balanței comerciale față de PIB de 25-28 % [7]. Prin urmare se

impune o politică economică sistematică orientată spre creșterea considerabilă a exporturilor concomitent cu sporirea semnificativă a producției interne, băncile având menirea să deservească clienții prin sistemele de plăți moderne. Este evident că dezvoltarea relațiilor de export-import va contribui și la inovarea sistemului de plăți internațional. De asemenea, un rol important l-ar putea avea și susținerea antreprenorilor și investitorilor autohtoni și străini prin oferirea serviciilor de consultanță financiară și creditarea pe termen lung a proiectelor investiționale, care să reducă dependența de produsele străine. În acest context, considerăm că BNM, prin politica monetară și de creditare, urmează să contribuie mai eficient la îmbunătățirea balanței comerciale și de plăți (soldul balanței de plăți la sfârșitul anului 2018 a constituit - 1.186,71mil. Lei [8]), deservirea economiei naționale cu mijloacele financiare necesare proiectelor investiționale de dezvoltare în diferite domenii, promovând astfel și procesul inovațional bancar.

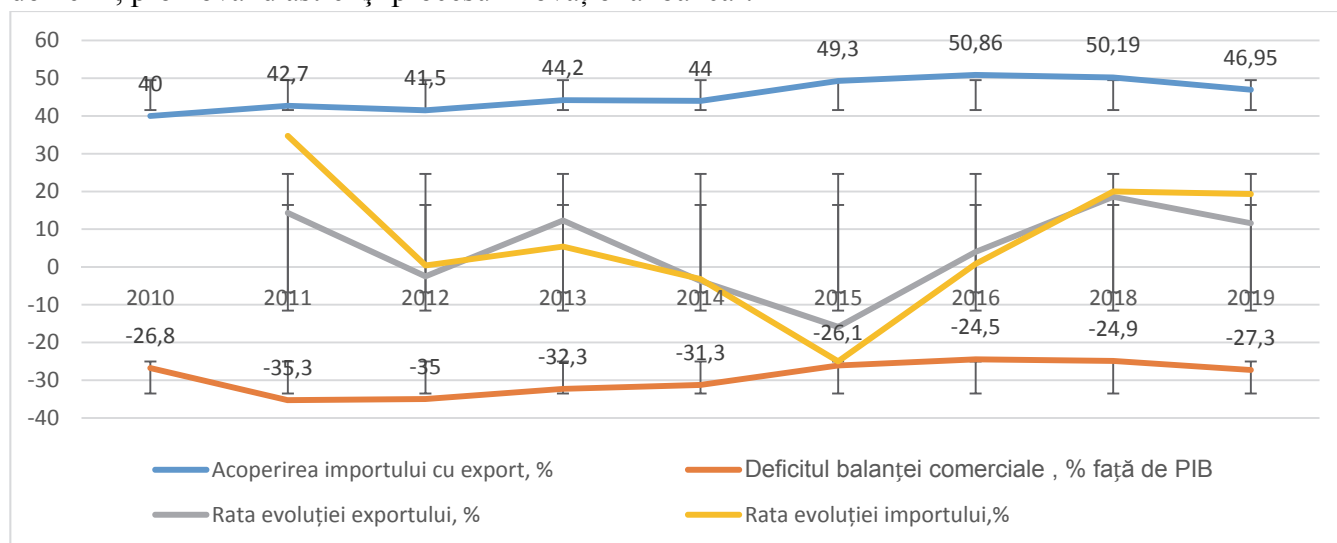

Fig.3. Indicii evoluției balanței comerciale
 Sursa: elaborat de autor conform datelor statistice

În această ordine de idei, vom analiza evoluția indicatorilor monetari în ultimii 9 ani. Acești indicatori prezintă esența politicii monetare și funcționării sistemului bancar și sunt definiți în „Norme metodologice de compilare a sintezei monetare”, conform cărora structura masei monetare pentru Republica Moldova este formată din 4 agregate monetare: M0, M1, M2, M3, după cum se prezintă în tabelul 2 [9]. Din datele prezentate în tabel observăm că toate agregatele monetare au evoluat ascendent, cu excepția anilor 2014 și 2015 (anii de criza bancară legată de furtul bancar și problemele sistemului bancar), majorându-se față de anul 2010 după cum urmează:

- ✓ bani în circulație M0 – de 2,1 ori;
- ✓ masa monetară M1 – de 2,5 ori, crescând mai rapid depozitele la vedere;
- ✓ masa monetară M2 – de 2,4 ori, depozitele la termen instrumentele pieței monetare evoluând mai temperat;
- ✓ masa monetară M3 – de 2,2 ori, depozitele în valută având un ritm puțin mai scăzut comparativ cu cele menționate mai sus.

Baza monetară în sens larg, sau banii în circulație și rezervele bancare obligatorii, în perioada analizată s-au triplat, fapt ce denotă creșterea ofertei de bani pe piață. O atare situație poate fi apreciată pozitiv în cazul, când există suficiente solicitări din partea antreprenorilor pentru proiecte investiționale, în caz contrar BNM trebuie să manevreze cu rezervele obligatorii și instrumentele de piața monetară pentru a ținti inflația și asigura stabilitatea financiară.

Din raportul BNM pe anul 2018 constatăm că, pe parcursul anului 2018, BNM a menținut rata de bază a dobânzii la nivelul de 6,5% și a majorat norma rezervelor minime obligatorii din mijloacele atrase în lei de la 40,0 % până la 42,5%. Norma rezervelor minime obligatorii din mijloacele atrase în valută liber convertibilă a fost menținută la nivelul de 14,0 %[9].

Rata de creștere a masei monetare M3 pe parcursul anului 2018 a constituit 7,8 %, agregatul monetar M2 a crescut cu 10,0 %, M1 –cu 13,1 %, banii în circulație M0 s-au majorat cu 10,3%, iar baza monetară în sens larg a crescut cu 17,7 la sută[10]. Rata medie a dobânzilor la credite noi acordate în moneda națională în anul 2018 a constituit 8,79 la sută, iar rata medie la depozite noi atrase a constituit 4,47 la sută[11].

Un alt indicator este nivelul de monetizare (calculat ca raportul M2/PIB), care caracterizează potențialul monetar al țării, capacitatea de a pune la dispoziția agenților economici și populației mijloacele financiare necesare dezvoltării, fiind determinat de sistemul financiar în genere, și asigurând libera circulație a capitalurilor în economie.

Tabelul 2. Indicatorii monetari și credite acordate în perioada anilor 2010 -2018

Anii	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2010, %
M0 Bani în circulație	10107,6	10864,5	13240,8	17550,5	17508,7	15509,4	17274,3	19106,5	21077,4	208,5
M1 M0+ Depozite la vedere, mil. lei	15720,2	17385,6	20607,3	27119,8	26513,2	23561,8	28092,6	34646,9	39169,1	249,2
M2 M1+ Depozite în termen + Instrumentele pieței monetare, mil. lei	24770,7	28265,4	34914,6	45117,1	43219,9	39260,8	46427,5	53043,2	58349,8	235,6
M3 M2+Depozite în valută străină, mil. lei	37051,2	40977,1	49513,2	62631,5	65973,0	64005,4	70507,8	77109,8	83,194.0	224,5
Baza monetară în sens larg M0+Rezervele obligatorii menținute în cont la BNM, mil. lei	14085,8	17154,0	20531,1	26077,7	27722,2	29689,1	33276,5	36997,0	43556,9	309,2
PIB, mil. lei, prețuri curente	86275,4	98772,8	105480,2	119532,9	133481,6	145753,6	160814,6	178880,9	190016,0	220,2
Credite acordate economiei, mil. lei	26915,5	30962,9	35948,3	42177,3	40842,0	38187,6	34761,3	33473,3	35452,8	131,7
Credite acordate economiei/ PIB, %	31,21	31,35	34,08	35,29	30,60	26,20	21,62	18,72	18,67	0,6 ori
Nivelul de monetizare M2/PIB, %	28,71	28,62	33,10	37,75	32,38	26,94	28,78	29,65	30,71	1,1ori
Multiplicatorul monetar, M3/baza monetară,	2,63	2,39	2,41	2,40	2,38	2,16	2,12	2,08	1,91	-0,72
Multiplicatorul de credit, M2/M1.	1,58	1,62	1,69	1,66	1,63	1,67	1,65	1,53	1,49	-0,09

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică și ale Băncii Naționale a Moldovei

Pe parcursul anilor 2010-2018 acest indicator a evoluat sincronic, în 2018 atingând valoarea de 30,71 %, comparativ cu 28,71 % în 2010 (figura 4). Începând cu 2016 nivelul de monetizare se caracterizează prin creștere, în timp ce nivelul de penetrare al economiei cu credite este în descreștere. Dinamismul masei monetare este evident și din analiza multiplicatorilor monetar și de credit. Multiplicatorul monetar (calculat ca raportul dintre masa monetară M3 și baza monetară) s-a micșorat continuu de la 2,63 în 2010 până la 1,91 în 2018 ca urmare a modificării ponderii depozitelor și rezervelor în masa monetară. În același timp multiplicatorul de credit (calculat ca raportul dintre masele monetare M2/M1) a evoluat sincronic de la 1,58 în 2010 până la 1,47 în anul 2018, ceea ce denotă o situație de stagnare relativă a pieței creditului, în timp ce necesitățile economiei naționale sunt în creștere. În acest context considerăm că reglementările recent adoptate, trecerea la evaluarea calitativă a riscului de credit vor contribui la intensificarea utilizării capitalului bancar, ceea ce va conduce la elaborarea produselor/serviciilor bancare noi.

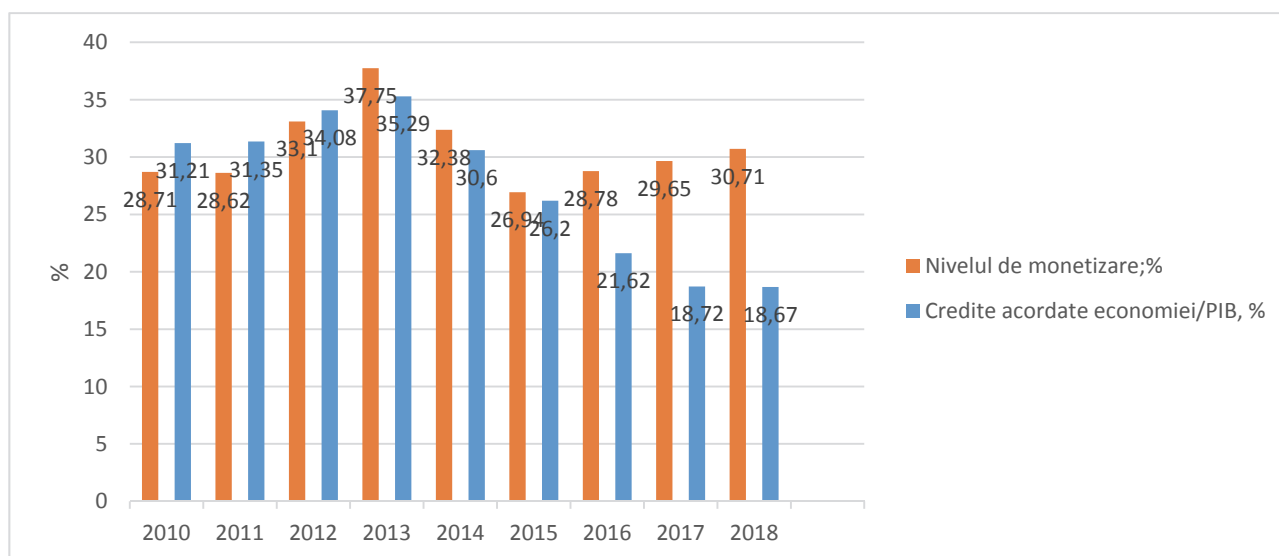

Fig. 4. Nivelul de monetizare și nivelul de penetrare al economiei prin credite bancare
Sursa: Elaborat de autor în baza calculului efectuate conform datelor BNM

Rezultate și discuții

Indicii agregatelor monetare analizate indică la caracterul prociclic al sistemului bancar, fiind superiori indicilor evoluției ascendente a unor sectoare economice analizate mai sus, ceea ce sugerează ideea necesității intensificării penetrării și incluziunii financiare. Astfel, ponderea creditelor bancare în PIB a crescut de la 25,2 % în anul 2000 până la 41,65% în 2009 [13], iar începând cu 2010 și până în 2014 se situează între 31 și 35%, iar începând cu 2015 descrește continuu, ajungând la 18,67% în anul 2018[14]. Deși nu există un benchmark în acest sens, o analiză comparativă cu alte țări, scoate în evidență tendința negativă a acestui indicator, fiind de câteva ori mai mic decât în unele țări, precum Republica Cehă, Estonia, Slovația, care în anii 2004-2010 au înregistrat respectiv media anuală de 82,3%, 52,1, 55, 1%[13]. În contextul tendințelor de dezvoltare a sectoarelor economiei, creșterii, deși încă lente, a veniturilor populației, apare oportunitatea promovării inovațiilor bancare. Băncile trebuie să depășească limitele în ceea ce privește serviciile și produsele oferite și să folosească tot mai mult noile tehnologii și soluții financiare pentru a spori penetrarea sistemului bancar în economia națională, a-și eficientiza activitatea și a aduce plus valoare clienților, deservi populația țării cu produse/servicii bancare care să corespundă schimbărilor mediului, cerințelor pieței bancare și exigențelor clienților. Un indicator favorabil în acest sens este nivelul de dezvoltare a sectorului tehnologiei informației și

comunicațiilor (TIC). Potrivit raportului anual al Uniunii Internaționale a Telecomunicațiilor Republica Moldova în anul 2014 se plasa pe locul 61 din 166 de state monitorizate, depășind cu 0,95 puncte media mondială, sectorul TIC fiind apreciat ca unul dintre principalii promotori ai schimbărilor în societate și mediul de afaceri și cu tendință ascendentă [15]. Totodată, penetrarea sistemului bancar în economia națională este influențată de structura economiei pe forme de proprietate, pe tipuri de entități economice, criterii geografice, ecologice, factorii socio-culturali, tehnologici, obiective strategice ale entităților economice și sistemului bancar. În prezent băncile sunt amenințate și de noi modele de afacere bancară precum tehnologiile financiare (FinTec), cuprinzând inovațiile investiționale, cripto-valutele, plățile online, serviciile mobile, finanțarea participativă, consilierea automatizată ș.a. De asemenea, crește popularitatea tehnologiei blockchain. Revoluțiile informațională și financiară, digitalizarea economiilor impun schimbări radicale în sistemele bancare ale țărilor. Dacă în trecut băncile concureau între ele, cu companiile de microfinanțare, leasing, acum presiunea competitivă pe piața serviciilor financiare vine și de la „noii intrați” în domeniu - start-up-uri FinTech și persoane cu capital suficient, capabile să investească în cele mai atractive domenii de activitate bancară pe care să le înlocuiască cu propriile modele de afaceri, atrăgând milioane de clienți locali și globali. În aceste condiții industria bancară „...se află într-o continuă creștere și evoluție prin necesitatea de a se pregăti împotriva amenințărilor securității cibernetice, băncile întâlnindu-se frecvent cu noi amenințări și potențiale riscuri de fraudă” [16]. Specialiștii în domeniu consideră că „În noua lume a băncilor deschise, așteptările clienților fiind definite de standardele conduse de FinTechs, non-banci și companii digitale mai agile, regulile bancare tradiționale și propunerile de valoare nu mai sunt aplicabile. Băncile recunosc că status-quo-ul nu mai este sustenabil. Pentru a-și dezvolta și a-și proteja poziția, băncile și firmele de capital trebuie să evolueze și să își reimagineze afacerea și angajamentul clienților” [17]. În prezent observăm că tot mai multe bănci își reconceptualizează modelele de business în concordanță cu schimbările în domeniu pe plan național, european și global, valorificând oportunitățile de inovare pe care le oferă mediul în baza implementării managementului și marketingului inovațional, inclusiv inovațiilor organizaționale (de management) și de marketing.

Concluzii: Dezvoltarea pieței produselor/serviciilor bancare în baza realizării procesului inovațional este o preocupare majoră a factorilor decidenți din acest domeniu. Deciziile eficiente ale managementului bancar se fundamentează pe informația despre piață și mediul de activitate al băncilor. Analiza principalilor indicatori macroeconomici în perioada anilor 2010-2018 denotă o evoluție ascendentă a PIB-ului, cu excepția anilor 2014-2015 - ani de criza în sistemului bancar, sectoarele economiei caracterizându-se prin tendințe de creștere, mai accelerat evoluând vânzările cu amănuntul, transportul de mărfuri, investițiile pe termen lung și cu un ritm mai încetinit industria și agricultura. Inflația a evoluat sincron, BNM țintind nivelului de 5% de la sfârșitul anului 2012 și până în prezent. Analiza indicatorilor monetari relevă o creștere a acestora pe parcursul celor 9 ani de 2-3 ori, confirmând caracterul prociclic al sistemului bancar și necesitatea intensificării penetrării și incluziunii financiare, eforturile actuale ale factorilor de decizie fiind insuficiente pentru stimularea investițiilor și dezvoltarea sectorului real. În condiții de creștere a veniturilor populației și tendințelor de dezvoltare a economiei se impun schimbări în direcția creditării necesităților crescânde ale antreprenorilor și promovarea procesului inovațional pe piața bancară în direcția expansiunii și diversificării creditării, elaborării serviciilor de consultanță, diferențierii depozitelor și creditelor, modernizării serviciilor de plată etc.

Referințe

1. Datele Departamentului Analize statistice și sociologice. Disponibile: <http://statistica.gov.md/>;
2. GDP per capita, PPP (current international). Disponibil: <https://data.worldbank.org/indicator/>
3. idem
4. <http://statbank.statistica.md>
5. [https:// www. bnm.md](https://www.bnm.md)

6. Moldova în cifre, 2019. Breviar statistic. P. 114
7. http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Moldova_in_cifre/2019/Breviar_ro..., + unele calcule ale autorului
8. Balanța de plăți pentru 2018. Disponibil: [http://bnm.md/ro/search?partitions\[0\]=677&post_types\[677\]\[0\]=873](http://bnm.md/ro/search?partitions[0]=677&post_types[677][0]=873)
9. http://bnm.md/files/RA_2018_ro.pdf, p. 7
10. www.statistica.md;
11. <http://bnm.md/bdi/pages/reports/drsb/DRSB9.xhtml>
12. www.bnm.md/ro/content/agregatele-monetare-republica-moldova
13. Analiza diagnostică a sistemului bancar moldovenesc în contextual semnării acordului de liber schimb aprofundat și comprehensiv cu UE. Disponibil : <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/328-analiza-diagnostic%C4%83-a-sistemului-bancar-moldovenesc>
14. www.bnm.md/ro/content/agregatele-monetare-republica-moldova
15. https://monitorul.fisc.md/editorial/moldova_urca_in_clasamentul_international_dupa_indicele_de_dezvoltare_a_sectorului_tic.html
16. BÎZDEREA CLAUDIA GABRIELA. Analiza alternativelor de finanțare prin serviciile tehnologice financiare fintech – fenomenul de crowdfunding// RFS, Vol. II • Nr. 3 • Noiembrie 2017, p. 111. Disponibil: https://revista.isfin.ro/wp-content/uploads/2017/11/6_Bîzderea-Claudia-Gabriela_RO.pdf
17. <https://www.capgemini.com/industry/banking-and-capital-markets/>

CERCETAREA METODELOR ȘI TEHNICILOR DE ESTIMARE A RISCURILOR BUGETAR-FISCALE AFERENTE ACTIVITĂȚII ENTITĂȚILOR ECONOMICE CU PROPRIETATE PUBLICĂ

Ana VÎRCOLICI

Academia de Studii Economice din Moldova
str. Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005, Chișinău,
Republica Moldova, t.: 022 224128, fax: 022 221968
ana.prodan_personal@yahoo.com

Abstract

The research of the methods and techniques for assessing the budgetary-fiscal risks related to the activity of economic entities with public property is topical and indispensable in the context of the development of the budgetary-fiscal risks system in the Republic of Moldova and of their analysis, including in order to execute the commitments assumed towards the International Monetary Fund. The purpose of the research lies in studying the methods and techniques used to estimate the budgetary-fiscal risks generated by public-owned entities and the possibilities of their application for the situation in the Republic of Moldova. In this sense, various research methods were used to achieve the proposed purpose: analytical method, descriptive and comparative method, induction and deduction etc. Also, the results of the research can be used by the national fiscal authority to develop the mechanism for analyzing the budgetary-fiscal risks related to the activity of economic entities with public ownership in the Republic of Moldova.

Cuvinte cheie: entități cu proprietate publică, riscuri fiscale, teste de stres, scenarii de sensibilitate, metode de scoring

Clasificarea JEL: G320, G380

INTRODUCERE

Evenimentele precum criza economică globală dar și fluctuațiile din zona euro au demonstrat că riscurile fiscale afectează atât țările dezvoltate cât și în curs de dezvoltare, cu o tendință de a deveni o provocare mult mai mare în țările cu acces limitat la surse de finanțare. Materializarea riscurilor fiscale poate afecta atingerea țintelor fiscale de bază, reduce acuratețea prognozelor fiscale, poate slăbi credibilitatea bugetului și în consecință contribui la instabilitatea macroeconomică.

Sursele de riscuri fiscale de bază în Republica Moldova includ diverse șocuri pentru variabilele macroeconomice, riscurile veniturilor și cheltuielilor bugetare, obligațiile contingente legate de activitatea entităților economice cu capital de stat, activitatea sectorului bancar, proiectele de parteneriat public-privat. Entitățile economice cu proprietate publică joacă un rol important în economia Republicii Moldova sub aspect de venituri înregistrate, cheltuieli efectuate și personal încadrat în câmpul muncii. Entitățile economice cu proprietate publică desfășoară activitate în sectoare strategice ale economiei naționale precum: energetic, transport, infrastructură, utilități, termoficare etc. Într-un număr anumit de cazuri, entitățile cu proprietate publică desfășoară activități qvasi-fiscale care presupun realizarea funcțiilor publice în numele Guvernului, inclusiv prestări de servicii la tarife reglementate (serviciile de transport public). Din aceste considerente, multe din entități înregistrează pierderi și sunt îndatorate, ceea ce poate cere la un moment dat alocări de capital din contul bugetului de stat/ local. Prin urmare, identificarea, cuantificarea, dezvăluirea și gestionarea riscurilor fiscale sunt măsuri absolut necesare, întrucât acestea au impact pozitiv asupra sustenabilității datoriei publice și încasărilor fiscale, la nivel național.

Din aceste considerente, cercetarea metodelor și tehnicilor de estimare a riscurilor bugetar-fiscale aferente activității entităților economice cu proprietate publică este actuală și indispensabilă în contextul dezvoltării sistemului de riscuri bugetar-fiscale în Republica Moldova și de analiză a

acestora, inclusiv în vederea executării angajamentelor asumate față de Fondul Monetar Internațional. Scopul cercetării rezidă în studierea metodelor și tehnicilor utilizate la estimarea riscurilor bugetar-fiscale generate de entitățile cu proprietate publică, a avantajelor și dezavantajelor și a posibilităților de aplicare a acestora pentru situația din Republica Moldova.

METODE ȘI MATERIALE DE CERCETARE APLICATE

Pentru atingerea scopului propus în cadrul cercetării, au fost utilizate următoarele metode și instrumente: metoda documentară, bazată pe accesarea și studierea surselor bibliografice; metoda analitică, prin intermediul căreia s-a ajuns la esența proceselor cercetate; metoda sintezei, inducția și deducția, analiza logică, analiza critică a materialelor etc. La baza cercetării au stat rapoartele autorităților publice, materialele organismelor internaționale (Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional etc.), alte resurse informaționale accesibile în Internet.

REZULTATE OBȚINUTE ȘI DISCUȚII

Riscurile bugetar-fiscale reprezintă factorii care pot determina devierea rezultatelor bugetar-fiscale de la așteptări sau previziuni inițiale și care necesită o gestionare proactivă. Riscurile pentru buget pot apărea în rezultatul șocurilor macroeconomice, unor decizii ad-hoc referitoare la politica bugetar-fiscală și/sau din materializarea obligațiilor contingente (insolvența entităților economice cu capital de stat, a sectorului financiar, executarea garanțiilor acordate de stat etc.).

Principalele riscuri generate de activitatea entităților cu proprietate publică, pot fi descrise astfel:

1. o pondere considerabilă a entităților economice cu proprietate publică înregistrează pierderi nete, precum și datorii excesive în încercarea acestora de a susține activitatea sa operațională. Ponderea înaltă a pierderilor sistematice și o capacitate redusă de colectare a taxelor, în special în sectorul utilităților, reprezintă surse potențiale de obligații reale pentru guvern/ bugetul de stat. Guvernul, în calitate de unic fondator sau acționar majoritar al respectivelor entități, poate fi pus în situația reanimării entităților afectate, prin transferuri, aporturi de capital și asumare/restructurare a datoriilor lor. Astfel, diferitele tipuri de suport direct sau indirect către entitățile cu capital de stat tind să pună o presiune fiscală substanțială asupra Guvernului.

Analizând situația economico-financiară a entităților cu capital de stat în Republica Moldova, se atestă o înrăutățire a indicatorilor de rezultat a întreprinderilor de stat, diminuându-se în anul 2018 procentul întreprinderilor de stat ce au activat cu profit (de la 62,6% la 60,0%) și majorându-se ponderea întreprinderilor ce au activat cu pierderi nete (de la 34,2% la 37,4%) comparativ cu anul 2017. Deopotrivă, mărimea pierderilor nete înregistrate de societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat cu pierderi, s-a diminuat de la 51,3 mil. lei în 2017 la 19,4 mil. lei în 2018. În același timp profitul net total înregistrat de societățile comerciale cu profit s-a majorat de la 423,8 mil. lei în 2017 la 451,3 mil. lei în 2018.

Tabelul 1. Situația financiară a entităților economice cu capital de stat în anul 2018

Entități economice	Numărul entităților supuse analizei	Au activat cu pierderi			Au activat cu profit			Rezultat financiar nul	
		numărul ent. ec.	pondere a, %	suma, mil. lei	numărul ent. ec.	ponder ea, %	suma, mil. lei	numărul ent. ec.	ponde rea, %
1	2	3	4=3/2	5	6	7=6/2	8	9	10=9/2
Întreprinderi de stat	155	58	37,4	139,1	93	60,0	155,0	4	2,6
Societăți comerciale	35	9	25,7	19,4	25	71,4	451,3	1	2,9
Total entități	190	67	35,3	158,5	118	62,1	606,3	5	2,6

Sursa: elaborat de autor în baza sursei [6]

2. entitățile economice cu proprietate publică sunt beneficiari a unei ponderi considerabile de împrumuturi recreditate și suport în garantarea datoriilor din contul bugetului de stat.

Astfel, în ceea ce privește întreprinderile de stat și societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat din Republica Moldova, se atestă că la 31.12.2018, unele din întreprinderile de stat și societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat înregistrează un sold al datoriilor pe împrumuturi recreditate din surse interne și/sau externe față de Ministerul Finanțelor, și anume:

- Î.S. „Moldtranselectro” - 37,3 mil. lei și 1,6 mil. dolari SUA, care reprezintă solduri cu termen expirat;
- Î.S. „Moldelectrica” - 15,2 mil. dolari SUA și 7,4 mil. EURO;
- Î.S. „Calea Ferată din Moldova” - 4,2 mil. EURO;
- S.A. „Termoelectrica” - 32,7 mil. dolari SUA;
- S.A. „CET-Nord” - 5,1 mil. EURO [5].

Volumul total al datoriilor pe împrumuturile recreditate entităților cu capital de stat, recalculat în lei, la situația din 31.12.2018, constituie suma de 1233,8 mil. lei. Totodată, Î.S. „Moldtranselectro” înregistrează datorie pe împrumutul extern acordat sub garanția statului în mărime de 0,86 mil. dolari SUA (14,8 mil. lei), ce reprezintă sold cu termen expirat [5].

În contextul celor expuse, se evidențiază că neachitarea obligațiilor de către entități pe creditele interne și externe acordate sub garanția statului creează o situație dificilă privind independența financiară a entităților economice. Totodată, neachitarea obligațiilor pe creditele acordate sub garanția statului, precum și cele recreditate generează riscul fiscal (financiar) de stingere a datoriilor din contul surselor bugetului de stat.

3. o altă categorie de riscuri se referă la problemele structurale precum tarife stabilite sub nivelul costurilor suportate, rata înaltă a pierderilor tehnice și comerciale, fluctuația cursului de schimb valutar etc., factori care alimentează riscurile fiscale generate de entitățile cu proprietate publică.

Generalizând principalele surse de riscuri fiscale generate de activitatea entităților economice cu proprietate publică și accentuând impactul major al materializării acestor riscuri asupra bugetului de stat/ local, este indispensabilă cercetarea în continuare a metodelor de cuantificare și estimare a riscurilor fiscale în vederea gestionării eficiente a acestora. Astfel cum prevăd inclusiv recomandările Fondului Monetar Internațional, analiza riscurilor fiscale asociate entităților economice cu proprietate publică presupune inclusiv cuantificarea riscului fiscal, care să permită guvernelor alegerea strategiei optime de management al unui anumit tip de risc fiscal.

Cercetând materialele de specialitate publicate de organizațiile internaționale ca rezultat al studiilor efectuate în acest domeniu, se constată că analiza scenariilor de sensibilitate și testele de stres sunt componentele cele mai utilizate pentru a determina efectul combinat al factorilor de risc al companiilor și al sectoarelor specifice și a șocurilor macroeconomice asupra companiilor selectate.

Analiza scenariilor de sensibilitate (scenario analysis) reprezintă un instrument util pentru analiza riscurilor fiscale, deoarece evidențiază atât riscurile cât și oportunitățile. Un element important în analiza scenariilor de sensibilitate revine selectării indicatorilor utilizați pentru evaluarea riscurilor fiscale din cauza unor evenimente neprevăzute sau șocuri [4]. Unele din analizele efectuate au luat în considerare 3 indicatori și anume: contribuțiile nete ale entităților la buget, necesarul de finanțare al entităților și, abaterea datoriei nete a entităților economice.

Acești indicatori identifică riscurile fiscale pe măsură ce apar prin: impactul imediat asupra finanțelor publice, scopul redus al sustenabilității deficitului Guvernului central din momentul în care entitățile economice cresc gradul de îndatorare, riscul major a cererilor viitoare de asistență din

partea Guvernului pentru a soluționa problema îndatorării entităților economice, în special în cazul în care veniturile operaționale sunt inferioare obligațiilor de deservire a datorii.

Următorul pas în estimarea riscurilor fiscale se referă la *efectuarea și analiza testelor de stres* pentru a arăta cum riscurile macroeconomice pot afecta condițiile financiare agregate pentru entitățile economice cu proprietate publică. Astfel, testarea la stres reprezintă o tehnică de administrare a riscurilor utilizată pentru evaluarea potențialelor efecte ale unor evenimente sau modificări viitoare ale condițiilor economice, care ar putea avea impact asupra situației financiare a entității economice (fluctuația cursului valutar, creșterea prețului petrolului în special în cazul companiilor din domeniul transporturilor, creșterea ratelor de dobândă etc.).

Testările la stres se utilizează în calitate de instrument de diagnostic pentru înțelegerea profilului de risc al entității și de instrument anticipativ în cadrul procesului intern de evaluare a corespunderii capitalului la riscuri (evaluarea modului în care profiturile și/sau capitalul sunt afectate de situații de criză, evaluarea riscurilor într-o manieră anticipativă). Testările la stres vor fi folosite în combinație cu alte instrumente de administrare și control al riscurilor, iar rezultatele trebuie să fie considerate în procesul de luare a deciziilor la nivelul corespunzător de management al entităților economice.

De asemenea, analiza și estimarea riscurilor fiscale la entitățile economice cu proprietate publică presupune inclusiv *estimarea riscului de insolvabilitate al entității*.

Pentru estimarea riscului de insolvabilitate al unei entități economice cu proprietate publică se consideră necesară instituirea unui mecanism de monitorizare timpurie a activității acestor entități, care să ofere posibilitatea identificării semnelor primare de risc fiscal. Dat fiind numărul mare de entități cu proprietate publică, este dificil de a analiza în detaliu, pentru fiecare entitate, situația economico-financiară a acestora, motiv pentru care se propune a fi elaborat, la nivel de autoritate fiscală centrală, un mecanism electronic de procesare a datelor, prin introducerea modelelor de estimare a riscului de insolvabilitate, care să identifice, din numărul total de entități, acele întreprinderi a căror poziție financiară se înrăutățește și care necesită o analiză detaliată (red flags).

În contextul dat, se propune a elabora un mecanism de estimare a riscului de insolvabilitate la întreprindere prin aplicarea concomitentă a trei modele de măsurare a gradului de faliment (utilizând generația de modele de scor-Z), pentru a crește probabilitatea estimării corecte a situației financiare la întreprindere.

Modelele de scor (Altman, Holder, Taffler) produc o valoare (scorul z) care este utilizată pentru a estima riscul financiar și solvabilitatea unei întreprinderi. Fiecare model se axează pe situații financiare diferite și variate domenii de interpretare pentru scorul Z. Evaluarea probabilității de insolvabilitate a unei entități este o muncă foarte solicitantă. Fiecare model poate dezvălui un domeniu diferit de problemă și din aceste considerente se recomandă ca toate trei modele să se aplice împreună pentru a obține o imagine mai completă despre solvabilitatea entității.

Scorul Z este un instrument foarte util pentru estimarea probabilității de insolvabilitate și, odată ce valoarea z indică existența unei probleme într-o companie specifică, este necesară o analiză detaliată a datelor, astfel încât problemele specifice să fie înțelese și, eventual, acțiunile posibile ce trebuie întreprinse.

A. Modelul Altman. Acesta este cel mai utilizat model. Se constată că cu precizia de 80-90% se determină insolvabilitatea unei entități cu un an înainte de eveniment. Modelul utilizează următorii indicatori: profitul brut, vânzările, totalul activelor, profiturile nerepartizate, capitalul propriu și vânzările. Cu cât este mai mare scorul, cu atât este mai mică probabilitatea ca o entitate să dea faliment. Coeficienții calculați sunt stabili și semnificația acestora poate fi testată în cazul în care există o volum mare de date pentru o anumită entitate. Modelul este descris de ecuația [1]:

$$Z = 3.3 \times X_1 + 1.0 \times X_2 + 0.6 \times X_3 + 1.4 \times X_4 + 1.2 \times X_5, \text{ unde}$$

X_1 = Profit brut / Total Active.

X_2 = Vânzări / Total Active

X_3 = Capital propriu / Total Datorii.

X_4 = Profit nerepartizat / Total Active,

Unde profitul nerepartizat = Profit nerepartizat al anului precedent + Profit net-Dividende

X_5 = Active curente / Total Active.

În funcție de valorile pentru X, scorul Z este calculat și interpretat conform tabelului de mai jos:

Valoarea scorului	Interpretarea
$Z \leq 1.8$	"Zona de pericol" faliment Iminent
$Z > 3$	"Zona de siguranță" Compania este Solvabilă și situația financiară este bună
$1.8 < Z \leq 3$	"Zona verde", Situație financiară DIFICILĂ, aproape de insolvabilitate, este necesară adoptarea deciziilor.

B. Modelul Holder. Un model alternativ, dar credibil este modelul Holder. Avantajul acestui model constă în faptul că oferă o valoare numerică pentru probabilitatea de nerambursare care poate fi utilizată pentru cuantificarea capitalului la risc pentru fiecare întreprindere specifică. Modelul se bazează pe informația din situațiile financiare: profitul din activitatea operațională, totalul activelor, datorii pe termen lung, activele curente, stocurile de mărfuri și materiale, datoriile totale, cheltuielile (financiare și retribuirea muncii) și vânzările. Modelul se bazează pe formula [1]:

$$Z = 0.24 \times X_1 + 0.22 \times X_2 + 0.16 \times X_3 - 0.87 \times X_4 - 0.1 \times X_5, \text{ unde}$$

X_1 = Profit din activitatea operațională / Active Totale, unde Profitul din activitatea operațională = Profit din activitatea operațională - Cheltuieli operaționale

X_2 = Datorii pe termen lung / Total Active, unde Datoriile pe termen lung = Capital propriu + (Maturitatea datoriilor mai mare de un an de zile)

X_3 = (Active curente - Stocuri) / Total Datorii.

X_4 = Cheltuieli financiare / Vânzări.

X_5 = Cheltuieli privind retribuirea muncii / Vânzări

În funcție de valorile pentru X, scorul Z este calculat și interpretat conform tabelului. Mai mult decât atât, în tabelul de mai jos există probabilitatea de nerambursare în funcție de valoarea lui Z. Această probabilitate a fost derivată, presupunând o distribuție uniformă a riscului în diferitele intervale de scor Z: sub 0,04, (0,04,0,1), (0,1,0,16) 0.16.

Valoarea scorului	Interpretarea	Probabilitatea insolvabilității
$Z \leq 0.04$	Pericol	65%-90%
$0.04 < Z \leq 0.1$	Sub observare	30%-65%
$0.16 \leq Z < 0.1$	Adecvat	10%-30%
$Z > 0.16$	Probabilitatea mica de faliment	Under 10%

După cum se vede din tabelul de mai sus, modelul nu include probabilitatea de neplată mai mare de 90%. Acest lucru nu este un neajuns al modelului, deoarece la niveluri de probabilitate mai mare de 65% și, cu siguranță, pe măsura apropierei de 90%, societatea se află în zona periculoasă și trebuie luate măsuri drastice [1].

C. Modelul Taffler. În acest model se utilizează mai puține variabile explicative decât în modelul anterior (4 variabile, în timp ce modelele anterioare utilizează 5). Modelul utilizează

următoarele date din situațiile financiare: Profitul brut, Datorii curente, Activele curente, Datorii totale, Total active și Vânzări. Formula pentru scorul Z pentru acest model este [1]:

$$Z=0.53xX_1+0.13xX_2+0.18xX_3+0.16xX_4$$

X_1 =Profit brut/Datorii Curente, Datorii Curente= datorii mai puțin de un an

X_2 =Active Curente/Total Datorii,

X_3 =Datorii Curente/Total Active.

X_4 =Vânzări/Total Active

În funcție de valorile pentru X, scorul Z este calculat și interpretat conform tabelului.

Scorul valoric	Interpretarea
$Z \leq 0.2$	Nivel înalt de probabilitate
$0.2 < Z < 0.3$	Nedecis
$Z \geq 0.3$	Nivel redus de probabilitate

După cum se arată, atunci când scorul Z este între 0,2 și 0,3, modelul nu oferă niciun indiciu pentru solvabilitatea companiei.

Pentru a testa modelele de mai sus, se propune analiza situației economico-financiare la S.A. „Moldovagaz” prin prisma modelului Altman, Holder și Taffler.

Tabelul 2. Analiza solvabilității S.A. „Moldovagaz” prin prisma modelelor de scoring

Scorul	2015	2016	2017
Z(Holder)	0,750	0,643	0,430
Z(Holder) interpretarea	Pericol	Sub observare	Sub observare
Z(Taffler)	Probabilitate scăzută de default	Probabilitate scăzută de default	Probabilitate scăzută de default
Z(Altman)	Pericol	Pericol	Pericol

Sursa: elaborat de autor în baza sursei [6]

Potrivit datelor tabelului de mai sus, în anii 2016-2017 modelul Holder plasează întreprinderea în zona de observație, în timp ce în 2015 întreprinderea se afla în zona de pericol. Modelul Taffler indică o probabilitate scăzută de default, în timp ce modelul Altman semnalează un pericol în activitatea întreprinderii. Diferența rezultatelor oferite de cele 3 modele se datorează indicatorilor care se iau în calcul la stabilirea scorului, motiv din care este important a determina riscul de insolvabilitate după toate aceste modele, pentru a capta toate aspectele activității economice, precum și de a efectua o analiză detaliată, utilizând alte surse de date privind activitatea entității.

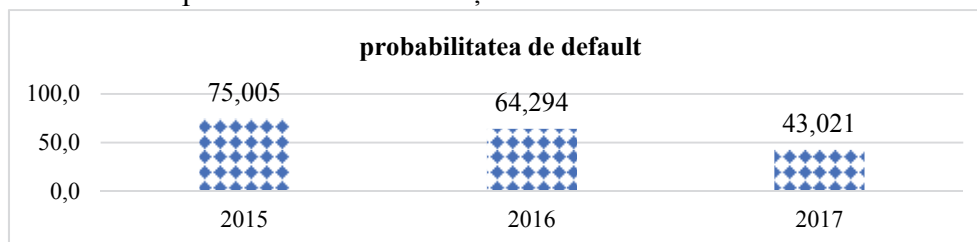

Fig. 1. Probabilitatea de default la S.A. „Moldovagaz” după modelul Holder, %

Sursa: elaborat de autor

Astfel cum arată și reprezentarea grafică din figura 1, probabilitatea de default la S.A. „Moldovagaz” tinde să scadă în perioada 2015-2017, fapt confirmat și de analiza cantitativă a datelor companiei. Respectiv, în anul 2017 activitatea entității înregistrează o ameliorare comparativ cu perioadele precedente, riscul de insolvabilitate diminuându-se de la 75% în 2015 la 43% în 2017.

Totodată, urmează a se lua în considerare că modelele Altman, Holder și Taffler nu includ în calcul riscul valutar, iar pentru întreprinderile care înregistrează tranzacții în valută străină acest aspect urmează a fi analizat separat.

Este de menționat că analiza riscurilor fiscale nu se rezumă doar la analiza cantitativă a datelor. Analiza datelor economice ale întreprinderii este doar un prim pas spre identificarea entităților problematice, ulterior fiind efectuată o analiză calitativă în acest sens, prin examinarea informațiilor detaliate despre întreprindere, despre ramura economică în care activează, cauzele care au condiționat dificultăți financiare, vulnerabilitățile la care este expusă, măsurile posibile de intervenție pentru redresarea situației create etc.

CONCLUZII

Analiza și managementul comprehensiv al riscurilor fiscale contribuie la asigurarea unor finanțe publice solide și a unei stabilități macroeconomice. Țările lumii necesită o înțelegere mult mai completă a acestor potențiale provocări asupra poziției sale fiscale. O evaluare mai comprehensivă și integrată a șocurilor potențiale asupra finanțelor publice pot ajuta factorii de decizie politică să simuleze efectele șocurilor asupra prognozelor centrale, precum și implicațiile acestora asupra solvabilității guvernamentale, lichidității și necesarului de finanțare. În absența unui cadru comprehensiv de monitorizare a riscurilor fiscale, există posibilitatea ca anumite surse potențiale de risc să fie omise. Adoptarea și implementarea unui cadru de monitorizare a riscurilor fiscale, care să utilizeze o abordare integrată pentru a identifica, dezvălui, mitiga și administra riscurile fiscale aferente activității entităților economice cu proprietate publică, va ajuta Republica Moldova să administreze mai bine obligațiile contingente și să fortifice operațiunile sale.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Holt Gh., 2009, Riscul de faliment – punct central în diagnosticul financiar-contabil, Analele Universității „Constantin Brâncuși”, Târgu Jiu, Seria Economie, Nr. 3.
- [2] Mihalachi R., 2012, Gestiunea situațiilor de criză financiară la întreprinderile din Republica Moldova. Teza de doctor în economie. Chișinău: USM. 194p.
- [3] Sudarshan Gooptu, 2018, „Good practice note 2. Assessing the fiscal cost of subsidies and fiscal impact of reform”, The World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/958771530881102150/Assessing-the-Fiscal-Cost-of-Subsidies-and-Fiscal-Impact-of-Reform>
- [4] Economic Premise, June 2014, „A framework to assess the fiscal risks of public bodies: Jamaica”, The World Bank, <https://pdfs.semanticscholar.org/c577/d1f2e3e93f1f946b5713794377fa906a847d.pdf>
- [5] Raportul privind administrarea și dețatizarea proprietății publice de stat în anul 2018, Agenția Proprietății Publice, 2019, <https://app.gov.md/ro/documents-terms/rapoarte-anuale>
- [6] Portalul de date guvernamentale www.date.gov.md

REGULATORY POLICIES AND INSTRUMENTS FOR ENSURING SYSTEMIC FINANCIAL STABILITY WITH AN IMPACT ON ECONOMIC PERFORMANCE IN EUROPEAN COUNTRIES AND IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ana Ionaș,

Academy of Economic Studies of Moldova

str. Banulescu-Bodoni

e-mail: aneta.ionas@yahoo.com

phone: 069243792

Abstract. *Financial stability is an attribute of the financial system to deal with various systemic shocks in a solid and sustainable way on a sustainable basis and without affecting decisively, to be able to ensure sufficient allocation of financial resources in the economy and to identify and to effectively reduce financial risks.*

Key words: *financial institution, objectives of financial supervision, performance of supervision, financial supervision, financial system.*

JEL CLASSIFICATION: G300,G320,G380

Introduction

The intensification of the globalization process has led to profound transformations of financial systems under the influence of the strong technological innovation movement and market liberalization. The capital is constantly circulating in more sophisticated forms on globally integrated markets. In the long term, this development favors the allocation of increased capital efficiency, contributes to reducing the volatility of economic activity and facilitates the progress of emerging economies. At the same time, globalization has led to an increase in the frequency of financial crises. Thus, the financial sphere is imposed on destabilizing tensions and movements, generating risks for both the financial system and the economy as a whole. The main factors of globalization, associated with the emergence of financial crises, were the fixed currency regimes and the regulatory process.

Ensuring systemic financial stability has become a priority objective for authorities, as important as monetary stability and the guarantee of sound economic growth. The analysis of financial stability has become reality in the context of increasing interdependencies between markets and financial and non-financial institutions, the emergence of new financial instruments and the intensification of international capital flows.

The issue of maintaining financial stability becomes a very important and current one all over the world and in the Republic of Moldova, which is in the process of developing financially more quickly and is part of the international financial structure and international financial markets. That is why in order to promote sustainable economic growth in the Republic of Moldova, account must be taken of the relationship and factors that can affect financial stability and generate financial instability, respectively.

The objective of this article is to identify systemic risks and macro-prudential policies in order to safeguard the stability of the financial system in its integrity. The basic content of the article investigated is it is safeguarding financial stability by strengthening the ability of the financial system to withstand shocks and by reducing systemic risks, ensuring a sustainable contribution of the financial system to economic growth.the concept of financial stability and the analysis of the phenomena leading to the emergence and disruption of financial stability, investigated prudent

supervisory and regulatory activities of the financial system, and the role of the central bank in ensuring financial stability.

Analysis of bibliographic sources in the field of researched matter. The bibliography contains a list of 4 bibliographic sources used in the article. Financial stability is a key condition for the functioning of the national economy and can be defined as a situation in the economy, characterized by the lack of imbalances that could cause a negative correction of financial markets, the onset of a systemic financial crisis or the inability of financial institutions to maintain the uniform execution of financial operations. Financial stability is maintained by adequate regulation of current and potential risks, by efficient management of risk management and redistribution mechanisms and by ensuring the population's confidence in the financial system.

Financial stability means more than just the absence of crises. The financial system can be considered stable if it facilitates the efficient allocation of economic resources, both geographically and in time, as well as ensuring the continuity of all financial and economic processes:

1. Evaluates, trains and negotiates prices for financial assets, allocates and manages financial risks;
2. Maintains the ability to perform the key functions mentioned above, even when faced with external shocks or accumulation of financial imbalances.

Thus, because the financial system comprises a number of infrastructure components, different in meaning, but interconnected, institutions and markets - destabilizing one of the components could undermine the stability of the entire system.

Description of the research methods used. In order to achieve the research objective, the following research methods were used: the method of systemic analysis that was used to research the elements and factors that characterize a stable financial system; the descriptive method used to expose the concepts of financial stability; the method of synthesis to establish the links between phenomena, including between globalization and financial stability, between different factors and constituents that influence systemic financial stability; the deduction method used to draw conclusions.

The main results of the research consist of the analysis of the regulatory policies and instruments for ensuring financial stability of the concepts of systemic financial stability, the identification of the risks with major influence on the financial stability and of the instruments for the prevention of financial instability, the study of the regulatory framework at European and national level. field, identifying the institutions with responsibilities in the prudent regulation of the financial sector, formulating the findings and conclusions regarding ensuring financial stability.

Obtained results. The globalization of financial institutions has complex implications for financial stability. From the point of view of individual institutions, globalization contributes to the diversification of risks and may equally succeed in improving financial stability, especially in the face of relatively small shocks. But, as national economies become part of a vast network of balance sheets, often strongly interconnected through the financial sector, severe crises in the future could be much easier to spread across borders and thus may become broader and more difficult to manage. For example, financial systems with a substantial foreign presence may be more resilient and more flexible under traditional domestic banking crises, but more vulnerable to external shocks affecting parent banks. In general, financial instability in one country can easily spread to other countries or affect developments in regional or global markets, as was the case, for example, during the crises in Asia and Russia in the late 1990s, but also the recent international financial crisis that started in 2007 in the United States and the United Kingdom.

The analysis of the financial crises produced so far at global, regional and national level shows that they are changing in nature. The crises of the late 1990s, produced in emerging markets,

were largely financial and capital account crises, caused by sudden changes in the allocation of global assets rather than budgetary or current account crises, caused by trade shocks or tax.

The distinguishing feature of the global crisis of 2007 is that it comes from advanced economies and not from the failed policies promoted in developing countries. On the contrary, the economic policies and macroeconomic positions of the developing countries were at least the moment of the crisis, stronger than those promoted 10 years ago. However, the recession in developed countries severely tests the quality of economic policies and institutions in developing countries and conditions a drastic reduction in economic growth in 2009 through a variety of channels.

What distinguishes these events from the episodes of the past is the speed and amplitude at which they propagate both internally and cross-border. Efforts to prevent these phenomena require new directions in financial supervision, which will identify networks complexes of interconnected balance sheets and to focus on the external effects of financial market disruptions both between countries and between the real and financial sector.

One of the most important conclusions reached after the crisis of the early 1990s and the crisis that began in 2007, also formulated in the IMF and World Bank Reports, is that financial systems by definition are unstable and therefore financial stability must be continuously monitored and managed, the problems associated with financial instability being now much more complex compared to previous periods. Therefore, partly in direct response to the 2007 crisis in developed countries, debates have been launched in a number of advanced economies and regions on how the existing framework for financial stability can be improved, including the appropriate role of central banks.

Thus, in March 2008, the US Treasury issued a plan for a modernized financial regulation structure. Motivating this reform, the plan argues that the existing regulatory structure was created predominantly more than 70 years ago and that this structure now "struggles to keep up with market developments" and "faces increasing difficulties in prevention and anticipation of financial crises.

In the UK, in response to the experience gained in relations with "Northern Rock", the authorities issued a consultative document (in July 2008) to strengthen the UK's financial stability framework. The document intends to strengthen the role of the Bank of England in financial stability, giving it formal statutory responsibility for financial stability and the main role in implementing a special regime for banks.

Finally, there is an international debate on the financial stability framework and the role of central banks. A recent report was prepared by the G30 (in 2009) - "Financial reform: a framework for financial stability" which, among other things, provides a set of long-term recommendations in response to the ongoing crisis.

The financial system is usually found within a stability corridor from which it can move into an area of instability following a severely destabilizing shock when the usual remedial measures have not proven effective. If, in the period of instability, imbalances are exacerbated, the system risks going into crisis. Exiting the crisis requires drastic measures to reform or re-regulate the financial system.

Thus, financial stability is a feature of the financial system, the goal of maintaining financial stability is to avoid important disruptions in the vital functions of the financial system (payment system, financial intermediation, risk insurance). Financial stability is a key condition for the functioning of the national economy and represents the situation in the economy, characterized by the lack of imbalances that could lead to a negative correction of the financial markets, the emergence of a systemic financial crisis or the inability of financial institutions to maintain the smooth execution of financial operations.

International financial institutions consider that the importance of regulatory and supervisory activity for the stability of the financial sector is indisputable. Ensuring financial stability must become a permanent concern of responsible national and international financial institutions. Financial stability is maintained through appropriate regulation of current and potential risks, effective management of risk management and redistribution mechanisms, and confidence in the financial system.

Recent international experience shows that a key element of maintaining financial stability is the close communication and coordination between the relevant agencies. Considering this, countries have resorted to setting up financial stability committees. Considering this, countries have resorted to setting up financial stability committees. Financial Stability Committees (CSFs) are currently important tools for ensuring financial stability in many countries. These are in most cases created for the purpose of promotion communication and cooperation between the institutions responsible for prudential regulation of different spheres of the financial sector at the micro and macro level. In most cases they are created on the basis of a memorandum of understanding signed by the relevant institutions. In the case of EU member countries, such forms of cooperation have been requested by the ECOFIN Council since 2006 with the aim of ensuring the exchange of information between authorities, as well as with the purpose of preventing, evaluating and managing possible difficulties that have a systemic impact. The creation of the CSF differs from country to country and there are various debates about their organization. Among the main institutional aspects of the CSFs are the mandate and their composition.

In most countries, CSFs are mainly focused on communicating between member agencies in order to identify potential systemic risks and prevent financial crises. In the event of risks materializing, the committees require the coordination of the actions between the members to allow a timely and effective policy response. Such institutional arrangements are also found in the euro area countries, where there are supranational institutions responsible for managing risks and crises: The European Systemic Risk Committee coordinates the activities related to risk analysis and prevention, while the European Central Bank, through the Single Supervisory Mechanism, is responsible for overseeing large banks.

At the same time, in some countries, these discussion platforms have evolved into institutions that make decisions of systemic importance, becoming macro-prudential regulators. A relevant example is The Financial Policy Committee was created in addition to the Bank of England, responsible for setting countercyclical capital buffers, establishing sectoral capital requirements, and prescribing macro-prudential recommendations.

The issue associated with maintaining financial stability is becoming a very important issue throughout the world and is currently receiving special attention in industrialized countries. This is extremely important and current also for the Republic of Moldova, which is in the process of developing financially faster and inserting itself into the international financial structure and international financial markets. Therefore, in order to succeed in promoting sustainable economic growth in the Republic of Moldova, it is necessary to take into account the relationship and the factors that may affect the financial stability and, respectively, generate financial instability and, in particular, the way in which these factors interact.

Although the positive relationship between financial stability and economic growth is not yet well identified, it is still demonstrated that the development of the financial system is associated with economic growth. The level of financial development is indeed associated with economic growth, but it is not known whether the same positive relationship exists between financial stability and economic growth.

In contrast, financial instability, according to many researchers, usually slows down economic growth or blocks it altogether. And in this regard, there is some evidence to support this view. Instability could indirectly affect growth, because an unstable financial system, one that is highly prone to bankruptcy, or which does not work efficiently in the intermediation of funds, will develop slowly and thus its growth will delay economic growth.

Financial stability is the condition of the economy characterized by the lack of major imbalances, which could lead to systemic financial crises, the inability of financial institutions to carry out financial transactions uniformly or financial markets to fall. This condition is essential for the functioning of the national economy.

The monitoring of financial stability is based on the identification of risks and vulnerabilities at both the individual and system level, in order to determine the systemic impact of the institutions under the supervision of the NBM.

In 2018, the Law no. 209 of October 12, 2018 regarding the National Financial Stability Committee (CNSF), which establishes the attributions of the CNSF in the implementation of the macro-prudential policy, as well as in the prevention, reduction or elimination of the risks that threaten the financial stability and the management of the systemic financial crisis situations. The National Bank of Moldova (NBM) is part of the nominal composition of the CNSF, and the NBM governor is the chairman of the committee. At the same time, the NBM provides the logistics and secretariat work within the CNSF, as well as supporting materials needed to make decisions within the Committee.

The role of the NBM in maintaining financial stability is one of major importance, due to the significant share held by the banking sector in the financial system.

Within the NBM, the tasks related to financial stability are exercised through prudential regulations and supervision, the supervision of the functioning of payment systems, as well as by establishing the tools of macro-prudential policy and the identification of companies of systemic importance (O-SII). In the current situation, the macro-prudential policy instrument implemented by the NBM is constituted by the capital cushions, established based on the Regulation on the capital cushions adopted by the decision of the NBM Executive Committee no. 110 of May 24, 2018. These are intended to prevent the excessive accumulation of systemic risks of a cyclical or structural nature that can lead to significant distortions in the functioning of the financial system.

Conclusions

Macro-prudential policies must achieve two main goals: stability and sustainability of the financial system; as well as the close monitoring of the financial cycle for the early prevention of the emergence and development of vulnerabilities in the financial system. It is necessary to work together and to apply adequate governance at the macro-prudential level, covering the three areas of financial authorities, namely, the central bank, regulators and supervisors.

The outcome of the research on the concept of financial stability allows us to define that a stable financial system is a system that always goes to a state of equilibrium after it has been affected by internal and external shocks, being able to carry out its usual functions of efficiently allocating savings to investment, correct pricing and an efficient payment system, functions that contribute to economic growth and welfare. The term of financial stability is distinguished from the absence of systemic risk, vulnerability or fragility.

BIGLIOGRAFIE

1. The Bank of Austria (2005), Financial Stability, available at: http://www.oenb.at/en/finanzm_stab/finanzmarktstabilitaet/finanzmarktstabilitaet.jsp#tcm:16-1060.
2. Adaptat după Garry J. Schinasi, Preserving Financial Stability. ©2005 International Monetary Fund, Published September 2005. ISBN 1-58906-356-2 ISSN 1020-5098
3. Basel Committee on Banking Supervision, Basel III: A global framework for more resilient banks and banking systems, BIS, Basel, December 2010; Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring, BIS, Basel, December 2010; Results of the comprehensive quantitative impact study, BIS, Basel, December 2010.
4. Edwards Robert W., Policy and Statistical Issues Underpinning Financial Stability: The IMF Perspective, Chapter 20 of Statistics, Knowledge and Policy 2007.
5. FMI (2008), Financial turbulence clouds growth prospects, în „World Economic Outlook”, January.
6. The Law on the National Financial Stability Committee no. 209 of 12.10.2018. Official Gazette no.424-429 / 668 of 16.11.2018.
7. Secieru A. Financial stability and economic growth: conceptual approaches and contradictions. ASEM Annals, VIII Edition.

THE ESSENCE OF CREDIT POLICIES AND METHODS FOR PERFECTING THIS FROM THE PRUDENTIAL PERSPECTIVE

Victoria COCIUG

*PhD, Associate Professor,
Affiliation Academy of Economic Studies,
str. Banulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chisinau, Republic of Moldova
email: v_cociug@mail.ru*

Victoria POSTOLACHE

*PhD, Associate Professor,
Affiliation Alecu Russo Balti State University,
str. Pușkin, No. 38, MD-3100, Balti, Republic of Moldova
email: vic.postolache@yahoo.com
Corresponding author: email: vic.postolache@yahoo.com*

Abstract

The actuality of the study lies in the role and importance of a lending policy consistent with the changes in the market economy and its ability to adapt to the current economic situation. The purpose of the study is to determine the ways to improve the credit policy of the commercial bank according to the prudential supervision established by the NBM.

Research methods. A systematic approach, historical and economic-statistical methods were used.

The formation of an efficient lending policy, the development of practical mechanisms and tools allow increasing the potential of optimizing its impact on the financial results of a commercial bank in a changing external and internal environment.

Results. Following the research conducted, the structural model of the credit policy was characterized, the scheme of interaction of the elements of the credit policy was determined and the methods for improving the credit policy from the prudential perspective were identified.

Key words: *credit policy, commercial bank, loan portfolio, prudential regulation, credit risk.*

Jel Classification: *G15, G21*

INTRODUCTION

The bank's lending policy represents all the factors, documents and actions that determine the development of the commercial bank in the field of lending. The lending policy determines the goals and priorities of the lending activity of the bank, the means and methods of achieving them, as well as the principles and order of organizing the lending process. It creates the basis of the bank's lending activity in accordance with the general strategy of its activity, being the necessary condition for the elaboration of the system of documents intended to regulate the lending process [1, 2, 3].

The bank's lending policy determines the standards and objective parameters of the bank's functioning in the process of lending and managing the credit risk. In addition, the lending policy allows the assessment of the quality of the loan portfolio and the correct classification of the bank clients by risk groups, thus ensuring the portfolio diversification. It can be said that the basic objectives of the commercial bank's lending policy should include:

- the analysis of the credit market and the establishment of the priority market segments in order to minimize the credit risk;
- maximizing profit in the process of lending and attracting deposits;
- optimizing the management of the bank's loan and deposit portfolio;

- reducing the share of non-performing loans;
- maintaining the bank's liquidity from the loan portfolio management positions.

Each direction of the theoretical model of the formation of the credit policy has a connection with the other directions of activity of the bank and is mandatory for the organization of the lending process. For this, it is necessary to establish the correlation between the elements of the credit policy and the stages of granting the credit as reflected in table 1.

Table 1. Practical expression of the elements of the credit policy

Lending stages	The regulated parameters
1. Preliminary work on the granting of loans	<ul style="list-style-type: none"> - the composition of the future debtors; - types of loans; - the quantitative limits of lending; - standards for evaluating the quality of debtors; - lending valuation standards; - interest rates; - the methods of guaranteeing the repayment of the loan; - monitoring compliance with the procedure for preparing the loan.
2. Credit registration	<ul style="list-style-type: none"> - forms of documents; - the technological procedure for granting a loan; - control over the accuracy of the credit processing.
3. Credit management	<ul style="list-style-type: none"> - the procedure for managing the loan portfolio; - the control of the execution of the credit contracts; - the conditions for the extension or renewal of the outstanding loans; - the procedure for covering losses; - control over credit management.

Source: elaborated by the author

The main elements of a competent credit policy should include:

- 1) the purpose, according to which the loan portfolio is formed (ie the indication of the loans according to their type, maturity, size and quality);
- 2) a description of the role of the authority in granting loans;
- 3) the practice of verification, analysis and decision making regarding credit transactions;
- 4) the documentation of the credit transaction, which is subsequently stored in the credit file (financial statements, pledge agreements, etc.);
- 5) the basic rules regarding the receipt, evaluation and sale of goods taken as collateral for a loan;
- 6) description of the policy of the interest rate (the conditions for establishing the interest rates and the commissions, the rules of loan repayment);
- 7) enestablishing the application of quality standards for loans;
- 8) limitation of the maximum value of the loans provided;
- 9) a description of the algorithm for identifying, analyzing and solving problems regarding problem loans.

MATERIAL AND METHOD

Any commercial bank independently develops the lending policy and draws it up as an official document containing the main directions of the lending policy and reflects its understanding by the bank's management. As a unit of strategy and tactics of lending operations, this document defines the priorities and objectives of the bank in this field, as well as the instruments and methods

of their implementation. From a practical point of view, the lending policy, besides the main provisions, clearly describes the procedure for organizing the lending process.

The theoretical and practical aspects of the functioning of a bank in the field of lending are largely determined by its method of formation, which is an algorithm that consists of certain stages aimed at obtaining the best optimal result. Given the field of lending, it can be summarized that the effective organization of the implementation process depends on the correctness of its formation, and the distinct stages characterize certain features of interaction with the internal and external environment of the bank. An analysis of the methodological foundations of credit policy formation made it possible to note that, besides the stages, this process is determined by the ideology of a single bank, which will determine the specificity of each specific approach, as it results from the information presented in figure 1.

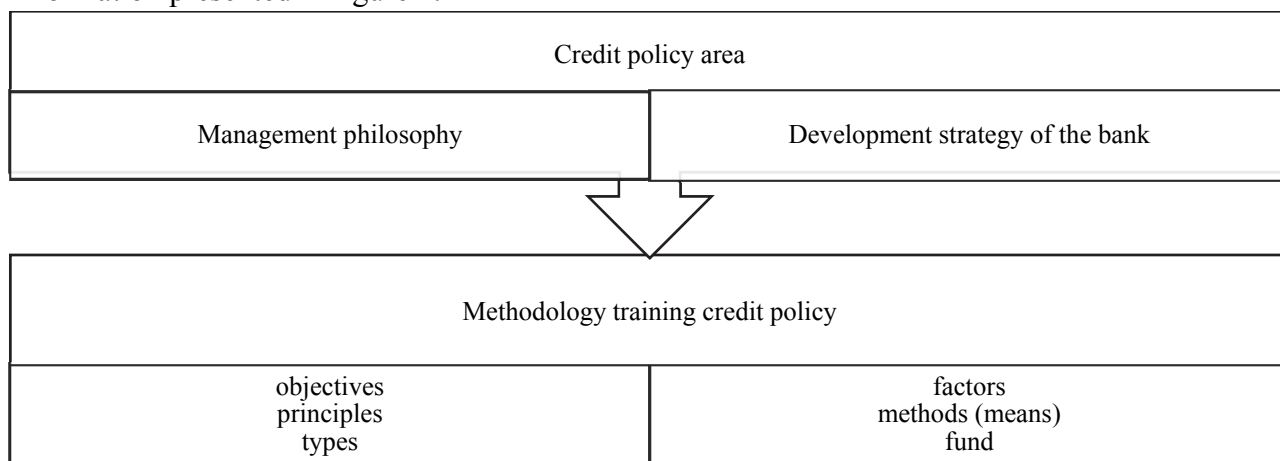

Fig. 1. Methodological scheme for credit policy formation
Source: elaborated by the author

The quality management system of the loan portfolio is based on observing the principles set out in figure 2.

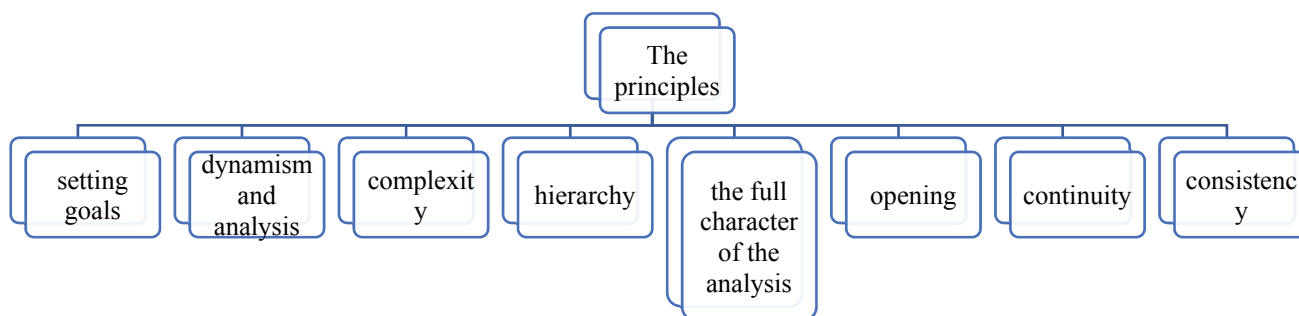

Fig. 2. The principles of the quality management system of the loan portfolio
Source: elaborated by the author after source 3

In order to assess the quality of the bank's loan portfolio, the Russian expert Avseiko proposes to use a complex of indicators grouped in the following compartments:

- 1) evaluation of the lending activity of the bank;
- 2) assessing the level of risk of the lending activity of the bank;
- 3) evaluating the problems of the loan portfolio;
- 4) evaluation of the insurance of the bank's credit placements;
- 5) evaluation of the rotation of the credit resources of the bank;

6) evaluation of the efficiency of the lending activity of the bank [5].

In international practice, for the assessment of the quality of the loan portfolio, the method of numbers is applied, which consists in the fact that for each risk group a list of indicators is determined, based on which reference is made to each specific element of the loan portfolio. Its essence is presented in table 2.

Table 2. **Sistemul de numere de apreciere a calității portofoliului de credite al băncii**

Rating	Classification	Characteristics
0	Loans not classified	The credit rating is not completed or the credit quality requires reassessment
1	Loans of the highest quality	It refers to the debtor with a high level of solvency, with full and correct payment of the loans in the past, which has an important monetary flow and a high quality pledge. The credit characteristics are acceptable to the bank
2	High quality loans	It refers to debtors with good creditworthiness, who have sufficient means to repay the loan, a positive credit history, an acceptable pledge. The credit characteristics are acceptable to the bank
3	Satisfactory quality loans	It refers to borrowers with acceptable financial status, with generally positive lending history
4	Marginal quality loans	Regularly unstable solvency of the client. Insufficient repayment guarantees. Permanent control is required
5	Loans of lower quality than the marginal one	The repayment of the credit awakens the doubt. An additional agreement is required to establish the credit repayment order
6	Loss	Basic debt and related payments are not paid

Source: elaborated by the author after source 4

The credit policy of a commercial bank has a structure shown in figure 3.

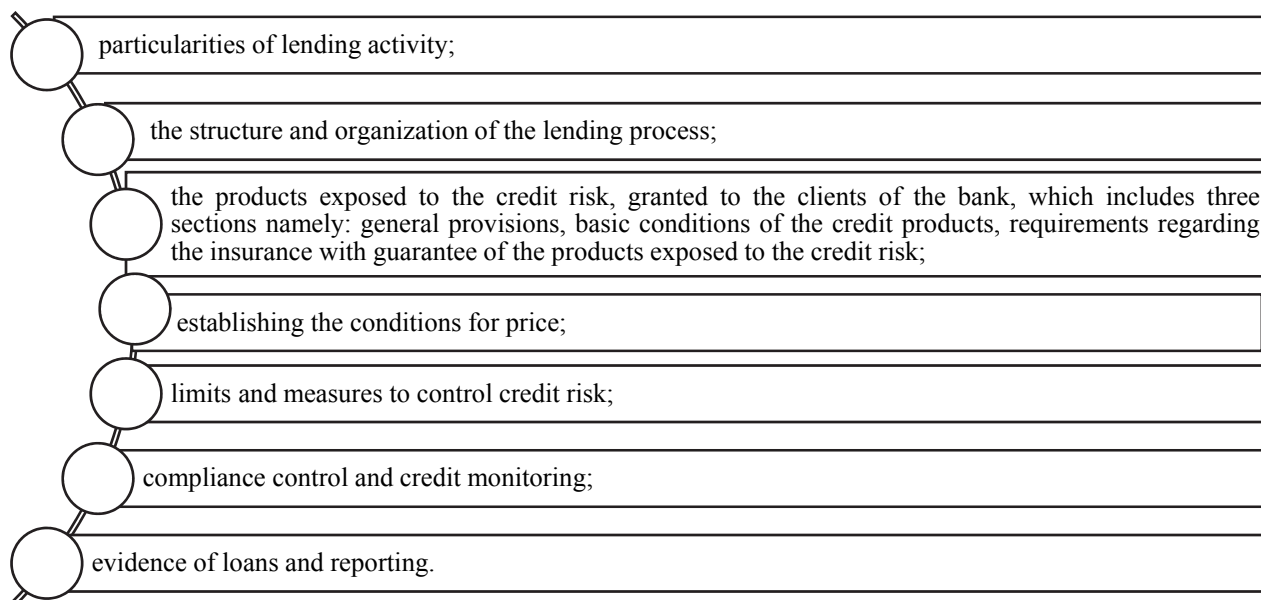

Fig. 3. The elements of the commercial bank's credit policy

Source: elaborated by the author

One of the most important tasks of the commercial bank lending activity is to protect against credit risk, which is due to the possibility of reducing the value of the loan portfolio in the future as a result of the borrower's failure to meet (improperly fulfilled) the terms of the loan agreement. In international practice, the credit risk of a commercial bank increases due to the following factors:

- lack of an optimal lending policy;

- a lending policy that has not been communicated to all performers;
- inconsistent credit policy.

This determines the construction of such a credit risk management system in a commercial bank, which will allow timely identification of emerging credit risks and take appropriate measures to reduce them.

Thus, from our point of view, the optimal credit policy of the bank - in a broad sense - is the bank's strategy and tactics for optimizing the credit risk assumed by the bank, within the norms and standards accepted by law.

RESULTS AND DISCUSSIONS

In our opinion, lending policy is a more multidimensional category, so the identification of the structural elements with the lending process is not the full volume characterizing the specificity of its functioning. We believe that certain elements of it are closely linked, which allows them to be grouped based on a functional purpose. This approach allows us to present the structural model of credit policy based on the following elements, combined in 4 groups, reflected in figure 4.

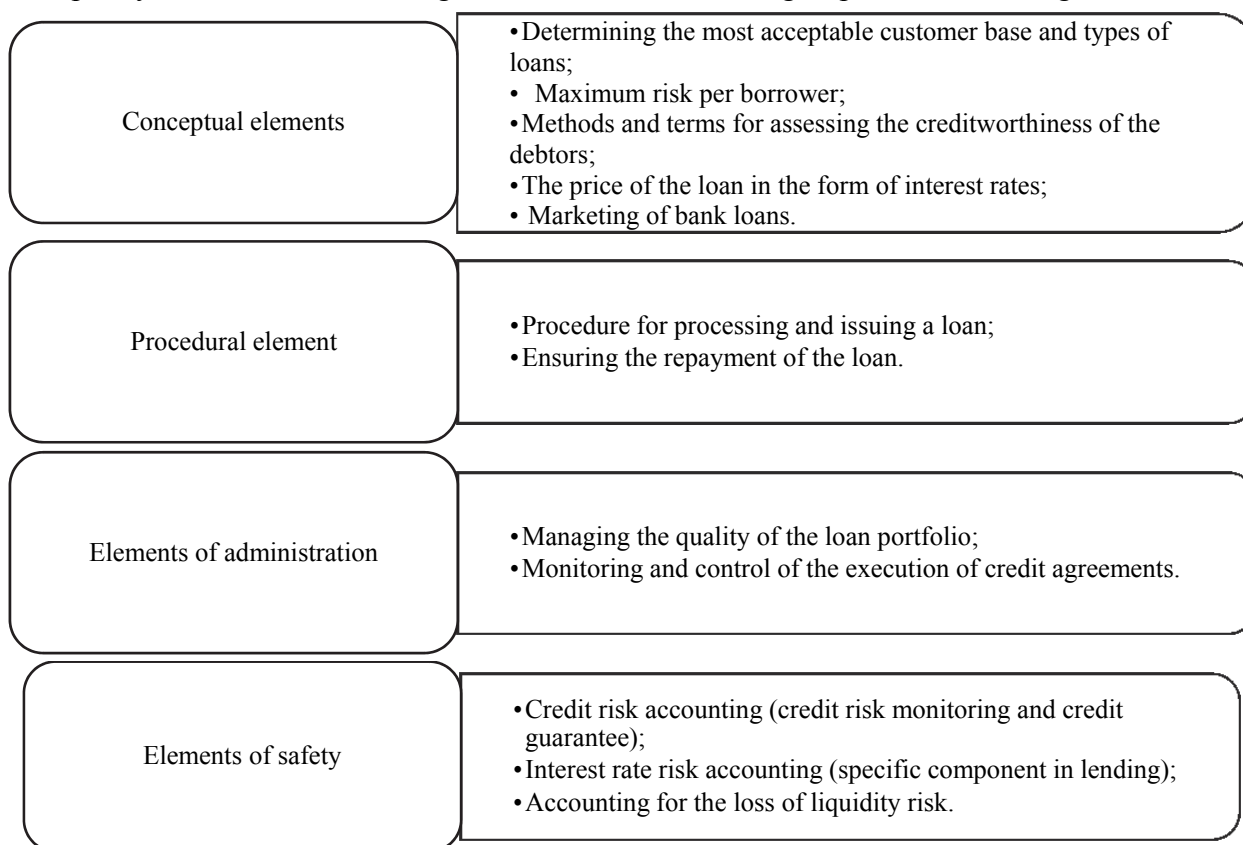

Figura 4. Modelul structural al politicii de creditare

Source: elaborated by the author

The logic of building the presented model is based on the following assumptions:

1. The first group of elements is based on the way in which it is necessary to formulate a lending policy, i.e. related to the development of a certain concept that will allow the credit operations, taking into account the actual demand;

2. The second group describes the procedural elements that reflect the process of implementing the bank's credit activities;

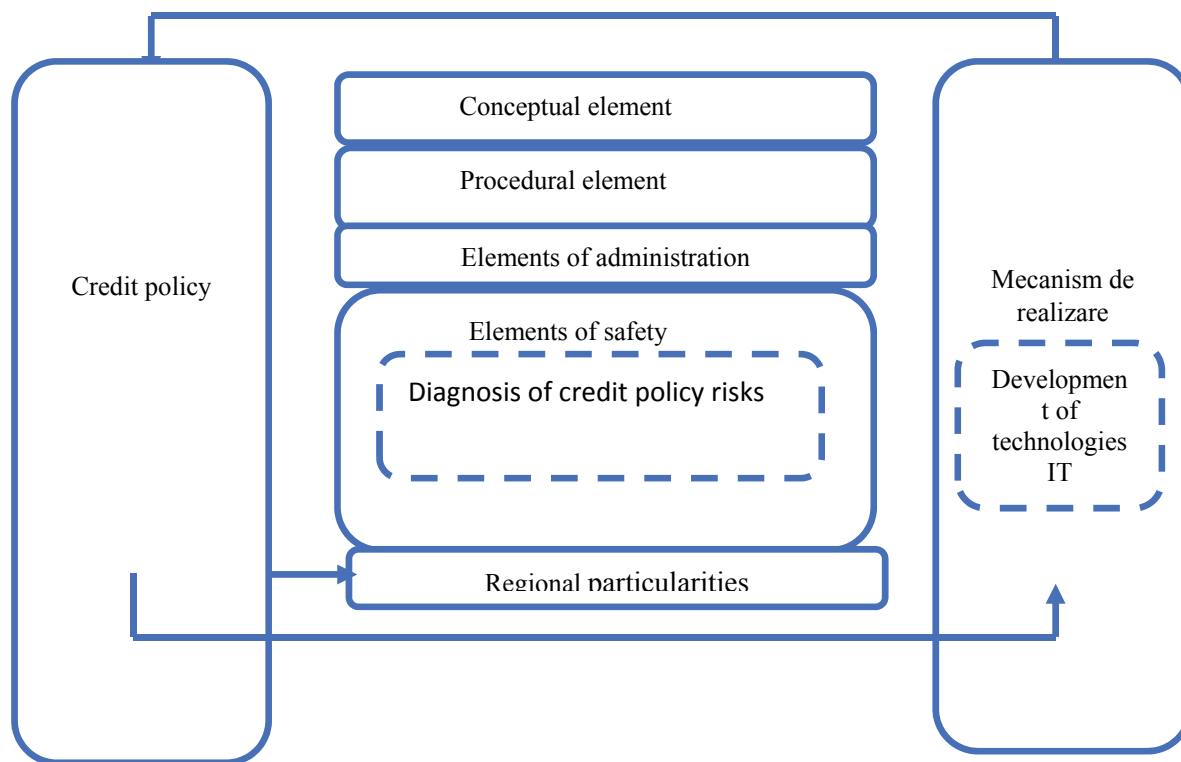
3. The third set of elements allows you to determine how to control the process;

4. The fourth group of elements aims to ensure the security of lending activities and to take into account certain types of banking risks.

Analyzing the information provided, we can conclude about the close relationship and interdependence of the elements of the lending policy, at the same time, in figure 5 the order of their interaction with the derivatives and the basic determinants are presented.

Existing problems that a bank might encounter in developing a credit policy and possible ways to overcome them are:

- large amount of risk. The bank will be able to take the risks of any sectors, sectors, projects, if some of these risks will be assumed by the state;
- restructuring the outstanding debt. When the restructuring is carried out several times, the client can stop paying its obligations, in the hope of a future loyalty of the bank;
- low credit culture. The quality of the loan portfolio provides predictability of income, value of shares and a stable balance. The management of the bank should strive to improve the quality of the credit services provided and not just to increase the loan volume when carrying out an aggressive lending policy;
- the problem of the cadres. It is necessary to carefully select specialists for the formation and monitoring of the loan portfolio;
- information security. The bank should take all measures to prevent the dissemination of confidential information outside the bank;
- poorly developed banking marketing. Most of the population does not know the names of banks, lending programs and their services, so banks should post this type of information in the media.

g. 5. The scheme of interaction of the elements of the credit policy

Source: elaborated by the author

The fundamental point in developing a lending strategy is to minimize the credit risks that may arise due to the insolvency of the borrower. As a rule, in this situation, banks request early repayment of the loan, however, this approach often leads to further deterioration of the borrower's financial situation, leading to bankruptcy, thus reducing the effectiveness of the bank's credit policy and negatively affecting the loan portfolio overall.

The credit risk limitation is based on the creation and implementation of a plan for reducing the associated losses. The credit risk management strategy is considered by the bank as a system of decision-making processes, execution and control of their implementation, so that all the advantages in time for the development of the bank and keeping the risk to a minimum are applied. The bank uses the following basic methods for regulating / limiting the risk of a loan portfolio:

- diversification;
- establishing the limits regarding the conduct of transactions / transactions;
- reservation;
- formation of collateral for lending operations;
- permanent monitoring of timely identification of non-performing debts;
- constant internal control over the compliance of the banking departments with the decisions of the bank's management bodies, of the internal regulatory documents that regulate the procedure for conducting operations and the procedure for risk assessment and management;
- the adequate training of the personnel, including the introduction of new types of lending programs, the provision of consultancy on methodological issues, are considered by the bank as essential conditions for maintaining the highly qualified personnel that ensure the quality of the loan portfolio.

The main instrument for limiting and controlling the credit risk of a bank is the credit limit method. The restriction in the form of the established credit limits allows the bank to avoid losses due to the lack of attention of any type of risk, as well as to diversify the loan portfolio and guarantee its profitability. The limits can be divided into categories of borrowers and groups of borrowers, types of loans, loans in certain areas of the economy, investments with the riskiest loans, including the provision of long-term loans, foreign currency loans, etc.

The limits are applied in the form of the maximum allowable size of the loan and are determined both in absolute values (the value of the loan in monetary terms) and in relative values (coefficients, indices, reports).

Risk limitation is an efficient method of optimizing credit policy, which has a more normative and self-regulatory character. Each bank, depending on the quality of the economic environment and the evolution of its own parameters, ensures the limitation of risks in two ways: global and analytical, as follows:

- setting its own internal limit on its overall commitment to risky (but cost-effective) operations. A maximum limit is set for the weight of risky activities (investments) in total assets or relative to bank capital.

- setting credit ceilings on the debtor, group of debtors, sectors of activity or geographical areas to prevent significant changes in the economic situation of these groups to adversely affect their exposure [2].

- The principles of improving the credit policy of any commercial bank are:
 - the acceptance of the risk by the bank only after its detailed analysis;
 - the unacceptability of the risk, which makes the bank dependent on several very large clients;

- conducting active activities to increase and improve the quality of the loan, assets and liabilities and a reduction of investments in fixed assets;
- making a decision on granting a loan based not only on the assessment and analysis of the guarantee, but also on the calculation of future cash flows and the borrower's profitability;
- differentiating the loan portfolio from the size of loans, sectors and segments of debtors in order to reduce the risk;
- the prevention of the activities of the bank associated with the high losses due to the applied risks: the revenues must cover the total value of the risk;
- establishing the credit limits by the credit committee and exercising control over them throughout the period of granting the borrowed funds;
- obtaining an international credit rating by the bank.

CONCLUSIONS

We consider that in order to reduce the risk from the lending activity and to promote an effective lending policy under the conditions of sustainable financial development, a number of measures must be considered, of which we mention:

a) extension of the database with the history of debtors related to non-banking financial institutions. In this way it will be possible to have an overview of the volume and dynamics of debt throughout the financial system, based on which the measures to maintain financial stability will be better substantiated;

b) increasing the financial culture degree of the population, by presenting the risks to which they can be exposed as a result of indebtedness and of the means of protection against the respective risks, the dissemination of studies and analyzes in this respect, the initiation of financial education campaigns (where the institutions of financial education) credit should play a leading role in orientation).

c) last but not least, by using the information provided by the Credit Bureau and the Banking Risk Center on a larger scale, the information asymmetry related to the credit of the population can be reduced, and the risk profile of the debtor can be estimated more precisely, which leads to reducing the risk from lending.

To effectively manage the reduction of the negative impact on credit risk in the national financial system on the bank, conditions are created for the monitoring of the operating activities:

- clear criteria, methods and procedures for authorizing new loans, as well as renewing and refinancing existing loans;

- the methods of managing the presented credits, including the current analysis of the ability and the debtor to repay the loan under accepted conditions, document monitoring, legal reserves, contractual requirements and guarantees, the system of classification appropriate to the nature, size and complexity of banking activities or at least the system of banking activities asset classification;

- a comprehensive system of methods and procedures for permanent reporting of credit positions;

- establishing an efficient control and monitoring the credit and the size of the limits of the issued loans.

The main strategic task for banks is the formation of a resource base, including by increasing the number of subdivisions, which will enable the bank's policy in the field of providing customers with the widest spectrum of high-quality banking services, including using advanced technologies.

REFERENCES

- [1] COCRIȘ, V., ALIN MARIUS, A. 2010. *Managementul riscurilor și al performanțelor bancare*. București: Wolters Kluwer, p. 69
- [2] Băncilă, N. 2008. *Relevanța politicii de creditare a băncilor comerciale cu creșterea economică a întreprinderilor*. Conferința științifică Internațională „Creșterea competitivității și dezvoltarea economiei bazate pe cunoaștere”, 28-29 sept. 2007. Chișinău, vol. 2, p. 33-35.
- [3] Lisnic, V. 2016. *Abordări teoretice moderne ale gestiunii calității portofoliului de credite al băncii comerciale*. Studia Universitatis Moldaviae. Seria: Științe exacte și economice, nr. 7(97), p. 54-59.
- [4] АБРОКОВА, Л.С. 2015. *Международная практика оценки качества кредитного портфеля банка и возможности ее использования в отечественной практике*.
Disponibil: [http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_17/Abrokov%20L.S.-3%20\(Osnovnoy%20razdel\).pdf](http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_17/Abrokov%20L.S.-3%20(Osnovnoy%20razdel).pdf)
- [5] АВСЕЙКО, М. 2008. *Методика оценки и сравнения качества кредитных портфелей банков*.
Disponibil: <https://www.nbrb.by/bv/articles/1514.pd>

PUBLIC PROCUREMENTS IN HEALTH CARE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PROBLEMS AND SOLUTIONS

ACHIZIȚIILE PUBLICE ÎN DOMENIUL OCROTIRII SĂNĂTĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROBLEME ȘI SOLUȚII

Zubcova⁷ Elena
Petroia⁸ Andrei

Abstract

Public Procurements represent one of the most sensitive activities, which is being done at the level of public administration, as well as institutions and companies.

The fact that there are several problems in given area (advantageous tenders, unnecessary public procurement, poor transparency, limiting access of several bidders and ambiguous legislative provisions favoring corruption etc.) found following several discussions with suppliers, studying complaints, practices in public procurement both from the European health sector and from the Republic of Moldova, studying various papers on public procurement, statistical data, is an additional proof for the increasing importance of this research topic. Thus, the purpose of this study is to present the situation in public procurement in the field of health care (obstacles / solutions), taking into account the factors that may influence their performance.

The examples of good practices presented in the paper emphasize that public procurement has the potential to contribute to purchases with a better value for money, not only in financial terms, but in terms of quality and innovation. This can lead to more effective medical treatments with good results for the population.

Key words: buget, health care, public procurements, Republic of Moldova

JEL: I15, I13, I18

INTRODUCERE

În economiile contemporane, tot mai multe bunuri și servicii sunt achiziționate de guverne de pe piață de la sectorul privat. De modul în care Autoritățile Contractante efectuează achizițiile în mare parte depinde eficiența utilizării banilor publici. Pierderile rezultate din achizițiile publice afectează grav dezvoltarea infrastructurii și serviciilor publice, ducând la deteriorarea mediului de afaceri și afectând calitatea vieții cetățenilor[4]. Scandalul licitațiilor truncate în domeniul sănătății și criza medicamentelor legată de gestionarea defectuoasă a acestora în 2015, au dus la recunoașterea problemelor grave din sistemul autohton de achiziții publice, în special a riscurilor ce țin de fraude și corupție. În 2016, Ministerul Finanțelor a elaborat o strategie de dezvoltare a sistemului de achiziții pentru anii 2016-2020, de altfel, o prevedere impusă de către instituțiile europene odată cu semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană. A fost creat Centrul pentru Achiziții Publice Centralizate în Sănătate (CAPCS), separate de Agenția Medicamentului și Dispozitivelor Medicale (AMED), cu scopul de a contribui la o organizare mai eficientă a procedurilor de achiziții publice, asigurarea unei transparențe mai mari și excluderea riscurilor de fraude și corupție[1].

Astfel, scopul este de a prezenta situația din achizițiile publice în domeniul ocrotirii sănătății din Republica Moldova, nu numai prin prisma politicilor și reglementărilor din acest domeniu, dar și ținând cont de alți factori care influențează performanța acestora[4].

⁷ Doctorandă, Academia de Studii Economice a Moldovei, str. Bănulescu-Bodoni 61, ezubcova@yahoo.com

⁸ Conf.univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul "Finanțe și Asigurări", mun.Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61, petroia5@hotmail.com

MATERIALE ȘI METODELE DE LUCRU

În urma discuțiilor cu unii furnizori, beneficiari, inclusiv pacienți, dar și în baza cercetării realizată de către Centrul de Politici și Reforme Moldova (CPR), studierii cadrului normativ, opiniilor unor experți și diferitor investigații jurnalistice în domeniu, inclusiv a contestațiilor depuse la Agenția Națională pentru Soluționarea Contestațiilor împotriva CAPSC-ului, menționăm că achizițiile în domeniul ocrotirii sănătății după reformă sunt în stare gravă, dar stabilă.

RESULTATE ȘI DISCUȚII

Licitațiile aranjate "sub cineva", medicamente și utilaje de calitate dubioasă, achiziții publice inutile, transparența deficitară, limitarea accesului mai multor ofertanți și prevederi legislative ambigue care favorizează corupția sunt doar câteva din problemele achizițiilor din domeniul ocrotirii sănătății.

Motive:

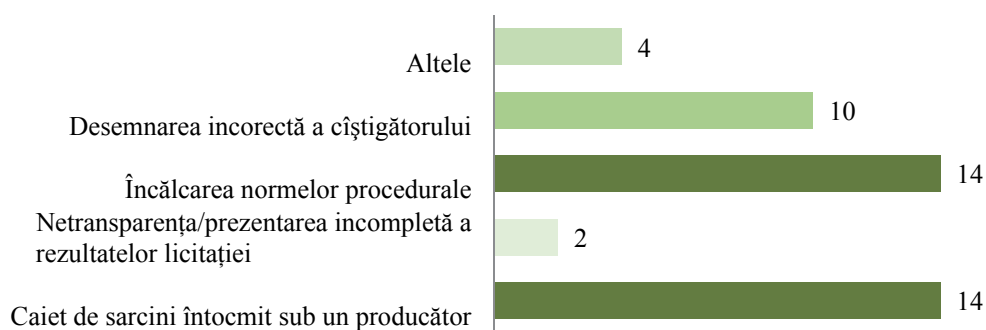

Fig.1 Contestațiile din 2018 față de Centrul pentru Achiziții Publice Centralizate în Sănătate

Înfrietatea înregistrată de CAPCS în numărul de contestații depuse la ANSC împotriva acestora indică că domeniul dat, în continuare, se confruntă cu numeroase probleme, iar una din cele mai importante e practica de includere în *caietul de sarcini* a specificațiilor ce fac referințe la unele mărci comerciale. Astfel, eventualele soluții pentru evitarea acestei practici ar fi:

- studiul amănunțit al pieței și descrierea bunurilor ce urmează a fi livrate, fără a face referire la un producător
- atribuirea contractelor de achiziție publică folosind diverse proceduri: licitație restrânsă, dialogului competitiv sau proceduri negociate. Totodată, pot fi folosite și instrumente care să faciliteze atribuirea contractului cum ar fi acordul cadru[3].

Cum și de ce ajung în spitale *medicamente și utilaje de calitate dubioasă* este o lacună ce ține de achizițiile în domeniul ocrotirii sănătății. Instrumente chirurgicale ruginite, tifon sintetic pentru sălile de operație sau medicamente cu eficiență redusă, toate acestea se regăsesc în spitalele din Republica Moldova. Instituțiile medicale procură de nevoie utilajul ruginit, tifonul sintetic sau medicamente neeficiente, pentru că, în cadrul licitațiilor publice sunt obligate de lege să accepte ofertele care propun cel mai mic preț. În timp ce responsabilii din domeniul sănătății se laudă cu economii, medicii bat alarma și spun că sunt prea multe medicamente care nu-i ajută pacientului să învingă boala.

Spre exemplu, *Spitalul Clinic Republican* „Timofei Moșneaga” a depus pe parcursul anului trecut peste 30 de contestații la Centrul Achiziții Publice Centralizate în sanatate (CAPCS), fiind nemulțumit de calitatea medicamentelor și produselor parafarmaceutice care au ajuns la instituție, urmare a achizițiilor publice. Instituția precizează că în ultimul timp apar foarte multe produse

necalitative. Anul trecut, Spitalul Clinic a fost nevoit să returneze de mai multe ori loturi întregi de medicamente, tifon sau utilaje. Situația creată se datorează, în opinia medicilor, cerințelor prevăzute în legislație la organizarea procedurii de achiziție, menționând că instituțiile medicale nu pot indica în caietul de sarcini detaliile despre produsele necesare, dacă se dau detalii, sunt învinuiți că lucrează pentru cineva și fiecare aduce ce vrea. **Institutul de Cardiologie al Academiei de Științe** reclamă calitatea proastă a mai multor medicamente achiziționate în ultimii ani, susținând faptul că de pe piața farmaceutică din Republica Moldova au dispărut medicamentele de brand, curios fiind faptul că același medicament, peste hotare lucrează foarte bine, iar acasă nu este eficient. Medicii susțin că situația s-a agravat în ultimii ani, același preparat, produs de un producător renumit, este eficient, lucrează foarte bine, iar cel fabricat de alt producător nu este eficient. În astfel de cazuri sunt nevoiți să schimbe dozele, bazându-se pe experiența proprie. Instituția nu dispune de un laborator specializat, astfel este foarte costisitor. O altă problemă, evocată de medici este că în spitale lipsesc unele categorii de medicamente care, deși se administrează rar, sunt foarte necesare. Aceste medicamente sunt ieftine și nu sunt necesare în cantități mari, astfel că agenților economici nu le este convenabil să le importe. **Institutul de Medicină Urgentă din Chișinău** afirmă că s-a confruntat cu situații când au fost aduse produse, în special parafarmaceutice, necalitative. În astfel de cazuri se străduie să repare situația imediat, împreună cu agentul economic, care, de obicei, sunt receptivi și reacționează de fiecare dată la pretențiile înaintate. **Institutului Oncologic** ne asigură că instituția este aprovizionată cu medicamente suficiente și produse parafarmaceutice de calitate. Nu s-au confruntat cu astfel de probleme, menționând că la noi în țară totul este foarte bine pus la punct în privința achizițiilor și controlului medicamentelor și că în cadrul Institutului dispun de o farmacie specializată, achizițiile sunt verificate, nu s-au depistat medicamente necalitative. Totuși, recunosc că anul trecut au fost nevoiți să returneze un lot de instrumente chirurgicale pe motiv că nu avea documente de proveniență. Fiind întrebați dacă pacienții pot să-și procure medicamente în afara țării, de la alți producători, au declarat că sunt admise doar preparatele înregistrate și verificate de Agenția Medicamentului.

O altă situație relatează pacienții și părinții pacienților internați la Institutul Oncologic, care solicită să le fie păstrat anonimul. Astfel, medicii acestei instituții recomandă procurarea medicamentelor din afara țării. În urma acestor tratamente pacienții se simt mult mai bine. Prin urmare, este de menționat faptul că, aceiași substanță activă este folosită de diferiți producători la fabricarea medicamentelor pentru chimioterapie, dar tehnologiile sunt diferite, se folosesc diferite substanțe auxiliare, care acționează diferit asupra organelor interne ale pacientului. Pacienții Institutului Oncologic spun că nu sunt admise medicamentele cumpărate de ei în afara țării pentru că nu se dorește să se renunțe la medicamentele impuse prin achiziție, pentru care se achită sume mari și cine beneficiază are de câștigat în plan financiar.

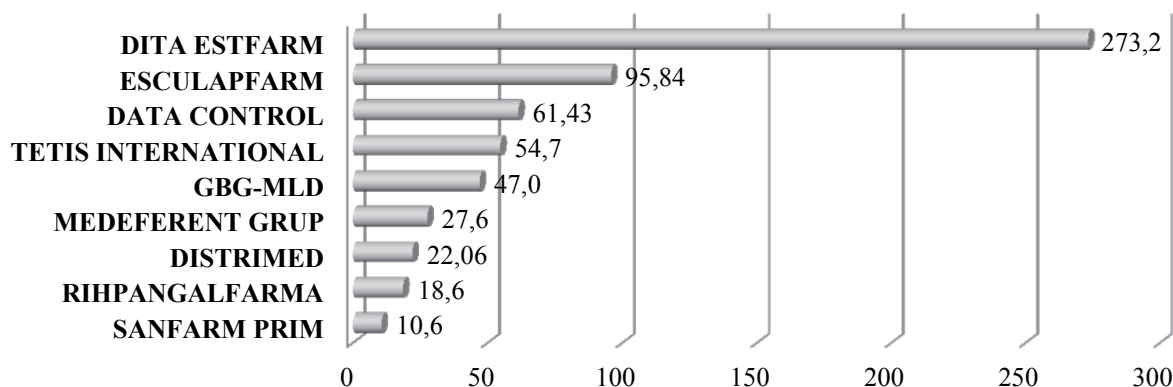

Fig.2 Topul firmelor importatoare de produse farmaceutice și utilaje medicale (mln lei)

De ani buni, cele mai multe și mai costisitoare contracte de achiziții în sănătate le câștigă societatea comercială Dita Estfarm. Întreprinderea, care deține rețelele de farmacii „Farmacia familiei” și „Farmacia ta”. În 2018, întreprinderea a câștigat mai multe licitații pentru procurarea medicamentelor, produselor farmaceutice și utilajelor medicale în valoare totală de 273,2 mln de lei.

De-a lungul anilor, firma respectivă a fost implicată în mai multe scandaluri de pe piața farmaceutică autohtonă, dar și în străinătate.

Cea de a doua poziție în clasamentul firmelor cu cele mai multe contracte de achiziții în medicină o deține societatea comercială Esculap farm, care în 2018 a câștigat 95,84 mln de lei din afacerile cu statul. Întreprinderea, care deține în proprietate rețeaua de farmacii „Apoteca”. Esculap Farm a fost sancționată de Consiliul Concurenței pentru că nu și-a onorat obligațiile contractuale în ianuarie 2015, nelivrând în termen medicamente pentru Institutul de Cardiologie.

A treia poziție la contractele cu statul îi revine SRL Data control. Compania a câștigat în 2018 licitații în sumă de 61,4 mln de lei.

Pe de altă parte, reprezentanții principalilor importatori de medicamente și utilaje pentru spitale afirmă că problemele apar din cauza că agenții economici trebuie să propună cel mai mic preț pentru a câștiga o licitație. Deci, se impun niște specificații neflexibile și beneficiarii nu au posibilitatea să-și expună opțiunile lor, să spună ce doresc. Astfel, se anunță cel mai mic preț posibil, câștigă licitația, aduc utilajul și încep problemele, că trebuia să aibă mai multe opțiuni, care nu au fost indicate în caietul de sarcini. Dar beneficiarii spun că au solicitat această opțiune. În final nu se semnează factura, iar problema rămâne pe seama agentului economic. Nu există un contact direct între beneficiar și agentul economic. Agentul economic este pus în situația să ofere un preț cât mai mic pentru a câștiga licitația. Prin urmare, există mai multe probleme, care au fost semnalate, dar nu aude nimeni. Sunt necesare schimbări primordiale la nivel de lege.

Instituțiile statului susțin că situația e sub control. Datele Centrului pentru Achiziții Publice Centralizate în Sănătate arată că grație aplicării principiului ”prețul mai mic” la desemnarea câștigătorilor licitațiilor, în anul 2018 s-au făcut economii de peste 84 milioane lei la achiziționarea centralizată a medicamentelor și articolelor parafarmaceutice necesare pentru anul 2019. Tendința de diminuare a prețurilor se menține de mai mulți ani. Astfel, comparativ cu anul 2016, în anul curent această cifră a scăzut de două ori – de la 642,6 mln de lei, la 303 milioane 139 mii de lei.

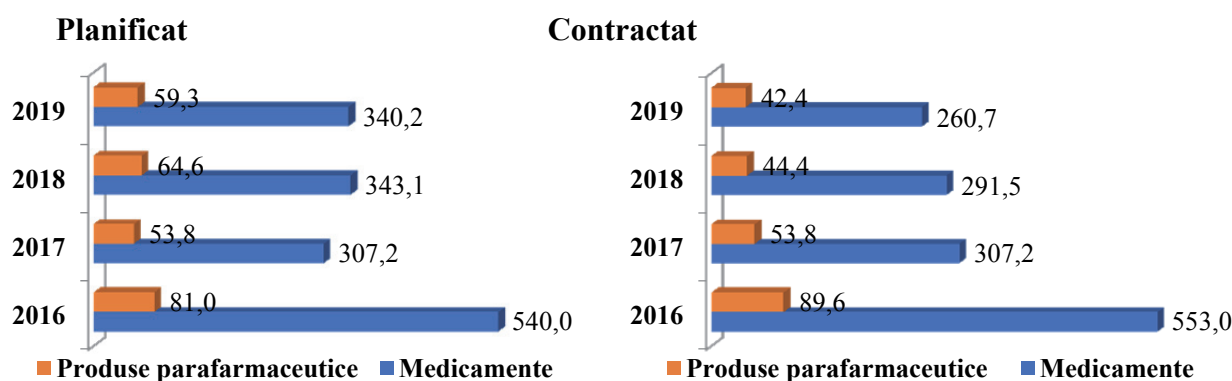

Fig.3.4. Diminuarea sumelor pentru achiziționarea medicamentelor și articolelor de parafarmaceutice, (mln lei)

CAPCS și Agenția Medicamentului susțin că medicamentele și produsele parafarmaceutice achiziționate pentru spitalele din țară sunt de calitate, iar cazurile când nu corespund standardelor sunt foarte rare. CAPCS, bunăoară, recunoaște că în spitale a ajuns tifon de calitate dubioasă și

explică motivul pentru care permite agenților economici să participe la licitație cu produse neînregistrate, acesta fiind includerea acestor bunuri în Lista medicamentelor esențiale sau fiind absolut necesare pentru tratamentul bolnavilor, însă din motive diverse nu sunt autorizate. Conform argumentelor, acest lucru ar trebui să lărgescă concurența și să ducă la diminuarea semnificativă a prețurilor. **Agencia Medicamentului** susține că nu cunoaște despre problema calității medicamentelor din spitale pentru că nu au parvenit sesizări din partea medicilor și pacienților. **Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale** atestă că achiziționarea medicamentelor și dispozitivelor medicale pentru instituțiile medico-sanitare se realizează de Centrul pentru achiziții publice centralizate în sănătate, în temeiul Legea 131 din 03.07.2015 privind achizițiile publice. Agenția Medicamentului și Dispozitivelor Medicale monitorizează continuu calitatea medicamentelor și reacțiile adverse ale acestora. Astfel, Ministerul cheamă conducătorii instituțiilor medicale să raporteze cazurile când medicamentele sunt ineficiente, astfel încât Agenția, după o analiză detaliată, să transmită datele despre reacțiile adverse înregistrate în Republica Moldova deținătorilor certificatelor de înregistrare sau reprezentanților oficiali ai acestora.

Mai mulți *experți din domeniu*, care s-au expus asupra temei abordate sunt de părerea că nu este corect ca la achiziționarea medicamentelor și produselor farmaceutice să se facă economii pe sănătatea oamenilor și optează pentru amendamente la Legea achizițiilor publice, astfel încât această categorie de mărfuri să aibă un statut special, iar accentul să fie pus pe calitate[2].

O altă problemă identificată este cea a *achizițiilor publice inutile*. E vorba de dispozitive performante procurate, dar utilizate extrem de rar în spitale, fie pe motiv că nu sunt solicitate, fie nu există personal medical instruit să lucreze cu acestea. În alte cazuri, sunt procurate echipamente care, deși câștigă licitația, se dovedesc a fi nejustificat de costisitoare pe termen lung, în special, din cauza mentenanței sau consumabilelor scumpe[5,3].

Transparența - concomitent cu implementarea noului sistem de procurări electronice SIA RSAP MTender, nivelul transparenței a mai crescut. Toate procedurile de achiziție publice conform Legii 131/15 sunt organizate electronic, iar sistemul permite vizualizarea atât a documentației de atribuire, cât și a ofertelor depuse de către participanți, pentru toate persoanele interesate în acest proces. Astfel atestăm un interes sporit din partea societății civile. Totodată și operatorii economici sunt mai cointeresați, deoarece au mai mult timp ca să-și întocmească oferta, fără a fi necesar să se deplaseze la locul de deschidere a ofertelor. La fel, aceștia au posibilitatea să evalueze "în paralel" oferta depusă de către participanții clasati pe primul loc după criteriul de atribuire, fapt care le permite să verifice corectitudinea evaluării ofertelor de către autoritatea contractantă și să contracareze evaluări tendențioase[5,3].

Selectarea ofertanților – există mai multe criterii pe care trebuie să le întrunească un agent economic pentru a putea fi admis la licitație. Paradoxal e că pe cât de strict sunt unele, pe atât de permissive sunt altele. Spre exemplu, pentru ca un agent economic să fie admis la licitație, conform pct.a) al art.21 din Legea nr.131 privind Achizițiile Publice, acesta trebuie să aibă o experiență pe piață de minim trei ani. În acest mod, este înlăturat riscul ca unii oameni de afaceri să recurgă la tertipuri, cum ar fi înființarea peste noapte a unei companii în cazul în care cea din urmă a fost introdusă în Lista de interdicție AAP (Agenția Achiziții Publice). Pe de altă parte, nu este încurajată concurența. O companie abia lansată pe piață nu poate participa la licitațiile publice, unica soluție fiind colaborarea cu instituțiile private. Însă, având în vedere că piața este foarte mică, în trei ani agentul economic nici nu poate acumula foarte multă experiențăși, per general, nu poate miza pe un profit.

Prevederi cu caracter ambiguu – în scopul eliminării oricărei posibilități de desfășurare a unei scheme de corupție, au fost adoptate câteva schimbări în legislație, însă modul în care sunt formulate unele articole lasă loc pentru interpretări:

Aliniatul (2) din art.74. Reguli de evitare a conflictului de interese din Legea 131, privind achizițiile publice din 03.07.2015 prevede că persoana fizică sau juridică care a participat la consultările organizate pentru desfășurarea licitațiilor de către CAPCS are dreptul de a participa la tender doar în cazul în care implicarea sa nu denaturează concurența. În astfel de situații, CAPCS este obligat să comunice și celorlalți ofertanți toată informația la care a avut acces persoana fizică/juridică respectivă. În cazul în care persoana fizică/juridică în cauză nu poate demonstra că implicarea sa nu denaturează concurența, CAPCS are dreptul să îi interzică participarea la licitație.

În pofida modificărilor incluse, acest aliniat, în continuare, trezește întrebări și suspiciuni. Nu este clar cum anume este măsurat gradul de implicare, ce presupune, de fapt, această implicare și, cu atât mai mult, nu este clar modul în care persoana fizică sau juridică specificată urmează să demonstreze că implicarea sa nu creează un conflict de interese și nu va periclita întregul proces de achiziție în viitor.

În conformitate cu pct.19 din Regulamentul de organizare și funcționare al CAPCS-ului, bugetul pentru desfășurarea activității centrului se acumulează din taxele achitate de instituțiile medico-sanitare publice și alte persoane juridice beneficiare.

Cu toate acestea, prevederile Regulamentului nu reglementează aspecte ce vizează modalitatea de gestionare a surplusului rezultat ca urmare a perceperii taxelor ce depășesc eventuale cheltuieli ale instituției. Lipsa unor prevederi în acest sens, creează precondiții pentru gestionarea abuzivă și discreționară a amijloacelor financiare în speță.

Prevederile nu reglementează exhaustiv o listă de servicii care sunt prestate de către instituția dată. În consecință, este neclar spectrul de activități ce vor genera profit pentru instituție, fapt care afectează nivelul de transparență a modului de formare a veniturilor acesteia. Merită menționat că, deși orice instituție publică este obligată să prezinte în mod deschis rapoartele anuale, de la înființarea CAPCS pe 10 octombrie, 2016 și pînă la ziua de azi, pe site-ul acestuia nu a fost publicat nici un raport financiar.

Un alt aspect ce ține de administrarea netransparentă sau, mai exact, ineficientă a finanțelor ce rezultă din penalitățile aplicate furnizorilor pentru întârzierile de livrare sau refuzul de a vinde Bunurile prevăzute în contract, rezidă în pct.9. Reclamații și sancțiuni, din Anexa la Regulamentul privind achiziționarea de medicamente, alte produse de uz medical, dispozitive medicale, transport specializat medical, servicii de mentenanță a dispozitivelor medicale și a sistemelor informaționale incluse în registrul medical, servicii de tratate și eliminare a deșeurilor medicale pentru necesitățile sistemului de sănătate.

Toate mijloacele financiare parvenite din achitarea penalităților ajung în bugetul de stat. Viitorul parcurs al acestora este, practic, imposibil de urmărit. De fapt, instituția medicală este cea care are de suferit în urma încălcărilor comise și ar fi mult mai eficient și transparent ca aceste mijloace financiare să fie transferate direct în contul instituției vizate[5,3].

CONCLUZII

Conform acestui studiu se constată că una dintre prioritățile principale de bază în domeniul ocrotirii sănătății este garantarea accesului la medicamente inofensive și de calitate. Este important ca cheltuielile pentru produsele farmaceutice, atât publice, cât și cele private, să nu devină excesive și prin urmare să submineze eforturile în oferirea serviciilor de calitate. Asigurarea echității și eficienței, care subînțelege utilizarea corectă a resurselor limitate în scopul îmbunătățirii sănătății populației, dar și a satisfacției necesităților pacienților, trebuie să fie printre obiectivele de bază ale sistemului sănătății.

În condițiile noi ale economiei de piață și al deficitului constant de resurse, sistemul sănătății reușește cu greu să asigure accesul adecvat al populației la servicii calitative de sănătate. Resursele financiare limitate în condițiile acumulărilor constante la fondurile asigurărilor obligatorii de asistență medicală, pe de o parte, dar și creșterea continuă a prețului la medicamente, fac ca necesitățile existente în sistem să fie acoperite doar parțial[6].

Cu toate acestea, recunoaștem că monitorizarea achizițiilor publice în domeniul ocrotirii sănătății este destul de dificilă, având în vedere complexitatea domeniului și necesitatea de a avea anumite cunoștințe în medicină.

BIBLIOGRAFIE

- [1] <https://unimedia.info/ro/news/931baf2b31cd08a1/cpr-licitatii-aranjate-in-medicina-cum-functioneaza-centrul-pentru-achizitii-publice-centralizate-in-sanatate.html>
- [2] <https://anticoruptie.md/ro/investigatii/achizitii-publice/cum-si-de-ce-ajung-in-spitale-medicamente-si-utilaje-de-calitate-dubioasa>
- [3] <https://cpr.md/in-stare-grava-dar-stabila-licitatiile-in-domeniul-sanatatii-dupa-reforma-2/#concluzii>
- [4] <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/969-achizitii-publice-moldova>
- [5] <https://anticoruptie.md/ro/investigatii/achizitii-publice/achizitii-bolnave-in-sanatate>
- [6] <https://cancelaria.gov.md/ro/content/eficientizarea-mecanismului-de-achizitii-publice-medicamentelor-sistemul-de-sanatate-0>

MODERNIZAREA METODELOR DE ANALIZĂ A PERFORMANȚEI BANCARE FOLOSIND SISTEMUL DE ANALIZĂ FINANCIARĂ DUPONT PENTRU BĂNCILE COMERCIALE AUTOHTONE

Irina FRUNZĂ

*Academia de Studii Economice a Moldovei, 61, str. Bănulescu-Bodoni, MD2005, Chișinău, Republica
Moldova, tel. +37322402772, email: irina.stegareascu@yahoo.com*

Abstract

This article includes the research of the bank performance metrics and financial variables and ratios that drive performance. Are developed the methodological framework for decomposing the financial performance of the commercial bank's capital into components that make up the bank performance, using the DuPont Model approach, as well as the framework are tested on the actual data of a local commercial bank. The theoretical-methodological approaches from the international literature were studied with reference to the analysis of the performance of financial institutions, especially commercial banks, using the DuPont Model. As a result, the methodological framework for analyzing the performance of indigenous commercial banks was elaborated, based on the particularities of the financial statements of the banking system in the Republic of Moldova. The proposed methods can be applied to identify influencing factors on bank performance and to formulate objectives and targets for the financial indicators of the commercial bank.

Key words: *DuPont approach, return on assets, return on capital, objectives and targets.*

JEL: G32

INTRODUCERE

Performanța financiară în băncile comerciale din Republica Moldova se măsoară folosind indicatorii de performanță: rentabilitatea activelor după impozitare (ROA), rentabilitatea capitalului după impozitare (ROE) și rata cost cître venit, precum și alte rate financiare atribuite la informații regulatorii și indicatori nefinanciari, clasificate ca informații nefinanciare. Literatura economică autohtonă, spre deosebire de cea internațională, nu oferă cercetări privind analiza performanței bancare în baza Modelului DuPont, lipsește cadrul metodologic autohton pentru descompunerea ratei de rentabilitate a capitalului în elemente ce influențează nivelul de performanță bancară. Acest articol cercetează și analizează aspectele teoretico-metodologic privind aplicarea Metodei DuPont pentru analiza și gestionarea performanței bancare. *Scopul principal al cercetării* este de a propune cadrul metodologic de descompunere a rentabilității financiare a capitalului băncii comerciale în componente care formează performanța financiară bancară, folosind abordarea Modelului DuPont, precum și testarea acestuia pe datele efective ale unei bănci comerciale autohtone. Ca rezultat al cercetării literaturii științifice, a fost identificat cadrul metodologic modern, care se aplică în alte țări, în vederea aplicării acestuia pentru analiza performanței băncilor comerciale autohtone, luând în considerație particularitățile situațiilor financiare ale sistemului bancar din Republica Moldova. Abordarea propusă pentru identificarea indicatorilor de performanță cu influență asupra performanței financiare bancare reprezintă un instrument al managementului financiar-bancar pentru elaborarea scenariilor de dezvoltare, în special pentru formularea obiectivelor și stabilirea țintelor pentru indicatorii financiari ale băncii comerciale.

MATERIALE ȘI METODE

Pentru atingerea scopului cercetării, au fost studiate abordările teoretico-metodologice din literatura internațională cu referință la analiza performanței instituțiilor financiare, în special a băncilor comerciale, folosind Modelul DuPont. Literatura economică străină de specialitate oferă mai multe metode de aplicare a Modelului DuPont în instituțiile financiare, inclusiv în băncile

comerciale care arată componentele ce formează rentabilitatea capitalului băncii și influența acestora asupra atingerii unei performanțe bancare sănătoase [1, 2, 3]. Indicatorii de performanță au fost testați pe exemplul unei bănci comerciale din Republica Moldova.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Aspecte teoretico-metodologice ale cercetării. Rentabilitatea capitalului propriu deseori este descompusă în componente separate, într-un sistem factorial, care reprezintă factorii de influență asupra performanței financiare, acest sistem se numește *Modelul DuPont de analiză financiară pentru măsurarea performanței financiare*. Analiza lucrărilor științifice relevă că Modelul DuPont se aplică cu succes în sectorul bancar pentru măsurarea și analiza performanței financiare a băncii comerciale, precum și a sistemului bancar în ansamblu. Modelul DuPont pentru băncile comerciale diferă de versiunea pentru întreprindere, datorită deosebirilor dintre rapoartele financiare ale băncii comerciale și întreprindere. Savanții și practicienii au elaborat versiuni speciale ale Modelului DuPont pentru instituție financiară sau bancă comercială. Din multitudinea de modele specializate, autorul a identificat două mai reprezentative: *Modelul de Analiză Financiară ROE cu patru componente și Modelul de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare*. Aceste modele par a fi mai promițătoare pentru bănci și alte instituții financiare pentru analiza performanței din punct de vedere al maximizării venitului acționarilor/proprietarilor.

Modelul de Analiză Financiară a Băncii Comerciale cu patru componente este un sistem factorial de descompunere ROE în patru componente. Ecuația descompunerii ROE, conform abordării modelului, este prezentată în formula (1) [1]:

$$ROE = \frac{\text{PreTaxPr}}{\text{OINC}} * \frac{\text{OINC}}{\text{NR}} * \frac{\text{NR}}{\text{TA}} * \frac{\text{TA}}{\text{E}} \quad (1)$$

sau

$$ROE = \text{ROINC} * \frac{1}{\text{MC}} * \text{RTA} * \text{Lf} \quad (2)$$

Unde,

PreTaxPr este profitul înainte de impozitare; OINC este venitul operațional; NR este venitul net; TA este total active; E este capitalul propriu; MC este marja de contribuție a profitului operațional.

Pentru a putea fi aplicat în cadrul băncilor comerciale autohtone, *Modelul de Analiză Financiară a Băncii Comerciale cu patru componente* a fost ajustat de autor la sistemul de raportare financiară din Republica Moldova. Ecuația decompoziției ROE, conform abordării modelului, este prezentat prin formula (3).

$$ROE = \frac{\text{PrPT}}{\text{VEXP}} * \frac{\text{VEXP}}{\text{VEXPN}} * \frac{\text{VEXPN}}{\text{TA}} * \frac{\text{TA}}{\text{CP}} \quad (3)$$

sau

$$ROE = \text{ROVEXP} * \frac{1}{\text{MC}} * \text{RTA} * \text{Lf} \quad (4)$$

Unde,

PrPT este profitul pînă la impozitare; VEXP este venitul din exploatare; VEXPN este venitul din exploatare net; TA este total active; CP este capitalul propriu; ROEXP este rentabilitatea

venitului din exploatare; MC este marja de contribuție a venitului din exploatare net; RTA este rotația total active; Lf este levierul financiar.

Modelul de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare se bazează pe abordarea deconpoziției ROE în trei componente și include indicatori specifici instituțiilor financiare. Ecuația descompunerii ROE, conform abordării acestui model este prezentată în formula (5) [4]:

$$ROE = \frac{NPr}{PreTaxPr} * \frac{PreTaxPr}{TA} * \frac{TA}{E} \quad (5)$$

sau

$$ROE = R * ROA * Lf \quad (6)$$

și

$$ROA = PB + REA * MIR \quad (7)$$

și

$$MIR = REA - COL * RL \quad (8)$$

Unde,

NPr este profitul net; ROA este rentabilitatea activelor; R este impactul impozitelor (reușita); PB este presiunea bancară (raportul venit net neaferent dobânzilor către total active); REA este rata activelor care generează venituri, în total active; MIR este marja venitului net din dobânzi în activele ce generează venituri; COL este costul obligațiunilor (dobânzi către obligațiuni); RL este rata obligațiunilor în activele ce generează venituri.

Pentru aplicarea *Modelului de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare*, în cadrul instituțiilor financiare și băncilor comerciale din Republica Moldova, autorul a ajustat abordarea metodologică a analizei financiare respectivă la sistemul de raportare financiară din țata noastră. Punctul de start în analiza performanței financiare este calcularea *ratei rentabilității capitalului propriu (ROE, %)*.

$$ROE = \frac{PrN}{CP} \quad (9)$$

Unde,

PrN este profitul net al exerciciului financiar (earning after taxes); CP este valoarea de bilanț a capitalului propriu (book value of capital).

Modelul DuPont dezagreghează performanța financiară, reprezentată prin rata de rentabilitate a capitalului (ROE), în trei componente: impactul impozitelor (reușita), rotația total active și levierul financiar.

a) Reușita (R,%) arată succesul (pull-through), permite analistului financiar să evalueze rezultatele financiare și componentele profitului.

$$R = \frac{PrN}{PrPI} \quad (10)$$

Unde,

PrPI este profitul din activitatea operațională pînă la impozitare;

b) Rata de rentabilitate a total active (ROA,%) permite analistului financiar să evalueze partea stîngă a bilanțului, adică activele.

$$ROA = \frac{PrPI}{TA} \quad (11)$$

c) Levierul financiar (L_f), numit și multiplicatorul capitalului, permite analistului să evalueze partea dreaptă a bilanțului – obligațiunile și capitalul propriu.

$$L_f = \frac{TA}{CP} \quad (12)$$

Ratele financiare descrise formează un sistem factorial multiplu:

$$ROE = \frac{PrN}{PrPI} * \frac{PrPI}{TA} * \frac{TA}{CP} = \frac{PrN}{CP} \quad (13)$$

Rata de rentabilitate a activelor (ROA) cauzează cele mai semnificative schimbări în rata de rentabilitate a capitalului (ROE), de aceea ROA necesită o analiză mai detaliată. În același timp, schimbările celorlalte rate financiare ca componente ale ROE, inclusiv reușita (R) și levierul financiar (L_f), au un impact mai mic asupra ROE, deoarece ele se schimbă mai puțin, comparativ cu ROA.

Rata de rentabilitate a activelor (ROA,%) poate fi dezagregată în următoarele două componente:

a) Presiunea bancară, PB, %

$$PB = \frac{VNNAD}{TA} = \frac{VNAD - CNAD}{TA} \quad (14)$$

Unde,

VNNAD este venitul net neafert dobânzilor, adică venitul net din onorarii, taxe și comisioane; VNAD este venitul neafert dobânzilor, adică venitul din onorarii, taxe și comisioane; CNAD sunt cheltuielile neaferte dobânzilor, adică cheltuielile privind onorariile, taxele și comisioanele;

b) Ratele ce caracterizează venitul

- rata activelor financiare (earning assets ratio)

$$RAF = \frac{AF}{TA} \quad (15)$$

Unde,

RAF este rata activelor financiare; AF sunt activele financiare; - marja dobânzii nete (sau marja veniturilor nete din dobânzi), %

$$MVND = \frac{VND}{AF} = \frac{VD - CD}{AF} \quad (16)$$

Unde,

MVND este marja veniturilor nete din dobânzi; VND sunt venituri nete din dobânzi; VD sunt veniturile din dobânzi; CD sunt cheltuielile privind dobânzile.

Ratele financiare (14 -16) formează un sistem factorial:

$$ROA = \frac{VNNAD}{TA} + \left(\frac{AF}{TA} * \frac{VND}{AF} \right) = \frac{VNNAD + VND}{TA} = \frac{PrPI}{TA} \quad (17)$$

Pentru o detaliere în continuare a analizei, marja veniturilor nete din dobânzi (MVND) se dezagreghează în următoarele trei componente:

a) rata de rentabilitate a activelor financiare, ROAF,%

$$ROAF = \frac{VD}{AF} \quad (18)$$

b) costul total datorii (costul obligațiunilor), CTD în %

$$CTD = \frac{CD}{TD} \quad (19)$$

Unde,

TD sunt total datorii (obligațiuni) ale băncii; ponderea (rata) total datorii (obligațiuni) în activele financiare, RTD.

$$RTD = \frac{TD}{AF} \quad (20)$$

Ratele financiare (18-20) formează un sistem factorial:

$$MNVD = \frac{VD}{AF} - \left(\frac{CD}{TD} * \frac{TD}{AF} \right) = \frac{VD-CD}{AF} = \frac{VND}{AF} \quad (21)$$

Metodologia propusă reprezintă un instrument destinat pentru:

- a) analiza performanței financiare a băncii comerciale;
- b) analiza performanței financiare a sistemului bancar în ansamblu;
- c) luarea deciziilor în scopul îmbunătățirii eficacității băncii comerciale, astfel contribuind la îmbunătățirea managementului bancar;
- d) planificarea băncii comerciale, în special pentru stabilirea obiectivelor și țințelor financiare pentru anul de prognoză.

Astfel, metodologia reprezintă un instrument pentru planificarea Pro Forma a rezultatelor financiare, inclusiv pentru planificarea nivelului de venituri necesare pentru a atinge profitul net țintă. Rotația total active permite de a proiecta nivelul de total active necesare pentru a genera profitul net țintă. Levierul financiar poate fi folosit ca instrument de luare a deciziilor financiare referitor la Pro Forma necesităților financiare și structura financiară a băncii comerciale pentru anul de prognoză.

Aspecte aplicative ale cercetării. *Aplicații practice ale Modelului de Analiză Financiară ROE cu patru componente* poate fi aplicat pentru analiza factorilor de influență asupra ratei de rentabilitate a capitalului, identificarea punctelor forte și punctelor slabe în formarea performanței bancare, formularea și stabilirea țințelor pentru ratele financiare care necesită a fi modificate în anul de prognoză, în cazul când acestea deviază de la standardele stabilite de cadrul regulatoriu sau cele recomandate de organizațiile de specialitate internaționale. Modelul a fost testat pe datele BC „Moldova-Agroindbank” S.A., relația dintre valorile ratelor financiare ROE, ROINC, 1/MC, RTA și Lf, descrisă în ecuația din formula (2), pentru anul 2018 este prezentată în formula (22).

$$15,58\% = 30,65\% \times 1,44 \times 0,058 \times 6,09 \quad (22)$$

Relația (22) arată dezagregarea pe indicatori a nivelului de 15,58% a rentabilității capitalului băncii, calculată în baza profitului până la impozitare: rata 30,65% al profitului până la impozitare în venitul operațional, coeficientul 1,44 al rotației activelor torale, coeficientul 0,058 inversul marjei de contribuție și nivelul 6,09 al levierului financiar. Pentru perioada de prognoză se stabilesc ținte pentru indicatorii financiară, iar relația dintre indicatori oferă claritate despre nivelul de prognoză al rentabilității capitalului. Scenariile de dezvoltare a băncii pot fi formate prin stabilirea diferitor nivele pentru țintele indicatorilor financiari.

Aplicații practice ale Modelului de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare a fost aplicat pe datele BC „Moldova-Agroindbank” S.A., relația dintre valorile ratelor financiare ROE, R, ROA și Lf, descrisă în ecuația din formula (5), pentru anul 2018 este prezentată în formula (23).

$$13,65\% = 87,89\% \times 2,55 \times 6,09 \quad (23)$$

Relația (23) arată dezagregarea pe indicatori a nivelului de 13,65% a rentabilității capitalului băncii, calculată în baza profitului după impozitare (profitul net): rata impactului impozitelor 87,89%, rata de rentabilitate a activelor totale 2,55%, calculată în baza profitului până la impozitare și nivelul 6,09 al levierului financiar.

În continuare autorul va demonstra aplicarea metodologiei de analiză a performanței financiare aplicând Modelul DuPont de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare pentru bancă comercială autohtonă selectată pentru o perioadă de trei ani (2016-2018). Informația financiară inițială necesară pentru calcularea performanței financiare, folosind Modelul DuPont de analiză financiară, a fost colectată de către autor din rapoartele financiare publicate pe pagina oficială a băncii comerciale [5]. Indicatorii cu factor de impact asupra ROE care formează un sistem factorial multiplu, formulele de calculare a indicatorilor financiari și rezultatele măsurării performanței bancare ale băncii comerciale selectate, pentru testarea metodologiei propuse, sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Analiza ratelor financiare folosite în Modelul DuPont la BC MAIB S.A. în 2016-2018

Ratele financiare	Formula de calcul	2016	2017	2018
Rentabilitatea capitalului (ROE),%	ROE=PrN/CP*100	12,56	12,55	13,65
Impactul impozitelor (R),%	R=PrN/PrPI*100	93,05	88,23	87,89
Levierul financiar (Lf)	Lf=TA/CP	6,10	6,08	6,09
Rentabilitatea activelor (ROA),%	RTA=PrPI/TA	2,21	2,34	2,55
<i>Componentele ROA</i>				
Presiunea bancară (PB),%	PB=VNNAD/TA*100	2,06	2,20	1,89
Rata activelor financiare (RAF)	RAF=AF/TA	0,51	0,52	0,65
Marja venitului net din dobânzi (MVND),%	MVND=VND/AF*100	9,17	7,57	5,98
Rata altor componente (RAC),%	RAC=VNA/TA*100	-4,53	-3,80	-3,23
<i>Componentele MVND</i>				
Rentabilitatea activelor financiare (ROAF),%	ROAF=VD/AF	15,83	11,73	8,40
Costul total datorii (CTD),%	CTD=CD/TD*100	4,08	2,57	1,88
Rata total datorii către activele financiare (RTDAF)	RTD=TD/AF	1,63	1,62	1,29

Sursa: Calcule efectuate de autor în baza rapoartelor financiare ale BC MAIB S.A.

Rezultatele practice și concluziile analizei performanței financiare pentru BC „MAIB” S.A., generalizate în baza datelor prezentate în Tabelul 1, sunt următoarele:

1. Rentabilitatea capitalului propriu a înregistrat o ușoară majorare cu 1,1 p.p. în anul 2018, comparativ cu anii anteriori datorită, îmbunătățirii ușoare a rentabilității activelor. Menționăm o volabilitate anuală slabă a ratelor de rentabilitate a capitalului propriu. Analiza componentelor rentabilității capitalului denotă reducerea stabilă a impactului impozitelor cu 5,16 p.p. în anul 2018 față de anul 2016, levierul financiar al băncii s-a micșorat nesemnificativ. În anul 2018 calcularea indicatorilor financiari bancari a fost îmbunătățită prin armonizarea la standardele Europene, conținutul unor indicatori financiari în anii 2016-2017 poate devia de la indicatorii din anul 2018.

2. Rata de rentabilitate a activelor totale, a înregistrat o ușoară creștere ascendentă, însă componentele ROA au înregistrat modificări însemnate. Analiza indică reducerea presiunii bancare datorită schimbărilor în veniturile neaferte dobânzilor, majorarea ratei activelor financiare în total active, precum și reducerea substanțială a veniturilor din dobânzile bancare datorită reducerii ratelor

dobânzii la creditele bancare. Ca urmare, marja venitului net din dobânzi s-a micșorat substanțial cu 3,15 p.p. în anul 2018 față de anul 2016. Cele trei componente ale venitului net din dobânzi denotă o evoluție descrescătoare, inclusiv rentabilitatea activelor financiare și rata costului total datorii s-au redus de circa două ori, iar rata total datorii către total active s-a redus cu 0,54 p.p. Datoriile totale reprezintă poate cel mai important factor în dezvoltarea sistemului bancar așa cum ele sunt surse financiare pentru împrumuturi și active fixe, managementul datoriilor urmează să cuprindă atât gestiunea volumului, cât și a componentelor acestora.

Aplicații practice pentru luarea deciziilor financiare. Abordarea propusă poate fi folosită pentru luarea deciziilor de îmbunătățire a gestiunii bancare. În acest scop se aplică *Schema grafică a Modelului DuPont pentru analiza financiară*, elaborată în baza ecuațiilor de descompunere a ROE. În primul rând, se completează schema grafică cu datele efective, în al doilea rând, se completează schema grafică cu datele de prognoză (cu ținte și indicatori). Schema grafică este prezentată în Figura 1.

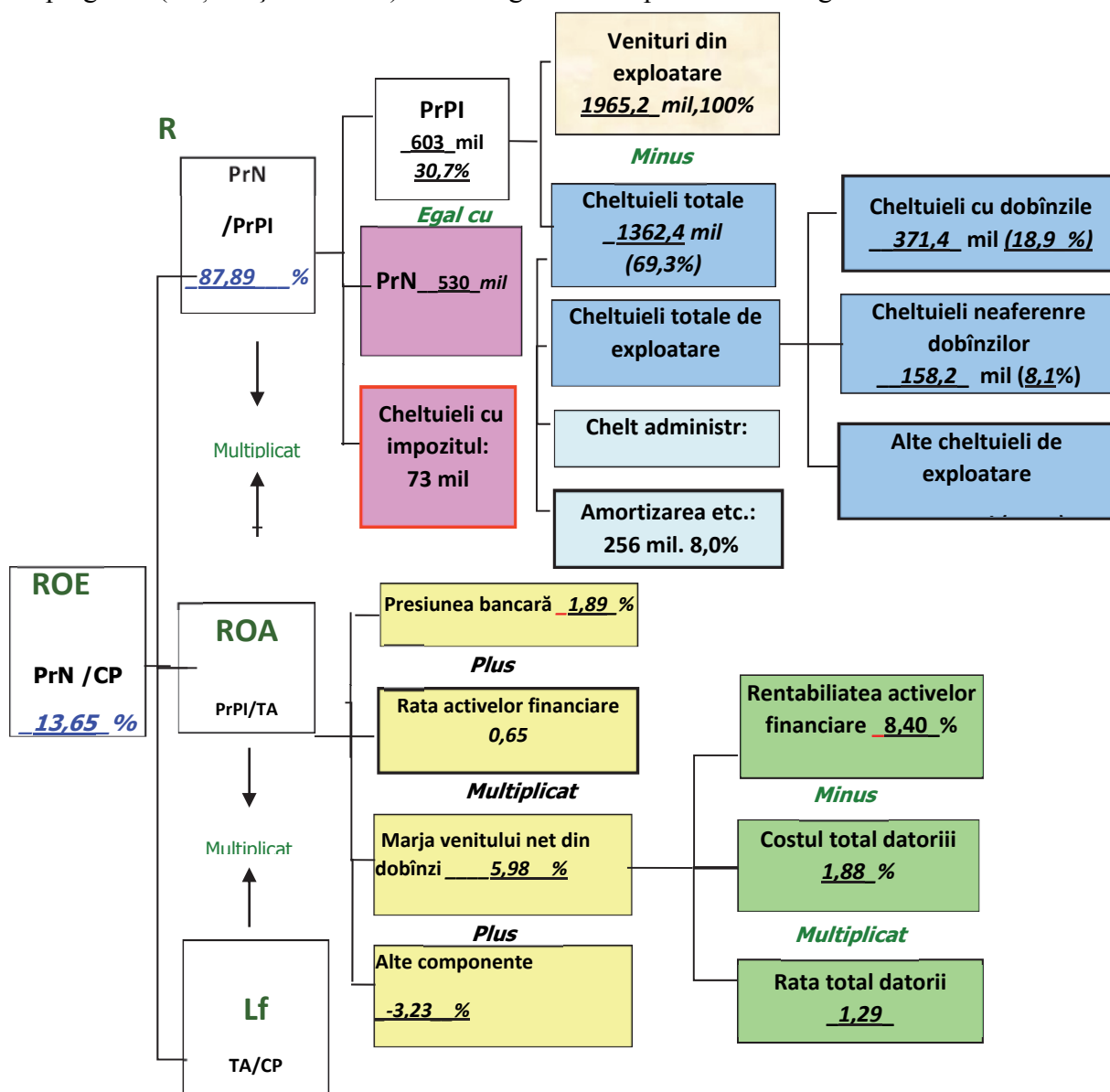

Fig. 1. Schema grafică DuPont pentru BC „Moldova-Agroindbank” S.A., în anul 2018
 Sursa: elaborat de autor folosind ecuațiile (3-21) și datele din Tabelul 1.

CONCLUZII

Formulele și schema grafică de măsurare a performanței bancare în abordarea tradițională reprezintă un instrument al managementului financiar-bancar destinat pentru analiza financiară a performanței bancare și pentru stabilirea obiectivelor de dezvoltare și a țintelor pentru perioada de prognoză.

Analiza performanței financiare a băncilor, folosind sistemul factorial al descompunerii ROE în elemente bazată pe Modelul DuPont de Analiză Financiară pentru Instituții Financiare, pentru BC „Moldova-Agroindbank” S.A. pentru o perioadă de trei ani (2016-2018) denotă următoarele rezultate: rentabilitatea capitalului propriu a înregistrat o ușoară majorare în anul 2018, comparativ cu anii anteriori datorită, îmbunătățirii ușoare a rentabilității activelor. Componentele ratei de rentabilitate a capitalului propriu denotă o reducere stabilă a impactului impozitelor, levierul financiar al băncii s-a micșorat nesemnificativ, rata de rentabilitate a activelor totale, a înregistrat o ușoară creștere ascendentă. Analiza indică reducerea presiunii bancare datorită schimbărilor în veniturile neaferele dobânzilor, majorarea ratei activelor financiare în total active, precum și reducerea substanțială a veniturilor din dobânzile bancare datorită reducerii ratelor dobânzii la creditele bancare. Marja venitului net din dobânzi s-a micșorat substanțial. Cele trei componente ale venitului net din dobânzi denotă o evoluție descrescătoare în perioada analizată, inclusiv rata de rentabilitate a activelor financiare și rata costului total datorii s-au redus de circa două ori, rata total datorii către total active, de asemenea, s-a redus.

Metodologia propusă în prezenta lucrare, de asemenea, poate fi aplicată pentru analiza financiară a sistemului bancar autohton în ansamblu. În acest context, urmează de folosit informația financiară consolidată pe ansamblu pe băncile comerciale pentru perioada de trei-cinci ani (de exemplu, anii 2013-2018), în baza căreia se calculează ratele financiare în ansamblu pe băncile financiare și, în final, se completează sistemele factoriale pentru descompunerea ratei financiare.

BIBLIOGRAFIE

1. Almazari A. Financial Performance Analysis of the Jordan Arab Bank by using the DuPont System of Financial Analysis. International Journal of Economics and Finance. Vol.4, No4. April 2012. www.ccsenet.org/ijef.
2. Beyond ROE – How to Measure the Bank Performance. The Study of the European Central Bank. Appendix to the Report of European Union Banking Structures. 2010. 44 pp.;
3. Cole D. Return on Equity Model for Banks. The Bankers Magazine, Spring 1973; p. 7;
4. Vaine J. Estonian Banking System Development. Banking Journal. pp. 2-19. [www. Apfl.slu.cz/icfb/2005/proceedings/2005_p01.pdf](http://www.Apfl.slu.cz/icfb/2005/proceedings/2005_p01.pdf)
5. Rapoartele financiare ale BC „Moldova-Agroindbank” S.A. anii 2016, 2017, 2018.

DEZVOLTAREA METODELOR MANAGEMENTULUI FINANCIAR-BANCAR DE MĂSURARE ȘI ANALIZĂ A PERFORMANȚEI BĂNCILOR COMERCIALE DIN PERSPECTIVA MINIMIZĂRII RISCULUI BANCAR

Maria CIUBOTARU

*Academia de Studii Economice a Moldovei, 61, str. Bănulescu-Bodoni, MD2005, Chișinău,
Republica Moldova, tel. +37322402772, email: mciubot@gmail.com*

Abstract

In this article the author investigates the modernized financial banking management methods for measuring the performance of commercial bank from the perspective of minimizing banking risk, the methods clarify the links between return on assets (ROA), return on risk-adjusted capital (RAROC) and return on capital (ROE), combining traditional methods that measure the bank performance with modern methods of economic performance. By combining the DuPont decomposition method of return on capital and return on assets with the method of assessing bank risk, a new bank performance measurement scheme was identified, which includes the main elements of influence on sustainable performance. The proposed methods can be applied for the analysis of banking performance, as well as for setting the objectives and development scenarios of the commercial bank and the banking system as a whole.

Key words: *performance, risk, DuPont method, return on risk-adjusted capital method, strategic objectives and targets.*

JEL: G32

INTRODUCERE

Crizele financiare din sectorul bancar au evidențiat că performanța financiară bancară măsurată prin rentabilitatea capitalului și a activelor indică doar profitabilitatea de a genera venituri de la un anumit nivel al activelor, însă structura și volabilitatea acestor active, de asemenea, sunt importante, iar asumarea riscurilor trebuie să conducă la ajustarea activelor și veniturilor la riscuri. Pe parcursul timpului, metodele managementului financiar bancar au evaluat de la măsurarea tradițională a indicatorilor financiari de profitabilitate a băncii spre măsurarea economică a performanței bancare. Literatura economică de specialitate oferă multiple abordări științifice referitor la metodele de măsurare și analiză a performanței bancare, folosind indicatorii de performanță [1, 2]. Prezentul articol vine să completeze golul teoretico-metodologic în aplicarea metodelor moderne de măsurare și analiză a performanței bancare în Republica Moldova. *Scopul acestui articol* este de a identifica metodele modernizate de măsurare a performanței băncilor comerciale din perspectiva minimizării riscului bancar, care combină metodele tradiționale de măsurare a performanței bancare cu metodele moderne de măsurare economică a performanței și arată legăturile dintre ratele de rentabilitate. Cercetarea experienței internaționale referitor la încorporarea influenței riscului în modelul de măsurare a performanței bancare ar prezenta o oportunitate pentru băncile comerciale și sistemul bancar în ansamblu din Republica Moldova, deoarece conține elemente de noutate științifico-metodologică, care ar putea fi aplicate atât de managerii băncilor, cât și de persoanele care elaborează reglementările în domeniul financiar-bancar.

MATERIALE ȘI METODE

Pentru băncile comerciale metodele de măsurare și analiză a performanței bancare se bazează pe două tipuri de abordări: *măsurarea tradițională* a performanței și *măsurarea economică*

(modernă) a performanței. Măsurarea tradițională a performanței financiare a băncilor comerciale se efectuează în baza datelor din raportul financiar al băncii folosind de obicei două tehnici:

a) Analiza Complexă a Raportului Financiar aplicând un sistem complex de indicatori de performanță; b) Analizei Relației Gri, aplicând un număr limitat de indicatori de performanță. În țara noastră, analiza performanței bancare se bazează de obicei pe abordarea tradițională.

La etapa contemporană, în țările dezvoltate au început să fie dezvoltate metodele de măsurare economică a performanței care iau în considerație dezvoltarea creării valorii acționarilor și evaluează rezultatele economice generate de bancă de la activele economice (ca parte a bilanțului) pentru un an fiscal [4]. Conceptul măsurării economice a performanței se axează pe eficiență, ca element central al performanței, metodele moderne de măsurare a performanței bancare – pe încorporarea influenței riscului în formulele de măsurare a performanței bancare. Metoda DuPont se aplică pentru analiza corelației dintre ratele de profitabilitate financiară bancară și stabilirea scenariilor de dezvoltare, inclusiv a țintelor pentru indicatorii financiari. În vederea ajustării măsurării performanței bancare la riscul financiar, se aplică metoda metod capitalului ajustat la risc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Rezultate teoretico-metodologice ale cercetării. Metodele tradiționale măsoară performanța bancară prin rata de rentabilitate pe o anumită categorie, de exemplu, rata de rentabilitate a capitalului (return on capital, ROC), rata de rentabilitate a capitalului propriu (return on equity, ROE) și rata de rentabilitate a activelor (return on assets, ROA). De menționat că ROE și ROA sunt ratele de bază ce reprezintă performanța financiară în băncile comerciale, dat fiind faptul că profitabilitatea băncii comerciale este un indicator al capacității băncilor de asumare a riscului și/sau de mărire a capitalului. Profitabilitatea indică competitivitatea băncilor și măsura de calitate a managementului bancar [2]. Băncile comerciale folosesc și alte rate financiare (lichiditatea, solvabilitatea etc.) în funcție de scopul analizei financiare. Studiarea literaturii recente de specialitate în domeniul de cercetare denotă că unii cercetători au încercat să ajusteze rata de rentabilitate a capitalului la riscul așteptat. Pentru a lua în considerație riscurile instituției financiare în procesul de obținere a profitului, Bunker's Trust Bank a dezvoltat metoda Ratei de Rentabilitate Ajustată la Risc (Risk Adjusted Return on Capital, RAROC) care se calculează ca diferența venitului și pierderilor așteptate către capitalul economic. În practică, rata RAROC este dificil de măsurat din cauza că nu există o abordare strictă cum de evaluat pierderile așteptate, precum și din cauza îngrădirii accesului la informația internă a băncii. [5]. Un model de măsurare a performanței bancare în abordarea modernă (economică) a fost recent (2015) elaborat de către Klaazen Pieter și Eeghen Van Idzard în cadrul Institutului de Servicii Financiare Globale EY (EY Global Financial Service Institute) și aplicat pentru analiza performanței băncilor comerciale din SUA în suportul practicienilor din sistemul bancar [4].

Abordarea modernă a măsurării economice a performanței pentru bancile comerciale, inspirată de schema DuPont, clarifică interdependențele dintre rata de rentabilitate a activelor (ROA), rata de rentabilitate a capitalului ajustat la risc (RAROC) și rata de rentabilitate a capitalului (ROE), reflectă relevanța influenței factorilor de risc în dezvoltarea ROA, RAROC și ROE. Deoarece performanța bancară măsurată prin ratele de rentabilitate ROA și ROE nu iau în considerație riscurile, aceste rate pot fi majorate folosind un nivel mai ridicat al riscului. În vederea eliminării acestei distorsiuni, în formula de măsurare a performanței a fost inclusă rata RAROC care ajustează ratele de rentabilitate ROA și ROE a băncii la risc prin două moduri. Primul mod, Raportul Profit și Pierderi al băncii include mai degrabă pierderile așteptate (asociate portofoliului actual de credite) decât pierderile aferente împrumuturilor, RAROC reprezintă viziunea

profitabilității băncii care consideră creditul mediu pe termen lung o pierdere. Al doilea mod, RAROC se măsoară ca raportul dintre venitul ajustat la pierderile așteptate la credite și suficiența capitalului ponderat la risc (risk-based required capital - RRC). Banca necesită un volum mai mare de capital comparativ cu capitalul disponibil în cazul când se expune la un risc mai mare. Reglementările Basel, solicită băncilor să crească capitalul când cresc riscurile, însă nu toate riscurile sunt acoperite de aceste reglementări, ca urmare băncile sunt nevoite să-și creeze propriile modele de măsurare a riscurilor.

Literatura economică autohtonă nu oferă cercetări privind analiza interdependenței dintre ratele ROA, RAROC și ROE, lipsește cadrul metodologic de descompunere a ratelor menționate în factori de influență pentru ca băncile comerciale să gestioneze performanța bancară în dependență de riscurile la care se expune. Din aceste considerente, în acest articol a fost identificat cadrul metodologic de măsurare a interdependenței dintre ratele de performanță bancară și riscul bancar, prin ajustarea schemei grafice de descompunere a ratelor de rentabilitate ROA, RAROC și ROE în componente și luând în considerație sistemul de raportare financiară al băncilor comerciale din Republica Moldova, care determină componentele acestor rate.

Algoritm de calculare a performanței bancare bazat pe abordarea economică include trei măsuri principale de performanță bancară prezentate prin următoarele formule:

$$ROA=(R-C)/EA=(R/EA)*(1-C/R) \quad (1)$$

$$RAROC=(R-C-EL)/RRC=[ROA-EL/EA]*(EA/TA)*(TA/RRC) \quad (2)$$

$$ROE=(RAROC-UL/RRC)*(RRC/EQ)*(PAT/PBT) \quad (3)$$

Unde:

R- venituri, C - costuri, EA - active care direct generează venituri (earning assets), EL - pierderi așteptate, RRC - capitalul economic (sau capitalul obligatoriu la risc), UL - pierderi neașteptate, EQ - capitalul acționarilor, PAT - profitul după impozitare, PBT - profitul până la impozitare [4, p.6].

Productivitatea activelor (PA) se calculează folosind venitul brut obținut din activități. Rata PA este mai înaltă pentru activitățile cu un preț mic concurențial care sunt mai riscante, deoarece venitul înalt acoperă compensația pentru risc, PA este înaltă și în cazul când banca generează venituri mari din serviciile de transfer și din gestiunea activelor. Eficiența costurilor (EC) se calculează ca diferența dintre venituri și cheltuieli. O rată mai mică a eficienței costurilor (EC) arată că costuri mai mici se fac pentru generarea unei unități monetare de venituri.

Rentabilitatea activelor ROA se calculează ca rentabilitatea medie anuală a activelor care contribuie direct la generarea veniturilor (earning assets, EA), nu se iau în calcul activele intangibile și alte active care nu generează dobândă. Calitatea activelor (QA) reprezintă raportul dintre pierderile așteptate creditare către activele direct generatoare de venituri, o rată înaltă indică că banca masiv împrumută debitorii cu un înalt risc de default. În cazul creșterii activelor totale rata QA poate crește fără schimbarea calității activelor. Eficiența activelor activelor (EfA) băncii se calculează ca raportul activelor direct generatoare de venituri către total active.

Levierul normat la risc (Lnr) arată limita până la care activele băncii pot fi finanțate din capital, levierul este o rată normativă, ce reprezintă capitalul minim obligatoriu. RAROC este rata de rentabilitate a capitalului ajustat la risc cu anumite pierderi creditare așteptate, factorul de influență (forța motrică) pentru RAROC este ROA. Pierderile neașteptate (NEL) se calculează ca diferența dintre pierderile efective și pierderile așteptate către suficiența capitalului ponderat la risc, Rata NEL este joasă

în anii cu situație economică bună și rata este înaltă în anii cu situație economică nefavorabilă, rata NEL arată cum situația economică afectează rezultatele băncii și ROE.

Impactul impozitelor (Tim) afectează nivelul ROE, o rată mai înaltă a impozitului duce la o rată mai joasă a ratei NEL și la o rată mai joasă a ROE. Capital buffer (CB) reprezintă inversul ratei capitalului buffer, banca cu un capital în exces comparativ cu suficiența capitalului ponderat la risc indică un management financiar bancar nesatisfăcător. Nivelul înalt al capitalului buffer CB reduce nivelul ROE. Rata de rentabilitate a capitalului (ROE) se calculează ca raportul dintre profitul după impozitare către capital, în procente.

Abordarea modernă a măsurării performanței bancare, prezentată prin formulele (1-3), se aplică ca instrument al managementului financiar destinat pentru: a) analiza influenței diferitor factori/indicatori asupra ROA, RAROC, ROE; b) analiza legăturilor dintre RAROC și ROE; c) analiza scenariilor și stabilirea țintelor pentru indicatorii/ratele financiare în vederea atingerii nivelului dorit al rentabilității capitalului (ROE) în conexiune cu riscul așteptat (RAROC).

Algoritmul de calculare a performanței bancare economice pentru prima dată a fost aplicat pentru sistemul agregat al băncilor comerciale din SUA pentru perioada anilor 1992-2014 [4]. Analiza denotă că instrumentariul poate fi aplicat atât pentru banca comercială, cât și pentru sistemul bancar în ansamblu. Modelul permite echilibrarea apetitului pentru risc (sub forma calității activelor), acesta fiind principalul factor de influență asupra formării rentabilității capitalului (ROE). Aplicarea modelului aduce claritate acționarilor și regulatorilor referitor la modul de generare a unui rentabilități sănătoase.

Analiza factorilor și a interdependențelor dintre factorii și ratele financiare relevă că RAROC crește când crește ROA, când se îmbunătățește calitatea activelor sau când se majorează levierul normat la risc. ROE și RAROC sunt direct și pozitiv interdependente, astfel ROE crește când RAROC crește, când capital buffer crește și când situația economică este mai favorabilă (care conduce la faptul că pierderile efective de la credite sunt mai mici decât pierderile așteptate). Cercetarea relevă că RAROC, ca instrument al managementului financiar-bancar, este folosit de către băncile comerciale în activitatea de creditare prin combinarea factorilor componente cu influență asupra ratelor financiare, găsind balanța corectă între ele, astfel banca își asigură nivelul scontat al ratei RAROC și ROE.

Rezultate aplicative ale cercetării. Abordarea modernă a performanței bancare a fost testată pentru o bancă autohtonă (BC „Moldova-Agroindbank” S.A.), folosind ecuațiile (1-3) de descompunere a ratelor de rentabilitate ROA, RAROC și ROE și datele oficiale din rapoartele financiare ale băncii [6]. Rezultatele calculelor factorilor și a ratelor financiare pe componente sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Ratele financiare în abordarea modernă la BC MAIB S.A. în anii 2016-2018

Ratele financiare	Formula de calcul	2016	2017	2018
Productivitatea activelor (PA)	$PA=R/EA$	0,1132	0,0994	0,0834
Eficiența costurilor (EC)	$EC=(1-C/R)*100$	32,76	36,84	34,27
Rentabilitatea activelor (ROA)	$ROA=PBTI/EA*100$	3,71	3,66	2,86
Calitatea activelor (QA)	$QA=EL/EA*100$	1,52	1,19	0,31
Eficiența activelor (EfA)	$EfA=EA/TA$	98,65	93,24	99,66
Rentabilitatea ajustată la pierderile așteptate (ROA aj)	$ROAaj=(PBTI-EL)/EA*100$	2,19	2,47	2,55
Levierul normat la risc (Lnr)	$Lnr=TA/RRC$	20,98	20,76	22,07

Rentabilitatea capitalului ajustat la risc (RAROC)	$RAROC = [(PBTI - EL) / RRC] * 100$	45,35	47,31	56,14
Pierderi neașteptate (NEL)	$NEL = [(Imp - EL) / RRC] * 100$	-1,06	-0,67	-0,16
Impactul impozitelor (Tim)	$Tim = PAT / PBT * 100$	93,05	88,23	87,89
Rentabilitatea capitalului suficient ponderat la risc	$RORRC = PBT / RRC * 100$	46,41	48,58	56,30
Capital buffer (Cbuf)	$Cbuf = RRC / Equity$	0,2908	0,2928	0,2757
Rentabilitatea capitalului (ROE)	$ROE = PAT / Equity * 100$	12,56	12,55	13,65

Sursa: Calcule efectuate de autor în baza rapoartelor financiare ale BC MAIB S.A.

Notă: Trebuie de menționat că datele oficiale autohtone nu sunt suficiente pentru calcularea tuturor indicatorilor (ex., capitalul economic, pierderile așteptate), în așa cazuri, autorul a estimat indirect nivelul indicatorului lipsă în baza informației disponibile.

Calculul efectuat denotă că ratele de rentabilitate ROA și ROE ajustate la risc au un nivel mai mic, comparativ cu datele oficiale care nu sunt ajustate la risc. Analiza valorilor factorilor de influență și a ratelor ROE, RAROC și ROE pentru anii 2016-2018 denotă îmbunătățirea ROA ca urmare a eficienței costurilor, a majorării RAROC cauzată de creșterea eficienței activelor (EfA) și a levierului normat la risc (Lnr), creșterii ROE influențată de majorarea RORRC (ca urmare a reducerii suficienței capitalului ponderat la risc, RRC) și de micșorarea capital buffer (Cbuf).

Schema grafică a măsurării economice a performanței bancare ilustrativ arată legăturile dintre cele trei rate de rentabilitate ROA, RAROC și ROE în baza ajustării capitalului la risc, fiind foarte utilă pentru luarea deciziilor strategice. Schema grafică a performanței bancare pe exemplul unei bănci autohtone dezvoltată pentru anul 2018 este prezentată în Figura 1.

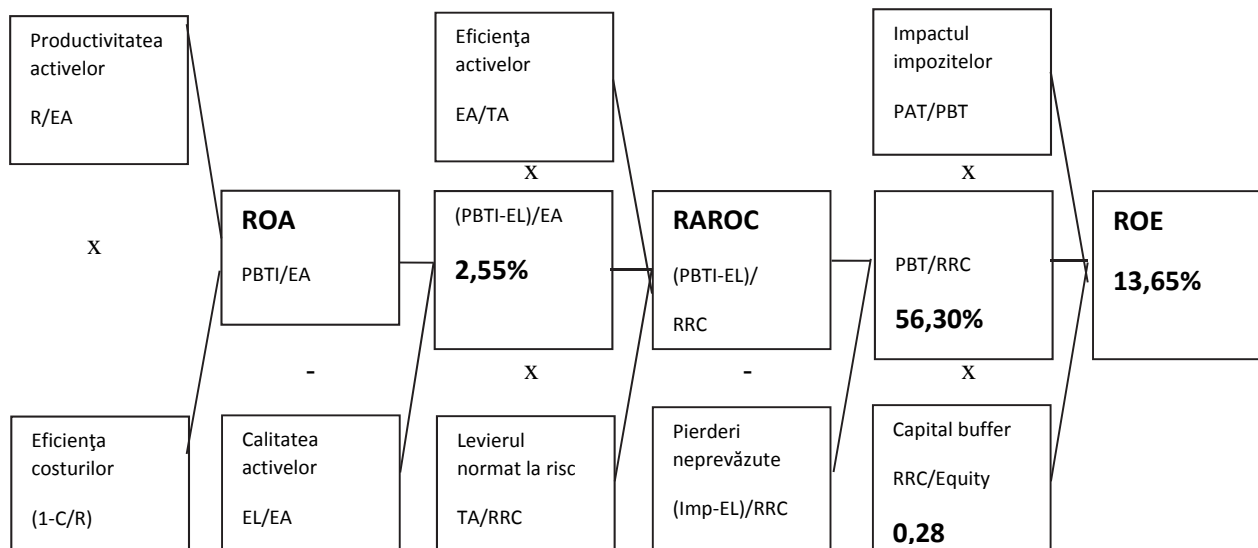

Fig.1. Schema performanței BC MAIB S.A. în abordarea modernă, anul 2018

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor din Tabelul 1.

Abordarea descrisă în prezentul articol poate fi folosită pentru luarea deciziilor de îmbunătățire a eficacității managementului financiar-bancar prin elaborarea și analiza scenariilor de dezvoltare și stabilirea țintelor pentru indicatorii financiari cu impact asupra ROA, RAROC și ROE. Schema de performanță, bazată pe abordarea modernă, reprezintă un instrument al managementului financiar-bancar pentru elaborarea scenariilor de dezvoltare a băncii comerciale prin stabilirea balanței între factorii de influență asupra ratelor de rentabilitate menționate. cel puțin trei scenarii pot fi elaborate. *Primul scenariu* se referă la stabilirea balanței dintre factorii care au impact direct asupra ROA. Rata de rentabilitate a activelor, de obicei, poate fi îmbunătățită prin majorarea eficienței costurilor și creșterii veniturilor din activitățile bancare. Astfel,

scenariul preconizează stabilirea țintelor pentru factorii de influență menționați. *Scenariul al doilea* se referă la factorii ce influențează RAROC, inclusiv eficiența activelor, rentabilitatea activelor ajustată la pierderile așteptate și levierul normat la risc. Țintele se stabilesc pentru acești trei factori de impact asupra RAROC. *Scenariul al treilea* se referă la factorii de influență asupra ROE, inclusiv impactul impozitului pe venit, rentabilitatea suficientei capitalului ponderat la risc (influențată la rândul său de RAROC ajustată la pierderile neprevăzute) și capitalul buffer. Ținta se stabilește în scopul majorării ponderii RRC în capitalul băncii care va asigura un risc mai mic. De asemenea, pot fi elaborate scenarii mixte, ce conțin ținte comasate din cele trei scenarii menționate.

CONCLUZII

În rezultatul analizei efectuate, concludem că cadrul metodologic modern de măsurare a performanței băncilor trebuie să încorporeze mai mulți indicatori de performanță și pe viitor să se axeze mai puțin pe indicatorii ce pot fi influențați (manipulați) de piețe. În acest context, abordarea modernă a măsurării performanței bancare, spre deosebire de abordarea tradițională, se axează nu numai pe măsurarea rentabilității capitalului (ROE) care ignoră riscul (rentabilitatea poate fi majorată prin asumarea unor riscuri mai mari), dar concomitent se mai axează pe luarea în considerație a riscului, măsurând rentabilitatea capitalului ajustat la risc (RAROC), generând o rentabilitate sănătoasă a capitalului.

Formulele și schema grafică de măsurare a performanței bancare în abordarea modernă reprezintă un instrument al managementului financiar-bancar destinat pentru următoarele scopuri:

- a) analiza factorilor care conduc la îmbunătățirea performanței bancare în corelație cu riscul băncii, metoda poate fi aplicată atât pentru banca comercială, cât și pentru sectorul bancar în ansamblu;
- b) analiza ex-ante a proiectelor de reglementări (acte normative) care va indica impactul pozitiv și negativ al diferitor factori cu impact asupra performanței bancare, aceste impacturi pot fi mai explicit înțelese;
- c) stabilirea balanței dintre nivelul riscului și țintele pentru factorii de influență asupra performanței bancare, clarificarea legăturii dintre țintele performanței și ROE pentru perioada de prognoză și a căilor cum poate fi atins rezultatul scontat.

BIBLIOGRAFIE

1. Beyond ROE – How to Measure the Bank Performance. The Study of the European Central Bank. Appendix to the Report of European Union Banking Structures. 2010. 44 pp.
2. Ducis T., Novicevic B. The Analysis of Key Financial Performances of Banks. Review Paper. Serbia: FACTA UNIVERSITASK. Series: Economics and Organization, Vol. 10, No. 2, 2013, pp.129-145.
3. Gajera C. A comparative study of financial performance of private and public sector banks with special reference to affecting factors and their impact on performance indicators. Dissertation. Gujarat Technological University, Ahmegabad, India. November 2016, 300 pp p.59-60.
4. Klaasen P., Eeghen Van I. Analyzing bank performance + linking ROE, ROA and RAROC: U.S. commercial banks 1992-2014. EY Global Financial Service Institute. The Journal of Financial Perspectives. July 2015, Volume 3 – Issue 2. Edited by EY UK and EY US. www.gfsi.ey.com
5. Vaine J. Estonian Banking System Development. Banking Journal. pp. 2-19. www.Apfl.slu.cz/icfb/2005/proceedings/2005_p01.pdf
6. Rapoartele financiare ale BC „Moldova-Agroindbank” S.A. anii 2016, 2017, 2018.

STATUL CA AUTORITATE PUBLICĂ RESPONSABIL DE GESTIONAREA FINANȚELE PUBLICE

THE STATE AS A PUBLIC AUTHORITY RESPONSIBLE FOR PUBLIC FINANCE MANAGEMENT

Nicolae PLATON

Doctor habilitat în științe economice

Conferențiar universitar ASEM

platonanat@yahoo.com

Igor Țurcanu, doctorand

igor.turcanu@sfs.md

Abstract

The notion of „finances” appeared on the stage of the social-political life on the background of development of the production factors and money relations together with the emergence of the state and establishment of its public force.

Thus, within all existing social-economic systems, finances became know as social relations of economic nature, appeared as result of the repartition process of social product and especially of the national revenue, closely related to the state’s fulfillment of functions and attributions.

In the present article, the authors analyze the role of the state in the management of public finances.

Key words: public finances, economic mechanism, fiscal policy, monetary policy, commercial policy.

JEL: E 62, G 28, H 61.

Actualitatea temei propuse pentru investigare

În economiile moderne cu relații de piață bine dezvoltate, statul joacă un rol important în gestionarea economică a finanțelor publice. În acest scop, statul dispune de instrumente și pârghii economico-financiare, care contribuie la gestionarea eficientă a tuturor resurselor de care dispune țara, precum: resursele financiare, resursele naturale, resursele materiale, resursele informaționale și nu în ultimul rând resursele umane.

Totodată, trebuie de menționat faptul că prezența statului în viața socială și economică a țării este legată și de intervenția fiscală, acțiune necesară pentru asigurarea colectării mijloacelor financiare la Bugetul Public Național.

Astfel, un stat poate exista și funcționa cu succes numai dacă dispune de resursele necesare, în vederea asigurării bunăstării cetățenilor săi.

Reieșind din cele menționate, ca **argumente** ce se impun pentru cercetarea temei respective sunt:

- studierea conținutului și esenței finanțelor publice;
- elucidarea rolului statului pe care îl are în gestionarea finanțelor publice;
- analizarea domeniilor în care poate fi realizată politica economică a statului.

Scopul cercetării rezidă în caracterizarea finanțelor publice și a rolului acestora în funcționarea unui stat, precum și formularea unor propuneri, care ar contribui la gestionarea eficientă a acestora. Suportul teoretico-metodologic al temei investigate a fost asigurat de lucrările savanților, care au efectuat cercetări în acest domeniu.

Metode aplicate

La elaborarea prezentului articolul, autorii a utilizat 3 metode de cercetare, după cum urmează:

Cercetarea fundamentală a permis elucidarea rolului statului în gestionarea finanțelor publice. În cercetarea fundamentală au fost încadrate investigațiile sub formă de studii teoretice, ce au permis formularea unor concluzii științifice argumentate.

Cercetarea pentru dezvoltare a avut ca scop utilizarea acelor procedee și dispozitive ce pot influența direct activitatea practică în domeniul gestionării finanțelor publice.

Cercetarea aplicativă a avut ca sarcină furnizarea de date pentru direcționarea activității practice în vederea creșterii activității metodice. Rezultatul cercetării aplicative a avut drept consecință formularea unor concluzii privind rolul finanțelor publice în asigurarea funcționării statului.

Relevanța articolului. Investigarea și dezvoltarea acestei teme va permite autorilor să generalizeze anumite concluzii la acest subiect și, ca urmare, va fi posibil de propus anumite soluții de îmbunătățire a mecanismului economic a țării, prin realizarea politicii fiscale, monetare și comerciale de către instituțiile statului.

Introducere

După cum menționează cercetătorii în materie economică cuvântul finanțe își are originea în limba latină. Cuvântul finanțe se întâlnește în literatura de specialitate sub diferite aspecte, dar esența finanțelor rămâne a fi următoarea: asigurarea mecanismului economic în relația bani – marfă – bani.

Realizarea acestei funcții este imposibilă fără crearea unei baze financiare stabile, reglementarea relațiilor financiare în societate, crearea mecanismului financiar și nu în ultimul rând asigurarea unei bune administrări fiscale.

În aceste condiții, statul are ca scop să realizeze patru activități importante ca să fie funcțional și anume:

- să creeze un mecanism financiar eficient;
- să aprobe o politică fiscală rațională;
- să țină sub control emisia de masă monetară pentru a controla inflația;
- să implementeze o politică comercială capabilă să stimuleze exporturile.

Aceste activități sunt necesare pentru realizarea politicilor statale de nivel economic, social și politic.

Rezultate și discuții

În țările cu economie de piață și cele aflate în perioada de tranziție, statul prin organele și instituțiile sale, apare ca autoritate publică, care asigură funcționarea activității sale complexe prin intermediul finanțelor publice.

Finanțele publice constituie un domeniu specific al științelor economice, care acoperă înainte de toate cheltuielile și finanțarea sectorului public. Una dintre caracteristicile lor specifice constă în faptul că acest domeniu al științelor economice tratează o instituție, statul, care face obiectul unei atenții considerabile și din partea altor științe sociale, în special dreptul și științele politice.

Din punctul de vedere al analizei economice, dezvoltarea finanțelor publice este strâns legată de o concepție individualistă a societății, conform căreia statul este o instituție creată de indivizi, în scopul de a satisface nevoile pe care aceștia nu le pot satisface individual. Din acest motiv, finanțele publice constituie o prelungire în sfera sectorului public a teoriei economice elaborate cu privire la piață⁹.

⁹Jessua C., Labrousse Ch., Vitry D., Gaumont D. Dicționar de științe economice. Chișinău, Editura Arc, 2006, pag. 382.

Dacă analizăm legislația națională la acest subiect, atunci constatăm că în temeiul „Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale”, finanțele publice cuprind totalitatea resurselor financiare acumulate în numele statului și distribuite de către stat pentru îndeplinirea funcțiilor și sarcinilor sale¹⁰.

Pentru un stat modern, finanțele publice nu mai sunt un simplu mijloc de asigurare a acoperirii cheltuielilor sale, ci, înainte de toate, un mijloc de intervenție în economie. Principala preocupare a specialiștilor devine studierea instrumentelor cu ajutorul cărora statul poate să intervină în viața economică, a modalităților de influențare a proceselor economice și a relațiilor sociale. În aceste condiții, de la studiu mijloacelor de acoperire a cheltuielilor publice, obiectul cercetării se deplasează spre analiza mijloacelor de intervenție a statului prin intermediul cheltuielilor și veniturilor¹¹.

Trebuie de specificat că buna desfășurare a activității economice, în oricare stat, depinde de nivelul resurselor financiare și de gradul de acoperire a necesităților naționale din fondurile disponibile. În acest context, se ridică problema elaborării bugetelor echilibrate. Aceasta presupune dimensionarea cheltuielilor în raport cu veniturile disponibile, astfel încât, rezultatul obținut să se apropie de starea de echilibru¹².

Ca autoritate publică, statul influențează toate domeniile economice: investițiile, producția materială, consumul de bunuri și servicii, formarea și repartizarea Produsului Intern Brut, comerțul exterior etc.

Totodată, în calitate sa de agent economic, de producător și consumator de bunuri și servicii, statul participă nemijlocit la activitatea economică, achiziționează bunuri și servicii necesare pentru satisfacerea nevoilor sociale.

Statul de asemenea poate influența selectiv activitatea economică cu ajutorul finanțării unor activități din resursele publice, creând întreprinderi de stat, care la rândul lor generează dividende financiare pentru bugetul statului, ca rezultat al activității economice.

Însă, pentru buna funcționalitate economică a unei țări, în opinia mai multor economiști, trebuie creat nucleul mecanismului economic, care are menirea de a asigura realizarea politicii economice a unui stat.

Mecanismul economic reprezintă ansamblul metodelor și instrumentelor de conducere și/sau reglare, de către factorii de conducere a funcționării economiei naționale, împreună cu obiectivele ce guvernează această conducere și/sau reglare și întregul sistem organizațional prin intermediul căruia o efectuează¹³.

Mecanismul economic reglementat de politica economică a statului se referă la acțiunile întreprinse de guvern privind funcționarea economiei naționale. Acesta cuprinde sistemul de stabilire a ratelor dobânzilor și ale deficitului bugetar, precum și piața forței de muncă, proprietatea națională și multe alte domenii de guvernare. Astfel de politici, deseori, sunt influențate de instituțiile internaționale, precum: Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, etc., precum și convingerile și politicile consecvente ale partidelor politice aflate la guvernare.

¹⁰Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar – fiscale nr.181 din 25.07.2014, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.223-230 din 08.08.2014.

¹¹Moraru D., Nedelescu M., Preda Oana, Stănescu C. Finanțe publice. Ediția a doua. București, editura Economică, 2006, pag. 22.

¹²Solomon Alina-Georgiana. Bugetul public. Elemente de fiscalitate și coordonare a politicilor economice. București, editura Universitară, 2015, pag.71.

¹³Văcărel I., Bistriceanu Gh., Anghelache G. Finanțe publice. Ed. A VI-a. București: Editura didactică și pedagogică, 2007, pag.49.

În opinia profesorului universitar Tatiana Manole, politica economică a statului poate fi realizată în trei domenii principale:¹⁴

1. Politica fiscală
2. Politica monetară
3. Politica comercială.

Politica fiscală reprezintă un instrument al guvernului de influențare economică. Aceasta reflectă măsura în care un guvern se implică în orientarea proceselor macroeconomice. Aplicarea politicii fiscale constă în determinarea mărimii cheltuielilor guvernamentale și a impozitelor și taxelor, a plăților de transfer sau a unei combinații a acestora, care să conducă la realizarea strategiilor stabilite de guvern. Aplicarea unei politici fiscale bine gândite, care reiese din conjunctura economică a țării, poate avea efecte benefice asupra realizării politicii bugetului guvernamental, sau din contra, dacă politica fiscală nu reflectă realitatea economică, atunci acesta poate să ducă la sporirea deficitului bugetar. În aceste condiții, proiectarea unei politici fiscale trebuie întotdeauna însoțită de o analiză a efectelor acesteia asupra deficitului bugetar, a datoriei publice, a impactului asupra mediului de afaceri.

Politica monetară reprezintă exercitarea controlului Băncii Naționale asupra masei monetare ca instrument de menținere a unei stabilități inflaționiste în quantumul planificat. Banca Națională promovează și menține un sistem financiar bazat pe principiile pieței și sprijină politica economică generală a statului. Principalele instrumente de politică monetară sunt operațiunile pe piața deschisă, dobânda de refinanțare și normele rezervelor obligatorii atribuite băncilor comerciale. Banca Națională poate spori sau reduce masa monetară din economie, fapt ce determină o serie de efecte, care se soldează cu creșterea sau scăderea cererii agregate pe piața bunurilor și serviciilor.

Politica comercială, cuprinde toate intervențiile puterilor publice care au drept obiectiv încurajarea sau descurajarea fluxurilor externe (importuri/exporturi) de bunuri, servicii și investiții și negocierea unui mai bun acces la piețele terțe. Aceste intervenții iau formă de practici, acțiuni, decizii (legislative sau de reglementare), impozite sau subvenții, care sunt adoptate în mod autonom sau pentru a aplica prevederile și concesiunile comerciale contractuale negociate cu țările partenere¹⁵.

Politica comercială se aplică prin intermediul unei întregi game de instrumente, pe care puterile publice le modulează pentru a influența tranzacțiile de import și export efectuate de agenții economici în zona în care se exercită autoritatea juridică a statelor.

Politica comercială se exercită în interiorul unui cadru juridic național sau internațional, care îi definește limitele.

Fiecare țară trebuie să respecte angajamentele comerciale contractuale pe care și le-a asumat la mai multe niveluri instituționale:

- mondiale, Organizația Mondială a Comerțului (OMC);
- regionale, Organizația de Cooperare Economică în bazinul Mării Negre (OCEMN);
- naționale, Camera de Comerț și Industrie (CCI).

Toată această rețea de angajamente contractuale limitează considerabil posibilitatea de intervenții naționale autonome.

¹⁴Manole Tatiana. Managementul finanțelor publice. Chișinău, editura Tehnica-Info, 2016, pag.109.

¹⁵COHEN, Elie. La Tentation hexagonale: la souveraineté à l'épreuve de la mondialisation. Paris: Fayard, 1996, pag.109.

Totuși, trebuie de specificat că politica comercială promovată de guvern, trebuie îndreptată spre susținerea exportatorilor autohtoni în scopul promovării mărfurilor și serviciilor pe piețele externe. Pentru atingerea acestui scop, guvernul trebuie să implementeze acele instrumente economice și financiare, care ar fi capabile să stimuleze exporturile autohtone, scopul fiind atragerea valutei forte pe segmentul circuitului intern.

Concluzie

Funcționarea și dezvoltarea cu succes a economiei oricărui stat, în mare măsură, este determinată de posibilitățile organelor de stat de nivel central de a realiza funcțiile atribuite privind asigurarea stabilității economice, capacității de apărare, dezvoltării sferei sociale și ridicării nivelului de trai a populației.

Realizarea acestor funcții este imposibilă fără crearea unei baze financiare bune și stabile pentru desfășurarea activității organelor administrative, reglementarea relațiilor financiare în societate, crearea mecanismului financiar în scopul realizării acestor funcții în concordanță cu scopurile dezvoltării economice.

În acest context, putem deduce că gestionarea eficientă a finanțelor publice de către instituțiile statului poate să genereze creșterea economică scontată, dacă există un plan strategic de dezvoltare a țării, sau din contra, în lipsa acestuia, statul poate să se confrunte cu o recesiune economică, care poate avea consecințe grave asupra bunăstării populației.

Bibliografie

1. COHEN, Elie. *La Tentation hexagonale: la souveraineté à l'épreuve de la mondialisation*. Paris: Fayard, 1996, 453 p., ISBN 00-38-02-96.
2. Jessua C., Labrousse Ch., Vitry D., Gaumont D. *Dicționar de științe economice*. Chișinău, Editura Arc, 2006, pp.1048, ISBN 978-9975-61-412-2.
3. *Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar – fiscale nr.181 din 25.07.2014*, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.223-230 din 08.08.2014.
4. Manole Tatiana. *Managementul finanțelor publice*. Chișinău, editura Tehnica-Info, 2016, pp.803, ISBN 978-9975-63-401-4.
5. Moraru D., Nedelescu M., Preda Oana, Stănescu C. *Finanțe publice*. Ediția a doua. București, editura Economică, 2006, pp. 446, ISBN 973-709-268-6.
6. Solomon Alina-Georgiana. *Bugetul public. Elemente de fiscalitate și coordonare a politicilor economice*. București, editura Universitară, 2015, pp.172, ISBN 978-606-28-0346-9.
7. Văcărel I., Bistriceanu Gh., Anghelache G. *Finanțe publice*. Ed. A VI-a. București: Editura didactică și pedagogică, 2007, 689 p. ISBN 978-973-30-1998-5.

POSSIBLE EFFECTS OF REFUSAL OF FOREIGN AID FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA

EFECTELE POSIBILE ALE REFUZULUI DE LA AJUTOR STAIN PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

¹⁶ *Andrei Petroia*

ABSTRACT

Today, a large number of low-income and middle-income countries recourse to foreign financial aid in order to develop economically and socially, but not all of them comply with the requirements for being eligible to receive this financial aid. In such direction, aid conditionality as one of the elements and mechanisms of the lending process raised many questions about its concept and especially its effects (more positive or more negative). However, it is still considered to be one of the best monitoring instruments used by the international financial bodies to enhance the economic and social development of the recipient countries, despite the fact that this influence has many negative impacts.

The research outlines the next points like: historical background, premises and conditions of foreign aid appearance, breaking down what does foreign aid represents nowadays, its types and purposes, noble effects and criticism.

In the same time, there are revealed the benefits and constrains under the both sides of investing parties and the Republic of Moldova (recipient country) under the concrete deals, facts and examples of effects of aid from USA government and European Union support programs.

Further, we make evident some main possible effects in case of refusal of foreign aid through the eyes of the Republic of Moldova.

Finally, we draw some conclusions after having done given research. All the conclusions are linked to the ideas that (1) external grants and loans account for 18% in the structure of national public budget of Moldova; (2) the image of the country may be affected dramatically; and (3) political and Economic aspects of the dilemma.

Key words: foreign aid, conditionality, official development assistance, developing countries, poverty reduction, low-income countries, Republic of Moldova, International Monetary Fund, OECD, World Bank, USA.

JEL Codes: E61, E66, F02, F35, F53, F62, H11, H63, O23, P35.

INTRODUCTION

To begin with, it is necessary to outline the next points like: historical background, premises and conditions of foreign aid appearance, breaking down what does foreign aid represents nowadays, its types and purposes, noble effects and criticism.

Let us first of all understand Foreign Aid appearance in international economic and political stage. The earliest form of foreign aid was military assistance designed to help warring parties that were in some way considered strategically important. Its use in the modern era began in the 18th century, when Prussia subsidized some of its allies. European powers in the 19th and 20th centuries provided large amounts of money to their colonies, typically to improve infrastructure with the ultimate goal of increasing the colony's economic output.

The *structure and scope* of foreign aid today can be traced to two major developments following World War II:

- The implementation of the Marshall Plan, a U.S.-sponsored package to rehabilitate the economies of 17 western and southern European countries;
- The founding of significant international organizations, including the United Nations, IMF, and World Bank.

¹⁶ Conf.univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Departamentul "Finanțe și Asigurări", mun.Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61, petroia5@hotmail.com

These international organizations have played a major role in allocating international funds, determining the qualifications for the receipt of aid, and assessing the impact of foreign aid.

Contemporary foreign aid is distinguished not only because it is sometimes humanitarian (with little or no self-interest by the donor country) but also by its size, amounting to trillions of dollars since the end of World War II, by the large number of governments providing it, and by the transparent nature of the transfers.

The level of foreign aid expenditures following World War II dwarfed prewar assistance. The postwar programs of the United Kingdom, France, and other European former colonial powers grew out of the assistance they had provided to their colonial possessions. More importantly, however, the United States and Soviet Union and their allies during the Cold War used foreign aid as a diplomatic tool to foster political alliances and strategic advantages; it was withheld to punish states that seemed too close to the other side. In addition to the *Marshall Plan*, in 1947 the United States provided assistance to Greece and Turkey to help those countries resist the spread of communism, and, following the death of Soviet leader Joseph Stalin in 1953, communist-bloc countries donated increasing amounts of foreign aid to less-developed countries and to close allies as a means of gaining influence as well as promoting economic development.

Several non-European governments also implemented their own aid programs after World War II. For example, Japan developed an extensive foreign aid program – an outgrowth of its reparations payments made following the war – that provided assistance primarily to Asian countries. Much of Japan's aid came through procurement from Japanese companies, which helped fuel economic development in Japan. By the late 20th century, Japan had become one of the world's two leading donor countries, and its aid programs had extended to non-Asian countries, though much of the country's assistance was still directed toward Asia.

The vast majority of official development assistance (**ODA**) comes from the countries of the *Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)*, specifically the nearly two dozen countries that make up the *OECD's Development Assistance Committee (DAC)*. The DAC includes western European countries, the United States, Canada, Japan, Australia, and New Zealand. Other providers of significant assistance include Brazil, China, Iceland, India, Kuwait, Poland, Qatar, Saudi Arabia, South Korea, Taiwan, Turkey, and the United Arab Emirates. In the 1970s the international community, through the United Nations, set 0,7% of a country's gross national income (**GNI**) as the benchmark for foreign aid. However, only a small number of countries (Denmark, Luxembourg, the Netherlands, Norway, and Sweden) reached that mark. Although the United States and Japan have been the world's two largest donors, their levels of foreign aid have fallen significantly short of the UN's goal.

Foreign assistance is still used to promote economic development. Although significant development occurred in much of Asia and Latin America during the second half of the 20th century, many countries in Africa remained severely underdeveloped despite receiving relatively large amounts of foreign aid for long periods. Beginning in the late 20th century, humanitarian assistance to African countries was provided in increasing amounts to alleviate suffering from natural disasters, the HIV/AIDS epidemic, and destructive civil wars. Major initiatives to combat HIV/AIDS focused on the hardest-hit countries, most of which are in sub-Saharan Africa.

Foreign aid has been used, particularly in poorer countries, to fund or to monitor elections, to facilitate judicial reforms, and to assist the activities of human rights organizations and labor groups. In the post-Cold War era, when funding anticommunist governments became less important criteria for the United States and its allies, promoting democracy was elevated as

a criterion in foreign aid programs. Aid was provided to some countries as an incentive for initiating democratic reforms and was withheld from others as a punishment for resisting such reforms.

Foreign aid is also used to address transnational problems such as the production and export of illegal drugs and the battle against HIV/AIDS. For example, the International Narcotics Control program allocates U.S. funds to countries to battle drug production, and the Anti-Drug Abuse Acts of 1986 and 1988 make foreign aid and access to U.S. markets conditional upon recipient countries' actively combatting drug production and trafficking.

Since the 1990s many foreign aid sources, notably the IMF, have made aid conditional on market-oriented economic reforms, such as lowering trade barriers and privatization. Thus, foreign aid has been used as a tool by some institutions and countries to encourage the spread of capitalism.

In the last decade of the 20th century, private capital flows and remittances from migrant workers became the two largest sources of "aid" from wealthy countries to poor ones, surpassing the amount of ODA provided by those countries. However, this form of aid is heavily stratified; most direct foreign investment has gone to developing countries pursuing policies of trade and economic liberalization and those with large markets (e.g., Brazil, China, and India).

Secondly, for *deeper understanding* what actually is meant by talking regarding Foreign aid, is absolutely necessary to clear up this notion? Foreign Aid is defined as the voluntary transfer of resources from one country to another country. This transfer includes any flow of capital to developing countries. A developing country usually does not have a robust industrial base and is characterized by a low Human Development Index (HDI).

Taking the role of the international transfer of capital, goods, or services from a country or international organization for the benefit of the recipient country or its population, foreign aid can be in the form of a loan or a grant. It may be in either a soft or hard loan. This distinction means that if repayment of the aid requires foreign currency, then it is a hard loan. If it is in the home currency, then it's a soft loan. The World Bank lends in hard loans, while the loans of its affiliates are soft loans. Foreign aid is one of the most significant sources of foreign exchange. There are five different types of foreign aid programs.

Foreign aid can involve a transfer of financial resources or commodities (e.g., food or military equipment) or technical advice and training. The resources can take the form of grants or concessional credits (e.g., export credits). The most common type of foreign aid is official development assistance (ODA), which is assistance given to promote development and to combat poverty. The primary source of ODA – which for some countries represents only a small portion of their assistance – is bilateral grants from one country to another, though some of the aid is in the form of loans, and sometimes the aid is channeled through international organizations and nongovernmental organizations (NGOs). For example, the International Monetary Fund (IMF), the World Bank, and the United Nations Children's Fund (UNICEF) have provided significant amounts of aid to countries and to NGOs involved in assistance activities. [1]

Main Types of Foreign Aid are presented as follows [2]:

- a. *Bilateral Aid*. Assistance given by a government directly to the government of another country. Occurs when the capital flows from a developed nation to a developing country. These are to assist in long-term projects to promote democracy, economic growth, stability, and development.
- b. *Multilateral Aid*. Assistance provided by many governments who pool funds to international organizations like the World Bank, United Nations, and International Monetary Fund that are then used to reduce poverty in developing nations.

- c. *Tied Aid*. Must be spent in the country providing the support (the donor country) or in a group of selected countries. A developed country will provide a bilateral loan or grant to a developing country, but mandate that the government spends the money on goods or services produced in the selected country.
- d. *Project Aid*. Funds are used to finance a particular project, such as a school or a hospital, it is considered to be Project Aid.
- e. *Military Aid*. Is never charitable. Usually requires said nation to either buy arms or defense contracts directly from the USA or in other cases just simplifies the process by having the federal government only purchase the arms itself and ship them over on military transport.
- f. *Voluntary Aid*. Usually in the form of charity. For example, Médecins Sans Frontières (Doctors Without Borders) "is an international humanitarian non-governmental organization best known for its projects in war-torn regions and developing countries affected by endemic diseases".

In order to assimilate the importance of foreign aid it is proposed to follow up its **strong points and main advantages** as:

- ✓ Humanitarian aspects
- ✓ Improvement of the country's international image through further development
- ✓ Continuous building of positive working relationships with other governments
- ✓ Promotion of the conditions for peace and stability. Because many governments genuinely believe we'll be safer and happier when everyone else is safe and happy.

Concerning the **criticism** toward foreign aid the following arguments are presented:

✓ Significant criticisms have been leveled at both the donors and the recipients of foreign aid. Some groups in recipient countries have viewed foreign aid suspiciously as nothing more than a tool of influence of donor countries. For example, critics of the IMF allege that the required structural adjustments are too politically difficult and too rigorous and that the debts incurred through IMF loans help to create poverty, as capital that could have been invested instead was channeled into debt repayment. The World Bank, which critics claimed in the 1970s and '80s was insensitive to local needs and often approved projects that did more harm than good, altered many of its policies and has generally endured less criticism. In general, opponents of the way that foreign aid programs have operated charge that foreign aid has been dominated by corporate interests, has created an unreasonable debt burden on developing countries, and has forced countries to avoid using strategies that might protect their economies from the open market. In addition, many critics of U.S. aid illustrate the continued importance of political considerations over developmental ones, citing for example the increase in aid to countries allied with the United States in the fight against terrorism following the September 11 attacks in 2001, regardless of their commitment to democracy and human rights.

✓ Meanwhile, some groups in donor countries have criticized foreign aid as ineffective and wasteful. In the United States, for example, public opinion polls consistently show that most Americans believe that foreign aid consumes 20 percent of the country's budget – the actual figure is less than 1 percent – and that most recipients of foreign aid do not deserve it or do not use it wisely. Such criticisms have been bolstered by the generally disappointing results of foreign aid programs in sub-Saharan Africa, where many countries remain mired in poverty, corruption, and civil war despite the disbursement of significant foreign aid. With efforts to rebuild Iraq

and Afghanistan, curtail drug production and trafficking, and battle HIV/AIDS, ODA – which had declined throughout the 1990s – increased in the early 21st century. [2]

I. FOREIGN AID IN MOLDOVA UNDER THE EXAMPLE OF USA AND EU PROGRAMS

The following chapter will reveal the benefits and constrains under the both sides of investing parties and the Republic of Moldova (recipient country) under the concrete deals, facts and examples of effects of aid from USA government and European Union support programs.

The USA government has invested over 1 billion dollars in Moldova since 1992 through various foreign aid assistance programs. In times where many Americans think that the government should concentrate on domestic aid, it is important that they should be informed about how the U.S. benefits from foreign aid to Moldova. So, how is the aid America invests in Moldova promoting American interest?

Foreign aid is often characterized as an investment because it typically brings a return for the American people. This is especially true in the case of American businesses. In Moldova, the poorest country in Europe, the logic of foreign aid applies perfectly.

The stated goal of U.S. foreign aid to Moldova is to “target assistance at the country’s most promising economic sectors; which will help create economic opportunities that will raise incomes, promote job growth, and improve living standards.” By improving the economy and living standards, the foreign aid investments will then create a new market for American goods, demonstrating the mutual benefit for Moldova and the United States.

When the U.S. government provides aid for an impoverished country, the country’s economy improves, and typically so do the lives of its people. With this improved quality of life, citizens of the country are transformed from targets of charity to consumers with purchasing power. Instead of barely surviving, they become productive members of society, which results in new markets for USA companies. Not only does this create more potential customers for USA companies, but the increased demand for American made goods can create jobs in the USA to create these goods.

USAID, America’s primary foreign aid agency, plays an important role in connecting American businesses directly with these new consumers in developing markets. USAID accomplishes this by encouraging American companies to partner with local people to help educate and support them on projects in local areas.

The result is the creation of a mutually beneficial relationship, whereby the target of the aid becomes self-reliant and also aligned with USA companies. In this way, the USA benefits from foreign aid to Moldova as well as Moldova itself.

Furthermore, the USA Embassy in Moldova implements programs such as The Cultural/English-Language Small Grants Program, to use education and cultural exchange to help foster mutual understanding between the United States and Moldova. It is the hope that this mutual understanding will lay the foundation for further economic, cultural, and political cooperation between the two countries.

Another common argument in favor of foreign aid is that this assistance helps stabilize vulnerable countries. This lowers the probability of future conflict and, as a result, keeps Americans safe. Syria is the most evident example of what can happen when a country becomes unstable. After the country experienced a drought in 2007, the resulting destabilization and actions by a repressive regime created the terrible crisis we see today.

This is the very reason that the USA foreign aid to Moldova targets economic growth in Moldova’s unstable agricultural industry as well as the consolidation of democratic institutions. If there were a slowdown in Moldova’s agricultural industry, which accounts for approximately 17

percent of its GDP, or a crackdown on democracy, the resulting destabilization could be problematic, especially given Moldova's proximity to Russia.

Therefore, the USA benefits from foreign aid to Moldova by helping to minimize the risk of breakdowns in the critical areas of Moldovan society, which helps ensure stability, economic opportunity and pro-American sentiment in an otherwise vulnerable country. [3]

As an eloquent example of the level of inflows from USA to the Republic of Moldova let us consider the below table and graph which mission is to denote the numeric information regarding actual value of money flows.

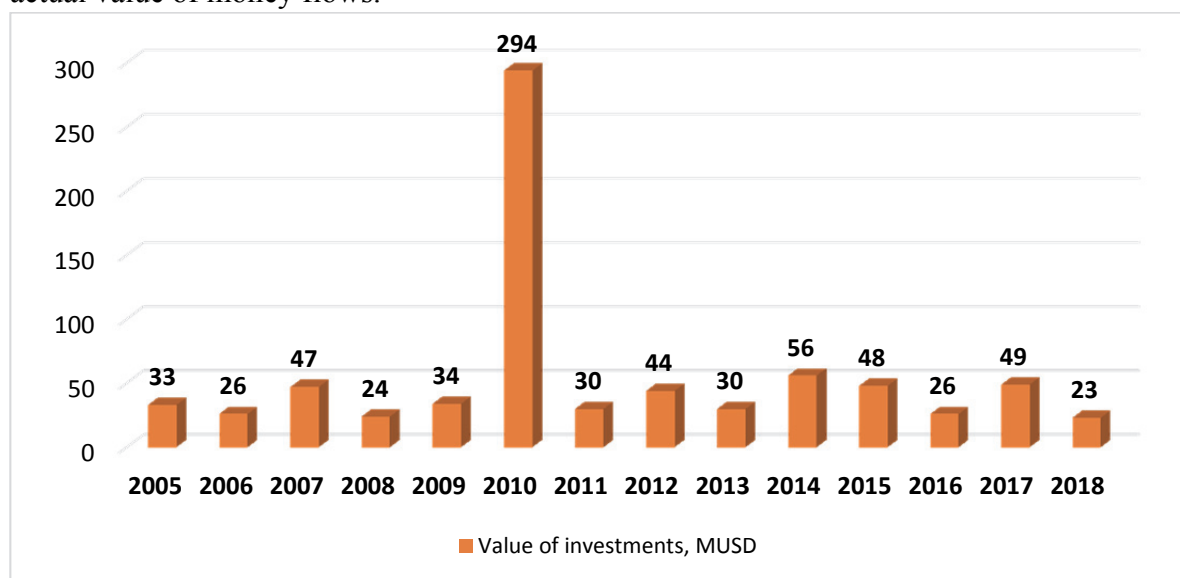

Figure 1. Value of investments, MUSD

Source: developed by author based on the information available at [18].

Note: Value of investments includes the investments all USA Agencies such as: USA Agency for international development, Department of Agriculture, Federal Trade Commission, Department of State, Departments of Energy, Department of Transportation, Department of Commerce, Overseas Private Investments Cooperation, United States Institute of Peace, Peace Corps, Trade and Development Agencies, Environmental Protection Agency, etc.

With regard of presented above statistical figures, throughout 2005-2018 the Republic of Moldova has benefited of 764 MUSD, the distribution between the years is irregular but shows clear tendency of continues stability with the exception of 2010 year. Before the adoption of PRSP (2003-2004) the Government had difficulties in negotiating polices with international monetary organizations (IMF and WB) which resulted in decrease of volume of assistance. The cooperation programs between IMF and WB were suspended due to insufficient progress in reforms and only the volume of technical assistance has been maintained at the same level as in the previous years.

In light of deeper analysis of USA aid to the Republic of Moldova it is worth to be mentioned **main sectors, partners and activities**, which fall through the investment flows [18]:

I. Top Sectors

- Government and Civil Society - 1.9 MUSD
- Business and Other Services - 1.8 MUSD
- Energy - 647 KUSD
- Operating Expences - 376 KUSD
- Basic Education - 346 KUSD
- Basic Health - 212 KUSD

II. Top Partners

- Chemonics International, Inc. - 1.5 MUSD
- InterNews - 1.4 MUSD
- Enterprise - United States Other - 647 KUSD
- USA Governments - Peace Corps - 558 KUSD
- Promolex - 383 KUSD
- USA Government - USA Agency for International Development-363 KUSD
- Association for Information Technology and Communication in Romania - 342 KUSD

III. Top Activities

- High Value Agriculture Activity - 1.5 MUSD
- Media Enabling Democracy, Inclusion and Accountability - 1.4 MUSD
- Democratic Transparency and Accountability Program - 400 KUSD
- Modern Energy Services - 350 KUSD
- IT Center of Excellence - 342 KUSD
- Administrative Costs - 315 KUSD
- Expanded Acces to Modern Energy Services - 297 KUSD
- USA Peace Corps Overseas Support - 168 KUSD

Building upon a successful 20-year partnership with Moldovans, USAID provides assistance to strengthen Moldova's democratic governance and economic growth. Since 1992, the American people have invested more than *\$1 billion* in Moldova through the U.S. Government assistance programs.

As the poorest country in Europe (based on per capita Gross National Income), Moldova faces many challenges, such as endemic corruption, excessive migration, a remittance-reliant economy, energy dependency and inefficiency, and deteriorating infrastructure. USAID works closely with international donors as well as with other U.S. Government agencies, such as the Millennium Challenge Corporation, to help Moldova implement lasting democratic and economic reforms that will improve living standards for all Moldovans.

The United States is assisting Moldova to consolidate democratic institutions, rebuild a struggling economy, improve the business environment, strengthen the rule of law, and address the frozen conflict in Transnistria. USAID partners with Moldova to improve government effectiveness and accountability, and promote decentralization of the government and strengthen linkages between local governments and citizens to increase citizen engagement in the governance process. USAID is also helping Moldova address regulatory and policy-level challenges to sustain and accelerate economic growth. To increase Moldova's ability to compete regionally, USAID targets assistance at the country's most promising economic sectors; which will help create economic opportunities that will raise incomes, promote job growth, and improve living standards. [4]

The next sight to be analyzed is the **European Union** contribution and interest in Moldova's economy development and prosperity. As a general rule and quite logical theory, it is considered that a country or a region (in particular - European Union) will always plead and wish to have well developed, decent and prosperous neighbors rather than poor one, and this could be proposed as one, if not the main, cause why European Union countries are so engaged in the Republic of Moldova growth. Let us further consider some concrete examples of the projects and programs proposed to Moldova.

- ***Rehabilitation of the water supply system in the Municipality of Nisporeni.***

Project will provide sufficient and safe drinking water, create an institution capable to sustainably operate, manage and maintain the water supply infrastructure as well as establishing

balanced local water governance. The involved sector: water supply and sanitation - large systems. EU Contribution: € 5,000,000.00 (100% of total). Implementing organization: Austrian Development Agency GmbH. Duration: from 11/2010 to 07/2016. Brief description: project will provide sufficient and safe drinking water, create an institution capable to sustainably operate, manage and maintain the water supply infrastructure as well as establishing balanced local water governance. Exact location: Nisporeni, Varzaresti and Grozesti, Republic of Moldova. [5]

- ***Moldovan Residential Energy Efficiency Financing Facility***

MoREEFF aims to achieve environmental and social improvements. The engaged sector: housing policy and administrative management. EU Contribution: € 5,200,000.00 (100% of total). Implementing organization: European Bank for Reconstruction and Development. Duration: from 12/2011 to 12/2018. Description: MoREEFF aims to achieve environmental and social improvements. Eligible projects are required to use high energy performing equipment and materials compliant with local, EU and internationally accepted standards. Location: Moldova. [6]

- ***Technical assistance for the implementation of the legal and regulatory framework in the aviation sector***

The overall objective of the project is to improve air transport safety and security by assisting civil aviation authorities of the Republic of Moldova in adoption and implementation of the legal and regulatory framework for the aviation sector according to the terms agreed in the EU–Moldova Common Aviation Area Agreement. Sector: Air transport. EU Contribution: € 1,849,400.00 (100% of total). Implementing organization: Ntu International Aps. Duration: from 01/2013 to 07/2017. Description: The overall objective of the project is to improve air transport safety and security by assisting civil aviation authorities of the Republic of Moldova in adoption and implementation of the legal and regulatory framework for the aviation sector according to the terms agreed in the EU–Moldova Common Aviation Area Agreement. The purpose of this contract is to assist Moldovan civil aviation authorities in drafting of national legal and regulatory documents in accordance with the EU aviation. Location: Republic of Moldova. [7]

- ***Support to coordination of the Justice Sector reform in Moldova***

The project aims at supporting the coordination mechanisms of the reform of the Justice Sector in Moldova. Sector: Legal and judicial development. EU Contribution: € 2,231,800.00 (100% of total). Implementing organization: Altair Asesores SI. Duration: from 04/2013 to 04/2016. Brief description: The project aims at supporting the coordination mechanisms of the reform of the Justice Sector in Moldova. Location: Moldova

A special example of European Aid could be underlined treated **Poland** help. The next few words and succinct description of Poland assistance will help us understand and appreciate its attitude.

A total of **13 projects** amounting to **PLN 4,617,075 (eq. 2,577,900 MDL)** were implemented, including four projects carried out by regional or local authorities/non-governmental organizations, four government administration projects and five projects realized as part of the small grants system by the Polish Embassy in Chișinău.

Development cooperation for Moldova (projects by non-governmental organizations, regional and local authorities and government administration bodies) was realized based on the following priorities:

- ***Good governance (4 projects – PLN 1,123,272, eq. 5,249,692 MDL)***

The Ministry of Investment and Economic Development implemented the first module of a three-year project (2017-2019), supporting Moldovan administration in its implementation of the “2016-2020 National Regional Development Strategy of Moldova in the area of urban policy and urban development.” The aim of the project was to create, test and pilot new support instruments for

urban revival and regeneration based on, among others, a methodology developed by Polish experts. The project was implemented by both Moldovan partners from the national and local municipal administration, as well as social organizations and local citizens. The main beneficiary of the project was the Ministry of Agriculture, Regional Development and the Environment of Moldova and 14 Moldovan cities participating in the project: Bălți, Briceni, Cahul, Căușeni, Ceadâr-Lunga, Cimișlia, Comrat, Edineț, Ialoveni, Ocnița, Orhei, Soroca, Strășeni, and Ungheni.

The Main Statistical Office carried out a project to enhance the potential of Moldova's national statistical system by the transfer of know-how and practical skills in statistical research in the area of agriculture and forestry, which brought the Moldovan statistical system closer to EU standards and other international standards and produced a set of recommendations in this area for the National Statistical Office of Moldova.

As a result of aid activities implemented by Polish Border Guard under the first module of a two-year project (2017-2018), training courses were organized to improve the competencies of Moldova's Border Police officers and staff in preventing cross-border crime and to ensure security and public order. In addition rooms where first aid training courses are organized were modernized based on didactic premises of a training center in Ungheni.

In turn, the Ministry of National Education implemented the second stage of a two-year project "Good governance as a basis for good education" (2016-2017), whose main aim was to improve leadership skills of education managers and to prepare them for a systemic implementation of educational reforms, specifically in the area of professional development of teachers and in strengthening partnerships between teachers, students and their parents, and institutional and social partners.

• ***Agriculture and rural development (4 projects – PLN 2,974,694, eq. 13,902,232 MDL)***

This priority was aimed at supporting the development of non-agricultural and agricultural services in rural regions such as metal and woodworking services, bakeries, furniture-making and the establishment of model animal and plant breeding, i.e. feed mixers and granulators at rabbit or goat farms, mechanization of fruit harvest in orchards, modern honey and bee products production facilities. Support in building and equipping innovative fruit and vegetable drying rooms and fruit and vegetable cold stores was also continued. Entrepreneurship in rural areas was developed using solar energy and energy-saving technologies.

The MFA transferred funds via the Solidarity Fund PL amounting to continue activities carried out by the ***Information Centre for Local Authorities*** in Moldova. The Centre carried out consulting and training activities that strengthened local leaders, local and central authorities in the area of democratization, local government and regional development and ensured financing of projects carried out by Moldovan local authorities in cooperation with NGOs and civic initiative groups. The Centre also engaged in supporting the implementation of project by the Ministry of Investment and Economic Development that concerned a system of urban regeneration. The Centre's participation in the project consisted in: substantive support and coordination of cooperation between the Ministry of Agriculture, Regional Development and the Environment of the Republic of Moldova with local partners; organizational support of activities carried out in Moldova (training courses, expert missions, conferences); coordinating the work of the local group for the implementation of regeneration in selected Moldovan cities and co-financing pilot regeneration projects.

As part the ongoing ***Eastern Partnership Public Administration Academy program*** five representatives of the Moldovan administration took part in training courses on the implementation of Deep and Comprehensive Free Trade Agreements (DCFTA) in the area of agriculture and trade in agro-food products, and three persons participated in civil service internships. [8]

II. MAIN POSSIBLE EFFECTS IN CASE OF REFUSAL OF FOREIGN AID THROUGH THE EYES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Today, a large number of low-income and middle-income countries recourse to foreign financial aid in order to develop economically and socially, but not all of them comply with the requirements for being eligible to receive this financial aid. In such direction, aid conditionality as one of the elements and mechanisms of the lending process raised many questions about its concept and especially its effects (more positive or more negative). However, it is still considered to be one of the best monitoring instruments used by the international financial bodies to enhance the economic and social development of the recipient countries, despite the fact that this influence has many negative impacts.

Generally speaking, the Republic of Moldova should improve, consolidate and strengthen the efficiency and equity of its public spending, in particular through better management of public capital investments, which are crucially important for higher growth. Administrative and judicial reforms remain a challenge for improving public sector governance, which is a precondition for European integration and economic modernization.

The government of the Republic of Moldova has to forget the word "*stability*" in foreign aid inflow, until it will achieve positive changes in the level of economic and social development of the country. Stability for Moldova in the present situation equates with persistence of high outflow of work force/loss of citizens, corruption, human trafficking, weak economy, political uncertainty and impoverished population. Most suitable term that will outline Moldova's future development and rise is linked to the *changes*, managed in all fields of the socio-economic life, and first of all in the role which government plays in national economy that should become an active, interventionist one.

The conditionality assistance as the foundation of the aid agreements must be strongly revised and reformed, in accordance with the existing countries' experiences in order to be treated as a benefic mechanism both by the donor and the recipient countries. As being a quite new mechanism and proceeding from the fact that the national governments started to be more disciplined, we think it is possible to optimize this instrument and to continue the main purpose of it: to grow the international level of population's welfare. [9]

The majority of donor monitoring and evaluation instruments use a project-by-project or program-by-program approach. Nevertheless, there is still no comprehensive toolbox for assessing development aid effectiveness in the medium- and long-term. It is important to multiply positive effects and concentrate on areas with lower levels of aid effectiveness. This would entail strategic planning and a full review of policy approaches at the country level. As the evidence indicates, the dichotomy between aid commitments and projects on the one hand and aid disbursements on the other, reveal the urgent need to review the strategic approach toward development aid, particularly when it comes to methods and channels of aid disbursement. The EU is one of the main central government donors in Moldova. Bilateral donors focused on local development aid have produced better results. Academic literature and international aid policy experience show that direct developmental support and aid decentralization toward the regional, local, and community levels tend to generate higher levels of socio-economic development. But this approach has to be combined with new monitoring tools, thereby ensuring a rise in the quality and quantity of local civic organizations. Furthermore, aid projects should be seen as *capacity-enhancing mechanisms* that involve the local bureaucracy in the development process and produce socio-economic outcomes in line with the economic strategy and social welfare needs of the population of the respective districts.

Policy recommendations would include therefore the following points:

▪ *Thorough review of aid distribution channels and monitoring instruments.* A significant share of development aid flows should arrive at the local level. The monitoring of aid distribution at the local level should involve civil society institutions.

▪ *Decentralization of monitoring and management structures* of EU aid projects at the local level. This would reduce the rent-seeking incentives of central bureaucrats, minimize the expected payoff from corrupt practices, and utilize existing bureaucratic structures for purposes of capacity building. Joint EU-Moldovan bodies would then monitor the stages of project implementation by EU-Moldovan consortia, whose financial accounts would be located in European banks.

▪ *The Europeanization* of the lower and middle levels of the Moldovan civil service, particularly in the Southern districts of the country, which – with the exception of Gagauzia – are consistent underperformers both in the attraction of EU funds and general indicators of economic growth and human development. EU development aid should expand rather than undermine state capacity, and this can be possible only with the strengthening of Moldova's economic bureaucracy at the local level.

▪ *Empowering Moldovan civil society and giving it a competitive edge.* The active involvement of Moldovan civil society is key; it raises informational asymmetries for European business and civil society partners, giving local actors a leg up, and allows for the emergence of win-win policy scenarios and, eventually, situations where the long-run economic development of the country is backed up by a competitive "fringe" of EU-oriented civic organizations that do not interfere with but rather complement state functions. That way politics stays out of the immediate EU-Moldovan negotiations, and everybody becomes better off.

▪ *Flexible and efficient donor oversight* of aid project implementation, which necessitates a higher degree of institutional involvement in the recipient economy. It requires EU institutions to be actively involved in Moldovan universities and the promotion of start-up entrepreneurship, as well as in partnerships and financing instruments that link EU small and medium entrepreneurs with possible Moldovan partners. The creation of synergetic structures between economy and society would only enhance the long-run impact of EU development aid projects. [10]

To continue the idea about the effects of foreign aid for the Republic of Moldova, let us emphasize our attention on the following thought: it might be strange at a glance to admit the fact that foreign aid, assistance, inflows of capital and technological knowledge may bring more harm than good, and this is the opposite side of the coin which is proposed to be developed further.

Aid fungibility occurs when the recipient uses the aid for purposes other than what the donor intended or when donor aid substitutes for government funding. Fungibility occurs when the recipient government decreases its contribution to a project or program as a result of external funding. If a donor allocates foreign aid to build a hospital, the recipient government can redirect the funds it had intended to use to build that hospital to other projects. Foreign aid, then, frees up government revenue for spending in other sectors, such as the military, nonproductive government consumption for prestige projects, or tax reductions for the wealthy. Collier and Hoeffler in 2007 reported that around 40% of African military spending is financed by OECD aid because of aid fungibility. This does not include outright military aid or aid that is provided to the government for general budget funds. Donors that are concerned about the recipient using the aid for purposes it was not provided for can choose to fund project aid (that is, specific investment loans for funding sanitation infrastructure or building a clinic, for example) [13] over programmatic aid (budgetary support funds). Morrison in 2012 notes that "there is little doubt that project-based aid is meant to reduce the discretion of recipient countries in terms of how to spend the money". In corrupt, poorly governed, or fragile states, donors will bypass recipient state institutions and disperse their aid

through nonstate development partners, reducing the ability of central governments to divert funds. However, Briggs in 2014 suggests that donors may use the fungibility of aid to accomplish foreign policy objectives; for example, if the donor's citizens would not approve of their government's support of an authoritarian regime, the donor could "turn a blind eye to fungibility if they wished to support a recipient leader". Indeed, Licht shows that donors were more likely to allocate aid to incumbent leaders if they faced an elevated risk of losing power. [11]

For example, the United States' bilateral economic assistance includes the category of Economic Support Funds (ESF). ESF funding, although officially listed as economic aid, is generally recognized as military assistance since it is used to financially support those countries considered politically and strategically important to the United States' security interests. The US executive branch favors ESF since, as economic aid, it avoids the public debate and congressional challenges associated with the granting of military aid to authoritarian countries or those that abuse human rights. The ESF program is financial assistance for budget support that allows recipient countries to use their own resources to build up their defense infrastructures. It also includes the sale or grant of U.S. military arms and equipment. According to Tarnoff and Lawson, 56% of ESF funding went to Egypt, the West Bank, Jordan, Afghanistan, and Pakistan in 2015.

In spite of the trillions of dollars provided by foreign aid donors over the last years, global economic inequality persists and countries remain underdeveloped, both economically and politically. Yet though the level of aid transfers varies from year to year, depending on budgetary crises and global need, foreign aid is not going away. Funding foreign aid with conditionality's can be used to enhance national security, further economic and political interests, and ultimately empower the citizenry of Moldova. However, with the growth of nontraditional donors and their resistance to imposing the conditionality's of democracy and human rights on their lending, foreign aid may be further reduced to the crass, self-interested motivations of commercial or political interests. Given the differences over the motivations for providing foreign aid, it is hardly surprising that questions of whether aid has a future need to be asked and answered. [12]

By another perspective, foreign aid and investments still remains *a politically linked issue*. Vladimir Golovatyuk, MP from the Party of Socialists, said that while the European Union refused to provide financial assistance at the end of June, the IMF and various structures of the World Bank highly assessed implementation of reforms in our country and decided to allocate the next tranches of loans and grants. At the end of June, 22.5 million dollars were received and in July 40.4 million dollars. "What does it mean; one part of the West refuses to provide assistance, the other gives! It's simple: the EU and the United States play, so to speak, a bad and a good policeman. Secondly, we should not forget that this year is a pre-election one, and the government does and will do everything to somehow attract the voters, that is raising salaries, allowances, repair roads, schools, etc., and this requires money. Let me remind you that in the approved state budget for 2018, about 30% external loans and grants are. Even after a budget change, their volume is excessive. Absence of money is fraught with non-execution of the budget, on spending on the social sphere, and this, on the eve of elections, is so dangerous! Therefore, the West supported and will support the Moldovan authorities!" - The expert is sure. Golovatyuk noted that in general for 7 months of 2018, the government and the National Bank received \$120 million of external loans and grants, against \$102 million a year ago. It is characteristic that 80% of the currency resources received in 2018 came in June and July. Moreover, in the first two months of the summer in 2018, a total of \$96 million was received, which is eight times more than a year ago.

"Money, for the most part, goes to current consumption, the country does not develop. Credits and grants come, debts grow, but there is no development. There are so many problems - economic,

socio-demographic, and territorial - and they are so deep that it is not enough to solve by all foreign earnings, including from labor migrants, without a serious economic breakthrough. And they have no time to seriously deal with the economy, and the goals of this power are different! Therefore, the authorities are engaged in cosmetic repairs, to put it mildly, but in essence "buy" the voter, and the West helps and will help in this. Otherwise, there will be a radical change of power. And it is good, if to replace Plahotniuc by Sandu with Nastase. And if Dodon with the Socialists win?! It's like a terrible dream. This will mean that nine years and billions of injections into Moldova were in vain. They will not agree!" – the expert noted.

In light of *economic sight*, strengthening businesses, developing digital economies and building relations between entrepreneurs from the European Union and its Eastern partner countries are at the heart of the discussions at the 4th Eastern Partnership (EaP) Business Forum in Estonia on 26-27 October 2017.

The event brings together more than 450 business leaders, politicians and government officials from Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, the Republic of Moldova, Ukraine and the EU Member States. It is one of the key side events being held in preparation for the 5th *EaP Summit* that took place in Brussels on 24 November 2017.

In the Republic of Moldova, the EU assists companies with (1) funding, (2) training, and (3) export support to new markets through the EU4Business initiative. Since 2009, 3.9 billion MDL (€190.5 million) has been provided in total for 5,000 Moldovan companies. [13]

What kind of *EU support is available for Moldovan businesses?*

I. *Access to finance:*

- Supporting loans in local currency
- Finance for export-related investments
- Finance for buying or upgrading equipment
- Loans to the wine industry
- Micro credits for setting up or developing a small business

II. *Stronger business skills:*

- Tailored advisory services and technical support to companies – human resources, IT, management structures, business models, etc.
- Training programs to improve skills of entrepreneurs in key areas
- Tailored training and mentoring for women entrepreneurs

III. *Better access to new markets:*

- Business advice and training for export-oriented companies
- Help for companies to adapt and trade with the EU
- Support to agricultural and food industries to take advantage of EU markets. [14]

Possible Effects for the Republic of Moldova

In this order of ideas, possible effects and consequences in case if Moldova will refuse foreign aid is underlined firstly encourage of *'rent seeking' behavior or government corruption*. *Bribes, taxes, cuts, appropriations*, all of these would impose a negative impact on resources distribution, which is essential in promoting Moldova's comparative advantage, a decisive factor in formulating trade policies. The World Bank reported that the chances for malfeasances have been greatly increased due to the rapid growth of foreign currencies, which were mainly through concessional flows.

Next common effect of the refuse of foreign aid that may undermine trade is *'Dutch Disease'*, which originally means the negative effects come along with the increasing exports of natural resources,

such as fertile soil speaking about Moldova. Broadly speaking, this terminology also refers to other forms of obtains similar to the discovery of natural resources, such as remittance or foreign aid. Basically, no matter what kind of aid it is, more foreign aid means more foreign currency inflows. This would make the domestic products more expensive, suggesting higher real exchange rate and overall decrease of export sector. In other words, the 'terms of trade' of this country get deteriorated. Another symptom of 'Dutch Disease' is that the industries which get assisted would attract more labor or capital from other industries. This would directly increase other industries' production cost and squeeze their profits, making the whole country's trade environment get worse.

The third side effect of aid on trade is that it may be utilized as a channel for the donor countries to get a better control of the recipient countries' markets, which would weaken the recipient countries' independence on trade. One typical type aid of this is '*aid*', including aid tied with source and aid tied with project. The source tied aid requires that the loans or grants received can only be used to purchase the goods or services from the donor country. One consequence is that this would make the purchase prices even higher as the money is requested to be used in a specific way

Another aid's effect that might hurt trade is '*expenditure switching*', which basically means that the resources would flow out from the productive activities to the aid-based activities. Firstly, for the government, as it would put the money on the areas which are more easily to get donor countries' aid, or which are more comply with the donor countries' benefits. By doing this, the rare and valuable resources, like capital, materials, labor would be invested in those less critical projects. Also, the private businesses would adjust their development strategies following the governments' policy changes and the international economic outlook. [15]

Finally, for valuable labors-talents, highly-skilled workers, entrepreneurs would highly likely to change their career plans, flowing into those lucrative areas. All in all, every layer of the society might just tend to chase the short-term profits coming along with aid, sacrificing opportunities in enhancing their trade leverage in long run.

CONCLUSIONS

To draw conclusions, it is significantly important to remember and highlight again the following ideas:

- *External grants and loans account for 18% in the structure of national public budget of Moldova*
- *The image of the country may be affected dramatically*
- *Political and Economic aspects of the dilemma.*

Let us first focus our attention to the EU assistance to Moldova supports the objectives of the EU-Moldova Association Agreement and the 20 Deliverables for 2020. It is linked to the country's reform commitments under the Association Agreement. It aims at improving the quality of life of ordinary Moldovans in a tangible and visible manner, strengthening the rule of law, as well as improving the business climate, with a view to reaping the benefits from the DCFTA (Deep and comprehensive free trade area), and supporting greater connectivity between Moldova and the EU in the areas of energy and transport. The European Neighborhood Instrument (ENI) is the EU financial instrument dedicated to the Neighborhood for the period 2014-2020. It replaces the European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI) of 2007-2013. Other possible funding sources are the thematic programs, focused on human rights and civil society and the macro-financial assistance.

EU assistance to Moldova takes mainly the form of country Action Programs funded every year under the ENI. Moldova benefits also from regional and multi-country Action Programs funded under the ENI.

The European Union adopted the new EU multiannual programming document for the period 2017-2020 (Single Support Framework). It is based on the Eastern Partnership priorities to achieve a: 1) stronger economy, 2) stronger governance, 3) stronger connectivity and 4) stronger society. In addition, it includes horizontal support to civil society, strategic communication, and capacity development/institution building. [16]

EU assistance is based on strict conditionality, and is linked to the satisfactory progress in reforms and the respect of the rule of law, effective democratic mechanisms and human rights. A number of worrying developments in 2018 have pointed to a deterioration of the rule of law and democracy in Moldova.

In light of this deterioration, and in line with the principle of strict conditionality, the European Commission has taken the decision to recalibrate its financial assistance and redirect support to projects that have a direct, positive impact on Moldovan citizens. Payments under the EU budget support program have also been put on hold, pending tangible progress on the respect of the rule of law and democratic principles.

Therefore, under the annual action program for 2017, a total of €56 million has been allocated to projects in the following areas:

- support to citizens' empowerment to engage in local decision making and participatory budgeting,
- support to increase access to finance in local currency for SMEs and start-ups,
- support to strategic communication and independent media,
- infrastructure project to build the electricity interconnection between Romania and Moldova,
- assistance to the Moldova-Ukraine border mission (EUBAM) with a special focus on Transnistrian conflict settlement.

Under the annual action program for 2018, a total of € 50.75 million has been allocated to the following areas:

- the inclusive socio-economic development of two focal regions (districts of Cahul and Ungheni),
- the peaceful settlement of the Transnistrian conflict through the support of confidence building measures between the two banks of the Nistru river,
- strengthening the rule of law and anti-corruption mechanisms such as the systems of asset declaration and asset recovery,
- support to the gender mainstreaming in local policies and the fight against gender-based violence,
- support to the international exchanges of Moldovan students through the Erasmus + programme and to mobility opportunities for European researchers.

Moldova also benefits from regional programs for the Eastern Partnership region, supporting SMEs, energy, transport, environment, access to finance, growth as well as the overall business environment. Moldova also participates in Cross Border Cooperation (CBC) programs such as the Black Sea Program, the Romania-Ukraine-Moldova ENPI Land-Border Program, and the Danube Transnational Programme. [17]

In addition to the ENI, Moldova is eligible for funding under the EU thematic programs: the European Instrument for Democracy and Human Rights, Instrument contributing to Stability and Peace, Civil Society Organizations and Local Authorities, Human Development and Migration & Asylum.

As a general overview and main point, the Republic of Moldova might decrease the international aid flows gradually, in order to not cause harm and unpredictable consequences. Still, until it takes considerable share in counties GDP, it might be problematic, but this measures will bring fructuous and consistent result in long term perspective, as Moldova will reanimate the chance to improve its international reputation. Although, it is premature to speak about its full rehabilitation within other major players, the country may opt for another important and effective way – investments. International companies will look with reliability and respect towards the country, which has reached independently better living conditions, higher per capita income, greater economic indicators, business development, government transparency and high standards, so they might look with a very positive opinion under the increase of investments which will just improve the situation without any unfavorable or restrictive conditions.

REFERENCES

1. Victoria Williams, International Aid, Encyclopedia Britannica, Accessed on 10.05.2019, available at: <https://www.britannica.com/topic/foreign-aid>
2. Prateek Agarwal, Types of Foreign Aid, Intelligent Economist, accessed on 10.05.2019, available at: <https://www.intelligenteconomist.com/foreign-aid/>
3. Taylor Pace, How the US benefits from the Foreign Aid to Moldova, The Borgen Project, accessed on 10.05.2019, available at: <https://borgenproject.org/how-the-us-benefits-from-foreign-aid-to-moldova/>
4. USAID from the American people, Our Work, In HOME » WHERE WE WORK » EUROPE AND EURASIA » MOLDOVA » OUR WORK, accessed on 11.05.2019, available at: <https://www.usaid.gov/moldova/our-work>
5. An official site of European Union, Delegation of the European Union to the Republic of Moldova, In EEAS homepage > Moldova > Rehabilitation of the water supply system in the Municipality of Nisporeni, Republic of Moldova, accessed on 14.05.2019, available at: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/5379/rehabilitation-water-supply-system-municipality-nisporeni-republic-moldova_en
6. An official site of European Union, Moldovan Residential Energy Efficiency Financing Facility (MoREEFF), In EEAS homepage > Moldova > Moldovan Residential Energy Efficiency Financing Facility (MoREEFF), accessed on 14.05.2019, available at: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/5380/moldovan-residential-energy-efficiency-financing-facility-moreeff_en
7. An official site of European Union, Delegation of the European Union to the Republic of Moldova, In EEAS homepage > Moldova > Technical assistance for the implementation of the legal and regulatory framework in the aviation sector , accessed on 14.05.2019, available at: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/5378/technical-assistance-implementation-legal-and-regulatory-framework-aviation-sector_en
8. An official site of European Union, Support to coordination of the Justice Sector reform in Moldova, In EEAS homepage > Moldova > Support to coordination of the Justice Sector reform in Moldova, accessed on 14.05.2019, available at: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/5377/support-coordination-justice-sector-reform-moldova_en
9. Polish Aid, Actions in 2017, In Polish Aid / Partner countries / Eastern Partnership / Moldova accessed on 14.05.2019, available at <https://www.polskapomoc.gov.pl/Moldova.187.html>
10. JOURNAL ARTICLE, Foreign Assistance: Objectives and Consequences, K. B. Griffin and J. L. Enos, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 18, No. 3, Published by: [The University of Chicago Press](http://www.press.uchicago.edu/)
11. Conditionality of Foreign Aid and Its Consequences. Case of the Republic of Moldova (September 30, 2016). Petroia, Andrei Constantin, ASEM CCAFB, Working Paper 2016. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2845842> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2845842>
12. **Expert-Grup, Independent Think-Tank, Economic Models of Aid Effectiveness in Moldova, accessed on 14.05.2019, available at: <https://www.expert-grup.org/en/biblioteca/item/1746-estimari-empirice->**

ale-eficientei-asistentei-in-republica-moldova

13. Clair Apodaca, Oxford Research Encyclopedia, Politics, Foreign Aid as Foreign Policy Toola, accessed on 12.05.2019, available at: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-332>
14. Accent TV, Vladimir Golovatyuk: Moldovan authorities "buy" voters, and the West helps them in this, accessed on 12.05.2019, available at: <http://a-tv.md/index.php?newsid=49203>
15. European Union, External Actions, EU is helping businesses grow in Moldova, In EEAS homepage > EEAS > EU is helping businesses grow in Moldova , accessed on 12.05.2019, available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/34580/EU%20is%20helping%20businesses%20grow%20in%20Moldova
16. UKessays, Why are the Positive and negative Effects of Aid, accessed on 12.05.2019, available at: <https://www.ukessays.com/essays/economics/positive-and-negative-impacts-of-aid-for-trade-economics-essay.php>
17. European Commission, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, In European Commission > Neighbourhood - Enlargement> Countries of the region > Moldova, accessed on 12.05.2019, available at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/moldova_en
18. U.S. Foreign Aid by Country. https://explorer.usaid.gov/cd/MDA?fiscal_year=2019&measure=Obligations

PROTECȚIA JURIDICĂ A DREPTURILOR ȘI INTERESELEOR ANTREPRENORILOR SUPUȘI CONTROLULUI FISCAL

NEVMERJIȚCHI ILIE,

doctorand Școala doctorală USPEE «C. Stere» în parteneriat cu ASEM
legitim.md@gmail.com, 0799-10-240

Abstract. *The need to defend the rights and interests of taxpayers harmed as a result of fiscal control appears practically from the moment the control is initiated. Failure to comply with the principles underlying the taxation results directly in the direct violation of the rights of the economic agents as well as of the constitutional rights of the founders / associates.*

Cuvinte cheie: Principiile fiscalității; control fiscal, drepturile constituționale, obligație fiscală.

Necesitatea apărării drepturilor și intereselor contribuabililor vătămați în urma controlului fiscal apare practic din momentul inițierii controlului. Nerespectarea principiilor care stau la baza impozitării duce direct la încălcarea directă a drepturilor agenților economici precum și a drepturilor constituționale a fondatorilor/asociaților.

Noțiunea de control î-și are originea din epoca feudală, perioada în care sistemul politico-economic, era caracterizat prin preponderența economiei de subzistență asupra celei de piață, prin înzestrarea producătorului direct cu utilaje de producție, în timp ce pământul a fost în general proprietatea cu caracter personal a stăpânului domeniului (boier, nobil) care avea diverse grade de autoritate asupra producătorului direct, asigurată prin constrângerea extraeconomică și prin nivelul scăzut al tehnicii dar ridicat al nesiguranței, care obligă producătorul să apeleze la stăpân. Termenul de control se datorează expresiei "contra rolus", ce însemna verificarea situației reale în raport cu cea raportată.

Apariția controlului s-a bazat pe suspiciunea omenească la o anumită aptitudine a unor contribuabili de a nu raporta toate veniturile și proprietățile proprii. Din rîndul contribuabililor făceau parte toate categoriile de personae care în urma anumitor raporturi, acțiuni întreprinse, urmau să achite dijmă.

Orice stat, indiferent de perioada apariției și formei de organizare, și-a creat întotdeauna un sistem de control, principalele obiective ale căruia au vizat activități de urmărire și de realizare a obligațiilor financiar-fiscale ale cetățenilor față de instituțiile sale.

Controlul veniturilor și proprietăților permanent a fost efectuat de către slujbașii boierilor sau celor care erau la conducerea statului. În dependență de necesitățile economice ale boierimii sau statului, se manifesta și necesitatea efectuării active a controalelor inopinate. Desigur, controalele inopinate își aveau eficacitate înaltă din motivul că în unele cazuri se depistau rău-platnicii și cei cu rea credință, care se eschivau de la declararea veniturilor și proprietăților. Totodată, pe lângă rău-platnicii și celor cu rea credință au fost supuși controalelor și cei de bună credință, care î-și onorau pe deplin obligațiile stabilite.

Însă, deseori, slujbașii ce colectau dijmele încălcau principiul bunelor moravuri și obligau la plăți duble sau suplimentare. Acțiunile acestora se datorau doar pentru a demonstra eficacitatea activității sale și pentru a suplini colectările. Acest fenomen crea multe nemulțumiri din partea contribuabililor și a dus la dezvoltarea metodelor și procedeeleor de probațiune pentru a-și putea apăra ulterior drepturile și interesele sale.

Conform prevederilor articolului 129 titlul V din Codul Fiscal al Republicii Moldova, *Control fiscal* reprezintă verificarea corectitudinii cu care contribuabilul execută obligația fiscală și alte obligații prevăzute de legislația fiscală, inclusiv verificare a altor persoane sub aspectul legăturii lor cu activitatea contribuabilului prin metode, forme și operațiuni prevăzute de cod.

Controlul fiscal al agenților economici include respectarea cadrului legal cu privire la:

- impozitele și taxele care constituie venituri la bugetul de stat și bugetele locale;
- contribuabilii obligați să plătească impozite și taxe;
- modul de calcul și de plată, precum și procedura de modificare a impozitelor și taxelor;
- prevederile fiscale de administrare a impozitelor și taxelor.

Controlul fiscal are ca obiect fundamental respectarea prevederilor Codului Fiscal, Standartelor Naționale de Contabilitate, Legii contabilității și raportării financiare precum și a altor acte normative. Însă, în pofida faptului că legislația fiscală nu asigură respectarea principiului certitudinii impunerii prin modificarea desă a acesteia și posibilitatea de interpretare diferită, rezultatele controalelor fiscale nu asigură corectitudinea obligațiilor fiscale calculate suplimentar.

Subiecții raportului juridico-fiscal sunt statul, unitățile administrativ-teritoriale, contribuabilul și alte persoane care dobândesc drepturi și obligații în cadrul acestui raport. Respectarea cadrului legal la modul de calculare, achitare și raportare a obligațiilor fiscale cade pe seama ambelor părți, atât contribuabilului cât și a funcționarului fiscal împuternicit. Legiuitorul nu prevede această obligație ca fiind una unilaterală, dar stabilește criteriile și obligațiile ambelor părți a raportului fiscal. Prin urmare, în cazul în care una din părți nu î-și onorează pe deplin obligațiile ce îi revin, apare cazul de încălcare a drepturilor celeilalte părți, fie a statului prin evaziune de la plata plăților cuvenite fie a drepturilor și intereselor legitime ale agentului economic și inclusiv a drepturilor constituționale ale fondatorilor/asociaților, care de fapt nu participă la raportul fiscal.

Astfel, în conformitate cu prevederile art. 239, 242, 243 și 246 ale Codului Fiscal, scopul procedurii de examinare a cazului de încălcare fiscală constă în: clarificarea promptă, multilaterală, exhaustivă și obiectivă a circumstanțelor în care s-a produs, soluționarea lui în strictă conformitate cu legislația, asigurarea îndeplinirii deciziei, precum și stabilirea cauzelor și condițiilor care au contribuit la comiterea încălcării fiscale, prevenirea încălcărilor, educarea în spiritul respectării legilor și consolidarea legalității.

Persoana poate fi trasă la răspundere pentru încălcare fiscală în cazul constatării de către organele de administrare fiscală a încălcărilor fiscale. Constatarea justificativă a unei sau mai multor încălcări fiscale poate avea loc doar după îndeplinire cu strictețe a acțiunilor de clarificare promptă, multilaterală, exhaustivă și obiectivă a circumstanțelor în care s-a produs, fapt care nu este asigurat în cadrul controalelor fiscale, dat fiind faptul că inspectorii fiscali desinestătător, fără dreptul ce le revine recalifică și interpretează norma legală și actele juridice ale antreprenorului care stau la baza operațiunilor economice și modului de reflectare a acestora în evidența contabilă.

Totodată, pentru clarificarea promptă, multilaterală, exhaustivă și obiectivă a circumstanțelor în care se produce presupusa încălcare fiscală, funcționarii fiscali urmează să supună controlului toate actele cu conținut juridic, economic, fiscal și de altă natură pentru calificarea operațiunilor contabile. Însă, deseori în conținutul actului de control și inclusiv a deciziei contestate, funcționarii fiscali î-și exprimă poziția la general, fără a concretiza forma de activitate și baza legală. Acțiunea dată poate fi calificată ca neexaminarea obiectivă și promptă a raporturilor juridice civile care stau la baza activității contribuabilului și modului de evidență contabilă a acestor raporturi precum și modul de contabilizare. Recalificarea în mod abuziv a tipului tranzacției sau modului de evidență a acestora duce la stabilirea presupuselor obligații fiscale suplimentare, fapt care diminuează semnificativ veniturile contribuabilului supus controlului fiscal, fondatorilor acestuia și duce la

stagnarea dezvoltării economice atât a contribuabililor cât și a economiei naționale. Ori, obiectivul de bază al controlului fiscal îl constituie respectarea principiilor pe care se bazează impozitele și taxele reglementate de Codul Fiscal, cum sunt:

a) Neutralitatea măsurilor fiscale în raport cu diferite categorii de investitori, capitaluri și forme de proprietate, asigurând condiții egale contribuabililor.

b) Certitudinea impunerii, pe bază de norme juridice clare, care:

- nu generează interpretări diferite;
- stabilesc cu precizie termenele, modalitatea și sumele de plată pentru fiecare agent economic - plătitor de impozite și taxe;

c) Eficiența impunerii prin asigurarea stabilității pe termen lung a prevederilor Codului Fiscal, astfel încât aceste prevederi să nu conducă la efecte retroactive defavorabile pentru contribuabili, în raport cu impozitarea în vigoare la data adoptării de către aceștia a unor decizii.

Conform prevederilor art. 132 Cod Fiscal, sarcina de bază a Serviciului Fiscal de Stat constă în asigurarea administrării fiscale, prin crearea de condiții contribuabililor pentru conformare la respectarea legislației, aplicarea uniformă a politicii și reglementărilor în domeniul fiscal. Astfel, acțiunile funcționarilor fiscali în cadrul controalelor fiscale urmează a fi justificate și argumentate.

Controlul fiscal este efectuat de către funcționarii fiscali, care au statut de funcționari publici. Formele, metodele de verificare și procedurile efectuării controlului sunt determinate de către funcționarii fiscali care au efectuat analiza riscurilor sau a activității întreprinderii într-o anumită perioadă fiscală. Prin urmare, funcționari fiscali nu întotdeauna stabilesc pe deplin circumstanțele care au stat la baza efectuării tranzacțiilor sau circumstanțelor care au stat la baza modului de ținere a evidenței contabile sau de reflectare a operațiunilor în evidența contabilă. Neelucidarea tuturor circumstanțelor care au stat la baza efectuării tranzacțiilor sau circumstanțelor care au stat la baza modului de ținere a evidenței contabile sau de reflectare a operațiunilor în evidența contabilă depinde atât din acțiunile/inacțiunile funcționarilor fiscali care efectuează controlul cât și din cauza neconformării contribuabilului în cazul controlului prin neprezentarea funcționarilor fiscali a tuturor actelor juridice și/sau contabile necesare. În unele cazuri, neelucidarea tuturor circumstanțelor care au stat la baza efectuării tranzacțiilor sau circumstanțelor care au stat la baza modului de ținere a evidenței contabile sau de reflectare a operațiunilor în evidența contabilă depinde de opiniile diferite ale funcționarilor fiscali cu opiniile și poziția contribuabilului. Opiniile contradictorii se datorează faptului că fiecare gen de activitate își are specificul său și nu poate fi calificat omogen. În unele cazuri, opiniile contradictorii se datorează și faptului de interpretare diferită a normelor juridice.

Prin urmare, constatările funcționarilor fiscali reflectate în actele de control nu întotdeauna coincid cu poziția oficială a factorilor de decizie sau specialiștilor Serviciului Fiscal de Stat și a contribuabililor. Anume pentru aceste cazuri, legiuitorul stabilește mai multe tipuri de contestare a actelor și acțiunilor/inacțiunilor funcționarilor fiscali.

Astfel, Constituția Republicii Moldova, care este Legea ei Supremă prevede drepturile fundamentale ale cetățenilor, în cazul nostru celor ce practică activitate de antreprenoriat sub orice formă organizatorico-juridică. În conformitate cu prevederile articolelor 1 și 2 a Legii nr. 845 din 03.01.1993 *cu privire la antreprenoriat și întreprinderi*, activitatea de antreprenoriat poate fi practică de către orice cetățean al Republicii Moldova care nu este îngrădit în drepturi, în modul stabilit de prezenta Lege și de alte acte legislative, de către orice cetățean străin sau apatrid, în conformitate cu legislația în vigoare sau un grup de cetățeni sau de apatrizi (un grup de parteneri) din care se constituie antreprenorul colectiv. Prin urmare, drepturile antreprenorilor fondatorii cărora sunt persoane fizice sunt prevăzute în titlul II al Constituției Republicii Moldova – drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale.

Din drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale prevăzute în titlul II al Constituției Republicii Moldova, cele specifice pentru antreprenori sunt cele prevăzute la articolul 20 care prevede acces liber la justiție, articolul 26 care prevede dreptul la apărare, articolul 46 care prevede dreptul la proprietatea privată și articolul 53 care prevede dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică. Pe parcurs mă voi strădui să fac referire la fiecare din drepturile prevăzute mai sus.

Dacă vorbim despre care este legătura dintre drepturile la proprietatea privată a persoanei fizice cu drepturile la proprietatea privată a unei persoane juridice, ține de remarcă faptul că fondatorii persoanelor juridice sunt persoanele fizice, care formează capitalul social al persoanei juridice din bunuri și valori personale. Bunurile și/sau valorile fondatorului persoanei fizice care formează capitalul social al întreprinderii sunt folosite pentru activitatea economică a întreprinderii și pot genera pierderi sau majorări de capital al fondatorului persoanei fizice. Astfel, situația economică a întreprinderii în urma constatărilor controlului fiscal direct acționează asupra drepturilor și intereselor legitime ale fondatorului acestei întreprinderi. Calcularea eronată a taxelor, impozitelor, penalităților și amenzilor întreprinderii duce direct la violarea dreptului la proprietatea privată a fondatorului persoană fizică deoarece, aceste calculări acționează la veniturile întreprinderii, dar veniturile întreprinderii pot fi redirecționate sau la plata dividendelor sau la majorarea capitalului social ce îi aparține cu drept de proprietate privată cetățeanului fondator. Astfel, conform prevederilor aliniatului 3 articolul 46 din Constituția Republicii Moldova, averea dobândită licit a fondatorului persoană fizică care poate fi primită sau prin dividend sau prin majorare de capital nu poate fi confiscată sub nici o formă.

Conform prevederilor aliniatelor 1 și 2 articolul 316 din Codul Civil al Republicii Moldova, proprietatea este inviolabilă și este garantată. Nimeni nu poate fi silit a ceda proprietatea sa.

Este sau nu impozitarea ca formă indirectă de înstrăinare a proprietății? Da, deoarece conform prevederilor aliniatului 1 articolul 6, *Impozitul* este o plată obligatorie cu titlu gratuit, care nu ține de efectuarea unor acțiuni determinate și concrete de către organul împuternicit sau de către persoana cu funcții de răspundere a acestuia pentru sau în raport cu contribuabilul care a achitat această plată. Prin urmare, bunul inclus în capitalul social al întreprinderii poate fi transmis indirect statului prin confiscare în cadrul executării silite pentru neonorarea obligațiilor fiscale din veniturile care anterior controlului au fost preluate de către antreprenor.

Astfel, fiind o plată obligatorie cu titlu gratuit, aceasta urmează a fi percepută corect, la timp și fără acțiuni ce ar leza drepturile patrimoniale ale cetățeanului. Corectitudinea efectuării controlului fiscal și corectitudinea de calcul a presupusei obligații fiscale este obligația de bază a funcționarilor fiscali, deoarece fiecare contribuabil conform prevederilor aliniatului 1 lit. (b) articolul 8 al Codului Fiscal al Republicii Moldova, este în drept să se bucure de o atitudine corectă din partea organelor cu atribuții de administrare fiscală și a persoanelor cu funcții de răspundere ale acestora.

În cazul în care constatările reflectate în actul de control sau în decizia cu privire la încălcare fiscală contravin situației reale și poziției contribuabilului, acesta conform aliniatului 1 lit. (g) articolul 8 al Codului Fiscal al Republicii Moldova, este în drept să conteste, în modul stabilit de legislație, deciziile, acțiunile sau inacțiunile organelor cu atribuții de administrare fiscală și ale persoanelor cu funcții de răspundere ale acestora. Totodată, conform aliniatului 1 articolul 11 Cod Fiscal, toate îndoielile apărute la aplicarea legislației fiscale se vor interpreta în favoarea contribuabilului. Însă, după cum constat, în Republica Moldova nu funcționează această normă, deoarece în unele cazuri poate fi îndreptată de către organele de control împotriva funcționarilor fiscali. Totodată această normă nu este funcțională deoarece fiecare funcționar fiscal se bazează pe aliniatul 1 al aceluiași articol care prevede faptul că contribuabilul urmează să-și apere drepturile și interesele sale pe cale judecătorească sau pe calea contestării.

Dreptul la apărare este consfințit și la articolul 26 din Constituția Republicii Moldova care expres prevede faptul că fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale. Dreptul la apărare este garantat. Astfel, legiuitorul prevede în mai multe acte legislative de specialitate modul și procedura de contestare a actelor autorităților publice și/sau acțiunilor funcționarilor publici.

Prin urmare, dacă vorbim despre contestare urmare unui control fiscal, contribuabilul urmează să stabilească cu ce anume nu este mulțumit. În cazul în care nu își manifestă acordul cu constatările din actul de control, atunci este prevăzută procedura dezacordului, dar în cazul în care nu își manifestă acordul cu prevederile deciziei emise de către organul cu atribuții de administrare fiscală, atunci conform prevederilor articolelor 8 și 267 Codul Fiscal al republicii Moldova urmează să conteste această prin contestație.

Apărarea drepturilor și intereselor prin dezacord sau contestație sunt două proceduri diferite de care beneficiază contribuabilul și care pot fi utilizate în diferite etape.

Conform prevederilor aliniatului 8 articolul 216 Codul Fiscal în cazul în care, contribuabilul supus controlului fiscal nu este de acord cu rezultatele controlului fiscal reflectate în actul de control, acesta este în drept să prezinte dezacordul său argumentat în scris, în termen de până la 15 zile calendaristice, anexînd documentele de rigoare. Termenul de 15 zile începe să fie calculat din momentul primirii de către contribuabilul supus controlului fiscal a actului de control.

În conformitate cu prevederile aliniatului 9 articolul 216 Codul Fiscal, se prevede faptul că prin derogare de la prevederile aliniatului 8 al aceluiași articol, controlul fiscal la fața locului al persoanelor care practică activitate de întreprinzător se înregistrează și se supraveghează în conformitate cu prevederile [Legii nr.131 din 8 iunie 2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător](#). Astfel, conform prevederilor punctului (6) articolul 28 a Legii [nr.131 din 8 iunie 2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător](#), persoana supusă controlului are dreptul, în termen de 10 zile lucrătoare de la semnarea procesului-verbal de control, să prezinte dezacordul cu actul în cauză cu prezentarea probelor suplimentare ce confirmă poziția sa. Prin urmare, dezacordul se depune în termeni diferiți (15 zile sau 10 zile) în dependență de contribuabil, tipul controlului și actului întocmit (fie act de control fie procesul verbal de control).

În cazul în care contribuabilul supus controlului fiscal nu a depus dezacordul în termenul stabilit, aceasta nu împiedică organul de administrare fiscală să adopte decizia. Totodată, pînă la adoptarea deciziei, organul administrării fiscale urmează să citeze contribuabilul supus controlului fiscal pentru examinarea presupusului caz de încălcare fiscală și pentru adoptarea unei decizii pe marginea controlului. Astfel, legiuitorul prevede termenul de 15 zile pentru depunerea dezacordului în forma scrisă, dar în același timp acordă contribuabilului dreptul la apărare prin prezența sa la examinarea cazului și expunerea obiecțiilor și argumentelor sale. În cazul în care obiecțiile, argumentele contribuabilului exprimate fie în dezacord fie în cadrul examinării cazului de presupusa încălcare fiscală au fost luate în considerație și se constată faptul lipsei încălcării, organul administrării fiscale în conformitate cu prevederile literei b) aliniatul 1 articolul 249 Codul Fiscal, emite decizia de clasare a cazului.

Totodată, conform aliniatului 3 al aceluiași articol, organul administrării fiscale este în drept să pronunțe decizie privind suspendarea cazului și efectuarea unui control fiscal repetat dacă există mărturii contradictorii care, la momentul examinării cazului, nu pot fi argumentate prin probe. După încheierea controlului repetat, reîncepe examinarea cazului. Funcționarii fiscali care examinează cazul de încălcare fiscală sunt obligați să stabilească dacă:

- a) a avut loc într-adevăr o încălcare fiscală;
- b) trebuie să fie trasă la răspundere persoana respectivă pentru săvîrșirea de încălcare fiscală;

c) există alte circumstanțe importante pentru soluționarea justă a cazului.

Prin urmare, argumentarea dezacordului este un rol foarte important pentru apărarea drepturilor și intereselor contribuabilului. Din aceste considerente, baza probatorie și argumentarea poziției privind modul de ținere a evidenței contabile sau de reflectare a operațiunilor contabile poate fi luată în considerație de către organul de control și pînă la adoptarea deciziei care ar putea fi ulterior executată.

În cazul în care, argumentele contribuabilului nu au fost suficient argumentate și nu au fost luate în considerație la examinarea cazului de presupusa încălcare fiscală, în conformitate cu prevederile lit. (a) aliniatul 1) articolul 249 Codul Fiscal, organul administrării fiscale emite decizia de aplicare a sancțiunii fiscale și/sau încasarea de impozit, taxă, calculate suplimentar, de majorare de întârziere. Dacă contribuabilul la rîndul său nu este de acord cu rezultatele controlului fiscal reflectate deja în decizia asupra cazului de încălcare fiscală, în acest caz dispune dreptul deplin de a contesta decizia emisă.

Dreptul și procedura de contestare a deciziei asupra cazului de încălcare fiscală este reglementată la art. 267, 268, 269 Cod Fiscal. Procedura de contestare a actelor Serviciului Fiscal de Stat are același obiectiv ca la depunerea cererii prealabile în baza art. 167, 168, 169 Codul Administrativ, însă procedura și termenii de depunere și examinare sunt diferite, însă scopul fiind același – verificarea legalității actului emis.

Conform prevederilor Codului Fiscal, persoana vizată în decizia asupra cazului de încălcare fiscală adoptată de către serviciul Fiscal de Stat este în drept să o conteste personal sau prin intermediul reprezentantului său împuternicit legal. Termenul de depunere a contestației în baza prevederilor Codului Fiscal este de 30 de zile calendaristice de la data înmînării acesteia contribuabilului supus controlului fiscal sau reprezentantului împuternicit. În cazul actelor emise în urma controlului fiscal termenul este mai mare cu 15 zile decît actelor emise de către alte autorități publice, deoarece Codul Administrativ prevede doar 15 zile de examinare a cererii prealabile. În cazul omiterii acestui termen din motive întemeiate, el poate fi restabilit de Serviciul Fiscal de Stat, la cererea persoanei vizate în decizie sau împotriva căreia a fost întreprinsă acțiunea. Obligația de a dovedi incorectitudinea deciziei emise și a obligației fiscale suplimentare se atribuie persoanei care depune contestația. Serviciul Fiscal de Stat are obligația să examineze contestația depusă în termen de 30 de zile. Totodată, în cazuri de incertitudine, Serviciul Fiscal de Stat este în drept să prelungească examinarea contestației cu încă 30 de zile. În asemenea caz, conducerea organului de administrare fiscală emite o decizie cu privire la prelungirea acestui termen, fapt despre care este înștiințat contribuabilul.

La examinarea contestației este invitat contribuabilul pentru a da explicații, avînd dreptul să depună documente confirmative. Cazul poate fi examinat în absența contribuabilului dacă acesta a fost citat în modul stabilit și, din motive neîntemeiate, nu s-a prezentat sau dacă a solicitat examinarea contestației în absența sa. În cazul în care a avut loc încălcarea procedurii de citare legală reglementată în Codul Fiscal sau examinarea cazului a avut loc înainte de termenul stabilit în citație, dreptul contribuabilului la apărare, prezentare a probelor este îngradit, fapt ce duce la încălcare inclusiv a drepturilor constituționale a administratorului, contabilului întreprinderii (persoanelor cu funcție de răspundere) cît și a fondatorilor/asociaților. În asemenea caz nu vorbim doar de încălcarea drepturilor și intereselor legitime ale contribuabilului dar și a scopului și obiectivului însuși a procesului. Prin urmare, acțiunea dată poate fi calificată atît ca neglijență în serviciu cît și neclarificarea corectitudinii stabilirii unei obligații fiscale suplimentare apărute în urma controlului fiscal neobiectiv.

După examinarea constestației, Serviciului Fiscal de Stat emite o decizie pe marginea contestației, un exemplar al căreia se înmînează sau se expediază, recomandat, contribuabilului în decurs de 3 zile lucrătoare după emiterea deciziei.

Conform prevederilor Codului Fiscal, Serviciului Fiscal de Stat poate fi emisă una din următoarele decizii privind:

- a) respingerea contestației și menținerea deciziei contestate;
- b) satisfacerea parțială a contestației și modificarea deciziei contestate;
- c) satisfacerea contestației și anularea deciziei contestate;
- d) suspendarea executării deciziei contestate și efectuarea unui control fiscal repetat.

Pe marginea contestației împotriva acțiunii funcționarului fiscal poate fi emisă o decizie privind respingerea contestației sau privind tragerea la răspundere a funcționarului fiscal în conformitate cu legislația, cu restabilirea drepturilor lezate ale persoanei care a contestat acțiunea funcționarului fiscal.

În asemenea condiții, nu văd o interdicție din partea legiuitorului de a depune doar o singură contestație sau de a contesta atât actul emis cu acțiuni/anacțiuni ale funcționarului fiscal. Prin urmare, în cazul în care rezultatele controlului fiscal sunt neconcludente din motivul întreprinderii unor acțiuni ilegale ale funcționarului fiscal sau a inacțiunii acestuia, există posibilitate legală de a depune două contestații, una fiind pe marginea actului adoptat și una pe marginea acțiunilor/inacțiunilor funcționarului fiscal. În cazul dat, contestația depusă pe marginea inacțiunilor sau acțiunilor ilegale ale funcționarului fiscal nu va fi examinată doar de către Direcția contestației a Serviciului Fiscal de Stat sau de către Consiliul de soluționare a disputelor dar și sub aspect al depășirii atribuțiilor de serviciu sau încălcării acestora de către Direcția securitate internă și anticorupție din cadrul Serviciului Fiscal de Stat. Prin urmare, în cazul în care contestația pe marginea deciziei asupra cazului de încălcare fiscală va fi respinsă, dar contestația pe marginea acțiunilor/inacțiunilor funcționarului fiscal va fi admisă sau vor fi stabilite încălcări din partea funcționarilor fiscali, aceasta va fi temei în cadrul următoarei etape de contestare – adresare în instanța de judecată competentă.

Conform prevederilor art/ 269 și art. 274 Codul Fiscal, contribuabilul supus controlului fiscal și care nu este de acord cu rezultatele examinării contestației, acesta este în drept să atace actele adoptate în privința sa și în instanță judecătorească. Modul de contestare în instanța judecătorească competentă este stabilită conform principiilor generale stabilite în Codul de Procedură Civilă.

În pofida faptului că legiuitorul prevede o procedură bine determinată de contestare/apărare a drepturilor sale legitime, contribuabilul oricum poate suferi pînă la data emiterii deciziei asupra cazului de încălcare fiscală deoarece, în cazul în care, Serviciul Fiscal de Stat prezumă chiar la momentul inițierii controlului fiscal sau doar după întocmirea actului de control faptul că ar putea exista împiedimente de executare ulterioară a deciziei sale, inspectorii fiscali sunt în drept să asigure rezultatele controlului fiscal prin aplicarea sechestrului pe bunurile întreprinderii sau mijloacele financiare a întreprinderii sau să suspende operațiunile la conturile bancare ale acesteia, fapt ce duce la încălcarea prezumției nevinovației dar în același moment la blocare totală sau parțială a potențialului economic al contribuabilului.

BIBLIOGRAFIE:

1. Constituția Republicii Moldova.
2. Codul Fiscal al Republicii Moldova, 2007.
3. Legea nr.131 din 8 iunie 2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător.
4. Legea nr. 845 din 03.01.1993 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi.
5. S.G. Pepeliaev, *Dreptul Fiscal*. – Moscova „ЮРИСТЪ”, 2004.
6. O.N. Gorbunova, *Dreptul Financiar*, – Moscova „ЮРИСТЪ”, 2005.
7. S.A. Beloziorov, *Finanțe*, – Moscova „ПРОСПЕКТ”, 2009.
8. A.A. Tedeev, V.A. Parîghina, *Dreptul Fiscal*, - Moscova „ЭКСМО”, 2004.
9. V.A. Parîghina, A.A. Tedeev, *Dreptul Financiar*, - Moscova „ЭКСМО”, 2006.
10. M. BOULESCU- *Control financiar –fiscal*, Ed. Fundatiei Romania de Maine, Bucuresti 2006

SECȚIUNEA 9

Jean Monnet chair "Consumatorii în uniunea europeană și protecția intereselor economice"

LA PROTECTION DES DROITS DES CONSOMMATEURS EN VERTU DE LA LÉGISLATION DE L'UNION EUROPÉENNE

Ilie DEMERJI

Maria DEMERJI

*Académie des Etudes Economiques de Moldova, rue Bănulescu-Bodoni 61, MD-2005,
Chișinău, République de Moldova, mariacantemir@mail.ru.*

Auteur-correspondant: mariacantemir@mail.ru , Maria Demerji

Résumé

La protection des consommateurs dans le cadre de l'Union Européenne représente un processus graduel, déployé en concordance avec l'évolution du Marché Interne des Etats membres. Le Traité de Maastricht se réfère à la protection de la santé, la sûreté et les intérêts économiques des consommateurs. Le Traité de Lisbonne établit que la protection des consommateurs est une compétence partagée entre l'Union Européenne et les Etats membres.

Les objectifs de la politique de l'Union Européenne dans le domaine de la protection des consommateurs comprennent: la protection de la santé, de la sûreté et des intérêts économiques des consommateurs, la promotion de ceux-ci à l'information, à l'éducation et à l'organisation en vue de la protection de leurs intérêts.

La Commission Européenne est l'institution qui assure un niveau élevé de protection dans le domaine de la santé, la sécurité, la protection de l'environnement et la protection des consommateurs.

Les mots-clés: le consommateur, la protection, la législation, l'assurance, les droits.

Jel classification : L51

INTRODUCTION

Le Traité de Lisbonne a marqué une nouvelle étape dans le processus de la création d'une Union plus profonde entre les peuples de l'Europe, au sein de laquelle les décisions sont prises avec le plein respect du principe de la transparence et d'une manière plus proche de citoyens.

En conformité avec l'article 2 du traité, l'Union Européenne est fondée sur les valeurs du respect de la dignité humaine, de la liberté, de la démocratie, de l'égalité, de l'Etat de droit, ainsi que sur le respect des droits de l'homme, y compris des droits des personnes qui appartiennent aux minorités. Ces valeurs sont communes aux Etats membres, dans une société caractérisée par le pluralisme, la non-discrimination, la tolérance, la justice, la solidarité et l'égalité entre les femmes et les hommes.

L'Union Européenne a comme objectif important de promouvoir la paix, ses valeurs et le bien-être de ses peuples. Elle offre à ses citoyens un espace de liberté, de sécurité et de justice, sans frontières internes, à l'intérieur de laquelle il est assurée la libre circulation des personnes, en corrélation avec les mesures adéquates concernant le contrôle aux frontières externes, le droit d'azil, l'immigration, ainsi que la prévention de la criminalité et le combat de ce phénomène.

L'Union Européenne a institué le Marché Unique Européen qui agit pour le développement durable de l'Europe. Il est fondé sur une croissance économique équilibrée et sur la stabilité des prix, sur une économie sociale de marché avec un degré élevé de compétitivité et sur un niveau élevé de protection et d'amélioration de la qualité de l'environnement.

L'Union Européenne a institué une Union Economique et Monétaire dont la monnaie est l'euro. Dans ses relations internationales, elle affirme ses valeurs et ses intérêts et contribue à la protection de ses citoyens. L'Union Européenne contribue à la paix, à la sécurité, au développement durable de la planète, à la solidarité et au respect réciproque entre les peuples, au commerce libre et équitable, à l'élimination de la pauvreté et à la protection des droits de l'homme et, en spécial, des droits de l'enfant, ainsi qu'au respect strict et au développement du droit international, y compris le respect des principes de la Charte de l'Organisation des Nations Unies.

MATÉRIAUX ET MÉTHODES

L'Union Européenne reconnaît les droits, les libertés et les principes prévus dans la Charte des droits fondamentaux de l'Union Européenne qui a la même valeur juridique que celle des traités.

La protection des consommateurs, dans le cadre de l'Union Européenne, est réglementée par toute une série d'actes normatifs, parmi lesquels on peut mentionner:

- 1) L'article 4, l'alinéa 2, la lettre f et les articles 12, 114 et 169 du Traité sur le fonctionnement de l'Union Européenne (TFUE);
- 2) L'article 38 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union Européenne;
- 3) Le règlement (UE) 2017/2394 du Parlement Européen et du Conseil du 12 décembre 2017 sur la coopération entre les autorités nationales investies d'assurer le respect de la législation en matière de protection du consommateur;
- 4) Le règlement (UE) 254/2014 du Parlement Européen et du Conseil du 26 février 2014 sur un programme multiannuel concernant la protection des consommateurs pour la période 2014-2020;
- 5) Le règlement (UE) 524/2013 du Parlement Européen et du Conseil du 21 mai 2013 sur la solution online des litiges en matière de consommation;
- 6) Le règlement (UE) 1169/2011 du Parlement Européen et du Conseil du 25 octobre 2011 sur l'information des consommateurs concernant les produits alimentaires;
- 7) Le règlement (UE) 2017/826 du Parlement Européen et du Conseil du 17 mai 2017 d'institution d'un programme de l'Union de soutien de certaines activités spécifiques qui favorisent la croissance du degré d'implication des consommateurs dans le processus d'élaboration des politiques de l'Union dans le domaine des services financiers pour la période 2017-2020;
- 8) La directive 2014/17/UE du Parlement Européen et du Conseil du 4 février 2014 sur les contrats de crédit offerts aux consommateurs pour les biens immeubles résidentiels;
- 9) La directive 2013/11/UE du Parlement et du Conseil du 21 mai 2013 sur la solution alternative des litiges en matière de consommation;
- 10) La directive 96/6/CE du Parlement Européen et du Conseil du 16 février 1998 sur la protection des consommateurs par l'indication des prix des produits offerts aux consommateurs;
- 11) La directive 2008/48/CE du Parlement Européen et du Conseil du 23 avril 2008 sur les contrats de crédit pour les consommateurs;
- 12) La directive 2002/65/CE du Parlement Européen et du Conseil du 23 septembre 2002 sur la commercialisation à la distance des services financiers de consommation;
- 13) La directive 2011/83/UE du Parlement Européen et du Conseil du 25 octobre 2011 sur les droits des consommateurs;
- 14) La directive 2009/22/CE du Parlement Européen et du Conseil du 23 avril 2009 sur les actions en cessation en ce qui concerne la protection des intérêts des consommateurs;
- 15) La directive 1999/34/CE du Parlement Européen et du Conseil du 10 mai 1999 sur la responsabilité pour les produits défectueux.

La législation de la protection des consommateurs a comme finalité essentielle la prévention et le combat de l'abus de puissance économique des producteurs. [2, pag. 2]

Le Marché Unique Européen, devenu fonctionnel à partir du 1 janvier 1993, par le Traité de Maastricht, comprend des composantes importantes, comme l'Union Douanière, le Marché Interne, la libre concurrence, la Politique Agricole Commune, la Politique de l'Union Européenne dans le domaine des transports, la Politique de l'Union Européenne dans le domaine fiscal, la Politique de l'Union Européenne dans le domaine de la protection des consommateurs etc.

Le Marché Unique Européen crée de nouveaux - emplois, développe la liberté individuelle et il est bénéfique aux consommateurs. Il est le principal moyen de réalisation des objectifs économiques des Etats membres.

La confiance des consommateurs envers le Marché Unique Européen doit être soutenue par les standards de qualité et par la sûreté des produits qui circulent dans le cadre de l'Union Européenne.

Les institutions, les organes et les agences responsables de la protection des consommateurs dans l'Union Européenne sont:

1 - Le Parlement Européen

- a) la Commission pour l'environnement, la santé publique et la sûreté alimentaire
- b) la Commission pour le Marché Interne et la protection des consommateurs

2 - Le Conseil de l'Union Européenne

- a) le Conseil „Les emplois, la Politique sociale, la Santé et les Consommateurs”

3 - La Commission Européenne

- a) le Commissaire européen responsable du domaine „la Justice, les consommateurs et l'égalité de genre”
- b) le Commissaire européen responsable du domaine „la Santé et la sûreté alimentaire”
- c) la Direction spécialisée „ la Santé et les consommateurs”
- d) la Direction spécialisée „ la Justice, la liberté et la sécurité”

4 - Le Comité Economique et Social Européen

- a) la Section spécialisée „ les Emplois, les Affaires sociales et la citoyenneté”
- b) le Marché Unique, la production et la consommation

5 – Le Comité des Régions

- a) la Commission „ la Santé, la culture, l'éducation et la recherche”
- b) la Commission „ les Politiques économiques et sociales”

6 – Les Agences de l'Union Européenne

- a) l'Agence Exécutive pour les Consommateurs, de Santé et les Aliments
- b) l'Agence pour les droits fondamentaux de l'Union Européenne
- c) l'Agence européenne de l'environnement
- d) l'Agence européenne pour la santé et la sécurité du travail
- e) l'Autorité européenne pour la sûreté alimentaire

La Commission Européenne est l'institution de l'Union Européenne qui a la mission de promouvoir l'intérêt général de l'Union. Elle propose des actes législatifs au Parlement Européen et au Conseil qui les adoptent par la procédure ordinaire. La Commission Européenne a l'obligation de mettre en application les décisions du Parlement Européen qui se réfèrent aux différents domaines, y compris la protection des consommateurs, de l'environnement, la politique sociale, la santé et la sûreté alimentaire.

RÉSULTATS ET DISCUSSIONS

La Politique de l'Union Européenne dans le domaine de la protection des consommateurs représente un partenariat entre l'Union, les Etats membres et les citoyens. Le Traité sur le fonctionnement de l'Union Européenne prévoit deux principes de réalisation de cette politique:

1. Au niveau de l'Union Européenne, il est nécessaire d'entreprendre des actions concernant la protection de la santé, la sûreté et les intérêts économiques des consommateurs et de promouvoir le droit de ceux-ci à l'information et à l'éducation.
2. Il est indispensable de prendre en considération les exigences du domaine de la protection des consommateurs lors de la définition et de la mise en application des autres politiques et actions de l'Union Européenne.

L'Union Européenne est toujours en coopération avec les autorités nationales afin de s'assurer que les prévisions légales concernant la protection des consommateurs sont réalisées et respectées par tous les Etats membres. Dans le cas où un Etat membre de l'Union Européenne identifie des produits qui présentent un risque élevé pour la santé et la sûreté des consommateurs, les autorités compétentes doivent informer la Commission Européenne par le système européen d'alerte rapide RAPEX. Ainsi, les informations sont diffusées d'une manière rapide, au niveau européen, et les mesures correspondantes sont prises. Ce système d'alerte rapide de l'Union Européenne informe les inspecteurs de tous les Etats membres de l'Union Européenne sur les mesures entreprises par un Etat membre dans le cas d'un produit dangereux.

Pour que les produits respectent le niveau élevé de protection de la santé et de la sûreté des consommateurs, la législation de l'Union Européenne prévoit l'obligation des producteurs de n'introduire sur le Marché Unique Européen que de produits sûrs. A cet effet, les producteurs doivent respecter les exigences suivantes:

1. Les caractéristiques du produit, telles que la composition ou l'emballage;
2. Les effets du produit sur d'autres produits, lorsqu'il est prévisible que ces produits seront utilisés ensemble;
3. La présentation du produit, l'étiquetage, les éventuelles instructions concernant l'utilisation ou l'élimination du produit;
4. Les catégories de consommateurs, soumis à un degré élevé de risque par l'utilisation du produit, surtout les enfants.

Il est important de mentionner que les distributeurs sont obligés de tenir compte des exigences de sûreté des produits pour éviter la livraison de certains produits, estimé en vertu des informations détenues, qui ne respectent pas les prévisions des réglementations.

Pour une gamme large de produits alimentaires ont été établis des règles spécifiques qui harmonisent les exigences essentielles qui se réfèrent, en particulier, à l'étiquetage, aux additifs, à l'inspection, au contrôle de l'hygiène et aux produits destinés à certains types d'alimentation. Les consommateurs peuvent, ainsi, connaître la liste des ingrédients, le mode d'utilisation et la date limite de consommation des produits alimentaires.

Les produits cosmétiques sont, aussi, soumis à une législation européenne très stricte, en particulier en ce qui concerne les substances utilisées: les agents colorés, les conservateurs ou les filtres ultraviolets. On a publié une liste d'environ 400 substances interdites dans la composition de ces produits. L'étiquetage obligatoire offre aux consommateurs les informations nécessaires.

Les étiquettes placées sur les jouets et le mode d'utilisation doivent attirer l'attention sur les éventuels risques. La marque CE doit exister sur le jouet ou sur son emballage, en conformité avec les règles de l'Union Européenne.

Les produits électroménagers, qui sont soumis à certaines réglementations très strictes concernant leur sûreté, doivent, aussi, avoir la marque CE.

Lorsqu'un produit de consommation est considéré dangereux, les autorités de surveillance du Marché Unique Européen sont compétentes de prendre les mesures nécessaires, comme la suspension des ventes ou le retrait des marchandises en cause du marché.

La politique de l'Union Européenne concernant la protection des intérêts économiques des consommateurs est réalisée par la réglementation des conditions générales et des modalités de l'acquisition des produits et des services dans le cadre du Marché Unique Européen.

Les consommateurs sont protégés contre les clauses abusives des contrats conclus avec les entreprises commerciales de tous les Etats membres de l'Union Européenne. Une clause dans un contrat est considérée abusive lorsqu'elle crée un déséquilibre significatif entre les droits et les obligations des parties au détriment des consommateurs. Le consommateur a le droit de contester ou de ne pas respecter de telles clauses qui ne sont pas obligatoires pour lui. Les conditions, dans lesquelles ces clauses ne sont pas obligatoires, sont précisées par les réglementations de chaque Etat membre.[1, pag.56]

La législation de l'Union Européenne protège les consommateurs lorsqu'ils achètent un produit ou un service à distance. Elle garantit aux consommateurs l'accès aux informations avant d'effectuer une acquisition, le droit d'annuler le contrat au cours de 14 jours ouvrables, sans aucune pénalité.

L'article 21 du TFUE établit que le plus important droit des citoyens européens est le droit à la libre circulation et à l'établissement sur le territoire de l'Union Européenne. En qualité de consommateur, ceux-ci sont bien protégés lorsqu'ils voyagent dans l'espace de l'Union Européenne.

Les réglementations juridiques de l'Union Européenne établissent des standards européens pour les droits des passagers, indifféremment du moyen de transport (aérien, maritime, fluviale, ferroviaire, routier). Les passagers bénéficient du droit à l'information, à l'assistance et aux mesures compensatrices dans le cas d'annulation du voyage ou de retard prolongé.[4, p. 170]

Pour protéger les intérêts des consommateurs, qui acquièrent des paquets de services touristiques, la législation de l'Union Européenne prévoit une série d'obligations pour les organisateurs et les agents de tourisme, ainsi que certains droits spécifiques. Le consommateur a le droit de recevoir toutes les informations nécessaires avant de signer le contrat, d'avoir un point de contact pour l'assistance d'urgence, de transférer une réservation au nom d'une autre personne, d'être remboursé lorsque des éléments essentiels du paquet sont modifiés et d'obtenir gratuitement des variantes alternatives au cas de l'impossibilité de la prestation des services respectifs.

Les consommateurs ont le droit de solliciter un crédit financier dans tout Etat membre de l'Union Européenne. Les contrats de crédit sont réglementés par la Directive 48/2008/CE du 23 avril 2008 concernant les contrats de crédit pour les consommateurs. La publicité des crédits de consommation doit indiquer le coût total du crédit calculé.

L'ouverture d'un compte en banque dans un autre Etat membre de l'Union Européenne est un droit général qui s'applique en conformité avec les conditions spécifiques de chaque Etat membre. La législation de l'Union Européenne établit les conditions de la réalisation des virements transfrontaliers d'une manière rapide et sûre. A partir du 31 décembre 2010, les dépôts bancaires européens sont garantis, en cas de faillite, jusqu'à 100000 euros.

Ayant comme objectif l'harmonisation des législations nationales des Etats membres, la Commission Européenne a élaboré une législation unitaire, au niveau de l'Union Européenne, en ce qui concerne la protection des droits des consommateurs, qui ne suit pas la restriction des initiatives nationales, régionales ou locales, mais elle les coordonne et les complète.

Le 16 novembre 1993, la Commission Européenne a publié la Carte Verte concernant l'accès des consommateurs à la justice et la solution des disputes qui se réfèrent à la protection des consommateurs sur le Marché Unique Européen.

Dans ce document, la Commission Européenne a établi l'objectif de l'accès des consommateurs à la justice et à la solution des disputes transfrontalières. Elle a analysé les aspects essentiels des Etats membres concernant les procédures juridiques applicables aux disputes, les procédures non-juridiques (le médiateur, l'avocat du peuple), la protection des intérêts collectifs par les organisations des consommateurs et les organes administratifs.

Les Etats membres de l'Union Européenne ont simplifié les procédures de solution juridique des disputes, y compris par la réforme du Code de procédure civile. Les procédures non-juridiques, comme la conciliation, la médiation ou l'arbitrage, ont été créés et développés.

Dans les cas des disputes transfrontalières, les principales difficultés étaient liées à l'identification des lois applicables, à la détermination de la Cour compétente, à la présentation et la transmission des documents, à l'application de la décision juridique, à l'implication réduite des organisations des consommateurs, à l'importance et l'utilité des conventions internationales, signées par les Etats membres de l'Union Européenne. Dans ce contexte, la Commission Européenne a exposé une attitude méthodologique basée sur le principe de subsidiarité, par l'établissement d'un organe régulateur au niveau de l'Union Européenne, l'harmonisation des dispositions de la législation nationale dans le domaine, la reconnaissance réciproque des dispositions nationales.

Le 14 février 1996, la Commission Européenne a présenté la communication „ La Plan d'Action concernant l'accès des consommateurs à la justice et la solution des disputes au sujet de la protection des consommateurs sur le Marché Unique Européen”. Elle a souligné la nécessité d'établir certains critères applicables à la solution des disputes transfrontalières, y compris par la création et l'extension des procédures non-juridiques, ainsi que la simplification de l'accès aux procédures juridiques.

Le 30 mars 1998, la Commission Européenne a publié la Communication sur la solution non-juridique des disputes et la Recommandation sur les principes applicables aux organes responsables de la solution non-juridique des disputes.

La Commission Européenne a recommandé aux organes compétents de la solution non-juridique des disputes d'appliquer les principes suivants: l'indépendance, la transparence, l'efficacité, la légalité, l'opposition, la liberté du choix et la représentation.

Le droit de récupérer l'argent ou de recevoir des compensations constitue une protection essentielle du consommateur, lorsque celui-ci est la victime de la violation de la législation de l'Union Européenne par un producteur, un distributeur ou un prestataire de services. Le consommateur a le droit d'appeler les autorités nationales responsables pour la surveillance du Marché, qui sont habilitées de prendre des mesures imposées par l'urgence et la gravité de la situation.

Lorsque le produit ou le service a été acquis dans un autre Etat membre de l'Union Européenne, le consommateur a le droit de s'adresser autant à l'autorité nationale qu'à l'autorité du pays d'origine du produit ou du service acquis. La législation de l'Union Européenne interdit la discrimination de la nationalité.

Le Règlement (UE) 254/2014 du Parlement Européen et du Conseil du 26 février 2014 sur un programme multiannuel concernant la protection des consommateurs pour la période 2014-2020 a établi les priorités suivantes:

1. l'amélioration de la sûreté des consommateurs (l'amélioration du cadre de réglementation concernant la sûreté des produits et des services et la consolidation du cadre de surveillance du Marché Unique Européen et la consolidation de la sûreté de la chaîne alimentaire);

2. l'amélioration de l'information (l'amélioration des informations et la sensibilisation sur les droits et les intérêts des consommateurs, ainsi que le développement des connaissances et des capacités nécessaires pour une participation plus active des consommateurs sur le marché);

3. l'optimisation de la mise en application, la consolidation de l'application de la législation et la garantie des mesures réparatoires (l'application efficace de la législation de protection des consommateurs, ainsi que la mise à la disposition des consommateurs de certaines modalités de solution des litiges);

4. l'adoption des droits et des politiques aux changements économiques et sociales (l'adoption de la législation de protection des consommateurs à l'ère digitale et la promotion de la croissance durable, ainsi que le soutien des intérêts des consommateurs dans les secteurs-clés).

L'Union Européenne contribue à la protection de la santé et des intérêts économiques des consommateurs. [3, pag. 238]

CONCLUSIONS

En conclusion, on peut mentionner que l'Union Européenne a réussi à harmoniser les mesures nationales pour garantir aux citoyens européens le même niveau élevé de protection dans le cadre du Marché Unique Européen.

La Politique de l'Union Européenne dans le domaine de la protection des consommateurs a comme objectif essentiel la protection de la santé, de la sûreté et les intérêts économiques des consommateurs. Elle garantit le droit des consommateurs à l'information, à l'éducation et à l'organisation en vue de protéger leurs intérêts.

Le Marché Unique Européen crée des bénéfices pour les consommateurs par la diversification de l'offre et la réduction des prix, en les protégeant par des standards en matière de sûreté alimentaire et des produits, qui représentent des droits importants concernant la protection de la vie privée et des garanties solides contre les pratiques commerciales et concurrentielles déloyales. Dans ce contexte, il faut prendre les mesures nécessaires pour concrétiser ces bénéfices dans une série d'activités économiques et pour croître la confiance envers la qualité des produits et des services.

RÉFÉRENCES:

- [1] Vasile Dinu, La protection des consommateurs, Edition : ASE, Bucarest, 2011, p.56. ISBN 978-606-505-463-9
- [2] Piperea Gheorghe, La protection des consommateurs dans les contrats commerciaux. Edition: C.H.Beck, Bucarest, 2018, p. 2. ISBN 978-606-18-0772-7
- [3] Dușca Anca Ileana, Le droit de l'Union Européenne concernant les affaires. Edition : Universul Juridic, Bucarest, 2016, p. 238. ISBN 978-606-673-798-2
- [4] Gâlea Ion, Les Traités de l'Union Européenne. Edition : C.H. Beck, Bucarest, 2012, p. 170. ISBN 978-973-115-991-1

DOCTRINAL APPROCHES IN THE MATTER OF THE RIGHTS OF THE BENEFICIARIES OF MEDICAL SERVICES

Elena CIOCHINA

Olesea PLOTNIC

Academy of Economic Studies of Moldova,

Banulescu-Bodoni 61 street, MD-2005, Chișinău, R.Moldova,

phone: (+373)22224128

Fax:(+373)22221968

Email: ciochina.elena.law@gmail.com

Corresponding author: plotnicolesea.aum@gmail.com

Abstract. *The relevance of the subject of the given research lies in the exceptional social importance of the legal, emergent relations in the field of public health and the need to protect the rights of consumers in the provision of medical services. One of the most important indicators of the socio-economic development level of any country, and an indicator of the quality of life of its citizens is the average life expectancy. Problems encountered in the application of the legislation governing consumer protection in the provision of medical services, as well as the need to improve the legal regulation of the protection of consumers of medical services, require a detailed study and in order to make effective decisions to improve the protection of the rights of consumers of services thereafter. medical.*

However, the main problem in the legal regulation of the relationship that results from the provision of medical services (beneficiary - medical service provider) is the lack of a unified legislative system that regulates these legal relationships, which leads to serious difficulties in law enforcement and makes difficult

implementation of a comprehensive monitoring of the mode and degree of protection of the rights of the beneficiaries of medical services on our market.

Determining the place and role of the beneficiaries of medical services in the provision of these services, of a major imminence, in evolutionary aspect, will give us a heavenly answer to what stage of human development this intercalation of the notions of consumer and patient took place, based on the conceptions different specialists in the field.

Key-words: *doctrine, rights, beneficiaries, services, medical, consumer*

JEL Classification:K15, D18

INTRODUCTION

The reasoning regarding the application of the consumer status in relation to the health services derives from two totally opposite views. First of all from a protectionist perspective, which refers to the use of consumer law to protect patients, beneficiaries of health services, a legal guarantee instrument, a set of rules of public order that allows the weakest part of the a contractual relationship to be regulated by the normative provisions. On the other hand, from the perspective aimed at introducing the health sector in a market logic, by the same conception. The logic that so far has no point in common with the objectives of the state, because its objectives are openly different, so that the latter approach can be extremely difficult from a practical point of view.

Analyzing the historical way of forming the concept of patient, one can say without a doubt that we are currently witnessing a radical transformation of the model that governs the relationships between the healthcare provider and their recipient. From a traditionally passive subject and largely a recipient of clinical practices, contemporary social movements (the "patient revolution"[12]) have brought to light a new model of medical care presided over by the principle of autonomy, understood as patient participation in decision making. The principle of autonomy, whose most obvious, but not unique, characteristic is the informed consent that requires rethinking the notion of beneficiary of the health service in order to construct an adequate concept that will allow the

articulation of the new situation of positive parity in front of which the provider of these is services. The support relationship is asymmetrical in nature, so if we want to promote a new horizontal link with a catalog of rights, the first decision to be made in this regard is to determine which legal instruments are appropriate for this purpose.

MATERIAL AND METHOD

The methodological framework of the study is the theory of knowledge and the dialectical one, the fundamental and applicative investigations of the contemporary science of private law, especially of the law of consumer protection. In the elucidation of the subject proposed for research, other scientific research methods were used, such as: the logical method, which represents the application of the analysis and synthesis procedures, the deductive argumentation; the juridical-comparative method, which consists in highlighting the common features and the particularities of the regulation of consumer protection generally as well as applied in the field of medical services, in different states and periods of historical evolution; the historical method, based on relaying the meaning of past events in order to improve the current mechanisms, which would contribute to the adoption of an efficient legislation in the field of consumer protection of medical services, as well as the study of the national and foreign doctrine; the quantitative method, which facilitates the systematization and recording of legislation and legal-scientific information with reference to the rights of consumers of medical services; the prospective method, used to identify the most effective ways of optimizing the legislation and improving its mechanism for the protection of the rights of consumers of health services.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The process of emancipation of the common trunk was found in the sphere of relations between the businessmen and the recipients of goods and services, thus taking the form of the Law on consumer protection, beyond the fact that its scientific autonomy does not prove to be peaceful in the doctrine[6]. Undoubtedly, the configuration of modern consumer law as a tool for the protection of the weakest part of the legal relationship and its extension in the different sectors of social and economic activity makes the legal debate regarding its transfer in the field of relations between the healthcare provider and the beneficiary be a necessary and urgent one, to evaluate its applicability as a tool for rebalancing the public position.

From this point of view, an advanced doctrinal sector emphasized how, compared to the traditional consideration of the patient as a simple recipient of health products and services in a doctor-supervised relationship and inspired by the principles of goodwill and trust, the modern directions of legal research place the patient as the beneficiary of the services and a consumer of products, which is why the legislation on consumer protection would be applicable by extension[19]. Therefore, it is appropriate to start by differentiating the concept of consumer in the economic and legal sense, so that, once the latter has been defined and its basic characteristics highlighted, it is begun to evaluate its translational adjustment on the consumer of health services.

One of the main difficulties that the conception of the beneficiary of health services as a consumer faces and, correlatively, the additional application of his own rights, was undoubtedly the conceptual polysemy of the term "consumer" in different disciplines. In fact, the concept of consumer is extremely broad. "Consumer" is a term that comes from economic science, which defined it as the last link in the production process. In this sense, consumerist theory, as a branch of microeconomics, studies the consumer's behavior from the point of view of an economic agent, the consumer analyzing the supply and demand of different goods and services, thus reaching the concept of marginal utility. For this, this

theory refers to different concepts, such as preferences, indifference curves, demand curves or budget constraints. Thus, the ultimate goal is to anticipate consumer choice, modeling their behavior, so that part of the individual preferences with the range of products and services that are offered and those that can choose according to the available resources.

Nor is it to be neglected that, from an economical point of view, the consideration of the patient as a consumer has been the subject of criticism. Thus, relevant economists like Krugman have come to regard the inadmissibility of qualifying the patient as a consumer under the forced and slightly nuanced title of "patients are not consumers". The author sees the relationship between the patient and the doctor as "something special, almost sacred", so that doctors are considered simple "providers" selling services for "consumers" is, in his opinion, "a sick idea"[11]. Similarly, Meil and Ericson, less radical, present disadvantages of this consideration based on a threefold reasoning: the involuntary nature of the benefit, the alleged lack of patient preparation for decision making and the plurality of people involved in the care process. Meil and Ericson explains this inconvenience in 3 ways:

1. *Patients don't want to be there:* People don't seek healthcare for no reason. Something is wrong and patients want to resolve it and return to normal. When patients need to be proactive decision makers, the health system often casts a very reluctant hero in this role.

2. *Patients are not equipped to be there:* Even when patients are willing to be decision makers, they may not have the necessary tools. In a period of unusual stress, the system requires it to absorb technical information and make difficult decisions that require specialized expertise.

3. *Patients are not alone.* To design only for patients, you have to forget that they are part of a complex system and are often not independent decision makers. The decisions are made by other stakeholders: friends and family who support the patient, the insurance company, practitioners and specialists who provide care, hospital administrators and so on[11].

Other authors have argued that the term "consumer" would come to introduce market logic in healthcare, which is not appropriate for the designation of patients. This is the case of Annas[1], who criticizes the term "consumer" to refer to the patient, noting that the transformation of patients 'rights into consumers' rights is inadequate. The patients, according to the author, would not be consumers because they do not choose the medical providers based on the quality and the price, because they are "sick and vulnerable people, who cannot get the best treatment". Also, from a bioethical point of view, this consideration of the patient as a consumer has been criticized under different arguments, such as the alleged reductionism of the doctor-patient relationship[9], the elimination of the principle of trust in the clinical relationship[3] or the alleged commercialization of the patient's health services[4]. In addition, for George Annas, language matters: "*Language matters. Thus, when the market is imposed on the health system, it seems natural to turn patients into consumers, and patients' rights into consumers' rights. But patients are not the ones who choose the doctors and treatments. the basis of price and quality. Patients are sick and vulnerable people who are not really sincere and are not able to shop to get the best deal.* [1]"

The positions indicated are well-intentioned, but they are scientifically reductionist and bioethically paternalistic. In fact, they are not aware of the different meaning of the legal concept and the economic concept of the consumer, limiting themselves only to the consideration of the latter and ignoring the tuitive dimension of the category in the legal system. Also in Spain, there were authors who - wrongly - reduced the concept of consumer to its economic dimension, forgetting the legal-normative significance and linking it with the cost of the service. It is significant, in this wrong direction, the reflection of Manuel Beato in his paper "The rights of users of the health system ten years after the adoption of the General Health Law", who, after asking what is the most appropriate title in the current legal reality in health, states that "*if measured in clinical*

terms, it will be that of the sick person or patient; if it is in economic terms, performance and cost , it will be the user or the consumer; if it is a public, universal and free service, the title will be that of the citizen or the taxpayer; if it is measured from the position integrated in a social security system, the title will be that of the insured person or the beneficiary"[2]. Secondly, there is a kind of paternalism hidden in the sacred consideration given to the optional function, inspired by the old principles of well-being, trust and altruism, which seem to evoke in earlier eras[7]. On the other hand, the appeals to the lack of patient preparation, the alleged involuntariness in receiving the benefit or the plurality of the persons participating in the care process are, of course, are little compatible with the principle of autonomy which, if it is to be remembered, is a manifestation of dignity human rights and the free development of personality, recognized in Article 10 of the European Convention on Human Rights[5].

Therefore, we insist that we do not use an economic or behavioral notion of the consumer[16] but a normative concept. In this way, it is intended to examine the field of tutorial techniques of consumer law in clinical relationships, exceeding the traditional conception of the right to health of consumers as a law of a purely preventive nature and community dimension - a traditional approach to first generation consumption laws - to apply and the dimension of assistance and prevention, individualized by the autonomy of the beneficiary and by the professionalism of the supplier, thus abandoning the anachronistic systems of trust relationships based on trust. In fact, whether we want it or not, the extra-mercantilist and altruistic qualification of the provision of professional medical services, as a Greco-Roman heritage, is as anachronistic, being far from reality. The beneficiary of health services is a consumer who chooses and asks. Nothing abnormal should be seen in this paradigm shift, common, on the other hand, to other situations of legal asymmetry.

From this perspective, it is essential to mention Hall's opinion that explains how there are two fundamental positions in relation to the debate on the rules applicable to the provision of health services[8]. A traditional position, which qualifies as "essentialism"[7], argues that the legal relationship is regulated by its own special rules, taking into account the fiduciary attributes of the doctor-patient relationship, such as medical secrecy. Faced with this position, the author argues for a consumerist thesis in which, in our opinion it is a correct vision, the consumer status would appeal to the contractual aspects of a standard professional service, as opposed to the patient status that would constitute dependence, suffering and need for care[7]. On the other hand, the author reminds us that the legal system has always considered those who receive health care more from their patient status than consumers, noting that, as with family law, medical law gives priority to the status and not of the contract[7], without this causing us to forget the contractual dimension of the medical relationship in which the bilateral obligations are forged in a context in which one of the parties is a sick and vulnerable person. Thus, he stresses that the tension between patient status and consumer status has a long history of social nature[18].

The potential role of patients as consumers began to grow in the thirties of the twentieth century, in response to rising healthcare costs in the United States. In fact, since the 60s of the last century, the patients' rights have been recognized due to the pressure of the consumer associations that have caused the prevalent medical paternalism. The consumerist vision gained additional power even in the 1980s, when public policies embraced market dynamics to reduce and rationalize medical spending. Since then, talking about consumer rights in the United States has a connotation of autonomy, as opposed to the term "patient" more related to classical paternalism [7].

This current of consumption, if we are allowed to use the Anglicanism given, of health services, which led to a rich doctrinal debate [17], began in the United States for reasons that were exactly contrary to the assumptions. In fact, the legal consideration of the patient as a consumer is

used as a tuitive tool that allows the correction of the extraordinary inequalities existing in the benefit relations in the respective country. In this way, consumer law is understood as an avant-garde instrument of autonomy and patient rights. In the same sense, Kapp directly links the state of the consumer with the patient's autonomy through the main manifestations: informed consent and informed choice, both institutions belonging to the category of individual non-interference rights that inspire, from the founding fathers, the American constitutionalism [10]. Kapp concludes that” however, the consumer-driven health care paradigm should not be undercut, certainly not at this early stage, by arguments predicated on the incompetence of Americans to fend for themselves adequately in terms of choosing among various health plans offered within a competitive marketplace environment. Autonomy is a privileged moral value in our society, as reflected in the health care context by the informed consent doctrine pertaining to individual medical decisions. This moral value and its legal embodiment should be fully respected and applied in the realm of decisions about the details and permutations of one’s health plan. To honor autonomous informed consent in one context but not the other would be both inconsistent and foolish” [10].

Indeed, the patient can rely, in addition to the specific rights provided in the legislation in the field of health, those established generically in the legislation on consumer protection. This approach was particularly welcomed in countries where, paradoxically, it proved to be the power of the private healthcare system that forced the patient's status as a legal consumer to be forgotten.

CONCLUSIONS

The doctor-patient relationship is of fundamental importance in the process of initiating, following and completing the treatment of a patient. In order to obtain the patient's informed consent, the doctor, without forgetting his role, will have to explain to the patient the illness he suffers, adapting his language to the patient's meaning. The physician's knowledge should be used rationally to find the appropriate solution to the patient's condition and condition. The relationship models in which patients are involved in decision making aim to lead to better clinical outcomes. The training of future doctors must take these aspects into account in order to be prepared for the delicate challenges and situations in which they may find themselves in the future.

There are theorists in medicine and thinkers without clinical activity that defend radical autonomy as the only option for adults in a democratic society. But in the daily practice of clinics and hospitals there are many factors involved in the clinical relationship (cultural level, attitude and character of the patient, more rigid personality or more doctor's dialogue, increasing intervention of other health professionals, conditions imposed by "third parties": family, judge, administration, insurance companies, availability of resources and time).

Every day, the doctor and the patient dialogue, conditioned by all these factors. During this dialogue, the doctor, with his qualities and weaknesses (professional and personal), moves between the intention to help the patient and the conviction to respect the patient as an adult subject with full rights. Achieving a balance between the two poles, in each case depends on their degree of training and their criteria (for a rigorous management of biological facts, of course, but also for the recognition of personal values). Sometimes, the doctor secretly wants to spend those times when the patient could be guided as a child; then things were definitely simpler. But the patient's childhood is over, after many centuries. It ended abruptly just a few decades ago. And sometimes it is not easy for the sick person to assume the new power. It is often difficult for the doctor to accept this recent loss of power. But it is never easy or comfortable to be an adult. In any case, it must be emphasized that this conception of the patient's status as a consumer opens up in the different legal systems, not as a synonym for the economic privatization of the care relationship, but rather as a legal instrument

of empowerment in the service of the patient. This, logically, implies a radical change in the ancestral way of understanding the clinical relationship, once it has been affected by the medical, fiduciary and beneficiary paternalism.

REFERENCES

- [1] Annas, George, 1998, *Some Choice: Law, Medicine and Market*, New York and Oxford, Oxford University Press, *Journal of Contemporary Health Law & Policy*, volume 15, issue, 2, p.22
- [2] Beato Espejo, Manuel, 1996, *Derechos de los usuarios del sistema sanitario a los diez años de la aprobación de la Ley General de Sanidad*, *Revista de administración pública*, Madrid : Centro de Estudios Políticos y Constitucionales N° 141, 1996, págs. 25-60, ISSN 0034-7639
- [3] Berlinger, Norman, 2004, *Patient trust: trust remains fundamental to the ethical practice of medicine even in the age of the patient as consumer*, *Minnesota Medicine*, Volume 87(6), p. 32-34
- [4] Campbell A. V. , 1990, *The patient as consumer. The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, Volume 40(333), 131–132.
- [5] Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5,
- [6] Camara Lapuente, Sergio, 2015, *La codificación del derecho de consumo: refundación o refundición?*, *Revista de Derecho Civil*, Universidad de la Rioja, volume II, num.1, p.105.151, ISSN 2341-2216
- [7] Hall, Mark A., 2008, *The Legal and Historical Foundations of Patients as Medical Consumers*, *Georgetown Law Journal*, Wake Forest University, Paper nr.1090618, p.586
- [8] Hall, Mark A. and Schneider, Carl E., 2008, " *Patients as Consumers? Courts, Contracts, and the New Medical Marketplace*", *Michigan Law Review*, Volume 106, Issue 4, p. 643-689;
- [9] Hartzband, Pamela și Groopman, Jerome, 2011, *The New Language of Medicine* , *New England Journal of Medicine*, Volume 365, No. 15, p. 1372
- [10] Kapp, Marshall B., 2006, *Patient Autonomy in the Age of Consumer-Driven Health Care*», *Journal of Health & Biomedical Law* , Vol. 1, n.º 1, pp. 1-31.
- [11] Krugman, Paul, 2011, *Patients are not consumers* , *Today's Paper* April 22, *The New York Times*, page.23
- [12] Lazaro, Jose and Gracia Guillen, Diego, 2006, *La relacion medico-enfermo a traves de la historia*, *Anuario del Sistema Sanitario de Navarra*, vol29, suplemente 3, p.7-17
- [13] Meil, Augusta and Ericson, Gianna, 2012, "The trouble of treating patients as consumers, *Digital article in consumers section*, *Harvard Business Review*, 9.01.2012 (available at <https://hbr.org/2012/01/the-trouble-with-treating-pati>)
- [14] Plastow, Michael. (2010). *The Intrusion of the Discourse of Economics Into the Clinical Space I: From Patient to Consumer*. *Australasian psychiatry : bulletin of Royal Australian and New Zealand College of Psychiatrists*. Volume, 18. p.298-302.
- [15] Priego-Alvarez, Herberto, 1997, *Consumismo Sanitario versus. Consumerismo en salud*, *Hitos de Ciencias Económico-Administrativas*, nr. 5, pp. 31-37;
- [16] Priego-Álvarez, Herberto, 1997, *Consumo de salud: la perspectiva del consumidor de salud*, *Hitos de Ciencias Económico Administrativas* Nr. 7, 1997, pp. 05.12.
- [17] Robinson, James C., 2004, «*Reinvention of Health Insurance in the Consumer Era*», *Journal of American Medical Association*, n.º 291, p. 1880-1886
- [18] Tomes, Nancy, and Stevens Rosemary, A., 2006, *Patients or Health Care Consumers? Why the History of Contested Terms Matters*, *History and Health Policy in the United States*, Rutgers University Press, New Brunswick, p. 96 și 97.
- [19] Tomillo Urbina, Jorge, 2010, *Medicina y Derecho: los orígenes de la juridificación de la prestación de servicios médicos*, *Revista de administración sanitaria siglo XXI*, ISSN 1696-1641, Vol. 8, N.º. 1, p. 169-18

UNDER- FUNDING OF THE HEALTH SECTOR AND ITS EFFECTS. ROMANIA IN EUROPEAN CONTEXT

Iuliana- Claudia MIHALACHE

Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Carol I Boulevard, no. 11, 700506 Iași, Romania
mihalacheclaudia22@yahoo.com

Abstract. *The financing of health is a topic of general interest, from each of us, who contribute to the financing of this sector, through the compulsory payment of health insurance, to the most developed states, which face difficulties in financially supporting the care of the state population health. The effects of the under-funding of the health sector are manifold. Political and economic instability contributed to a low percentage of GDP allocated to health, among the lowest of the EU member states. When we talk about the under-funding of the health sector in Romania, we refer to the percentage of GDP allocated to this sector comparing, from this point of view, the member states of the U.E. Under-funding is not the only problem facing our country in this segment, but, together with the inefficient management of the existing financial resources, represent the main difficulties of the Romanian healthcare system. The insufficient financial resources for the health care of the population of Romania are reflected on the state of health, generating effects with an impact on the national economy. The present study aims to analyze the main effects of the under-financing of the health sector, respectively (1) Direct payments or "out of the patient's pocket", (2) The low number of medical professionals, (3) Inequalities in the coverage of the population with the basic health services, (4) Inequalities in accessing health services. The research methodology combines qualitative research, respectively the revision of the specialized literature, with the quantitative one; the data needed for the quantitative research were collected from official sources, respectively www.ec.europa.eu.*

Key words: *health sector, economy, underfunding effects, Romania*

JEL classification: A12, H51, I15, P43

INTRODUCTION

The financing of a health system refers to how the financial resources necessary for the activity of the sector are collected, as well as to how these funds are distributed and then used. The type of financing combined with the type of organization of the health system, determines the categories of people who have access to health care, the cost of these care, the productive efficiency and last but not least the quality of the services offered to the population. To finance any health system, it is necessary to collect the financial resources from the population to be able to contact the providers of medical services, to offer them later to the persons who have contributed. The main objective of the systems is to distribute the costs of the medical services between the people with diseases and the healthy persons, according to the resources of each one and according to the resources available to the state. The total health care expenses should be approximately equal to the population's contributions, given that not all persons contributing to the system need medical care. However, health care costs have increased in recent years at rates that exceed income growth, this difference is seen by many analysts and policymakers as a prominent problem for many nations. The causes arise, on the one hand, from the unhealthy lifestyle of some people and, on the other hand, from the lack of investment in prevention. The essential factor in this regard is represented by the low incomes at the national level, which do not allow the improvement of the lifestyle of each individual and also do not allow the investment in a quality health system and able to cover all the demands in this regard.

The effects of the under-financing of the health sector are manifold. Political and economic instability contributed to a low level of health financing, with Romania spending below a third of

the EU average, among the lowest level among the Member States. Also, the share of GDP dedicated to health is low and significantly below the EU average. However, public funding is the main source of income in the health field, and "out-of-pocket payments" or direct payments are the second sources of funding.

LITERATURE REVIEW

The financing of the health sector, respectively its efficiency, has proved to be an important topic since the 1970s when numerous researches began to emphasize the need for financial support for the health of the population. Among the authors who have studied the concept, as well as the importance of financing health services, from 1970 to 1990, are Kleiman (1974), Newhouse (1977, 1987), Culyer and Jonsson (1986), Donaldson and Dunlop (1986), Parkin et al. (1987), Culyer (1989), Milne and Molana (1991), Getzen and Poullier (1991), Gerdtham and Jonsson (1991), Hitiris and Posnett (1992), who demonstrated the existence of a positive correlation between the efficiency of public spending and health and population health, in most OECD countries; thus, an increased financing of this sector and the increase of its efficiency support the general health of the population. More recent research has also focused on assessing the importance of the correlation between the volume of public spending with health, the health of the population and the growth of GDP, respectively Murthy and Ukpolo (1994), Hansen and King (1996), Di Matteo and Di Matteo (1998), Di Matteo (2005), Gruen and Howarth (2005).

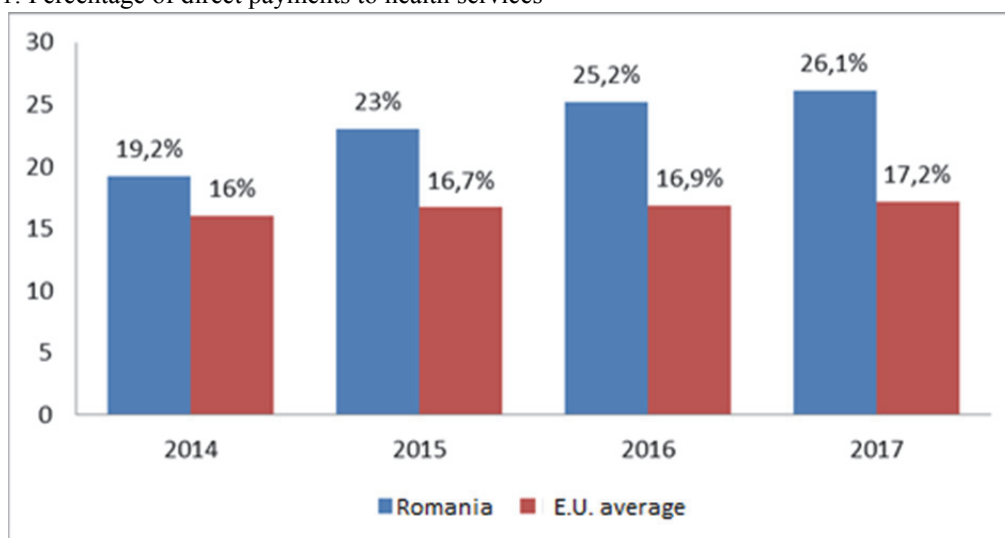
RESEARCH METHODOLOGY

The research methodology combines qualitative research with quantitative research; with the help of qualitative research, the specialized literature was revised, respectively the journals and books relevant to the field of interest of the present research. The quantitative research method was used to collect the data necessary for the analysis, respectively the percentage of direct payments to health services, the number of medical professionals existing in Romania, compared to the EU average, the evolution of the number of medical professionals in Romania, the degree of coverage of the population with health services. base, the percentage of people who did not visit a specialist doctor in 2017; the data needed for the quantitative analysis were collected from official sources, respectively www.ec.europa.eu, www.insse.ro, www.who.int.

DIRECT PAYMENTS OR "OUT OF THE PATIENT'S POCKET"

The "out of pocket" expenses represent a significant part of the total healthcare expenses and include direct payments and unofficial payments. Direct payments mean payments to private healthcare units or co-payment, existing in the health service system in Romania. Unofficial payments are considered to be widespread and substantial, but still difficult to estimate, preventing reliable calculations for evaluating the actual weight of private health spending. People with low incomes are the ones who pay the most for these services, in relation to their earnings. Cost accessibility is, according to numerous studies (Falkingham, 2004; Hotchkiss et al., 2005, Yelin, 2008; Corrieri et al., 2010; Hajizadeh and Nghiem, 2011; Poulsen, 2014), the main reason for accessing reduced healthcare services.

Fig. 1: Percentage of direct payments to health services

Source: author, based on OECD / European Union (2018), available at

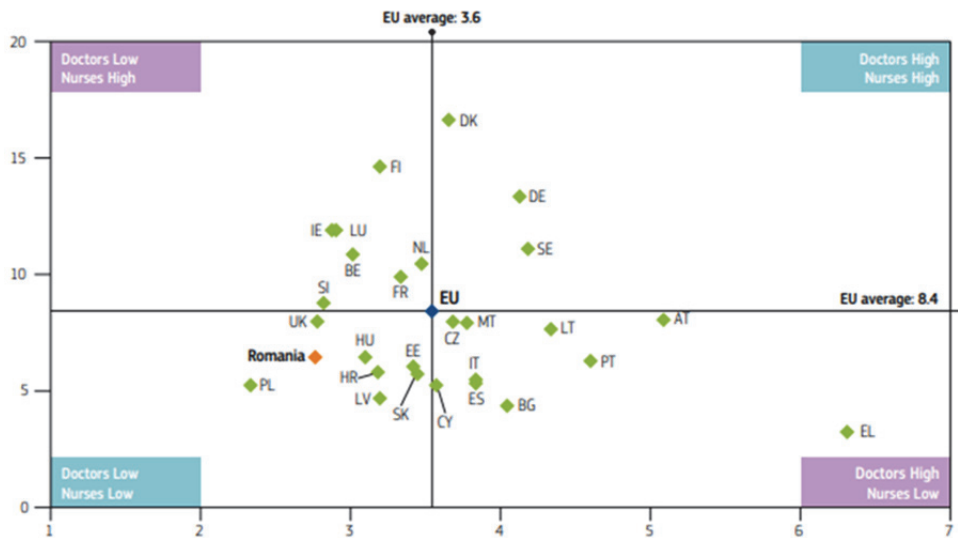
https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/2018_healthatglance_rep_en.pdf

Compared to the EU average, in Romania, direct payments to healthcare providers are increasing and constantly increasing. For 2017, the difference between Romania and the EU average is 8.9 percentage points (Figure no. 1), a significant and marked difference with the passage of years. If for the U.E. the difference in this regard between 2016 and 2017 is 0.3 percent, for Romania the difference means 0.9 percent, a significant increase.

LOW NUMBER OF HEALTHCARE PROFESSIONALS

Human resources generally decide to migrate temporarily or permanently to more economically developed countries, where they have the opportunity to evolve professionally in a developed environment and receive a salary remuneration as expected. Also, the migration takes place on the territory of the country, from the rural to the urban environment, a phenomenon that has grown in Romania, the rural environment facing an acute lack of medical staff. The phenomenon of migration has grown and is impossible to stop, but with the support of the authorities, there would be the possibility of diminishing it. Health workers directly improve the quality of life of the population, which can contribute to the economic prosperity of a country. The essential aspect that affects the countries in the crisis of medical professionals is that the health workers are different from the other skilled workers in that they keep people alive and ensure the well-being of communities and nations. The national economy, by sub-financing this sector, has a decisive role in the decision of human resources to leave the national system of health services. The human resources in the health services system are the key element in the development of a prosperous and balanced society, and the professional training and the maintenance of the medical professionals in this sector has direct effects on each member of the community.

Fig. 2: The number of healthcare professionals in Romania, compared to the EU average, 2016

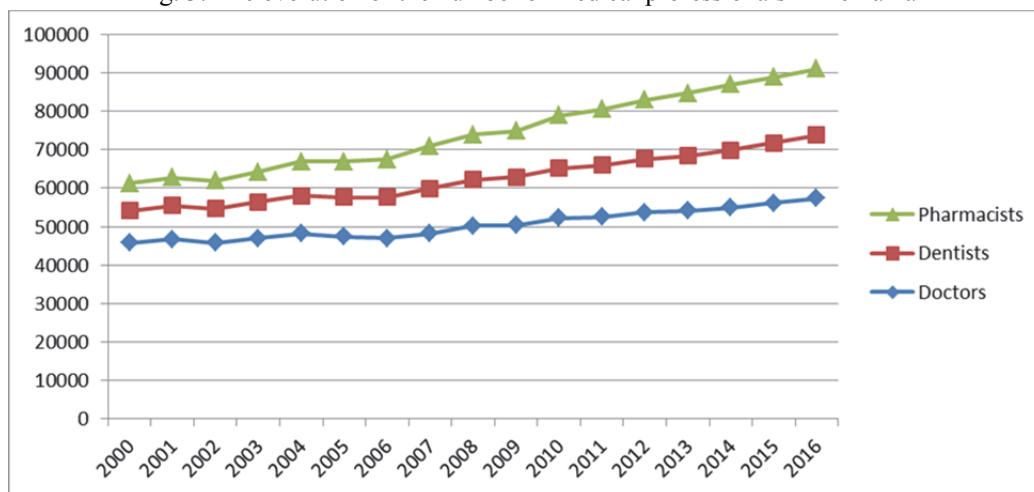

Source: author, based on data available at

https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_romania_romanian.pdf

The number of doctors and nurses is relatively low compared to the EU averages: 2.8 doctors per 1000 inhabitants, compared to 3.5 in the US, and 6.4 nurses per 1000 inhabitants compared to 8.4 in the EU. (Figure no. 2). This is despite the steadily increasing number of medical school graduates and efforts to increase the number of medical graduates after the decline from 2010 to 2013. Two factors contributing to these low numbers, compared to needs population in Romania: high rates of health workers who have migrated in the last decade (and, in particular, after joining the EU in 2007) and the different level of remuneration in the public sector compared to the private sector. Based on the fact that an increasing number of medical professionals choose to practice in other countries, one of the most heated debates in the public space in Romania concerns the shortage of medical staff in hospitals. However, their number is still low compared to other EU member states. and with the needs of the population of our country.

Fig. 3: The evolution of the number of medical professionals in Romania

Source: author, based on data available at Insse (2006, 2009, 2017)

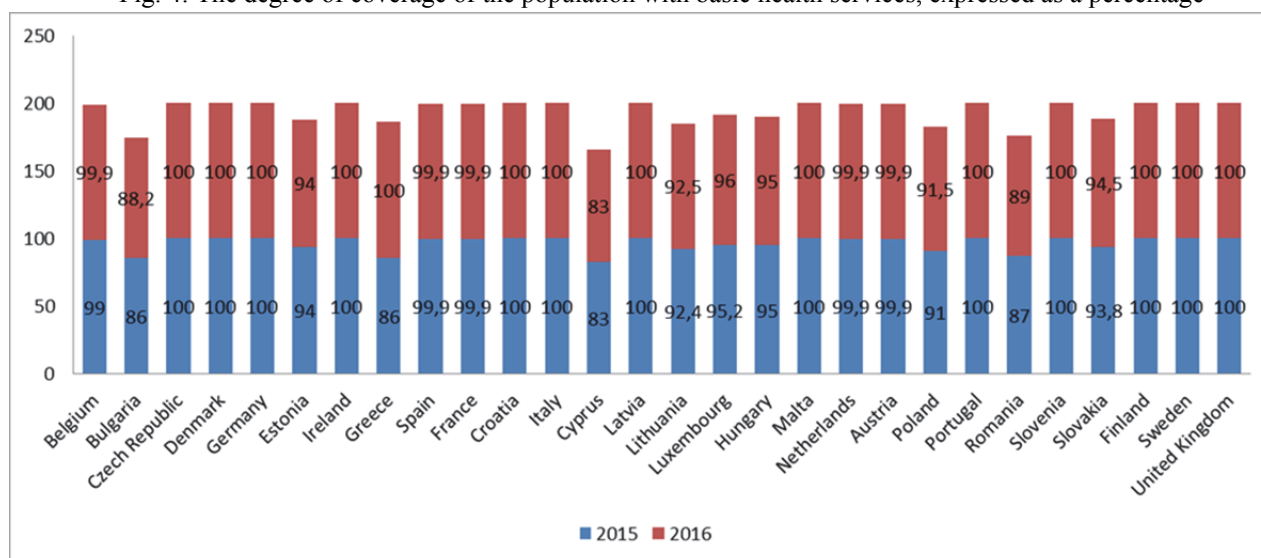
The number of doctors, dentists, and pharmacists in Romania has increased from 2000 to the present (Figure no. 3). It should be noted that this growth was not uniform across the developing

regions of the country, which accentuated the gap between developed and least developed regions, as well as between urban and rural areas, faithfully reflecting existing economic inequalities. For example, in 2000 there was a difference of 1,923 doctors between the North-West and South-Muntenia regions (5,882 doctors in the North-West region, compared to 3,959 doctors in the South-Muntenia region). In recent years, the difference has increased significantly in favor of the North-West region, reaching 2016 in 3,079 doctors (7,769 doctors in the North-West region compared to 4,690 doctors in the South-Muntenia region). Regarding the number of doctors, at national level, it increased from 45,786 doctors in 2000 to 57,304 in 2016; also, the number of dental doctors registered an increase with 8,135, in the year 2000 in the Romanian health system activating a no. of 8,307 dentists, compared to 16,442 in 2016; the number of pharmacists also increased by 9,991 between 2000 and 2016.

INEQUALITIES IN POPULATION COVERAGE WITH BASIC HEALTH SERVICES

The basic health services mean the package of medical services provided in the specialized ambulatory medical care for the clinical specialties, respectively the medical care that the insured population with the social health insurance can benefit. The package of basic health services is established according to the existing health policies at European Union level, the existing national and global disease index (for example, the increasing number of people suffering from type II diabetes determines the financing prevention programs, medication, and free specialist consultations), as well as according to the needs of the population. The public health system needs to cover as much as possible the coverage of the population with basic health services, this aspect leading to maintaining a balanced state of health, to keeping the diseases under control, and to the prevention, which is more less expensive compared to treatment. Health services that are not part of the services considered to be basic, will be purchased through direct payment, co-payment or private health insurance.

Fig. 4: The degree of coverage of the population with basic health services, expressed as a percentage

Source: author, based on data available at WHO (2017),

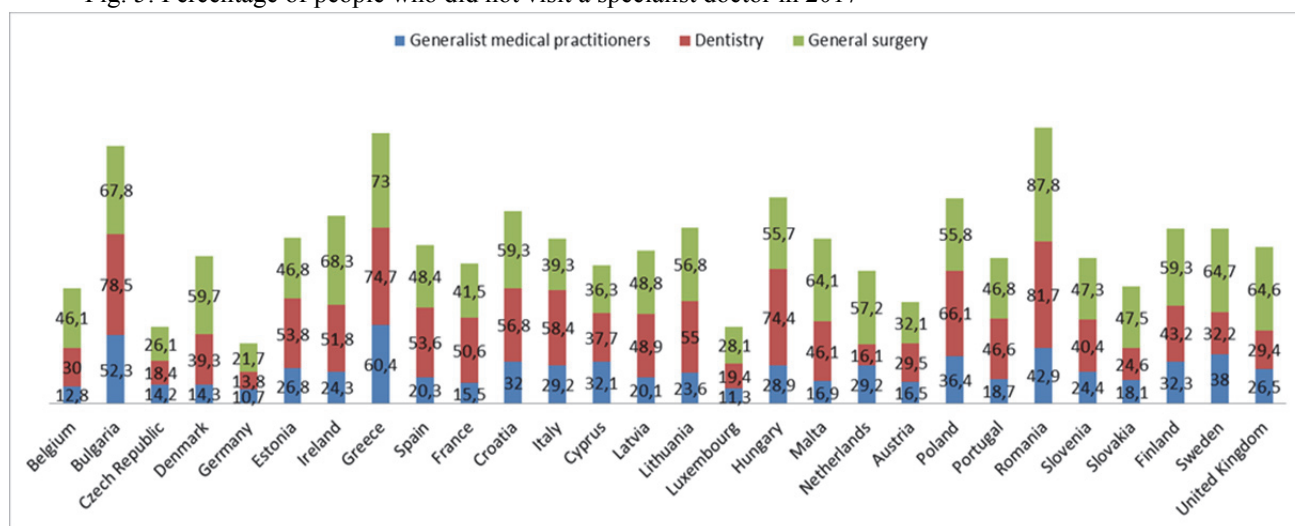
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/255336/9789241565486-eng.pdf;jsessionid=058CE36722415638E3BE6D44EEF22BB3?sequence=1>

The degree of coverage of the population with basic health services ranks Romania in the last places (Figure no. 4), with 89% in 2017, followed by Bulgaria, with 88.2%, and Cyprus, with a percentage of 83%. The analysis shows that developed countries have the power to cover 100% of the population with basic health services. This is important, given that it can lead to improved population access to health care and thus to a reduction in the national disease index.

INEQUALITIES IN ACCESSING HEALTH SERVICES

In the European context, regarding the living conditions of the population, our country occupies the last places, signifying inadequate living conditions and, especially in rural areas, as well as difficulties in accessing public institutions in these areas. According to the European Commission (2017), in Romania, there is a big problem related to access to health services, especially for the poor, which is about 20% of the population. This gap is particularly high in the treatment of chronic diseases because 42% of poor people, who say they have a chronic disease, do not access the health system, compared with 17% of people with a good financial situation. The analysis, which assumes that the need for care for people with chronic diseases is similar among the wealthy and the poor in the population, estimates that an alarming 85% of the poor who need health care do not benefit from it. (European Commission, 2017, pp. 10-15). The real gap is even greater because most poor people with chronic illnesses do not realize the need for medical care. The existence of inequality in accessing this system is universal and inevitable, but it can be reduced by involving decision-makers in this regard. Inequalities amplify the tendency towards poverty, as well-being has a direct impact on education, health and the social environment, which is often the result of their attainment. In Romanian society, economic resources are the main cause of inequality in accessing health services; economic prosperity influences lifestyle, health, longevity, emotional well-being and generates different social stratifications. Access to health care is important for everyone, especially vulnerable groups, who face difficulties in this regard.

Fig. 5: Percentage of people who did not visit a specialist doctor in 2017

Source: author, based on data available at <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>

The percentage of people who did not visit a specialist doctor in 2017 is high. The reason why these sectors of the medical system were not accessed was not the lack of necessity but, most often, the lack of possibilities. It is known that people require routine dental consultation every 6 months, and the

fact that 81.7% of the population of Romania did not access this type of consultation (Figure no. 5), is certainly due to the lack of financial resources. Romania is in the first place in the reduced access of the specialty of general surgery, in the second place as regards the lack of access to the dental offices and in the third-place regarding the non-access of general medical practice. The reasons why the population of Romania does not access the general health services frequently are represented by the lack of financial resources, on the one hand, and, on the other hand, by the lack of sanitary units and medical staff in the rural area, which makes difficult access to the health care system.

CONCLUSIONS

The factors that determine the underfunding of health services are the ones that lead to the over-demand of these services. Thus, the precarious state of the economy that determines a low percentage of the GDP allocated to the health sector will perpetuate, due to the fact that the health status of the population, together with the labor force, will be diminished; at the same time, the need for free and/or compensated medicines will increase, as well as the cases of retirement due to health reasons. The costs of these services have increased due to the inability of the state to finance the volume of requests of the population, which means that the health status of the population has decreased while the capacity of the state to finance this system has decreased and at the same time with the increase of the price of the health services.

For the right to health care to materialize in equity, quality and accessibility, the choice of the financing system, as well as the reimbursement and payment mechanisms bring important determinants, such as (1) the collection of financial resources, (2) the management with transparency and efficiency of the available resources, (3) establishing the population's health as a priority, (4) developing prevention programs for certain diseases, etc. Thus, financial mechanisms are required to promote cost-effective healthcare. It is necessary that the financing of the health system be effective through the capacity of managing the existing funds, so as to ensure the coverage of the requests of the patients, the increase of the safety and the quality of the care process, the acquisition of progressive technologies, the diminution of the existing disparities in accessing these services.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Corrieri, Sandro; Heider, Dirk; Matschinger, Herbert; Lehnert, Thomas; Raum, Elke; König, Hans-Helmut, (2010), Income, education and gender-related inequalities in out-of-pocket health-care payments for 65+ patients- a systematic review, *International Journal for Equity in Health*, Vol. 9 (20), pp. 1 – 11
- [2] Culyer, Anthony, John, (1989), The normative economics of health care finance and provision, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol 5(1), pp. 34 – 58
- Culyer, Tony; Jonsson, Bengt, (1986), *Public and Private Health Care Services: Complementarities and Conflicts*, Basil Blackwell, Oxford
- [3] Di Matteo, Livio, (2005), The macro determinants of health expenditures in the United States and Canada: assessing the impact of income, age distribution and time, *Health Policy*, Vol. 71, pp. 23 – 42
- [4] Di Matteo, Livio; Di Matteo, Rosanna, (1998), Evidence on the determinants of Canadian provincial health expenditures 1965 – 1991, *Journal of Health Economics*, Vol. 17 (2), pp. 211 – 228
- [5] Donaldson, Dayl, S.; Dunlop, David, W., (1986), Financing Health Services in Developing Countries, *Social Science & Medicine*, Vol. 22(3), pp. 313 – 314
- [6] European Commission, (2017), *The country report of Romania in 2017*, online, available at <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-romania-ro.pdf>, accessed 19.09.2019
- [7] Falkingham, Jane, (2004), Poverty, out-of-pocket payments and access to health care: evidence from Tajikistan, *Social Science & Medicine*, Vol. 58, pp. 247 – 258

- [8] Getzen, Tom, E.; Poullier, Jean- Pierre, (1991), An income- weighted international average for comparative analysis of health expenditures, *International Journal of Health Planning and Management*, Vol. 6(1), pp. 3 – 22
- [9] Gerdtham, Ulf, G.; Jönsson, Bengt, (1991), Price and quantity in international comparisons of health care expenditure, *Applied Economics*, Vol. 23, pp. 1519 – 1528
- [10] Gruen, Reinhold; Howarth, Anne, (2005), *Financial Management in Health Services*, Open University Press, USA
- [11] Hajizadeh, Mohammad; Nghiem, Hong Son, (2011), Out-of-pocket expenditures for hospital care in Iran: who is at risk of incurring catastrophic payments?, *International Journal of Health Care Finance and Economics*, Vol. (11), pp. 267 – 285
- [12] Hansen, Paul; King, Alan, (1996), The determinants of health care expenditure: a cointegration approach, *Journal Of Health Economics*, Vol. 15(1), pp. 127 – 137
- [13] Hitiris, Theo; Posnett, John, (1992), The determinants and effects of health expenditure in developed countries, *Journal of Health Economics*, Vol. 11(2), pp. 173 – 181
- [14] Hotchkiss, David, Richards; Hutchinson, Paul, Lawrence; Malaj, Altin; Berruti, Andres, Alejandro, (2005), Out-of-pocket payments and utilization of health care services in Albania: Evidence from three districts, *Health Policy*, Vol. 75, pp. 18 – 39
- [15] Insse (2006), online, available at http://www.insse.ro/cms/files/Anuar%20arhive/serii%20de%20date/2006/ASR_2006.pdf, accessed 11.09.2019
- [16] Insse (2009), online, available at http://www.insse.ro/cms/files/Anuar%20arhive/serii%20de%20date/2009/pdf/ASR_2009_Romana.pdf, accessed 11.09.2019
- [17] Insse (2017), online, available at http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/anuarul_statistic_al_romaniei_carte_ro.pdf, accessed 11.09.2019
- [18] Kleiman, Ephraim, (1974), The determinants of national outlays on health, în Perlman Mark (ed.), *The Economics of Health and Medical Care*, pp. 66 – 88, Macmillan, London
- [19] Milne, Robin; Molana, Hassan, (1991), On the effect of income and relative price on the demand for health care: EC evidence, *Applied Economics*, Vol. 23, pp. 1221 – 1226
- [20] Murthy, Vasudeva, N., R.; Ukpolo, Victor, (1994), Aggregate health care expenditure in United States: evidence from cointegration tests, *Applied Economics*, Vol. 26, pp. 797 – 802
- [21] Newhouse, Joseph, P., (1977), Medical- care expenditure: a cross national survey, *The Journal of Human Resources*, Vol. 12(1), pp. 115 – 125
- [22] Newhouse, Joseph, P., (1987), Cross- national differences in health spending: what do they mean?, *Journal of Health Economics*, Vol. 6(2), pp. 159 – 162
- [23] OECD/ European Union, (2018), *Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle*, OECD Publishing, Paris, online, available at https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/2018_healthatglance_rep_en.pdf, accessed 20.09.2019
- [24] Parkin, David; McGuire, Alistar; Yule, Brian, (1987), Aggregate health care expenditures and national income: is health care a luxury good?, *Journal of Health Economics*, Vol. 6(2), pp. 109 – 127
- [25] Poulsen, Camilla, Aavang, (2014), Introducing out-of-pocket payment for General Practice in Denmark: Feasibility and support, *Health Policy*, Vol. 1, pp. 1 – 8
- [26] Yelin, Edward, (2008), Out-of-Pocket Payments in Arthritis: Spur to Prudent Purchasing or Red Herring?, *Arthritis and Rheumatism, American College of Rheumatology*, Vol. 58(8), pp. 2225 – 2227
- [27] World Health Organization, (2017), online, available at <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/255336/9789241565486-eng.pdf;jsessionid=058CE36722415638E3BE6D44EEF22BB3?sequence=1>, accessed 11.09.2019
- [28] www.ec.europa.eu, accessed 11.09.2019

THE INFLUENCE OF HEALTH POLICIES ON HUMAN RESOURCES IN THE FIELD OF CARDIOVASCULAR MEDICINE

Mihaela TOMAZIU- TODOSIA

Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Carol I Boulevard, no. 11, 700506 Iași, Romania

mihaela.tomaziu@gmail.com

Abstract. *Over the past decade, researchers and clinicians have become more aware of trends in morbidity and mortality among people with cardiovascular disease. Also, cardiovascular complications are now the most common cause of death. The importance of carrying out this study is based on the fact that cardiovascular disease is the leading cause of death worldwide; approximately 17.5 million people died of cardiovascular disease in 2005, accounting for 30% of all global deaths, and 80% of these deaths occurred in low and middle-income countries. The World Health Organization (2008) has warned that by 2025 approximately 20 million people will die of these conditions. In this context, human resources in this sector are indispensable to diminish this condition. This article aims at carrying out an analysis of the medical cadres in the field of cardiovascular medicine in Romania, as well as highlighting the importance of health policies on this issue. Taking into account the increase in cardiovascular diseases and the importance of diminishing this phenomenon, research is increasingly focusing on health policy in this field. Health policy in cardiovascular medicine is a key issue in reducing mortality rates but also in supporting the health of the population.*

Key words: *health policies, cardiovascular medicine, development*

JEL classification: A12, I10, I18, O15

INTRODUCTION

Health policy is a set of priorities and directions of development in the field of health, which aim at strengthening the health of the population, achieving adequate living standards and creating optimal conditions for the maximum realization of the health potential of each person throughout the life; these objectives are valid for all countries in general, and each country, depending on its degree of development, will implement them.

The field of public policy research is a border area between several fundamental sciences, such as political science, sociological economy, social psychology. Public policy science is a relatively recent discipline, which first appeared in North America and later in Europe. At least at the beginning of the European integration process, health policy was of secondary importance. Public policies include measures that affect the aspects that make up the social context.

Health policies are developed based on economic and governmental conditions but also based on organizational ideologies and interests, which may concern the survival and expansion of certain health units or institutions. This current trend requires a reconsideration of economic policies and differences regarding the control and impact of health services. Particular interest should be given to the correction of certain characteristics that perpetuate the exclusion of rights of defined groups such as persons with disabilities, abandoned children, ethnic minorities. The implementation of public policies will be regarded as a triple process: political, managerial and administrative. The implementation of public policies cannot be done without understanding the notion of administrative capacity, without which we cannot talk about the efficient functioning of the state institutions.

LITERATURE REVIEW

Public health policies, according to Anderson (2003), Brownson et al. (2009), are defined as laws, regulations and judicial decrees in the field of health, with the role of promoting, supporting

and facilitating access to a balanced state of health of the population. Health policies in the field of cardiovascular medicine took shape around the 1950s when, following World War I, a variety of structures and organizations were created to rebuild the destroyed economies and set up the basic services needed by humans. In all developing regions, infant mortality from cardiovascular causes in the 1950s exceeded 125 per 1,000 live births, and rates in Africa and Asia exceeded 180. Thus, measures were taken to reduce mortality and support the condition. population health. In this regard, medical care, as well as certain general rules, namely the beginning of health policies in this field, have been an integral part of the effort to reduce infant mortality in that period. (Greenberg, H.; Raymond, S.; Leeder, S., 2005, pp. 5 – 35).

According to Kesteloot et al. (2006), the decrease in cardiovascular mortality in European and North American countries followed two phases: the first phase occurred between 1970 and 1990, and is due to measures based on the control of population risk factors, measures initiated from changes in smoking policies, the substitution of vegetable oils for animal fats and the promotion of physical activity. The second phase occurred in the 1990s and is attributed to better management of risk factors for acute cardiovascular disease, as well as the long-term use of evidence-based medication and specialized procedures. One of the conclusions of the article was that the financing and good management of health policies, human resources within public health care, as well as the strengthening of the capacities of the public health system are essential aspects in reducing the mortality rate. Edelman (1985) asserted, since 1985, that health policies are developed based on economic and governmental conditions, but also based on organizational ideologies and interests, which may concern the survival and expansion of certain health units or institutions. This current trend, which refers to the development of health policies, requires careful and contemplative reconsideration of economic policies and differences regarding the control and impact of health services. Authors such as Giffin (1994), Homer (2002), Kaufman and Jing (2002) have also studied these issues.

Twaddle (1996) considers, based on well-grounded theory, that the implementation of health policies is the basis of the evolution of states, an aspect also supported by Graig (1999), Waitzkin et al. (2005). The global concern for the reduction of serious health problems has always existed and persists, and the conclusion is that health policies have a beneficial role on the population, on efficient and equitable health care, an aspect argued by Anderson (1989), Roemer (1993). The consequences of these issues directly influence the development of national health policies, and the achievement of public health goals seems to be one of the most critical, according to Saltman's (2003) studies. The adequacy of health policies is often based on the availability of financial resources, the ability of citizens to pay out-of-pocket expenses, or by assessing actual or potential discrepancies resulting from implementation, according to Giffin (1994), Fiedler and Wright (2003), Blumenthal and Hsiao (2005), De Groote, De Paepe and Unger (2005).

RESEARCH METHODOLOGY

The present research combines the qualitative research method with the quantitative method; the qualitative research method refers to the revision of the specialized literature, in view of deepening the concept of health policy in general, as well as in the field of cardiovascular medicine and of the existence of health policies within the U.E. The quantitative research method, respectively the indicator method, supported the study in detailing the importance of human resources in cardiovascular medicine, by analyzing the number of doctors in this sector, as well as the number of beds available for continuous hospitalization, in cardiovascular medicine; In this regard, official websites, such as www.insse.ro, were consulted and data used to highlight the importance of human resources within this sector for Romania.

HEALTH POLICIES IN THE E.U.

By developing a European framework for health policies, it is intended to support actions aimed at increasing the health and well-being of the population by pursuing objectives of great perspective and ambition for health protection, by (1) Promoting health, preventing diseases and promoting the development of an environment conducive to a healthy lifestyle; (2) Protecting European citizens against serious cross-border threats to health under current conditions; (3) Contributing to the development of health systems in the countries of the European Union that are efficient, innovative and sustainable; (4) Facilitating the access of citizens to safer and better quality healthcare. (Egger, M.; Smith, G., D.; Altman, D., 2001, pp. 67 – 71).

The entry into force of the Lisbon Treaty in 2009 has led to an increase in the importance of health in European policies. U.E. policy in the field of health, it has the role to complement national policies and to ensure the protection of health in all the policies of the European Union. However, the European Union plays an important role in improving public health, in preventing and managing diseases, mitigating sources of danger to human health and harmonizing health strategies between the Member States. At the European level, through the development of a European framework of health policies brought together under the umbrella of the "Health 2020" strategy, we want to support actions to improve the health status. The EU has successfully implemented a comprehensive policy through the Health Strategy for Growth and its action program for 2014-2020, as well as a body of secondary legislation. The European Union does not define health policies, nor does it organize and provide health care and medical care. Instead, its actions complement national policies and support cooperation between the Member States in the field of public health. (Lisbon Treaty, available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT>).

The Union's public health policies and actions are aimed at protecting and improving the health of EU citizens, providing support for the modernization of health infrastructure and improving the efficiency of health systems to create resource reserves and to solve common challenges such as reducing substance abuse, chronic preventable diseases and the impact of increased life expectancy on health systems. Health policies contribute to the change of health status, both at the individual level and at the societal level. Furthermore, the European Union is complementing national health policies by supporting Member State governments to achieve common goals, pool resources and overcome common challenges. U.E. elaborates European norms and standards for medical products and services and provides funding for health projects throughout the Union. It is recognized that public health is not just a problem for health policy. For example, in 1997, the Treaty of Amsterdam called for all European Community policies to protect health.

HEALTH POLICIES IN THE FIELD OF CARDIOVASCULAR MEDICINE

Considering the increase in cases of cardiovascular diseases, as well as the importance of diminishing this phenomenon, research is increasingly focusing on health policy in this area. The health policy in the field of cardiovascular medicine is an essential aspect of reducing the mortality rate, but also in supporting the health of the population. Broadly speaking, public health policies, according to Anderson (2003), Brownson et al. (2009), are defined as laws, regulations and judicial decrees in the field of health, with the role of promoting, supporting and facilitating access to a balanced state of health of the population. The implementation of public health policies requires the implementation of two types of actions: monitoring and evaluation. Monitoring ensures the correspondence of the objectives set with the actions proposed for implementation, and the evaluation quantifies the results obtained from the implementation and provides the basis for the

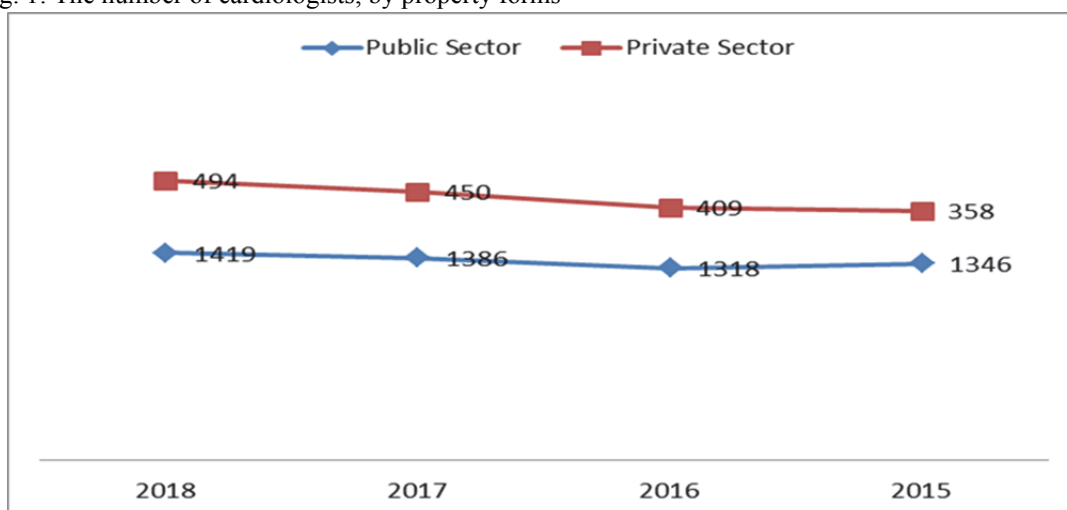
next cycle of public policies, measuring the efficiency and effectiveness of the public policy. Cardiovascular health policies need to be deepened in less developed countries, where the mortality rate due to this type of disease is higher than in developed countries.

Globally, cardiovascular disease is the leading cause of deaths. About 80% of the deaths occurred in low and middle-income countries. WHO warned that by 2025, about 20 million people will die from these conditions. Considering the increase of the cases of cardiovascular diseases, as well as the importance of diminishing this phenomenon, the research focuses more and more on the health policy in this field, an essential aspect in reducing the mortality rate, but also in supporting the health status of a population. The decision to address the provision of health services through formal political initiatives has taken place worldwide, under different socio-political and economic conditions, with different results. It is necessary to take into account the public needs and preferences regarding the structure, function, and provision of health services. Globally, cardiovascular disease is the leading cause of death. About 17.5 million people died from cardiovascular disease in 2005, accounting for 30% of all global deaths. Of these deaths, 7.6 million were caused by myocardial infarction and 5.7 million due to stroke and 4.2 million due to hypertension and other heart conditions. About 80% of these deaths occurred in low and middle-income countries.

THE IMPORTANCE OF HUMAN RESOURCES IN THE FIELD OF CARDIOVASCULAR MEDICINE

The cardiovascular domain, and implicitly, the human resources within this segment are of major importance to society, given the increasing number of cases of illnesses and deaths, as well as the main cause of cardiovascular diseases. In this respect, it is necessary for decision-makers as well as for each individual to be aware of the importance of investment in this sector, and periodic investigation of their health status. It is well known that the Romanian health services have a shortage of human resources, which are either insufficient in numbers or not properly qualified. Thus, to attract a workforce, financial resources are needed, which, efficiently managed, will motivate, train and maintain medical staff in the health unit. (Tomaziu- Todosia, Mihaela, 2019, pp. 99 - 108). The World Health Organization (2008) warned that by 2025, approximately 20 million people will die from these conditions. In this context, the human resources in this sector are indispensable to reduce this condition. Therefore, the health policy in the field of cardiovascular medicine is an essential aspect of reducing the mortality rate, but also in supporting the health of the population.

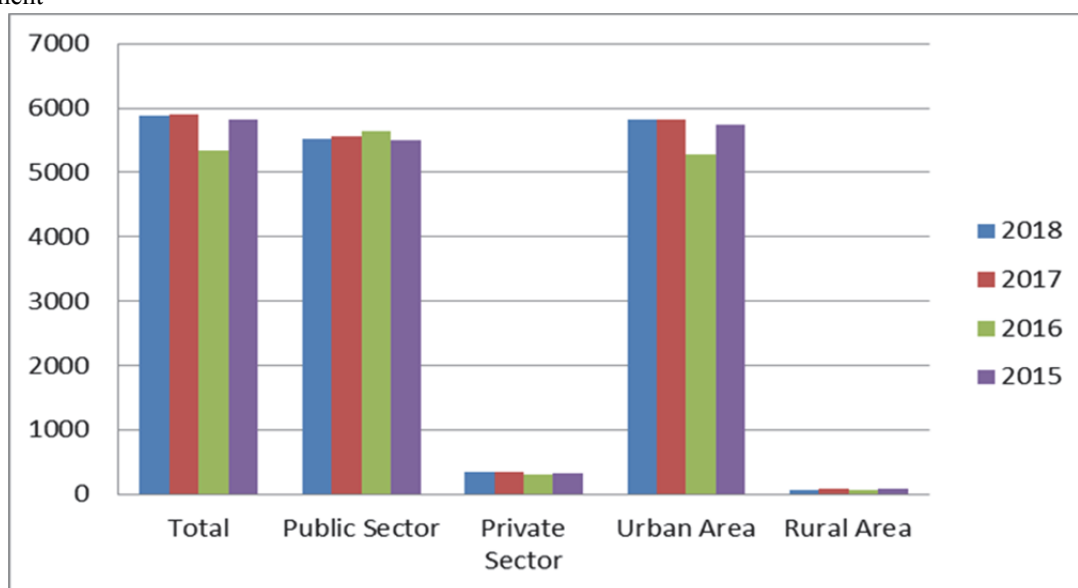
Fig. 1: The number of cardiologists, by property forms

Source: author, based on the data available at <http://www.insse.ro/cms/ro/tags/activitatea-unit%C4%83%C5%A3ilor-sanitare> (2019, 2018, 2017, 2016)

According to statistics, in terms of the number of cardiologists, this is increasing, both in the public sector and in the private sector. Thus, in the public sector of health services, there were 1419 cardiologists in 2018, 1386 doctors in 2017, 1318 in 2016 and 1346 in 2015; regarding the private sector of this field, we meet several 494 doctors in 2018, 450 in 2017, 409 in 2016 and 358 in 2015. The increase in the number of medical records in this field is not significant, taking into account increasing the number of people with cardiovascular disease at the national and global level; the disease index is constantly increasing, with cardiovascular disease being the leading cause of death globally.

Fig. 2: Number of beds for continuous hospitalization, cardiology department, by ownership and residence environment

Source: author, based on the data available at <http://www.insse.ro/cms/ro/tags/activitatea-unit%C4%83%C5%A3ilor-sanitare> (2019, 2018, 2017, 2016)

For the period analyzed, statistics show that there are major inequalities regarding the number of beds for continuous hospitalization, in the cardiology department. The number of beds for

hospitalization depends on the medical staff existing in the same specialization, as well as on the number of existing hospital units, both in the rural area and in the private sector. Thus, in 2018, in the private sector, there were 358 beds for continuous hospitalization, the cardiology department, a number that is insignificantly increasing, considering that in 2015 there were 327 beds, in 2016 there were 310 beds, and in 2017, several 341 beds for patients with this type of condition. As for the rural area, in 2018, there were 71 beds for this type of condition, in 2017 there were 91 beds, 61 beds in 2016 and 94 beds in 2015.

CONCLUSIONS

The health status of a nation correlates with multiple dimensions of quality of life: income, job, housing and utilities, equity and quality of health and education services and more. According to the definitions of the World Health Organization, adopted over the last 30 years, a man's health should not be limited only to a lack of disease, but to a state of physical, mental and social prosperity. By this modern definition, the health of the individual is closely linked to the concept of quality of life, more than ever. Starting from this vision, in the developed countries the offer of health services is successfully combined, at present, with psychological counseling or social assistance services, with services at the patient's home or efficient medico-social services, for persons with disabilities or persons with other types of medical and social problems at the same time. The policies in the health field combine, efficiently, with other types of social policy, for most adequate investment in the recovery of the human capital of the respective community. Health policies are the main means by which companies model their health activity, taking into account the operational definitions of health and the determinants of health status. Thus, health policies play an important role in terms of human resources in the cardiovascular medicine sector; the influence that health policies have in this regard has repercussions both on the national economy and on the health status of the population.

BIBLIOGRAPHY

- [1]Anderson, J., E., (2003), *Public Policymaking: An Introduction*, Wadsworth: Boston
- [2]Anderson, O., (1989), *The health services continuum in democratic states: An inquiry into solvable problems*, Ann Arbor, MI, Health Administration Press
- [3]Blumenthal, D.; Hsiao, W., (2005), Privatization and its discontents: The evolving Chinese health care system, *New England Journal of Medicine*, Vol. 353(11), pp. 1165 – 1170
- [4]Brownson, R., C.; Chiqui, J., F.; Stamatakis, K., A., Understanding Evidence-based Public Health Policy, (2009), *American Journal of Public Health*, Vol. 99(9), pp. 1576 – 1583
- [5]De Groote, T.; De Paepe, P.; Unger, P., (2005), Colombia: In vivo test of health sector privatization in the developing world, *International Journal of Health Services: Planning, Administration, Evaluation*, Vol. 55(1), pp. 125 – 141
- [6]Edelman, M., (1985), *Symbolic uses of politics*, University of Wisconsin, Urbana, IL
- [7]Egger, M.; Smith, G., D.; Altman, D., (2001), *Systematic Reviews in Health Care: Meta-Analysis in Context*, BMJ Publishing Group, UK
- [8]Fiedler, J., L.; Wright, J., B., (2003), Privatization and the allure of franchising: A Zambian feasibility study, *International Journal of Health Planning and Management*, Vol. 18(3), pp. 179 - 204
- [9]Giffin, K., (1994), Women's health and the privatization of fertility control in Brazil, *Social Science & Medicine*, Vol. 39(3), pp. 355 – 360
- [10]Graig, L., (1999), *Health of nations: An international perspective on U. S. health care reform*, (3rd ed.), Congressional Quarterly, Inc., Washington, DC
- [11]Greenberg, H.; Raymond, S.; Leeder, S., (2005), Cardiovascular Disease And Global Health: Threat And Opportunity, *Health Affairs Journal*, No. 1(2), pp. 5 – 35

- [12]Homer, C., S., (2002), Private health insurance uptake and the impact on normal birth and costs: A hypothetical model, *Australian Health Review: A Publication of the Australian Hospital Association*, Vol. 25(2), pp. 32 – 37
- [13]Kaufman, J., Jing, F., (2002), Privatisation of health services and the reproductive health of rural Chinese women, *Reproductive Health Matters*, Vol. 10(20), pp. 108 – 116
- [14]Kesteloot, H.; Sans, S.; Kromhout, D., (2006), Dynamics of cardiovascular and all-cause mortality in Western and Eastern Europe between 1970 and 2000, *European Heart Journal*, Vol. 27(1), pp. 107 – 113
- [15]Lisbon Treaty, available at <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/ro/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT>
- [16]Roemer, M., (1993), National health systems throughout the world, *Annual Review of Public Health*, Vol. 14, pp. 335 – 353
- [17]Saltman, R., B., (2003), Melting public-private boundaries in European health systems, *European Journal of Public Health*, Vol. 13(1), pp. 24 – 29
- [18]Tomaziu- Todosa, Mihaela, (2019) The Importance of Human Resources Management in the Field of the Cardiovascular Healthcare System in Romania, *Revista Economică*, 71(1), pp. 99 - 108
- [19]Twaddle, A., (1996), Health system reforms- Toward a framework for international comparisons, *Social Science and Medicine*, Vol. 43(5), pp. 637-654
- [20]Waitzkin, H.; Jasso-Aguilar, R.; Landwehr, A.; Mountain, C., (2005), Global trade, public health, and health services: Stakeholders' constructions of the key issues, *Social Science and Medicine*, Vol. 61, pp. 893 – 906
- [21]World Health Organization, (2008), World Health Statistics, WHO Press, France, pp. 36 – 47, available at https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/EN_WHS08_Full.pdf
- [11]www.insse.ro

THE NEED TO PROMOTE GREEN PROCUREMENT IN THE CONTEXT OF DEVELOPING SUSTAINABLE PARTNERSHIPS

Alina CODREANU

*Academy of Economic Studies of Moldova, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, no.61,
Chișinău, Republic of Moldova, tel. (+373) 22402880, codreanu.alina@ase.md*

Abstract. *The purpose of the study proposed in this article is to highlight the need, but also the impact of green procurement by promoting them. Sustainable procurement is a process by which organizations meet their needs for services, works and utilities in a way that demonstrates the value of money for the whole life in terms of benefits generated not only for the organization but also for society and economy, in parallel with minimizing the effects on the environment. The environmental aspect of sustainability is essential in the field of public procurement. However, environmental protection, through public procurement, is a little studied phenomenon in Moldova. Thus, it is necessary to study and analyze deeply the national and community framework regarding the possibility for public institutions to consider environmental issues in public procurement and to deliver results related to sustainable development, from the perspective of environmental protection. Also relevant is the fact that, despite the legal possibility existing in the national law on public procurement, in order to integrate the environmental protection requirements, in the specification, a number of issues limit the effective application of green procurement. A specific regulation is required to impose a "greening" of public procurement. Major obstacles to the effective application of green public procurement include the elaboration of relevant legislation in too broad terms, giving contracting authorities a wide discretion to act or not to act.*

Key words: green public procurement, sustainability, environmental effects, the national regulatory framework.

Jel Clasification: K32, K39, H23, Q01

INTRODUCTION

Public procurement in the Republic of Moldova has a relatively short history, taking into account that the first law on public procurement dates from 1997. In June 2016, the Republic of Moldova ratified the World Trade Organization Public Procurement Agreement, and this, in parallel with the Public Procurement Agreement. Association Moldova-EU, implies taking all measures by our state to liberalize trade and develop public procurement system in accordance with international best practices [1, p. 3].

We should mention that the Public Procurement Agency is the specialized authority, subordinated to the Ministry of Finance, it has as fundamental role the formulation, at the level of conception, and the implementation of the policy in the field of public procurement, including regarding the ecological procurement. The implementation of green / sustainable procurement represents an action set out expressly in the Agency's Action Plan, which denotes the interest of the state institutions for this subject.

For many years, national contracting authorities have not considered the value and importance of sustainable public procurement. However, global development, with a strong commitment to sustainable development, has had an effect in the Republic of Moldova as well. Thus, the first step towards implementing sustainable development through the use of public procurement, as a powerful tool, was realized within the EU funded project "Greening Economies in the Eastern Neighborhood" (EaP GREEN) between 2015-2017 [1, p.4].

MATERIAL AND METHOD

Due to research methods such as observation, comparison, we state that the theoretical and practical peculiarities of public procurement in the European states will be a good example for the

local practice of public procurement. The results obtained will serve as a "pillar" of continuous improvement of the respective field in the context of the European integration of the Republic of Moldova. Therefore, it is important to mention that the Law on public procurement no. 131 of 03.07.2015 instituted article 23, which denotes environmental protection standards, and in the case of the implementation of sustainable procurement, they must refer to quality assurance systems based on the series of relevant European standards, as well as management standards environment.

Therefore, according to its provisions, the environmental protection standards, if the contracting authority requests the presentation of certificates, issued by independent organizations, attesting that the economic operator respects certain environmental protection standards, it must report: a) or at the Community Environmental Management and Audit System; b) either to ecological management standards, based on the series of European or International standards in the field, certified by organizations in conformity with the Community legislation or with the European or international standards for certification.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Each procurement made by a contracting authority has an environmental impact over the duration of its entire life cycle, from the extraction of raw materials, the manufacture of the product and until its use and recycling/disposal [2, p.16].

According to par. 2 of the aforementioned article and in accordance with the principle of mutual recognition, the contracting authority has the obligation to accept the equivalent certificates issued by the bodies established in the Member States of the European Union. If the economic operator does not hold an environmental certificate as requested by the contracting authority, this authority has the obligation to accept any other certifications presented by the respective economic operator, insofar as they confirm the assurance of an adequate level of environmental protection. In cases where the economic operator has other certifications than those requested by the contracting authority, it is obliged, under the sanction of the rejection of the offer, until the expiration of the deadline for submitting the offers, to request the confirmation of acceptance by the contracting authority of such certifications [3, art. 23].

A separate article is intended for the award criteria of the public procurement contract. Thus, it is expressly provided that, without prejudice to legislative or administrative provisions, the criterion for awarding the public procurement contract may be only: either the most economically advantageous offer or the lowest price. In turn, the most economically advantageous offer is the winning bid based on certain evaluation factors. A particularly important role from a legal point of view, in implementing green public procurement, is the art. 37 paragraph (12), (13), (14) and (15) of the Law on public procurement no. 131.

In this sense, a favorable environment is created for implementing green/sustainable procurement and respecting the principles that make this implementation possible. At the same time, the Law on public procurement, at art. 69, regulates special conditions for the execution of the public procurement contract, and among them are the encouragement of vocational training in the workplace, the employment of unemployed, young people and persons with special needs, the reduction of the unemployment level, the vocational training of the unemployed and of young people, the protection of the environment, the improvement of working conditions and the safety of the work, the development of the rural environment and the professional training of the farmers, the protection and the support of the small and medium enterprises.

Therefore, public procurement law, being in line with the acquis of the European Union and good international practices, ensures the contracting authorities the possibility to include sustainable

criteria at all stages of the public procurement procedure, including in the clauses of the procurement contract. At European level, a series of green public procurement criteria have been established for a number of products and services. These were developed to facilitate the inclusion of ecological requirements in the documents for the award of public procurement contracts. At the same time, the European Union's criteria for green public procurement tend to strike a good balance between environmental performance, cost considerations, market availability and ease of verification, so that the contracting authorities purchasing can choose, according to their needs, the inclusion to all or only certain requirements in the award documents.

The term "green procurement criteria" includes not only selection and award criteria, but also specifications, contract execution clauses, and identifying sustainable criteria is a very important step in implementing green procurement [1, p. 21].

In principle, the political decision to make green purchases should not pose problems to public authorities, no matter what they are. They should be encouraged to do so, not only because it benefits the environment, but also because it enhances the image of public authorities. In fact, the green procurement policy does not normally require structural changes from the contracting authority.

The implementation of policies will require, first and foremost, strategic planning: organizing appropriate trainings for personnel working in the field, ensuring access to environmental information and setting priorities in choosing the most advantageous contracts for green procurement. Once these conditions have been met, the contracting authorities will be able to move on to organizing the green public procurement procedures [4, p. 9].

In conclusion, we can mention that public authorities can really stimulate industry to develop environmentally friendly technologies. In the case of certain sectors of production, works and services, the impact can be particularly significant, as public institutions command a large part of the market (computers and energy efficient buildings, public transport, etc.). Green public procurement gives you the opportunity to save money while protecting the environment. Buying "wisely" can save materials and energy, reduce the amount of waste and pollution. Thus, sustainable patterns of behavior are encouraged.

In general, we find a lack of orientation towards sustainable development, the essential criterion in the award of contracts being, in a broad sense, the price. Suggestive is the idea that environmental protection, through public procurement, should not only refer to the implementation of green public procurement, but must reveal other development possibilities, such as contributing to environmental protection and expanding the market for products and services environmentally friendly.

Therefore, sustainable development is a priority for the Republic of Moldova, or our state has made every effort to ensure the transition to green economic development, which promotes sustainable development principles and contributes to poverty reduction, including by ensuring better governance in the field sustainable development, by integrating and strengthening environmental protection issues, in all areas of social-economic development of the country [5].

Therefore, there are sufficient premises for the implementation of green public procurement, and the objectives already achieved by some European states represent success stories that can serve as an example for national contracting authorities.

We reiterate that green public procurement is a process by which public authorities wish to purchase services with a reduced impact on the environment, during their entire life cycle, compared to services and works with the same primary function purchased other than through green public procurement.

Green public procurement covers areas of energy efficient computers and buildings, wood office equipment obtained in compliance with environmental standards and certifications, recyclable paper, electric vehicles, non-polluting public transport, organic food for canteens and schools, electricity from

renewable energy sources, cooling and heating systems conforming to the most advanced environmental protection solutions, efficient and easily recyclable electronic equipment.

In order to implement sustainable public procurement, it is crucial to know the public procurement process in terms of legal norms and good international practices. A sustainable public procurement policy may fail as long as it is not carefully implemented or the legal provisions regarding the use of public procurement procedures are not taken into account.

The procurement process is the same, whether or not a contracting authority purchases a product, service or work. Despite the legal possibility, existing in the national law on public procurement, to integrate the requirements related to environmental protection, in the specification, a number of issues limit the effective application of green procurement, and a specific regulation is necessary to impose a "greening" of public procurement [6, p.4].

The most important is that support for promoting the concept of green/sustainable public procurement and its application in practice is indispensable including dissemination of the possibility of implementing environmental policies among the contracting authorities, by organizing and conducting training seminars [7].

CONCLUSIONS

Green public procurement can positively influence the market, set a good example in terms of saving, stimulating sustainable business, approaching moral and ecological behavior. By promoting green procurement, public authorities can provide industry with real incentives for the development of environmentally friendly technologies and innovations. In some sectors of product and service, the impact can be huge, because public procurers order products from a large segment that includes: information technology, energy efficient buildings, public transport, food etc.

Undoubtedly, a well-established legal framework for green public procurement would promote the development of a market for products, services and works that would lead to improved environmental performance of works, services and products as well as technologies for obtaining them. It would also help reduce greenhouse gas emissions by reducing the amount of CO² emitted into the atmosphere.

REFERENCES

- [1] Agenția Achiziții Publice. Ghid privind achizițiile publice durabile, (disponibil pe: https://tender.gov.md/sites/default/files/document/attachments/ghid_privind_achizițiile_publice_durabile.pdf)
- [2] Manualul formatorului în domeniul achizițiilor publice ecologice, 2010 (disponibil pe: http://www.anfp.gov.ro/bnr/file/Manual_achizitii_verzi.pdf)
- [3] Legea privind achizițiile publice. Nr. 131 din 3 iulie 2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 197-205/402
- [4] Manual despre achizițiile publice verzi. Cumpărând verde! (disponibil pe: <http://www.cjmures.ro/Proiecte/Manual%20despre%20achizițiile%20publice%20verzi.pdf>)
- [5] Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”, cu modificările ulterioare. Nr. 166 din 11.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 245-247/791 din 30.11.2012
- [6] Cazan R. Achiziții publice ecologice în România. Protecția mediului prin cheltuieli publice responsabile. București, 2014 (disponibil pe: <https://www.ecopolis.org.ro/media/Achizitii%20publice%20ecologice%20in%20romania-final.pdf>)
- [7] Bogaru C. Achizițiile publice verzi (disponibil pe: <https://www.revista-achizitii.ro/index.php/achizitiile-publice-verzi>).

THE ECONOMIC EFFECTS OF WORK-RELATED INJURIES AND OCCUPATIONAL DISEASES

Apetroi Felicia-Cătălina
University of Seville, Spain
apetroifelicia@yahoo.com

Abstract. *Work-related injuries and occupational diseases greatly affect the economy at the national level. Thus, on the one hand, the people with an affected health status will no longer be able to be included in the field of work and, thus, the tax collections on the state budget will be reduced and, on the other hand, the state budget will have to bear the insurance the medical services required for this category of persons, as well as the payment of pensions. The effects of work-related injuries and occupational diseases are reflected at the microeconomic level, through production losses, reinvestment expenses in the labour force, etc., and at the macroeconomic level, respectively by social insurance, medical assistance expenses, diminishing the possibility of being placed in the work field. By conducting this study, we propose an analysis of the impact of work-related injuries and occupational diseases on the Romanian economy. This objective is to be achieved with the help of qualitative analysis, namely the inventory of specialized literature, as well as with the help of quantitative analysis, the necessary data is collected from sources such as www.ec.europa.eu, www.insse.ro, www.ssmregis.ro. Thus, we can affirm that one of the aspects of the economic dimension of the phenomenon envisaged is the economic effects of accidents and occupational diseases, respectively their consequences on the elements and the functioning of micro and macroeconomics.*

Key words: *economy, work-related injuries, occupational diseases, Romania*

JEL classification: A10, A12, E24, F63

Introduction

A good state of health signifies a balance between mind, body, and spirit. Occupational safety supports a good state of health, as physical illnesses influence the mental health and the attitudes of the workers towards the workplace. As the deterioration of the health status of the workplace, as well as the lost time is associated with an extraordinary economic loss, it is necessary to focus on safety and promoting health among the workers. Thus, occupational health and safety data are fundamental to information and efforts to prevent occupational injuries and occupational disease trends among workers.

The International Labour Organization estimates that about 2.2 million people die annually from work-related injuries or occupational diseases. This means that 5,000 people die daily. Thus, work-related injuries and occupational diseases have been and are still one of the hardest human tragedies of all activities in the field of work, which has as a consequence important economic losses, regardless of the level of development of a country. Realizing the importance of the health status of the workers, the specific objectives set in the different action programs regarding occupational health and safety are: (1) improving working conditions by increasing the safety and health protection of the employees; (2) knowledge of the causes of work-related injuries and occupational diseases, identification and assessment of risks and implementation of effective methods of monitoring and preventing them; (3) promoting and developing a culture on occupational health and safety.

Research methodology

The present research combines qualitative research with quantitative research; thus, qualitative research refers to the revision of the specialized literature, respectively of the articles and books relevant in this field; The quantitative method supported the present research by the

possibility of collecting data on the average of work-related accidents and the incidence of the evolution of occupational diseases in Romania, as well as the average of work-related accidents in the EU. The data needed for the quantitative analysis were collected from official sources, respectively www.ec.europa.eu, www.inspectiamuncii.ro, www.cnmrmc.insp.gov.ro.

Classification of occupational accidents and occupational diseases

Because the precise definition of work-related injuries and occupational diseases has legal implications, each country has approached the issue in its way, which has led to quite difficult interstate comparative analyses. Thus, international specialized organizations, such as the International Labour Organization and the International Social Security Association, make sustained efforts to reach a consensus on the delimitation of accidents and occupational diseases. Depending on several parameters, work-related accidents can be classified as follows:

a) According to the number of people affected, accidents can be (1) individual, when only one person is affected; (2) groups, when at least three persons are affected.

b) Following the consequences (effects) on the victim, accidents can be (1) accidents that cause temporary incapacity for work; (2) accidents that cause invalidity; (3) fatal accident.

c) According to the nature of the direct causes that cause the existing injury: (1) mechanical accidents; (2) electrical accidents; (3) chemical accidents; (4) thermal accidents; (5) accidents by irradiation; (6) complex accidents.

d) Depending on the nature of the damage caused to the body.

e) After the effects are felt, work accidents are divided into (1) accidents with immediate effect; (2) accidents with subsequent effect.

Occupational diseases, respectively the diseases that occur as a result of the exercise of a profession or profession, caused by harmful physical, chemical or biological factors specific to the workplace, as well as by the overloading of the different organs or systems of the body in the work process. Occupational diseases can be classified as follows:

a) Depending on the nature of the risk factor that generated them, occupational diseases can be classified into the following groups: (1) intoxication, caused by inhalation, ingestion or contact of the epidermis with toxic substances; (2) pneumoconiosis, caused by inhalation of non-toxic powders; (3) diseases by exposure to radiant energy; (4) diseases by exposure to high or low temperatures; (5) diseases by exposure to noise and vibration; (6) diseases by exposure to high or low atmospheric pressure; (7) professional allergies; (8) professional dermatoses; (9) occupational cancer; (10) infectious and parasitic diseases; (11) diseases by overload; (12) other diseases (not included in the previous categories).

b) According to the way the risk factor acts on the body, there are (1) diseases with general action, which affect the whole body; (2) diseases with local action, which affect a part of the body, an apparatus or an organ.

c) After the exposure time to the action of the risk factor, there are (1) acute poisoning (it is investigated both as an occupational disease and as an accident at work), generated by a short exposure to the action of the risk factor, but at high doses; (2) chronic poisoning (it is researched as occupational diseases), usually caused by relatively small doses, but which act for a long time on the body. (<https://www.ssmregis.ro/blog/consultanta/clasificarea-accidentelor-de-munca-si-a-bolilor-profesionale.html>). Usually, the effects, often non-toxic, appear on several days, months, even years after exposure. Exposure often goes unnoticed, especially if the product has no odour or irritating effect.

Regarding occupational diseases, biological factors also play an important role. Research from the 1970s-'80s explored that depression and manic episodes may both occur from disturbances in the balance

of brain chemistry levels called biogenic amines. Biogenic amines serve as neuronal transmitters or modulators to regulate the movement of nerve impulses across synapses from one neuron to another. Two such amines involved in affective disorders are norepinephrine and 5-hydroxytryptamine (serotonin). It is known that some drugs have antidepressant properties and biochemically increase concentrations of one or the other (or both) of these emitters. (Kahn, Ada, P., 2004, p. 10).

The economic consequences of work-related injuries and occupational diseases

The main lever by which any current society acts on its resources is the economic mechanism; macro and micro social decisions are based on the criterion of economic efficiency. Thus, the economic consequences of work-related injuries and occupational diseases result both from the impairment of the values characteristic of the human performer hypostasis, and the effect of the other elements of the work system. These economic consequences can be:

- **consequences at the microeconomic level** (economic agent), such as losses of production, loss of potential production capacities, deterioration and destruction of fixed assets, expenses of reinvestment in the labour force, machinery, deterioration of the social work environment, etc .;
- **consequences at the level of the society** (macroeconomic), such as social insurance expenses, medical assistance, diminishing the general creative potential, etc.

According to the research, the economic consequences are reflected in two categories of costs: (1) direct and (2) indirect; The direct costs category includes those related to accident and illness insurance and those for risk prevention; as indirect costs are considered the economic losses not covered by the accident and illness insurance, which grabs both the national budget and the company: expenses for repairing damaged cars or replacing them, losses of materials, working time at the level of the victim's first-aid workers, the cost of the labour force that replaces the victim, the time used for talks, investigations, penalties for delays in delivering products, etc.

Grouping the consequences by economically reporting them are particularly important for guiding managerial decisions in the field of occupational safety and health. However, the dimensions of the economic repercussions are only the starting point. In the analysis of the labour protection activity, the economic criterion appears to be conjugated and at the same time subordinate to the social one. Due to the nature of the subsystem-system relationship, between micro and macroeconomics, the consequences of accidents and occupational diseases at the firm level propagate to the level of the national economy. Therefore, it can be stated that one of the sides of the economic dimension of the phenomenon envisaged is the economic effects of accidents and occupational diseases, respectively their consequences on the elements and the functioning of micro and macroeconomics. A quantitative assessment of all the consequences of accidents and occupational diseases, or at least the quantifiable ones, determine the introduction of the cost name of these events, which can be used as an economic indicator. It can be said that the economic dimension of the phenomenon of an accident and occupational disease includes two components: the economic effects of accidents/diseases, as well as the cost of accidents and diseases, as an economic indicator that reflects all the quantifiable effects of these events. (Wuellner, Sara; Phipps, Polly, 2018, pp. 1 – 14).

The cost of accidents and occupational disease

In Romania, the insurance system for work-related injuries and occupational diseases represents support granted to the workers, through the implementation of the laws in force. According to Law 346/2002 updated in 2018, regarding insurance for work-related injuries and occupational diseases, it is a person insurance, it is part of the social insurance system, it is guaranteed by the state and contains specific reports through which the social protection of

employees is insured against the diminution or loss of work capacity and their death, as a result of work accidents and occupational diseases.

In the conditions in which the health of the workers is affected, it is necessary to consider a professional reorientation, as long as the physical and mental state allows. Thus, the services and services for vocational rehabilitation and reconversion are provided by the insurer at the request of the insured persons who, although they have not completely lost their ability to work, can no longer perform the activity for which they have been qualified, as a result of a work accident. or professional illness. The insurer takes over the expenses for the following services and services of rehabilitation and professional reconversion: (1) the expenses regarding the medical and psychological services for the assessment of the physical, mental and aptitude for the professional reconversion; (2) the cost of the qualification or conversion courses; (3) payment of an allowance during the qualification and conversion courses. (Upton, Arthur, C., 1987, pp. 291-309).

Also, the Romanian state assumes the responsibility to support persons who are temporarily or permanently incapable of work. *The temporary work disability allowance* provides that the insured persons benefit from compensation for the period during which they are temporarily unable to work due to an occupational accident or occupational disease. The compensation for temporary incapacity for work in the event of an accident at work or occupational disease is incurred during the first 3 days of incapacity by the employer, and from the 4th day of incapacity, from the insurance contribution for occupational accidents and diseases and is grant based on the medical certificate issued in accordance with the legal provisions.

The allowance for the temporary transfer to another place of work and the allowance for the reduction of the working time provides that insured persons who, due to a professional illness or an accident at work, can no longer perform their activity at the workplace before the risk manifestation, may temporarily pass in another job. The allowance for the reduction of working time with a quarter of the normal duration, as a result of illnesses caused by accidents at work or occupational diseases, is granted to the insured who, under these conditions, can no longer achieve the normal working time.

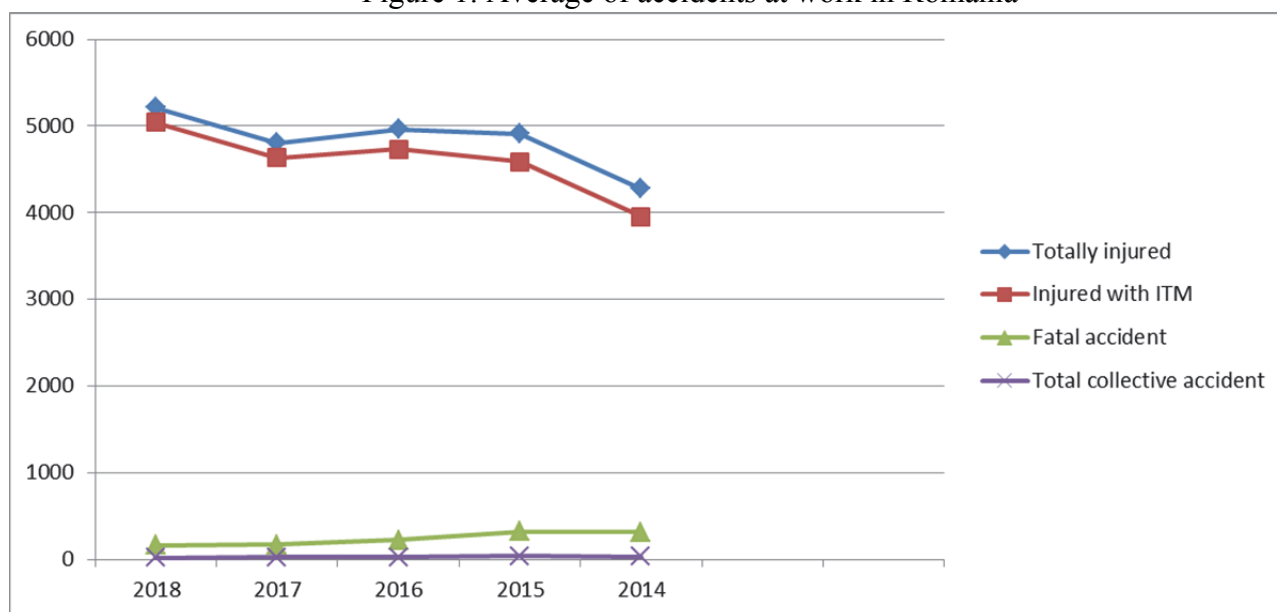
Compensations for achieving integrity are allocated to the insured who, following work-related injuries or occupational diseases, remain with permanent injuries that cause deficiencies and reduce the work capacity between 20-50%. The amount of compensation for the achievement of integrity is established according to the severity of the injury, within a maximum limit of 12 gross average salaries, communicated by the National Institute of Statistics. Thus, the compensation for achieving integrity is granted only once based on the decision of the insurer's expert physician who performs single medical expertise for insured persons who have been registered with a work-related injury or occupational disease.

Compensation in the case of death stipulates that, in the case of the death of the insured person, as a result of an accident at work or a professional illness, only one person is entitled to compensation, who maybe, as the case may be, a family member, in the absence thereof, natural / legal person, who proves that he/she has borne the expenses caused by the death. The amount of the compensation in case of death is 4 gross average wages, communicated by the National Institute of Statistics for the month in which the death of the insured occurred or, as the case may be, the last gross average salary per economy known at the date of the request.

Reimbursement of expenses: the insurer (Territorial House of pensions) grants reimbursement of expenses in the following situations: (1) emergency transport, in duly justified cases, when rescuing the victim requires the use of other means than usual; (2) making glasses, hearing aids, eye prostheses, in case they were damaged as a result of a work accident resulting in

personal injury; (3) in the case of the application of implantable medical devices through surgical intervention in order to recover the organic, functional or physical deficiencies caused by accidents at work and occupational diseases. The requests regarding the application of the insurance rights for work-related accidents and occupational diseases are addressed by the insured person to the Territorial pension house based on which the insured has his domicile. (<https://edirect.e-guvernare.ro/informatiigenerale/SitePages/cetateni.aspx?IDC=37>).

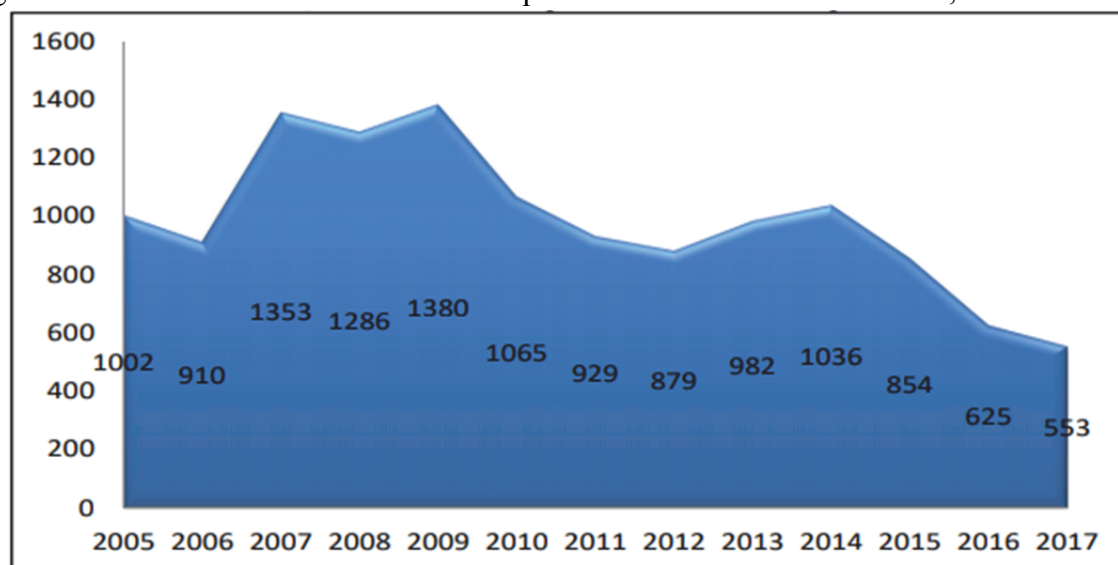
Figure 1: Average of accidents at work in Romania

Source: author, based on data available at <https://www.inspectiamuncii.ro/statistici-accidente-de-munca>

According to the analyzed period, the total number of persons with accidents at work is increasing, thus: in 2018 there were reported 5212 cases of accidents at work, in 2017 there were 4804 cases, with 157 cases less compared to 2016; in 2015, 4908 cases were registered, and in 2014, 4277 cases. Regarding the number of people injured with ITM, this is also increasing, respectively for the year 2018, there were registered several 5045 injured, in 2017 several 4632, with 104 less compared to 2016. The statistics show the fact that the number of fatal accidents is decreasing, respectively 167 in 2018, with 152 cases less compared to 2014. The number of collective accidents is also decreasing, the year 2018 recording several 22 collective accidents, compared with 32 registered ones in 2014 and 39 registered in 2015.

Figure 2: The incidence of the evolution of professional diseases in Romania, between 2005-2017

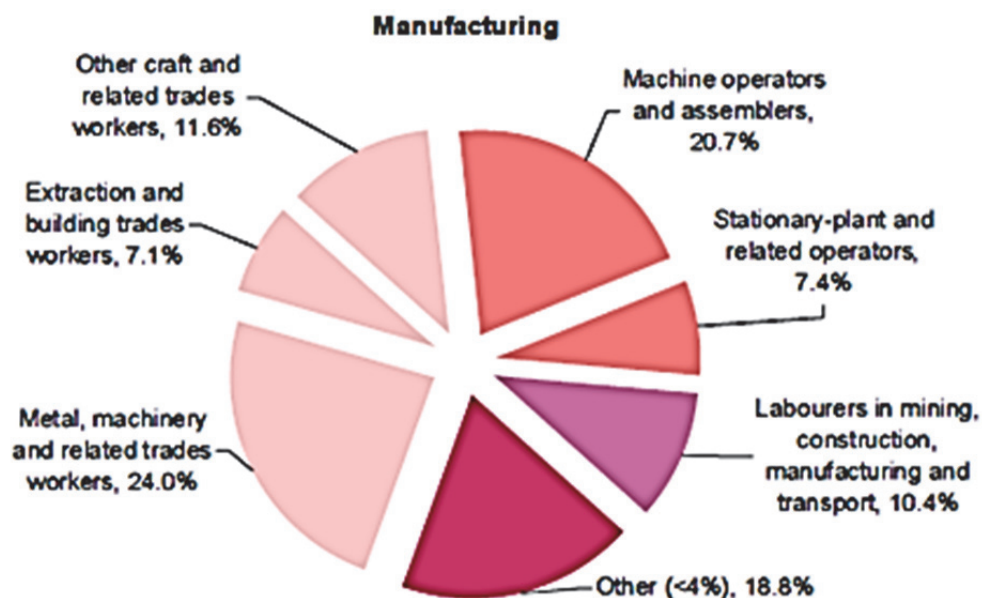

Source: <https://cnmrmc.insp.gov.ro/images/rapoarte/BoliProfesionale2017.pdf>

In the period 2005-2017 there is a slight decrease in the incidence of occupational diseases, due to the following reasons: (1) improvement of working conditions: implementation of new technologies, together with the policies of companies regarding the implementation of intense technical-organizational actions, the prevention of exposing a series of physical, chemical or biological harmful agents, when the neuro-psycho-sensory overload in the working environment, the creation of safe and healthy working conditions; (2) the increase of the number of specialists in occupational medicine in Romania led to a better supervision of the workers and an increase in the number of cases detected by occupational diseases.

The distribution of cases by activity shows that in Romania, in 2017, most cases of illness were reported in the metallurgical industry (213 cases - 15.59% of the total reports), the extraction of metalliferous ores (187 cases - 13.69%) and the manufacture of road transport vehicles, trailers and semi-trailers (153 cases - 11.20%). Bronchial asthma (93 new cases), musculoskeletal disorders (39 new cases) and silicosis (37 new cases) predominate in the metallurgical industry; Musculoskeletal disorders (56 new cases), silicosis (49 new cases) and occupational diseases caused by noise (43 new cases) predominate in the extraction of metalliferous minerals. Silicosis (67 new cases) predominates in the manufacture of motor vehicles, followed by musculoskeletal disorders (32 new cases) and chronic bronchitis (18 cases). (http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Metodologia%20bolilor%20profesionale%20%20EODS%20Studiu%20experimental_RO.pdf).

Figure 3: Average of accidents at work in the E.U. in the field of manufacturing, year 2017

Source:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_statistics

Regarding Manufacturing, the highest percentage of accidents at work was recorded in Metal, machinery, and related trades workers, respectively 24.0%; the lowest percentage is registered in Extraction and building trades workers, respectively 7.1%.

Figure 4: Average of accidents at work in the E.U. in the field of wholesale and retail trade, year 2017

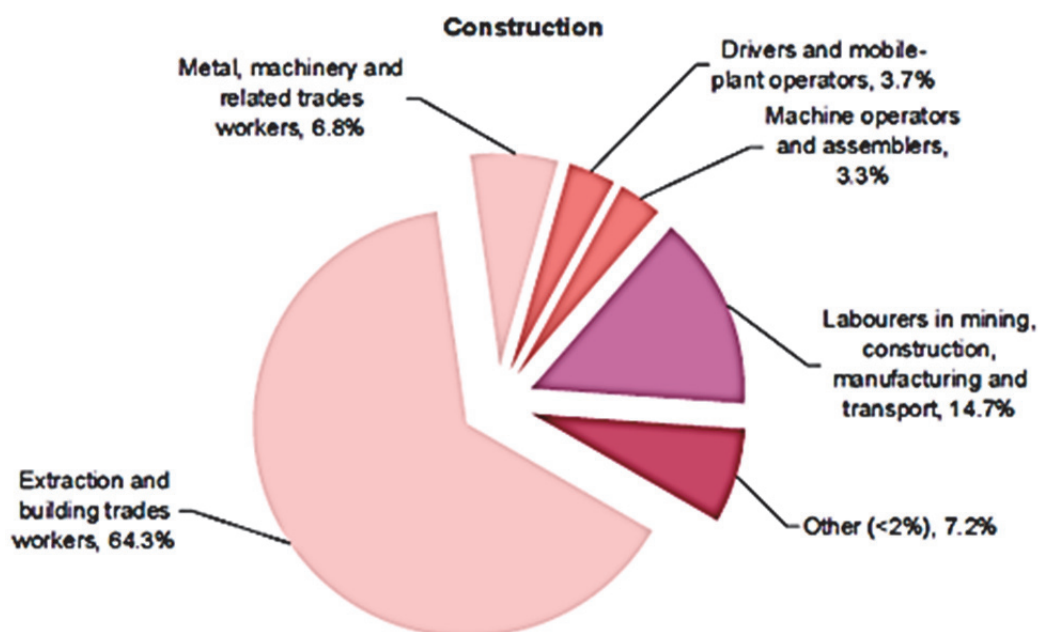

Source:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_statistics

In the Wholesale and retail trade, most accidents were registered in Models, salespersons, and demonstrators, a percentage of 27.1% and the lowest percentage was registered in Office clerks, respectively 6.7%.

Figure 5: Average of accidents at work in the E.U. in the field of construction, year 2017

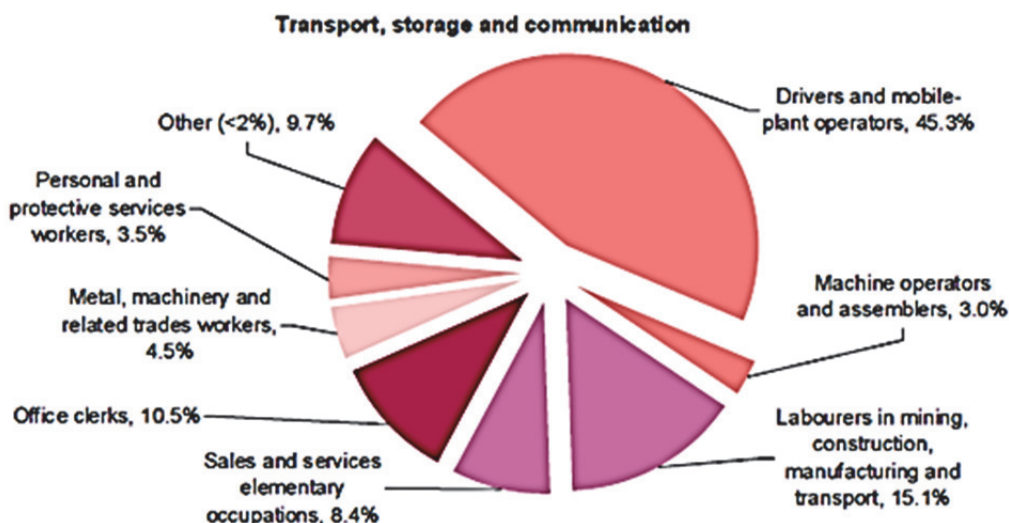

Source:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_statistics

Within the constructions, most accidents were recorded in Extraction and building trades workers, 64.3%; the lowest number of accidents was registered in the Drivers and mobile-plant operators, 3.3%.

Figure 6: Average of accidents at work in the E.U. in the field of transport, storage and communication, year 2017

Source:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_statistics

As for the average U.E. of accidents at work, most such incidents were reported in transportation, storage, and communication, respectively in Drivers and mobile-plant operation, respectively 45.3%. The fewest accidents in this area were registered in Machine operators and assemblers, respectively 3%.

Conclusions

Under the conditions of the modern economy, characterized by extremely dynamic market relations and especially by the phenomenon of globalization, the ability to improve the economic performance of a company is a vital element for its survival. If, as far as the technical component is concerned, the improvement efforts are limited by the financial possibilities of the unit, in the field of production and labour organization modifications with much smaller efforts and considerable positive effects on the efficiency of the activity can be made. Among the measures of the nature of the organization of work are those that concern the safety and health at work. Therefore, establishing the size and meaning of the economic effects of the accident or occupational disease offers an important premise for finding new resources to increase the economic performance of the company.

In the present era, the health of workers has become much more vulnerable and dependent on the health of other communities and the state of technology. The working conditions of the people and the goods with which they interact present a risk that can only be partially controlled by the health authorities, despite the efficiency of the national policies adopted in the field. Thus, the safety and health problems in the workplace of less developed companies can indirectly affect the developed companies. These types of problems have generated common strategies for regional cooperation, between countries, with the support of global organizations, such as the World Health Organization or regional ones, such as European Union forums, to find solutions to improve working conditions, to reduce the number of work-related injuries and occupational diseases, which have repercussions on the economy of the states.

BIBLIOGRAPHY

- Hämäläinen, Päivi; Takala, Jukka; Kiat, Tan, Boon, (2017), *Global Estimates of Occupational Accidents and Work-related Illnesses*, Ministry of Social Affairs and Health, Workplace Safety and Health Institute, Finland
- Kahn Ada, P., (2004), *The Encyclopedia of Work-Related Illnesses, Injuries, and Health Issues*, Facts On File, Inc., New York
- Klosse, Saskia; Hartlief, Ton, (2007), *Shifts in Compensating Work-Related Injuries and Diseases*, Springer Wien, New York
- Tarlo, Susan M.; Cullinan, Paul; Nemery, Benoit, (2010), *Occupational and Environmental Lung Diseases*, John Wiley & Sons, Ltd. Publication, UK
- Upton, Arthur, C., (1987), Prevention of Work-Related Injuries and Diseases: Lessons From Experience With Ionizing Radiation, *American Journal of Industrial Medicine*, Vol. 12, pp. 291-309
- Wuellner, Sara; Phipps, Polly, (2018), Employer knowledge of federal requirements for recording work-related injuries and illnesses: Implications for occupational injury surveillance data, *American Journal of Industrial Medicine*, No. 10, pp. 1 - 14
- www.cnmrnc.insp.gov.ro
- www.ec.europa.eu
- www.insse.ro
- www.ssmregis.ro

THE IMPACT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES ON CONSUMERS

Mihaela IARMENCO

*Academy of Economic Studies of Moldova, Bănulescu-Bodoni street 61, MD-2005, Chisinau,
Republic of Moldova, anticamera@ase.md, phone: 022 22-41-28, fax: 022 22-19-68,
mihaela1990@mail.ru.*

Corresponding author: mihaela1990@mail.ru, Mihaela Iarmenco

Abstract. *In the last 10 years there has been an unprecedented change in the way of energy resources consumption. The scenery of the energy sector has been modified by the unexpected increase of the exploitation of alternative energy sources, by attracting investments in the field of renewable energies and increasing the consumption capacities by the domestic consumers. The avalanche of changes was set off within the process of developing the unconventional resources and technologies for all forms of energy resources. This has contributed to a significant reduction of prices, to a decoupling of economic growth and including the greenhouse gas emissions. Within this process of the energy market development, the consumer is the one who can influence directly or indirectly, the legal nature of the energy consumption ratio obtained from alternative sources. From this point of view, the present scientific approach reflects the main aspects regarding the rights of consumers to have access to energy consumption obtained from renewable sources, the active role they can hold in the market, the ability to see the quality of the producer and their need to benefit of a special protection because they are in a condition of energy vulnerability.*

Keywords: *consumer, alternative sources, energy, vulnerability.*

JEL CLASSIFICATION: P 37(P 48), L 84

INTRODUCTION

Stimulated by public policies for protection of the environment and the development of alternative energy sources, the demand for the energy obtained from renewable sources is constantly increasing. This interest has become more and more actual, with the increase of economic worries, the worsening of climatic conditions, the lack of own energy resources and also because the consumers are more and more informed and they impose on the energy market their own requirements regarding the supply and purchase of the electricity.

In this regard, within the process of transforming the global energy markets, the European Commission and the Member States have set out to expand and diversify the alternative energy sources which will have a minimal impact on the environment and population health.

In this context, the reorganization of the energy market is accomplished through the implementation of a diversified set of normative acts at European and national level, by means of which there are regulated the actions of the energy producers and suppliers. At the same time, by issuing legal provisions, we are trying to ensure the organization and transformation of the energy system in such a way as to allow both producers and consumers - to fully benefit from the energy obtained from the alternative energy sources. In other words, it is important that these legal norms to be able to transform the energy system so as to enable network operators, producers and consumers - both domestic and industrial - to fully benefit from new technologies in the context of obtaining the energy from alternative sources. [3, p. 2]

The reasoning is confirmed by the fact that the organization and improvement of the energy market, an initiative that was put forward by the European Commission, had as an objective: the demonopolization of the energy market at the European level, the ensurance of free competition at the cross-border level and the maintainance of the completeness at global level. In this regard, the Commission has taken numerous actions, some of them being manifested through the implementation of the European strategies in the field of energy that were aimed at attracting the

investments needed to diversify alternative energy sources and streamline the process of energy use obtained from renewable sources for consumers. Therefore, taken together, the investments attraction and streamlining of the process of the energy use contributes to supporting the countries within the process of transforming the energy markets at global level.

The support is also needed in the context in which the European states, and not only, require an appropriate financial assistance and support because countries have different resources and distinctly implement policies regarding the steps to be taken for complying with their obligations in the context of the development of alternative energy sources and promoting the consumer's primary interest.

By supporting these actions, the European Union offers consumers the opportunity to participate more actively in the energy market by selecting the energy supplier, and not only. In this way, they contribute to gradual elimination of the regulated prices, including the inefficient support schemes applied in case of tariff increases that do not reflect effectively, the actual costs.

Being considered "the engines of the energy transaction", the consumers become active players in the market as they implement new technologies, such as smart networks, smart homes, highly competitive solar panels and battery storage solutions [2, p. 23]. This fact denotes the importance of the energy consumer by his ability and possibility to become the own producer, the obtained energy being directed towards his own consumption or multiple consumption.

MATERIAL AND METHOD

In this order of ideas, the promotion of consumers' interests in the energy market has been triggered with the adoption and implementation of the Directive 2009/28/EC of the European Parliament and the Council from April 23, 2009 on promoting the use of energy from renewable sources. This legal instrument aimed to protect the interests of the consumers who obtain the energy from renewable sources and their right to consume it without facing unjustified restrictions.

This Directive has given the consumer the right to:

- a) To have priority access and guaranteed access to the energy produced from renewable energy sources. This right is one of the most important because it contributes to the integration of renewable energy sources in the internal market of electricity.
- b) To produce by itself energy with the possibility of introducing any surplus into the network;
- c) To organize in renewable energy communities to produce, consume, store and sell respectively, if there is a surplus of energy;
- d) To stop the consumption and purchase of thermal energy from a centralized system, if it can achieve significantly better energy performance [4].

Therefore, by regulating the mentioned rights, the legislator comes to protect the consumer from the many problems and difficulties that countries face in the process of implementation and development of alternative energy sources. These problems and difficulties include:

- Dependence on the import of electricity;
- Limited or inefficient cooperation of electricity interconnections with neighboring countries;
- Advanced physical and moral wear of the energy complex's infrastructure;
- The low level that is registered in the field of energy efficiency;
- The low level of capitalization of renewable energy sources;
- Lack of financial resources for the development of the energy sector through the implementation of alternative energy sources, etc.

Without going away from the subject under consideration, it is important to understand what "consumer protection" means. Thus, this term refers to an assembly of regulations and actions meant to provide the unrestricted access of the consumers to qualitative products and services, accurate information regarding their essential characteristics, defending them against abusive practices and giving them the possibility to participate at the foundation of the decisions that directly concern their material interests [6, p. 43].

In this regard, providing a framework that would regulate and ensure the creation of an energy infrastructure through the efficient use of renewable energy sources and its integration into the network at the European and national level, is a way of support for all the producers who promote the the energy obtained from the alternative sources. The support of the producers also comes in the context in which they independently develop their own capacity to provide consumers with energy at much more affordable and competitive prices compared to the tariffs that are established for the energy obtained from the burning of fossil fuels.

In this regard, through the implementation of an appropriate legal framework, both there will be protected the consumers from illegal and monopolistic actions of the energy suppliers, and small industrial producers who can offer the domestic consumers new possibilities to have access to a more accessible energy source, less harmful to the environment and the population health. Despite of this fact, as it was mentioned before, most of the time, consumers are those who can become "prosumers" (producers - consumers) and can have the freedom to produce and consume their own energy. In case the consumers are unable to maintain this quality, they are in conditions of energy vulnerability or poverty and must be properly protected within this process of energy markets transformation.

Even though at present, the rights of energy consumers obtained from renewable sources are not fully regulated, we are content that the existing legal framework, European and national, regulates the ways through which the rights of the consumers can be protected. First of all, they can be directly protected, in an explicit manner, through judicial and paralegal actions. And secondly, indirectly, in an implicit manner, involving various activities of standardization, accreditation and certification [1, p. 9].

RESULTS AND DISCUSSIONS

Going from the legal framework in force, as well as from the fact that the development of renewable energy sources has a continuous ascendancy, the transition to a new level of obtaining the energy involves, besides problems and difficulties, numerous challenges. The biggest challenges are caused by the fact that the consumer who gets energy from alternative sources starts to become a competitor for the network operators. In this case, he directly influences their ability to form the energy surplus in the network.

Another challenge faced by the producers and consumers it is related to the secure flexibility of the network and the integration on the market of the energy surplus obtained as the result of projects implementation related to the development of renewable energy sources. Thus, from the initiative to obtain "green energy" meant for own consumption, the producers can obtain a surplus of energy that must be stored in the network. Faced with numerous impediments in this regard, the industrial producers often give up to store the energy and become consumers of their own energy. From this point of view, the European Commission, together with the relevant stakeholders, are preparing new legislative proposals to strengthen the position of the energy consumer - producer on the market, determining him to be more active and to develop the field itself.

Regarding the Republic of Moldova and the field of renewable energy sources, we can say that despite the fact that we have a small country, our country tries to face the challenges that are determined by the emergence and development of renewable energy sources, a subject that is widely discussed on international arena due to worsening of the weather conditions.

In this context, our state has taken exact actions, changed and improved its legal framework in order to promote the obtaining of the energy from renewable sources. These actions resulted in the adoption of the Law no.10 of 26.02.2016 regarding the promotion of the energy use from the renewable sources that comes to replace the Law no. 160 of July 12, 2007 concerning the renewable energy. The new legal instrument comes to meet the requirements imposed on the Republic of Moldova with the implementation of the Association Agreement with the European Union, which was signed on June 27, 2014. We can say that signing and ratifying the Association Agreement triggered the process of modernizing the energy sector at the national level because with the assistance and support of the European Union, the access to the energy market of local producers and consumers has become much more accessible and efficient.

In this regard, it is important to mention that Package III entitled "liberalization of energy markets" of this Agreement, played a crucial role in modernizing the energy sector in the Republic of Moldova, because by its implementation the aim was to dismantle the following vicious cycle that was instituted at national level:

- a) Lack of cross-border capacities with the energy market in the European Union;
- b) Lack of trading products to European standards;
- c) Energy inefficiency and dependence;
- d) Lack of interest from external investors and
- e) Lack of competition.

Also, within the process of modernizing the energy sector, a great attention was paid to the consumer. Thus, by implementing the Association Agreement with the European Union, it was intended that the consumer would benefit directly:

1. from the possibility to choose the electricity supplier from all the subjects that activate on common market of the Energy Community and offer services on the domestic market;
2. to change quickly and easily the supplier in case the last one does not satisfy him anymore due to the increase of the electricity costs;
3. to receive the information requested regarding the energy consumption;
4. to establish contractual relations with the supplier and to terminate the contract in case of any disagreements;
5. to obtain the energy performance certificates for the house in which he lives;
6. to resolve quickly and efficiently the disputes arising in connection with the energy supply, in case the consumer is not satisfied with the decision of the supplier regarding the amendment of at least one of the contractual clauses. In this context, the consumer can appeal to an independent institution to claim quickly the actions of the energy supplier, being exempted from any additional expenses.

As we can see, both at the European and national level, the consumer plays an active role in the energy market. From this point of view, the Republic of Moldova tries to implement the European energy market model, applying in practice the legal and technical requirements imposed by the obligations established by the Treaty on the European Atomic Energy Community (Euratom).

It is obvious that our country is making considerable efforts in this regard, but given the complexity of the target model of the European Union's internal electricity market and the capacity of the Member States to reach the European objective set in the field of renewable energy, the

Republic of Moldova does not have sufficient mechanisms for implementation and regulation. This situation brings enormous risks for our state because the stagnation of the development process takes place simply because national consumers cannot have full access to energy obtained from a renewable source, under the same conditions as European consumers. Also, this situation is created due to the fact that in the energy sector there are certain legal and technical barriers, which hinders the multilateral development of the field of renewable energy sources and, respectively, the attraction of investments.

CONCLUSIONS

The development of the energy sector by amplifying the alternative energy sources is an actual tendency for the states which are aware that the energy sustainability, completeness and security represents the future. Considering these aspects, the demand for renewable energy has become an increasingly important promotional factor in the context of the motivational, socio-economic and industrial development.

Another promoting factor for the demand of the energy obtained from renewable sources, also called "green energy" is the increase of prices. For this reason, the consumers are faced with a situation where they have to analyze different strategies of obtaining the energy and reducing the costs. The demand for renewable energy continues to grow up in the context of implementing the measures of streamlining the energy sector. These actions aim to protect the energy producers from renewable sources that have begun to strengthen their position in the energy market because they extend the consumer's access to an energy source at much lower, more competitive prices and less harmful to the environment.

Thus, promoting the interests of the consumers in the energy market has acquired a special connotation with their regulation by means of the Directive regarding the promotion of the energy use from the renewable sources and by some regulations specially adopted in this regard. The implementation of a new legal framework aimed at establishing a protection, especially for producers - consumers of the energy obtained from renewable sources.

However, the considerable efforts which are made by the European community and national authorities are insufficient as consumers' rights are not valorized. This is largely due to the lack of investments and the implementation of measures to ensure the functionality of the field of renewable energy sources and energy efficiency.

From this point of view we consider would be appropriate:

1. Liberalization of the internal market, in particular as regards transparency, differentiated prices and increased interconnection capacity to allow access to new innovative actors that will contribute to the efficiency and development of the energy sector.

2. Informing potential consumers about the possibility of accessing an energy source obtained from alternative sources, and of using it without restriction.

3. Strengthening institutional capacities in the field of energy efficiency and renewable energy sources.

4. The connection of the energy market of the Republic of Moldova to the requirements and standards imposed by the European Union regarding the development of alternative energy sources.

5. Attracting new investments in order to diversify the alternative energy sources, the suppliers, the modality and the transport modes of the obtained energy.

6. Scientific and institutional cooperation at European and international level with the aim of promoting energy efficiency, reducing gas emissions and enhancing a healthy way of life.

REFERENCES

- [1] Bordian Mariana. 2015. The impact of civil society on the protection of consumers of electricity for household needs. In: *Law and life*, no.3, Chișinău, page 9. ISSN 1810-309X.
- [2] Calanter Paul. 2018. The role of renewable energy in combating climate change in the European Union. In: *Euroinfo*. Vol.2, no. 5, Bucharest, page 23. ISSN 1582-9723.
- [3] European Commission. 2015. Information sheet. New organization of the energy market and new benefits for consumers. Bruxelles. Retrieved from https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5351_ro.pdf
- [4] Directive 2009/28 / EC of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources, amending and subsequently repealing Directive 2001/77 / EC and Directive 2003/30 / EC. *Official Journal of the European Union*. L 140, 2009.
- [5] Law of the Republic of Moldova no. 10 of 26.02.2016 on the promotion of the use of renewable sources. *Official Monitor of the Republic of Moldova* 2016, no. 69-77/117 of 25.03.2016.
- [6] Plotnic Olesia. 2010. Mechanism of consumer protection in the Republic of Moldova: aspects of comparative law. In: *National Law Magazine*, Chișinău, no. 11, ISSN 1811-0770.

THE INTERNATIONAL CODE OF ETHICS FOR PROFESSIONAL ACCOUNTANTS IS THE BASIS FOR THE QUALITY OF AUDIT SERVICES

Liudmila LAPITKAIA

*ASEM, str. Banulescu-Bodoni 61, MD-2005,
Chișinău, R. Moldova, tel. 022 402757, liudmila@ase.md*

Abstract: *The provision of high-quality services by audit firms is the basis for investors' decision-making on the acquisition of securities. Auditors and audit firms are required to comply with the Code of ethics for professional accountants. This article discusses issues related to the requirements set by the Code of Ethics and the procedure for their implementation.*

Key-words: *Code of Ethics, integrity, quality of audit services.*

Jel: *M42*

INTRODUCTION

In June 2019 the International Ethics Standards Board for Accountants has launched the "Electronic Code" of Professional Ethics ("eCode"), an online tool that provides professional accountants and auditors with access to standards of ethics in a digital version. "Traditional", characteristic for a variety of electronic applications, functionality is interspersed with specific features - for example, a clear demonstration of the constituent blocks of the entire architecture of the Code of Ethics.

For IESBA, this is a very significant investment, designed to modernize, by modern standards, the access of world accountants to one of the main sets of guidelines.

MATERIAL AND METHOD

The International Ethics Standards Board for Accountants establishes International Independence Standards set for the application of the conceptual framework to threats to independence in relation to the audits, reviews and other assurance engagements.

A very important point is the fact that the IESBA has developed the Guide to the Code of ethics for professional accountants which consists of glossary and 4 parts:

- *Part 1 "Complying with the Code, Fundamental Principles and Conceptual Framework",*
- *Part 2 "Professional Accountants in Business",*
- *Part 3 "Professional Accountants in Public Practice",*
- *Part 4A "Independence for Audit and Review Engagements",*
- *Part 4B "Independence for Assurance Engagements Other than Audit and Review Engagements".*

Part 1 includes the fundamental principles and the conceptual framework and is applicable to all professional accountants.

Part 2 applies to professional accountants in business when performing professional activities. This category includes professional accountants employed, engaged or contracted in an executive capacity in: commerce, industry or service, the public sector, the not-for-profit sector, education, regulatory or professional bodies.

Part 2 "Professional Accountants in Business", may also apply the individuals who are professional accountants in public practice when performing professional activities pursuant to their relationship with the firm, whether as a contractor, employee or owner.

In Part 3 "Professional Accountants in Public Practice", are predetermined additional materials that applies to professional accountants in public practice when providing professional services.

The following parts are provided directly to the auditors:

- ✓ Part 4A "Independence for Audit and Review Engagements",
- ✓ Part 4B "Independence for Assurance Engagements Other than Audit and Review Engagements".

Herewith Part 4A applies when performing audit or review engagements but Part 4B –when performing assurance engagements that are not audit or review engagements.

Definitions of terms (together with additional explanations where appropriate) and described terms which have a specific meaning are presented in Glossary. For example, as noted in the Glossary, in Part 4A, the term "audit engagement" applies equally to both audit and review engagements. The Glossary also includes lists of abbreviations that are used in the Code and other standards to which the Code refers.

The structure of the various sections of the code is the following: introduction, requirements, application material. In the introduction as in one of the components are presented the subject and introduces the requirements and application material in the context of the conceptual framework. Introduction contains information, including an explanation of terms used, which is important to the understanding and application of each Part of Code and its sections.

General and specific obligations with respect to the subject matter are disclosed in Requirements.

Application material is intended for clarification context, explanations, suggestions for actions or matters to consider, illustrations and other guidance to assist in complying with the requirements.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The International Code of Ethics for Professional Accountants requires auditors to apply the conceptual framework to identify, evaluate and address threats to compliance with the fundamental principles. Conceptual framework prescribes necessity of professional auditor's judgment, remaining alert for new information and to changes in facts and circumstances, and using the reasonable and informed third party test. Profession, legislation, regulation established the conditions, policies and procedures which might impact the identification of threats. Those conditions, policies and procedures might also be a relevant factor in the professional accountant's evaluation of whether a threat is at an acceptable level. There are times when threats are not at an acceptable level, in this case Code requires the accountant to address those threats. Applying safeguards is one way that threats might be addressed. Safeguards are actions individually or in combination that the accountant takes that effectively reduce threats to an acceptable level.

Part 1 "Complying with the Code, Fundamental Principles and Conceptual Framework" contains such sections as:

- ✓ Section 100 Complying with the code,
- ✓ Section 110 The fundamental principles,
 - 111 Integrity,
 - 112 Objectivity,
 - 113 Professional Competence and Due Care,
 - 114 Confidentiality,
 - 115 Professional Behavior,
- ✓ Section 120 The conceptual framework.

It is very important that the auditors comply with the provisions of section 110 "The fundamental principles".

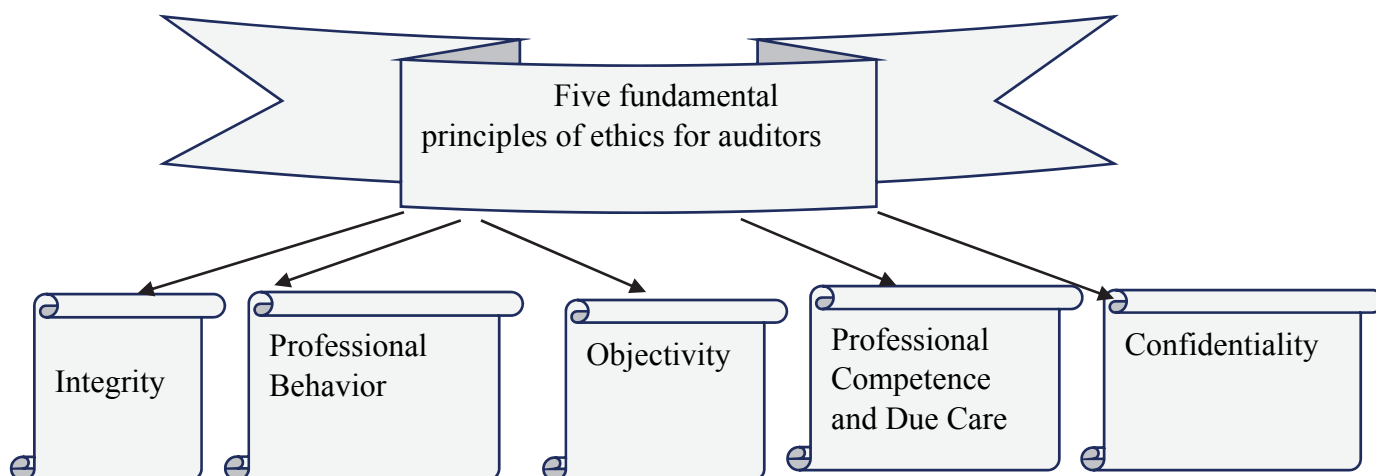

Figure 1. Five fundamental principles of ethics for auditors

Source: developed by the author on the materials of the International Code of Ethics for professional accountants.

A auditor must comply with all principles established by the Code of Ethics. The conceptual framework establishes the approach which an auditor is required to apply to assist in complying with them. A auditor may face a situation in which complying with one fundamental principle conflicts with one or more other fundamental principles. In such situation it is necessary to have someone's objective opinion for example: a professional body, regulatory body or legal counsel. However, such an opinion does not release the auditor from the responsibility to exercise professional judgment to resolve the conflict or, if necessary, and unless prohibited by law or regulation, disassociate from the matter creating the conflict. The auditor must document the substance of the issue, the details of any discussions, the decisions made and the rationale for those decisions.

Integrity prescribes that the auditor should be straightforward and honest in all professional and business relationships. An auditor don't have to sign reports, communications or other information where he believes that the information: contains a materially false or misleading statement or statements or information provided recklessly and omits or obscures required information where such omission or obscurity would be misleading. The auditor may modify his report to fulfill such principle as integrity.

Objectivity means not to distort professional or business judgments because of bias, conflict of interest or illegitimate influence of others. An auditor shall not undertake a professional activity if a circumstance or relationship unduly influences the accountant's professional judgment regarding that activity.

Such fundamental principle as Professional Competence and Due Care obliges the auditor to:

- ✓ maintain professional level to ensure that a client or employing organization receives competent professional service, based on current technical and professional standards and relevant legislation;
- ✓ conduct an audit in accordance with applicable technical and professional standards.

Providing services to individuals and legal entities an auditor must do it with professional competence which requires the exercise of sound judgment in applying professional knowledge and skill when undertaking professional activities.

Maintaining professional competence impossible without a continuing awareness and an understanding of relevant technical, professional and business developments. Continuing professional development enables a auditor to develop and maintain the capabilities to perform competently within the professional environment. Auditor must act responsible in accordance with the requirements of an assignment, carefully, thoroughly and on a timely basis. In complying with the principle of professional competence and due care, an auditor must take reasonable steps to ensure that those working in a professional capacity under the auditor's authority have appropriate training and supervision.

The auditor must respect the confidentiality of information acquired as a result of professional and business relationships. Fulfilling the principle of confidentiality, the auditor should:

- ✓ not make a inadvertent disclosure, including in a social environment, and particularly to a close business associate or an immediate or a close family member;
- ✓ maintain confidentiality of information within the audit firm;
- ✓ maintain confidentiality of information disclosed by the client;
- ✓ not disclose confidential information obtained during professional and business relationships outside the audit firm or without proper and specific authority, unless there is a legal or professional duty or right to disclose;
- ✓ not utilize confidential information obtained as a result of professional and business relationships for the personal advantage or for the advantage of a third party;
- ✓ not utilize any confidential information, received as a result of a professional or business relationship, after that relationship has ended

It should be noted that confidentiality facilitates the free flow of information from the audit firm to client and back in the knowledge that the information will not be disclosed to a third party.

However, there are situations when the auditor is obliged to disclose confidential information, for example, when disclosure is:

- *required by law,*
- *permitted by law and is authorized by the client or the audit firm;*
- *a professional duty or right, when not prohibited by law.*

When disclosure is required by law, for example: when the auditor submits documents or other provision of evidence in the course of legal proceedings or disclosure to the appropriate public authorities of infringements of the law that come to light.

The auditor is obliged to disclose confidential information in cases not prohibited by law:

- when checking the quality of the audit by the supervisory authority,
- as a respond to investigation by a professional or regulatory body,
- in legal proceedings to protect the professional interests of an auditors,
- during compliance with technical and professional standards.

Each case of disclosure of confidential information should be considered separately. When deciding on the disclosure of confidential information, the following factors should be considered, depending on the circumstances:

- unsubstantiated facts,
- completeness of the information obtained,
- unreasonable conclusions,
- the proposed type of communication and to whom it is addressed,

- if the parties to whom the information is addressed are appropriate recipients.

A professional accountant shall continue to comply with the principle of confidentiality even

After the end of the relationship between the auditor and a client or audit firm, the auditor is entitled to use prior experience but shall not use or disclose any confidential information acquired or received as a result of a professional or business relationship.

The auditor must adhere to professional conduct, must comply with relevant laws and regulations and avoid any conduct that the professional accountant knows or should know might discredit the profession.

CONCLUSIONS

The principle of professional behavior prescribes to the auditor to comply with relevant laws and regulations and avoid any conduct that the auditor knows or should know might discredit the profession. An auditor shall not knowingly engage in any business, occupation or activity that impairs the integrity, objectivity or good reputation of the profession, and as a result would be incompatible with the fundamental principles.

Under the behavior that may discredit the profession is understood that a reasonable and informed third party would be likely to conclude adversely affects the good reputation of the profession.

When it comes to promoting their activities, the auditor shall not bring the profession into disrepute. A professional accountant shall be honest and truthful and shall not make:

- *Excessive requirements for the services offered by an auditor, or his qualifications or experience; or*
- *Negligible references or unreasonable comparisons with the work of others.*

If a professional accountant doubts the appropriateness of a particular form of advertising or marketing, he must consult with the appropriate professional body.

REFERENCES

1. International Code of Ethics for Professional Accountants <https://www.iesbaecode.org/guide-to-the-code.html>
2. Guide to the International Code of Ethics for Professional Accountants
<https://www.ifac.org/publications-resources/2018-handbook-international-code-ethics-professional-accountants>